Evaluering av unntak for revisjonsplikt i små aksjeselskaper

26. mars 2015

John Christian Langli*
Handelshøyskolen BI

*Rapporten er utarbeidet av medarbeidere ved Institutt for regnskap, revisjon og jus ved Handelshøyskolen BI. Professor John Christian Langli er alene ansvarlig for innholdet. Handelshøyskolen BI har verken behandlet rapporten eller tatt stilling til dens innhold.

Forord

Prosjektet har vært ledet av undertegnede. Prosjektmedarbeiderne har vært Limei Che (post.doc., BI), Jeff Downing (post.doc., BI), Erlend Kvaal (professor, BI) og Tonny Stenheim (førsteamanuensis, BI). I tillegg har Tobias Svanström (førsteamanuensis II ved BI, universitetslektor ved Handelshôgskolan ved Umeå universitet, Sverige) og Marleen Willekens (professor II ved BI, professor ved KU Leuven, Belgia) bidratt med råd og tips underveis. Uten prosjektmedarbeidernes innsats hadde dette prosjektet ikke latt seg gjennomføre.

Flere mastergradsstudenter ved BI har skrevet masteroppgaver med utgangspunkt i dataene som er innhentet i forbindelse med prosjektet. Noen av mastergradsstudenter har også bidratt konkret til sluttrapporten: Sebastian Bentzen og Are Berg Hjelle har gjennomført spørreundersøkelsen blant medlemmer av Norges Autoriserte Regnskapsføreres Forening (NARF) og de har vært med på planleggingen og gjennomføringen av spørreundersøkelsene som er gjennomført blant fravalgselskaper og nystiftede selskaper. Are Berg Hjelle har videre bidratt ved utformingen av spørreundersøkelsen blant ansatte i fastsettingsmiljøet i Skatteetaten. Fredrik Kildahl har bidratt til kapitlet om avdekkingskontrollene og sammenfattet resultatene fra de danske evalueringene av lettelsene i revisjonsplikten. Kåre Såveson Rysstad og Fredrik Normann Vatne har gjennomført spørreundersøkelsen blant representanter for banker og leverandører. De øvrige mastergradsstudentene som har hatt tilknytning til prosjektet er Håkon Gjengstø, Tom-Erik Hovda og Kjetil Sømhovd Hagen.

Prosjektgruppen har vært helt avhengig av bistand fra Skatteetaten. Mange flere enn de prosjektgruppen har hatt direkte kontakt med har vært involvert, og en stor takk går til alle som har bidratt. En særlig stor takk går til Arne Kristiansen, Paul Gunnar Larssen, Trine Mona Ottesen, Lars Vasskog, Jack Willy Olsen og Heidi Randen for uvurderlig hjelp med å fremskaffe opplysninger.

I tillegg til data fra Skatteetaten har vi innhentet data fra Tilsynsrådet for advokatvirksomhet, Brønnøysundregistrene, Experian AS (ved Grethe Midthaug), Finanstilsynet (ved Sidsel Bjørnstad), Proff Forvalt/Eniro Norge AS, Senter for eierskapsforskning ved Handelshøyskolen BI, Statistisk Sentralbyrå og Økokrim (ved Kjetil Engerdahl). En stor takk til alle som har bidratt.

Oslo, 27. mars 2015
John Christian Langli

Innholdsfortegelse

1 Innledning og sammendrag ... 19

1.1 Bakgrunn ... 19

1.2 Viktigste resultater ... 19

1.3 Sammendrag av kapitlene ... 23

1.3.1 Sammendrag av kapittel 2 «Revidert og urevidert næringsvirksomhet før og etter innføring av fravalgsmuligheten for små aksjeselskaper» ... 23

1.3.2 Sammendrag av kapittel 3 «Økonomisk kriminalitet» ... 24

1.3.3 Sammendrag av kapittel 4 «Kjennetegn ved selskaper som foretar fravalg» ... 25

1.3.4 Sammendrag av kapittel 5 «Finansieringseffekter og fravalg» ... 26

1.3.5 Sammendrag av kapittel 6 «Fravalg og skatteunndragelser analysert ved hjelp av registerdata» ... 28

1.3.6 Sammendrag av kapittel 7 «Skatteetatens avdekkingskontroller» ... 29

1.3.7 Sammendrag av kapittel 8 «Fravalg og regnskapskvalitet: Periodiseringskvalitet og tapsføring» ... 30

1.3.8 Sammendrag av kapittel 9 «Fravalg og kvaliteten på pliktig rapportering: Analyser av formell og materiell oppgavekvalitet» ... 32

1.3.9 Sammendrag av kapittel 10 «Fravalg og revisjonskvalitet» ... 33

1.3.10 Sammendrag av kapittel 11 «Kostnadsbesparelser for fravalgselskapene og andre selskaper og direkte provenyvirkninger» ... 35

1.3.11 Sammendrag av kapittel 12 «Fordeler og ulemper for fravalgselskapene belyst ved spørreundersøkelser» ... 37

1.3.12 Sammendrag av kapittel 13 «Fusjoner og fisjoner» ... 38

1.3.13 Sammendrag av kapittel 14 «Nystiftede aksjeselskaper» ... 39

1.3.14 Sammendrag av kapittel 15 «Utviklingen i revisor- og regnskapsførerbransjen» ... 40

1.3.15 Sammendrag av kapittel 16 «Konsekvenser for Skatteetaten og provenyeffekter av kontroller av fravalgselskaper» ... 42

1.4 Samfunnsøkonomiske velferdsbetraktninger ... 44

1.4.1 Utgangspunktet ... 44

1.4.2 Initiale virkninger ... 45

1.4.3 Langsiktige virkninger ... 46

1.5 English summary ... 48

1.5.1 Introduction and background ... 48

1.5.2 Main results ... 49

1.5.3 Summary of the Chapters ... 52

1.5.3.1 Summary of Chapter 2, «Audited and unaudited business activity before and after the introduction of the opt-out choice for small companies» ... 52

1.5.3.2 Summary of Chapter 3, «Economic criminality» ... 54

1.5.3.3 Summary of Chapter 4, «Characteristics of companies that opt out» ... 55

1.5.3.4 Summary of Chapter 5, «Financing effects of opting out» ... 57

1.5.3.5 Summary of Chapter 6, «Opting out and tax avoidance» ... 58

1.5.3.6 Summary of Chapter 7, «Inspections by the Norwegian Tax Administration» ... 59

1.5.3.7 Summary of Chapter 8, «Opting out and accounting quality» 61
1.5.3.8 Summary of Chapter 9, «Opting out and the quality of required reporting: Analyses of the tax form» 62
1.5.3.9 Summary of Chapter 10, «Opting out and audit quality»..... 63
1.5.3.10 Summary of Chapter 11, «Cost-savings for opt-out companies and other companies» 65
1.5.3.11 Summary of Chapter 12, «Costs and benefits for opt-out companies, as illustrated with a questionnaire»..... 67
1.5.3.12 Summary of Chapter 13, «Mergers and spin-offs» 68
1.5.3.13 Summary of Chapter 14, «Newly established AS companies» 68
1.5.3.14 Summary of Chapter 15, «The development in the auditing and accounting industries» 70
1.5.3.15 Summary of Chapter 16, «Consequences for the tax authorities and the revenue effects of controls of opt-out companies» 72
1.6 Vedlegg: Finansdepartementets beskrivelse av oppdraget 75
2 Revidert og urevidert næringsvirksomhet før og etter innføring av fravalgsmuligheten for små aksjeselskaper 78
2.1 Innledning og sammendrag 78
2.2 Registrerte foretak og regnskapspliktige enheter 82
2.3 Nystiftede foretak 84
2.3.1 Etablert virksomhet overført til nytt AS 88
2.3.2 Nystiftede AS og revisjonsfritak 89
2.4 Slettede foretak og endring i bestand 89
2.5 Fravalg av revisor 93
2.5.1 Fravalgselskaper 93
2.5.2 Fravalgskandidater og fravalgsprosenter 95
2.5.3 Fravalgsprosenter i andre land 98
2.6 Revidert og urevidert næringsvirksomhet hos regnskapspliktige selskaper 100
2.7 Konkluderende merknader 104
2.8 Vedlegg: Beregninger av reviderte og ureviderte regnskapsposter 2000-2012 106
3 Økonomisk kriminalitet 116
3.1 Innledning og sammendrag 116
3.2 Begrepet økonomisk kriminalitet 116
3.3 Hvordan revisor kan bidra til å motvirke økonomisk kriminalitet 119
3.4 Danske undersøkelser om økonomisk kriminalitet knyttet til fravalg av revisor 122
3.5 Brudd på skatte- og avgiftsreglene hos selskaper med og uten revisor 123
3.5.1 Innledning 123
3.5.2 Formalfeil og avdekkingskontrollene 124
3.5.3 Provenyeffekter og avdekkingskontrollene 126
3.5.4 Andre undersøkelser av skatte- og avgiftskriminalitet 127
3.5.5 Oppsummering 129

3.6 Oppfatninger om revisors rolle som forebygger og avdekker av økonomisk kriminalitet blant NARF-medlemmer ... 129
3.7 Revisors hvitvaskingsmeldinger ... 131
3.8 Konkursfrekvenser ... 133
3.9 Konkluderende merknader ... 133
4 Kjennetegn ved selskaper som foretar fravalg ... 135
4.1 Innledning og sammendrag ... 135
4.2 Hva kan forklare valg av revisor? ... 141
4.2.1 Det regulatoriske bakteppet for revisjonsvalgsstudier ... 141
4.2.2 Typer av revisjonsvalgsstudier ... 143
4.2.3 Faktorer som samvarierer/forklarer fravalg av revisor ... 144
4.2.3.1 Undersøkelsesmetoden ... 144
4.2.3.2 Agentkostnader ... 145
4.2.3.3 Selskapsrisiko ... 149
4.2.3.4 Selskapets atferd ... 150
4.2.3.5 Attestasjonsbehov og andre behov for revisors tjenester ... 153
4.2.3.6 Pris og varighet av revisjonstjenester ... 155
4.2.3.7 Transaksjoner med nærstående ... 157
4.2.3.8 Sosiodemografiske kjennetegn ... 158
4.2.3.9 Familierelasjoner ... 162
4.2.3.10 Fylkes- og bransjetilhørighet ... 163
4.3 Test, utvalg og data ... 163
4.3.1 Testen ... 163
4.3.2 Utvalget ... 163
4.3.3 Datakilder og variabler ... 164
4.4 Beskrivende statistikk ... 170
4.4.1 Forskjeller i gjennomsnitt og medianer ... 171
4.4.2 Samvariasjon mellom variablene ... 176
4.4.3 Revisjonsmerknader ... 181
4.4.4 Ikke-linearitet ... 183
4.5 Regresjonsresultater ... 184
4.6 Sensitivitetsanalyser ... 193
4.6.1 Utvalgsstørrelsen ... 193
4.6.2 Samme ansvarlige revisor ... 193
4.6.3 Detaljer fra revisjonsmerknader ... 194
4.6.4 Variablenes relative viktighet for fravalgsbeslutningen ... 195
4.6.5 Variabelkategorienes relative viktighet ... 198
4.6.6 Variabelkategorienes prediksjonsevne ... 200
4.7 Konkluderende merknader ... 201
4.8 Vedlegg ... 202

5 Finansieringseffekter og fravalg ... 223
5.1 Innledning og sammendrag ... 223
5.2 Litteraturoversikt ... 225
5.2.1 Innledning ... 225
5.2.2 Tilgangen på kreditt ... 226
5.2.3 Prisen på lån ... 226
5.2.4 Kredittvurderinger ... 227
5.3 Hypoteser ... 228
5.4 Metoder, tester og utvalg ... 229
5.4.1 Regresjonsmodeller ... 230
5.4.2 Uavhengige variabler ... 232
5.4.3 Test- og kontrollvariabler ... 235
5.4.4 Utvalgskriteriene ... 237
5.5 Beskrivende statistikk ... 237
5.6 Regresjonsresultater – hypotesetesting ... 245
5.6.1 Renteeffekter (hypotese 1) ... 245
5.6.1.1 Hovedresultater ... 245
5.6.1.2 Sensitivitetsanalyser ... 246
5.6.2 Andre effekter ... 248
5.6.2.1 Hypotese 2: Bruk av kortsiktig gjeld relativt til langsiktig gjeld ... 248
5.6.2.2 Hypotese 3: Nye lån og økt opplåning ... 250
5.6.2.3 Hypotese 4: Betalingsanmerkninger ... 251
5.6.2.4 Hypotese 5: Kredittid ... 253
5.6.2.5 Hypotese 6: Ny bankforbindelse ... 254
5.7 Spørreundersøkelse blant banker, leverandører og kredittopplysningsbyråer ... 255
5.7.1 Innledning ... 255
5.7.2 Sparebanker ... 256
5.7.3 Forretningsbankene ... 256
5.7.4 Leverandører ... 256
5.7.5 Kredittopplysningsbyråer ... 257
5.8 Konkluderende merknader ... 257
5.9 Vedlegg ... 257
6 Fravalg og skatteunndragelser analysert ved hjelp av registerdata ... 260
6.1 Innledning ... 260
6.2 Revisjonsfritak og skatte- og avgiftsunndragelser ... 263
6.3 Tester, variabler og utvalget ... 265
6.3.1 Testenes logikk og testvariablene ... 265
6.3.2 Avhengige variabler ... 266
6.3.3 Utvalget ... 269

6.3.4 Kontrollvariabler ... 270
6.4 Deskriptiv statistikk ... 274
6.5 Regresjonsresultater ... 283
6.5.1 Årlig og toårig endring i driftsinntekter og eiendeler ... 283
6.5.2 Endringer i resultatstørrelser og næringsinntekten ... 285
6.5.2.1 Effekter i året etter fravalgsåret (ÅretEtter) ... 288
6.5.2.2 Effekter i fravalgsåret (FravalgÅr) ... 292
6.5.2.3 Kontrollvariablene ... 292
6.5.3 Endringer i bruttofortjenesten og konkrete kostnadsposter ... 293
6.5.4 Bransjeanalyser ... 294
6.5.5 Selvseleksjon ... 300
6.6 Konkluderende merknader ... 302
7 Skatteetatens avdekkingskontroller ... 304
7.1 Innledning og sammendrag ... 304
7.2 Litteratur og hypoteser ... 306
7.2.1 Relatert litteratur ... 306
7.2.2 Hypoteser ... 306
7.3 Avdekkingskontrollene ... 307
7.3.1 Utvalgskriteriene ... 307
7.3.2 Kontrollskjemaets oppbygning og innhold ... 309
7.4 Målene på kvaliteten i det interne regnskapssystemet ... 311
7.5 Tester ... 312
7.5.1 Hovedvariabler ... 312
7.5.2 Regresjonsmodell ... 313
7.6 Resultater ... 313
7.6.1 Beskrivende statistikk ... 313
7.6.2 Regresjonsresultater ... 316
7.6.3 Sensitivitetsanalyser ... 319
7.7 Ytterligere informasjon om selskapene ... 323
7.8 Danske erfaringer med lettelser i revisjonsplikten ... 326
7.8.1 Utvalgsmetoden ... 327
7.8.1 Kriterier for fravalg i Danmark ... 327
7.8.2 Selskapenes bruk av revisorer til andre oppgaver enn revisjon. ... 328
7.8.3 Overholdelse av betingelsene for å unnlate revisjon. ... 328
7.8.4 Risikoen for redusert regnskapskvalitet. ... 329
7.8.5 Ulovlige aksjonærlån. ... 333
7.8.6 Redegjørelse for antall virksomheter som pålegges revisjon. ... 334
7.8.7 Innretningen på skattekontrollene ... 334
7.8.8 Risikoen for tap av skatteproveny ved en utvidelse av revisjonsfritaket ... 334

7.8.9 Tomme selskapers påvirkning på analysene. ... 335
7.8.10 Kritikk og vurderinger av de danske undersøkelsene ... 336
7.9 Konkluderende merknader ... 336
7.10 Vedlegg ... 338
7.10.1 Vedlegg 1: Kontrollskjema ... 338
7.10.2 Vedlegg 2: Kvalitetssikring av skjemaene ... 346
7.10.3 Vedlegg 3: Konstruksjon av indeksene som måler kvaliteten på selskapets interne regnskapssystem ... 347
8 Fravalg og regnskapskvalitet: Periodiseringskvalitet og tapsføring ... 352
8.1 Innledning og sammendrag ... 352
8.2 Regnskapskvalitet – innhold, måling og årsaker ... 355
8.2.1 Innhold i begrepet regnskapskvalitet ... 355
8.2.2 Nærmere om regnskapskvalitet og regnskapsmanipulering ... 356
8.2.3 Regnskapskvalitet og revisor ... 357
8.3 Hypoteser om fravalg og regnskapskvalitet ... 358
8.4 Måling av regnskapskvalitet ... 359
8.4.1 Innledning – ulike tilnærminger ... 359
8.4.2 Måling av periodiseringskvalitet – totale periodiseringer ... 361
8.4.3 Måling av periodiseringskvalitet – kortsiktige periodiseringer ... 363
8.4.4 Måling av periodiseringskvalitet – inntektsperiodisering ... 365
8.4.5 Forholdet mellom kortsiktige periodiseringer og operasjonell kontantstrøm ... 366
8.4.6 Måling av betinget forsiktig regnskapsføring ... 366
8.5 Modell for testing av regnskapskvalitet og fravalg ... 367
8.5.1 Generell testmodell ... 367
8.5.2 Mål på regnskapskvalitet og revisors merknader ... 368
8.5.3 Nærmere om kontrollvariablene ... 369
8.6 Datagrunnlag ... 369
8.7 Deskriptiv statistikk ... 370
8.8 Regresjonsanalyse ... 372
8.8.1 Kvaliteten på totale periodiseringer ... 372
8.8.2 Kvaliteten på kortsiktige periodiseringer ... 374
8.8.3 Kvaliteten på inntektsperiodiseringen ... 376
8.8.4 Forholdet mellom kortsiktige periodiseringer og operasjonell kontantstrøm ... 378
8.8.5 Måling av betinget forsiktig regnskapsføring ... 379
8.9 Konkluderende merknader ... 381
9 Fravalg og kvaliteten på pliktig rapportering: Analyser av formell og materiell oppgavekvalitet 382
9.1 Innledning og sammendrag ... 382
9.2 Kontrollpunkter og forskningsspørsmål ... 384
9.3 Datagrunnlaget og utvalg ... 387

9.4 Resultater – en-variabel tester og spørsmålene 1, 2 og 4 ... 388
9.5 Resultater – regresjonsanalyse ... 392
9.5.1 Tester og antakelser ... 392
9.5.2 Resultater – spørsmål 2, 3 og 4 ... 394
9.5.3 Hadde fravalgselskapene samme oppgavekvalitet som selskapene som har beholdt revisor før 2011? ... 400
9.6 Konkluderende merknader ... 405
10 Fravalg og revisjonskvalitet ... 406
10.1 Innledning ... 406
10.2 Forskningsspørsmål ... 410
10.3 Test av endringer i revisjonskvalitet ... 413
10.4 Mål på revisjonskvalitet ... 419
10.5 Utvalg og data ... 421
10.6 Presiseringer, forbehold og prisen på revisjonen i perioden 2006 – 2012 ... 422
10.6.1 Merknader i revisjonsberetningene ... 422
10.6.2 Utviklingen i honorarene for revisjon og rådgivning ... 426
10.6.3 Likheter og forskjeller mellom de som må ha revisor og de som kan ha revisor ... 430
10.7 Deskriptiv statistikk for test- og kontrollvariabler ... 432
10.8 Regresjonsresultater ... 437
10.8.1 Honorarmodellen ... 437
10.8.2 Tester for endringer i revisjonskvalitet ... 439
10.8.3 Sensitivitetstester ... 443
10.9 Partnerens honorarer og merknader i revisjonsberetningen ... 445
10.10 Konkluderende merknader ... 447
10.11 Vedlegg – Kvalitetskontroller av informasjon om revisjonshonoraret og merknader i revisjonsberetningen ... 449
11 Kostnadsbesparelser for fravalgselskapene og andre selskaper ... 451
11.1 Innledning og sammendrag ... 451
11.2 Nettobesparelsen estimert ved hjelp av regresjonsanalyse ... 455
11.2.1 Fremgangsmåten ... 455
11.2.2 Resultatene ... 466
11.3 Sparte revisjonshonorarer ved hjelp av trendframskrivning ... 467
11.3.1 Fremgangsmåten ... 467
11.3.2 Sparte revisjonshonorarer i 2011 og 2012 ... 474
11.4 Besparelser anslått ved hjelp av en spørreundersøkelse ... 475
11.5 Estimater på kostnadsbesparelsen ved fravalg i Danmark ... 476
11.6 Direkte provenyvirkninger ... 477
11.7 Konkluderende merknader ... 478
11.8 Vedlegg ... 480
11.8.1 Formler brukt i beregningen av spart revisjonshonorar ... 480

12 Fordeler og ulemper for fravalgselskapene belyst ved spørreundersøkelser ... 484
12.1 Innledning og sammendrag ... 484
12.2 Om spørreundersøkelsen ... 486
12.3 Om respondentene og selskapene de representerer ... 487
12.4 Om bruken av regnskapsfører og/eller revisor ... 490
12.5 Tapt eller spart tid på grunn av fravalg? ... 493
12.6 Andre oppfatninger om fordeler og ulemper ved revisjon og fravalg ... 495
12.7 Rutiner knyttet til varelager, kasse og kontantomsetningen ... 498
12.8 Respondentens kommentarer ... 498
12.9 Konkluderende merknader. ... 502
13 Fusjoner og fisjoner ... 503
13.1 Innledning og sammendrag ... 503
13.2 Transaksjonskostnader og forskningsspørsmål ... 503
13.3 Datagrunnlaget ... 505
13.4 Resultater ... 505
13.4.1 Forskningsspørsmål 1: Fusjoner i perioden 1999 – 2013 ... 505
13.4.2 Forskningsspørsmål 2: Fisjoner i perioden 1999 – 2013 ... 508
13.4.3 Forskningsspørsmål 3: Fravalg blant overtakende fisjonsselskaper ... 511
13.5 Fusjons- og fisjonsdata fra Skatteetaten ... 511
13.6 Konkluderende merknader ... 512
14 Nystiftede aksjeselskaper ... 513
14.1 Innledning ... 513
14.2 Spørreundersøkelse blant nystiftede AS som ikke har hatt revisor ... 515
14.2.1 Om respondentene og selskapene de representerer ... 516
14.2.2 Om selskapene ... 517
14.2.3 Om bruk av regnskapsfører og revisor ... 520
14.2.4 Tidsforbruk ... 522
14.2.5 Interessentenes reaksjoner ... 523
14.2.6 Oppfatninger om regnskapskvalitet og skatteunndragelser ... 523
14.2.7 Rutiner ved lagertelling og kasse- og kontantomsetning ... 524
14.2.8 Respondentens kommentarer ... 525
14.3 Registerbaserte analyser av nystiftede selskaper ... 529
14.3.1 Kontrollutslag hos nystiftede aksjeselskaper relativt til etablerte aksjeselskaper ... 529
14.3.2 Nystiftede selskapers bruk av revisor og regnskapsfører ... 530
14.3.3 Endring i revisjonsplikten med uendrede kapitalkrav ... 532
14.3.4 AS stiftet etter 1.1.2012, aksjekapitalens størrelse og oppgavekvaliteten ... 535
14.4 Konkluderende merknader ... 541
15 Utviklingen i revisor- og regnskapsførerbransjen ... 542
15.1 Innledning og sammendrag ... 542

15.2 Utviklingen i antall konsesjoner ... 544
15.2.1 Utvikling i antall konsesjoner på selskapsnivå. ... 544
15.2.2 Utviklingen i antall konsesjoner på personnivå. ... 550
15.2.3 Godkjente og ansvarlige revisorer ... 550
15.3 Økonomisk utviklingen i regnskapsfører- og revisjonsbransjen ... 551
15.3.1 Analysen oppbygning ... 551
15.3.2 Økonomisk utvikling i regnskapsførerbransjen ... 552
15.3.3 Økonomisk utvikling i revisjonsbransjen ... 554
15.3.4 Sammenligning av utviklingen i revisjons- og regnskapsførerbransjen ... 556
15.4 Utviklingen i regnskapsfører- og revisjonsbransjen relativt til utviklingen hos andre regnskapspliktige enheter i perioden 2000 til 2012 ... 558
15.5 Økonomisk utvikling for selskaper med bare en konsesjon og selskaper med to konsesjoner 560
15.5.1 Analysens oppbygning ... 560
15.5.2 Økonomisk utvikling for rene regnskapsførerselskaper i årene 2000 til 2012 ... 562
15.5.3 Økonomisk utvikling for rene revisjonsselskaper i årene 2000 til 2012 ... 562
15.5.4 Økonomisk utvikling for selskaper med autorisasjon som regnskapsførerselskap og godkjenning som revisjonsselskap i årene 2000 til 2012 ... 563
15.5.5 Sammenligning av utviklingen i de tre gruppene ... 564
15.6 Økonomisk utvikling basert på forholdstall beregnet per selskap ... 567
15.7 Konkluderende merknader ... 571
16 Konsekvenser for Skatteetaten og provenyeffekter av kontroller av selskaper med og uten revisor 573
16.1 Innledning og sammendrag ... 573
16.2 Spørreundersøkelsen ... 578
16.2.1 Om respondentene ... 578
16.2.2 Oppfatninger om fravalgselskaper ... 579
16.2.2.1 Kvaliteten på rapporteringen. ... 579
16.2.2.2 Oppmerksomheten om bruk av revisor og/eller ekstern regnskapsfører og tidspunkt for fravalg ... 581
16.2.2.3 Feil i ligningsoppgaver over tid og mellom selskaper ... 582
16.2.2.4 Sannsynligheten for etterkontroll og virkninger av innføringen av fravalg ... 583
16.2.2.5 Tidsbruk på ligningen av fravalgselskaper ... 585
16.2.3 Oppfatninger om nystiftede selskaper ... 589
16.2.3.1 Kvaliteten på ligningspapirene til AS, NUF og ENK ... 589
16.2.3.2 Tidsbruk på kontroll av ligningspapirene til nystiftede AS ... 592
16.2.4 Respondentenes kommentarer til undersøkelsen ... 593
16.2.4.1 Oppfatninger om feilene og manglenes økonomiske betydning ... 593
16.2.4.2 Oppfatninger om hvorfor tidsbruken har økt eller avtatt ... 596
16.2.4.3 Om hva som er viktig for korrekt fastsetting ... 597
16.2.5 Kommentarer til undersøkelsen ... 599

16.2.6 Avsluttende spørsmål 600
16.3 Provenyeffekter av økte kontrolltiltak 602
16.4 Konkluderende merknader 604
17 Litteratur 606
18 Vedlegg: Resultater fra spørreundersøkelse blant autoriserte regnskapsførere 615
19 Vedlegg: Kvalitetssikring av datagrunnlaget 620

Tabelloversikt

Tabell 2-1: Antall foretak og antall innsendte årsregnskaper per 31.12.2012 fordelt på selskapsformer. 82
Tabell 2-2: Antall registrerte foretak (bestand) i Foretaksregisteret i perioden 2000-2013 83
Tabell 2-3: Nyetablerte foretak i Foretaksregisteret i perioden 2000-2013 85
Tabell 2-4: Omdanninger fra ENK, ANS og KS til AS 88
Tabell 2-5: Skifte av selskapsform (samme organisasjonsnummer), 2000-2012 89
Tabell 2-6: Nystiftede selskaper og hvorvidt de har revisor per 1.1.2014 89
Tabell 2-7: Slettede foretak i Foretaksregisteret i perioden 2000-2013 89
Tabell 2-8: Antall kunngjøringer om fravalg av revisor per måned og år i perioden 1.5.2011 – 31.12.2013 94
Tabell 2-9: Kriterier for identifisering av fravalgskandidater 96
Tabell 2-10: Fravalgsprosenter i 2011 og 2012 98
Tabell 2-11: Fravalgsprosenter i Storbritannia, Danmark, Finland og Sverige 98
Tabell 2-12: Terskelverdier i Storbritannia, Danmark, Sverige og Finland 98
Tabell 2-13: Sum driftsinntekter for regnskapspliktige enheter med og uten revisor 2009-2012 106
Tabell 2-14: Sum eiendeler for regnskapspliktige enheter med og uten revisor 2009-2012 110
Tabell 2-15: Betalbar skatt for regnskapspliktige enheter med og uten revisor 2009-2012 113
Tabell 2-16: Skyldig offentlige avgifter for regnskapspliktige enheter med og uten revisor 2009-2012 114
Tabell 3-1: Utstedte bokføringspålegg og regnskapsmerknader etter avdekkingskontrollene 125
Tabell 3-2: Provenyeffekter i kroner av tilfeldige kontroller av selskaper med og uten revisor 126
Tabell 3-1: Innrapporterte meldinger om mulig hvitvasking i årene 2006-2013 (panel A) og fordelingen av hvitvaskingsmeldingene på aksjeselskaper med kjent omsetning i årene 2006-2012 (panel B). 131
Tabell 4-1 Alfabetisk variabeloversikt 165
Tabell 4-2: Beskrivende statistikk og t-tester for fravalgskandidatene i 2011 fordelt på selskaper som har beholdt og som har valgt bort revisor 172
Tabell 4-3: Hovednæringsgrupper og fylkestilhørighet 176
Tabell 4-4: Korrelasjonskoeffisienter for utvalgte variabler 178
Tabell 4-5: Andelen med merknader i revisjonsberetningen 182
Tabell 4-6: Logit-regresjonsresultater ved regresjon av Fravalg mot variabler som kan forklare fravalg av revisor eller som samvarierer med fravalgsbeslutningen. 184
Tabell 4-7: Koeffisientene til SammeRevisor og SammeAnsRev i analyser av fravalgsbeslutningen ved hjelp av regresjonsanalyse 194
Tabell 4-8: Utdrag av regresjonsresultater: Koeffisienter til variabler som beskriver avvik fra en normal revisjonsberetning 194
Tabell 4-9: Variablenes relative betydning 196
Tabell 4-10: Variabelkategorienes relative betydning 199
Tabell 4-11: Variabelkategorienes bidrag til korrekt klassifisering av selskaper som fravalgselskap eller selskap som beholder revisor. 200
Tabell 5-1: Mål på finansieringseffekter (avhengige variabler) 232
Tabell 5-2: Test og kontrollvariabler (uavhengige variabler) 235
Tabell 5-3: Utvalgets sammensetning 237
Tabell 5-4: Beskrivende statistikk 238
Tabell 5-5: T-tester for forskjeller i gjennomsnittsverdi i 2010 og 2012 for selskaper som var fravalgskandidater i 2011. 240
Tabell 5-6: Pearson's Korrelasjonskoeffisienter 243

Tabell 5-7: Regresjonsresultater - test av hypotese 1 om renteeffekter..... 245
Tabell 5-8: Supplerende tester – test av hypotese 1 om renteeffekter for ulike delutvalg ved hjelp av regresjonsanalyse (utdrag av regresjonsresultater)..... 247
Tabell 5-9: Regresjonsresultater - test av hypotese 2 om effekter på graden av kortsiktig finansiering 249
Tabell 5-10: Regresjonsresultater - test av hypotese 3 om effekter på muligheten for nye lån..... 250
Tabell 5-11: Regresjonsresultater - test av hypotese 4 om effekter på omfanget av betalingsanmerkninger 252
Tabell 5-12 Regresjonsresultater - test av hypotese 5 om effekter på kredittiden til leverandører 253
Tabell 5-13: Regresjonsresultater - test av hypotese 6 om effekter på bytte av bankforbindelser. 254
Tabell 6-1: Variabeldefinisjoner (alfabetisk) 272
Tabell 6-2: Beskrivende statistikk: Avhengige og uavhengige variabler i 2010 og 2012..... 274
Tabell 6-3: T-tester for forskjeller i gjennomsnittsverdier i henholdsvis 2010 og 2012 mellom selskaper som har beholdt revisor og selskaper som har valgt bort revisor 276
Tabell 6-4 Pearsons korrelasjonskoeffisienter..... 278
Tabell 6-5: Utdrag av regresjonsresultater fra test av årlig endring (d_) og toårig endring (d2_) i sum driftsinntekter og sum eiendeler. 283
Tabell 6-6: Regresjonsresultater for tester av endring i justerte resultatstørrelser etter fravalg av revisor. Estimeringsperiode 2006 – 2012. 285
Tabell 6-7: Utdrag av regresjonsresultater fra tester av endring i justerte resultatstørrelser etter fravalg av revisor. Estimeringsperiode: 2010 og 2012. 287
Tabell 6-8: Næringsoppgaven side 4 (RF-1167B for 2012)..... 290
Tabell 6-9: Andelstester for manglende tilbakeføring i næringsoppgaven side 4 291
Tabell 6-10: Utdrag av regresjonsresultater for tester av endring i bruttofortjeneste og endring i konkrete kostnadsposter etter fravalg av revisor. 294
Tabell 6-11: Utdrag av regresjonsresultater fra estimering av likning 1a per hovednæringsgruppe og hvor koeffisienten til variabelen ÅretEtter er signifikant med signifikansnivå på 0,1 eller lavere 295
Tabell 6-12: Fama-MacBeth t-tester - hovedbransjegruppper 296
Tabell 6-13: Utdrag av regresjonsresultater fra estimering av likning 1a per 3-sifret hovednæringskode og hvor ÅretEtter er signifikant med signifikansnivå på 0,1 eller lavere..... 298
Tabell 6-14: Utdrag av regresjonsresultater fra estimering av likning 1a per 3-sifret..... 300
Tabell 6-15: Utdrag av regresjonsresultater fra sammenlikninger av resultatstørrelser og næringsinntekt til fravalgselskaper med selskaper like over terskelverdien knyttet til omsetning. 301
Tabell 7-1: Fjærli og Raknerud (2012) utvalgsplan: Regionsvis fordeling (andel) av kontrollerte foretak i hvert stratum: P^r (i | kontroll) (r = region, i = stratum). 308
Tabell 7-2: Skjematisk oversikt over kontrollskjemaet..... 310
Tabell 7-3: Beskrivende statistikk..... 314
Tabell 7-4: Korrelasjonsmatrise 314
Tabell 7-5: Fravalgselskaper og ikke-fravalgselskaper, 2009 og 2010 315
Tabell 7-6: Fravalgselskaper, med og uten revisor..... 316
Tabell 7-7: Regresjonsresultater, alle hovedtemaene, 1-3 under ett, 4-7 under ett, 3 alene og 1-2 + 4-7 under ett..... 317
Tabell 7-8: Regresjonsresultater, alle de enkelte spørsmålene bortsatt fra 3 318
Tabell 7-9: Marginal effekter 319
Tabell 7-10: Regresjonsresultater, hovedtema 3 og dets undertema 319
Tabell 7-11: Bransjetilhørighet..... 321

Tabell 7-12: Regresjonsresultater for selskaper som ikke er klassifisert i hovedbransjegruppen omsetning og drift av fast eiendom: alle hovedtemaene, 1-3 under ett, 4-7 under ett, 3 alene og 1-2 + 4-7 under ett. 322
Tabell 7-13: Regresjonsresultater for selskaper i hovedbransjegruppen omsetning og drift av fast eiendom: alle hovedtemaene, 1-3 under ett, 4-7 under ett, 3 alene og 1-2 + 4-7 under ett 322
Tabell 7-14: Kjennetegn ved selskapene 324
Tabell 7-15: Spørsmål om selskapenes regnskapsrutiner 326
Tabell 7-16 Selskapenes bruk av revisorer til andre oppgaver enn revisjon 328
Tabell 7-17: Feil i årsrapporten som direkte har sammenheng med fravalget av revisor 329
Tabell 7-18 Feil og andre lovovertredelser i årsrapportene i utvalget 330
Tabell 7-19 Feil og andre lovovertredelser i årsrapportene fra virksomhetene som kan velge bort revisor 331
Tabell 7-20: Mest vanlige feil i ikke reviderte årsregnskaper, 2009 til 2011 332
Tabell 7-21: Andel med ulovlige lån til aksjeeiere eller ledelse 333
Tabell 7-22: Feilprosenter i compliance undersøkelsene fra 2006, 2008 og 2010 335
Tabell 8-1: Korrelasjonskoeffisienter mellom mål på regnskapskvalitet og merknader i revisjonsberetningen 368
Tabell 8-2: Beskrivende statistikk for utvalgte variabler – regnskapskvalitet og fravalg 370
Tabell 8-3: Korrelasjonsmatrise for utvalget variabler – regnskapskvalitet og fravalg 371
Tabell 8-4: Regresjonsresultater for tester av kvalitet på totale periodiseringer 373
Tabell 8-5: Regresjonsresultater for tester av kvalitet på kortsiktige periodiseringer 374
Tabell 8-6: Regresjonsresultater for tester av kvalitet på inntektsperiodiseringen 376
Tabell 8-7: Regresjonsresultater for tester av forholdet mellom kortsiktige periodiseringer og kontantstrøm 378
Tabell 8-8: Regresjonsresultater – forsiktig regnskapsføring – endring årsresultat 379
Tabell 8-9: Regresjonsresultater – forsiktig regnskapsføring – totale periodiseringer 380
Tabell 9-1: Kontrollpunkter fra SKD 5001/5002/5003 385
Tabell 9-2: T-tester for gjennomsnittlig like mange kontrollutsalg blant FSene som blant IFSene og andelstester for like mange selskaper som får kontrollutslag blant FSene og IFSene i årene 2006-2011/2013 389
Tabell 9-3: Resultater fra regresjonsanalyse av om forekomst og omfang av kontrollutslag varierer mellom fravalgselskaper og fravalgskandidater som har beholdt revisor. 395
Tabell 9-4: Resultater fra regresjonsanalyse av om omfanget av kontrollutslag varierer mellom fravalgselskaper og fravalgskandidater som har beholdt revisor. Tester inklusiv kontrollvariabler... 397
Tabell 9-5: Resultater fra regresjonsanalyse av om omfanget av kontrollutslag varierer mellom fravalgselskaper og fravalgskandidater som har beholdt revisor og betydning av at fravalgselskapene bruker ekstern regnskapsfører. Tester inklusiv kontrollvariabler. 399
Tabell 9-6: Regresjonsresultater – sammenlikning av resultater fra estimering av likning 1 og likning 2 (utvalg A, bestående av alle fravalgskandidater i 2011 som har minst har informasjon om kontrollvariablene i årene 2009-2012). 402
Tabell 10-1: Variabeloversikt 417
Tabell 10-2: Merknader i revisjonsberetningen 423
Tabell 10-3: Andelstester for lik andeler med selskaper som får avvik fra en ren revisjonsberetning i 2007-2009 og 2010-2012 425
Tabell 10-4: Utviklingen i gjennomsnittlig og median honorar i kroner 1 000 for revisjon og rådgivning i årene 2005-2012 for alle revisjonspliktige selskaper som har overholdt kravet til å informere om revisjonshonoraret i notene til årsregnskapet. Honorarene er omregnet til kroneverdien i 2012 ved hjelp av konsumprisindeksen. 426

Tabell 10-5: Årlig prosentvis prisvekst i gjennomsnittlig revisjonshonorar for selskapene i Tabell 10-4 med og uten tilleggskrav om at selskapene må ha overholdt innsendingsplikten til Brønnøysund i hvert av årene 2004 – 2012 (9 år). ... 429
Tabell 10-6: Tester for lik årlig endring i revisjonshonorarene i periodene 2007-2009 og 2010-2012 ... 429
Tabell 10-7: Regresjonsresultater for tester av om fravalgskandidater og ikke-fravalgskandidater er blitt likt behandlet i årene rundt innføringen av fravalgsordningen. ... 431
Tabell 10-8: Deskriptiv statistikk ... 433
Tabell 10-9: Korrelasjonsmatrise for utvalgte variabler ... 435
Tabell 10-10: Regresjonsresultater: Estimering av unormalt honorar for selskaper med salg på minst 5 millioner kroner i hvert av årene 2006-2012 ... 438
Tabell 10-11: Regresjonsresultater av sammenhengen mellom unormale honorarer og tre mål på revisjonskvalitet for store selskaper ... 439
Tabell 10-12: Regresjonsresultater av sammenhengen mellom unormale honorarer og tre mål på revisjonskvalitet for små selskaper ... 441
Tabell 10-13: Regresjonsresultater av sammenhengen mellom unormale honorarer og tre mål på revisjonskvalitet for selskaper som er fravalgskandidater i 2011 og 2012 som ikke har valgt bort revisor per 31.12.2013. ... 442
Tabell 10-14: Regresjonsresultater: Sammenhengen mellom selskapenes økonomiske viktighet for oppdragsansvarlig revisor og tre mål på revisjonskvalitet ... 445
Tabell 10-15: Regresjonsresultater: Sammenhengen mellom endringer i selskapenes økonomiske viktighet for oppdragsansvarlig revisor og tre mål på endringer i revisjonskvalitet ... 446
Tabell 11-1: Regresjonsresultater - likning 1b i kapittel 6 estimert med resultatmål skalert med driftsinntekter (DrInnt) eller ikkeendeler (Eien) som avhengig variabel ... 458
Tabell 11-2: Estimater på kostnadsbesparelsen (gruppert etter avhengig variabel i likning 1b) ... 460
Tabell 11-3: Nettobesparelsen i kroner estimert ved hjelp av regresjonsanalyse ... 466
Tabell 11-4: Beregning av spart/tapt revisjonshonorar – gjennomsnittsbetraktninger (fremgangsmåten) ... 471
Tabell 11-5: Beregning av spart/tapt revisjonshonorar – gjennomsnittsbetraktninger (oppsummering) ... 473
Tabell 11-6 Oppfatninger om mer-/mindretidsbruk ... 475
Tabell 11-7: Kostnadsbesparelsen ... 476
Tabell 11-8 Faktiske besparelsene ved fravalget av revisjon i Danmark ... 477
Tabell 12-1: Om respondentene ... 487
Tabell 12-2: Om selskapene ... 489
Tabell 12-3: Om bruken av regnskapsfører og revisor ... 490
Tabell 12-4: Tidsforbruk ... 493
Tabell 12-5: Fordeler og ulemper med revisor ... 495
Tabell 12-6: Interessentenes reaksjoner ... 496
Tabell 12-7: Oppfatninger om regnskapskvalitet og skatteunndragelser ... 497
Tabell 12-8: Rutiner knyttet til varelager, kasse og kontantomsetning ... 498
Tabell 13-1: Fusjoner: Antall overdragende og overtakende selskaper per år i perioden 1999-2013. 506
Tabell 13-2: Fusjoner: Antall overdragende selskaper per år fordelt på AS og nivå på omsetning i perioden 1999-2013 ... 507
Tabell 13-3: Fusjoner: Antall overtakende selskaper i alt og fordelt på AS med nivå på omsetning i perioden 1999-2013 ... 507
Tabell 13-4: Fisjoner: Antall transaksjoner, antall unike overdragere og antall overtakende selskaper i perioden 1999-2013 ... 508

Tabell 13-5: Fisjoner: Antall overdragende selskaper i alt fordelt på aksjeselskaper og nivå på omsetning ... 509
Tabell 13-6: Omdannelser, fisjoner og fusjoner basert på selvangivelsen side 1. ... 512
Tabell 14-1 Om respondentene ... 516
Tabell 14-2 Om selskapene ... 517
Tabell 14-3: Viktigheten av å slippe revisor versus viktigheten av lavere krav til aksjekapital ... 519
Tabell 14-4 Om bruken av regnskapsfører og revisor ... 520
Tabell 14-5 Tidsbruk ved å ikke ha revisor ... 522
Tabell 14-6 Interessentenes reaksjoner ... 523
Tabell 14-7 Oppfatninger om regnskapskvalitet og skatteunndragelser ... 523
Tabell 14-8 Rutiner knyttet til varelager og kasse-/kontantomsetning ... 524
Tabell 14-9: Utslag på kontroller av formell og materiell oppgavekvalitet ... 529
Tabell 14-10: Nystiftede selskapers bruk av revisor og regnskapsfører ... 531
Tabell 14-11: Regresjonsresultater for test av om selskaper stiftet mellom 1. mai og 31. desember i år t har samme kvalitet som selskapene stiftet i år t-1 (dvs. året før) ... 533
Tabell 14-12: Regresjonsresultater for test av om selskaper stiftet mellom 1. mai og 31. desember i år t har samme kvalitet som selskapene stiftet i år t-1 (dvs. året før) etter at det kontrolleres for selskapets bruk av regnskapsfører. ... 534
Tabell 14-13: Aksjekapitalens størrelse i nystiftede aksjeselskaper ... 535
Tabell 14-14: Regresjonsresultater: Test av samvariasjon mellom nivå på aksjekapitalen og kontrollutslag ... 536
Tabell 14-15: Regresjonsresultater: Test av samvariasjon mellom nivå på aksjekapitalen, bruk av regnskapsfører og kontrollutslag. Årene 2009 og 2010 ... 538
Tabell 14-16: Regresjonsresultater av sammenhengen mellom oppgavekvalitet, selskapets aksjekapital og bruken av regnskapsfører og/eller revisor i årene 2012 og 2013 estimert for selskaper av ulike størrelse. ... 539
Tabell 15-1: Konsesjoner i regnskapsførings- og revisorbransjen 2000-2013 ... 544
Tabell 15-2: Antall klienter, markedsandeler og vekst i antall klienter i prosent hos de største revisjonsselskapene, revisjonsselskapene organisert som enkeltpersonforetak og øvrige revisjonsselskaper i årene 2005 – 2012 ... 547
Tabell 15-3: Godkjente og ansvarlige revisorer 2005-2012 ... 550
Tabell 15-4: Økonomisk utvikling i regnskapsførerbransjen ... 552
Tabell 15-5: Normtall for vurdering av økonomisk utvikling ... 554
Tabell 15-6: Økonomisk utvikling i revisjonsbransjen ... 554
Tabell 15-7: Økonomisk utvikling for rene regnskapsførerselskaper, rene revisjonsselskaper og blandede selskaper ... 560
Tabell 15-8: Forskjeller i forholdstall for revisjonsbransjen under ett og revisjonsselskaper som også har konsesjon som regnskapsførerselskap ... 563
Tabell 15-9: Økonomisk utvikling på selskapsnivå ... 567
Tabell 16-1: Ekstern bistand med ligningspapirene og omfanget av feil i ligningsoppgavene ... 574
Tabell 16-2 Om respondentene ... 578
Tabell 16-3: Oppfatninger om kvaliteten på ligningsoppgavene ... 579
Tabell 16-4: Bevisthet om bruken av revisor og regnskapsfører og når fravalg blir foretatt. ... 581
Tabell 16-5: Oppfatninger om feil i ligningsoppgavene over tid og mellom selskaper ... 582
Tabell 16-6: Ulike oppfatninger om fravalgselskapene ... 583
Tabell 16-7: Tidsforbruken i ligningsbehandlingen ... 586
Tabell 16-8: Oppfatninger om årsaker til at tidsbruken på ligning av fravalgselskaper har gått opp . 588

Tabell 16-9: Oppfatninger om kvaliteten på ligningspapirene hos nystiftede AS relativt til nystiftede AS i tidligere år og til andre selskapsformer 589
Tabell 16-10: Oppfatninger om kvaliteten på ligningsoppgavene hos nystiftede AS 591
Tabell 16-11: Tidsforbruken i ligningsbehandlingen av nyregistrete AS 592
Tabell 16-12: Sannsynligheten for at selskapet blir tilskrevet 600
Tabell 16-13: Oppfatninger om hva som gir korrekt fastsetting i små AS 601
Tabell 16-14: Provenyeffekter av kontroller av tilfeldig valgte fravalgselskaper og selskaper som har beholdt revisor 604
Tabell 18-1: Om respondentene 615
Tabell 18-2: Regnskapsførers syn på revisjon og revisors rolle 616
Tabell 18-3: Hvordan tilpasser regnskapsførere seg til fravalgsregelen 616
Tabell 18-4: Konsekvenser for kundene 617
Tabell 18-5: Skatteunndragelser, feil og brudd på loven 617
Tabell 18-6: Hva var årsakene til at enkelte av kundene fravalgte revisjon? 618
Tabell 18-7: Hvorfor benyttes du til andre oppgaver enn regnskapsføring? Kryss av flere 618
Tabell 18-8: Økonomisk kriminalitet: Avdekkede misligheter 618
Tabell 18-9: Hvilke enheter kan forebygge økonomisk kriminalitet? 619
Tabell 18-10: Lovbrudd hos oppdragsgivere 619

Figuroversikt

Figur 2-1: Antall nystiftede selskaper 1999-2013. ... 85
Figur 2-2: Nystiftede aksjeselskaper per måned i perioden 1.1.2011 – 31.12.2013. ... 86
Figur 2-3: Nystiftede selskaper 1999-2013 normalisert til 1 per 31.12.2010. ... 87
Figur 2-4: Nystiftede selskaper som andel av bestand ved årets start i perioden 2001-2013 ... 87
Figur 2-5: Slettede selskaper 2001-2013. ... 90
Figur 2-6: Slettede selskaper 2001-2013 normalisert til 1 per 31.12.2010. ... 91
Figur 2-7: Slettede selskaper som andel av bestand ved årets start i perioden 2001-2013 ... 91
Figur 2-8: Utviklingen i bestanden av NUF, ANS og DA i perioden 2000-2013 ... 92
Figur 2-9: Antall fravalg per måned fra 1.5.2011 – 31.12.2013 ... 95
Figur 2-10: Prosentandelen av driftsinntektene hos alle regnskapspliktige enheter (AS) og alle regnskapspliktige enheter (AS) med omsetning under 50 millioner kroner som skjer hos enheter (AS) som ikke har revisor. ... 102
Figur 2-11: Prosentandelen av sum eiendeler hos alle regnskapspliktige enheter (AS) og alle regnskapspliktige enheter (AS) med omsetning under 50 millioner kroner som skjer hos enheter (AS) som ikke har revisor. ... 103
Figur 2-12: Prosentandelen av betalbar skatt hos alle regnskapspliktige enheter (AS) og alle regnskapspliktige enheter (AS) med omsetning under 50 millioner kroner som skjer hos enheter (AS) som ikke har revisor. Kun selskaper med positiv betalbar skatt inngår i beregningsgrunnlaget. ... 103
Figur 2-13: Prosentandelen av skyldig offentlige avgifter hos alle regnskapspliktige enheter (AS) og alle regnskapspliktige enheter (AS) med omsetning under 50 millioner kroner som skjer hos enheter (AS) som ikke har revisor. Kun selskaper med positiv beløp for skyldige offentlige avgifter inngår i beregningsgrunnlaget. ... 104
Figur 4-1: Terskelverdiene i euro i 25 EU-land i 2005 (hentet fra Collis 2010). ... 143
Figur 4-2: Fravalgsprosent og selskapsstørrelse ... 183
Figur 4-3: Fravalgsandeler og totalkapitalens rentabilitet fordelt på store og små selskaper ... 188
Figur 4-4: Fravalgsandeler og likviditetsgrad 2 fordelt på store og små selskaper ... 189
Figur 5-1: Illustrasjon av ÅretEtter ... 232
Figur 6-1: Fordelingene til justert næringsinntekt i prosent av driftsinntekter (JNI/DrInnt) og justert næringsinntekt i prosent av sum eiendeler (JNI/E). ... 281
Figur 6-2: Fordelingen til JNI/DrInnt for FSene og IFSene i 2010 (panel A) og 2012 (panel B) ... 282
Figur 7-1: Eksempel på kontrollspørsmål ... 311
Figur 10-1: Tre indikatorer på økonomisk utviklingen i Norge i perioden 2006-2012 ... 424
Figur 13-1: Fusjoner: Antall overdragende og overtakende selskaper per år i perioden 1999-2013 .. 506
Figur 13-2: Overdragende og overtakende aksjeselskaper med omsetning under henholdsvis 2 og 4 millioner kroner i år t i prosent henholdsvis av antall overdragende og antall overtakende aksjeselskaper i år t i perioden 1999-2013. ... 508
Figur 13-3: Fisjoner: Utviklingen i antall fisjoner blant aksjeselskaper som er overdragere med omsetning under 4 millioner kroner eller mellom 4 og 9 millioner kroner i perioden 1999-2013 ... 510
Figur 13-4: Fisjoner: Utviklingen i antall fisjoner blant aksjeselskaper som er overdragere med omsetning under 4 millioner kroner eller mellom 4 og 9 millioner kroner i perioden 1999-2013 ... 511
Figur 15-1: Konsesjoner i regnskapsførings- og revisorbransjen 2000 -2013 ... 545
Figur 15-2: Konsesjoner i regnskapsførings- og revisorbransjen 2000 -2012 fordelt på andelen av selskaper/personer med en konsesjonstype og to konsesjonstyper. ... 549
Figur 15-3: Sum egenkapital, eiendeler, omsetning og ordinært resultat i regnskapsfører- og revisjonsbransjen 2000 – 2012 i millioner norske kroner, uttrykt i kroneverdien i 2012 ... 557
Figur 15-4: Utviklingen i regnskapsførerbransjen, revisjonsbransjen og hos øvrige norske regnskapspliktige enheter (unntatt konserner og stiftelser) ... 558

Figur 15-5: Aggregerte tall for rene regnskapsførerselskaper, rene revisjonsselskaper og blandede selskaper 564
Figur 15-6: Forholdstall for rene regnskapsførerselskaper, rene revisjonsselskaper og BR&R 566
Figur 15-7: Utviklingen i regnskapsfører- og revisjonsbransjen målt ved selskapenes gjennomsnittlig og median driftsmargin, gjennomsnittlig totalkapitalrentabilitet og gjennomsnittlig egenkapitalandel 570

1 Innledning og sammendrag

1.1 Bakgrunn

Finansdepartementet la 17. desember 2012 ut anbudsdokumentene for prosjektet «Evaluering av unntak for revisjonsplikt i små aksjeselskaper». Handelshøyskolen BI ble tildelt oppdraget. Avtalen som regulerte innholdet i prosjektet ble inngått 8. april 2014 med levering av sluttrapport 31. desember 2014. Etter avtale mellom partene ble prosjektet utvidet og leveringstidspunktet for sluttrapporten satt til 28. mars 2015. De overordnede rammene for prosjektet fremgår av kapittel 1.6, som gjengir Finansdepartementets beskrivelse av oppdraget.

Det overordnede målet er at prosjektet skal gi en:

> «.. bred evaluering av regelendringen som fra og med regnskapsåret 2011 gir små aksjeselskaper i hovedsak adgang til å fravelge revisor. Evalueringen skal kartlegge positive og negative konsekvenser både for selskapene som fravelger revisor, for andre økonomiske aktører, for skattemyndighetene og for samfunnet. En analyse av resultater fra Skatteetatens avdekningskontroller skal som et minimum inngå, men det vil være en fordel om evalueringen også benytter andre datakilder…
>
> En fullstendig evaluering av regelendringen omfatter både positive og negative konsekvenser. Effekter kan tenkes for foretakene som fravelger revisor, for foretakenes eiere og kreditorer, og for andre regnskapsbrukere som ansatte og kunder. Videre bør effekter for Skatteetaten, samt en mulig provenyeffekt for staten beregnes. Forebygging og bekjempelse av økonomisk kriminalitet er også spørsmål i denne sammenheng. Evalueringen bør også vurdere konsekvenser for revisorer og regnskapsførere…
>
> Evalueringen skal analysere fravalg av revisjon for regnskapsårene 2011 og 2012. Tidligere regnskapsår (uten rett til fravalg) skal inngå i den grad det er nødvendig for analysen.» (Utdrag fra kontrakten, jf. kapittel 0 punktene 1 og 2)

Denne rapporten redegjør for hva som er gjort og hvilke funn og konklusjoner som kan trekkes. Rapporten er basert på bredt anlagte økonometriske analyser av omfattende datamengder. Den er skrevet slik at resultatene skal være etterprøvbare. Dette har bidratt til å gjøre rapporten omfattende. For å gjøre den lettere tilgjengelig, er det i hvert kapittel inntatt et ikke-teknisk sammendrag. Sammendragene beskriver temaet/-ene som skal behandles, hvorfor temaet/-ene er relevant, hvordan vi har gått fram for å belyse temaet/-ene, datagrunnlaget vi baserer analysene på og hva de viktigste funnene er. Sammendragene som er inntatt i hvert kapittel er likevel omfattende. I et forsøk på å lette tilgjengelighet, oppsummerer vi de viktigste funnene i kapittel 1.2 og gir en kortversjon av sammendragene i kapittel 1.3. Et sammendrag på engelsk følger i kapittel 1.5.

1.2 Viktigste resultater

Analysene dekker i hovedsak perioden 2006 til og med 2012 og i de fleste kapitler er analysene basert på opplysninger som selskaper sender Skatteetaten og Brønnøysundregistrene. I tillegg er det gjennomført spørreundersøkelser. Ulike fremgangsmåter og tester gir i hovedsak grunnlag for sammenfallende konklusjoner.

De viktigste resultatene er som følger:

1. **Fravalgsordningen berører mange aksjeselskaper, men deres økonomiske betydning er liten.** Dersom vi tar utgangspunkt i sum driftsinntekter fra selskapsregnskapene til alle regnskapsliktige unntatt stiftelser, økte prosentandelen av omsetningen som ikke blir revidert fra 0,17 prosent i 2010 til 1,4 prosent i 2012. Dersom vi tar utgangspunkt i balansesummen, økte andelen av balansesummen som ikke blir gjenstand for revisjon fra 0,51 prosent til 0,81 prosent. Sett for ASene under ett, utgjør den ureviderte omsetningen 1,5 prosent i 2012, mens den utgjør 1,1 prosent av balansesummen. Ser vi på antall enheter i stedet for kronebeløpene, var 11 739 selskapsregnskaper ikke revidert i 2010. I 2012 økte antallet til 78 857 selskaper. Ser vi kun på ASene, var 30 prosent av aksjeselskapene uten revisor i 2012 (mot 0 prosent før revisjonsfritaksordningen ble innført).
2. **Ingen negative finansieringseffekter for fravalgselskapene.** Når vi sammenlikner utviklingen i rentenivået og tilgangen til lån og kreditter over tid for selskaper som valgte bort revisor i 2011 med sammenliknbare selskaper som har beholdt revisor, finner vi ingen tegn til at fravalg av revisor fører til høyere rente på lån eller dårlige tilgang til kreditt.
3. **Billigere revisjon.** I årene 2010, 2011 og 2012, som kalles årene hvor fravalgsordningen ble innført, stopper realprisveksten på revisjonstjenester omtrent opp. Dersom realprisveksten i 2010-2012 hadde vært som i 2007-2009, ville selskapene som valgte bort revisor i 2011 eller 2012 i gjennomsnitt betalt kroner 14 000 for revisjonen i 2012.
4. **Nettobesparelsen per fravalgselskap i 2012 er rundt kroner 20 000.** Tre ulike metoder brukes for å estimere nettobesparelsen til fravalgselskapene (med nettobesparelsen menes bortfallet av revisjonshonorar korrigert for andre effekter, f.eks. økte honorarer til regnskapsfører, høyere renter på banklån, reduserte lønnskostnader fordi ansatte bruker mindre tid på kommunikasjon med revisor og tilrettelegging for revisjonen og liknede). De tre punktestimatene på den gjennomsnittlige nettobesparelsen er kroner 19 250, kroner 19 950 og kroner 23 600. Tar vi hensyn til usikkerheten i estimatene og bruker regresjonsanalyse, kan vi med 95 prosent sannsynlighet påstå at nettobesparelsen ligger mellom kroner 15 000 og kroner 31 600. I regresjonsanalysen blir nettobesparelsen målt som endringen i driftsresultatet for fravalgselskapene sett i forhold til sammenliknbare selskaper som har beholdt revisor, slik at effekter av f.eks. økt kjøp av tilleggstjenester eller høyere honorarer til regnskapsfører er hensyntatt. Finansieringseffekter kan det ses bort fra på grunn punkt 2 over.
5. **Samlet sett oppnådde aksjeselskapene en nettobesparelse på 1,6 milliarder kroner i 2012.** Summen består av følgende komponenter: 120 millioner kroner i bortfall av revisjonshonorar for nystiftede selskaper, 780 millioner kroner i bortfall av revisjonshonorarer for fravalgselskapene, 320 millioner kroner i reduserte revisjonshonorarer for selskaper som har beholdt revisor fordi prisveksten på revisjonen har blitt lavere (jf. punkt 3 over), 90 millioner kroner i redusert tidsbruk for nystiftede selskaper og 290 millioner i redusert tidsbruk for fravalgselskapene. Prisnedgangen på revisjonen i årene 2010-2012 gjelder alle revisjonspliktige, og ikke bare aksjeselskaper. Anslaget på reduserte revisjonshonorarer på 320 millioner kroner i 2012 gjelder kun aksjeselskaper. Tar man hensyn til at andre revisjonspliktige virksomheter også har nytt godt av reduserte priser, er anslaget på 1,6 milliarder kroner et nøktern anslag på nettobesparelsen.
6. **Kvaliteten på ligningsoppgavene har gått ned.** Etter fravalg vil kompetansen til de som sender inn ligningsoppgavene til selskapene i gjennomsnitt gå ned fordi færre spesialister (= revisorer) vil være involvert i prosessen med utfyllingen og innsendingen. Flere uavhengige analyser viser at kvaliteten på ligningsoppgavene har gått ned. «Kvalitet» er målt på forskjellige måter: Ved hjelp av kvalitetsindekser konstruert på bakgrunn av detaljerte kontroller utført av kontrollører

fra Skatteetaten (heretter omtalt som avdekkingskontrollene, se punkt 7 nedenfor), analyser av utslag på Skatteetatenes automatiske kontroller og oppfatningen til ansatte i fastsettingsmiljøet i Skatteetaten. Hvordan kvalitet måles har ingen betydning for konklusjonen – kvaliteten har gått ned. Også representanter for fravalgselskapene og nystiftede selskaper er enige: Mer enn hver tredje respondent som ikke bruker autorisert regnskapsfører eller revisor sier seg enig i påstanden om at «Det blir muligens noen feil når vi utarbeider årsregnskap og ligningspapirer, men de er ikke vesentlige eller viktige»

7. **Omfanget på fravalgselskapenes skatteunndragelser, i den grad de driver med dette, har generelt sett ikke økt etter fravalget.** For å undersøke om fravalgselskaper etter fravalget i større grad f.eks. holder omsetningen utenfor regnskapene og/eller fører private utgifter på selskapet, sammenlikner vi utviklingen i fravalgselskapenes resultatmål/-poster med utviklingen i tilsvarende poster hos selskapene som har beholdt revisor. Vi finner ingen tegn ved utviklingen som tyder på økte skatteunndragelser hos fravalgselskapene med unntak av noen få bransjer som står for 2,6 prosent av alle selskapene. Vi analyserer også provenyvirkningene av avdekkingskontrollene. Avdekkingskontrollene ble gjennomført ved at Skatteetaten tilfeldig valgte ut over 2 100 selskaper for kontroll etter en prosedyre utarbeidet av Statistisk Sentralbyrå. Kontrollene var omfattende og hver kontroll tok i gjennomsnitt 3,5 dager. Formålet med kontrollene var primært å undersøke om kvaliteten på selskapenes bokførings- og regnskapssystem endret seg etter fravalget, men der hvor det ble avdekket skatte- og avgiftsunndragelser ble dette fulgt opp med endring av ligning, tilleggsskatt/-avgift og liknende, avhengig av hva som ble avdekket. Avdekkingskontrollene førte til at de kontrollerte selskapene måtte betale 19,9 millioner kroner i inntektsskatt, merverdiavgift og arbeidsgiveravgift (inklusiv tilleggsskatt/-avgift og renter). Fravalgselskapene utgjorde 42,7 prosent av de kontrollerte selskapene og hos disse utgjorde påplussingene i inntekt/avgift 3,2 millioner kroner (eller 16 prosent). De store beløpene, vel 16,7 millioner kroner (tilsvarende 84 prosent), ble avdekket hos selskapene som valgte å beholde revisor. Hvis man vurderer provenyeffekten av å bruk en krone på kontroll av små aksjeselskaper, vil man, basert på avdekkingskontrollene, kunne forvente å tjene på kontrollene dersom man kontrollerer selskaper med revisor og tape på kontroller av selskaper som har valgt bort revisor.

8. **Nedgangen i kvaliteten på ligningsoppgavene gjelder selskapene som verken bruker regnskapsfører eller revisor.** Over har vi rapportert at resultatene helt entydig viser at kvaliteten på ligningsoppgavene går ned for fravalgselskapene. Når fravalgselskapene får hjelp av regnskapsfører eller revisor (uten at revisor reviderer regnskapene), viser resultatene at kvaliteten blir omtrent like god som når selskapene hadde revisor.

9. **Blant fravalgselskapene generelt finner vi ingen tegn til svekket regnskapskvalitet, men vi finner indikasjoner på redusert regnskapskvalitet blant selskapene med det største potensialet for å bruke skjønnsmessige vurderinger i regnskapsavleggelsen.** Målene på regnskapskvalitet er knyttet til regnskapsoppstillingenes evne til å fange opp økonomisk realiteter, og potensialet for skjønnsmessige vurderinger knyttes til nivået på varelager og kundefordringene. Resultater forenelig med redusert regnskapskvalitet inntrer for selskaper med mye varelager, mye kundefordringer, mye varelager og kundefordringer og/eller mye gjeld. Sammenlikningsgrunnlaget er fravalgskandidater som har beholdt revisor, eller som ligger rett over terskelverdiene for fravalg, og alle fravalgselskapene må ha omsetning og balansesum over kroner 1 000 000.

10. **Selskapenes fravalg er rasjonelt begrunnet.** Selskapenes beholder revisor når behovet er til stede, enten det gjelder behov for revisors tjenester utover revisjonen eller av hensyn til parter

på utsiden av bedriften. Når selskapet er tett integrert med eiernes økonomi avtar behovet for revisjon og fravalgstilbøyeligheten øker, men transaksjoner med nærstående er lite viktige for fravalgsbeslutningen når vi sammenlikner med hvilken betydning andre variabler har. Selskapets atferd, målt ved regeletterlevelse, revisorbytter og selskapets vilje/evne til å overholde frister og avtaler, spiller en svært underordnet rolle for fravalgsbeslutningen. Det samme gjelder konflikter med revisor, målt ved merknader i revisjonsberetningen. De variablene som har størst betydning for fravalgsbeslutningen er selskapsstørrelsen målt ved eiendeler og omsetning, om selskapet har regnskapsfører, om selskapet engasjerer regnskapsfører for første gang og selskapets kjøp av tilleggstjenester fra revisor i tidligere perioder. Analysene viser også at fravalgstilbøyeligheten er høyere for selskaper som har betalt unormalt mye for revisjonen og den er lavere for selskaper som har brukt den samme revisoren i mange år. Betydningen av et langt kundeforhold er mye mindre viktig enn prisen som ble betalt for revisjon. Når vi bruker nær 100 variabler for å kontrollere for forskjeller mellom fravalgselskaper og selskaper som har beholdt revisor, finner vi at fravalgselskapene har betalt 8,6 prosent mer for revisjonen relativt til sammenliknbare selskaper som har beholdt revisor.

11. **Ressursbruken i Skatteetaten har økt.** På spørsmål svarer 54 prosent av de som arbeider med fastsetting at de bruker mer tid på ligningen av fravalgselskapene, og i gjennomsnitt anslår de et økt tidsbruk på 25 minutter per fravalgselskap. Vel en av tre synes ikke det er noen sammenheng mellom tidsbruken og hvorvidt selskapene har valgt bort revisor eller ikke. De to viktigste årsakene til økt tidsbruk er at beløp i selvangivelsen eller næringsoppgave er feil eller det mangler opplysninger og skattyters svar på henvendelser viser at de ikke har skjønt hva henvendelsen gjaldt.

12. **Lavere krav til aksjekapital er viktigere for viljen til stifte AS enn opphevelsen av pliktig revisjon for de minste ASene.** I 2012 og 2013 ble det etablert rundt 26 000 selskaper hvert år. Av disse ble anslagsvis 13 000 etablert fordi kravene til aksjekapital ble redusert (med virkning fra 1.1.2012) og revisjonen gjort valgfri for de minste aksjeselskapene (med virkning fra 1.5.2011). Både trendanalyser og spørreundersøkelser viser at endringen i revisjonsplikten har mindre å si for viljen til å stifte aksjeselskap enn reduksjonen i kravet til aksjekapitalens størrelse.

13. **Revisjonsbransjen har klart omstillingen godt og det har ikke vært unormal kraftig vekst i regnskapsførerbransjen.** Omsetningen i revisjonsbransjen har ligget på om lag samme nivå i 2010, 2011 og 2012, og regnskapsførerbransjen har vokst. Lønnsomheten i de to bransjen er i det store og hele uendret. Revisjonsselskapene som kun har autorisasjon som revisjonsselskap har hatt den største inntektssvikten, men de har klart å redusere kostnadene i omtrent samme takt som inntektene.

På bunnen av badekaret har du en bøtte som tar ti liter. Du fyller vann i badekaret slik at både badekaret og bøtta er full. Når vannet er fullstendig i ro, griper du bøtten og fjerner både den og vannet som er i den. Hvor lang tid går det før vannet igjen ligger fullstendig i ro? Spørsmålet er relevant med tanke på de analysene som er gjort i denne rapporten. Revisjonsmarkedet var noenlunde i likevekt inntil fravalgsordningen ble innført og før det ble en rekke nye aksjeselskaper på grunn av reduserte krav til aksjekapitalen. Hvor lang tid går det før revisjonsmarkedet igjen er i likevekt, og vil resultatene som er fremkommet holde i den nye likevekten? Svaret er usikkert fordi det er godt mulig at analysene er foretatt i periode hvor revisjonsmarkedet beveger seg fra en likevekt til den neste.

1.3 Sammendrag av kapitlene

1.3.1 Sammendrag av kapittel 2 «Revidert og urevidert næringsvirksomhet før og etter innføring av fravalgsmuligheten for små aksjeselskaper»

Formålet med kapittel 2 er å sette fravalgsordningen i perspektiv: Hvor stor andel av norske regnskapspliktige enheter er omfattet av bestemmelser som gjør revisjonen valgfri? Hvor mange selskaper har benyttet seg av muligheten til å drive næringsvirksomhet uten å ha revisor? Hvor mye økte andelen av urevidert næringsvirksomhet etter innføringen av revisjonsfritak for de minste aksjeselskapene? I 2010 kom 4,8 prosent av selskapsregnskapene som Brønnøysundregistrene mottok fra virksomheter som ikke var revisjonspliktige. I 2012 var andelen økt til 30,2 prosent. Ser vi på balansesummen og omsetningen i selskapsregnskapene, er økningen svært begrenset: I 2010 utgjorde omsetningen og balansesummen hos ikke revisjonspliktige enheter henholdsvis 0,17 prosent av samlet omsetning og 0,52 prosent av samlet balansesum. I 2012 var andelene av omsetningen og balansesummen hos de ureviderte enhetene økt til 1,4 prosent og 0,81 prosent. Selv om mer enn 30 prosent av ASene i 2012 driver sin virksomhet uten revisor, er det fortsatt slik at rundt 99 prosent av næringsvirksomheten sett under ett skjer hos revisjonspliktige virksomheter.

I 2012 og 2013 ble det stiftet rundt 26 000 AS hvert år. Tallene er mye høyere enn i de foregående årene. Analysene tyder på at endringene i aksjelovene som trådte i kraft 1.1.2012, med blant annet lavere krav til aksjekapitalen, har hatt større betydning for viljen til å stifte AS enn muligheten for å velge bort revisor, og at det i hvert av de to årene ble stiftet anslagsvis 13 300 nye AS på grunn av lovendringene. Resultatene fra en spørreundersøkelse, som omtales i kapittel 14, bekrefter tallene og at endringene i kapitalkravene er viktigere for viljen til å stifte AS enn endringen i revisjonsplikten.

Det er en nedgang i etableringen av ENK og ANS/DA i 2011 og 2012, men for disse selskapsformene er nedgangen etter 2010 kun en fortsettelse av den avtakende trenden som startet rundt 2003/2004. For NUF snudde nedgangen i frekvensen av nystiftede AS i 2010, slik at lovendringene har gjort AS-formen relativt mer attraktiv enn NUF-formen. Den store økningen i antall nystiftede AS i 2012 og 2013 kan imidlertid ikke forklares med at virksomhet drevet som NUF elle ENK overføres til et AS. Dette blir nærmere belyst i kapittel 14.

I denne rapporten skilles det mellom fravalgselskap og selskaper som stiftes uten revisor. Fravalgselskap er selskap som har valgt en revisor som så blir valgt bort, og hvor det sendes melding om dette til Brønnøysundregisteret. Selskaper som stiftes uten revisor kalles ikke for fravalgselskap siden de aldri har valgt en revisor som så fravelges. Selskaper som er stiftet uten revisor omtales som nyetablerte/-nystiftede selskaper uten revisor eller liknende. Av de nystiftede selskapene i 2011 har 56,3 prosent revisor per 1.1.2014, mens andelen med revisor blant selskapene stiftet etter 1.1.2012 er 31,8 prosent.

For å anslå hvor stor andel av selskapene som har foretatt fravalg, ser vi antall fravalgsmeldinger i forhold til antall fravalgskandidater. Med fravalgskandidat mener vi et selskap som med stor sannsynlighet vil kunne velge bort revisor frivillig. Definisjonen tar hensyn til at enkelte selskaper ikke vil velge bort revisor selv om de teknisk sett fyller vilkårene for fravalg fordi andre hensyn gjør seg gjeldende. F.eks. vil selskaper som forventer å overskride terskelverdiene i år t+1 (f.eks. 2014) neppe velge bort revisor i år t (2013) selv om vilkårene teknisk sett er oppfylt i år t. Det skyldes at fravalg i år t ikke kan forventes å gi en besparelse når de to årene ses under ett fordi ny revisor må velges i t+1.

Vi identifiserer 93 311 fravalgskandidater i 2011. Av disse foretok 40,6 prosent fravalg innen 31.12.2011, mens fravalgsprosenten blir 54,3 prosent når ser på andelen som foretok fravalg innen

31.12.2013. Vi har holdt datterselskaper utenfor definisjonen av fravalgselskaper. Det skyldes at morselskaper må ha revisor, og når morselskapet må revideres kan fravalgstilbøyeligheten hos datterselskapene bli lav fordi morselskapets revisor må ha tilstrekkelig og hensiktmessige bevis på regnskapet til datterselskapene. Dersom vi behandler datterselskaper som fravalgskandidater, blir fravalgsprosenten 50 prosent ved utgangen av 2012 (reduksjonen fra 57,2 til 50 prosent skyldes at fravalgstilbøyeligheten hos datterselskaper er omlag halvparten av fravalgsprosenten hos uavhengige selskaper).

På sikt antar vi at rundt 65 til 70 prosent av selskapene som oppfyller terskelverdiene, vil drive uten revisor. Dersom det har blitt en varig økning i antall nystiftede AS per år sammenliknet med årene før 2011 og mindre enn 30 prosent av disse engasjerer revisor, vil imidlertid andelen selskaper som oppfyller terskelverdiene og som driver uten revisor komme over 70 prosent. Andelen som driver uten revisor er betydelig høyere enn i Danmark, hvor anslagsvis 38 prosent av de som kan velge bort revisor har foretatt fravalg. Årsaken til lavere fravalgstilbøyelighet i Danmark skyldes at danske revisorer kan utføre mange flere tjenester for små revisjonsklienter enn i Norge, blant annet føre regnskapet. Følgelig vil de regnskapspliktige ha svakere insentiver til å fravelge revisjon. Ï Finland er fravalgsprosenten 78 prosent og i Sverige er den rundt 52 prosent. Terskelverdiene varierer mellom landene og Finland har de laveste terskelverdiene.

1.3.2 Sammendrag av kapittel 3 «Økonomisk kriminalitet»

Revisor kan spille en viktig rolle i forebygging og avdekking av økonomisk kriminalitet på grunn av sin innsynsrett i selskapene, gode forretningsforståelse, erfaringsbaserte kunnskap fra mange selskaper og og omfattende kunnskaper om regelverket. Innføringen av et revisjonsfritak gjør at flere kan drive næringsvirksomhet uten å være gjenstand for den kontrollen som utføres av revisor. Kapitlet drøfter på hvilke områder revisjonsplikt kan tenkes å ha en effekt på mulighetene for å utøve økonomisk kriminalitet. Videre drøftes vanskelighetene med å teste om fravalg av revisor har konsekvenser for omfanget av økonomisk kriminalitet. Utfordringene med slike tester er store. En årsak er at de kriminelle av naturlige årsaker ønske å skjule sine handlinger, slik at data over begåtte lovbrudd er vanskelig å oppdrive. En annen årsak er at en del næringsdrivende ikke har prøvd å begå lovbrudd fordi de har hatt en revisor. Pålitelige data over omfanget av tenkte, men ikke gjennomførte lovbrudd, anses umulig å oppdrive. En tredje årsak er at virkningen av fravalg på økonomisk kriminalitet må sammenlikne situasjonen før fravalg med situasjonen etter fravalg, hvilket betyr kartlegging av kriminaliteten både før og etter at selskaper valgte bort revisor. Perioden før fravalg må inkluderes siden det er nok av eksempler fra rettspraksis og ligningskontroller på at kriminalitet også skjer hos selskaper som har revisor. Man kan derfor ikke legge til grunn at selskapet opptrådte lovlydig fram til fravalg ble foretatt.

Kapitlet gjengir enkelte resultater fra undersøkelser som kan gi indikasjoner på forekomst av økonomisk kriminalitet hos selskaper med og uten revisor. De fleste eksemplene gjelder skatteunndragelser. Av spesiell interesse er avdekkingskontrollen som ble gjennomført i 2012 og 2013, hvor Skatteetaten kontrollerte over 2100 tilfeldig utvalgte selskaper etter en utvalgsprosedyre som skal sikre at funnene er representative (jf. punkt 7 over). Kontrollørene reagerte på avdekkede lovbrudd med regnskapsmerknader, bokføringspålegg og endring av ligning. Regnskapsmerknader er anmodninger til skattyter om utbedre feil og mangler, bokføringspålegg er en strengere reaksjon som kan bli fulgt opp med tvangsmulkt og endring av ligning foretas når det er avdekket unndragelser av skatter og avgifter. Ser vi på de minst og mest alvorlige lovbruddene, dvs. regnskapsmerknadene og endringene av ligning, var det flere og mindre alvorlige lovbrudd hos fravalgselskapene og færre, men mer alvorlige lovbrudd hos de som har beholdt revisor. Eksempelvis ble det avdekket skatteunndragelser for i gjennomsnitt kroner 180 405 hos fravalgselskapene, mens beløpet var kroner 1 111 636 kroner hos selskapene som

har beholdt revisor. Også andre kontroller gjennomført av Skatteetaten viser at næringsdrivende som ønsker å drive uærlig med revisor, får det til.

Kapitlet viser også hvordan hvitvaskingsmeldingene til Økokrim fordeler seg på AS med omsetning over og under 5 millioner kroner og om innrapporteringene kommer fra revisor, regnskapsfører eller andre. Oversikten viser at få innrapporteringer gjelder små AS, og at revisorene aldri har foretatt flere enn 26 innrapporteringer av ASer med omsetning under 5 millioner kroner i perioden 2006 – 2012.

Kapitlet gir også en oversikt over konkursfrekvensen for selskaper av ulik størrelse, herunder fravalgselskaper og fravalgskandidater som har beholdt revisor. Utgangspunktet for analysen av konkurstallene er at dersom endringen i revisjonsplikten har hatt betydning for konkurstilbøyeligheten, f.eks. ved at innehaverne i større grad enn tidligere tapper selskapene for verdier for så å la det bli slått konkurs, bør det vises seg i form av flere konkurser hos fravalgselskapene. Tidsperioden er kort, men basert på tallene for 2011 og 2012 er konkurstilbøyeligheten høyere hos selskaper som har beholdt revisor enn hos selskapene som har foretatt fravalg.

Vår kunnskap om sammenhengen mellom fravalg og økonomisk kriminalitet er foreløpig begrenset. Kapitlet peker på noen trekk som kan indikere hvilken rolle revisorfritaket kan få, men foreløpig er informasjonen for fragmentarisk til at det er mulig å trekke noen konklusjoner.

1.3.3 Sammendrag av kapittel 4 «Kjennetegn ved selskaper som foretar fravalg»

Temaet for kapitlet er hvorfor noen selskaper velger bort revisor mens andre ikke gjør det. Vi grupperer påvirknings/-forklaringsfaktorene i ti kategorier: *Agentkonflikter* er faktorer som beskriver potensialet for interessekonflikter mellom parter som har interesser i selskapet. Agentkonflikter deles i to typer: Eksterne agentkonflikter er konflikter mellom selskapet og kreditorer, ansatte, kunder, leverandører m.m., mens interne agentkonflikter er konflikter som kan oppstå mellom eiere, mellom styremedlemmer eller mellom eiere, styret og daglig leder. *Selskapsrisiko* beskriver risikoen ved driften av selskapet. *Selskapets atferd* dekker vilje og evne til å overholde avtaler, frister, lover og regler. *Behovet for revisors tjenester* fanger opp forhold som skaper eller reduserer behov for revisors tjenester utover lovpålagt revisjon. *Pris og varighet av revisjonstjenestene* måler betydning av nivået på revisjonshonoraret og lengden på engasjementet. *Transaksjoner med nærstående* dekker lån, kjøp, salg, utleie m.m. mellom selskapet og eierne og deres nærstående. *Sosiodemografiske forhold* beskriver de sentrale beslutningstakernes inntekts- og formuesforhold, sivilstatus, innvandringsstatus, nivå på utdanning og type utdanning (sentrale beslutningstakere er styreleder, daglig leder og inntil de to eierne med størst stemmeandel). *Familieforhold* undersøker betydningen av familierelasjoner mellom eiere og styremedlemmer og antall familier som er involvert i selskapet. *Næringstilhørighet* (målt ved hovednæringsgrupper) kontrollerer for bransjeforskjeller og *lokalisering* (målt ved fylkestilhørighet) kontrollerer for geografiske forskjeller.

I de åtte første kategoriene inngår 64 variabler og i de to siste inngår 36 variabler. Alle variabler tas inn i testen samtidig. Dermed får vi identifisert den marginale betydningen som en konkret variabel har for fravalgsbeslutningen etter at vi har kontrollert for effektene av de andre variablene. F.eks. får vi undersøkt betydningen av at selskapet har stilt sikkerhet i form av pant etter at vi har kontrollert for blant annet størrelsen på selskapet, gjeldsandelen, lønnsomheten og likviditeten. Datagrunnlaget er fravalgskandidatene i 2011 som har levert næringsoppgaven elektronisk via Altinn eller som har overholdt innsendingsplikten for årsregnskapet i både 2010 og 2011. Sammenhengen mellom fravalgsbeslutningen og selskapsstørrelsen er ikke-lineær: Fravalgstilbøyeligheten øker med

selskapsstørrelsen inntil omsetningen er cirka 1 million kroner. Deretter avtar fravalgstilbøyeligheten med størrelsen. Ikke-lineariteten er håndtert ved at vi deler fravalgskandidatene i to grupper: Store selskaper og små selskaper (hvor store selskaper er fravalgskandidater i 2011 som har minst 1 million i omsetning og kroner 500 000 i balansesum).

Analysene viser at selskapenes fravalg er rasjonelt begrunnet: Når behovet er til stede, enten det gjelder konkrete tjenester (som fanges opp av kategorien behov for revisors tjenester) eller hensynet til parter på utsiden av bedriften (som fanges opp av eksterne agentkonflikter), blir revisor i større grad beholdt. Når selskapet er tett integrert med eiernes økonomi avtar behovet for revisjon og vi ser at fravalgstilbøyeligheten øker, men transaksjoner med nærstående er lite viktige relativt sett: Når variablene rangeres etter viktighet (målt ved standardiserte koeffisienter), finner vi den første variablen som gjelder interne transaksjoner på 22. plass i utvalget med store selskaper og 11. plass i utvalget med små selskaper. Det er interessant at variablene i kategorien selskapets atferd, som fanger opp regeletterlevelse, revisorbytter og selskapets vilje til å overholde frister og avtaler, spiller en svært underordnet rolle. I utvalget med store selskaper får variabelen som fanger opp antall presiseringer i revisjonsberetningen rang 39, mens rangen er 30 i utvalget med små selskaper. Variablene som fanger opp antall forbehold kommer høyere opp på listen (rang 13 i utvalget med store selskaper og rang 24 i utvalget med små selskaper), men det er relativt få selskaper som får forbehold (2,3 prosent av utvalget). Variablene som måler hyppige revisjonsbytter kommer på 52. plass i utvalget med store selskaper og 42. plass i utvalget med små selskaper. Dersom næringsdrivende velger bort revisor fordi de synes konflikter med revisor som fører til forbehold og presiseringer i revisjonsberetningen eller skifte av revisor er brysomme og/eller ubehagelige, kunne man forventet at disse indikatorvariablene på konflikter mellom selskap og revisor, ville hatt større betydning. De variablene som har størst betydning er de samme i begge utvalgene, men med noe forskjell i rangering: Selskapsstørrelsen målt ved eiendeler og omsetning har rang 1 og 4 i utvalget med store selskaper, og rang 1 og 5 i uvalget med små selskaper. Hvorvidt selskapet har regnskapsfører som utarbeider regnskapet eller har engasjert regnskapsfører for første gang i 2011, har rang 2 og 3. Deretter kommer behovet for tilleggstjenester fra revisor, som har rang 5 i utvalget med store selskaper og rang 4 i utvalget med små selskaper. Antall ansatte kommer på 6. plass i utvalget med store selskaper, men på 17. plass i utvalget med små selskaper.

Fravalgstilbøyeligheten er høyere for selskaper som har betalt unormalt mye for revisjonen, og den er lavere for selskaper som har brukt den samme revisoren i mange år. Begge variablene er svært signifikante, men betydningen av et langt kundeforhold er langt mindre viktig enn prisen som ble betalt for revisjon. Testdesignet vi benytter er slik at effekten som fanges av variabelen som angir revisjonshonorarets størrelse måler effekten av et honorar som ikke kan forklares ut fra selskapets størrelse, risiko, kompleksitet, lokalisering, bransjetilhørighet m.m. Analysen viser at fravalgselskapene har et honorar på litt over kroner 12 200 i 2010 og de har betalt 8,6 prosent mer for revisjonen enn sammenliknbare selskaper som har beholdt revisor. Når det gjelder den betydning dette har for fravalgsbeslutningen, kommer størrelsen på revisjonshonoraret på 6. plass i utvalget med små selskaper, og på 8. plass i utvalget med store selskaper.

1.3.4 Sammendrag av kapittel 5 «Finansieringseffekter og fravalg»

Temaet i kapitlet er spørsmålet om fravalgselskapenes finansieringsmuligheter og finansieringsvilkår er blitt påvirket av fravalgsbeslutningen. Utgangspunktet er at regnskapsinformasjon brukes som en del av grunnlaget for å innvilge og prise kreditt, og at fravalg av revisor kan øke risikoen for feil, manglende og misvisende regnskapsinformasjon. Dersom fravalg øker risikoen, er det rimelig at långivere vil ønske å beskytte seg ved f.eks. å ta seg bedre betalt for å bære risiko, slik at renten øker, eller ved å avslå lånesøknader. Spørsmålet som søkes avklart i dette kapitlet er om fravalgselskapene har pådratt seg en

finansieringsulempe sammenliknet med selskaper som har revisor. Spørsmålet belyses gjennom empiriske analyser av registerdata og en spørreundersøkelse blant et utvalg banker, leverandører og kredittforetak.

Vi bruker forskjellige mål på finansieringseffekter. Det beste og mest presise målet er rentekostnaden på lån fra spare- og forretningsbanker samt finansieringsforetak, heretter referert til som banker. Vi estimerer rentesatsen med utgangspunkt i bankenes saldo-renteoppgaver («årsoppgavene») som banker sender kundene i januar hvert år. Hypotesen er at dersom fravalg fører til økt risiko for bankene, vil bankene måtte øke risikotillegget i renten og dermed vil renten øke i forhold til sammenliknbare selskaper som har beholdt revisor. Siden saldo-renteoppgavene kun viser årets rentekostnader og gjeld ved årsslutt, kan man være skeptisk til om estimeringen av rentekostnadene ved hjelp av saldo-renteoppgavene vil fungere. Vi har sammenliknet nivået på de estimerte rentene og endringene i de estimerte rentene, som er ulik for fravalgselskapene og selskapene som har beholdt revisor, med selskapenes økonomiske utvikling og utviklingen i bankenes netto utlånsmargin. Både nivået og endringen i de estimerte rentene harmonerer med selskapenes økonomiske utvikling og utviklingen i bankenes netto rentemargin. Vi gjennomfører også sensitivitetstester for å sikre at resultatene ikke er påvirket av bankfunksjonærers personlige kunnskap om selskapene og dens eiere/ledere, tilgang/avgang av selskaper i utvalgsperioden og hvor mange perioder de uavhengige variablene tidsforskyves i forhold til de avhengige variablene.[1] Vi gjennomfører også analysen på delutvalg hvor lånetypen holdes konstant, slik at eventuelle funn ikke kan forklares med at f.eks. kortsiktige lån er byttet ut med pantelån.

I tillegg til rentesatsen undersøker vi også andre finansieringseffekter som kan indikere at fravalg av revisor har hatt betydning: a) økt andel med kortsiktig gjeld fordi bankene beskytter seg ved heller å låne ut kortsiktig enn langsiktig siden kortsiktige lån raskere kan sies opp, b) færre nye lån på grunn av svekket kredittverdighet, c) flere betalingsanmerkninger fordi tilgangen på kreditt fra bankene er blitt dårligere, d) endret kredittid til leverandørene, enten fordi leverandørene i større grad krever kontant oppgjør eller fordi fravalgselskapene får dårligere tilgang til kreditt fra bankene som gjør det vanskelige å betale leverandørene i tide, og e) sjeldnere bytte av bankforbindelser fordi nye banker er mer skeptiske til fravalgselskaper enn selskaper som har beholdt revisor. Tolkningen av noen av disse alternative målene er mindre entydige enn rentesatsen. Det skyldes at f.eks. fravalgselskapene kan ha mindre behov for nye lån fordi de ikke ønsker å vokse like raskt som selskapene som har beholdt revisor. Observerer vi færre lån for fravalgselskapene, kan det følgelig både skyldes mer skeptiske långivere, redusert lånebehov og/eller begge deler. Datagrunnlaget er fravalgskandidatene i 2011 og vi sammenlikner situasjonen for fravalgselskapene i årene før og etter fravalg med sammenliknbare selskaper som har beholdt revisor. Vi kontrollerer for forhold som gir en naturlig forklaring på endringer på rentenivået som f.eks. at konkursrisikoen har økt eller avtatt.

Resultatene er entydige: For målene med minst tolkningstvil finner vi ingen indikasjoner på at fravalgselskapene har fått finansieringsproblemer som følge av fravalget. Det er ingen renteeffekter, fravalgselskapene har ikke relativt sett fått flere betalingsanmerkninger eller økte problemer med å ta opp lån i banker de ikke har hatt forbindelser med tidligere. Funnene fra de empiriske analysene stemmer overens med inntrykket som man sitter igjen med etter en intervjuundersøkelse som er gjennomført hos fem sparebanker, fire forretningsbanker og syv store leverandører (se kapittel 5.7). Forretningsbankene

[1]Kredittvurderinger som foretas i mars 2012 vil stort sett måtte bruke regnskapstall fra 2010 siden regnskapstallene for 2011 typisk ikke foreligger før i mai/juni 2012. Det innebærer at regnskapstallene bør lagges to år slik at rentenivået i 2012 kobles med regnskapstallene for 2010. For kredittvurderinger som foretas i oktober 2012 vil regnskapstallene for 2011 normalt være tilgjengelig, slik at relevant tidsforskyvning er 1 år.

sikrer seg ved å kreve pant fra eierne og følgelig spiller revisjon en underordnet rolle. To av fem sparebanker krever reviderte regnskaper, og hos de tre som ikke har en fast policy om å kreve reviderte regnskaper inngår fravalgsbeslutningen som ett av mange relevante kriterier. Ingen av de som ble intervjuet kjente til at rentesatser var blitt endret eller lån sagt opp som følge av fravalg. De store leverandørene følger i stor grad samme policy som de tre nevnte sparebankene, men de er mer villige til å ta risiko fordi omsetningsfallet ville blitt for stort dersom de bare skulle selge til selskaper med god kredittverdighet.

1.3.5 Sammendrag av kapittel 6 «Fravalg og skatteunndragelser analysert ved hjelp av registerdata»

Siktemålet med kapitlet er å undersøke om fravalgselskapenes økonomiske utvikling etter fravalget er forenlig med at de etter fravalget unndrar skatter og avgifter (heretter omtalt som skatteunndragelser) i større omfang enn tidligere. Muligheten for økte skatteunndragelser hos fravalgselskapene er til stede siden disse ikke lenger får sine regnskaper og næringsoppgaver kontrollert av revisor. Under ellers like forhold har derfor fravalgselskapene bedre muligheter for f.eks. å holde omsetning utenfor regnskapet eller kreve fradrag for kostnader som ikke vedrører virksomheten.

Om økt mulighet til skatte- og avgiftsunndragelser faktisk fører til mer skatteunndragelse, avhenger av en rekke faktorer, blant annet de næringsdrivendes vilje og evne til å begå lovbrudd og deres vurdering av risikoen for å bli avslørt og straffet. En mulighet er at noen næringsdrivende ønsker å unndra skatt, men avstår fordi de forventer at skattemyndighetene vil kontrollere fravalgselskapene ekstra nøye. En annen mulighet er at næringsdrivende ikke ønsker å unndra skatter og avgifter fordi de synes det er viktig å bidra til finansiering av fellesgodene mv. De motstridende mekanismene gjør at det ikke er mulig å stille opp entydige prediksjoner om hvilken effekt fravalget vil ha på frekvensen av og omfanget på skatteunndragelsene. Spørsmålet kan kun besvares empirisk.

For analyser av nesten alle former for kriminalitet er gode data mangelvare siden de som begår kriminalitet vanligvis ønsker å skjule sine lovbrudd. Man er derfor henvist til indirekte metoder som i varierende grad har sammenheng med det man prøver å påvise. I dette kapitlet bruker vi registerdata for å undersøke om fravalgselskapenes økonomiske utvikling er forenlig med økte skatteunndragelser. Estimeringsmetoden er inspirert av tester som brukes i studier av flernasjonale selskapers flytting av overskudd mellom land. Ideen med testen er å undersøke om fravalg av revisor samvarierer med endringer i selskapenes økonomiske utvikling på en måte som harmonerer med økte skatteunndragelser etter at det er kontrollert for faktorer som kan forklare naturlige variasjoner i lønnsomheten mellom selskaper. To eksempler på faktorer som kan forklare naturlige variasjoner er investeringer i avskrivbare anleggsmidler som gir økte avskrivninger og låneopptak som gir økte rentekostnader.

Vi bruker ulike resultatmål (driftsresultat, resultat før skatt og årsresulat) og konkrete resultatposter fra næringsoppgaven for å teste om selskapenes økonomiske utvikling etter fravalget er forenlig med økte skatteunndragelser. Målene vi bruker er valgt fordi de kan fange opp endringer i andelen av salget som bokføres, eller fordi det er relativt enkelt å skaffe kvitteringer som kan gå inn i regnskapet, f.eks. reiseregninger (mange reiser også privat og disse kan lettere føres på selskapet når revisor ikke skal kontrollere om reisen vedrørte virksomheten) og leie for hjemmekontor. Vi undersøker også omfanget av fordringer på eierne (dvs. lån som aksjonærene tar opp i selskapet). I alt bruker vi 16 ulike mål som kan fange opp endret skatteatferd. Et av disse målene er næringsinntekten, men det viste seg at resultatene fra bruken av næringsinntekten ikke kan tillegges særlig vekt. Det skyldes at selskapene selv må gjøre korreksjoner i næringsoppgaven på side 4 for å komme fram til næringsinntekten, og at analysene i kapittel 7 og 9 viser at fravalgselskapene gjør flere feil i ligningsoppgavene, herunder flere

feil på side 4 i næringsoppgaven. Hvis fravalgselskapene i større grad enn selskapene som har beholdt revisor f.eks. glemmer tilbakeføringen av skattekostnaden på side 4 i næringsoppgaven, vil de per definisjon få lavere næringsinntekt fordi skattekostnaden ikke blir plusset på igjen. Eventuelle forskjellene i næringsinntekten skyldes i så fall ikke forsøke på å unndra skatt, men feil i utfyllingen av næringsoppgaven. For ligningen spiller feilen med skattekostnaden ingen rolle fordi Skatteetaten automatisk retter opp.

Datagrunnlaget er hentet fra årene 2005 – 2012 og utvalget består av fravalgskandidatene i 2011. Vi utelater fravalgskandidater som har foretatt fravalg i 2012 eller 2013, slik at vi kan være relativt sikre på at regnskapene og ligningspapirene til fravalgselskapene i 2012 ikke er revidert. Utvalget splittes i ulike delutvalg for å undersøke betydningen av størrelse og antall år de har hatt revisor (målt ved antall år de har levert årsregnskap til Brønnøysundregisteret i utvalgsperioden). Når vi undersøker utviklingen over tid i driftsresultatet, resultat før skatt, årsresultatet, bruttofortjenesten, ni kostnadsposter og fordringer på eierne for alle selskaper, finner vi ingen resultater som støtter antakelsen om at selskaper som fravelger revisor begynner å unndra skatt etter fravalget.

Det er allment kjent at enkelte bransjer forbindes med mer svart arbeid og skatteunndragelser enn andre bransjer. I analysene kontrollerer estimeringsmetoden (regresjonsanalyse med faste effekter på selskapsnivå) for bransjetilhørighet. Det er imidlertid mulig at dårligere skatteatferd og økte unndragelser i enkelte bransjer ikke blir avdekket fordi resultatene domineres av lovlydige selskaper. For å undersøke denne muligheten, gjentas analysene på bransjenivå. Vi bruker både selskapenes hovednæringsgrupper (hvor selskapene deles inn i 17 kategorier) og selskapenes tresifrede næringstilhørighet (hvor selskapene deles i 77 bransjer). Vi krever minst 50 observasjoner i hver bransje i årene 2010 og 2012 og at selskapene har et rimelig nivå på varelageret for at det skal gi mening å bruke bruttofortjenesten som avhengig variabel. Dette gir i alt 1 455 tester av endret skatteatferd i 2012 sammenliknet med 2010. Resultatene gir ingen støtte til antakelsen om økte skatteunndragelser: I vel 10 prosent av testene er koeffisientene signifikante, men fortegnene til koeffisientene signaliserer omtrent like ofte at utviklingen ikke er forenlig med økte skatteunndragelser som at utviklingen er det. Det er imidlertid noen få bransjer som skiller seg ut ved at de ofte har signifikante utslag som er forenlig med økte skatteunndragelser. Dette er selskapene med næringskode 31 Fangst og fiske, næringskode 452 Vedlikehold og reparasjon av bygninger, næringskode 501 Sjøfart med passasjerer, næringskode 591 Virksomhet innen film, video og tv samt næringskode 592 Produksjon og utgivelse av musikk og lyd. Som andel av de analyserte selskapene utgjør bransjene med en utvikling som er forenlig med økte skatteunndragelser 2,6 prosent. For 97,4 prosent av selskapene kan vi ikke påvise en atferd som indikerer en systematisk økning i omfanget av skatteunndragelser hos fravalgselskapene. Provenyeffektene fra avdekkingskontrollene (jf. kapitlene 3 og 16) støtter konklusjonen om lite skatteunndragelser hos fravalgselskapene.

1.3.6 Sammendrag av kapittel 7 «Skatteetatens avdekkingskontroller»

Skatteetaten ble gjennom tildelingsbrevet for 2011 bedt om å registrere endringer i regnskapskvaliteten hos selskaper som foretok fravalg. Formålet var å undersøke om fravalg påvirket regnskapskvaliteten. Undersøkelsen ble lagt opp slik at resultatene er generaliserbare. Noe over 2 100 selskaper ble kontrollert.

Kontrollen besto av skjema med omlag 80 spørsmål og kontrollpunkter knyttet til selskapets regnskaps- og bokføringsrutiner. Kontrollene dekket to år før og etter år etter fravalg for vel 1 300 selskaper og to år før og to år etter fravalg for vel 800 selskaper. Hver kontroll ble delvis gjennomført ved stedlig besøk hos de kontrollerte selskapene, og kontrollen må sies å være relativt omfattende. Inspektørene brukte i

gjennomsnitt 25 timer per kontroll, hvilket er omtrent det dobbelte av tiden en revisor bruker på revisjonen av en fravalgskandidat (et gjennomsnittshonorar på kroner 12 200 og en gjennomsnittlig timepris for revisjonstjenester på kroner 885 innebærer 13,8 timers arbeid). Inspektørene vurderte hvordan selskapene hadde innrettet bokføringen og regnskapsrapporteringen, og det ble også gjennomført stikkprøvekontroller av bilag for å undersøke om kvaliteten på bilagene er i samsvar med de krav som stilles.

Ut fra kontrollpunktene har vi laget indekser som måler kvaliteten på bokførings- og regnskapssystemene/-rapporteringen og dokumentasjonen av bokførte opplysninger, heretter kalt kvaliteten på bedriftens interne regnskapssystem. De tre viktigste funnene er:

(1) Selskaper som velger bort revisor har lavere kvalitet i det interne regnskapssystemet enn de som ikke velger bort revisor, alt annet likt. Kvalitetsforskjellen er signifikant, men beskjeden. Vi måler kvaliteten ved hjelp av en indeks som går fra 0 til 1 og hvor høyere verdi indikerer bedre kvalitet. Den gjennomsnittlige verdien for alle selskapene er 0,868. Fravalgselskapenes gjennomsnitt er 0,5 prosentpoeng lavere, alt annet likt. Dette innebærer at fravalgselskapene hadde lavere kvalitet også mens de hadde revisor.

(2) Kvalitetsforskjellen mellom fravalgselskapene og ikke-fravalgselskapene øker etter at fravalgselskapene ikke lenger har revisor. Reduksjonen i kvaliteten er relativt stor og indeksen faller med 2,0 prosentpoeng.

(3) Kvalitetsnedgangen hos fravalgselskapene gjelder ikke de som får ekstern hjelp med årsregnskapet. Med ekstern hjelp menes bruk av enten ekstern regnskapsfører eller revisor, men uten at revisor gjennomfører en revisjon. I årene fravalgselskapene ikke blir revidert, er kvalitetsindeksen 2,9 prosentpoeng høyere for de fravalgselskapene som benytter ekstern hjelp enn for fravalgselskapene som ikke bruker ekstern hjelp. Ettersom indeksen går ned med bare 2,0 prosentpoeng når fravalgselskapene ikke blir revidert, indikerer dette at bruken av ekstern hjelp kompenserer fullt for kvalitetsnedgangen som inntrer etter at fravalgselskapene har valgt bort revisor. Dette betyr at kvalitetsnedgangen i det interne regnskapssystemet skyldes fravalgselskapene som ikke bruker ekstern hjelp til å utarbeide årsregnskapet.

Kontrollskjemaet består av sju hovedtemaer. Resultatene rapportert over skyldes hovedtema tre: «System for bokføring og regnskapsrapportering». Sjekkpunktene i dette temaområdet gjelder i stor grad om selskapenes rutiner sikrer overholdelse av de grunnleggende bokføringsprinsippene og riktig behandling av merverdiavgiften og lønnsoppgavepliktige ytelser. Dette er områder hvor det er lett å gjøre feil for personer som ikke har spesialkompetanse innen regnskap, bokføring og skatt/avgift, slik revisorene har. På de andre områdene er det enklere for selskapene å oppfylle kravene til god kvalitet uten hjelp av revisor fordi regelverket er enklere og mer oversiktlig. Vi finner altså at reduksjonen i kvaliteten inntrer på det området hvor tapet av revisors kompetanse som følge av å ikke bli revidert kunne forventes å være størst. Vi finner ingen tegn til at det å ikke bli revidert fører til en kvalitetsnedgang på noen av de seks andre hovedtemaene, uansett om vi analyserer hvert tema separat eller kombinert på ulike måter.

1.3.7 Sammendrag av kapittel 8 «Fravalg og regnskapskvalitet: Periodiseringskvalitet og tapsføring»

Kapitlet tester om regnskapskvaliteten for fravalgselskapene har gått ned. Med regnskapskvalitet menes i dette kapitlet regnskapsoppstillingenes evne til å fange opp økonomisk substans, eller det som kan

betegnes som økonomiske realiteter. Det er verdt å merke seg at regnskapskvaliteten defineres i forhold til hvilken nytteverdi regnskapet kan ha for brukerne hva gjelder å formidle relevant informasjon om inntjening og økonomisk stilling. I en del sammenhenger, f.eks. i tilknytning til hva formålet med avdekkingskontrollene skulle være (jf. kapittel 7), blir regnskapskvalitet betraktet som et mål på i hvilken grad den regnskapspliktiges regnskapssystem oppfyller f.eks. bokføringslovens bestemmelser om registrering og dokumentasjon av regnskapsopplysninger.

Seks ulike mål på regnskapskvalitet blir benyttet: (i) Unormale eller skjønnsmessige periodiseringer i totale periodiseringer. Periodiseringer er alle regnskapsposter som gjør at periodens regnskapsmessig resultat avviker fra periodens netto kontantstrøm. Til disse er det ofte knyttet bruk av estimater og skjønn. Eksempler på periodiseringsposter kan være avsetninger som skal dekke reklamasjoner, avsetning til tap på kundefordringer og avskrivninger og nedskrivninger på maskiner. I dette målet estimeres omfanget av unormale periodiseringer, dvs. bruk av skjønnsmessig poster utover det som kan anses normalt, og vi undersøker om graden av unormale periodiseringsposter har økt for fravalgselskapene. (ii) Kortsiktige periodiseringer. Mye av intuisjonen er som i (i), men dette er poster som i større grad er knyttet til vare- og driftskretsløpet. Felles for disse er at de kan fanges opp av endringen i arbeidskapitalen dvs. endringen i omløpsmidler redusert for endringen i kortsiktig gjeld. (iii) Inntektsperiodiseringer, som er et mål som forsøker å avdekke unormale periodiseringer knyttet til periodiseringen av inntektene. (iv) Forholdet mellom absoluttverdien til kortsiktige periodiseringer og operasjonell kontantstrøm, som bygger på samme intuisjonen som de målene som allerede er presentert. (v og vi) Og mål på forsiktig regnskapsføring. Forsiktig regnskapsføring kjennetegnes av lav verdsetting av egenkapitalen, og det oppstår fordi det generelt stilles strengere krav til regnskapsføring av inntekter enn kostnader: Urealiserte inntekter innregnes gjerne ikke, mens urealiserte kostnader/tap innregnes med engang de er kjent, noe som bidrar til lav verdsetting og dermed til forsiktig rapportering av egenkapitalen.

Utgangspunktet er at vi skal teste om regnskapskvaliteten har gått ned for fravalgselskapene. For å besvare spørsmålet, sammenlikner vi fravalgselskaper med a) fravalgskandidater som ikke har valgt bort revisor og b) naboselskaper. Med naboselskaper mener vi selskaper som ligger rett over terskelverdiene for fravalg. Eneste forskjell mellom definisjonene av fravalgskandidatene (jf. Tabell 2-9) og naboselskapene er at omsetningsgrensen til naboselskapene settes til 10 millioner kroner. For at resultatene ikke skal bli drevet av et stort antall selskaper med svært lav omsetning/balansesum, krever vi at selskapene må ha omsetning og balansesum over kroner 1 000 000. De fleste analysene gjennomføres ved å sammenlikne resultatene for 2010, 2011 og 2012, men vi gjør også noen tester hvor vi bruker data for perioden 2006-2012 under ett.

Generelt gir testene ingen støtte til hypotesen om at regnskapskvaliteten har avtatt etter fravalget. Derimot finner vi tydelige tegn på at regnskapskvaliteten har avtatt for selskapene med størst potensiale for redusert regnskapskvalitet, dvs. selskaper med mye varelager, mye kundefordringer, mye varelager og kundefordringer og/eller mye gjeld. Dette gjelder om sammenligningen gjøres mot selskap som ikke har fravalgt, men som kunne ha fravalgt revisor, og om sammenligningen gjøres mot naboselskap som ikke kan fravelge revisor. Selskaper med mye varelager og/eller kundefordringer er selskaper hvor periodiseringsstøyen potensielt er større enn i selskaper som har lite varelager og/eller kundefordringer. Vi finner også støtte for at selskaper som foretar fravalg har mindre forsiktig regnskapsføring enn selskaper som ikke velger å fravelge revisor eller som ikke kan fravelge revisor. Gitt at forsiktig regnskapsføring er å anse som et kvalitetstegn ved regnskapet, gir dette ytterligere støtte for at fravalgselskapene har lavere regnskapskvalitet enn andre sammenlignbare selskaper. Resultatene må likevel tolkes med en viss forsiktighet. Det er for eksempel ikke mulig å fastslå effekter av selve

fravalget på regnskapskvaliteten. Til det vil det kreves flere år med observasjoner etter at fravalget er foretatt. Videre er de målene som er benyttet på regnskapskvalitet kun indirekte mål som kan gi en viss indikasjon på regnskapskvaliteten.

1.3.8 Sammendrag av kapittel 9 «Fravalg og kvaliteten på pliktig rapportering: Analyser av formell og materiell oppgavekvalitet»

Skattetaten har flere automatiserte kontroller som gir utslag dersom det er feil eller mangler i ligningsoppgavene som skattyterne sender inn elektronisk. I dette kapitlet bruker vi utslag på en del av disse kontrollene for å undersøke om kvaliteten på fravalgselskapenes ligningsoppgaver 1) varierer mellom fravalgselskapene og de øvrige fravalgskandidatene før fravalgsregelen ble innført, 2) om det er blitt endringer i utslagene for fravalgselskapene etter at fravalg er foretatt, 3) om bruk av ekstern regnskapsfører bidrar til bedre oppgavekvalitet, og 4) om det blir færre kontrollutslag over tid. Kontrollutslagene er hentet fra tre kontrollområder: Kontrollområdet formell oppgavekvalitet inneholder kontroller som blant annet slår ut når innsendte skjemaer ikke er korrekt utfylt ved at det mangler opplysninger i obligatoriske felt. Kontrollområdet materiell oppgavekvalitet inneholder kontroller som blant annet slår ut når grunnlaget for beregning av utlignet skatt *kan* bli feil. Kontrollområdet manglende skjema (heretter kalt skjemakvalitet) slår blant annet ut når skattytere ikke har sendt inn de riktige skjemaene.

Datagrunnlaget består av 93 311 fravalgskandidater i 2011, jf. kapittel 2. Disse selskapene følges tilbake til 2006 og fram til 2013 såfremt de har eksistert i hele perioden. Dermed kan vi undersøke om oppgavekvaliteten mellom fravalgselskapene og selskapene som har beholdt revisor var den samme før fravalgsordningen ble innført i 2011, om den falt for fravalgselskapene i 2011 og om den steg igjen i 2012 og 2013. For majoriteten av disse selskapene har vi data fra selvangivelsene med vedlegg og annen selskapsspesifikk informasjon for årene 2006 – 2012. Vi undersøker derfor om kontrollutslagene samvarierer med selskapenes størrelse, gjeldsgrad, om de har regnskapsfører, merknader i revisjonsberetningen m.m.

Resultatene viser at kvaliteten, uavhengig av hvordan den måles og hvilke estimeringsmetoder vi bruker, har gått signifikant ned for fravalgselskapene i 2011 og 2012 sammenliknet med 2010. Nedgangen i oppgavekvaliteten er særlig sterk for selskaper som ikke bruker ekstern regnskapsfører. Bruk av ekstern regnskapsfører bidrar til færre kontrollutslag i både 2011 og 2012, og i 2012 er den positive effekten på oppgavekvaliteten som følger med bruken av regnskapsfører nesten like stor som den negative effekten av fravalget av revisor. I 2011 er det ingen tvil om at effekten på oppgavekvaliteten er negativ, også etter at det er tatt hensyn til den positive effekten som følger med bruk av ekstern regnskapsfører. Svaret på spørsmål 2 og 3 er derfor et klart ja.

Svaret på spørsmål 1, om det eksisterte forskjeller i oppgavekvaliteten mellom fravalgselskapene og selskapene som har beholdt revisor mens det var revisjonsplikt for alle, kan ikke besvares med et klart ja eller et klart nei. Resultatene tyder på at fravalgselskapene oftere enn selskapene som har beholdt revisor har kontrollutslag på kontroller av formell kvalitet, men færre kontrollutslag enn selskapene som har beholdt revisor på kontrollene av materiell oppgavekvalitet og skjemakvalitet. Vi har ikke kunne dokumentere hvorfor fravalgselskapene, før de foretok fravalg, skulle ha færre kontrollutslag på kontrollene av materiell oppgavekvalitet og manglende skjemaer enn selskapene som har beholdt revisor. Muligens kan forklaringen ligge i at vi ikke klarer å kontrollere for at fravalgselskapene og selskapene som har beholdt revisor har ulikt potensiale for å få kontrollutslag, slik at fravalgselskapene kommer ut med bedre skår på kvalitetsindikatorene fordi de har færre muligheter til å gjøre feil.

Vi undersøker også om det skjer læring, dvs. om omfanget og forekomsten av kontrollutslag blir redusert over tid (spørsmål 4). For fravalgselskapene ser vi ingen entydige tegn til at kontrollutslagene blir færre i 2013 enn i 2011 og 2012. Når vi ser på effekten av at fravalgselskapene har regnskapsfører, finner vi at fravalgselskaper som bruker ekstern regnskapsfører kun har flere feil enn selskapene som har beholdt revisor i 2011. Det er forenlig med at regnskapsførerne har blitt bedre på utfylling av ligningsoppgavene i 2012 sammenliknet med 2011, dvs. at det foreligger en læringseffekt.

1.3.9 Sammendrag av kapittel 10 «Fravalg og revisjonskvalitet»

Innføringen av revisjonsfritak har påvirket revisjonsmarkedet fordi en stor andel av de minste klientene har kunnet velge bort revisor, og mange også har gjort det. Dette kan ha påvirket atferden og handlemønsteret til både revisjonsklientene og revisorene. En mulighet er at revisjonskvaliteten kan ha avtatt fordi færre revisjonsklienter kan gjøre konkurransen om de gjenværende revisjonsklientene hardere, og frykten for å miste eksisterende klienter kan gjøre revisor mer ettergivende ovenfor klientenes ønsker. Det er også mulig revisjonskvaliteten ikke blir påvirket. Det kan skyldes at revisorene følger plikter og krav som følger av revisorloven og god revisjonsskikk uavhengig av hva som har skjedd med etterspørselen etter revisjonstjenester, eller fordi selskaper som ikke ønsker å la seg revidere kan ha funnet fram til revisorer som aksepterer lav kvalitet. Videre, dersom revisorene konkurrerer på kvalitet kan den økte konkurransen gi bedre kvalitet. Når det gjelder prisen, er det rimelig å anta at den har avtatt siden etterspørselen har gått ned. Siktemålet med dette kapitlet er å undersøke, ved hjelp av registerdata, om kvaliteten og prisen på revisjonen er har avtatt i forbindelse med innføringen av fravalgsordningen.

Fornøyde kunder er bra for selgeren fordi fornøyde kunder gjerne kommer tilbake og kjøper mer. For at revisorene skal ha fornøyde klienter, kan de la være å ta konflikter med klientene og/eller sette ned prisene. En utvikling med færre merknader i revisjonsberetningen og lavere priser er derfor en mulig reaksjon på usikkerheten som fulgte med diskusjonen om og den påfølgende innføringen av fravalgsordningen. Vi spør derfor om 1) bruken av forbehold og presiseringer i revisjonsberetningen og 2) realprisveksten på revisjon har avtatt i årene rundt innføringen av fravalgsordningen (som er 2010, 2011 og 2012) sammenliknet med årene før (2007, 2008 og 2009). Vi spør videre om 3a) nedgangen i bruken av merknader i revisjonsberetningen og 3b) realprisnedgangen er større for fravalgskandidatene enn for ikke-fravalgskandidatene i årene rundt innføringen av fravalgsordningen sammenliknet med årene før. Motivasjonen bak spørsmålene 3a og 3b er antakelsen om at fravalgskandidater mer effektivt kan legge press på revisorene enn ikke-fravalgskandidatene, siden fravalgskandidatene både kan true med å slutte å kjøpe revisjonstjenester og å bytte revisor. Ikke-fravalgskandidatene kan kun true med å bytte revisjonsselskap.

Svaret på spørsmålene 1 og 2 er et entydig ja. Bruken av forbehold og presiseringer i revisjonsberetningen og realprisveksten har avtatt. Vi kontrollerer for at bestanden av selskaper endrer seg over tid og at selskaper utvikler seg i ulikt, men det påvirker ikke konklusjonene. Likevel er det viktig å være klar over at vi kun ser på mønstre ved utviklingen, og ikke tester om årsaken til færre merknader og lavere pris *er* innføringen av fravalgsordningen. På spørsmålet 3a er svaret nei. Fravalgskandidatene får fortsatt flere merknader i revisjonsberetningen enn ikke-fravalgskandidater. Nei-svaret skyldes ikke at vi sammenlikner selskaper av svært ulik størrelse, siden svaret blir nei også når vi analyserer selskaper som har om lag samme omsetning. På spørsmål 3b, om prisendringene på revisjonen i årene rundt innføringen av fravalgsordningen har vært lavere for fravalgskandidatene enn for ikke-fravalgskandidatene, er svaret ja. Den prosentvise veksten i revisjonshonoraret i årene 2010 – 2012 er lavere for fravalgskandidatene enn for selskapene som ikke kan velge bort revisor. Disse utviklingstrekkene gir støtte til hypotesen om at revisorene tar færre merknader og selger revisjonen

billigere fordi de er redde for å miste klienter. En slik konklusjon er imidlertid forhastet siden vi, som nevnt over, ikke har kontroll på hva som er årsaken(-e) til den observerte utviklingen. Vi må derfor være åpen for at utviklingen kan ha helt andre årsaker.

Det er to hovedårsaker til at det er vanskelig å fastslå om fravalgsordningen har påvirket revisjonskvaliteten. Den ene er mangelen på sikre tester av årsak-virkningssammenhenger. Finner vi resultater som indikerer at revisjonskvaliteten har blitt endret, kan vi følgelig ikke utelukke at årsaken er en annen enn innføringen av fravalgsordningen. Denne usikkerheten gjør at resultatene må tolkes med varsomhet, selv om vi bruker metoder som er etablert i internasjonal litteratur. Den andre hovedårsaken er at revisjonskvalitet er vanskelig å definere og måle. Målene vi bruker er avvik fra en ren revisjonsberetning og to mål på grader av resultatstyring, begge mål som er dominerende i den internasjonale litteraturen. Avvik fra en ren revisjonsberetning oppstår når revisor inntar presiseringer, tar forbehold, konkluderer med at hun ikke kan avgi en erklæring eller konkluderer med at årsregnskapet ikke bør fastsettes som selskapets årsregnskap (vi bruker heretter merknader som et fellesbegrep om avvik fra en ren revisjonsberetning). De to målene på resultatstyring er begge mål som tallfester unormale periodiseringsposter, men på forskjellige måter.

Vi bruker hypotesen om honoraravhengighet for å teste om innføringen av fravalgsordningen kan ha redusert revisjonskvaliteten. Hypotesen tar utgangspunkt i at revisorene skal være uavhengige av klientene, og at uavhengighet blant annet innebærer at det det ikke være noen sammenheng mellom hvor mye f.eks. kundene kjøper av tilleggstjenester og sannsynligheten for at kundene får merknader i revisjonsberetningen. Dersom vi finner empiriske regulariteter som tilsier at revisjonskvaliteten går ned for selskaper som betaler unormalt mye for revisjonen eller som kjøper unormalt mye tilleggstjenester, får hypotesen støtte. Vi tester for endringer i honoraravhengighet i forbindelse med innføringen av fravalgsordningen, dvs. om samvariasjonen mellom unormalt honorar og revisjonskvaliteten er forskjellig i årene 2010, 2011 og 2012 sammenliknet med de tre foregående årene (2007-2009). Vi estimerer det unormale honoraret som differansen mellom betalt honorar og normalt honorar. Det normale honoraret estimeres ved hjelp av en modell med 35 forklaringsvariabler i tillegg til kontroller for bransjetilhørighet og lokalisering. Forklaringsvariablene fanger blant annet opp effektene som størrelse, kompleksitet og risiko har for honoraret. Også priseffekter av merknader er hensyntatt (det er rimelig å anta at honoraret øker når revisor må innta merknader i revisjonsberetningen fordi tiden brukt på revisjonen normalt vil øke). Differansen mellom estimert honorar og betalt honorar er det unormale honoraret.

Analysene dekker både selskaper som ikke kan velge bort revisor og selskaper som kan velge bort revisor. Den viktigeste gruppen er selskapene som ikke kan velge bort revisor. Årsaken er at disse selskapene økonomisk sett er viktigst. For disse kan en eventuell reduksjon i revisjonskvalitet få store negative konsekvenser i form av misvisende regnskapsinformasjon og feilaktige revisjonsberetninger. Sannsynligheten for at revisjonskvaliteten kan bli negativt påvirket er imidlertid størst hos selskaper som kan velge bort revisor. Det skyldes at fravalgskandidatene både kan fravelge revisor eller skifte revisor dersom de ikke er fornøyd med den revisoren de har. Selskaper som fortsatt har revisjonsplikt kan kun skifte revisor.

For selskaper definert som store (dvs. som har driftsinntekter på minst 5 millioner kroner i de årene de er inkludert i utvalgsperioden) finner vi ingen tegn til endringer i sammenhengen mellom honorarene og målene på revisjonskvaliteten. Det er positivt at vi ikke kan påvise endringer i revisjonskvaliteten for de store selskapene siden en eventuell reduksjon i kvaliteten for disse selskapene kan ha store og alvorlige konsekvenser. For selskaper definert som små (dvs. selskaper som har driftsinntekter på

mindre enn 5 millioner kroner i utvalgsperioden) og for fravalgskandidater i 2011 og 2012 som ikke har foretatt fravalg, finner vi enkelte resultater som indikerer at kvaliteten på revisjonen har avtatt.

1.3.10 Sammendrag av kapittel 11 «Kostnadsbesparelser for fravalgselskapene og andre selskaper og direkte provenyvirkninger»

Temaet for kapitlet er hva fravalgsordningen har betyd økonomisk for selskapene, både de som har valgt bort revisor og de som fortsatt har revisor, enten frivillig eller fordi de fortsatt har revisjonsplikt. Vi estimerer besparelsene både netto og brutto. Bruttobesparelsen er det sparte revisjonshonoraret. Nettobesparelsen er bruttobesparelsen korrigert for andre effekter, f.eks. økte utgifter til regnskapsfører, høyere rente på lån og lavere lønnskostnader fordi ansatte bruker mindre tid på møter/diskusjoner med revisor, varelagertellinger, dokumentasjon av dagsoppgjør m.v. og å holde orden i bilagene. Det er følgelig mulig å tenke seg at nettobesparelsen for fravalgselskapene blir både høyere og lavere enn bruttobesparelsen.

Vi estimerer kostnadsbesparelsene for fravalgselskapene på tre forskjellige måter. I den første bruker vi regresjonsanalyse. Vi sammenlikner fravalgselskapenes inntjening før og etter fravalg med utviklingen hos sammenliknbare selskaper som har beholdt revisor. Metoden innebærer at vi får med mange av de indirekte virkningen av fravalget, f.eks. tap som kan oppstå på grunn av mindre internkontroll av de ansatte, høyere honorarer til regnskapsfører, reduserte lønnskostnader hvis ansatte bruker mindre tid på varetellinger og liknende. Vi bruker forskjellige resultatmål (skalert med driftsinntekter eller ikkeendeler) som avhengige variabler, men argumenterer for at størst vekt bør legges på resultatene som fremkommer ved bruk av driftsresultatet skalert med driftsinntektene. Det skyldes at de øvrige resultatmålene er mer utsatt for effekter som ikke har noen åpenbar sammenheng med fravalgsbeslutningen (basert på analysene i kapittel 5, jf. over, kan vi se bort fra negative finansieringseffekter).

I den andre fremgangsmåten estimerer vi hva fravalgselskapene ville ha betalt i revisjon dersom fravalgsordningen ikke var blitt innført, og legger til eller trekker fra et påslag basert på hva representanter for fravalgselskapene oppgir i tapt/tjent tid som følge av fravalget. Anslagene er innhentet ved en spørreundersøkelse gjennomført blant representanter for fravalgselskaper. Når vi skal estimere hva fravalgselskapene ville ha betalt i revisjon, tar vi hensyn til funnene i kapittel 10 som viser at det har vært et taktskifte i prisutviklingen på revisjonen, og at realprisveksten i årene 2010 – 2012 er signifikant lavere enn i perioden 2000 – 2009. Den endrede veksttakten gjelder både fravalgskandidater og selskaper som ikke kan velge bort revisor. Følgelig kan selskaper som ikke omfattes av fravalgsordningen ha oppnådd fordeler ved innføringen ved at prisen de må betale for revisjonen har gått ned (vi antar at prisnedgangen har sammenheng med innføringen av fravalgsordningen, men kan ikke være sikre på årsakssammenhengen). Når vi skal estimere den samlede bruttobesparelsen ved fravalgsordningen, inkluderer vi fordelene som aksjeselskapene som har beholdt revisor kan ha oppnådd på grunn av lavere priser. For å komme fram til nettobesparelsen, korrigerer vi bruttobesparelsen for endringene i tidsbruken som følger med fravalget for fravalgselskapene. Anslagene på mer-/mindreforbruket er innhentet gjennom en spørreundersøkelse hvor respondentene er bedt om å anslå effekten på tidsforbruket. Den tredje fremgangsmåten består i å spørre representanter for fravalgselskaper direkte hva de tror selskapet har tapt eller tjent på fravalget i kroner, alle effekter inkludert.

Resultatene viser det følgende hva gjelder bruttobesparelsen:

- Estimatet på den gjennomsnittlige bruttobesparelsen i 2012 per fravalgselskap er kroner 14 000. For nystiftede selskaper uten revisor er den gjennomsnittlige bruttobesparelsen per selskap kroner 7 000.

- For alle aksjeselskapene sett under ett i 2012 utgjør bruttobesparelsen 1 218 millioner kroner. Av dette utgjør besparelsen til nyetablerte selskaper uten revisor og fravalgselskapene 896 millioner kroner, eller 73,6 prosent. Aksjeselskaper som ikke har benyttet fravalgsordningen, eller som er ikke kvalifiserer for fravalg, har oppnådd en besparelse på 321 millioner kroner.

Resultatene viser følgende hva gjelder nettobesparelsen:

- Nettobesparelsen beregnet ved hjelp av bruttobesparelsen korrigert for tap/spart tid gir en nettobesparelse på kroner 19 250 per fravalgselskap. Bruttobesparelsen er kroner 14 000 (jf. over) og kroneverdien av spart tid utgjør i gjennomsnitt kroner 5 250. Estimatet på spart tid fremkommer ved å multiplisere respondentenes anslag på spart tid med timelønnen i 2012 for yrkesgruppen som brukes for å beregne administrative besparelser i rapporten «Utviklingen i administrative byrder for næringslivet. Oppdatering for perioden 2006 – 2009» (Rambøll 2009), tillagt høy arbeidsgiveravgiftssats.

- Når respondentene bes om anslå nettobesparelsen inklusiv alle effekter i kroner, oppgir de en gjennomsnittlig besparelsen på kroner 19 950.

- Når nettobesparelsen for fravalgselskapene estimeres ved hjelp av regresjonsanalyse, blir punktestimatet på nettobesparelsen per selskap kroner 23 600 målt ved effekten på driftsresultatet. Når vi tar høyde for usikkerheten rundt punktestimatet, er det 95 prosent sannsynlig at den faktiske besparelsen ligger mellom kroner 15 000 og kroner 31 600 i gjennomsnitt per fravalgselskap i 2012. Effekten av at mange fravalgselskaper bruker ekstern regnskapsfører er hensyntatt.

- Nettobesparelsen for alle aksjeselskaper sett under ett er 1 598 millioner kroner i 2012. Beløpet er summen av sparte revisjonshonorarer på 1 218 millioner kroner, spart tidsbruk for etablerte selskaper på 291 millioner kroner og spart tidsbruk for nyetablerte selskaper på 89 millioner kroner. Når det tas hensyn til at også andre revisjonspliktige selskaper enn aksjeselskaper nyter godt av den generelle prisnedgangen på revisjonen, er 1,6 milliarder kroner et nøkternt anslag på nettobesparelsen for alle selskaper sett under ett.

De ulike fremgangsmåtene (trendframskrivning, spørreundersøkelse og regresjonsanalyse av registerdata) gir svært like estimater på nettobesparelsen. Når ulike fremgangsmåter gir om lag samme svar, taler det for at svarene er pålitelige.

Det kan være noe overraskende at nettobesparelsen er høyere enn bruttobesparelsen, og at f.eks. økte utgifter til regnskapsfører ikke synes å hatt en sterkere effekt. En mulig forklaring som ikke er undersøkt, er om selskapene kan ha blitt mer tilbakeholdne med å føre private/tvilsomme utgifter på selskapet (analysene i kapittel 6 viser at fravalgselskapene har redusert bruken av posten i næringsoppgaven som heter «Annen kostnad» etter fravalget, men vi vet ikke det skyldes færre private/tvilsomme utgifter). Mens selskapene hadde revisor kunne selskapene vise til at regnskapet var godkjent av revisor dersom skattemyndighetene oppdaget utgifter som ikke skulle vært ført på selskapet. Etter fravalget kan ikke selskapene skjule seg bak revisoren lenger, og følgelig kan de bli mer forsiktige. I så fall vil kostnadene avta og resultatene bli bedre.

Ser vi på andelen av AS som går med tap, har den ligger mellom 32 og 40 prosent siden 2000. Antar vi at 35 prosent av ASene går med tap, vil nettobesparelsen hos aksjeselskapene ha bidratt til anslagsvis 290, 360 og 415 millioner kroner i økte skatteinntekter i henholdsvis 2012, 2013 og 2014. Estimatene på provenyeffekten gjelder kun den direkte virkningen av fravalget målt ved besparelsen hos ASene og før det tas hensyn til indirekte effekter som f.eks. noe lavere vekst i lønnsomheten hos revisjonsselskapene.

1.3.11 Sammendrag av kapittel 12 «Fordeler og ulemper for fravalgselskapene belyst ved spørreundersøkelser»

Kapitlet redegjør for resultatene fra en spørreundersøkelse gjennomført blant representanter for fravalgselskapene. Formålet med undersøkelsen var å innhente respondentenes oppfatninger om fordelene og ulempene med å velge bort revisor. I alt 396 representanter har svart påundersøkelsen. Respondentene er bedre utdannet enn det som er representativt for sentrale personer i fravalgselskaper (med «sentrale personer» menes daglig leder, styreleder og inntil de to største aksjonærene målt ved deres eierandel). Blant de sentrale personene i de typiske fravalgselskapene har 16 prosent en mastergrad og 27 prosent bachelorgrad. Andelene hos respondentene er henholdsvis 34 prosent og 33 prosent. Respondentene er også bedre utdannet innen regnskap, hvilket ikke er overraskende siden det er mer sannsynlig at de som er interessert i regnskap vil delta i undersøkelsen sammenliknet med de som har liten interesse for faget.

Det er svært vanlig med profesjonell hjelp til utfyllingen av ligningspapirer og utarbeidelse av årsregnskapet: Hele 91 prosent bruker revisor, ekstern regnskapsfører (dvs. autorisert regnskapsfører ikke ansatt i selskapet) eller autorisert regnskapsfører ansatt i selskapet. Det er noe mindre vanlig å få hjelp med bokføringen, siden 79 prosent får hjelp av revisor, ekstern regnskapsfører eller regnskapsfører ansatt i selskapet. Når vi holder internt ansatte regnskapsførerer utenfor, blir andelen som får hjelp av regnskapsfører med regnskapsføringen 76 prosent og 87 prosent for næringsoppgaven. Andelen er på nivå med tallene som fremkommer i de registerbaserte analysene i kapittel 4.

Respondentene fra selskapene som verken bruker ekstern regnskapsfører eller revisor til utfylling av næringsoppgaven ble bedt om å uttrykke grad av enighet med påstanden om at «Det kan oppstå feil når årsregnskap og ligningspapirer skal settes opp, men feilene er ikke vesentlige eller viktige». På denne påstanden var 38 prosent enige, 54 prosent er uenig og 8 prosent verken enig eller uenig. Mer enn hver tredje respondent er følgelig klar over at det kan oppstå feil, men de synes ikke feilene er av betydning. Denne holdningen kan være med å forklare funn i andre kapitler: I kapittel 7 finner vi at fravalgselskapene har dårligere kvalitet i regnskapssystemet enn selskapene som har beholdt revisor også mens de hadde revisor, og at kvaliteten ble enda dårligere etter fravalget, og i kapittel 9 finner vi at fravalgselskapene har dårligere kvalitet på ligningsoppgavene enn selskapene som har beholdt revisor. Disse funnene harmonerer med at 1/3-del av respondentene tror det kan bli flere feil. At feilene økonomisk sett ikke er viktige, passer med at vi ikke finner tegn til økte skatteunndragelser (kapittel 6) og at de største skatteunndragelsene som ble avdekket gjennom avdekkingskontrollene ble gjort hos selskapene som hadde beholdt revisor, jf. kapittel 3 og 16.

Respondentene ble bedt om å angi hvilke arbeidsoppgaver de bruker mer eller mindre tid på etter at de har valgt bort revisor. På alle arbeidsoppgavene forkastes hypotesen om at tidsforbruket er uendret, slik at respondentene rapporterer om spart tid. Når vi rangerer arbeidsoppgavene slik at den som får mest (minst) støtte kommer først (sist), blir rangeringen som følger: årsavslutningen, styremøter/generalforsamling o.l., føring av regnskapet, styrets årsberetning, møter og dialog med regnskapsfører, å kontrollere at eiendeler og gjeld er tatt med i regnskapet med korrekt regnskapsmessig

verdi, og å finne ut av faglige spørsmål knyttet til regnskap og skatt. Det er interessant at tiden brukt på kommunikasjon med regnskapsføreren har gått ned. Det kan skyldes at nesten 1 av 5 respondenter aldri hadde kontakt med sin revisor, hvilket er mulig siden kommunikasjonen med revisoren kan gå via regnskapsføreren.

Når revisor velges bort, er det mulig at kostnadene til regnskapsfører øker fordi regnskapsfører kan få mer å gjøre med ligningsoppgavene og årsregnskapet, og dels fordi regnskapsførerne vil gjøre ekstra kontroller for å sikre at regnskapet blir riktig. Kun 21 prosent av respondentene er enige i at honoraret til den eksterne regnskapsføreren, eller tidsforbruket til internt ansatte, har økt etter fravalget. Samlet sett er oppfatningen at verken utgiftene til regnskapsføreren eller tidsbruken internt knyttet til selvangivelsene og årsregnskapet, har økt som følge av fravalget. Svarene stemmer med resultatene fra regresjonsanalysene av kostnadsbesparelsen i kapittel 11 hvor vi finner liten økonomisk effekt av at selskapene bruker regnskapsfører.

Når det gjelder interessentenes reaksjoner på fravalget, er oppfatningen sett under ett, at bankene og leverandørene ikke har reagert, og at kunder, eiere, ansatte og regnskapsføreren har reagert signifikant positivt. At respondentene ikke rapporterer om negative reaksjoner fra bankene er i tråd med resultatene i kapittel 5.

Flertallet av respondentene, 51 prosent, er ikke enige i at regnskapskvaliteten har blitt redusert etter fravalget. 11 prosent er delvis uenige og 38 prosent er verken enig eller uenig. Liknende svarer gir respondentene på påstanden om at det er lettere å begå skatteunndragelser uten revisor: 52 prosent er uenig, 36 prosent er verken eller og 13 prosent er enige. Bare 4 prosent er helt eller delvis enige i at det generelt blir unndratt mer i skatter og avgifter i selskaper uten revisor. 44 prosent svarer verken eller, mens 52 prosent er uenige i påstanden. For alle tre påstandene er respondentenes gjennomsnittlige oppfatning klart forskjellig fra det nøytrale verken eller-alternativet.

Ved tolkning av resultatene fra spørreundersøkelsen, må man ta i betraktning at respondentene sannsynligvis ikke er representative og at svarene kan være tilpasset hva de tror «tjener saken» og ønsket om å rettferdiggjøre egne beslutninger. Det er f.eks. ikke usannsynlig at anslaget på spart tid og sparte kostnader bevisst eller ubevisst kan ha blitt influert av ønsket om å forsvare beslutningen om fravalg. Når det gjelder kostnadsbesparelsen oppgir respondentene et lavere anslag enn punktestimatet som fremkommer fra regresjonsanalysen. Den anslåtte tidsbesparelsen i timer er heller ikke unormal i forhold til tall som er brukt i danske undersøkelser. For de andre svarenes vedkommende er det vanskelig å vurdere potensiell over-/undervurdering.

1.3.12 Sammendrag av kapittel 13 «Fusjoner og fisjoner»

Hvis eiere av aksjeselskaper anser det som fordelaktig å drive virksomhet uten revisor, kan man forvente at det blir færre fusjoner blant små aksjeselskaper for å unngå å overskride terskelverdiene og flere fisjoner blant små aksjeselskaper for å komme under terskelverdiene. Kapitlet undersøker om utviklingen i antall fusjoner og fisjoner over tid har et mønster som er konsistent med at selskaper fisjonerer eller unnlater å fusjonere for å unngå å overskride terskelverdien knyttet til omsetning på 5 millioner kroner, slik at de velge bort revisor.

Resultatene er entydige: Vi ser verken tegn til færre fusjoner eller flere fisjoner etter innføringen av revisjonsfritaksordningen. Vi ser også at fravalgstilbøyeligheten blant overtakende fisjonsselskaper (dvs. selskaper som overtar virksomhet) er lavere hos selskaper som har fisjonert i 2011 – 2013 enn hos selskaper som har fisjonert i 2009 og 2010: I perioden 2011 – 2013 har 8,5 prosent av de overtakende

fisjonsselskapene valgt bort revisor, mens andelen er 19,5 prosent hos overtakende fisjonsselskaper i årene 2009 og 2010. Dersom selskaper fisjonerer for å komme under terskelverdiene slik at de kan velge bort revisor, burde fravalgstilbøyeligheten være høyere hos de overtakende fisjonsselskapene i årene 2011, 2012 og 2013 enn hos overtakende fisjonsselskaper i tidligere år.

1.3.13 Sammendrag av kapittel 14 «Nystiftede aksjeselskaper»

De foregående kapitlene analyserer i hovedsak at selskaper som har hatt revisor, men som etter 1.5. 2011 har fått anledning til å velge bort revisor. Endringen i revisjonsplikten har også betydning for nystiftede aksjeselskaper fordi disse kan stiftes uten revisor. Metodisk er det vanskeligere å analysere virkningen av fravalgsordningen for nystiftede selskaper enn for selskaper som har hatt en revisor som så velges bort. Det skyldes at vi ikke kan sammenlikne situasjonen for samme selskap før og etter, på tilsvarende måte som for fravalgselskapene. Analysen av fravalgsordningens betydning for nystiftede selskap kompliseres ytterligere ved at aksjeloven ble endret med virkning fra 1.1.2012, som blant annet gjorde det billigere å stifte aksjeselskaper.

Når viktige lovendringer inntrer omtrent samtidig, blir det utfordrende å skille effektene som skyldes revisjonsfritaksordningen fra effektene som skyldes lavere krav til aksjekapitalen. En årsak er den sterke økningen i antall nystiftede AS som ikke ser ut til å kunne forklares med at næringsdrivende heller velger AS enn ENK og NUF, jf. kapittel 2. Lovendringene kan derfor ha ført til at vi har fått en rekke nye selskaper som vi ikke har hatt før. For disse vil vi ikke ha et relevant sammenlikningsgrunnlag. En annen årsak til at informasjonen om nystiftede selskaper er mangelfull, og at all økonomisk informasjon gjelder oppstartsåret. Det gjør det vanskelig eller umulig å trekke slutninger om hva ulikheter blant nystiftede selskaper kan skyldes.

Selv om det ikke er mulig å evaluere effektene av revisjonsfritaksordningen med utgangspunkt i nystiftede aksjeselskaper, er det interessant å se nærmere på disse selskapene. Kapitlet presenterer først resultatene fra en spørreundersøkelse blant representanter for nystiftede selskaper. Et viktig formål med undersøkelsen er å få avklart hvilken viktighet endringen i revisjonsplikten har hatt relativt til endringene i aksjeloven om lavere kapitalkrav. Dernest presenterer vi resultater fra registerbaserte analyser av oppgavekvaliteten til nystiftede aksjeselskaper. Siktemålet med disse analysene er blant annet å undersøke om revisjonsfritaksordningen har ført til dårligere oppgavekvalitet blant de nystiftede selskapene, og om det er noen sammenheng mellom oppgavekvaliteten og nivået på aksjekapitalen. Vi bruker de samme målene på oppgavekvalitet som i kapittel 9, dvs. utslag på Skatteetatens automatiske kontroller. Tidsperioden som analyseres er årene 2009-2013.

Basert på respondentenes svar er det reelt sett ny virksomhet som legges inn i 63 prosent av de nystiftede selskapene. I 3 prosent av etableringene foregikk virksomheten tidligere i et NUF, og i 20 prosent i et ENK. Tar vi utgangspunkt i cirka 26 000 nystiftede AS per år i 2012 og 2013, innebærer dette 16 380 AS med ny virksomhet. Videre blir nesten 800 AS stiftet per år for å overta virksomhet drevet som NUF.

På spørsmål om hvor viktig revisjonsfritaksordningen var for etableringen, svarte 25 prosent at de ville valgt en annen selskapsform og 23 prosent at selskapet ikke hadde blitt stiftet dersom ordningen ikke var blitt innført. På spørsmål om viktigheten av at selskapet kunne stiftes med mindre enn kroner 100 000 i aksjekapital, svarte 31 prosent at de hadde valgt en annen selskapsform og 38 prosent at selskapet ikke hadde blitt stiftet hvis kapitalkravene ikke var blitt redusert. Økningen i nystiftede selskaper skyldes derfor i noe større grad lavere kapitalkrav enn muligheten for å velge bort revisor. For en del respondenter var etableringen avhengig av både innføringen av revisjonsfritaksordningen og lavere kapitalkrav. Etter å ha korrigert for dette, anslås antall nye AS på grunn av revisjonsfritaket og

lavere kapitalkrav til 12 800 AS i hvert av årene 2012 og 2013. Av disse ville 5 920 selskaper ha blitt etablert i en annen selskapsform dersom lovendringene ikke var gjennomført. I kapittel 2 ble det anslått at lovendringene kan ha ført til cirka 13 300 nye selskaper per år. Respondentenes svar gir et anslag på 12 800 nye selskaper på grunn av lovendringene. Når man tar hensyn til at det er usikkerhet knyttet til tallene, blir konklusjonen at de to fremgangsmåtene (trendanalyser og spørreundersøkelser) gir samme svar.

Generelt har representantene for nystiftede selskaper de samme oppfatningene som representantene for fravalgselskapene i kapittel 11: Det er mer vanlig at nystiftede selskaper får profesjonell hjelp med næringsoppgaven enn med bokføringen, litt over en av tre respondenter er enige i at det «muligens blir noen feil når selskapet utarbeider årsregnskap og ligningspapirer, men de er ikke vesentlige eller viktige», banker og leverandører har verken reagert positivt eller negativt, og selskapene tror de sparer tid på å ikke har revisor. Også på påstandene om effekten på regnskapskvaliteten, mulighetene for å begå skatteunndragelser og om fravalgselskapene unndrar mer i skatt, er oppfatningene i hovedsak like.

De *registerbaserte analysene* viser blant annet følgende: Cirka 70 prosent av selskapene stiftet i 2012 og 2013 etableres uten revisor og rundt 20 prosent har verken ekstern regnskapsfører eller revisor. Hos de nystiftede selskapene er andelen som får kontrollutslag 5,3 prosent i 2012 og 2013. Hos fravalgselskapene er andelen 6,8 i 2012 og 6,3 i 2013. Blant selskapene som er for store til å komme inn under fravalgsordningen, er andelen med feil 11,1 prosent i 2012 og 9,7 prosent i 2013. Blant selskapene som ikke er nystiftede, viser følgelig tallene at andelen selskaper med kontrollutslag øker med størrelsen på selskapet. Det er rimelig: Større selskaper har i gjennomsnitt flere skjemaer som må sendes inn enn mindre selskaper, og følgelig vil potensialet for å gjøre feil være større.

Andelen av nystiftede AS som får kontrollutslag har gått noe ned fra 2009 til 2013. Nedgangen kan skyldes størrelseseffekten nevnt i forrige avsnitt: Det kan være en større andel små selskaper i 2012 og 2013 sammenliknet med tidligere, hvilket reduserer potensialet for feilutslag. Med forbehold om at vi ikke kan kontrollere for potensialet for feilutslag, tyder ikke analysene på at endringene i kapitalkravene reduserer oppgavekvaliteten. Derimot viser analysene av selskaper stiftet i perioden 1.5. – 31.12.2011, dvs. åtte måneder hvor selskaper kunne stiftes uten revisor, men med samme kapitalkrav som i årene før, at oppgavekvaliteten går signifikant ned for selskaper som stiftes uten revisor. Videre viser analysene at kontrollutslagene er færre hos selskaper som bruker regnskapsfører og/eller revisor, men vi kan ikke si at regnskapsfører er mer viktig for oppgavekvaliteten enn revisor og vice versa. Det skyldes manglende muligheter for å teste årsak-virkningsammenhenger samt problemer knyttet til mål på potensialet for utslag på kontrollpunktene.

1.3.14 Sammendrag av kapittel 15 «Utviklingen i revisor- og regnskapsførerbransjen»

Kapitlet beskriver den økonomiske utviklingen i revisor- og regnskapsførerbransjen i årene 2000-2012. Formålet er å belyse hvordan de to bransjenes lønnsomhet og vekst har utviklet seg, og om veksten og lønnsomheten har blitt endret i årene hvor fravalgsordningen ble innført. Vi ser også på utviklingen i antall som har godkjenning som revisor og/eller autorisasjon som regnskapsfører. Alle kronebeløp er omregnet kroneverdien i 2012 ved hjelp av konsumprisindeksen, slik at beløpene er sammenliknbare over tid.

Det har vært en sterkt vekst i antall revisorer/revisjonsselskaper som har søkt om, og fått, godkjenning som regnskapsfører/regnskapsførerselskap. I 2000 hadde 12,3 prosent av de 4 167 godkjente revisorene autorisasjon som regnskapsfører. I 2013, hvor det er 4 536 godkjente revisorer, har 34,8 prosent autorisasjon som regnskapsfører. Økningen i antall revisorer og revisjonsselskaper som har søkt om, og

fått, autorisasjon som henholdsvis regnskapsfører og regnskapsførerselskap, var særlig sterk i 2011 og 2012. Det er rimelig å forklare utviklingen med innføringen av fravalgsordningen og revisorenes ønske om å kunne påta seg regnskapsføreroppdrag.

Det har vært en reduksjon i antall godkjente revisjonsselskaper siden 2009, fra 817 godkjente revisjonsselskaper i 2008 til 558 godkjente revisjonsselskaper i 2012. Restruktureringen i revisjonsbransjen med oppkjøp og fusjoner startet før det ble klart at revisjonen ville bli gjort valgfri for de minste aksjeselskapene, men nedgangen i antallet godkjente revisjonsselskaper var særlig høyt i 2011 og 2012.

Det har vært en klar økning i omsetning i regnskapsførerbransjen fra 2010 til 2012, men omsetningsøkningen i denne perioden er ikke spesielt høy sammenliknet med f. eks. perioden 2003 til 2006 (og veksten var mye høyere i 2007 og 2008). Fravalgsordningen har derfor ikke ført til vesentlig høyere vekst i inntektene sammenliknet med tidligere perioder, hvilket harmonerer med svarene innhentet gjennom spørreundersøkelsen omtalt i kapittel 12 og de registrerbaserte analysene i kapittel 11. I årene 2003 til og med 2009 varierte den årlige omsetningsveksten i revisjonsbransjen mellom 3 og 38 prosent. I 2010, 2011 og 2012 har omsetningen i revisjonsbransjen omtrent ligget på det samme nivået, dvs. at omsetningsveksten har vært nær null.

Ordinært resultat i revisjonsbransjen er blitt redusert fra 1 098 millioner kroner i 2009 til 789 millioner kroner i 2012. I samme periode har ordinært resultat i regnskapsførerbransjen økt fra 804 millioner kroner i 2009 til 1 071 millioner kroner i 2012. For begge bransjene sett under ett har ordinært resultat avtatt fra 1 902 millioner kroner i 2009 til 1 860 millioner kroner i 2012. Når tjenester selges med fortjeneste, indikerer dette at aktivitetsnivået i de to bransjene reelt sett har gått ned. Det er som forventet siden deler av arbeidsoppgavene som revisorene utførte for fravalgselskapene er falt bort.

Revisjonsbransjen har mye bedre driftsmarginer enn regnskapsførerbransjen: I 2012 var driftsmarginen over 4 prosentpoeng høyere i revisjonsbransjen. Totalkapitalens rentabilitet er i slutten av analyseperioden relativt lik. Egenkapitalandelen i revisjonsbransjen er imidlertid mye lavere enn i regnskapsførerbransjen, noe som er med på å forklare hvorfor den regnskapsmessige avkastningen på eiernes investerte kapital er mye høyere i revisjonsbransjen enn i regnskapsførerbransjen.

Antall revisjonsselskaper som har søkt om, og fått, godkjenning som regnskapsførerselskap har økt over tid. For å vurdere om det har vært vellykket økonomisk sett, fordeler vi selskapene på tre grupper selskaper: Selskaper som kun har autorisasjon som regnskapsførerselskap (Rene rf), selskaper som kun har godkjenning som revisjonsselskap (Rene rev) og selskaper som både har autorisasjon som regnskapsførerselskap og godkjenning som revisjonsselskap (BR&R). Det er særlig de rene revisjonsselskapene som har hatt nedgang i omsetningen grunnet fravalgsordningen, men de har vært gode til å tilpasse kostnadene til lavere inntekter og har fortsatt de høyeste driftsmarginene. Målt ved totalkapitalens rentabilitet har de rene revisjonsselskapene lavest lønnsomhet i 2011 og 2012, men den er fortsatt over 12 prosent. BR&R-selskapene har hatt den klart høyeste egenkapitalrentabiliteten siden 2007. Deler av forklaringen er at BR&R-selskapene har lite egenkapital. I 2012 er egenkapitalandelen under 20 prosent for BR&R-selskapene, nær 30 prosent for de rene revisjonsselskapene og over 35 prosent for de rene regnskapsførerselskapene. Sammenliknet med alle de andre regnskapspliktige enhetene i Norge (konserner og stiftelser), er egenkapitalandelen lavere enn det som vanlig siden de øvrige regnskapspliktige enhetene har en egenkapitalandel på om lag 33 prosent. Andelen av selskaper som går med tap i de to bransjene er høyest blant de rene regnskapsførerselskapene og lavest blant BR&R-selskapene.

Oppsummert må konklusjonen bli at revisjonsbransjen har klart omstillingen meget bra. Selv om omsetningsveksten omtrent stoppet opp i 2010, er lønnsomheten fortsatt god og andelen av selskapene som går med tap er lav. Blant revisjonsselskapene er det selskapene som også som har autorisasjon som regnskapsfører som har høyest inntjening, men disse har også lavest egenkapitalandel. Regnskapsførerbransjen har hatt vekst i omsetningen og i inntjeningen, men omsetningsveksten og lønnsomheten har ikke vært spesielt høy når vi ser på veksten i bransjen i årene før 2010. Innføringen av fravalgsordningen har derfor ikke ført til svært mye bedre økonomi blant regnskapsførerne.

1.3.15 Sammendrag av kapittel 16 «Konsekvenser for Skatteetaten og provenyeffekter av kontroller av fravalgselskaper»

Innføringen av revisjonsfritak for små aksjeselskaper og muligheten for å etablere AS med lavere krav til aksjekapital enn tidligere (med eller uten revisor) har sannsynligvis fått konsekvenser for Skatteetatens kontroll- og veiledningsvirksomhet. F.eks. kan behovet for veiledning kan ha økt siden flere selskaper enn tidligere ikke lenger har tilgang til revisors kompetanse, og derfor oftere henvender seg til Skatteetaten. En annen mulighet er at kontrollen av likningen kan ha blitt mer tidkrevende på grunn av dårligere kvalitet på den pliktige rapporteringen. Det er også mulig at Skatteetaten har endret innretningen på kontrollvirksomheten og økt kontrollen av selskaper som har valgt bort revisor fordi fravalgselskapenes muligheter til å unndra skatter og avgifter kan ha blitt bedre. I dette kapitlet er siktemålet å belyse hvordan de to regelendringene (fravalgsordningen og lettelsene i kapitalkravene for å stifte AS) har påvirket Skatteetaten. Først konsentrere vi oppmerksomheten om ressursbruken knyttet til ligningen. Deretter ser vi på hva provenyeffekten kan forventes å bli ved økt kontroll av fravalgselskapene.

Vi belyser ressursbruken ved hjelp av en spørreundersøkelse som ble gjennomført blant ansatte i Skatteetaten som arbeider med fastsetting hos aksjeselskaper (ligning av selskaper). Omtrent 62 prosent av de som arbeider med fastsetting i AS besvarte spørreundersøkelsen. Respondentene er meget erfarne med gjennomsnittlig 22 års erfaring med fastsetting. Respondentenes hovedinntrykk kan oppsummeres med dårligere kvalitet på ligningsoppgavene med vedlegg, dårligere rettidighet og økt tidsbruk. Vel 2/3-deler mener tidsbruken har gått opp, og anslag på mertidsbruken er at den har økt med 25 minutter i gjennomsnitt per fravalgselskap. Oppfatningen om redusert kvalitet stemmer med resultatene fra kapittel 7 om avdekkingskontrollene, kapittel 9 om kvaliteten på den pliktige rapporteringen og respondentens svar på spørreundersøkelsene i kapittel 12 og 14 (hvor en av tre er enige at det kan oppstå feil).

Respondentene synes feilfrekvensen er lavest hos selskaper som har både revisor og regnskapsfører, og at feilfrekvensen er lavere hos selskaper som har revisor enn hos selskaper som har regnskapsfører. Bruk av regnskapsfører bidrar imidlertid klart til bedre kvalitet.

Majoriteten av respondentene tror skattemoralen er dårligere hos fravalgselskapene enn hos de som har beholdt revisor: 86 prosent av respondentene tror selskapene som drev med skatte- og avgiftsunndragelser mens det var revisjonsplikt for alle, oftere velger bort revisor. 68 prosent av respondentene tror fravalgselskapene oftere prøver seg på skatteunndragelser enn selskaper som har beholdt revisor. Og 72 prosent av respondentene tror fravalgselskapene oftere forsøker å unndra skatter og avgifter etter at de valgte bort revisor sammenliknet med når de hadde revisor.

Når det gjelder tidsbruken på ligningen, er 54 prosent av den oppfatning at tidsbruken har økt og 37 prosent av den oppfatning at det ikke er en sammenheng mellom tidsbruken og hvorvidt selskapet har foretatt fravalg eller ikke. De som opplever økt tidsbruk, anslår en økning i tiden på 25 minutter i

gjennomsnitt. Det er tidsbruken hos fravalgselskapene som verken har regnskapsfører eller revisor som har gått opp. Svarene viser at det ikke er noen forskjeller i tidsbruken mellom selskaper som har revisor og fravalgselskaper som har ekstern regnskapsfører.

Spørreskjemaet presenterer åtte årsaker til at tiden kan gå opp. Blant respondentene som rapporterer om økt tidsbruk, er de to viktigste at skattyters svar på henvendelser viser at han/hun ikke har forstått hva henvendelsen gjaldt og at beløp i selvangivelsen eller næringsoppgaven er feil, eller det mangler opplysninger. Årsaken på tredjeplass er at respondentene oftere må sende henvendelser til skattyter. Fire årsaker vurderes relativt likt: Mer tid må brukes på veiledning. Ligningen må utføres med større aktsomhet fordi skattyter oftere kan forsøke å unndra skatter og avgifter. Skatteyter unnlater oftere å svare på henvendelser. Og ligningen må utføres med større aktsomhet og nøyaktighet fordi skattyter oftere kan gjøre feil.

Når det gjelder nystiftede selskaper, er 87 prosent av respondentene er av den oppfatning at kvaliteten på ligningsoppgavene til nystiftede AS stiftet etter at revisjonen ble gjort valgfri, har gått ned sammenliknet med tidligere. Videre mener 59 prosent at kvaliteten på ligningsoppgavene hos nystiftede AS med aksjekapital på kroner 30 000 er lavere enn hos sammenliknbare selskaper med aksjekapital på kroner 100 000. Når kvaliteten på ligningsoppgavene til de nystifede ASene sammenliknes med nystiftede ENK og nystiftede NUF, oppgir respondentene at kvaliteten er bedre hos de nystiftede ASene. Når det gjelder kvaliteten på ligningsoppgavene til nystiftede AS med og uten revisor/regnskapsfører og tidsbruken på ligningen, er svarene som oppsummert for fravalgselskapene generaliserbare til de nystiftede ASene.

I vurderingen av om selskaper bør ha revisor/regnskapsfører eller ikke, kan eierne vurdere om sannsynligheten for å bli valgt ut for kontroll øker dersom selskapet ikke har revisor/regnskapsfører. Vi har ikke konkrete tall på sannsynligheten for å bli valgt ut for kontroll, men vi har spurt respondentene om *sannsynligheten for å bli kontaktet av Skatteetaten* avhenger av bruken av revisor og regnskapsfører. Svarene viser at bruk av revisor og regnskapsfører kan føre til at selskapene sjeldnere blir tilskrevet.

På spørsmål om hva som er viktigst for korrekt fastsetting, er revisjon av årsregnskapet viktigst og at næringsoppgaven fylles ut av regnskapsfører i stedet for revisor rangert som den minst viktige (men de har fortsatt positiv virkning på fastsettingen). Mellom disse to faktorene ligger bruk av ekstern regnskapsfører i bokføringen, at næringsoppgaven fylles ut av ekstern regnskapsfører og at næringsoppgaven fylles ut av revisor i stedet for selskapet selv.

Siste del av kapitlet ser på *forventede provenyeffekter av å kontrollere fravalgselskaper* basert på kriteriet at de har valgt bort revisor. Provenyeffekten kan anslås ved å kartlegge hva som har skjedd med ligningen i etterkant av avdekkingskontrollene. I sum er provenyeffekten om lag på nivået med utgiftene knyttet til gjennomføringen av kontrollen (cirka 20 millioner kroner). Fordelingen viser imidlertid at 84 prosent av det økte provenyet kommer fra selskaper som har valgt å *beholde* revisor. Forholdet mellom økningen i proveny per krone brukt på kontroll er 1,6 for selskaper med revisor og 0,3 for selskapene som har valgt bort revisor. Med andre ord kan man forvente en økning i provenyinntektene på 30 øre per krone brukt på kontroller av fravalgselskapene. Kontrollen av selskapene som har beholdt revisor kan derimot forventes å gi 1 krone og 60 øre i økt proveny per krone brukt på kontroller. Utvalgsprosedyren som ble brukt i forbindelse med avdekkingskontrollen, gir ingen grunn til tro at resultatene ikke skal være representative. Man må imidlertid huske på at selv om utvalget besto av over 2 100 selskaper, er det begrenset (under 1 prosent av alle AS). Provenyeffektene kunne følgelig blitt annerledes hvis man hadde trukket et eller flere nye utvalg og gjennomført analysene på nytt. Det er

ikke mulig å anslå hva resultatene ville ha blitt eller hvor sannsynlig det er at konklusjonen hadde blitt en annen.

I vurderingen av om provenyeffektene etter avdekkingskontrollene er rimelige eller ikke, er det relevant å trekke inn at resultatene fra kapittel 6: Når vi sammenlikner den økonomiske utviklingen til selskaper som har beholdt revisor med utviklingen hos fravalgselskapene, finner vi ingen tegn ved utviklingen som tyder på økte unndragelser hos fravalgselskapene med unntak av i noen få, små bransjer. Det tyder på at omfanget av eventuelle økninger i unndragelsene hos fravalgselskapene er så små at de ikke fanges opp av av de registerbaserte testene. Noe av forklaringen til dette kan ligge i at fravalgselskapene kan være klar over at sannsynligheten for å bli kontrollert kan øke som følge av fravalget, eventuelt at eierne ikke har noe ønske om drive uærlig og av den grunn ikke tenker på hva fravalg vil bety for sannsynligheten for å bli kontrollert. Selskapene som velger bort revisor, kan derfor være selskaper hvor eierne tror eller vet at det ikke er alvorlige forhold som vil bli avdekket ved en en eventuell kontroll. På den annen side vil selskaper som driver lovstridig og som har revisor, kunne være tilbakeholden med å velge bort revisor fordi de antar fravalg kan øke sannsynligheten for kontroll, og at det derfor er bedre å fortsette med den revisoren de har. I et slikt scenario er fordelingen av provenyeffektene fra avdekkingskontrollene på fravalgselskapene og ikke-fravalgselskapene hva man kan forvente.

Et siste moment som det er relevant å trekke inn, er resultatene fra undersøkelsen i kapittel 12 som viser at 38 prosent av respondentene i selskaper som verken bruker autorisert regnskapsfører eller revisor er enige at det kan bli noen feil, men de er ikke vesentlige eller viktige. Det er følgelig konsistens i funnene: Fastsettingsmiljøet (dette kapitlet), avdekkingskontrollene (kapittel 7) og de registerbaserte undersøkelsene av oppgavekvalitet (kapittel 9) viser at fravalgselskapene leverer ligningsoppgaver med flere feil enn ikke fravalgselskapene, hvilket over 1/3-del av fravalgselskapene selv enige i. Samtidig viser de registerbaserte analysene av fravalgselskapenes økonomiske utvikling (kapittel 6) at provenyeffektene ikke kan bli store (siden vi ikke kan påvise endringer i retning økte unndragelser), hvilket bekreftes av de beskjedne provenyeffektene av kontrollene av fravalgselskapene.

1.4 Samfunnsøkonomiske velferdsbetraktninger

1.4.1 Utgangspunktet

Denne utredningen er ikke innrettet på, eller lagt opp for å gi, en helhetlig samfunnsøkonomisk analyse av virkningene av å begrense revisjonsplikten for små aksjeselskaper. En slik analyse ville måtte fange opp både direkte og indirekte virkninger av regelendringen, og dertil vise hvordan den fører til endret tilpasning på sikt. Gitt den korte tiden som har gått fra regelendringen trådte i kraft, mangler det erfaringsgrunnlag som kan sannsynliggjøre hvilke effekter som vil melde seg på sikt. Analysene som er gjennomført peker dog på noen direkte og noen mer indirekte virkninger, og antyder at det på enkelte punkter kan ha oppstått eller er i ferd med å oppstå en ny balanse f.eks. i markedet for revisjonstjenester. Hvordan markedene tilpasser seg og hvordan effektene blir på sikt, er det ennå for tidlig å si noe om. Når vi skal forsøke å antyde noe om virkninger på sikt, har vi følgelig få konkrete observasjoner å vise til slik at drøftingen må holdes på et strengt teoretisk plan.

I samfunnsøkonomiske analyser vil det ofte være hensiktsmessig å skille mellom inntektsvirkninger og prisvirkninger. Inntektsvirkningene dreier seg om fordeling av en verdiskapning hvor totalen holdes konstant. Inntektsvirkningene gir således ikke noe samfunnsøkonomisk tap eller gevinst i snever forstand, men man kan likevel ha en oppfatning om at en gitt omfordeling er ønskelig ut fra en velferdsbetraktning. Som følge av innføringen av valgfri revisjon for de minste ASene har det åpenbart skjedd omfordeling av inntekt mellom fravalgselskaper og revisorer. Selv om de empiriske analysene

ikke indikerer økt skatteunndragelser, er det mer usikkert om det har skjedd en omfordeling mellom fravalgselskaper og staten som skattoppkrever. Alle slike effekter omtales her som inntektsvirkninger.

Med prisvirkninger menes de effekter som skyldes at aktørene tilpasser sin adferd til endrede relative priser. En dokumentert og forventet prisendring som følge av endringene i revisjonsplikten er at prisen på revisjonstjenester har gått ned. Dette kan få konsekvenser for andre sektorers kjøp av revisjonstjenester, og det kan få betydning for avlønning i og rekruttering til revisjonsbransjen. Bortfall av revisjonsplikt kan også gjøre at «prisen» for å etablere og drive et lite aksjeselskap blir mindre slik at aktiviteten øker. F.eks. viser analysene at det er blitt etablert rundt 13 000 nye AS i 2012 og 2013 som følge av regelendringene (revisjonsfritak og lavere kapitalkrav), og cirka 7 000 av disse ville ikke ha blitt etablert uten lovendringene (differansen på 6 000 selskaper ville valgt en annen selskaperform). Alle slike endrede tilpasninger kan klassifiseres som prisvirkninger av reguleringsendringen. Prisvirkningene kan innebære samfunnsøkonomisk tap eller gevinst (i snever forstand), på den måten at den samlede verdiskapning til fordeling kan bli større eller mindre.

For de betraktningene som skisseres i det ovenstående, er tidsperspektivet av betydning. I en analyse som begrenser seg til de umiddelbare virkninger av reguleringsendringen, vil inntektsvirkningene være dominerende. Det skyldes at på helt kort sikt er mulighetene til å skifte tilpasning begrenset, og de forskjellige aktørene vil avvente signalene fra en ny prislikevekt før de bestemmer seg for å endre atferd. På lengre sikt er prisvirkningene viktigere. Fordi prisvirkningene vil kunne endre den samlede verdiskapningen til fordeling, kan en prinsipielt tenke seg at de initiale inntektsvirkningene etter hvert viskes helt bort i en ny likevekt.

1.4.2 Initiale virkninger

Som nevnt innledningsvis er de umiddelbare virkningene av å fjerne revisjonsplikten for små foretak i første rekke inntektsvirkninger. En enkel betraktning ville være å anse at fravalgselskapene har blitt pålagt å kjøpe en tjeneste som de frivillig ikke ville kjøpe. Når pålegget fjernes, stopper de å kjøpe tjenesten og sparer det som tjenesten koster (som i kapittel 11 er anslått til cirka 14 000 kroner i gjennomsnitt). Tilbyderne, dvs. revisjonsselskapene, går på sin side glipp av en inntekt av samme størrelsesorden.

Som analysene i denne utredningen viser, er en slik betraktningsmåte for enkel. For det første er det neppe riktig at de som stopper å kjøpe revisjonstjenester anser disse tjenestene som uten verdi. Det vi med stor sikkerhet kan anta, er at de anser dem for å være mindre verdifulle enn det de må betale for dem. Dette underbygges ved at de i større utstrekning enn tidligere kjøper tjenester som kompenserer for bortfallet av revisjonen, bl.a. regnskapsførertjenester. Det fremgår også av analysen i kapittel 11 at revisjonsplikten er forbundet med andre typer kostnader i foretakene enn den direkte betalingen av revisjonshonoraret. Foretakene bruker tid på f.eks. å forberede dokumentasjon og kommunisere med revisor, som de ved bortfall av revisjonsplikten kan spare inn. I den grad dette er funksjoner som også i et lengre perspektiv anses overflødige, får man en reell kostnadsinnsparing som reduserer ressursbruken ved verdiskapningen og som derfor ikke bare dreier seg om omfordeling av inntekt.

Den initiale virkningen i revisjonsbransjen er at den mister et inntektssegment. Kapittel 15 illustrerer at det har vært en omsetningsnedgang i bransjen, som sannsynligvis har sammenheng med bortfall av revisjonsplikten for små aksjeselskaper. Også for revisjonsbransjen blir det imidlertid for snevert bare å se på omsetningsbortfallet som følge av endringen i revisjonsplikt. Bransjen har brukt arbeidskraft og andre ressurser på å yte revisjonstjenester til fravalgselskapene som nå blir fristilt. I den grad denne kapasiteten har en alternativ inntektsgenererende anvendelse, blir inntektsreduksjonen som følger av

revisjonspliktendringen moderert. Et annet scenario er at bransjen tilpasser kapasiteten til de tjenester som det er etterspørsel etter. Det er sannsynliggjort at revisjonsbransjen i noen grad har vridd sine tjenester over mot regnskapsføring som følge av endringen i revisjonsplikten. Videre kan revisorer søke seg mot områder hvor de hittil har vært lite aktive fordi de har primært sett på seg selv som revisorer. De kan f.eks. blir mer aktive på områder hvor forretningsadvokatene har hatt en sterk posisjon, og mer aktivt markedsføre sin kompetanse innen skatt, arv, generasjonsskifter og beslektede økonomisk-juridisk områder.

Bortfall av omsetning i revisjonsbransjen har i noen grad blitt motsvart med omsetningsøkning i regnskapsførerbransjen. Disse virkningene er grundig belyst i kapittel 15, og det blir vist at den initiale virkningen på de akkumulerte resultatene for de to bransjene sett under ett har gått ned.

En tredje sektor som kan ha blitt påvirket av revisjonspliktendringen, er staten og offentlig sektor for øvrig. Revisjonsplikten har vært ansett å støtte opp under kontrollen med pliktig rapportering til skatte- og avgiftsmyndigheter. En mulig utilsiktet virkning er at bortfallet av revisjonsplikt fører til en systematisk underrapportering av beregningsgrunnlaget for skatt og avgift, som fører til at de berørte selskapene på ulovlig vis beholder større deler av verdiskapningen. Kapittel 6 studerer sammenhengen mellom fravalg av revisor og indikasjoner på skatteunndragelse. Det kapittelet konkluderer med at det ikke foreligger signifikante indikasjoner på at skatteunndragelse har økt som følge av at revisor velges bort. Derimot er det klare indikasjoner på at kvaliteten på ligningsoppgavene til selskapene som har valgt bort revisor har avtatt, men at kvaliteten blir på om lag samme nivå som før fravalg dersom fravalgselskapet får bistand av regnskapsfører (kapitlene 7 og 9).

En siste sektor som potensielt kan bli berørt av inntektsomfordeling som følge av endret revisjonsplikt, er alle andre som har lovlige krav mot selskapet – ansatte, leverandører, kreditorer mv. Faren er da at bortfallet av revisors innsyn skal gjøre det lettere for eiere og ledende ansatte å tappe selskapet for midler på en måte som svekker kvaliteten på andre lovlige krav. Slik økonomisk kriminalitet er per definisjon vanskelig å observere før den eventuelt blir avdekket gjennom etterforskning og domstolsbehandling. Endringen i revisjonsplikt er alt for fersk til at en kan si noe sikkert om den har virkning på økonomisk kriminalitet. Kapittel 3 inneholder en kvalitativ drøfting av dette spørsmålet.

1.4.3 Langsiktige virkninger

Endringen i revisjonsplikten vil medføre relative prisendringer som gradvis fører til endrede tilpasninger hos de som er berørt.

Alle tiltak som gjøres for å bedre rammebetingelsene for næringslivet, har som siktemål å stimulere til økt aktivitet. For å illustrere hvordan revisjonsplikten virker på økonomisk aktivitet, kan det være hensiktsmessig å se på investors adferd i et investeringsprosjekt på to ulike tidspunkter. Prosjektet består i å kjøpe produksjonskapital som typisk vil medføre en fast kostnad uavhengig av kapasitetsutnyttelsen. I tillegg vil prosjektet ha variable kostnader til kjøp av ulike typer innsatsfaktorer som avhenger av hvor mye som produseres. Ved investeringsbeslutningen gjøres en kalkyle som inkluderer forventede inntekter og faste og variable kostnader, og prosjektet igangsettes dersom netto nåverdi av alle kontantstrømmer er positiv.

Utgifter til et revisjonshonorar for tjenester som man ellers ikke ville ha kjøpt, vil i en slik kalkyle ha likhet med en fast periodisk kostnad. Før investeringsbeslutningen blir tatt, vil det pliktige revisjonshonoraret være med i kalkylen som en kostnad. Det betyr at lønnsomhetskravet til investeringsprosjektet blir høyere dersom selskapet har revisjonsplikt enn om det ikke har det (alt annet

likt). Bortfall av revisjonsplikten vil således gjøre flere prosjekter lønnsomme alt annet likt. Hvis selskapets kapitalkostnad avhenger av om selskapet har revisor eller ei, vil investor måtte avveie fordelene med det sparte revisjonshonoraret opp mot ulempen med en høyere kapitalkostnad.

Når først investeringen er foretatt og virksomheten startet opp, vil det være økonomisk fornuftig å utnytte kapasiteten fullt ut så lenge de variable og periodisk faste kostnadene blir dekket. Det er først når driften er så svak at revisjonshonoraret vipper resultatet fra overskudd til underskudd at det vil være en sammenheng mellom revisjonsplikten og fortsatt drift-beslutningen. Det er følgelig ved helt marginal lønnsomhet at revisjonshonoraret vil ha betydning for investors beslutning om å stanse en allerede etablert bedrift. Sagt på en annen måte, ved å gi anledning til å velge bort revisor kan marginalt lønnsomme selskaper holde det gående lengre enn ved pliktig revisjon. Poenget med dette resonnementet er derfor at positive dynamiske effekter av å fjerne revisjonsplikten er påregnelige, men det vil ta tid før de realiseres fullt ut.

Noen langsiktige konsekvenser for revisjonsbransjen er relativt forutsigbare. Det er det nedre sjiktet av revisjonsmarkedet som er berørt av endringen i revisjonsplikten. Selv om disse selskapene er tallrike, er de antakelig de minst kompliserte og deres samlede andel av verdiskapningen er liten (jf. kapittel 2). Betjening av dette selskapssjiktet har i liten grad lagt beslag på spisskompetanse i revisjonsselskapene, og det er heller ikke grunn til å tro at dette har vært de mest lukrative kundene. Det er videre grunn til å tro at disse selskapenes etterspørsel etter økonomitjenester primært vil rette seg mot bokføring og regnskapsføring. Revisjonsselskapene kan komme til å konkurrere mer aggressivt på disse feltene, men de kan også komme til å utvikle mer spesialiserte tjenester for internkontroll tilpasset små selskaper.

For revisjonsselskapene og for arbeidskraften som rekrutteres dit, vil det ha betydning at selskapene som beholder revisjonsplikt i gjennomsnitt vil være større og mer komplekse. Det kan komme til å vri revisjonsselskapenes rekruttering i retning av arbeidskraft med mer dokumentert kompetanse.

Et stort usikkerhetsmoment hva gjelder utviklingen på lang sikt, er hva slags typer selskapene som velger bort revisor egentlig er. Den rådende oppfatningen hos flertallet i utvalget som utredet spørsmålet om revisjonsplikt konkluderte med at hensyn til forebygging og avdekking av økonomisk kriminalitet, samt det sikre korrekt beregningsgrunnlag for skatter og avgifter, var det viktigste (jf. NOU 2008:12 kapittel 1). Den grunnleggende oppfatning hos flertallet synes å være at andelen av de næringsdrivende med et forbrytersk sinnelag er så høy at alle næringsdrivende må ha revisor. Spørreundersøkelsen blant ansatte i Skatteetaten viser at den rådene oppfatningen er på linje med flertallet i NOU 2008:12.

Det kan være grunn til å stille spørsmålstegn ved oppfatningen siden vi ikke ser tegn til at fravalgsbeslutningen går sammen med økte skatteunndragelser med unntak av i bransjer som dekker 2,6 prosent av fravalgskandidatene. Funnene kan snarere tyde på det motsatt, dvs. at det selskapene som har beholdt revisor som står for den alvorligste skattekriminaliteten. Gjennomgangen i kapittel 3, om økonomisk kriminalitet, viser flere eksempler på at alvorlig kriminalitet begås blant selskaper som har revisor. Eksempelvis ble de største unndragelsene i kjølevannet av avdekkingskontrollene påvist hos selskapene som hadde beholdt revisor. Følger man med på selskaper som omtales i forbindelse med økonomisk kriminalitet i pressen, finner man enkelt eksempler på at revisor ikke er et sikkert

virkemiddel i kampen mot økonomisk kriminalitet.[2] Det kan tyde på at funnet i avdekkingskontrollen ikke er enestående.

Når vi ikke kan påvise økte skatteunndragelser, som er blant de mest nærliggende og lettest tilgjengelige lovbruddene som fravalgselskaper kan gjøre, kan det skyldes at tidsperioden vi har analysert er for kort: Det er kun de lovlydige som hittil har valgt bort revisor. De med forbrytersk sinnelag sitter på gjerdet og avventer. Dersom dette skulle være tilfelle, og den rådende oppfatningen blir at de lovlydige har beholdt revisor, kan vi relativt raskt få en reaksjon ved at de kriminelle velger bort revisor slik at de lettere blir plassert i samme kategori som de lovlydige. Det gjør at identifikasjonen av hvem som er lovlydig og hvem som er kriminell ikke kan foretas ut fra hvem som driver med/uten revisor. I en ny likevektssituasjon kan vi derfor regne med å være tilbake i noe av den samme situasjonen som eksisterte før revisjonen ble gjort valgfri: Det blir vanskelig å skille lovlydige fra kriminelle ved å se om de har revisor eller ikke. Etter hvert som tiden går vil imidlertid kriminalitet bli avdekket, selskaper vil gå konkurs osv., hvilket vil gjøre det mulig å gå systematisk til verks for å få bedre kunnskap om hva som skiller selskaper som ønsker å drive ærlig fra de som ønsker å drive uærlig.

Ser vi utenfor landets grenser, er trenden at terskelverdiene øker. Det må bety at fordelene med å la selskapene selv bestemme hvorvidt de vil ha revisor eller ei vurderes som høyere enn ulempene. Det er ingen åpenbare grunner som skulle tilsi at Norge står i en særstilling. Det er blitt fremført at Norge står i en særstilling på grunn av revisors arbeid med å kontrollere beregningsgrunnlaget for skatter og avgifter, men eksemplene nevnt over om skatteunndragelsene viser at revisjonen ikke uten videre kan tillegges avgjørende vekt når det gjelder å forebygge og avsløre økonomisk kriminalitet eller skatteunndragelser.

1.5 English summary

Below is an version in English of chapter 1.1., 1.2 og 1.3.

1.5.1 Introduction and background

On December 17, 2012, the Norwegian Department of Finance presented a tender offer for the project "Evaluation of granting small firms an exemption from the requirement to be audited." BI Norwegian Business School was awarded the assignment. The agreement that regulated the content of the project was entered into on April 8, 2014, with the delivery of the final report scheduled for December 31, 2014. After an agreement between the Department of Finance and BI, the project was expanded, and the date of delivery for the final report was moved to March 28, 2015. The overarching goal is that the project should give:

[2] Aftenposten hadde i 2014 flere oppslag om skatte- og avgiftsunndragelser, og et av selskapene som er omtalt var Aktiv Maler Service AS. Selskapets revisor trakk seg 21.10.2014 og selskapet blir per mars 2015 tvangsavviklet. Innehaveren ble i Oslo Tingrett i januar 2015 dømt til 5 og ½-års fengsel og inndragning av 8,4 millioner kroner for grovt heleri av 24 millioner kroner og momssvindel på seks millioner kroner (dommen er anket) (Kunøe, 2015). Aktiv Maler Service AS hadde en presisering i revisjonsberetningen i 2010. I 2011 hadde selskapet et forbehold og (minst) tre presiseringer og i 2012 hadde selskapet (minst) fire presiseringer. Revisors arbeid, og revisors kommunikasjon av de funn han/hun fant til omverdenen gjennom revisjonsberetningen, var ikke til hinder for at selskapet drev stort med skatte- og avgiftsunndragelser eller ble engasjert til å pusse opp blant Skattedirektoratets lokaler (samtidig med at selskapet ble gransket av Skatteetaten).

> "[a] broad evaluation of the rule change that from 2011 gives small limited-liability companies ("aksjeselskaper," or AS) permission to elect not to be audited. The evaluation should examine the consequences of the rule change, both positive and negative, for the companies that choose not to be audited, for other economic actors, for the tax authorities, and for society. The results of the random controls carried out by the tax authorities should be included as a source of data. In addition, the use of other data sources would be beneficial.
>
> A complete evaluation of the rule change includes both positive and negative effects. The effects can be viewed in relation to the companies that choose not to be audited, the companies' owners and creditors, and other users of the companies' accounting reports, users such as employees and customers. Also, the implications for the tax authorities as well as possible implications for the revenue collected by the tax authorities should be examined. The prevention of and fighting against economic criminality is also a question in this context. In addition, the evaluation should evaluate the consequences for auditors and accountants.
>
> The evaluation should analyze the effects of choosing not be audited for the accounting years 2011 and 2012. Prior accounting years, during which companies did not have the right to choose not to be audited, should be included to the extent that these years are required for the analyses." (Excerpt from the contract, chapter 0, points 1 and 2.)

This report documents the analyses that have been carried out and what the basis for our conclusions are. Only the main findings (chapter 1.2) and the summary of the chapters (chapter 1.5.3) is available in English.

1.5.2 Main results

The analyses cover primarily the period 2006 through 2012. In most chapters, the analyses are based on information the companies send the tax authorities (Skatteetaten, The Norwegian Tax Administration, NTA) and The Brønnøysund Register Center. In addition, several questionnaires were carried out. The different methods and tests that are used yield largely the same conclusions.

The most important results are as follows:

1. **The opt-out law affects many AS companies, but the fraction of the economy that became unaudited is small**. Measured in relation to the sum of operating income for all of the companies that sent their accounting statements to The Brønnøysund Register Center regardless of company type, the percentage of sales that was not audited increased from 0.17 percent in 2010 to 1.4 percent in 2012. If we look at total assets, the share of total assets that was not audited increased from 0.51 percent to 0.81 percent. For all AS companies taken together, in 2012, unaudited sales accounted for 1.5 percent of total sales, while unaudited total assets accounted for 1.1 percent of all total assets. If we look at the number of companies instead of the sums in Norwegian kroner, 11,739 companies were not audited in 2010. In 2012, the number increased to 78,857. If we look only at AS companies, in 2012, 30 percent of such companies operated without an auditor (and all had an auditor in 2000).
2. **No negative financing effects of not being audited.** When we compare the development in interest rates and access to loans and credit over time for companies that choose not to be audited (opt-out companies) in 2011 with similar companies that choose to be audited, we find no sign that choosing not to be audited led to higher interest rates on loans or a deterioration in access to credit.
3. **Cheaper audits.** In 2010, 2011, and 2012, the years when the opt-out law came under consideration and entered into force, real price growth in audit services essentially stops. If the

real price growth in audit services in 2010, 2011, and 2012 had been the same as in 2007, 2008, and 2009, companies that chose not to be audited in 2011 or 2012 would have paid 14,000 Norwegian kroner (NOK), on average, in audit fees in 2012.

4. **In 2012, net savings for those companies that opted out is around NOK 20,000 per company.** Three different methods are used to estimate the net savings for companies that choose not be audited; "net savings" denotes the savings from not paying audit fees adjusted for other effects, such as increased fees to accountants, higher interest rates on loans, a decline in wage expenses because employees use less time in communication with the auditor and planning for the audit, *etc*. The three point estimates on average net savings are NOK 19,250, NOK 19,950, and NOK 23,600. If we take into account the uncertainty in these estimates and use regression analysis, we can say that with 95 percent probability, average net savings lies between NOK 15,000 and NOK 31,600. Net savings is measured by the change in operating income for companies that choose not to be audited compared to similar companies that retain their auditor. Hence, the effects of increased purchases of non-audit services or higher fees to the accountants are accounted for. As noted in point 2 above, companies that are not audited do not have an increase in financing costs.

5. **In total, AS companies achieved net savings of NOK 1.6 billion in 2012.** This sum consists of the following components: NOK 120 million in foregone audit fees for newly established companies, NOK 780 million in foregone audit fees for companies that choose not to be audited, NOK 320 million in reduced audit fees for companies that choose to retain their auditor due to lower prices on audit services (point 3 above), NOK 90 million in reduced time use for newly established companies, and NOK 290 million in reduced time use for companies that choose not to be audited. The decline in the price of audit services in 2010-2012 affects all companies that are required to be audited, not just AS companies. The estimate of NOK 320 million in reduced audit fees in 2012 applies only to AS companies. After taking into account that all types of companies, not just AS companies, have benefited from the decline in the price of audit services, the estimated savings of NOK 1.6 billion is a level-headed estimate of total net savings for all companies.

6. **The quality of the tax returns has declined.** Companies that choose not to be audited could lose the competence of the auditor in assisting with filling out and submitting the tax returns. Several independent analyses show that the quality of the tax papers has decline. "Quality" is measured in different ways. With the help of a quality index based on detailed random controls carried out by inspectors in the NTA, analyses of automated controls of electronically filed tax returns, and a survey among tax inspectors. How quality is measured does not affect the conclusion – quality has declined. In addition, representatives from companies that choose not to be audited and from newly established companies agree: more than one-third of respondents who do not use authorized accountants or auditors agree with the claim, "Mistakes possibly occur when we work out the annual accounting reports and tax returns, but they are not substantial or important."

7. **There is no evidence that the scope of opt-out companies' tax avoidance, insofar as they engage in tax avoidance, has increased after choosing not to be audited.** To examine whether opt-out companies, for example, keep revenue off the books or charge personal expenses to the company to a greater degree after opting out, we compare the development in measures of earnings and accruals for opt-out companies with those of similar companies that keep their auditor. We find no sign that tax avoidance has become more common among opt-out companies, with the exception of some small industries that account for 2.6 percent of all

companies. Also, we analyze the impact on revenue of the random controls carried out by the tax authorities. In these inspections, the tax authorities randomly selected over 2,100 companies for controls, using a procedure developed by Statistics Norway. The inspections were comprehensive, with each inspection taking 3.5 days, on average. The goal with the inspections was mainly to examine whether the quality of the companies' bookkeeping and accounting systems changed after the opt-out law was passed. In cases where the inspectors discovered tax avoidance, however, the inspectors followed up by adjusting the tax returns. Those companies that were inspected were required to pay an additional NOK 19.9 million in taxes of various types. Opt-out companies accounted for 42.7 percent of the inspected companies but were required to pay only NOK 3.2 million (16 percent) in additional taxes. The remaining NOK 16.7 million (84 percent) was due to companies that retained their auditor. Hence, based on the random controls carried out by the tax authorities, inspecting companies that keep their auditor is profitable, whereas inspecting opt-out companies leads to a loss.

8. **The decline in the quality of the tax return applies to companies that do not use either an accountant or an auditor.** Above, we report that the results clearly indicate that the quality of the tax returns declined for opt-out companies. When these companies get help from an accountant or an auditor, however, the results show that the quality becomes roughly as good as the quality of companies that keep their auditor.

9. **Overall, we find no decline in earnings quality among the opt-out companies, but we do find indications of reduced earnings quality among the opt-out companies that have the greatest potential for earnings management.** Various measures of earnings quality are used, and these measures try to capture the financial statements' ability to reflect economic reality and the level of earnings management. The potential for earnings management is regarded as highest among opt-out firms with high levels of accounts receivable, inventory, accounts receivables and inventory lumped together, and/or high level of debt. All firms included in the analyses must have turnover and asset above 1 million NOK, and the comparison is done between opt-out candidates that have kept their auditor and to companies that have turnover above the threshold, but less than 10 million NOK.

10. **Companies rationally choose to get rid of their auditor.** The analyses show that companies continue to be audited when the demand for audit services is present, with respect to either the auditor's provision of non-audit services or parties outside the business. When the company is tightly integrated with its owner's personal financial condition, the demand for audit services declines and the opt-out ratio increases, but transactions with related parties are not an important factor compared to other variables. The behavior of companies, as measured by rule compliance, change of auditors, and the company's will to comply with deadlines and agreements, has a smaller role in its decision of whether to keep the auditor. The same conclusion applies for conflicts with the auditor, measured by remarks in the audit report. The variables that have the largest effect for the decision of whether to keep the auditor are the company's size, measured by total assets and sales; whether the company has an accountant; whether the company engages an accountant for the first time; and whether the company had purchased additional services from the auditor in prior periods. The analyses show also that the likelihood of choosing not to be audited is higher for companies that have had abnormally high audit fees and is lower for companies that have used the same auditor for many years. The importance of a long relationship with the auditor, however, is much smaller than is the importance of paying abnormally high audit fees. When we use almost 100 variables to control for differences between opt-out companies and companies that retain their auditor, we find that opt-out

companies have paid 8.6 percent more in audit fees compared to similar companies that choose to retain their auditor.

11. **The use of resources by the tax authorities has increased.** The questionnaire among respondents from the tax authorities who work with the tax returns shows that 54 percent say that they use more time on the tax assessment of opt-out companies, with an average time increase of 25 minutes per company. At least one-third perceive no correlation between time use and whether the company is audited. The two most important reasons for this increased time use is that the sums reported in the tax returns are mistaken or lack information and that when the tax authorities send an inquiry to taxpayers, taxpayers do not understand what the inquiry is about.
12. **Lower requirements for share capital are more important for the desire to establish an AS company than are abolishing the law that requires small AS companies to be audited.** In 2012 and 2013, roughly 26,000 companies were established in each year. Of these companies, roughly 13,300 were established because the requirements for share capital were reduced (taking effect from January 1, 2012) and because audit became optional for the smallest AS companies (taking effect from May 1, 2011). Both trend analyses and questionnaires show that the change in the audit requirement had a smaller impact on the desire to establish AS companies than did the reduced requirements for share capital.
13. **The audit industry has managed the adjustment well, while the accounting industry has not seen unusually strong growth.** Revenue in the audit industry has remained on roughly the same level in 2010, 2011, and 2012, and while the accounting industry has grown. Profitability in the two industries is largely unchanged. Audit companies that have authorization only as an audit company have had the largest decline in revenue, but they have managed to reduce costs by amount the same amount that revenue has fallen.

At the bottom of the bathtub, you have a bucket that holds ten liters. You fill water in the bathtub so that both the bathtub and the bucket are full. When the water is completely at rest, you grab the bucket and remove both the bucket and the water the bucket contains. How long before the water is completely at rest again? This question is relevant in the context of the analyses in this report. The audit market was roughly in equilibrium until the opt-out law was introduced and before a number of new AS companies emerged because of the reduced requirements for share capital. How long before the audit market comes back to equilibrium, and will the results that hold right now persist in the new equilibrium? The response is uncertain because the analyses are done in a period when the audit market moves from one equilibrium to the next.

1.5.3 Summary of the Chapters

1.5.3.1 Summary of Chapter 2, «Audited and unaudited business activity before and after the introduction of the opt-out choice for small companies»

The goal of Chapter 2 is to put in perspective the law that allows small Norwegian limited-liability companies ("aksjeselskaper," or AS) to choose not to be audited. This chapter focuses on such questions as: How large a share of companies are eligible to choose not to be audited? How many companies have chosen to operate their business without having an auditor? How much did the share of unaudited business activity increase after the introduction of the opt-out law? In 2010, only 4.8 percent of companies that reported accounting information to The Brønnøysund Register Center were not audited. In 2012, this figure was 30.2 percent. Measured by total assets and sales, however, this increase is

limited. In 2010, among all companies that reported accounting information to The Brønnøysund Register Center, companies that were not audited accounted for 0.17 percent of sales and 0.52 percent of total assets. In 2012, companies that were not audited accounted for 1.4 percent of sales and 0.81 percent of total assets. Hence, in 2012, although more than 30 percent of limited-liability companies operated without an auditor, around 99 percent of total business activity was conducted by companies that were required to have an auditor.

In 2012 and 2013, around 26,000 companies were established each year. These figures are much higher than in the previous years. Certain analyses indicate that changes in the company law that entered into force in 2012, such as reducing the requirements for share capital, have had a larger impact than has the law that lets companies opt out of being audited (the «opt-out law») in leading to the establishment of new companies. In addition, these analyses indicate that in each year in 2012 and 2013, around 13,300 new AS companies were created. Survey results, discussed in Chapter 14, confirm these numbers and suggest that the changes in the capital requirements were more important for the rate at which new businesses were established than was the change in the auditing requirements.

The rate at which sole proprietorships (referred to as ENK) and companies with unlimited liability (referred to as ANS/DA) were established declined in 2011 and 2012, but this decline was a continuation of a trend that started in 2003 and 2004. The rate of establishment for Norwegian subsidiaries of foreign companies (referred to as NUF) started to decline in 2010, implying that the law changes made establish an AS company more attractive than establishing an NUF company. The large increase in the number of newly established AS companies in 2012 and 2013, however, was not due to a conversion of NUF or ENK companies to an AS company. This issue is examined more closely in Chapter 14.

In this report, opt-out companies are distinguished from companies that were established without an auditor. An «opt-out company» denotes a company that had an auditor but, after the introduction of the opt-out law, chose to get rid of its auditor, doing so formally by sending a message to The Brønnøysund Register Center. Companies that were established without an auditor are not called opt-out companies because these companies have never had an auditor that they could get rid of. In this report, companies that are established without an auditor are referred to as newly established companies without an auditor, or something similar. Among companies established in 2011, 56.3 percent have an auditor as of January 1, 2014. Among companies established on or after January 1, 2012, 31.8 percent have an auditor.

To estimate how large a percentage of companies chose not to be audited, we compare the number of companies that reported to the The Brønnøysund Register Center that they would no longer be audited to the number of companies that could have reported that they no longer would be audited. An «opt-out candidate» denotes a company that was, in our estimation, very likely to have been eligible to choose not to be audited. This definition takes into account that certain companies likely did not choose to get rid of their auditor even though they technically met the conditions to do so. As an example, a company that expects to exceed in the following year (for example, 2014) the size threshold value for opting out likely would not get rid of its auditor in the current year (2013). In this case, getting rid of the auditor in the current year likely would not yield large cost savings for the company, given that the company would have to engage an auditor in the following year.

We identify 93,311 opt-out candidates in 2011. Of these candidates, 40.6 percent opted out by the end of 2011, while 54.3 percent opted out by the end of 2013. We exclude subsidiaries from the definition of opt-out companies. We do so because a subsidiary's parent company must have an auditor, and when the parent company must be audited, the subsidiary likely will itself choose to be audited because the

auditor of the parent company must confirm the accounting information in the subsidiary. If we include subsidiaries as opt-out candidates, the percentage of opt-out candidates that opted out by the end of 2012 is 50 percent. (The reduction from 57.2 percent to 50 percent arises because subsidiaries choose not to be audited roughly half as often as are independent companies.)

We anticipate that over time, between 65 and 70 percent of the companies that are eligible to function without an auditor will choose to do so. This percentage is substantially higher than in Denmark, where roughly 38 percent of companies that are eligible to opt out have done so. The reason fewer companies in Denmark have opted out is that Danish auditors can carry out many more services for small audit clients than can auditors in Norway, services such as doing a company's accounting. Hence, companies have weaker incentives to get rid of their auditors. In Finland and Sweden, 78 percent and 52 percent, respectively, of companies that are eligible to opt out have done so. In each country, to be eligible to opt out, a company must be below certain size thresholds (for example, total assets must be below some maximum amount). These size thresholds vary between countries, with Finland having the lowest such thresholds.

1.5.3.2 Summary of Chapter 3, «Economic criminality»

The auditor can play an important role in the prevention and detection of economic criminality because auditors have unique access to the company's information and knowledge about the relevant regulations. The introduction of the opt-out law lets more companies operate without being subject to the controls carried out by the auditor. This chapter discusses the areas where the opt-out law could affect economic criminality. In addition, this chapter discusses the difficulties with testing whether choosing not to be audited affects the scope of economic criminality. Such tests present large challenges. One reason is that persons engaging in criminal activity wish to conceal their activities, so that data for violations of the law are difficult to obtain. Another reason is that a share of those that operate in business have not tried to violate the law because they have had an auditor. Reliable data over the scope of violations of the law that have been considered but not carried out are presumably impossible to obtain. A third reason is that examining the effect on economic criminality of not being audited must involve a comparison of the situation before and after the opt-out law was passed, so that criminality must be examined both before and after companies choose not to be audited. The period before the opt-out law must be included, as examples from case law and the tax inspections indicate that criminality happens also with companies that do have an auditor. Hence, one cannot assume that a company operated in a legal manner up to the point at which the opt-out law was adopted.

This chapter cites a few survey results that can give indications on the frequency of economic criminality with companies with and without an auditor. Most examples relate to tax avoidance. Of special interest are the random controls executed in 2012 and 2013, where the Norwegian Tax Administration (NTA) inspected over 2,100 randomly controlled companies in accordance with a sample-selection procedure that ensured that the findings are representative (point 7 above). The inspectors responded to discovered law violations with accounting remarks, requirements to adjust the bookkeeping, and changes in the tax returns. The accounting remarks are requests to the taxpayer to repair mistakes and deficiencies in the accounting, requirements to adjust the bookkeeping are a stronger request that can be followed up with fines, and changes in the tax returns are undertaken when the inspectors uncover tax avoidance. If we look at the smallest (accounting remarks) and the most serious (changes in the tax returns) violations of the law, companies that got rid of their auditor had violations that were more common but less serious. Companies that kept their auditor had more-serious violations, but these violations took place less often. As an example, the tax avoidance uncovered among companies that got rid of their auditor amounted to NOK 180,405, on average, compared to NOK 1,111,636 for companies that retained their auditor. In

addition, other inspections carried out by the NTA show that if companies wish to operate in an illegal way while still having an auditor, they can do so.

In addition, the chapter shows how messages of whitewashing to The Norwegian National Authority for Investigation and Prosecution of Economic and Environmental Crime (Økokrim) are divided between AS companies with sales below NOK 5 million and AS companies with sales above NOK 5 million. The chapter shows also whether the messages come from an auditor, an accountant, or from another party. The overview shows that few messages concern small AS companies and that in the period 2006-2012, auditors have never given more than 26 messages of AS companies that have sales below NOK 5 million.

The chapter gives also an overview of the frequency of bankruptcy for companies of different sizes, including companies that did get rid of their auditor and companies that could have gotten rid of their auditor but did not. The point of departure for the analysis of the number of bankruptcies is that if the change in the requirement to be audited has affected the probability of bankruptcy (for example, because owners to a larger degree than before extract resources from the company, so that the company becomes bankrupt), such effects should reveal themselves in more bankruptcies by companies that get rid of their auditor. The period of time is short, but based on the numbers from 2011 and 2012, the probability of bankruptcy is higher with companies that have kept their auditor than with companies that have gotten rid of their auditor.

As of the present time, our knowledge of the connection between not having an auditor and economic criminality is limited. The chapter points at some features that can indicate which role the opt-out law could have, but for the time being, the information is too fragmented to draw any conclusions.

1.5.3.3 Summary of Chapter 4, «Characteristics of companies that opt out»

The theme for this chapter is why some companies choose to get rid of their auditors while others do not. We group the explanatory factors into ten categories. *Agency conflicts* are factors that describe the potential for conflicts of interests between parties with an interest in the company. Agency conflicts are divided into two types. External agency conflicts are conflicts between the company and its creditors, employees, customers, suppliers, *etc*. Internal agency conflicts are conflicts between owners, between members of the board, or between owners, the board, and the management. *Company risk* describes risk that relates to the operation of the company. C*ompany behavior* covers the company's will and capacity to comply with agreements, deadlines, rules, and laws. *Demand for the auditor's services* includes relations that create or reduce a company's demand for the auditor's services beyond those required by law. *Price and duration of the auditor's services* measure the audit fees paid to a company's auditor as well as how long a company has used its auditor. *Transactions with related parties* includes the loan, purchase, sale, rental, *etc*. of assets between a company and its owners or other related parties. *Socio-demographic characteristics* examine how the income, wealth, civil status, immigrant status, education level, and type of education of a company's central decision-makers affect the company's likelihood of opting out. («Central decision-makers» denotes a company's chairperson, manager, and up to the two owners with the largest voting rights.) *Family relations* examines the impact of family relations between the owners and the members of the board as well as the number of families are involved in the company. *Industry* and *region* control for differences between industries and regions, respectively, in how often companies opt out.

The first eight categories include 64 variables, while the last two include 36 variables. All variables are taken into the analyses simultaneously. Hence, we estimate the marginal effect of a concrete variable on

the likelihood that a company opts out after controlling for all of the other variables. As an example, we examine the impact of having pledged collateral as a form of security after controlling for, among other factors, a company's size, debt ratio, profitability, and liquidity. These analyses include companies that were opt-out candidates in 2011 and that delivered statements of business to Altinn (a Norwegian government agency that handles electronic filings) or that sent in their annual accounting reports in 2010 and in 2011. The correlation between a company's probability of opting out and its size is non-linear: The probability of opting out increases until a company's sales comes to 1 million Norwegian kroner (NOK). Beyond this point, the probability of opting out declines. This non-linearity is managed by dividing opt-out candidates into two groups: large companies and small companies, where large companies are opt-out candidates that had in 2011 at least NOK 1 million in sales or NOK 500,000 in total assets.

The analyses show that companies make rational opt-out decisions. When the demand for an auditor is present, due to either concrete services (as measured by «Demand for the auditor's services») or demand from parties outside the business (as measured by «External agency costs»), companies are more likely to keep their auditor. When a company is tightly integrated with its owner's personal financial condition, companies are more likely to get rid of their auditor. Transactions with related parties, however, are not important: When the variables are ranked by importance, the first variable that relates to related-party transactions comes in at 22nd place for large firms and 11th place for small firms. Interestingly, variables in the category «Company behavior,» which include a company's compliance with rules, changes in auditors, and the company's will to comply with deadlines and agreements, has a small effect compared to the effect of other variables. In the sample with large companies, the variable measuring the number of audit remarks in the auditor's report ranks 39th, while this variable ranks 30th among small companies. The variable measuring the number of qualifications places 13th and 24th, for large companies and small companies, respectively, but few companies (2.3 percent of the sample) receive such qualifications. The variable that measures how often a company changes auditors comes in 52nd place and 42nd place among large companies and small companies, respectively. If companies choose not to be audited because they think conflicts with the auditor lead to qualifications and reservations in the audit report, or if companies do so because changing to a different auditor would be tiresome or unpleasant, these variables likely would have a larger effect. The variables that have the strongest impact are the same among both small and large companies, but with somewhat different rankings. Size, as measured by total assets and sales, ranks 1st and 4th for large companies and 1st and 5th for small companies. Whether a company has an accountant who does the accounting or has engaged an accountant for the first time in 2011 comes in 2nd and 3rd. The demand for additional services from the auditor is 5th for large companies and 4th for small companies. Total employees is 6th among large companies and 17th among small companies.

The probability of opting out is higher for companies that have paid abnormally high audit fees and is lower for companies that have used the same auditor over many years. Both variables are significant, but the price paid to the auditor has a far stronger impact than does the length of a company's relationship with its auditor. The research design we use allows for the impact of the size of the audit fee after taking into account a company's size, risk, complexity, region, industry, *etc*. The analyses show that opt-out candidates had audit fees of slightly over NOK 12,200 in 2010 and that these companies paid 8.6 percent more in audit fees than did similar companies that retained their auditor. The size of the audit fee comes in 6th place for large companies and 8th place for small companies with respect to the impact of the different variables on the likelihood of opting out.

1.5.3.4 Summary of Chapter 5, «Financing effects of opting out»

The theme in this chapter is whether firms had fewer options for external financing or could access such financing only on worse terms after choosing not to be audited. The point of departure is that accounting information is used as part of the basis for agreeing and pricing credit. Hence, choosing not to be audited can increase the risk that a firm's accounting information contains mistakes or is misleading. If opting out increases this risk, lenders likely will protect themselves by refusing loan applications more often or by charging a higher interest rate as a way to compensate for taking on more risk. The question in this chapter is whether opt-out companies have incurred these types of financing drawbacks. This question is addressed through empirical analyses as well as a questionnaire among a sample of banks, suppliers, and mortgage companies.

We use different ways of measuring financing effects. The best and most precise measure is the interest cost on the loan from savings banks, commercial banks, and finance enterprises, hereafter referred to as «banks». To estimate the interest rate, we use the account statements that the banks send their customers in January each year. The underlying hypothesis is that if opting out increases the risk banks face, banks will charge opt-out companies a higher risk premium compared to similar companies that choose to keep their auditor. Since the account statements we use show only the year's interest expense and the debt as of the end of the year, the estimates based on these statements could be somewhat imprecise. We have compared the level of and changes in these estimated interest rates with the company's economic development and the development in the bank's net lending margin. (The level of and changes in the estimated interest rates are different between opt-out companies and companies that kept their auditor.) Both the level of and change in these interest rates are consistent with the companies' economic development and the development in the bank's net lending margin. In addition, we execute sensitivity tests to ensure that the results are not affected by the bank's personal knowledge about the companies and the companies' owner and management, the addition or departure of companies during the sample period, and the number of periods the independent variables are moved in relation to the dependent variables. Furthermore, we carry out the analyses on a sub-sample of companies whose type of loan is held constant. In this way, we ensure that the results are not explained by a change in types of loans, such as the replacement of short-term loans with collateralized loans.

In addition to interest rates, we search for other financing effects that could result from opting out: a) an increased share of short-term debt, because issuing short-term debt instead of long-term debt lets banks exit more quickly; b) fewer new loans due to lower perceived credit quality; c) more payment remarks because of reduced access to credit from banks; d) a change in credit time from suppliers, either because suppliers demand more immediate cash payments or because opt-out companies have reduced access to credit from the banks, so that paying suppliers on time becomes more difficult; and e) a lower frequency of switching banks, because new banks are more skeptical of opt-out companies. The interpretation of some of these alternative measures of financing effects are less clear than is the interpretation of interest rates. As an example, opt-out companies could have a lower need for new loans because they do not wish to grow as quickly as do similar companies that kept their auditor. Observing fewer loans among opt-out companies could imply that banks are more skeptical of these companies, that these companies have a lower demand for loans, or some combination of these effects. The data use opt-out candidates from 2011. We compare the situation for opt-out companies in the year(s) before and after opting out with similar companies that retained their auditor. We control for relationships that give a natural explanation for changes interest rates, such as changes in a company's risk of bankruptcy.

The results are clear: For the measures that have the clearest interpretation, we find no indication that opt-out companies have had problems obtaining external finance as a result of opting out. Interest rates

did not increase, and opt-out companies did not see a rise in payment remarks or increased problems with having access to loans from banks they have not had relations with before. These findings from the empirical analyses are consistent with the impression that comes from the interview survey. This survey was done with five savings banks, five commercial banks, and seven large suppliers. The commercial banks take security by requiring collateral from the owners. Hence, for commercial banks, the quality of the accounting has a smaller role. Two of the five savings banks require audited accounting reports, and for the three savings banks that do not, the opt-out decision is only one of many relevant criteria the banks use. No one who was interviewed indicated that interest rates were changed as a result of a firm's opt-out decision. The large suppliers follow to a large degree the same policy of the three savings banks that do not require audited accounting reports. These suppliers, however, are more willing to take risk because their revenue would decline substantially if they would sell only to those companies with high credit quality

1.5.3.5 Summary of Chapter 6, «Opting out and tax avoidance»

The goal in this chapter is to examine whether opt-out companies' economic development after opting out suggests that these companies avoid duties and taxes (henceforth referred to as tax avoidance) to a larger degree than before opting out. The possibility for greater tax avoidance by opt-out companies is present given that these companies no longer have their accounting reports and tax returns controlled by an auditor. Consequently, opt-out companies have more possibilities for reporting worse performance. As an example, opt-out companies could keep revenue outside of the income statement, or claim deductions for costs that are unrelated to the business.

Whether this increased possibility of tax avoidance does lead to more tax avoidance depends on a range of factors, such as a company's will and capacity to break the law and its assessment of the risk of being discovered and punished. One possibility is that some companies wish to understate their tax obligations but choose not to because they expect the tax authorities to inspect the tax reports of opt-out companies more often than the tax reports of firms that kept their auditor. Another possibility is that companies do not wish to avoid taxes because they think that complying with tax laws is important, because they wish to contribute to the financing of public goods, *etc*. This countervailing mechanism means that making unambiguous predictions about the impact of opting out on the frequency and scope of tax avoidance is not possible. This question can be answered only empirically.

As with analyses of almost all forms of criminality, good data on tax avoidance is not available because those who commit criminal acts often wish to conceal their behavior. Hence, researchers are required to use indirect methods, with varying degrees of costs and benefits. In this chapter, we use register data to examine whether opt-out companies' economic development is consistent with increased tax avoidance. The estimation method is inspired by tests that are used in studies of profit shifting in multinational corporations. The idea with this test is to examine whether getting rid of the auditor is correlated with increased tax avoidance, after controlling for factors that can explain national variation in profitability between companies. Two examples of factors that can explain such natural variation are investments in depreciable assets, which increase depreciation and amortization, and the taking out of loans, which increase interest expense.

We use several measures of performance (operating income, income before tax, and net income) as well as accounts from the accounting reports to test whether a company's economic development after opting out is consistent with increased tax avoidance. The measures we use are chosen because they can reveal changes in the share of sales that are entered into the accounting system or because claiming that certain expenses are business-related is easier with certain types of expenses than with others. As an example,

many business owners travel for private matters, and such travel expenses can more easily be included as a business expense when the company is not audited. In addition, we examine the scope of changes in a company's claims on the owner (loans that shareholders take from the company). In all, we use 16 different measures that can reveal a change in tax behavior. One of these measures is taxable income as calculated by the companies (henceforth selv-reported income), but the results from the use of this measure cannot be given very much weight. This lack of confidence arises because the companies themselves must make the corrections in the tax form, and the analyses in chapters 7 and 9 show that opt-out companies make more mistakes in their tax returns, including more mistakes on page 4 of the tax form. If opt-out companies forget to a larger degree the reversal of, for example, the tax expenses on page 4 of the tax form, these companies will by definition have less self-reported income because the tax costs will not be added back in. In this case, possible differences in self-reported income would reflect mistakes in filling out the tax form, not efforts to engage in tax avoidance.

The data come from 2005 through 2012. The sample consists of opt-out candidates in 2011. We exclude opt-out candidates that opted out in either 2012 or 2013. In this way, we can be more confident that opt-out companies' accounting reports and tax papers in 2012 are not audited. To examine the impact the impact of size and the number of years a company has had an auditor (measured by the number of years the company has delivered its annual accounting report to The Brønnøysund Register Center), we divide the sample into different sub-samples. When we examine the development over time in operating income, pre-tax income, net income, gross profit, nine expense entries, and claims on the company's owner, we find no results that support the notion that companies begin to engage in tax avoidance after choosing not to be audited.

Certain industries are linked with the use of illegal labor and with tax avoidance to a greater degree than are others. The estimation method used in the analyses (regression analysis with firm-level fixed-effects) controls for a company's industry. One possibility, however, is that worse tax behavior and increased tax avoidance in a few industries was not revealed because the results are dominated by law-abiding companies. To examine this possibility, the analyses are repeated on an industry-level. We use both a company's main industry group, where the companies are divided into 17 categories, and a company's three-digit industry code, where the companies are divided into 77 industries. We require at least 50 observations in each industry in the years 2010 and 2012. Also, because we use as a dependent variable gross margin, we require that the companies have a reasonable level of inventory. With this approach, we have in all 1,455 tests about changed tax behavior in 2012 compared with 2010. In at least 10 percent of the tests, the coefficients are significant, but the signs of the coefficients are positive almost as often as they are negative. Hence, these tests indicate that a company's economic development is consistent with tax avoidance just as often as its development is inconsistent with tax avoidance. A few industries, however, often have results that indicate increased tax avoidance: industry code 31, hunting and fishing; industry code 452, maintenance and repairs of buildings, industry code 501, navigation with passengers; industry code 591, operations in film, video, and TV; and industry code 592, production and issuance of music. Companies in those industries with a suspicious development account for 2.6 of all companies. Hence, for 97.4 percent of companies, we cannot demonstrate behavior that suggests a systemic increase in the scope of tax avoidance by companies that opted out. The effects on the tax authorities' collection of revenue indicated by inspections support the conclusion of little tax avoidance by opt-out companies.

1.5.3.6 Summary of Chapter 7, «Inspections by the Norwegian Tax Administration»

In 2011, the Norwegian Tax Administration (Skatteetaten, NTA) was asked to register any changes in accounting quality with companies that chose to opt out. The objective was to examine whether opting

out affected the quality of companies' accounting information. The survey was structured so that its results would be generalizable. A little more than 2,100 companies were inspected.

The control consisted of a form with roughly 80 questions and control points that are tied to a company's accounting and bookkeeping routines. The inspections covered two years before and one year after the opt-out decision for at least 1,300 companies and two years before and two years after for at least 800. Each inspection was conducted in part by a visit with the controlled company. The inspection must be viewed as very comprehensive. The inspectors used on average 25 hours per inspection. Using average hourly rates for auditors, the average time an auditor spend on an audit of opt-out companies is 13.8 hours. The inspectors from NTA evaluated how a company set up its bookkeeping and accounting. In addition, the inspectors conducted sample tests of documentation so as to examine whether the quality of the document is consistent with the requirements imposed on companies.

Based on the control points, we have made indices that measure the quality of the bookkeeping, the accounting systems and reporting, and the documentation of the accounting information, hereafter called the quality of the company's internal accounting system. The three main findings are as follows:

(1) Companies that choose not to be audited have lower quality in their internal accounting systems than those that retain their auditor, all else equal. This difference in quality is statistically significant but is modest in size. We measure quality with an index that goes from 0 to 1, where a higher value indicates better quality. The average value for all companies is 0.868. The average for opt-out companies is 0.4 percentage points lower, all else equal. This result implies that opt-out companies had lower quality also while they had their auditor.

(2) This difference in quality between opt-out companies and companies that kept their auditor increases after opt-out companies no longer have an auditor. This reduction in quality is fairly large. For opt-out companies, the index declines by 2.0 percentage points after opting out.

(3) This decline in quality among opt-out companies does not apply for those that had external help in setting up their annual accounting reports. «External help» denotes the use of an external accountant or an auditor. In the years opt-out companies were not audited, the quality index is 2.9 percentage points higher for opt-out companies that use external help than for those that do not. Given that the index goes down by only 2.0 percentage points when opt-out companies are not audited, this result indicates that the use of external help compensates in full for the decline in quality that results after opt-out companies get rid of their auditor. Hence, this result implies that the decline in accounting-systems quality among opt-out companies is due only to those opt-out companies that do not use external help in setting up their annual accounting reports.

The control form consists of seven main themes. The results discussed above are due to theme number three, «System for bookkeeping and accounting reporting». The control points in this area are related mainly to whether a company's routines secure compliance with basic bookkeeping principles and the correct treatment of the value-added tax and to required pay statements. These areas are easy to make mistakes in for individuals who do not have specific competence within accounting, bookkeeping, and taxes and duties, as do auditors. In the other areas, the regulations are simpler and easier to understand. Hence, in these areas, companies can more easily satisfy the requirements for good quality without help from an auditor. We thus find that the reduction in quality arises in the area where the loss of the auditor's expertise that results from opting out could be expected to be largest. We find no evidence that opting

out leads to a decline in quality in any of the other six main themes, regardless of whether we analyze each theme separately or combine these themes in different ways.

1.5.3.7 Summary of Chapter 8, «Opting out and accounting quality»

This chapter tests whether accounting quality for opt-out firms has declined. In this chapter, «accounting quality» denotes the ability of a company's statement of accounts to reveal the company's economic substance, or what can be describe as reflecting economic reality. In this context, accounting quality is defined in relation to the value the accounting information has in communicating to users relevant information about the company's earnings and economic position. In some contexts, such as in connection with the goal of the inspections discussed in chapter 7, accounting quality is perceived as a measure of the extent to which a company's accounting systems complies with provisions in the bookkeeping law about the registration and documentation of accounting information.

Six different measures of accounting quality are used: (i) abnormal or judgment-based accruals in total accruals. Accruals are accounting entries that cause the period's accounting-related results to differ from the period's net cash flows. Often, accruals are based in part on estimates and judgment. Examples of accruals include provisions for future warranty claims and depreciation of machines. In this measure, the scope of abnormal accruals is measured. «Abnormal accruals» denotes the use of judgment-related accruals that exceed what could normally be expected. We examine whether the magnitude of abnormal accruals has increased among opt-out companies. (ii) Short-term accruals. Much of the intuition is the same as in (i), but short-term accruals are connected to a larger extent to inventory and operating capital. The common feature of these accruals is that they can be detected by the change in working capital, or the change in working assets less the change in short-term debt. (iii) Accruals in earnings, as a measure that tries to uncover abnormal accruals tied to net income. (iv) The relation between the absolute value of short-term accruals and cash flows from operations. This point builds on the same intuition as the other measures. (v) and (vi): Measures for conservative accounting. Conservative accounting is marked by a low estimation of equity, which generally arises because the demands for recognizing income are higher than are the demands for recognizing costs. As a rule, unrealized income is not recognized, while unrealized costs and unrealized losses are recognized as soon as they are known. This difference contributes to a low estimation of equity and thus to conservative reporting of equity.

The point of departure is that we will test whether accounting quality has declined for opt-out companies. To do so, we compare opt-out companies with a) opt-out candidates that did not get rid of their auditor, and b) neighbor companies. «Neighbor companies» denote companies that lie just above the threshold values which companies must be below to be eligible to opt out. The only difference between the definition of opt-out candidates and neighbor companies is that the revenue limit for neighbor companies is set at NOK 10 million. To ensure that the results are not driven by a large number of companies with very low sales or total assets, we require companies to have sales and total assets of over NOK 1 million. Most analyses are executed by comparing results for 2010, 2011, and 2012, but we conduct also tests where we use data for the years 2006-2012.

In general, the tests give no support to the notion that accounting quality declined. We do find, however, clear signs that accounting quality has declined among those companies with the largest potential for a decline in accounting quality, such as companies with large amounts of inventory or account receivables or some combination of the two. This result holds when the comparison is between opt-out companies and companies that retained their auditor and also when the comparison is between opt-out companies and neighbor companies. Companies that have high levels of inventory or accounts receivables are companies that can use discretion in accruals to a larger degree than companies with low levels of

inventory or accounts receivables. In addition, we find support for the notion that companies that opt out have less conservative accounting relative to companies that could have opted out but did not do so and also relative to neighbor companies. Given that conservative accounting is perceived as a sign of quality, this result gives further support for the notion that opt-out companies have lower accounting quality than do similar companies. The results, however, must be interpreted with a certain degree of caution. We cannot, for example, estimate how the act of opting out itself affected accounting quality. Making such an estimate would require several years with observations after the opt-out decision. Furthermore, the measures of accounting quality that are used are only indirect measures of quality that can give only a certain indication of accounting quality.

1.5.3.8 Summary of Chapter 9, «Opting out and the quality of required reporting: Analyses of the tax form»

The NTA has several types of automated controls that give a signal upon finding a mistake or deficiency in the tax forms the taxpayers send in electronically. In this chapter, we use signals from three of these automated controls to examine the following questions: (1) Did the quality of the tax returns vary between opt-out companies and the other opt-out candidates before the opt-out law was introduced? (2) Did opt-out companies experience any decline in quality of the tax returns after opting out? (3) Do the use of external accountants contributes to higher quality on the tax returns? (4) Do learning take place, meaning that the quality of the tax returns increases after the opt-out year as time goes by? We call the three control areas «formal quality», «material quality» and «missing from quality». The control area «formal quality» gives a signal when, among other instances, a submitted form lacks information in a required field. The control area «material quality» gives a signal when, among other instances, the basis for the calculation of the tax assessment may be incorrect. The control area «missing form» gives a signal when the taxpayer sends in an incorrect form or some required forms are missing. Going forward, this control area is denoted by «form quality».

The sample consists of 93,311 opt-out candidates (see chapter 2). These companies are analyzed from 2006 through 2013, provided that they existed throughout the entire period. In this way, we can examine whether the opt-out companies and companies that retained their auditor had the same quality in their tax returns before the opt-out law was introduced in 2011. In addition, we can examine whether quality declined for the opt-out companies and whether quality increased again in 2012 and 2013. For most of these companies, we have data from the tax return with appendixes and other company-specific information for the years 2006-2012. Hence, we examine whether the control signals correlate with a company's size, its debt ratio, whether the company has an accountant, whether the company has remarks in its audit opinion, *etc*.

The results show that the quality of the tax return, regardless of how quality is measure and which estimation method we use, has declined significantly for opt-out companies in 2011 and 2012 compared with 2010. This quality decline is especially strong for companies that do not use an external accountant. The use of an external accountant contributes to fewer control signals in both 2011 and 2012, and in 2012, using an accountant has a positive effect on the quality of the tax return. This positive effect is almost as large as the negative effect that comes about when a company gets rid of its auditor. In 2011, however, opting out has a clear negative effect on the quality of the tax return, even after taking into account the positive effect of using an accountant. Hence, the response to questions 2 and 3 is a clear «yes».

The response to question 1, whether opt-out companies and companies that kept their auditor differed in quality when all companies were required to be audited, is more ambiguous. The results indicate that compared to companies that kept their auditors, opt-out companies had more signals relating to formal quality but fewer controls relating to material quality and form quality. We have not been able to document why, prior to the passage of the opt-out law, opt-out companies should have had fewer control signals in material quality and form quality. One possible explanation is that we do not manage to control for potential differences between opt-out companies and non-opt-out companies potential for making mistakes. In this case, opt-out companies might have done better because they had fewer possibilities to make a mistake.

We examine also whether companies exhibit learning effects, so that the scope and frequency of signals declines over time (question 4). For opt-out companies, we do not see any clear signs that the number of signals was lower in 2013 than in 2011 and 2012. When we look at the effect of the opt-out companies that use an accountant (where our data stops in 2012), we find that opt-out companies that use an accountant have more mistakes than companies that retained their auditor in 2011 but not in 2012. This result is consistent with the idea that the accountants became better at filling out the tax form from 2011 to 2012, implying a learning effect.

1.5.3.9 Summary of Chapter 10, «Opting out and audit quality»

The adoption of the opt-out law has affected the market for auditors because a large share of the smallest clients of audit firm have been able to choose not to be audited, and many have done so. This outcome might have affected the behavior and business patterns of both audit clients and auditors. One possibility is that audit quality has declined. This outcome could come about if the decline in the pool of possible audit clients led to increased competition for those clients that remained, so that auditors became more likely to comply with the wishes of their clients. Alternatively, audit quality might not have changed. This outcome could come about if auditors follow auditing standards regardless of what happens with the demand for audit services, or if companies that wished not to be audited used a low-quality auditor. With respect to the price, one reasonable assumption is that prices have declined since demand declined. The objective of this chapter is to examine, with the help of register data, whether the quality and price of auditors has declined in connection with the adoption of the opt-out law.

Satisfied customers are good for the seller because satisfied customers are more likely to come back and buy more. To have satisfied clients, auditors can avoid conflicts with their clients or reduce their prices. Hence, one possible reaction to the uncertainty that resulted from the discussion of the opt-out law is the development of fewer remarks in the audit report and lower prices. As a result, we ask whether 1) the use of modifications and qualifications in audit reports and 2) real price growth in auditing declined in the years surrounding the introduction of the opt-out law (2010, 2011, and 2012) compared with the years before (2007, 2008, and 2009). In addition, we ask whether 3a) the decline in remarks in the audit report and 3b) the decline in the real price of audit services is larger for opt-out candidates than for companies that were not eligible to opt out in the years surrounding the introduction of the opt-out law than in the years before. The motivation behind questions 3a and 3b is due to the assumption that opt-out candidates could have more effectively put pressure on auditors relative to companies that were not eligible to opt out, given that opt-out candidates could have threatened both to stop buying audit services and to change auditors. Companies that were not eligible to opt out could have threatened only to change auditors.

The response to questions 1 and 2 is a clear «yes». The use of qualifications and reservations in the audit report and the real price growth in audit services has declined. We control for the change in the number

of companies over time and for differences in how companies develop over time and obtain the same conclusions. For question 3a, the answer is «no». Opt-out candidates continued to get more remarks in the audit report than companies that were not eligible to opt out. This result is not a result of comparing companies of very different sizes, given that we have the same finding when we analyze companies that have roughly the same size, as measured by sales. For question 3b, whether the decline in prices in audit services around the adoption of the opt-out scheme was larger for opt-out candidates than for non-opt-out candidates, the answer is «yes». The percentage growth in audit fees over 2010-2012 is lower for opt-out candidates than for those companies that were not eligible to opt out. These results support the hypothesis that auditors give fewer remarks and charge lower prices because they are concerned about losing clients. This conclusion, however, is premature, given that we have no controls for the reasons for this observed development. Hence, we must take into consideration that this development has other causes.

Determine whether the opt-out law has affected audit quality is difficult, for two reasons. The first is the lack of reliable tests of the reason why the effects are correlated. If we find results that indicate that audit quality has changed, we cannot conclude that the reason is the introduction of the opt-out law. This uncertainty means that the results must be interpreted with caution, even though we use methods that are established in the international literature. The second reason is that audit quality is difficult to define and measure. The measures we use are deviation from a clean audit opinion and two measures of the degree of earnings management, both of which are dominant in the international literature. A deviation from a clean audit opinion comes about when the auditor takes reservations or qualifications, with the conclusion that a statement on the accounting statements cannot be given or that the accounting statements examined as part of the audit ought not to be fixed as the company's annual reports. (Hereafter, we use audit remarks as a common concept about deviations from a clean audit opinion.) The two measures of earnings management are measures that quantify abnormal accruals, but in different ways.

We use the hypotheses about audit-fee dependence to test whether the introduction of the opt-out law could have reduced audit quality. The point of departure in this hypothesis is that auditors should be independent of their clients and that independence implies, among other things, a lack of correlation between how much customers pay for the audit or purchase in additional services and the probability that the customer gets a remark in the audit report. If we find empirical regularities that indicate that audit quality goes down for companies that pay abnormally high audit fees or purchase abnormally high quantities of additional services, we would have support for this hypothesis. We test for changes in audit-fee dependence in connection with the introduction of the opt-out law (*i.e.*, whether the covariation between abnormal audit fees and audit quality is different in the years 2010, 2011, and 2012 compared with the three previous years (2007, 2008, and 2009). We estimate abnormal audit fees as the difference between the audit fees actually paid and normal audit fees. Normal audit fees are estimated using a model with 35 explanatory variables in addition to controls for industry and region. The explanatory variables cover, among other factors, the impact of size, complexity, and risk on audit fees.

The analyses include companies that are not eligible to choose to opt out and companies that are eligible to choose to opt out. The most important group is companies that cannot opt out. The reason is that from an economic point of view, these companies are the most important. For these companies, a potential reduction in audit quality can have large negative consequences in the form of misleading accounting information and mistaken audit opinions. The chances that audit quality is negatively affected, however, are largest among companies that can opt out, as these companies can choose either not to be audited or to change auditors. Companies that are not eligible to opt out can only change auditors.

For companies defined as large (have operating income of at least NOK 5 million in the years they are included in the sample period), we find no sign of changes in the correlation between audit fees and the measures of audit quality. For companies defined as small (that have operating income of less than NOK 5 million during the sample period) and for opt-out candidates in 2011 and 2012 that choose not to opt out, we find a few result that indicate that audit quality has declined. Given that a potential decline in the audit quality of large companies can have large and serious consequences, the finding of no changes in audit quality among these companies is reassuring. For small companies, however, some of the results point to a decline in audit quality when abnormal audit fees increase, but these results are not clear and unambiguous.

1.5.3.10 Summary of Chapter 11, «Cost-savings for opt-out companies and other companies»

The theme in this chapter is the impact of the opt-out law on the cost savings for companies, both those that have chosen to opt out and those that have chosen to retain their auditor. We estimate savings on both a net and a gross basis. Gross savings is the money saved from not paying audit fees. Net savings is gross savings adjusted for the other effects of opting out. Such effects could include increased fees to the accountant, higher interest rates on loans, and a decline in wage expenses that result when employees use less time on meetings and discussions with the auditor, with counting inventory, with issues that relate to documentation, *etc*. Hence, for opt-out companies, net savings could be either higher or lower than gross savings.

We estimate cost savings for opt-out companies in three different ways. In the first, we use regression analyses. We compare opt-out companies' earnings before and after opting out with the development of similar companies that kept their auditor. This method allows us to capture many of the indirect effects of opting out, such as losses that can arise because of less control of the employees, higher fees to the accountant, reduced wage expenses, *etc*. We use as dependent variables different measures of earnings (scaled by operating revenue or total assets), but we argue that the largest weight should be laid on the results that arise with operating income scaled by operating revenue. This measure is most reliable because the other measures are affected to a larger extent by effects that do not have a clear connection with a company's opt-out decision. (Based on the analyses in chapter 5, we can look away from negative financing effects.)

In the second method, we estimates what opt-out companies would have paid in audit fees if the opt-out law had not been introduced. We either add or subtract a premium that is based on what representatives from the opt-out companies gained or lost in time as a result of opting out. These estimates are collected from a questionnaire given to representatives from companies that opted out. When we estimate what opt-out companies would have paid in audit fees, we take into account the findings from chapter 10 that indicate that audit fees have changed over time, with real price growth in the years 2010, 2011, and 2012 being far lower than in the period 2007, 2008, and 2009. This change in growth rate applies to both opt-out candidates and companies that were not eligible to opt out. Hence, companies that were not covered by the opt-out law have achieved benefits with the introduction of the opt-out law because the price they must pay in audit fees has declined. When we estimate the total gross savings that results from the opt-out law, we estimate the benefits of the decline in audit fees for such companies as well as for companies that chose to keep their auditor. To go from gross savings to net savings, for opt-out companies, we take into account changes in the time use that results from opting out. These estimates or more or less use of time are collected through a questionnaire where the respondents are asked to estimate the time effects of opting out. The third method involves asking representatives of opt-out companies directly what they believe the company has lost or gained, measured in NOK, from opting out, all effects included.

With respect to gross savings, the results are as follows:

- The estimate of average gross savings in 2012 for opt-out companies is NOK 14,000. For newly established companies without an auditor, average gross savings is NOK 7,000.

- For all AS, gross savings in 2012 amounted to NOK 1,218 million. Of this total, gross savings of newly established companies without and auditor and opt-out companies accounted for NOK 896 million, or 73.6 percent. AS that chose not to opt out or that did were not eligible to opt out achieved gross savings of NOK 321 million.

With respect to net savings, the results are as follows:

- Among opt-out companies, net savings calculated as gross savings corrected for lost time or gained time gives an average net savings of NOK 19,250. Gross savings is NOK 14,000, while the value in NOK of saved time amounts to NOK 5,250, on average. We come to this estimate of saved time by multiplying the respondents' estimate of saved time with the hourly wage in 2012 for the group of workers used for calculating administrative savings in the report «Utviklingen i administrative byrder for næringslivet. Oppdatering for perioden 2006-2009». Also, we account for the effects of not having to pay the payroll tax for these hours saved.

- When the respondents are asked to estimate net savings with all effects included, they indicate net savings of NOK 19,950, on average.

- When net savings for opt-out companies is estimated with regression analysis, measured as the effect of opting out on operating income, the point estimate for net savings per company is NOK 23,600. When we examine the magnitude of the uncertainty around this point estimate, we find a 95 percent probability that the true cost savings lies between NOK 15,000 and NOK 31,600 per company, on average, for opt-out companies in 2012. This estimate takes into account that many opt-out companies use external accountants.

- In 2012, net savings for all AS taken together is NOK 1,598 million. This figure is the sum of saved audit fees (NOK 1,218 million), saved time use for established companies (NOK 291 million), and saved time use for newly established companies (NOK 89 million). When we take into account that companies that are required to be audited have benefited from the general decline in audit fees, the estimate for net savings for all companies is NOK 1.6 billion.

The different methods (trend projections, questionnaire, and regression analyses based on register data) give very similar estimates on net savings. This result, where different methods give roughly the same results, indicates that the responses are reliable.

Net savings is higher than is gross savings, and increased fees to accountants did not have a strong effect, both of which could be somewhat surprising. One possible explanation, not examined, is that companies might have been more reluctant to include in the company's books personal expenses. When companies were audited, if the tax authorities discovered in a company's accounts expenses that should not have been laid on the company, a company could defend itself by arguing that its accounting statements had been approved by its auditor. After opting out, however, companies can no longer do so and could be more careful as a result. In this case, a company's expenses could decline, increasing its income.

1.5.3.11 Summary of Chapter 12, «Costs and benefits for opt-out companies, as illustrated with a questionnaire»

This chapter covers the results of a questionnaire executed among representatives of opt-out companies. The goal with this questionnaire is to collect the respondents' perception about the costs and benefits of choosing not to be audited. In all, 396 representatives responded to the questionnaire. The responded are better-educated in relation to the key decision-makers in opt-out companies. («Key decision-makers» denotes management, the chairperson, and up to the two largest shareholders as measured by their share of ownership.) For the key decision-makers in the typical opt-out company, 16 percent have a master's degree, and 27 percent have a bachelor's degree. The corresponding figures for the respondents are 34 percent and 33 percent, respectively. In addition, the respondents are better-educated within accounting, which is not surprising, as those who are more interested in accounting likely would be more likely to participate in the questionnaire than would those with little interest.

Using professional help to fill out the tax returns and accounting reports is very common. 91 percent of companies use an auditor, an external accountant (an authorized accountant not employed by the company), or an authorized accountant employed by the company. Using help as part of bookkeeping is somewhat less common. Only 79 percent of companies use either an auditor, an external accountant, or an accountant employed by the company. When we exclude internally employed accountants, the share that receives help from an accountant on the accounting statements and the tax form is 76 percent and 87 percent, respectively. These percentages are on the same level as the numbers that resulted in the register-based analyses in chapter 4.

Respondents from companies that neither use external accountants or an auditor to fill out the tax form were asked to express their degree of agreement with the claim, «Mistakes can happen when setting up the annual accounting statements or the tax papers, but these mistakes are not substantial or important». 38 percent of respondents agreed with this claim, 54 percent disagreed, and eight percent neither agreed nor disagreed. Hence, more than one-third of the respondents are aware of the possibility of mistakes but think that the mistakes are not important. This attitude could help explain findings from other chapters. In chapter 7, we find that opt-out companies have lower-quality accounting systems than do companies that kept their auditor. In addition, in chapter 9, we find that opt-out companies have lower quality on the tax returns than do companies that kept their auditor. These results are consistent with the finding that one-third of the respondents believe they can make mistakes in setting up the accounting or the tax returns. The finding that these mistakes are not seen as economically important is in line with the findings that opting out is not correlated with more tax avoidance (chapter 6) and that the largest tax avoidance was discovered among companies that retained their auditor (chapters 3 and 16).

The respondents were asked to indicate which work assignments they use more or less time on after opting out. On all assignments, the respondents reported significant time savings. In order of decreasing importance: end-of-year statement reconciliation, meetings with the board and shareholders, making accounting entries, the board's annual report, meetings and dialog with accountants, ensuring that assets and liabilities are accounted for at the correct value, and professional questions connected to accounting and tax. In addition, time on communication with the accountant who does the accounting entries has declined. This result could arise because almost one in five respondents never had contact with their auditor, which is possible because communication with the auditor can go through the accountant.

When a company gets rid of its auditor, one possible outcome is that fees paid to the accountant increase because the accountant might have to do more work with the tax returns and accounting reports. In addition, the accountant might have to do extra work to make sure that the accounting is correct. Only

21 percent of the respondents, however, agree that fees to external accountants or time use of the internal accountant has increased after opting out. The perception is that neither fees to the accountant nor the time use of the internal auditor tied to the tax returns or annual accounting reports has increased after opting out. These responses are consistent with the analyses in chapter 11 of cost savings, where we find little economic effect of the use of an accountant by opt-out companies in the regression analyses.

With respect to the reactions of interested parties after a company opts out, the perception is that banks and suppliers have not reacted, while customers, owners, employees, and the accountant have reacted in a very positive way. The claim about no negative financing effects is in line with the results in chapter 5.

The majority of the respondents, 51 percent, do not agree that accounting quality declined after opting out. 11 percent partially disagree, and 38 percent neither agree nor disagree. With respect to the claim that engaging in tax avoidance is easier without an auditor, the responses are similar: 52 percent disagree, 36 percent neither agree nor disagree, and 13 percent agree. Only four percent are fully or partially in agreement that tax avoidance in general has increased in companies without auditors. 44 percent neither agree nor disagree, while 52 percent disagree. For all three claims, the perception of the respondents, on average is different from the neutral either-or option.

1.5.3.12 Summary of Chapter 13, «Mergers and spin-offs»

If owners of AS companies perceive that operating without an auditor is beneficial, one result could be fewer mergers among small AS companies. Another could be more spin-offs. Mergers could lead these companies to exceed the size thresholds a company must be below to be eligible to opt out, while spin-offs could help companies get below these thresholds. This chapter examines whether the development in the number of mergers and spin-offs over time has a pattern consistent with the idea that companies break up or avoid merging as a way to avoid exceeding the threshold values for opting out (annual sales of NOK 5 million).

The results are clear: We see neither a sign of fewer mergers nor a sign of more spin-offs following the introduction of the opt-out law. We see also that among the companies that emerge from a spin-off, the probability of opting out is lower in 2011, 2012 and 2013 than in 2009 and 2010. Over 2011-2013, 8.5 percent of the companies that emerged from a spin-off opted out, compared to 19.5 of such companies in 2009 and 2010. If companies use spin-offs to come under the size thresholds for being eligible to opt-out, the probability of opting out should be higher, not lower, among the companies that emerge from a spin-off in 2011, 2012, and 2013 compared to earlier years. We find the opposite.

1.5.3.13 Summary of Chapter 14, «Newly established AS companies»

The previous chapters analyze mainly companies that have had an auditor but have had the possibility to choose to get rid of their auditor. This change in the audit law has affected also newly established companies because such companies now can be established without an auditor. For a newly established company, however, we cannot compare the situation before and after opting out, as we do for opt-out companies. Hence, from a methodological point of view, analyzing the impact of the opt-out law on these newly established companies is more difficult. Analyzing the impact of the opt-out law on newly established companies is complicated further by changes in the company law that entered into force at the start of 2012, changes which, among other effects, reduced the cost of establishing an AS company.

When important changes in laws come into force at roughly the same time, identifying the effect of each law can be difficult. In the case of the opt-out law, separating effects that are due to the opt-out law from

effects that are due to the lower requirements for share capital is difficult. One reason for this difficulty is that the strong increase in the number of newly established AS companies cannot be explained by a change in preferences of organizational form, where companies started to prefer the AS form to the ENK or NUF form (chapter 2). Hence, the law changes could have led to a number of new companies that we have not had before. For these companies, we do not have a relevant basis for comparison. Another reason is that information about newly established companies is lacking, and the information that does exist is only for the first year. As a result, drawing conclusions about what could cause differences in newly established companies is difficult.

Though evaluating the effect of the opt-out law on newly established companies is not possible, looking closer at these companies is interesting. This chapter presents first the results from a questionnaire for representatives of newly established companies. One key objective with the questionnaire is to get an explanation about the importance of the change in the audit law relative to the changes in company law that lowered capital requirements. We next show results from register-based analyses of the tax returns for newly established AS companies. The purpose of these analyses is, among other things, to examine whether the opt-out law has resulted in lower-quality tax returns among newly established companies and whether a correlation exists between the quality of the tax returns and the level of share capital. We use the same measures of tax-return quality as in chapter 9 – the signals from the tax department's automated controls. The time period in these analyses is 2009-2013.

Based on the responses, new activity takes place in 63 percent of the newly established companies. In three percent of the establishments, the activity took place earlier in an NUF company, and in 20 percent of the establishments, the activity took place in an ENK company. If we use as a starting point the 26,000 newly established AS companies per year in 2012 and 2013, we get an estimate of 16,380 AS companies with new activity. In addition, almost 800 AS companies are established each year to take over business previously operated in an NUF company.

With respect to the importance of the opt-out law to the company's establishment, 25 percent responded that they would have chosen another company form, and 23 percent responded that the company would not have been established, if the opt-out law was not passed. On the question about the importance of the change in company law that allows companies to be established with less than NOK 100,000 in share capital, 31 percent of the respondents said that they would have chosen another company form, and 38 percent said the company would not have been established, if this change was not put in place. Hence, the increase in newly established companies was due to a larger degree to the lower capital requirements than to the possibility to get rid of the auditor. For some the respondents, the company's establishment depended on both the opt-out law and the change of the company law. After taking into account this joint dependence, the number of AS companies that were established because of the opt-out law and the change in the company law is estimated to be 12,800 in each year in 2012 and 2013. Of these companies, 5,920 would have been established in another form if the law changes were not put in place. In chapter 2, the law changes were estimated to have led to around 13,300 new companies per year. The responses give an estimate of 12,800 new companies due to the law changes. When accounting for the uncertainty tied to these estimates, the conclusion is that these two methods give roughly the same response.

In most cases, the representatives for the newly established companies have the same opinions as do the representatives for the opt-out companies in chapter 11. Newly established companies get professional help more often in connection with the tax form than with bookkeeping; slightly more than one-third of the respondents agree with the statement, «Mistakes can happen when the company prepares its annual accounting reports and tax papers, but these mistakes are not substantial or important»; banks and

suppliers have reacted neither positively or negatively; and the companies believe they save time by not having an auditor. In addition, for questions about the effect on accounting quality, the possibility to engage in tax avoidance, and the notion that opt-out companies use tax avoidance to a greater degree, the responses are largely the same as for opt-out companies.

The register-based analyses show, among other findings, the following: Around 70 percent of companies established in 2012 and 2013 are established without an auditor, and around 20 percent have neither an external accountant nor an auditor. For newly established companies, the share that get signals in the tax authorities' automated controls are 5.3 percent in both 2012 and 2013. For opt-out companies, these figures are 6.8 percent in 2012 and 6.3 percent in 2013. For companies that are too large to be eligible to opt out, these figures are 11.1 percent in 2012 and 9.7 percent in 2013. Hence, for companies that are not newly established, these numbers show that the number of control signals increases in the size of the company. This result is reasonable: On average, larger companies have more forms that must be sent in than do smaller companies, so that such companies have more opportunities to make a mistake.

The share of newly established AS that received a control signal has declined somewhat from 2009 to 2013. This decline could be due to the size effect noted in the previous paragraph: The share of small companies in 2012 and 2013 could be larger than in prior years, reducing the potential for control signals. With the qualification that we do not control for the potential number of mistakes, these analyses do not indicate that the changes in the company law reduce the quality of the statements submitted to the tax authorities. Conversely, analyses of companies established from May 1, 2011 through the end of 2011, eight months during which companies could be established without an auditor but were subject to the same capital requirements as in the years before, indicates that the quality of the statements of companies established without an auditor goes down significantly. In addition, these analyses show that the number of control signals is lower with companies that use an accountant or auditor, but we cannot say whether the accountant is more important for quality than is the auditor, or *vice versa*. One reason is that we lack a way to measure differences across companies in the potential number of control points in the statements.

1.5.3.14 Summary of Chapter 15, «The development in the auditing and accounting industries»

This chapter describes the economic development in the auditing and accounting industries in the years 2000-2012. The goal is to illustrate how the two industries' profitability and growth has developed and how the growth in profitability has changed in the years surrounding the opt-out law. We examine also the development in the number of those who have received approval as an auditor or authorization as an accountant. All amounts given in NOK are converted into the value of NOK in 2012 using the consumer price index, so that the sums are comparable over time.

The number of auditors and audit firms that have applied for and received approval as an accountant or an accounting firm has increased strongly. In 2000, 12.3 percent of the 4,167 approved auditors were authorized as an accountant. In 2013, 34.8 percent of the 6,957 approved auditors were authorized as an accountant. This increase in the number of auditors and audit companies that have applied for and been granted authorization as, respectively, an accountant and an accounting firm was particularly strong in 2011 and 2012. One reasonable explanation for this strong increase is the introduction of the opt-out law and the desire of auditors to take on accounting-related assignments.

The number of approved audit companies has declined since 2009, from 817 approved audit companies in 2008 to 538 approved audit companies in 2012. While this restructuring in the audit industry, marked

by purchases and mergers, started before the opt-out law, the decline in the number of approved audit companies was especially strong in 2011 and 2012.

Revenue in the accounting industry increased strongly from 2010 to 2012, but this increase in revenue is not especially high compared with the growth in revenue in, for example, the period 2003 to 2006 (and growth was far higher in 2007 and 2008). Hence, the opt-out law has not led to substantial growth in revenue compared with the growth the industry had experienced in earlier periods. This observation is consistent with the responses gathered through the questionnaires, discussed in chapter 12, and with the register-based analyses in chapter 11.

From 2003 through 2009, annual revenue growth in the audit industry varied between three and 38 percent. In 2010, 2011, and 2012, revenue in the audit industry has remained roughly constant, with almost no growth at all.

Ordinary income in the audit industry has declined from NOK 1,098 million in 2009 to NOK 789 million in 2012. In the same period, ordinary income in the accounting industry has increased from NOK 804 to NOK 1,071 million in 2012. For both industries taken together, ordinary income declined from NOK 1,902 million in 2009 to NOK 1,860 million in 2012. Given that services are sold at a profit, these results indicate that the level of activity in the two industries has declined. This outcome is expected, as parts of the work assignments that auditors executed for opt-out companies have fallen away.

The audit industry has higher operating margins than does the accounting industry. In 2012, operating margins were over four percentage points higher in the audit industry. Return on capital as of the end of the period of analysis was roughly the same for both industries. The share of equity in the audit industry, however, is lower than in the accounting industry. As a result, returns on the owner's invested capital is higher in the audit industry than in the accounting industry.

The number of audit companies that have applied for and received approval as accounting companies has increased over time. To assess whether these transformations have been successful economically, we divide the company into three groups of companies: companies that have authorization only as an accounting company, companies that have authorization only as an audit company, and companies that have authorization as both an accounting company and an audit company. The pure audit companies are the companies that have had an especially large decline in revenue due to the opt-out law. These companies, however, have been able to adjust their costs to compensate for this decline in revenue, so that they still have the highest operating margins. Using returns on capital, pure audit companies have the lowest profitability in 2011 and 2012, though returns on capital still is over 12 percent. Companies that are authorized as both an auditing company and an accounting company have had the highest return on equity since 2007, although this result is due in part to these firms' relatively low share of equity. In 2012, the share of equity was under 20 percent for this group of companies, close to 30 percent for pure audit companies, and over 35 percent for pure accounting companies. The other companies in Norway that are required to file accounting reports have a share of equity of around 33 percent. The share of companies that have a loss in these two industries is highest for pure accounting companies and lowest for companies that are authorized as an auditing company and as an accounting company.

To summarize, the conclusion is that the audit industry has adjusted to the opt-out law very well. While growth in revenue has been around zero since 2010, profitability still is high, and the share of companies that have a loss is low. Among audit companies, those companies that have authorization also as an accountant have the highest revenue as well as the lowest share of equity. The accounting industry has

had growth in revenue and profits, but revenue growth and profitability have not been especially high in comparison to revenue growth and profitability in 2010. Hence, the introduction of the opt-out law has not had a strong positive impact on the economic performance of accounting companies.

1.5.3.15 Summary of Chapter 16, «Consequences for the tax authorities and the revenue effects of controls of opt-out companies»

The adoption of the opt-out law and the possibility to establish AS companies with lower requirements for share capital than before (with or without an auditor) likely has had affected the tax authorities' (Norwegian Tax Administration) control and guidance operations. As an example, the demand for guidance could be higher because more companies than before no longer have access to the auditor's competence. Hence, such companies might have to ask for help more often from the tax authorities. Another possibility is that the controls of the tax returns could require more time because of a decline in the quality of the required reporting. In addition, the tax authorities might have inspected more often those companies that chose to get rid of their auditor because these companies could have more opportunities to evade taxes. In this chapter, the objective is to shed light on how the two rule changes (the opt-out law and the easing of the requirements for share capital to start an AS company) have affected the tax authorities. First, we focus on the use of resources tied to the tax returns. We next examine what effect on the revenue collection of the tax authorities could be expected if the tax authorities come to inspect opt-out companies more often.

We shed light on the use of resources by using a questionnaire conducted among employees of the tax authorities whose work relates to the tax assessments of AS companies. Roughly 62 percent of those who work in this capacity responded to the questionnaire. The respondents are very experienced, with an average of 22 years of experience. The respondents' main impressions are that the quality of opt-put companies' tax returns is reduced, the preparation of the statements is less timely, and more use of time is required to handle each case. The perception about reduced quality is consistent with the results from chapter 7 about the controls, the results from chapter 9 about the quality of the required reporting, and the respondents' answers on the questionnaires in chapters 12 and 14 (where one in three agree that mistakes can occur).

The respondents think the frequency of mistakes is lowest with companies that have both an auditor and an accountant and that the frequency of mistakes is lower with companies that have an auditor than with companies that have an accountant. The use of an accountant, however, does contribute to better quality.

Most of the respondents believe the tax morals are lower among opt-out companies than among those companies that kept their auditor. 86 percent of the respondents believe that companies that engaged in tax avoidance before the opt-out law was passed get rid of their auditor more often. 68 percent believe that opt-out companies more often try to engage in tax avoidance than do companies that have kept their auditor. Finally, 72 percent believe opt-out companies more often try to engage in tax avoidance after getting rid of their auditor than before.

Concerning the use of time on the tax returns, 54 percent believe that the use of time has increased, while 37 percent believe that the length of time used in inspecting the tax returns is not correlated with whether the company chose to opt out. Those who do perceive an increase in time use estimate an increase in time of 25 minutes, on average. This estimate is based on opt-out companies that have neither an accountant nor an auditor. The responses show no differences in time use between companies that have an auditor and opt-out companies that have an external accountant.

The questionnaire form contains eight possible reasons that time use could have increased. Among the respondents that report an increased use of time, the two most important reasons are that the sum in the tax returns was incorrect or missing information and that the taxpayers' responses to inquiries from the tax authorities indicate that the taxpayers did not understand what the inquiry was about. The third was that the respondents were required to send inquiries more often to the taxpayers. Four reasons are deemed roughly equal in importance: more time is used on guidance, the tax papers are viewed in greater detail because taxpayers might try more often to avoid taxes, the taxpayer fails more often to respond to inquiries, and the tax papers must be inspected in greater detail because taxpayers more often make a mistake. The reason that receive least support is missing attachment, but also missing attachment contribute to increased time use.

With respect to newly established companies, 87 percent of the respondents believe that the quality of the tax papers of newly established AS companies following the introduction of the opt-out law has gone down compared to before. Furthermore, 59 percent believe that the quality of the tax papers with newly established AS companies with share capital of NOK 30,000 or less is worse than similar companies with share capital of NOK 100,000. When the quality of the tax returns of the newly established AS companies is compared with newly established ENK or NUF companies, the respondents indicate that the quality is better with newly established AS companies. Concerning the quality of the tax returns of newly established AS companies with and without an auditor or accountant and the time use on these statements, the same responses as those given for opt-out companies apply.

In the evaluation of whether companies should have an auditor or accounting, the owners can evaluate whether the probability for being chosen for an inspection increases if the company does not have an auditor or accountant. We do not have any concrete numbers on the probability for being chosen for an inspection, but we have asked the respondents whether the probability of being contacted by the tax authorities depends on the use of an auditor and accountant. The responses indicate that using an auditor and accountant can reduce the probability of being inspected.

With respect to what is most important for the correct determination of the taxable income, the auditing of the annual accounting reports is most important, while the use of an accountant instead of an auditor in filling out the tax returns is ranked as least important (but does have a positive effect on the determination). Using an external accountant in the bookkeeping, the use of an external accountant in preparing the tax form, and using an auditor instead of the company itself to fill out the tax form rank in between these two factors.

The last part of the chapter examines the expected impact on revenue (collected by the tax authorities) of inspecting opt-out companies, where the criteria for inspection is whether a company has gotten rid of its auditor. The revenue effect can be estimated by comparing what happened in the tax returns after the company was inspected by the tax authorities. In sum, the revenue effects are on the same level as the costs incurred in carrying out the controls (roughly NOK 20 million). 84 percent of the increase in revenue, however, came from companies that have chosen to retain their auditor. The relationship between the increase in revenue per NOK used on the controls is 1.6 for companies with an auditor and 0.3 for opt-out companies. Hence, the expected increase in additional tax revenue that results from the inspection of an opt-out company is only NOK 0.30 per each NOK 1 used in the inspection. Inspections of companies that retained their auditor, however, gives an average of NOK 1.60 per each NOK 1 used in the inspection, on average. The selection procedure used to decide which companies to inspect gives no reason to believe that these results are not representative. One caveat, however, is that the sample consists of over 2,100 companies but is fairly limited, covering under one percent of all AS companies.

Hence, the revenue effects could be different if new analysis were carried out, using a different sample of firms. Estimating what the results would have been or the chances of obtaining a different conclusion with a different sample is not possible.

In evaluating whether the revenue effects of the inspections are reasonable, the results from chapter 6 are relevant. When we compare the economic development of companies that kept their auditor with the development of companies that got rid of their auditor, we find no indications of increased tax avoidance among opt-out companies, with the exception of a few small industries. This result indicates that the scope of possible increases in tax avoidance with opt-out companies is so small that none is revealed by the register-based tests. Some of the explanation for this outcome could be that opt-out companies might expect to be inspected more often, or that owners do not wish to operate in a dishonest way and thus do not think about the consequences of opting out on the likelihood of being inspected. Hence, companies that opt out could be companies where the owner believes no serious problems exist with the company, so that the tax authorities would not find any problems in an inspection. Conversely, companies that engage in illegal activities and that have an auditor could be reluctant to get rid of their auditor. Such companies might think that opting out could increase the probability of bankruptcy, so that continuing with the auditor they have is a better solution. In such a scenario, the distribution of the revenue effects from the inspections would be the same as those noted above.

One final relevant factor is the results for the survey in chapter 12, which shows that 38 percent of the respondents in companies that use neither an authorized accountant nor an auditor agree that mistakes can happen but that these mistakes are not substantial or important. Hence, the following findings are consistent: the respondents working with income determination in AS companies (this chapter), the controls by the tax authorities (chapter 7) and the register-based surveys of the quality of tax returns (chapter 9) show that opt-out companies deliver the tax returns with more mistakes than do companies that kept their auditor. Over one-third of the opt-out companies themselves agree with this finding. The register-based analyses of the economic development of the opt-out companies (chapter 6), however, show that the revenue effects cannot be large, as we cannot demonstrate any changes in the direction of increased tax avoidance. This result is confirmed by the small revenue effects of the controls of opt-out companies.

1.6 Vedlegg: Finansdepartementets beskrivelse av oppdraget

Dette vedlegget gjengir deler av avtalen som ble inngått mellom Finansdepartementet og Handelshøyskolen BI.

Avtalens punkt 1.1. Avtalens omfang

1. Bakgrunn

«Små aksjeselskaper kan fra og med regnskapsåret 2011 som hovedregel fravelge revisjonsplikt. En evaluering av ordningen ble varslet i Prop. 51 L (2010−2011) Endringer i revisorloven og enkelte andre lover (unntak for revisjonsplikt for små aksjeselskaper):

> "(…) Eventuelt behov for økt kontrollinnsats fra Skatteetaten og andre offentlige myndigheter, samt eventuelle provenyvirkninger, er vanskelig å anslå. Den samlede samfunnsøkonomiske effekten av forslaget er derfor usikker. Det legges opp til å evaluere innskrenket plikt til finansiell revisjon av små aksjeselskaper etter noe tid." (side 6)
>
> "Departementet legger opp til at ordningen med unntak for revisjonsplikt for de minste aksjeselskapene evalueres etter noe tid for å kartlegge positive og negative erfaringer med ordningen." (side 47)
>
> "(…) Departementet tar sikte på at den forespeilede evalueringen av revisjonsfritaket også vil søke å vurdere eventuelle proveny- og kontrollbehovseffekter." (side 58)
>
> I Innst. 235 L (2010−2011) kommenterte finanskomiteen ikke direkte forslaget om å evaluere regelendringen, men var opptatt av faren for økt økonomisk kriminalitet og skatteunndragelse:
>
> "Komitteen ber regjeringa følgje utviklinga med omsyn til økonomisk kriminalitet og skatteunndraging nøye, og føreslå avbøtande tiltak dersom det viser seg at opphevinga av revisjonsplikta fører til ei uønska utvikling." (side 20)

Om lag 48 000 aksjeselskap[3] har benyttet seg av muligheten til å fravelge revisjon av årsregnskapet for 2011. Dette er en betydelig del av de om lag 119 000 selskapene[4] som med regelendringen fikk anledning til ikke å benytte revisor. Fravalg kan få konsekvenser både for selskapet som ikke reviderer årsregnskapet, for tredjepart som kunder, finansinstitusjoner og forsikringsselskaper, og for skattemyndighetene. I tillegg kommer konsekvenser for hele samfunnet av mulig økonomisk kriminalitet og skatteunndragelse.

De økonomiske og administrative konsekvensene er i begrenset grad utredet tidligere. Bortfall av revisor sparer selskapet for revisjonshonoraret, men selv dette beløpet er usikkert. Lovutvalget som utredet unntak fra revisjonsplikt for små foretak[5], anslår at revisjonshonorar utgjør 10 000 – 30 000 kroner per foretak, mens det i Prop. 51 L (2010−2011) anslås at gjennomsnittshonoraret er om lag 10 000 – 15 000 kroner. Den totale kostnadsbesparelsen vil imidlertid bli mindre dersom selskapene som fravelger revisor, i stedet betaler mer for regnskapstjenester eller øker egeninnsatsen. Det er også mulig at selskapene mister eventuelle gevinster som revisjon kan ha for driften og finansieringen. Slike virkninger er i det store og hele ikke undersøkt eller tallfestet.

---

[3] Pressemelding fra Brønnøysundregistrene 2.1.2012.

[4] Beregnet av Statistisk sentralbyrå for regnskapsåret 2008, jf. Innst. 235 L (2010−2011) Innstilling frå finanskomiteen om endringer i revisorloven og enkelte andre lover (unntak fra revisjonsplikt for små aksjeselskaper).

[5] NOU 2008: 12 Revisjonsplikten for små foretak.

En hovedbegrunnelse for å innføre unntaket fra revisjonsplikt var å redusere administrative kostnader for næringslivet. Kostnadsreduksjonen for selskapene som fravelger revisor, vil bidra til politiske mål om å redusere næringslivets administrative kostnader som følger av lovpålagte krav. Ifølge Nærings- og handelsdepartementet utgjør fjerning av revisjonsplikt 2 mrd. kroner av oppnådde reduksjoner på 3 mrd. kroner i alt[6]. Også fordi unntaket for revisjonsplikt framstår som det mest omfattende forenklingstiltaket som er innført, er det viktig med informasjon om hvor stor effekten faktisk er og hvordan tiltaket virker i praksis.»

2. Om Oppdraget

2.1 Formål

Finansdepartementet ønsker en bred evaluering av regelendringen som fra og med regnskapsåret 2011 gir små aksjeselskaper i hovedsak adgang til å fravelge revisor. Evalueringen skal kartlegge positive og negative konsekvenser både for selskapene som fravelger revisor, for andre økonomiske aktører, for skattemyndighetene og for samfunnet. En analyse av resultater fra Skatteetatens avdekningskontroller skal som et minimum inngå, men det vil være en fordel om evalueringen også benytter andre datakilder. Opplegg og resultater skal drøftes med berørte aktører underveis i prosjektet, som et minimum i tre møter med en referansegruppe. Metode, datagrunnlag og resultater skal dokumenteres i en rapport som vil være offentlig tilgjengelig.

2.2 Innhold og avgrensning

En fullstendig evaluering av regelendringen omfatter både positive og negative konsekvenser. Effekter kan tenkes for foretakene som fravelger revisor, for foretakenes eiere og kreditorer, og for andre regnskapsbrukere som ansatte og kunder. Videre bør effekter for Skatteetaten, samt en mulig provenyeffekt for staten beregnes. Forebygging og bekjempelse av økonomisk kriminalitet er også spørsmål i denne sammenheng. Evalueringen bør også vurdere konsekvenser for revisorer og regnskapsførere.

Evalueringen skal analysere fravalg av revisjon for regnskapsårene 2011 og 2012. Tidligere regnskapsår (uten rett til fravalg) skal inngå i den grad det er nødvendig for analysen.

Sammenlikninger med andre land som har gjennomført tilsvarende regelendringer, for eksempel Danmark og Sverige, kan bidra til å belyse konsekvensene i Norge. Tilgjengelige opplysninger fra andre land kan med fordel integreres i beskrivelse og drøftinger. En komparativ landanalyse faller likevel utenfor kravet til leveransen.

2.3 Datagrunnlag

Skattedirektoratet har satt ut et forprosjekt, der forskere bisto i å tilrettelegge nødvendig datamateriale. Hensikten med forprosjektet var å få på plass et datagrunnlag for selve evalueringen. Statistisk sentralbyrå fikk oppdraget. Forprosjektet er dokumentert i *"Bortfall av revisorplikt for mindre aksjeselskaper. Et opplegg for evaluering av tiltakets effekt på etterlevelse av skattereglene"* (Notater 2012/72). Forprosjektet er i hovedsak en beskrivelse av metode for uttrekk av foretak for kontroll. Metoden sikrer at resultatene kan benyttes for statistiske analyser samtidig som utvalget holdes innenfor en realistisk størrelse (om lag 2000 kontroller).

---

[6] NHD pressemelding 18.10.2012.

Skatteetaten tar sikte på å gjennomføre avdekningskontroller for regnskapsårene 2011 og 2012 som retter seg særlig mot selskaper som har fravalgt revisjon. De (tilfeldig) valgte foretakene kontrolleres tilbake i tid, slik at man får data helt fra 2009, dvs. for inntektsårene 2009−2011 eller 2009−2012.

Parallelt har Skattedirektoratet arbeidet med innholdet av kontrollene. Det vil bli en vurdering av presentasjon, bokføringssystem og underliggende dokumentasjon, samt stikkprøvebaserte tester av dette. Formell kvalitet er et spørsmål om opplysninger er ført opp og tilstrekkelig spesifisert, samt om kravene til nødvendig og forsvarlig dokumentasjon av bokførte opplysninger er oppfylt. Materiell kvalitet er et spørsmål om regnskapet gir god informasjon om den underliggende økonomien og riktige signaler om økonomisk inntekt.

Selv om Skatteetatens kontroller vil gi et sentralt datagrunnlag for å belyse mange av spørsmålene, kan en analyse av regnskapskvalitet bare delvis avdekke konsekvenser av regelendringen. Kontrollene begrenser seg til en vurdering av om regnskapsprodusentene har opplegg og rutiner som gir en tilstrekkelig sikkerhet for rapportering på Skatteetatens områder. En bred evaluering innebærer at data fra Skatteetatens avdekningskontroller må suppleres med andre datakilder. Dette kan være registerdata, for eksempel regnskapsstatistikk, eller data som innhentes fra spørreundersøkelser. Slike supplerende datakilder vil også være nødvendig for å anslå virkninger på bedriftenes kostnader, på statens proveny og effekter for andre regnskapsbrukere ved fravalg av revisor. Flere datakilder kan også øke påliteligheten av resultatene.

2.4 Metode

Valg av og beskrivelse av metode er en sentral del av Oppdraget. Oppdragsgiver legger vekt på at resultatene så langt som mulig kvantifiseres og er etterprøvbare.

2.5 Analyse og resultater

Evalueringen bør beskrive omfanget av fravalg av revisor og drøfte hvorfor mange foretak velger ikke å bruke revisor. Konsekvenser av fravalget skal vurderes både for foretaket selv, for tredjepart som kunder, arbeidstakere, långivere og forsikringsselskaper, og for skattemyndighetene. Herunder bør det klarlegges om redusert bruk av revisor medfører økt ressursbruk i Skatteetaten. Andre samfunnsmessige konsekvenser skal også belyses. Spesielt bør det vurderes om muligheten til fravalg har betydning for økonomisk kriminalitet og skatteunndragelse, for eksempel gjennom ”adverse selection” effekter.

Virkningene bør kvantifiseres så langt det er mulig. I det minste skal det anslås hva kostnadsbesparelsen i foretakene som fravelger revisor utgjør brutto og netto (dvs. tatt hensyn til eventuell økt bruk av regnskapsfører og egeninnsats).

Det bør også evalueres om regelendringen har strukturelle effekter, for eksempel at større selskap splittes opp for å unngå revisjonsplikt eller overgang fra andre selskapsformer (for eksempel NUF) til aksjeselskapsformen.»

2 Revidert og urevidert næringsvirksomhet før og etter innføring av fravalgsmuligheten for små aksjeselskaper

«Samfunnets behov for revisjon er sammensatt. Kvalitetssikret regnskapsinformasjon bidrar til at kredittgivning kan gjennomføres på en kostnadseffektiv måte, noe som er i samfunnets interesse. Videre har samfunnet gjennom stat og kommuner krav på skatter og avgifter. Revisors rolle blant annet i forbindelse med skattekontrollen bidrar til å kvalitetssikre grunnlag for beregning av skatter og avgifter. ... Dessuten må revisjon antas å bidra til å forebygge og avdekke økonomisk kriminalitet samt at aksjeselskaper som ikke oppfyller visse grunnleggende krav til virksomheten, tvangsavvikles.» (NOU 2008:12, kapittel 6.2.5.1)

2.1 Innledning og sammendrag

I NOU 2008:12 Revisjonsplikt for små foretak gis det en rekke eksempler på hvorfor revisjon er viktig (NOU 2008:12 kapittel 6.2). Flertallet av medlemmene i utvalget som avga NOU 2008:12 ønsket å videreføre revisjonsplikten for samtlige aksjeselskaper, og flertallet la:

«avgjørende vekt på revisjonens betydning for korrekt skatte- og avgiftsberegning og forebygging og avdekking av økonomisk kriminalitet. Ved videreutviklingen av maskinelle systemer for innberetning av og kontroll med opplysninger om skattepliktige ytelser for skattyterne, er kontroll av grunnlagsdata avgjørende for riktig skatte- og avgiftsberegning» (NOU 2008:12 kap. 1).

Det er grunn til å tro at kvaliteten på grunnlaget for produksjon av pliktig rapportering som årsregnskap, selvangivelser og merverdiavgiftsoppgaver vil avta når revisor ikke lenger kontrollerer den regnskapsliktiges bok- og regnskapsføring. Muligheten for feil og unndragelser kan derfor ha økt sammenliknet med tidligere år hvor revisjonsfritaket var avgrenset til færre regnskapspliktige selskaper som f.eks. små enkeltpersonforetak (ENK), ansvarlige selskaper (ANS) og norsk avdeling av utenlandsk foretak (NUF). Spørsmålene vi belyser i dette kapitlet er hvor viktig utvidelsen av revisjonsfritaksordningen har vært relativt sett: Hvor stor andel av norsk næringsvirksomhet er omfattet av revisjonsfritaksordningen etter at også små AS kan velge bort revisor? Hvor mange selskaper har benyttet seg av muligheten til å drive næringsvirksomhet uten å ha revisor? Hvor mye økte andelen av urevidert næringsvirksomhet etter innføringen av revisjonsfritak for de minste ASene?

I dette kapitlet gir vi svar på disse og liknende spørsmål ved å analysere utviklingen i antall regnskapspliktige enheter, fravalg av revisor i aksjeselskaper og omfanget av næringsvirksomheten som utøves hos regnskapspliktige enheter i perioden 2000-2012. Målene som brukes på næringsvirksomhet er sum driftsinntekter, sum eiendeler, betalbare skatter og skyldige offentlige avgifter. Vi tror kartleggingen gir et nyttig perspektiv på hvor samfunnsøkonomisk viktig revisjonsfritaksordningen for de minste aksjeselskapene er når vi ser næringsvirksomheten som utøves gjennom regnskapspliktige enheter under ett.

Regnskapspliktige med og uten revisor: I 2010 mottok Regnskapsregisteret 242 762 selskapsselskaper og av disse var 11 739 regnskaper ikke revidert, hvilket tilsvarer 4,8 prosent av alle enheter som overholdt innsendingsplikten. I 2012 var 78 857 av 261 253 selskapsregnskaper ikke revidert, hvilket innebærer at andelen ureviderte selskapsregnskaper har økt til 30,2 prosent. For å illustrere revisjonsfritaksordningens relative viktighet, beregner vi de ureviderte selskapenes andel av x i prosent

av sum x som rapporteres av de regnskapspliktigeenhetene og hvor x er omsetning, balansesum, betalbar skatt og skyldig offentlige avgifter.[7]

I 2010, før revisjonsfritaksordningen ble innført, var omsetningen og balansesummen (= sum eiendeler) hos de regnskapspliktige henholdsvis 5 307 milliarder kroner og 17 372 milliarder kroner. En del av de regnskapspliktige var ikke revisjonspliktige (f.eks. små ENK og ANS) og den ureviderte omsetningen utgjorde 0,17 prosent av samlet omsetning rapportert i selskapsregnskapene. Den ureviderte balansesummen utgjorde 0,52 prosent av samlet balansesum rapportert i selskapsregnskapene. I 2012, etter innføringen av revisjonsfritaksordningen, har den ureviderte andelen av omsetningen økt til 1,4 prosent mens den ureviderte andelen av balansesummen har økt til 0,81 prosent. Den ureviderte omsetningen utgjør 65 milliarder kroner og den ureviderte balansesummen utgjør 158 milliarder kroner. Dette er betydelige beløp, men relativt sett har revisjonsfritaket i begrenset grad ført til at omsetningen og balansesummen ikke lenger blir revidert siden andelene er 1,4 prosent eller lavere. Måler vi utviklingen i urevidert virksomhet fra 2010 til 2012 ved avsetningen til betalbar skatt og avsetningen til skyldig offentlige avgifter (f.eks. merverdiavgift og arbeidsgiveravgift), har urevidert betalbar skatt økt fra 0,15 prosent til 2,62 prosent mens urevidert skyldig offentlige avgifter har økt fra 0,66 prosent til 4,01 prosent. Ser vi isolert på utviklingen for ASene fra 2010 til 2012, ser vi at den ureviderte omsetningen utgjør 1,5 prosent av all omsetning og at de ureviderte eiendelene utgjør 1,1 prosent av alle eiendeler (alle hadde revisjonsplikt i 2010). Andelen av skyldig betalbar skatt og skyldige offentlige avgifter som ikke er revidert, er henholdsvis 1,26 prosent og 3,80 prosent. Sett i lys av at mer enn 30 prosent av ASene i 2012 driver sin virksomhet uten revisor, viser tallene at næringsvirksomheten som utføres blant norske aksjeselskaper fortsatt i hovedsak er gjenstand for revisors kontroll.[8]

Utviklingen i bruk av ulike selskapsformer: Ser vi på utviklingen etter år 2000 og holder årene etter skattereformen i 2005 utenfor (fordi det da ble etablert mange AS av skattemessige hensyn), økte antall nystiftede AS svært mye i 2012 og 2013 sammenliknet med tidligere år. I 2012 og 2013 var antall nystiftede AS cirka 26 000 hvert år, mens tallet var 16 250 i 2011. Målt relativt til gjennomsnittet for årene 2000 – 2004 og 2008 – 2010, ble det etablert mer enn 13 300 flere selskaper enn «normalt» i 2012 og i 2013. Den store økningen i antall nyetablerte selskaper kom etter 1.1.2012, hvilket tyder på at lettelsene i aksjeloven har hatt langt større betydning for insentivene til å stifte aksjeselskap enn revisjonsfritaket. Dersom revisjonsfritaket er viktig for hvorfor stifte aksjeselskap, kunne man forventet at økningen i antall nystiftede aksjeselskaper ville startet opp i siste halvdel av 2011. Etter 2011 er det en særlig sterk nedgang i etableringer av NUF. Det er også en nedgang i etableringen av ENK og ANS/DA, men for disse selskapsformene er nedgangen etter 2010 kun en fortsettelse av trenden som startet rundt 2003/2004.

Resultater fra en spørreundersøkelse blant representanter for nystiftede selskaper (se kapittel 14) viser at 37 % av selskapene ikke ville ha blitt stiftet dersom det ikke hadde vært mulig å stifte selskapet med kroner 30 000 i aksjekapital. Ytterligere 9 prosent svarer at de ikke ville ha stiftet selskapet dersom det ikke var mulig å velge bort revisor. I sum innebærer dette at av vel 26 000 nystiftede selskapene har

[7] Vi ser bort fra negative verdier for omsetning, betalbar skatt og skyldig offentlige avgifter. Negativ omsetning kan oppstå hvis selskaper retter opp feil fra tidligere år eller har kreditnotaer som overstiger salgsinntektene. Negativ betalbar skatt og skyldig offentlige avgifter skulle egentlig vært regnskapsført som fordringer. Negativ betalbar skatt innebærer en forventning om få tilbake på skatten mens negative skyldige offentlige avgifter kan oppstå når f.eks. den inngående merverdiavgiften utgjør et større beløp enn den utgående merverdiavgiften. For eiendelens vedkommende er laveste mulige verdi kroner null.

[8] Tall fra Brønnøysundregistrene (2015) viser at 112 325 AS er uten revisor per 31.12.2015, hvilket utgjør 42 prosent av alle AS.

(26 000 * (0,37 + 0,09) ≈) 12 000 endringene i revisjonsplikten og lettelser i kapitalkravene for å stifre AS.

Økningen i antall AS i 2011 og 2012 ikke kan forklares med omdanninger fra ENK, ANS og KS siden tallet på omdanninger utgjør mindre enn 10 prosent av antall nystiftede AS utover «normalen», jf. over.[9] Omdanninger fra NUF til AS kan ikke spores i registerdata, men det er ikke grunn til å tro at det er særlig mange NUFer som overførte sin virksomhet til ASer. I spørreundersøkelsen som rapporteres i kapittel 12, som er besvart av respondenter fra fravalgselskapene, oppgir 2 prosent at virksomheten tidligere ble drevet som NUF, mens 18 prosent oppgir at den tidligere ble drevet som ENK. I spørreundersøkelsen blant representanter for nyetablerte selskaper (jf. kapittel 14) oppgir 20 prosent av respondentene at virksomheten tidligere ble drevet som ENK og 3 prosent at den ble drevet som NUF. Når andelen som overfører virksomheten fra ENK og NUF til AS er så like i de to spørreundersøkelsene, tyder det på at endringene i revisjonsplikten og lettelsene i aksjeloven ikke har gitt allerede etablerte selskaper sterke insentiver til å stifte aksjeselskapsformen. I de to spørreundersøkelsene rapporterer for øvrig litt over 60 prosent av respondentene at virksomheten i de nye ASene representerer ny virksomhet.

Fravalg og nyetableringer uten revisor: I denne rapporten skilles det mellom fravalgselskap og selskaper som stiftes uten revisor. Med fravalgselskap menes et selskap som har hatt en revisor som så blir valgt bort i samsvar med aksjeloven § 7-6 nr. 1 og som har sendt melding om dette til Brønnøysundregisteret. Selskaper som stiftes uten revisor (jf. asl. § 7-6 nr. 5) anses ikke å ha foretatt fravalg siden de aldri har valgt en revisor som så fravelges. Selskaper som er stiftet uten revisor omtales i denne rapporten som nyetablerte selskaper uten revisor eller liknende, og disse blir analysert nærmere i kapittel 14.

I årene 2011, 2012 og 2013 ble det stiftet i alt 67 438 nye AS. Av de nystiftede selskapene i 2011 har 56,3 prosent revisor per 1.1.2014, mens andelen med revisor blant selskapene stiftet mellom 1.1.2012 og 31.12.2013 er 31,8 prosent.

Det ble kunngjort 43 937 fravalg i 2011, 11 429 i 2012 og 7 058 i 2013. Det høye antallet i 2011 og den avtakende trenden i 2012 og 2013 kan tyde på at mesteparten av de etablerte ASene som kvalifiserer for fravalg og som ønsker å velge bort revisor, har gjort det.[10]

Sett i lys av bestanden av AS per 31.12.2012, har ((43 937 + 11 429) * 100 / 235 453 =) 23,5 prosent av alle AS foretatt fravalg hvis målepunktet er antall fravalgsmeldinger i alt i årene 2011 og 2012 i prosent av bestanden per 31.12.2012. En rekke selskaper har imidlertid ikke anledning til å velge bort revisor, slik at disse fravalgsprosentene sier lite om de næringsdrivendes frivillige etterspørsel etter revisjonstjenester. I denne rapporten vurderes derfor antall selskaper som har foretatt fravalg i lys av de som kan tenkes å foreta fravalg. Vi bruker *fravalgskandidater* på selskaper som med stor sannsynlighet vil kunne velge bort revisor frivillig. Definisjonen tar hensyn til at enkelte selskaper ikke vil velge bort revisor selv om de teknisk sett fyller vilkårene for fravalg fordi andre hensyn gjør seg gjeldende. F.eks. vil selskaper som forventer å overskride terskelverdiene i år t+1 (f.eks. 2014) neppe velge bort revisor i

[9] Informasjon om omdanninger fra ENK, ANS og KS til AS er hentet fra selvangivelsen med vedlegg, som er tilgjengelig til og med 2012. Ved omdanninger fra ENK, ANS og KS til AS vil selskapene få nytt organisasjonsnummer. Det er også mulig å skifte selskapsform og beholde organisasjonsnummeret, men ingen selskaper (uansett selskapsform) har benyttet denne muligheten i 2011 og 2012.

[10] Brønnøysundregistrene (2015) opplyser at at andelen av nystiftede AS uten revisor er økende. Andelen i 2012 var 66 prosent, i 2013 var den 70 prosent og i 2014 var den 74 prosent.

år t (2013) selv om vilkårene teknisk sett er oppfylt i år t. Slike selskaper anses ikke som fravalgskandidater siden valgfriheten økonomisk og praktisk sett ikke er reell – den gjelder kun år t fordi den forventede utviklingen i t+1 høyst sannsynlig vil påføre selskaper økte kostnader hvis det velger bort revisor i år t.

Det er ulike måter å definere fravalgskandidater på. Tre sentrale vurderingstemaer er hva man gjør med datterselskaper, selskapenes vekstforventninger og nystiftede selskaper. Datterselskaper kan i prinsippet velge bort revisor, men siden morselskapet må være revidert kan marginalkostnaden med å ha revisor i datterselskapet være lav. Det skyldes at morselskapets revisor må gjøre revisjonshandlinger for å få verifisert den balanseførte verdien som datterselskapet er oppført med i morselskapets regnskap. Blant datterselskaper kan derfor fravalgstilbøyeligheten være lavere enn hos uavhengige selskaper. Vekstforventninger vil gjøre at selskaper som er nær terskelverdien i 2011 ikke vil velge bort revisor når de er rimelig sikre på at terskelverdiene overskrides i 2012. Spørsmålet er imidlertid hvordan man kan identifisere disse selskapene. Det tredje vurderingstemaet er nystiftede AS. Etter lovregelen skal fravalgsbeslutningen bygge på åpningsbalansen, men åpningsbalanser er ikke tilgjengelig som registerdata. Hovedprinsippene som er benyttet i denne rapporten er som følger: Datterselskaper og selskaper hvis omsetningen eller balansesummen i år t+1 er 25 prosent høyere enn terskelverdien i år t anses ikke som fravalgskandidater, og i stedet for åpningsbalansen brukes utgående balanse for første driftsår.

Med disse og lovens øvrige kriterier estimeres poolen av fravalgskandidater til 93 311 selskaper i 2011. Av disse foretok 40,6 prosent fravalg innen 31.12.2011, mens fravalgsprosenten blir 54,3 prosent når vi bruker fravalgsmeldingene som selskapene har sendt inn mellom 1.5.2011 og 31.12.2013. Beregner vi fravalgsprosenten i forhold til alle selskaper som ville hatt revisor i 2012 om loven ikke var endret (og vi holder nystiftede selskaper uten revisor utenfor), blir fravalgsprosenten 57,2 prosent når vi bruker fravalgsmeldinger sendt inn i perioden 1.5.2011 – 31.12.2013. Dersom vi behandler datterselskaper som fravalgskandidater, blir fravalgsprosenten 50 prosent ved utgangen av 2012. Fallet fra 57,2 til 50 prosent skyldes at fravalgstilbøyeligheten hos datterselskaper er omlag halvparten av fravalgsprosenten hos uavhengige selskaper.

Ut fra hvordan fravalgsmeldingene til etablerte selskaper fordeler seg over tid (med en stor topp i 2011 og deretter en avtakende tendens), kan det forventes at fravalgsprosenten hos de etablerte selskapene vil ligge i intervallet 50 – 65 prosent (avhengig av hvordan man behandler datterselskaper og hva man tror om nye fravalg). Fravalgsprosenten blant etablerte selskaper nærmer seg dermed andelen av nystiftede selskaper som ikke har revisor, som var 68,2 prosent (beregnet som antall selskaper uten revisor per januar 2014 dividert på alle nystiftede aksjeselskaper i 2012 og 2013). Det virker derfor rimelig å anta at nær 2/3-deler av små AS vil benytte seg av revisjonsfritaksordningen.[11] Dette tallet er betydelig høyere enn i Danmark, hvor Ervervstyrelsen (2014) rapporterer at anslagsvis 38 prosent av de som kan velge bort revisor har foretatt fravalg mens fravalgsprosenten i prosent av bestanden av aksjeselskaper er 16 prosent (til sammenlikning var den 23,5 prosent i Norge per 31.12.2012). I alt har cirka 30 000 danske selskaper foretatt fravalg per 31.12.2012 og av disse er det kun halvparten som rapporterer at de ikke får assistanse fra revisor (Ervervstyrelsen 2014:11). De andre legger ved en erklæring fra revisor om gjennomgang («review») eller en erklæring om bistand («assistance»). Fra bransjehold har vi fått forklart at lavere fravalgstilbøyelighet i Danmark har sammenheng med at revisorene kan utføre mange

[11] Hvis veksttakten i nye AS holder seg høy og 70 prosent eller flere av disse stiftes uten revisor og fortsetter uten revisor, vil andelen gå over 2/3-deler.

flere tjenester for revisjonsklienten enn i Norge. Følgelig vil de regnskapspliktige ha svakere insentiver til å fravelge revisjon fordi omfanget av kjøp av tilleggstjenester er mer omfattende. Ï Finland er fravalgsprosenten 78 prosent og i Sverige er den 52 prosent.

Kapitlet har følgende oppbygning. I kapittel 2.2 redegjøres det for forskjeller mellom foretak og regnskapspliktige enheter. Kapitlet tas med for å vise hvordan regnskapsplikten fordeler seg på ulike selskapsformer. I kapittel 2.3 og 2.4 redegjøres det for utviklingen i henholdsvis nystiftede selskaper og slettede selskaper. Estimering av fravalgskandidater og fravalgsprosenter er tema for kapittel 2.5. I kapittel 2.6 blir omsetning, balansesum, betalbar skatt og skyldig offentlige avgifter i årene 2000 – 2012 talt opp og fordelt per år, per selskapsform og på reviderte og ureviderte regnskapspliktige enheter. Konkluderende merknader følger til slutt i kapittel 2.7.

2.2 Registrerte foretak og regnskapspliktige enheter

Det er en rekke regnskapspliktige enheter i Norge og de har forskjellige selskapsformer. En oversikt over selskapsformer registrert i Foretaksregisteret, forkortelsene som brukes for selskapsformene i dette kapitlet, bestand per 31.12.2012 og antall innsendte årsregnskaper per organisasjonsform er gitt i Tabell 2-1.

Tabell 2-1: Antall foretak og antall innsendte årsregnskaper per 31.12.2012 fordelt på selskapsformer.

Organisasjonsform	Forkortelse	Bestand F	Innsendt R	R/F
Aksjeselskap	AS	235 174	221 629	94 %
Allmennaksjeselskap	ASA	279	256	92 %
Ansvarlig selskap med ubegrenset ansvar	ANS	16 709	1 881	11 %
Ansvarlig selskap med delt ansvar	DA	20 739	1 476	7 %
Selskap med begrenset ansvar	BegAns	1 039	128	12 %
Boligbyggelag	BegAns	65	64	98 %
Borettslag	BegAns	8 299	8 231	99 %
Enkeltpersonforetak	ENK	129 596	3 169	2 %
Eierseksjonssameie	Andre	5 192	4 229	81 %
Europeisk selskap (ny 2010)	BegAns	5	0	0 %
Europeisk økonomisk foretaksgruppe	BegAns	0	0	#DIV/0!
Fylkeskommunalt foretak	Andre	10	0	0 %
Forening/lag/innretning	Andre	945	1 315	139 %
Gjensidige forsikringselskap	BegAns	49	48	98 %
Fylkes-/inter-/kommunalt selskap	Andre	248	122	49 %
Kommunalt foretak	Andre	220	14	6 %
Kommandittselskap	KS	661	623	94 %
Norskregistrert utenlandsk foretak	NUF	14 570	8 120	56 %
Pensjonskasse	BegAns	45	67	149 %
Partrederi	PR	355	205	58 %
Samvirkeforetak	BegAns	2 327	1 211	52 %
Statsforetak	Andre	8	8	100 %
Sparebank	Andre	107	107	100 %
Stiftelse	Andre	888	7 474	842 %
Andre foretak iflg. særskilt lov	Andre	60	69	115 %
Diverse	Andre	0	807	#DIV/0!
Totalt		437 590	261 253	60 %

Kolonne «Forkortelser» viser forkortelsene som blir brukt i enkelte av tabellene i dette kapitlet (BegAns betyr «begrenset ansvar»). Kolonne «Bestand F» viser antall registrerte enheter i Foretaksregisteret per 31.12.2012 (kilde: Brønnøysundregisteret). Kolonnen «Innsendt R» viser antall innsendte årsregnskaper til Regnskapsregisteret per desember 2013 (kilde: Senter for eierskapsforskning/Experian). Kolonne «R/F» viser innsendte årsregnskaper i prosent av bestanden.

Tabell 2-1 viser at det i alt er registrert 437 590 enheter i Foretaksregisteret per 31.12.2012 og at Regnskapsregisteret har mottatt i alt 261 253 selskapsregnskaper for 2012 per desember 2013 (fordi selskaper sender inn årsregnskaper til Regnskapsregisteret etter innsendingsfristens utløp vil antall innsendte årsregnskaper øke over tid). I tillegg hadde Regnskapsregisteret mottatt 4 002 konsernregnskaper. All statistikk i dette kapitlet bygger på selskapsregnskapene siden skatteplikten er knyttet til selskapsregnskapene.[12]

Det er flere grunner til avvik mellom bestand og antall innsendte årsregnskaper. For AS og ASA er hovedårsaken nyetableringer (regnskapsperioden i etableringsår kan være inntil 18 måneder, slik at selskaper etablert siste halvår i år t ikke trenger å sende inn årsregnskap før i år t+1). For ENK, ANS og DA er hovedårsaken at regnskapsplikten først inntrer når virksomhetens størrelse utløser regnskapsplikt. Etter regnskapsloven er f.eks. ANS ikke regnskapspliktige når omsetningen er under 5 millioner kroner og antall årsverk er færre enn fem dersom det er fem eller færre eiere (jf. rskl. § 1-2 første ledd nr. 4). ENK er unntatt regnskapsplikt når balansesummen er under 20 millioner kroner eller gjennomsnittlig antall ansatte ikke er høyere enn 20 årsverk (jf. rskl. § 1-2 første ledd nr. 11). For stiftelser er det langt flere regnskapspliktige enheter enn bestand registrert i Foretaksregisteret fordi det kun er næringsdrivende stiftelser som må registreres i Foretaksregisteret, mens alle stiftelser er regnskapspliktige, jf. rskl. § 1-2 første ledd nr. 10.

Tabell 2-2: Antall registrerte foretak (bestand) i Foretaksregisteret i perioden 2000-2013

År	AS	ASA	ANS/DA	KS/PR	ENK	NUF	BegAns	Andre	Totalt
2000	148 358	602	26 319	2 025	104 309	1 314	8 121	1 980	293 028
2001	151 362	630	27 419	1 908	109 032	1 475	8 321	2 296	302 443
2002	153 164	599	29 745	1 897	114 021	1 630	8 545	2 655	312 256
2003	153 631	554	32 308	1 880	118 262	1 988	8 767	3 036	320 426
2004	155 494	522	34 837	1 832	121 704	3 279	9 130	3 558	330 356
2005	166 153	494	36 908	1 838	124 386	5 563	9 578	4 043	348 963
2006	192 673	505	38 823	1 763	127 033	7 742	10 100	4 626	383 265
2007	204 223	483	40 104	1 490	127 184	10 973	10 533	5 147	400 137
2008	211 853	414	39 726	1 326	127 148	13 344	10 759	5 685	410 255
2009	213 586	362	39 783	1 279	128 280	15 399	10 923	6 211	415 823
2010	215 415	339	38 853	1 126	129 226	16 610	11 066	6 564	419 199
2011	220 289	312	38 163	1 063	129 835	17 184	11 192	7 053	425 091
2012	235 453	279	37 448	1 016	129 596	14 570	11 829	7 678	437 869
2013	250 620	253	36 162	964	128 945	12 145	13 136	8 271	450 496

Note: Tallene er hentet fra diverse årganger av årsmeldingene til Brønnøysundregistrene (www.brreg.no/organisasjon/aarsmelding/). For forklaring på hvilke selskapsformer som inngår i kolonnene, se Tabell 2-1 kolonnene 1 og 2.

I Tabell 2-2 vises bestand per 31.12. for de ulike selskapsformene. Per 31.12.2012 er det registrert 437 869 foretak og det er klart flest AS med 235 453 registrerte AS per 31.12.2012 (kommentarene knyttes til tall for 2012 siden vi da kan se bestandtallene i lys av selskaper som har sendt inn årsregnskapet til Regnskapsregisteret). På andreplass finner vi ENK med 128 945 foretak i 2012. Av

[12] Når beregninger av f.eks. samlet omsetning hos alle AS tar utgangspunkt i selskapsregnskapene eller selvangivelsene vil det bli dobbelttelling av omsetning som skjer mellom konsernselskaper. Det taler for å bruke konsernregnskapstall. Konsernregnskapene inkluderer imidlertid omsetning i utenlandske datterselskaper og små konserner (dvs. konserner som samlet sett har omsetning som ikke overstiger terskelverdiene i regnskapsloven § 1-6, dvs. omsetning under 70 millioner kroner og balansesum under 35 millioner kroner) er fritatt fra konsernregnskapsplikten. Bruk av konsernregnskapstall er derfor heller ikke problemfritt. Når vi skal vurdere hvilken effekt revisjonsfritaksordningen har på andelen av omsetningen hos regnskapspliktige som ikke har revisor, er det grunn til å tro at endringstallene har høy presisjon siden det neppe er store årlige endringer i den aggregerte omsetningen som skjer mellom konsernselskaper.

disse har 2 260 (eller 1,75 prosent) sendt inn et revidert årsregnskap for 2012 (tallene over innsendte årsregnskaper med og uten revisor er hentet fra Tabell 2-13, som kommenteres mer i detalj nedenfor). Av ANS/DA er det registrert 37 448 foretak i Foretaksregisteret per 31.12.2012 og av disse har 2 260 levert et revidert årsregnskap for 2012. For NUFene var det en bestand på 12 145 per 31.12.2012 og av disse hadde 980 sendt inn et revidert årsregnskap for 2012. For flere selskapsformer driver følgelig majoriteten av de næringsdrivende sin virksomhet uten å være revidert.

Ser vi alle som har regnskapsplikt under ett, viser tallene i panel A i Tabell 2-13 at Regnskapsregisteret hadde mottatt 242 762 selskapsregnskaper for 2010 og at av disse var 11 739 årsregnskaper ikke revidert. Det betyr at 4,8 prosent av de regnskapspliktige drev urevidert næringsvirksomhet i 2010. I 2011 var de tilsvarende tallene henholdsvis 248 351 og 55 489, slik at 22,3 prosent av de regnskapspliktige ikke hadde revisor. I 2012 var andelen (78 857*100 / 261 253 =) økt til 30,2 prosent. Etter at revisjonsfritaksordningen ble innført for ASene har vi med andre ord sett en stor økning i andelen av de regnskapspliktige som driver uten revisor (fra 4,8 prosent til 30,2 prosent av alle regnskapspliktige). Senere i dette kapitlet skal vi se hvor stor andel av næringsvirksomheten i kroner som er omfattet av revisjonsfritaket. Først skal vi kommentere utviklingen i bestanden av de ulike selskapsformene ved å se på nyetableringer og slettinger.

2.3 Nystiftede foretak

Tabell 2-3 panel A og Figur 2-1 viser antall nystiftede selskaper fordelt på de mest vanlige foretaksformene. For aksjeselskapenes vedkommende viser utviklingen en meget stor økning i 2005 og 2006, noe som hovedsakelig skyldes endringene i skatteloven som gjorde at mange aksjonærer opprettet holdingsselskaper. I 2008 og 2009 var antall nystiftede selskaper så vidt høyere enn i årene 2000 til 2004. Sammenliknet med 2010, var det en merkbar økning i antall nystiftede aksjeselskaper i 2011, fra 13 956 til 16 250 (en økning på 2 294 selskaper). Med virkning fra 1.1.2012 ble kravet til aksjekapital redusert fra kroner 100 000 til kroner 30 000 og det ble samtidig gjort andre vesentlige lettelser i aksjeloven. Dette ser ut til å ha medført en kraftig økning i antall nystiftede aksjeselskaper, til omlag 26 000 nye selskaper i både 2012 og 2013. Hvis årene uten vesentlige endringer i lovgivningen (dvs. årene 2000-2004 og 2008-2010) gir et uttrykk for et normalt antall nystiftede selskaper, ligger antall nystiftede selskaper per år på mellom 11 000 og 14 000 med et gjennomsnitt på cirka 13 300. Det betyr at det ble etablert cirka (26 000 – 13 300 =) 12 800 flere aksjeselskaper enn «normalt» i både 2012 og 2013.

Figur 2-1: Antall nystiftede selskaper 1999-2013.

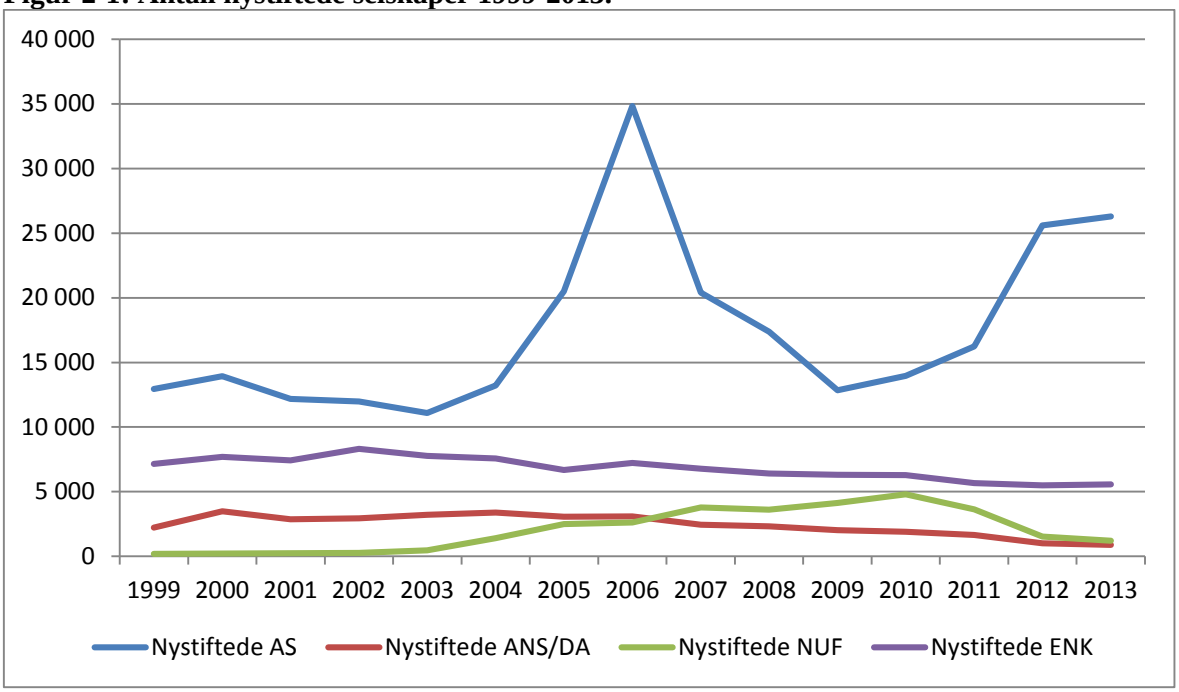

Note: Figuren viser utviklingen i antall nystiftede foretak for utvalgte selskapsformer i perioden 1999-2013. Tallene er hentet fra Brønnøysundregistrenes årsmeldinger (diverse årganger).

Tabell 2-3: Nyetablerte foretak i Foretaksregisteret i perioden 2000-2013

Panel A: Antall nyetablerte foretak

År	AS	ASA	ANS/DA	KS/PR	ENK	NUF	BegAns	Andre	Totalt
1999	12 955	39	2 214	95	7 154	190	276	170	23 093
2000	13 942	44	3 475	110	7 688	211	284	229	25 983
2001	12 180	38	2 855	117	7 429	228	271	364	23 482
2002	11 981	20	2 929	96	8 306	249	307	414	24 302
2003	11 093	10	3 217	101	7 755	452	298	428	23 354
2004	13 225	19	3 374	128	7 571	1 396	446	583	26 742
2005	20 497	35	3 059	149	6 680	2 479	517	539	33 955
2006	34 849	36	3 087	122	7 232	2 618	608	647	49 199
2007	20 395	20	2 446	90	6 774	3 775	573	602	34 675
2008	17 379	7	2 311	41	6 411	3 598	395	610	30 752
2009	12 845	3	2 028	22	6 303	4 119	296	597	26 213
2010	13 956	10	1 884	29	6 290	4 790	277	480	27 716
2011	16 250	1	1 653	36	5 667	3 639	262	563	28 071
2012	25 615	1	1 016	29	5 490	1 513	756	749	35 169
2013	26 297	2	879	36	5 561	1 195	1 506	708	36 184

Panel B: Nyetablerte selskaper som andel av bestand per 1.1.

År	AS	ANS/DA	NUF	ENK
2001	0,08	0,11	0,17	0,07
2002	0,08	0,11	0,17	0,08
2003	0,07	0,11	0,28	0,07
2004	0,09	0,10	0,70	0,06
2005	0,13	0,09	0,76	0,05
2006	0,21	0,08	0,47	0,06
2007	0,11	0,06	0,49	0,05
2008	0,09	0,06	0,33	0,05
2009	0,06	0,05	0,31	0,05
2010	0,07	0,05	0,31	0,05
2011	0,08	0,04	0,22	0,04
2012	0,12	0,03	0,09	0,04

Panel B: Nyetablerte selskaper som andel av bestand per 1.1.

År	AS	ANS/DA	NUF	ENK
2013	0,11	0,02	0,08	0,04

Note: Tallene i panel A er hentet fra diverse årganger av årsmeldingene til Brønnøysundregistrene (www.brreg.no/organisasjon/aarsmelding/). I panel B er nystiftede selskaper i år t dividert på bestand per 31.12. år t-1. Tallene for bestand er gitt i Tabell 2-2. For forklaring på hvilke selskapsformer som inngår i kolonnene, se Tabell 2-1 kolonnene 1 og 2.

Hvordan økningen i antall nyregistrerte aksjeselskaper fordeler seg per måned i årene 2011, 2012 og 2013 er vist i Figur 2-2. De to loddrette røde linjene markerer tidspunktene for innføringen av revisjonsfritak (1.5.2011) og endringer i aksjelovgivningen som trådte i kraft 1.1.2012. Sammenliknes perioden 1.5. – 31.12.2011 med perioden 1.1. – 30.4.2011, er det flere nyetablerte per måned etter 1.5.2011 og det er særlig september og desember som skiller seg ut. Den store økningen i antall nyetablerte selskaper kom imidlertid etter 1.1.2012. Det tyder på at lettelsene i aksjeloven har hatt langt større betydning for insentivene til å stifte aksjeselskap enn revisjonsfritaket: Dersom revisjonsfritaket er viktig for hvorfor aksjeselskap blir stiftet, kunne man forventet at økningen i antall nystiftede aksjeselskaper ville kommet i siste halvdel av 2011.

Figur 2-2: Nystiftede aksjeselskaper per måned i perioden 1.1.2011 – 31.12.2013.

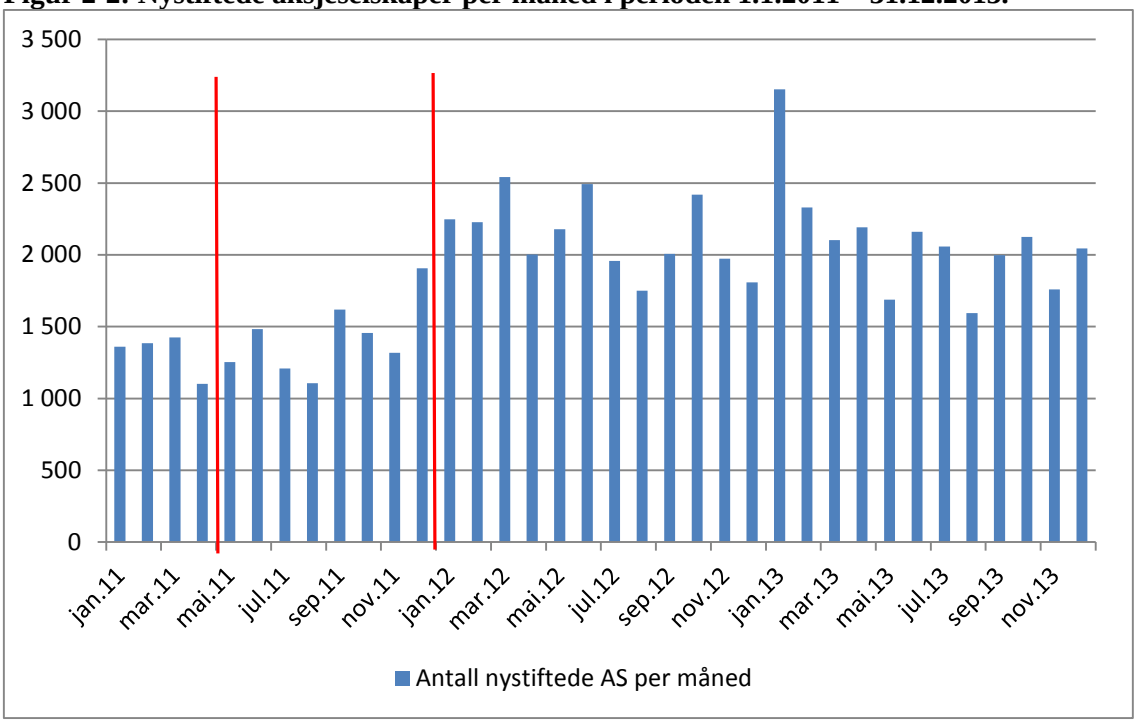

Note: Figuren viser antall nystiftede aksjeselskaper per måned. Registeringsdatoene er levert av Proff Forvalt. I 2011, 2012 og 2013 ble det stiftet henholdsvis 16 250, 25 616 og 26 267 aksjeselskaper i følge Foretaksregisteret. Registreringsdato er tilgjengelig for henholdsvis 16 623, 25 608 og 25 202 aksjeselskaper.

Utviklingen i antall nystiftede aksjeselskaper blir sammenliknet med utviklingen i antall nystiftede ANS/DA, NUF og ENK i Figur 2-3 og Figur 2-4. I Figur 2-3 er antall nystiftede selskaper per år dividert med antall nystiftede selskaper i 2010, slik at vi kan enkelt kan sammenlikne utviklingen før og etter 2010 (i år 2010 vil alle selskapsformene ha verdien 1). Før 2010 er det særlig økning i antall NUF som er tydelig. Vi ser også at at det har vært en nedadgående trend i etableringen av ENK og ANS/DA siden 2003/2004. Etter 2010 er det en sterk nedgang i etableringen av NUF. Nedgangen i etableringen av ANS/DA og ENK ser ut til å fortsette trenden fra før 2010. I Figur 2-4 vises utviklingen i antall nystiftede

selskaper i prosent av bestanden av selskaper per 1.1, jf. også panel B i Tabell 2-3. Med denne måten å måle selskapsformenes «attraktivitet» på, ser vi at NUF var særlig attraktive fram til 2005. Deretter har etableringshyppigheten relativt sett avtatt (når relativt viser til beholdningen ved årets start). For ENK og ANS/DA har den relative etableringshyppigheten vært svært stabil, men med en nedadgående trend perioden sett under ett.

Figur 2-3: Nystiftede selskaper 1999-2013 normalisert til 1 per 31.12.2010.

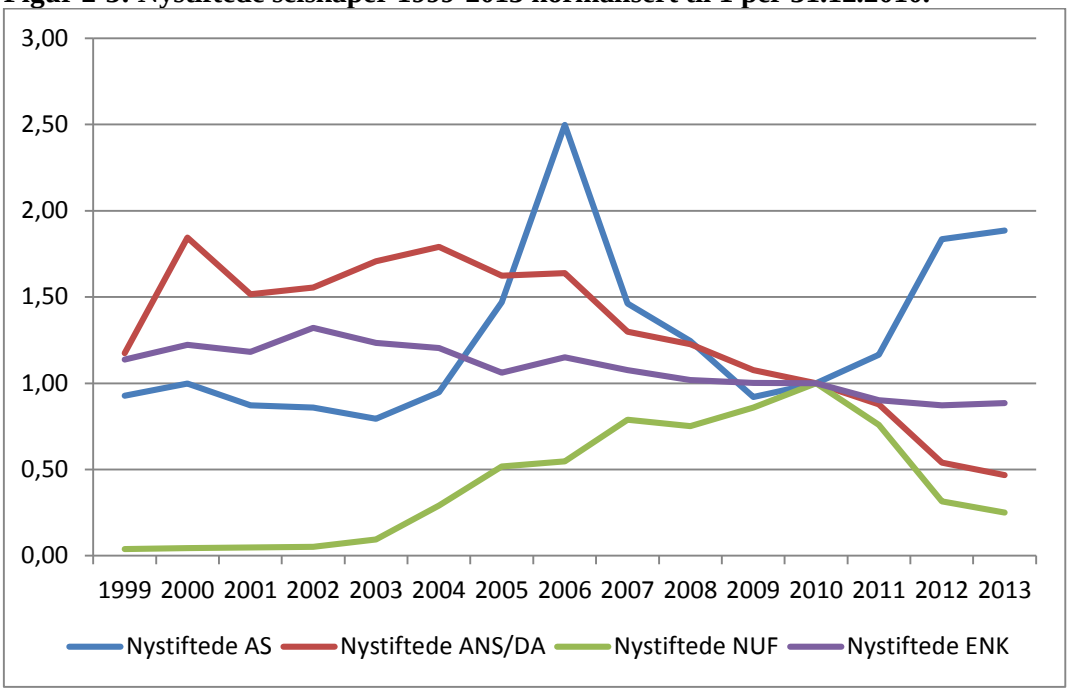

Note: Figuren viser utviklingen i antall nystiftede selskaper for utvalgte selskapsformer relativt til antall nystiftede selskaper i 2010. Figuren er utarbeidet på grunnlag av data hentet fra Brønnøysundregistrenes årsmeldinger (diverse årganger).

Figur 2-4: Nystiftede selskaper som andel av bestand ved årets start i perioden 2001-2013

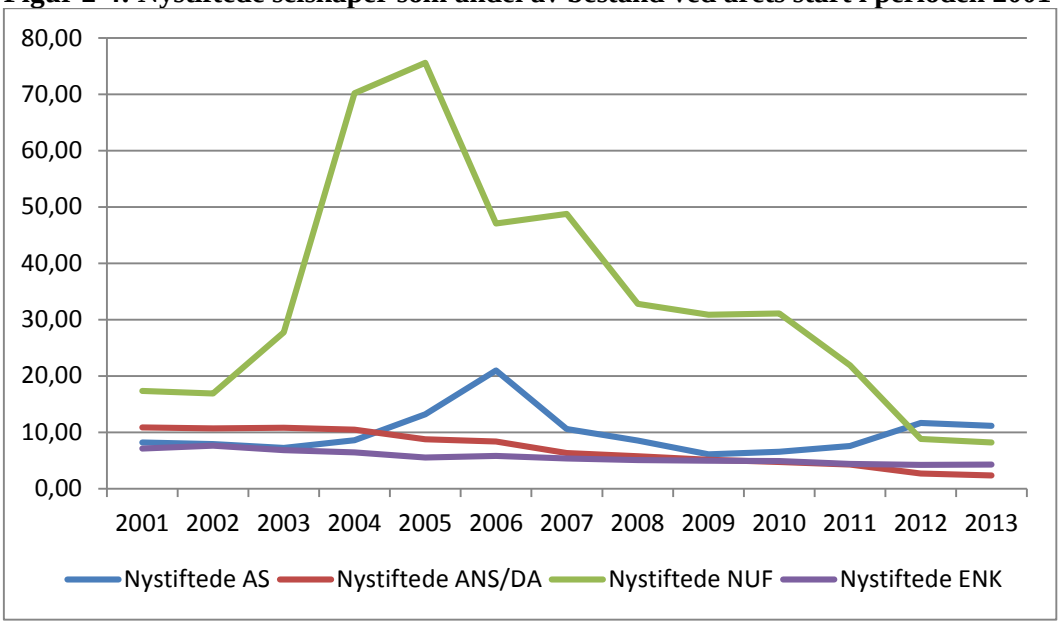

Note: Figuren viser utviklingen i antall nystiftede selskaper relativt til bestanden per 1.1. for utvalgte selskapsformer. Figuren er utarbeidet på grunnlag av data hentet fra Brønnøysundregistrenes årsmeldinger (diverse årganger).

2.3.1 Etablert virksomhet overført til nytt AS

Nystiftede selskaper slik de er telt over, betyr at det er registrert et nytt organisasjonsnummer med f.eks. organisasjonsformen AS. Når det registreres at det er stiftet et nytt selskap, betyr det derfor ikke nødvendigvis at det er ny virksomhet som er etablert siden virksomhet som drives i en selskapsform kan overføres til en annen selskapsform. I dette delkapitlet behandles de virksomhetsoverdragelser som kan spores ved hjelp av registerinformasjon med unntak av fusjoner og fisjoner, som behandles i kapittel 13.

Omdanning fra ENK, ANS og KS til AS kan skje skattefritt. Som følge av innføringen av revisjonsfritaket i 2011 og lettelser i aksjelovgivningen i 2012 kan man forvente en økning i antall skattefrie omdanninger i 2011 og 2012. Tabell 2-4 viser antall omdanninger fra ENK, ANS og KS til AS som er innrapport til Skatteetaten (kolonne A) og antall omdanninger som er skjedd etter reglene om skattefrie omdanninger (kolonne B) .

Tabell 2-4: Omdanninger fra ENK, ANS og KS til AS

	A		*B*		*Aksjeselskaper*
År	*Antall*	*%*	*Antall*	*%*	*i alt*
2004	405	0,34 %	299	0,25 %	119 034
2005	1 133	0,73 %	942	0,61 %	155 620
2006	1 231	0,71 %	1 128	0,65 %	172 695
2007	817	0,44 %	730	0,39 %	187 026
2008	806	0,41 %	762	0,39 %	194 298
2009	575	0,29 %	569	0,29 %	197 092
2010	559	0,28 %	534	0,27 %	200 356
2011	696	0,34 %	672	0,33 %	206 619
2012	1 201	0,55 %	1 168	0,54 %	216 725
I alt	7 423	0,45 %	6 804	0,41 %	1 649 465

Note: Kolonnene viser følgende: A = Antall selskaper som er nystiftet ved omdanning fra ENK, ANS eller KS. B = Antall selskaper som er nystiftet ved omdanning fra ENK, ANS eller KS og hvor omdannelsen er gjennomført etter reglene for skattefri omdannelse. Kolonnen % viser antall i prosent av aksjeselskaper i alt. Datagrunnlaget er hentet fra skjemaet RF1028 Selvangivelse for aksjeselskap mv. og er levert av Skattedirektoratet. Leveransen dekker kun selskaper som har levert RF1028 elektronisk.

Tabell 2-4 viser en økning i antall skattefrie omdanninger i perioden 2010 til 2012 (med henholdsvis 534, 672 og 1 168 omdanninger i henholdsvis 2010, 2011 og 2012). Økningen fra 2011 til 2012 er særlig sterk og antall omdanninger i 2012 er på nivå med antall omdanninger i 2006. Det viktigste budskapet fra Tabell 2-4 er er at økningen i antall AS i 2011 og 2012 ikke kan forklares med omdanninger fra ENK, ANS og KS siden tallet på antall omdanninger utgjør mindre enn 10 % av antall nystiftede AS utover «normalen», jf. over. Omdanninger fra NUF til AS kan ikke spores i registerdata og kommenteres i delkapitlet om slettede selskaper nedenfor.

Når selskaper beholder organisasjonsnummeret etter omdanning kan omdanningen spores ved uttrekk av data fra Brønnøysundregistrene. Antall selskaper som har registrert skifte av selskapsform ved melding til Brønnsyndregistrene er vist i Tabell 2-5. Det er svært får omdanninger hvert år og ingen omdanninger i 2010, 2011 og 2012.

Tabell 2-5: Skifte av selskapsform (samme organisasjonsnummer), 2000-2012

År	ASA	BRL	KS	NUF	SA	Sum
2000	43	0	0	0	1	44
2001	30	0	0	0	0	30
2002	21	0	0	0	1	22
2003	17	1	0	0	0	18
2004	23	0	1	1	0	25
2005	26	0	0	0	0	26
2006	37	0	0	0	0	37
2007	25	0	0	0	0	25
2008	6	0	0	0	2	8
2009	3	0	0	0	0	3
2010	8	0	0	0	1	9
2011	0	0	0	0	0	0
2012	0	0	0	0	0	0
Sum	239	1	1	1	5	247

Note: Tabellen viser antall selskaper som har skiftet selskapsform ved melding til Brønnøysundregistrene. Tallene er levert av Brønnøysundregistrene.

2.3.2 Nystiftede AS og revisjonsfritak

I årene 2011, 2012 og 2013 ble det stiftet i alt 67 438 nye AS, se Tabell 2-6. Av de nystiftede selskapene i 2011 har 37,9 prosent revisor per 1.1.2014, mens andelen med revisor blant selskapene stiftet etter 1.1.2012 er 31,8 prosent. Det kan ha vært et «oppdemmet» ønske om å stifte AS uten revisor, slik at andelen nystiftede selskaper uten revisor i 2012 og 2013 er høyere enn hva som vil vise seg på sikt.

Tabell 2-6: Nystiftede selskaper og hvorvidt de har revisor per 1.1.2014

	1.1.2011-31.12.2013		*1.1.2011-31.12.2011*		*1.1.2012-31.12.2013*	
	Antall	*Prosent*	*Antall*	*Prosent*	*Antall*	*Prosent*
Med revisor	25 534	37,9 %	9 357	56,3 %	16 177	31,8 %
Uten revisor	41 905	62,1 %	7 269	43,7 %	34 636	68,2 %
I alt	67 439	100,0 %	16 626	100,0 %	50 813	100,0 %

Note: Informasjon om revisor per 1.1.2014 er levert av Experian. Registreringsdato for selskapene er levert av Proff Forvalt.

Andelen nystiftede selskaper uten revisor i Sverige ligger rundt 70 prosent (Marténg, 2013), slik at tallene fra Norge og Sverige er ganske like.

2.4 Slettede foretak og endring i bestand

Bestanden av selskaper øker med nyetableringer og avtar med slettinger. Antall slettede selskaper per år er vist i Tabell 2-7 panel A, mens antall slettede selskaper i prosent av bestand per 1.1. er vist i Tabell 2-7 panel B. Figur 2-5 viser utviklingen i antall slettede selskaper, Figur 2-6 viser utviklingen i antall slettede selskaper som andel av antall slettede selskaper i 2010. Figur 2-7 viser antall slettede selskaper i år t i prosent av bestanden per 1.1. år t, jf. panel B i Tabell 2-7. Det er grunn til å legge merke til at slettemeldingene for NUFene har hatt en meget sterk økning de senere årene og at økningen tok til i 2008, hvor antall slettemeldinger ble mer enn doblet sammenliknet med året før. Deretter har tallet økt betraktelig. Antall slettemeldinger har ligget på over 3 000 per år siden 2010 og i gjennomsnitt har 22,6 prosent av bestanden blitt slettet hvert år siden 2010. Ingen andre selskapsformer er i nærheten av å ha så høy relativ slettemeldingsandel (jf. Figur 2-7).

Tabell 2-7: Slettede foretak i Foretaksregisteret i perioden 2000-2013

Panel A: Antall slettede foretak

År	AS	ASA	ANS/DA	KS/PR	ENK	NUF	BegAns	Andre	Totalt
2001	9 176	10	1 755	234	2 706	67	71	48	14 067

Panel A: Antall slettede foretak									
År	AS	ASA	ANS/DA	KS/PR	ENK	NUF	BegAns	Andre	Totalt
2002	10 179	51	603	107	3 317	94	83	55	14 489
2003	10 626	55	654	118	3 514	94	76	47	15 184
2004	11 362	51	845	176	4 129	105	83	61	16 812
2005	9 838	63	988	143	3 998	195	69	54	15 348
2006	8 329	25	1 172	197	4 585	439	86	64	14 897
2007	8 845	42	1 165	363	6 623	544	140	81	17 803
2008	9 749	76	2 689	205	6 447	1 227	169	72	20 634
2009	11 112	55	1 971	69	5 171	2 064	132	71	20 645
2010	12 127	33	2 814	182	5 344	3 579	134	127	24 340
2011	11 376	28	2 343	99	5 058	3 065	136	74	22 179
2012	10 451	34	1 731	76	5 729	4 127	119	124	22 391
2013	11 130	28	2 165	88	6 212	3 620	199	115	23 557

Panel B: Slettede selskaper som andel av bestand per 1.1.				
År	AS	ANS/DA	NUF	ENK
2001	0,06	0,07	0,05	0,03
2002	0,07	0,02	0,06	0,03
2003	0,07	0,02	0,06	0,03
2004	0,07	0,03	0,05	0,03
2005	0,06	0,03	0,06	0,03
2006	0,05	0,03	0,08	0,04
2007	0,05	0,03	0,07	0,05
2008	0,05	0,07	0,11	0,05
2009	0,05	0,05	0,15	0,04
2010	0,06	0,07	0,23	0,04
2011	0,05	0,06	0,18	0,04
2012	0,05	0,05	0,24	0,04
2013	0,05	0,06	0,25	0,05

Note: Tallene i panel A er beregnet som bestand per 1.1. år t + nyregistreringer i år t – bestand per 31.12. i år t. Tallene for bestand og nyetableringer er hentet fra Tabell 2-2 og Tabell 2-3. I panel B er slettede selskaper i år t dividert på bestand per 31.12. år t-1. For forklaring på hvilke selskapsformer som inngår i kolonnene, se Tabell 2-1 kolonnene 1 og 2.

Figur 2-5: Slettede selskaper 2001-2013.

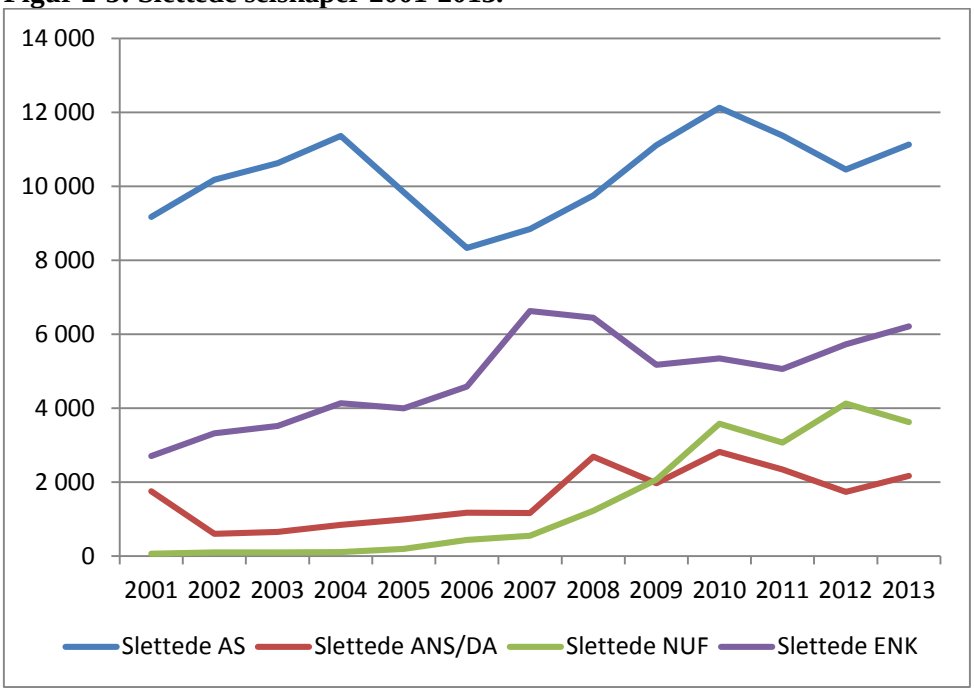

Note: Figuren viser utviklingen i antall slettede selskaper per år for utvalgte selskapsformer. Figuren er utarbeidet på grunnlag av data hentet fra Brønnøysundregistrenes årsmeldinger (diverse årganger).

Figur 2-6: Slettede selskaper 2001-2013 normalisert til 1 per 31.12.2010.

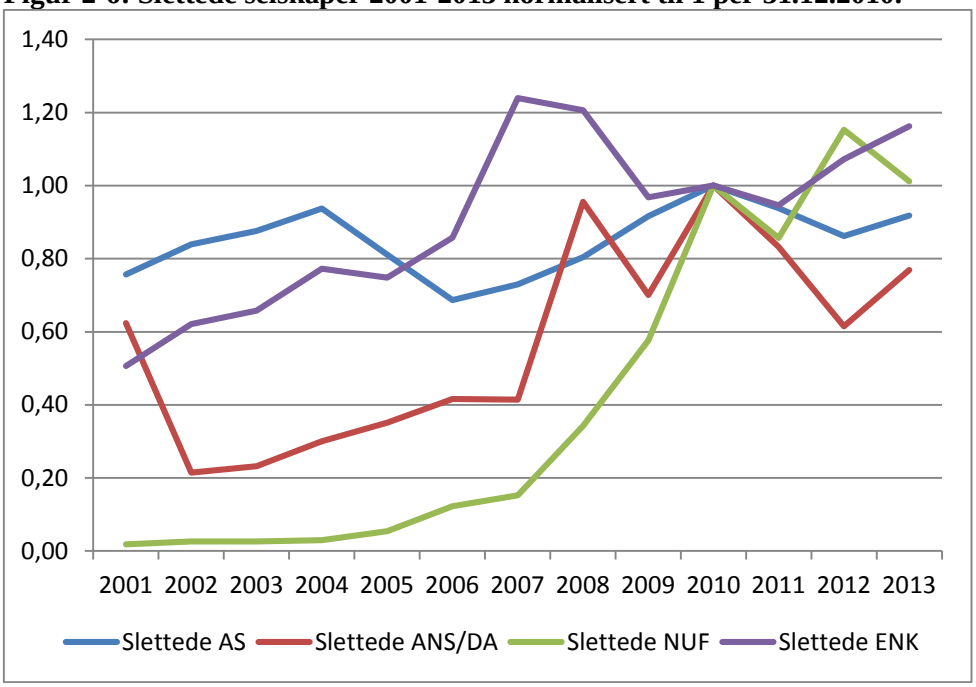

Note: Figuren viser utviklingen i antall nystiftede selskaper relativt til antall nystiftede selskaper i 2010 for utvalgte selskapsformer. Figuren er utarbeidet på grunnlag av data hentet fra Brønnøysundregistrenes årsmeldinger (diverse årganger).

Figur 2-7: Slettede selskaper som andel av bestand ved årets start i perioden 2001-2013

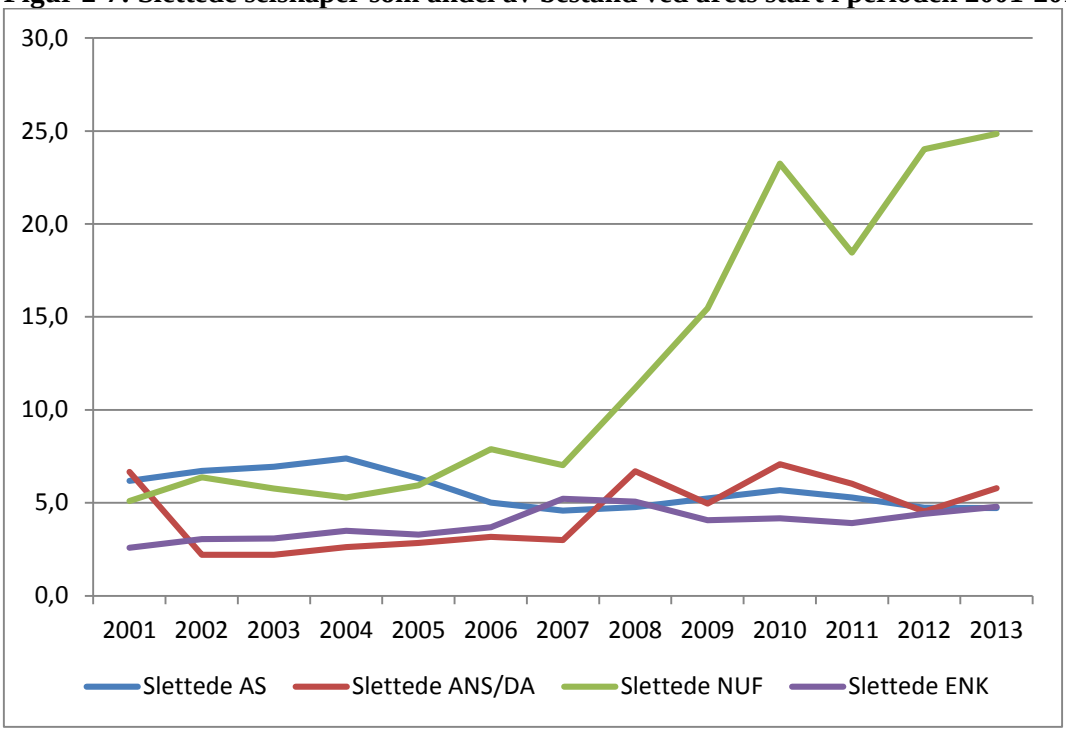

Note: Figuren viser utviklingen i antall slettede selskaper relativt til bestanden per 1.1. for utvalgte selskapsformer. Figuren er utarbeidet på grunnlag av data hentet fra Brønnøysundregistrenes årsmeldinger (diverse årganger).

Når antall slettemeldinger blir høyere enn antall nyetableringer vil bestanden avta. Tabell 2-2 viser at det er tre selskapsformer som har fått bestanden redusert siden 2000: ASA (fra 602 selskaper i 2000 til 253 i 2013) og KS/PR (kommandittselskaper og partrederier) (fra 2 025 selskaper i 2010 til 964 selskaper i 2013). Det er dessuten tre selskapsformer som ser ut som de har mistet sin attraktivitet i løpet av årene 2006 - 2011: NUF og ANS/DA. Utviklingen i bestanden av NUF, ANS og DA er vist i Figur 2-8 (bestanden av ANS/DA er fordelt på ANS og DA). For DA har bestanden vært svært stabil på rundt 20 000 selskaper siden 2008, mens bestanden av ANS har hatt en jevn nedgang siden 2003-2007 (hvor bestanden lå mellom 20 260 og 20 956 sammenliknet med 16 035 i 2013). For NUFenes vedkommende inntrådte vendepunktet i 2011. Det er ingen grunn til å tvile på at endringene i aksjelovgivningen har vært hovedårsaken til at bestanden av NUFer har avtatt. Et ytterligere tiltak som vil bidra til å redusere antall NUF, er endringen i 2013 som innførte skattefri omdanning av NUF til AS/ASA. Før 2013 utløste omdanning av NUF til AS realisasjonsbeskatning. Det medførte at mange som ønsket å skifte fra NUF til AS etablerte et AS og overdro virksomheten i NUFet gradvis til ASet, for så å la NUFet sovne hen for så å bli avviklet. Fra Skattedirektoratet og Brønnøysundregistrene er det ikke mulig å spore NUFer som skifter selskapsform til AS på denne måten. For ENK, DA og ANS har skattefri omdanning vært hovedregelen i mange år. For å få et inntrykk av hvor ofte virksomheter som drives i ENK og NUF blir overført til nystiftet AS, har vi gjennomført en spørreundersøkelse blant fravalgselskaper og nystiftede selskaper. Resultatene fra disse presenteres i kapitlene 12 og 14.

Figur 2-8: Utviklingen i bestanden av NUF, ANS og DA i perioden 2000-2013

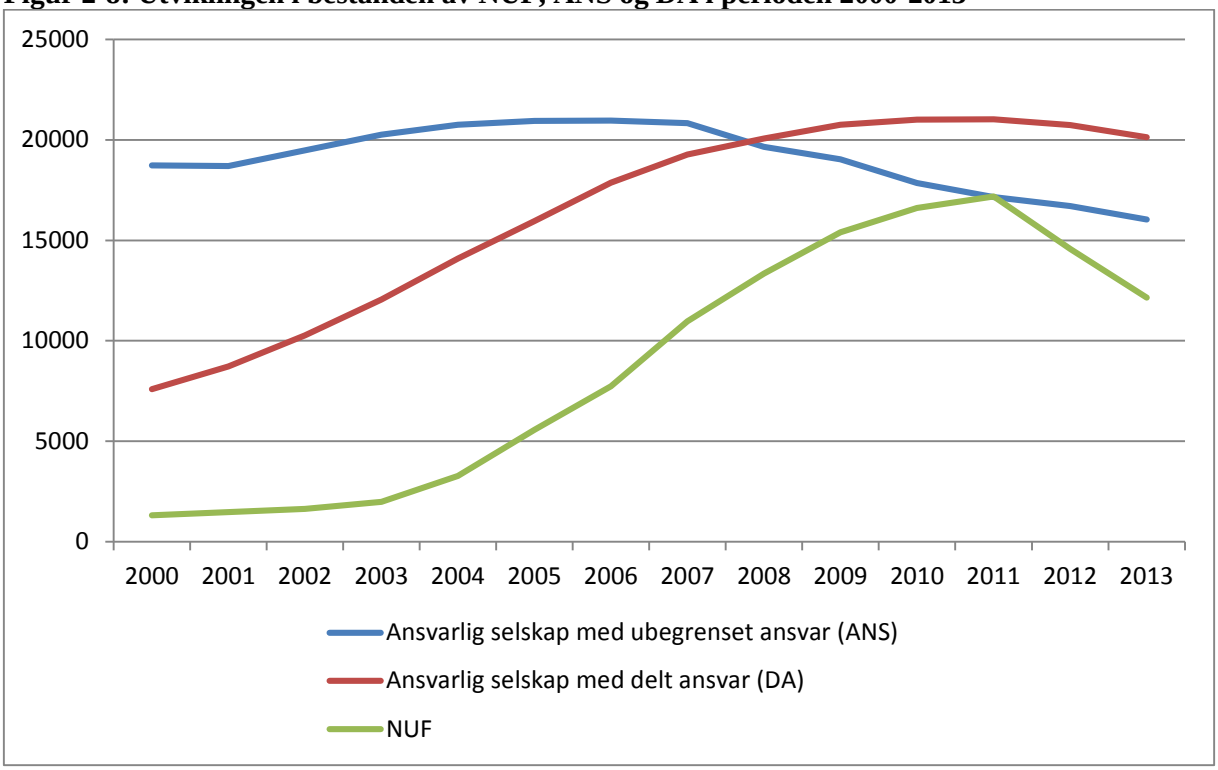

Note: Datagrunnlaget er hentet fra Brønnøysundregistrenes årsmeldinger (diverse årganger).

2.5 Fravalg av revisor

2.5.1 Fravalgselskaper

Fra og med 1.5.2011 ble små AS på nærmere angitt vilkår gitt anledning til å velge bort revisor. Kravene er oppstilt i asl. § 7-6:

> *(1) Generalforsamlingen kan med flertall som for vedtektsendring gi styret fullmakt til å treffe beslutning om at selskapets årsregnskaper ikke skal revideres etter revisorloven dersom*
>
> *1. driftsinntektene av den samlede virksomheten er mindre enn fem millioner kroner,*
> *2. selskapets balansesum er mindre enn 20 millioner kroner, og*
> *3. gjennomsnittlig antall ansatte ikke overstiger ti årsverk.*
>
> *Beslutning om fullmakt som nevnt i første punktum kan ikke treffes i selskap som nevnt i revisorloven § 2-1 femte ledd.*
>
> *(2) Terskelverdiene etter første ledd nr. 1 og 2 skal baseres på årsregnskapet for siste regnskapsår. Har selskapet ikke fastsatt sitt første årsregnskap, kan styret gis fullmakt som nevnt i første ledd hvis selskapets ansatte ikke overstiger ti på tidspunktet for generalforsamlingens beslutning og balansesummen etter åpningsbalansen er mindre enn 20 millioner kroner, eller, dersom selskapet ikke har plikt til å utarbeide åpningsbalanse, aksjeinnskuddene i forbindelse med stiftelsen er mindre enn 20 millioner kroner.*
>
> *(3) Viser et årsregnskap driftsinntekter, balansesum eller årsverk som overstiger terskelverdiene i første ledd, skal selskapets årsregnskap for påfølgende regnskapsår revideres.*
>
> *(4) Fullmakt som nevnt i første ledd kan trekkes tilbake av en senere generalforsamling dersom forslaget får tilslutning fra mer enn en tredel av den aksjekapitalen eller av de stemmene som er representert på generalforsamlingen, eventuelt av en slik andel av aksjekapitalen eller stemmene som etter vedtektsbestemmelse som nevnt i § 5-18 tredje ledd kreves for å hindre vedtektsendring. Dersom fullmakt som nevnt trekkes tilbake, skal selskapets årsregnskap for påfølgende regnskapsår revideres.*
>
> *(5) Stifterne kan i stiftelsesdokumentet gi styret fullmakt til å unnlate revisjon. Første til fjerde ledd gjelder tilsvarende.*
>
> *(6) Selskapet skal straks gi melding til Foretaksregisteret dersom styret har truffet beslutning om å benytte fullmakt som nevnt i første ledd eller dersom selskapets årsregnskaper igjen skal revideres som følge av at vilkårene for fritak fra revisjon etter revisorloven § 2-1 tredje til sjette ledd ikke lenger er til stede. Beslutning om å benytte fullmakt som nevnt i første ledd får ikke virkning før den er registrert i Foretaksregisteret.*
>
> *(7) Dersom vilkårene for fritak fra revisjon etter revisorloven § 2-1 tredje til sjette ledd ikke lenger er til stede, skal styret straks sørge for valg av revisor.*

Med *fravalgselskap* menes i denne rapporten et selskap som har hatt en revisor som så blir valgt bort i samsvar med asl. § 7-6 nr. 1. Selskaper som stiftes uten revisor (jf. asl. § 7-6 nr. 5) anses ikke å ha foretatt fravalg siden de aldri har valgt en revisor som så fravelges. For å bli definert som et fravalgselskap må dermed selskapet være registrert med en kunngjøring i Brønnøysundregistret med overskriften «Endring av revisor» og hvor det fremgår at revisor «Utgår». Selskaper som er stiftet uten revisor omtales som nyetablerte selskaper uten revisor eller liknende, og disse blir analysert nærmere i kapittel 14.

Antall fravalg registrert av Brønnøysundregistrene per måned i perioden 1.5.2011 til 31.12.2013 er vist i Tabell 2-8 og illustrert grafisk i Figur 2-9. Det ble kunngjort 43 937 fravalg i 2011, 11 429 i 2012 og 7 058 i 2013. Det høye antallet i 2011 og den avtakende trenden i 2012 og 2013 kan tyde på at

mesteparten av de etablerte ASene som kvalifiserer for fravalg og som ønsker å velge bort revisor, har gjort det.

Tabell 2-8: Antall kunngjøringer om fravalg av revisor per måned og år i perioden 1.5.2011 – 31.12.2013

		Fravalg			
		Per mnd		*Per år*	
År	*Måned*	*Antall*	*Prosent*	*Antall*	*Prosent*
2011	Mai	201	0,5 %		
	Juni	952	2,2 %		
	Juli	1 510	3,4 %		
	August	1 741	4,0 %		
	September	4 273	9,7 %		
	Oktober	6 199	14,1 %		
	November	10 242	23,3 %		
	Desember	18 819	42,8 %		
	Sum	43 937	100,0 %	43 937	70,4 %
2012	Januar	67	0,6 %		
	Februar	88	0,8 %		
	Mars	138	1,2 %		
	April	212	1,9 %		
	Mai	228	2,0 %		
	Juni	410	3,6 %		
	Juli	428	3,7 %		
	August	494	4,3 %		
	September	930	8,1 %		
	Oktober	1 690	14,8 %		
	November	2 376	20,8 %		
	Desember	4 368	38,2 %		
	Sum	11 429	100,0 %	11 429	18,3 %
2013	Januar	194	2,7 %		
	Februar	79	1,1 %		
	Mars	74	1,0 %		
	April	140	2,0 %		
	Mai	144	2,0 %		
	Juni	242	3,4 %		
	Juli	275	3,9 %		
	August	336	4,8 %		
	September	692	9,8 %		
	Oktober	851	12,1 %		
	November	1 188	16,8 %		
	Desember	2 843	40,3 %		
	Sum	7058	100,0 %	7 058	11,3 %
Sum 1.5.2011 – 31.12.2013				62 424	100,0 %

Note: Tabellen viser antall selskaper som har kunngjort fravalg av revisor ved melding til Brønnøysundregistrende. Datagrunnlaget er levert av Proff Forvalt.

Figur 2-9: Antall fravalg per måned fra 1.5.2011 – 31.12.2013

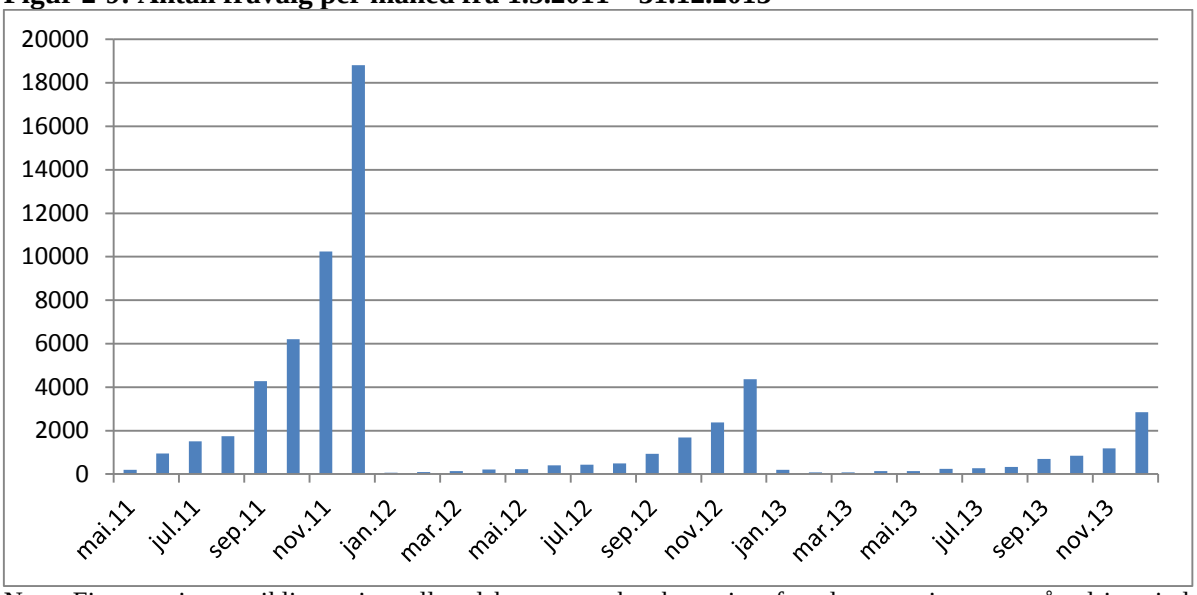

Note: Figuren viser utviklingen i antall selskaper som har kunngjort fravalg av revisor per måned i perioden 1.5.2011 – 31.12.2013. Datagrunnlaget er levert av Proff Forvalt.

2.5.2 Fravalgskandidater og fravalgsprosenter

Hvor stor prosentandel av selskapene har valgt bort revisor? Det er ikke uten videre klart hvordan prosentsatsen bør beregnes, siden forutsetningene som legges til grunn for tallet i telleren og tallet i nevneren kan diskuteres.

Sett i lys av bestanden av AS per 31.12.2011, har (43 937 * 100 / 220 289 =) 20 prosent av alle AS valgt bort revisor per 31.12.2011. Prosentandelen blir ((43 937 + 11 429) * 100 / 235 453 =) 23,5 prosent hvis målepunktet er antall fravalgsmeldinger i alt i årene 2011 og 2012 i prosent av bestanden per 31.12.2012. Å måle fravalgsprosenten i lys av bestanden kan være lite informativt siden prosentsatsene ikke tar hensyn til at mange selskaper ikke kan velge bort revisor, jf. kravene i asl. § 7-6. For å kunne si noe om hvor stor andel av selskapene som velger bort revisor bør derfor fravalgsmeldingene ses i lys av hvor mange selskaper som kunne valgt bort revisor, dvs. som er kandidater for å foreta et fravalg.

For å beregne fravalgsprosenten ser vi antall selskaper som har kunngjort fravalg lys av antall fravalgskandidater på et gitt tidspunkt. Med *fravalgskandidater* menes selskaper som med stor sannsynlighet vil kunne velge bort revisor frivillig. Definisjonen tar hensyn til at enkelte selskaper ikke vil velge bort revisor selv om de teknisk sett fyller vilkårene for fravalg fordi andre hensyn gjør seg gjeldende. F.eks. vil selskaper som forventer å overskride terskelverdiene i år t+1 (f.eks. 2014) neppe velge bort revisor i år t (2013) selv om vilkårene teknisk sett er oppfylt i år t. Slike selskaper anses ikke som fravalgskandidater siden valgfriheten økonomisk og praktisk sett ikke er reell – den gjelder kun år t fordi den forventede utviklingen i t+1 høyst sannsynlig påføre selskaper økte kostnader hvis det velger bort revisor i år t.

Vi har identifisert fravalgskandidatene som vist i Tabell 2-9.

Tabell 2-9: Kriterier for identifisering av fravalgskandidater

	2011	2012	Noter
AS i leveransen fra SKD	220 157	234 062	
AS uten regnskapsinformasjon	6 501	6 312	a
AS med elektronisk tilgjengelig regnskapsinformasjon	**213 656**	**227 750**	a
Eksklusjonskriterier			
Under tilsyn av Finanstilsynet	3 955	4 049	
Under tilsyn av Tilsynsrådet for advokatvirksomhet	494	532	
Er morselskap ifølge aksjonærregisteret	30 944	31 580	b
Driftsinntektene i fjor > 5 mill kr	41 829	43 443	
Balansesummen i fjor > 20 mill kr	7 312	7 572	
Årsverk i fjor > 10	1 008	913	c
Aksjekapital UB > 20 mill kr	41	29	c
Sum eiendeler i UB > 20 mill kr	547	621	d
Vekstselskaper (omsetning > 1,25 * 5 mill kr)	2 981	2 977	e
Vekstselskaper (eiendeler > 1,25 * 20 mill kr)	542	606	e
Etablert uten revisor	0	20 819	f
Fravalgskandidater inklusiv datterselskaper	***124 003***	***114 609***	
Datterselskap ifølge aksjonærregisteret	30 692	27 725	g
Fravalgskandidater eksklusiv datterselskaper	***93 311***	***86 884***	
Foretatt fravalg i 2011		36 099	h
Fravalgskandidater eksklusiv datterselskaper og selskaper foretatt fravalg	***93 311***	***50 785***	

Noter
a: Regnskapsinformasjon mangler når selskaper verken har levert næringsoppgave 2 elektronisk eller har sendt inn årsregnskapet til Regnskapsregisteret.
b: Et selskap er definert som morselskap hvis det kontrollerer mer enn 50 % av stemmene i et annet foretak.
c: Kriteriet er operasjonalisert som mer enn 10 rapporterte årsverk eller 10 ansatte.
d: Åpningsbalansen er ikke tilgjengelig, slik at balansen ved slutten av første regnskapsår er benyttet.
e: Vekstselskaper er definert som selskaper som har hatt en vekst i omsetning eller sum eiendeler på mer enn 25% av terskelverdiene.
f: Selskaper som er etablert uten revisor kan ikke foreta fravalg.
g: Datterselskaper anses ikke som fravalgskandidater fordi de eies av et selskap som har revisjonsplikt.
h: Selskaper som har foretatt fravalg er ikke lenger en reell kandidat for å foreta fravalg.

Kilder: Regnskapsinformasjon anses tilgjengelig når selskapet har levert næringsoppgave 2 elektronisk eller levert årsregnskap til Regnskapsregisteret. Informasjon om antall ansatte er levert av Skattedirektoratet og disse er samkjørt med data over antall årsverk levert av CCGR/Senter for eierskapsforskning, som får tall over antall årsverk fra Statistisk Sentralbyrå. Der hvor antall årsverk er høyere enn antall ansatte i følge data fra Skattedirektoratet, blir antall ansatte erstattet med antall årsverk. Identifisering av morselskap og datterselskap skjer på bakgrunn av stemmeandel hentet fra aksjonærregisteret, levert av Skattedirektoratet. Et selskap defineres som morselskap dersom det kontrollerer mer enn 50 av stemmene i et annet selskap. Et selskap defineres som datterselskap dersom det eies med mer enn 50 prosent av stemmene av et annet selskap. Informasjon om konsesjonspliktige enheter er levert av Finanstilsynet og informasjon om regnskapspliktige advokater og advokatselskaper er levert av Tilsynsrådet for advokatvirksomhet.

Fra Skattedirektoratet har vi mottatt selskapsinformasjon som organisasjonsnummer, adresser o.l. for i alt 220 157 AS i 2011 og 234 062 AS i 2012. En del av disse selskapene vet vi lite om fordi de verken har levert næringsoppgave 2 elektronisk eller sendt inn årsregnskap til Regnskapsregisteret. Disse selskapene, som er kalt «AS uten regnskapsinformasjon» i tabellen, må fjernes siden vi vet for lite om disse selskapene til at vi kan klassifisere dem som fravalgskandidater eller ikke. Vi står da igjen med et utvalg av ASer med regnskapsinformasjon for 2011 og 2012 på henholdsvis 213 656 og 227 750 selskaper.

Vi ekskluderer selskaper som er under tilsyn av Finanstilsynet, advokater og morselskaper fordi disse ikke kan velge bort revisor. Et selskap anses som morselskap dersom det har mer enn 50 prosent av stemmeandelen i et annet selskap. Videre ekskluderes selskaper hvor fjorårets salg og balansesum

overstiger terskelverdiene på henholdsvis 5 og 20 millioner kroner og hvor antall årsverk er over 10. En del selskaper mangler regnskapstall for foregående år fordi det er nystiftet. Etter ordlyden i asl. § 7-6 nr. 2 er kriteriet knyttet til åpningsbalansen, men selskapenes åpningsbalanser er ikke elektronisk tilgjengelig. Vi har derfor anvendt eksklusjonskriteriene for aksjekapitalen og sum eiendeler på utgående balanse for første regnskapsår. Vi har videre ekskludert selskaper med omsetning eller ikkeendeler i år t som er 25 prosent høyere enn terskelverdien siden vi antar det som lite sannsynlig at disse selskapene vil foreta fravalg fordi de forventer å vokse over terskelverdiene. Det er vel 3 000 selskaper som blir ekskludert på grunn av vekstforutsetningen. I 2012 fjernes også nyetablerte selskaper uten revisor siden disse ikke kan velge bort revisor. Vi eliminerer derfor nesten 21 000 nyetablerte selskaper i 2012.

Etter å ha anvendt disse kriteriene, har vi et utvalg av fravalgskandidater på 124 003 selskaper i 2011 og vel 114 609 selskaper i 2012. I disse tallene finnes det henholdsvis 30 692 og 27 725 datterselskaper. Siden morselskapet må revideres, er det grunn til å anta at fravalgstilbøyeligheten er lav blant datterselskapene. Det skyldes at revisor kan kreve at datterselskapet må revideres, eller vil gjøre ekstra revisjonshandlinger som driver prisen på revisjonen opp dersom datterselskapene ikke er revidert. Vi ekskluderer derfor datterselskapene og har et utvalg av fravalgskandidater eksklusiv datterselskaper på 93 311 selskaper i 2011 og 86 884 selskaper i 2012. Blant fravalgskandidatene i 2012 hadde 36 099 benyttet muligheten til å foreta fravalg i 2011, slik at det gjenstående tallet på potensielle fravalgskandidater i 2012 var 50 785.

Identifiseringen av fravalgskandidater fanger ikke opp alle som ikke kan velge bort revisor. F.eks. har mange mottakere av offentlig støtte revisjonsplikt, herunder lokalradiostasjoner som mottar støtte fra Medietilsynet på mer enn kroner 100 000. Andre mottakere av offentlig støtte som barnehager, aviser, honningprodusenter og filmprodusenter har også revisjonsplikt eller plikt til å sende inn revisorbekreftede opplysninger (se NOU 2008:12 vedlegg 1). Selskaper som ut fra de terskelverdiene kan kvalifisere for fravalg kan derfor likevel ha revisjonsplikt eller ha særattestasjonsbehov som gjør at det er hensiktsmessig å beholde revisor. Prosjektgruppen er ikke kjent med sikre måter å identifisere slike selskaper på.[13]

Når spørsmålet om hvor stor andel av selskapene som har valgt bort revisor skal besvares, må man også ta stilling til hva som er relevant periode for å telle fravalgsbeslutningene. I Tabell 2-10 er fravalgsprosenten vist for tre utvalg med fravalgskandidater. I panel A og panel C er fravalget også fordelt på hvilket år fravalget ble foretatt. I panel A er datterselskaper inkludert i utvalget av potensielle fravalgskandidater og fravalgsprosenten er 46,8 prosent i 2011 og 49,7 prosent i 2012 når vi med fravalg mener at fravalg må være foretatt innen 31.12.2013. Mesteparten av fravalgene ble foretatt i 2011. Tallet på fravalgskandidater avtar fra 2011 til 2012 i alle tre paneler. Det skyldes kombinasjonen av at selskaper opphører samtidig som nyetablerte selskaper i hovedsak etableres uten revisor. Blant datterselskapene er fravalgstilbøyeligheten betydelig lavere enn blant fravalgskandidater som ikke er datterselskaper (jf. panel B), og vel 25 prosent av datterselskapene som kan velge bort revisor gjør det. Fravalgsprosenten beregnet etter at datterselskaper er fjernet fra utvalget av potensielle fravalgskandidater, er 54,3 prosent hos selskapene som eksisterte i 2011 og og 57,2 prosent hos selskapene som eksisterte i 2012, se panel C.

[13] I analyser i de etterfølgende kapitlene kontrolleres det for bransjeforskjeller og/eller vi bruker estimeringsteknikker med faste effekter på selskapsnivå. Bransjetilhøringhet kan være en slik fast effekt siden de fleste selskaper er i samme bransje over tid. Dermed kontrolleres det for systematiske effekter som skyldes manglende presisjon i identifiseringen av fravalgskandidater.

Tabell 2-10: Fravalgsprosenter i 2011 og 2012

	2011		*2012*	
	Antall	*Prosent*	*Antall*	*Prosent*
Panel A: Fravalgskandidater inklusiv datterselskaper				
Antall kandidater	124003		114 609	
Fravalg foretatt i 2011	42 537	34,3 %	40 504	35,3 %
Fravalg foretatt i 2012	10 183	8,2 %	10 681	9,3 %
Fravalg foretatt i 2013	5 288	4,3 %	5 826	5,1 %
Fravalg foretatt innen 31.12.2013	58 008	46,8 %	57 011	49,7 %
Panel B: Datterselskaper som er fravalgskandidater				
Antall	30 692		27 725	
Fravalg foretatt innen 31.12.2013	7 384	24,1 %	7 280	26,3 %
Panel C: Fravalgskandidater eksklusiv datterselskaper				
Antall kandidater	93 311		86 884	
Fravalg foretatt i 2011	37 859	40,6 %	36 099	41,5 %
Fravalg foretatt i 2012	8 490	9,1 %	8 974	10,3 %
Fravalg foretatt i 2013	4 275	4,6 %	4 658	5,4 %
Fravalg foretatt innen 31.12.2013	50 624	54,3 %	49 731	57,2 %

Note: Tabellen viser antall selskaper som kan velge bort revisor og som har foretatt fravalg innen 31.12.2013 fordelt på ulike kategorier av fravalgskandidater.

2.5.3 Fravalgsprosenter i andre land

Valgfri revisjon for de minste selskapene har vært vanlig i mange andre land, men statistikk som viser omfanget av fravalg er vanskelig å oppdrive. Fravalgsprosenter for noen land er gitt i Tabell 2-11. Det er viktig å være klar over at terskelverdiene varierer og at fravalgsprosentene ikke er direkte sammenliknbare. Terskelverdiene fremgår av Tabell 2-12, og panel B viser terskelverdiene omregnet til norske kroner med den valutakurs som gjelder for året angitt i kolonneoverskriften.

Tabell 2-11: Fravalgsprosenter i Storbritannia, Danmark, Finland og Sverige

Land	*Periode*	*Fravalgsprosent*	*Forfattere*
Storbritannia	2004-2006	Gjennomsnitt for perioden: 37,6 prosent 2004: 29 prosent 2005: 40 prosent 2006: 48 prosent	Dedman, Kausar og Lennox (2014)
Danmark	2006 2007 2008 2009 2012	4,9 prosent (ordningen ble innført i 2006) 22,8 prosent 32,3 prosent 37 prosent 38 prosent	Ervervstyrelsen (2008) Ervervstyrelsen (2009a) Ervervstyrelsen (2011) Ervervstyrelsen (2012) Ervervstyrelsen (2014)
Finland	2008 2009 2010	68,9 prosent 74,1 prosent 78,6 prosent	Ojala, Collis, Kinnunen, Niemi og Troberg, (2014).
Sverige	2013	52,8 prosent	Marténg (2013)

Note: I tabellen oppgis fravalgsprosenter. I flere av studiene oppgis andelen som fortsetter med revisjon etter at den er gjort valgfri.

Tabell 2-12: Terskelverdier i Storbritannia, Danmark, Sverige og Finland
Panel A: Terskelverdier knyttet til omsetning, eiendeler og antall ansatte

	Storbritannia		*Danmark*		*Sverige*	*Finland*
Variabel	*2003*	*2004*	*2006*	*2011*	*2010*	*2007*
Omsetning	1 mGBP	5,6 mGBP	3 mDKK	4 mDKK	3 mSEK	0,2 mEUR
Eiendeler	1,4 mGBP	2,8 mGBP	1,5 mDKK	8 mDKK	1,5 mSEK	0,1 mEUR

Ansatte	50	50	12	12	3	3

Panel B: Terskelverdiene omregnet til millioner norske kroner ved hjelp av årlig gjennomsnittlig valutakurs mot norske kroner

Variabel	*Storbritannia*		*Danmark*		*Sverige*	*Finland*
	2003	*2004*	*2006*	*2011*	*2010*	*2007*
Omsetning	11,56	69,10	3,24	4,18	2,52	1,60
Eiendeler	16,18	34,55	1,62	8,37	1,26	0,80

Note: Tabellen bygger på Collis (2004) og Dedman et al. (2014) for Storbritannia og Finansdepartementet 2010 for de andre landene. Årlig gjennomsnittlig valutakurs er hentet fra http://www.norges-bank.no/statistikk/valutakurser/.

Dedman et al. (2013) undersøker britiske selskaper som var revisjonspliktige i 2003, men som ikke ble det etter økningen i terskelverdiene i 2004. Økningen i terskelverdien er vist i Tabell 2-12. Dette innebærer at fravalgsprosenten reflekterer fravalgsprosenten til relativt sett store selskaper i forhold til terskelverdiene i de nordiske landene, siden selskapene har en omsetning som tilsvarer mellom 11 og 69 millioner kroner og en balansesum mellom 16 og 34 millioner kroner. For disse selskapene ligger fravalgsprosenten på nær 50 prosent i slutten av utvalgsperioden. Det er verdt å merke seg at det ikke er kobling mellom regnskap og skatt i Storbritannia på samme måte som i Norge.

Danmark har den laveste fravalgsprosenten (38 prosent) av de fire landene i tabellen, og den er også lavere enn i Norge.[14] Blant selskapene som har valgt bort revisor, får cirka halvparten fortsatt attestasjoner fra revisor i form av «erklæring om review» eller «erklæring om assistance» (Ervervstyrelsen 2014). Tilsvarende opplysninger er ikke tilgjengelig for de andre landene.

En sannsynlig årsak til at fravalgsprosenten er lavere i Danmark enn i Sverige, Norge og Finland skyldes at danske revisorer kan bistå selskapene med regnskapsføringen, jf. Ervervstyrelsen 2009b punkt 6.1.1:

> *For en virksomhed, der ikke er klassificeret som en virksomhed af interesse for offentligheden, vil deltagelse i bogføring og udarbejdelsen af regnskaberne ikke automatisk bevirke udelukkelse af erklæringsafgivelse, herunder afgivelse af revisionspåtegning, for revisor. I stedet vil revisor og revisionsvirksomheden skulle foretage en afvejning af graden af bistand bl.a. sammenholdt med kundevirksomhedens størrelse……*
>
> *Som udgangspunkt kan det siges, at det er ledelsen, der er ansvarlig for regnskabsaflæggelsen, som bl.a. omfatter stillingtagen til regnskabspraksis, værdiansættelser, udarbejdelse af ledelsesberetning mm. Derimod vil revisor normalt kunne forestå regnskabsudarbejdelsen, der er den mere mekaniske proces med at opstille regnskabet ud fra bogføringen ved anvendelse af den af ledelsen valgte regnskabspraksis mm.*

I de andre landene vil så aktiv bistand bli det ansett som brudd på bestemmelsene om uavhengig og derfor være forbudt. Siden danske selskaper kan bruke revisor som både regnskapsfører og revisor, er det rimelig at andelen som velger bort revisor er lavere.

[14] Av notatene til Ervervstyrelsen fremgår det ikke hvilke kriterer som er lagt til grunn for Ervervsstyrelsen anslag på antall fravalgskandidater (se f.eks. Ervervsstyrelsen 2014 s. 11). Det er følgelig usikkert, f.eks. om datterselskaper blir regnet med som fravalgskandidater eller ei.

I Finland er terskelverdiene små og fravalgsprosenten høy (78,6 prosent i 2010). Et interessant funn i Ojala et al. (2014) er at modellen de bruker for analysere sammenhengen mellom forklaringsfaktorer og fravalg blir bedre over tid, hvilket betyr at selskapene over tid opptrer mer i samsvar med det som teorien predikerer.

I Sverge er terskelverdiene høyere enn i Finland, men lavere enn i Danmark og Norge. Fravalgsprosenten er på 52 prosent.

I Danmark, Finland og Storbritannia ser vi at fravalgsprosenten øker over tid. Det er konsistent med at det tar tid før selskapene forstår at de kan foreta fravalg eller at de trenger tid for tilpasse seg. Hvis selskaper f.eks. har lånevilkår som pålegger dem revisjon, kan det ta tid før de får forhandlet seg fram til en avtale som gjør at de kan dra nytte av revisjonsfritaksordningen. Også i Norge ser vi at fravalgsprosenten øker over tid, jf. Tabell 2-10.

2.6 Revidert og urevidert næringsvirksomhet hos regnskapspliktige selskaper

Næringsvirksomhet kan utøves gjennom ulike selskapsformer og revisjonsplikten er dels avhengig av selskapsform og dels avhengig av omfanget på virksomheten. For mindre virksomheter organisert som ENK eller ANS har virksomheten aldri vært omfattet av revisjonsplikten. Gjennom revisjonsfritaksordningen som trådte i kraft 1.5.2011 ble det flere selskaper som kan drive næringsvirksomhet uten lovpålagt revisjon. Blant de ASene vi har regnskapsinformasjon for (227 750 per 31.12.2012), var 23 699 etablert uten revisor og 52 644 hadde foretatt fravalg. Målt i prosent av antall AS med tilgjengelig regnskapsinformasjon driver følgelig over 1/3-del ((23 699 + 52644) / 227 750 = 0,335) av alle ASene urevidert næringsvirksomhet. Dersom man ikke tar hensyn til at fravalgselskapene er små, kan det synes som myndighetene har gjennomført et stort eksperiment ved å la 1/3-del av ASene få drive urevidert næringsvirksomhet med de muligheter det kan gi for økte skatte- og avgiftsunndragelser m.v. For å sette revisjonsfritaksordningen i perspektiv, og dermed gi et bedre grunnlag for å vurdere potensialet for positive og negative effekter av revisjonsfritaksordningen, presenteres det i det følgende tabeller som viser hvor stor andel av næringsvirksomheten hos regnskapspliktige enheter som drives med og uten revisor. Vi forklarer tabellene i teksten, illustrerer poenget med grafer og plasserer tabellene i vedlegg (se kapittel 2.8).

Tidsperioden som dekkes av tabellene er 2000-2012 når omfanget på den ureviderte næringsvirksomheten måles ved sum driftsinntekter (Tabell 2-13) og sum eiendeler (Tabell 2-14). For tabellene som gjelder selskapenes avsetninger til betalbar skatt (Tabell 2-15) og skyldig offentlige avgifter (Tabell 2-16) er perioden 2009-2012. I tabellene over avsetning til betalbar skatt og skyldig offentlige avgifter er beregningsgrunnlaget selskaper som har henholdsvis positiv betalbar skatt eller positiv skyldig offentlige avgifter. I hver tabell er tallene brutt ned på selskapsformene AS, ASA, NUF, ANS/DA, ENK og ANDRE. Siste kolonne i hver tabell viser tallene for alle regnskapspliktige selskaper uavhengig av selskapsform.

I hver tabell gjelder panel A samtlige regnskapspliktige enheter, mens panel B gjelder regnskapspliktige enheter med omsetning under 50 millioner kroner (men avgrenset til selskaper med positiv betalbar skatt eller positiv skyldig offentlige avgifter i Tabell 2-15 og Tabell 2-16). Årsaken til at selskaper med over 50 millioner kroner utelates i panel B er at store selskaper, som rimeligvis alltid vil ha revisjonsplikt (f.eks. Olav Thon AS, Reitangruppen AS og Ferd AS), bidrar vesentlig til å øke f.eks. omsetningen/balansesummen for samtlige selskaper. Dermed kan anslagene på den ureviderte

omsetningen i prosent av samlet omsetning bli lav, selv om det kronemessig er snakk om betydelige beløp. Når man utelater selskaper med omsetning over 50 millioner kroner er man sikker på at prosentsatsene for den ureviderte omsetningen ikke blir «kunstig lav» på grunn av store selskaper. Når man setter grensen ved 50 millioner kroner innebærer det at beregningene omfatter 20 prosent av de samlede driftsinntektene hos alle aksjeselskapene i 2010 og 15 prosent når vi ser alle regnskapspliktige enheter under ett.

Grensen på 50 millioner kroner er satt relativt vilkårlig. Siden telleren i brøken som beregner prosentsatsen er upåvirket av omsetningsgrensen, vil prosentsatsen for den ureviderte omsetningen avta dersom grensen økes. Det er verdt å merke seg at grensen på 50 millioner kroner er lavere enn maksimalgrensene som EU opererer med. Artikkel 3 (2) i direktiv 2013/34 [15], som definerer mikroselskaper (micro undertakings) og små selskaper (small undertakings), opererer med følgende terskelverdier:

> *1. In applying one or more of the options in Article 36, Member States shall define micro-undertakings as undertakings which on their balance sheet dates do not exceed the limits of at least two of the three following criteria:*
> *(a) balance sheet total: EUR 350 000;*
> *(b) net turnover: EUR 700 000;*
> *(c) average number of employees during the financial year: 10.*
> *2. Small undertakings shall be undertakings which on their balance sheet dates do not exceed the limits of at least two of the three following criteria:*
> *(a) balance sheet total: EUR 4 000 000;*
> *(b) net turnover: EUR 8 000 000;*
> *(c) average number of employees during the financial year: 50.*
> *Member States may define thresholds exceeding the thresholds in points (a) and (b) of the first subparagraph. However, the thresholds shall not exceed EUR 6 000 000 for the balance sheet total and EUR 12 000 000 for the net turnover.*

Små selskaper er selskaper som ikke har omsetning over 8 millioner EUR, men medlemslandene gis anledning til å heve terskelverdiene til 12 millioner EUR. Med en valutakurs på 8 NOK/EUR gir det terskelverdier i norske kroner på henholdsvis 64 millioner kroner og 92 millioner kroner for små selskaper. Revisjonsfritaksordningen i Norge har en terskelverdi på omsetning som gjør at alle fravalgskandidatene blir å anse som mikroselskaper: EUs terskelverdi på EUR 700 000 tilsvarer 5,6 millioner norske kroner med en valutakurs på 8 NOK/EUR. Når vi setter grensen på 50 millioner kroner, har vi følgelig avgrenset analysen til selskaper som er mindre enn de EU definerer som små målt ved omsetningen.

Figur 2-10 viser utviklingen i andelen av den ureviderte omsetningen i årene 2007 til og med 2012.[16] Ser vi på de omfanget av næringsvirksomheten som skjer hos alle ASene, er prosentandelen økt fra 0 til 1,5 prosentpoeng i 2012. Når beregningsgrunnlaget er ASene med omsetning under 50 millioner, øker prosentandelen fra 0 til 7,6 prosent. Også når vi ser på utviklingen i den ureviderte balansesummen i Figur 2-11, er økningen i den ureviderte andelen av eiendelene beskjeden: Fra 0 prosent med revisjonsplikt for alle AS til 1,1 prosent i 2012. Når vi ser alle regnskapspliktige under ett, utgjør den

---

[15] DIRECTIVE 2013/34/EU OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 26 June 2013 on the annual financial statements, consolidated financial statements and related reports of certain types of undertakings, amending Directive 2006/43/EC of the European Parliament and of the Council and repealing Council Directives 78/660/EEC and 83/349/EEC.

16 Vi starter grafen i 2007/2008 fordi det ikke er store forskjeller mellom årene 2007/2008 og tidligere år, og fordi vi da kan oppgi prosentsatsene for den ureviderte omsetningen i grafene.

ureviderte delen av balansesummen 0,8 prosentpoeng. Når vi ser på de små selskapene, definert som selskaper med under 50 millioner kroner i omsetning, utgjør den ureviderte balansesummen 9,3 prosent.

Ser vi på tallene i tabellene i kapittel 2.8, ser vi at omsetningen i 2010 hos de regnskapspliktige enhetene totalt er på vel 5 307 milliarder kroner (panel A i Tabell 2-13) og selskapene hadde til sammen sum eiendeler på 17 372 milliarder kroner (panel A i Tabell 2-14). Av disse beløpene var henholdsvis 0,17 prosent og 0,52 prosent ikke revidert. Etter innføringen av revisjonsfritaksordingen har den ureviderte andelen av omsetningen og balansesummen økt til henholdsvis 1,4 prosent og 0,81 prosent. Samtidig har omsetningen (sum eiendeler) økt til 6 149 (19 645) milliarder kroner, slik at den ureviderte omsetningen (sum eiendeler) i 2012 utgjør 65 (158) milliarder kroner. 65 milliarder kroner i omsetning og 158 milliarder kroner i eiendeler er isolert sett store beløp, men relativt sett har revisjonsfritaket i begrenset grad ført til at omsetningen og balansesummen ikke lenger blir revidert.

Figur 2-10: Prosentandelen av driftsinntektene hos alle regnskapspliktige enheter (AS) og alle regnskapspliktige enheter (AS) med omsetning under 50 millioner kroner som skjer hos enheter (AS) som ikke har revisor.

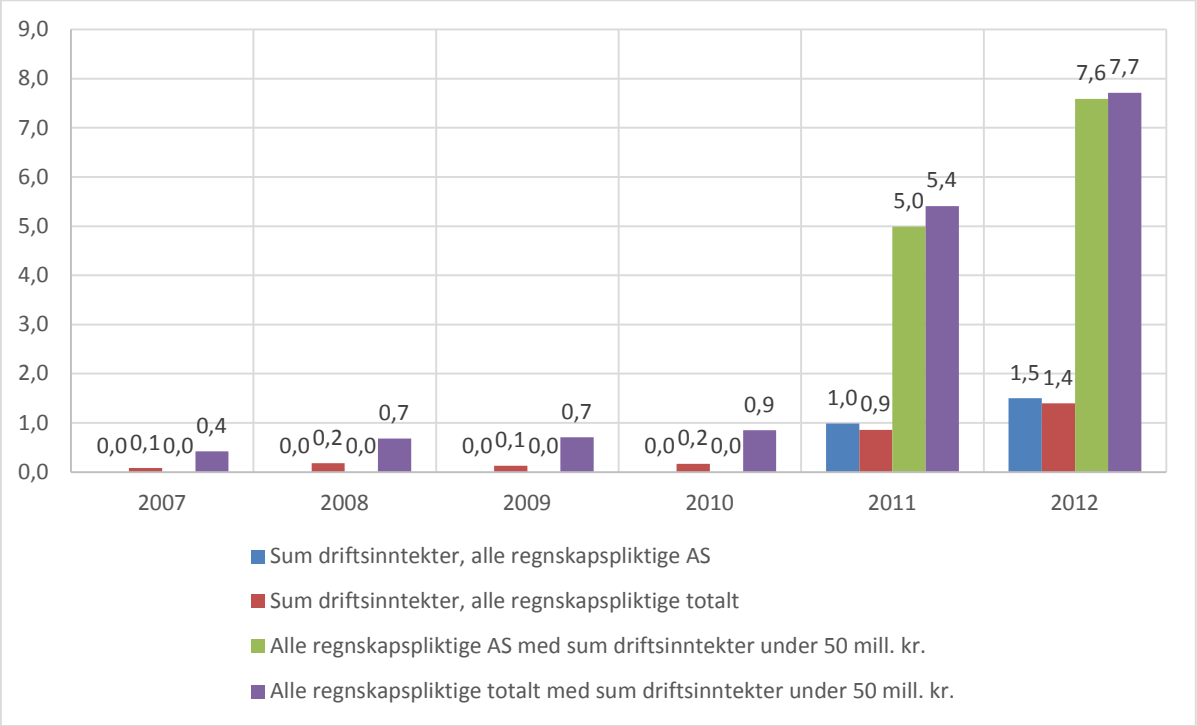

Figur 2-11: Prosentandelen av sum eiendeler hos alle regnskapspliktige enheter (AS) og alle regnskapspliktige enheter (AS) med omsetning under 50 millioner kroner som skjer hos enheter (AS) som ikke har revisor.

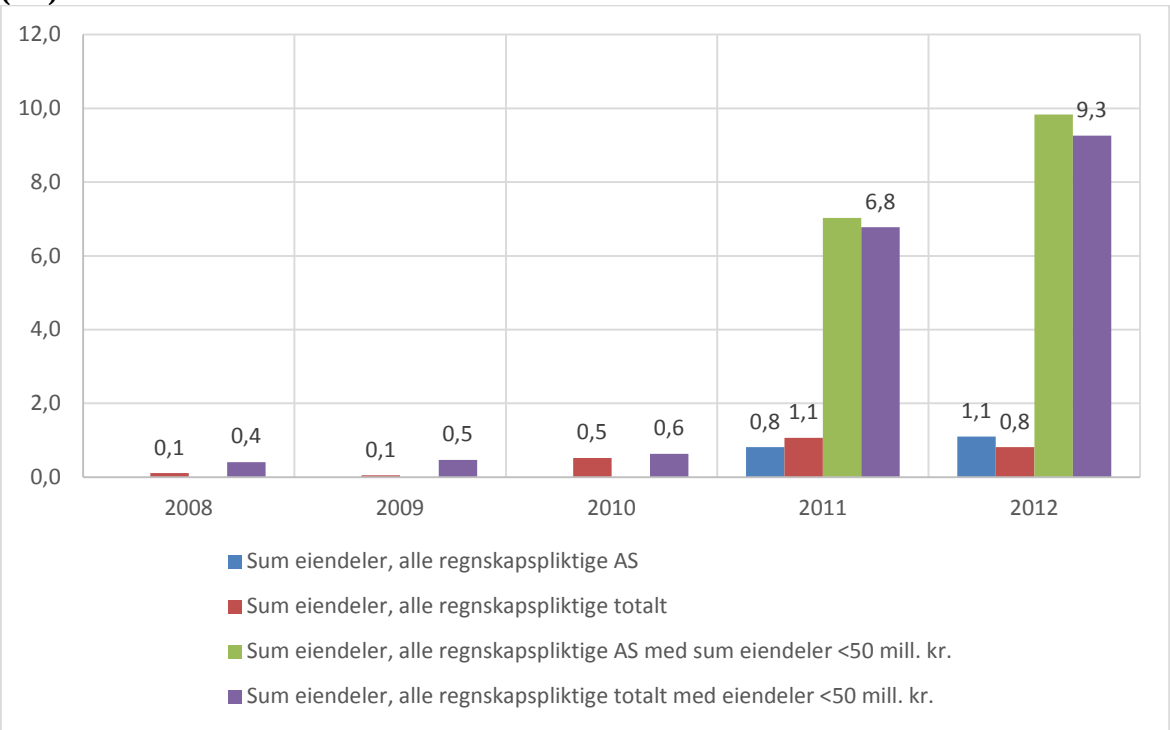

Figur 2-12: Prosentandelen av betalbar skatt hos alle regnskapspliktige enheter (AS) og alle regnskapspliktige enheter (AS) med omsetning under 50 millioner kroner som skjer hos enheter (AS) som ikke har revisor. Kun selskaper med positiv betalbar skatt inngår i beregningsgrunnlaget.

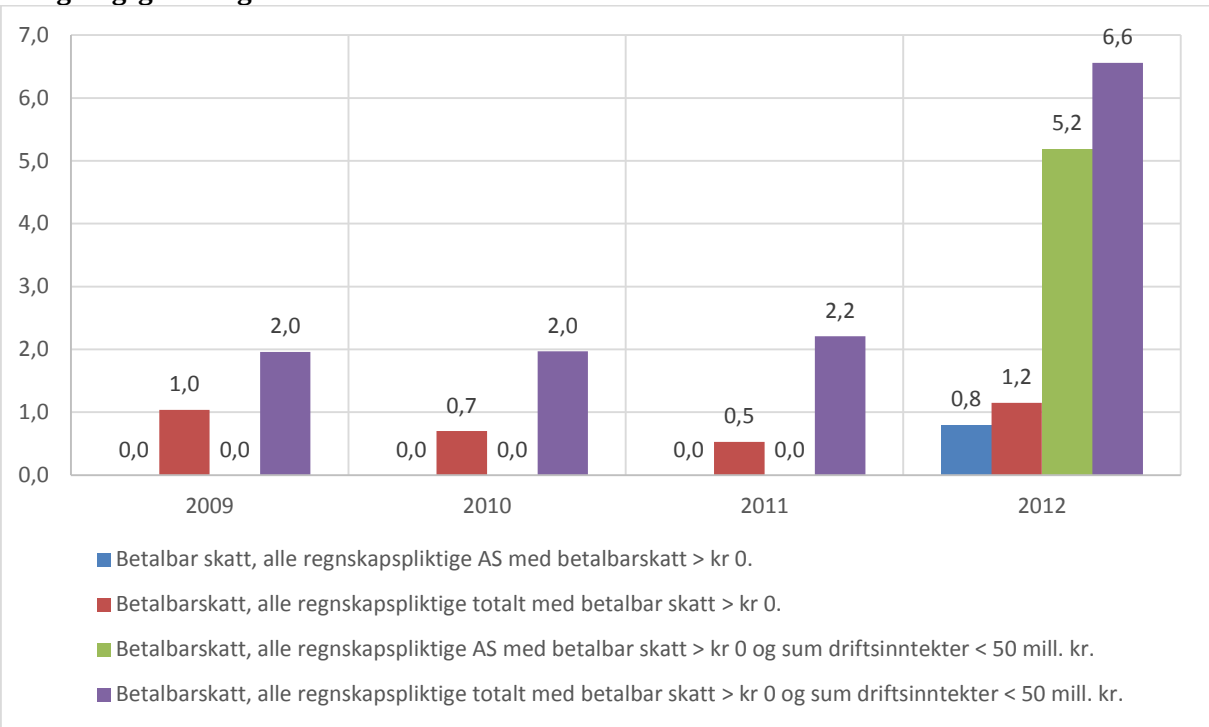

Figur 2-13: Prosentandelen av skyldig offentlige avgifter hos alle regnskapspliktige enheter (AS) og alle regnskapspliktige enheter (AS) med omsetning under 50 millioner kroner som skjer hos enheter (AS) som ikke har revisor. Kun selskaper med positiv beløp for skyldige offentlige avgifter inngår i beregningsgrunnlaget.

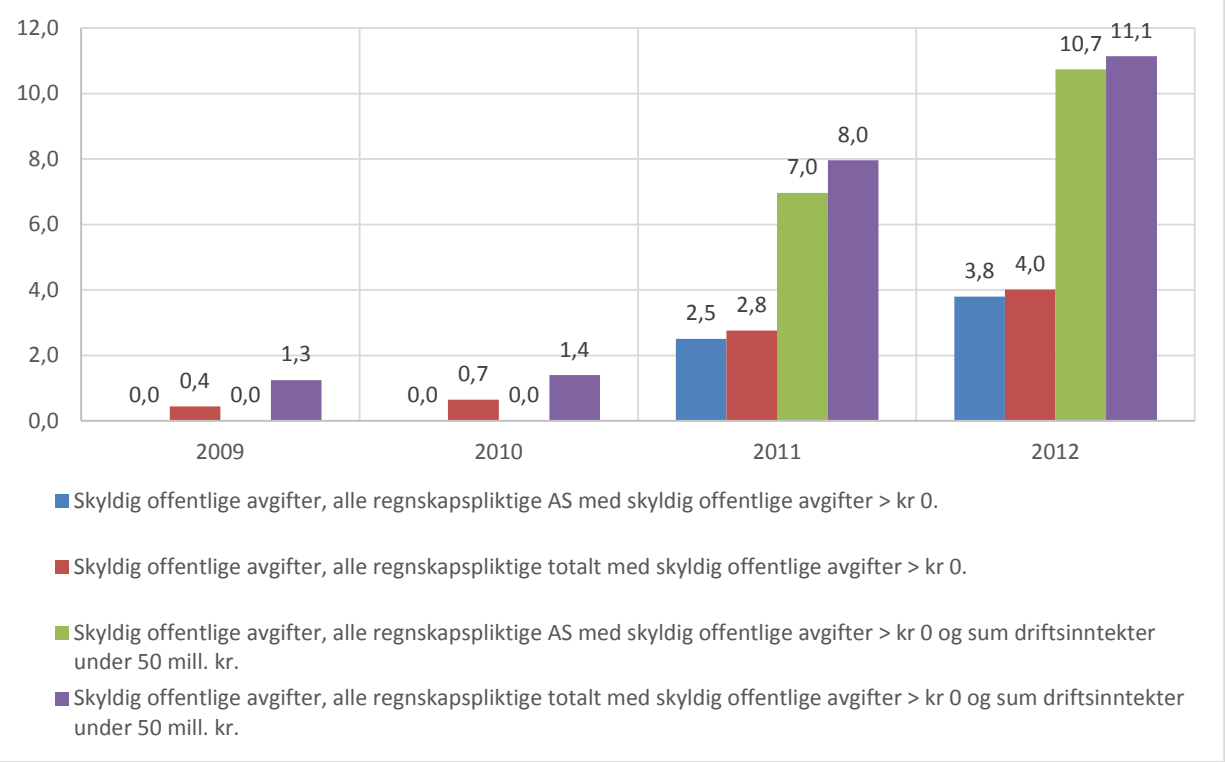

Ser vi på Figur 2-12, som viser utviklingen i den ureviderte andelen av betalbar skatt, og Figur 2-13, som viser utviklingen i den ureviderte andelen av skydlige offentlige avgifter, ser vi at revisjonsfritaksordningen har hatt begrenset virkning: Den ureviderte andelen av betalbar skatt har økt fra 1 prosent i 2009 til 1,2 prosent i 2012 når vi ser alle regnskapspliktige under ett og fra 0 til 0,8 prosentpoeng fra 2010 til 2012 når vi kun ser på alle ASene. Skyldige offentlige avgifter har økt fra 0,4 prosentpoeng i 2009 til 4 prosentpoeng i 2012 for alle regnskapspliktige totalt. Når vi ser på ASene, er den ureviderte andelen 3,8 prosent i 2012.

I 2010 hadde selskapene avsatt 163 milliarder kroner til betalbar skatt (panel A i Tabell 2-15) og 102 milliarder kroner i skyldige offentlige avgifter (panel A i Tabell 2-16). Av disse beløpene var 0,70 prosent og 0,75 prosent regnskapsført hos selskaper som ikke hadde revisor. I 2012 utgjør avsetningene til betalbar skatt og skyldig offentlige avgifter henholdsvis 180 milliarder kroner og 110 milliarder kroner, og den ureviderte andelen utgjør henholdsvis 2,62 prosent og 4,01 prosent.

Sett i lys av at mer enn 1/3-del av ASene i 2012 driver sin virksomhet uten revisor, viser tallene at næringsvirksomheten som utføres blant norske aksjeselskaper fortsatt i hovedsak er gjenstand for revisors kontroll.

2.7 Konkluderende merknader

Regnskapsplikten omfatter 60 prosent av alle registrerte foretak i 2012, men det er i tillegg enheter som er regnskapspliktige som ikke er foretak (f.eks. de fleste stiftelsene). Det var vel 261 000 selskaper som overholdt innsendingsplikten av årsregnskapet i 2012. Av aksjeselskapene hadde 221 629 overholdt

innsendingsplikten (per desember 2013), men vi bruker også regnskapsopplysninger fra Skatteetaten og har da regnskapsinformasjon om 227 000 AS. Sett i forhold til bestanden av AS per 31.12.2012 (som er 234 062 ifølge Skatteetaten og 235 174 ifølge Brønnøysundregisteret), bruker vi et datasett i denne rapporten som nær dekker populasjonen av aksjeselskaper (datasettet dekker 97 prosent av bestanden). Den høye dekningsgraden gjør at vi kan utelukke at resultatene vil være påvirket av utvalgsskjevheter.

Utviklingen i nystiftede selskaper viser at AS-formen er blitt meget populær etter 1.1.2012, dvs. etter at det ble enklere og rimeligere å stifte aksjeselskap. Revisjonsfritaksordningen har også gitt insentiver til økt etablering av AS, men det var først etter 1.1.2012 at nyetableringen virkelig skjøt fart. I 2012 og 2013 er det nesten dobbelt så mange nyetablerte AS som i årene 2000-2004 og 2008-2010. Økningen i nyetablerte AS kan ikke forklares med at eksisterende virksomhet er overført til nystiftede AS. Det er i hovedsak nyetablert virksomhet er er lagt inn i de nystiftede ASene.

Bruken av NUF har blitt kraftig redusert og det er en sterk nedgang i bruken av NUF etter 2011. I 2011 var det 17 184 NUF, og i 2012 og 2013 var tallene henholdsvis 14 570 og 12 145. Det er grunn til å tro at overgangen fra NUF til AS vil øke ytterligere ettersom skattereglene er endret og NUF kan nå overføres til AS uten gevinstbeskatning. Bruken av ENK har økt gradvis fram til 2011, men har avtatt noe i 2012 og 2013. Det er fortsatt svært mange ENK (128 945) per 31.12.2013, og av disse er cirka 3 100 regnskapspliktige. Bruken av DA holder seg stabil, mens det har vært en nedgang i bestanden av ANS siden 2007. Lempingen i revisjonsplikten og de øvrige endringene i aksjeloven ser ikke ut til å ha påvirket bruken av ANS siden det ikke er noe skift i den avtakende trenden i bruken av ANS.

Av de 51 912 nystiftede aksjeselskapene i 2012 og 2013 har 31,8 prosent revisor per januar 2014. Blant selskapene som kan foreta fravalg, ligger fravalgsprosenten på 57 prosent (50 prosent hvis vi tar datterselskaper med blant fravalgskandidatene). I sum betyr dette at om lag 2/3-del av alle AS i 2012 driver næringsvirksomhet uten å være underlagt revisjon. Relativt sett har imidlertid innføringen av revisjonsfritak for de minste AS hatt begrenset effekt: Av de regnskapspliktiges omsetning har lettelsene i revisjonsplikt økt den ureviderte andelen av omsetningen hos de regnskapspliktige selskapene fra 0,17 prosent i 2010 til 1,4 prosent i 2012. Brukes balansesummen som målestokk, har revisjonsfritaksordningen økt andelen av den ureviderte balansesummen fra 0,52 prosent i 2010 til 0,81 prosent i 2012. Mål ved betalbar skatt (skyldig offentlige avgifter), har den ureviderte betalbare skatten (skyldige offentlig avgifter) økt fra 0,15 (2,62) prosent til 0,66 (4,01) prosent. Så selv om det er mange selskaper som driver uten revisor, er 96 prosent eller mer av næringsvirksomheten hos de regnskapspliktige fortsatt underlagt revisors kontroll.

2.8 Vedlegg: Beregninger av reviderte og ureviderte regnskapsposter 2000-2012

Tidsperioden som dekkes av tabellene er 2000-2012 når omfanget på den ureviderte næringsvirksomheten måles ved sum driftsinntekter (Tabell 2-13) og sum eiendeler (Tabell 2-14). For tabellene som gjelder selskapens avsetninger til betalbar skatt (Tabell 2-15) og skyldig offentlige avgifter (Tabell 2-16), er perioden 2009-2012. I tabellene over avsetning til betalbar skatt og skyldig offentlige avgifter er beregningsgrunnlaget selskaper som har henholdsvis positiv betalbar skatt eller positiv skyldig offentlige avgifter. I hver tabell er tallene brutt ned på selskapsformene AS, ASA, NUF, ANS/DA, ENK og ANDRE. Siste kolonne i hver tabell viser tallene for alle regnskapspliktige selskaper uavhengig av selskapsform. I hver tabell gjelder panel A samtlige regnskapspliktige enheter, mens panel B gjelder regnskapspliktige enheter med omsetning under 50 millioner kroner (men avgrenset til selskaper med positiv betalbar skatt eller positiv skyldig offentlige avgifter i Tabell 2-15 og Tabell 2-16).

For å forklare hvordan tabellene leses, tas det utgangspunkt i tallene for 2012 i panel A i Tabell 2-13, som ser slik ut:

År		AS	ASA	NUF	ANS/DA	ENK	ANDRE	Totalt
2012	*Σ alle*	4 331,16	700,45	448,11	44,58	5,13	619,79	6 149,22
	N alle	221 629	256	8 120	3 357	3 169	24 722	261 253
	Σ u/rev	64,92	0	4,43	0,82	0,98	15,1	86,26
	N u/rev	67 220	0	7 140	1 097	1 467	1 933	78 857
	% u/rev	1,50	0,00	0,99	1,84	19,10	2,44	1,40

Kolonnen helt til høyre, «Totalt», viser tall for samtlige regnskapspliktige enheter som har overholdt innsendingsplikten. Linjen «Σ alle» viser at samlet omsetningen for alle regnskapspliktige er 6 149,22 milliarder kroner. Linjen «N alle» viser at det er 261 253 regnskapspliktige enheter. Linjen «Σ u/rev» viser at samlet omsetning for regnskapspliktige selskaper uten revisor er 86,6 milliarder kroner og linjen «N u/rev» viser at det er 78 857 regnskapspliktige enheter som ikke har revisor. I prosent av samlet omsetning utgjør den ureviderte omsetningen (86,26 * 100 / 6 149,22 =) 1,40 prosent. Ved å se på de øvrige kolonnene for år 2012, kan man finne frem til hvilke selskapsformer som bidrar til den ureviderte omsetningen, som i 2012 er ASene. Det er 67 220 AS uten revisor og disse har en samlet omsetning på nesten 65 milliarder kroner. I prosent av all omsetning som ble regnskapsført hos alle ASene i 2012, har revisjonsfritaket ført til at 1,5 prosent av omsetningen ikke lenger er revidert.

Tabell 2-13: Sum driftsinntekter for regnskapspliktige enheter med og uten revisor 2009-2012

Panel A: Sum driftsinntekter, alle regnskapspliktige

År		*AS*	*ASA*	*NUF*	*ANS/DA*	*ENK*	*ANDRE*	*Totalt*
2000	*Σ alle*	2 054,00	298,57	54,84	15,63	5,46	210,47	2 638,98
	N alle	135 562	578	73	394	1 385	7 664	145 656
	Σ u/rev	0	0	0,01	0,17	1,25	21,36	22,8
	N u/rev	0	0	8	157	1 132	5 936	7 233
	% u/rev	0,00	0,00	0,02	1,09	22,89	10,15	0,86
2001	*Σ alle*	2 099,68	326,57	64,39	19,51	3,35	225,19	2 738,69
	N alle	138 176	569	90	408	1 947	8 278	149 468
	Σ u/rev	0	0	0	0,17	1,09	25,99	27,25
	N u/rev	0	0	0	147	1 823	839	2 809
	% u/rev	0,00	0,00	0,00	0,87	32,54	11,54	1,00
2002	*Σ alle*	2 192,62	354,7	58,32	24,55	4,76	288,48	2 923,43

Panel A: Sum driftsinntekter, alle regnskapspliktige								
År		*AS*	*ASA*	*NUF*	*ANS/DA*	*ENK*	*ANDRE*	*Totalt*
	N alle	140 625	521	105	542	2 715	9 404	153 912
	Σ u/rev	0	0	0	0,38	2,8	0,78	3,95
	N u/rev	0	0	2	247	2 532	624	3 405
	% u/rev	0,00	0,00	0,00	1,55	58,82	0,27	0,14
2003	*Σ alle*	2 290,74	346,35	25,76	25,4	5,2	330,78	3 024,24
	N alle	141 502	489	146	594	2 599	10 666	155 996
	Σ u/rev	0	0	0,01	0,52	2,21	0,37	3,11
	N u/rev	0	0	27	265	2 245	495	3 032
	% u/rev	0,00	0,00	0,04	2,05	42,50	0,11	0,10
2004	*Σ alle*	2 564,70	405,91	28,93	26,62	4,46	387,37	3 417,99
	N alle	143 965	460	147	679	2 717	10 290	158 258
	Σ u/rev	0	0	0,01	0,36	2,11	0,29	2,77
	N u/rev	0	0	30	303	2 477	414	3 224
	% u/rev	0,00	0,00	0,03	1,35	47,31	0,07	0,08
2005	*Σ alle*	2 854,12	493,54	112,67	40,68	5,79	421,54	3 928,35
	N alle	157 264	446	997	2 192	3 569	18 221	182 689
	Σ u/rev	0	0	0,42	0,56	1,87	0,47	3,33
	N u/rev	0	0	748	534	2 302	497	4 081
	% u/rev	0,00	0,00	0,37	1,38	32,30	0,11	0,08
2006	*Σ alle*	3 290,42	529,64	55,05	39,9	5,55	482,68	4 403,25
	N alle	180 259	450	1 682	2 332	3 180	21 068	208 971
	Σ u/rev	0	0	0,89	0,49	1,27	0,66	3,31
	N u/rev	0	0	1 333	493	1 824	688	4 338
	% u/rev	0,00	0,00	1,62	1,23	22,88	0,14	0,08
2007	*Σ alle*	3 595,84	563,59	56,7	42,64	5,67	484,6	4 749,05
	N alle	191 627	384	2 573	2 316	2 999	22 296	222 195
	Σ u/rev	0	0	1,44	0,68	1,11	0,58	3,82
	N u/rev	0	0	2 213	439	1 585	661	4 898
	% u/rev	0,00	0,00	2,54	1,59	19,58	0,12	0,08
2008	*Σ alle*	3 747,86	695,04	147,68	42,68	7,3	506,93	5 147,49
	N alle	197 648	343	5 826	3 251	3 727	23 159	233 954
	Σ u/rev	0	0	3,22	1,51	1,22	3,44	9,38
	N u/rev	0	0	5 129	713	1 933	725	8 500
	% u/rev	0,00	0,00	2,18	3,54	16,71	0,68	0,18
2009	*Σ alle*	3 581,47	462,09	208,57	38,08	5,54	566,83	4 862,58
	N alle	199 889	307	7 066	3 577	3 641	23 733	238 213
	Σ u/rev	0	0	3,56	0,77	1,15	0,69	6,18
	N u/rev	0	0	6 299	901	1 926	872	9 998
	% u/rev	0,00	0,00	1,71	2,02	20,76	0,12	0,13
2010	*Σ alle*	3 829,09	577,8	310,45	39,1	6,01	544,31	5 306,77
	N alle	203 020	299	8 488	3 496	3 479	23 980	242 762
	Σ u/rev	0	0	4,33	0,79	1,72	2,08	8,92
	N u/rev	0	0	7 647	954	1 677	1 461	11 739
	% u/rev	0,00	0,00	1,39	2,02	28,62	0,38	0,17

Panel A: Sum driftsinntekter, alle regnskapspliktige								
År		*AS*	*ASA*	*NUF*	*ANS/DA*	*ENK*	*ANDRE*	*Totalt*
2011	*Σ alle*	4 140,82	708,36	413,49	46,92	5,41	552,1	5 867,11
	N alle	208 048	277	9 031	3 420	3 349	24 226	248 351
	Σ u/rev	41,2	0	4,96	0,98	1,09	2,13	50,37
	N u/rev	43 103	0	8 115	1 041	1 578	1 652	55 489
	% u/rev	0,99	0,00	1,20	2,09	20,15	0,39	0,86
2012	*Σ alle*	4 331,16	700,45	448,11	44,58	5,13	619,79	6 149,22
	N alle	221 629	256	8 120	3 357	3 169	24 722	261 253
	Σ u/rev	64,92	0	4,43	0,82	0,98	15,1	86,26
	N u/rev	67 220	0	7 140	1 097	1 467	1 933	78 857
	% u/rev	1,50	0,00	0,99	1,84	19,10	2,44	1,40

Panel B: Alle regnskapspliktige med sum driftsinntekter under 50 mill. kr.								
År		*AS*	*ASA*	*NUF*	*ANS/DA*	*ENK*	*ANDRE*	*Totalt*
2000	*Σ alle*	567,24	3,59	0,53	1,74	3,36	17,96	594,4
	N alle	130 578	400	30	364	1 355	7 292	140 019
	Σ u/rev	0	0	0,01	0,17	1,04	7,79	9,01
	N u/rev	0	0	8	157	1 129	5 852	7 146
	% u/rev	0,00	0,00	1,89	9,77	30,95	43,37	1,52
2001	*Σ alle*	583,2	3,84	0,6	1,56	2,49	18,38	610,06
	N alle	133 022	397	42	368	1 934	7 884	143 647
	Σ u/rev	0	0	0	0,17	1,09	1,13	2,39
	N u/rev	0	0	0	147	1 823	806	2 776
	% u/rev	0,00	0,00	0,00	10,90	43,78	6,15	0,39
2002	*Σ alle*	598,35	3,44	0,65	2,24	4,53	22,87	632,08
	N alle	135 418	358	47	491	2 712	8 945	147 971
	Σ u/rev	0	0	0	0,38	2,8	0,59	3,76
	N u/rev	0	0	2	247	2 532	623	3 404
	% u/rev	0,00	0,00	0,00	16,96	61,81	2,58	0,59
2003	*Σ alle*	609,77	3,07	0,76	2,58	4,89	26,06	647,12
	N alle	136 229	331	92	545	2 595	10 162	149 954
	Σ u/rev	0	0	0,01	0,41	2,21	0,37	3
	N u/rev	0	0	27	264	2 245	495	3 031
	% u/rev	0,00	0,00	1,32	15,89	45,19	1,42	0,46
2004	*Σ alle*	643,36	3	0,66	2,92	4,25	27,09	681,27
	N alle	138 103	314	92	630	2 714	9 779	151 632
	Σ u/rev	0	0	0,01	0,36	2,11	0,29	2,77
	N u/rev	0	0	30	303	2 477	414	3 224
	% u/rev	0,00	0,00	1,52	12,33	49,65	1,07	0,41
2005	*Σ alle*	673,81	3,1	2,8	9,17	5,23	45,6	739,72
	N alle	150 782	302	909	2 110	3 561	17 656	175 320
	Σ u/rev	0	0	0,42	0,56	1,87	0,47	3,33
	N u/rev	0	0	748	534	2 302	497	4 081
	% u/rev	0,00	0,00	15,00	6,11	35,76	1,03	0,45
2006	*Σ alle*	728,4	2,98	4,14	9	4,25	49,2	797,96

Panel B: Alle regnskapspliktige med sum driftsinntekter under 50 mill. kr.								
År		*AS*	*ASA*	*NUF*	*ANS/DA*	*ENK*	*ANDRE*	*Totalt*
	N alle	173 106	309	1 592	2 254	3 171	20 463	200 895
	Σ u/rev	0	0	0,89	0,49	1,27	0,6	3,26
	N u/rev	0	0	1 333	493	1 824	687	4 337
	% u/rev	0,00	0,00	21,50	5,44	29,88	1,22	0,41
2007	*Σ alle*	776,82	2,47	4,83	9,53	4,01	52,72	850,38
	N alle	183 581	257	2 488	2 234	2 990	21 678	213 228
	Σ u/rev	0	0	1,44	0,43	1,11	0,58	3,58
	N u/rev	0	0	2 213	438	1 585	661	4 897
	% u/rev	0,00	0,00	29,81	4,51	27,68	1,10	0,42
2008	*Σ alle*	789,97	2,12	9,44	11,47	4,69	58,31	876,01
	N alle	189 256	238	5 640	3 168	3 717	22 504	224 523
	Σ u/rev	0	0	3,22	0,87	1,22	0,64	5,95
	N u/rev	0	0	5 129	712	1 933	724	8 498
	% u/rev	0,00	0,00	34,11	7,59	26,01	1,10	0,68
2009	*Σ alle*	781,41	1,88	10,36	11,55	4,67	60,71	870,57
	N alle	191 867	212	6 877	3 498	3 633	23 035	229 122
	Σ u/rev	0	0	3,56	0,77	1,15	0,69	6,18
	N u/rev	0	0	6 299	901	1 926	872	9 998
	% u/rev	0,00	0,00	34,36	6,67	24,63	1,14	0,71
2010	*Σ alle*	799,97	1,95	11,69	11,51	4,65	61,24	891,01
	N alle	194 681	202	8 264	3 415	3 469	23 288	233 319
	Σ u/rev	0	0	4,33	0,79	1,1	1,37	7,59
	N u/rev	0	0	7 647	954	1 676	1 453	11 730
	% u/rev	0,00	0,00	37,04	6,86	23,66	2,24	0,85
2011	*Σ alle*	825,39	1,71	12,44	11,65	4,66	63,23	919,08
	N alle	199 088	190	8 782	3 334	3 340	23 535	238 269
	Σ u/rev	41,2	0	4,96	0,83	1,09	1,66	49,74
	N u/rev	43 103	0	8 115	1 039	1 578	1 645	55 480
	% u/rev	4,99	0,00	39,87	7,12	23,39	2,63	5,41
2012	*Σ alle*	855,84	1,61	12,69	11,52	4,51	65,44	951,61
	N alle	212 273	175	7 878	3 262	3 162	23 998	250 748
	Σ u/rev	64,92	0	4,43	0,82	0,98	2,19	73,35
	N u/rev	67 220	0	7 140	1 097	1 467	1 925	78 849
	% u/rev	7,59	0,00	34,91	7,12	21,73	3,35	7,71

Note: Tabellen viser sum driftsinntekter totalt og fordelt på selskapsformer for regnskapspliktige med og uten revisjonsplikt i årene 2000-2012. Panel A viser tall for alle regnskapspliktige som har levert årsregnkap til Regnskapsregistereret på det tidspunkt Senter for eierskapsforskning oppdaterer sin database. Panel B viser tall for regnskapspliktige med sum driftsinntekter under 50 milloner kroner. Kolonnen «Σ alle» viser sum driftsinntekter i milliarder kroner for alle regnskapspliktige. Kolonnen «N alle» viser antall regnskapspliktige. Kolonnen «Σ u/rev» viser sum driftsinntekter for alle regnskapspliktige som ikke er revisjonspliktige eller som har valgt bort revisor. Kolonnen «N u/rev» viser antall regnskapspliktige som ikke er revisjonspliktige eller som har valgt bort revisor. Kolonnen «% u/rev» viser sum driftsinntekter for regnskapspliktige uten revisor i prosent av sum driftsinntekter for alle regnskapspliktige. Datagrunnlaget er levert av Senter for eieskapsforskning/Experian (selskapsform, regnskapstall, navn og orgnr på revisor) og Enrio (navn og orgnr på revisor). For selskaper som mangler informasjon om revisor i dataene fra Experian er data fra Proff Forvalt benyttet. For enkelte selskaper er navn eller organisasjonsnummer på revisor ikke tilgjengelig og følgende regler er derfor lagt til grunn: Alle AS er tildelt en revisor i årene 2000-2010. Alle ASA er tildelt en revisor. Alle NUF med sum driftsinntekter over 5 millioner kroner er tildelt en revisor (det er egentlig omsetning i foregående regnskapsår som avgjør

revisjonsplikten, men for NUFene ville tallene bli misvisende hvis kriteriet for revisjonsplikt ble knyttet til foregående regnskapsår siden store finansinstitusjoner ville bli ansett som unntatt revisjonsplikt i første driftsår). Alle ANS, DA og ENK er tildelt en revisor når foregående års sum driftsinntekter er over 5 millioner kroner.

Tabell 2-14: Sum eiendeler for regnskapspliktige enheter med og uten revisor 2009-2012

Panel A: Sum eiendeler, alle regnskapspliktige								
År		*AS*	*ASA*	*NUF*	*ANS/DA*	*ENK*	*ANDRE*	*Totalt*
2000	*Σ alle*	3 347,91	1 680,03	95,14	25,86	1,92	1 994,98	7 145,84
	N alle	135 562	578	73	394	1 385	7 664	145 656
	Σ u/rev	0	0	2,87	0,09	0,59	1 001,32	1 004,87
	N u/rev	0	0	8	157	1 132	5 936	7 233
	% u/rev	0,00	0,00	3,02	0,35	30,73	50,19	14,06
2001	*Σ alle*	3 497,75	1 723,21	817,39	30,63	1,44	1 236,44	7 306,86
	N alle	138 176	569	90	408	1 947	8 278	149 468
	Σ u/rev	0	0	0	0,12	0,61	141,37	142,1
	N u/rev	0	0	0	147	1 823	839	2 809
	% u/rev	0,00	0,00	0,00	0,39	42,36	11,43	1,94
2002	*Σ alle*	3 633,23	2 115,30	906,59	37,04	2,02	1 102,23	7 796,42
	N alle	140 625	521	105	542	2 715	9 404	153 912
	Σ u/rev	0	0	0	0,25	1,07	3,17	4,49
	N u/rev	0	0	2	247	2 532	624	3 405
	% u/rev	0,00	0,00	0,00	0,67	52,97	0,29	0,06
2003	*Σ alle*	3 793,44	2 218,31	81,46	37,84	2,48	1 384,08	7 517,61
	N alle	141 502	489	146	594	2 599	10 666	155 996
	Σ u/rev	0	0	0	0,24	1,09	0,67	2,01
	N u/rev	0	0	27	265	2 245	495	3 032
	% u/rev	0,00	0,00	0,00	0,63	43,95	0,05	0,03
2004	*Σ alle*	4 318,20	2 324,83	88,53	43,97	1,93	1 505,18	8 282,64
	N alle	143 965	460	147	679	2 717	10 290	158 258
	Σ u/rev	0	0	0	1,43	1,01	0,43	2,88
	N u/rev	0	0	30	303	2 477	414	3 224
	% u/rev	0,00	0,00	0,00	3,25	52,33	0,03	0,03
2005	*Σ alle*	4 913,50	2 677,21	213,62	78,81	4,34	2 328,55	10 216,03
	N alle	157 264	446	996	2 192	3 569	18 221	182 688
	Σ u/rev	0	0	1,42	0,68	1,01	1,35	4,45
	N u/rev	0	0	748	534	2 302	497	4 081
	% u/rev	0,00	0,00	0,66	0,86	23,27	0,06	0,04
2006	*Σ alle*	5 910,66	3 067,26	240,38	88,09	6,29	2 191,90	11 504,58
	N alle	180 259	450	1 682	2 332	3 180	21 068	208 971
	Σ u/rev	0	0	1,91	0,67	0,72	0,93	4,22
	N u/rev	0	0	1 333	493	1 824	688	4 338
	% u/rev	0,00	0,00	0,79	0,76	11,45	0,04	0,04
2007	*Σ alle*	7 300,35	2 384,57	454,2	98,35	6,16	2 516,64	12 760,27
	N alle	191 627	383	2 573	2 316	2 999	22 296	222 194
	Σ u/rev	0	0	2,91	0,78	0,63	0,82	5,12
	N u/rev	0	0	2 213	439	1 585	661	4 898
	% u/rev	0,00	0,00	0,64	0,79	10,23	0,03	0,04

Panel A: Sum eiendeler, alle regnskapspliktige								
År		*AS*	*ASA*	*NUF*	*ANS/DA*	*ENK*	*ANDRE*	*Totalt*
2008	*Σ alle*	8 082,61	2 671,58	1 834,73	108,08	6,7	2 518,17	15 221,87
	N alle	197 648	342	5 826	3 251	3 727	23 159	233 953
	Σ u/rev	0	0	12,63	1,4	0,64	1,73	16,4
	N u/rev	0	0	5 129	713	1 933	725	8 500
	% u/rev	0,00	0,00	0,69	1,30	9,55	0,07	0,11
2009	*Σ alle*	8 388,68	2 405,34	1 676,32	109,17	6,31	2 777,95	15 363,77
	N alle	199 889	306	7 066	3 577	3 641	23 733	238 212
	Σ u/rev	0	0	5,05	1,21	0,66	1,21	8,14
	N u/rev	0	0	6 299	901	1 926	872	9 998
	% u/rev	0,00	0,00	0,30	1,11	10,46	0,04	0,05
2010	*Σ alle*	9 153,22	2 728,17	2 339,68	110,94	6,46	3 033,34	17 371,81
	N alle	203 020	298	8 485	3 496	3 479	23 980	242 758
	Σ u/rev	0	0	84,31	1,37	0,83	4,47	90,97
	N u/rev	0	0	7 647	954	1 677	1 461	11 739
	% u/rev	0,00	0,00	3,60	1,23	12,85	0,15	0,52
2011	*Σ alle*	9 825,44	2 792,30	2 980,77	115,01	6,52	2 867,95	18 587,98
	N alle	208 048	276	9 028	3 420	3 349	24 226	248 347
	Σ u/rev	79,82	0	109,86	1,66	0,84	7,5	199,68
	N u/rev	43 103	0	8 115	1 041	1 578	1 652	55 489
	% u/rev	0,81	0,00	3,69	1,44	12,88	0,26	1,07
2012	*Σ alle*	10 613,18	2 725,81	3 131,67	118,5	6,09	3 049,90	19 645,15
	N alle	221 629	255	8 116	3 357	3 169	24 722	261 248
	Σ u/rev	116,76	0	15,29	1,69	0,69	23,96	158,39
	N u/rev	67 220	0	7 140	1 097	1 467	1 933	78 857
	% u/rev	1,10	0,00	0,49	1,43	11,33	0,79	0,81

Panel B: Sum eiendeler, alle med sum eiendeler under 50 mill. kr.								
År		*AS*	*ASA*	*NUF*	*ANS/DA*	*ENK*	*ANDRE*	*Totalt*
2000	*Σ alle*	558,97	3,59	0,54	1,6	1,82	25,25	591,77
	N alle	130 086	226	36	344	1 384	6 928	139 004
	Σ u/rev	0	0	0,03	0,09	0,59	14,8	15,51
	N u/rev	0	0	7	157	1 132	5 670	6 966
	% u/rev	0,00	0,00	5,56	5,63	32,42	58,61	2,62
2001	*Σ alle*	587,28	3,61	0,77	1,44	1,23	27,43	621,77
	N alle	132 409	219	42	340	1 945	7 545	142 500
	Σ u/rev	0	0	0	0,12	0,61	1,84	2,58
	N u/rev	0	0	0	147	1 823	697	2 667
	% u/rev	0,00	0,00	0,00	8,33	49,59	6,71	0,41
2002	*Σ alle*	597,69	3,44	0,74	1,93	1,73	30,91	636,44
	N alle	134 698	212	51	469	2 712	8 585	146 727
	Σ u/rev	0	0	0	0,15	1,07	0,72	1,94
	N u/rev	0	0	2	246	2 532	618	3 398
	% u/rev	0,00	0,00	0,00	7,77	61,85	2,33	0,30

Panel B: Sum eiendeler, alle med sum eiendeler under 50 mill. kr.								
År		*AS*	*ASA*	*NUF*	*ANS/DA*	*ENK*	*ANDRE*	*Totalt*
2003	*Σ alle*	612,38	2,95	0,97	2,29	2,17	44,86	665,63
	N alle	135 408	190	101	506	2 596	9 495	148 296
	Σ u/rev	0	0	0	0,15	1,09	0,56	1,81
	N u/rev	0	0	27	264	2 245	493	3 029
	% u/rev	0,00	0,00	0,00	6,55	50,23	1,25	0,27
2004	*Σ alle*	650,45	2,65	0,74	2,88	1,82	41,07	699,61
	N alle	137 226	161	100	581	2 715	9 046	149 829
	Σ u/rev	0	0	0	0,22	1,01	0,43	1,67
	N u/rev	0	0	30	302	2 477	414	3 223
	% u/rev	0,00	0,00	0,00	7,64	55,49	1,05	0,24
2005	*Σ alle*	737,58	2,46	2,11	12,4	2,82	107,59	864,97
	N alle	149 363	153	914	1 953	3 560	16 313	172 256
	Σ u/rev	0	0	0,4	0,61	1,01	0,72	2,73
	N u/rev	0	0	746	533	2 302	495	4 076
	% u/rev	0,00	0,00	18,96	4,92	35,82	0,67	0,32
2006	*Σ alle*	874,62	2,18	3,56	12,79	2,5	122,23	1 017,88
	N alle	170 611	138	1 592	2 070	3 168	18 876	196 455
	Σ u/rev	0	0	0,72	0,67	0,72	0,8	2,91
	N u/rev	0	0	1 328	493	1 824	686	4 331
	% u/rev	0,00	0,00	20,22	5,24	28,80	0,65	0,29
2007	*Σ alle*	983,66	1,37	4,13	13,01	2,22	132,16	1 136,55
	N alle	180 129	80	2 489	2 043	2 986	19 898	207 625
	Σ u/rev	0	0	1,24	0,57	0,63	0,82	3,26
	N u/rev	0	0	2 207	438	1 585	661	4 891
	% u/rev	0,00	0,00	30,02	4,38	28,38	0,62	0,29
2008	*Σ alle*	1 023,52	1,35	7,42	14,97	2,43	139,99	1 189,68
	N alle	185 216	66	5 629	2 970	3 710	20 623	218 214
	Σ u/rev	0	0	2,52	0,91	0,64	0,78	4,85
	N u/rev	0	0	5 116	711	1 933	722	8 482
	% u/rev	0,00	0,00	33,96	6,08	26,34	0,56	0,41
2009	*Σ alle*	1 052,06	1,17	7,87	15,33	2,49	144,05	1 222,97
	N alle	187 326	65	6 850	3 281	3 628	21 118	222 268
	Σ u/rev	0	0	2,98	1,13	0,66	1,01	5,78
	N u/rev	0	0	6 290	900	1 926	871	9 987
	% u/rev	0,00	0,00	37,87	7,37	26,51	0,70	0,47
2010	*Σ alle*	1 091,54	1,08	9,04	15,22	2,49	145,45	1 264,82
	N alle	189 780	52	8 259	3 198	3 465	21 327	226 081
	Σ u/rev	0	0	3,53	1,29	0,68	2,44	7,94
	N u/rev	0	0	7 641	953	1 676	1 442	11 712
	% u/rev	0,00	0,00	39,05	8,48	27,31	1,68	0,63
2011	*Σ alle*	1 133,61	0,8	9,87	14,93	2,6	148,38	1 310,19
	N alle	194 052	46	8 771	3 120	3 335	21 550	230 874
	Σ u/rev	79,72	0	3,94	1,57	0,7	2,94	88,88
	N u/rev	43 102	0	8 109	1 040	1 577	1 635	55 463

Panel B: Sum eiendeler, alle med sum eiendeler under 50 mill. kr.								
År		*AS*	*ASA*	*NUF*	*ANS/DA*	*ENK*	*ANDRE*	*Totalt*
	% u/rev	7,03	0,00	39,92	10,52	26,92	1,98	6,78
2012	*Σ alle*	1 183,64	0,93	9,82	14,57	2,51	151,06	1 362,53
	N alle	206 882	42	7 853	3 054	3 156	22 017	243 004
	Σ u/rev	116,38	0	3,87	1,64	0,64	3,64	126,18
	N u/rev	67 216	0	7 135	1 096	1 466	1 899	78 812

Note: Tabellen viser sum eiendeler totalt og fordelt på selskapsformer for regnskapspliktige med og uten revisjonsplikt. Panel A gjelder alle regnskapspliktige, mens panel B gjelder regnskapspliktige med sum eiendeler under 50 millioner kroner. For nærmere forklaringer, se Tabell 2-13.

Tabell 2-15: Betalbar skatt for regnskapspliktige enheter med og uten revisor 2009-2012

Panel A: Betalbar skatt, alle regnskapspliktige med betalbar skatt > kr 0.								
År		*AS*	*ASA*	*NUF*	*ANS/DA*	*ENK*	*ANDRE*	*Totalt*
2009	*Σ alle*	135,28	34,84	3,47	0,04	0	0,63	174,26
	N alle	85 550	86	2 046	11	23	964	88 680
	Σ u/rev	0	0	0,11	0	0	0	0,11
	N u/rev	0	0	1 728	3	12	37	1 780
	% u/rev	0	0	3,07	0,1	58,96	0,22	1,04
2010	*Σ alle*	119,15	5,18	8,88	0	0	0,69	133,92
	N alle	83 556	67	2 480	15	29	993	87 140
	Σ u/rev	0	0	0,11	0	0	0	0,12
	N u/rev	0	0	2 121	2	17	48	2 188
	% u/rev	0	0	1,26	3,64	38,02	0,29	0,7
2011	*Σ alle*	148,39	2,08	9,85	0,01	0	3,04	163,37
	N alle	85 389	67	3 058	11	23	1 008	89 556
	Σ u/rev	0	0	0,15	0	0	0	0,15
	N u/rev	0	0	2 657	3	8	57	2 725
	% u/rev	0	0	1,49	1,75	30,67	0,15	0,53
2012	*Σ alle*	165,61	3,05	10,46	0,01	0	0,96	180,09
	N alle	86 339	60	3 378	10	18	1 055	90 860
	Σ u/rev	1,33	0	0,18	0	0	0	1,51
	N u/rev	16 250	0	2 942	0	7	75	19 274
	% u/rev	0,8	0	1,69	0	28,93	0,27	1,15

Panel B: Betalbar skatt, alle regnskapspliktige med betalbar skatt > kr 0 og sum driftsinntekter under kr 50 mill. kr.								
År		*AS*	*ASA*	*NUF*	*ANS/DA*	*ENK*	*ANDRE*	*Totalt*
2009	*Σ alle*	29,47	0,71	0,28	0,01	0	0,18	30,66
	N alle	80 597	47	1 969	10	23	807	83 453
	Σ u/rev	0	0	0,11	0	0	0	0,11
	N u/rev	0	0	1 728	3	12	37	1 780
	% u/rev	0	0	37,62	0,36	58,96	0,76	1,96
2010	*Σ alle*	24,77	0,57	0,28	0	0	0,15	25,78
	N alle	78 955	35	2 400	15	29	831	82 265
	Σ u/rev	0	0	0,11	0	0	0	0,12
	N u/rev	0	0	2 121	2	17	48	2 188
	% u/rev	0	0	40,42	3,64	38,02	1,35	1,97
2011	*Σ alle*	29,83	0,8	0,33	0,01	0	0,15	31,12
	N alle	80 522	36	2 966	10	23	849	84 406
	Σ u/rev	0	0	0,15	0	0	0	0,15
	N u/rev	0	0	2 657	3	8	56	2 724
	% u/rev	0	0	43,92	1,82	30,67	2,09	2,21

Panel B: Betalbar skatt, alle regnskapspliktige med betalbar skatt > kr 0 og sum driftsinntekter under kr 50 mill. kr.								
År		*AS*	*ASA*	*NUF*	*ANS/DA*	*ENK*	*ANDRE*	*Totalt*
2012	*Σ alle*	25,57	0,43	0,39	0,01	0	0,15	26,56
	N alle	81 154	30	3 277	10	18	887	85 376
	Σ u/rev	1,33	0	0,18	0	0	0	1,51
	N u/rev	16 250	0	2 942	0	7	75	19 274
	% u/rev	5,19	0	45,52	0	28,93	1,69	6,56

Note: Tabellen viser selskapets avsetning til betalbar skatt ved regnskapsårets utløp totalt og fordelt på selskapsformer for regnskapspliktige med og uten revisjonsplikt. ANS/DA og ENK er ikke egne skattesubjekter og i kategorien ANDRE er det selskapsformer som ikke er skattepliktige. Panel A gjelder alle regnskapspliktige med betalbar skatt > kr 0, mens panel B gjelder regnskapspliktige med betalbar skatt > kr 0 og driftsinntekter under 50 millioner kroner. For nærmere forklaringer, se Tabell 2-13.

Tabell 2-16: Skyldig offentlige avgifter for regnskapspliktige enheter med og uten revisor 2009-2012

Panel A: Skyldig offentlige avgifter, alle regnskapspliktige med skyldig offentlige avgifter > kr 0.								
År		*AS*	*ASA*	*NUF*	*ANS/DA*	*ENK*	*ANDRE*	*Totalt*
2009	*Σ alle*	81,49	0,78	1,7	0,8	0,28	8,06	93,1
	N alle	119 397	184	3 698	1 491	2 755	7 416	134 941
	Σ u/rev	0	0	0,27	0,03	0,08	0,03	0,41
	N u/rev	0	0	3 261	368	1 271	320	5 220
	% u/rev	0,00	0,00	15,88	3,75	28,57	0,37	0,44
2010	*Σ alle*	87,75	0,78	3,21	0,83	0,43	9,31	102,31
	N alle	121 679	171	4 542	1 439	2 731	7 330	137 892
	Σ u/rev	0	0	0,34	0,03	0,22	0,07	0,66
	N u/rev	0	0	4 085	352	1 156	462	6 055
	% u/rev	0,00	0,00	10,59	3,61	51,16	0,75	0,65
2011	*Σ alle*	91,7	0,67	1,79	0,92	0,3	8,59	103,96
	N alle	123 589	154	4 896	1 450	2 649	7 554	140 292
	Σ u/rev	2,3	0	0,38	0,03	0,07	0,07	2,87
	N u/rev	25 018	0	4 370	380	1 081	543	31 392
	% u/rev	2,51	0,00	21,23	3,26	23,33	0,81	2,76
2012	*Σ alle*	96,35	0,65	1,71	0,87	0,28	10,17	110,03
	N alle	130 393	137	4 429	1 439	2 481	7 561	146 440
	Σ u/rev	3,66	0	0,33	0,03	0,07	0,33	4,41
	N u/rev	37 987	0	3 874	393	1 019	628	43 901
	% u/rev	3,80	0,00	19,30	3,45	25,00	3,24	4,01

Panel B: Skyldig offentlige avgifter, alle regnskapspliktige med skyldig offentlige avgifter > kr 0 og sum driftsinntekter under 50 mill. kr.								
År		*AS*	*ASA*	*NUF*	*ANS/DA*	*ENK*	*ANDRE*	*Totalt*
2009	*Σ alle*	30,22	0,14	0,45	0,35	0,26	1,43	32,86
	N alle	112 057	126	3 614	1 438	2 749	6 982	126 966
	Σ u/rev	0	0	0,27	0,03	0,08	0,03	0,41
	N u/rev	0	0	3 261	368	1 271	320	5 220
	% u/rev	0,00	0,00	60,00	8,57	30,77	2,10	1,25
2010	*Σ alle*	31,56	0,18	0,61	0,34	0,26	2,04	34,98
	N alle	114 052	119	4 450	1 384	2 721	6 886	129 612
	Σ u/rev	0	0	0,34	0,03	0,08	0,05	0,49
	N u/rev	0	0	4 085	352	1 155	456	6 048
	% u/rev	0,00	0,00	55,74	8,82	30,77	2,45	1,40
2011	*Σ alle*	33	0,15	0,61	0,35	0,26	1,43	35,81
	N alle	115 409	106	4 792	1 390	2 640	7 097	131 434

Panel B: Skyldig offentlige avgifter, alle regnskapspliktige med skyldig offentlige avgifter > kr 0 og sum driftsinntekter under 50 mill. kr.								
År		*AS*	*ASA*	*NUF*	*ANS/DA*	*ENK*	*ANDRE*	*Totalt*
	Σ u/rev	2,3	0	0,38	0,03	0,07	0,06	2,85
	N u/rev	25 018	0	4 370	379	1 081	538	31 386
	% u/rev	6,97	0,00	62,30	8,57	26,92	4,20	7,96
2012	*Σ alle*	34,09	0,13	0,62	0,33	0,25	1,81	37,24
	N alle	121 903	96	4 328	1 376	2 474	7 090	137 267
	Σ u/rev	3,66	0	0,33	0,03	0,07	0,07	4,15
	N u/rev	37 987	0	3 874	393	1 019	623	43 896
	% u/rev	10,74	0,00	53,23	9,09	28,00	3,87	11,14

Note: Tabellen viser selskapets skyldige offentlige avgifter ved regnskapsårets utløp totalt og fordelt på selskapsformer for regnskapspliktige med og uten revisjonsplikt. Panel A gjelder alle regnskapspliktige med betalbar skatt > kr 0, mens panel B gjelder regnskapspliktige med betalbar skatt > kr 0 og driftsinntekter under 50 millioner kroner. For nærmere forklaringer, se Tabell 2-13.

3 Økonomisk kriminalitet

3.1 Innledning og sammendrag

Revisor kan spille en viktig rolle i forebygging og avdekking av økonomisk kriminalitet. Innføringen av et revisjonsfritak gjør at flere kan drive næringsvirksomhet uten å være gjenstand for den kontrollen som utføres av revisor. I dette kapitlet drøftes på hvilke områder revisjonsplikt kan tenkes å ha en effekt på mulighetene for å utøve økonomisk kriminalitet. Videre drøftes vanskelighetene med å teste om fravalg av revisor har konsekvenser for omfanget av økonomisk kriminalitet. Kapitlet gjengir også resultater fra enkelte undersøkelser som kan gi indikasjoner på forekomst av økonomisk kriminalitet. Det må imidlertid understrekes at vår kunnskap om sammenhengen mellom fravalg og økonomisk kriminalitet foreløpig er begrenset, og at informasjonen i det foreliggende kapittelet er for fragmentarisk til at det er mulig å trekke noen helhetlig konklusjon på basis av den.

Kapitlet har følgende oppbygging: Kapittel 3.2 avklarer hva en her mener med begrepet økonomisk kriminalitet. Kapittel 3.3 drøfter på prinsipielt grunnlag hvordan revisor kan motvirke økonomisk kriminalitet. Kapittel 3.4 presenterer resultatene av en dansk undersøkelse som ser på sammenhengen mellom økonomisk kriminalitet og lettelser i revisjonsplikten. Kapittel 3.5 gjengir noen resultater fra avdekkingskontroller som Skatteetaten har gjort i selskaper som har valgt bort revisor. I kapittel 3.6 gjengis resultater fra en spørreundersøkelse blant NARF-medlemmer om deres forventninger om virkningene av endringer i revisjonsplikten mv. Kapittel 3.7 gir en oversikt over innrapporteringer fra revisor etter hvitvaskingsregelverket, og kapittel 3.8 viser noen enkle sammenligninger av konkursfrekvenser i selskaper med og uten fravalg. Kapittel 3.9 inneholder noen konkluderende merknader.

3.2 Begrepet økonomisk kriminalitet

Definisjonen av økonomisk kriminalitet slik den fremgår i norske offentlige publikasjoner og hos Økokrim, er «profittmotiverte, lovstridige handlinger som ofte begås innenfor eller med utspring i en økonomisk virksomhet som i seg selv er – eller gir seg ut for å være – lovlig.»[17] De skadelidende ved økonomisk kriminalitet kan være enkeltindivider eller enkeltforetak, men mye av den økonomiske kriminaliteten rammer i større grad samfunnsinteressene. Samfunnsinteressene kan bli skadelidende gjennom at offentlig formue blir tappet (som ved skatteunndragelser eller uberettiget tilgang på offentlige subsidier), eller ved at systemegenskaper i en moderne økonomi blir utnyttet til uberettigede fordeler (som ved ulovlig innsidehandel i børsnoterte aksjer).

Viktige kategorier av økonomisk kriminalitet er:

Skatte- og avgiftsunndragelser. Disse står i en særstilling innenfor økonomisk kriminalitet, både på grunn av størrelsen og sårbarheten i systemet for beregning og innkreving av skatter og avgifter, og fordi det i så stor grad er basert på tillit mellom skattyter og skattemyndighet. Skatt og avgift beregnes på grunnlag av informasjon som den skatte- eller avgiftspliktige utarbeider. Unndragelsen gjennomføres ved at det gis uriktige opplysninger til myndighetene i selvangivelser, merverdiavgiftsoppgaver og andre oppgaver som alle er pålagt å innlevere, eller man leverer ikke slike oppgaver i det hele tatt.

---

17 Se www.okokrim.no/definisjon-okonomisk-kriminalitet og Regjeringens handlingsplan mot økonomisk kriminalitet,www.regjeringen.no/globalassets/upload/fin/info/2011/forelopig_versjon_handlinsplan_oko_krim.pdf side 4.

Konkurskriminalitet er straffbare handlinger som begås i forbindelse med konkursbehandling. De fleste straffbare handlinger begås før konkursen åpnes, men det kan også forekomme ulovlige handlinger under bobehandlingen. En vanlig form for konkurskriminalitet er å skjule eller fjerne verdier fra et foretak som er slått konkurs, slik at kreditorene ikke får dekket fordringene sine. Som konkurskriminalitet regnes også det å tappe midler fra et selskap som står i fare for ikke å kunne gjøre opp for seg. Konkurskriminalitet blir ofte muliggjort ved mangelfull regnskapsføring og manglende etterlevelse av pliktig rapportering til offentlig myndighet.

Verdipapirkriminalitet består i å få uberettigede økonomiske fordeler gjennom handel med finansielle instrumenter. Dette er forhold som er lovregulert primært ved verdipapirhandelloven. Verdipapirkriminalitet er ikke avgrenset til børsnoterte verdipapirer, men det er likevel i disse markedene den fremtrer tydeligst. Verdipapirkriminalitet inkluderer innsidehandel, som består i at en person som har kurssensitiv ikke-offentlig informasjon (for eksempel om en uventet positiv hendelse i et børsnotert selskap), kjøper eller selger verdipapirer for å dra fordel av en påregnelig kursendring når informasjonen blir kjent. Verdipapirkriminalitet inkluderer også kursmanipulasjon, dvs. handlinger med sikte på å drive kursen på et finansielt instrument i en bestemt retning.

Konkurransekriminalitet er også en kategori av økonomisk kriminalitet. Konkurransekriminalitet består i at to eller flere markedsaktører innenfor en bransje inngår avtaler som begrenser konkurransen. Slike avtaler kan omhandle deling av markeder, størrelsen på priser og rabatter, innholdet i tilbud ved anbud mv. Ulovlig konkurransebegrensende samarbeid kan føre til økt markedsmakt og høyere priser enn det ellers ville ha vært.

Subsidiekriminalitet er misbruk av offentlige støtte-/subsidieordninger. Eksempler er uberettiget å bli tilgodesett offentlig støtte eller subsidier til kulturtiltak, humanitære og religiøse organisasjoner, næringsformål og forskning, samt ulike erstatningsordninger og trygdeytelser. Svindel med offentlige støtteordninger kan gi betydelig gevinst for de som uberettiget blir tilgodesett. En annen mulig negativ effekt av subsidiekriminalitet er konkurransevridning i næringslivet.

Hvitvasking defineres som handlinger som gjøres for å få utbytte av straffbare handlinger til å framstå lovlig. De straffbare handlingene som har generert et utbytte som hvitvaskes, kan være innenfor eller utenfor definisjonen av økonomisk kriminalitet. For eksempel vil hvitvasking kunne forekomme i forbindelse med så forskjellige lovbrudd som narkotikahandel eller ransutbytte, eller penger fra underslag, innsidehandel eller korrupsjon. For at lovbryterne skal kunne nyte fordelene av ulovlig utbytte må det integreres i den legale økonomien. Det finnes mange måter å hvitvaske et utbytte på, og det gjøres ofte i flere ledd og gjennom aktiviteter i flere land.

Bedrageri omfatter mange ulike typer lovbrudd. Eksempler på slike typer er fakturabedrageri (hvor man forleder en annen part til å betale for noe som ikke er kjøpt), forsikringsbedrageri (hvor det kreves erstatning for en skade som ikke har funnet sted), og investeringsbedrageri (hvor investorer blir lurt til å skyte penger inn i selskaper uten virksomhet).

Økonomisk utroskap er en kategori økonomisk kriminalitet hvor den fornærmede er klart identifisert. Straffelovens bestemmelser om økonomisk utroskap rammer den som forsømmer en annens anliggender som vedkommende styrer eller har tilsyn med, eller handler mot den annens interesser. Det kreves vinningshensikt eller skadehensikt for domfellelse. Vinningen må ha vært uberettiget, det vil si at lovbestemmelsen ikke bare inkluderer handlinger som er uttrykkelig forbudt ved lov, arbeids- eller

oppdragsavtale eller andre bestemmelser, men også omfatter vinning ved handlinger som ut fra en helhetsvurdering må anses som illojale mot fornærmede.

Regnskapskriminalitet omfatter brudd på bestemmelsene i bokføringsloven eller regnskapsloven. Etter bokføringsloven skal næringsdrivende registrere regnskapsopplysninger på nærmere angitt måte, og det stilles krav til dokumentasjon av disse opplysningene. Bokføringen ligger til grunn for både for utarbeidelse av årsregnskapet og for utarbeidelse av pliktige oppgaver til det skatte- og avgiftsmyndigheter. Regnskapsloven krever at regnskapspliktige skal utarbeide årsregnskap etter nærmere definerte prinsipper, og at dette årsregnskapet skal være offentlig tilgjengelig (for eksempel gjennom Regnskapsregisteret i Brønnøysund). Regnskapskriminalitet kan således innebære at det verken utarbeides et årsregnskap eller etableres et grunnlag for årsregnskapet i form av bokføring, men det kan også bestå i at det utarbeides et årsregnskap som inneholder villedende opplysninger. Motivene for regnskapskriminalitet kan være svært forskjellige, og ofte vil regnskapskriminaliteten være knyttet opp mot annen økonomisk kriminalitet. Et villedende årsregnskap kan være ledd i investeringsbedrageri, og skatte- og avgiftsunndragelser vil ofte henge sammen med mangelfulle regnskapsfunksjoner.

Korrupsjon regnes også som økonomisk kriminalitet. I nye straffebestemmelser mot korrupsjon som Stortinget vedtok i 2003, defineres korrupsjon som det å gi/tilby eller kreve/motta/akseptere en utilbørlig fordel i anledning stilling, verv eller oppdrag. I Regjeringens handlingsplan mot økonomisk kriminalitet fra 2011 heter det at «korrupsjon er et angrep på sentrale verdier vårt velferdssamfunn er tuftet på; demokrati, menneskerettigheter og sosial rettferdighet. Korrupsjon er derfor helt uakseptabelt.»

Hvilken kategori økonomisk kriminalitet som er hyppigst forekommende eller som skaper de største tapene, kan vi vanskelig si noe sikkert om. Økonomisk kriminalitet eksisterer fordi lovbryteren anser at det er en positiv sannsynlighet for at forbrytelsen ikke oppdages, og denne sannsynlighetsvurderingen er antakelig ofte erfaringsbasert. Det betyr at det til enhver tid foregår en mengde kriminalitet som utenforstående ikke kan observere, og dermed kan vi heller ikke si noe om totalen. Det finnes imidlertid noen undersøkelser som sammenstiller data om rapportert økonomisk kriminalitet. Revisjonsfirmaet PwC utgir jevnlig (men med noen års intervaller) publikasjonen Global Economic Crime Survey, som er basert på spørreundersøkelse i et utvalg foretak i en rekke land, inkludert Norge (PwC 2014a, 2014b). Både i Norge og sammenlignbare land er det underslag og økonomisk utroskap som topper listen av de typer økonomisk kriminalitet som foretakene avdekker mest av. I det globale sampelet hadde nær 70 % av foretakene erfart denne typen misligheter, og tallene fra Norge var bare litt lavere. Men kategorien kan romme alt fra store sofistikerte underslag til nasking i varelager, så alvorsgraden er ukjent. Andre store kategorier iht. til denne undersøkelsen er svindel ved anskaffelser, korrupsjon, datakriminalitet og regnskapskriminalitet.

En slik spørreundersøkelse har noe begrenset utsagnskraft ved at den ikke har noe objektivt og fullstendig mål på økonomisk kriminalitet. Det sier seg selv at økonomisk kriminalitet som de rapporterende foretakene selv kunne ha deltatt i, ikke blir rapportert som det. Det er illustrerende for eksempel at skatte- og avgiftskriminalitet er et ubetydelig tall, bare 6 % av foretakene rapporterer det (og ingen i Norge). En må kunne anta det samtidig foreligger skattetvister som en domstol vil kunne komme frem til inneholder straffbare forhold, som foretaket ikke klassifiserer som økonomisk kriminalitet i en slik undersøkelse. Når temaet er økonomisk kriminalitet og fravalg i små AS, reduseres

utsagnskraften i PwC-undersøkelsen ytterligere siden svarene er dominert av representanter for store selskaper.[18]

3.3 Hvordan revisor kan bidra til å motvirke økonomisk kriminalitet

Innholdet i den lovpålagte revisjonen er definert i revisorloven § 5-1. Revisor skal

- vurdere og uttale seg om årsregnskapet, herunder forutsetningen om fortsatt drift
- vurdere og uttale seg om ledelsen har ivaretatt sin plikt til å sørge for ordentlig regnskapsføring
- se etter at formuesforvaltningen er ordnet på en betryggende måte og med forsvarlig kontroll
- bidra til å forebygge og avdekke misligheter og feil.

Revisjonens innhold er ytterligere regulert gjennom revisjonsstandarder, f.eks. SA 3801 *Revisors kontroll av og rapportering om grunnlag for skatter og avgifter* og ISA 240 *Revisors oppgaver med og plikter til å vurdere misligheter ved revisjon av regnskaper*. Etter ligningsloven § 4-5 skal revisor signere årsoppgjøret og utskriftene etter ligningsloven § 4-4 (herunder næringsoppgaven) dersom skattyter har plikt til å ha revisor.

Revisor som utøver lovpålagt revisjon (den eksterne revisor), har en helt spesiell posisjon i forhold til foretaket ved å ha rett til fullt innsyn i foretakets anliggender. I utgangspunktet skulle man derfor tro at den eksterne revisor har den beste muligheten til å avdekke økonomisk kriminalitet av ulike former. Men selv om ekstern revisor potensielt skal kunne «se alt», så brukes innsynsretten selektivt for utøve de oppgaver som revisor primært skal utøve. Ut fra dette resonnementet er det naturlig å tenke seg at revisor har større sannsynlighet for å avdekke noen kategorier økonomisk kriminalitet enn andre.

Ekstern revisors oppgaver i forhold til årsregnskapet og bokføringen er helt sentrale, og ut fra dette må vi kunne forutsette at revisors ordinære revisjonshandlinger bidrar til å forebygge og eventuelt avdekke regnskapskriminalitet. Det burde derfor være større risiko for regnskapskriminalitet i fravalgselskaper enn i selskaper som beholder revisor. Kapittel 8 inneholder en undersøkelse av regnskapskvaliteten i fravalgselskaper og ikke-fravalgselskaper. Det er viktig å være klar over at lav kvalitet i denne målingen ikke er ensbetydende med brudd på regnskapsloven. Selskaper med lav kvalitet kan allikevel anses å tøye fleksibiliteten i regnskapsreglene mer enn andre, og ettersom grensen mellom lovlig og ulovlig tilpasning sjelden vil være helt klar, kan man anta at i en gruppe foretak med lav regnskapskvalitet vil sannsynligheten for regnskapskriminalitet være høyere enn i en gruppe foretak med høy regnskapskvalitet. Resultatene i kapittel 8 viser at fravalgselskapene med størst potensial for å utnytte fleksibiliteten i regelverket, også gjør bruk av fleksibiliteten, og da på en måte som svekker regnskapskvaliteten. I kapittel 7 analyseres kvaliteten på selskapenes interne regnskapssystem. Indeksen som måler kvalitet er basert på brudd på lover og forskrifter knyttet til skatt, avgift, bokføring og regnskap, men dog uten at det tas stilling til at både de subjektive og objektive straffbarhetsvilkårene er oppfylt. Resultatene i kapittel 7 viser at fravalgselskapene hadde signifikant dårligere kvalitet på det interne regnskapssystemet også mens de hadde revisor, men at forskjellen var liten. Etter fravalg ble kvaliteten klart svekket.

[18] "This survey was completed by 5,128 respondents (compared to 3,877 respondents in 2011) from 99 countries (compared to 78 countries in 2011). Of the respondents, 50% were senior executives of their respective organisations, 35% represented listed companies and 54% represented organisations with more than 1,000 employees." (http://www.pwc.com/gx/en/economic-crime-survey/about-the-survey.jhtml)

Sammen med sin vurdering av årsregnskapet tar revisor også stilling til forutsetningen om fortsatt drift. Det følger av revisorloven § 5-1 første ledd at revisor blant annet skal vurdere om opplysninger i årsberetningen om forutsetningen om fortsatt drift er i samsvar med lov og forskrifter, og etter § 5-6 tredje ledd skal revisor i revisjonsberetningen uttale seg om dette forholdet. ISA 570 *Fortsatt drift* gir rettledning for hvordan revisor skal foreta vurderingen av fortsatt drift.

Realismen i fortsatt drift-vurderingen har en klar sammenheng med konkurskriminalitet. Et avgjørende spørsmål som et foretak i en anstrengt finansiell situasjon må stille seg, er om det har plikt til å innstille driften på grunn av usikkerhet om det kan gjøre opp for seg i forhold til kreditorene. Etter aksjeloven § 3-5 skal styret innkalle generalforsamlingen og foreslå tiltak som vil gi selskapet en forsvarlig egenkapital når mer enn 50 % av aksjekapitalen er tapt. Hvis styret ikke finner grunnlag for å foreslå tiltak, eller slike tiltak ikke lar seg gjennomføre, skal det foreslå å oppløse selskapet. Styrets vurdering av forsvarlig egenkapital vil langt på vei sammenfalle med vurderingen av fortsatt drift, som foretaket må gjøre ved utarbeidelse av årsregnskapet, og som revisor må ta stilling til i forbindelse med revisjonen. En vesentlig forskjell mellom styrets plikt etter aksjelovgivningen og revisors plikt etter revisorloven, er at styrets vurdering må skje kontinuerlig mens revisors vurdering skjer bare i forbindelse med utarbeidelse av årsregnskapet. Men selv om synkroniseringen av disse pliktene ikke er perfekt, må en kunne anta at pliktoppfyllende revisor bidrar til et vern mot konkurskriminalitet (se bl.a. Østvold 2003).

Den tredje kategorien økonomisk kriminalitet som må sies å stå sentralt i revisors arbeid, er skatte- og avgiftskriminalitet. Dette kommer tydelig fram i SA 3801 Revisors kontroll av og rapportering om grunnlag for skatter og avgifter:

> *«3. Foretakets rapportering til skatte- og avgiftsmyndighetene utarbeides med utgangspunkt i årsregnskapet som er utarbeidet på grunnlag av bokføringen foretatt i henhold til bokføringsloven.*
>
> *4. Ligningsloven § 4-5 krever at revisor i revisjonspliktige foretak skal underskrive foretakets næringsoppgave. Med sin underskrift bekrefter revisor at årsregnskapet som er gjengitt på sidene 2 og 3 er revidert og at det er eller planlegges avgitt revisjonsberetning med positiv konklusjon uten forbehold av betydning for skatte eller avgiftsmessige forhold. Underskriften innebærer dessuten at revisor attesterer de spesielle skatte- og avgiftsmessige opplysningene som er gjengitt på sidene 1 og 4, samt i eventuelle vedlegg. …*
>
> *Formålet med attestasjonen av næringsoppgaven er å gi brukeren betryggende, men ikke absolutt sikkerhet for at grunnlaget for opplysninger om skatte- og avgiftsmessige forhold er i overensstemmelse med lovgivning, herunder at foretakets vurderinger av opplysninger som er relevante for beregning av skatter og avgifter, er innenfor rammen av hva skatte- og avgiftsreglene og forvaltningspraksis tilsier.*
>
> *6. Ligningsloven § 6-16 første ledd bokstav b, jf. forskrift om levering av lønnsoppgave av 23. desember 1988 nr 1083 § 7 krever at «Kontrolloppstilling over registrerte og innberettede beløp» (RF 1022) underskrives av revisor, men ikke før «Årsoppgave for arbeidsgiveravgift – Følgeskriv til lønns og trekkoppgaver» (RF 1025) er kontrollert.*
>
> *7. Formålet med attestasjon av «Kontrolloppstilling over registrerte og innberettede beløp» er å gi brukeren høy, men ikke absolutt sikkerhet for at*
>
> > *a. grunnlaget for foretakets opplysninger om oppgavepliktige og avgiftspliktige beløp er i overensstemmelse med relevant lovgivning,*
> > *b. det er samsvar mellom regnskapets tall og de beløp som er innrapportert på Følgeskriv til lønns og trekkoppgaver (RF1025) og*

c. rapporterings- og bokføringsmessige forhold samt behandling av skattetrekksmidler er i samsvar med relevant lovgivning.

8. Foretakets styrende organer har ansvaret for forvaltning og intern kontroll. Revisor rapporterer til foretaket mangler ved den interne kontroll knyttet til skatter og avgifter som revisor avdekker gjennom sitt arbeid, som kan føre til vesentlige feil og uregelmessigheter i foretakets rapportering til skatte- og avgiftsmyndighetene. At revisor skal gjøre foretaket spesielt oppmerksom på årsakssammenheng mellom mangler ved den interne kontroll og mulige vesentlige feil i foretakets opplysninger til skatte- og avgiftsmyndighetene, har sammenheng med at revisor vurderer relevante deler av virksomhetens interne kontroll i forbindelse med revisjonen av regnskapet. Revisor har plikt til å opparbeide seg en forståelse av foretakets interne kontroll som grunnlag for vurdering av risiko for feilinformasjon i regnskapet. Innholdet i og avgrensningen av denne plikten fremgår av ISA 315 «Identifisering og vurdering av risikoene for vesentlig feilinformasjon gjennom forståelse av enheten og dens omgivelser». Forvaltningsmessige forhold utover dette følges opp når de kan ha vesentlig betydning for regnskapet og gjennomføringen av revisjonen. Det kan for eksempel ha innvirkning på foretakets opplysninger til skatte- og avgiftsmyndighetene dersom foretaket bryter lover og forskrifter jf. ISA 250 «Vurdering av lover og forskrifter ved revisjon av regnskaper».

ISA 3801 har bestemmelser om hvordan revisor skal rapportere om sine funn:

«21. Hvis foretaket hindrer revisor i å innhente tilstrekkelig og hensiktsmessig revisjonsbevis, må revisor unnlate å underskrive den eller de berørte ligningsoppgavene.
22. Hvis revisor, på grunn av begrensninger i revisjonens utførelse som skyldes omstendigheter som ikke er forårsaket av foretaket, ikke kan innhente tilstrekkelig og hensiktsmessig revisjonsbevis, må revisor unnlate å underskrive den eller de berørte ligningsoppgavene.
23. Hvis revisor avdekker feil som ikke er ubetydelige, må revisor unnlate å underskrive den eller de berørte ligningsoppgavene dersom feilen ikke korrigeres (jf. punktene 15-19).
24. Hvis revisor avdekker vesentlige brudd på bokføringslov og -forskrift må revisor unnlate å underskrive næringsoppgaven. Også på dette området vil en legge til grunn en lavere vesentlighetsgrense enn ved vurderingen i revisjonsberetningen.
25. Hvis revisor avdekker vesentlige brudd på reglene for bokføring og rapportering av lønn og trekk eller behandling av skattetrekksmidler, må revisor unnlate å underskrive kontrolloppstillingen. Også i slike tilfeller benyttes en lav vesentlighetsgrense.
…
27. Hvis revisor etter å ha attestert næringsoppgaven eller kontrolloppstillingen blir kjent med forhold som ville ha medført at revisor ville ha unnlatt å underskrive, må revisor vurdere om det kan være av betydning for skatte- og avgiftsmyndighetene at underskriften tilbakekalles. I slike tilfeller sender normalt foretaket selv inn korrigert oppgave som revisor signerer. Klienten må gjøres oppmerksom på årsaken til tilbakekallingen i nummerert brev. Revisor plikter også å sende kopi av begrunnelsen til skattekontoret.»

For skattemyndighetene har revisors signering av næringsoppgaven gitt et entydig signal om at «alt er i orden». For selskaper som ikke har pliktig revisjon, får ikke skattemyndighetene lenger dette signalet fra revisor. Hvorvidt det betyr at selskaper som ikke lenger har pliktig revisjon, øker omfanget på skatte- og avgiftsunndragelser og annen økonomisk kriminalitet, er uvisst. For næringsdrivende som ønsker å drive uærlig og uten revisor, har ENK og NUF vært tilgjengelige organisasjonsformer i lang tid (så lenge omfanget på virksomheten ikke blir så stor at revisjonsplikten inntrer). Når fravalgsordningen innføres for de minste ASene, kan de som tidligere drev sin kriminelle virksomhet i ENK eller NUF heller velge AS. Fravalgsordningen kan således bidra til å omfordele omfanget på den kriminelle virksomheten mellom selskapsformene. Skal fravalgsordningen bidra til økt økonomisk kriminalitet, må imidlertid volumet på den kriminelle virksomheten opp. Spørsmålet blir derfor om fravalgsordningen gjør at flere personer enn tidligere vil bli kriminelle. Så nært opp til innføringen av fravalgsordningen er det ikke

mulig å kartlegge om det er et generelt trekk ved næringsdrivende at de i gjennomsnitt vil bli kriminelle fordi de ikke lenger har en lovpålagt revisor.

Som det fremgår av lovbestemmelsen om revisjonens innehold, jf. revisorloven § 5-1, skal revisor også vurdere kvaliteten på formuesforvaltningen og bidra bl.a. til å avdekke misligheter. Det sistnevnte må inkludere både foretakets misligheter mot andre, og andres (for eksempel ansattes) misligheter mot foretaket. Denne delen av revisjonens innhold favner om det meste av de resterende kategorier av økonomisk kriminalitet som er nevnt ovenfor. Det er gitt en omfattende revisjonsstandard (ISA 240) som spesifiserer revisors vurdering av misligheter ved revisjon av regnskaper. Det er likevel slik at revisors kontrollhandlinger i noen grad vil være konsentrert om de forhold som kan avdekkes gjennom arbeidet med regnskapene.

Vi har lite data om hvor effektivt revisor faktisk avdekker eller forebygger økonomisk kriminalitet gjennom sine revisjonshandlinger. For det første kjenner vi ikke, som nevnt ovenfor, det totale volumet av økonomisk kriminalitet. For det annet vil revisors kontroll i noen grad virke avskrekkende, slik at forsøk på økonomisk kriminalitet blir avverget. Dette er imidlertid heller ikke noen målbar størrelse. Nedenfor gir vi noen tall hva gjelder hvitvaskingsrapportering til Økokrim og forekomster av skatteunndragelser hos selskaper med og uten revisor.

Noe indikasjon om revisors betydning kan vi få gjennom PwC-studien som er nevnt ovenfor (selv om overføringsverdien til små AS må anses som svært begrenset). I undersøkelsen rapporterer foretakene økonomisk kriminalitet som er avdekket gjennom en spesifisert periode, og de blir også spurt om hva slags mekanisme som har utført avdekkingen. I 55 % av tilfellene oppgis *corporate controls* å ha stått for avdekkingen, mens *corporate culture* (stort sett varslingsrutiner) står for 23 % og mekanismer utenfor ledelsens kontroll 21 %. Ekstern revisjon inngår utvilsomt i *corporate controls*, men det gjør også slike ordninger som internrevisjon og internkontroll.

Over tid vil det være mulig å gjennomføre empiriske undersøkelser i Norge som for eksempel viser om konkurstilbøyeligheten er høyere i selskaper uten revisor enn i selskaper med revisor. Det vil også være interessant å se om dividende til konkurskreditorene er systematisk forskjellig i de to typene selskaper. En eventuell sammenheng mellom revisjonsplikt og konkurskriminalitet er noe som utvikles over tid. Vi gjengir noen data om konkurstilbøyelighet i fravalgselskaper og ikke-fravalgselskaper nedenfor, men understreker at de ikke kan brukes som grunnlag for å hevde en sammenheng (eller ikke-sammenheng) mellom bruk av revisor og konkurskriminalitet.

3.4 Danske undersøkelser om økonomisk kriminalitet knyttet til fravalg av revisor

Ervervstyrelsen i Danmark, har som ledd i sine evalueringer av erfaringene med fravalgsordningen, undersøkt om fravalget har ført til økt økonomisk kriminalitet. For å undersøke dette har Statsadvokaten for Særlig Økonomisk og International Kriminalitet (SØIK) gjennomgått straffesaker behandlet av Statsadvokaturen (Erhvervs- og Selskabsstyrelsen 2009 s. 11-12, 2011 s. 13, 2012 s. 15 og 2014 s. 21). SØIK har i tillegg gjennomgått meldinger mottatt av Hvidvasksekretariatet for å kartlegge konsekvensene av revisors meldeplikt.

SØIK finner at embetet i perioden 2006-2014 ikke har behandlet tradisjonelle straffesaker som involverer virksomheter som har valgt bort revisjon. Videre finner SØIK at Hvidvasksekretariatet kun har mottatt et fåtall meldinger angående skatte- og avgiftskriminalitet fra revisorene de siste årene (for

eksempel 2012: 657 meldinger hvorav syv kom fra revisor). SØIK er dermed av den oppfattelse at lettelser i revisjonsplikten ikke har medført økning i omfanget av økonomisk kriminalitet i Danmark.

Prosjektgruppen har ikke sett det hensiktsmessig å innhente oversikter over straffesaker som gjelder fravalgselskaper. Henleggelsesprosenten er generelt stor hva gjelder økonomisk kriminalitet (se f.eks. omtalen av økonomisk kriminalitet i Magasinet i Dagens Næringsliv 14.3.2014), og for små fravalgselskaper er det grunn til å tro at henleggelsesprosenten er enda høyere. Videre, skal man kunne si noe om fravalgsordningens betydning, må man identifisere lovbrudd begått etter fravalg og sammenlikne frekvens og alvorlighet med hvordan situasjonen var før fravalgsordningen ble innført. Sett hen til tiden det tar fra økonomisk kriminalitet blir avdekket, anmeldt, etterforsket og iretteført, er det ikke grunn til å tro at nytteverdien av eventuelt tall som fremkommer vil stå i forhold til ressursbruken en slik kartlegging vil kreve. I stedet ser vi på utvalgte områder hvor revisors rolle som forebygger og avdekker av økonomisk kriminalitet kan belyses ved statistikk.

3.5 Brudd på skatte- og avgiftsreglene hos selskaper med og uten revisor

3.5.1 Innledning

Revisor kan forebygge økonomisk kriminalitet, men tall på hvor ofte det skjer er vanskelig tilgjengelig. De skyldes blant annet at endel næringsdrivende kanskje ikke prøver seg fordi de har revisor. Videre vil kartlegginger gjennomført ved hjelp av spørreundersøkelser sannsynligvis gi et feil inntrykk siden respondenter bevisst eller ubevisst kan tilpasse svaret til hva de tror er fordelaktig. Det er imidlertid mulig å belyse om revisor bidrar til at det blir mindre lovbrudd hos de som har revisjon sammenliknet med de som ikke har revisjon. Det skyldes at vi kan følge hva som har skjedd med selskapene som ble plukket ut for kontroll i forbindelse med avdekkingskontrollene som ble gjennomført i 2012 og 2013.

Avdekkingskontrollene ble gjennomført fordi Skatteetaten fikk i oppdrag å registrere endringer i kvaliteten i de interne regnskapsrutinene hos selskaper som foretok fravalg. Undersøkelsen ble lagt opp slik at resultatene er generaliserbare. I alt ble regnskapsårene 2009, 2010 og 2011 kontrollert hos 1 394 selskaper, og årene 2009, 2010, 2011 og 2012 ble kontrollert for 794 selskaper. Gitt enkelte betingelser knyttet til geografisk spredning, merknader i revisjonsberetningen og fravalg, ble de kontrollerte selskapene tilfeldig valgt ut. Det er ingen grunn til å tro at resultatene som fremkommer i avdekkingskontrollene ikke er representative for selskaper som kan velge bort revisor, og de som faktisk har valgt bort revisor. Det vi ikke får undersøkt eller kontrollert for, er i hvilken grad selskapene i utgangspunktet er like med hensyn vil viljen og mulighetene for å begå lovbrudd innen skatte- og avgiftsområdet. Vi vet heller ikke om revisorene har signert på næringsoppgavene til de involverte selskapene. Resultatene fra kartleggingen må derfor tolkes med forbehold om at revisor kan ha bidratt til færre lovbrudd, og at den forebyggende effekten varierer systematisk mellom fravalgselskapene og selskapene som har beholdt revisor. Manglende signatur på næringsoppgaven var ikke et utvalgskriterium. Funnene som ble avdekket har derfor ingen sammenheng med hvorvidt næringsoppgaven var signert eller ei.

Formålet med avdekkingskontrollen var å registrere eventuelle endringer i kvaliteten i regnskaps- og bokføringsrutinene hos fravalgselskapene etter at det foretas fravalg. Dette er tema for analysene i kapittel 7. For å belyse omfanget av skatte- og avgiftskriminalitet utnytter vi det faktum at inspektørene fulgte opp kartleggingen av kvaliteten med bokføringspålegg, regnskapsmerknader og endring av ligning der hvor forholdene som ble avdekket tilsa at det burde reageres. Bokføringspålegg, regnskapsmerknader og endring av ligning forutsetter at det foreligger forhold som inspektørene mener er lovbrudd. Dette gjør at vi har informasjon som kan brukes til å skille mellom formalfeil og

provenyfeil.[19] Med formalfeil mener vi lovbrudd som ikke nødvendigvis innebærer at selskapene har betalt for mye/lite i avgift/skatt, og med provenyfeil mener vi lovbrudd som betyr at selskapet har betalt for lite/mye i skatt/avgift. Indikasjonene på formalfeil er regnskapsmerknader og bokføringspålegg

Vi ser først på hvordan regnskapsmerknader og bokføringspålegg fordeler seg mellom selskaper som har beholdt revisor og fravalgselskapene. Regnskapsmerknader er anmodninger om at feil og mangler ved bokføringen blir utbedret, og hjemmelsgrunnlaget er andre lover enn bokføringsloven. Bokføringspålegg utferdiges med hjemmel i bokføringsloven, og disse kan utløse tvangsmulkt dersom forholdet som ligger til grunn for pålegget ikke blir utbedret.[20] Deretter ser vi på provenyfeil. Provenyfeil oppstår når selskaper får økt inntektsskatt og krav om innbetaling om merverdiavgift og/eller arbeidsgiveravgift (det kan også skje at selskapene har betalt inn for mye, hvilket også er provenyfeil). Også tilleggsskatt for brudd på ligningsloven og tilleggsavgift for brudd på merverdiavgiften samt renter tas med som konsekvenser av provenyfeil siden det bidrar til å øke statens inntekter fra selskapene.

3.5.2 Formalfeil og avdekkingskontrollene

Etter at datasettet med opplysninger fra avdekkingskontrollen er flettet med annen økonomisk informasjon om selskapene (se kapittel 7), har vi utvalg på 2 117 selskaper hvorav 47,2 prosent av selskapene har foretatt fravalg innen 2011 eller 2012 (se panel A i Tabell 3-1). Panel B viser antall regnskapsmerknader utstedt i alt og fordelt på fravalgselskap (FS) og selskaper som har beholdt revisor (IFS, ikke fravalgselskap), antall selskaper som har fått bokføringspålegg og antall selskaper som har fått regnskapsmerknader. Flere selskaper har fått flere enn en regnskapsmerknad, men ingen selskaper har fått flere enn et bokføringspålegg. Det ble utstedt 259 regnskapsmerknader og disse ble fordelt på 180 selskaper. Det er en høyere andel hos FSene (55,9 prosent) som får regnskapsmerknader sammenliknet med IFSer (44,1 prosent), og disse har også fått flere regnskapsmerknader enn IFSene i gjennomsnitt. Det ble utferdiget 93 bokføringspålegg og disse fordeler seg med forholdsmessig like mange hos FSene som hos IFSene. Signifikanstestene i panel C viser at det ikke er forskjell i andelen som får bokføringspålegg hos FSene og IFSene, men at det signifikant flere regnskapsmerknader hos FSene.

[19] Skatteetaten skiller mellom materiell og formell oppgavekvalitet hvor kun materiell oppgavekvalitet dekker feil som kan føre til feil beregningsgrunnlag for skatt/avgift, jf. kapittel 9. For ikke å skape forvirring tar vi i bruk begrepene formalfeil og provenyfeil i dette kapitlet. Formalfeil kan omfatte både det som Skatteetaten omtaler som materielle feil og det som omtales som formelle feil. Provenyfeil forutsetter at feilen(-e) har ført til at selskapet har betalt for mye/lite i skatt/avgift.

[20] I en skatteregion fikk inspektørene beskjed om ikke å ilegge bokføringspålegg. Det har ingen betydning for generaliserbarheten siden beslutningen rammer fravalgselskapene i samme grad som selskapene som har beholdt revisorene.

Tabell 3-1: Utstedte bokføringspålegg og regnskapsmerknader etter avdekkingskontrollene

Panel A: Andel kontrollerte selskaper fordelt på selskaper som har beholdt revisor (IFS) og selskaper som har valgt bort revisor (FS)

	Ialt		*IFS*		*FS*	
	N	*R%*	*N*	*R%*	*N*	*R%*
Antall selskaper	2117	100	1118	52,81 %	999	47,19 %

Panel B: Fordelingen av RM og RP på FS og IFS

	Ialt		*IFS*		*FS*	
	N	R%	N	R%	N	R%
Antall regnskapsmerknader	249	100 %	110	44,0 %	139	56,0 %
Antall bokføringspålegg	93	100 %	49	52,9 %	44	47,1 %
Antall selskaper med regnskapsmerknader	180	100 %	79	44,1 %	100	55,9 %

Panel C: T-tester for gjennomsnittlig like mange RM blant FSene og IFSene og andelstester for like andeler av selskaper med RM og BP blant FSene og IFSene

	Ialt		*IFS*		*FS*		*Test for forskjeller*		
	N	*Andel*	*N*	*Andel*	*N*	*Andel*	*Diff*	*t/z-verdi*	*p-verdi*
Antall regnskapsmerknader	2117	0,118	1118	0,098	999	0,139	-0,041	-2,13	0,033
Antall bokføringspålegg	2117	0,044	1118	0,044	999	0,044	0,000	-0,56	0,572
Andel selskaper med regnskapsmerknader	2117	0,085	1118	0,071	999	0,100	-0,029	-2,33	0,020

Panel D: Fordelingen av ulike typer regnskapsmerknader på FS og IFS

Panel A Regnskapsmerknad	*Ialt*			*IFS*			*FS*		
	N	*K%*	*L%*	*N*	*K%*	*L%*	*N*	*K%*	*L%*
RM01: Merknad brudd på regnskapslov	16	6,4	100,0	8	7,3	50,0	8	5,8	50,0
RM02: Merknad brudd på aksjelov	9	3,6	100,0	3	2,7	33,3	6	4,3	66,7
RM03: Merknad brudd på skattebetalingslov	55	22,1	100,0	24	21,8	43,6	31	22,3	56,4
RM04: Merknad brudd på folketrygdlov	24	9,6	100,0	10	9,1	41,7	14	10,1	58,3
RM05: Merknad brudd på ligningslov	17	6,8	100,0	7	6,4	41,2	10	7,2	58,8
RM06: Merknad brudd på merverdiavgiftsloven	14	5,6	100,0	8	7,3	57,1	6	4,3	42,9
RM07: Merknad brudd på andre lover	114	45,8	100,0	50	45,5	43,9	64	46,0	56,1
Sum RM	249	100,0	100,0	110	100,0	44,2	139	100,0	55,8

K% viser den prosentvise fordelingen per kolonne, mens R% viser den prosentvise fordelingen per rekke.

Panel E: Fordelingen av ulike typer bokføringspålegg på FS og IFS

Panel A Bokføringspålegg	*Ialt*			*IFS*			*FS*		
	N	*K%*	*L%*	*N*	*K%*	*L%*	*N*	*K%*	*L%*
BP03: Mangler ved dok av kontantomsetning	7	7,5	100,0	3	6,1	42,9	4	9,1	57,1
BP04: Mangler ved dok av kredittomsetning	15	16,1	100,0	11	22,4	73,3	4	9,1	26,7
BP05: Mangler kassebok	1	1,1	100,0	0	0,0	0,0	1	2,3	100,0
BP06: Mangler ved dok av lønn	2	2,2	100,0	1	2,0	50,0	1	2,3	50,0
BP07: Mangler ved kontospesifikasjon av kunder	1	1,1	100,0	0	0,0	0,0	1	2,3	100,0
BP09: Mangler ved kontospesifikasjon (hovedbok)	1	1,1	100,0	1	2,0	100,0	0	0,0	0,0
BP11: Mangler ved dok av tid	1	1,1	100,0	0	0,0	0,0	1	2,3	100,0
BP12: Mangler ved dok av kostnader	34	36,6	100,0	21	42,9	61,8	13	29,5	38,2
BP13: Manglende ajourhold	2	2,2	100,0	2	4,1	100,0	0	0,0	0,0
BP14: Mangler ved oppbevaring av regnskap	10	10,8	100,0	2	4,1	20,0	8	18,2	80,0
BP15: Andre mangler ved bokføringen	19	20,4	100,0	8	16,3	42,1	11	25,0	57,9
Sum	93	100,0	100,0	49	100,0	52,7	44	100,0	47,3

Note: K% viser den prosentvise fordelingen per kolonne, mens R% viser den prosentvise fordelingen per rekke.

Panel D i Tabell 3-1 gir detaljer om hva regnskapsmerknadene gjelder, mens panel E viser detaljer vedrørende bokføringspåleggene. FSene står for 2/3-deler av regnskapsmerknadene som gjelder brudd på aksjeloven. Det er også relativt stor forskjell i hyppigheten av brudd på folketrygdloven, ligningsloven og skattebetalingsloven. Det er kun brudd på merverdiavgiftsloven hvor IFSene har fått flere merknader enn FSene. For bokføringspåleggenes vedkommende er det flere temaområder hvor det er syv eller færre pålegg. Ser vi områdene som hvor det er utferdiget ti eller flere pålegg, er det særlig mangler vedrørende oppbevaring av regnskap hvor FSene dominerer med åtte pålegg. På områdene manglende dokumentasjon av kredittomsetning og manglende dokumentasjon av kostnader er det særlig selskapene som har revisor som har fått mange pålegg (henholdsvis 73 og 62 prosent av alle påleggene innen disse to kategoriene).

Når det gjelder omfanget av skatte- og avgiftskriminalitet målt ved hvor ofte relevante lover brytes, er det en overhyppighet av lovbrudd hos fravalgselskapene. Nå vet vi ikke om lovbruddene hos FSene ble begått før eller etter fravalget ble foretatt. Analyser i kapittel 7 og 9 viser imidlertid at kvaliteten på bedriftenes interne bokførings- og regnskapssystem, samt kvaliteten på ligningsoppgavene, og går ned etter fravalg av revisor. Det er funn som er forenlig med at regnskapsmerknadene skyldes forhold oppstått etter fravalget.

Det er flere formalfeil hos FSene sammenliknet med IFSene. «Omfang av lovbrudd» er også et spørsmål om hvor alvorlige lovbruddene er. Vi måler alvorligheten med hvilke konsekvenser de avdekkede forholdene har hatt i form av provenyvirkninger, hvilket tas opp i neste delkapittel.

3.5.3 Provenyeffekter og avdekkingskontrollene

I forbindelse med avdekkingskontrollene ble det avdekket overtredelser av regelverket som fikk konsekvenser for skatteprovenyet i 33 saker. Av disse hadde 18 valgt bort revisor, mens 15 hadde beholdt revisor. Det er følgelig en overhyppighet av FSer som får krav om økte innbetalinger av skatter og avgifter. Når det gjelder alvorligheten av provenyfeilene målt ved kronebeløpene involvert, er det IFSene som står for mesteparten av skatte- og avgiftsunndragelsene. Detaljene er gitt i Tabell 16-14.[21]

Tabell 3-2: Provenyeffekter i kroner av tilfeldige kontroller av selskaper med og uten revisor

		Fravalgselskap		*Ikke fravalgselskap*	
	I alt	*N/beløp*	*Andel*	*N/beløp*	*Andel*
Antall selskaper	33	18	55 %	15	45 %
		:			
Inntektsskatt	15 245 621	2 504 011	16 %	12 741 610	84 %
Merverdiavgift	4 533 525	600 596	13 %	3 932 929	87 %
Arbeidsgiveravgift	153 366	142 690	93 %	10 676	7 %
Sum provenyeffekter for selskaper	19 932 512	3 247 297	16 %	16 674 539	84 %
Personskatt (trygdeavg. og laveste sats for toppskatt)	178 866				
Sum provenyeffekter i alt	20 111 378				

Note: Tabellen viser provenyeffekter av forhold som ble avdekket gjennom avdekkingskontrollene som er analysert i kapittel 7. Ved beregningen av virkningen på inntektsskatten er det lagt til grunn en skattesats på 28 prosent. Ved beregningen av effekten på arbeidsgiveravgift er høy arbeidsgiveravgiftsats lagt til grunn. Beløpene er inklusiv tilleggsskatt/-avgift og eventueller renter.

Ser vi bort fra økningen i personskatt (som kan gjelde f.eks. ansatte og aksjonærene), utgjorde økningene i inntektsskatten, merverdiavgiften og arbeidsgiveravgiften i alt 19,9 millioner kroner. Av dette er 16,7 millioner kroner avdekket hos selskaper som har beholdt revisor. Kun 16 prosent er avdekket hos

[21] En stor takk til Arne Kristiansen i Skatteetaten for hjelp med å utarbeide tabellen.

fravalgselskapene. I gjennomsnitt er det avdekket unndragelser som fører til påplussinger for kroner 180 405 hos de 18 fravalgselskapene, mens gjennomsnittsbeløpet er kroner 1 111 636 hos selskapene som har beholdt revisor. Når de avdekkes provenyfeil hos skattyterne, er det følgelig vesentlig større beløp involvert hos de som har beholdt revisor.

3.5.4 Andre undersøkelser av skatte- og avgiftskriminalitet

Etter hva vi er kjent med, hører det med til unntakene at skatte- og avgiftsmyndighetene gjennomfører grundige kontroller av de næringsdrivende uten at de på forhånd har mistanker om at det foregår skatte- og avgiftsunndragelser. Avdekkingskontrollene er i så måte et unntak. Skatteetaten har imidlertid gjennomført mange kontroller tidligere, og et par av disse er basert på kontroller av tilfeldig utvalgte selskaper. Men også funn i de målrettede kontrollene har relevans for resultatene som er påvist gjennom avdekkingskontrollene.

Langli (2001, kapittel 2.4) gjennomgår resultatene fra flere kontroller Skatteetaten har gjennomført. Kontrollene fordeles på ikke-tilfeldige utvalg av bedrifter og tilfeldig utvalgte bedrifter. I gruppen av ikke-tilfeldig utvalgte bedrifter finnes blant annet kontroller gjennomført i følgende bransjer: drosjer, frisører, renhold, kiosk- og dagligvarer, bygg- og anlegg, katalogvirksomhet, restaurant, leger og regnskapsførere. Også utenlandske næringsdrivende er kontrollert. I flere av disse kontrollene er de virksomheten drevet gjennom enkeltpersonforetak, f.eks. løyvehaverne som inngikk i drosjeprosjektet til Oslo Likningskontor (Fagerli, Strømsnes og Langli, 2001). Når man skal vurdere effektene av at noen selskaper har revisor mens andre ikke har det, må selskapsformen holdes konstant. Å konkludere med at revisor f.eks. forebygger skatteunndragelser fordi man finner mindre skatteunndragelser i små AS enn hos små ENK (NUF), er en feilkonklusjon: Man vet verken hvordan virksomheten i ASet ville ha blitt drevet dersom eieren i stedet hadde valgt ENK (NUF), og man vet ikke hvordan innehaveren av ENK'et (NUF'et) ville ha drevet virksomheten dersom oppført eieren hadde valgt AS'formen.

I gruppen av tilfeldig utvalgte bedrifter er det gjennomført to kontroller (som prosjektgruppen kjenner til): Den første var viet formell oppgavekvalitet og utvalget besto av 1 251 næringsdrivende fordelt på 7 bransjer i 10 kommuner (Skattedirektoratet, 1998a). Den andre kontrollen gikk på materiell oppgavekvalitet, og utvalget besto av 25 prosent av selskapene som inngikk i kontrollen av formell oppgavekvalitet (Skattedirektoratet 1998b).[22] Undersøkelsene av de tilfeldig utvalgte selskapene er mindre grundig enn kontrollen som ble gjort i forbindelse med avdekkingskontrollen, men de var likevel relativt omfattende. Ved den materielle kontrollen skulle inspektørene maksimalt bruke 2 dager per selskap. I avdekkingskontrollene har inspektørene i gjennomsnitt brukt 3,5 dager per selskap.

I en kontroll av 17 virksomheter i dagligvarenæringen i 1994 ble det påvist store mangler (Oslo Likningskontor 1994).[23] F.eks. hadde 82 prosent ikke ført kassabok og 88 prosent hadde ikke varetellingslister eller varetellingslistene var mangelfulle. Samtlige kontrollerte hadde regnskapsfører. I notatet konkluderes det med at:

> *«Ingen av regnskapsførerne i denne undersøkte gruppen har etterlevet det regelverk som NARF (Norges Autoriserte Regnskapsføreres Forening) har fattet som god regnskapsskikk og god*

[22] De to rapportene (Skattedirektoratet 1998a og 1998b) er interne dokumenter. Langli fikk tilgang til rapportene 17.12.1999 i forbindelse med et forskningsprosjekt om økonomisk kriminalitet.
[23] Omtalen av kontrollen er basert på interne dokumenter utarbeidet av Oslo Likningskontor. Langli fikk tilgang til dokumentene 1. mars 1996 i forbindelse med et forskningsprosjekt om økonomisk kriminalitet.

regnskapsbyråskikk. Det har ikke vært undersøkt i hvilken grad disse regnskapsførerne har vært medlem i NARF» (Oslo Likningskontor, 1994: 2).

Når det gjelder effektene av revisjon, er konklusjonen:

> *«Utifra de mangler som er avdekket i de regnskapene som skal være revidert, har kvaliteten på revisjonsarbeidet vært meget dårlig. Vi har ikke registrert noen tilfeller hvor regnskapskvaliteten er hevet av noen betydning på grunn av revisors arbeid. Revisorenes undertegnelse av regnskapene har således ikke kunnet tillegges vekt»* (Oslo Likningskontor, 1994: 2)

Også i en kontroll av 156 utenlandske næringsdrivende viser funnene at det ikke kan tillegges vekt om regnskapene er revidert. Derimot tyder både kontrollen av de 17 virksomhetene innen dagligvarenæringen og de 156 utenlandske næringsdrivende at bruk av regnskapsfører sammenfaller med bedre kvalitet.

I kontrollene av formell og materiell kvalitet (Skattedirektoratet 1998a og 1998b), og hvor de kontrollerte virksomhetene ble tilfeldig valgt, går bruk av regnskapsfører sammen med bedre kvalitet, men kvaliteten er fortsatt dårlig. Basert på hva som ble avdekket gjennom kontrollene, ble selskapene gruppert i kategoriene «ingen mangler», «små mangler» og «betydelig mangler». Hos selskapene som hadde regnskapsfører var andelen med betydelige materielle mangler 18,3 prosent, mens andelen var 34,3 prosent hos virksomhetene som ikke hadde regnskapsfører (Skattedirektoratet, 1998b: 30). Det er ikke spesifikt undersøkt om selskapene har revisor, men revisjonsplikten utløses ved omsetning på 5 millioner kroner dersom revisjonsplikt ikke følger av annen lovgivning. Andelen med betydelig materielle mangler er 22,1 prosent hos selskapene med omsetning under 5 millioner kroner, mens andelen med betydelige mangler er 27,8 prosent hos selskapene med omsetning over 5 millioner kroner (Skattedirektoratet, 1998b: 29). Det kan like gjerne være størrelsen på selskapene som fravær av revisor eller dårlig utført revisjon som fører til at de materielle feilene er høyest hos de største selskapene. Årsaken til at størrelse er en faktor å ta i betraktning, er at antall skjemaer som må fylles inn kan øke med størrelsen og følgelig kan potensialet for å gjøre feil også øke (dette diskuteres mer i detalj i kapittel 9).

Ut fra rapportene som gjelder de tilfeldig utvalgte selskapene kan ikke provenyeffektene fordeles på selskaper med og uten revisor/regnskapsfører. Det rapporteres imidlertid om svært beskjedne provenyeffekter, grovt anslått til kroner 17 600 i gjennomsnitt i økt avgift og kroner 29 900 i gjennomsnitt i økt inntekt.[24] I de 17 kontrollerte dagligvareforretningene kan vi heller ikke fordele provenyvirkningene på selskapene med og uten revisor, men vi vet at alle har regnskapsfører. Her er provenyeffektene større: I gjennomsnitt kroner 885 000, som omregnet til kroneverdien i 2012 tilsvarer kroner 1 266 0000. Alle de 17 kontrollerte dagligvareforretningene hadde regnskapsfører og 7 hadde valgt revisor (og ytterligere 5 skulle hatt revisor). Men som sagt er det ikke informasjon om hvordan beløpet fordeler seg på selskapene med og uten revisor. Sitatet som er hentet fra notatet til Oslo

[24] På side 38 i rapporten grupperes provenyvirkningene i negative beløp, 0 – 9 999, 10 000 - 49 999 og 50 000 -99 999 (det er ingen beløp over kroner 100 000). Vi anslår gjennomsnittsbeløpet ved å multiplisere antall selskaper i hvert intervall, summere beløpene for alle intervallene og så dele summen på antall selskaper som har fått endringer i avgift eller inntekt. Det kan oppstå dobbelttelling av antall selskaper som har fått endring i inntekt eller avgift siden vi ikke vet hvor mange som har fått både endring av inntekt og avgift.

Likningskontor og som er gjengitt over, indikerer at det ble avdekket betydelige provenyfeil også hos selskapene som har revisor.

3.5.5 Oppsummering

En av hovedkonklusjonene i Skattedirektoratets rapport etter analysene av formell og materiell kvalitet i 1998 var «... at den materielle kvalitet er vesentlig bedre enn den formelle» (Skattedirektoratet, 1998b: 37). Resultatene fra avdekkingskontrollen bekrefter dette: Det er flere formalfeil enn provenyfeil. Resultater i de etterfølgende kapitlene støtter denne konklusjonen. Vi følger de samme selskapene over tid og påviser dårligere oppgavekvalitet hos fravalgselskapene etter fravalget (kapittel 7 og 9), men ingen tegn til økte skatteunndragelser bortsett fra i noen få og små næringer (kapittel 6). Analysene av provenyeffektene av avdekkingskontrollen indikerer også at det er lite skatteunndragelser hos fravalgselskapene. Om forskjellene i skatteunndragelsene mellom selskaper som har beholdt eller valgt bort revisor er så store som avdekkingskontrollene indikerer, eller om det kun skyldes tilfeldigheter ved utvalget, er det ikke mulig å gi noe svar på uten at det gjennomføres nye kontroller. Resultatene fra avdekkingskontrollene samt funnene som Skatteetaten har gjort gjennom kontrollene på 1990-tallet, viser imidlertid på at de som ønsker å drive uærlig kan få det til, selv om har revisor.

3.6 Oppfatninger om revisors rolle som forebygger og avdekker av økonomisk kriminalitet blant NARF-medlemmer

Autoriserte regnskapsførere har særskilt gode forutsetninger for å kunne avdekke økonomisk kriminalitet siden de er tett på selskapene og bokfører alle bilagene som kommer inn i regnskapene. Revisors kontroll er i større grad stikkprøvebasert. Kravet om periodevise avslutninger, f.eks. terminoppgjør for merverdiavgift, skattetrekk og arbeidsgiveravgift, fører dessuten til at regnskapsførerne oftere har kontakt med oppdragsgiverne enn det revisorene har med sine klienter, hvilket gjør at de får bedre kunnskap om oppdragsgiverne enn det revisorene får om klientene. Det er følgelig interessant å kartlegge hvordan regnskapsførerne vurderer sine oppdragsgivere og revisors rolle knyttet til forebygging og avdekking av økonomisk kriminalitet, selv om de neppe kan anses for å være upartiske observatører. Nedenfor presenterer vi et utvalg av resultatene som fremkom i spørreundersøkelsene som Berg Hjelle og Bentzen (2014) gjorde blant medlemmer av NARF i forbindelse med sin mastergradsoppgave ved Handelshøyskolen BI. Tabellene fra masteroppgaven som oppsummerer spørreundersøkelsene er presentert i kapittel 18. I alt deltok over 1 500 NARF-medlemmer i undersøkelsen. Nedenfor følger noen av funnene som har relevans for dette kapitlet.

Oppfatninger om sin egen posisjon i kampen mot økonomisk kriminalitet: Hele 90 prosent av respondentene mener regnskapsførerne alltid bør kunne avdekke betydelige former for underslag og regnskapsmanipulasjon (Tabell 18-5). Svarene bekrefter at regnskapsførerne er særskilt godt egnet hva gjelder å bekjempe skatte- og avgiftsunndragelser og annen regnskapsrelatert kriminalitet (f.eks. fiktiv fakturering).[25]

Forebygging og avdekking av økonomisk kriminalitet (Tabell 18-2): Det er stor enighet blant respondentene at revisor kan spille en viktig rolle i forebygging og avdekking av økonomisk kriminalitet. 72 (15) prosent er enig i at revisor er godt egnet til å avdekke feil hos kunden, 68 (19) prosent er enig i at revisor har en preventiv virkning med tanke på hindre misligheter og andre lovbrudd og 80 (13) prosent mener revisor har god kompetanse og anledning til å avdekke feil hos kunden. Tallene

[25] Videre oppgir 54 prosent at de har satt seg grundigere inn i lover og regelverk som før ble håndtert av revisor. Kompetansen hos regnskapsførerne har følgelig økt.

i parentes er andelen som har svart «verken eller». Samtidig er 88 prosent av respondentene enige i at grundigheten varierer mellom revisorene. Kun 5 prosent av respondentene oppgir at revisorene har gitt råd som helt klart svekker deres uavhengighet, og bare 1 prosent som oppgir at revisor har gitt råd utvilsomt vil være straffbart. 48 (26) prosent mener sannsynligheten for å oppdage misligheter øker når selskapet har revisor (Tabell 18-5).

Som nevnt er regnskapsførerne tett på oppdragsgiverne, og de har muligheter for å ta opp tvilsomme/lovstridige forhold med oppdragsgiver før de eventuelt blir avdekket av revisor (på en del områder plikter også regnskapsførerne å ta opp lovbrudd med oppdragsgiverne). Regnskapsførerne kan ha fått svekket sin «forhandlingsposisjon» vis a vis oppdragsgivere som har fravalg revisor siden regnskapsfører ikke lenger kan vise til at forholdet ikke vil bli godkjent av revisor. Svarene viser at 53 (23) prosent har brukt argumentet om at revisor ikke vil godkjenne kundens vurdering dersom den ikke endres, og 45 (21) prosent er enig at regnskapsførere mangler et godt "pressmiddel" i saker hvor regnskapsfører og kunden er uenig i en vurdering (Tabell 18-3).

Fravalg og konsekvensene for omfanget av lovbrudd (Tabell 18-5): Beskjedne 18 (22) prosent er enig i at lettelsene i revisjonsplikten vil føre til flere forsøker seg på skatteunndragelse og økonomisk kriminalitet, kun 4 (15) prosent er enig i at oppdragsgiverne i større grad vil gjøre flere vesentlig feil enn før og 22 (22) prosent mener mulighetene for begå skatteunndragelser og økonomisk kriminalitet er blitt bedre som følge av fravalgsordningen.

Avdekkede misligheter/lovbrudd (Tabell 18-8) og Tabell 18-10). Det ble gjennomført to spørreundersøkelser (jf. kapittel 18), og i gjennomsnitt oppgir 41 prosent at det er avdekket misligheter hos oppdragsgiverne. I 68 prosent av tilfellen ble forholdene avdekket av regnskapsfører. Andelen som ble avdekket av revisorene og kontrollmyndighetene var den samme, 11 prosent for begge.

Respondentene ble bedt om angi hva slags lovbrudd som ble avdekket, og listen de kunne velge mellom varierte mellom de to undersøkelsene: I den ene undersøkelsen (Tabell 18-8) de oftest forekommende lovbruddene knyttet til private kostnader tatt inn i firmaet (25 prosent av de avdekkede lovbruddene), brudd på aksjeloven (15 prosent) og underslag/økonomisk utroskap (12 prosent). De følgende lovbruddene forekom like ofte (cirka 7 prosent): Svindel med merverdiavgiften, svart lønn, uttak av varer, ikke innberetning av gaver på over kroner 1 000 og annen skatte-/avgiftsunndragelser. I den andre undersøkelsen var de rangeringen som følger: Ulovlige lån (25 prosent), sosiale arrangementer (22 prosent), uberettigede fakturaer (14 prosent), reisekostnader (11 prosent), diettkostnader (9 prosent) og varetelling, svinn og uttak av varer (8 prosent).

Oppsummert er det ingen tvil om at regnskapsførerne oppfatter revisorene som viktige bidragsytere hva gjelder å forebygge økonomisk kriminalitet. Dog er det et mindretall av regnskapsførerne (18 prosent) som tror at det vil bli flere forsøk på skatteunndragelser og økonomisk kriminalitet hos fravalgselskapene, og enda færre (4 prosent) som tror at sine oppdragsgivere vil gjøre flere vesentlige feil.

Undersøkelsen ble gjennomført blant NARF-medlemmer. Medlemmene i NARF er underlagt regelmessige kvalitetskontroller, hvilket bidrar til økt kvalitet på tjenestene de leverer. Per 31.12.2013 var det 11 611 autoriserte regnskapsførere i Norge. Blant disse er 6 960 medlemmer av NARF, 306 er medlemmer hos både NARF og DnR (Den norske Revisorforening), 1 681 er bare medlem hos DnR, og 3 119 er uten medlemskap i en bransjeforening (Finanstilsynet 2014: tabell 3). Det er grunn til å tro at

det svært variabel kvalitet blant de som ikke er medlemmer av en bransjeforening, og at svarene kan bli annerledes dersom spørreundersøkelsen hadde blitt gjennomført blant de uten medlemskap.

3.7 Revisors hvitvaskingsmeldinger

Hvitvasking av utbytte fra kriminelle aktiviteter er et stort problem fordi det bidrar til at formue skapt gjennom kriminelle handlinger fremstår som opptjent på lovlig vis. Hvitvaskingsregelverket ble etablert for å motvirke hvitvasking. Etter hvitvaskingsregelverket er blant annet revisor og regnskapsfører pålagt å innrapportere mistenkelige transaksjoner til Økokrim. Som en følge av at revisorene reviderer færre AS, er det rimelig at de sjeldnere kan få mistanker om mulig hvitvasking. De er ikke mulig å spore hvor ofte revisjonen av et aksjeselskap som oppfyller vilkårene for å velge bort revisor fører til mistanker om hvitvasking, men det kan være nyttig å se hvor ofte revisorene sender inn hvitvaskingsmeldinger og hvor ofte hvitvaskingsmeldingene gjelder små AS som oppfyller terskelverdiene. Diskusjonen tar utgangspunkt i
Tabell 3-3, som blant annet viser utviklingen i hvitvaskingsmeldinger, hvor ofte avsender av meldingene er revisor eller regnskapsfører og hvor ofte hvitvaskingsmeldingene gjelder selskaper med omsetning under eller over 5 millioner kroner.

Tabell 3-3: Innrapporterte meldinger om mulig hvitvasking i årene 2006-2013 (panel A) og fordelingen av hvitvaskingsmeldingene på aksjeselskaper med kjent omsetning i årene 2006-2012 (panel B).

Panel A	*2007*	*2008*	*2009*	*2010*	*2011*	*2012*	*2013*
1: Sum innrapporteringer	855	519	403	433	589	975	1193
2: Antall registrerte foretak	400 137	410 255	415 823	419 199	425 091	437 869	450 496
3: Antall registrerte AS	204 223	211 853	213 586	215 415	220 289	235 453	250 620
4: Innrapporteringer fra revisor	82	71	86	80	81	64	43
5: Innrapporteringer fra regnskapsfører	15	25	36	58	50	44	75
6: Sum innrapporteringer fra rev og rf	97	96	122	138	131	108	118
7: Relativ innrapporteringsfrekvens							
8: - i % av alle reg. foretak (1/2)	0,21	0,13	0,10	0,10	0,14	0,22	0,26
9: - i % av alle reg. AS (1/3)	0,42	0,24	0,19	0,20	0,27	0,41	0,48
10: - Innrapp fra rev og rf (6 i % av 1)	11,35	18,50	30,27	31,87	22,24	11,08	9,89
11: - Innrapp fra rev og rf (6 i % av 3)	0,047	0,045	0,057	0,064	0,059	0,046	0,047

Panel B	*2007*	*2008*	*2009*	*2010*	*2011*	*2012*	*2013*
12: Innrapporteringer som gjelder:							
13: - selskaper med kjent omsetning	376	246	160	209	277	411	#N/A
14: - AS med kjent omsetning	346	219	140	187	251	360	#N/A
15: Innrapporteringer som gjelder:							
16: AS med omsetning < 5 mill	181	107	76	81	130	212	#N/A
17: Innrapp fra regnskapsfører	3	2	8	9	6	11	#N/A
18: Innrapp fra revisor	26	18	26	16	26	20	#N/A
19: Innrapp fra andre	152	87	42	56	98	181	#N/A
20: AS med omsetning >= 5 mill	165	112	64	106	121	148	#N/A
21: Innrapp fra regnskapsfører	2	7	7	13	7	4	#N/A
22: Innrapp fra revisor	16	19	15	18	18	22	#N/A
23: Innrapp fra andre	147	86	42	75	96	122	#N/A

Note: Tabellen er utarbeidet av ØKOKRIM, Enheten for finansiell etterretning. Prosjektgruppen oversendte organisasjonsnummer, selskapsform og omsetning for alle regnskapspliktige enheter som har overholdt

regnskapsplikten i årene 2007 – 2012 til Økokrim. Økokrim koblet disse dataene med selskaper som mistenkes for hvitvasking i den grad mistanken gjelder en regnskapspliktig enhet med kjent organisasjonsnummer og som har tilgjengelige omsetningstall.

Linje 1 viser innrapporteringer i alt, som har variert svært mye over tid. Av de årene som dekkes av tabellen var det det færrest meldinger i 2009 med 403 innrapporteringer. I de etterfølgende årene har tallet steget jevnt og trutt, og det foretatt 1 193 innrapporteringer i 2013. Når vi ser innrapporteringsfrekvensen relativt til bestanden av alle foretak (linje 8) eller bestanden av alle AS (linje 9), ser vi også at det har vært en økning i antall innrapporteringer.

Revisorer og regnskapsførere er ikke blant de viktigeste bidragsytere til innrapporteringsstatistikken. Toppåret var 2010 hvor de foretok i alt 138 innrapporteringer fordelt med 80 fra revisorer og 58 fra regnskapsførere. I 2013 er antall innrapporteringer falt til 43 fra fra revisorene og steget til 75 blant regnskapsførerne. Utviklingen kan tyde på at revisorene sjeldnere kommer over forhold som gir grunnlag for innrapporteringer eller at de i større grad unnlater å sende innrapporteringer.

I panel B er meldingene om innrapportering knyttet til regnskapspliktige selskaper som har overholdt innsendingsplikten til Brønnøysundregistrene. Oversikten ble utarbeidet ved at prosjektgruppen oversende organisasjonsnummer, selskapsform, år og sum driftsinntekter til Økokrims enheten for finansiell rapportering. Økokrim koblet så tallene prosjektgruppen oversendte med hvitvaskingsmeldingene så langt det lot seg gjøre. Av 975 hvitvaskingsmeldinger i 2012 kunne 411 meldinger koblet til et organisasjonsnummer for en enhet som hadde overholdt innsendingsplikten (linje 13). Blant disse 411 selskapene var 360 AS (linje 14). ASene med kjent omsetning ble fordelt på to grupper, selskaper med omsetning under 5 millioner kroner (linjene 16 – 19) og selskaper med omsetning over 5 millioner kroner (linjene 20 – 23).

Tallene gir grunnlag for to observasjoner: Den første er at AS med omsetning under terskelverdien som gir rett til å fravelge revisor sjelden blir mistenkt for hvitvasking både i absolutte tall og relativt til større AS. I 2012 er det 167 667 AS som har omsetning under 5 millioner kroner. Kun 212 hvitvaskingsmeldinger gjelder disse ASene, hvilket tilsvarer 0,13 prosent. Til sammenlikning er det 55 002 AS i 2012 med omsetning på minst 5 millioner kroner, og i denne gruppen er 148 selskaper eller 0,27 prosent som er blitt innrapportert i forbindelse med en hvitvaskingsmelding. Ser vi på tallene for 2009, var 0,05 prosent av ASene med omsetning under 5 millioner kroner gjenstand for en hvitvaskingsmelding mens prosenten var 0,13 for AS med omsetning på minst 5 millioner kroner. Den andre observasjonen er at det er få hvitvaskingsmeldinger fra revisor som gjelder regnskapspliktige enheter: Aldri flere enn 26 per år for AS med omsetning under 5 millioner kroner i perioden 2007-2012 og aldri flere enn 22 per år for AS med omsetning på minst 5 millioner kroner i de samme årene. Antall innrapportering fra regnskapsførere som kan knyttes til AS med kjent omsetning er enda lavere, maksimalt 13 innrapporteringer per år.

Som nevnt er det ikke mulig å få god tall på hvor ofte en revisor forebygger økonomisk kriminalitet, ei heller hva gjelder hvitvasking. Vrir vi på problemstillingen og vurderer revisorenes (og regnskapsførernes) bidrag til at hvitvasking bli innrapportert, er konklusjonen at en eventuell reduksjon i innrapporteringsfrekvensen ikke vil spille en særlig rolle siden det uansett er snakk om få meldinger.

3.8 Konkursfrekvenser

I Tabell 3-4 presenteres oppstillinger over konkursfrekvenser per år for ulike typer selskaper for 2007-2012. Tallene under N viser den totale populasjonen av selskaper som inngår i oppstillingen per år. Den første kolonnen viser konkursfrekvensen i hele populasjonen, regnet som antall konkurser dividert med totalt antall selskaper, vist i prosent. De tre neste kolonnene inneholder samme beregning for henholdsvis store, mellomstore og små selskaper. Som store selskaper regnes her de 33 prosent største selskapene målt ved totalkapitalen, som små de 33 prosent minste, og som mellomstore følgelig den midterste tredelen. Selskaper som ikke har rapportert totalkapitalen, har havnet i kolonnen for ufordelte. Disse utgjør for alle år mindre enn 1 prosent av totalpopulasjonen.

Tabell 3-4. Konkursfrekvenser per år fordelt på størrelseskategorier.

År	N	Alle	Store	Mellomstore	Små	Ufordelte
2007	202 503	0,55 %	0,88 %	0,47 %	0,15 %	12,47 %
2008	209 300	0,82 %	1,17 %	0,75 %	0,40 %	14,69 %
2009	210 686	1,01 %	1,40 %	0,99 %	0,51 %	16,67 %
2010	215 256	0,85 %	1,23 %	0,83 %	0,37 %	12,40 %
2011	221 041	1,04 %	1,47 %	1,01 %	0,46 %	12,89 %
2012	235 843	0,80 %	1,10 %	0,80 %	0,36 %	7,91 %

Note: Tabellen bygger på data levert av Experian AS.

Konkursfrekvensen for alle selskaper sett under ett ligger for det meste i underkant av 1 prosent. Helt systematisk er konkursfrekvensen størst for de store selskapene og minst for de små selskapene. Konkursfrekvensen er aller høyest for de ufordelte selskapene, men det er kanskje ikke så overraskende når en tar i betraktning at tilordningskriteriet for denne kategorien er mangelfull rapportering. Tabellen viser ikke tegn til signifikant høyere konkursfrekvenser i de senere år etter at revisjonspliktgrensen ble hevet.

Tabell 3-5. Konkursfrekvenser per år fordelt på fravalgselskaper og ikke-fravalgselskaper.

År	2011				2012			
	Fravalgselskaper		Ikke-fravalgselskaper		Fravalgselskaper		Ikke-fravalgselskaper	
2011	51917	0,03 %	49336	2,22 %				
2012	50843	0,55 %	44642	1,53 %	51428	0,55 %	60350	1,17 %

Note: Tabellen bygger på data levert av Experian AS.

Tabell 3-5 viser konkursfrekvenser for de selskaper som var fravalgskandidater i henholdsvis 2011 og 2012. Kandidatene fra 2012 overlapper selvsagt svært mye kandidatene fra 2011, så det er i stor grad de samme selskapene som vises i venstre og høyre side av tabellen. Det er et klart mønster at fravalgselskapene har lavere konkursfrekvens enn ikke-fravalgselskapene.

Hva man kan trekke ut av disse oppstillingene er svært begrenset, bl.a. fordi det er så få årlige observasjoner etter reguleringsendringen. Dersom endringen i revisjonsplikt hadde hatt en stor innvirkning på konkurstilbøyeligheten i denne perioden, burde vi imidlertid ha sett høyere frekvenser for fravalgselskapene enn for ikke-fravalgselskapene, og vi burde ha sett en vekst i konkurstilbøyeligheten i små selskaper i årene 2011 og 2012. Vi ser ikke spor av slike trekk i disse tabellene.

3.9 Konkluderende merknader

I dette kapitlet har vi, i hovedsak kvalitativt, drøftet hvilken rolle revisor kan spille hva gjelder å forebygge, avdekke og innrapportere økonomisk kriminalitet. Revisors innsynsrett i selskapene gjør at

han/hun kan spille en potensielt viktig rolle, men det er vanskelig/umulig å tallfeste hvilken rolle revisor faktisk spiller. Tallene fra innrapporteringer etter hvitvaskingsregelverket viser at det er relativt få innrapporteringer fra revisorer. Resultatene fra avdekkingskontrollene viser at det foreligger flere formalfeil hos fravalgselskapene, men at provenyfeilene er mest alvorlige hos selskapene med revisor. Også tidligere undersøkelser gjennomført av Skatteetaten viser at næringsdrivende som vil begå økonomisk kriminalitet, også får det til i selskaper som har revisor. Et kjernespørsmål i diskusjonen om hvorvidt fravalgsordningen vil føre til mer økonomisk kriminalitet, er om flere næringsdrivende vil bli kriminelle, og om de som allerede driver kriminelt vil øke volumet på sin virksomhet. Så nært opp til innføringen av fravalgsordningen er det ikke mulig å spå hvordan utviklingen vil bli både fordi det relevante observasjonsmaterialet dekker et så kort tidsrom, og fordi antakelsene man gjør vil bli styrt av hva man tror om forholdstallet mellom ærlige og uærlige næringsdrivende.

4 Kjennetegn ved selskaper som foretar fravalg

4.1 Innledning og sammendrag

Hvorfor velger noen selskaper bort revisor mens andre ikke gjør det? I dette kapitlet belyser vi dette spørsmålet ved å se på hva som kjennetegner selskaper som har valgt bort revisor. Formålet med analysen er å finne fram til faktorer som kan forklare eller som samvarierer med fravalgsbeslutninger (eller beslutninger å engasjere en revisor).

Det er få internasjonale studier av unoterte selskapers valg av revisor sammenliknet med studier som analyserer valg av revisor blant børsnoterte selskaper. Det er flere grunner til det. De viktigste er nok mangelen på registerdata og at selskapene som selv kan velge revisor er små og følgelig av liten økonomisk interesse hver for seg. Forskningen har derfor fokusert på selskaper med pliktig revisjon og da særlig børsnoterte selskaper. For selskaper med lovpålagt revisjon er imidlertid spørsmålet om hvorfor noen frivillig velger å la seg revidere gitt på forhånd – de må. Kvaliteten på revisorene varierer imidlertid, slik at forskere har reformulert spørsmålet og analysert hvorfor noen velger revisor med antatt høyere kvalitet på sine tjenester mens andre velger revisorer som ikke er kjent for revisjon av samme kvalitet.

Unoterte selskapers valg av revisor er analyser at blant annet Chow (1982), Carey (2000). Senkow et al, (2001). Collis et al (2004, 2010), Niemi et al (2012) og Dedman et al (2014). I de nyeste studiene brukes data fra Finland (Niemi et al 2012.), Danmark (Collis 2010) og Storbritannia (Collis 2010 og 2012; Dedman et al 2014), som alle er land som i løpet av de siste 20 årene har gått fra pliktig revisjon for alle aksjeselskaper til frivillig revisjon for de minste selskapene (se nedenfor). Studiene bruker i hovedsak surveydata. De finner at eierskap og grad av ekstern finansiering er knyttet til valg av revisor, men at det også er andre forklaringsfaktorer som for eksempel omfanget av revisors rolle som rådgiver, engasjementets varighet og ledelsens oppfatning av kvaliteten på revisjonsselskapets tjenester. Erfaringer fra Storbritannia og Danmark er at andelen som velger revisjon avtar over tid, men at det er en gruppe små selskaper som ønsker å ha revisor og som følgelig etterspør revisors tjenester.

Analysene som gjøres i dette kapitlet har flere fordeler sammenliknet med tidligere undersøkelser. For det første er analysene basert på selskapenes faktiske valg av revisor i motsetning til undersøkelser som bygger på svar på hypotetiske spørsmål. Dernest er datagrunnlaget meget omfattende, både med tanke på antall enheter og tilgjengelig informasjon om hver enhet. F.eks. er seleksjonsproblemet omtrent fraværende siden vi bruker samtlige selskaper som har overholdt plikten til å sende inn årsregnskapet til Brønnøysundregistrene.[26] Datakvaliteten anses for å være meget god siden vi bruker registerdata fra Skatteetaten, Brønnøysundregistrene og Statistisk Sentralbyrås utdanningsdatabase. Norske registerdata, hvor alle enheter er identifisert med organisasjonsnummer eller personnummer, muliggjør dessuten analyser som ikke tidligere er gjennomført. For eksempel er vi de første som undersøker betydningen av selskapenes atferd med tanke på overholdelse av avtaler og frister og sosiodemografiske kjennetegn ved sentrale beslutningstakere. Med sentrale beslutningstakere mener vi eier(-e), styreleder og eventuelt daglig leder, og de sosiodemografiske kjennetegnene er blant annet deres sivilstatus, kjønn, inntekt, formue, utdanningsnivå og type utdanning. Dette gjør at vi kan undersøke helt nye faktorers betydning og dermed få økt innsikt i hva som gjør at noen selskaper beholder revisor mens andre velger revisor bort.

---

[26] Dette sikrer at vi fanger opp alle med økonomisk aktivitet siden selskaper som ikke overholder innsendingsplikten vil bli tvangsoppløst, jf. aksjeloven § 16-15 første ledd nr. 4.

Vi grupperer påvirkningsfaktorene i ti kategorier. *Agentkonflikter* er faktorer som beskriver potensialet for interessekonflikter mellom parter som har interesser i selskapet. Agentkonflikter deles i to: Eksterne agentkonflikter er konflikter mellom selskapet og kreditorer, ansatte, kunder, leverandører m.m., mens interne agentkonflikter er konflikter som kan oppstå mellom eiere, mellom styremedlemmer eller mellom eiere, styret og daglig leder. *Selskapsrisiko* beskriver risikoen ved driften av selskapet. *Selskapets atferd* dekker vilje og evne til å overholde avtaler, frister, lover og regler. *Behovet for revisors tjenester* fanger opp forhold som skaper eller reduserer behov for revisors tjenester utover lovpålagt revisjon. *Pris og varighet av revisjonstjenestene* måler betydning av nivået på revisjonshonoraret og lengden på engasjementet. *Transaksjoner med nærstående* dekker lån, kjøp, salg, utleie m.m. mellom selskapet og eierne og deres nærstående. *Sosiodemografiske forhold* fanger opp betydningen av de sentrale beslutningstakernes inntekts- og formuesforhold, sivilstatus, innvandringsstatus, nivå på utdanning og type utdanning. *Familieforhold* angir betydningen av at familierelasjoner mellom eiere og styremedlemmer og antall familier som er involvert i selskapet. *Næringstilhørighet* (målt ved hovednæringsgrupper) kontrollerer for bransjeforskjeller og *lokalisering* (målt ved fylkestilhørighet) kontrollerer for geografiske forskjeller.

Flere variabler er inkludert i hver kategori, og de åtte første kategorienes betydning undersøkes ved hjelp av 64 variabler. I tillegg inkluderes 17 variabler for næringstilhørighet og 19 variabler for fylkestilhørighet. Siden alle variabler tas inn i testen samtidig, får vi identifisert den marginale betydningen som en konkret variabel har for fravalgsbeslutningen etter at vi har kontrollert for de andre variablene. Vi får derfor undersøkt betydningen av at selskapet f.eks. har stilt sikkerhet i form av pant etter at vi har kontrollert for blant annet størrelsen på selskapet, gjeldsandelen, lønnsomhet og likviditet. Estimeringen skjer ved hjelp av logistisk regresjon. Siden sammenhengen mellom fravalg og størrelsen på selskapet er ikke-linær (se kapittel 4.4.4), foretas estimeringen på to utvalg kalt «store selskaper» og «små selskaper». Store selskaper er fravalgskandidater i 2011 (jf. kapittel 2.5.1) som har minst 1 million i omsetning og kroner 500 000 i balansesum. Små selskaper er fravalgskandidatene i 2011 fratrukket selskapene som er definert som store. Vi oppsummerer resultatene som følger:

Agentkonflikter: Agentkonflikter har stor betydning når agentkonfliktene gjelder forhold mellom bedriften og omverdenen (dvs. de eksterne agentkonfliktene), uavhengig av størrelsen på selskapene. Variablene som brukes for å måle eksterne agentkonflikter er selskapets størrelse (ansatte, omsetning og balansesum), gjeldsandel og bruken av pantstillelser. Interne agentkonflikter, som blant annet måles med antall aksjonærer, bruk av ulike aksjeklasser, antall styremedlemmer, om daglig leder og styreleder er samme person, daglig leders eierandel og kontrollerende eiers roller i selskapet, er av mindre viktighet. Antakelsene knyttet til disse variablene får best støtte for de minste selskapene, og effektene er som forventet ut fra prinsipal-agent teorien. For de store selskapene synes interne prinsipal-agentkonflikter å spille en underordnet rolle i det kun daglig leders stemmeandel og styrets størrelse er av betydning.

Selskapsrisiko: Risikoen øker med en økende andel av eiendelene bundet opp i varelager og kundefordringer, og økt risiko gir økt behov for revisjon. Antakelsen får empirisk støtte i begge utvalgene («begge utvalgene» viser til utvalgene med store og små selskaper). Når det gjelder andre variabler som beskriver risikoen i selskapene, er bildet blandet og det er ikke lett å peke på et entydig mønster. De eldste selskapene (Alder>30) har lavere fravalgstilbøyelighet enn de øvrige selskapene uavhengig av størrelse, men samvariasjonen er motsatt av det som ble antatt (det ble antatt at de eldste selskapene har høyere fravalgstilbøyelighet fordi de har lang historikk å vise til). For store selskaper er fravalgstilbøyeligheten for de yngste selskapene ikke signifikant forskjellig fra fravalgstilbøyeligheten

for de eldste selskapene. Lønnsomheten har ingen betydning. Selskaper som har dårligst og best likviditet har lik fravalgstilbøyelighet, og den er høyere enn hos de som har mer normal likviditet. For små selskaper er fravalgstilbøyeligheten økende med lønnsomheten og likviditeten, men for de mest lønnsomme selskapene avtar fravalgstilbøyeligheten. Generelt har selskapets risiko liten betydning for fravalgsbeslutningen.

Selskapets atferd: Effektene som selskapets størrelse, lønnsomhet og likviditet kan ha for selskapets evne til å gjøre opp for seg i takt med at gjeld forfaller, er fanget opp gjennom variablene som er inkludert i de to kategoriene over. Når vi undersøker betydningen av at selskapet har betalingsanmerkninger, kan vi derfor bruke eksistensen av betalingsanmerkninger som en indikator på at selskapet ikke er så nøye på overholde forpliktelser vis a vis kreditorer. Det er mulig at en slik holdning også gjelder forpliktelser etter f.eks. regnskaps-, bokførings-, lignings-, og skattelovgivningen. Selskaper med betalingsanmerkninger kan følgelig være kontrollert av personer som ønsker mindre kontroll av revisor fordi revisors gjennomgang kan føre til at revisor finner forhold som må rettes eller påpekes og eventuelt omtales i revisjonsberetningen. Uenighet og konflikter med revisor oppstår ofte fordi selskapet har gjort noe som revisor mener bryter med regler og forskrifter. Dersom konflikter oppstår, kan revisor oppfordre selskapet til å finne seg en annen revisor eller selskapet kan ønske å bytte. Vi bruker hyppige revisorbytter som indikasjon på at selskapets evne og vilje til å overholde regler og forskrifter er lavere enn hos selskaper som ikke bytter revisor like ofte, og at selskaper med hyppige revisorbytter oftere vil fravelge revisor fordi de da slipper konfliktene med revisor. Disse resonnementene får ingen støtte: Selskaper som har en historikk med hyppige revisorbytter (hvert tredje år eller oftere) og betalingsanmerkninger har *lavere* fravalgstilbøyelighet.

Selskaper som har fått forbehold eller presiseringer i revisorberetningen velger oftere bort revisor, hvilket er som forventet, jf. begrunnelsen for å undersøke betydningen av hyppige bytter av revisor. Selskaper som fått spørsmål om ligningen fra Skatteetaten, og hvor det foreligger muligheter for endring av ligning, har lavere fravalgstilbøyelighet. Det er som forventet siden selskaper som har saker gående med Skatteetaten kan trenge revisors bistand i forbindelse med behandlingen av saken eller klagen på ligningen. Hvorvidt selskapet har fått tilleggsskatt eller har levert selvangivelsen for sent, har liten eller ingen betydning. I sum tyder resultatene på at konflikter mellom revisor og selskapet målt med merknader i revisjonsberetningen drar fravalgssannsynligheten noe opp, mens konflikter mellom selskapet og skattemyndighetene eller kreditorer drar fravalgssannsynligheten ned. Generelt har selskapets atferd liten betydning for fravalgsbeslutningen.

Behov for revisors tjenester: Selskaper som har fravalgt revisor kan i ulike sammenhenger være nødt til å legge frem særattestasjoner eller bekreftelser fra revisor, f.eks. i forbindelse med søknader om offentlig støtte. Vi bruker emisjoner og kapitalnedsettelser for å undersøke om selskaper som har behov for særattestasjoner har lavere fravalgstilbøyelighet enn andre selskaper. Fravalgstilbøyeligheten kan antas å gå ned for fordi kostnadene med særattestasjonen kan antas å øke dersom revisor ikke har revidert regnskapet. Vi finner at særattestasjoner knyttet til å skaffe til veie kapital reduserer fravalgstilbøyeligheten i begge utvalgene. Særattestasjoner i forbindelse med kapitalnedsettelser har kun betydning for de minste selskapene, men sammenhengen er motsatt av det som ble forventet siden fravalgstilbøyeligheten øker for selskaper som setter ned kapitalen. Antakelsen om at selskaper velger de store velrennomerte revisjonsfirmaene (EY, KPMG, Deloitte, PwC eller BDO, heretter omtalt som Big5, eller Big4 hvis BDO holdes utenfor) fordi de ønsker å signalisere god kvalitet på regnskapene, får ingen støtte siden fravalgstilbøyeligheten er høyere hos klienter av Big5-selskapene enn hos klienter av andre revisjonsselskaper. Blant revisjonsselskapene er det selskapene som er organisert som enkeltpersonforetak som har hatt lavest fravalg. Dette tyder på at valg av revisjonsselskap blir bestemt

av andre hensyn enn behovet for å signalisere god regnskapskvalitet. Som forventet er fravalgstilbøyeligheten lavere for selskaper som har kjøpt tilleggstjenester fra revisor, mens den er høyere for selskaper som benytter regnskapsfører. Variablene som beskriver ulike behov for revisors tjenester utover den lovpålagte revisjonen har generelt meget stor betydning for fravalgsbeslutningen.

Pris og varighet av revisjonsengasjementet: Fravalgstilbøyeligheten er høyere for selskaper som har betalt unormalt mye for revisjonen, og den er lavere for selskaper som har brukt den samme revisoren i mange år. Begge variablene er svært signifikante, men betydningen av et langt kundeforhold er mye mindre viktig enn prisen som ble betalt for revisjon. Det er verdt å merke seg at variabler som kan antas å ha betydning for revisjonshonoraret er inkludert i testen. Det innebærer at effekten som fanges av revisjonshonoraret fanger opp effekten av et honorar som ikke kan forklares ut fra selskapets størrelse, risiko, kompleksitet, lokalisering, bransjetilhørighet m.m. Når det uforklarte honoraret er signifikant knyttet til fravalgsbeslutningen og koeffisienten er positiv, betyr det at selskaper som har betalt unormalt mye (lite) for revisjonen oftere (sjeldnere) velger bort revisor enn selskaper som har betalt et honorar som er mer normalt ut fra selskapets størrelse, risiko, kompleksitet m.m. I gjennomsnitt har fravalgskandidatene et honorar på litt over kroner 12 253, og fravalgselskapene har betalt 8,6 prosent mer for revisjonen enn selskaper som har beholdt revisor.[27]

Nærstående (transaksjoner mellom selskapet og nærstående, dvs. eiere, daglig leder, styreleder og deres nærstående): Vi undersøker betydningen av at selskap kan kjøpe/selge varer og tjenester av eiere og andre nærstående ved hjelp av variabler som indikerer om transaksjoner foreligger og volumet på transaksjonene. Vi antar at fravalget øker for selskaper som er tett integrert med eierens personlige økonomi i form av interne transaksjoner, og antakelsen får god empirisk støtte. Alle variablene er signifikante og i tråd med forventningene for de små selskapene, mens to av syv ikke er signifikante for de store selskapene. Konklusjonen blir at fravalgstilbøyeligheten øker med transaksjoner mellom selskapets og dets nærstående. Variablene som beskriver transaksjoner med nærstående har middels stor betydning for fravalgsbeslutningen i utvalget med små selskaper, men liten betydning i utvalget med store selskaper.

Sosiodemografiske forhold: Fravalgstilbøyeligheten avtar i selskaper hvor de sentrale beslutningstakerne har høy formue og høy inntekt fra andre kilder enn lønnsinntekten de får fra selskapet. Fravalgstilbøyeligheten øker med økende uttak av lønn fra selskapet. Vi finner ingen støtte for at selskaper beholder revisor for å redusere risikoen til de sentrale beslutningstakerne siden ingen av variablene som korrelerer med risikoaversjon har fortegn som forventet ut fra et risikosikringsresonnementet (risikoen kan f.eks. være at det skjer uregelmessigheter i selskapet eller at selskapet skal få problemer med skattemyndighetene). Vi finner f.eks. at fravalgstilbøyeligheten er høyere i selskaper hvor minst halvparten av de sentrale beslutningstakerne er kvinner, noe som ikke er

---

[27] I utvalget vi analyserer er det gjennomsnittlige revisjonshonoraret kroner 12 253 for fravalgselskapene og kroner 12 126 for selskapene som har beholdt revisor. Videre er andelen som bruker ekstern regnskapsfører større hos fravalgselskapene. (Vi kommer tilbake til likheter og forskjeller nedenfor). Selv om fravalgselskapene er betydelig mindre og må antas å ha relativt god orden i regnskapene pga høy andel av regnskapene ført av regnskapsførere, er det gjennomsnittlige revisjonshonoraret høyere for fravalgselskapene. I gjennomsnitt, etter at vi har kontrollert for størrelse, risiko, kompleksitet og lokalisering, har fravalgselskapene betalt et honorar utover normalhonoraret på kroner 1 054. Det utgjør ca 8,6 prosent av gjennomsnittlig honorar for alle fravalgskandidatene. (Det økte honoraret for fravalgselskapet fremkommer når variablene LnRevHon og Fravalg i likning 2 (se teksten) bytter plass. Da vil koffisienten til Fravalg vise mer/mindrehonoraret som fravalgselskapene betaler relativt til selskapene som har beholdt revisor. Den estimerte koeffisienten blir 0,0527 (t-verdi 13,56), hvilket betyr at premien som fravalgselskapene må betale for revisjonen er kroner 1 054 = 1 000*$e^{0,0527}$.)

som forventet siden kvinner typisk har høyere risikoaversjon enn menn. I små selskaper er fravalgstilbøyeligheten høyere når beslutningstakerne har god utdanning, og fravalgstilbøyeligheten øker med antall år de sentrale beslutningstakerne hatt med økonomisk-administrativ utdanning.[28] I de store selskapene beholder selskaper i større grad revisor når minst en av de sentrale beslutningstakerne har ett år med økonomisk-administrativ utdanning. Norge skårer høyt på indekser som måler tillit i ulike land. Vi tester antakelsen om at tillit på landnivå kan smitte over på selskaper som ledes av personer fra land som skårer høyt på tillitsindekser, og at disse følgelig i større grad kan velge bort revisor siden de har høy tillit. Antakelsen får empirisk støtte siden vi finner at fravalgstilbøyeligheten er høyere når styrets leder er født i Norge av to norskfødte foreldre enn i selskaper hvor styrets leder ikke er det. Sagt på en annen måte: Revisor beholdes oftere i selskaper med en daglig leder som er innvandrer eller norskfødt med innvandrerforeldre enn i selskaper hvor daglig leder ikke har innvandrerbakgrunn. Utvalget med små selskaper har variablene som beskriver sosiodemografiske forhold generelt svært liten betydning, mens den har middels betydning i utvalget med store selskaper.

Familieforhold: Fravalgstilbøyeligheten øker med familiens styrerepresentasjon (konsistent med at familien får bedre kontroll jo flere de har i styret og derfor mindre behov for revisjon) og avtar med antall familier som er involvert i driften (konsistent med at behovet for revisor øker når flere familiers interesser må ivaretas). Den gjennomsnittlige størrelsen på familien er kun signifikant i gruppen av små selskaper, og da er effekten som forventet (økende behov for revisjon og dermed lavere fravalg i takt med at den gjennomsnittlige familiestørrelsen øker). Variablene i denne kategorien har middels til lav betydning i utvalget med store selskaper og middels betydning i utvalget med små selskaper.

Næringstilhørighet: Betydningen av næringstilhørighet undersøkes relativt til hovednæringsgruppen omsetning og drift av fast eiendom (heretter eiendom), som er den hovednæringsgruppen hvor det er flest fravalgskandidater. Eiendom har en fravalgsandel på 53 prosent sammenliknet med en fravalgsandel på 59 prosent for utvalget sett under ett.[29] Fravalgstilbøyeligheten, etter at det er kontrollert for forklaringsfaktorene beskrevet over, er høyere i 13 (åtte) hovedbransjegrupper i utvalget med store (små) selskaper. Bransjeforskjellene er altså viktigere i utvalget med store selskaper. Det er kun ett eksempel på en signifikant lavere fravalgstilbøyelighet enn hos eiendom, og det er transport og lagring i utvalget med små selskaper. I begge utvalgene er de høyeste fravalgsandelene relativt til eiendom å finne i hovedbransjegruppene varehandel, helse- og sosialtjenester, faglig/teknisk/vitenskapelig tjenesteyting og annen tjenesteyting. I hovedbransjegruppen overnatting og servering er fravalgstilbøyeligheten marginalt høyere enn i eiendom i utvalget med store selskaper, mens den er lik fravalgstilbøyeligheten i eiendom i utvalget med små selskaper.

---

[28] Vi koder først beslutningstakernes utdanning slik at 0 er ingen utdanning eller informasjon mangler, 1 er fullført barneskole, 2 er fullført ungdomsskole osv. opp til 8 som er fullført doktorgrad. Deretter beregnes AvgUtdNiv som gjennomsnittlig lengde på utdanningen for de sentrale beslutningstakerne i hvert selskap. Dersom gjennomsnittsverdien for lengden på utdanningen i selskap i er høyere enn medianverdien for AvgUtdNiv, kodes indikatorvariablene UtdNiv lik 1, 0 ellers. Vi sier at beslutningstakerne i et selskap har god utdanning når UtdNiv = 1, dvs. at deres utdanningsnivå er høyere enn det typiske utdanningsnivået hos fravalgskandidatene og hvor «typisk» refererer til medianverdien. Ved beregning av antall år som beslutningstakerne har hatt med økonomisk-administrativ utdanning, er en bachelorgrad satt til 3 år, en mastergrad satt til 2 år utover bachelorgrad og en doktorgrad satt til 4 år utover mastergrad. Alle variabler blir forklart senere i teksten og variablene er definert i Tabell 4-1.

[29] Fravalgsprosenten i utvalget vi analyser i dette kapitlet er høyere enn fravalgsprosentene som ble beregnet i kap. 2. Det skyldes dels at vi krever regnskapsinformasjon fra flere år og at noen av selskapene har dårlig kvalitet på informasjonen som gis i notene til årsregnskapet. Det er bedre kvalitet på noteopplysningene hos selskaper som velger bort revisor enn hos selskaper som beholder revisor, jf. kapittel 4.3.2 og 4.6.1.

Lokalisering: Betydningen av lokalisering undersøkes relativt til lokalisering i Oslo. Oslo ble valgt som referansefylke siden det er flest fravalgskandidater i Oslo. Fravalgsandelen er 56,7 prosent i Oslo (sammenliknet med 59 prosent for utvalget sett under ett). Fravalgstilbøyeligheten er lavere enn i Oslo i to fylker i utvalgene med store selskaper (Nord-Trøndelag og Møre- og Romsdal) og i tre fylker i utvalget med små selskaper (Hordaland, Nord-Trøndelag og Møre- og Romsdal). Det er langt flere fylker hvor fravalgstilbøyeligheten er høyere enn i Oslo: 10 fylker i utvalget med store selskaper og 15 fylker i utvalget med små selskaper. I utvalget med store selskaper er fravalgstilbøyeligheten relativt til Oslo høyest i fylkene Oppland, Tromsø, Østfold og Buskerud. I utvalget med små selskaper er fravalgstilbøyeligheten høyest i fylkene Oppland, Østfold, Nordland og Finnmark.

For å identifisere hvilke variabler som har størst betydning for fravalgsbeslutningen, standardiseres koeffisientene. De variablene som har størst betydning er de samme i begge utvalgene, men med noe forskjell i rangering: Selskapsstørrelsen målt ved eiendeler og salg har rang 1 og 4 i utvalget med store selskaper, og rang 1 og 5 i utvalget med små selskaper. Hvorvidt selskapet har regnskapsfører som tar regnskapet eller har engasjert regnskapsfører for første gang i 2011, er på plass 2 og 3 (rekkefølgen er motsatt i de to utvalgene). Deretter kommer behovet for tilleggstjenester fra revisor, som har rang 5 i utvalget med store selskaper og rang 4 i utvalget med små selskaper. Antall ansatte kommer på 6. plass i utvalget med store selskaper, men på 17. plass i utvalget med små selskaper. Hvor stor andel av balansen som er bundet opp i varelager og kundefordringer har også høy rang (7. eller 8. plass). Størrelsen på revisjonshonoraret kommer på 6. plass i utvalget med små selskaper, og på 8. plass i utvalget med store selskaper (som nevnt over undersøker vi effekten av at revisjonshonoraret avviker fra hva som er normalt, gitt selskapets størrelse, bransjetilhørighet, lønnsomhet, alder m.v.). Selskaper som har betalt mer (mindre) enn normalt i revisjonshonorar velger oftere (sjeldnere) bort revisor enn andre. Lønnen som de sentrale beslutningstakerne tar ut av bedriften spiller en relativt viktigere rolle i utvalget med store selskaper (rang 9 enn i utvalget med små selskaper og rang 15 i utvalget med store selskaper). Behovet for attestasjoner i forbindelse med økninger i aksjekapitalen kommer på 10. plass (26. plass) i utvalget med store (små) selskaper. Gjeldsandelens betydning er omlag lik i de to utvalgene (rang 11 og 12).

Analysene viser at selskapenes fravalg er rasjonelt begrunnet: Når behovet er til stede, enten det gjelder konkrete tjenester (som fanges opp av kategorien behov for revisors tjenester) eller hensynet til parter på utsiden av bedriften (som fanges opp av eksterne agentkonflikter), blir revisor i større grad beholdt. Når selskapet er tett integrert med eiernes økonomi avtar behovet for revisjon, men transaksjoner med nærstående er ikke viktig: Når variablene rangeres etter viktighet, finner vi den første variabelen som kvantifiserer interne transaksjoner på 22. plass i utvalget med store selskaper og 11. plass i utvalget med små selskaper. Det er interessant at variablene i kategorien selskapets atferd, som fanger opp regeletterlevelse, revisorbytter og selskapets vilje til å overholde frister og avtaler, spiller en svært underordnet rolle. I utvalget med store selskaper får variabelen som fanger opp antall presiseringer i revisjonsberetningen rang 39, mens rangen er 30 i utvalget med små selskaper. Variablene som fanger opp antall forbehold kommer høyere opp på listen (rang 13 i utvalget med store selskaper og rang 24 i utvalget med små selskaper), men det er relativt få selskaper som får forbehold (2,3 prosent av utvalget). Variablene som måler hyppige revisjonsbytter kommer på 52. plass i utvalget med store selskaper og 42. plass i utvalget med små selskaper. Dersom næringsdrivende velger bort revisor fordi de synes konflikter med revisor som fører til forbehold og presiseringer i revisjonsberetningen eller skifte av revisor er brysomme og/eller ubehagelige, kunne man forventet at disse indikatorvariablene på konflikter skulle fått større betydning.

Testen består av en rekke variabler, og svært mange har en signifikant sammenheng med fravalgsbeslutningen. Dog er det mange årsaker til fravalg som ikke er fanget opp, eventuelt at operasjonaliseringen som er valgt ikke er god nok. Årsaken til at vi konkluderer med at mye er uforklart ligger i prediksjonsevnen til modellen: Dersom vi antar at alle selskapene i utvalget har valgt bort revisor, vil vi klassifisert 59 prosent av selskapene korrekt som fravalgselskaper. Dersom vi bruker den estimerte modellen for å skille fravalgselskapene fra de øvrige selskapene, ville vi klassifisert 67,6 prosent av selskapene korrekt. I forhold til en helt naiv modell, forbedres klassifiseringen med 8,6 prosentpoeng. For å undersøke hvilke kategorier som er viktigst for korrekt klassifisering, har vi beregnet andelen som blir korrekt klassifisert dersom kategorien utelates fra testen. De tre kategoriene som gir de største bidragene til forbedring i klassifiseringen er i utvalget store selskaper (angitt i avtakende betydning): Eksterne agentkonflikter, behov for revisjonstjenester og familieforhold. I utvalget med små selskaper er de tre viktigste kategoriene (i avtakende betydning): Behov for revisjonstjenester, eksterne agentkonflikter og familieforhold. Det er med andre ord de samme kategoriene som er viktigst, men eksterne agentkonflikter har større betydning enn behovet for revisjonstjenester i utvalget med store selskaper.

Kapitlets oppbygning er som følger. I kapittel 4.2 presenteres eksisterende litteratur, vi forklarer hvordan revisjonsvalgstudier gjennomføres og vi begrunner valget av faktorer som vi undersøker. I kapittel 4.3 presenterer vi testen, utvalget og datagrunnlaget. Beskrivende statistikk presenteres i kapittel 4.4, mens regresjonsresultatene presenteres i 4.5. Sensitivitetsanalyser, inklusiv analyser av variablene og variabelkategorienes relative betydning, presenteres i kapittel 4.6. Noen få konkluderende merknader gis i kapittel 4.6.6.

4.2 Hva kan forklare valg av revisor?

4.2.1 Det regulatoriske bakteppet for revisjonsvalgsstudier

Finansregnskapets funksjon er å informere regnskapsbrukere på utsiden av bedriften om selskapets økonomiske utvikling og finansielle stilling. Opprinnelig var finansregnskapet en rapport som ledelsen utarbeidet og sendte eierne og andre kapitalinnskytere (som banker). Etter hvert er brukergruppen utvidet og den inkluderer blant annet ansatte, kunder, konkurrenter, journalister, skattemyndighetene, konkurransemyndighetene og kredittopplysningsbyråer.

Ledelsen, som produserer regnskapsrapportene, er innsidere med insentiver og anledning til å manipulere med regnskapsrapportene. Ledelsen kan f.eks. blåse opp resultatene i forkant av låneforhandlinger for på den måte å signalisere god lønnsomhet og lav risiko, slik at risikopåslaget i lånerenten kan settes lavt. Andre ganger kan ledelsen ha interesse i å nedjustere lønnsomheten, f.eks. i forkant av tarifforhandlinger for på den måten å vise at selskapet ikke har råd til lønnsøkninger.

Muligheten for at regnskapsprodusentene kan gi feilaktig eller skjev informasjon om økonomisk utvikling og finansiell stilling skapte markedet for revisjonstjenester. Selskaper som ønsket å vise for omverdenen at deres regnskaper ikke var manipulert, hadde behov for en uavhengig part som kunne gjennomgå regnskapene og innestå for at regnskapene var korrekte. Samtidig kunne eksterne eiere og långivere sette som vilkår for å skyte inn kapital (eller la være å trekke seg ut) at selskaper fremla reviderte regnskaper. Selv uten lovpålagt revisjon vil følgelig noen selskaper velge å la seg revidere og i mange land var revisjonsmarkedet etablert før revisjonen ble lovpålagt.

I USA ble obligatorisk revisjon for børsnoterte selskaper innført ved vedtakelsen av the Securities Exchange Act i 1933-1934, og revisjon er nå obligatorisk for selskaper med balansesum over 10

millioner dollar og spredt eierskap definert som flere enn 500 eiere (Allee og Yohn, 2009). De fleste amerikanske børsnoterte selskapene hadde imidlertid valgt å la seg revidere siden midten av 1920-tallet (Barton og Waymire 2004). I Australia var alle unoterte selskaper fritatt for revisjon fram til 1998 hvor en lovendring innførte revisjonsplikt for de største private selskapene (Carey, Simnett and Tanewski, 2000).

I Storbritannia[30] ble pliktig revisjon innført i 1848. Loven innebar ingen stor revolusjon siden den kun kodifiserte det som var vanlig praksis. I 1948 ble det, «… to protect the privacy of small, family companies», gjort unntak i revisjonsplikten for «exempt private companies» slik at små familieselskaper ikke trengte å publisere offentlig tilgjengelige regnskaper. Videre kunne «exempt» selskaper velge revisorer med dårligere kvalifikasjoner enn «non-exempt» selskaper. Etter lovendringen ble imidlertid nesten alle selskaper «exempt private companies» og mange ble langt større enn de som hadde behov for «privacy». Ved en lovendring i 1967 ble derfor pliktig revisjon gjeninnført for alle aksjeselskaper, men med ulike krav til hva som måtte offentliggjøres av informasjon. Revisjonskostnaden ble av enkelte sett på som prisen man måtte betale for å kunne drive næringsvirksomhet i et selskap med begrenset ansvar. Ved en lovendring i 1994 ble det innført revisjonsfritak for de minste selskapene, og terskelverdiene var 90 000 GBP i omsetning og 1,4 million GBP. Grensen for revisjonsfritak har siden blitt hevet to ganger, først i 1997 og deretter i 2004 da terskelverdiene ble satt til EU-direktivets øvre grense for fritak (Collis 2012).

EU/EØS-landene må implementere EUs direktiver i nasjonal lovgivning. På regnskaps- og revisjonsområdet er det særlig regnskapsdirektivet som er relevant. Direktivet gir medlemslandene anledning til å frita selskaper fra revisjonsplikten så lenge selskapene kan defineres som små selskaper (Direktiv 2013/34 EU, artikkel 3(2), jf. kapittel 2.6). Små selskaper er selskaper som ikke overstiger to av de tre følgende kriteriene: balansesum mindre enn 4 millioner EUR, omsetning mindre enn 8 millioner EUR og gjennomsnittlig antall ansatte mindre enn 50. Det er videre mulig å øke terskelverdiene for omsetningen til 6 millioner EUR i omsetning og 12 millioner EUR i eiendeler. Medlemslandene har brukt fleksibiliteten i fjerde direktiv på ulike måter og terskelverdiene varierer betydelig, se Figur 4-1. Etter 2005 er revisjonsfritak for de minste selskapene innført i Danmark, Sverige og Malta med lave grenser, se NOU 2008:12. Noen land har lagt seg på maksimalgrensene, mens andre land har lave terskelverdier og i 2005 hadde Ungarn lavest grense med omsetning på 200 000 EUR. Trenden de siste ti årene har vært at flere medlemsland enn tidligere benytter muligheten til å frita små selskaper og at terskelverdiene heves.

[30] Redegjørelsen om utviklingen i revisjonsplikten i Storbritannia bygger på Dedman, Kausar og Lennox (2014).

Figur 4-1: Terskelverdiene i euro i 25 EU-land i 2005 (hentet fra Collis 2010).

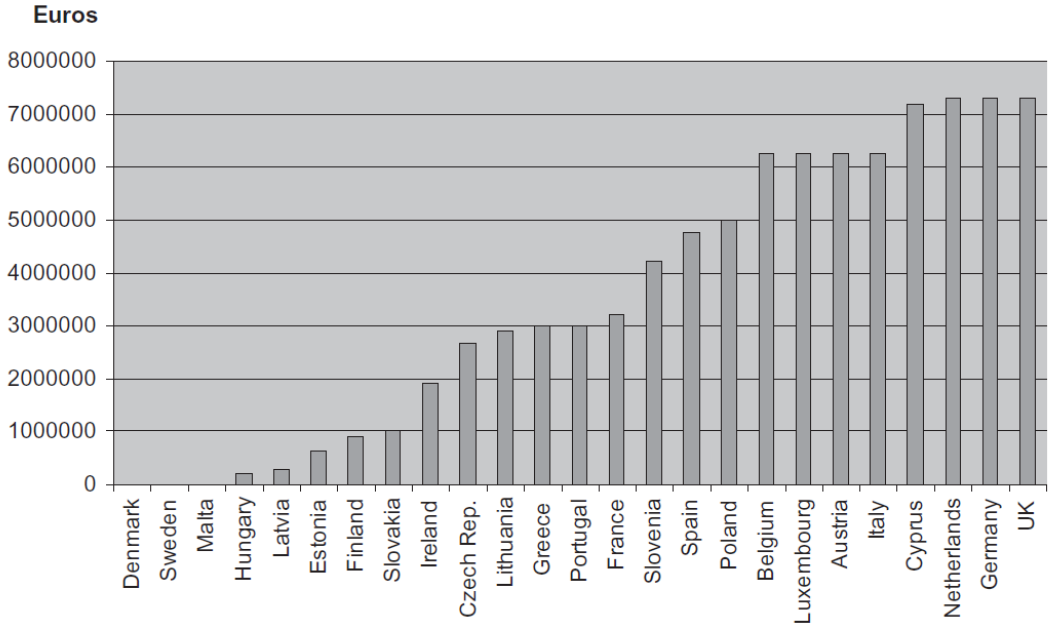

Figure 1: *Turnover thresholds for audit exemption for EU-25 in 2005*
Adapted from EC, 2006, p. 7 and EC, 2005

I Norge ble revisjon først omtalt i lovverket i 1899 (i den daværende konkursloven), men allerede på midten av 1800-tallet hadde banker og forsikringsselskaper krevd attestasjon av kundenes regnskapsopplysninger (NOU 2008:12 kapittel 3.1). For norske aksjeselskaper har det vært pliktig revisjon siden den første aksjeloven ble vedtatt i 1910 (NOU 2008:12 kapittel 3.1). Norge var det siste landet i EU/EØS-området som gjorde unntak i revisjonsplikten for de minste aksjeselskapene.

4.2.2 Typer av revisjonsvalgsstudier

Myndigheter i alle land er enige om at børsnoterte selskaper har revisjonsplikt og at den samfunnsøkonomiske nytten av reviderte regnskaper veier langt tyngre enn ulempene som revisjon kan påføre det enkelte selskap. For unoterte selskaper har myndighetene ulike land forskjellige syn på den samfunnsøkonomiske nytten av lovpålagt revisjon, noe som tydelig illustreres ved hvor forskjellige størrelseskriterier myndigheter i ulike land har lagt til grunn for å unnta selskaper fra revisjonsplikten (jf. avsnittet over).

Revisjonsreguleringen i ulike land, sammen med mulighetene som forskere har for å skaffe til veie data, har hatt avgjørende betydning for hva forskere har undersøkt og hvordan de har gått fram. Vi kan skille mellom tre grupper av studier: Den første gruppen er studier som analyserer selskaper som frivillig engasjerer en revisor. Datagrunnlaget i disse studiene er fra selskaper i land som ikke har hatt generell revisjonsplikt for private selskaper (som USA, Canada og Australia) (se f.eks Carey et al. 2000; Senkow et al. 2001), eller selskaper i land hvor revisjonen er gjort valgfri for de som tilfredsstiller bestemte vilkår (som i EU og etter 2011 også i Norge) (se f.eks. Seow 2001; Collis 2010; Niemi et al. 2012; Collis 2012). Kontrollgruppen er vanligvis selskaper som ikke har valgt å engasjere en revisor. Flertallet av disse studiene har til formål å identifisere kjennetegn hos de som velger revisjon, men det finnes også studier av effekter av fravalg i form av tilgang til kreditt (Allee & Yohn 2009), effekter på kapitalkostnaden (Kim et al. 201l; Minnis 2011) og kredittratingen (Lennox & Pittman 2011). Finansieringseffektstudier blir presentert i et eget kapittel. Den andre gruppen analyserer forskjeller i

egenskaper hos de selskaper som velger å engasjere en revisor av høyere eller av lavere oppfattet kvalitet (se Hay & Davis 2004; Knechel et al. 2008; Wang et al. 2008; Niskanen et al. 2011**)**[31] Den tredje gruppen studier analyserer effektene av å engasjere en høykvalitetsrevisor når revisjon er lovpålagt (Vander Bauwhede & Willekens 2004; Ajona et al. 2008; Karjalainen 2011; DeFranco et al. 2011; Cano-Rodriguez & Alegria 2012). Selskaper som velger to eller flere revisorer når lovgivningen kun krever en revisor, inngår også i denne gruppen (se f.eks. Zerni et al. 2012). I disse studiene er kontrollgruppen selskaper som har valgt revisorer som antas å levere revisjon av lavere kvalitet enn høykvalitetsrevisoren, eller selskaper som bare har valgt en revisor. Gjennomgangen av tilgjengelig litteratur i Langli og Svanström (2014) viser at forskningslitteraturen er dominert av studier i gruppe tre.

Hvorfor velger noen selskaper å engasjere en revisor når det ikke er lovpålagt? For private selskaper er svaret mer usikkert enn for børsnoterte selskaper. Det skyldes at revisor kan fylle flere funksjoner i private selskaper. I børsnoterte foretak er funksjonen hovedsakelig å gi troverdighet til ledelsesproduserte regnskapsrapporter og å føre kontroll med ledelsen, dvs. at funksjonen er knyttet til skjevfordelt informasjon og utsidernes manglende evne til å observere/overvåke ledelsen. For private selskaper kan disse behovene være langt mindre dominerende. Det skyldes at ledelsen/selskapet vet hvem de må henvende seg til for å oppnå finansiering (i motsetning til børsnoterte foretak som gjennom aksjemarkedet, sertifikatmarkedet og obligasjonsmarkedet henvender seg til ukjente investorer/långivere) og at eierne ofte er aktive med i ledelsen av bedriften. Prinsipal-agent konfliktene i private selskaper er derfor forskjellig fra de som dominerer i børsnoterte foretak, og konfliktene kan oftere gå mellom majoritets- og minoritetsaksjonær og mellom selskap og kreditorer enn mellom eier og daglig leder. I revisjonsvalgstudier blant private selskaper må man ta hensyn til at det kan være flere forklaringer enn i studier av børsnoterte selskaper (se Collis 2012). I dette avsnittet inkorporerer vi de forklaringsfaktorene som er blitt brukt i revisjonsvalgstudier samt flere nye variabler.

4.2.3 Faktorer som samvarierer/forklarer fravalg av revisor

4.2.3.1 Undersøkelsesmetoden

Det er mange faktorer som kan forklare hvorfor et selskap velger en bestemt type revisor og ved hjelp av regresjonsanalyse kan faktorene tas i betraktning samtidig, slik at man får isolert hvilken effekt en variabel har etter at man har kontrollert for andre faktorer. På generell form er testen som følger:

$$(1) \qquad Y_{jt} = \alpha_0 + \alpha_1 X1_{jt} + \alpha_2 X2_{jt} + \ldots + \alpha_h Xh_{it} + \varepsilon_j$$

hvor Y_{jt} er valget som observeres for selskap j på tidspunkt t og Xh_{jt} er h variabler som kan forklare Y_{jt}. Fotskrift j angir selskap og fotskrift t angir tid. I dette kapitlet kan vi sløyfe fotskrift t siden vi foretar estimeringen på data fra ett år (mer om dette nedenfor). F.eks. kan Y_j være en indikatorvariabel for om selskap j (a) har valgt en revisor når revisjon er frivillig, (b) har valgt ett av de store internasjonale revisjonsselskapene eller ikke eller (c) om selskapet har valgt 0, 1 eller 2 revisorer.

---

[31] Kvaliteten på revisors arbeid, dvs. revisjonskvaliteten, er ikke lav *eller* høy, men går fra lav *til* høy. I litteraturen er det likevel vanlig å omtale kvaliteten på revisors som høy eller lav. Flere av målene på revisjonskvalitet er farget av høy-lav dikotomien, f.eks. bruken av Big 4 som indikasjon på god revisjonskvalitet. Med Big 4 menes de fire store internasjonale revisjonsselskapene Deloitte, Ernst & Young, KPMG og PwC, og i tester er det vanlig å bruke Big 4 = 1 som indikasjon på høy revisjonskvalitet og Big 4 = 0 som indikasjon på revisjon av lavere kvalitet. Revisjonskvalitet er en ikke målbar størrelse og det gjør studier av revisjonskvalitet vanskelig. For nærmere diskusjon av hva revisjonskvalitet er, hvordan det blir målt i empiriske studier, hvorfor de empiriske målene indikerer kvalitet og hva som påvirker revisjonskvaliteten, vises det til Francis (2011), Knechel et al. (2012) og Sundgren og Svanström (2013).

Utgangspunkt for denne studien er at alle selskaper i utgangspunktet har revisor. Vi skal derfor undersøke hva som kan forklare hvorfor selskaper velger bort revisor og vi bruker følgende fravalgsmodell:

(2) $\text{Fravalg}_j = \alpha_0 + \alpha_1 X1_j + \alpha_2 X2_j + \ldots + \alpha_h Xh_j + \varepsilon_j$

Variabelen Fravalgj = 1 hvis selskap j har foretatt fravalg i perioden 1.5.2011 og 31.12.2013, og 0 ellers. Xhj er h variabler som kan forklare beslutningene om å fravelge revisor eller som samvarierer med beslutningen om å velge bort revisor. Årsak-virkningssammenhengen kan være vanskelig å fastslå, slik at ordet forklare kan indikere en årsakssammenheng som ikke er korrekt fordi det er underliggende faktorer som kan forklare både Xh og fravalgsbeslutningen. Vi sier derfor at Xh er høyere (lavere) hos fravalgselskapene eller at fravalgstilbøyeligheten øker (reduseres) med Xh i stedet for at Xh fører til mer (mindre) fravalg.

Resonnementene som ligger til grunn for valg av forklarings-/assosiasjonsvariablene (Xh-ene) presenteres nedenfor. De fleste er hentet fra studier omtalt i Dedman, Kausar og Lennox (2014) og Langli og Svanström (2014), men noen er ikke blitt benyttet tidligere. De nye variablene er knyttet til regeletterlevelse unntatt variablene som fanger opp konflikter med revisor samt variablene som fanger opp inntekt, formue og utdanning til daglig leder, styreleder og/eller dominerende eiere.

Ikke alle variablene har like god støtte i litteraturen og disse reflekterer mer en spørrende og eksplorativ tilnærming til spørsmålet om hvorfor noen velger bort revisor mens andre ikke gjør det. Vi skiller ikke mellom hypoteser og forskningsspørsmål og bruker antakelser som et fellesbegrep. Antakelsene nummereres Ax_n hvor A = forkortelse for antakelse, x = temaområde og n er nummer på antakelsen.

4.2.3.2 Agentkostnader

Når den som eier kapitalen ikke er den samme forvalter kapitalen, foreligger det en prinsipal-agent situasjon. Et typisk eksempel er der hvor bedrift X eies 100 prosent av person A, men hvor daglig leder er B. B, som styrer virksomheten, vil normalt ha bedre informasjon om virksomheten og konkurranseforholdene enn A og A vil heller ikke kunne avgjøre om B gjør sitt beste for å ivareta As interesser. Det foreligger følgelig skjult informasjon (B vet mer enn A) og moralsk hasard (A kan ikke observere hva B gjør). For å redusere muligheten for at B feilinformerer A eller B høster egne fordeler på bekostning av A (f.eks. ved å belaste selskapet for private kostnader), kan A engasjere en revisor som gjennomgår virksomheten og verifiserer informasjonen som B utarbeider.

Det er vanlig å anta at agentkostnadene øker med selskapets størrelse fordi overvåkning blir vanskeligere og dyrere i større virksomheter (Jensen og Meckling 1976). Abdel-Khalik (1993) argumenter også for at agentkostnader øker med formuen som er utsatt for risiko og at revisjon kan fungere som kompensasjon for tapt organisatorisk kontroll når selskapet vokser seg større. Vi forventer derfor at fravalgstilbøyeligheten avtar med størrelsen på selskapene. Når fravalgstilbøyeligheten avtar med størrelsen mener vi at sannsynligheten for at stort selskap har valgt bort revisor er mindre enn sannsynligheten for at et lite selskap har valgt bort revisor. Vi måler størrelse ved den naturlige logaritmen til omsetningen (LnDriftsinnt = 1 + sum driftsinntekter), den naturlige logaritmen til sum eiendeler (LnEiendeler = 1 + sum eiendeler) og antall ansatte beregnet ved hjelp av resultatførte lønnskostnader, gjennomsnittlig lønnsnivå korrigert for arbeidsgiveravgift (høy sats på 14,1 prosent) og sosiale kostnader på 20 prosent (AnsatteL = r(esultatført lønn / SSBs gjennomsnittlig årslønn for

heltidsansatte menn og kvinner) * 1,141 * 1,2).[32] Fortegnet bak variabelnavnet, + eller -, angir retningen på den forventede sammenhengen mellom variablene og sannsynligheten for fravalg (- betyr at fravalgssannsynligheten avtar). Vi tester følgende antakelser:

A1_1 Fravalgstilbøyeligheten avtar med selskapets størrelse (LnDriftsinnt:-, LnEiendeler: -, AnsatteL:-)

Desto mer av eiendelene som er finansiert med gjeld, jo større antas agentkostnadene å bli. Bakgrunnen er at eierne kan være fristet til å lånefinansiere risikable investeringer siden de får fordelene hvis investeringsprosjektet lykkes, samtidig som kreditorene vil bære størsteparten av tapet hvis det går dårlig siden aksjonærenes tap er begrenset til investert kapital (for en utførlig diskusjon, se Brealey & Myers 2003, s. 505). Dette er både långiverne og eierne klar over: Långiverne vil derfor ønske å beskytte seg og eierne forstår at lånevilkårene kan bli gunstigere dersom långiverne får trygghet for at kapitalen blir forsvarlig forvaltet. Begge parter kan derfor være tjent med at selskapet har revisor. Følgelig forventer vi at fravalgstilbøyeligheten avtar med gjeldsandelen. Vi måler gjeldsandelen som sum gjeld dividert på sum eiendeler (Gjeld/Eien).

A1_2 Fravalgstilbøyeligheten avtar med selskapets gjeldsandel (Gjeld/Eien: -)

Gjeldsbegrepet vi finner i balansen inkluderer både gjeld og avsetninger. Avsetninger gjelder f.eks. utsatte skatteforpliktelser og avsetninger som skal dekke fremtidig vedlikehold. Gjelden inkluderer gjeld til f.eks. ansatte (i form av påløpt lønn og ferielønn), skatte- og avgiftsmyndighetene, vare- og tjenesteleverandører, banker, privatpersoner og eierne. Det kan være grunn til å tro at disse långiverne ser ulikt på betydningen av reviderte regnskaper, og at mer profesjonelle långivere i større grad baserer seg på og krever reviderte regnskaper. Med profesjonelle långivere mener vi långivere som sender årsoppgaver over renter, innskudd og gjeld (heretter kalt saldo-rente oppgaver) elektronisk til kundene og til Skatteetaten. Vi antar at desto større andel av gjelden som er ytet av profesjonelle långivere, desto lavere er fravalgstilbøyeligheten. Vi måler gjeldsandelen til profesjonelle långivere som SaldoG/SumGj = SaldoG dividert på SumGj hvor SaldoG = sum gjeld som selskaper har ifølge saldo-renteoppgavene og SumGj = sum gjeld ifølge årsregnskapet.

A1_3 Fravalgstilbøyeligheten avtar med økende andel gjelden fra profesjonelle långivere (SaldoG/SumGj: -)

Kreditorer kan beskytte seg ved å kreve at selskapet stiller sikkerhet i form av pant. Pant kan derfor være et alternativ til revisorbekreftede regnskaper. Samtidig kan revisor bekrefte at pantet ikke er tapt og at formuesforvaltningen og internkontrollen er tilstrekkelig. Fravalgstilbøyeligheten kan derfor både øke og avta når selskaper har stilt pant. Vi måler pantstillelser med indikatorvariabelen Pant, som er 1 hvis selskapet har stilt pant og 0 ellers, og overlater til dataene å avgjøre hvilken effekt som dominerer:

A1_4a Fravalgstilbøyeligheten øker når selskaper har stilt sikkerhet i form av pant (Pant: +)
A1_4b Fravalgstilbøyeligheten avtar når selskaper har stilt sikkerhet i form av pant (Pant: -)

[32] Alle kronebeløp er oppgitt i kroner 1 000. Det er standard fremgangsmåte i litteraturen å ta logaritmer av beløp fordi det gir fordelinger som har bedre statistiske egenskaper og som følgelig gir mer pålitelige estimater. Det er ikke mulig å ta logaritmer av null eller negative tall. For å unngå at vi mister observasjoner når vi tar logaritmer legger vi derfor til tallverdien 1 (siden ln(1) = 0).

Under ellers like forhold er det viktigere å sikre seg mot å tape 1 million kroner enn å tape kroner 10 000. Størrelsen på lånet kan derfor ha betydning. Vi antar at desto mer lån selskapet har fra profesjonelle långivere (målt ved sum gjeld i følge saldo-renteoppgaver, SaldoG), jo mer sannsynlig kan det være at långiverne har krevd sikkerhet for lånet i form av pant (Pant = 1) og at dette påvirker behovet for reviderte regnskaper, jf. foregående antakelse. Vi antar derfor at interaksjonseffekten mellom å stille pant og å ha bankgjeld til profesjonelle kreditorer, Pant*LnSaldoG, samvarierer positivt eller negativt med økt fravalg (LnSaldoG = den naturlige logaritmen til (1 + SaldoG)):[33]

*A1_5a Fravalgstilbøyeligheten øker i selskaper som har en kombinasjon av mye gjeld hos profesjonelle långivere og sikkerhetsstillelse i form av pant (Pant*LnSaldoG: +)*
*A1_5a Fravalgstilbøyeligheten avtar i selskaper som har en kombinasjon av mye gjeld hos profesjonelle långivere og sikkerhetsstillelse i form av pant (Pant*LnSaldoG: -)*

I hvilken grad daglig leder har eierandeler har betydning for valg av revisor, men effekten kan være vanskelig å bestemme. På den ene siden reduseres behovet for revisjon når daglig leders eierandel øker fordi interessene og insentivene til daglig leder blir mer sammenfallende med eieren desto større eierandelen er. På den annen side kan presset fra andre interessegrupper om å ha revisor øke fordi en stor eier som også er daglig leder har bedre muligheter til å høste fordeler på andres bekostning enn der hvor rollen som daglig leder er skilt fra rollen som eier. For små selskaper er det grunn til å tro at presset fra andre interessegrupper er beskjedent fordi det står lite på spill for interessentene relativt sett. Dermed antar vi at den første mekanismen dominerer og at fravalget øker med daglig leders eierandel.

A1_6 Fravalgstilbøyeligheten øker med daglig leders eierandel (DLsStemmeandel: +).

Fra litteraturen er det kjent at eierskap har betydning for valg av revisor (Seow 2001, Collis et al. 2004; Tauringana & Clarke 2000). Mulighetene for interessekonflikter mellom aksjonærene øker med antall aksjonærer, hvilket kan redusere fravalget av revisor fordi revisor kan fungere som en «garantist» for at alle aksjonærene blir rettferdig behandlet. Vi antar derfor følgende:

A1_7 Det er en negativ sammenheng mellom fravalg av revisor og antall aksjonærer (LnAntAksjonærer: -).

LnAntAksjonærer er den naturlige logaritmen til antall aksjonærer.

Faktorene som drøftes i resten av dette kapitlet er etter det vi kjenner til ikke undersøkt tidligere:

Selskaper som har tatt i bruk ulike aksjeklasser (f.eks. A-aksjer med stemme- og utbytterett og B-aksjer med utbytterett, men ikke stemmerett) har regulert interessekonflikter mellom beslutningstakerne gjennom vedtektene. Det kan redusere behovet for revisjon. Samtidig kan det være viktig for de som har beslutningskontrollen å signalisere ovenfor de som kun har utbytterettigheter at alt er i orden, og følgelig kan fravalgstilbøyeligheten øke med bruken av aksjeklasser. Vi undersøker begge mulighetene og lar analysen avgjøre hvilken effekt som dominerer:

[33] Ut fra vårt datagrunnlag vet vi om selskaper har stilt pant, men vi vet ikke hvem som har pantet.

A1_8a Det er en negativ sammenheng mellom fravalg av revisor og antall aksjeklasser (AntAksjeklasser: -).
A1_8b Det er en positiv sammenheng mellom fravalg av revisor og antall aksjeklasser (AntAksjeklasser: +).

Desto flere personer som er involvert som styreleder, daglig leder og eiere, jo større er potensialet for interessekonflikter, hvilket kan øke behovet for revisjon. På den annen side kan maktfordelingen og tilgang til nødvendig kompetanse bli bedre ivaretatt når det er så mange involverte at roller som styreleder og daglig leder kan fordeles på flere, hvilket kan redusere behovet for revisjon. Det er vanskelig å gi en entydig prediksjon av hvilken effekt det vil ha at et selskap har flere personer i «maktposisjoner». Vi lar de konkurrerende argumentene bli reflektert i to antakelser om sammenhengen mellom fravalgsbeslutningen og antall personer som har rollen som de to største eierne, styreleder og daglig leder (AntBeslTakere):

A1_9a Det er positiv sammenheng mellom fravalg av revisor og antall unike personer som er blant de to største eierne, styrets leder og daglig leder (AntBeslutTakere: +).
A1_9b Det er negativ sammenheng mellom fravalg av revisor og antall unike personer som er blant de to største eierne, styrets leder og daglig leder (AntBeslutTakere: -).

AntBeslutTakere er antall unike personer som finnes blant daglig leder, styreleder og de to største eierne.

Vi kaller en eier for dominerende eier dersom hun har mer enn 50 prosent av stemmene. Dersom den dominerende eieren verken er daglig leder eller styreleder, antas behovet for revisor å øke siden hun trenger revisor til å overvåke ledelsen. Vi antar derfor en negativ sammenheng mellom fravalg av revisor og fravær av lederroller hos den dominerende eieren.

A1_10 Fravalgstilbøyeligheten avtar i selskaper med en dominerende eier som ikke har roller som daglig leder og/eller styreleder (DomEierURoller: -)

Når daglig leder og styrets leder er samme person er det ingen agentkonflikter mellom styrets leder og daglig leder, hvilket reduserer behovet for at revisor overvåker daglig leder på vegne av styret og styrets leder. Vi antar derfor at fravalgstilbøyeligheten øker når samme person er daglig leder og styreleder (DL=SL):

A1_11 Fravalgstilbøyeligheten øker i selskaper hvor daglig leder og styrets leder er samme person (DL=SL: -)

DL=SL er 1 når daglig leder og styreleder er samme person og 0 ellers.

Den siste agentkostnadsantakelsen er knyttet til størrelsen på styret. Dedman et al. (2014) viser til analyser av børsnoterte selskaper hvor det er påvises en negativ sammenheng mellom styrets størrelse og selskapets prestasjoner, noe som kan skyldes at daglig leder lettere kan kontrollere et stort styre enn et lite, at store styrer bruker tid på oppnå konsensus, organisere møter og koordinere sine aktiviteter. Dedman et al. (2014 s. 6) antar at «the underlying rationale applies equally to private companies. Therefore, it may be expected that private companies with larger boards would suffer problems of communicirkation and coordination, which could be mitigated by financial statement audit.» Vi følger Dedman et al. og antar:

A1_12 Fravalgstilbøyeligheten avtar med størrelsen på styret (AntStyremedl: -)

4.2.3.3 Selskapsrisiko

Risikoen forbundet med driften av selskapet påvirker etterspørselen av revisjonstjenester siden behovet for attestasjoner og verifisering av regnskapsestimater kan øke. Økt risiko har også en effekt på revisjonshonoraret, siden revisor må øke omfanget av revisjonshandlinger for å beskytte seg mot søksmål og tap av rykte når risikoen øker. Økt innsats vil slå ut i høyere honorar. Når honoraret øker vil etterspørselen etter revisjonstjenester avta. Dermed er det vanskelig å si hvilken effekt selskapsrisikoen vil ha for fravalgsbeslutningen. Revisors behov for å beskytte seg mot søksmål og tap av rykte er positivt korrelert med størrelsen på selskapet fordi større selskaper får mer oppmerksomhet i pressen og fra långivere, lokalpolitikere m.v. hvis selskapet går konkurs. For små selskaper er søksmålsrisikoen og risikoen for tap av rykte lav. Vi antar derfor at selskapsrisikoens betydning for revisjonshonoraret er beskjeden for små selskaper.

Selskaper med mye varelager og kundefordringer kan ønske å få disse verifisert av revisor, og kreditorer, eiere og/eller långivere kan antas å sette pris på den kontrollen som revisorene gjør. Vi antar derfor at:

A2_1 Fravalgstilbøyeligheten avtar med en økende andel av eiendelene bundet opp i varelager og kundefordringer (VarerKF/Eien:-).

Konkurser forekommer oftere hos yngre selskaper og yngre selskaper er vanskeligere å revidere enn eldre selskaper fordi revisor ikke kjenner de like godt som etablerte selskaper under ellers like forhold. Det vil øke revisjonskostnadene for de yngste selskapene og dermed redusere etterspørselen, hvilket kan tale for høy fravalgstilbøyelighet for de yngste selskapene. På den annen side kan også de yngste selskapene ha større behov for å presentere reviderte regnskaper, slik at fravalgstilbøyeligheten er lav for de yngste selskapene. Videre kan eldre og etablerte selskaper ha mindre behov for revisjon siden selskapene har en lang historikk å vise til. Virkningene av alder er derfor usikker for de yngste selskapene, men fravalgstilbøyeligheten kan antas å øke for de eldre selskapene. Vi tester følgende antakelser:

A2_2a Fravalgstilbøyeligheten er lavere hos de yngste selskapene enn hos de øvrige selskapene (Alder<3: -)
A2_2b Fravalgstilbøyeligheten er høyere hos de yngste selskapene enn hos de øvrige selskapene (Alder<3: +)
A2_2c Fravalgstilbøyeligheten er høyere hos eldre selskaper enn hos yngre selskaper (Alder>30: +)

Alder<3 er en indikatorvariabel som er 1 når selskapet er under 3 år og 0 ellers, mens Alder>30 er en indikatorvariabel som er 1 når selskapet er over 30 år og 0 ellers. Grensen på mindre enn 3 år er satt fordi vi krever to år med regnskapsdata for at selskapet skal bli inkludert i utvalget (2010 og 2011).[34] Grensen på 30 år satt fordi det tilsvarer omtrentlig en generasjon.

Det er vanskelig å predikere hvordan lønnsomheten i selskapene slår ut. Selskaper som går dårlig kan ha større behov for revisjon enn selskaper som går godt fordi regnskapsbrukerne kan mistenke at selskaper som går dårlig forsøker å pynte på regnskapene. For å sende signaler om at regnskapene ikke er manipulert kan derfor selskapene engasjere revisor, dvs. at fravalgstilbøyeligheten går ned når lønnsomheten er dårlig. Samtidig kan revisjonen bli dyrere når selskaper går dårlig fordi revisor må være ekstra aktsom i sin vurdering av fortsatt drift-forutsetningen og gjøre ekstra revisjonshandlinger,

[34] Enkelte variabler krever regnskapstall for 2009 og 2010, f.eks. totalkapitalens rentabilitet. Effektene av å teste antakelsene ved hjelp av data fra kun 2010 og 2011 blir analysert i kapittel 4.6.1.

hvilket øker prisen på revisjonen. Høyere pris kan redusere etterspørselen etter revisjon og dermed kan dårlig lønnsomhet bidra til å øke fravalgstilbøyeligheten. Videre kan selskaper som går godt ha råd til å betale for revisjonen, mens selskaper som går dårlig kan se på fravalg av revisor som en måte å spare penger på. Lønnsomheten kan følgelig slå begge veier. I diskusjonen om små selskaper bør slippe revisjon, er kostnadsargumentet ofte brukt siden revisjonen relativt sett blir dyrere for de minste selskapene enn for de større selskapene. Det er følgelig interessant å undersøke hvordan sammenhengen mellom lønnsomhet og fravalg er. Vi gjør det på følgende måte: Vi inkluderer TotKapRent (totalkapitalens rentabilitet) for å se om det er en generell positiv, negativ eller ingen sammenheng mellom lønnsomhet og fravalg. Dernest kontrollerer vi for ikke-linearitet ved å ta med variablene TkrLav (= 1 når totalkapitalrentabiliteten er blant de 25 prosent laveste og 0 ellers) og TkrHøy (= 1 når totalkapitalrentabiliteten er blant de 25 prosent høyeste og 0 ellers). Hvis lønnsomheten er viktig, enten det gjelder å beholde eller velge bort revisor, er det rimelig at effekten lettest kan spores hos selskaper med dårligst eller best økonomi. Vi tester følgende antakelser:

A2_3a Fravaglstilbøyeligheten samvarierer ikke med selskapenes lønnsomhet (TotKapRent:?)
A2_3b Fravalgstilbøyeligheten er lavere for selskaper med den dårligste lønnsomheten sammenliknet med de øvrige selskapene (TkrLav:-)
A2_3c Fravalgstilbøyeligheten er høyere for selskaper med den dårligste lønnsomheten sammenliknet med øvrige selskaper (TkrLav:+)
A2_3d Fravalgstilbøyeligheten er lavere for selskaper med den beste lønnsomheten sammenliknet med øvrige selskaper (TkrHøy:-)

Totalkapitalens rentabilitet (TotKapRent) er beregnet som ordinært resultat før skatt + finanskostnader dividert på gjennomsnittlig sum eiendeler. A2_3b reflekterer behovet for reviderte tjenester når lønnsomheten er svak, mens A2_3c reflekterer behovet for å spare utgifter. A2_3d kan fange opp at det ikke er så viktig å spare utgifter ved å kutte revisjonen når lønnsomheten er god.

Tilsvarende vurderinger som mellom sammenhengen mellom fravalg og lønnsomhet gjør seg gjeldende når det gjelder virkningen av dårlig og god likviditet. Selskaper med god likviditet trenger ikke revisorbekreftede regnskaper for å oppnå finansiering i samme grad som selskaper med dårligere likviditet. For selskaper med anstrengt likviditet er effekten usikker. De kan trenge revisor for å vise for omverdenen at regnskapene er i orden og derfor beholde henne, eller fravelge revisor for å redusere utgiftene og bedre likviditeten. Vi undersøker sammenhengen mellom likviditet og fravalg ved å inkludere rangen på likviditetsgrad 2 og to indikatorvariabler som åpner for ikke-linearitet i halene. Rangen på likviditetsgrad 2 (RangLikGr2) går fra 1 til n hvor n er utvalgsstørrelsen og selskaper med samme rang får lik verdi. Likgr2Lav = 1 hvis likviditetsgrad 2 er blant de 25 prosent dårligste og 0 ellers, og Likgr2Høy = 1 hvis likviditetsgrad 2 er blant de 25 prosent høyeste og 0 ellers. Likviditetsgrad 2 er de mest likvide omløpsmidlene som andel av kortsiktig gjeld, definert som (sum omløpsmidler – varelager) / sum kortsiktig gjeld.

A2_4a Fravalgstilbøyeligheten samvarierer ikke med selskapets likviditetsstilling (RangLikGr2:?)
A2_4b Fravalgstilbøyeligheten er lavere hos selskaper med den dårligste (beste) likviditeten enn hos de øvrige selskapene (LikGr2Lav: -, LikGr2Høy: -)
A2_4c Fravalgstilbøyeligheten er høyere hos selskaper med dårligste (beste) likviditeten enn hos de øvrige selskapene (LikGr2Lav: + LikGr2Høy:+)

4.2.3.4 Selskapets atferd

Er det sammenheng mellom i hvilken grad selskaper oppfyller sine forpliktelser og fravalg av revisor? Antakelsene vi tar for oss i dette delkapitlet søker å besvare dette spørsmålet. Faktorene vi undersøker

med unntak av konflikter med revisor (merknader i revisjonsberetningen og bytte av revisor) har etter det vi vet, ikke blitt undersøkt tidligere.

Betalingsanmerkninger blir registrert i Brønnøysundregistrene. Betalingsanmerkninger kan indikere at selskapet ikke er så nøye på overholde sine forpliktelser vis a vis kreditorer og det er mulig en slik holdning også gjelder forpliktelser etter f.eks. regnskaps-, bokførings-, liknings-, og skattelovgivningen. Selskaper med betalingsanmerkninger kan derfor være kontrollert av personer som vil se det som en fordel å slippe revisors kritiske gjennomgang fordi deres tendens til å ikke overholde krav og avtaler vil føre til at revisor finner forhold som må påpekes og eventuelt omtales i revisjonsberetningen. Sammenliknet med selskaper uten betalingsanmerkninger antar vi derfor at fravalgstilbøyeligheten er høyere hos selskaper med betalingsanmerkninger:

A3_1 Fravalgstilbøyeligheten er høyere hos selskaper med betalingsanmerkninger enn hos selskaper uten betalingsanmerkninger (HarBetAnm: +)

HarBetAnm = 1 hvis selskapet har betalingsanmerkning og 0 ellers.[35] Betalingsanmerkninger kan også skyldes at selskaper har dårlig likviditet og inntjening. Variablene som kontrollerer for agentkostnader og selskapsrisikoen vil imidlertid fange opp virkningene av dårlig inntjening/likviditet og oppstarts-/modningseffekter. Indikatorvariabelen for betalingsanmerkninger vil derfor fange opp effekter *utover* de som kan tilskrives økonomiske problemer.

Hvis revisor avdekker at revisjonsklienten bryter lover og forskrifter, skal dette tas opp med klienten i nummererte brev, jf. revisorloven § 5-4. Revisor skal videre rapportere om sine funn i revisjonsberetningen og de fleste av presiseringene og forbeholdene gjelder lovstridige forhold. For mange næringsdrivende oppfattes det negativt at revisor inntar presiseringer eller forbehold i revisjonsberetningen, eventuelt konkluderer med at regnskapet ikke bør fastsettes som selskapets årsregnskap eller at revisor mangler informasjon som gjør at hun kan konkludere. Vi antar derfor at selskaper som har pådratt seg kritiske merknader i revisjonsberetningen oftere foretar fravalg enn andre selskaper, dels for å slippe å se merknadene i revisjonsberetningen og dels for å slippe diskusjonen med revisor om grunnlaget for de kritiske merknadene.

A3_2a Fravalgstilbøyeligheten øker for selskaper hvor det er presiseringer i revisjonsberetningen (AntPres: +)
A3_2b Fravalgstilbøyeligheten øker for selskaper hvor det er forbehold i revisjonsberetningen (AntForb: +)

AntPres er antall presiseringer i revisjonsberetningen, mens AntForb er antall forbehold.[36] Forbeholdene gjelder mer alvorlige forhold enn det som påtales gjennom presiseringer. Når revisor konkluderer med at regnskapet ikke bør fastsettes som selskapets årsregnskap eller skriver at hun mangler grunnlag for å trekke en konklusjon, blir dette kodet som forbehold selv om slike negative konklusjoner er mer alvorlige enn de vanlige forbeholdene. Vi undersøker effekten av ulike typer forbehold, presiseringer og negative konklusjoner i kapittel 4.6.3. Dermed får vi undersøkt om f.eks. negative konklusjoner med

[35] Resultatene blir kvalitativt de samme om vi bruker den naturlige logaritmen til antall betalingsanmerkninger i stedet for indikatorvariabelen HarBetAnm.
[36] Vi får kvalitativt samme resultater dersom vi bruker gjennomsnittlig antall presiseringer eller gjennomsnittlig antall forbehold de siste årene i stedet for antall presiseringer eller forbehold det siste året. «De siste årene» betyr at vi bruker alle år med tilgjengelig informasjon i perioden 2004 til 2010.

anbefaling om at årsregnskapet ikke bør fastsettes som selskapets årsregnskap samvarierer mer eller mindre med fravalgsbeslutningen enn andre forbehold og presiseringer.

En av grunnene til at selskaper skifter revisor kan være konflikter med revisor. Initiativet til byttet kan komme fra revisor siden revisor i enkelte situasjoner plikter å fratre eller fordi hun av ulike grunner ikke ønsker å beholde klienten. Andre ganger kan initiativet til byttet komme fra klienten, for eksempel fordi klienten synes revisor er for pirkete eller tar seg for godt betalt. Bytte av revisor kan derfor indikere konflikter mellom revisor og klient. Dersom årsakene til revisorskifte skyldes at klienten driver sin virksomhet på en måte som revisor misliker, kan klienten se på fravalgsregelen som muligheten til å bli kvitt en brysom revisor. Fravalgstilbøyeligheten kan derfor være høyere for selskaper som ofte har byttet revisor sammenliknet med selskaper som har hatt den samme revisoren over tid.

A3_3 Fravalgstilbøyeligheten øker med antall bytter av revisor som selskapet har foretatt de senere årene (RevBytt>.3: +).

RevBytt>.3 = 1 hvis antall skifter av revisor dividert på antall år med observasjoner i årene 2004-2010 > 0.3 og 0 ellers. Variabelen er altså 1 hvis selskapet har byttet revisor oftere enn hvert tredje år og 0 ellers. Denne operasjonaliseringen er valgt for å unngå korrelasjon med variabelen som tester for effekten av å ha samme revisor over tid (SammeRev, se nedenfor). Med skifte av revisor menes antall ganger det er registrert endring av revisor i Brønnøysundregistrene i perioden 2004 – 2010 dersom selskapet har eksistert i hele perioden. For selskaper etablert etter 2004 brukes de år med informasjon som er tilgjengelig.

Selskaper får tilleggsskatt dersom selskapet har gitt uriktige eller ufullstendige opplysninger til ligningsmyndighetene, jf. ligningsloven § 10-2 til § 10-5. Videre kan selskaper ilegges tilleggsskatt dersom selskapet har unnlatt å levere selvangivelse eller næringsoppgave, jf. ligningsloven § 10-2 nr. 1. Tilleggsskatten utgjør 30 prosent av den skatten som er eller kunne vært unndratt, jf. lignl. § 10-4 nr. 1, men dersom det foreligger forsett eller grov uaktsomhet kan tilleggsskatten økes til 45 prosent eller 60 prosent, se lignl. § 10-5 og pkt. 6. Tilleggsskatt kan være en konsekvens av at skattyter har forsøkt å unndra skatter og avgifter og følgelig indikere at skattyter er villig til å bryte reglene dersom muligheten byr seg. Slike skattytere kan ønske å velge bort revisor siden det må antas å gi økt handlingsrom. På den annen side kan skattytere som ønsker å unndra skatter og avgifter se seg tjent med å beholde revisor siden skattyteren kan frykte at sannsynligheten for å bli valgt ut til bokettersyn øker dersom han velger bort revisor. Videre kan selskaper som har fått problemer med ligningsmyndighetene ønske å beholde revisor siden hun kan være til hjelp. Vi undersøker om fravalgsbeslutningen har sammenheng med myndighetenes vedtak om tilleggsskatt ved hjelp av to konkurrerende antakelser:

A3_4a Det er en negativ sammenheng mellom fravalg av revisor og om selskapet er ilagt tilleggsskatt (Tilleggsskatt: -).
A3_4b Det er en positiv sammenheng mellom fravalg av revisor og om selskapet er ilagt tilleggsskatt (Tilleggsskatt:+).

Forsinkelsesavgiften blir ilagt dersom selvangivelsen leveres for sent, og avgiften er på minimum kroner 200. Ved levering 1 måned etter fristen er avgiften 1 promille av nettoformuen og 2 promille av nettoinntekten. Ved levering mellom 1 og 3 måneder etter fristen utgjør forsinkelsesavgiften 1 promille av nettoformuen og 1 prosent av nettoinntekten. Ved levering mer enn tre måneder etter fristen er avgiften 2 prosent av nettoinntekten mens den er 1 promille av nettoformuen. Forsinkelsesavgiften kan skyldes forhold hos skattyter eller hos revisor/regnskapsfører. F.eks. er det ikke uvanlig at revisorer og regnskapsfører prioriterer selskaper med positiv nettoinntekt og formue dersom de har problemer med

å overholde fristene siden forsinkelsesavgiften for selskapene med underskudd eller null i formue blir lav. Som for tilleggsskatten opererer vi med konkurrerende antakelser om en eventuell sammenheng mellom fravalgsbeslutningen og forsinkelsesavgiften:

A3_5a Det er en negativ sammenheng mellom fravalg av revisor og om selskapet har levert selvangivelsen for sent (Forsink:<1mnd:-, Forsink:1-2mnd: -, Forsink:>2mnd: -).

A3_5b Det er en positiv sammenheng mellom fravalg av revisor og om selskapet har levert selvangivelsen for sent (Forsink:<1mnd: + Forsink:1-2mnd: +, Forsink:>2mnd: +).

Forsink:<1mnd = 1 når forsinkelsen er under 1 måned og 0 ellers. Forsink:1-2mnd = 1 når forsinkelsen er over 1 og under 3 måneder og 0 ellers. Forsink:>2mnd = 1 når forsinkelsen er på 3 måneder eller mer og 0 ellers.

Når skattyter mottar skatteoppgjøret, får skattyter informasjon om hvordan ligningen har blitt, dvs. om skattyters påstander om inntekter, formue m.m. er tatt til følge eller er blitt endret. Skattyter kan klage på skatteoppgjøret og alle realitetsavgjørelser som gjøres blir registrert som endringssak. Noen endringssaker består i retting av skrivefeil, mens andre kan gjelde forhold som påvirker fastsettingen av skattepliktig inntekt og formue. For selskaper med saker som kan føre til endring av ligning er det rimelig å tro at fravalgstilbøyeligheten er lav siden selskapet kan trenge hjelp fra revisor i behandlingen av klagen på ligningen. Vi antar derfor fravalgstilbøyeligheten vil være lav hos selskaper som har endringssaker. Tilsvarende hensyn gjør seg gjeldende for selskaper som leverer selvangivelsen etter 6. oktober og som kommer i klagemantallet. Også disse kan ha behov for assistanse fra revisor. Er det forhold hos revisor som gjør at innleveringen ble forsinket, kan det være en fordel å ikke avslutte engasjementet før forholdet vis a vis skattemyndighetene er brakt i orden.

A3_6 Fravalgstilbøyeligheten avtar for selskaper med endringssaker (MuligEndSak: -)
A3_7 Fravalgstilbøyeligheten avtar for selskaper i klagemantallet (Klagemantall: -)

MuligEndSak = 1 hvis det foreligger en endringssak og 0 ellers. Klagemantall = 1 hvis selskapet er i klagemantallet og 0 ellers.

4.2.3.5 Attestasjonsbehov og andre behov for revisors tjenester

Selv om aksjeselskaper kan velge bort revisor er det i en del sammenhenger påkrevd med attestasjoner fra revisor (se NOU 2008:12 Revisjonsplikten for små foretak, kapittel 13.1 og Brønnøysundregistrene 2014). Det gjelder blant annet i forbindelse med søknader om statlig/kommunal støtte (f.eks. pressestøtte, tilskudd til drift av barnehager og produksjonstilskudd for honning) og ved endringer i selskapets aksjekapital. Et generelt trekk ved mange særattestasjoner er at de har betydning for selskapets tilgang til kapital, enten det er fra eierne eller fra stat og kommuner. For å teste betydningen av revisjonsbekreftelser i forbindelse med særattestasjoner bruker vi emisjoner, siden revisor må avgi bekreftelse ved emisjoner når aksjeinnskuddet er i annet enn kontanter (SA 3802 - Revisors uttalelser og redegjørelser etter selskapslovgivningen, punkt 45). Vi antar at fravalget avtar når selskaper har særattestasjonsbehov knyttet til innhenting av kapital. Vi inkluderer også en variabel for nedsettelser av aksjekapitalen, siden det også krever attestasjoner (SA 3802 punkt 129). Behovet for å kunne sette ned kapitalen er imidlertid ikke virksomhetskritisk på samme måte som tilgang til kapital kan være, slik at vi forventer en sterkere effekt knyttet til særattestasjoner som berører selskapets tilgang til kapital.

A4_1 Fravalgstilbøyeligheten er lavere hos selskaper som øker eller reduserer aksjekapitalen (AKNed: -, AKOpp: -)

Revisor har en kompetanse som gjør hun egnet til å bistå klientene med annet enn revisjon, og for klienten og for revisor kan det være fordelaktig at den valgte revisoren også bistår med rådgivning (f.eks. innen skatt, regnskap, logistikk og effektivisering av administrative rutiner). Det skyldes at den valgte revisor kjenner foretaket og kan levere tjenester til en rimeligere pris og til en høyere kvalitet enn rådgivere som ikke kjenner foretaket like godt. Selskaper som har kjøpt tilleggstjenester har av ulike grunner etterspurt revisors tjenester. Muligheten for å kunne velge bort revisor endrer ikke automatisk på behovet for disse tilleggstjenestene. Selskapet som velger bort revisor risikerer å få en rådgiver som etter hvert ikke er like godt kjent med de interne forhold. Vi antar derfor at fravalgstilbøyeligheten avtar med kjøp av tilleggstjenester:

A4_2 Fravalgstilbøyelighet avtar med kjøp av tilleggstjenester fra revisor (LnRådHon:-)

LnRådHon = den naturlige logaritmen til (1 + RådHon) hvor RådHon = honorar for tilleggstjenster som rapportert i notene til årsregnskapet i kroner 1 000.

I et regime hvor revisjonen er obligatorisk er det selskaper som ikke ønsker å la seg revidere, og som derfor kan ønske å kontraherer «lavkvalitetsrevisjon» (Lennox og Pittman 2011). Samtidig kan andre selskaper ønske å sende ekstra sterke signaler om at regnskapene ikke er manipulerte og derfor velge «høykvalitetsrevisorer» (Hay og Davis 2004). Hvis signaleffekten er viktig, kan det antas at selskaper som har valgt en høykvalitetsrevisor før innføringen av fravalgsregelen i større grad enn andre selskaper vil beholde sin revisor siden de fortsatt vil ha behov for å sende signaler om at «regnskapet er i orden». I litteraturen er det vanlig å operasjonalisere høykvalitetsrevisorer med en indikatorvariabel som er 1 når revisjonsselskapet er blant de største internasjonale revisjonsselskapene og 0 ellers:

A4_3 Fravalgstilbøyeligheten er lavere hos selskaper som har engasjert et Big4 revisjonsselskap sammenliknet med øvrige selskaper (Big4: -).

Variablen Big4 = 1 når revisjonsklienten har EY, PwC, Deloitte eller KPMG som revisjonselskap og 0 ellers. Vi regner ikke BDO med blant de «fire store», selv om BDO i antall klienter er det største revisjonsselskapet i Norge. Årsaken er at BDO er et «ferskt» BigN-selskap med en forhistorie som gjør at klientene kan være annerledes enn hos de andre BigN-selskapene. BDO har innfusjonert en god del revisjonsselskaper, og disse (f.eks. G-partner og Crow Howarth) hadde ikke samme nasjonale og internasjonale rykte som EY, PwC, Deloitte og KPMG. Selskaper som har vært opptatt av å signalisere god regnskapskvalitet ved å velge et nasjonalt og internasjonalt anerkjent revisjonsfirma har derfor sannsynligvis valgt andre selskaper enn de som har blitt innfusjonert i BDO. Det er videre større muligheter for at revisjonskvaliteten varierer mer i BDO enn i de andre BigN-selskapene fordi andelen av de ansatte som har gjennomgått samme bedriftsinterne opplæring er lavere i BDO enn i de andre BigN-selskapene. Vi undersøker om resultatene blir påvirket av om BDO regnes med blant BigN-selskapene eller ikke, og rapporterer funnene nedenfor.

Det er dokumenterte kvalitetsforskjeller mellom revisjonsselskaper (Kim et al. 2003; Francis 2004; Van Tendeloo & Vanstraelen 2008; Choi et al. 2010). Hvis vi tredeler tilbyderne av revisjonstjenester i selskaper som leverer lav, middels og høy kvalitet, reflekterer A4_3 at enkelte klienter ønsker å benytte revisorer som har et spesielt godt rykte å ivareta. I den andre enden av revisjonsmarkedet vil vi ha lavkvalitetsrevisorene, som har spesialisert seg på å betjene den delen av revisjonsmarkedet som består

av selskaper som ikke ønsker å bli revidert. I litteraturen er det etter hva vi kjenner til ikke indikatorer som kan brukes for å identifisere lavkvalitetsrevisorer. Sundgren og Svanström (2012) finner at disiplinære reaksjoner fra tilsynsmyndigheten mot revisorer oftere inntrer hos de minste revisjonsselskapene og særlig der hvor det kun er en ansvarlig revisor. Vi antar at det langt oftere er én ansvarlig revisor i revisjonsselskaper organisert som ENK enn i revisjonsselskaper organisert som AS, ANS og DA, og at kvaliteten på revisjonen derfor kan være lavere enn hos andre revisjonsselskaper. Det skyldes at det er færre medarbeidere å konsultere i faglige spørsmål og at det er vanskeligere å gjennomføre en god intern kvalitetskontroll hvor revisorer sjekker hverandres arbeider. Dersom enkeltpersonforetakene betjenter den delen av revisjonsmarkedet som kjennetegnes av klienter som ønsker billigst mulig revisjon og ikke bryr seg nevneverdig om kvaliteten på revisjonen, vil vi forvente at fravalgstilbøyeligheten for revisjonsklienter som benytter disse revisjonsselskapene er større enn hos revisjonsklienter som bruker andre revisjonsselskaper.

A4_4 Fravalgstilbøyeligheten er høyere hos selskaper som har et enkeltpersonforetak som revisor sammenliknet med selskaper som har andre revisjonsselskaper (RevErEnk: +)

RevErEnk = 1 hvis revisjonsforetaket er et enkeltpersonforetak og 0 ellers.

For selskaper som ikke har behov for revisors attestasjonstjenester eller andre tilleggstjenester, vil de oppgavene revisor utfører knyttet til oppsett og innsending av årsregnskap og ligningspapirer kunne ivaretas av regnskapsfører. Vi antar derfor at selskaper som har regnskapsfører eller som har brukt regnskapsfører til å fylle inn næringsoppgaven har en lav terskel for å velge bort revisor. Følgelig er det grunn til å tro at fravalgstilbøyeligheten blir høy.

A4_5 Fravalgstilbøyeligheten er høyere hos selskaper hvor autorisert regnskapsfører fører regnskapet enn i andre selskaper (RfTarRegn: +)

A4_6 Fravalgstilbøyeligheten er høyere hos selskaper hvor autorisert regnskapsfører fyller ut næringsoppgaven enn i andre selskaper (RfTarNær: +)

RfTarRegn (RfTarNær) = 1 hvis selskaper i selvangivelsen har oppgitt at regnskapsfører fører regnskapet (fyller ut næringsoppgaven) og 0 ellers.

For selskaper som ikke hadde regnskapsfører til å føre regnskapet eller fylle ut næringsoppgaven, måtte regnskapet føres av andre enn revisor. Revisor kunne imidlertid sette opp og sende inn årsregnskapet, hvilket var rasjonelt for mange siden revisor allerede hadde den informasjon som var nødvendig i sine IT-systemer. Når det ble åpnet for fravalg, kunne denne gruppen av selskaper engasjere en regnskapsfører til å gjøre det nødvendige arbeidet som revisor tidligere utførte. Vi antar derfor at fravalgstilbøyeligheten blir høy der hvor selskapene engasjerer regnskapsfører for første gang i 2011.

A4_7 Fravalgstilbøyeligheten øker i selskaper som engasjerer regnskapsfører for første gang i 2011 (NyRegnF: +).

NyRegnF = 1 hvis selskapet har engasjert regnskapsfører for første gang i 2011 og 0 ellers. Variabelen antar verdien 1 dersom selskapet på side 1 i selvangivelsen for 2011 har oppgitt at regnskapsfører fører regnskapet og/eller fyller ut næringsoppgaven samtidig som selskapet i selvangivelsen for 2010 verken oppga at regnskapsfører førte regnskapet eller fylte ut næringsoppgaven.

4.2.3.6 Pris og varighet av revisjonstjenester

Dedman et al. (2014) argumenterer for at revisjonsklienter som har et større behov for bekreftelser fra revisorer betaler høyere revisjonshonorar, og at dette behovet vedvarer også når revisjonen blir gjort valgfri. Dedman et al. (2014) antar derfor at fravalgstilbøyeligheten avtar med nivået på revisjonshonoraret og de får empirisk støtte for antakelsen.

En revisjonshonorarmodell er en modell som forklarer hvorfor revisjonshonoraret blir som det blir. Standard forklaringsvariabler i slike modeller er variabler knyttet til størrelse, kompleksitet og risiko siden revisor må øke omfanget av revisjonshandlinger når størrelsen, kompleksiteten og risikoen øker. Revisjonshonorarmodeller estimeres ved hjelp av regresjonsanalyse. I disse modellene blir det uforklarte honoraret fanget opp av residualene. Residualen viser om selskapene har betalt mer eller mindre enn det normale honoraret siden honoraret som predikeres av modellen utgjør et estimat på det normale honoraret. Hope og Langli (2010) undersøker om det uforklarte honoraret (= unormalt honorar = residualen i revisjonshonorarmodellen) samvarierer med merknader i revisjonsberetningen på en måte som er forenlig med at selskaper som betaler unormalt mye for revisjonen oftere får en ren revisjonsberetning enn selskaper som betaler et normalt eller unormalt lavt honorar. Testingen skjer i to trinn: 1. Estimering av unormalt honorar. 2. Tester av om det unormale honoraret er korrelert med merknader i revisjonsberetningen. Det kan vises at resultatet ville blitt det samme om de to testene hadde blitt slått sammen, dvs. at man inkluderer variablene fra trinn 1 i testen som gjennomføres på trinn 2. Vår fravalgsmodell er særdeles rik på kontrollvariabler sammenliknet med hva som tidligere er benyttet i litteraturen og alle variabler som vanligvis tas med i revisjonshonorarmodeller er med.[37] Når vi inkluderer RevHon (=den naturlige logaritmen til (1 + revisjonshonoraret i kroner 1000)) i likning 1, vil det derfor være det samme som om vi først estimerte det normale honoraret ved hjelp av en revisjonshonorarmodell og deretter brukte residualen fra honorarmodellen i likning 1. Koeffisienten til RevHon vil derfor vise om det er en sammenheng mellom fravalgsbeslutningen og om selskaper har betalt unormalt mye/lite for revisjonen. Antakelsen er at selskaper som har betalt unormalt mye for revisjonen har en høyere fravalgstilbøyelighet:

A5_1 Fravalgstilbøyeligheten er høyere hos selskaper som har betalt unormalt mye for revisjonen sammenliknet med selskaper som har betalt et lavere revisjonshonorar (LnRevHon: +).

I en del selskaper kan det over tid utvikles et personlig forhold mellom revisor og revisjonsklienten som medfører at det kan bli følelsesmessig problematisk for revisjonsklienten å si opp revisoren. Slike sosiale bindinger kan dra fravalgstilbøyeligheten ned, særlig i selskaper hvor revisjonsklienten i utgangspunktet er i tvil om hvorvidt det er økonomisk fornuftig å foreta fravalg. Vi vet ikke hvor mange år samme klient har hatt samme revisor, men i den perioden hvor data er tilgjengelig (2004-2010, eventuelt kortere for selskaper som ikke eksisterte i 2004) kan vi anta at den sosiale relasjonen mellom revisjonsklient og revisor er bedre dersom det aldri er foretatt skifter av revisor, og at fravalgstilbøyeligheten følgelig er lavere.[38]

---

[37] Unntaket er enkelte variabler som måler kompleksitet, f.eks. antall datterselskaper, andelen utenlandske datterselskaper og antall segmenter/forretningsområder. Vårt utvalg av små selskaper har ikke datterselskaper (fravalgskandidater kan ikke være morselskaper) og på grunn av størrelsen er det rimelig å tro at de opererer i få segmenter/bransjer.

[38] Mye av informasjonen i dette kapitlet er hentet fra næringsoppgaven. De elektronisk innleverte næringsoppgavene er tilgjengelig fra og med 2004, og vi starter derfor i 2004 selv om lengre historikk er tilgjengelig for enkelte variabler i Brønnøysundregisteret (f.eks. organisasjonsnummeret på revisjonsselskapet).

A5_2 Fravalgstilbøyeligheten er lavere hos selskaper som har hatt samme revisjonsselskap siden 2004, eventuelt fra selskapet ble etablert dersom det ble etablert etter 2004 (SammeRev: -).

SammeRev = 1 hvis selskapet har hatt samme revisjonsselskap i den perioden data er tilgjengelig og 0 ellers.

4.2.3.7 Transaksjoner med nærstående

Terskelverdiene for fravalg går ved omsetning under fem millioner kroner og sum eiendeler under 20 millioner kroner. Dette er små selskap, og de fleste av de som kvalifiserer for fravalg er svært små. I små selskaper tar eieren ofte aktivt del i driften av selskapet. For eieren kan selskapet i mange sammenhenger fungere som en forlengelse av lommeboken, hvilket kan medføre at innkjøp av rekvisita og utstyr kan bli betalt av eier privat og at det derigjennom blir gjeld til eieren i regnskapet. Det vil da bli mange lån fra nærstående til selskapet. Videre kan det i selskaper med kontantkasse ofte bli fordringer på eieren dersom differansen mellom bokført kasse og opptalt kasse føres som fordring på eier fordi eier er ansvarlig for kassetellingen og bruker selskapets kasse for å dekket eget behov for kontanter. Det kan videre bli transaksjoner mellom eier og selskap fordi långivere krever at eier stiller sikkerhet for lån eller ved at selskapet og eier kjøper/selger/leier formuesgjenstander, varer og tjenester fra hverandre osv.

Selskapene skal rapportere ulike typer for transaksjoner mellom eiere og andre nærstående på selvangivelsen. Vi antar at desto mer integrert selskapet er med eieren eller andre nærstående, jo høyere er fravalgstilbøyeligheten.

A6_1 Fravalgstilbøyeligheten øker i selskaper med et stort omfang av transaksjoner mellom selskapet og nærstående (LånNærst:+, SikkerhetNær+,: IntTrans>0: +, IntTrans200- + IntTrans:1000-

Variablene er definert som følger: LånNærst = 0 hvis det ikke foreligger lån mellom selskapet og nærstående, 1 hvis det foreligger lån til *eller* lån fra nærstående og 2 hvis det er foreligger lån mellom selskapet nærstående og 0 ellers (jo tettere integrert, jo høyere tallverdi). SikkerhetNær = 0 hvis det ikke foreligger avtaler sikkerhetsstillelser mellom selskapet og nærstående, 1 hvis det er stilt sikkerhet for selskapet *eller* stilt sikkerhet for nærstående og 2 hvis det er stilt sikkerhet for selskapet *og* selskapet har stilt sikkerhet for nærstående. IntTrans>0- = 1 hvis verdien på lån og sikkerhetsstillelse mellom selskap og nærstående er større enn kroner 0 og under kroner 200 000. IntTrans200- = 1 hvis verdien på lån og sikkerhetsstillelse mellom selskap og eier eller andre nærstående er kroner 200 000 eller mer og under kroner 1 000 000. IntTrans1000- = 1 hvis verdien på lån og sikkerhetsstillelse mellom selskap og eier eller andre nærstående er kroner 1 000 000 eller mer.

En høy fravalgstilbøyelighet kan indikere at behovet for revisorbekreftede årsregnskaper er lavt fordi virksomheten er tett integrert med eieren, men det kan også skyldes at selskaper med mange transaksjoner med eier og andre nærstående ikke ønsker at revisor skal holde følge med på hva som skjer. Spesielt ved salg og utleie av formuesgjenstander vil det kunne oppstå diskusjoner med revisor om prising og vilkår, siden det ikke er like lett å observere markedspriser som ved utlån av pengebeløp. Følgelig kan det være en fordel å velge bort revisor slik at man slipper diskusjoner om prisingen ved utleie eller salg av formuesgjenstander. Vi tester følgende antakelser:

A6_7 Fravalgstilbøyeligheten øker i selskaper hvor det foreligger salg eller utleie av formuesgjenstander mellom selskap og nærstående (SalgNær:+, UtleieNær: +)

Variablene er definert som følger: SalgNær = 0 hvis det ikke foreligger salg til eller fra selskapet, 1 hvis det foreligger salg til *eller* fra nærstående og 2 hvis det foreligger salg til *og* fra nærstående og 0 ellers. UtleieNær = 0 hvis det ikke foreligger utleie mellom selskapet og nærstående, 1 hvis det foreligger utleie fra selskapet *eller* utleie til selskapet og 2 hvis det er foreligger utleie til og fra selskapet.

4.2.3.8 Sosiodemografiske kjennetegn

Vi er ikke kjent med at studier som undersøker sammenhengen mellom valg av revisor og sentrale beslutningstakernes (definert som daglig leder, styreleder og/eller aksjonær som kontrollerer mer enn 50 prosent av stemmene) sosiodemografiske kjennetegn som utdanning, inntekt, formue, kjønn, alder m.m. Det er imidlertid litteratur som tyder på at fravalgsbeslutninger kan samvarierer systematisk med slike variabler.

Utdannelse øker de kognitive ferdighetene og gjør at individer blir i bedre stand til å håndtere komplekse situasjoner. Resultatene hos Plomin og Petrill (1997), Chevalier og Ellison (1999) og Grinblatt, Keloharju og Linnainmaa (2012) tyder på at kognitive ferdigheter påvirker finansielle beslutninger og at økte kognitive ferdigheter fører til økt deltakelse i finansmarkedet med bedre finansielle resultater. Tilsvarende finner Cole, Paulson and Shastry (2012) at utdannelse har en positiv effekt på deltakelsen i finansmarkedet og bedre beslutninger. Disse resultatene trekker isolert seg i retning at sentrale beslutningstakere med høyere utdanning vil ha bedre forutsetninger for å kunne sette opp årsregnskap og fylle inn ligningspapirer på egenhånd, og følgelig ha et lavere behov for revisors tjenester. Bildet er imidlertid mer komplisert.

Det er individuelle forskjeller i viljen til å ta risiko. Personer med risikoaversjon er villige til å betale for å bli kvitt risiko, mens risikosøkere er villige til å betale for økt risiko. Personer som synes sikre og usikre utfall er likeverdige, er risikonøytrale. Arrow (1965) argumenterte for at den relative risikoaversjonen (RRA) avtar med formuen, dvs. at individers villighet til å ta risiko øker med formuen. Avtakende RRA innebærer at individer øker andelen investert i risikable prosjekter etter hvert som formuen øker. Atferden gjenspeiler at personer med høy formue enklere kan tåle et tap enn personer med lav formue: Et ugunstig utfall i et investeringsprosjekt (f.eks. et tap på 3 millioner kroner) kan føre til personlig konkurs for A som har lav inntekt og formue, men knapt merkes for milliardær B. Følgelig antas A å være mer forsiktig enn B.

Kjøp av livsforsikringer har visse fellestrekk med kjøp av revisjonstjenester. Ved kjøp av livsforsikringer reduseres de økonomiske konsekvensene av ugunstige utfall i det de etterlatte får forsikringssummen utbetalt ved forsikringstakers død. Ved kjøp av revisjonstjenester får man redusert sannsynligheten for ugunstige utfall i form av feilaktige regnskaper, feil i annen pliktig rapportering og uforsvarlig formuesforvaltning. Samtidig vil man, ved å beholde revisor, ha en part som det kan reises erstatningssøksmål mot dersom det skulle gå galt. Livsforsikringspremien og revisjonshonoraret har derfor et klart fellestrekk: De er betaling for å oppnå redusert risiko.

Outreville (2013) sammenfatter en rekke studier som har sett på faktorer som påvirker etterspørselen etter livsforsikringer. Resultatene spriker når det gjelder sammenhengen mellom holdning til risiko og formue: Det finnes studier som tyder på at holdningen til risiko ikke har sammenheng med formuen, mens andre studier finner at risikoaversjonen avtar eller øker med formuen. Det er store metodiske problemer knyttet til «formueseffektsstudiene» siden det er vanskelig å prise verdier på en rekke formuesgoder. I tillegg er det vanskelig eller umulig å verdsette den menneskelige kapitalen. Å trekke slutninger om hvordan formue påvirker fravalg basert på antakelser om holdninger til risiko er derfor problematisk. Ved å supplere risikoargumentet med en alternativkostnadstankegang, får vi imidlertid to

faktorer som trekker i samme retning: Personer med høy formue kan se seg tjent å beholde revisor fordi (i) revisjonshonoraret er en rimelig forsikring mot ugunstige utfall og (ii) fordi de heller bør bruke sine evner på noe som de har gode ferdigheter i enn eventuelt å utføre noen av de arbeidsoppgavene revisor gjorde og som fortsatt må utføres. A priori er det usikkert hvilke effekter som dominerer. Vi tester derfor følgende:

A7_1a Fravalgstilbøyeligheten avtar med nivået på formuen til sentrale beslutningstakere (BruttoFormue:-).
A7_1b Fravalgstilbøyeligheten øker med nivået på formuen til sentrale beslutningstakere (BruttoFormue:+).

BruttoFormue = ln (1 + gjennomsnittlig bruttoformue for daglig leder, styreleder og/eller dominerende eier).

I stedet for å undersøke sammenhengen mellom nivået på formuen og fravalgsbeslutningen kan vi undersøke sammenhengen mellom arbeidsinntekt og fravalgsbeslutningen. Ut fra en alternativkostnadstankegang bør beslutningstakere med høy inntekt fra andre kilder enn fravalgskandidaten heller jobbe med det de er gode på (og som gir høy inntekt) i stedet for å overta noen av revisors oppgaver for å spare noen tusen kroner. Vi tester følgende antakelse:

A7_2 Fravalgstilbøyeligheten avtar når sentrale beslutningstakere har høy arbeidsinntekt fra andre kilder enn fravalgskandidaten (HøyAltInnt:-).

HøyAltInnt = 1 hvis AltInnt er større enn 75-prosentilen til AltInnt og 0 ellers. AltInnt = beslutningstakernes gjennomsnittlige bruttoinntekt – beslutningstakernes gjennomsnittlige lønnsinntekt fra fravalgskandidaten.

I selskaper hvor sentrale beslutningstakere jobber fulltid vil ikke nødvendigvis eventuelt merarbeid som oppstår fordi revisor velges bort føre til økte lønnskostnader. Årsaken er at de jobber heltid i bedriften og har fast lønn eller en lønn som fastsettes ut fra hva som selskapet kan tåle uten å gå med tap. Litt flere arbeidstimer fordi man må overta noen av revisors oppgaver knyttet til årsregnskap og pliktig rapportering blir derfor ikke belastet selskapet. I en slik situasjon kan alternativkostnaden ved å eventuelt å gjøre noe mer selv vurderes som lav og fravalgstilbøyeligheten vil øke. Vi har ikke tall som måler hvor mye beslutningstakerne arbeider i bedriften, men vi antar at det er positiv korrelasjon mellom arbeidsinnsats og lønn. Desto høyere lønnsinntekten fra selskapet er, jo høyere antar vi fravalgstilbøyeligheten blir:

A7_3 Fravalgstilbøyeligheten øker med lønnsinntekten som de sentrale beslutningstakerne får fra fravalgskandidaten (Lønnsinnt: +).

Forskjellen på A7_2 og A7_3 er at A7_2 tester for nivået på inntekten fra andre kilder mens A7_3 ser nivået på inntekten fra fravalgskandidaten relativt til beslutningstakernes samlede inntekt.

Oversiktsartikkelen til Outreville (2013) dekker også studier som har undersøkt sammenhengen mellom andre sosio-demokratiske variabler enn formue og holdninger til risiko. Antakelsene nedenfor bygger på (i) oversikten til Outreville (2013), (ii) forutsetningen om at kjøpere av revisjonstjenester ser på revisjonen som en forsikringspremie *og* at personer med høy risikoaversjon oftere kjøper forsikringer enn personer med lav risikoaversjon og (iii) mulighetene for å teste antakelsene med de data som er tilgjengelig per oktober 2014.

Kjønn: Et gjennomgående trekk i alle studier er at kvinner er mer risikoaverse enn menn og følgelig er det rimelig å anta at kvinnelige beslutningstakere fravelger revisor sjeldnere enn menn. Vi tester følgende antakelse:

A7_4 Kvinnelige beslutningstakere beholder revisor oftere enn mannlige beslutningstakere (Kjønn: -).

Kjønn = 1 hvis det er minst 1 kvinne blant de sentrale beslutningstakere og 0 ellers.

Alder: Sammenhengen mellom risikoaversjon og alder er uklar. I halvparten av de studiene som er gjennomgått hos Outreville (2013) er risikoaversjonen økende med alderen og i de øvrige studiene er sammenhengen ikke-lineær, negativ eller ikke-signifikant. Etter fylte 65 tyder imidlertid funnene mer entydig i retning av at risikoaversjonen øker betraktelig. Vi følger flertallet av studiene og tester for økende risikoaversjon med alderen:

A7_5 Fravalgstilbøyeligheten avtar med beslutningstakernes alder (Alder45-65:-, Alder65+: -).

Alder45-65 = 1 når beslutningstakernes alder i gjennomsnitt er mellom 45 og 65 år og 0 ellers. Alder65+ = 1 når beslutningstakerne er mer enn 65 år. Aldersinndelingen er som hos Kleven, Knutsen, Kreiner, Pedersen og Saez (2010), men vi sløyfer den yngste kategorien siden vi har svært få personer i utvalget som er under 25 år.

Utdannelse: Mange studier har sett på virkninger av formell utdannelse, men studiene sliter med at inntekt, utdanning og formue er høyt korrelert. Dog tyder resultatene på at mer risikoaverse personer har en lavere tendens til å ta en høyere utdanning. Vi tester derfor følgende antakelse:

A7_6 Fravalgstilbøyeligheten øker når beslutningstakerne har høyere utdanning (UtdNiv: +)

Den nasjonale utdanningsdatabasen inneholder informasjon om personers høyeste utdanning. Vi har kodet utdanningsnivået slik at 0 med dagens skolesystem betyr ingen utdanning eller informasjon om utdanning mangler, 1 er fullført barneskole, 2 er fullført ungdomsskole, 3 er fullført første år på videregående (VG1), 4 er fullført de to første årene på videregående (VG2), 5 er fullført tre-årig videregående skole, 6 er fullført bachelorgrad, 7 er fullført mastergrad og 8 er fullført doktorgrad. Basert på kodingen beregnes AvgUtdNiv som er det gjennomsnittlige utdanningsnivået for de sentrale beslutningstakerne. UtdNiv = 1 hvis AvgUtdNiv er høyere enn medianen til AvgUtdNiv og 0 ellers.

Desto høyere utdanning de sentrale beslutningstakerne har og jo mer av utdanningen som har vært innen økonomiske-administrative fag, jo bedre forutsetninger bør de sentrale beslutningstakerne ha for å sette opp årsregnskap og fylle inn likningspapirer selv. Videre kan interessen for å holde på med regnskap og likningspapirer være høyere hos personer som har økonomiutdanning enn hos øvrige siden de har valgt utdanning hvor regnskap og økonomistyring inngår. Vi tester derfor for om antall år som beslutningstakerne i gjennomsnitt har med økonomisk-administrativ utdanning har betydning for fravalgsbeslutningen:

A7_7 Fravalgstilbøyeligheten øker med lengden på beslutningstakernes økonomiske-administrativ utdanning (ÅrRelUtd: +)

ÅrRelutd = antall år som beslutningstakerne i gjennomsnitt har hatt med økonomisk-administrativ utdanning. En bachelorgrad er satt til 3 år, en mastergrad er satt til 2 år utover bachelorgrad og en doktorgrad er satt til 4 år utover mastergrad.

Den økonomiske-administrative utdanningen kan skje på videregående, bachelor eller masternivå. For å undersøke betydningen av om beslutningstakerne har tatt økonomisk-administrative fag overhodet og utdanningsnivået, inkluderer vi interaksjonsleddet mellom UtdNiv og RelUtd. RelUtd = 1 når minst en beslutningstaker har minst ett år økonomisk-administrativ utdanning og 0 ellers. Vi antar at effekten er positiv (dvs. økt fravalg) siden de kognitive evnene antas å øke både med utdanningsnivået og med eksponeringen for økonomisk-administrative fag i løpet av utdanningen.

*A7_8 Fravalgstilbøyeligheten øker når beslutningstakerne har tatt lang utdanning og minst en av beslutningstakerne har hatt minst ett år økonomiske-administrativ utdanning (UtdNiv*RelUtd: +, RelUtd:+)*

Utdanning og inntekt/formue er positivt korrelert, slik at personer med høy utdanning heller kan se seg tjent med å bruke sin kompetanse på inntektsgivende arbeid enn å overta det arbeid som revisor sto for. Selskaper med beslutningstakere som har relevant utdanning og lav inntekt fra andre kilder kan derfor antas å ha høyere fravalgstilbøyelighet enn andre. Vi har forsøkt ulike spesifikasjoner basert på denne antakelsen, men ikke funnet signifikante effekter. Vi nøyer oss med å teste de antakelsene som er presentert over.

Outrevilles (2013) viser også til personer som er gift eller som har mange barn er mer risikaverse enn ugifte og barnløse. Årsak-virkningssammenhengen er usikker, men vi antar at gifte beslutningstakere er mer forsiktige enn andre og følgelig har lavere fravalgstilbøyelighet (vi har ikke tilgang til beslutningstakernes familiestørrelse).

A7_9 Fravalgstilbøyeligheten er lavere hos gifte beslutningstakere (Gift: -)

Gift = 1 hvis en eller flere av de sentrale beslutningstakerne er gift og 0 ellers.

Outreville (2013) viser til studier som har undersøkt sammenhengen mellom religion, kultur, etnisitet og risikoaversjon. Desto større tillit man har til hverandre, jo færre kontrollorganer trenger man. Tillit henger sammen med risikoaversjon og behovet for å sikre seg. Høy tillit kan derfor gå sammen med lavt behov for revisjon, og følgelig høy fravalgstilbøyelighet. Norge er et land som skårer svært høyt på tillitsindekser (Knack og Keefer, 1997). Når tilliten på landnivå er høy, kan det smitte over på selskaper og personer. For å teste denne antakelsen, undersøker vi om fravalgstilbøyeligheten korrelerer med hvilken innvandringskategori styrets leder har. SSB opererer med følgende innvandringskategorier: født i Norge med to norskfødte foreldre (FødtiNoMNFF), norskfødt med innvandrerforeldre, utenlandsfødt med en norskfødt forelder, norskfødt med en utenlandsfødt forelder og utenlandsfødt med to norskfødte foreldre. Vi antar født i Norge med to norskfødte foreldre best korrelerer med tillitsindekser på landnivå, og følgelig at personer i denne innvandringskategorien har høyere fravalgstilbøyelighet enn andre. For beslutningstakere som er innvandrere eller har annen innvandrerbakgrunn kan behovet for å signalisere at alt er i orden være større fordi en større andel av disse vil komme fra land som skårer lavere på tillitsindekser. Følgelig vil disse i mindre grad foreta fravalg. Vi antar følgende:

A7_10 Fravalgstilbøyeligheten er høyere hos beslutningstakere født i Norge med to norskfødte foreldre enn hos andre beslutningstakere (FødtiNoMNFF: +).

FødtiNoMNFF = 1 når styrets leder er født i Norge med to norskfødte foreldre og null ellers. Antakelsen bak A7_10 bygger på et resonnement knyttet til tillit, men antakelsen kan «snus» og ses på som en test av om beslutningstakere som ikke er født i Norge med to norskfødte foreldre i større grad enn norskfødte med to norskfødte foreldre ønsker å drive sin næringsvirksomhet uten kontroll fra revisor.

4.2.3.9 Familierelasjoner

I revisjonsvalgstudier kontrolleres det alltid for agentkonflikter (jf. diskusjonen i delkapittel 4.2.3.2). Hope, Langli og Thomas (2012) er etter det vi kjenner til de første inkorporerer potensielle konflikter som kan oppstå på grunn av familierelasjoner mellom daglig leder, styremedlemmer og eiere i en revisjonsvalgsmodell. Hope et al. (2012) finner at valget av Big N (en proxy for høykvalitetsrevisor) avtar med konsentrert eierskap, størrelsen på aksjeposten til den nest største eieren, andelen av styremedlemmene som er i slekt med familien som kontrollerer selskapet og daglig leders eierandel. De finner ikke at valget mellom Big N og andre revisorer blir påvirket at om daglig leder er i slekt med den kontrollerende familien eller om det er familierelasjoner mellom daglig leder og styremedlemmene.

Hvis daglig leder er medlem av familien som kontrollerer selskapet, vil behovet for revisor avta fordi familien har kontroll. Samtidig gir interessefellesskapet mellom eier og leder bedre muligheter for at den kontrollerende eierfamilien kan høste fordeler fra selskapet på andres bekostning, f.eks. kreditorer. Selskaper hvor eierfamilien også har daglig leder kan derfor ha større behov for å sende signaler til regnskapsbrukerne om at alt er i samsvar med regelverket, og følgelig ha behov for revisor. De motstridende kreftene gjør at vi tester to antakelser:

A8_1a Fravalgstilbøyeligheten øker når daglig leder er i slekt med den største eierfamilien (FamDagLeder: +).
A8_1b Fravalgstilbøyeligheten avtar når daglig leder er i slekt med den største eierfamilien (FamDagLeder: +).

FamDagLeder = 1 hvis daglig leder er i slekt med eieren med den største ultimate eierandelen og 0 ellers.

I A1_11 tester vi antakelsen om at fravalgstilbøyeligheten går ned når størrelsen på styret øker. Når den kontrollerende familien har styremedlemmer, avtar konfliktpotensialet mellom eierne og styret siden styremedlemmene som representerer den kontrollerende familien vil ivareta familiens interesser. Dermed reduseres behovet for revisjon. Vi tester følgende antakelse:

A8_2 Fravalgstilbøyeligheten øker med andelen av styremedlemmene som er i slekt med den største ultimate eieren (FamMedlStyret: +).

FamMedlStyret = andel av styremedlemmene som er i slekt med eieren med den største ultimate eierandelen.

Selv om konfliktnivået antas å være lavere i familieselskaper enn i andre selskaper, vil det også være grobrunn for konflikter i familieselskaper - familieselskaper kan være «the breeding grounds for relationships fraught with conflict» (Dyer, 2006: 260). Desto flere personer som er involvert, jo bedre blir mulighetene for interessekonflikter. For å unngå konflikter eller redusere muligheten for konflikter, kan det være hensiktsmessig med en revisor som gjennomgår regnskapene og f.eks. påser at ingen blir forfordelt. Basert på dette resonnementet tester vi følgende antakelser:

A8_3 Fravalgstilbøyeligheten avtar med antall eiere som er i slekt med den største ultimate eieren AntFamEiere: -).
A8_4 Fravalgstilbøyeligheten avtar med antall familier som har eierandeler i selskapet (AntFamilier: -).
A8_5 Fravalgstilbøyeligheten avtar med den gjennomsnittlige familiestørrelsen (GjsnFamStørrelse: -).

Variablene er definert som følger: AntFamEiere = antall eiere som er i familie med eieren med den største ultimate eierandelen. AntFamilier = antall familier som har ultimate eierandeler i selskapet. GjsnFamStørrelse = gjennomsnittlig familiestørrelse.

4.2.3.10 Fylkes- og bransjetilhørighet

I tillegg til variablene vi har presentert over, tar vi med indikatorvariabler for fylkes- og bransjetilhørighet i testene. Geografi kan ha betydning av flere grunner, eksempelvis fordi kriminalitet, grad av tillit mellom personer og religiøsitet kan variere mellom geografiske områder (Garcia de Olalla Lopez, 2014) og fordi det kan være systematiske forskjeller knyttet til hvor godt de næringsdrivende kjenner hverandre siden det er bedre muligheter for at man kjenner hverandre på små steder enn i store byer. Svanström (2008) studerte holdningen til fravalg av revisjon i Sverige ved hjelp av en spørreundersøkelse til daglig leder, og han fant regionale forskjeller i etterspørselen etter revisjon. Det kan også være viktig å kontrollere for bransjetilhørighet siden risiko og lønnsomhet varierer mellom bransjer, og risiko er en faktor som påvirker etterspørselen etter revisjonstjenester, jf. ovenfor. For bransjetilhørighet brukes selskapenes hovednæringsgruppe.

4.3 Test, utvalg og data

4.3.1 Testen

Testene som brukes for å identifisere eventuelle systematiske forskjeller mellom fravalgselskapene (FS) og de øvrige selskapene (IFS = ikke fravalgselskapene) er gitt ved likning 2:

(2) $\text{Fravalg}_j = \alpha_0 + \alpha_1 X1_j + \alpha_2 X2_j + \ldots + \alpha_h Xh_j + \varepsilon_j$

Fravalg_j = 1 hvis selskap j har foretatt fravalg innen 31.12.2013 og 0 ellers. Xhj er h variabler som kan forklare beslutningene om å fravelge revisor eller som samvarierer med beslutningen om å velge bort revisor. Modellen estimeres ved hjelp av logit med robuste feilledd som korrigerer for heteroskedastisitet. Tolkningen av koeffisientene (α_h-ene) er slik at signifikant positive koeffisienter bidrar til å øke sannsynligheten for at selskapet har valgt bort revisor, mens signifikant negative koeffisienter bidrar til å redusere sannsynligheten for fravalg. Ut fra koeffisientene kan man ikke si hvor mye sannsynligheten for fravalg endres ved gitt endringer i Xh-ene.

4.3.2 Utvalget

Antakelsene testes på data fra 2010 for selskaper som kan foreta fravalg i 2011 og hvor vi har nødvendig informasjon tilgjengelig for 2010 og 2009 (en del variabler krever informasjon fra foregående år). Før 2011 hadde alle selskaper revisjonsplikt og vi bruker dermed revisorbekreftet informasjon for den informasjonen som er hentet fra regnskapene. Videre kan det grunn til å tro at kvaliteten på dataene som er sendt inn til Skatteetaten er bedre i 2010 enn i 2011 siden en del av selskapene valgte bort revisor i 2011, hvilket kan ha redusert kvaliteten.

Metoden som ble brukt for å identifisere fravalgskandidater i forklart i tabell 2-9. I 2011 var det vel 93 300 fravalgskandidater. Med de krav vi stiller til tilgjengelige data, ender vi opp med et utvalg på 70

380 selskaper og av disse har 41 586 selskaper (59,1 prosent) valgt bort revisor innen 31.12.2013. Hovedårsakene til reduksjonen i utvalgsstørrelsen er kravene til regnskapsopplysninger for 2010 og 2009, informasjon om størrelsen på revisjonshonoraret og kravet om familievariabler. Informasjonen om revisjonshonoraret er hentet fra notene, og familievariablene er delvis basert på informasjon fra notene. I kapittel 2 ble fravalgsprosenten for 2011-kandidatene anslått til 54,3 prosent. Når vi krever at selskapene skal ha regnskapsinformasjon for 2009 og 2010, blir fravalgsprosenten 57 prosent. Når vi i tillegg krever informasjon om familieforhold og revisjonshonorar, øker fravalgsprosenten til 59,1 prosent. Økningen fra 57 prosent til 59,1 prosent skyldes at fravalgselskapene, noe overraskende, har best kvalitet på noteopplysningene fordi de gir informasjon som er nødvendig for å beregne variablene. Vi rapporterer resultatene som fremkommer når testen kjøres uten informasjon om eierskap og revisjonshonorar i kapittel **Error! Reference source not found.**, slik at vi får avklart i hvilken grad kvalitetsforskjeller på informasjonen i notene har betydning for konklusjonene. Vi er ikke kjent med andre studier som har et så omfattende datagrunnlag. Fordelen med et stort utvalg er at utvalgsskjevhetene blir små, slik at resultatene vil være representative. Man må samtidig være oppmerksom på at et stort antall observasjoner gjør det lettere å påvise statistisk signifikans, uten at effektene reelt sett trenger å være viktige. Vi vurderer variablenes betydning i kapittel 4.6.4.

Som det vil fremgå av den beskrivende statistikken som følger, og særlig kapittel 4.4.4, er sammenhengen mellom sannsynligheten for fravalg og selskapets størrelse ikke-lineær. Sammenhengen er slik at sannsynligheten for fravalg først øker med størrelsen for deretter å avta. Vendepunktet er ved omsetning på cirka 1 million kroner og sum eiendeler på cirka 500 000 kroner. For å slippe å modellere ikke-linearitet i fravalgsmodellen (som vil føre til at langt flere variabler må tas med), estimeres modellen på to utvalg: Store er selskaper med omsetning over 1 million kroner eller ikkeendeler over 500 000 kroner og utvalg Små er de fravalgskandidatene som ikke er store. I tillegg tar vi med resultatene for alle fravalgskandidatene under ett. Når vi ekskluderer selskaper med omsetning under 1 million kroner eller ikkeendeler under 500 000 kroner, sitter vi igjen med 23 082 fravalgskandidater i 2010 hvor av 56,1 prosent har foretatt fravalg. Fravalgsprosenten er altså lavere blant de store selskapene enn blant de små (hvor fravalgsprosenten er 60,6 prosent), hvilket er som forventet.

4.3.3 Datakilder og variabler

Datasettet bygger hovedsakelig på informasjon fra Skatteetaten, som har hentet informasjon fra Brønnøysundregistrene, selvangivelsene med vedlegg, likningsbehandlingen, kredittinstitusjoner som sender saldo-renteoppgaver elektronisk til kundene og til Skatteetaten samt folkeregisteret. I tillegg har Experian levert informasjon om betalingsanmerkninger, pantstillelser og bransjetilhørighet, Experian og Proff Forvalt har levert revisjonsrelaterte variabler og SSB har levert informasjon om utdanning, sivilstatus, alder og innvandringskategorier. Kapittel 20 redegjør for hvordan vi har fått fram for å kvalitetssikre dataene.

Alle forholdstall er «winsorized» med 2 prosent i begge haler for å unngå at resultatene blir påvirket av ekstreme observasjoner. Selv etter at haleobservasjonene er begrenset til maks 2- og 98-prosentilen, er det fortsatt enkelte forholdstall som har store eller lave verdier. Som et alternativ til winsorizing er robustheten til resultatene testet ved å gruppere forholdstall i kategorier (f.eks. 10 som går fra lav til høy). Funnene som rapporteres nedenfor gjelder også når andre operasjonaliseringer er valgt.

Alle variablene som beskriver familierelasjoner er levert av Centre for Corporate Governance ved BI. I CCGR-databasen er informasjon om eierskap hentet fra notene til årsregnskapet. CCGR har beregnet ultimat eierskap for alle selskaper. Ultimat eierskap betyr at eierne av morselskapet M blir oppgitt som eiere av morselskapets datterselskap D (morselskapet M er den direkte eieren til D, mens morselskapets

aksjonærer er de ultimate eierne i D). Videre har CCGR, ved hjelp av data fra folkeregisteret og Experian, sjekket for slektskap basert på blod, giftemål og adopsjon mellom alle par av personer som opptrer som eiere, styremedlemmer og daglig leder i hvert selskap. Som familie regnes alle som har samme besteforeldre og deres ektefeller. Den minste familiestørrelsen er en familie på 1 person.

Fra Skatteetaten har vi informasjon om stemmeandeler til daglig leder, styreleder og de største eierne hentet fra aksjonærregisteret. Dataene fra CCGR reflekterer utbytterettigheter for de inntil 10 største eierne, forutsatt at eierandelen er over 5 prosent (regnskapsloven § 7-42).[39] For å kunne spore familieeierskap via notene til årsregnskapet, er Experian avhengig av entydig å identifisere eierne. Det er ikke alltid mulig, og det er også en underrepresentasjon av små eierandeler. Det gjør at vi mister observasjoner når vi krever informasjon om familieforhold. Vi undersøker (i kapittel kapittel **Error! Reference source not found.**) om funnene avhenger av hvorvidt vi krever informasjon om slektskap, siden det er mulig at kvaliteten på noteopplysningene, og dermed muligheten for å identifisere eierne, er systematisk knyttet til fravalgsbeslutningen.

SSB har ikke anledning til å utlevere data som kan identifisere personer og selskaper. Med det store antall variabler som finnes i datasettet, kan det ikke utelukkes at det finnes kombinasjoner av variabler som gjør det mulig å identifisere selskaper/personer ved å kombinere mange variabler (f.eks. kommunenummer, omsetning, eiendeler, lønnskostnader, alder på eier, bransjetilhørighet og antall betalingsanmerkninger). For å redusere muligheten for «bakveis identifikasjon» er alle variabler som kan brukes til å identifisere personer og selskaper (f.eks. kommunenr, personnummer, revisors organisasjonsnummer, adresser osv.) blitt erstattet med løpenummer og kontinuerlige variabler er rundet av til nærmeste hele kroner 10 000 samt at forholdstall har maksimalt fire desimaler. Avrundinger og klassifisering i kategorier for å ivareta anonymitet kan medføre at tallene som presenteres i dette kapitlet avviker noe fra tilsvarende tall som presenteres i andre kapitler, men de påvirker ikke resultatene. Tabell 4-1 gir en oversikt over variablene.

Tabell 4-1 Alfabetisk variabeloversikt

Variabel		*Forklaring*	*Antakelse*
AKNed	=	1 hvis selskapet har redusert aksjekapitalen i 2011 og 0 ellers.	A4_1
AKOpp	=	1 hvis selskapet har økt aksjekapitalen i 2011 og 0 ellers.	A4_1
Alder<3	=	1 når selskapets alder er under 3 år og 0 ellers.	A2_2
Alder>30	=	1 når selskapets alder er over 30 år og 0 ellers.	A2_2
Alder45-65	=	1 når gjennomsnittsalderen til de sentrale beslutningstakerne er mellom 45 og 65 år og 0 ellers.	A7_5
Alder65+	=	1 når gjennomsnittsalderen til de sentrale beslutningstakerne er mer enn 65 år og 0 ellers.	A7_5
AltInnt	=	beslutningstakernes gjennomsnittlige bruttoinntekt – beslutningstakernes gjennomsnittlig lønnsinntekt fra fravalgskandidaten.	
AnsatteL	=	resultatført lønn / (SSBs gjennomsnittlig årslønn for heltidsansatte menn og kvinner * 1,141 * 1,2)	A1_1
AnsatteS	=	antall ansatte oppgitt i selvangivelsen.	
AntAksjeklasser	=	Antall aksjeklasser	A1_8
AntAksjonærer	=	Antall aksjonærer	

[39] Korrelasjonen mellom Herfindahl-indeksen beregnet ved hjelp av stemmeandeler og ved hjelp av utbytteandeler er høy (0,94).

Variabel		*Forklaring*	*Antakelse*
AntBeslutTakere	=	antall unike personer som har roller som styreleder, daglig leder og/eller er blant selskapets to største eiere målt ved stemmeandeler	A1_9
AntFamEiere	=	Antall eiere som er i familie med eieren med den største ultimate eierandelen.	A8_3
AntFamilier	=	Antall familier som har ultimate eierandeler i selskapet	A8_4
AntForb	=	antall forbehold, negative konklusjoner eller konklusjoner om at revisor mangler grunnlag for å trekke en konklusjon som revisor har inntatt i revisjonsberetningen	A3_2
AntPres	=	antall presiseringer som revisor har inntatt i revisjonsberetningen	A3_2
AntStyreMedl	=	antall styremedlemmer	A1_12
AvgAlder	=	gjennomsnittsalderen for de sentrale beslutningstakerne	
AvgUtdNiv	=	gjennomsnittlig utdanningsnivå for de sentrale beslutningstakerne. Utdanningsnivået er kodet som følger: 1 er fullført barneskole, 2 er fullført ungdomsskole, 3 er fullført første år på videregående (VG1), 4 er fullført de to første årene på videregående (VG2), 5 er fullført tre-årig videregående skole, 6 er fullført bachelorgrad, 7 er fullført mastergrad og 8 er fullført doktorgrad.	A7_6
Big4	=	1 hvis selskapet har EY, Deloitte, PwC eller KPMG som revisor og 0 ellers.	A4_3
Big5	=	1 hvis selskapet har BDO, EY, Deloitte, PwC eller KPMG som revisor og 0 ellers.	A4_3
BruttoF_kr	=	Gjennomsnittlig bruttoformue for daglig leder, styreleder og/eller dominerende eier.	
BruttoFormue	=	ln (1 + gjennomsnittlig bruttoformue for daglig leder, styreleder og/eller dominerende eier)	A7_1
DL=SL	=	1 hvis daglig leder og styreleder er samme person og 0 ellers	A1_11
DLsStemmeandel	=	Daglig leders andel av stemmene i selskapene	A1_6
DomEier	=	1 hvis eier har mer enn 50 prosent av stemmene i selskapet og 0 ellers.	
DomEierURoller	=	1 hvis dominerende eier verken er daglig leder eller styreleder og 0 ellers.	A1_10
FamDagLeder	=	1 hvis daglig leder er i slekt med eieren med den største ultimate eierandelen.	A8_1
FamMedlStyret	=	Andel av styremedlemmene som er i slekt med eieren med den største ultimate eierandelen.	A8_2
Forsink:<1mnd	=	1 når innsendingen av selvangivelsen er forsinket med mindre enn 1 måned og 0 ellers.	A3_5
Forsink:>2mnd	=	1 når forsinkelsen med innlevering av selvangivelsen er 3 måneder eller mer og 0 ellers.	A3_5
Forsink:1-2mnd	=	1 når forsinkelsen med innlevering av selvangivelsen er over 1 og under 3 måneder og 0 ellers.	A3_5
Fravalg	=	1 hvis selskapet har valgt bort revisor i perioden 1.5.2011 – 31.12.2013 og 0 ellers	
FødtiNoMNFF	=	1 når styrets leder er født i Norge med to norskfødte foreldre og 0 ellers.	A7_10
Gf10_SvakManglDogI	=	gjennomsnittlig antall ganger revisor har tatt forbehold i revisjonsberetningen om svakheter/manglende dokumentasjon og internkontroll.	
Gf100_Andre	=	gjennomsnittlig antall ganger revisor i revisjonsberetningen har tatt forbehold som ikke er fanget opp av andre forbehold.	

Variabel		*Forklaring*	*Antakelse*
Gf20_FortsattDrift	=	gjennomsnittlig antall ganger revisor har tatt forbehold i revisjonsberetningen om usikkerhet vedr fortsatt drift.	
Gf30_TaptAksjekap	=	gjennomsnittlig antall ganger hvor revisor har tatt forbehold i revisjonsberetningen om tapt aksjekapital.	
Gf40_BørIkkeVedtas	=	gjennomsnittlig antall ganger hvor revisor i revisjonsberetningen har konludert med at regnskapet slik det foreligger ikke bør fastsettes som selskapets årsregnskap.	
Gf50_UsikreVerdier	=	gjennomsnittlig antall ganger revisor har tatt forbehold i revisjonsberetningen om usikkerhet ved verdsetting av eiendeler.	
Gf60_KanIkkeUttale	=	gjennomsnittlig antall ganger revisor i revisjonsberetningen har konkludert med at revisor ikke kan uttale seg om årsregnskapet og årsberetningen.	
Gf70_NyRevIkkeIB	=	gjennomsnittlig antall ganger revisor har opplyst i revisjonsberetningen at fjorårets årsregnskap ikke revidert av nåværende revisor og at inngående balanse (IB) ikke kan verifiseres.	
Gf80_Uenighet	=	gjennomsnittlig antall ganger revisor i revisjonsberetningen har tatt forbehold pga uenighet med ledelsen om regnskapsprinsipp/-estimat.	
Gf90_MisvBilde	=	gjennomsnittlig antall ganger revisor i revisjonsberetningen har tatt forbehold fordi regnskapsføringen ikke har tilfredsstilt lovkravene og regnskapet gir et misvisende bilde.	
Gift	=	1 hvis en eller flere av de sentrale beslutningstakerne er gift og 0 ellers.	A7_9
GjAntMerknader		gjennomsnittlig antall merknader (forbehold, presiseringer og negative konklusjoner) i revisjonsberetningen per år i den perioden hvor informasjon er tilgjengelig .	
GjAntRevBytter		gjennomsnittlig antall bytter av revisor i den perioden hvor informasjon er tilgjengelig dividert på antall år hvor informasjon er tilgjengelig, hvilket innebærer at variabelen varierer mellom 0 og 1.	
GjsnFamStørrelse	=	Gjennomsnittlig familiestørrelse målt ved ultimate eierandeler.	A8_5
Gjeld/Eien	=	gjeldsandelen = sum gjeld / sum eiendeler.	A1_2
Gj_Normalberetning	=	gjennomsnittlig antall ganger revisor har utstedt en beretning uten presiseringer eller forbehold.	
Gp10_UlovligLån	=	gjennomsnittlig antall ganger revisor i revisjonsberetningen har presisert at det foreligger ulovlig lån/provisjoner til aksjonær, ledende personer eller ansatte.	
Gp100_NyBeretning	=	gjennomsnittlig antall ganger revisor i revisjonsberetningen har presisert at beretningen er ny etter at tidligere beretning er tilbakekalt.	
Gp20_AvlagtForSent	=	gjennomsnittlig antall ganger revisor i revisjonsberetningen har presisert at årsregnskapet ikke er avgitt innen lovens frist.	
Gp30_FortsattDrift	=	gjennomsnittlig antall ganger revisor i revisjonsberetningen har presisert usikkerhet vedrørende fortsatt drift.	
Gp40_Skattetrekk	=	gjennomsnittlig antall ganger revisor i revisjonsberetningen har presisert at skattetrekk ikke er behandlet i samsvar med lovkravene.	
Gp50_Tvistesak	=	gjennomsnittlig antall ganger revisor i revisjonsberetningen har presisert at selskapet har en eller flere tvistesaker gående.	

Variabel		*Forklaring*	*Antakelse*
Gp60_EgneAksjer	=	gjennomsnittlig antall ganger revisor i revisjonsberetningen har presisert at selskapet har ervervet egne aksjer i strid med aksjeloven.	
Gp70_EienIkkeOverf	=	gjennomsnittlig antall ganger revisor i revisjonsberetningen har presisert at selskapets eiendeler ikke er overført til selskapet.	
Gp80_AndrePres	=	gjennomsnittlig antall ganger revisor i revisjonsberetningen har gitt en eller flere andre presiseringer som ikke er nevnt et annet sted.	
Gp90_TaptAksjekap	=	gjennomsnittlig antall ganger revisor i revisjonsberetningen har presisert at selskapets aksjekapital er tapt.	
HarBetAnm	=	1 hvis selskapet har betalingsanmerkning og 0 ellers.	A3_1
HøyAltInnt	=	1 hvis AltInnt er større enn 75-prosentilen til AltInn og 0 ellers.	A7_2
IntTrans>0-	=	1 hvis verdien på lån og sikkerhetsstillelse mellom selskap og nærstående er større enn kroner 0 og under kroner 200 000.	A6_1
IntTrans1000-	=	1 hvis verdien på lån og sikkerhetsstillelse mellom selskap og eier eller andre nærstående er kroner 1 000 000 eller mer.	
IntTrans200-	=	1 hvis verdien på lån og sikkerhetsstillelse mellom selskap og eier eller andre nærstående er kroner 200 000 eller mer og under kroner 1 000 000.	A6_1
Kjønn	=	1 hvis det er minst 1 kvinne blant de sentrale beslutningstakere (daglig leder, styreleder og/eller dominerende eier) og 0 ellers.	A7_4
Klagemantall	=	1 hvis selskaper er registrert i klagemantallet og 0 ellers, dvs. at Klagemantall = 1 når selvangivelsen er innlevert etter 6.10. og 0 ellers	A3_7
LikGr2Høy	=	1 hvis likviditetsgrad 2 (LikGrad2) er blant de 25 prosent høyeste og 0 ellers	A2_4
LikGr2Lav	=	1 hvis likviditetsgrad 2 (LikGrad2) er blant de 25 prosent dårligste og 0 ellers	A2_4
LikGrad1	=	likviditetsgrad 1 = sum omløpsmidler / sum kortsiktig gjeld. For selskaper som ikke har kortsiktig gjeld settes LikGrad1 til 98-prosentilen av LikGrad1 for selskaper hvor forholdstallet kan beregnes.	
LikGrad2	=	likviditetsgrad 2 (sum omløpsmidler – varelager) / sum kortsiktig gjeld. For selskaper som ikke har kortsiktig gjeld settes LikGrad2 til 98-prosentilen av LikGrad2 for selskaper hvor forholdstallet kan beregnes.	
LnAntAksjonærer	=	naturlige logaritmen til AntAksjonærer.	A1_7
LnEiendeler	=	naturlige logaritmen til (1 + SumEiendeler).	A1_1
LnRevHon	=	den naturlige logaritmen til (1 + RevHon).	A5_1
LnRådHon	=	den naturlige logaritmen til (1 + RådHon).	A4_2
LnSaldoG	=	den naturlige logaritmen til (1 + SaldoG).	
LnDriftsinnt	=	naturlige logaritmen til (1 + SumDriftsinnt).	A1_1
Lønnsinnt	=	naturlige logartimen til (1 + gjennomsnittlig lønnsinntekt fra fravalgskandidaten til daglig leder, styreleder og/eller dominerende eier)	A7_3
Lønnsinnt_kr	=	gjennomsnittlig lønnsinntekt fra fravalgskandidaten til daglig leder, styreleder og/eller dominerende eier.	
LånNærst	=	0 hvis det ikke foreligger lån mellom selskapet og nærstående, 1 hvis det foreligger lån til eller lån fra	A6_1

Variabel		*Forklaring*	*Antakelse*
		nærstående og 2 hvis det er foreligger lån mellom selskapet og nærstående og 0 ellers.	
MuligEndSak	=	1 hvis det foreligger en endringsak (dvs. at likningen muligens blir endret) og 0 ellers.	A3_6
NormalBeretning		1 hvis selskapet har en revisjonsberetning uten forbehold, presiseringer og liknende i 2010 og 0 ellers.	
NyRegnF	=	1 hvis selskapet benytter har engasjert regnskapsfører for første gang i 2011 og 0 ellers. Variabelen antar verdien 1 dersom selskapet på side 1 i selvangivelsen for 2011 har oppgitt at regnskapsfører fører regnskapet og/eller fyller ut næringsoppgaven samtidig som selskapet i selvangivelsen for 2010 verken oppga at regnskapsfører førte regnskapet eller fylte ut næringsoppgaven.	A4_7
Pant	=	1 hvis selskapet har stilt pant og 0 ellers.	A1_4
Pant*LnSaldoG	=	Pant * LnSaldoG = logaritmen av gjeld til profesjonelle långivere for selskaper som har stilt sikkerhet for lån i form av pantsettelser av eiendeler.	A1_5
RangLikGr2	=	rangen på likviditetsgrad 2 hvor selskapet med den laveste likviditetsgraden gis rang 1 og selskapet med den høyeste likviditetsgraden gis rang n hvor n er antall selskaper i utvalget.	
RelUtd	=	1 når minst en beslutningstaker har minst ett år økonomisk-administrativ utdanning og 0 ellers.	
RevBytt>.3	=	1 hvis antall skifter av revisor dividert på antall år med observasjoner i årene 2004-2010 > 0.3 og 0 ellers. Med skifte av revisor menes at det er registrert endring av revisor i Brønnøysundregistrene i perioden 2004 – 2010 dersom selskapet har eksistert i hele perioden. For selskaper etablert etter 2004 brukes de årene med informasjon som er tilgjengelig.	A3_3
RevErEnk	=	1 hvis revisjonsforetaket er et enkeltpersonforetak og 0 ellers.	A4_4
RevHon	=	honoraret betalt for lovpålagt revisjon i kroner 1 000. Verdien er satt til gjennomsnittlig honorar for tidligere regnskapsår dersom honoraret i 2010 er registrert med kroner null eller opplysninger om revisjonshonoraret mangler.	
RfTarNær	=	1 hvis autorisert regnskapsfører fyller ut næringsoppgaven og 0 ellers.	A4_6
RfTarRegn	=	1 hvis autorisert regnskapsfører fører regnskapet og 0 ellers.	A4_5
RådHon	=	honorar betalt for tilleggstjenester fra den valgte revisor i kroner 1 000. Verdien er satt til gjennomsnittlig honorar for tidligere regnskapsår dersom rådgivningshonoraret i 2010 er registrert med kroner null eller opplysninger om rådgivningshonoraret mangler.	
SaldoG	=	sum gjeld som selskaper har i følge saldo-renteoppgavene.	
SaldoG/SumGj	=	SaldoG/SumGj = andel av gjelden som er ytet av profesjonelle långivere.	A1_3
SalgNær	=	0 hvis det ikke foreligger salg til eller fra selskapet, 1 hvis det foreligger salg til eller fra nærstående og 2 hvis det foreligger salg til og fra nærstående og 0 ellers.	A6_2
SammeRev	=	1 hvis selskapet har hatt samme revisjonsfirma i den perioden data er tilgjengelig og 0 ellers.	A5_2
SikkerhetNær	=	0 hvis det ikke foreligger avtaler om sikkerhetsstillelser mellom selskapet og nærstående, 1 hvis det er stilt sikkerhet	A6_1

Variabel		*Forklaring*	*Antakelse*
		for selskapet eller stilt sikkerhet for nærstående og 2 hvis det er stilt sikkerhet for selskapet og selskapet har stilt sikkerhet for nærstående.	
SqrLnAlder	=	LnAlder*LnAlder.	A2_2
SumDriftsinnt	=	sum driftsinntekter.	
SumEien	=	sum eiendeler.	
SumGj	=	sum gjeld i.	
Tilleggsskatt	=	1 hvis selskaper er ilagt tilleggsskatt og 0 ellers.	A3_4
TkrHøy	=	1 når totalkapitalrentabiliteten (TotKapRent) er blant de 25 prosent høyeste og 0 ellers.	A2_3
TkrLav	=	1 når totalkapitalrentabiliteten (TotKapRent) er blant de 25 prosent laveste og 0 ellers).	A2_3
TotKapRent	=	Totalkapitalens rentabilitet = ordinært resultat før skatt + finanskostnader dividert på gjennomsnittlig sum eiendeler. For selskaper som ikke eksisterte i 2009 brukes sum eiendeler ved utgangen av 2010 i nevneren.	A2_3
UtdNiv	=	1 hvis AvgUtdNiv er høyere enn medianen til AvgUtdNiv og 0 ellers.	
UtdNiv*RelUtd	=	UtdNiv * RelUtd.	A7_8
UtleieNær	=	0 hvis det ikke foreligger utleie mellom selskapet og nærstående, 1 hvis det foreligger utleie fra selskapet eller utleie til selskapet og 2 hvis det er foreligger utleie til og fra selskapet.	A6_2
VarerKF/Eeien	=	andel av eiendelene bundet opp i varelager og kundefordringer = (varelager + kundefordringer) / sum eiendeler.	A2_1
ÅrRelutd	=	antall år som beslutningstakerne i gjennomsnitt har hatt med økonomisk-administrativ utdanning. En bachelorgrad er satt til 3 år, en mastergrad er satt til 2 år og en doktorgrad er satt til 4 år.	A7_7

Note: Variabler som brukes i tester av antakelsene er angitt i kolonnen Antakelse med referanse til den relevante antakelsen.

4.4 Beskrivende statistikk

Vi har cirka 93 300 fravalgskandidater i 2011 når vi avgrenser fravalgskandidatene til selskaper som det er grunn til å tro kan foreta et fritt valg, jf. kapittel 2. Når vi krever regnskapsinformasjon for 2010 om disse fravalgskandidatene, faller antallet fravalgskandidater til vel 83 700. Vi har et omfattende sett med variabler. Ikke alle variabler er tilgjengelig for alle observasjoner, og manglende noteinformasjon om eiere (som er nødvendig for å beregne familievariablene) og revisjonshonoraret samt krav om regnskapsinformasjon fra 2009 (for blant annet å kunne identifisere selskaper som har byttet revisor) reduserer utvalget til 70 380. I dette utvalget har 59,1 prosent valgt bort revisor. Kravet om historisk informasjon og god noteinformasjon er årsaken til at vi bruker et utvalg hvor fravalgsprosenten er 4,8 prosent høyere enn fravalgsprosenten som ble beregnet i kapittel 2.

4.4.1 Forskjeller i gjennomsnitt og medianer

Tabell 4-2 viser gjennomsnitt, 5-prosentil, median og 95-prosentil for fravalgskandidatene sortert på fravalgselskaper (FS) og ikke-fravalgselskaper (IFS).[40] I tillegg vises forskjeller i gjennomsnittsverdien og t-verdien for tester av likt gjennomsnitt hos FSene og IFSene.[41] T-testene avslører om det er systematiske forskjeller mellom FS og IFSene. Dersom selskapene er helt tilfeldig fordelt på de to gruppene vil gjennomsnittsverdiene være omtrent like, og t-testene vil ikke angi signifikante forskjeller mellom gruppene. T-verdiene er negative når gjennomsnittsverdien for FS er høyere enn gjennomsnittsverdien for IFS. I noen av variabelgruppene tar vi med flere variabler enn de som brukes i testene for å illustrere forskjeller mellom FSene og IFSene på enklere måte (det er ikke så lett å vurdere forskjeller i logaritmer). I teksten skriver vi at forskjeller er signifikante når t-verdien er signifikant med et signifikansnivå på 0,1 med tosidige tester). T-testene illustrerer styrken i forskjellene mellom FSene og IFSene når vi betrakter hver variabel for seg. Skal man trekke slutninger om forskjellen, må man se på resultatene fra regresjonsanalysen i kapittel 4.5. Det advares derfor mot å legge avgjørende vekt på resultatene fra t-testene.

Variabelgruppe A1 Agentkostnader: Gjennomsnittsverdien for FSene er signifikant forskjellig fra gjennomsnittsverdien for IFSene for samtlige 17 variabler. Når det er så markante forskjeller mellom selskapene er det viktig at fravalgsbeslutningen analyseres ved hjelp av multivariat statistikk og ikke f.eks. t-tester og andelstester. En-variabeltester som t-tester og korrelasjonskoeffisienter er imidlertid nyttige fordi vi blir kjent med datasettet.

IFS er større enn FSene: De har i gjennomsnitt en omsetning på 1,14 millioner kroner og eiendeler på 3,29 millioner kroner, mens de tilsvarende tallene for FS er 0,99 millioner kroner og 2,03 millioner kroner. Målt ved medianen er omsetningen kroner 70 000 høyere for FS sammenliknet med IFSene, mens sum eiendeler er kroner 740 000 høyere for IFSene. FSene er også større målt ved antall ansatte (beregnet ut fra resultatførte lønnskostnader, AnsatteL).

Basert på gjennomsnittsverdiene har FSene høyere gjeldsandel (Gjeld/Eien), men bruker mindre rentebærende gjeld (SaldoG/SumGj), stiller sjeldnere eiendeler som pant (Pant). Daglig leders stemmeandel er høyere hos FSene (0,585 mot 0,479), FSene har færre aksjonærer (AntAksjonærer), og bruker sjeldnere ulike aksjeklasser (AntAksjeklasser). Det er færre sentrale beslutningstakere hos FSene (AntBeslTakere) og konsistent med dette er daglig leder oftere styreleder (DL=SL). FSene har også mindre styrer. Kun i cirka 2,5 prosent av selskapene er den dominerende eieren uten roller i selskapet. Det er verdt å merke seg at selv om forskjellene er signifikante, er forskjellene ofte små.

Variabelgruppe A2 Selskapsrisiko: Det er signifikante forskjeller for åtte av ni variabler (den ikke-signifikante variabelen er indikatorvariablen for høy lønnsomhet, TkrHøy). FSene har større andel kundefordringer og varer enn IFSene (VarerKF/Eien er 0,23 hos IFSene og 0,244 hos FSene), er yngre (andelen selskaper i kategorien Alder<3 (Alder>30) er høyere (lavere) blant FSene enn blant IFSene) og har dårligere lønnsomhet (gjennomsnittlig TotKapRent på 6,9 prosent hos FSene og 8,2 prosent hos IFSene) og likviditet (lavere gjennomsnittlig rang (RangLikGr) blant FSene).

---

[40] Hvis vi rangerer observasjoner fra høy til lav, kalles verdien på observasjonen som deler antallet med observasjoner i to like store grupper for medianen. 5-prosentilen er tallverdien til observasjonen som deler antall observasjoner i de 5 prosent minste og de 95 prosent største. 95-prosentilen er tallverdien som deler antallet med observasjoner i de 95 prosent minste og 5 prosent største.

[41] Vi rapporterer t-verdier også for indikatorvariablene som er 0 eller 1 siden tester av like andeler ved hjelp av andelstester gir identiske konklusjoner.

Tabell 4-2: Beskrivende statistikk og t-tester for fravalgskandidatene i 2011 fordelt på selskaper som har beholdt og som har valgt bort revisor

	Ikke fravalgselskaper (IFS)				*Fravalgselskaper (FS)*					
	Gjsn	*p5*	*p50*	*p95*	*Gjsn*	*p5*	*p50*	*p95*	*Diff*	*t-verdi*
A1 Agentkonflikter										
SumDriftsinnt	1140	0	430	4290	991	0	500	3570	149	15,01***
SumEiendeler	3390	110	1760	12960	2033	80	990	7870	1357	52,39***
LnDriftsinnt	4,577	0	6,07	8,36	4,925	0	6,22	8,18	-0,348	-14,16***
LnEiendeler	7,367	4,74	7,47	9,47	6,815	4,43	6,9	8,97	0,552	50,34***
AnsatteL	0,629	0	0	2,98	0,566	0	0,03	2,35	0,062	8,54***
Gjeld/Eien	0,619	0	0,52	1,82	0,677	0	0,55	2,29	-0,058	-11,62***
SaldoG/SumGj	0,193	0	0	0,93	0,170	0	0	0,91	0,024	9,88***
Pant	0,049	0	0	0	0,042	0	0	0	0,006	3,95***
Pant*LnSaldoG	0,040	0	0	0	0,035	0	0	0	0,005	3,20***
DLsStemmeandel	0,479	0	0,5	1	0,585	0	0,6	1	-0,105	-32,33***
AntAksjonærer	3,178	1	2	7	2,179	1	1	5	0,999	15,29***
LnAntAksjonærer	0,628	0	0,69	1,95	0,480	0	0	1,61	0,148	28,69***
AntAksjeklasser	1,020	1	1	1	1,015	1	1	1	0,006	5,40***
AntBeslTakere	1,449	1	1	3	1,384	1	1	2	0,066	14,63***
DomEierURolle	0,026	0	0	0	0,024	0	0	0	0,003	2,18**
DL=SL	0,609	0	1	1	0,678	0	1	1	-0,069	-18,99***
AntStyremedl	1,861	1	1	4	1,619	1	1	4	0,242	29,55***
A2 Selskapsrisiko										
VarerKF/Eien	0,232	0	0,09	0,89	0,244	0	0,12	0,89	-0,012	-5,47***
Alder<3	0,161	0	0	1	0,166	0	0	1	-0,005	-1,65*
Alder>30	0,044	0	0	0	0,032	0	0	0	0,011	7,90***
TotKapRent	8,196	-38,4	5,23	59,17	6,906	-45,45	4,75	60,87	1,290	5,51***
TkrLav	0,210	0	0	1	0,259	0	0	1	-0,049	-15,01***
TkrHøy	0,258	0	0	1	0,260	0	0	1	-0,002	-0,55
RangLikGr2	41,392	4,46	41,54	77,42	40,347	5,03	40,06	77,42	1,046	5,89***
LikGr2Lav	0,241	0	0	1	0,248	0	0	1	-0,007	-2,17**
LikGr2Høy	0,259	0	0	1	0,229	0	0	1	0,029	8,94***
A3 Selskapets atferd										
HarBetAnm	0,055	0	0	1	0,054	0	0	1	0,001	0,54
AntPres	0,365	0	0	2	0,448	0	0	2	-0,083	-12,29***
AntForb	0,026	0	0	0	0,042	0	0	0	-0,015	-7,88***
RevBytt>.3	0,122	0	0	1	0,123	0	0	1	-0,001	-0,52
Tilleggsskatt	0,002	0	0	0	0,002	0	0	0	0,000	-0,05
Forsink:<1mnd	0,045	0	0	0	0,046	0	0	0	-0,001	-0,44
Forsink:1-2mnd	0,056	0	0	1	0,060	0	0	1	-0,004	-2,19**
Forsink:>2mnd	0,039	0	0	0	0,045	0	0	0	-0,006	-3,97***
MuligEndSak	0,056	0	0	1	0,054	0	0	1	0,002	1,36
Klagemantall	0,004	0	0	0	0,004	0	0	0	0,000	0,36
A4 Attestasjonsbehov										
NyAksjekap	0,029	0	0	0	0,016	0	0	0	0,013	11,68***
RedAksjekap	0,009	0	0	0	0,008	0	0	0	0,001	1,29
LnRådHon	1,551	0	1,79	2,89	1,273	0	1,45	2,77	0,277	36,99***
RådHon	6,018	0	5	17	4,674	0	3,25	15	1,344	27,22***
Big4	0,187	0	0	1	0,189	0	0	1	-0,002	-0,66
RevErENK	0,065	0	0	1	0,058	0	0	1	0,008	4,23***
RfTarRegn	0,555	0	1	1	0,702	0	1	1	-0,148	-40,63***
RfTarNær	0,734	0	1	1	0,794	0	1	1	-0,060	-18,56***
NyRegnF	0,036	0	0	0	0,079	0	0	1	-0,044	-23,74***
A5 Pris og varighet										
RevHon	12,126	3	10	28	12,253	3	11	27	-0,127	-1,95*
LnRevHon	2,374	1,39	2,4	3,37	2,416	1,39	2,48	3,33	-0,042	-9,03***
SammeRevFirma	0,635	0	1	1	0,609	0	1	1	0,026	6,96***
SammeAnsRev	0,796	0	1	1	0,755	0	1	1	0,041	11,16***

	Ikke fravalgselskaper (IFS)				*Fravalgselskaper (FS)*					
	Gjsn	*p5*	*p50*	*p95*	*Gjsn*	*p5*	*p50*	*p95*	*Diff*	*t-verdi*
A6 Nærstående										
LånNærst	0,551	0	1	1	0,644	0	1	1	-0,093	-22,31***
SikkerhetNær	0,009	0	0	0	0,011	0	0	0	-0,002	-2,32**
UtleieNær	0,089	0	0	1	0,128	0	0	1	-0,040	-15,91***
SalgNær	0,018	0	0	0	0,024	0	0	0	-0,006	-5,65***
IntTrans>0-	0,242	0	0	1	0,323	0	0	1	-0,081	-23,39***
IntTrans200-	0,163	0	0	1	0,185	0	0	1	-0,022	-7,66***
IntTrans1000-	0,105	0	0	1	0,082	0	0	1	0,023	10,48***
A7 Sosiodemografi										
BruttoFormue	6,105	0	7,63	9,9	5,721	0	7,35	9,28	0,384	14,07***
HøyAltInnt	0,288	0	0	1	0,211	0	0	1	0,077	23,46***
Lønnsinnt	3,433	0	4,92	6,45	3,770	0	5,06	6,4	-0,337	-16,73***
Kjønn	0,185	0	0	1	0,217	0	0	1	-0,032	-10,45***
Alder45-65	0,588	0	1	1	0,573	0	1	1	0,016	4,12***
Alder65+	0,092	0	0	1	0,091	0	0	1	0,000	0,07
UtdNivå	0,520	0	1	1	0,498	0	0	1	0,023	5,88***
ÅrRelUtd	0,495	0	0	3	0,493	0	0	3	0,002	0,30
RelUtd	0,157	0	0	1	0,135	0	0	1	0,021	7,84***
Gift	0,715	0	1	1	0,681	0	1	1	0,034	9,76***
FødtiNoMNFF	0,921	0	1	1	0,914	0	1	1	0,006	2,99***
UtdNiv*RelUtd	0,324	0	0	2,67	0,315	0	0	3	0,009	1,36
BruttoFo_kr	5098,9	1	2058	19861	3036,1	1	1555	10681	2062,78	33,51***
Lønnsinnt_kr	197,9	1	136,8	634,3	204,8	1	157,7	604,3	-6,963	-3,98***
AvgAlder	51,025	34	51	69	50,778	33	50,5	68	0,247	2,94***
ÅrRelUtd	0,495	0	0	3	0,493	0	0	3	0,002	0,30
A8 Familieforhold										
FamDagLeder	0,627	0	1	1	0,718	0	1	1	-0,091	-25,51***
FamMedlStyret	0,788	0	1	1	0,849	0,25	1	1	-0,061	-26,32***
AntFamEiere	1,424	1	1	3	1,336	1	1	3	0,087	14,22***
AntFamilier	1,653	1	1	4	1,402	1	1	3	0,251	26,31***
GjsnFamStørrelse	1,930	1	2	4	1,885	1	2	3	0,044	6,67***

Note: Datagrunnlaget består av selskaper som er identifisert som fravalgskandidater i 2011 og hvor det er tilstrekkelig informasjon tilgjengelig fra 2009 og 2010 til at variablene som brukes i testene kan beregnes. Selskaper klassifiseres som fravalgselskap (FS) når selskapet har valgt bort revisor i perioden 1.5.2011 - 31.12.2013. Selskaper som ikke er FS er IFS (ikke fravalgselskaper). Antall ikke-fravalgselskaper er 28 794 mens antall fravalgselskaper er 41 586, men unntak av variabelen SammeAnsRev hvor antall observasjoner er henholdsvis 21 935 og 30 995. Gjsn viser gjennomsnittsverdien. p5 (p95) er 5-prosentilen (95-prosentilen) og p50 er medianen. Kolonne diff = Gjsn for IFS – Gjsn for FS, dvs. forskjellen i gjennomsnittsverdien til selskaper som har beholdt og som har valgt bort revisor. Kolonne t viser t-verdier for tester av om forskjellen i gjennomsnittsverdiene for de to gruppene er signifikant forskjellig fra null. T-testene antar ulik varians. *, **, *** indikerer statistisk signifikans på henholdsvis 10 prosent, 5 prosent og 1 prosent (to-sidig). Variablene er definert i tabell 4.1

Variabelgruppe A3 Selskapets atferd: Det er ingen forskjell i andelen av selskaper som har betalingsanmerkninger (HarBetAnm).[42] Det er derimot en relativt stor forskjell i gjennomsnittlig antall presiseringer (AntPres) mellom de to gruppene: 0,365 hos IFSene og 0,448 hos FSene. FSene har også mye høyere gjennomsnittstall for antall forbehold (AntForb er 0,026 hos IFSene og 0,042 hos FSene). Også når vi ser på *om* selskapene får forbehold eller presiseringer (i stedet for å telle antall forbehold/presiseringer) er det forskjeller mellom selskapene (tallene vises ikke i tabellen). Hos IFSene har 1,7 prosent av selskapene fått forbehold mens andelen er 2,7 prosent hos FSene. De tilsvarende

[42] Når t-tester foretas på utvalget *før* vi krever at det skal foreligge informasjon om familieforhold, er det en signifikant forskjell i andelen som har betalingsanmerkninger: HarBetAnm er 6 prosent hos IFS og 5,7 prosent hos FS. Når vi analyserer sammenhengen mellom fravalgsbeslutningen og HarBetAnm ved hjelp av regresjonsanalyse, får vi samme konklusjon uavhengig av hvorvidt vi krever informasjon om familieforhold eller ei.

tallene for om selskapene har fått presiseringer er 20,1 prosent og 24,4 prosent. Også disse forskjellene er signifikante. Når forskjellen mellom FSene og IFSene er 1 prosentpoeng hva gjelder om selskaper har fått forbehold og 4,2 prosentpoeng når det gjelder om selskapet har fått en eller flere presiseringer, blir konklusjonen at det ikke er slik at FSene skiller seg vesentlig fra IFSene hva gjelder avvik fra en ren revisjonsberetning.

Det er ingen forskjell i hvor ofte selskapene har byttet revisor (RevBytt >.3), hvorvidt de har fått tilleggsskatt (Tilleggsskatt) eller er under en måned forsinket med selvangivelsen (Forsink:<1mnd). Det er heller ingen forskjell i andelen med endringssaker (MuligEndSaK) eller som er klagemantallet (Klagemantallet). Derimot er det flere FSer enn IFS som har vært forsinket med mer 1 mnd med selvangivelsen (Forsink:1-2mnd og Forsink:>2mnd).

Variabelgruppe A4 Attestasjonsbehov: I denne variabelkategorien er gjennomsnittsverdiene signifikant forskjellig mellom de to gruppene for syv av ni variabler. De ikke-signifikante variablene er knyttet til reduksjon av aksjekapitalen om om selskapet har et revisjonsselskap klassifisert som Big4. IFSene har oftere økt aksjekapitalen i 2011 (NyAksjekap) og de har kjøpt mer i tilleggstjenester fra revisor (LnRådHon og RådHon). I gjennomsnitt har IFSene kjøpt tilleggstjenester for kroner 6 018, mens FS har kjøpt for kroner 4 674. Videre bruker IFSene sjeldnere regnskapsfører (RfTarRegn, RfTarNær) og det er færre som har engasjert regnskapsfører for første gang fra 2010 til 2011 (NyRegnF). Nær 80 prosent av FSene lar regnskapsfører fylle ut næringsoppgaven, mens 70 prosent av FS har engasjert regnskapsfører til å føre regnskapet. Markedsandelen til Big4 er den samme i begge utvalgene (cirka 18,8 prosent), mens markedsandelen til revisjonsselskaper organisert som enkelpersonforetak er 6,5 blant IFSene og 5,8 prosent hos FSene.

Variabelgruppe A5 Pris og varighet av revisjonstjenester: I gjennomsnitt har FSene betalt mer for revisjonen enn IFSene. Forskjellen er ikke stor (127 kroner i gjennomsnitt), men den er signifikant (og forskjellen blir sterkt signifikant når den testes på LnRevHon). Det er noe overraskende at FSene betaler mer siden revisjonshonoraret vanligvis samvarierer med selskapsstørrelsen og IFSene er større enn FSene. Videre bruker mange flere FSere regnskapsfører, hvilket burde indikere at regnskapene er i orden. Vi får en mer robust test av om det er forskjeller når vi bruker regresjonanalyse, se nedenfor.

Engasjementets varighet (SammeRevFirma og SammeAnsRev) er signifikant forskjellig mellom FSene og IFSene, og som forventet er varigheten på engasjementet lengre hos IFSene enn hos FSene. Andelen med SammeRevFirma er lavere enn andelen med SammeAnsRev, hvilket betyr at selskaper skifter revisjonsfirma oftere enn de skifter ansvarlig revisor. Når ansvarlig revisor skifter revisjonsfirma blir derfor en del av klientene med over i det nye firmaet. Ved fusjoner og oppkjøp er det rimelig at de involverte partnerne beholder sine kunder, hvilket gjør det rimelig med lengre varighet på engasjementet når målingen skjer på partnernivå i stedet for på selskapsnivå.

Variabelgruppe A6 Nærstående: Alle syv variabler viser at det er signifikante forskjeller mellom gruppene. FSene kjennetegnes ved at selskapet i større grad synes å være integrert med eiers privatøkonomi. Eneste unntak er store lån til/fra selskapet, siden andelen IFS hvor verdien på lån/sikkerhetsstillelse til/fra selskap er over 1 million kroner er 0,104 prosent mens den er 0,081 hos FSene (IntTrans1000-). Dette kan forklares med at IFSene er større enn FSene, slik at IFSene har muligheter til å yte større lån. 64,4 prosent av FSene hadde lån til nærstående (LånNærst), mens den tilsvarende andelen er 55,1 prosent hos IFSene. Sikkerhetsstillelse (SikkerhetNær) og salg (SalgNær) skjer relativt sjeldent, både hos FSene og IFSene (under 2,4 prosent). Utleie av formuesgjenstander

(UtleieNær) er langt mer vanlig hos FSene enn hos IFSene (8,8 prosent hos IFSene og 12,7 prosent hos FSene).

Variabelgruppe A7 Sosiodemografiske variabler: Av de 16 variablene som er vist i tabellen er kun fire ikke signifikante: Indikatorvariablene for eldre beslutningstakere (Alder65+), antall år med relevant utdanning (ÅrRelUtd), interaksjonsvariabelen mellom antall år med relevant utdanning og nivået på utdanningen (UtdNiv*RelUtd).

De sentrale beslutningstakerne i IFSene har høyere bruttoformue (BruttoFormue og BruttoFo_kr), høyere inntekt fra andre kilder enn selskapet (HøyAltInnt) og tar ut mindre i lønn fra selskapet (Lønnsinnt, Lønnsinnt_kr) enn de som har valgt bort revisor. I gjennomsnitt er lønnen 197 900 kroner i IFSene mens den er kroner 204 800 hos FSene. Bruttoformuen hos beslutningstakerne er i gjennomsnitt 5,1 millioner kroner hos IFSene mens den er 3 millioner kroner hos FSene. Også ved medianen har beslutningstakerne i FSene lavere formue og lønnsinntekt fra selskapet (medianen for HøyAltInnt er konstruert slik at den vil ha en median på 0). Andelen kvinner i ledende posisjoner er høyere hos FSene enn hos IFSene (Kjønn), og det er flere som har relevant utdanning (RelUtd) og lang utdanning (UtdNivå). De sentrale beslutningstakerne i FSene er yngre enn i IFSene, men i praksis er forskjellen neglisjerbar (avrundet er gjennomsnittsalderen 51 år i begge kategorier).

Variabelgruppe A8 Familieforhold: I denne gruppen finner vi også klare forskjeller mellom IFSene og FSene. I 71,8 prosent av FSene er daglig leder i slekt med største ultimate eier (FamDagLeder), mens prosentandelen er 62,7 prosent hos IFSene. Hos FSene er andelen familiemedlemmer i styret (FamMedlStyret) høyere. Videre er det færre medlemmer av familien til den største eieren som har aksjer (AntFamEiere) blant FSene og det er færre familier som opptrer som eiere (AntFamilier). Den gjennomsnittlige familiestørrelsen er også mindre hos FSene.

Variabelgruppene A9a Hovednæringsgruppe og A9b Fylke: Fordelingen per hovednæringsgruppe og fylke er vist i Tabell 4-3. Det er betydelige forskjeller i fravalgsprosenter mellom bransjene og fylkene og også i antall selskaper i bransjene/fylkene.

Den største bransjen er omsetning og drift av fast eiendom, som har nær 24 prosent av utvalget. Dernest kommer Finansiering med 14 prosent og Faglig, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting og Varehandel som hver har cirka 12,5 prosent av utvalget. Bygg og anlegg står for 10,6 prosent av utvalget. Tabellen er sortert etter fravalgsprosenten og Finansiering og forsikring har den laveste fravalgsprosenten med 52 prosent.[43] Omsetning og drift av fast eiendom, som er en stor bransje, har også en lav fravalgsprosent (53 prosent). Det er også noen andre bransjer som har lavere fravalgsprosent enn gjennomsnittet på 59 prosent, men disse bransjene er små. Selskaper innen kultur, underholdning, fritidsaktiviteter, helse og sosialtjenester og annen tjenesteyting har fravalgsprosenter fra 67 prosent til 76,4 prosent.

Hordaland og Møre og Romsdal har de laveste fravalgsprosentene (med henholdsvis 51 og 52 prosent), mens Oppland, Troms og Finnmark har de høyeste fravalgsprosentene (mellom 69 og 72 prosent). Vestrum og Gjerding-Smith viser at fravalgsandelen øker desto færre selskaper det er i en kommune. Vi finner noe av den samme tendens på fylkesnivå, men mønstret er ikke entydig. I Vedlegg 4-1 vises fordelingen på kommunenivå og Vedlegg 4-2 viser fordelingen per tosifret bransjekode.

---

[43] Selskaper som har konsesjon fra Finanstilsynet er utelatt, slik at den lave fravalgsandelen i Finansering og forsikring ikke kan skyldes at disse selskapene må ha revisor på grunn av særskilt lovgivning.

Tabell 4-3: Hovednæringsgrupper og fylkestilhørighet

Næringshovedgrupppe	*N*	*N%*	*N(IFS)*	*N(FS)*	*%Fravalg*	*Andelstest*
Finansiering og forsikring	9 850	14,00	4 753	5 097	51,75	15,654***
El-, gass-, damp- og varmtv.fors.	358	0,51	168	190	53,07	2,270**
Vannfors., avløps- og renovasjon	111	0,16	52	59	53,15	1,245
Oms. og drift av fast eiendom	16 841	23,93	7 918	8 923	52,98	18,237***
Bergverksdrift og utvinning	199	0,28	86	113	56,78	0,656
Bygge- og anleggsvirksomhet	7 498	10,65	3 067	4 431	59,10	-0,015
Transport og lagring	1 999	2,84	819	1 180	59,03	0,054
Informasjon og kommunikasjon	2 962	4,21	1 156	1 806	60,97	-2,146**
Forretningsmessig tjenesteyting	2 476	3,52	960	1 516	61,23	-2,222**
Jordbruk, skogbruk og fiske	911	1,29	349	562	61,69	-1,624
Industri	2 723	3,87	1 024	1 699	62,39	-3,623***
Varehandel;rep av motorvogner	8 794	12,50	3 174	5 620	63,91	-9,991***
Ovrnattings-/servering	1 625	2,31	591	1 034	63,63	-3,833***
Faglig, vitensk. og teknisk tj.	8 896	12,64	3 122	5 774	64,91	-12,185***
Undervisning	733	1,04	251	482	65,76	-3,787***
Kultur, underh. og fritidsakt.	947	1,35	313	634	66,95	-5,105***
Helse- og sosialtjenester	2 219	3,15	699	1 520	68,50	-9,500***
Annen tjenesteyting	1 238	1,76	292	946	76,41	-13,393***
Total	70 380	100,00	28 794	41 586	59,09	
Fylke	*N*	*N%*	*N(IFS)*	*N(FS)*	*%Fravalg*	*Andelstest*
Hordaland	6 952	9,88	3 396	3 556	51,15	13,837***
Møre og Romsdal	3 670	5,21	1 760	1 910	52,04	8,705***
Rogaland	6 076	8,63	2 707	3 369	55,45	5,966***
Nord-Trøndelag	1 750	2,49	778	972	55,54	3,016***
Oslo	11 485	16,32	4 975	6 510	56,68	5,691***
Vest-Agder	2 899	4,12	1 216	1 683	58,05	1,151
Akershus	7 981	11,34	3 180	4 801	60,16	-2,067**
Hedmark	2 013	2,86	783	1 230	61,10	-1,880*
Buskerud	3 748	5,33	1 472	2 276	60,73	-2,108**
Aust-Agder	1 518	2,16	587	931	61,33	-1,812*
Sogn og fjordane	1 498	2,13	591	907	60,55	-1,168
Sør-Trøndelag	3 894	5,53	1 521	2 373	60,94	-2,435**
Ikke oppgitt, Jan Mayen, Svalbard	911	1,29	349	562	61,69	-1,624
Vestfold	3 452	4,90	1 281	2 171	62,89	-4,726***
Telemark	2 240	3,18	826	1 414	63,13	-4,009***
Nordland	2 852	4,05	995	1 857	65,11	-6,833***
Østfold	3 204	4,55	1 104	2 100	65,54	-7,793***
Oppland	2 251	3,20	700	1 551	68,90	-9,997***
Troms	1 493	2,12	464	1 029	68,92	-8,115***
Finnmark	1 061	1,51	295	766	72,20	-9,215***
Total	70 380	100,00	28 794	41 586	59,09	

Note: Tabellen viser hvordan utvalget fordeler seg på hovednæringsgrupper og fylker. N er antall observasjoner. Kolonnen Andelstest viser z-verdiene for tester av like andeler av FS (fravalgselskap) og IFS (ikke fravalgselskap) per hovedbransjegruppe og fylke.

4.4.2 Samvariasjon mellom variablene

Korrelasjonskoeffisienter mellom fravalgsvariabelen og variabler innen hver gruppe med antakelser er vist i Tabell 4-4.

I panel A1 er korrelasjonen mellom Fravalg og LnEiendeler og mellom Fravalg og AnsatteL signifikant negative, hvilket er som forventet. Korrelasjonen mellom Fravalg og LnDriftsinnt er signifikant positiv, hvilket ikke er rimelig siden behovet for revisjon antas å øke med størrelsen. Årsaken til at

korrelasjonskoeffisientene mellom Fravalg og LnDriftsinnt har «feil» fortegn ligger i at sammenhengen mellom Fravalg og selskapsstørrelsen er ikke-lineær. Vi drøfter ikke-linearitet i kapittel 4.4.4 nedenfor.

Gjennomgående er korrelasjonskoeffisientene lave, men det er noen unntak:

Korrelasjonskoeffisienten mellom Pant og Pant*LnSaldoG er på 0,9, slik at disse to variablene fanger opp omtrent det samme (se panel A1). Vi utelater Pant*LnSaldoG fra testen for å unngå problemer med multikolinearitet.

Korrelasjonskoeffisientene mellom ÅrRelUtd, UtdNiv*RelUtd og RelUtd ligger mellom 0,73 og 0,87 (se panel A7), slik at disse variablene beskriver mye av de samme ved beslutningstakernes utdanning. Vi utelater indikatorvariabelen UtdNiv*RelUtd fra testen fordi det gjør koeffisientene til ÅrRelUtd og RelUtd mer robuste (fortegn og signifikansnivå er mer stabile i ulike spesifikasjoner).

I panel A8 er det betydelig korrelasjon mellom AntFamEiere og GjsnFamStørrelse (korrelasjonskoeffisient på 0,66). Vi beholder begge variablene fordi tolkningen av resultatene ikke avhenger av om en eller begge variabler tas med.

Korrelasjonskoeffisienter for samtlige variabler unntatt indikatorvariablene for bransje- og fylkestilhørighet vises i Vedlegg 4-3. Kolonnen Maks (Min) viser den høyeste (laveste) korrelasjonskoeffisienten som opptrer per variabel. Videre er alle korrelasjonskoeffisienter med en absoluttverdi på minst 0,5 skravert (gult for positive og oransje for negative).

Korrelasjonen mellom DLStemmeandel og FamDaglLeder er 0,72. I små selskaper er en daglig leder fra familien svært vanlig (gjennomsnittet for FamDaglLeder er 0,63 for IFSene og 0,72 for FSene i Tabell 4-2). Vi utelater FamDagLeder slik at vi tester betydningen av daglig leders eierskap uavhengig av om daglig leder er medlem av familien som har den største ultimate eierandelen.

Vi tester alle spesifikasjoner for multikolinearitet ved hjelp av Variance Inflation Factors (VIF). Alle VIF er under 3 når vi utelater Pant*LnSaldoG, UtdNiv*RelUtd og FamDagLeder. Siden kritisk verdi for multikolinearitet er 10 (Gujarati, 2004: 362), har vi ikke problemer med multikolinearitet.

Tabell 4-4: Korrelasjonskoeffisienter for utvalgte variabler

Panel A1: Agentkonflikter

		1	*2*	*3*	*4*	*5*	*6*	*7*	*8*	*9*	*10*	*11*	*12*	*13*	*14*	*15*
1	Fravalg	1,00														
2	LnDriftsinnt	0,05#	1,00													
3	LnEiendeler	-0,19#	0,08#	1,00												
4	AnsatteL	-0,03#	0,56#	0,05#	1,00											
5	Gjeld/Eien	0,04#	0,17#	-0,37#	0,06#	1,00										
6	SaldoG/SumGj	-0,04#	0,23#	0,29#	-0,04#	0,20#	1,00									
7	Pant	-0,01#	0,17#	0,02#	0,16#	0,06#	0,15#	1,00								
8	Pant*LnSaldoG	-0,01#	0,15#	0,03#	0,14#	0,06#	0,19#	0,90#	1,00							
9	DLsStemmeandel	0,12#	0,12#	-0,09#	0,12#	-0,02#	-0,10#	0,04#	0,04#	1,00						
10	AntAksjonærer	-0,06#	0,01*	0,02#	0,00	0,01#	0,03#	-0,01	-0,01*	-0,15#	1,00					
11	LnAntAksjonærer	-0,11#	0,10#	0,03#	0,04#	0,09#	0,14#	0,01	0,00	-0,46#	0,52#	1,00				
12	AntAksjeklasser	-0,02#	-0,04#	0,08#	-0,04#	-0,04#	-0,01	-0,02#	-0,02#	-0,02#	0,01*	0,07#	1,00			
13	AntBeslTakere	-0,06#	0,14#	-0,01*	0,09#	0,10#	0,12#	0,03#	0,03#	-0,42#	0,16#	0,49#	0,00	1,00		
14	DomEierURolle	-0,01*	-0,01#	-0,01#	-0,03#	0,02#	-0,01*	-0,01	0,00	-0,18#	-0,01*	0,01*	0,02#	0,21#	1,00	
15	DL=SL	0,07#	0,09#	-0,07#	0,05#	0,02#	-0,03#	0,02#	0,01#	0,58#	-0,02#	-0,14#	-0,01#	-0,19#	0,12#	1,00
16	AntStyremedl	-0,11#	0,10#	0,06#	0,05#	0,06#	0,15#	0,01#	0,01#	-0,36#	0,24#	0,62#	0,03#	0,46#	0,02#	-0,20#

Panel A2: Selskapsrisiko

		1	*2*	*3*	*4*	*5*	*6*	*7*	*8*	*9*
1	Fravalg	1,00								
2	VarerKF/Eien	0,02#	1,00							
3	Alder<3	0,01*	0,04#	1,00						
4	Alder>30	-0,03#	-0,03#	-0,09#	1,00					
5	TotKapRent	-0,02#	-0,06#	-0,04#	0,00	1,00				
6	TkrLav	0,06#	0,16#	0,08#	-0,02#	-0,62#	1,00			
7	TkrHøy	0,00	0,04#	0,01#	-0,02#	0,68#	-0,33#	1,00		
8	RangLikGr2	-0,02#	-0,22#	-0,04#	0,02#	0,17#	-0,19#	0,09#	1,00	
9	LikGr2Lav	0,01*	0,10#	0,02#	-0,02#	-0,24#	0,21#	-0,17#	-0,74#	1,00
10	LikGr2Høy	-0,03#	-0,22#	-0,04#	0,02#	0,03#	-0,08#	-0,04#	0,74#	-0,32#

Panel A3: Selskapets atferd

		1	*2*	*3*	*4*	*5*	*6*	*7*	*8*	*9*	*10*
1	Fravalg	1,00									
2	HarBetAnm	0,00	1,00								
3	AntPres	0,05#	0,30#	1,00							
4	AntForb	0,03#	0,16#	0,19#	1,00						
5	RevBytt>.3	0,00	0,04#	0,04#	0,04#	1,00					
6	Tilleggsskatt	0,00	0,06#	0,07#	0,09#	0,01#	1,00				
7	Forsink:<1mnd	0,00	0,02#	0,04#	0,02#	0,01	0,00	1,00			
8	Forsink:1-2mnd	0,01*	0,08#	0,23#	0,04#	0,02#	0,00	-0,05#	1,00		
9	Forsink:>2mnd	0,01#	0,16#	0,35#	0,13#	0,03#	0,00	-0,05#	-0,05#	1,00	
10	MuligEndSak	-0,01	0,16#	0,30#	0,16#	0,03#	0,12#	-0,03#	-0,04#	0,37#	1,00
11	Klagemantall	0,00	0,10#	0,13#	0,16#	0,01#	0,21#	-0,01#	-0,02#	-0,01#	0,02#

Panel A4_A5:Attestasjonsbehov, pris og varighet

		1	*2*	*3*	*4*	*5*	*6*	*7*	*8*	*9*	*10*
1	Fravalg	1,00									
2	NyAksjekap	-0,04#	1,00								
3	RedAksjekap	0,00	-0,01#	1,00							
4	LnRådHon	-0,14#	0,02#	0,03#	1,00						
5	Big4	0,00	0,02#	0,00	0,09#	1,00					
6	RevErENK	-0,02#	-0,01*	-0,01	-0,02#	-0,12#	1,00				
7	RfTarRegn	0,15#	0,01*	-0,02#	-0,16#	0,01#	-0,01#	1,00			
8	RfTarNær	0,07#	0,00	-0,02#	-0,07#	-0,04#	0,02#	0,50#	1,00		
9	NyRegnF	0,09#	0,00	0,00	0,05#	-0,01#	0,00	-0,34#	-0,25#	1,00	
10	LnRevHon	0,03#	0,02#	0,00	0,09#	0,06#	-0,03#	0,19#	0,09#	-0,03#	1,00
11	SammeRevFirma	-0,03#	0,01	-0,01	-0,02#	0,08#	0,04#	-0,01	0,00	0,00	-0,09#

Panel A6: Transaksjoner med nærstående

		1	*2*	*3*	*4*	*5*	*6*	*7*
1	Fravalg	1,00						
2	LånNærst	0,08#	1,00					
3	SikkerhetNær	0,01*	0,10#	1,00				
4	IntTrans>0-	0,09#	0,40#	-0,05#	1,00			
5	IntTrans200-	0,03#	0,31#	0,04#	-0,30#	1,00		
6	IntTrans1000-	-0,04#	0,22#	0,17#	-0,20#	-0,15#	1,00	
7	UtleieNær	0,06#	0,13#	0,01#	0,09#	0,03#	-0,01*	1,00
8	SalgNær	0,02#	0,06#	0,01#	0,02#	0,03#	0,02#	0,06#

Panel A7: Sosiodemografiske variabler

		1	*2*	*3*	*4*	*5*	*6*	*7*	*8*	*9*	*10*	*11*	*12*
1	Fravalg	1,00											
2	BruttoFormue	-0,05#	1,00										
3	HøyAltInnt	-0,09#	0,40#	1,00									
4	Lønnsinnt	0,06#	0,31#	-0,08#	1,00								
5	Kjønn	0,04#	-0,02#	-0,12#	0,03#	1,00							
6	Alder45-65	-0,02#	0,03#	0,02#	0,00	-0,02#	1,00						
7	Alder65+	0,00	0,01#	-0,04#	-0,05#	-0,02#	-0,37#	1,00					
8	UtdNivå	-0,02#	0,04#	0,17#	-0,05#	0,02#	-0,01#	-0,02#	1,00				
9	ÅrRelUtd	0,00	0,02#	0,08#	0,00	0,02#	-0,06#	-0,06#	0,31#	1,00			
10	RelUtd	-0,03#	0,05#	0,12#	-0,07#	0,00	-0,03#	-0,03#	0,37#	0,73#	1,00		
11	UtdNiv*RelUtd	-0,01	0,03#	0,10#	-0,01#	-0,01#	-0,05#	-0,04#	0,34#	0,85#	0,87#	1,00	
12	Gift	-0,04#	0,04#	0,08#	-0,06#	-0,02#	0,12#	0,06#	0,06#	-0,01*	0,04#	0,00	1,00
13	FødtiNoMNFF	-0,01#	0,04#	0,03#	-0,03#	-0,01*	0,04#	0,04#	-0,02#	0,01*	0,00	0,00	0,02#

Panel A8:Familierelasjoner

		1	*2*	*3*	*4*	*5*
1	Fravalg	1,00				
2	FamDagLeder	0,10#	1,00			
3	FamMedlStyret	0,10#	0,32#	1,00		
4	AntFamEiere	-0,05#	0,01#	0,04#	1,00	
5	AntFamilier	-0,10#	-0,29#	-0,62#	0,03#	1,00
6	GjsnFamStørrelse	-0,03#	0,13#	0,32#	0,66#	-0,24#

Note: Tabellen viser Pearson korrelasjonskoeffisienter mellom variabelen Fravalg og testvariablene i hver variabelgruppe. (#) viser signifikant korrelasjonskoeffisient på 5%-(1%)-nivået (tosidige tester). Datagrunnlaget er beskrevet i Tabell 4-2. Variablene er definert i Tabell 4-1.
* (#) viser signifikans på 5%- (1%)-nivået, tosidige tester.

4.4.3 Revisjonsmerknader

Hva slags avvik selskapene eventuelt har fått fra en ren revisjonsberetning kan ha betydning for fravalgsbeslutningen. Noen avvik fra en ren revisjonsberetning (f.eks. ulovlig lån og uenighet om regnskapsestimater) er sterkere indikasjoner på konflikter mellom revisor og selskap enn andre avvik (f.eks. skattetrekk ikke oppbevart på egen konto eller presisering om tap av aksjekapital). Desto mer alvorlig konfliktene kan ha vært, jo større kan fravalgstilbøyeligheten antas å bli.

Over viste vi at det er forskjeller mellom FS og IFS i andelen av selskaper som har fått merknader i revisjonsberetningen. I Tabell 4-5 tester vi for signifikante forskjeller i merknader i revisjonsberetningen mellom IFS og FS. Vi bruker to perioder, 2005-2010 og 2010. Den første perioden kan fange opp konflikter med revisor over tid, mens den siste perioden fanger opp nylige konflikter. Testene foretas ved hjelp av t-tester når datagrunnlaget er revisjonsberetninger fra perioden 2005-2010 og andelstester når revisjonsberetningene kun refererer til 2010 (siden andelstester kun kan benyttes når variabelen er 0 eller 1).

En god del presiseringer og forbehold brukes så sjelden at andelen er lavere enn 0,000, hvilket betyr at prosentandelen som får merknader er under 0,05 prosent (det følger av avrundingsreglene). Det er sjeldent: under 50 selskaper per 100 000 selskaper. Noen av disse viser likevel at det foreligger signifikante forskjeller i andelen som får den aktuelle merknaden mellom gruppene (se Gf60_KanIkkeUttale oog Gf40_BørIkkeVedtas). Når det er så få selskaper som får forbehold/presisering, kommenteres ikke forbeholdet/presiseringen ytterligere.

I hovedsak er det ikke store forskjeller mellom de to utvalgsperiodene. Forbeholdene Gf20_FortsattDrift og Gf30_TaptAksjekap er signifikante i perioden 2005-2010, men ikke i 2010. Dette har sannsynligvis sammenheng med finanskrisen og at FSene hadde større økonomiske problemer enn IFSene, alternativt at FSene fikk en strengere vurdering enn IFSene. Når selskapenes økonomi bedrer seg igjen kan grunnlaget for forbeholdet forsvinne, og dermed blir det heller ingen forskjell mellom FSene og IFSene i 2010. Dermed er det kun for Gf70 (selskapet har ny revisor som ikke kan verifisere IB, IB = inngående balanse) hvor utvalgsperioden har betydning og hvor FSene har en høyere andel med forbehold.

Fortegnene i kolonnen Diff er negative, hvilket betyr at andelen som har fått forbehold/presisering er høyere hos FSene enn IFSene. FS har derfor oftere fått forbehold på grunn av svakheter ved interne rutiner og manglende dokumentasjon (Gf10), usikkerhet ved verdsetting av eiendeler (Gf50), revisor kan ikke uttale seg om årsregnskapet (Gf60), revisor er ny og kan ikke verifisere IB (Gf70), regnskapet gir et misvisende bilde (Gf90) og andre forbehold (Gf100). Andelen av FS som får forbehold og negative konklusjoner er altså høyere enn hos IFSene, men det er relativt få selskaper som får forbehold og negative konklusjoner. De høyste andelen gjelder Gf100 med en andel på 0,023 prosent hos FSene og 0,018 hos IFSene i perioden 2005-2010. Det betyr at hvis man tilfeldig trekker 1000 FSer (IFSer), vil 23 selskaper (18 selskaper) ha et forbehold knyttet til andre forbehold enn de som eksplisitt er angitt gjennom de andre Gf-variablene. Overhyppigheten hos FSene tilsvarer dermed 5 selskaper i et utvalg på 1000 tilfeldig valgte FSer og 1000 tilfeldig valgte IFSer. Dersom vi kun ser på 2010-tallene, blir forskjellen på 9 selskaper. Det er ikke mye.

Det er flere presiseringer som har større forskjeller mellom IFSene og FSene enn det vi finner hos forbeholdene. Presiseringen knyttet til ulovlig erverv av egne aksjer (Gp60) er atypisk i det det er flere IFSere enn FSere som har fått en slik presisering. Ellers er det FSene som har fått de fleste presiseringene. Det er kun presiseringene som nesten aldri er i bruk (Gp50 om pågående tvistesak og

Gp70 Eiendeler ikke overført selskapet) samt presiseringen om ny beretning etter at tidligere er tilbakekalt (Gp100) hvor det ikke er signifikante forskjeller. Dette betyr at FSene oftere har presiseringer knyttet til ulovlige lån (Gp10), for sent innlevert årsregnskap (Gp20), fortsatt drift (Gp30), brudd på bestemmelsene om skattetrekk (Gp40), andre presiseringer (Gp80) og tapt aksjekapital (Gp90). Selv om forskjellene er signifikante, snakker vi om relativt få selskaper. F.eks. har 5,5 prosent av FSene presisering om ulovlig lån i regnskapet for 2010 mens andelen er 5,0 prosent hos IFSene. Videre avla 8,7 prosent av FSene årsregnskapet for sent i 2010, mens andelen var 7,7 prosent hos IFSene. Ser vi på andelen selskaper som får normalberetninger (dvs. revisjonsberetninger uten merknader og forbehold), er differansen på 4,5 prosentpoeng i begge perioder. Når andelene som får presiseringer og forbehold er såvidt like mellom FSene og IFSene, vil man ikke kunne bruke avvik fra en ren revisjonsberetning for å predikere hvorvidt selskaper vil velge bort revisor eller ikke.

Tabell 4-5: Andelen med merknader i revisjonsberetningen

	2005-2010				*2010*			
	GjIFS	*GjFS*	*Diff*	*t*	*GjIFS*	*GjFS*	*Diff*	*z*
Gj_Normalberetning	0,794	0,749	0,045	13,831***	0,809	0,764	0,045	14,269***
Gf10_SvakManglDogI	0,009	0,013	-0,004	-7,398***	0,006	0,010	-0,004	-5,966***
Gf20_FortsattDrift	0,002	0,003	-0,001	-4,061***	0,001	0,002	-0,000	-1,458
Gf30_TaptAksjekap	0,001	0,001	-0,000	-1,762*	0,001	0,002	-0,000	-1,28
Gf40_BørIkkeVedtas	0,000	0,000	-0,000	-1,349	0,000	0,000	-0,000	-1,870*
Gf50_UsikreVerdier	0,003	0,003	-0,000	-1,770*	0,002	0,003	-0,001	-2,135**
Gf60_KanIkkeUttale	0,001	0,001	-0,000	-1,831*	0,001	0,002	-0,001	-2,121**
Gf70_NyRev-IkkeIB	0,001	0,001	-0,000	-2,524**	0,000	0,000	-0,000	-0,5
Gf80_Uenighet	0,000	0,000	-0,000	-0,846	0,000	0,000	0,000	1,242
Gf90_MisvBilde	0,000	0,000	-0,000	-1,968**	0,000	0,001	-0,001	-2,646***
Gf100_Andre	0,018	0,023	-0,006	-8,121***	0,013	0,022	-0,008	-7,971***
Gp10_UlovligLån	0,041	0,048	-0,007	-6,783***	0,050	0,055	-0,005	-2,974***
Gp20_AvlagtForSent	0,072	0,081	-0,009	-6,207***	0,077	0,087	-0,010	-4,838***
Gp30_FortsattDrift	0,036	0,047	-0,011	-10,729***	0,031	0,042	-0,011	-7,466***
Gp40_Skattetrekk	0,043	0,059	-0,016	-13,173***	0,036	0,048	-0,013	-8,153***
Gp50_Tvistesak	0,000	0,000	0,000	0,249	0,000	0,000	-0,000	-0,828
Gp60_EgneAksjer	0,000	0,000	0,000	1,832*	0,000	0,000	0,000	1,513
Gp70_EienIkkeOverf	0,000	0,000	-0,000	-1,25	0,000	0,000	-0,000	-0,647
Gp80_AndrePres	0,060	0,078	-0,018	-13,267***	0,063	0,084	-0,022	-10,776***
Gp90_TaptAksjekap	0,078	0,094	-0,016	-9,987***	0,080	0,102	-0,023	-10,146***
Gp100_NyBeretning	0,007	0,007	0,000	0,819	0,028	0,028	0,000	0,255

Note: GjIFS = gjennomsnittsverdi for selskaper som ikke har valgt bort revisor, GjFS er gjennomsnittsverdi for selskaper som har foretatt fravalg. Datagrunnlaget er som i Tabell 4-2. Gp (Gf) betyr at gjennomsnittlig antall presiseringer (forbehold) i den perioden som angis i kolonneoverskriftene. I perioden 2005-2010 foretas testene for likhet i gjennomsnittsverdien ved hjelp av t-tester, mens andeltester (som kun kan brukes når variabelen er 0 eller 1) er brukt i perioden 2010. Variablene er (se Tabell 4-1 for definisjoner):

Gj_Normalberetning	Om selskapet har fått en ren revisjonsberetning
Gp10_UlovligLån	Ulovlig lån/provisjoner til aksjonær, ledende personer eller ansatte
Gp20_AvlagtForSent	Årsregnskapet er ikke avgitt innen lovens frist
Gp30_FortsattDrift	Presisering om usikkerhet vedrørende fortsatt drift
Gp40_Skattetrekk	Skattetrekk ikke behandlet i samsvar med bestemmelser
Gp50_Tvistesak	Selskapet har tvistesak gående
Gp60_EgneAksjer	Selskapet har ervervet egne aksjer i strid med aksjeloven
Gp70_EienIkkeOverf	Selskapets eiendeler er ikke overført til selskapet
Gp80_AndrePres	Andre presiseringer ikke nevnt annet sted
Gp90_TaptAksjekap	Presisering om tapt aksjekapital
Gp100_NyBeretning	Ny beretning etter at tidligere beretning er tilbakekalt
Gf10_SvakManglDogI	Svakheter/manglende dokumentasjon og internkontroll
Gf20_FortsattDrift	Forbehold om usikkerhet vedr fortsatt drift

Gf30_TaptAksjekap	Forbehold om tapt aksjekapital
Gf40_BørIkkeVedtas	Årsregnskapet, slik det foreligger bør ikke fastsettes som selskapets årsregnskap
Gf50_UsikreVerdier	Usikkerhet ved verdsetting av eiendeler
Gf60_KanIkkeUttale	Revisor kan ikke uttale seg om årsregnskapet og årsberetningen
Gf70_NyRev-IkkeIB	Fjorårets årsregnskap er ikke revidert av nåværende revisor, IB kan ikke verifiseres
Gf80_Uenighet	Uenighet med ledelse, regnskapsprinsipp/estimat
Gf90_MisvBilde	Regnskapsfør. har ikke tilfredsstilt kravene, og årsregnskapet gir et misv. bilde
Gf100_Andre	Andre forbehold ikke nevnt annet sted

4.4.4 Ikke-linearitet

Den vanlige antakelsen er at selskapers tilbøyelighet til frivillig å engasjere en revisor øker med størrelsen på selskapet. Når man avregulerer et regime med lovpålagt revisjon, kan man derfor forvente at fravalgstilbøyeligheten vil avta med størrelsen. Vestrum og Gjerding-Smith (2012), som analyserer 40 000 fravalgselskaper i 2011, viser at fravalgstilbøyeligheten ikke er avtakende med størrelsen. Det samme er tilfelle i selskapene som brukes i dette kapitlet (hvilket ikke er overraskende siden mange av selskapene er de samme). Ikke-linearietet er illustrert ved hjelp av fire størrelsesvariabler i Figur 4-2.

Figur 4-2: Fravalgsprosent og selskapsstørrelse

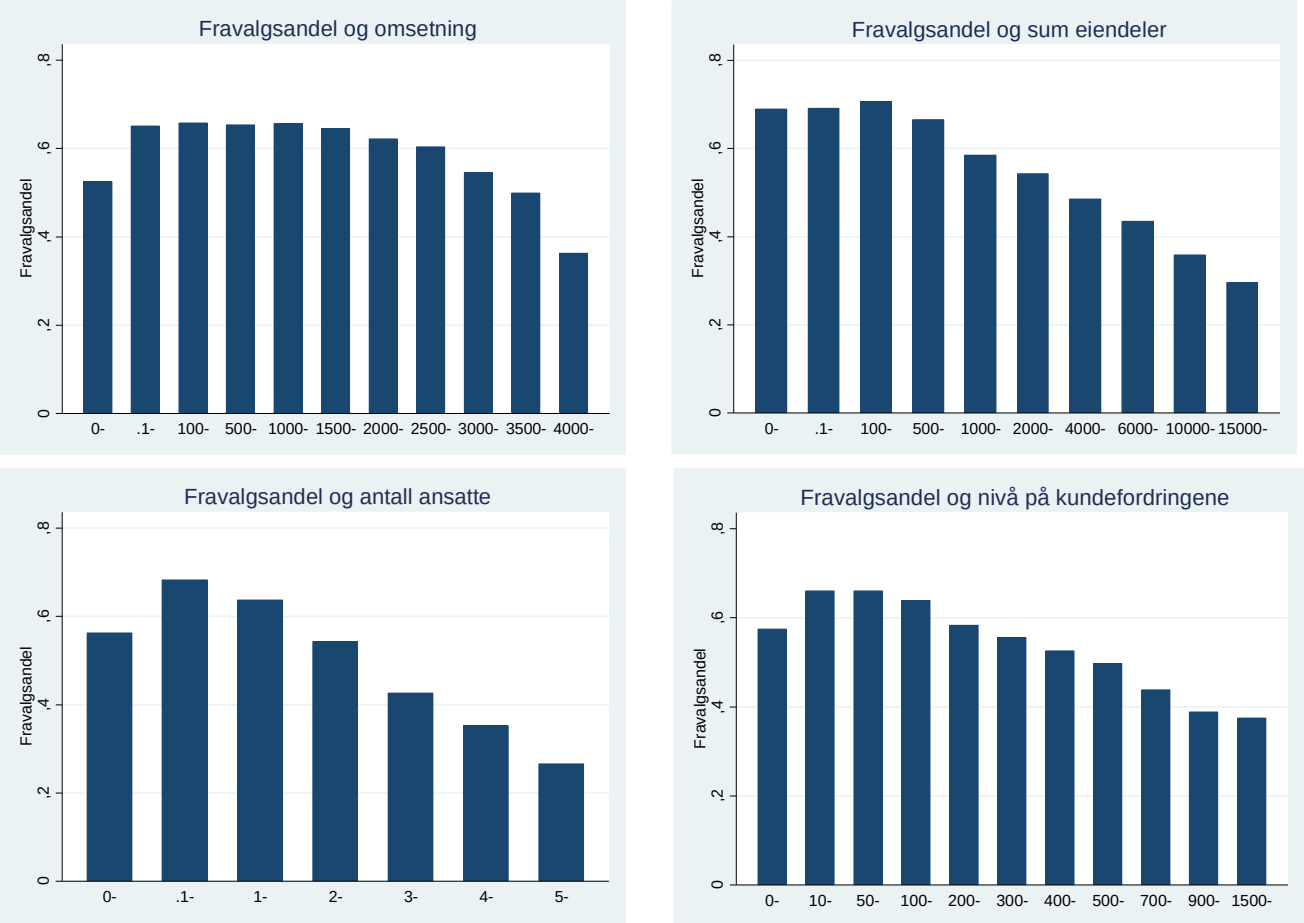

Note: Grafene er fravalgsprosenter beregnet for størrelseskategoriene som angis på de vannrette aksene. Datagrunnlager er beskrevet i Tabell 4-2.

Det er tydelig ikke-linearitet i dataene. Ved å uttrykke størrelsesvariabler som annengradsfunksjoner (f.eks. Fravalg = $a_0 + a_1$Driftsinntekter + a_2Driftsinntekter^2) vil man i prinsippet kunne ta hensyn til ikke-lineariteten, men det vil medføre at likningen som estimeres får svært mange variabler. Vi presenterer i stedet resultatene for tre utvalg: Alle selskapene, store selskaper og små selskaper. Utvalget «alle

selskaper» består av vel 70 000 selskaper, jf. Tabell 4-2. Utvalget «store selskaper» er selskaper med minst 1 million kroner i omsetning og minst 500 000 kroner i sum eiendeler. Disse grenseverdiene er satt ut fra helningen på grafene for driftsinntekter og eiendeler i Figur 4-2. Etter å ha passert driftsinntekter på rundt 1 million kroner og eiendeler rundt 500 000 kroner får vi en relativt god tilnærming til utviklingen ved å anta en lineær sammenheng mellom fravalgsprosenten og størrelsen. Utvalget «små selskaper» er selskaper med under 1 million kroner i omsetning og under 500 000 kroner i eiendeler. Utvalget «store» består av 23 082 selskaper mens utvalg «små» består av 47 688 selskaper.

4.5 Regresjonsresultater

Gjennomgangen over viser at det er systematiske forskjeller mellom FSene og IFSene langs nesten alle dimensjoner vi ser på. Vi ser nå på hvordan variablene samvarierer med fravalgsbeslutningen ved hjelp av logistisk regresjon. Alle variabler tas inn i regresjonene samtidig slik at vi kan få isolert den marginale effekten av f.eks. pantstillelser etter at vi har tatt hensyn til alle andre faktorer vi har kunne kvantifisere. Tabellen er brutt opp i ni deler, som korresponderer med inndelingen som ble brukt i kapittel 4.2.3. Tolkningen av koeffisienten til variabelen X er slik at en positiv (negativ) koeffisient betyr at fravalgstilbøyeligheten øker (avtar) med økende X. I kolonnen «Forv» viser vi den forventede effekten slik den er angitt i antakelsene. Resultatene varierer med størrelsen på selskapene. Vi kommenterer på forskjellene mellom store og små, men ikke resultatene som fremkommer når estimeringen foretas på store og små selskaper under ett.

Tabell 4-6: Logit-regresjonsresultater ved regresjon av Fravalg mot variabler som kan forklare fravalg av revisor eller som samvarierer med fravalgsbeslutningen.

		Store		*Små*		*Alle*	
	Forv	*Koeff.*	*t-verdi*	*Koeff.*	*t-verdi*	*Koeff.*	*t-verdi*
A1 Agentkonflikter							
LnDriftsinnt	-	-0,505***	(-8,13)	0,057***	(11,18)	0,040***	(9,07)
LnEiendeler	-	-0,495***	(-16,26)	-0,296***	(-28,89)	-0,335***	(-35,79)
AnsatteL	-	-0,179***	(-8,18)	-0,162***	(-4,71)	-0,313***	(-23,83)
Gjeld/Eien	-	-0,220***	(-3,87)	-0,112***	(-5,10)	-0,137***	(-6,76)
SaldoG/SumGj	-	0,211***	(3,01)	0,113***	(2,70)	0,131***	(3,79)
Pant	+/-	-0,225***	(-4,41)	-0,100	(-1,26)	-0,210***	(-5,08)
DLsStemmeandel	+	0,119**	(2,07)	0,108***	(2,93)	0,124***	(4,10)
LnAntAksjonærer	-	-0,044	(-1,16)	-0,084***	(-3,40)	-0,068***	(-3,30)
AntAksjeklasser	+/-	-0,056	(-0,45)	0,035	(0,51)	-0,007	(-0,12)
AntBeslTakere	+/-	0,018	(0,56)	0,123***	(5,09)	0,087***	(4,54)
DomEierURolle	-	-0,130	(-1,20)	-0,195***	(-2,72)	-0,181***	(-3,06)
DL=SL	-	0,017	(0,43)	0,046	(1,52)	0,038	(1,61)
AntStyremedl	-	-0,052***	(-2,64)	-0,055***	(-3,81)	-0,057***	(-4,91)
A2 Selskapsrisiko							
VarerKF/Eien	-	-0,522***	(-7,42)	-0,337***	(-8,08)	-0,394***	(-11,33)
Alder<3	+/-	-0,139***	(-3,15)	0,030	(1,00)	-0,015	(-0,61)
Alder>30	+	-0,169**	(-2,18)	-0,262***	(-4,69)	-0,245***	(-5,48)
TotKapRent	?	0,001	(0,54)	0,003***	(5,11)	0,002***	(4,01)
TkrLav	+/-	-0,062	(-1,24)	-0,036	(-1,09)	-0,041	(-1,50)
TkrHøy	+/-	-0,065	(-1,41)	-0,240***	(-6,80)	-0,200***	(-7,29)
RangLikGr2	?	0,002	(1,01)	0,003***	(2,80)	0,003***	(3,30)
LikGr2Lav	+/-	0,133**	(2,40)	-0,000	(-0,01)	0,039	(1,13)
LikGr2Høy	+/-	0,136*	(1,85)	-0,049	(-1,15)	-0,026	(-0,76)
A3 Selskapets atferd							
HarBetAnm	+	-0,231***	(-3,85)	-0,184***	(-3,31)	-0,215***	(-5,38)
AntPres	+	0,053**	(2,43)	0,035**	(2,19)	0,048***	(3,76)
AntForb	+	0,270***	(4,44)	0,236***	(4,58)	0,241***	(6,24)
RevBytt>.3	+	-0,055	(-1,06)	-0,083**	(-2,31)	-0,077***	(-2,62)
Tilleggsskatt	+/-	0,061	(0,18)	-0,075	(-0,27)	-0,033	(-0,16)

		Store		*Små*		*Alle*	
	Forv	*Koeff.*	*t-verdi*	*Koeff.*	*t-verdi*	*Koeff.*	*t-verdi*
Forsink:<1mnd	+/-	-0,009	(-0,12)	-0,020	(-0,42)	-0,017	(-0,42)
Forsink:1-2mnd	+/-	-0,030	(-0,41)	-0,098**	(-2,21)	-0,090**	(-2,36)
Forsink:>2mnd	+/-	0,121	(1,35)	0,018	(0,30)	0,049	(1,00)
MuligEndSak	-	-0,167**	(-2,19)	-0,145***	(-2,85)	-0,157***	(-3,74)
Klagemantall	-	0,018	(0,05)	-0,177	(-1,04)	-0,147	(-0,98)
A4 Behov for tjenester							
NyAksjekap	-	-0,740***	(-6,45)	-0,375***	(-5,27)	-0,455***	(-7,53)
RedAksjekap	-	0,114	(0,60)	0,242**	(2,24)	0,227**	(2,43)
LnRådHon	-	-0,211***	(-14,26)	-0,194***	(-16,50)	-0,203***	(-22,33)
Big4	-	0,213***	(5,14)	0,154***	(5,55)	0,164***	(7,20)
RevErENK	+	-0,248***	(-4,19)	-0,014	(-0,31)	-0,098***	(-2,78)
RfTarRegn	+	0,784***	(18,69)	0,786***	(30,95)	0,789***	(36,66)
RfTarNær	+	0,132***	(2,98)	-0,065**	(-2,33)	-0,005	(-0,20)
NyRegnF	+	1,230***	(16,40)	1,626***	(33,27)	1,500***	(37,42)
A5 Pris og varighet							
LnRevHon	+	0,239***	(6,95)	0,283***	(12,99)	0,254***	(14,08)
SammeRevFirma	-	-0,099***	(-2,81)	-0,137***	(-5,44)	-0,125***	(-6,18)
A6 Nærstående							
LånNærst	+	0,046	(1,22)	0,149***	(5,12)	0,112***	(4,95)
SikkerhetNær	+	0,056	(0,34)	0,287***	(2,76)	0,249***	(2,86)
UtleieNær	+	0,110***	(2,84)	0,235***	(5,93)	0,181***	(6,65)
SalgNær	+	0,278***	(3,29)	0,139*	(1,75)	0,187***	(3,27)
IntTrans>0-	+	0,077*	(1,71)	0,094***	(2,72)	0,090***	(3,33)
IntTrans200-	+	0,131**	(2,49)	0,220***	(5,66)	0,178***	(5,78)
IntTrans1000-	+	0,229***	(2,96)	0,145***	(3,12)	0,166***	(4,26)
A7 Sosiodemografi							
BruttoFormue	+/-	-0,005	(-1,13)	-0,015***	(-4,09)	-0,014***	(-4,89)
HøyAltInnt	-	-0,208***	(-3,84)	-0,125***	(-4,74)	-0,158***	(-6,90)
Lønnsinnt	+	0,049***	(4,97)	0,027***	(4,79)	0,035***	(7,87)
Kjønn	-	0,136***	(3,48)	0,102***	(3,52)	0,133***	(5,75)
Alder45-65	-	0,081**	(2,41)	-0,029	(-1,23)	0,009	(0,49)
Alder65+	-	0,136**	(2,06)	0,057	(1,45)	0,076**	(2,26)
UtdNivå	+	-0,054	(-1,51)	0,045*	(1,91)	0,012	(0,62)
ÅrRelUtd	+	0,017	(0,64)	0,049***	(3,19)	0,042***	(3,21)
RelUtd	+	-0,132*	(-1,79)	0,065	(1,52)	0,031	(0,86)
Gift	-	0,041	(1,20)	0,005	(0,19)	0,021	(1,09)
FødtiNoMNFF	+	0,136**	(2,57)	0,057	(1,48)	0,080**	(2,56)
A8 Familieforhold							
FamMedlStyret	+	0,229***	(2,99)	0,301***	(5,40)	0,284***	(6,36)
AntFamEiere	-	0,017	(0,57)	0,004	(0,19)	0,006	(0,37)
AntFamilier	-	-0,042***	(-2,59)	-0,036***	(-3,12)	-0,042***	(-4,42)
GjsnFamStørrelse	-	-0,043	(-1,59)	-0,042**	(-2,25)	-0,045***	(-2,95)
A9 Næringstilhørighet							
JordSkogFiske		0,322***	(2,70)	0,034	(0,34)	0,059	(0,79)
BergverkUvinning		0,133	(0,58)	-0,208	(-1,03)	-0,154	(-1,00)
Industri		0,376***	(4,53)	0,071	(1,06)	0,163***	(3,33)
ElGassDampVarmtv		0,427**	(2,06)	0,111	(0,81)	0,119	(1,03)
VannAvløpRen		0,119	(0,40)	-0,161	(-0,59)	-0,116	(-0,58)
ByggAnleggt		0,195***	(2,79)	-0,006	(-0,14)	0,014	(0,42)
Varehandel		0,401***	(5,66)	0,096**	(2,12)	0,113***	(3,28)
TranspLagring		0,302***	(3,35)	-0,153**	(-2,10)	-0,006	(-0,11)
OvernattServering		0,172*	(1,75)	-0,034	(-0,41)	-0,008	(-0,13)
InfoKommunikasjon		0,103	(1,12)	0,122**	(2,10)	0,098**	(2,07)
FinansForsik		-0,165	(-0,84)	0,057*	(1,73)	0,051	(1,62)
FaglVitTekniskTj		0,319***	(4,45)	0,145***	(3,73)	0,205***	(6,17)
ForretningsTj		0,178*	(1,89)	-0,008	(-0,13)	0,031	(0,61)
Undervisning		0,445***	(3,16)	-0,087	(-0,74)	0,137	(1,53)
HelseSosialtj		0,624***	(7,08)	0,342***	(3,74)	0,447***	(7,89)

		Store		Små		Alle	
	Forv	*Koeff.*	*t-verdi*	*Koeff.*	*t-verdi*	*Koeff.*	*t-verdi*
KulturUnderhFritid		0,317**	(2,28)	0,206**	(2,13)	0,200**	(2,57)
Annen tjenesteyting		0,699***	(6,21)	0,585***	(4,88)	0,680***	(8,77)
A9 Fylkestilhørighet							
Mangler, Svalb., Jan M.		-0,517***	(-2,63)	-0,314**	(-2,05)	-0,395***	(-3,35)
Østfold		0,322***	(4,05)	0,331***	(5,88)	0,335***	(7,34)
Akershus		0,067	(1,12)	0,117***	(3,02)	0,101***	(3,13)
Hedmark		0,112	(1,27)	0,179***	(2,60)	0,133**	(2,49)
Oppland		0,624***	(6,98)	0,515***	(7,48)	0,537***	(9,97)
Buskerud		0,272***	(3,75)	0,100*	(1,92)	0,152***	(3,63)
Vestfold		0,105	(1,38)	0,254***	(4,65)	0,196***	(4,49)
Telemark		0,322***	(3,53)	0,193***	(2,99)	0,230***	(4,39)
Aust-Agder		0,124	(1,24)	0,144*	(1,91)	0,144**	(2,41)
Vest-Agder		0,249***	(2,82)	0,169***	(3,07)	0,193***	(4,16)
Rogaland		0,196***	(2,97)	-0,001	(-0,03)	0,055	(1,54)
Hordaland		-0,066	(-1,05)	-0,232***	(-5,71)	-0,182***	(-5,36)
Sogn og fjordane		0,050	(0,48)	0,277***	(3,46)	0,187***	(3,02)
Møre og Romsdal		-0,139*	(-1,83)	-0,202***	(-3,94)	-0,175***	(-4,17)
Sør-Trøndelag		0,064	(0,87)	-0,025	(-0,50)	0,001	(0,03)
Nord-Trøndelag		-0,366***	(-3,74)	-0,211***	(-2,99)	-0,250***	(-4,41)
Nordland		0,148*	(1,82)	0,322***	(5,07)	0,260***	(5,27)
Troms		0,503***	(4,81)	0,408***	(4,95)	0,443***	(6,93)
Finnmark		0,369***	(3,21)	0,534***	(4,96)	0,450***	(5,89)
Konstant		6,416***	(14,39)	0,931***	(6,45)	1,351***	(10,99)
Observations		23082		47298		70380	
Pseudo R^2		0,119		0,112		0,107	

Note: Tabellen viser resultatene som fremkommer når variabler forklart og definert i kapittel 4.2.3 regresseres mot indikatorvariabelen Fravalg. Utvalget består av fravalgskandidater i 2011 hvor det er mulig å beregne variablene for årene 2009-2012. Fravalg = 1 når selskaper har valgt bort revisor i perioden 1.5.2011 – 31.12.2013 og null ellers. Estimeringsmetoden er logit med robuste feilledd. Negative (positive) koeffisienter betyr at sannsynligheten for fravalg øker (avtar) når variabelen øker. Koeffisientene og t-verdiene for bransjetilhørighet viser om det er forskjeller relativt til hovednæringsgruppen Omsetning og drift av fast eiendom. Koeffisientene og t-verdiene for fylkestilhørighet viser om det er forskjeller relativt til Oslo. Kolonnen «Alle» viser resultatene som fremkommer når testen kjøres på samlet utvalg. Utvalg «Store» er selskaper som har over 1 million kroner i driftsinntekter eller over kroner 500 000 i sum eiendeler. Utvalg «Små» er selskapene som ikke er «Store». «Korrekt klassifisert» viser antall selskaper som blir korrekt klassifisert ved hjelp av modellen. * (**) [***] betyr signifikant koeffisient med signifikansnivå på 0,1 (0,05) [0,01] med tosidig testing.

A1 Agentkonflikter: Virkningen av eksterne agentkonflikter, dvs. konflikter mellom selskapet og omverdenen, er som forventet for både store og små selskaper: Fravalgstilbøyeligheten avtar med størrelsen på selskapet (LnDriftsinnt, LnEiendeler), antall ansatte (AnsatteL), gjeldsandelen (Gjeld/Eien) og andelen lån fra profesjonelle långivere (SaldoG/SumGj).

Antakelsene knyttet til bruken av pant (Pant) gikk ut på at pantsettelser kan redusere behovet for reviderte regnskaper fordi kreditor har sikret seg, eller øke behovet for revidert regnskaper fordi revisor kan bidra med å verifisere betryggende ivaretakelse av pantet. Resultatene viser at det er den førstnevnte effekten som dominerer for de store selskapene, og at det ikke er noen sammenheng mellom pantstillelser og fravalg for de små selskapene.

For de interne agentkonfliktene, dvs. konflikter som oppstår på grunn av forhold i eierstruktur og makt- og ansvarsfordeling internt i selskapet, varierer resultatene en god del mellom store og små selskaper. For de store selskapene er det kun daglig leders stemmeandel (DLsStemmeandel) og antall styremedlemmer (AntStyremedl) som samvarierer med fravalgsbeslutningen: Fravalgstilbøyeligheten øker med daglig leders stemmeandel og avtar med størrelsen på styret, begge deler som antatt. For de

små selskapene er i tillegg antall aksjonærer (LnAntAksjeklasser), antall beslutningstakere (AntBeslTakere) og dominerende eiers manglende involvering i driften (DomEierURolle) signifikant knyttet til fravalgsbeslutningen. Antall aksjonærer og dominerende eiere uten roller i selskapet bidrar til å redusere fravalgstilbøyeligheten, hvilket er som antatt. Effekten av å ha mange beslutningstakere ble antatt å kunne være både positiv og negativ, og resultatene viser en positiv sammenheng. Den er forenlig med at flere personer involvert i selskapet gir bedre tilgang til kompetanse og bedre maktfordeling, begge deler faktorer som kan bidra til redusert behov for revisjon. Hvorvidt selskapet har flere aksjeklasser eller daglig leder også er styreleder, samvarierer ikke med fravalgsbeslutningen.

Oppsummert: Antakelsene knyttet til effektene av agentkonflikter får god støtte når agentkonfliktene gjelder forhold mellom bedriften og omverdenen uavhengig av størrelsen på selskapene. For interne agentkonflikter får antakelsene best støtte for de minste selskapene, og effektene er som forventet ut fra prinsipal-agent teorien. For de store selskapene synes interne prinsipal-agentkonflikter å spille en underordnet rolle i det kun daglig leders stemmeandel og styrets størrelse er av betydning.

A2 Selskapsrisiko: Effekten av å ha en stor andel av eiendelene bundet opp i varelager og kundefordringer er som forventet, og fravalgstilbøyeligheten avtar med VarerKF/Eien for både store og små selskaper. De eldste selskapene (Alder>30) har lavere fravalgstilbøyelighet enn de øvrige selskapene uavhengig av størrelse, men samvariasjonen er motsatt av det som ble antatt fordi det viser seg at de eldste selskapene i mindre grad enn de øvrige velger bort revisor. For de andre variablene varierer effektene med selskapenes størrelse:

For *store* selskaper er fravalgstilbøyeligheten for de yngste selskapene ikke signifikant forskjellig fra fravalgstilbøyeligheten for de eldste selskapene (Chi^2-test for like koeffisienter mellom Alder>3 og Alder<30 blir ikke forkastet, p-verdien er 0,74). For store selskaper er dermed fravalgstilbøyeligheten lavest for de yngste og eldste selskapene (sammenlikningsgrunnlaget er selskaper mellom 3 og 30 år). Lønnsomheten (TotKapRent, TkrLav og TkrHøy) har ingen betydning fravalgsbeslutningen, men hos selskaper som har dårligst og best likviditet er fravalgstilbøyeligheten lik (Chi^2-test for like koeffisienter mellom LikGr2Lav og LikGr2Høy blir ikke forkastet, p-verdien er 0,98).

For *små* selskaper er fravalgstilbøyeligheten økende med lønnsomheten (TotKapRent) og likviditeten (RangLikGr2), men for de mest lønnsomme selskapene (TkrHøy) avtar fravalgstilbøyeligheten.

Når det er systematiske forskjeller mellom FSer og IFSer (jf. t-testene) og mellom store og små selskaper (jf. regresjonsresultatene), skal man være varsom med å legge for mye i tolkningen av tester og grafer som overser at fravalgsbeslutningen er en beslutning som påvirkes av en rekke faktorer. Den manglende entydige sammenhengen mellom lønnsomhet og likviditet kan imidlertid illustreres ved et par grafer.

Sammenhengen mellom fravalgstilbøyeligheten og lønnsomheten (TotKapRent) for store og små selskaper er vist i Figur 4-3. Fravalgsandelen er høyest hos selskaper som går dårligst og som taper penger (TotKapRent lavere enn -10 prosent). Deretter øker den med økende lønnsomhet fra -5 til + 5 prosent for så å ligge relativt flatt. For små selskaper er fravalgsandelen lavest hos selskapene med TotKapRent mellom 5 og 15 prosent.

Sammenhengen mellom fravalgsandelen og likviditestgrad 2 er vist i Figur 4-4. For de store selskapene er fravalgsandelen avtakende med økende likviditet med unntak av selskapene som har den dårligste likviditet, hvor fravalgsandelen er på samme nivå som selskaper med god likviditet. For små selskaper er sammenhengen ikke lineær med et svakt toppunkt hos selskaper som likviditetsgrad 2 mellom 2 og

4. Hos Proff Forvalt anses en likviditetsgrad 2 over 1,4 som meget god, slik at det ikke synes å være presset likviditet som utløser fravalgsbeslutningen hos små selskaper.

Det er vanskelig a priori å begrunne en funksjonsform mellom lønnsomhet og likviditet som vil vil passe med mønsteret grafene tegner, og det er heller ikke lett å forklare sammenhengen når man har sett grafen. Det kan tyde på at verken lønnsomhet eller likviditet isolert sett er viktige faktorer for fravalgsbeslutningen, bortsett fra at god/dårlig likviditet ser ut til å være av betydning for store selskaper, mens lønnshet har noe å si for små selskaper (jf. resultatene fra regresjonsanalysen).

Figur 4-3: Fravalgsandeler og totalkapitalens rentabilitet fordelt på store og små selskaper

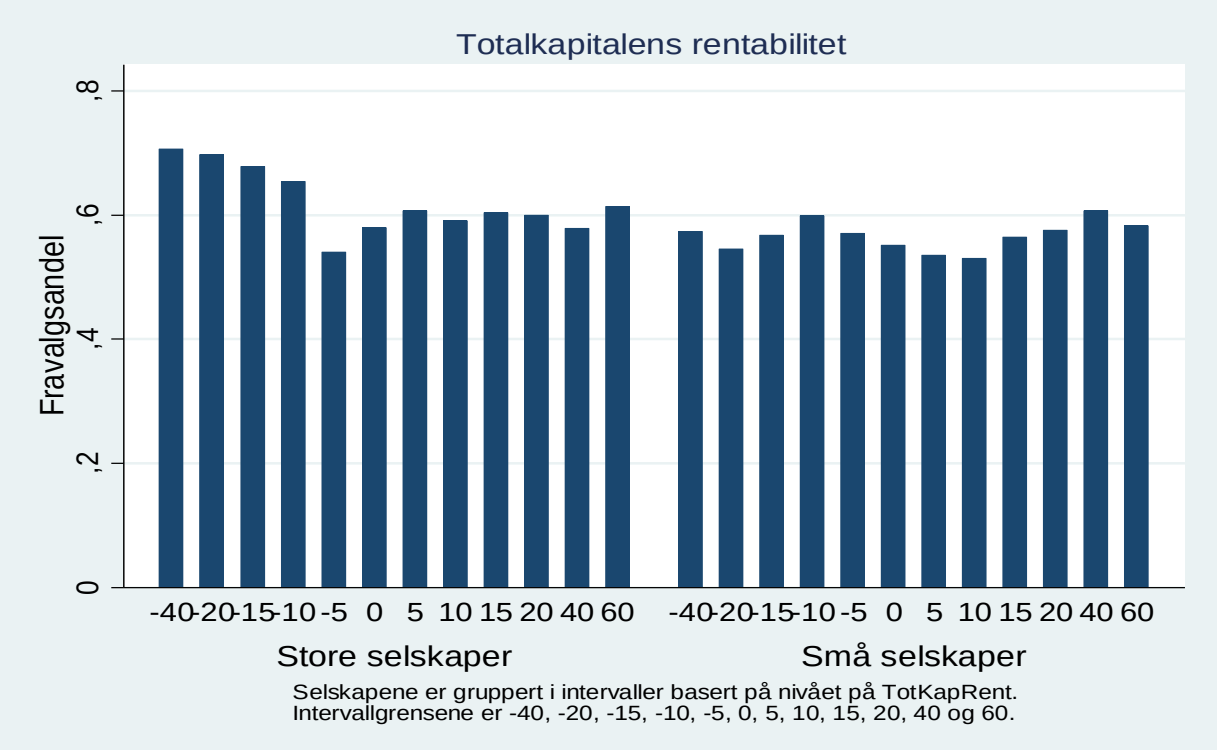

Figur 4-4: Fravalgsandeler og likviditetsgrad 2 fordelt på store og små selskaper

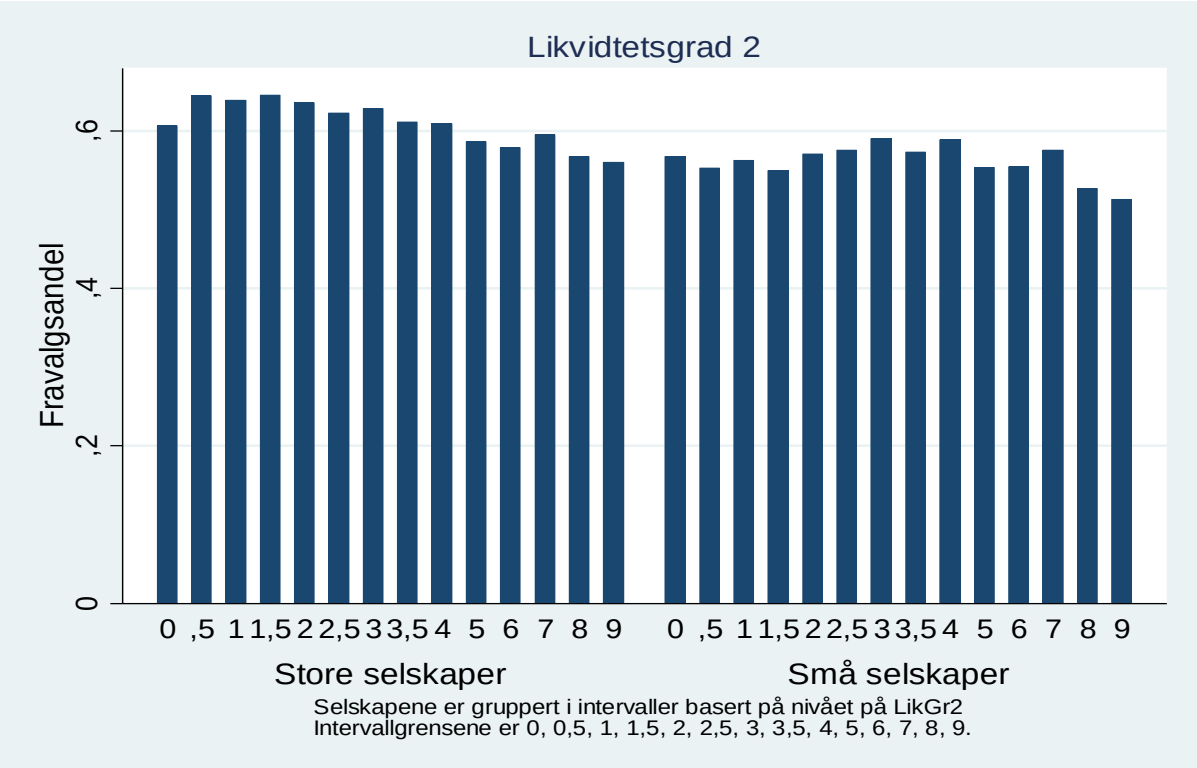

A3 Selskapets atferd: Fravalgstilbøyeligheten er som forventet høyere for selskaper som har fått presiseringer (AntPres) og forbehold (AntForb) i revisjonsberetningen sammenliknet med selskaper som ikke har fått presiseringer og forbehold. Derimot er effektene av betalingsanmerkninger (HarBetAnm) motsatt av hva som ble antatt, siden fravalgstilbøyeligheten avtar for både små og store selskaper som har fått betalingsanmerkninger. Motsatt av forventingen er også samvariasjonen mellom fravalg og bytte av revisor (RevBytt>.3), dog er sammenhengen kun signifikant for små selskaper: Små selskaper som ofte har byttet revisor har lavere fravalgstilbøyelighet enn andre selskaper, mens det ikke er noen sammenheng mellom hyppig bytte av revisor og fravalg hos store selskaper.

Fortegnene på variablene som gjelder tilleggsskatt (Tilleggsskatt) og forsinket innlevering av selvangivelsen (Forsink:<1mnd, Forsink:1-2mnd og Forsink:>2mnd) er negative, men kun Forsink:1-2mnd er signifikant negativ og da bare for små selskaper. Det er altså ikke slik at selskaper som velger bort revisor har vært systematisk sene med leveringen av selvangivelsen sammenliknet med IFSene, med unntak av forsinkelser i en til to måneder for små selskaper.

Selskaper som har fått problemer med myndighetene og som har en endringssak gående (MuligEndSak), har som forventet lavere fravalgstilbøyelighet. Det er ingen systematikk mellom fravalgsbeslutningen og innlevering etter 6. oktober, som er datoen for å komme i Klagemantallet.

Oppsummert: Selskaper som har en historikk med hyppige revisorbytter (hvert tredje år eller oftere) og betalingsanmerkninger har *lavere* fravalgstilbøyelighet, noe som ikke er som forventet. Selskaper som har fått forbehold eller presiseringer i revisorberetningen velger oftere bort revisor, hvilket er som forventet. Selskaper som fått spørsmål om ligningen fra Skatteetaten og hvor det foreligger muligheter for endring av ligning, har lavere fravalgstilbøyelighet. I sum tyder dette på at konflikter mellom revisor og selskapet målt med merknader i revisjonsberetningen drar fravalgssannsynligheten opp, mens konflikter mellom selskapet og skattemyndighetene eller kreditorer drar fravalgssannsynligheten ned.

A4 Behov for revisors tjenester: Variablene som fanger opp selskapets behov for revisors tjenester er med unntak av RedAksjekap i utvalget med store selskaper og RevErEnk i utvalget av små selskaper signifikante. Selv om variablene med de to nevnte unntakene er signifikant koblet til fravalgsbeslutningen, er ikke sammenhengen som forventet for to av variablene: Big4 og RevErEnk.

Antakelsen bak Big4 bygger på antakelsen om at selskaper har valgt Big4 fordi de ønsker å signalisere meget god regnskaps- og revisjonskvalitet, og at dette behovet fortsetter selv om revisjonen blir valgfri. Derfor ble det antatt at fravalgstilbøyeligheten ville være lavere for selskaper som har Big4 som revisor enn for selskaper som bruker andre revisjonsselskaper. For RevErEnk ble det antatt at disse er billigere og muligens har lavere kvalitet på revisjonen, og at selskaper som har valgt å engasjere revisorer organisert som enkeltpersonforetak ville ha høy fravalgstilbøyelighet fordi de egentlig ikke ønsker å la seg revidere. Resultatene viser at effektene er motsatt: Fravalgstilbøyeligheten er høyere når selskapet har EY, PwC, Deloitte eller KPMG som revisor og den er lavere når revisjonsselskapet er organisert som enkeltpersonforetak. [44] Siden fravalgstilbøyeligheten er høyere for Big4 enn for øvrige revisjonsselskaper, kan antakelsen om at små selskaper velger Big4 fordi de ønsker god revisjon forkastes. Det er heller ikke sikkert BigN-selskaper leverer bedre revisjonskvalitet enn andre revisjonsfirmaer for små selskaper. Det skyldes at internasjonal litteratur tyder på at det først er når unoterte selskaper eksponerer BigN-selskapet for risiko (f.eks. tap av rykte i forbindelse med konkurser eller skattesaker) at BigN leverer bedre kvalitet enn andre selskaper (Langli og Svanström, 2014).

Som forventet er fravalgstilbøyeligheten lavere for selskaper som har kjøpt tilleggstjenester fra revisor (LnRådHon), mens den er høyere for selskaper som benytter regnskapsfører (RfTarRegn, RfTarNær). Særlig når selskapet engasjerer regnskapsfører for første gang i 2011 (NyRegnF) blir fravalgstilbøyeligheten høy. 3,6 prosent av IFSene engasjerte regnskapsfører for første gang i 2011, mens andelen som gjorde det samme var 7,9 prosent hos FSene.

Oppsummert: To forklaringer på hyppige revisorbytter kan være konflikter med revisor som gjør at klienten ønsker å bytte (i håp om å finne en mer medgjørlig revisor) eller påtrykk fra revisor som gjør at klienten må finne en ny revisor. I begge situasjoner kan selskapet fjerne konflikten med å velge bort revisor. Vi finner ingen slik effekt, men den motsatte: Selskaper som ofte bytter revisor beholder revisor i større grad enn andre selskaper. Vi finner heller ikke at betalingsanmerkninger kan brukes til å identifisere selskaper som ikke er så nøye på å holde avtaler siden selskaper med betalingsanmerkninger oftere beholder revisor enn selskaper uten betalingsanmerkninger. Antakelsen om at selskaper velger de store velrennomerte revisjonsfirmaene (EY, KPMG, Deloitte, PwC eller BDO) fordi de ønsker å signalisere god kvalitet på regnskapene, får heller ingen støtte siden fravalgstilbøyeligheten er høyere hos klienter av Big5-selskapene. Blant revisjonsselskapene er det revisjonsselskapene som er organisert som enkeltpersonforetak som har hatt lavest fravalg. Dette tyder på at blant fravalgskandidatene blir valg av revisjonsselskap styrt av andre hensyn enn behovet for å ha en velrennomert revisjonsselskap. Som forventet er fravalgstilbøyeligheten lavere for selskaper som har kjøpt tilleggstjenester fra revisor (LnRådHon), mens den er høyere for selskaper som benytter regnskapsfører (RfTarRegn, RfTarNær). Særlig når selskapet engasjerer regnskapsfører for første gang i 2011 (NyRegnF) blir fravalgstilbøyeligheten høy.

[44] Big5 = Big4 + BDO. Dersom estimeringen skjer med Big5 i stedet for Big4 blir konklusjonen kvalitativt den samme. Dog er størrelsen på koeffisienten til Big5 lavere enn koeffisientene til Big4, men den er forstatt klart signifikant.

A5 Pris og varighet av revisjonsengasjementet: De to antakelsene får god empirisk støtte. Fravalgstilbøyeligheten er høyere for selskaper som har betalt unormalt mye for revisjonen og den er lavere for selskaper som har brukt den samme revisoren i mange år.

Som forklart over gir koeffisienten til LnRevHon uttrykk for sammenhengen mellom fravalgsbeslutningen og et revisjonshonorar utover «normalen». Vi vet fra den deskriptive statistikken at FSene har flere forbehold og presiseringer enn IFSene. Presiseringer og forbehold kan utløse ekstra revisjonshandlinger som vil bidra til å øke revisjonshonoraret. I og med at vi har inkludert antall presiseringer og antall forbehold i testen, har vi indirekte kontrollert for effekten som forbehold og presiseringer har på revisjonshonoraret.

A6 Nærstående (transaksjoner med nærstående, dvs. eiere, daglig leder, styreleder og deres nærstående): I denne gruppen er alle variablene signifikante og i tråd med forventningene for de små selskapene, mens to av syv (LånNærst og SikkerhetNær) ikke er signifikante for de store selskapene. Konklusjonen blir at fravalgstilbøyeligheten øker med transaksjoner mellom selskapets og dets nærstående.

A7 Sosiodemografiske forhold: Fravalgstilbøyeligheten avtar med beslutningstakernes brutto ligningsmessige formue (BruttoFormue) og inntekt fra andre kilder enn lønnsinntekten fra selskapet som er inkludert i utvalget (HøyAltInnt). Begge effektene er i tråd med synspunktet om det økonomisk sett er lite å spare på å velge bort revisor, slik at de med høy inntekt og høy formue heller bør bruke sine ressurser på aktivitetene som skaper den høye inntekten/formuen.

For beslutningstakere som har bedriften som hovedinntektskilde er situasjonen annerledes. Fra Tabell 4-2 vet vi at gjennomsnittlig lønnsinntekt er cirka kroner 200 000 og gjennomsnittlig revisjonshonorar er på cirka kroner 12 000. Har man lite nytte av revisjonen og man allerede har en regnskapsfører som kan ta hånd om likningspapirene (nær 80 prosent av FSene har regnskapsfører som fyller ut næringsoppgaven), kan bortfallet av revisjonshonorar gjøre det mulig å ta ut mer i lønn uten å svekke lønnsomheten i selskapet. I prosent utgjør det gjennomsnittlig revisjonshonoraret cirka 6 prosent av gjennomsnittlig lønnsinntekt (før arbeidsgiveravgift), og hvis alt tas ut i lønn er det et relativt betydelig tillegg.

I selskaper hvor kvinneandelen blant de sentrale beslutningstakerne er over 0,5 (Kvinne) er fravalgstilbøyeligheten høyere enn hos andre selskaper, noe som ikke er i tråd med antakelsen om at kvinner er mer risikoaverse enn menn og derfor velger å beholde revisor for å beskytte seg.

I selskaper hvor beslutningstakerne i gjennomsnitt er over 45 år er fravalgstilbøyeligheten høyere blant de store selskapene (Alder45-65 og Alder65+), men det kan ikke påvises noen sammenheng mellom fravalg og beslutningstakernes alder blant de små selskapene. Fortegnet på variablene er motsatt av hva som ble forventet, slik at resultatene ikke gir støtte til at de sentrale beslutningstakerne engasjerer revisor for å redusere risikoen. Risikoaversjonsargumentet får heller ingen støtte når vi ser på valgene som tas der hvor minst en av beslutningstakerne er gift (Gift), siden variabelen ikke er signifikant.

I gruppen med små selskaper øker fravalgstilbøyeligheten med lengden på beslutningstakernes utdanning (UtdNiv) og hvor mange år de har hatt med økonomisk-administrativ utdanning (ÅrRelUtd), men i gruppen store selskaper er det kun indikatorvariabelen for om de har relevant utdanning som er signifikant (RelUtd). Fortegnet på RelUtd er imidlertid motsatt av det som ble antatt, og i selskaper hvor

beslutningstakerne har erfaring med økonomisk-administrativ utdanning er fravalgstilbøyeligheten lavere enn i øvrige selskaper.

I selskaper hvor styrets leder er født i Norge av to norskfødte foreldre (FødiNoMNFF) er fravalgstilbøyeligheten høyere enn i andre selskaper. Resultatet er forenlig med antakelsen om at selskaper som ledes av nordmenn har høyere tillit enn andre selskaper fordi Norge skårer høyt på tillitsindekser og tilliten til landet smitter over på selskapene. Dermed kan selskaper med styreleder født i Norge av to norskfødte foreldre velge bort revisor i større grad enn selskaper som ikke ledes av nordmenn født i Norge av to norskfødte foreldre.

Oppsummert: Beslutningstakernes privatøkonomi har betydning. Fravalgstilbøyeligheten avtar i selskaper hvor de sentrale beslutningstakerne har høy formue og høy inntekt fra andre kilder enn lønnsinntekten de får fra selskapet. Fravalgstilbøyeligheten øker med økende lønn fra selskapet. Vi finner ingen støtte for at selskaper beholder revisor for å redusere risikoen til de sentrale beslutningstakerne. I små selskaper øker fravalgstilbøyeligheten med lengden på utdanningen uavhengig av fagområde, og med lengden på utdanningen innen økonomi og administrasjon. I de store selskapene beholder selskaper i større grad revisor når minst en av de sentrale beslutningstakerne har ett år med økonomisk-administrativ utdanning. Norge ligger høyt på indekser som måler tillit i ulike land, og når tilliten er høy avtar behovet for revisor. Synspunktet om at tillit på landnivå smitter over på selskapene får empirisk støtte siden vi finner at fravalgstilbøyeligheten er høyere når styrets leder er født i Norge av to norskfødte foreldre enn der hvor styrets leder ikke er det.

A8 Familieforhold: Med unntak av variablene AntFamEiere, får antakelsene knyttet til familieforhold får stort sett empirisk støtte. Vi finner at fravalgstilbøyeligheten øker med familiens styrerepresentasjon (FamMedlStyret, konsistent med at familien får bedre kontroll jo flere de har i styret) og avtar med antall familier som er involvert i driften (AntFamilier, konsistent med at behovet for revisor øker når flere familiers interesser må ivaretas). Den gjennomsnittlige størrelsen på familien (GjsnFamStørrelse) er kun signifikant i gruppen av små selskaper, og da er effekten som forventet (økende behov for revisjon og dermed lavere fravalg i takt med at den gjennomsnittlige familiestørrelsen øker).

A9a Næringstilhørighet: Betydningen av hvilken næring selskapet opererer i, måles relativt til hovednæringsgruppen Omsetning og drift av fast eiendom. Omsetning og drift av fast eiendom er den største næringsgruppen og hadde en fravalgsprosent på 53 prosent, som er blant de laveste bransjevise fravalgsprosentene. Analysen viser at det kun er signifikant lavere fravalgstilbøyelighet blant de små selskapene i hovednæringsgruppe Transport og lagring. Det er større systematiske bransjeforskjeller blant de store selskapene enn blant de små. Vi finner 13 hovednæringsgrupper med signifikant høyere fravalgstilbøyelighet enn Omsetning og drift av fast eiendom i gruppen av store selskaper, mens det kun er syv hovednæringsgrupper i gruppen av små selskaper som har høyere fravalgstilbøyelighet.

A9b Fylkestilhørighet: Betydningen av lokalisering måles relativt til bedrifter som ligger i Oslo, som er det største fylket målt med antall fravalgskandidater. Resultatene viser at lokalisering spiller en rolle for både store og små selskaper, men lokaliseringen er viktigere for små selskaper enn for store siden det er langt flere signifikante koeffisienter i gruppen små selskaper. Selskaper hvor informasjon om fylkestilhørighet mangler er gruppert sammen med selskaper i Jan Mayen og Svalbard, og disse kommenteres ikke nærmere.

I gruppen store selskaper har Møre og Romsdal og Nord-Trøndelag lavere fravalgstilbøyelighet enn Oslo, mens ti fylker har høyere fravalgstilbøyelighet enn Oslo. I gruppen små selskaper har i tillegg Hordaland lavere fravalgstilbøyelighet enn Oslo, mens 14 fylker har høyere fravalgstilbøyelighet.

Oppsummering av resultatene i Tabell 4-6: Jevnt over får antakelsene god støtte, hvilket betyr at selskapenes valg kan begrunnes ut fra teorien.

4.6 Sensitivitetsanalyser

4.6.1 Utvalgsstørrelsen

Krav til informasjon om revisjonshonoraret samt informasjon som gjør det mulig å beregne familievariablene, reduserer utvalget fra 79 664 til 70 380 selskaper. For å undersøke i hvilken grad resultatene avhenger av krav til informasjon om honorarer og familieforhold, gjentas testene for de tre utvalgene uten krav til informasjon om revisjonshonorar, rådgivningshonorar og familievariabler. Det gir følgende endringer:

I utvalget med store selskaper blir LnAntAksjonærer og UtdNivå signifikant negative, Alder65+ og RelUtd blir ikke signifikante og Forsink:>2mnd blir signifikant positiv.

I utvalget med små selskaper forsvinner signifikansen på SalgNær og UtdNivå, Forsink:>2mnd blir signifikant positiv og Alder45-65 blir signifikant negativ.

I sum må konklusjonen bli at resultatene blir svært lite påvirket av kvaliteten på noteopplysningene i regnskapet (det er kvaliteten på noteopplysningene i årsregnskapet om aksjonærer og revisjonshonorar som er hovedårsaken til at utvalgsstørrelsen faller fra 79 000 selskaper til vel 70 000 selskaper). Dog er det interessant at Forsink:2mnd blir signifikant positiv når man tar inn selskaper som har dårligere kvalitet på noteopplysningene. Det kan tyde på at FSer med dårlig kvalitet på noteopplysningene oftere er forsinket med selvangivelsen. Om dette skyldes selskapet selv, selskapets revisor eller selskapets regnskapsfører, er uvisst. Det er vel kjent at regnskapsførere og revisor som er presset på tid prioriterer selskaper med positiv næringsinntekt og formue, siden det er disse selskapene som får den største regningen når selvangivelsen blir forsinket. Forsinkelsesavgiften er minimum kroner 200 og varierer med hvor forsinket selvangivelsen blir levert. Ved levering innen én måned etter fristen er avgiften 1 (2) promille av nettoformuen (nettoinntekten), ved levering mer enn én måned etter fristen er avgiften 1 promille (prosent) av nettoformuen (nettoinntekten), og ved levering mer enn tre måneder etter fristen er avgiften 1 promille av nettoformuen og 2 prosent av nettoinntekten. Lønnsomheten til selskapene som er forsinket er helt i tråd med hva som kan forventes ut fra hvordan avgiften blir beregnet: Hos FSene er gjennomsnittlig TotKapRent 6,12 prosent for selskaper som leverer før fristen, 2,19 prosent for selskaper som leverer inntil 1 mnd for sent, -3,62 prosent for selskaper som leverer 1 – 2 mnd for sent og -4,74 prosent for selskaper som leverer mer enn tre måneder for sent. For IFSene er mønsteret helt tilsvarende.

4.6.2 Samme ansvarlige revisor

For et utvalg av selskaper har vi identifisert selskapets oppdragsansvarlige revisor partner. Når vi erstatter SammeRevFirma med SammeAnsRev blir koeffisientene som måler betydningen av langsiktige relasjoner mellom selskapet og revisoren enda mer negativ og t-verdiene blir høyere. Koeffisientene og t-verdiene til de to målene på engasjementets varighet er vist i Tabell 4-7.

Tabell 4-7: Koeffisientene til SammeRevisor og SammeAnsRev i analyser av fravalgsbeslutningen ved hjelp av regresjonsanalyse

	Store		*Små*		*Alle*	
	Koeff.	*t-verdi*	*Koeff.*	*t-verdi*	*Koeff.*	*t-verdi*
SammeRevFirma	-0,099**	(-2,81)	-0,137***	(-5,44)	-0,125***	(-6,18)
SammeAnsRev	-0,179***	(-4,32)	-0,259***	(-8,73)	-0,230***	(-9,59)
Andre kontrollvariabler	Ja		Ja		Ja	

Note: Tabellen viser koeffisientene og t-verdiene når to forskjellige mål på engasjementets varighet brukes i testen av faktorer som samvarierer med fravalgsbeslutningen. De øvrige variablene i regresjonen er som i Tabell 4-6.

Informasjon om samme ansvarlige revisor er hentet fra side 1 i næringsoppgave 2. Navnet fylles inn manuelt og det er ingen kontroller av at navn blir korrekt skrevet eller at informasjonen blir fylt ut. For vel ¼-del av selskapene er informasjonen så mangelfull at det ikke er mulig å identifisere hvem den ansvarlige revisoren er, eventuelt at det er oppgitt et navn som ikke finnes i Finanstilsynets konsesjonsregister. Når vi krever informasjon om samme ansvarlige revisor fører det derfor til reduksjon i utvalgsstørrelsen: I utvalget med store selskaper går N fra 23 082 til 17 553 selskaper (en reduksjon på 24,0 prosent) mens N faller fra 47 688 til 35 376 selskaper i utvalg med små selskaper (en reduksjon på 25,8 prosent).

Dersom det er tilfeldig hvem som gir korrekt informasjon om selskapets revisor og hvem som ikke gjør det, kan man forvente at resultatene for de øvrige variablene ikke blir særlig påvirket av om vi bruker et mindre utvalg hvor informasjon om ansvarlig revisor er tilgjengelig. Når vi sammenlikner modellene med SammeRevFirma og SammeAnsRevisor, blir det små forskjeller i utvalg med små selskaper (to variabler endrer signifikansnivå når vi ser bort fra bransjetilhørighet og geografi). I utvalget med store selskaper blir det forskjellige konklusjoner for ti variablers vedkommende. To av disse er spesielt interessante for å belyse seleksjonsproblemer, siden AntPres og MuligEndSak ikke lenger blir signifikante. FSene som har så høy kvalitet på utfyllingen av revisors navn på næringsoppgaven side 1 som IFSene, har følgelig like få presiseringer og endringssaker som IFSene. Hvilke de åtte øvrige variablene er går vi ikke inn på siden signifikansen på disse endres som følge av seleksjonsproblemene som oppstår når vi krever informasjon om ansvarlig revisor.

4.6.3 Detaljer fra revisjonsmerknader

I tabellene over har vi vist resultatene som fremkommer når vi bruker antall presiseringer (AntPres) og antall forbehold (AntForb) i revisjonsberetningen. I i Tabell 4-8 viser vi resultatene som fremkommer når vi erstatter AntPres og AntForb med variabler som beskriver hva avvikene fra en ren revisjonsberetning består i, jf. Tabell 4-5.[45]

Tabell 4-8: Utdrag av regresjonsresultater: Koeffisienter til variabler som beskriver avvik fra en normal revisjonsberetning

	2006-2010			*2010*		
	Store	*Små*	*Alle*	*Store*	*Små*	*Alle*
Gp10_UlovligLån	-0,192*	-0,220***	-0,200***	-0,132**	-0,127**	-0,128***
Gp20_AvlagtForSent	-0,185	-0,085	-0,136**	0,017	0,006	0,010
Gp30_FortsattDrift	-0,033	-0,066	-0,036	0,186*	-0,017	0,056
Gp40_Skattetrekk	0,188**	0,331***	0,284***	0,120**	0,234***	0,190***
Gp50_Tvistesak	2,817	-0,319	0,098	-0,548	1,373*	0,683
Gp60_EgneAksjer	-0,040	-1,875	-1,287	0,380	-1,032	-0,423

[45] Det oppstår ingen problemer med multikolinearitet ved å bytte ut AntPres og AntForb med variablene som beskriver de konkrete merknadene i revisjonsberetningen.

	2006-2010			2010		
	Store	*Små*	*Alle*	*Store*	*Små*	*Alle*
Gp70_EienIkkeOverf	3,607	2,848	3,463	-0,059	0,000	0,557
Gp80_AndrePres	0,121	0,239**	0,202***	0,180**	0,136**	0,147***
Gp90_TaptAksjekap	-0,215**	0,012	-0,030	-0,047	0,018	0,015
Gp100_NyBeretning	-0,551	-0,154	-0,253	-0,125	-0,066	-0,089
Gf10_SvakManglDogI	0,093	0,164	0,092	-0,008	0,250	0,134
Gf20_FortsattDrift	-0,088	0,428	0,258	-0,236	-0,324	-0,302
Gf30_TaptAksjekap	0,913	-0,719	-0,271	0,454	-0,021	0,113
Gf40_BørIkkeVedtas	-0,891	0,388	0,091	0,956	0,217	0,470
Gf50_UsikreVerdier	0,918	-0,043	0,175	0,759**	-0,105	0,164
Gf60_KanIkkeUttale	-0,101	0,153	0,123	-0,169	0,688*	0,351
Gf70_NyRev-IkkeIB	-0,342	0,271	0,041	-0,718	0,891	0,014
Gf80_Uenighet	3,690	-0,946	1,234	0,693	0,000	-0,737
Gf90_MisvBilde	0,284	1,938	0,926	0,153	0,260	0,281
Gf100_Andre	0,528**	0,283	0,370***	0,436***	0,357***	0,373***
Øvrige kontrollvar?	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja
Observations	23082	47298	70380	23082	47298	70380
Pseudo R^2	0,119	0,112	0,108	0,120	0,113	0,108

Note: Tabellen viser et utdrag av resultatene som fremkommer når AntPres og AntForb i Tabell 4-6 erstattes med gjennomsnittlig antall presiseringer (Gpxx) og gjennomsnittlig antall forbehold (Gfxx) i perioden 2006-2010, eller indikatorvariabler for om det er gitt presiseringer eller forbehold i 2010. Alle andre variabler fra Tabell 4-6 er inkludert i regresjonen, men vises ikke fordi resultatene holder seg med unntak av Forsink:>2mnd (som blir signifikant positiv i utvalg Store og Alle), Forsink:1-2mnd (som ikke blir signifikant i utvalg Små og Alle) og MuligEndSak (som ikke blir signifikant i utvalg Alle). Se forøvrig noten til Tabell 4-5 og Tabell 4-6.

Resultatene varierer noe med utvalgsperioden og om selskapene er store eller små med unntak av to presiseringer: Ulovlig lån (Gp10_UlovligLån) og brudd på skattetrekksbestemmelsene (Gp40_Skattetrekk). Det er noe overraskende at selskaper som får presisering på grunn av ulovlig lån ikke velger bort revisor, siden ulovlig lån sender et signal til kreditorer og andre at det foreligger muligheter for at eier tapper selskapet for verdier. At selskaper som får presiseringer for brudd på skattetrekksbestemmelsene velger bort revisor oftere enn de som ikke får presiseringer om det samme, er mer som forventet siden fravalget gjør at selskapet slipper påtale fra revisor om at skattetrekksbestemmelsene er overtrådt.

Samlevariabelen andre presiseringer (Gp80_AndrePres) og samlevariabelen andre forbehold (Gf100_andre) er signifikant med positiv koeffisient i fem av seks kolonner (andre presiseringer er ikke signifikant i utvalget med små selskaper og andre forbehold er ikke signifikant i utvalget med store selskaper). Selskaper som har fått forbehold og presiseringer om andre forhold enn de som fremgår av av de øvrige variablene, velger følgelig bort revisor oftere enn andre selskaper. For de øvrige variablene er det ikke noe entydig mønster.

Det er overraskende at sannsynligheten for fravalg kun øker med variablene andre presiseringer, andre forbehold og presiseringer om brudd på skattetrekksbestemmelsene, og at fravalgstilbøyeligheten avtar for selskaper med presiseringer om ulovlige lån. Dette tyder på at konflikter med revisor i form av merknader i revisjonsberetningen ikke oppfattes som særlig viktige når selskapet skal bestemme om revisor skal fravelges.

4.6.4 Variablenes relative viktighet for fravalgsbeslutningen

Ut fra koeffisientene i en logistisk regresjon er det vanskelig å vurdere hvor viktig en bestemt faktor er for den avhengige variabelen. En måte å illustrere viktighet på, er å standardisere variablene slik at de har en forventet verdi på 0 og et standardavvik på 1.[46] Kjøres regresjonen på de standardiserte variablene, vil variabelen som har størst effekt på Y få koeffisienten med høyest tallverdi. Når bare X-variablene standardiseres, viser den standardiserte koeffisienten endringen i log-odds for fravalg gitt en endring på et standardavvik i X-variabelen, og desto mer positiv (negativ) koeffisienten er, jo større betydning har variabelen. Man må ikke tolke de standardiserte koeffisientene for bokstavelig. Det er f.eks. slik at et selskap enten har stilt pant, eller det har ikke stilt pant. Det er ikke mulig å endre en slik indikatorvariabel med et standardavvik (på samme måte som det ikke er mulig å endre kjønn med et standardavvik). Vi bruker likevel standardiserte koeffisienter for å illustrere variablenes relative betydning og vi fokuserer på hvilken rang variablene har i stedet for størrelsen på de standardiserte koeffisientene.

I Tabell 4-9 vises rangeringen av variablene når kun X-variablene standardiseres (det er helt minimale forskjeller i rangen om vi standardiserer Y-variabelen i tillegg). Vi viser ikke rangeringen for næringstilhørighet og fylkestilhørighet siden disse kun viser signifikans relativt til henholdsvis Omsetning og drift av fast eiendom og Oslo (rangering inklusiv fylkestilhørighet og hovednæringsgruppe er vist i tabellene i vedlegg 4-1 og 4-2). Rangeringen skjer på grunnlag av absoluttverdien til den standardiserte koeffisienten. Rang 1 tildeles variabelen som har høyest absoluttverdi (dvs. størst betydning uavhengig av den korrelerer positivt eller negativt med fravalgsbeslutningen) og rang 64 tildeles den standardiserte koeffisienten med lavest tallverdi (dvs. minst betydning).[47] Variablene er oppgitt etter avtakende viktighet i utvalget med store selskaper (Panel A), slik at forskjeller i variablenes viktighet kan ses ved å sammenlikne de to kolonnene for rangering. Rangordenskorrelasjonen mellom variablenes rangering i utvalget med store selskaper og i utvalget med små selskaper er 0,53, slik at det er tydelige forskjeller i hvilke variabler som har størst samvariasjon med fravalgsbeslutningen i de to utvalgene (hvis variablene hadde hatt den samme rangen, ville korrelasjonskoeffisienten vært lik 1). I vedlegg 4-5 vises rangeringen i stigende rekkefølge i begge paneler.

Tabell 4-9: Variablenes relative betydning

			Panel A: Store selskaper				**Panel B: Små selskaper**			
Kat	*Variabler*	*Forv.*	*Koeff.*	*p-verdi*	*bStdX*	*Rang*	*Koeff.*	*p-verdi*	*bStdX*	*Rang*
1	LnEiendeler	-	-0,495	0,000	-0,427	1	-0,296	0,000	-0,481	1
4	RfTarRegn	+	0,784	0,000	0,337	2	0,786	0,000	0,387	3
4	NyRegnF	+	1,230	0,000	0,266	3	1,626	0,000	0,408	2
1	LnDriftsinnt	-	-0,505	0,000	-0,243	4	0,057	0,000	0,168	5
4	LnRådHon	-	-0,211	0,000	-0,226	5	-0,194	0,000	-0,183	4
1	AnsatteL	-	-0,179	0,000	-0,203	6	-0,162	0,000	-0,068	17
2	VarerKF/Eien	-	-0,522	0,000	-0,148	7	-0,337	0,000	-0,095	8
5	LnRevHon	+	0,239	0,000	0,116	8	0,283	0,000	0,163	6
7	Lønnsinnt	+	0,049	0,000	0,101	9	0,027	0,000	0,072	15
4	NyAksjekap	-	-0,740	0,000	-0,100	10	-0,375	0,000	-0,055	26
1	Gjeld/Eien	-	-0,220	0,000	-0,088	11	-0,112	0,000	-0,083	12
4	Big4	-	0,213	0,000	0,080	12	0,154	0,000	0,061	20
3	AntForb	+	0,270	0,000	0,075	13	0,236	0,000	0,057	24
8	FamMedlStyret	+	0,229	0,003	0,071	14	0,301	0,000	0,090	10
1	Pant	+/-	-0,225	0,000	-0,067	15	-0,100	0,207	-0,013	54

[46] http://www3.nd.edu/~rwilliam/stats3/L04.pdf

[47] For ikke-signifikante koeffisienter er de standardiserte koeffisientene ikke signifikant forskjellig fra null, slik at disse kunne vært gitt samme rang.

			Panel A: Store selskaper				Panel B: Små selskaper			
Kat	*Variabler*	*Forv.*	*Koeff.*	*p-verdi*	*bStdX*	*Rang*	*Koeff.*	*p-verdi*	*bStdX*	*Rang*
7	HøyAltInnt	-	-0,208	0,000	-0,066	16	-0,125	0,000	-0,057	23
1	SaldoG/SumGj	-	0,211	0,003	0,065	17	0,113	0,007	0,035	36
3	HarBetAnm	+	-0,231	0,000	-0,062	18	-0,184	0,001	-0,038	34
4	RevErENK	+	-0,248	0,000	-0,062	19	-0,014	0,760	-0,003	60
1	AntStyremedl	-	-0,052	0,008	-0,058	20	-0,055	0,000	-0,058	21
7	Kjønn	-	0,136	0,001	0,058	20	0,102	0,000	0,040	33
6	IntTrans1000-	+	0,229	0,003	0,055	22	0,145	0,002	0,045	31
2	LikGr2Lav	+/-	0,133	0,016	0,054	23	0,000	0,994	0,000	64
8	AntFamilier	-	-0,042	0,010	-0,054	24	-0,036	0,002	-0,045	30
4	RfTarNær	+	0,132	0,003	0,051	25	-0,065	0,020	-0,028	41
6	IntTrans200-	+	0,131	0,013	0,050	26	0,220	0,000	0,083	11
2	Alder<3	+/-	-0,139	0,002	-0,050	27	0,030	0,315	0,011	56
6	SalgNær	+	0,278	0,001	0,049	28	0,139	0,080	0,019	49
5	SammeRevFirma	-	-0,099	0,005	-0,048	29	-0,137	0,000	-0,066	19
3	AntPres	+	0,053	0,015	0,047	30	0,035	0,029	0,031	39
1	DLsStemmeandel	+	0,119	0,039	0,047	31	0,108	0,003	0,048	29
6	UtleieNær	+	0,110	0,005	0,043	32	0,235	0,000	0,067	18
7	Alder45-65	-	0,081	0,016	0,039	33	-0,029	0,220	-0,014	53
7	FødtiNoMNFF	+	0,136	0,010	0,038	34	0,057	0,140	0,016	52
7	RelUtd	+	-0,132	0,073	-0,037	35	0,065	0,129	0,024	43
3	MuligEndSak	-	-0,167	0,028	-0,037	36	-0,145	0,004	-0,034	37
8	GjsnFamStørrelse	-	-0,043	0,113	-0,037	37	-0,042	0,024	-0,037	35
6	IntTrans>0-	+	0,077	0,087	0,036	38	0,094	0,006	0,042	32
7	Alder65+	-	0,136	0,040	0,034	39	0,057	0,148	0,018	50
2	LikGr2Høy	+/-	0,136	0,064	0,033	40	-0,049	0,250	-0,023	46
2	Alder>30	+	-0,169	0,030	-0,033	41	-0,262	0,000	-0,048	28
2	TkrHøy	+/-	-0,065	0,160	-0,031	42	-0,240	0,000	-0,098	7
1	LnAntAksjonærer	-	-0,044	0,248	-0,029	43	-0,084	0,001	-0,058	22
7	UtdNivå	+	-0,054	0,132	-0,027	44	0,045	0,057	0,022	47
2	RangLikGr2	?	0,002	0,314	0,027	45	0,003	0,005	0,083	13
6	LånNærst	+	0,046	0,221	0,026	46	0,149	0,000	0,081	14
2	TkrLav	+/-	-0,062	0,215	-0,024	47	-0,036	0,275	-0,016	51
3	Forsink:>2mnd	-	0,121	0,178	0,023	48	0,018	0,761	0,004	59
7	Gift	-	0,041	0,230	0,019	49	0,005	0,848	0,002	63
1	DomEierURolle	-	-0,130	0,229	-0,019	50	-0,195	0,007	-0,031	38
7	BruttoFormue	+/-	-0,005	0,259	-0,018	51	-0,015	0,000	-0,056	25
3	RevBytt>.3	+	-0,055	0,289	-0,018	52	-0,083	0,021	-0,028	42
2	TotKapRent	?	0,001	0,589	0,015	53	0,003	0,000	0,093	9
8	AntFamEiere	-	0,017	0,567	0,013	54	0,004	0,848	0,003	62
7	ÅrRelUtd	+	0,017	0,524	0,013	55	0,049	0,001	0,051	27
1	AntBeslTakere	+/-	0,018	0,574	0,011	56	0,123	0,000	0,071	16
4	RedAksjekap	-	0,114	0,548	0,009	57	0,242	0,025	0,024	45
1	DL=SL	-	0,017	0,666	0,008	58	0,046	0,128	0,022	48
1	AntAksjeklasser	+/-	-0,056	0,654	-0,007	59	0,035	0,610	0,005	57
3	Forsink:1-2mnd	-	-0,030	0,680	-0,006	60	-0,098	0,027	-0,024	44
6	SikkerhetNær	+	0,056	0,733	0,005	61	0,287	0,006	0,030	40
3	Tilleggsskatt	+/-	0,061	0,858	0,003	62	-0,075	0,790	-0,003	61
3	Forsink:<1mnd	-	-0,009	0,908	-0,002	63	-0,020	0,676	-0,004	58
3	Klagemantall	-	0,018	0,957	0,001	64	-0,177	0,297	-0,013	55

Note: Tabellen viser variablenes relative viktighet målt ved absoluttverdien til de standardiserte koeffisientene (kun standardisering av X-verdiene). Variablene presenteres ut fra den viktighet de har for fravalgsbeslutningen i utvalget med store selskaper og den mest viktige variabelen vises først. Kolonnen Kat viser til hvilken kategori med antakelser variablene er gruppert i. Kolonnen Forv. viser variablenes forventede fortegn. Kolonnene Koeff. og p viser henholdsvis estimert koeffisient og p-verdi ved vanlig logistisk regresjon (jf. Tabell 4-6). bStdX viser den standardiserte koeffisienten. Rang viser rangen til absoluttverdien av bStdX når rang 1 tildeles variabelen med høyest absoluttverdi (=max(abs(bStdX))) og variablene deretter rangeres ut fra avtakende nivå på abs(bStdX).

De fem første variablene i Tabell 4-9 er de samme i begge utvalg, men med noe forskjell i rangering. Selskapsstørrelsen målt ved eiendeler og salg har rang 1 og 4 i utvalget med store selskaper, og rang 1 og 5 i utvalget med små selskaper. Hvorvidt selskapet har regnskapsfører som tar regnskapet eller har engasjert regnskapsfører for første gang i 2011, er på plass 2 og 3 (rekkefølgen er motsatt i de to utvalgene). Deretter kommer behovet for tilleggstjenester fra revisor, som har rang 5 i utvalget med store selskaper og rang 4 i utvalget med små selskaper. Antall ansatte kommer på 6. plass i utvalget med store selskaper, men på 17. plass i utvalget med små selskaper. Hvor stor andel av balansen som er bundet opp i varelager og kundefordringer har også høy rang (7. eller 8. plass). Størrelsen på revisjonshonoraret kommer på 6. plass i utvalget med små selskaper, og på 8. plass i utvalget med store selskaper. Det er verdt å merke seg at estimeringsmetoden gjør at koeffisienten til LnRevHon fanger opp avviket fra et normalt revisjonshonorar. Den positive koeffisienten til LnRevHon betyr derfor at selskaper som har betalt mer (mindre) enn normalt oftere (sjeldnere) velger bort revisor enn andre.

Lønnen som de sentrale beslutningstakerne tar ut av bedriften spiller en relativt viktigere rolle i utvalget med store selskaper hvor Lønnsinnt har rang 9 enn i utvalget med små selskaper hvor variabelen har rang 15. Behovet for attestasjoner i forbindelse med økninger i aksjekapitalen kommer på 10. plass (26. plass) i utvalget med store (små) selskaper. Gjeldsandelens betydning er omlag lik i de to utvalgene (rang 11 og 12). Variabelen som angir om selskapet har en Big4-revisor kommer på 12 plass i utvalget med store selskaper, og på 20. plass i utvalget med små selskaper. Som nevnt over er fortegnet motsatt av hva som ble forventet siden det ble antatt at selskaper velger Big4-revisorer for å signalisere ekstra god kvalitet. Revisjonsengasjementets varighet har relativt beskjeden betydning (SammeRevFirma har rang 29 i utvalget med store selskaper og rang 19 i utvalget med små selskaper). Enda mindre betydning har tidligere bytter av revisjonsfirma (RevBytt>.3) som kommer på 42. plass i utvalget med små selskaper og som ikke er signifikant i utvalget med store selskaper.

Antall forbehold i revisjonsberetningen (AntForb) kommer på 13. plass i utvalget med store selskaper og på 24. plass i utvalget med små selskaper. Den tilsvarende rangeringen for variabelen som beskriver antall presiseringer (AntPres) kommer på henholdsvis 30. plass og 39. plass. I hvilken grad familien til den største ultimate eieren har representanter i styret (FamMedlStyret) er noe viktigere i små selskaper enn i store (rang 10 i utvalget med små selskaper og rang 14 i utvalget med store selskaper). Stort nivå på interne transaksjoner (IntTrans1000-) kommmer på 22. plass i utvalget med store selskaper og på 31. plass i utvalget med små selskaper. Variabelen som beskriver interne transaksjoner mellom kroner 200 000 og kroner 1 000 000 (IntTrans200-) kommer på 26. plass i utvalget med store selskaper og på 11. plass i utvalget med små selskaper.

4.6.5 Variabelkategorienes relative viktighet

Variablene er gruppert i kategorier som fanger opp ulike hensyn og forhold som antas å ha betydning for beslutningen om å velge bort revisor. I Tabell 4-10 oppsummeres kategorienes relative viktighet, først ved å se på andelen med signifikante variabler (panelene A1 og B1) og deretter ved å se på den gjennomsnittlige rangeringen som variablene i hver kategori har oppnådd, jf. Tabell 4-9. Kategorien for agentkonflikter deles i eksterne og interne agentkonflikter. De eksterne konfliktene gjelder forholdet mellom selskapet og omgivelsene (herunder kreditorer og ansatte), mens de interne konfliktene favner konflikter som kan oppstå mellom daglig leder, styret og eierne og mellom eierne.

Det er tydelige forskjeller mellom store og små selskaper, men også likheter. De to variablene knyttet til pris og varighet av revisjonstjenestene er begge signifikante i begge utvalgene og andelen signifikante variabler er 1. I begge utvalgene må pris og varighet dele førsteplassen, men med forskjellige kategorier i de to utvalgene. I utvalget med store selskaper er alle variablene knyttet til eksterne agentkonflikter

signifikante. I utvalget med små selskaper er alle variablene knyttet til transaksjoner med nærstående signifikante. Etter den delte førsteplassen kommer behov for revisors tjenester, og den har tredjeplassen i begge kategoriene. Fjerdeplassen i utvalget med store selskaper er kategorien for transaksjoner med nærstående, mens fjerdeplassen i utvalget med små selskaper innehas av kategorien for eksterne agentkonflikter.

Ser vi på kategoriene som har minst betydning, innehas sisteplassen av interne agentkonflikter blant de store selskapene og sosiodemografiske forhold blant de små selskapene. Dernest følger selskapets risiko og selskapets atferd i utvalget med små selskaper, og selskapets atferd og familieforhold i utvalget med store selskaper.

Tabell 4-10: Variabelkategorienes relative betydning

Panel A: Store selskaper

	A1: Kategorier					**A2:Variabler**				
		Andel signifikante variabler		*Rangering kategorier*		*Sammendrag alle variabler*				
Kategori	*Antall variabler*	*p≤0,1*	*p≤0,05*	*p≤0,1*	*p≤0,05*	*Gjsn*	*Rang*	*Median*	*Min*	*Max*
Agentkonflikter	13	0,62	0,62			28,5		20,0	1	59
Eksterne	6	1,00	1,00	1	1	9,0	1	8,5	1	17
Interne	7	0,29	0,29	9	9	45,3	9	50,0	20	59
Selskapsrisiko	9	0,56	0,44	6	7	36,1	6	41,0	7	53
Selskapets atferd	10	0,40	0,40	8	8	44,6	8	50,0	13	64
Behov for tjenester	8	0,88	0,88	3	3	16,6	2	11,0	2	57
Pris og varighet	2	1,00	1,00	1	1	18,5	3	18,5	8	29
Nærstående	7	0,71	0,57	4	4	36,1	7	32,0	22	61
Sosiodemografi	11	0,64	0,55	5	5	35,0	5	35,0	9	55
Familieforhold	4	0,50	0,50	7	6	32,3	4	30,5	14	54

Panel B: Små selskaper

	B1: Kategorier					**B2:Variabler**				
		Andel signifikante variabler		*Rangering kategorier*		*Sammendrag alle variabler*				
Kategori	*Antall variabler*	*p≤0,1*	*p≤0,05*	*p≤0,1*	*p≤0,05*	*Gjsn*	*Rang*	*Median*	*Min*	*Max*
Agentkonflikter	13	0,77	0,77			27,4		22,0	1	57
Eksterne	6	0,83	0,83	4	4	20,8	2	14,5	1	54
Interne	7	0,71	0,71	6	6	33,0	6	29,0	16	57
Selskapsrisiko	9	0,56	0,56	8	8	31,3	5	28,0	7	64
Selskapets atferd	10	0,60	0,60	7	7	45,3	9	43,0	24	61
Behov for tjenester	8	0,88	0,88	3	2	25,1	3	23,0	2	60
Pris og varighet	2	1,00	1,00	1	1	12,5	1	12,5	6	19
Nærstående	7	1,00	0,86	1	3	27,9	4	31,0	11	49
Sosiodemografi	11	0,55	0,45	9	9	39,2	8	43,0	15	63
Familieforhold	4	0,75	0,75	5	5	34,3	7	32,5	10	62

Note: Tabellen sammenfatter variabelkategorienes viktighet for selskapenes fravalgsbeslutning. Kategoriene næringstilhørighet og geografi utelates fordi signifikansnivået for variablene i disse kategoriene viser signifikane forskjeller relativt til henholdsvis hovednæringsgruppen Omsetning av fast eiendom og Oslo. Panel A gjelder store selskaper og panel B gjelder små selskaper. Delpanel A1 og B1 viser viktighet basert på andel signifikante koeffisienter innen hver kategori. Kolonnene viser antall variabler i kategorien, andelen av variablene som er signifikante med et signifikansnivå på 10 prosent (p≤0,1) og 5 prosent (p≤0,05) og hvilken rangering kategoriene får når de rangeres fra høy til lav ut fra andelen signifikante variabler i hver kategori. I delpanelene A2 og B2 vises variablenes gjennomsnittlige rang (Gjsn) når alle variablene rangeres fra 1 til 64 hvor rang 1 (64) tildeles variabelen med høyest (lavest) absoluttverdi på de standardiserte koeffisientene (kun X-variablene standardiseres). Kolonnen Rang viser variabelgruppens rangering basert på gjennomsnittlig rang (Gjsn). Median, Min og Max viser median rang, laveste rang og høyeste rang innen hver variabelgruppe.

4.6.6 Variabelkategorienes prediksjonsevne

For å vurdere hvilke faktorer som har størst betydning for fravalget, kan man også se på hvilket bidrag variablene gir når det gjelder å predikere selskaper som FS eller IFS. Siden variablene er korrelerte, er det mest relevant å se på hvilken prediksjonsevne som tapes dersom variabler eller variabelkategorier mangler. Det skyldes at man da får korrigert for korrelasjon mellom variabler, slik at man sitter igjen med det marginale bidraget som variabelkategorien bidrar med og som ikke kan fanges opp av andre variabler.

Dersom man klassifiserer samtlige selskaper som fravalgselskap, vil man klassifisere 59 prosent av selskapene korrekt (siden andelen fravalgselskaper er 59 prosent). Når vi lar modellen klassifisere selskaper som FS og IFS, blir 67,3 prosent klassifisert korrekt i utvalget med store selskaper og 68,5 prosent i utvalget med små selskaper. Når vi utelater variabelkategorien for eksterne agentkonflikter, blir 64,8 prosent klassifisert korrekt i utvalget med store selskaper og 68,3 prosent klassifisert korrekt i utvalget med små selskaper. Dersom vi ikke har tilgang til variablene som beskriver eksterne agentkonflikter, reduseres andelen med korrekt klassifiserte selskaper med 2,5 prosentpoeng og 1,2 prosentpoeng i utvalget med henholdsvis store og små selskaper. Vi gjentar samme beregning hvor en og en variabelkategori utelates etter tur for å få isolert variabelkategorienes marginale bidrag til korrekt klassifisering. Resultatene er oppsummert i Tabell 4-11.

Tabell 4-11: Variabelkategorienes bidrag til korrekt klassifisering av selskaper som fravalgselskap eller selskap som beholder revisor.

	Store selskaper		Små selskaper		Alle selskaper	
Kategoriens bidrag til korrekt klassifisering:	%-poeng	Rang	%-poeng	Rang	%-poeng	Rang
Eksterne agentkonflikter	-2,5	1	-1,2	2	-1,9	2
Interne agentkonflikter	0,0	6	-0,2	8	-0,1	9
Selskapsrisiko	0,1	8	-0,3	6	-0,3	4
Selskapets atferd	-0,1	5	-0,1	9	-0,2	7
Behov for revisjonstjenester	-2,2	2	-2,7	1	-2,4	1
Pris og varighet av revisjonstjenester	0,0	7	-0,2	7	-0,1	8
Transaksjoner med nærstående	0,1	9	-0,4	4	-0,3	5
Sosiodemografiske forhold	-0,3	4	-0,4	5	-0,2	6
Familieforhold	-0,4	3	-1,1	3	-0,9	3

Note: Kolonnen %-poeng viser endringen i prosentandelen av selskaper som blir korrekt klassifisert som FS og IFS dersom variabelkategorien utelates fra modellen brukt i Tabell 4-6. Kolonnen Rang viser rangeringen av tallene i kolonnen %-poeng hvor rang 1 er gitt variabelkategorien som gir den største reduksjonen i modellens klassifiseringsevne.

Resultatene i Tabell 4-11 gir et noe annet inntrykk av hvilke variabler som er viktige sammenliknet med rangeringen basert på standardiserte koeffisienter. Pris og varighet er blant de viktigeste faktorene når viktighet måles ved standardiserte koeffisienter, men de kommer lavt ned (på 7. plass) når det gjelder muligheten for å predikere hvilke selskaper som velger bort revisor. Eksterne agentkonflikter er viktige faktorer når det gjelder prediksjon av fravalgselskaper i begge utvalgene, men eksterne agentkonflikter er kun middels viktige målt ved standardiserte koeffisienter. Behovet for revisjonstjenester er den viktigste variabelkategorien i utvalget med små selskaper, og nest viktigst i utvalget med store selskaper. På tredjeplass i begge kategorier kommer familieforhold. Dernest kommer sosiodemografiske forhold i utvalget med store selskaper og transaksjoner med nærstående i utvalget med små selskaper. Når selskapsstørrelsen øker, avtar betydningen av transaksjoner med nærstående. Transaksjoner med nærstående og selskapsrisiko er de to variabelgruppene som gir lavest bidrag til korrekt klassifisering.

Med tanke på riktig klassifisering bør disse variablene ikke være med i utvalget med store selskaper siden de gir et negativ bidrag til klassifiseringen av selskaper i FS og IFS (modellens treffsikkerhet øker med 0,1 prosentpoeng dersom kategoriene utelates). I gruppen av små selskaper er det interne agentkonflikter og selskapsrisiko som gir de minste bidragene til modellens prediksjonsevne.

4.7 Konkluderende merknader

I dette kapitlet har vi sett på kjennetegn ved selskaper som velger bort revisor. Vi har undersøkt sammenhengen mellom fravalgsbeslutningen og 100 variabler som fordeler seg på ti faktorer som antas å ha betydning for behovet for revisjon. Resultatene viser at fravalgsbeslutningen er rasjonelt begrunnet: Når behovet er til stede, enten det gjelder konkrete tjenester som revisor yter eller hensynet til parter på utsiden av bedriften, blir revisor i større grad beholdt. Som forventet varierer behovet med størrelsen på selskapet. Variablenes relative viktighet varierer også med selskapsstørrelsen, slik at en variabelkategoris betydning kan være lav blant store selskaper og av større betydning blant små selskaper. Det er interessant at kategorien med variabler som beskriver selskapets atferd, som fanger opp regeletterlevelse, konflikter med revisor og selskapets vilje til å overholde frister og avtaler, har liten betydning. Det tyder på at selskaper flest velger å beholde revisor når behovet er til stede, og ikke f.eks. fordi de ønsker å slippe konflikter med revisor.

En naiv prediksjonsmodell som klassifiserer alle selskaper som fravalgskandidater, vil klassifisere 59 prosent av selskapene korrekt som FS og IFS. Modellen vi estimerer klassifiserer 67,6 prosent av selskapene korrekt. Det betyr at det fortsatt er mange forhold som ikke er hensyntatt eller at vi har operasjonalisert faktorene på feil måte. En mulighet er også at en andel av selskapene foretar valg som fremstår som irrasjonelle gitt selskapenes kjennetegn.

4.8 Vedlegg

Vedlegg 4-1: Fravalgsprosenter per kommune (sortert alfabetisk)

Kommune	*IFS*	*FS*	*I alt*	*Kol %*	*Rang størrelse*	*Fravalgs-prosent*	*Rang fravalgs-prosent*
Agdenes	3	4	7	0,01	7	57,14	167
Alstahaug	23	81	104	0,14	286	77,88	407
Alta	79	202	281	0,37	381	71,89	359
Alvdal	10	14	24	0,03	91	58,33	191
Andebu	28	25	53	0,07	196	47,17	46
Andøy	49	30	79	0,10	252	37,97	16
Aremark	5	12	17	0,02	49	70,59	349
Arendal	244	307	551	0,73	410	55,72	140
Asker	602	768	1 370	1,81	423	56,06	146
Askim	46	107	153	0,20	332	69,93	345
Askvoll	19	29	48	0,06	180	60,42	218
Askøy	150	126	276	0,36	380	45,65	38
Audnedal	12	6	18	0,02	61	33,33	9
Aukra	25	16	41	0,05	160	39,02	18
Aure	21	26	47	0,06	178	55,32	132
Aurland	18	27	45	0,06	173	60,00	211
Aurskog-Høland	64	79	143	0,19	325	55,24	130
Austevoll	76	52	128	0,17	316	40,63	20
Austrheim	24	18	42	0,06	163	42,86	28
Averøy	26	38	64	0,08	225	59,38	205
Balestrand	7	5	12	0,02	22	41,67	22
Ballangen	5	13	18	0,02	64	72,22	362
Balsfjord	14	20	34	0,04	134	58,82	198
Bamble	68	105	173	0,23	346	60,69	226
Bardu	8	26	34	0,04	133	76,47	394
Beiarn	7	5	12	0,02	25	41,67	23
Berg	7	6	13	0,02	31	46,15	42
Bergen	2 252	2 026	4 278	5,64	428	47,36	48
Berlevåg	7	10	17	0,02	59	58,82	197
Bindal	5	7	12	0,02	23	58,33	190
Birkenes	24	36	60	0,08	214	60,00	212
Bjerkreim	16	16	32	0,04	120	50,00	73
Bjugn	21	43	64	0,08	227	67,19	320
Bodø	227	455	682	0,90	414	66,72	318
Bokn	3	6	9	0,01	14	66,67	311
Bremanger	16	19	35	0,05	136	54,29	112
Brønnøy	33	55	88	0,12	266	62,50	253
Bygland	13	18	31	0,04	116	58,06	186
Bykle	14	23	37	0,05	143	62,16	246
Bærum	1 181	1 622	2 803	3,69	427	57,87	185
Bø	30	65	95	0,13	272	68,42	335
Bø	9	21	30	0,04	113	70,00	346
Bømlo	73	83	156	0,21	336	53,21	101
Båtsfjord	11	44	55	0,07	199	80,00	415
Deatnu/Tana	15	25	40	0,05	158	62,50	252
Dovre	13	37	50	0,07	185	74,00	378
Drammen	428	560	988	1,30	421	56,68	161
Drangedal	10	34	44	0,06	169	77,27	399
Dyrøy	3	9	12	0,02	27	75,00	382
Dønna	3	9	12	0,02	24	75,00	381
Eid	37	62	99	0,13	279	62,63	254
Eide	30	31	61	0,08	217	50,82	77
Eidfjord	11	18	29	0,04	109	62,07	244
Eidsberg	33	88	121	0,16	303	72,73	370
Eidskog	37	42	79	0,10	249	53,16	100
Eidsvoll	57	110	167	0,22	344	65,87	300
Eigersund	76	119	195	0,26	354	61,03	232
Elverum	91	128	219	0,29	366	58,45	192
Enebakk	42	56	98	0,13	278	57,14	170
Engerdal	7	22	29	0,04	108	75,86	389
Etne	24	34	58	0,08	209	58,62	194
Etnedal	6	3	9	0,01	13	33,33	8

Kommune	IFS	FS	I alt	Kol %	Rang størrelse	Fravalgs-prosent	Rang fravalgs-prosent
Evenes	8	3	11	0,01	19	27,27	5
Evje og Hornnes	34	30	64	0,08	224	46,88	43
Farsund	99	77	176	0,23	348	43,75	30
Fauske	42	72	114	0,15	296	63,16	261
Fedje	1	2	3	0,00	2	66,67	310
Fet	38	80	118	0,16	299	67,80	326
Finnøy	23	28	51	0,07	189	54,90	125
Fitjar	18	33	51	0,07	190	64,71	284
Fjaler	12	21	33	0,04	125	63,64	271
Fjell	175	207	382	0,50	398	54,19	111
Flakstad	6	11	17	0,02	54	64,71	282
Flatanger	17	17	34	0,04	132	50,00	74
Flekkefjord	46	73	119	0,16	300	61,34	234
Flesberg	9	29	38	0,05	146	76,32	392
Flora	71	88	159	0,21	339	55,35	133
Flå	3	14	17	0,02	50	82,35	417
Folldal	5	16	21	0,03	77	76,19	391
Forsand	10	11	21	0,03	78	52,38	89
Fosnes	4	4	8	0,01	10	50,00	62
Fredrikstad	355	707	1 062	1,40	422	66,57	309
Frogn	119	181	300	0,40	383	60,33	216
Froland	25	34	59	0,08	212	57,63	175
Frosta	17	18	35	0,05	139	51,43	83
Fræna	50	49	99	0,13	280	49,49	59
Frøya	38	41	79	0,10	251	51,90	86
Fusa	22	39	61	0,08	216	63,93	275
Fyresdal	9	9	18	0,02	60	50,00	67
Førde	110	128	238	0,31	371	53,78	105
Gamvik	7	14	21	0,03	79	66,67	315
Gaular	8	15	23	0,03	88	65,22	293
Gausdal	29	29	58	0,08	208	50,00	75
Gildeskål	9	11	20	0,03	74	55,00	129
Giske	50	47	97	0,13	276	48,45	53
Gjemnes	7	15	22	0,03	81	68,18	331
Gjerdrum	20	44	64	0,08	223	68,75	340
Gjerstad	11	23	34	0,04	128	67,65	322
Gjesdal	40	75	115	0,15	297	65,22	294
Gjøvik	105	261	366	0,48	395	71,31	355
Gloppen	26	75	101	0,13	282	74,26	379
Gol	67	53	120	0,16	301	44,17	31
Gran	51	123	174	0,23	347	70,69	351
Grane	4	10	14	0,02	35	71,43	357
Granvin	7	7	14	0,02	33	50,00	65
Gratangen	6	11	17	0,02	55	64,71	283
Grimstad	110	214	324	0,43	386	66,05	301
Grong	10	21	31	0,04	118	67,74	324
Grue	20	31	51	0,07	188	60,78	227
Gulen	14	19	33	0,04	124	57,58	174
Hadsel	22	73	95	0,13	273	76,84	396
Halden	165	178	343	0,45	388	51,90	85
Halsa	9	14	23	0,03	89	60,87	230
Hamar	173	261	434	0,57	406	60,14	214
Hamarøy	6	7	13	0,02	30	53,85	106
Hammerfest	53	112	165	0,22	342	67,88	328
Haram	53	58	111	0,15	293	52,25	88
Hareid	30	36	66	0,09	231	54,55	118
Harstad	173	191	364	0,48	394	52,47	93
Hasvik	10	10	20	0,03	76	50,00	69
Hattfjelldal	5	5	10	0,01	17	50,00	64
Haugesund	325	242	567	0,75	411	42,68	25
Hemne	21	43	64	0,08	226	67,19	319
Hemnes	7	25	32	0,04	121	78,13	408
Hemsedal	47	40	87	0,11	263	45,98	40
Herøy	97	59	156	0,21	337	37,82	15
Herøy	11	16	27	0,04	103	59,26	203

Kommune	IFS	FS	I alt	Kol %	Rang størrelse	Fravalgs-prosent	Rang fravalgs-prosent
Hitra	40	46	86	0,11	262	53,49	104
Hjartdal	14	17	31	0,04	114	54,84	123
Hjelmeland	30	27	57	0,08	204	47,37	51
Hobøl	18	32	50	0,07	184	64,00	276
Hof	18	26	44	0,06	168	59,09	200
Hol	58	88	146	0,19	327	60,27	215
Hole	31	50	81	0,11	254	61,73	239
Holmestrand	50	88	138	0,18	322	63,77	272
Holtålen	4	11	15	0,02	40	73,33	373
Hornindal	6	9	15	0,02	39	60,00	210
Horten	102	202	304	0,40	384	66,45	307
Hurdal	6	13	19	0,03	67	68,42	333
Hurum	48	79	127	0,17	313	62,20	247
Hvaler	38	50	88	0,12	264	56,82	163
Hyllestad	6	9	15	0,02	38	60,00	209
Hægebostad	8	5	13	0,02	28	38,46	17
Høyanger	11	23	34	0,04	130	67,65	323
Høylandet	10	13	23	0,03	90	56,52	158
Hå	54	148	202	0,27	359	73,27	372
Ibestad	4	8	12	0,02	26	66,67	313
Inderøy	29	41	70	0,09	240	58,57	193
Iveland	13	6	19	0,03	69	31,58	6
Jevnaker	16	41	57	0,08	202	71,93	360
Jondal	12	15	27	0,04	101	55,56	137
Jølster	18	31	49	0,06	182	63,27	264
Karasjok	4	23	27	0,04	104	85,19	425
Karlsøy	7	10	17	0,02	56	58,82	196
Karmøy	216	290	506	0,67	408	57,31	171
Kautokeino	11	15	26	0,03	98	57,69	179
Klepp	77	127	204	0,27	360	62,25	248
Klæbu	27	47	74	0,10	245	63,51	268
Kongsberg	155	237	392	0,52	401	60,46	222
Kongsvinger	82	114	196	0,26	356	58,16	187
Kragerø	67	118	185	0,24	351	63,78	273
Kristiansand	643	879	1 522	2,01	424	57,75	181
Kristiansund	162	207	369	0,49	397	56,10	148
Krødsherad	10	37	47	0,06	176	78,72	409
Kvalsund	4	9	13	0,02	32	69,23	341
Kvam	49	84	133	0,18	319	63,16	262
Kvinesdal	50	60	110	0,14	291	54,55	120
Kvinnherad	83	80	163	0,21	340	49,08	55
Kviteseid	15	40	55	0,07	198	72,73	369
Kvitsøy	3	1	4	0,01	3	25,00	1
Kvæfjord	11	15	26	0,03	97	57,69	178
Kvænangen	9	8	17	0,02	58	47,06	45
Kåfjord	2	15	17	0,02	57	88,24	427
Lardal	8	15	23	0,03	86	65,22	291
Larvik	248	430	678	0,89	413	63,42	266
Lavangen	3	3	6	0,01	6	50,00	61
Lebesby	3	15	18	0,02	66	83,33	420
Leikanger	16	12	28	0,04	107	42,86	27
Leirfjord	0	16	16	0,02	48	100,00	429
Leka	3	1	4	0,01	4	25,00	2
Leksvik	8	43	51	0,07	192	84,31	422
Lenvik	57	133	190	0,25	353	70,00	348
Lesja	15	25	40	0,05	153	62,50	250
Levanger	93	120	213	0,28	365	56,34	156
Lier	161	224	385	0,51	399	58,18	188
Lierne	4	20	24	0,03	93	83,33	421
Lillehammer	159	233	392	0,52	400	59,44	206
Lillesand	63	103	166	0,22	343	62,05	243
Lindesnes	53	81	134	0,18	320	60,45	221
Lindås	101	105	206	0,27	362	50,97	79
Lom	8	28	36	0,05	141	77,78	406
Longyearbyen	33	19	52	0,07	194	36,54	14

Kommune	IFS	FS	I alt	Kol %	Rang størrelse	Fravalgs-prosent	Rang fravalgs-prosent
Loppa	1	10	11	0,01	20	90,91	428
Lund	13	40	53	0,07	197	75,47	387
Lunner	37	48	85	0,11	260	56,47	157
Lurøy	10	27	37	0,05	144	72,97	371
Luster	32	38	70	0,09	239	54,29	114
Lyngdal	60	66	126	0,17	311	52,38	91
Lyngen	26	22	48	0,06	181	45,83	39
Lærdal	9	22	31	0,04	117	70,97	354
Lødingen	15	26	41	0,05	162	63,41	265
Lørenskog	175	225	400	0,53	403	56,25	155
Løten	21	22	43	0,06	166	51,16	81
Malvik	58	95	153	0,20	335	62,09	245
Mandal	131	213	344	0,45	390	61,92	242
Marker	17	26	43	0,06	165	60,47	223
Marnardal	14	18	32	0,04	119	56,25	153
Masfjorden	11	16	27	0,04	102	59,26	202
Meland	30	33	63	0,08	222	52,38	90
Meldal	15	20	35	0,05	138	57,14	169
Melhus	60	103	163	0,21	341	63,19	263
Meløy	25	31	56	0,07	200	55,36	134
Meråker	28	10	38	0,05	149	26,32	4
Midsund	20	16	36	0,05	142	44,44	32
Midtre Gauldal	26	42	68	0,09	236	61,76	241
Modalen	9	3	12	0,02	21	25,00	3
Modum	59	81	140	0,18	323	57,86	184
Molde	225	199	424	0,56	405	46,93	44
Moskenes	6	16	22	0,03	85	72,73	368
Moss	144	265	409	0,54	404	64,79	285
Målselv	19	37	56	0,07	201	66,07	302
Måsøy	8	17	25	0,03	94	68,00	329
Namdalseid	8	14	22	0,03	83	63,64	270
Namsos	78	149	227	0,30	368	65,64	298
Namsskogan	2	11	13	0,02	29	84,62	423
Nannestad	30	63	93	0,12	270	67,74	325
Narvik	76	134	210	0,28	364	63,81	274
Naustdal	4	13	17	0,02	52	76,47	393
Nedre Eiker	91	171	262	0,35	377	65,27	295
Nes	53	105	158	0,21	338	66,46	308
Nes	24	51	75	0,10	246	68,00	330
Nesna	6	11	17	0,02	53	64,71	281
Nesodden	99	158	257	0,34	376	61,48	236
Nesseby	4	4	8	0,01	12	50,00	63
Nesset	18	20	38	0,05	148	52,63	94
Nissedal	11	15	26	0,03	95	57,69	177
Nittedal	90	130	220	0,29	367	59,09	201
Nome	16	41	57	0,08	203	71,93	361
Nord-Aurdal	43	84	127	0,17	312	66,14	305
Norddal	16	13	29	0,04	110	44,83	34
Nord-Fron	19	82	101	0,13	281	81,19	416
Nordkapp	13	49	62	0,08	220	79,03	410
Nord-Odal	20	18	38	0,05	145	47,37	49
Nordre Land	34	45	79	0,10	250	56,96	164
Nordreisa	21	63	84	0,11	259	75,00	385
Nore og Uvdal	17	50	67	0,09	232	74,63	380
Notodden	68	85	153	0,20	333	55,56	138
Nærøy	29	28	57	0,08	207	49,12	56
Nøtterøy	140	217	357	0,47	391	60,78	228
Odda	34	63	97	0,13	275	64,95	288
Oppdal	35	92	127	0,17	314	72,44	366
Oppegård	177	220	397	0,52	402	55,42	135
Orkdal	59	62	121	0,16	305	51,24	82
Os	129	117	246	0,32	372	47,56	52
Os	7	12	19	0,03	68	63,16	259
Osen	2	14	16	0,02	46	87,50	426
Oslo	5 688	6 923	12 611	16,62	429	54,90	124

Kommune	IFS	FS	I alt	Kol %	Rang størrelse	Fravalgs-prosent	Rang fravalgs-prosent
Osterøy	50	61	111	0,15	292	54,95	126
Overhalla	15	27	42	0,06	164	64,29	278
Porsanger	12	68	80	0,11	253	85,00	424
Porsgrunn	198	276	474	0,62	407	58,23	189
Radøy	35	48	83	0,11	258	57,83	183
Rakkestad	31	59	90	0,12	268	65,56	297
Rana	99	151	250	0,33	373	60,40	217
Randaberg	67	80	147	0,19	329	54,42	116
Rauma	57	64	121	0,16	304	52,89	96
Re	53	67	120	0,16	302	55,83	141
Rendalen	7	9	16	0,02	42	56,25	150
Rennebu	12	39	51	0,07	191	76,47	395
Rennesøy	20	37	57	0,08	205	64,91	287
Rindal	16	18	34	0,04	131	52,94	97
Ringebu	20	43	63	0,08	221	68,25	332
Ringerike	133	210	343	0,45	389	61,22	233
Ringsaker	117	244	361	0,48	393	67,59	321
Rissa	17	58	75	0,10	247	77,33	400
Risør	45	77	122	0,16	307	63,11	257
Roan	10	12	22	0,03	82	54,55	117
Rollag	11	11	22	0,03	80	50,00	70
Rygge	83	124	207	0,27	363	59,90	208
Rælingen	48	77	125	0,16	309	61,60	238
Rødøy	5	9	14	0,02	36	64,29	277
Rømskog	4	7	11	0,01	18	63,64	269
Røros	25	76	101	0,13	283	75,25	386
Røst	3	6	9	0,01	15	66,67	312
Røyken	119	153	272	0,36	379	56,25	154
Røyrvik	9	5	14	0,02	34	35,71	13
Råde	35	67	102	0,13	284	65,69	299
Salangen	4	14	18	0,02	65	77,78	404
Saltdal	18	47	65	0,09	229	72,31	364
Samnanger	9	11	20	0,03	72	55,00	127
Sande	24	17	41	0,05	159	41,46	21
Sande	47	75	122	0,16	306	61,48	235
Sandefjord	354	470	824	1,09	418	57,04	166
Sandnes	460	513	973	1,28	420	52,72	95
Sandøy	7	9	16	0,02	44	56,25	151
Sarpsborg	214	330	544	0,72	409	60,66	224
Sauda	12	28	40	0,05	157	70,00	347
Sauherad	14	47	61	0,08	215	77,05	397
Sel	23	60	83	0,11	256	72,29	363
Selbu	18	21	39	0,05	152	53,85	107
Selje	16	23	39	0,05	151	58,97	199
Seljord	22	44	66	0,09	230	66,67	317
Sigdal	24	29	53	0,07	195	54,72	121
Siljan	2	8	10	0,01	16	80,00	412
Sirdal	20	18	38	0,05	147	47,37	50
Skaun	10	23	33	0,04	126	69,70	343
Skedsmo	288	369	657	0,87	412	56,16	149
Ski	146	223	369	0,49	396	60,43	220
Skien	289	446	735	0,97	415	60,68	225
Skiptvet	10	23	33	0,04	123	69,70	342
Skjervøy	17	41	58	0,08	210	70,69	350
Skjåk	7	28	35	0,05	135	80,00	414
Skodje	21	26	47	0,06	177	55,32	131
Skånland	16	19	35	0,05	140	54,29	113
Smøla	6	29	35	0,05	137	82,86	419
Snillfjord	7	9	16	0,02	45	56,25	152
Snåsa	18	23	41	0,05	161	56,10	147
Sogndal	75	78	153	0,20	334	50,98	80
Sokndal	9	31	40	0,05	156	77,50	402
Sola	188	169	357	0,47	392	47,34	47
Solund	12	12	24	0,03	92	50,00	72
Songdalen	39	28	67	0,09	233	41,79	24

Kommune	IFS	FS	I alt	Kol %	Rang størrelse	Fravalgs-prosent	Rang fravalgs-prosent
Sortland	89	87	176	0,23	349	49,43	57
Spydeberg	19	46	65	0,09	228	70,77	352
Stange	62	88	150	0,20	331	58,67	195
Stavanger	1 043	1 119	2 162	2,85	425	51,76	84
Steigen	10	16	26	0,03	96	61,54	237
Steinkjer	165	171	336	0,44	387	50,89	78
Stjørdal	164	135	299	0,39	382	45,15	36
Stokke	36	101	137	0,18	321	73,72	376
Stord	128	103	231	0,30	370	44,59	33
Stordal	8	8	16	0,02	43	50,00	66
Stor-Elvdal	12	15	27	0,04	99	55,56	136
Storfjord	10	22	32	0,04	122	68,75	339
Strand	79	89	168	0,22	345	52,98	98
Stranda	34	39	73	0,10	242	53,42	103
Stryn	48	94	142	0,19	324	66,20	306
Sula	70	38	108	0,14	290	35,19	11
Suldal	25	37	62	0,08	218	59,68	207
Sund	36	47	83	0,11	257	56,63	160
Sunndal	47	46	93	0,12	271	49,46	58
Surnadal	29	45	74	0,10	244	60,81	229
Sveio	22	30	52	0,07	193	57,69	180
Svelvik	16	54	70	0,09	238	77,14	398
Sykkylven	66	80	146	0,19	328	54,79	122
Søgne	75	113	188	0,25	352	60,11	213
Sømna	7	12	19	0,03	70	63,16	260
Søndre Land	13	21	34	0,04	127	61,76	240
Sør-Aurdal	11	29	40	0,05	154	72,50	367
Sørfold	4	14	18	0,02	62	77,78	403
Sør-Fron	11	34	45	0,06	172	75,56	388
Sør-Odal	35	51	86	0,11	261	59,30	204
Sørreisa	10	28	38	0,05	150	73,68	375
Sørum	61	69	130	0,17	317	53,08	99
Sør-Varanger	44	81	125	0,16	310	64,80	286
Time	89	166	255	0,34	375	65,10	290
Tingvoll	5	24	29	0,04	111	82,76	418
Tinn	45	57	102	0,13	285	55,88	144
Tjeldsund	4	3	7	0,01	8	42,86	26
Tjøme	27	47	74	0,10	243	63,51	267
Tokke	6	21	27	0,04	100	77,78	405
Tolga	5	10	15	0,02	37	66,67	314
Torsken	2	5	7	0,01	9	71,43	356
Tranøy	4	16	20	0,03	75	80,00	413
Tromsø	255	538	793	1,04	417	67,84	327
Trondheim	1 136	1 492	2 628	3,46	426	56,77	162
Trysil	61	46	107	0,14	289	42,99	29
Træna	3	5	8	0,01	11	62,50	249
Trøgstad	13	37	50	0,07	183	74,00	377
Tvedestrand	45	61	106	0,14	288	57,55	173
Tydal	7	8	15	0,02	41	53,33	102
Tynset	22	48	70	0,09	237	68,57	337
Tysfjord	9	9	18	0,02	63	50,00	68
Tysnes	13	30	43	0,06	167	69,77	344
Tysvær	38	58	96	0,13	274	60,42	219
Tønsberg	288	448	736	0,97	416	60,87	231
Ullensaker	107	202	309	0,41	385	65,37	296
Ullensvang	22	24	46	0,06	175	52,17	87
Ulstein	66	66	132	0,17	318	50,00	76
Ulvik	11	6	17	0,02	51	35,29	12
Utsira	2	1	3	0,00	1	33,33	7
Vadsø	40	72	112	0,15	294	64,29	279
Vaksdal	27	23	50	0,07	186	46,00	41
Valle	8	15	23	0,03	87	65,22	292
Vang	12	16	28	0,04	105	57,14	168
Vanylven	21	41	62	0,08	219	66,13	304
Vardø	8	21	29	0,04	112	72,41	365

Kommune	*IFS*	*FS*	*I alt*	*Kol %*	*Rang størrelse*	*Fravalgs-prosent*	*Rang fravalgs-prosent*
Vefsn	49	156	205	0,27	361	76,10	390
Vega	4	12	16	0,02	47	75,00	383
Vegårshei	7	27	34	0,04	129	79,41	411
Vennesla	66	83	149	0,20	330	55,70	139
Verdal	86	112	198	0,26	358	56,57	159
Verran	9	11	20	0,03	73	55,00	128
Vestby	97	132	229	0,30	369	57,64	176
Vestnes	39	43	82	0,11	255	52,44	92
Vestre Slidre	15	25	40	0,05	155	62,50	251
Vestre Toten	33	72	105	0,14	287	68,57	338
Vestvågøy	36	91	127	0,17	315	71,65	358
Vevelstad	2	2	4	0,01	5	50,00	60
Vik	7	21	28	0,04	106	75,00	384
Vikna	50	26	76	0,10	248	34,21	10
Vindafjord	64	52	116	0,15	298	44,83	35
Vinje	41	48	89	0,12	267	53,93	109
Volda	49	65	114	0,15	295	57,02	165
Voss	99	167	266	0,35	378	62,78	256
Værøy	11	11	22	0,03	84	50,00	71
Vågan	100	95	195	0,26	355	48,72	54
Vågsøy	52	70	122	0,16	308	57,38	172
Vågå	12	33	45	0,06	171	73,33	374
Våler	19	26	45	0,06	170	57,78	182
Våler	16	32	48	0,06	179	66,67	316
Øksnes	34	63	97	0,13	277	64,95	289
Ørland	30	38	68	0,09	234	55,88	142
Ørskog	23	27	50	0,07	187	54,00	110
Ørsta	66	77	143	0,19	326	53,85	108
Østre Toten	58	126	184	0,24	350	68,48	336
Øvre Eiker	91	164	255	0,34	374	64,31	280
Øyer	16	55	71	0,09	241	77,46	401
Øygarden	22	37	59	0,08	213	62,71	255
Øystre Slidre	20	39	59	0,08	211	66,10	303
Åfjord	30	38	68	0,09	235	55,88	143
Ål	40	48	88	0,12	265	54,55	119
Ålesund	455	377	832	1,10	419	45,31	37
Åmli	9	22	31	0,04	115	70,97	353
Åmot	21	25	46	0,06	174	54,35	115
Årdal	18	39	57	0,08	206	68,42	334
Ås	73	125	198	0,26	357	63,13	258
Åseral	12	8	20	0,03	71	40,00	19
Åsnes	40	51	91	0,12	269	56,04	145
Total	32 217	43 680	75 897	100,00		57,55	430

Note: Datagrunnlaget er fravalgskandidater i 2011 hvor det foreligger tilstrekkelig informasjon til å gjennomføre testene i kapitlet, men før det kreves infomrasjon om familieforhold og utdanning. «Rang Størrelse» viser hvilken plass kommunen kommer på når kommunene rangeres fra færrest til flest fravalgskandidater. FS (IFS) er antall selskaper som (ikke) har valgt bort revisor i perioden 1.5.2011 – 31.12.2013. Fravalgsprosent er antall FS i prosent av summen av antall FS og antall IFS. «Rang fravalgsprosent» viser hvilken plass kommunen ligger på når kommunene rangeres fra lav til høy fravalgsprosent (slik at kommuner med den lavest fravalgsprosenten har rang 1, nest høyest fravalgsprosent har rang 2 osv).

Vedlegg 4-2: Fravalgsprosenter per tosifret hovednæringsgruppe

Bransjetilhørighet	*IFS*	*FS*	*I alt*	*Kol %*	*Rang størr*	*FS%*	*Rang FS%*
Ikke oppgitt	18	18	36	0,05	19	50,00	19
Jordbruk, jakt og viltstell	84	167	251	0,33	46	66,53	70
Skogbruk	62	90	152	0,20	41	59,21	46
Fiske, fangst og fiskeoppdrett	263	340	603	0,79	66	56,38	38
Utvinning av råolje og naturgass	6	4	10	0,01	7	40,00	9
Bryting av metallholdig malm	0	1	1	0,00	1	100,00	83
Bryting og bergverksdrift ellers	63	73	136	0,18	37	53,68	30
Tjenester tilkn. bergverksdrift	32	37	69	0,09	28	53,62	29
Prod. av nærings- og nytelsesmidler	137	149	286	0,38	50	52,10	26
Prod. av drikkevarer	15	12	27	0,04	15	44,44	12
Prod. av tobakksvarer	1	0	1	0,00	2	0,00	1
Prod. av tekstiler	28	73	101	0,13	31	72,28	76
Prod. av klær	20	47	67	0,09	27	70,15	74
Prod. av lær og lærvarer	1	3	4	0,01	4	75,00	80
Prod. av trelast og varer av tre m.m.	113	168	281	0,37	49	59,79	49
Prod. av papir og papirvarer	2	8	10	0,01	8	80,00	82
Trykking og reprod. av innspilt opptak	122	186	308	0,41	51	60,39	52
Prod. av kull- og raff. petro.produkter	3	1	4	0,01	5	25,00	2
Prod. av kjemikalier og kj. prod.	26	24	50	0,07	23	48,00	17
Prod. av framasøytiske råvarer og prep.	7	6	13	0,02	9	46,15	14
Prod. av gummi og plastprod.	33	45	78	0,10	30	57,69	43
Prod. av andre ikke-metallhold. prod	54	62	116	0,15	33	53,45	28
Prod. av metaller	7	10	17	0,02	12	58,82	44
Prod. av metallvarer unntatt mask. m.m.	159	241	400	0,53	55	60,25	51
Prod. av datamaskiner m.m	33	41	74	0,10	29	55,41	36
Prod. av elektrisk utstyr	44	64	108	0,14	32	59,26	47
Prod. av maksiner til gen. bruk	101	136	237	0,31	45	57,38	41
Prod av motorvogner og tilhengere	9	7	16	0,02	11	43,75	11
Prod. av andre transportmidler	15	42	57	0,08	25	73,68	79
Prod av møbler	37	97	134	0,18	36	72,39	77
Annen industriproduksjon	70	157	227	0,30	43	69,16	72
Rep. og installasjon av maskiner	119	200	319	0,42	52	62,70	60
El., gass- og varmvannsforsyning	201	201	402	0,53	56	50,00	20
Uttak fra kilde, rensing, distr. (vann)	23	12	35	0,05	18	34,29	4
Oppsamling og beh. av avløpsvann	15	19	34	0,04	17	55,88	37
Innsamling m.m. av avfall	29	34	63	0,08	26	53,97	32
Miljøryddig/-rensing	3	1	4	0,01	6	25,00	3
Oppføring av bygninger	1 929	2 129	4 058	5,35	81	52,46	27
Anleggsvirksomhet	70	73	143	0,19	38	51,05	23
Spesialisert bygge- og anl. virksomhet	1 432	2 430	3 862	5,09	80	62,92	62
Handel og rep. av motorvogner	484	632	1 116	1,47	70	56,63	39
Agentur og engros unntatt motorvogner	1 548	2 307	3 855	5,08	79	59,84	50
Detaljahndel unntat motorvogner	1 584	3 022	4 606	6,07	82	65,61	67
Land- og rørtransport	457	850	1 307	1,72	74	65,03	65
Sjøfart	227	167	394	0,52	54	42,39	10
Lufttransport	6	7	13	0,02	10	53,85	31
Lagring og andre tj. tilkn. transport	236	214	450	0,59	57	47,56	16
Post og distribusjonsvirksomhet	14	37	51	0,07	24	72,55	78
Overnattingsvirksomhet	232	340	572	0,75	64	59,44	48
Serveringsvirksomhet	455	767	1 222	1,61	72	62,77	61
Forlagsvirksomhet	256	307	563	0,74	62	54,53	33
Film-, video- og fjernsynsprod m.m.	170	281	451	0,59	58	62,31	59
Radio og fjernsynskringkasting	10	12	22	0,03	13	54,55	34
Telekommunikasjon	60	62	122	0,16	35	50,82	22
Tjenester tilkn. info.teknologi	697	1 110	1 807	2,38	75	61,43	55
Informasjonstjenester	130	138	268	0,35	47	51,49	24
Finansieringsvirksomhet	5 001	5 146	10 147	13,37	83	50,71	21
Tj. tilnyttet finans og forsikring	114	110	224	0,30	42	49,11	18
Omsetning og drift fast eiendom	8 630	9 381	18 011	23,73	84	52,08	25
Juridisk og regnskapsmessig rådgivning	176	279	455	0,60	59	61,32	54
Hovedktr.tj., adm. rådgivning	1 217	2 139	3 356	4,42	77	63,74	63
Arkitekter, teknisk konsulentvirksomhet	1 415	2 204	3 619	4,77	78	60,90	53
Forskning og utviklingsarbeid	98	53	151	0,20	40	35,10	5
Annonse, reklame, markedsundersøkelser	217	357	574	0,76	65	62,20	57

Bransjetilhørighet	*IFS*	*FS*	*I alt*	*Kol %*	*Rang størr*	*FS%*	*Rang FS%*
Annen faglig virksomhet	405	884	1 289	1,70	73	68,58	71
Vetrinærtjenester	49	96	145	0,19	39	66,21	69
Utleie- og leasingvirksomhet	285	348	633	0,83	67	54,98	35
Arbeidskraftstjenster	96	139	235	0,31	44	59,15	45
Reisebyrå og reisearr.-virksomhet	152	207	359	0,47	53	57,66	42
Vakttj. og etterforskning	17	28	45	0,06	22	62,22	58
Tjensster tilnyttet eiendomsdrift	194	370	564	0,74	63	65,60	66
Annen forr. tjenesteyting	408	535	943	1,24	69	56,73	40
Off. adm., forsvar, trygd	0	1	1	0,00	3	100,00	84
Undervisning	280	510	790	1,04	68	64,56	64
Helsetjenester	606	1 449	2 055	2,71	76	70,51	75
Pleie- og omsorgstj. i institusjon	14	8	22	0,03	14	36,36	6
Sosial og omsorgstj. uten botilbud	167	106	273	0,36	48	38,83	8
Kunstnerisk virks., underholdning	140	322	462	0,61	60	69,70	73
Drift av bibl., arkiver, museer m.m.	16	13	29	0,04	16	44,83	13
Lotteri og totalisatorspill	21	18	39	0,05	21	46,15	15
Sports- og fritidsaktiviteter	206	330	536	0,71	61	61,57	56
Aktiviter i medlemsorg.	23	14	37	0,05	20	37,84	7
Repr. av maskiner/utstyr (pers. bruk)	40	77	117	0,15	34	65,81	68
Annen personlig tjenesteyting	278	895	1 173	1,55	71	76,30	81
Total	32 217	43 680	75 897	100,00		57,55	

Note: Datagrunnlaget er fravalgskandidater i 2011 hvor det foreligger tilstrekkelig informasjon til å gjennomføre testene i kapitlet, men før det kreves infomrasjon om familieforhold. «Rang Størr» viser hvilken plass bransjen kommer på når bransjene rangeres fra færrest til flest fravalgskandidater. FS (IFS) er antall selskaper som (ikke) har valgt bort revisor i perioden 1.5.2011 – 31.12.2013. FS% = fravalgsprosent = antall FS i prosent av summen av antall FS og antall IFS. «Rang FS%» viser hvilken plass bransjen ligger på når bransjene rangeres fra lav til høy fravalgsprosent (slik at bransjer med den lavest fravalgsprosenten har rang 1, nest høyest fravalgsprosent har rang 2 osv).

Vedlegg 4-3: Korrelasjonsmatrise (alle variabler unntatt fylke og hovednæringsgruppe)

		Maks	*Min*	*1*	*2*	*3*	*4*	*5*	*6*	*7*	*8*	*9*	*10*	*11*
1	Fravalg	0,12	-0,19		0,05	-0,19	-0,03	0,04	-0,04	-0,01	-0,01	0,12	-0,06	-0,11
2	LnSalg	0,56	0,01	0,05		0,08	0,56	0,17	0,23	0,17	0,15	0,12	0,01	0,10
3	LnEiendeler	0,29	-0,37	-0,19	0,08		0,05	-0,37	0,29	0,02	0,03	-0,09	0,02	0,03
4	AnsatteL	0,56	-0,04	-0,03	0,56	0,05		0,06	-0,04	0,16	0,14	0,12	0,00	0,04
5	Gjeld/Eien	0,20	-0,37	0,04	0,17	-0,37	0,06		0,20	0,06	0,06	-0,02	0,01	0,09
6	SaldoG/SumGj	0,29	-0,10	-0,04	0,23	0,29	-0,04	0,20		0,15	0,19	-0,10	0,03	0,14
7	Pant	0,90	-0,01	-0,01	0,17	0,02	0,16	0,06	0,15		0,90	0,04	-0,01	0,01
8	Pant*LnSaldoG	0,90	-0,01	-0,01	0,15	0,03	0,14	0,06	0,19	0,90		0,04	-0,01	0,00
9	DLsStemmeandel	0,12	-0,46	0,12	0,12	-0,09	0,12	-0,02	-0,10	0,04	0,04		-0,15	-0,46
10	AntAksjonærer	0,52	-0,15	-0,06	0,01	0,02	0,00	0,01	0,03	-0,01	-0,01	-0,15		0,52
11	LnAntAksjonærer	0,52	-0,46	-0,11	0,10	0,03	0,04	0,09	0,14	0,01	0,00	-0,46	0,52	
12	AntAksjeklasser	0,08	-0,04	-0,02	-0,04	0,08	-0,04	-0,04	-0,01	-0,02	-0,02	-0,02	0,01	0,07
13	AntBeslTakere	0,49	-0,42	-0,06	0,14	-0,01	0,09	0,10	0,12	0,03	0,03	-0,42	0,16	0,49
14	DomEierURolle	0,02	-0,18	-0,01	-0,01	-0,01	-0,03	0,02	-0,01	-0,01	0,00	-0,18	-0,01	0,01
15	DL=SL	0,58	-0,14	0,07	0,09	-0,07	0,05	0,02	-0,03	0,02	0,01	0,58	-0,02	-0,14
16	AntStyremedl	0,62	-0,36	-0,11	0,10	0,06	0,05	0,06	0,15	0,01	0,01	-0,36	0,24	0,62
17	VarerKF/Eien	0,29	-0,23	0,02	0,29	-0,23	0,25	0,22	-0,09	0,10	0,08	0,08	-0,02	0,01
18	Alder<3	0,10	-0,12	0,01	0,00	-0,12	0,00	0,03	-0,03	0,10	0,08	-0,01	-0,01	0,01
19	Alder>30	0,08	-0,03	-0,03	0,03	0,04	-0,02	-0,03	-0,01	-0,03	-0,03	-0,01	0,04	0,08
20	TotKapRent	0,27	-0,33	-0,02	0,07	0,27	0,01	-0,33	-0,05	-0,04	-0,04	0,06	-0,05	-0,12
21	TkrLav	0,31	-0,42	0,06	-0,02	-0,42	0,05	0,31	-0,08	0,05	0,04	0,00	0,03	0,07
22	TkrHøy	0,11	-0,17	0,00	0,11	0,03	0,08	-0,15	-0,17	-0,01	-0,02	0,10	-0,04	-0,12
23	RangLikGr2	0,16	-0,51	-0,02	-0,28	0,16	-0,16	-0,51	-0,15	-0,09	-0,08	-0,02	0,00	-0,05
24	LikGr2Lav	0,47	-0,15	0,01	0,01	-0,15	-0,06	0,47	0,13	0,02	0,02	-0,03	0,01	0,04
25	LikGr2Høy	0,11	-0,43	-0,03	-0,43	0,11	-0,29	-0,32	-0,13	-0,11	-0,10	-0,06	0,00	-0,04
26	HarBetAnm	0,20	-0,06	0,00	0,11	-0,06	0,07	0,20	0,05	0,05	0,05	0,02	0,01	0,01
27	AntPres	0,45	-0,22	0,05	0,08	-0,22	0,04	0,45	0,06	0,05	0,05	0,03	-0,01	0,01
28	AntForb	0,13	-0,04	0,03	0,05	-0,04	0,01	0,13	0,01	0,02	0,02	0,01	0,00	0,01
29	RevBytt>.3	0,04	-0,01	0,00	0,00	-0,01	-0,01	0,04	-0,01	-0,01	0,00	-0,01	0,00	0,00
30	Tilleggsskatt	0,02	-0,01	0,00	0,02	0,01	0,01	0,02	0,01	0,01	0,01	0,00	0,00	-0,01
31	Forsink:<1mnd	0,05	-0,03	0,00	-0,02	-0,03	-0,02	0,05	0,00	0,00	0,00	0,00	-0,01	-0,01
32	Forsink:1-2mnd	0,12	-0,09	0,01	-0,02	-0,09	-0,02	0,12	0,01	0,01	0,01	0,02	-0,01	-0,02
33	Forsink:>2mnd	0,13	-0,08	0,01	0,01	-0,08	-0,01	0,13	0,00	0,02	0,02	0,01	0,00	-0,01
34	MuligEndSak	0,11	-0,03	-0,01	0,01	-0,03	-0,01	0,11	0,01	0,01	0,01	0,01	-0,01	0,00
35	Klagemantall	0,05	-0,03	0,00	-0,01	-0,03	-0,01	0,05	0,00	0,00	0,00	-0,01	0,00	0,00
36	NyAksjekap	0,10	-0,05	-0,04	-0,01	0,00	0,01	0,08	0,01	0,02	0,02	-0,05	0,08	0,10
37	RedAksjekap	0,04	-0,04	0,00	-0,03	0,04	-0,02	-0,04	-0,01	-0,01	0,00	-0,02	0,01	0,02
38	LnRådHon	0,17	-0,14	-0,14	-0,09	0,17	-0,04	-0,03	0,00	-0,05	-0,04	-0,09	0,04	0,05
39	Big4	0,08	-0,08	0,00	-0,08	0,08	-0,04	-0,04	0,03	-0,01	-0,01	-0,06	0,03	0,03
40	RevErENK	0,02	-0,02	-0,02	0,02	-0,02	0,01	0,00	-0,01	-0,01	-0,01	0,01	0,00	0,00
41	RfTarRegn	0,25	-0,02	0,15	0,25	-0,02	0,17	0,07	0,07	0,06	0,06	0,07	0,00	0,01
42	RfTarNær	0,13	-0,02	0,07	0,13	-0,02	0,09	0,03	0,04	0,04	0,03	0,04	-0,01	-0,01
43	NyRegnF	0,09	-0,05	0,09	-0,05	-0,02	-0,03	0,00	-0,02	-0,01	-0,01	0,00	-0,01	-0,02
44	LnRevHon	0,52	0,03	0,03	0,52	0,17	0,43	0,13	0,11	0,09	0,08	0,06	0,04	0,10
45	SammeRevFirma	0,02	-0,05	-0,03	-0,02	0,01	-0,01	-0,05	0,00	0,02	0,01	0,00	0,00	0,00
46	LånNærst	0,14	-0,16	0,08	0,01	0,02	-0,01	0,10	-0,04	0,01	0,01	0,14	-0,08	-0,16
47	SikkerhetNær	0,06	-0,02	0,01	-0,02	0,06	-0,01	-0,02	0,02	0,01	0,02	0,00	-0,01	-0,02
48	IntTrans>0-	0,13	-0,17	0,09	0,07	-0,17	0,06	-0,02	-0,02	0,03	0,03	0,13	-0,05	-0,12
49	IntTrans200-	0,14	-0,06	0,03	-0,01	0,05	-0,04	0,14	0,00	0,00	0,00	0,04	-0,03	-0,06
50	IntTrans1000-	0,27	-0,11	-0,04	-0,11	0,27	-0,11	0,08	-0,05	-0,04	-0,04	-0,01	-0,02	-0,05
51	UtleieNær	0,19	-0,05	0,06	0,19	0,01	0,11	-0,01	0,01	0,03	0,03	0,09	-0,02	-0,05
52	SalgNær	0,05	-0,01	0,02	0,05	0,01	0,02	0,01	0,02	0,03	0,02	0,02	-0,01	-0,01
53	BruttoFormue	0,09	-0,08	-0,05	-0,05	0,09	-0,03	-0,03	0,00	-0,02	-0,02	-0,08	0,02	0,05
54	HøyAltInnt	0,14	-0,26	-0,09	-0,26	0,08	-0,24	-0,07	0,05	-0,07	-0,06	-0,15	0,06	0,14
55	Lønnsinnt	0,43	-0,30	0,06	0,28	0,01	0,43	-0,06	-0,14	0,08	0,07	0,32	-0,09	-0,30

		Maks	*Min*	*1*	*2*	*3*	*4*	*5*	*6*	*7*	*8*	*9*	*10*	*11*
56	Kjønn	0,09	-0,07	0,04	0,09	-0,04	0,08	0,03	-0,03	-0,01	0,00	-0,07	0,00	0,03
57	Alder45-65	0,06	-0,03	-0,02	0,04	0,06	0,02	-0,01	0,01	-0,03	-0,03	-0,02	0,02	0,04
58	Alder65+	0,07	-0,09	0,00	-0,03	0,04	-0,09	-0,04	-0,04	-0,05	-0,04	-0,02	0,02	0,07
59	UtdNivå	0,05	-0,16	-0,02	-0,16	0,02	-0,08	-0,08	-0,10	-0,09	-0,08	-0,09	0,04	0,05
60	ÅrRelUtd	0,04	-0,16	0,00	-0,16	0,02	-0,11	-0,04	-0,06	-0,05	-0,04	0,04	-0,01	-0,06
61	RelUtd	0,06	-0,15	-0,03	-0,15	0,04	-0,10	-0,04	-0,05	-0,05	-0,04	-0,11	0,04	0,06
62	UtdNiv*RelUtd	0,03	-0,16	-0,01	-0,16	0,03	-0,10	-0,05	-0,06	-0,05	-0,04	0,01	0,00	-0,04
63	Gift	0,13	-0,12	-0,04	-0,01	0,07	0,01	-0,04	0,02	-0,02	-0,02	-0,12	0,04	0,13
63	FødtiNoMNFF	0,06	-0,05	-0,01	-0,02	0,05	-0,03	-0,02	0,05	0,00	0,00	-0,05	0,02	0,06
63	FamDagLeder	0,72	-0,22	0,10	0,17	-0,06	0,12	0,02	-0,04	0,05	0,04	0,72	-0,10	-0,22
63	FamMedlStyret	0,35	-0,53	0,10	-0,10	0,03	-0,07	-0,12	-0,14	-0,03	-0,02	0,35	-0,22	-0,53
63	AntFamEiere	0,46	-0,25	-0,05	0,03	0,09	-0,03	0,00	0,07	-0,02	-0,01	-0,25	0,10	0,46
63	AntFamilier	0,55	-0,33	-0,10	0,05	-0,01	0,03	0,07	0,12	0,01	0,01	-0,33	0,19	0,55
63	GjsnFamStørrelse	0,13	-0,07	-0,03	-0,03	0,13	-0,06	-0,07	0,00	-0,03	-0,03	-0,07	0,01	0,13

		12	*13*	*14*	*15*	*16*	*17*	*18*	*19*	*20*	*21*	*22*	*23*	*24*
1	Fravalg	-0,02	-0,06	-0,01	0,07	-0,11	0,02	0,01	-0,03	-0,02	0,06	0,00	-0,02	0,01
2	LnSalg	-0,04	0,14	-0,01	0,09	0,10	0,29	0,00	0,03	0,07	-0,02	0,11	-0,28	0,01
3	LnEiendeler	0,08	-0,01	-0,01	-0,07	0,06	-0,23	-0,12	0,04	0,27	-0,42	0,03	0,16	-0,15
4	AnsatteL	-0,04	0,09	-0,03	0,05	0,05	0,25	0,00	-0,02	0,01	0,05	0,08	-0,16	-0,06
5	Gjeld/Eien	-0,04	0,10	0,02	0,02	0,06	0,22	0,03	-0,03	-0,33	0,31	-0,15	-0,51	0,47
6	SaldoG/SumGj	-0,01	0,12	-0,01	-0,03	0,15	-0,09	-0,03	-0,01	-0,05	-0,08	-0,17	-0,15	0,13
7	Pant	-0,02	0,03	-0,01	0,02	0,01	0,10	0,10	-0,03	-0,04	0,05	-0,01	-0,09	0,02
8	Pant*LnSaldoG	-0,02	0,03	0,00	0,01	0,01	0,08	0,08	-0,03	-0,04	0,04	-0,02	-0,08	0,02
9	DLsStemmeandel	-0,02	-0,42	-0,18	0,58	-0,36	0,08	-0,01	-0,01	0,06	0,00	0,10	-0,02	-0,03
10	AntAksjonærer	0,01	0,16	-0,01	-0,02	0,24	-0,02	-0,01	0,04	-0,05	0,03	-0,04	0,00	0,01
11	LnAntAksjonærer	0,07	0,49	0,01	-0,14	0,62	0,01	0,01	0,08	-0,12	0,07	-0,12	-0,05	0,04
12	AntAksjeklasser		0,00	0,02	-0,01	0,03	-0,05	-0,03	0,06	0,01	-0,03	-0,01	0,03	-0,01
13	AntBeslTakere	0,00		0,21	-0,19	0,46	0,06	0,05	0,02	-0,10	0,07	-0,09	-0,08	0,05
14	DomEierURolle	0,02	0,21		0,12	0,02	0,00	-0,01	0,02	-0,02	0,01	-0,02	0,00	0,01
15	DL=SL	-0,01	-0,19	0,12		-0,20	0,03	-0,02	0,03	0,02	0,02	0,04	-0,02	-0,01
16	AntStyremedl	0,03	0,46	0,02	-0,20		0,01	0,04	0,03	-0,10	0,05	-0,11	-0,04	0,02
17	VarerKF/Eien	-0,05	0,06	0,00	0,03	0,01		0,04	-0,03	-0,06	0,16	0,04	-0,22	0,10
18	Alder<3	-0,03	0,05	-0,01	-0,02	0,04	0,04		-0,09	-0,04	0,08	0,01	-0,04	0,02
19	Alder>30	0,06	0,02	0,02	0,03	0,03	-0,03	-0,09		0,00	-0,02	-0,02	0,02	-0,02
20	TotKapRent	0,01	-0,10	-0,02	0,02	-0,10	-0,06	-0,04	0,00		-0,62	0,68	0,17	-0,24
21	TkrLav	-0,03	0,07	0,01	0,02	0,05	0,16	0,08	-0,02	-0,62		-0,33	-0,19	0,21
22	TkrHøy	-0,01	-0,09	-0,02	0,04	-0,11	0,04	0,01	-0,02	0,68	-0,33		0,09	-0,17
23	RangLikGr2	0,03	-0,08	0,00	-0,02	-0,04	-0,22	-0,04	0,02	0,17	-0,19	0,09		-0,74
24	LikGr2Lav	-0,01	0,05	0,01	-0,01	0,02	0,10	0,02	-0,02	-0,24	0,21	-0,17	-0,74	
25	LikGr2Høy	0,04	-0,07	0,01	-0,04	-0,04	-0,22	-0,04	0,02	0,03	-0,08	-0,04	0,74	-0,32
26	HarBetAnm	-0,02	0,03	0,02	0,02	0,00	0,16	0,00	-0,02	-0,08	0,10	-0,03	-0,17	0,16
27	AntPres	-0,03	0,03	0,02	0,03	-0,01	0,23	0,02	-0,04	-0,23	0,28	-0,09	-0,27	0,28
28	AntForb	-0,01	0,01	0,01	0,02	-0,01	0,08	0,02	-0,01	-0,07	0,08	-0,03	-0,09	0,09
29	RevBytt>.3	0,00	0,00	0,01	0,00	-0,01	0,02	0,04	0,00	-0,01	0,02	0,00	-0,02	0,02
30	Tilleggsskatt	0,00	0,00	0,00	0,00	-0,01	0,01	0,00	0,00	0,01	0,00	0,02	-0,01	0,01
31	Forsink:<1mnd	0,00	0,00	0,00	0,00	-0,01	0,02	0,00	-0,01	-0,03	0,04	-0,03	-0,03	0,04
32	Forsink:1-2mnd	-0,01	0,00	0,01	0,02	-0,02	0,06	0,00	-0,01	-0,08	0,10	-0,05	-0,08	0,08
33	Forsink:>2mnd	-0,01	0,00	0,02	0,01	-0,02	0,09	0,01	-0,01	-0,08	0,09	-0,04	-0,09	0,10
34	MuligEndSak	-0,01	0,00	0,01	0,01	-0,02	0,07	0,01	-0,01	-0,06	0,07	-0,02	-0,08	0,08
35	Klagemantall	0,00	0,00	0,01	0,00	0,00	0,03	0,00	-0,01	-0,05	0,06	-0,03	-0,03	0,04
36	NyAksjekap	0,00	0,06	0,00	-0,02	0,08	0,02	0,05	-0,02	-0,09	0,08	-0,05	-0,05	0,07
37	RedAksjekap	0,02	0,02	-0,01	-0,02	0,03	-0,02	-0,02	0,00	0,01	-0,01	0,00	0,04	-0,02
38	LnRådHon	0,04	0,01	0,01	-0,05	0,03	-0,07	-0,09	0,05	0,01	-0,04	-0,01	0,05	0,00
39	Big4	0,00	0,01	0,00	-0,04	0,05	-0,05	-0,01	-0,01	0,00	-0,02	-0,03	0,03	0,00
40	RevErENK	-0,01	0,00	0,00	0,01	-0,01	0,01	-0,01	0,02	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
41	RfTarRegn	-0,02	0,03	0,00	0,05	0,02	0,10	0,02	-0,02	-0,01	0,05	0,02	-0,10	0,01

		12	*13*	*14*	*15*	*16*	*17*	*18*	*19*	*20*	*21*	*22*	*23*	*24*
42	RfTarNær	-0,01	0,01	0,00	0,02	0,00	0,06	0,03	-0,02	0,00	0,02	0,02	-0,05	0,00
43	NyRegnF	0,00	-0,02	-0,01	0,00	-0,02	-0,01	0,02	-0,01	-0,01	0,01	-0,01	0,01	0,01
44	LnRevHon	0,00	0,10	0,00	0,04	0,09	0,21	-0,12	0,04	-0,02	0,05	0,01	-0,18	0,03
45	SammeRevFirma	-0,01	0,00	-0,02	-0,01	0,02	-0,02	0,21	-0,02	0,01	-0,01	0,00	0,03	-0,03
46	LånNærst	0,01	-0,11	0,00	0,07	-0,16	0,04	-0,05	0,01	0,00	0,01	0,00	-0,11	0,08
47	SikkerhetNær	0,01	-0,02	0,00	-0,01	-0,02	-0,01	-0,01	0,00	0,01	-0,02	0,00	0,03	-0,01
48	IntTrans>0-	-0,02	-0,08	-0,01	0,07	-0,11	0,09	0,00	-0,02	0,00	0,06	0,04	-0,06	0,00
49	IntTrans200-	0,01	-0,04	0,01	0,03	-0,06	0,02	-0,02	0,01	-0,03	0,01	-0,04	-0,13	0,13
50	IntTrans1000-	0,05	-0,05	0,02	-0,01	-0,05	-0,10	-0,05	0,03	0,01	-0,08	-0,05	0,00	0,05
51	UtleieNær	0,00	-0,04	0,00	0,07	-0,05	0,03	-0,05	0,02	0,02	-0,01	0,03	-0,02	-0,04
52	SalgNær	0,00	0,00	0,01	0,01	-0,01	0,02	0,02	-0,01	0,00	0,00	0,00	-0,02	0,01
53	BruttoFormue	0,02	0,10	0,04	-0,10	0,07	-0,05	-0,01	0,02	0,00	-0,03	-0,01	0,05	-0,02
54	HøyAltInnt	0,02	0,09	-0,03	-0,05	0,14	-0,16	0,02	-0,02	0,02	-0,05	-0,03	0,10	-0,01
55	Lønnsinnt	-0,01	-0,26	0,01	0,10	-0,26	0,15	-0,03	-0,01	0,09	-0,02	0,14	-0,03	-0,09
56	Kjønn	0,01	0,22	0,17	-0,13	0,06	0,07	0,02	0,02	-0,03	0,02	-0,02	-0,06	0,04
57	Alder45-65	0,01	0,03	0,02	-0,01	0,04	-0,01	-0,14	0,00	-0,01	-0,02	-0,02	0,02	-0,01
58	Alder65+	0,07	-0,03	0,01	0,03	0,01	-0,07	-0,10	0,17	0,00	-0,03	-0,02	0,05	-0,02
59	UtdNivå	0,02	0,05	0,02	-0,09	0,06	-0,12	0,01	-0,02	0,04	-0,03	0,05	0,12	-0,07
60	ÅrRelUtd	0,01	-0,05	0,01	0,01	-0,05	-0,06	-0,01	0,01	0,03	-0,04	0,01	0,06	-0,01
61	RelUtd	0,02	0,08	0,05	-0,09	0,06	-0,07	0,00	0,02	0,01	-0,02	-0,01	0,07	-0,02
62	UtdNiv*RelUtd	0,01	-0,03	0,01	-0,01	-0,02	-0,07	-0,01	0,01	0,03	-0,04	0,01	0,07	-0,02
63	Gift	0,02	0,16	0,04	-0,10	0,13	-0,04	-0,05	0,03	0,01	-0,04	-0,01	0,04	-0,03
63	FødtiNoMNFF	0,00	0,08	-0,01	-0,07	0,08	-0,01	-0,03	0,01	0,01	-0,03	-0,02	0,02	-0,01
63	FamDagLeder	-0,01	-0,16	-0,07	0,49	-0,20	0,08	-0,02	0,03	0,03	0,01	0,05	-0,04	-0,01
63	FamMedlStyret	0,02	-0,46	-0,05	0,20	-0,59	-0,06	-0,08	0,02	0,12	-0,10	0,09	0,08	-0,04
63	AntFamEiere	0,09	0,22	0,01	-0,06	0,29	-0,04	-0,04	0,09	-0,02	-0,02	-0,06	0,00	0,01
63	AntFamilier	-0,02	0,31	-0,04	-0,16	0,52	0,03	0,06	-0,01	-0,10	0,07	-0,09	-0,04	0,02
63	GjsnFamStørrelse	0,11	0,04	0,06	0,00	0,14	-0,08	-0,08	0,10	0,03	-0,07	-0,02	0,05	-0,02

		25	*26*	*27*	*28*	*29*	*30*	*31*	*32*	*33*	*34*	*35*	*36*	*37*
1	Fravalg	-0,03	0,00	0,05	0,03	0,00	0,00	0,00	0,01	0,01	-0,01	0,00	-0,04	0,00
2	LnSalg	-0,43	0,11	0,08	0,05	0,00	0,02	-0,02	-0,02	0,01	0,01	-0,01	-0,01	-0,03
3	LnEiendeler	0,11	-0,06	-0,22	-0,04	-0,01	0,01	-0,03	-0,09	-0,08	-0,03	-0,03	0,00	0,04
4	AnsatteL	-0,29	0,07	0,04	0,01	-0,01	0,01	-0,02	-0,02	-0,01	-0,01	-0,01	0,01	-0,02
5	Gjeld/Eien	-0,32	0,20	0,45	0,13	0,04	0,02	0,05	0,12	0,13	0,11	0,05	0,08	-0,04
6	SaldoG/SumGj	-0,13	0,05	0,06	0,01	-0,01	0,01	0,00	0,01	0,00	0,01	0,00	0,01	-0,01
7	Pant	-0,11	0,05	0,05	0,02	-0,01	0,01	0,00	0,01	0,02	0,01	0,00	0,02	-0,01
8	Pant*LnSaldoG	-0,10	0,05	0,05	0,02	0,00	0,01	0,00	0,01	0,02	0,01	0,00	0,02	0,00
9	DLsStemmeandel	-0,06	0,02	0,03	0,01	-0,01	0,00	0,00	0,02	0,01	0,01	-0,01	-0,05	-0,02
10	AntAksjonærer	0,00	0,01	-0,01	0,00	0,00	0,00	-0,01	-0,01	0,00	-0,01	0,00	0,08	0,01
11	LnAntAksjonærer	-0,04	0,01	0,01	0,01	0,00	-0,01	-0,01	-0,02	-0,01	0,00	0,00	0,10	0,02
12	AntAksjeklasser	0,04	-0,02	-0,03	-0,01	0,00	0,00	0,00	-0,01	-0,01	-0,01	0,00	0,00	0,02
13	AntBeslTakere	-0,07	0,03	0,03	0,01	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,06	0,02
14	DomEierURolle	0,01	0,02	0,02	0,01	0,01	0,00	0,00	0,01	0,02	0,01	0,01	0,00	-0,01
15	DL=SL	-0,04	0,02	0,03	0,02	0,00	0,00	0,00	0,02	0,01	0,01	0,00	-0,02	-0,02
16	AntStyremedl	-0,04	0,00	-0,01	-0,01	-0,01	-0,01	-0,01	-0,02	-0,02	-0,02	0,00	0,08	0,03
17	VarerKF/Eien	-0,22	0,16	0,23	0,08	0,02	0,01	0,02	0,06	0,09	0,07	0,03	0,02	-0,02
18	Alder<3	-0,04	0,00	0,02	0,02	0,04	0,00	0,00	0,00	0,01	0,01	0,00	0,05	-0,02
19	Alder>30	0,02	-0,02	-0,04	-0,01	0,00	0,00	-0,01	-0,01	-0,01	-0,01	-0,01	-0,02	0,00
20	TotKapRent	0,03	-0,08	-0,23	-0,07	-0,01	0,01	-0,03	-0,08	-0,08	-0,06	-0,05	-0,09	0,01
21	TkrLav	-0,08	0,10	0,28	0,08	0,02	0,00	0,04	0,10	0,09	0,07	0,06	0,08	-0,01
22	TkrHøy	-0,04	-0,03	-0,09	-0,03	0,00	0,02	-0,03	-0,05	-0,04	-0,02	-0,03	-0,05	0,00
23	RangLikGr2	0,74	-0,17	-0,27	-0,09	-0,02	-0,01	-0,03	-0,08	-0,09	-0,08	-0,03	-0,05	0,04
24	LikGr2Lav	-0,32	0,16	0,28	0,09	0,02	0,01	0,04	0,08	0,10	0,08	0,04	0,07	-0,02
25	LikGr2Høy		-0,10	-0,14	-0,05	0,00	-0,01	0,00	-0,04	-0,05	-0,04	-0,02	-0,02	0,04
26	HarBetAnm	-0,10		0,30	0,16	0,04	0,06	0,02	0,08	0,16	0,16	0,10	0,02	0,00
27	AntPres	-0,14	0,30		0,19	0,04	0,07	0,04	0,23	0,35	0,30	0,13	0,04	-0,01

		25	*26*	*27*	*28*	*29*	*30*	*31*	*32*	*33*	*34*	*35*	*36*	*37*
28	AntForb	-0,05	0,16	0,19		0,04	0,09	0,02	0,04	0,13	0,16	0,16	0,01	0,00
29	RevBytt>.3	0,00	0,04	0,04	0,04		0,01	0,01	0,02	0,03	0,03	0,01	0,01	0,00
30	Tilleggsskatt	-0,01	0,06	0,07	0,09	0,01		0,00	0,00	0,00	0,12	0,21	0,00	0,00
31	Forsink:<1mnd	0,00	0,02	0,04	0,02	0,01	0,00		-0,05	-0,05	-0,03	-0,01	0,01	0,00
32	Forsink:1-2mnd	-0,04	0,08	0,23	0,04	0,02	0,00	-0,05		-0,05	-0,04	-0,02	0,01	0,00
33	Forsink:>2mnd	-0,05	0,16	0,35	0,13	0,03	0,00	-0,05	-0,05		0,37	-0,01	0,00	-0,01
34	MuligEndSak	-0,04	0,16	0,30	0,16	0,03	0,12	-0,03	-0,04	0,37		0,02	0,01	0,00
35	Klagemantall	-0,02	0,10	0,13	0,16	0,01	0,21	-0,01	-0,02	-0,01	0,02		0,00	0,00
36	NyAksjekap	-0,02	0,02	0,04	0,01	0,01	0,00	0,01	0,01	0,00	0,01	0,00		-0,01
37	RedAksjekap	0,04	0,00	-0,01	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	-0,01	0,00	0,00	-0,01	
38	LnRådHon	0,07	-0,01	0,00	0,01	0,02	0,00	0,01	0,00	0,01	0,03	0,00	0,02	0,03
39	Big4	0,05	-0,01	-0,02	-0,01	-0,10	0,00	-0,01	-0,03	0,00	0,01	0,01	0,02	0,00
40	RevErENK	-0,01	0,01	0,02	0,00	-0,01	0,00	0,01	0,03	0,01	0,01	0,01	-0,01	-0,01
41	RfTarRegn	-0,14	0,04	0,04	0,00	-0,01	-0,02	-0,03	0,00	-0,01	-0,01	-0,09	0,01	-0,02
42	RfTarNær	-0,07	0,01	0,02	-0,02	-0,01	-0,03	-0,02	0,00	-0,01	-0,02	-0,12	0,00	-0,02
43	NyRegnF	0,03	0,01	0,03	0,03	0,00	0,04	0,02	0,01	0,02	0,03	0,11	0,00	0,00
44	LnRevHon	-0,24	0,14	0,12	0,08	0,03	0,03	0,00	0,00	0,05	0,06	0,02	0,02	0,00
45	SammeRevFirma	0,01	-0,05	-0,06	-0,04	-0,48	-0,01	-0,02	-0,04	-0,04	-0,04	-0,02	0,01	-0,01
46	LånNærst	-0,07	0,03	0,10	0,02	0,01	-0,01	0,02	0,05	0,04	0,04	-0,07	-0,01	-0,01
47	SikkerhetNær	0,04	0,00	0,00	0,00	0,01	0,00	0,00	0,00	-0,01	0,00	-0,01	0,00	0,01
48	IntTrans>0-	-0,08	0,02	0,06	0,00	0,00	-0,01	0,01	0,02	0,01	0,00	-0,04	-0,04	-0,01
49	IntTrans200-	-0,07	0,04	0,09	0,03	0,01	0,00	0,02	0,03	0,04	0,04	-0,03	0,02	-0,01
50	IntTrans1000-	0,05	-0,02	0,00	0,00	0,01	0,00	0,02	0,01	0,00	0,02	-0,02	0,03	0,00
51	UtleieNær	-0,08	0,00	-0,01	0,00	-0,01	-0,01	-0,01	-0,01	-0,02	-0,01	-0,02	-0,02	-0,01
52	SalgNær	-0,02	0,01	0,01	0,01	0,00	-0,01	0,01	0,01	0,00	0,01	-0,01	-0,01	0,00
53	BruttoFormue	0,05	-0,02	-0,03	-0,01	0,00	0,00	0,00	-0,02	-0,01	-0,01	0,00	0,01	0,01
54	HøyAltInnt	0,15	-0,06	-0,08	-0,03	-0,01	-0,01	0,00	-0,02	-0,03	-0,02	0,00	0,02	0,01
55	Lønnsinnt	-0,13	0,02	0,00	-0,01	0,00	0,01	-0,01	-0,02	-0,02	-0,02	-0,01	-0,03	-0,01
56	Kjønn	-0,05	0,01	0,01	0,00	0,00	-0,01	0,00	-0,01	-0,01	-0,01	0,00	0,00	0,01
57	Alder45-65	0,00	-0,03	-0,03	-0,01	-0,01	0,00	-0,01	-0,02	-0,02	-0,02	-0,01	0,00	0,00
58	Alder65+	0,06	-0,04	-0,05	-0,01	0,00	-0,01	0,00	-0,01	-0,03	-0,02	-0,01	-0,02	0,01
59	UtdNivå	0,11	-0,07	-0,07	-0,04	0,01	-0,01	0,01	-0,01	-0,02	-0,02	-0,01	0,03	0,01
60	ÅrRelUtd	0,09	-0,03	-0,04	-0,02	0,01	0,00	0,01	0,00	-0,01	0,00	0,00	0,02	0,01
61	RelUtd	0,09	-0,03	-0,04	-0,02	0,01	0,00	0,01	-0,01	-0,01	0,00	-0,01	0,04	0,01
62	UtdNiv*RelUtd	0,09	-0,03	-0,04	-0,02	0,01	0,00	0,01	-0,01	-0,01	0,00	-0,01	0,02	0,01
63	Gift	0,03	-0,06	-0,07	-0,03	-0,01	-0,01	-0,01	-0,03	-0,05	-0,03	-0,02	0,01	0,01
63	FødtiNoMNFF	0,02	-0,01	-0,05	-0,02	-0,01	-0,01	-0,01	-0,02	-0,02	-0,03	-0,01	0,01	0,01
63	FamDagLeder	-0,07	0,03	0,04	0,02	-0,01	0,00	0,00	0,01	0,01	0,01	-0,01	-0,04	-0,01
63	FamMedlStyret	0,07	-0,03	-0,03	-0,01	0,00	0,01	0,01	0,01	0,00	0,00	-0,01	-0,08	-0,01
63	AntFamEiere	0,01	-0,02	-0,03	-0,01	-0,01	-0,01	-0,01	-0,02	-0,03	-0,02	0,00	0,00	0,01
63	AntFamilier	-0,04	0,01	0,00	0,00	0,00	-0,01	-0,01	-0,01	-0,01	0,00	0,01	0,08	0,01
63	GjsnFamStørrelse	0,06	-0,05	-0,07	-0,03	-0,01	-0,01	-0,01	-0,03	-0,04	-0,03	-0,02	-0,03	0,01

		39	*40*	*41*	*42*	*43*	*44*	*45*	*46*	*47*	*48*	*49*	*50*	*51*
1	Fravalg	0,00	-0,02	0,15	0,07	0,09	0,03	-0,03	0,08	0,01	0,09	0,03	-0,04	0,06
2	LnSalg	-0,08	0,02	0,25	0,13	-0,05	0,52	-0,02	0,01	-0,02	0,07	-0,01	-0,11	0,19
3	LnEiendeler	0,08	-0,02	-0,02	-0,02	-0,02	0,17	0,01	0,02	0,06	-0,17	0,05	0,27	0,01
4	AnsatteL	-0,04	0,01	0,17	0,09	-0,03	0,43	-0,01	-0,01	-0,01	0,06	-0,04	-0,11	0,11
5	Gjeld/Eien	-0,04	0,00	0,07	0,03	0,00	0,13	-0,05	0,10	-0,02	-0,02	0,14	0,08	-0,01
6	SaldoG/SumGj	0,03	-0,01	0,07	0,04	-0,02	0,11	0,00	-0,04	0,02	-0,02	0,00	-0,05	0,01
7	Pant	-0,01	-0,01	0,06	0,04	-0,01	0,09	0,02	0,01	0,01	0,03	0,00	-0,04	0,03
8	Pant*LnSaldoG	-0,01	-0,01	0,06	0,03	-0,01	0,08	0,01	0,01	0,02	0,03	0,00	-0,04	0,03
9	DLsStemmeandel	-0,06	0,01	0,07	0,04	0,00	0,06	0,00	0,14	0,00	0,13	0,04	-0,01	0,09
10	AntAksjonærer	0,03	0,00	0,00	-0,01	-0,01	0,04	0,00	-0,08	-0,01	-0,05	-0,03	-0,02	-0,02
11	LnAntAksjonærer	0,03	0,00	0,01	-0,01	-0,02	0,10	0,00	-0,16	-0,02	-0,12	-0,06	-0,05	-0,05
12	AntAksjeklasser	0,00	-0,01	-0,02	-0,01	0,00	0,00	-0,01	0,01	0,01	-0,02	0,01	0,05	0,00
13	AntBeslTakere	0,01	0,00	0,03	0,01	-0,02	0,10	0,00	-0,11	-0,02	-0,08	-0,04	-0,05	-0,04

		39	*40*	*41*	*42*	*43*	*44*	*45*	*46*	*47*	*48*	*49*	*50*	*51*
14	DomEierURolle	0,00	0,00	0,00	0,00	-0,01	0,00	-0,02	0,00	0,00	-0,01	0,01	0,02	0,00
15	DL=SL	-0,04	0,01	0,05	0,02	0,00	0,04	-0,01	0,07	-0,01	0,07	0,03	-0,01	0,07
16	AntStyremedl	0,05	-0,01	0,02	0,00	-0,02	0,09	0,02	-0,16	-0,02	-0,11	-0,06	-0,05	-0,05
17	VarerKF/Eien	-0,05	0,01	0,10	0,06	-0,01	0,21	-0,02	0,04	-0,01	0,09	0,02	-0,10	0,03
18	Alder<3	-0,01	-0,01	0,02	0,03	0,02	-0,12	0,21	-0,05	-0,01	0,00	-0,02	-0,05	-0,05
19	Alder>30	-0,01	0,02	-0,02	-0,02	-0,01	0,04	-0,02	0,01	0,00	-0,02	0,01	0,03	0,02
20	TotKapRent	0,00	0,00	-0,01	0,00	-0,01	-0,02	0,01	0,00	0,01	0,00	-0,03	0,01	0,02
21	TkrLav	-0,02	0,00	0,05	0,02	0,01	0,05	-0,01	0,01	-0,02	0,06	0,01	-0,08	-0,01
22	TkrHøy	-0,03	0,00	0,02	0,02	-0,01	0,01	0,00	0,00	0,00	0,04	-0,04	-0,05	0,03
23	RangLikGr2	0,03	0,00	-0,10	-0,05	0,01	-0,18	0,03	-0,11	0,03	-0,06	-0,13	0,00	-0,02
24	LikGr2Lav	0,00	0,00	0,01	0,00	0,01	0,03	-0,03	0,08	-0,01	0,00	0,13	0,05	-0,04
25	LikGr2Høy	0,05	-0,01	-0,14	-0,07	0,03	-0,24	0,01	-0,07	0,04	-0,08	-0,07	0,05	-0,08
26	HarBetAnm	-0,01	0,01	0,04	0,01	0,01	0,14	-0,05	0,03	0,00	0,02	0,04	-0,02	0,00
27	AntPres	-0,02	0,02	0,04	0,02	0,03	0,12	-0,06	0,10	0,00	0,06	0,09	0,00	-0,01
28	AntForb	-0,01	0,00	0,00	-0,02	0,03	0,08	-0,04	0,02	0,00	0,00	0,03	0,00	0,00
29	RevBytt>.3	-0,10	-0,01	-0,01	-0,01	0,00	0,03	-0,48	0,01	0,01	0,00	0,01	0,01	-0,01
30	Tilleggsskatt	0,00	0,00	-0,02	-0,03	0,04	0,03	-0,01	-0,01	0,00	-0,01	0,00	0,00	-0,01
31	Forsink:<1mnd	-0,01	0,01	-0,03	-0,02	0,02	0,00	-0,02	0,02	0,00	0,01	0,02	0,02	-0,01
32	Forsink:1-2mnd	-0,03	0,03	0,00	0,00	0,01	0,00	-0,04	0,05	0,00	0,02	0,03	0,01	-0,01
33	Forsink:>2mnd	0,00	0,01	-0,01	-0,01	0,02	0,05	-0,04	0,04	-0,01	0,01	0,04	0,00	-0,02
34	MuligEndSak	0,01	0,01	-0,01	-0,02	0,03	0,06	-0,04	0,04	0,00	0,00	0,04	0,02	-0,01
35	Klagemantall	0,01	0,01	-0,09	-0,12	0,11	0,02	-0,02	-0,07	-0,01	-0,04	-0,03	-0,02	-0,02
36	NyAksjekap	0,02	-0,01	0,01	0,00	0,00	0,02	0,01	-0,01	0,00	-0,04	0,02	0,03	-0,02
37	RedAksjekap	0,00	-0,01	-0,02	-0,02	0,00	0,00	-0,01	-0,01	0,01	-0,01	-0,01	0,00	-0,01
38	LnRådHon	0,09	-0,02	-0,16	-0,07	0,05	0,09	-0,02	0,00	0,02	-0,07	0,01	0,09	-0,03
39	Big4		-0,12	0,01	-0,04	-0,01	0,06	0,08	-0,05	0,00	-0,05	-0,02	0,01	-0,06
40	RevErENK	-0,12		-0,01	0,02	0,00	-0,03	0,04	0,00	0,00	0,00	0,01	-0,01	0,03
41	RfTarRegn	0,01	-0,01		0,50	-0,34	0,19	-0,01	0,10	0,00	0,09	0,03	-0,03	0,07
42	RfTarNær	-0,04	0,02	0,50		-0,25	0,09	0,00	0,10	0,00	0,09	0,04	-0,01	0,08
43	NyRegnF	-0,01	0,00	-0,34	-0,25		-0,03	0,00	-0,04	-0,01	-0,03	-0,02	-0,01	-0,03
44	LnRevHon	0,06	-0,03	0,19	0,09	-0,03		-0,09	0,07	0,01	0,02	0,02	0,02	0,11
45	SammeRevFirma	0,08	0,04	-0,01	0,00	0,00	-0,09		-0,03	-0,01	-0,01	-0,02	-0,01	0,00
46	LånNærst	-0,05	0,00	0,10	0,10	-0,04	0,07	-0,03		0,10	0,40	0,31	0,22	0,13
47	SikkerhetNær	0,00	0,00	0,00	0,00	-0,01	0,01	-0,01	0,10		-0,05	0,04	0,17	0,01
48	IntTrans>0-	-0,05	0,00	0,09	0,09	-0,03	0,02	-0,01	0,40	-0,05		-0,30	-0,20	0,09
49	IntTrans200-	-0,02	0,01	0,03	0,04	-0,02	0,02	-0,02	0,31	0,04	-0,30		-0,15	0,03
50	IntTrans1000-	0,01	-0,01	-0,03	-0,01	-0,01	0,02	-0,01	0,22	0,17	-0,20	-0,15		-0,01
51	UtleieNær	-0,06	0,03	0,07	0,08	-0,03	0,11	0,00	0,13	0,01	0,09	0,03	-0,01	
52	SalgNær	-0,01	0,01	0,02	0,01	-0,01	0,03	0,00	0,06	0,01	0,02	0,03	0,02	0,06
53	BruttoFormue	0,02	-0,01	-0,03	-0,01	0,00	-0,02	0,00	-0,02	0,00	-0,05	0,00	0,04	-0,01
54	HøyAltInnt	0,05	-0,01	-0,10	-0,06	0,01	-0,17	0,02	-0,07	0,00	-0,09	-0,02	0,04	-0,09
55	Lønnsinnt	-0,04	0,01	0,09	0,06	-0,01	0,21	-0,01	0,10	0,00	0,12	0,00	-0,04	0,11
56	Kjønn	-0,01	0,00	0,03	0,01	0,00	0,06	0,00	0,00	0,00	0,01	-0,01	-0,01	-0,01
57	Alder45-65	0,01	0,00	0,00	-0,01	-0,01	0,04	-0,02	0,00	0,00	-0,02	0,01	0,02	0,04
58	Alder65+	0,00	0,02	-0,03	-0,03	-0,01	0,00	-0,02	0,02	0,00	-0,02	0,01	0,05	0,02
59	UtdNivå	0,02	0,00	-0,08	-0,05	0,01	-0,08	-0,01	-0,03	0,01	-0,04	-0,02	0,03	-0,03
60	ÅrRelUtd	0,01	0,00	-0,12	-0,08	0,01	-0,08	-0,01	0,00	0,01	-0,03	0,00	0,05	-0,04
61	RelUtd	0,01	-0,01	-0,12	-0,08	0,00	-0,07	-0,01	-0,03	0,00	-0,05	-0,01	0,04	-0,05
62	UtdNiv*RelUtd	0,01	0,00	-0,12	-0,08	0,00	-0,09	-0,01	0,00	0,01	-0,03	0,00	0,05	-0,04
63	Gift	0,03	-0,01	-0,03	-0,02	-0,01	-0,01	0,00	-0,04	0,00	-0,04	-0,02	0,01	0,00
63	FødtiNoMNFF	0,04	-0,01	-0,01	-0,01	-0,01	-0,03	0,01	-0,03	0,00	-0,03	0,00	-0,01	0,00
63	FamDagLeder	-0,06	0,01	0,07	0,05	-0,01	0,09	-0,01	0,11	0,00	0,10	0,04	-0,01	0,09
63	FamMedlStyret	-0,03	0,01	-0,03	-0,01	0,01	-0,08	-0,01	0,19	0,03	0,11	0,08	0,09	0,08
63	AntFamEiere	0,03	0,00	-0,03	-0,02	-0,01	0,03	0,00	-0,04	-0,01	-0,06	0,00	0,02	0,02
63	AntFamilier	0,04	-0,01	0,01	-0,01	-0,01	0,04	0,02	-0,19	-0,02	-0,11	-0,07	-0,07	-0,07
63	GjsnFamStørrelse	0,03	0,00	-0,05	-0,02	-0,01	-0,01	0,00	0,03	0,00	-0,02	0,02	0,06	0,04

		52	*53*	*54*	*55*	*56*	*57*	*58*	*59*	*60*	*61*	*62*	*63*	*64*
1	Fravalg	0,02	-0,05	-0,09	0,06	0,04	-0,02	0,00	-0,02	0,00	-0,03	-0,01	-0,04	-0,01
2	LnSalg	0,05	-0,05	-0,26	0,28	0,09	0,04	-0,03	-0,16	-0,16	-0,15	-0,16	-0,01	-0,02
3	LnEiendeler	0,01	0,09	0,08	0,01	-0,04	0,06	0,04	0,02	0,02	0,04	0,03	0,07	0,05
4	AnsatteL	0,02	-0,03	-0,24	0,43	0,08	0,02	-0,09	-0,08	-0,11	-0,10	-0,10	0,01	-0,03
5	Gjeld/Eien	0,01	-0,03	-0,07	-0,06	0,03	-0,01	-0,04	-0,08	-0,04	-0,04	-0,05	-0,04	-0,02
6	SaldoG/SumGj	0,02	0,00	0,05	-0,14	-0,03	0,01	-0,04	-0,10	-0,06	-0,05	-0,06	0,02	0,05
7	Pant	0,03	-0,02	-0,07	0,08	-0,01	-0,03	-0,05	-0,09	-0,05	-0,05	-0,05	-0,02	0,00
8	Pant*LnSaldoG	0,02	-0,02	-0,06	0,07	0,00	-0,03	-0,04	-0,08	-0,04	-0,04	-0,04	-0,02	0,00
9	DLsStemmeandel	0,02	-0,08	-0,15	0,32	-0,07	-0,02	-0,02	-0,09	0,04	-0,11	0,01	-0,12	-0,05
10	AntAksjonærer	-0,01	0,02	0,06	-0,09	0,00	0,02	0,02	0,04	-0,01	0,04	0,00	0,04	0,02
11	LnAntAksjonærer	-0,01	0,05	0,14	-0,30	0,03	0,04	0,07	0,05	-0,06	0,06	-0,04	0,13	0,06
12	AntAksjeklasser	0,00	0,02	0,02	-0,01	0,01	0,01	0,07	0,02	0,01	0,02	0,01	0,02	0,00
13	AntBeslTakere	0,00	0,10	0,09	-0,26	0,22	0,03	-0,03	0,05	-0,05	0,08	-0,03	0,16	0,08
14	DomEierURolle	0,01	0,04	-0,03	0,01	0,17	0,02	0,01	0,02	0,01	0,05	0,01	0,04	-0,01
15	DL=SL	0,01	-0,10	-0,05	0,10	-0,13	-0,01	0,03	-0,09	0,01	-0,09	-0,01	-0,10	-0,07
16	AntStyremedl	-0,01	0,07	0,14	-0,26	0,06	0,04	0,01	0,06	-0,05	0,06	-0,02	0,13	0,08
17	VarerKF/Eien	0,02	-0,05	-0,16	0,15	0,07	-0,01	-0,07	-0,12	-0,06	-0,07	-0,07	-0,04	-0,01
18	Alder<3	0,02	-0,01	0,02	-0,03	0,02	-0,14	-0,10	0,01	-0,01	0,00	-0,01	-0,05	-0,03
19	Alder>30	-0,01	0,02	-0,02	-0,01	0,02	0,00	0,17	-0,02	0,01	0,02	0,01	0,03	0,01
20	TotKapRent	0,00	0,00	0,02	0,09	-0,03	-0,01	0,00	0,04	0,03	0,01	0,03	0,01	0,01
21	TkrLav	0,00	-0,03	-0,05	-0,02	0,02	-0,02	-0,03	-0,03	-0,04	-0,02	-0,04	-0,04	-0,03
22	TkrHøy	0,00	-0,01	-0,03	0,14	-0,02	-0,02	-0,02	0,05	0,01	-0,01	0,01	-0,01	-0,02
23	RangLikGr2	-0,02	0,05	0,10	-0,03	-0,06	0,02	0,05	0,12	0,06	0,07	0,07	0,04	0,02
24	LikGr2Lav	0,01	-0,02	-0,01	-0,09	0,04	-0,01	-0,02	-0,07	-0,01	-0,02	-0,02	-0,03	-0,01
25	LikGr2Høy	-0,02	0,05	0,15	-0,13	-0,05	0,00	0,06	0,11	0,09	0,09	0,09	0,03	0,02
26	HarBetAnm	0,01	-0,02	-0,06	0,02	0,01	-0,03	-0,04	-0,07	-0,03	-0,03	-0,03	-0,06	-0,01
27	AntPres	0,01	-0,03	-0,08	0,00	0,01	-0,03	-0,05	-0,07	-0,04	-0,04	-0,04	-0,07	-0,05
28	AntForb	0,01	-0,01	-0,03	-0,01	0,00	-0,01	-0,01	-0,04	-0,02	-0,02	-0,02	-0,03	-0,02
29	RevBytt>.3	0,00	0,00	-0,01	0,00	0,00	-0,01	0,00	0,01	0,01	0,01	0,01	-0,01	-0,01
30	Tilleggsskatt	-0,01	0,00	-0,01	0,01	-0,01	0,00	-0,01	-0,01	0,00	0,00	0,00	-0,01	-0,01
31	Forsink:<1mnd	0,01	0,00	0,00	-0,01	0,00	-0,01	0,00	0,01	0,01	0,01	0,01	-0,01	-0,01
32	Forsink:1-2mnd	0,01	-0,02	-0,02	-0,02	-0,01	-0,02	-0,01	-0,01	0,00	-0,01	-0,01	-0,03	-0,02
33	Forsink:>2mnd	0,00	-0,01	-0,03	-0,02	-0,01	-0,02	-0,03	-0,02	-0,01	-0,01	-0,01	-0,05	-0,02
34	MuligEndSak	0,01	-0,01	-0,02	-0,02	-0,01	-0,02	-0,02	-0,02	0,00	0,00	0,00	-0,03	-0,03
35	Klagemantall	-0,01	0,00	0,00	-0,01	0,00	-0,01	-0,01	-0,01	0,00	-0,01	-0,01	-0,02	-0,01
36	NyAksjekap	-0,01	0,01	0,02	-0,03	0,00	0,00	-0,02	0,03	0,02	0,04	0,02	0,01	0,01
37	RedAksjekap	0,00	0,01	0,01	-0,01	0,01	0,00	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01
38	LnRådHon	0,00	0,04	0,06	-0,04	-0,01	0,03	0,04	0,07	0,02	0,03	0,02	0,03	-0,01
39	Big4	-0,01	0,02	0,05	-0,04	-0,01	0,01	0,00	0,02	0,01	0,01	0,01	0,03	0,04
40	RevErENK	0,01	-0,01	-0,01	0,01	0,00	0,00	0,02	0,00	0,00	-0,01	0,00	-0,01	-0,01
41	RfTarRegn	0,02	-0,03	-0,10	0,09	0,03	0,00	-0,03	-0,08	-0,12	-0,12	-0,12	-0,03	-0,01
42	RfTarNær	0,01	-0,01	-0,06	0,06	0,01	-0,01	-0,03	-0,05	-0,08	-0,08	-0,08	-0,02	-0,01
43	NyRegnF	-0,01	0,00	0,01	-0,01	0,00	-0,01	-0,01	0,01	0,01	0,00	0,00	-0,01	-0,01
44	LnRevHon	0,03	-0,02	-0,17	0,21	0,06	0,04	0,00	-0,08	-0,08	-0,07	-0,09	-0,01	-0,03
45	SammeRevFirma	0,00	0,00	0,02	-0,01	0,00	-0,02	-0,02	-0,01	-0,01	-0,01	-0,01	0,00	0,01
46	LånNærst	0,06	-0,02	-0,07	0,10	0,00	0,00	0,02	-0,03	0,00	-0,03	0,00	-0,04	-0,03
47	SikkerhetNær	0,01	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01	0,01	0,00	0,01	0,00	0,00
48	IntTrans>0-	0,02	-0,05	-0,09	0,12	0,01	-0,02	-0,02	-0,04	-0,03	-0,05	-0,03	-0,04	-0,03
49	IntTrans200-	0,03	0,00	-0,02	0,00	-0,01	0,01	0,01	-0,02	0,00	-0,01	0,00	-0,02	0,00
50	IntTrans1000-	0,02	0,04	0,04	-0,04	-0,01	0,02	0,05	0,03	0,05	0,04	0,05	0,01	-0,01
51	UtleieNær	0,06	-0,01	-0,09	0,11	-0,01	0,04	0,02	-0,03	-0,04	-0,05	-0,04	0,00	0,00
52	SalgNær		0,00	-0,02	0,03	0,00	0,00	-0,01	-0,03	-0,01	-0,01	-0,01	-0,01	0,01
53	BruttoFormue	0,00		0,40	0,31	-0,02	0,03	0,01	0,04	0,02	0,05	0,03	0,04	0,04
54	HøyAltInnt	-0,02	0,40		-0,08	-0,12	0,02	-0,04	0,17	0,08	0,12	0,10	0,08	0,03
55	Lønnsinnt	0,03	0,31	-0,08		0,03	0,00	-0,05	-0,05	0,00	-0,07	-0,01	-0,06	-0,03
56	Kjønn	0,00	-0,02	-0,12	0,03		-0,02	-0,02	0,02	0,02	0,00	-0,01	-0,02	-0,01
57	Alder45-65	0,00	0,03	0,02	0,00	-0,02		-0,37	-0,01	-0,06	-0,03	-0,05	0,12	0,04

		52	*53*	*54*	*55*	*56*	*57*	*58*	*59*	*60*	*61*	*62*	*63*	*64*
58	Alder65+	-0,01	0,01	-0,04	-0,05	-0,02	-0,37		-0,02	-0,06	-0,03	-0,04	0,06	0,04
59	UtdNivå	-0,03	0,04	0,17	-0,05	0,02	-0,01	-0,02		0,31	0,37	0,34	0,06	-0,02
60	ÅrRelUtd	-0,01	0,02	0,08	0,00	0,02	-0,06	-0,06	0,31		0,73	0,85	-0,01	0,01
61	RelUtd	-0,01	0,05	0,12	-0,07	0,00	-0,03	-0,03	0,37	0,73		0,87	0,04	0,00
62	UtdNiv*RelUtd	-0,01	0,03	0,10	-0,01	-0,01	-0,05	-0,04	0,34	0,85	0,87		0,00	0,00
63	Gift	-0,01	0,04	0,08	-0,06	-0,02	0,12	0,06	0,06	-0,01	0,04	0,00		0,02
63	FødtiNoMNFF	0,01	0,04	0,03	-0,03	-0,01	0,04	0,04	-0,02	0,01	0,00	0,00	0,02	
63	FamDagLeder	0,02	-0,05	-0,13	0,21	0,03	0,01	0,01	-0,09	0,02	-0,09	-0,01	-0,03	-0,02
63	FamMedlStyret	0,01	-0,06	-0,14	0,26	0,01	-0,02	0,06	-0,06	0,04	-0,07	0,02	-0,04	-0,05
63	AntFamEiere	0,00	0,03	0,07	-0,17	0,07	0,05	0,12	0,01	-0,04	0,02	-0,02	0,13	0,05
63	AntFamilier	-0,02	0,05	0,16	-0,24	-0,04	0,03	-0,04	0,07	-0,04	0,05	-0,02	0,06	0,05
63	GjsnFamStørrelse	0,01	0,02	0,00	-0,03	0,10	0,05	0,16	0,00	-0,01	0,01	-0,01	0,25	0,05

		65	*66*	*67*	*68*	*69*
1	Fravalg	0,10	0,10	-0,05	-0,10	-0,03
2	LnSalg	0,17	-0,10	0,03	0,05	-0,03
3	LnEiendeler	-0,06	0,03	0,09	-0,01	0,13
4	AnsatteL	0,12	-0,07	-0,03	0,03	-0,06
5	Gjeld/Eien	0,02	-0,12	0,00	0,07	-0,07
6	SaldoG/SumGj	-0,04	-0,14	0,07	0,12	0,00
7	Pant	0,05	-0,03	-0,02	0,01	-0,03
8	Pant*LnSaldoG	0,04	-0,02	-0,01	0,01	-0,03
9	DLsStemmeandel	0,72	0,35	-0,25	-0,33	-0,07
10	AntAksjonærer	-0,10	-0,22	0,10	0,19	0,01
11	LnAntAksjonærer	-0,22	-0,53	0,46	0,55	0,13
12	AntAksjeklasser	-0,01	0,02	0,09	-0,02	0,11
13	AntBeslTakere	-0,16	-0,46	0,22	0,31	0,04
14	DomEierURolle	-0,07	-0,05	0,01	-0,04	0,06
15	DL=SL	0,49	0,20	-0,06	-0,16	0,00
16	AntStyremedl	-0,20	-0,59	0,29	0,52	0,14
17	VarerKF/Eien	0,08	-0,06	-0,04	0,03	-0,08
18	Alder<3	-0,02	-0,08	-0,04	0,06	-0,08
19	Alder>30	0,03	0,02	0,09	-0,01	0,10
20	TotKapRent	0,03	0,12	-0,02	-0,10	0,03
21	TkrLav	0,01	-0,10	-0,02	0,07	-0,07
22	TkrHøy	0,05	0,09	-0,06	-0,09	-0,02
23	RangLikGr2	-0,04	0,08	0,00	-0,04	0,05
24	LikGr2Lav	-0,01	-0,04	0,01	0,02	-0,02
25	LikGr2Høy	-0,07	0,07	0,01	-0,04	0,06
26	HarBetAnm	0,03	-0,03	-0,02	0,01	-0,05
27	AntPres	0,04	-0,03	-0,03	0,00	-0,07
28	AntForb	0,02	-0,01	-0,01	0,00	-0,03
29	RevBytt>.3	-0,01	0,00	-0,01	0,00	-0,01
30	Tilleggsskatt	0,00	0,01	-0,01	-0,01	-0,01
31	Forsink:<1mnd	0,00	0,01	-0,01	-0,01	-0,01
32	Forsink:1-2mnd	0,01	0,01	-0,02	-0,01	-0,03
33	Forsink:>2mnd	0,01	0,00	-0,03	-0,01	-0,04
34	MuligEndSak	0,01	0,00	-0,02	0,00	-0,03
35	Klagemantall	-0,01	-0,01	0,00	0,01	-0,02
36	NyAksjekap	-0,04	-0,08	0,00	0,08	-0,03
37	RedAksjekap	-0,01	-0,01	0,01	0,01	0,01
38	LnRådHon	-0,07	-0,01	0,04	0,02	0,04
39	Big4	-0,06	-0,03	0,03	0,04	0,03
40	RevErENK	0,01	0,01	0,00	-0,01	0,00
41	RfTarRegn	0,07	-0,03	-0,03	0,01	-0,05
42	RfTarNær	0,05	-0,01	-0,02	-0,01	-0,02
43	NyRegnF	-0,01	0,01	-0,01	-0,01	-0,01

		65	*66*	*67*	*68*	*69*
44	LnRevHon	0,09	-0,08	0,03	0,04	-0,01
45	SammeRevFirma	-0,01	-0,01	0,00	0,02	0,00
46	LånNærst	0,11	0,19	-0,04	-0,19	0,03
47	SikkerhetNær	0,00	0,03	-0,01	-0,02	0,00
48	IntTrans>0-	0,10	0,11	-0,06	-0,11	-0,02
49	IntTrans200-	0,04	0,08	0,00	-0,07	0,02
50	IntTrans1000-	-0,01	0,09	0,02	-0,07	0,06
51	UtleieNær	0,09	0,08	0,02	-0,07	0,04
52	SalgNær	0,02	0,01	0,00	-0,02	0,01
53	BruttoFormue	-0,05	-0,06	0,03	0,05	0,02
54	HøyAltInnt	-0,13	-0,14	0,07	0,16	0,00
55	Lønnsinnt	0,21	0,26	-0,17	-0,24	-0,03
56	Kjønn	0,03	0,01	0,07	-0,04	0,10
57	Alder45-65	0,01	-0,02	0,05	0,03	0,05
58	Alder65+	0,01	0,06	0,12	-0,04	0,16
59	UtdNivå	-0,09	-0,06	0,01	0,07	0,00
60	ÅrRelUtd	0,02	0,04	-0,04	-0,04	-0,01
61	RelUtd	-0,09	-0,07	0,02	0,05	0,01
62	UtdNiv*RelUtd	-0,01	0,02	-0,02	-0,02	-0,01
63	Gift	-0,03	-0,04	0,13	0,06	0,25
63	FødtiNoMNFF	-0,02	-0,05	0,05	0,05	0,05
63	FamDagLeder		0,32	0,01	-0,29	0,13
63	FamMedlStyret	0,32		0,04	-0,62	0,32
63	AntFamEiere	0,01	0,04		0,03	0,66
63	AntFamilier	-0,29	-0,62	0,03		-0,24
63	GjsnFamStørrelse	0,13	0,32	0,66	-0,24	

Note: Tabellen viser Pearson korrelasjonskoeffisienter mellom alle par av variabler som brukes i testene unntatt variablene over fylkes- og bransjetilhørighet. Tabellen er symmetrisk rundt diagonalen. Kolonne «Maks» vise høyeste korrelasjonskoeffisient og kolonnen Min viser laveste korrelasjonskoeffisient som opptrer per variabel. Korrelasjonskoeffisienter på minst 0,5 er skravert (gult brukes på positive korrelasjonskoeffisienter og organsje brukes på negative korrelasjonskoeffisienter). Datagrunnlaget er beskrevet i Tabell 4-2 og variablene er definert i tabell 4-1.

Vedlegg 4-4: Variablenes relative viktighet målt ved standardiserte koeffisienter i utvalgene med store og små selskaper, rangert etter viktighet i utvalget med store selskaper og inklusiv variablene for bransje- og fylkestilhørighet

		Store selskaper					*Små selskaper*				
A	*Variabel*	*b*	*P>z*	*bStdX*	*abs(bStdX)*	*rang*	*b*	*P>z*	*bStdX*	*abs(bStdX)*	*rang*
1	LnEiendeler	-0,495	0,000	-0,427	0,427	*1*	-0,296	0,000	-0,481	0,481	1
4	RfTarRegn	0,784	0,000	0,337	0,337	*2*	0,786	0,000	0,387	0,387	3
4	NyRegnF	1,230	0,000	0,266	0,266	*3*	1,626	0,000	0,408	0,408	2
1	LnSalg	-0,505	0,000	-0,243	0,243	*4*	0,057	0,000	0,168	0,168	5
4	LnRådHon	-0,211	0,000	-0,226	0,226	*5*	-0,194	0,000	-0,183	0,183	4
1	AnsatteL	-0,179	0,000	-0,203	0,203	*6*	-0,162	0,000	-0,068	0,068	20
9	Varehandel	0,401	0,000	0,164	0,164	*7*	0,096	0,034	0,026	0,026	60
9	HelseSosialtj	0,624	0,000	0,149	0,149	*8*	0,342	0,000	0,045	0,045	40
2	VarerKF/Eien	-0,522	0,000	-0,148	0,148	*9*	-0,337	0,000	-0,095	0,095	8
10	Oppland	0,624	0,000	0,118	0,118	*10*	0,515	0,000	0,087	0,087	11
9	Annen tjenesteyting	0,699	0,000	0,116	0,116	*11*	0,585	0,000	0,065	0,065	23
5	LnRevHon	0,239	0,000	0,116	0,116	*12*	0,283	0,000	0,163	0,163	6
9	FaglVitTekniskTj	0,319	0,000	0,109	0,109	*13*	0,145	0,000	0,048	0,048	37
7	Lønnsinnt	0,049	0,000	0,101	0,101	*14*	0,027	0,000	0,072	0,072	16
4	NyAksjekap	-0,740	0,000	-0,100	0,100	*15*	-0,375	0,000	-0,055	0,055	33
9	Industri	0,376	0,000	0,090	0,090	*16*	0,071	0,289	0,012	0,012	81
1	Gjeld/Eien	-0,220	0,000	-0,088	0,088	*17*	-0,112	0,000	-0,083	0,083	13
4	Big4	0,213	0,000	0,080	0,080	*18*	0,154	0,000	0,061	0,061	24
10	Troms	0,503	0,000	0,079	0,079	*19*	0,408	0,000	0,056	0,056	32
3	AntForb	0,270	0,000	0,075	0,075	*20*	0,236	0,000	0,057	0,057	30
8	FamMedlStyret	0,229	0,003	0,071	0,071	*21*	0,301	0,000	0,090	0,090	10
9	ByggAnleggt	0,195	0,005	0,071	0,071	*21*	-0,006	0,890	-0,002	0,002	97
10	Østfold	0,322	0,000	0,069	0,069	*23*	0,331	0,000	0,068	0,068	19
1	Pant	-0,225	0,000	-0,067	0,067	*24*	-0,100	0,207	-0,013	0,013	79
7	HøyAltInnt	-0,208	0,000	-0,066	0,066	*25*	-0,125	0,000	-0,057	0,057	29
10	Buskerud	0,272	0,000	0,065	0,065	*26*	0,100	0,055	0,022	0,022	70
1	SaldoG/SumGj	0,211	0,003	0,065	0,065	*27*	0,113	0,007	0,035	0,035	49
9	TranspLagring	0,302	0,001	0,063	0,063	*28*	-0,153	0,036	-0,022	0,022	71
3	HarBetAnm	-0,231	0,000	-0,062	0,062	*29*	-0,184	0,001	-0,038	0,038	46
4	RevErENK	-0,248	0,000	-0,062	0,062	*30*	-0,014	0,760	-0,003	0,003	93
10	Nord-Trøndelag	-0,366	0,000	-0,059	0,059	*31*	-0,211	0,003	-0,032	0,032	53
10	Telemark	0,322	0,000	0,058	0,058	*32*	0,193	0,003	0,033	0,033	52
1	AntStyremedl	-0,052	0,008	-0,058	0,058	*33*	-0,055	0,000	-0,058	0,058	27
7	Kjønn	0,136	0,001	0,058	0,058	*33*	0,102	0,000	0,040	0,040	44
6	IntTrans1000-	0,229	0,003	0,055	0,055	*35*	0,145	0,002	0,045	0,045	41
2	LikGr2Lav	0,133	0,016	0,054	0,054	*36*	0,000	0,994	0,000	0,000	100
8	AntFamilier	-0,042	0,010	-0,054	0,054	*37*	-0,036	0,002	-0,045	0,045	39
10	Rogaland	0,196	0,003	0,053	0,053	*38*	-0,001	0,979	0,000	0,000	99
10	Finnmark	0,369	0,001	0,052	0,052	*39*	0,534	0,000	0,059	0,059	26
9	Undervisning	0,445	0,002	0,052	0,052	*40*	-0,087	0,461	-0,008	0,008	84
4	RfTarNær	0,132	0,003	0,051	0,051	*41*	-0,065	0,020	-0,028	0,028	58
6	IntTrans200-	0,131	0,013	0,050	0,050	*42*	0,220	0,000	0,083	0,083	12
2	Alder<3	-0,139	0,002	-0,050	0,050	*43*	0,030	0,315	0,011	0,011	82
6	SalgNær	0,278	0,001	0,049	0,049	*44*	0,139	0,080	0,019	0,019	74
5	SammeRevFirma	-0,099	0,005	-0,048	0,048	*45*	-0,137	0,000	-0,066	0,066	22
3	AntPres	0,053	0,015	0,047	0,047	*46*	0,035	0,029	0,031	0,031	55
1	DLsStemmeandel	0,119	0,039	0,047	0,047	*47*	0,108	0,003	0,048	0,048	38
10	Vest-Agder	0,249	0,005	0,046	0,046	*48*	0,169	0,002	0,035	0,035	50
6	UtleieNær	0,110	0,005	0,043	0,043	*49*	0,235	0,000	0,067	0,067	21
9	JordSkogFiske	0,322	0,007	0,042	0,042	*50*	0,034	0,737	0,004	0,004	92
10	Fylke ikke oppgitt	-0,517	0,009	-0,040	0,040	*51*	-0,314	0,041	-0,021	0,021	72
7	Alder45-65	0,081	0,016	0,039	0,039	*52*	-0,029	0,220	-0,014	0,014	78
7	FødtiNoMNFF	0,136	0,010	0,038	0,038	*53*	0,057	0,140	0,016	0,016	77
7	RelUtd	-0,132	0,073	-0,037	0,037	*54*	0,065	0,129	0,024	0,024	61
9	KulturUnderhFritid	0,317	0,023	0,037	0,037	*55*	0,206	0,033	0,024	0,024	65
3	MuligEndSak	-0,167	0,028	-0,037	0,037	*56*	-0,145	0,004	-0,034	0,034	51
8	GjsnFamStørrelse	-0,043	0,113	-0,037	0,037	*57*	-0,042	0,024	-0,037	0,037	48
6	IntTrans>0-	0,077	0,087	0,036	0,036	*58*	0,094	0,006	0,042	0,042	43
7	Alder65+	0,136	0,040	0,034	0,034	*59*	0,057	0,148	0,018	0,018	75
9	ForretningsTj	0,178	0,059	0,034	0,034	*60*	-0,008	0,900	-0,001	0,001	98
2	LikGr2Høy	0,136	0,064	0,033	0,033	*61*	-0,049	0,250	-0,023	0,023	66

		Store selskaper					*Små selskaper*				
A	*Variabel*	*b*	*P>z*	*bStdX*	*abs(bStdX)*	*rang*	*b*	*P>z*	*bStdX*	*abs(bStdX)*	*rang*
2	Alder>30	-0,169	0,030	-0,033	0,033	*62*	-0,262	0,000	-0,048	0,048	36
10	Nordland	0,148	0,069	0,032	0,032	*63*	0,322	0,000	0,060	0,060	25
10	Møre og Romsdal	-0,139	0,067	-0,032	0,032	*64*	-0,202	0,000	-0,044	0,044	42
2	TkrHøy	-0,065	0,160	-0,031	0,031	*65*	-0,240	0,000	-0,098	0,098	7
9	OvernattServering	0,172	0,081	0,031	0,031	*65*	-0,034	0,684	-0,005	0,005	89
1	LnAntAksjonærer	-0,044	0,248	-0,029	0,029	*67*	-0,084	0,001	-0,058	0,058	28
9	ElGassDampVarmtv	0,427	0,040	0,029	0,029	*68*	0,111	0,420	0,008	0,008	84
7	UtdNivå	-0,054	0,132	-0,027	0,027	*69*	0,045	0,057	0,022	0,022	68
2	RangLikGr2	0,002	0,314	0,027	0,027	*70*	0,003	0,005	0,083	0,083	14
6	LånNærst	0,046	0,221	0,026	0,026	*71*	0,149	0,000	0,081	0,081	15
2	TkrLav	-0,062	0,215	-0,024	0,024	*72*	-0,036	0,275	-0,016	0,016	76
10	Vestfold	0,105	0,168	0,023	0,023	*73*	0,254	0,000	0,054	0,054	34
3	Forsink:>2mnd	0,121	0,178	0,023	0,023	*74*	0,018	0,761	0,004	0,004	91
9	InfoKommunikasjon	0,103	0,262	0,021	0,021	*75*	0,122	0,036	0,024	0,024	62
10	Akershus	0,067	0,263	0,021	0,021	*76*	0,117	0,003	0,037	0,037	47
10	Hedmark	0,112	0,204	0,020	0,020	*77*	0,179	0,009	0,029	0,029	57
10	Aust-Agder	0,124	0,214	0,019	0,019	*78*	0,144	0,056	0,020	0,020	73
10	Hordaland	-0,066	0,293	-0,019	0,019	*79*	-0,232	0,000	-0,070	0,070	18
7	Gift	0,041	0,230	0,019	0,019	*80*	0,005	0,848	0,002	0,002	96
1	DomEierURolle	-0,130	0,229	-0,019	0,019	*81*	-0,195	0,007	-0,031	0,031	54
7	BruttoFormue	-0,005	0,259	-0,018	0,018	*82*	-0,015	0,000	-0,056	0,056	31
3	RevBytt>.3	-0,055	0,289	-0,018	0,018	*83*	-0,083	0,021	-0,028	0,028	59
10	Sør-Trøndelag	0,064	0,383	0,015	0,015	*84*	-0,025	0,618	-0,006	0,006	86
2	TotKapRent	0,001	0,589	0,015	0,015	*85*	0,003	0,000	0,093	0,093	9
9	FinansForsik	-0,165	0,402	-0,014	0,014	*86*	0,057	0,084	0,023	0,023	66
8	AntFamEiere	0,017	0,567	0,013	0,013	*87*	0,004	0,848	0,003	0,003	95
7	ÅrRelUtd	0,017	0,524	0,013	0,013	*88*	0,049	0,001	0,051	0,051	35
1	AntBeslTakere	0,018	0,574	0,011	0,011	*89*	0,123	0,000	0,071	0,071	17
4	RedAksjekap	0,114	0,548	0,009	0,009	*90*	0,242	0,025	0,024	0,024	64
9	BergverkUvinning	0,133	0,562	0,008	0,008	*91*	-0,208	0,303	-0,010	0,010	83
1	DL=SL	0,017	0,666	0,008	0,008	*92*	0,046	0,128	0,022	0,022	69
10	Sogn og fjordane	0,050	0,631	0,008	0,008	*93*	0,277	0,001	0,039	0,039	45
1	AntAksjeklasser	-0,056	0,654	-0,007	0,007	*94*	0,035	0,610	0,005	0,005	88
3	Forsink:1-2mnd	-0,030	0,680	-0,006	0,006	*95*	-0,098	0,027	-0,024	0,024	62
9	VannAvløpRen	0,119	0,688	0,006	0,006	*96*	-0,161	0,558	-0,006	0,006	86
6	SikkerhetNær	0,056	0,733	0,005	0,005	*97*	0,287	0,006	0,030	0,030	56
3	Tilleggsskatt	0,061	0,858	0,003	0,003	*98*	-0,075	0,790	-0,003	0,003	94
3	Forsink:<1mnd	-0,009	0,908	-0,002	0,002	*99*	-0,020	0,676	-0,004	0,004	90
3	Klagemantall	0,018	0,957	0,001	0,001	*100*	-0,177	0,297	-0,013	0,013	80

Note: Tabellen viser standardiserte koeffisienter og deres rangering. Rangeringen av variablene er bestemt på grunnlag av variablenes relative betydning i utvalget med store selskaper. Variabelen med den største relative betydningen, enten det øker eller reduserer fravalgstilbøyeligheten, har rang 1. For variabler som beskriver fylkestilhørighet estimeres betydning relativt til lokalisering i Oslo. For variabler som beskriver bransjetilhørighet estimeres betydning relativt til hovednæringsgruppen Omsetning og drift av fast eiendom. b = koeffisienten i Tabell 4-6 og P>|z| = p-verdi for z-test om b=0. bStdX = den standardiserte koeffisienten. Abs(bStdX) er absoluttverdien til bStdX. Rang er variabelens relative viktighet i utvalget med store henholdsvis små selskaper.

Vedlegg 4-5: Variablenes relative viktighet målt ved standardiserte koeffisienter i utvalgene med store og små selskaper

Panel A: Store selskaper							Panel B: Små selskaper						
K	*Variabel*	*Fo*	*Koeff.*	*p*	*bStdX*	*Rang*	*K*	*Variabel*	*Fo*	*Koeff.*	*p*	*bStdX*	*Rang*
1	LnEiendeler	-	-0,495	0,000	-0,427	1	1	LnEiendeler	-	-0,296	0,000	-0,481	1
4	RfTarRegn	+	0,784	0,000	0,337	2	4	NyRegnF	+	1,626	0,000	0,408	2
4	NyRegnF	+	1,230	0,000	0,266	3	4	RfTarRegn	+	0,786	0,000	0,387	3
1	LnSalg	-	-0,505	0,000	-0,243	4	4	LnRådHon	-	-0,194	0,000	-0,183	4
4	LnRådHon	-	-0,211	0,000	-0,226	5	1	LnSalg	-	0,057	0,000	0,168	5
1	AnsatteL	-	-0,179	0,000	-0,203	6	5	LnRevHon	+	0,283	0,000	0,163	6
2	VarerKF/Eien	-	-0,522	0,000	-0,148	7	2	TkrHøy	+/-	-0,240	0,000	-0,098	7
5	LnRevHon	+	0,239	0,000	0,116	8	2	VarerKF/Eien	-	-0,337	0,000	-0,095	8
7	Lønnsinnt	+	0,049	0,000	0,101	9	2	TotKapRent	?	0,003	0,000	0,093	9
4	NyAksjekap	-	-0,740	0,000	-0,100	10	8	FamMedlStyret	+	0,301	0,000	0,090	10
1	Gjeld/Eien	-	-0,220	0,000	-0,088	11	6	IntTrans200-	+	0,220	0,000	0,083	11
4	Big4	-	0,213	0,000	0,080	12	1	Gjeld/Eien	-	-0,112	0,000	-0,083	12
3	AntForb	+	0,270	0,000	0,075	13	2	RangLikGr2	?	0,003	0,005	0,083	13
8	FamMedlStyret	+	0,229	0,003	0,071	14	6	LånNærst	+	0,149	0,000	0,081	14
1	Pant	+/-	-0,225	0,000	-0,067	15	7	Lønnsinnt	+	0,027	0,000	0,072	15
7	HøyAltInnt	-	-0,208	0,000	-0,066	16	1	AntBeslTakere	+/-	0,123	0,000	0,071	16
1	SaldoG/SumGj	-	0,211	0,003	0,065	17	1	AnsatteL	-	-0,162	0,000	-0,068	17
3	HarBetAnm	+	-0,231	0,000	-0,062	18	6	UtleieNær	+	0,235	0,000	0,067	18
4	RevErENK	+	-0,248	0,000	-0,062	19	5	SammeRevFirma	-	-0,137	0,000	-0,066	19
1	AntStyremedl	-	-0,052	0,008	-0,058	20	4	Big4	-	0,154	0,000	0,061	20
7	Kjønn	-	0,136	0,001	0,058	20	1	AntStyremedl	-	-0,055	0,000	-0,058	21
6	IntTrans1000-	+	0,229	0,003	0,055	22	1	LnAntAksjonærer	-	-0,084	0,001	-0,058	22
2	LikGr2Lav	+/-	0,133	0,016	0,054	23	7	HøyAltInnt	-	-0,125	0,000	-0,057	23
8	AntFamilier	-	-0,042	0,010	-0,054	24	3	AntForb	+	0,236	0,000	0,057	24
4	RfTarNær	+	0,132	0,003	0,051	25	7	BruttoFormue	+/-	-0,015	0,000	-0,056	25
6	IntTrans200-	+	0,131	0,013	0,050	26	4	NyAksjekap	-	-0,375	0,000	-0,055	26
2	Alder<3	+/-	-0,139	0,002	-0,050	27	7	ÅrRelUtd	+	0,049	0,001	0,051	27
6	SalgNær	+	0,278	0,001	0,049	28	2	Alder>30	+	-0,262	0,000	-0,048	28
5	SammeRevFirma	-	-0,099	0,005	-0,048	29	1	DLsStemmeandel	+	0,108	0,003	0,048	29
3	AntPres	+	0,053	0,015	0,047	30	8	AntFamilier	-	-0,036	0,002	-0,045	30
1	DLsStemmeandel	+	0,119	0,039	0,047	31	6	IntTrans1000-	+	0,145	0,002	0,045	31
6	UtleieNær	+	0,110	0,005	0,043	32	6	IntTrans>0-	+	0,094	0,006	0,042	32
7	Alder45-65	-	0,081	0,016	0,039	33	7	Kjønn	-	0,102	0,000	0,040	33
7	FødtiNoMNFF	+	0,136	0,010	0,038	34	3	HarBetAnm	+	-0,184	0,001	-0,038	34
7	RelUtd	+	-0,132	0,073	-0,037	35	8	GjsnFamStørrelse	-	-0,042	0,024	-0,037	35
3	MuligEndSak	-	-0,167	0,028	-0,037	36	1	SaldoG/SumGj	-	0,113	0,007	0,035	36
8	GjsnFamStørrelse	-	-0,043	0,113	-0,037	37	3	MuligEndSak	-	-0,145	0,004	-0,034	37
6	IntTrans>0-	+	0,077	0,087	0,036	38	1	DomEierURolle	-	-0,195	0,007	-0,031	38
7	Alder65+	-	0,136	0,040	0,034	39	3	AntPres	+	0,035	0,029	0,031	39
2	LikGr2Høy	+/-	0,136	0,064	0,033	40	6	SikkerhetNær	+	0,287	0,006	0,030	40
2	Alder>30	+	-0,169	0,030	-0,033	41	4	RfTarNær	+	-0,065	0,020	-0,028	41
2	TkrHøy	+/-	-0,065	0,160	-0,031	42	3	RevBytt>.3	+	-0,083	0,021	-0,028	42
1	LnAntAksjonærer	-	-0,044	0,248	-0,029	43	7	RelUtd	+	0,065	0,129	0,024	43
7	UtdNivå	+	-0,054	0,132	-0,027	44	3	Forsink:1-2mnd	-	-0,098	0,027	-0,024	44
2	RangLikGr2	?	0,002	0,314	0,027	45	4	RedAksjekap	-	0,242	0,025	0,024	45
6	LånNærst	+	0,046	0,221	0,026	46	2	LikGr2Høy	+/-	-0,049	0,250	-0,023	46
2	TkrLav	+/-	-0,062	0,215	-0,024	47	7	UtdNivå	+	0,045	0,057	0,022	47
3	Forsink:>2mnd	-	0,121	0,178	0,023	48	1	DL=SL	-	0,046	0,128	0,022	48
7	Gift	-	0,041	0,230	0,019	49	6	SalgNær	+	0,139	0,080	0,019	49
1	DomEierURolle	-	-0,130	0,229	-0,019	50	7	Alder65+	-	0,057	0,148	0,018	50
7	BruttoFormue	+/-	-0,005	0,259	-0,018	51	2	TkrLav	+/-	-0,036	0,275	-0,016	51
3	RevBytt>.3	+	-0,055	0,289	-0,018	52	7	FødtiNoMNFF	+	0,057	0,140	0,016	52
2	TotKapRent	?	0,001	0,589	0,015	53	7	Alder45-65	-	-0,029	0,220	-0,014	53
8	AntFamEiere	-	0,017	0,567	0,013	54	1	Pant	+/-	-0,100	0,207	-0,013	54

Panel A: Store selskaper							Panel B: Små selskaper					
K	*Variabel*	*Fo*	*Koeff.*	*p*	*bStdX*	*Rang*	*K*	*Variabel*	*Fo*	*Koeff.*	*p*	*bStdX*	*Rang*
7	ÅrRelUtd	+	0,017	0,524	0,013	55	3	Klagemantall	-	-0,177	0,297	-0,013	55
1	AntBeslTakere	+/-	0,018	0,574	0,011	56	2	Alder<3	+/-	0,030	0,315	0,011	56
4	RedAksjekap	-	0,114	0,548	0,009	57	1	AntAksjeklasser	+/-	0,035	0,610	0,005	57
1	DL=SL	-	0,017	0,666	0,008	58	3	Forsink:<1mnd	-	-0,020	0,676	-0,004	58
1	AntAksjeklasser	+/-	-0,056	0,654	-0,007	59	3	Forsink:>2mnd	-	0,018	0,761	0,004	59
3	Forsink:1-2mnd	-	-0,030	0,680	-0,006	60	4	RevErENK	+	-0,014	0,760	-0,003	60
6	SikkerhetNær	+	0,056	0,733	0,005	61	3	Tilleggsskatt	+/-	-0,075	0,790	-0,003	61
3	Tilleggsskatt	+/-	0,061	0,858	0,003	62	8	AntFamEiere	-	0,004	0,848	0,003	62
3	Forsink:<1mnd	-	-0,009	0,908	-0,002	63	7	Gift	-	0,005	0,848	0,002	63
3	Klagemantall	-	0,018	0,957	0,001	64	2	LikGr2Lav	+/-	0,000	0,994	0,000	64

Note: Tabellen viser variablenes relative viktighet mål ved absoluttverdien til de standardiserte koeffisientene (kun standardisering av X-verdiene). Kolonnen K viser til hviken kategori med antakelser variablene er gruppert i. Kolonnen Fo viser variablenes forventede fortegn. Kolonnene Koeff. og p viser henholdsvis estimert koeffisient og p-verdi ved vanlig logistisk regresjon (jf. Tabell 4-6). bStdX viser den standardiserte koeffisienten. Rang viser rangen til absoluttverdien av bStdX når rang 1 tildeles variabelen med høyest absoluttverdi (=max(abs(bStdX))) og variablene deretter rangeres ut fra avtakende nivå på abs(bStdX). I hvert panel vises variablene i avtakende viktighet.

5 Finansieringseffekter og fravalg

5.1 Innledning og sammendrag

I dette kapitlet undersøker vi om fravalg av revisor har påvirket fravalgselskapenes finansieringsmuligheter og finansieringsvilkår. Utgangspunktet er at regnskapsinformasjon brukes som en del av grunnlaget for å innvilge kreditt, og at fravalg av revisor kan øke risikoen for feil og misvisende regnskaper. Dersom fravalg øker risikoen, er det rimelig at långivere vil ønske å beskytte seg ved f.eks. ved å ta seg bedre betalt for å bære risikoen, slik at renten øker, eller ved å avslå lånesøknader. Spørsmålet som søkes avklart i dette kapitlet er om fravalgselskapene har pådratt seg en finansieringsulempe. Spørsmålet belyses gjennom empiriske analyser av registerdata og en spørreundersøkelse blant et utvalg banker, leverandører og kredittforetak.

Vårt primære mål på finanseringseffekten er rentesatsen på lån fra banker (spare- og forretningsbanker og finansieringsforetak). Ut fra bankenes saldo-renteoppgaver («årsoppgavene» som banker m.fl. sender kundene i januar hvert år) beregner vi en gjennomsnittlig rente på gjelden som selskapene har til disse kredittyterne. Renten beregnes som årets rentekostnad dividert på gjennomsnittlig gjeld ved årets start og slutt, dvs. (gjeld per 1.1. + gjeld per 31.12.) / 2 hvor gjeld per 1.1. år t settes lik gjeld per 31.12. år t-1. Hypotesen er at dersom fravalg fører til økt risiko for bankene vil bankene måtte øke risikotillegget, og dermed vil renten øke relativt til sammenliknbare selskaper som har beholdt revisor.

Målet er presist i det vi bruker bankenes faktiske tall og det må antas at bankene setter renter ut fra vurderinger av låntakers risiko. Analysen foretas derfor på høykvalitetsdata som reflekterer markedsprisen på lån til disse selskapene. Videre har vi i praksis eliminert effekter av utvalgsskjevheter fordi vi bruker samtlige selskaper som har mottatt saldo-renteoppgaver, forutsatt at de enten har sendt inn næringsoppgaven elektronisk eller overholdt plikten til å sende inn årsregnskapet til Regnskapsregisteret.[48] Dog hviler beregningen av rentesatsen på den forutsetning av selskapenes lånebeløp i løpet av året ikke varierer systematisk *over år i samme selskap.* Det er uvisst i hvilken grad forutsetningen holder, men for en god del virksomheter er det en regularitet over tid som gjør at likviditetsstrømmen og dermed lånebehovet følger mye av det samme mønsteret over tid.[49] Vi supplerer analysen av mulige renteeffekter med andre variabler som kan indikere om fravalg har hatt konsekvenser for finansieringen og en spørreundersøkelse blant banker, store leverandører og kredittforetak. De andre variablene vi bruker for å belyse mulige finansieringseffekter er økt andel med kortsiktig gjeld, dårligere muligheter for nye lån, flere betalingsanmerkninger, endret kredittid til leverandørene og frekvensen i bytte av bankforbindelser.

Testene i de empiriske analysene sammenlikner i hovedsak tall for fravalgskandidatene i 2011 (jf. kapittel 2) fra år før fravalg med tall fra år etter fravalg og det kontrolleres for forskjeller mellom selskapene. F.eks. sammenliknes rentenivået i 2012 med rentenivået i 2010 og det kontrolleres blant annet for endringer i konkursrisikoen. Det er viktig fordi høyere (eller lavere) rente hos fravalgselskapene kan skyldes at konkursrisikoen har økt (avtatt) mer enn hos selskapene som har beholdt revisor. For å kunne påstå at effekten på rentenivået skyldes fravalg av revisor, må vi følgelig

[48] Som vist i tabell 2-9 har vi registerinformasjon om årsregnskap og/eller næringsoppgaven til mer enn 97 prosent av alle aksjeselskaper.

[49] Økt salg av krimbøker til påske og økt trafikk på kjøpesentre frem mot jul gjør likviditetsstrømmen annerledes enn resten av året, men de gjentar seg fra et år til det neste og skaper små problemer for estimeringen. De store måleproblemene oppstår når svingningene ikke gjentar seg.

kontrollere for alle andre forhold som kan forklare endringer i rentenivået fra 2010 til 2012. Vi bruker 16 variabler for å kontrollere for at selskapene kan ha utviklet seg forskjellig. I tillegg kontrollerer vi for alle forhold som er konstante over tid for hvert selskap ved å bruke regresjonsanalyse med faste effekter. Vår primære test er effekten på rentenivået når rentenivået er estimert ved hjelp av bankens saldo-renteoppgaver, men vi har i alt seks hypoteser og mange av hypotesene testes med ulike operasjonaliseringer av finansieringsvirkningene.

Resultatene er entydige: Vi finner ikke at fravalgselskapene har fått økt sine lånekostnader som følge av fravalget. Vi finner heller ikke at fravalgselskapene har fått relativt sett flere betalingsanmerkninger enn selskapene som har beholdt revisor, noe som kan skje dersom fravalgselskapene får problemer med tilgangen på kreditt som følge av fravalget. Vi finner heller ikke resultater som tyder på at fravalgselskapene har fått økte problemer med å ta opp lån i banker de ikke har hatt forbindelser med tidligere.

For tre av hypotesene er det vanskelig å skille mellom alternative forklaringer. Dette er hypoteser knyttet til a) økt bruk av kortsiktig gjeld relativt til langsiktig gjeld, b) etablering av en ny gjeldskonto (dvs. at en ny lånekontrakt er inngått) og økte låneopptak og c) kredittiden til leverandørene. Hvis vi finner at fravalgselskapene øker bruken av kortsiktig gjeld relativt til langsiktig gjeld, kan det reflektere at kredittytere ønsker å vri kreditten til kortsiktige lån fordi det gjør at låneforholdet raskere kan avvikles. Dersom långiverne blir skeptiske etter fravalget, kan det gjøre at fravalgselskapene i mindre grad får opprettet nye gjeldskontoer eller får vanskeligheter med å øke den rentebærende gjelden. For begge disse hypotesene kan samme observerte effekt gis alternative forklaringer, herunder at ulik utvikling mellom fravalgselskapene og de andre skyldes at fravalgselskapene har mindre behov for finansering fordi de har bedre tilgang til rimeligere kreditt fra ikke-banker eller lavere vekstambisjoner, som reduserer behovet for kreditt. Vi undersøker også virkningen på kredittiden til leverandørene. Kredittiden kan forventes å bli gå ned hvis kreditorene reagerer på fravalget ved å stramme inn på kredittiden. Kredittiden kan også øke fordi bankene kan redusere tilgangen til kreditt, hvilket vil gjøre at selskapene får større problemer med å gjøre opp for seg i tide.

For disse tre sistnevnte hypotesene får vi blandede resultater. Vi finner at fravalgselskapene har økt bruken av kortsiktig gjeld mer enn selskapene som har beholdt revisor og at selskapene sett under ett har etablert færre nye lån og tatt opp mindre lån. Videre varierer resultatene noe mellom store og små selskaper (store selskaper er selskaper med omsetning og balansesum over 1 million kroner og små er de andre fravalgskandidatene). Vi finner en liten økning i kredittiden for små selskaper, men økningen er knapt signifikant med et signifikansnivå på 0,1 og økningen utgjør i gjennomsnitt 1,8 dager.

Sett på bakgrunn av problemene med å etablere entydige årsak-virkningssammenhenger for de tre sistnevnte hypotesene og at resultatene ved bruk av rentenivået på bankgjeld og betalingsanmerkninger er så entydige, konkluderer vi med at fravalget ikke har hatt noen negativ effekt på selskapenes finansieringsmuligheter. En medvirkende årsak til at vi har stor tiltro til resultatene som fremkommer ved bruk av rentenivået på bankgjelden, er at både *nivået* på og *endringen* i de estimerte rentene, som er ulik for fravalgselskapene og selskapene som har beholdt revisor, stemmer godt overens med både hvordan selskapenes økonomiske utvikling har vært og utviklingen i bankens netto utlånsmargin. Dette taler for at vårt estimat på selskapenes bankgjeld er korrekt. Vi gjennomfører også sensitivitetstester for å sikre at resultatene ikke er påvirket av bankfunksjonærers personlige kunnskap om de sentrale beslutningstakerne, tilgang/avgang av selskaper i utvalgsperioden og hvor mange perioder de

uavhengige variablene tidsforskyves i forhold til de avhengige variablene.[50] Vi gjennomfører også analysen på et delutvalg av selskaper hvor typen av lån er den samme, slik at eventuelle funn ikke kan forklares med at f.eks. kassekredittlån er byttet ut med pantelån.

Funnene fra de empiriske analysene stemmer overens med inntrykket som man sitter igjen med etter intervjuundersøkelsen som ble gjennomført hos fem sparebanker, fire forretningsbanker, syv store leverandører og to kredittopplysningsforetak. Forretningsbankene sikrer seg ved å kreve pant fra eierne og følgelig spiller revisjon en underordnet rolle. To av fem sparebanker krever reviderte regnskaper, og hos de tre som ikke har en fast policy om å kreve reviderte regnskaper inngår fravalgsbeslutningen som et av mange relevante kriterier. Ingen av de som ble intervjuet kjente til at rentesatser var blitt endret eller lån sagt opp som følge av fravalg. De store leverandørene følger i stor grad samme policy som de tre nevnte sparebankene, men de er nok mer villige til å ta risiko fordi omsetningsfallet ville blitt for stort dersom de bare skulle selge til selskaper med god kredittverdighet. Kredittopplysningsbyråene opplyser at fravalg ikke er en variabel som inngår i scoringsmodellene, noe som skyldes at scoringsmodellene utvikles på bakgrunn av empiriske sammenhenger. Før fravalg av revisor eventuelt kan tas inn i scoringsmodellene må det følgelig gå noen år, slik at foreligger data som muliggjør analyser.

Kapitlet har følgende struktur. I kapittel 5.2 presenteres hva som er kjent i litteraturen om finanseringseffekter av fravalg. De seks hypotesene presenteres i kapittel 5.3. Metoder samt tester og utvalg brukt i de empiriske analysene beskrives i kapittel 5.4. Utvalget beskrives i kapittel 5.5 og resultatene fra hypotesetestingen rapporteres i kapittel 5.6. Gjennomføring og funnene i spørreundersøkelsen presenteres i kapittel 5.7, mens noen avsluttende merknader kommer i kapittel 5.8.

5.2 Litteraturoversikt

5.2.1 Innledning

De fleste private bedrifter trenger ekstern finansiering, og deres evne til å innhente egenkapital kan være begrenset fordi eierne mangler kapital eller ikkeerne ikke ønsker å selge aksjer til nye eiere. Tilgang til kreditt, primært gjennom banker, kan derfor være av avgjørende betydning. I følge Berry og Robertson (2006) er reviderte regnskaper og personlige intervjuer de to viktigste informasjonskildene som långiverne bruker. Når selskapenes regnskaper ikke er revidert kan långiverne bli usikre på regnskapstallenes riktighet, og de kan ønske å beskytte seg ved f.eks. å nekte kreditt eller å ta seg bedre betalt ved øke risikopremien som er inkludert i rentesatsen.

Selskapene kan oppnå bedre finansieringsvilkår ved å engasjere en revisor. Det skyldes forsikringseffekten («assurance effect») som revisjonen gir: Regnskapstallene blir mer til å stole på, hvilket reduserer långivers risiko. Selskaper som frivillig engasjerer en revisor, eller en høykvalitetsrevisor når revisjon er lovpålagt, kan også oppnå finanseringsfordeler fordi de viser at de ikke har noe å skjule: Det som skjer i bedriften tåler revisors kritiske blikk, og dermed sender selskapet et signal om hva slags type selskap det er - et selskap med troverdige regnskaper. Både forsikringseffekten og signaleffekten trekker i samme retning i det de reduserer långivers risiko og dermed selskapenes finansieringskostnader.

[50] Kredittvurderinger som foretas i mars 2012 vil stort sett måtte bruke regnskapstall fra 2010 siden regnskapstallene for 2011 typisk ikke foreligger før i mai/juni 2012. Det innebærer at regnskapstallene bør lagges to år slik at rentenivået i 2012 kobles med regnskapstallene for 2010. For kredittvurderinger som foretas i oktober 2012 vil regnskapstallene for 2011 normalt være tilgjengelig, slik at relevant tidsforskyvning er 1 år.

Fra litteraturen er vi ikke kjent med studier som har analysert om f.eks. rentekostnadene endres *etter* at det er foretatt fravalg (den studien som kommer nærmest vår undersøkelse er Lennox og Pittman (2011), som omtales nedenfor). Derimot er det gjennomført flere studier som ser på virkninger av å engasjere en revisor for første gang i regimer hvor revisjonen er valgfri, eller virkninger av at selskaper engasjere høykvalitetsrevisorer eller velger to revisorer i regimer hvor revisjonen er obligatorisk. I den siste gruppen finner vi studier gjennomført på data fra børsnoterte selskaper. I gjennomgangen nedenfor omtales kun studier som er gjennomført på unoterte selskaper (også kalt private selskaper).

5.2.2 Tilgangen på kreditt

Hope, Thomas, og Vyas (2011) bruker surveydata fra Verdensbanken (nær 50 000 bedrifter fra 68 land) og finner at det er en positiv sammenheng mellom tilgang til kreditt og reviderte regnskaper. Allee og Yohn (2009), som bruker data fra private amerikanske selskaper, finner at bedrifter med reviderte regnskaper har lavere sannsynlighet for avslag på lånesøknad sammenliknet med selskaper som ikke har reviderte regnskaper. Begge disse studiene tyder på at reviderte selskaper får lettere tilgang på kreditt, men bildet er ikke entydig. Niemi og Sundgren (2012) analyserer om merknader i revisjonsberetningen til små og mellomstore bedrifter i Finland reduserer sannsynligheten for å få kreditt fra finansielle institusjoner og dermed økt bruk av kreditt fra leverandører, men de finner ingen støtte for at merknader i revisjonsberetningen har betydning. At merknader i revisjonsberetningen ikke har betydning støttes av eksperimentene som Wright og Davidson (2001) har gjennomført. De fant at risikovurderinger og beslutninger om innvilgelse av lånesøknader hos bankansatte ikke hadde sammenheng med om lånsøker hadde reviderte regnskaper eller ikke.

5.2.3 Prisen på lån

Når selskaper frivillig underkaster seg revisjon vil usikkerheten knyttet regnskapstallenes riktighet avta, og tryggheten om at formuesforvaltningen er tilstrekkelig vil øke. Den reduserte usikkerheten hos låntakerne reduserer finansinstitusjonenes finansieringskostnader i og med at eiendelssiden deres blir mindre risikabel. I et konkurranseutsatt marked vil fordelen som finansinstitusjonene oppnår bli overført til kundene, slik at selskaper som frivillig lar seg revidere kan forventes å få lavere rente enn tilsvarende selskaper som ikke lar seg revidere.

Blackwell et al. (1998) analyserer sammenhengen mellom hva selskapene faktisk betaler i rente og graden av ekstern verifisering av låntakers årsregnskap. Selskapene kan velge mellom fire grader av ekstern verifisering hvor ytterpunktene er full revisjon og ingen verifisering. Datagrunnlaget er 212 små, private amerikanske selskaper. Etter at det er kontrollert for bedriftsspesifikke forhold som lønnsomhet, gjeldsgrad og størrelse, samt karakteristika ved lånet som løpetid og risikoklassifisering, finner de at reviderte selskaper betaler en signifikant lavere rente enn ureviderte selskaper. For selskaper av sammenliknbar størrelse finner de at rentesatsen er 25 basispunkter (dvs. 0,25 prosent) lavere for reviderte selskaper. Deres estimater viser at rentebesparelsen utgjør 30 prosent til 50 prosent av det gjennomsnittlige revisjonshonoraret. Minnis (2011) finner også betydelig lavere renter for reviderte selskaper, og hun bruker et mye større utvalg av private amerikanske selskaper (25 784 observasjoner fra 12 616 unike bedrifter i perioden 2001 – 2007). Minnis finner at renten er mellom 25 og 105 basispunkter lavere for reviderte selskaper (avhengig av modellen som benyttes) og den gjennomsnittlige rentefordelen er 69 basispunkt. I dollar innebærer rentebesparelse i gjennomsnitt USD 25 000 eller 6 prosent av resultat før skatt.

Resultatene basert på data fra amerikanske selskaper er imidlertid blandet. Allee og Yohn (2009) og Cassar (2011), som begge bruker data samlet inn av Federal Reserve Board i 2003 (National Survey of Small Business Finances), kan ikke påvise lavere rente for bedrifter med reviderte regnskaper. I disse to

studiene gjennomføres analysene på det nyeste lånet som selskapene har tatt opp og det kontrolleres for blant annet vilkårene for lånet (for eksempel fast eller flytende rente og om det er stilt sikkerhet). Fortin og Pittman (2007) finner heller ikke at det fordeler med å la seg revidere. De analyserer avkastningen på markedsomsatte gjeldsinstrumenter og kredittrating på obligasjoner utstedt av bedrifter som ikke er børsnotert (dvs. at aksjene ikke omsettes på børsen, men de kan ha børsnoterte obligasjoner). Resultatene til Fortin og Pittman (2007) er ikke i samsvar med hva som er påvist for børsnoterte selskaper siden børsnoterte selskaper med BigN-revisorer oppnår lavere gjeldskostnader (Mansi, Maxwell og Miller 2004, Pittman og Fortin 2004).

Kim et al. (2011) bruker koreanske data for å undersøke finanseringseffekten av å la seg revidere. I Korea er revisjon pliktig for alle selskaper unntatt selskaper med eiendeler mindre enn cirka USD 7 millioner. Ved hjelp av et stort utvalg (72 577 observasjoner fra årene 1987 til 2002) finner de en større reduksjon i renten enn den som rapporteres hos Blackwell et al (1998). Avhengig av hvordan beregningene skjer, varierer den gjennomsnittlig rentebesparelser mellom 56 og 124 basispunkter. De rapporterer også om en betydelig reduksjon i rentenivået for de som engasjerer en revisor for første gang.

Blackwell et al. (1998), Kim et al. (2011) og Minnis (2011) analyserer renteeffekter i land hvor revisjon er frivillig. Karjalainen (2011) analyserer finske selskaper i en periode hvor alle finske bedrifter måtte ha revisor, men hvor de kunne velge mellom ulike typer revisorer. Valgmulighetene avhang av selskapenes størrelse, og de minste selskapene kunne velge mellom revisorer uten utdanning, HTM-revisorer, KHT-revisorer og revisorer ansatt i BigN-selskaper (KHT-revisorene anses for å være bedre enn HTM-revisorene). Det var også mulig å velge flere revisorer. Utvalget består av 10 799 observasjoner fra perioden 1999 – 2006. Analysene viser at selskaper som har engasjert BigN-revisorer eller flere revisorer har signifikant lavere rentekostnader. Karjalainen (2011) finner også at bedrifter som får merknader i revisjonsberetningen må betale høyere rente enn selskaper med ren beretning. At det å engasjere BigN-revisorer gir lavere rente for private selskaper støttes også av Cano-Rodriguez og Alegria (2012) som bruker data fra Spania (men de finner ingen renteeffekt av å engasjere BigN-revisorer for børsnoterte selskaper).

5.2.4 Kredittvurderinger

Kim et al. (2011) og Minnis (2011) beregner bedriftenes renter ved hjelp av informasjon fra resultatregnskapet og balansen:

(1) $\text{EstRente} = \text{Rentekostnad} * 100 / [(\text{Gjeld}_{IB} + \text{Gjeld}_{UB}) * 0{,}5]$

EstRente = estimert rente og fotskiftene IB og UB viser til verdien på gjelden ved årets start (inngående balanse, IB) og slutt (utgående balanse, UB). Fremgangsmåten er ikke uten problemer, se nedenfor. For eksempel er det mer sannsynlig at ikke all gjeld er balanseført hos ureviderte selskaper enn hos reviderte selskaper. Det skyldes at revisor skal sikre at det ikke er vesentlige avvik mellom den balanseførte gjelden og hva bedriften faktisk har i gjeld, og ingen slik kontroll gjøres i ureviderte selskaper. Dermed, siden gjelden inngår i nevneren, kan reviderte selskaper få høyere gjeld og dermed lavere estimert rentekostnad. Målefeil kan altså være en årsak til at noen studier viser at reviderte selskaper oppnår billigere finansiering.

Lennox og Pittman (2011) omgår problemene med å estimere rentesatsen ved å bruke selskapenes kredittscore som avhengig variabel. De undersøker om lovpålagt revisjon hindrer selskapenes i å sende signaler om hva slags type selskaper de er, dvs. om de har høy eller lav kredittrisiko. Når revisjon er

obligatorisk kan bedrifter velge mellom høy og lavkvalitetsrevisorer eller velge to eller flere revisorer, og selskaper som ønsker å sende ekstra sterke signaler om at «alt er i orden» kan velge BigN-revisorer eller flere revisorer. Når revisjonen er frivillig utvides handlingsrommet fordi selskaper også kan velge å ikke la seg revidere. Lennox og Pittman (2011) utnytter lovendringen i Storbritannia i 2004 for å undersøke hvor viktig signaleffekten er. Lovendringen, som besto i at terskelverdiene for å kunne velge bort revisor ble økt, gjorde det mulig for en rekke private selskaper å velge bort revisor for første gang i 2004 (dvs. at revisjon var lovpålagt for alle i 2003, men ikke i 2004).[51] Resultatene viser at bedrifter som forble revidert fikk en betydelig oppgradering i kredittvurdering mens de som valgte bort revisor fikk en enda større nedgradering. Siden det ikke var noen endring i forsikringseffekten for selskapene som forble revidert, må oppgraderingen skyldes at selskapene for første gang fikk anledning til å signalisere hva slags type selskap de var.

5.3 Hypoteser

Litteraturgjennomgangen viser at resultatene spriker når man analyserer finanseringseffekter av å engasjere en revisor, og at det kun er en studie (Lennox og Pittman (2011)) som har sett på effektene av å velge bort revisor. Lennox og Pittman (2011) så på virkningene på kredittratingen. I Norge vil det ikke ha noe for seg å gjennomføre tilsvarende tester fordi kredittopplysningsforetakene ikke har endret sine ratingmodeller som følge av fravalgsregelen ennå (tidsperioden har vært for kort, se nedenfor). Dermed vil eventuelle endringer som observeres i kredittratingen være knyttet til utviklingen i andre variabler enn fravalg av revisor. Bankene og andre långivere kan imidlertid raskt justere sin kredittgivningspraksis og lånevilkår på nye lån/kreditter dersom de ønsker å ta hensyn til fravalg. På eksisterende lån/kreditter kan gå noe lengre tid etter et fravalg før f.eks. rentesatser kan justeres avhengig av vilkårene som er satt. I dette kapitlet vil vi undersøke om kredittgivernes praksis med hensyn til å yte og prise lån er blitt endret.

Bakgrunnen for hypotesene er at kredittytere kan bli mer forsiktige som følge av et fravalg, og at de kan iverksette tiltak for å beskytte sine interesser. Den første hypotesen reflekterer at prisingen av lån skal gi långiver kompensasjon for bære risiko og at risikoen kan ha økt som følge av fravalget, slik at rentesatsen er satt opp. Vi tester følgende hypotese (på alternativ form):

H1 *For selskaper som har valgt bort revisor har rentesatsen på selskapenes lån økt sammenliknet med selskaper som har beholdt revisor.*

Virkningen på renten er i utgangspunktet den effekten som mest entydig kan brukes som mål på finanseringseffekter hvis fravær av revisjon øker kreditorenes risiko. Det skyldes at det i teorien ikke er tvil om at økt risiko vil øke kapitalkostnaden. De andre målene vi bruker kan lettere gis alternative forklaringer enn økt risiko og derav dårligere finansieringsvilkår. Vi tar likevel med flere effekter for å se om effektene trekker i samme retning.

Langsiktig gjeld gjør at kreditorer binder opp kapital hos låntaker i mange år og det kan ta tid å avvikle låneforholdet dersom låntaker ikke misligholder lånevilkårene. Kortsiktig gjeld gir derimot kreditorene raskere muligheter for å avslutte låneforholdet. Vi tester følgende hypotese:

---

[51] Utvalget i Lennox og Pittman (2011) består av selskaper som var pålagt revisjon før heving av terskelverdiene i 2003 (salgsinntekter ≥ 1 million GBP og sum eiendeler ≥ 1,4 million GPB) og hvor revisjonen ble gjort valgfri i 2004 (dvs. at selskapene måtte ha salgsinntekter ≤ 5,6 million GBP og sum eiendeler ≤ 2,8 million GPB), til sammen 5 139 selskaper. Av disse foretok 33 prosent av selskapene fravalg det første året de hadde muligheten.

H2 *For selskaper som har valgt bort revisor har bruken av kortsiktig gjeld økt sammenliknet med selskaper som har beholdt revisor.*

Både H1 og H2 reflekterer at kreditorene er villige til å gi lån. Den tredje hypotesen reflekterer at kreditorene kan avslå lånesøknader:

H3 *Selskaper som har valgt bort revisor har færre nye lån sammenliknet med selskaper som har beholdt revisor.*

Dersom kredittinstitusjoner strammer inn på kredittilgangen for selskaper som har valgt bort revisor, kan fravalgselskapene få større problemer med å betale sin gjeld i tide. Vi tester derfor følgende hypotese:

H4 *Selskaper som har valgt bort revisor får flere betalingsanmerkninger enn selskaper som har beholdt revisor.*

Det er vanlig at selskaper kjøper varer og tjenester på kreditt. Som en følge av fravalg kan kreditorer bli mer tilbakeholdne med å selge på kreditt og følgelig kan fravalgselskapene i større grad bli nødt til å betale kontant. I så fall vil leverandørgjelden avta. På den annen side kan fravalgselskapene få dårligere tilgang til kreditt hos bankene, slik at de i større grad må finansiere innkjøp ved hjelp av kreditt fra leverandørene (Niemi og Sundgren, 2009). Det er ikke mulig å avgjøre hvilke av disse effektene som dominerer, slik at vi stiller opp to konkurrerende hypoteser og overlater til empirien å avgjøre hvilke som får best støtte.

H5a *Kredittiden til leverandører hos selskaper som har valgt bort revisor har gått ned sammenliknet med kredittiden til leverandører hos selskaper som har beholdt revisor.*

H5b *Kredittiden til leverandører hos selskaper som har valgt bort revisor har økt sammenliknet med kredittiden til leverandører hos selskaper som har beholdt revisor.*

Den siste hypotesen reflekterer at personlig kunnskap om kunden er av betydning når banker skal vurdere lånesøknader (Berry og Robertson 2006). Dersom selskaper bytter bank kan selskapet få en ny saksbehandler som ikke har personlige kunnskaper om kunden, og dermed kan det bli vanskeligere å få lån eller prisen på lånet kan bli høyere på grunn av økt usikkerhet. For å unngå slike effekter kan det være lurt at fravalgselskaper ikke bytter bank. Dette reflekteres i den siste hypotesen:

H6 *Selskaper som har valgt bort revisor bytter sjeldnere bank enn selskaper som har beholdt revisor.*

5.4 Metoder, tester og utvalg

En kvalitativ spørreundersøkelse og en kvantitativ analyse er brukt for å besvare det generelle spørsmålet om fravalg har påvirket selskapenes finansieringsvilkår. Spørreundersøkelsen ble gjennomført av mastergradsstudentene Kåre Såveson Rysstad og Fredrik Normann Vatne og er dokumentert i Rysstad og Vatne (2014 s.10ff). Siktemålet med spørreundersøkelsen, som i hovedsak ble gjennomført som semi-strukturerte personlige intervjuer, var å innhente synspunkter fra banker, store kreditorer og kredittopplysningsbyråer. Hovedfunnene gjengis i kapittel 5.7. Den kvantitative analysen baserte seg på regnskapsdata m.m. og tester de seks hypotesene over. Testene presenteres i dette delkapitlet.

5.4.1 Regresjonsmodeller

Teststrategien i den kvantitative analysen kan forklares på følgende måte: Anta at A har beholdt revisor mens B foretok fravalg av revisor per 1.12.2011. Da vil regnskapsåret 2012 være det første året hvor B's lån *kan* reflektere at selskapet er uten revisor. Anta videre at rentesatsen som A betalte i år t var $r_{A,t}$ og at rentesatsen B betalte var $r_{B,t}$. Endringen i rentesatsen fra t-1 til t vil følgelig være $\Delta r_{A,t} = r_{A,t} - r_{A,t-1}$ for A og $\Delta r_{B,t} = r_{B,t} - r_{B,t-1}$ for B. Hvis endringen i renten på As lån fra t-1 til t er lavere enn endringen i renten på Bs lån, dvs. $\Delta r_{A,t} < \Delta r_{B,t}$, vil det være konsistent med at B må betale høyere rente fordi B har valgt bort revisor. Før man tilskriver en eventuell renteeffekt fravalget av revisor, må man imidlertid kontrollere for utviklingen i faktorer som kan forklare endringer i rentenivået som ikke skyldes fravalg av revisor. F.eks. kan konkursrisikoen til B kan ha økt relativt til A fordi B opererer i en mer konkurranseutsatt bransje og hvor markedsforholdene har forverret seg. En annen mulighet er at B har fått en ny majoritetseier som banken ikke kjenner og av den grunn har oppjustert renten.

For å kontrollere for faktorer som kan forklare hvorfor rentenivået har utviklet seg forskjellig *utover* fravalg av revisor, bruker vi regresjonsanalyse samt utvalgskriterier som gjør at vi ekskluderer selskaper som er påvirket av begivenheter vi ikke kan kontrollere for. Utvalget består av kandidater som kunne foreta fravalg i 2011, jf. definisjonen av fravalgskandidater i kapittel 2. Videre krever vi at selskaper som har valgt bort revisor foretok fravalg i 2011, slik at 2012 er regnskapsåret hvor selskapene har vært uten revisor. Dermed vil alle selskaper i utgangspunktet ha reviderte regnskaper i 2010 og en andel ha ureviderte regnskaper i 2012. Modell vil ha følgende struktur når datagrunnlaget er hentet fra 2010 og 2012:

$$(2) \qquad Y_{jt} = \alpha_0 + \alpha_1 Fravalg_{jt} + \alpha_2 \text{År}2012_{jt} + \alpha_3 Fravalg_{jt} \cdot \text{År}2012_{jt} + \alpha_j Xh_{jt} + \varepsilon_{jt}$$

Variablene er definert som følger:

Yjt	= observert verdi for avhengig variabel Y for selskap j i år t. Y kan f.eks. være rentenivået på selskapets gjeld fra år t-1 til t beregnet som resultatførte rentekostnader i år t i prosent av gjennomsnittlig rentebærende gjeld i år t-1 og t.
$Fravalg_{jt}$	= 1 for selskap j dersom selskapet har foretatt fravalg innen 31.12.2011 og 0 ellers.
$\text{År}2012_{jt}$	= 1 for selskap j når t = 2012 og 0 når t = 2010
Xh_{jt}	= forklaringsvariabel h for selskap j i år t, h = 1, .., H. Forklaringsvariablene h er variabler som kan forklare variasjoner i Y utover fravalg av revisor.
ε_{jt}	= tilfeldig feilledd

Tankegangen bak spesifikasjonen er som følger: Kontrollvariablene Xh fanger opp effektene på Y av at selskapene kan ha utviklet seg forskjellig fra 2010 til 2012. Noen kan f.eks. vokst og hatt god lønnsomhet, mens andre kan ha gått med tap og fått økt sin konkurssannsynlighet. Slike forhold kan naturligvis ha hatt betydning for bedriftenes finansieringsvilkår. Variabelen Fravalg, som skiller mellom selskaper som har valgt bort revisor og de som har beholdt revisor, fanger opp at det kan være systematiske forskjeller mellom selskapene i hele perioden, uavhengig av om de har revisor eller ikke. Variabelen År2012, som er 1 i 2012 og 0 ellers, tas med for å kontrollere for at det generelle rentenivået og andre makroøkonomiske forhold kan ha endret seg fra 2010 til 2012. Dersom utviklingen i Y har vært annerledes for fravalgselskapene enn selskapene som har beholdt revisor utover det som fanges opp av Fravalg, Xh og År2012, vil denne effekten blir fanget opp av interaksjonsvariabelen Fravalg·År2012. Dersom Y er rentenivå og fravalgselskapene har fått økt rente som følge av fravalget, vil α_3 være signifikant positiv.

Når vi sammenlikner verdien på Y i 2012 med verdien på Y i 2010 vil vi estimere likning 2 ved hjelp av regresjonsanalyse med faste effekter. Fordelen med denne estimeringsmetoden er at den kontrollerer for *alle* faktorer som er stabile over tid i hvert selskap. Det skyldes at metoden i realiteten er en regresjonsanalyse av endring i Y forklart ved endring i de uavhengige variablene. Endringen fra en periode til den neste for alle variabler som er konstante per selskap (slik som Fravalg) blir null, og dermed kan man estimere modellen uten en rekke variabler som er konstante per selskap, men som er forskjellige for mange selskaper og som det må kontrolleres for dersom man estimerer Y på nivåform (som ved vanlig regresjonsanalyse). F.eks. er det få selskaper som skifter bransje over tid, og dermed kan man utelate kontroller for bransjetilhørighet.

Når Y kun er hentet fra 2012 (som f.eks. om selskapet har fått ny bank eller tatt opp nytt lån), vil estimeringsmetoden være logit. I logit-regresjonene vil vi da inkludere kontroller for bransjetilhørighet og geografisk lokalisering, siden det kan være naturlige variasjoner mellom bransjer og lokalisering: Noen bransjer (deler av landet) går godt og andre går dårlig.

I tabellen presenterer vi resultater på følgende måte:

(3) $Y_{jt} = \beta_0 + \beta_1 \text{ÅretEtter}_{jt} + \beta_j \text{Xh}_{jt} + \beta_1 \text{År2012}_{jt} + \varepsilon_{jt}$

Når Y er hentet fra 2010 og 2012 vil ÅretEtter (=<u>året</u> <u>etter</u> fravalget) tilsvare interaksjonsleddet Fravalg·År2012. Når Y er hentet fra kun 2012 vil ÅretEtter tilsvare variabelen Fravalg, som skiller fravalgselskapene fra de andre, og årsvariabelen År2012 utelates (siden den er identisk med konstantleddet).

Det er fortegnet og signifikansnivået til variabelen ÅretEtter som vi er særlig interessert i. Hvis Y er rentenivået og estimeringsresultatene viser at β_1 er signifikant positiv, vil tolkningen bli at fravalgselskapene har fått økt sine rentekostnader i 2012 sammenliknet med selskaper som ikke har valgt bort revisor. Estimatet på β_1 er illustrert i Figur 5-1. Den grønne linjen viser utviklingen i rentenivået fra 2010 til 2012 for bedrift A som ikke har valgt bort revisor, mens den røde linjen viser tilsvarende for B som har valgt bort revisor. Den grønne stiplede linjen viser hvordan utviklingen i rentenivået for B ville ha vært dersom utviklingen hadde vært som for A, gitt at B ikke hadde valgt bort revisor <u>og</u> A og B ellers hadde vært identiske i forhold til hvordan de var i 2010. Da vil β_1 fange opp effekten av fravalget. Nå vil to bedrifter sjeldent utvikle seg helt parallelt, slik at vi må luke ut effekten av forskjeller i utvikling på β_1. Det gjør vi ved å inkludere kontrollvariablene Xh i regresjonen.

Figur 5-1: Illustrasjon av ÅretEtter

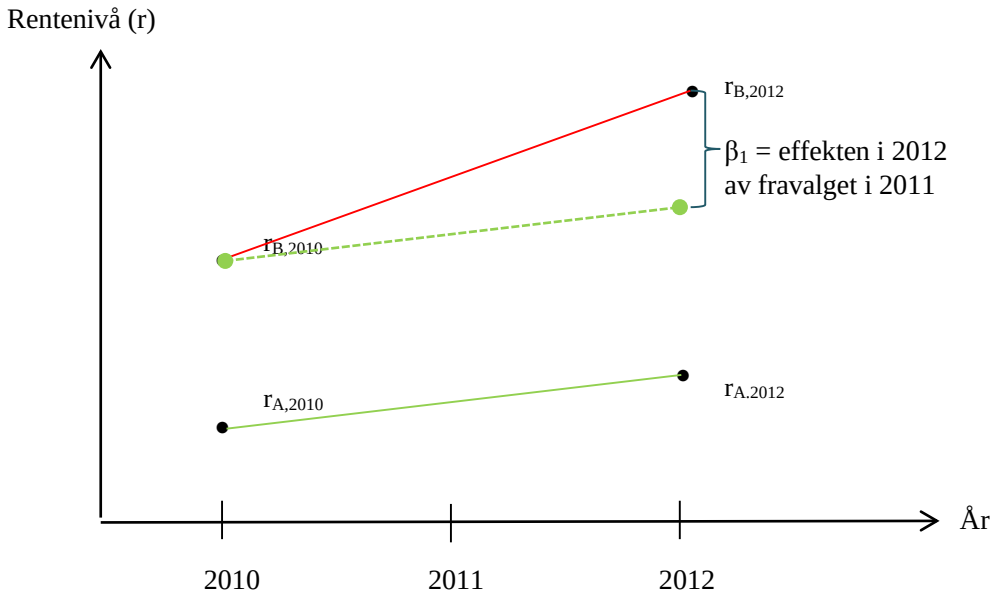

Når Y kun er hentet fra 2012 vil β1 fange opp forskjellen i gjennomsnittlig verdi på Y mellom fravalgselskapene og ikke-fravalgselskapene etter at det er kontrollert for effektene av de variablene som inkludert i funksjonen.

5.4.2 Uavhengige variabler

Vi bruker forskjellige uavhengige variabler i testene, se Tabell 5-1.

Tabell 5-1: Mål på finansieringseffekter (avhengige variabler)

Hypotese	*Variabel*		*Definisjon*
H1	RenteR	=	rentesats beregnet på grunnlag av næringsoppgave, eventuelt årsregnskapet dersom selskapet ikke leverer næringsoppgaven elektronisk. RenteR = resultatført rentekostnad i prosent av gjennomsnittlig rentebærende kortsiktig og langsiktig gjeld. Gjeld til konsernselskaper, eiere og ansatte er ansett som rentebærende gjeld. Observasjoner med RenteR < 0 prosent og RenteR > 25 prosent utelates.
H1	RenteS	=	rentesats beregnet på grunnlag av saldo-renteoppgaver fra bankene (bankenes årsoppgaver). RenteS = sum rentekostnader i følge alle mottatte saldo-renteoppgaver fra banker, sparebanker og finansinstitusjoner per selskap i prosent av gjennomsnittlig gjeld i følge de samme saldo-renteoppgavene. Observasjoner med RenteS < 0 og RenteS > 25 utelates.
H2	KG/LG	=	kortsiktig gjeld dividert på langsiktig gjeld. Avsatt utbytte er ikke ansett som kortsiktig gjeld. For å redusere virkningene av

Hypotese	*Variabel*		*Definisjon*
			ekstreme observasjoner er fordelingen winsorized med 5 prosent i toppen.[52]
H2	20KatKG/LG	=	kategorisk variabel basert på KG/LG som går fra 1 til 20 hvor kategori består av 5 prosent av observasjonene. Kategori 1 består av de 5 prosent av selskapene med lavest verdi på KG/LG og kategori 20 består av de 5 prosent av selskapene som har høyst verdi på KG/LG.
H3	NyGj/Gj	=	endring i sum gjeld fra t-1 til t dividert på sum gjeld på tidspunkt t
H3	NyttLån	=	1 hvis selskapet har tatt opp et nytt lån i 2012 og 0 ellers. Med nytt lån menes at selskapet har en gjeldskonto i en sparebank, en forretningsbank eller en finansinstitusjon i 2012 som ikke eksisterte i 2010.
H3	NyRBG	=	1 hvis selskapet har økt den rentebærende gjelden fra tidspunkt t-1 til t og 0 ellers.
H3	NyGj/Gj	=	endring i sum gjeld fra t-1 til t dividert på sum gjeld på tidspunkt t.
H3	NyGj/Ei	=	endring i sum gjeld fra t-1 til t dividert på sum eiendeler på tidspunkt t.
H4	AntBetAnm	=	naturlige logaritmen til 1 + antall betalingsanmerkninger i år t
H4	SumBetAnm	=	Sum ubetalte beløp knyttet til betalingsanmerkningene i år t
H5	Kredittid	=	kredittid leverandører beregnet som 365*gjennomsnittlig leverandørgjeld / varekjøp * 1,25.
H6	NyBank_11	=	1 hvis selskapet har opprettet ny gjeldskonto i ny bank i 2012 i forhold til 2011 og 0 ellers.
H6	NyBank_10	=	1 hvis selskapet har opprettet ny gjeldskonto i ny bank i 2012 i forhold til 2010 og 0 ellers. Saldoen på den nye gjeldskontoen kan være null.
H6	NyBank&Lån_11	=	1 hvis selskapet har gjeld til ny bank i 2012 i forhold til 2011 og 0 ellers. Saldoen på den gjeldskontoen må være større enn null (dvs. at selskapet må skylde banken penger).

[52] Anta at et utvalg består av 100 observasjoner og at estimert rentenivå for de 5 høyeste rentesatsene har verdiene er 22, 140, 2 290 og 224 560 prosent. Et rentenivå på over 100 prosent virker ikke rimelig, og over 1 000 prosent i renter er åpenbart feil. Det er heller ikke normalt at selskaper finansieringer seg med renter på 30 – 100 prosent. Forklaringen på de høyeste estimerte rentesatsene må derfor være noe annet enn prising, f. eks. at det er feil i datagrunnlaget eller at renten gjelder et lån som ble tatt opp i januar og nedbetalt i november (slik at telleren i RenteR eller RenteS ikke reflekterer relevant beløp i nevneren). For å unngå at resultatene blir påvirket av slike ekstrem observasjoner, blir tallverdien for 5 prosent av de høyeste observasjonene satt til tallverdien som ligger 5 prosent fra toppen. Med de oppgitte rentesatsene blir derfor rentesatsen 22 prosent for alle som har en estimert rente på 22 prosent eller høyere. Vi ser da at fordelingen er winsorized med 5 prosent i toppen. For en del av variablene blir også fordelingen winsorized i bunnen av fordelingen, slik at de minste tallverdiene blir mindre avvikende i forhold til det som er typisk for utvalget.

Hypotese	*Variabel*		*Definisjon*
H6	NyBank&Lån_10	=	1 hvis selskapet har gjeld til ny bank i 2012 i forhold til 2010 og 0 ellers. Saldoen på den gjeldskontoen må være større enn null (dvs. at selskapet må skylde banken penger).

Skal man kunne spore effekter på bedriftens rentekostnad er man avhengig av gode estimater på rentesatsen. To metoder vil bli brukt for å estimere rentesatsen. Den første, som estimerer RenteR, bruker næringsoppgave 2 supplert med tall fra årsregnskapet dersom selskapet ikke leverer næringsoppgave 2 elektronisk. Den andre fremgangsmåten, som estimerer RenteS, baserer seg på bankenes saldo-renteoppgaver. I begge tilfeller blir rentesatsen estimert som årets rentekostnad dividert på gjennomsnittlig gjeld, jf. likning (1).

Fremgangsmåten for estimeringen av rentekostnaden er ikke uten svakheter, men regresjonsanalyse med faste effekter håndterer en del av svakhetene. Hvis lånebehovet varierer over året, men variasjonen er lik fra år til år, vil det være en fast effekt som estimeringsmetoden kontroller for. Derimot får vi ikke kontrollert for at lånebehovet *gjennom året* varierer fra et år til det neste når vi estimerer lånerenten. For å illustrere hva vi kontrollerer for hva vi ikke kan kontrollere for: Anta at fravalgselskapene nesten nedbetaler all gjeld ved årsslutt, mens de som har beholdt revisor har en gjeld ved årsslutt som tilsvarer gjennomsnittet for året. Da vil den estimerte renten bli korrekt for selskapene som har beholdt revisor, samtidig som den vil bli for høy for fravalgselskapene. Dette vil ikke være et problem siden vi vil sammenlikne *forskjellen* i estimert rente i 2012 med estimert rente i 2010 for samme selskap. Dersom feilen i den estimerte renten er like stor i 2010 som i 2012, vil nettoeffekten av målefeilen være null og følgelig ikke påvirke resultatene. Dersom målefeilen ved beregning av den estimerte renten er større eller mindre i 2012 sammenliknet med 2010, vil vi imidlertid ikke få kontrollert for dette. Hvor viktig denne målefeilen er, avhenger av om det er systematiske forskjeller mellom fravalgselskapene og selskapene som har beholdt revisor. Dersom målefeilen fordeler seg tilfeldig på de to kategoriene av selskapene, vil effekten være tilfeldig fordelt og ikke påvirke punktestimatene.

Estimering ved hjelp av næringsoppgaven forutsetter korrekt periodisering av rentekostnadene og korrekt identifisering av rentebærende gjeld. Som Cassar (2011) påpeker, kan estimering ved hjelp av tall fra den regnskapspliktige gi systematiske målefeil fordi både teller og nevner i estimeringen av rentesatsen må antas å bli mer korrekt for de som har revisor. Ved å estimere rentesatsen ved hjelp av bankenes saldo-renteoppgaver unngås denne feilkilden.

Cassar (2011) drøfter en rekke potensielle problemer og feilkilder knyttet til tester av om selskaper får billigere kreditt ved å la seg revidere, herunder selvseleksjon og "relationship lending"/små-foretak finansiering. Et testdesign hvor selskaper sammenliknes med seg selv i en tidligere periode og selskaper som ikke har foretatt fravalg, kombinert med data fra næringsoppgaven, saldo-renteoppgavene og aksjonærregisteret, gjør at de fleste feilkildene kan unngås eller reduseres. F.eks. kan rentesatsene variere med type lån og lån til fast eiendom kan ha lavere rente enn f.eks. kassekreditt og billån. Dette kan vi kontrollere for ved å undersøke om resultatene blir endret ved å avgrense utvalget til selskaper som ikke har fått nye lån. Videre vil rentesatsene avhenge av bl.a. bankens kunnskap om eier/daglig leder. I små foretak er eier ofte den samme som daglig leder. Kredittgivere kan derfor i større grad legge vekt på eier/daglig leders egenskaper enn selskapets lønnsomhet. Ved å avgrense utvalget til selskaper som ikke har hatt endringer i daglig leder eller ikkeerskap vil vi ta hensyn til bankenes kunnskap om kundene når estimeringsmetoden er regresjonsanalyse med faste effekter.

5.4.3 Test- og kontrollvariabler

Når vi skal sammenlikne f.eks. rentenivået i 2012 med rentenivået i 2010 må vi, som forklart over, ta hensyn til at selskaper kan ha utviklet seg forskjellig. Kontrollvariablene vi bruker når estimeringsmetoden er regresjonsanalyse med faste effekter er vist i Tabell 5-2.

Tabell 5-2: Test og kontrollvariabler (uavhengige variabler)

Navn		***Definisjon***
Testvariabel:		
ÅretEtter	=	1 hvis året er 2012 og selskapet har valgt bort revisor i 2011 og null ellers.
Kontrollvariabler:		
AntAnsatteS	=	Antall ansatte oppgitt i selvangivelsen. Når skattyter ikke har fylt inn antall ansatte er antall ansatte satt til 0.
AntPantst	=	Antall pantstillelser registrert på selskapet i Brønnøysundregisteret.
AntProfKred	=	Antall långivere som har sendt inn saldo-renteoppgaver til Skatteetaten elektronisk.
Bransjeb	=	1 hvis selskapet har hovednæringskode b og 0 ellers. Det opprettes en variabel for alle hovednæringskoder unntatt en. Når en indikatorvariabel for bransjetilhørighet predikerer Y perfekt (f.eks. fordi ingen av selskapene i bransjen har byttet bank) blir observasjoner med denne næringskoden slått sammen med næringskode 19 Annen tjenesteyting for å unngå at observasjonene fra denne bransjen blir utelatt.
Forsink2+	=	1 hvis selskapet har levert selvangivelsen 2 måneder eller mer etter leveringsfristens utløp og null ellers.
Fylkef	=	1 hvis selskapet har forretningsadresse i fylke f og 0 ellers. Det opprettes en variabel for alle fylker unntatt ett. Selskaper som mangler postnummer er plassert i Fylke0. Når en fylkesvariabel predikerer Y perfekt (f.eks. fordi ingen av selskapene i fylket har byttet bank) blir observasjonene i dette fylket slått sammen med Fylke0 for å unngå at observasjonene fra dette fylket blir utelatt.
Gjeldsandel	=	sum kortsiktig og langsiktig gjeld som andel av sum eiendeler.
HarRegnFører	=	1 hvis selskapet har regnskapsfører og 0 ellers. Med «har regnskapsfører» menes at selskapet har oppgitt navn, adresse og/eller organisasjonsnummer på side 1 i selvangivelsen.
Konkursrisiko	=	Konkursrisiko beregnet som ved hjelp av modell 1 i Ohlson (1980). Konkursrisikoen = 1 - (1 / (1 + exp(OhlsonZscore))) hvor OhlsonZscore = OhlsonZscore = -1,32 – 0,407*LnEiendeler + 6,03*Gjeldandel - 1,43*Var1 + 0,076*Var2 – 1,72*Var3 – 2,37*Var4 – 1,83*Var5 + 0,285*Var6 – 0,521*Var7. Var1 = (sum omløpsmidler-(sum kortsiktig gjeld + avsatt utbytte ført som kortsiktig gjeld))/sum eiendeler. Var2 = (sum kortsiktig gjeld - avsatt utbytte ført som kortsiktig gjeld)/sum eiendeler. Var3 = indikatorvariabel som er 1 hvis egenkapitalen er negativ og null ellers. Var4 = årsresultat/sum eiendeler. Var5 = kontantstrøm / sum eiendeler. Var6 = indikatorvariabel som er 1 hvis fjorårets årsresultat var negativt og 0 ellers. Var7 = endring i absoluttverdien til årsresultatet fra t-1 til t dividert som summen av absoluttverdien av årsresultatene i år t og t-1. I Ohlson (1980) blir sum eiendeler skalert med

Navn		*Definisjon*
		konsumprisindeksen og indikatorvariabelen for negativt fjorårsresultat (Var7) antar verdien 1 hvis årsresultatet var negativt de to foregående årene. Alle forholdstall blir winsorized med 1 prosent i hver hale før z-scoren blir beregnet.
LnAlder	=	Den naturlige logaritmen til 1 + selskapets alder = ln(1 + (regnskapsår - stiftelsesår)).
LnDriftsinnt	=	Den naturlige logaritmen til 1 + sum driftsinntekter = ln(1 + sum driftsinntekter).
LnEiendeler	=	Den naturlige logaritmen til (1 + sum eiendeler).
MangeEiere	=	Den naturlige logaritmen til antall eiere.
TotKapRent	=	Totalkapitalens rentabilitet = ordinært resultat før skatt + finanskostnader dividert på gjennomsnittlig sum eiendeler.
VekstSalg	=	Vekst i salg fra t-1 til t på desimalform beregnet som (Driftinntekter_t – $\text{Driftsinntekter}_{t-1}$)/$\text{Driftsinntekt}_{t-1}$
År2012	=	1 hvis året er 2012 og 0 ellers. Variabelen utelates når estimeringen skjer på data for 2012.

Vi kontrollerer for selskapsstørrelsen ved hjelp av omsetning (LnDriftsinnt), sum eiendeler (LnEiendeler) og antall ansatte (AntAnsatteS) og at selskapene kan ha ulik veksttakt ved hjelp av vekst i omsetningen (VekstSalg). Vi tar med antall pantstillelser (AntPantst) som kontrollvariabel fordi selskaper med pantstillelser kan gi kreditorene større trygghet for sin kreditt. Et alternativ til å stille bedriftens eiendeler som pant, eller for å gi tilleggssikkerhet utover pant i eiendelene, er at eierne eller andre nærstående garanterer for selskapets lån. På selvangivelsen side 1 skal selskaper opplyse om aksjonær eller nærstående har ytt lån til eller stilt sikkerhet for selskapet, og verdien av en eventuell sikkerhet skal oppgis. Etter fravalg av revisor kan aksjonærene i økende grad ha stilt sikkerhet, slik at bruken av sikkerhetsstillelse har potensiale for å være en relevant kontrollvariabel. Det er imidlertid så få selskaper som oppgir at aksjonær eller andre nærstående har stilt sikkerhet for selskapets lån at vi utelater denne kontrollvariabelen.[53]

Vi kontrollerer for at kreditorer kan være av ulike typer ved å inkludere antall profesjonelle kreditorer (AntProfKred). Med profesjonell kreditor mener vi en kreditor som har et slikt omfang på sin utlånsvirksomhet at vedkommende sender saldo-renteoppgavene (årsoppgavene) elektronisk til Skatteetaten. Et sentralt element ved prising av kreditt er oppfatninger om risikoen ved långiver. Vi måler risikoen ved Forsink2+, Gjeldsandel, Konkursrisiko, LnAlder, TotKapRent og HarRegnFører. Forsink2+ er en indikatorvariabel som er 1 når selskapet har levert selvangivelsen minst to måneder for sent (og 0 ellers), noe som kan indikere at selskapet ikke er så nøye på å overholde sine forpliktelser. Gjeldsandel er sum kortsiktig og langsiktig gjeld dividert på sum eiendeler og desto høyere gjeldsandel,

[53] I et utvalg på 104 320 selskapsårobservasjoner, hentet fra 2010 til 2012 (se Tabell 5-7) er antall fravalgselskaper som oppgir at aksjonær har stilt sikkerhet 124 i 2010 og 135 i 2012. De tilsvarende tallene for selskaper som har beholdt revisor er henholdsvis 107 og 150. Det er grunn til å tro at innrapporteringen av sikkerhetsstillelse på selvangivelsen side 1 undervurderer det reelle omfanget. Som det vil fremgå av kap. 5.7.3 har forretningsbankene som policy å kreve at eier stiller sikkerhet og det er langt flere bedrifter som har lån i forretningsbankene enn det som følger av hva selskapene oppgir om sikkerhetsstillelse i selvangivelsen.

jo høyere kan risikoen være for kreditorene. Konkursrisiko er sannsynligheten for konkurs estimert ved hjelp av modell 1 i Ohlson (1980). LnAlder er naturlige logaritmen til selskapets alder og den tas med fordi unge selskaper oftere går konkurs enn eldre selskaper. For å ta høyde for at eierskapet kan ha betydning tar vi med MangeEiere, som er den naturlige logaritmen til antall eiere. TotKapRent er et mål på lønnsomhet og desto høyere lønnsomhet, jo lavere er risikoen isolert sett. HarRegnFører = 1 når selskapet har regnskapsfører og 0 ellers. Variabelen kan dels være et mål på størrelse og et mål på risiko, siden det er mer sannsynlig at store selskaper har regnskapsfører enn små selskaper og at bruken av regnskapsfører kan redusere risikoen for vesentlige feil i regnskapet.

5.4.4 Utvalgskriteriene

Utvalgskriteriene er som følger: Vi starter med fravalgskandidatene i 2011 (jf. definisjonen i kapittel 2), men siden vi skal undersøke finansieringseffekter krever vi at selskapene skal ha kortsiktig og/eller langsiktig rentebærende gjeld for minst to påfølgende år (slik at vi kan beregne RenteR). Vi krever videre at fravalget skal være foretatt i 2011, slik at vi kan sammenlikne f.eks. rentesatsen i 2012 mot rentesatsen i 2010. Dermed ser vi rentesatsen for perioden etter fravalget opp mot perioden før fravalget. For å unngå effekter av ekstreme observasjoner, krever vi at den estimerte rentesatsen må ligge mellom 0 og 25 prosentpoeng per år.

Vi bruker kontrollvariabler for kontrollere for endringer i rentenivået som ikke skyldes fravalg. Disse må lagges (=tidsforskyves) fordi det ikke er rimelig at regnskapsinformasjon for regnskapsåret 2012 kan påvirke rentefastsettelsen i 2012 siden renten blir fastsatt *før* regnskapsårets utløp. I forhold til det året hvor renten hentes fra, må derfor kontrollvariablene lagges. I resultatene vi tabulerer lagger vi variablene en periode (indikert med forstavelsen «L.»), men siden noen av kontrollvariablene bruker observasjoner fra to påfølgende regnskapsår (f.eks. TotKapRent) må hvert selskap ha minst tre år med observasjoner (L.TotKapRent bruker regnskapstall for 2008 og 2009). Dette gir oss et utvalg på 104 320 observasjoner fordelt med 49 094 observasjoner i 2010 og 55 226 observasjoner i 2012, Tabell 5-3. Vi rapporterer effekten av å kreve et balansert utvalg nedenfor (i et balansert utvalg er hvert selskap representert med like mange observasjoner).

Tabell 5-3: Utvalgets sammensetning

	Beholdt		*Fravalgt*		*I alt*	
	N	*%*	*N*	*%*	*N*	*%*
2010	27335	55,7 %	21759	44,3 %	49094	100 %
2012	30843	55,8 %	24383	44,2 %	55226	100 %
I alt	58178	55,8 %	46142	44,2 %	104320	100 %

Note: Tabellen viser sammensetningen av utvalget, fordelt på år og hvorvidt selskapene har foretatt fravalg. Selskapene må ha foretatt fravalg i perioden 1.5.2011 – 31.12.2011 for å bli klassifisert som fravalgselskap.

I tabellene som kommer vil antall observasjoner varierer. Hele tiden er utgangspunktet utvalget angitt i Tabell 5-3, men siden mange av disse selskapene ikke har langsiktig gjeld vil selskapene bli utelatt når avhengig variabler krever langsiktig gjeld i nevneren (slik som KG/LG). Videre vil utvalget som brukes for å teste for forskjeller i RenteS kun bestå av selskaper som har eller har hatt gjeld i banker i løpet av regnskapsåret, og siden mange selskaper ikke har bankgjeld vil naturlig nok utvalgsstørrelsen avta.

5.5 Beskrivende statistikk

Statistikk som beskriver utvalget er gitt i Tabell 5-4, Tabell 5-5 og Tabell 5-6. Vi kommenterer enkelte sentrale trekk ved utvalget.

Gjennomsnitt, standardavvik, 5, 25, 75 og 95-prosentiler samt medianen er gitt i Tabell 5-4 panel B. Gjennomsnittlig rentesats basert på regnskapene (RenteR) er 3,9 prosent mens rentesatsen basert på saldo-renteoppgavene (RenteS) er 7,28 prosent. Gjeld til eiere, nærstående og konsernselskaper er tatt med i beregningen av RenteR og holdt utenfor i beregningen av RenteS. Det kan være en medvirkende forklaring til at RenteS er høyere enn RenteR siden en del kortsiktige lån mellom nærstående ikke nødvendigvis blir belastet med renter.

Vi kan sammenlikne estimatene RenteR og RenteS med finansinstitusjonenes finansieringskostnader. Som et mål på bankenes finansieringskostnader bruker vi 12 måneders NIBOR (Norwegian Interbank Offer Rate). I panel C ser vi at differansen mellom RenteS (bankenes utlånsrente til små næringsdrivende AS) og 12 måneders NIBOR er 3,52 prosentpoeng i 2010 og 4,66 prosentpoeng i 2012. Tatt i betraktning av bankenes netto utlånsmargin beregnet på alle lån (også inklusiv boliglån) er 2,18 i 2010 og 1,99 i 2012 (FNO, udatert), synes ikke differansen mellom RenteS og fundingskostnadene å være urimelig høy.

Tabell 5-4: Beskrivende statistikk

Panel A: Beskrivende statistikk for avhengige og uavhengige variabler

	N	*Gjsnitt*	*sd*	*p5*	*p25*	*p50*	*p75*	*p95*
Fravalg	104320	0,442	0,50	0,00	0,00	0,00	1,00	1,00
RenteR	104320	3,924	4,59	0,00	0,01	2,54	6,00	13,21
RenteS	47041	7,281	3,94	1,75	5,00	6,52	8,80	15,05
KG/LG	61664	10,603	33,26	0,00	0,06	0,41	2,44	77,94
20KatKG/LG	61664	9,011	5,54	1,00	4,00	9,00	14,00	18,00
NyttLån	54465	0,580	0,00	0,00	0,00	1,00	1,00	1,00
NyRBG	104320	0,176	0,38	0,00	0,00	0,00	0,00	1,00
NyGj/Gj	101493	0,149	0,81	-0,77	-0,18	-0,01	0,17	2,12
NyGj/Ei	102243	0,059	0,36	-0,45	-0,09	-0,00	0,09	1,08
FåttBetAnm	104320	0,088	0,28	0,00	0,00	0,00	0,00	1,00
AntBetAnm	104320	0,199	1,24	0,00	0,00	0,00	0,00	1,00
LnAntBetAnm	104320	0,077	0,32	0,00	0,00	0,00	0,00	0,69
Kredittid	34910	45,049	41,18	0,00	14,26	33,18	64,35	135,65
NyBank_11	55226	0,018	0,13	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
NyBank_10	55226	0,026	0,16	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
NyBank&Lån_11	55226	0,012	0,11	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
NyBank&Lån_10	55226	0,014	0,12	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
L.LnEiendeler	104320	7,052	1,59	4,35	6,27	7,22	8,11	9,27
L.LnDriftsinnt	104320	4,971	3,14	0,00	0,00	6,25	7,48	8,33
L.AntAnsatteS	104320	1,055	1,79	0,00	0,00	0,00	2,00	5,00
L.TotKapRent	104320	0,007	0,09	-0,16	-0,01	0,01	0,04	0,14
L.Konkursrisiko	104320	0,466	0,38	0,00	0,07	0,43	0,85	1,00
L.VekstSalg	104320	0,065	0,74	-1,48	-0,09	0,00	0,14	2,17
L.Underskudd	104320	0,382	0,49	0,00	0,00	0,00	1,00	1,00
L.ImmAM/Eien	104320	0,015	0,05	0,00	0,00	0,00	0,00	0,10
L.Forsink2+	104320	0,108	0,31	0,00	0,00	0,00	0,00	1,00
L.Gjeldsandel	104320	0,796	0,71	0,02	0,33	0,67	0,96	3,00
L.MangeEiere	104320	0,156	0,36	0,00	0,00	0,00	0,00	1,00
L.AntPantst	104320	0,043	0,20	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
L.AntProfKred	104320	0,819	0,27	0,69	0,69	0,69	1,10	1,39
L.LnAlder	104320	2,079	0,82	0,69	1,61	1,95	2,71	3,40
L.HarRegnFører	104320	0,642	0,48	0,00	0,00	1,00	1,00	1,00

Panel B: Estimert rente og NIBOR-renten

	Årsregnskapet		*Saldo-renteoppgaver*			*Differanse*	
År	*RenteR*	*N*	*RenteS*	*N*	*NIBOR*	*RenteR-NIBOR*	*RenteS-NIBOR*
2010	4,08	53396	7,12	26395	2,88	1,06	4,10
2011	3,99	53396	7,00	26395	2,51	0,51	3,52

2012	3,76	53396	7,48	26395	2,45	0,94	4,66

Note: Panel A: Panelet inneholder deskriptiv statistikk for et utvalg av de avhengige variablene samt kontrollvariablene for selskaper som er identifisert som fravalgskandidater i 2011. For avhengige variabler er dataene hentet fra 2010 og 2012. Variablene er definert i Tabell 5-1 og Tabell 5-2. For uavhengige variabler er dataene hentet fra 2009 og 2011 (dvs. at de er lagget en periode i forhold til de avhengige variablene). Utvalget er fravalgskandidater i 2011 med tilstrekkelig observasjoner i perioden 2008 – 2012 for gjennomføring av testene. Kolonne N viser antall observasjoner, Gjsnitt er gjennomsnittsverdien og px er x-prosentilen hvor x = 5, 25, 50, 75 og 95. p50 tilsvarer medianen. Utvalget består i utgangspunktet at alle selskaper hvor RenteR mellom 0 og 25 prosent, men for noen variabler er antall observasjoner lavere fordi forholdstall ikke lar seg beregne (f.eks. må alle selskaper som ikke har langsiktig gjeld utelates når avhengig variabel er KG/LG fordi forholdstallet ikke kan beregnes) eller på grunn av ekstreme observasjoner (alle forholdstall er winsorized med 2 prosent i hver hale og alle observasjoner med kredittid på minst 180 dager er utelatt når kredittid er avhengig variabel).
Panel B: Panelet viser gjennomsnittlig estimert rentesats (RenteR og RenteS), antall observasjoner som ligger til grunn for de estimerte rentesatsene, NIBOR (Norwegian Interbank Offer Rate) er gjennomsnittlig 12 måneders rente basert på daglig gjennomsnitt, fra http://www.norges-bank.no/en/Statistics/Historicirkal-monetary-statistics/Short-term-interest-rates/.

I gjennomsnitt har 44,2 prosent av selskapene foretatt fravalg. Under halvparten av selskapene, 47 041 selskaper eller 45 prosent, har data fra bankene som gjør at vi kan beregne en rentesats på banklån som ligger 0 og 25 prosent (RenteS). Vi kan beregne forholdstallet mellom kortsiktig og langsiktig gjeld for 59 prosent av selskapene, hvilket betyr at en rekke selskaper ikke har langsiktig gjeld. 55,6 prosent av selskapene er registrert med en lånekonto i en bank i 2012 som de ikke hadde i 2010 (NyttLån). 17,6 prosent av selskapene er registrert med en netto økning i rentebærende gjeld fra 2009 til 2010 og/eller fra 2011 til 2012. 8,8 prosent av selskapene har fått betalingsanmerkninger (FåttBetAnm). 1 prosent av selskapene har fått mellom 5 og 56 betalingsanmerkninger (tallene fremgår ikke av tabellen), og disse gjør at gjennomsnittlig antall betalingsanmerkninger (AntBetAnm) er mer enn dobbelt så høy som indikatorvariabelen for om selskapet har fått betalingsanmerkninger. Kredittiden (Kredittid) er i gjennomsnitt 45 dager, mens medianen (=p50) er 33 dager. Det er derfor en god del selskaper som har en betydelig kredittid (f.eks. er 75-prosentilen 64 dager og 95-prosentilen 136 dager).

Få selskaper, kun 1,8 prosent, har opprettet låneforhold i en ny bank fra 2011 til 2012. Andelen er noe høyere når vi ser nye bankforbindelser i en to-årsperiode, hvor 2,6 prosent av selskapene har opprettet låneforhold i ny bank. Når vi krever at selskapene skal ha utestående lån til de nye bankene, er gjennomsnittet 1,2 prosent for nye bankforbindelser fra 2011 til 2012, og 1,4 prosent for nye bankforbindelser fra 2010 til 2012.

Selskapene vi analyserer i dette kapitlet er noe større enn selskapene som ble analysert i foregående kapittel, men forskjellen er liten: Gjennomsnittlig omsetning og balansesum er henholdsvis 1,165 millioner kroner og 2,877 millioner kroner i dette kapitlet (vi tabulerer kun LnDriftsinnt og LnEiendeler). I kapittel 2 var gjennomsnittlig omsetning og balansesum i 2010 henholdsvis 0,98 millioner kroner og 2,44 millioner kroner for alle fravalgskandidatene. For øvrig kommenteres ikke kontrollvariablene som brukes i dette kapitlet – beskrivelsen som ble gitt av selskapene i kapittel 4 er dekkende.

T-tester for forskjeller mellom fravalgselskapene (FS) og ikke-fravalgselskapene (heretter IFS) er vist i Tabell 5-5.

Tabell 5-5: T-tester for forskjeller i gjennomsnittsverdi i 2010 og 2012 for selskaper som var fravalgskandidater i 2011.

	Panel A: 2010				Panel B: 2012			
	GjIFS	*GjFS*	*Diff*	*t*	*GjIFS*	*GjFS*	*Diff*	*t*
RenteR	4,108	4,092	0,016	0,375	3,865	3,643	0,223	5,689***
RenteS	6,913	7,305	-0,392	-7,629***	7,351	7,624	-0,273	-5,196***
KG/LG	9,393	11,197	-1,805	-4,749***	9,708	12,800	-3,092	-8,028***
20KatKG/LG	8,663	9,384	-0,721	-11,264***	8,702	9,523	-0,822	-12,996***
NyRBG	0,200	0,174	0,026	7,365***	0,180	0,148	0,032	10,023***
NyGj/Gj	0,171	0,118	0,053	7,206***	0,170	0,123	0,047	6,615***
NyGj/Ei	0,065	0,047	0,017	5,362***	0,072	0,046	0,026	8,228***
FåttBetAnm	0,069	0,055	0,014	6,382***	0,126	0,089	0,037	13,930***
AntBetAnm	0,199	0,143	0,056	5,632***	0,254	0,179	0,075	6,462***
LnAntBetAnm	0,078	0,060	0,018	6,530***	0,094	0,070	0,023	7,957***
Kredittid	46,782	44,444	2,338	3,633***	46,484	42,610	3,874	6,411***
L.LnEiendeler	7,270	6,857	0,413	29,784***	7,227	6,761	0,466	33,836***
L.LnDriftsinnt	4,801	5,119	-0,317	-11,147***	4,900	5,118	-0,219	-8,141***
L.AntAnsatteS	1,008	1,108	-0,100	-6,114***	1,055	1,063	-0,008	-0,520
L.TotKapRent	0,010	0,011	-0,001	-0,773	0,003	0,005	-0,002	-2,901***
L.Konkursrisiko	0,452	0,467	-0,015	-4,319***	0,466	0,478	-0,012	-3,633***
L.VekstSalg	0,045	0,018	0,027	4,097***	0,116	0,065	0,052	8,090***
L.Underskudd	0,357	0,363	-0,006	-1,275	0,399	0,405	-0,006	-1,368
L.ImmAM/Eien	0,013	0,015	-0,002	-4,211***	0,014	0,018	-0,003	-7,187***
L.Forsink2+	0,122	0,098	0,024	8,427***	0,129	0,076	0,053	20,172***
L.Gjeldsandel	0,768	0,779	-0,011	-1,813*	0,819	0,815	0,004	0,672
L.MangeEiere	0,182	0,118	0,064	19,645***	0,190	0,117	0,072	23,282***
L.AntPantst	0,038	0,038	0,000	0,047	0,051	0,041	0,010	5,771***
L.AntProfKred	0,817	0,826	-0,009	-3,598***	0,815	0,822	-0,007	-3,144***
L.LnAlder	2,045	2,025	0,020	2,640***	2,121	2,113	0,008	1,200
L.HarRegnFører	0,535	0,705	-0,170	-39,076***	0,555	0,817	-0,262	-67,617***

Note: Datagrunnlaget består av selskaper som er identifisert som fravalgskandidater i 2011 og hvor det er tilstrekkelig informasjon tilgjengelig fra 2009 og 2011 til at variablene som brukes i testene kan beregnes. Selskaper klassifiseres som fravalgselskap når selskapet har valgt bort revisor i perioden 1.5.2011 - 31.12.2011. Panel A (B) viser resultatene som fremkommer ved bruk av data fra 2010 og 2009 (2012 og 2011). Når det er forskjeller mellom signifikansnivået i 2010 og 2012 blir variabelnavnet vist med uthevet skrift. L.x betyr at variabel x er lagget en periode i forhold til den avhengige variabelen. Variablene er definert i Tabell 5-1 og Tabell 5-2. Antall observasjoner av hver variabel er vist i Vedlegg 5-1. Kolonne GjIFS (GjFS) viser gjennomsnittsverdi for selskaper som har beholdt revisor (fravalg revisor). Kolonne Diff = GjIFS - GjFS, dvs. differansen i gjennomsnittsverdien til selskaper som har beholdt og som har valgt bort revisor. Kolonne t viser t-verdier for tester av om forskjellen i gjennomsnittsverdiene for de to gruppene er signifikant forskjellig fra null. T-testene antar ulik varians. *, **, *** indikerer statistisk signifikans på henholdsvis 10 prosent, 5 prosent og 1 prosent (to-sidig).

Det er flere interessante trekk ved FSene og IFSene deres utviklingen fra 2010 til 2012 i Tabell 5-5:

Det er kun en variabel, L.Underskudd, som ikke viser signifikante forskjeller mellom FSene og IFSene i en eller begge perioder. For seks variablers vedkommende er forskjellen mellom FSene og IFSene signifikant i en av periodene, men ikke i den andre (vist med uthevet skrift). Dette er estimert rente basert på regnskapsdata (RenteR, som var lik i 2010 og lavere for fravalgselskapene i 2012), antall ansatte (L.AntAnsatteS, det var flere ansatte hos FSene i 2010, men ingen forskjell i antall ansatte i 2012), lønnsomheten (L.TotKapRent, selskapene hadde samme lønnsomhet i 2010 men FSene har bedre lønnsomhet i 2012), L.Gjeldsandel (FSene hadde høyere gjeldsandel i 2010, men det er ingen forskjell

i 2012), L.AntPantst (det var ingen forskjell i 2010, men færre fravalgselskaper som har stilt pant i 2012) og L.LnAlder (IFSene var eldre i 2010, men de har samme alder i 2012).[54]

Som nevnt over er RenteS vårt primære mål på finanseringseffekten. Rentedifferansen målt ved RenteS mellom FS og IFS har avtatt fra 2012 til 2010. I begge perioder har imidlertid FSene signifikant høyere rente enn IFSene. Høyere rentenivå for FSene virker rimelig, siden målet på konkursrisiko (L.Konkursrisiko) er høyere for FSene i begge perioder.[55] Videre er det rimelig at rentedifferansen har avtatt. Det skyldes at FSene har hatt en bedre utvikling i lønnsomheten (målt ved L.TotKapRent) samtidig som gjeldsandelen til FSene, som var høyere enn IFSenes i 2010, er kommet på nivå med IFSenes i 2012. Videre har IFSene en større økning i andelen som får betalingsanmerkninger enn FSene. I 2010 hadde 6,9 prosent av IFSene og 5,5 prosent av FSene betalingsanmerkninger. I 2012 har 12,6 prosent av FSene og «kun» 8,9 prosent av IFSene betalingsanmerkninger.

Over viste vi at differansen mellom NIBOR og RenteS har økt fra 4,1 i 2010 til 4,66 i 2012, samtidig som bankens netto utlånsmargin har avtatt fra 2,18 i 2010 til 1,99 i 2012 (FNO, udatert). Tabell 5-5 indikerer at dette er en riktig utvikling økonomisk sett: Både FSene og IFSene har høyere gjeldsgrad og konkursrisiko i 2012 enn i 2010. Dermed er det rimelig at bankene har lagt på risikopremien til både FSene og ikke-FSene.

Det er grunn til å være skeptisk til estimering av rentenivået basert på observasjoner av årets rentekostnad og gjennomsnittet av gjelden per 1.1. og per 31.12., siden estimeringen forutsetter at telleren (rentekostnaden) reflekterer renten på lånebeløpet i nevneren (gjennomsnittlig gjeld). Dersom f.eks. gjelden er 2 kroner per 1.1. og 1 000 000 kroner per 31.12. vil gjennomsnittlig gjeld bli 500 001 kroner. Ble lånet tatt opp 28.12. er det åpenbart at årets rentekostnad vil bli for lav siden gjennomsnittsberegningen av gjelden gir feil uttrykk for kapitalen som har generert rentekostnaden. De sammenhengene vi nettopp har påpekt, tyder imidlertid på at RenteS fungerer godt som mål på selskapenes lånerente siden utviklingen er konsistent med relevante forholdstall for utviklingen i selskapenes risiko og bankenes finansieringskostnad. Det er betryggende med tanke på resultatenes gyldighet og generaliserbarhet.

Ser vi på RenteR, har den hatt motsatt utvikling av RenteS siden RenteR er lavere i 2012 enn i 2010. Siden vi ser at målene på risiko har økt fra 2010 til 2012, er det ikke rimelig at utviklingen i RenteR gjenspeiler markedets prising av risikotillegget i lånerenten på en korrekt måte. En nærliggende forklaring er at nivået på, og utviklingen i, RenteR gjenspeiler subsidierte lån fra nærstående.

Andre observasjoner fra i Tabell 5-5: Det er meget stor forskjell i bruken av regnskapsfører (L.HarRegnFører). Gjennomsnittsverdien øker fra 53,5 prosent til «kun» 55,5 prosent for IFSene, mens den øker fra 70,5 prosent til 81,7 prosent for FSene. Bruken av pantstillelser (L.AntPantst) har økt signifikant mer hos IFSene enn hos FSene. IFSene har oftere mange eiere (L.MangeEiere). FSene er langt flinkere til å levere selvangivelsen i tide (L.Forsink2+). FSene har oftere tatt i bruk en ny bankforbindelse fra 2010 til 2012 enn IFSene, men det er ingen forskjell når vi krever at selskapene skal ha lån per 31.12.2012 hos de nye bankforbindelsene (Panel B).

---

[54] Forklaringen på at den signifikante forskjellen i alderen i 2010 forsvinner i 2012 ligger i utvalgssammensetningen (det er f. eks. færre observasjoner i 2010 utvalget enn 2012-utvalget).

[55] Variabelen Konkursrisiko er en indeks sammensatt av variabler som fanger opp størrelse, likviditet, lønnsomhet og som har vist seg egnet til å predikere konkurs, se Ohlson (1980) og Hope og Langli (2010).

Korrelasjonskoeffisienter mellom variablene er vist i Tabell 5-6. Hovedinntrykket er at korrelasjonskoeffisientene gjennomgående er lave (kun 7 av 351 korrelasjonskoeffisienter er høyere enn 0,3), men signifikante (92 prosent av koeffisientene er signifikante). Variabelparene med høy korrelasjon er FåttBetAnm og AntBetAnm (korrelasjonskoeffisient 0,52) og NyBank_11 og NyBank&Lån_11. Dette er variabler som vil ha høy korrelasjon ut fra hvordan de er definert. Mellom variabler som beskriver størrelse, risiko og lønnsomhet er det flere variabelpar som har korrelasjonskoeffisienter mellom |0,3| og |0,5| og disse er hovesakelig knyttet til L.LnEiendeler, L.TotKapRent og L.Konkursrisko. Det er rimelig at disse korrelerer siden de definisjonsmessig er knyttet sammen. Det er imidlertid ingen grunn til å være bekymret for multikolinearitet (ingen VIF er over 2,68). Korrelasjonskoeffisientene støtter opp under funnene som er påpekt over og som også er påvist i kapittel 2: Fravalgselskapene (se kolonnen Fravalg) har f.eks. færre betalingsanmerkninger (L.FåttBetAnm), oftere tatt opp nytt lån (NyttLån), oftere tatt i bruk en ny bankforbindelse (NyBank_11), bedre lønnsomhet (L.TotKapRent), høyere konkursrisiko (L.Konkursrisiko) og bruker oftere regnskapsfører (L.HarRegnFører). Som sagt er korrelasjonskoeffisientene lave, hvilket gjør at regresjonsmodellene ventelig vil ha lav forklaringsgrad.

Tabell 5-6: Pearson's Korrelasjonskoeffisienter

		1	*2*	*3*	*4*	*5*	*6*	*7*	*8*	*9*	*10*	*11*	*12*	*13*
1	Fravalg	1,00												
2	RenteR	-0,01#	1,00											
3	RenteS	0,04#	0,44#	1,00										
4	KG/LG	0,04#	-0,07#	0,10#	1,00									
5	NyttLån	-0,02#	0,09#	-0,02#	-0,03#	1,00								
6	NyGj/Gj	-0,03#	-0,04#	-0,00	0,03#	0,08#	1,00							
7	FåttBetAnm	-0,05#	0,09#	0,10#	-0,01#	0,03#	-0,01#	1,00						
8	AntBetAnm	-0,03#	0,14#	0,06#	-0,01*	0,03#	-0,01#	0,52#	1,00					
9	Kredittid	-0,04#	0,11#	0,01*	-0,06#	0,02*	-0,01*	0,18#	0,17#	1,00				
10	NyBank_11	0,01#	0,03#	-0,01*	-0,02#	0,12#	0,00	0,01#	0,00	0,01	1,00			
11	NyBank&Lån_11	0,00	0,05#	-0,01	-0,03#	0,09#	-0,00	0,02#	0,01*	0,01*	0,79#	1,00		
12	L.LnEiendeler	-0,14#	0,12#	-0,30#	-0,10#	0,11#	-0,11#	-0,08#	-0,00	0,07#	0,00	0,02#	1,00	
13	L.LnDriftsinnt	0,04#	0,35#	0,14#	0,05#	0,12#	-0,12#	0,11#	0,09#	0,08#	0,03#	0,05#	0,18#	1,00
14	L.AntAnsatteS	0,01#	0,22#	0,20#	0,06#	0,08#	-0,06#	0,10#	0,10#	0,05#	0,01*	0,02#	0,00	0,47#
15	L.TotKapRent	0,01#	0,08#	-0,07#	0,07#	0,04#	-0,02#	-0,11#	-0,06#	-0,06#	-0,00	0,00	0,36#	0,17#
16	L.Konkursrisiko	0,02#	0,09#	0,15#	-0,10#	-0,01#	-0,10#	0,20#	0,12#	0,14#	0,02#	0,03#	-0,38#	0,07#
17	L.VekstSalg	-0,03#	0,06#	-0,03#	0,01*	0,10#	0,01*	-0,00	0,01	0,00	0,01*	0,01*	0,08#	0,20#
18	L.Underskudd	0,01*	-0,11#	0,11#	-0,02#	-0,04#	0,05#	0,10#	0,05#	0,05#	-0,01*	-0,02#	-0,33#	-0,26#
19	L.ImmAM/Eien	0,03#	0,05#	0,07#	-0,01	0,01#	0,01*	0,03#	0,02#	0,02#	0,01#	0,02#	-0,07#	0,09#
20	L.Forsink2+	-0,06#	0,01#	0,05#	-0,02#	-0,01*	0,00	0,14#	0,09#	0,07#	-0,01#	-0,01*	-0,11#	-0,02#
21	L.Gjeldsandel	0,00	0,03#	0,12#	-0,07#	-0,01#	-0,12#	0,20#	0,12#	0,11#	0,01#	0,02#	-0,49#	0,04#
22	L.MangeEiere	-0,09#	0,02#	-0,05#	-0,05#	-0,01	-0,01*	0,02#	0,00	0,04#	-0,01	-0,00	0,05#	0,03#
23	L.AntPantst	-0,01#	0,15#	0,05#	-0,03#	0,14#	-0,01#	0,07#	0,05#	0,07#	0,01*	0,02#	0,04#	0,17#
24	L.AntProfKred	0,01#	0,08#	-0,04#	-0,02#	0,23#	-0,04#	0,06#	0,05#	0,04#	-0,00	-0,00	0,15#	0,10#
25	L.LnAlder	-0,01#	0,02#	0,03#	-0,03#	-0,01#	-0,07#	-0,03#	-0,01#	-0,01	-0,01#	-0,01#	0,05#	0,16#
26	L.HarRegnFører	0,23#	0,11#	0,05#	0,04#	0,02#	-0,02#	0,02#	0,01#	0,03#	0,03#	0,03#	-0,02#	0,22#

(fortsetter på neste side)

		14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26
14	L.AntAnsatteS	1,00												
15	L.TotKapRent	0,02#	1,00											
16	L.Konkursrisiko	0,08#	-0,46#	1,00										
17	L.VekstSalg	-0,00	0,16#	-0,03#	1,00									
18	L.Underskudd	-0,03#	-0,62#	0,38#	-0,16#	1,00								
19	L.ImmAM/Eien	0,09#	-0,09#	0,14#	-0,01*	0,11#	1,00							
20	L.Forsink2+	-0,02#	-0,11#	0,17#	-0,01#	0,11#	0,01#	1,00						
21	L.Gjeldsandel	0,06#	-0,42#	0,75#	-0,02#	0,27#	0,05#	0,18#	1,00					
22	L.MangeEiere	-0,04#	-0,07#	0,05#	0,01#	0,03#	0,03#	0,07#	0,06#	1,00				
23	L.AntPantst	0,16#	-0,01#	0,07#	0,09#	0,01#	0,03#	0,01*	0,02#	-0,01#	1,00			
24	L.AntProfKred	0,10#	0,01#	-0,02#	-0,01#	-0,03#	0,02#	-0,09#	-0,02#	-0,07#	0,15#	1,00		
25	L.LnAlder	0,09#	0,03#	-0,06#	-0,17#	-0,08#	-0,02#	0,04#	0,01#	0,11#	-0,07#	0,06#	1,00	
26	L.HarRegnFører	0,14#	0,01#	0,04#	0,00	-0,02#	0,05#	-0,07#	0,02#	-0,06#	0,06#	0,06#	-0,02#	1,00

Note: Tabellen viser parvise Person korrelasjonskoeffisienter for et utvalg avhengige variabler samt alle uavhengige variabler. Antall observasjoner per variabelpar varierer og tilsvarer som hovedregel det laveste antall observasjoner som en av variablene i variabelparet har i Tabell 5-4. Se Tabell 5-1 og Tabell 5-2 for variabeldefinisjoner. * (#) indikerer signifikant koeffisient på 0,1 (0,05) nivået (tosidige tester).

5.6 Regresjonsresultater – hypotesetesting

Teoretisk og metodisk er renteeffekten den sikreste variabelen som kan fange opp eventuelle finansieringsvirkninger av fravalg. Det skyldes for det første at effekten av manglende revisjon er entydig: Dersom revisjon har bidratt til å gi bankene økt trygghet for at regnskapene er korrekte, vil fravalg av revisjon øke usikkerheten og under ellers like forhold vil risikopåslaget økes slik at FSene får høyere rente. For det andre er det relativt sett enkelt å kontrollere for andre forhold som kan føre til endringer i rentenivået, f.eks. endringer i bruken av pantstillelser og endringer i konkursrisikoen. For de øvrige målene på finansieringsvirkninger er det vanskeligere å luke ut alternative forklaringer på hvorfor resultatene blir som de blir. Vi presenterer resultatene i to delkapitler: Renteeffekter og andre effekter.

5.6.1 Renteeffekter (hypotese 1)

5.6.1.1 Hovedresultater

Resultatene fra testene av hypotese 1 er vist i Tabell 5-7. Vi viser resultatene med både RenteS og RenteR som avhengig variabel. Videre viser vi resultater for tre utvalg. Utvalg «Alle» inkluderer alle selskaper hvor RenteS og RenteR kan beregnes (med den restriksjon at rentesatsen må være mellom 0 og 25 prosentpoeng, jf. over). For å ta høyde for at sammenhengen mellom de avhengige og uavhengige variablene ikke er lineær (jf. kapittel 4), tester vi hypotesen på to delutvalg. Utvalg «Store» inkluderer selskaper som minst har 1 million kroner i omsetning og balansesum. Utvalg «Små» er selskapene som ikke er definert som Store. Som nevnt over er rentesatsen estimert ved hjelp av saldo-renteoppgavene (RenteS) mest nøyaktig og pålitelig, og den har også en utvikling som er rimelig sett i lys av utviklingen i andre økonomiske parametere. Resultatene ved bruk av RenteS er entydige: Vi finner ingen renteeffekt av fravalget. Bruker vi derimot RenteR, ser vi at rentekostnaden har avtatt. Det er ikke rimelig at markedsrenten på lån skal ha blitt redusert for fravalgselskapene, slik at den negative effekten sannsynligvis skyldes målefeil som oppstår når selskapets rentekostnad estimeres på grunnlag av informasjon fra årsregnskapene. Basert på diskusjonen over synes RenteS å være et godt og presist mål på selskapenes rentekostnad. Vi har derfor ikke forsøkt å finne årsakene til at RenteR gir resultater som ikke virker riktige. Vi rapporterer likevel resultatene fra RenteR for å vise hvordan RenteR fungerer som mål på rentekostnaden, men det er altså ikke grunn til å tro at RenteR fanger opp den relevante risikojusterte prisen på kreditt til selskapene.

Tabell 5-7: Regresjonsresultater - test av hypotese 1 om renteeffekter

Avhengig variabel	*RenteS*			*RenteR*		
Utvalg	*Alle*	*Store*	*Små*	*Alle*	*Store*	*Små*
ÅretEtter	-0,049	-0,103	-0,020	-0,147***	-0,162*	-0,137***
	(-0,90)	(-1,13)	(-0,29)	(-3,47)	(-1,66)	(-2,91)
År2012	0,470***	0,559***	0,441***	-0,253***	-0,215**	-0,270***
	(8,71)	(6,60)	(6,32)	(-6,02)	(-2,53)	(-5,54)
L.LnEiendeler	-0,262***	-0,745***	-0,200***	0,266***	0,017	0,283***
	(-3,83)	(-4,73)	(-2,67)	(8,62)	(0,11)	(8,97)
L.LnDriftsinnt	0,024	-0,008	0,021	0,149***	0,110	0,147***
	(0,81)	(-0,08)	(0,66)	(8,64)	(1,12)	(8,35)
L.AntAnsatteS	0,049**	0,043	0,066*	0,069***	0,002	0,116***
	(2,00)	(1,44)	(1,71)	(2,74)	(0,05)	(3,53)
L.TotKapRent	0,966*	0,472	1,023*	0,699**	2,603*	0,657**
	(1,68)	(0,31)	(1,65)	(2,32)	(1,78)	(2,12)
L.Konkursrisiko	0,010	-0,275	0,034	-0,072	-0,222	0,008

Avhengig variabel	*RenteS*			*RenteR*		
Utvalg	*Alle*	*Store*	*Små*	*Alle*	*Store*	*Små*
	(0,07)	(-1,04)	(0,20)	(-0,76)	(-0,76)	(0,08)
L.VekstSalg	0,092**	-0,010	0,103**	0,066**	0,096	0,062**
	(2,33)	(-0,10)	(2,42)	(2,51)	(0,99)	(2,27)
L.Underskudd	0,130**	0,106	0,121	0,002	0,078	-0,002
	(2,01)	(0,87)	(1,58)	(0,05)	(0,62)	(-0,05)
L.ImmAM/Eien	0,663	-0,799	1,007	1,179*	4,324***	0,783
	(0,75)	(-0,49)	(0,98)	(1,88)	(2,82)	(1,15)
L.Forsink2+	0,069	0,164	0,044	0,143**	0,274	0,123*
	(0,86)	(1,10)	(0,47)	(2,29)	(1,64)	(1,83)
L.Gjeldsandel	-0,364***	-0,071	-0,328**	-0,203***	-1,040***	-0,169**
	(-3,04)	(-0,21)	(-2,52)	(-3,17)	(-3,54)	(-2,57)
L.MangeEiere	-0,271*	-0,159	-0,306*	-0,270**	-0,785***	-0,175
	(-1,87)	(-0,62)	(-1,77)	(-2,15)	(-2,71)	(-1,27)
L.AntPantst	-0,397***	-0,354***	-0,383***	0,234**	-0,048	0,490***
	(-4,68)	(-3,20)	(-2,97)	(2,28)	(-0,36)	(3,24)
L.AntProfKred	-0,659***	-0,365*	-0,787***	0,108	-0,054	0,182
	(-4,31)	(-1,66)	(-3,85)	(0,89)	(-0,21)	(1,31)
L.LnAlder	0,118	0,116	0,131	-0,130	0,000	-0,117
	(0,75)	(0,42)	(0,68)	(-1,11)	(0,00)	(-0,90)
L.HarRegnFører	-0,035	-0,374**	0,077	0,140**	-0,089	0,176**
	(-0,40)	(-2,37)	(0,76)	(2,18)	(-0,55)	(2,52)
Konstant	9,474***	13,363***	9,060***	1,678***	5,361***	1,204***
	(15,99)	(10,33)	(13,69)	(5,20)	(4,16)	(3,57)
Observations	47041	12642	34399	104320	19383	84937
Adjusted R^2	0,024	0,037	0,022	0,024	0,011	0,029

Note: Tabellen viser resultatene som fremkommer når likning 3 i teksten estimeres med RenteR (kolonne 1, 2 og 3) eller RenteS (kolonne 4, 5 og 6) som avhengig variabel. Utvalget angis i kolonneoverskriften. Alle er alle selskaper, Store er selskaper hvor både sum eiendeler og sum driftsinntekter er minst 1 million kroner. Små er selskaper som ikke er store. Når RenteR er avhengig variabel er utvalget basert på næringsoppgaven og årsregnskapet. Når RenteS er avhengig variabel er utvalget basert på selskaper som har mottatt rentesaldooppgaver elektronisk fra sparebanker, forretningsbanker og finansinstitusjoner. Variablene er definert i Tabell 5-1 og Tabell 5-2. Datagrunnlaget er forklart i Tabell 5-4. Estimeringsmetoden er regresjonsanalyse med faste effekter og gruppekonsistente feilledd. T-verdier er oppgitt i parentes. * (**) [***] indikerer signifikante koeffisienter med et signifikansnivå på 0,1 (0,05) [0,01] (tosidige tester).

Tabell 5-7 viser at modellen har lav forklaringsgrad, noe som ikke er overraskende gitt at korrelasjonskoeffisientene er svært lave og selskapene relativt homogene (alle har under 5 millioner kroner i omsetning og en balansesum under 20 millioner kroner). Kontrollvariablene slår ulikt ut for store og små selskaper, hvilket ikke er uventet gitt ikke-lineariteten som er påvist i kapittel 2. Ser vi på resultatene for store selskaper, har de en klar positiv effekt av flere bankforbindelser (L.AntProfKred) og bruk av pantstillelser (L.AntPantst) og regnskapsfører (L.HarRegnFører). F.eks. er gevinsten av å engasjere regnskapsfører 0,374 prosentpoeng av lånebeløpet, slik at et lån på kroner 1 000 000 vil gi en rentebesparelse på kroner 3 740. Tilsvarende besparelser vil inntre ved stille sikkerhet i form av pant og ved å ha lån i mange banker (under forutsetning av at man endrer kun en variabel om gangen). Renteeffekten av å ha lån i mange banker kan skyldes at selskapet forhandler seg til bedre betingelser ved å spille banker opp mot hverandre. For de store selskapene ser vi ellers at renten avtar med størrelsen (L.LnEiendeler).

5.6.1.2 Sensitivitetsanalyser

Vi har undersøkt holdbarheten til resultatene i Tabell 5-7 ved å teste hypotesen på forskjellige delutvalg av

selskaper.

I Tabell 5-8 panel A viser vi resultatene som fremkommer når vi tester hypotese 1 på et utvalg av selskaper hvor det ikke er endringer i eierskapet og daglig leder. Dette kravet er relevant fordi bankens personlig kunnskap om låntaker kan være mer viktig enn økonomien i selskapet. Når vi utelukker selskaper hvor det har skjedd endringer i eierskapet og/eller i ledelsen, kontrollerer vi derfor for effektene av at FSene eller IFSene kan blitt straffet med høyere rente fordi banken ikke har samme kunnskap om nye personer som står sentralt i driften av selskapet.

I Tabell 5-8 panel B vises resultatene som fremkommer når vi i tillegg til kravet som ligger bak panel A, krever at alle selskaper skal være representert med like mange observasjoner. Når alle selskaper er representert med like mange observasjoner har vi et balansert utvalg. Denne kontrollen er nyttig fordi vi da utelukker at resultatene kan tilskrives tilgang/avgang av selskaper. Kravet om balansert utvalg innebærer at selskapene må ha tilstrekkelig med data i perioden 2008-2012.

I Tabell 5-8 panel C utvider vi kravene fra panel B med et krav om at selskapene ikke skal ha tatt opp nye lån mellom 2010 og 2012. Dermed holder vi også lånetypen konstant, hvilket kan være viktig siden pantelån kan ha annen rente enn kassekredittlån. Når vi holder lånetypen konstant unngår vi effekter av at bytte av lån kan gi lavere/høyere rente.

Til slutt i Tabell 5-8 panel D undersøker vi effekten av å lagge kontrollvariablene. Vi bruker samme delutvalg som i panel D. Årsaken til at det er viktig å undersøke effekter av lagging av variabler er usikkerheten om hvilket regnskapsår som er mest relevant for beslutninger om endringer i rentesatsen (se Ryssdal og Vatne (2014), kapittel 6.1 og 6.4.5).

Tabell 5-8: Supplerende tester – test av hypotese 1 om renteeffekter for ulike delutvalg ved hjelp av regresjonsanalyse (utdrag av regresjonsresultater)

Panel A: Delutvalg: Ingen endringer i eierskap eller daglig leder.

Avhengig var.	*RenteS*		
Utvalg	*Alle*	*Store*	*Små*
ÅretEtter	-0,085	-0,080	-0,078
	(-1,29)	(-0,77)	(-0,92)
Andre kontrollvariabler?	Ja	Ja	Ja
Observations	41189	29653	36386
Adjusted R^2	0,028	0,043	0,025

Panel B: Delutvalg: Ingen endringer i eierskap eller daglig leder og balansert utvalg.

Avhengig var.	*RenteS*		
Utvalg	*Alle*	*Store*	*Små*
ÅretEtter	-0,085	-0,080	-0,078
	(-1,29)	(-0,77)	(-0,92)
Andre kontrollvariabler?	Ja	Ja	Ja
Observations	38931	29251	34530
Adjusted R^2	0,028	0,043	0,025

Panel C: Delutvalg: Ingen endringer i eierskap eller daglig leder, balansert utvalg og ingen nye lån mellom 2010 og 2012.

Avhengig var.		*RenteS*	
Utvalg	*Alle*	*Store*	*Små*
ÅretEtter	0,012	0,139	0,015
	(0,11)	(0,73)	(0,11)
Andre kontrollvariabler?	Ja	Ja	Ja
Observations	29814	26143	28521
Adjusted R^2	0,037	0,093	0,030

Panel D: Resultater ved tidsforskyvning (lagging) av de uavhengige variablene 0, 1 eller 2 perioder i forhold til de avhengige variablene. Samme delutvalg som i panel C.

Panel D1: Alle selskaper

	Ingen lag	*Lag 1 år*	*Lag 2 år*
ÅretEtter	0,058	0,012	0,036
	(0,55)	(0,11)	(0,32)
Andre kontrollvariabler?	Ja	Ja	Ja
Observations	30918	29814	27879
Adjusted R^2	0,046	0,037	0,043

Panel D2: Store selskaper

	Ingen lag	*Lag 1 år*	*Lag 2 år*
ÅretEtter	0,059	0,139	0,173
	(0,32)	(0,73)	(0,91)
Andre kontrollvariabler?	Ja	Ja	Ja
Observations	27382	26143	24217
Adjusted R^2	0,087	0,093	0,085

Panel D3: Små selskaper

	Ingen lag	*Lag 1 år*	*Lag 2 år*
ÅretEtter	0,096	0,015	0,021
	(0,75)	(0,11)	(0,16)
Andre kontrollvariabler?	Ja	Ja	Ja
Observations	29650	28521	26586
Adjusted R^2	0,041	0,030	0,038

Note: Tabellen er lik Tabell 5-7, men utvalget varierer (se overskriften til hvert panel). Kun et utdrag av resultatene vises.

Resultatene i Tabell 5-8 er entydige og lette å oppsummere: Ikke i noen av panelene finner vi en signifikant effekt av fravalget og hvorvidt man lagger kontrollvariablene 0, 1 eller 2 perioder spiller ingen rolle for konklusjonen.

5.6.2 Andre effekter

5.6.2.1 Hypotese 2: Bruk av kortsiktig gjeld relativt til langsiktig gjeld

Hypotese 2 antar at fravalgselskapene i større grad må finansiere seg kortsiktig fordi långivere blir mer tilbakeholdne med å innvilge langsiktige lån når regnskapene ikke lenger er revidert. Resultatene fra testene av hypotese 2 i vist i Tabell 5-9. Koeffisientene til ÅretEtter er positiv i alle utvalg og for begge variabler. Resultatene er konsistente med at kreditorene heller vil yte kortsiktige lån enn langsiktige lån siden kortsiktige lån gir raskere muligheter for å si opp låneforholdet. Årsaks-virkningssammenhengen er

imidlertid vanskelig å fastslå, siden fravalgselskapene kan ha mindre behov for banklån fordi de har bedre tilgang på rentefri kreditt fra nærstående eller de trenger mindre langsiktig gjeld.

Tabell 5-9: Regresjonsresultater - test av hypotese 2 om effekter på graden av kortsiktig finansiering

Avhengig var.	*KG/LG*			*20KatKG/LG*		
Utvalg	*Alle*	*Store*	*Små*	*Alle*	*Store*	*Små*
ÅretEtter	0,831***	1,147**	0,664*	0,215***	0,415***	0,130**
	(2,66)	(2,00)	(1,75)	(4,98)	(6,74)	(2,30)
År2012	0,174	-0,410	0,425	-0,052	-0,012	-0,048
	(0,51)	(-0,62)	(1,08)	(-1,12)	(-0,17)	(-0,83)
L.LnEiendeler	-0,525	-4,576***	-0,104	-0,246***	-1,148***	-0,159***
	(-1,62)	(-3,60)	(-0,31)	(-4,77)	(-7,99)	(-2,89)
L.LnDriftsinnt	0,187	0,600	0,199	0,076***	0,195**	0,067***
	(1,33)	(1,45)	(1,34)	(3,12)	(2,53)	(2,60)
L.AntAnsatteS	0,116	0,306	0,045	0,071***	0,044*	0,110***
	(0,77)	(1,29)	(0,24)	(3,59)	(1,66)	(3,60)
L.TotKapRent	0,334	8,417	-1,368	0,578	-0,506	0,664
	(0,10)	(0,78)	(-0,40)	(1,29)	(-0,43)	(1,38)
L.Konkursrisiko	0,270	3,165*	-0,146	-0,221*	-0,220	-0,201
	(0,31)	(1,87)	(-0,14)	(-1,79)	(-1,06)	(-1,37)
L.VekstSalg	0,264	2,179***	0,053	0,176***	0,265***	0,170***
	(1,29)	(3,14)	(0,25)	(5,39)	(3,41)	(4,80)
L.Underskudd	-0,400	0,998	-0,786*	0,126**	0,104	0,126*
	(-1,08)	(1,30)	(-1,82)	(2,35)	(1,23)	(1,94)
L.ImmAM/Eien	1,338	-5,117	2,082	0,337	0,839	0,064
	(0,24)	(-0,42)	(0,33)	(0,44)	(0,54)	(0,07)
L.Forsink2+	0,260	0,222	0,290	0,056	0,079	0,054
	(0,54)	(0,23)	(0,52)	(0,83)	(0,71)	(0,69)
L.Gjeldsandel	0,200	-4,018**	0,817	-0,546***	-1,260***	-0,427***
	(0,32)	(-2,56)	(1,22)	(-6,02)	(-5,39)	(-4,36)
L.MangeEiere	0,568	0,093	0,709	0,171	0,058	0,207
	(0,80)	(0,19)	(0,79)	(1,33)	(0,29)	(1,34)
L.AntPantst	-3,398***	-3,236***	-3,374***	-0,659***	-0,589***	-0,653***
	(-5,48)	(-4,17)	(-3,40)	(-8,50)	(-6,10)	(-5,32)
L.AntProfKred	-0,273	0,368	-0,385	-0,030	0,345**	-0,148
	(-0,32)	(0,26)	(-0,36)	(-0,24)	(2,03)	(-0,88)
L.LnAlder	-0,406	1,296	-0,453	0,246*	-0,147	0,449***
	(-0,42)	(0,62)	(-0,41)	(1,86)	(-0,70)	(2,77)
L.HarRegnFører	0,111	0,896	-0,056	0,045	-0,029	0,069
	(0,21)	(1,03)	(-0,09)	(0,62)	(-0,24)	(0,79)
Konstant	13,717***	39,464***	10,703***	10,207***	18,865***	8,808***
	(4,44)	(3,75)	(3,28)	(22,10)	(16,25)	(17,41)
Observations	61664	14923	46741	61664	14923	46741
Adjusted R^2	0,003	0,011	0,003	0,019	0,059	0,015

Note: Tabellen viser resultatene som fremkommer når likning 3 i teksten estimeres med KG/LG eller 20KatKG/LG som avhengig variabel. Utvalget og avhengige variabler angis i kolonneoverskriften. Alle er alle selskaper, Store er selskaper hvor både sum eiendeler og sum driftsinntekter er minst 1 million kroner. Små er selskaper som ikke er store. Selskaper med null i langsiktig gjeld er utelatt. Variablene er definert i Tabell 5-1 og Tabell 5-2. Datagrunnlaget er forklart i Tabell 5-4. Estimeringsmetoden er regresjonsanalyse med faste effekter og gruppekonsistente feilledd. T-verdier er oppgitt i parentes. * (**) [***] indikerer signifikante koeffisienter med et signifikansnivå på 0,1 (0,05) [0,01] (tosidige tester).

5.6.2.2 Hypotese 3: Nye lån og økt opplåning

I følge hypotese 3 kan fravalgselskaper ha fått vanskeligheter med å ta opp nye lån etter fravalget. Resultatene er vist i Tabell 5-10. Resultatene avhenger av om vi analyserer store eller små selskaper, og vi kommenterer derfor resultatene fra panel B og panel C siden det synes å eksistere en størrelseseffekt. For store selskaper (panel B) er det ingen effekt på muligheten for å ta opp nye lån (NyttLån, som innebærer minst en ny lånekonto i 2012 sammenliknet med 2010) eller å øke opptaket av rentebærende gjeld (NyRBG, som er en indikator variabel). Når vi bruker endringen i rentebærende gjeld i kroner relativt til sum gjeld eller sum eiendeler i kroner, finner vi at ÅretEtter er negativ, konsistent med større vanskeligheter med å få nye lån. Resultatene ved bruk av NyGj/Gj og NyGj/Eien er imidlertid også konsistent med at fravalgselskapene har mindre behov for rentebærende gjeld, jf. kommentarene over. For små selskaper er tre av fire koeffisienter signifikant negative, hvilket kan indikere problemer, men som også kan reflektere at fravalgselskapene har lettere tilgang til rentefri kreditt eller mindre behov for nye lån.

Tabell 5-10: Regresjonsresultater - test av hypotese 3 om effekter på muligheten for nye lån.
Panel A: Alle selskaper

	NyttLån	*NyRBG*	*NyGj/Gj*	*NyGj/Ei*
ÅretEtter	-0,062***	-0,120***	-0,017*	-0,020***
	(-3,13)	(-4,17)	(-1,71)	(-4,73)
År2012	#I/A	-0,183***	-0,053***	-0,023***
		(-8,25)	(-5,50)	(-5,37)
L.LnEiendeler	0,130***	0,345***	-0,454***	-0,251***
	(16,64)	(37,97)	(-41,48)	(-48,56)
L.LnDriftsinnt	0,020***	0,150***	-0,050***	-0,015***
	(4,39)	(32,17)	(-10,29)	(-7,21)
L.AntAnsatteS	0,017**	-0,005	0,004	-0,001
	(2,53)	(-0,82)	(1,16)	(-0,51)
L.TotKapRent	0,052	0,785***	-0,159*	-0,287***
	(0,37)	(4,69)	(-1,93)	(-6,55)
L.Konkursrisiko	-0,091**	1,004***	-0,253***	-0,140***
	(-2,29)	(23,08)	(-10,00)	(-12,18)
L.VekstSalg	0,223***	-0,006	0,036***	0,012***
	(16,47)	(-0,42)	(5,11)	(3,83)
L.Underskudd	0,026	0,139***	0,035***	-0,003
	(0,98)	(5,01)	(3,01)	(-0,71)
L.ImmAM/Eien	0,297	0,296	0,358**	0,178**
	(1,57)	(1,50)	(2,43)	(2,30)
L.Forsink2+	0,016	0,213***	-0,004	-0,005
	(0,51)	(6,75)	(-0,27)	(-0,63)
L.Gjeldsandel	0,116***	0,197***	-0,728***	-0,230***
	(5,54)	(8,14)	(-40,12)	(-24,38)
L.MangeEiere	-0,005	0,266***	0,030	0,004
	(-0,19)	(9,54)	(0,98)	(0,25)
L.AntPantst	1,528***	0,722***	0,064***	0,049***
	(20,60)	(16,89)	(3,96)	(5,20)
L.AntProfKred	1,961***	0,215***	-0,139***	-0,041***
	(41,93)	(5,63)	(-4,57)	(-3,20)
L.LnAlder	-0,112***	-0,061***	0,001	0,036***
	(-8,86)	(-4,62)	(0,03)	(2,89)
L.HarRegnFører	0,020	0,087***	0,015	0,010
	(0,94)	(3,83)	(1,01)	(1,51)
Bransjetilhørighet	Ja	#IA	#IA	#IA

	NyttLån	*NyRBG*	*NyGj/Gj*	*NyGj/Ei*
Fylke	Ja	#IA	#IA	#IA
Konstant	-2,693***	-6,005***	4,403***	2,120***
	(-16,01)	(-66,75)	(45,47)	(49,04)
Observations	54465	104320	101493	102243
Adjusted R^2		#IA	0,161	0,206
Pseudo R^2	0,097	#IA		

Panel B: Store selskaper

	NyttLån	*NyRBG*	*NyGj/Gj*	*NyGj/Ei*
ÅretEtter	0,066	-0,073	-0,034**	-0,014**
	(1,29)	(-1,29)	(-2,46)	(-2,08)
Andre kontrollvariabler?	Ja	Ja	Ja	Ja
Observations	9902	19383	19102	19105
Adjusted R^2		#IA	0,302	0,297
Pseudo R^2	0,120	#IA		

Panel C: Små selskaper

	NyttLån	*NyRBG*	*NyGj/Gj*	*NyGj/Ei*
ÅretEtter	-0,080***	-0,145***	-0,011	-0,020***
	(-3,67)	(-4,35)	(-0,90)	(-4,10)
Andre kontrollvariabler?	Ja	Ja	Ja	Ja
Observations	44563	84937	82391	83138
Adjusted R^2		#IB	0,152	0,201
Pseudo R^2	0,089	#IB		

Note: Tabellen viser resultatene som fremkommer når likning 3 i teksten estimeres med fire mål på vanskeligheter med å få nye lån brukes som avhengig variabel. Variablene er angitt i kolonneoverskriften. Variablene er definert i Tabell 5-1 og Tabell 5-2. Datagrunnlaget er forklart i Tabell 5-4. I panel A består utvalget av alle selskaper. I panel B består utvalget av selskaper hvor både sum eiendeler og sum driftsinntekter er minst 1 million kroner. I panel C er utvalget selskapene som ikke er definert som store. Når avhengig variabel er NyttLån er datagrunnlaget hentet fra 2012 og estimeringsmetoden er logit med robuste standardavvik og det kontrolleres for bransjetilhørighet (hovednæringsgrupper) og geografisk lokalisering (på fylkesnivå). Når avhengig variabel er NyRBG er datagrunnlaget hentet fra 2010 og 2012 og og estimeringsmetoden er logistisk regresjon med faste effekter. Når avhengig variabel er NyGj/Gj og NyGj/Eien er datagrunnlaget hentet fra 2010 og 2012 og og estimeringsmetoden er regresjonsanalyse med faste effekter og gruppekonsistente feilledd. #IA betyr at det ikke er aktuelt å ta med variabelen. #IB betyr at teststatistikken ikke beregnes. * (**) [***] indikerer signifikante koeffisienter med et signifikansnivå på 0,1 (0,05) [0,01] (tosidige tester).

5.6.2.3 Hypotese 4: Betalingsanmerkninger

Hypotese 4 undersøker effekten på eksistens og omfanget av betalingsanmerkninger. Dersom fravalg har gjort det vanskeligere for selskapene å få finansiering slik at de kan betale sine forpliktelser etter hvert som de forfaller, er det rimelig å forvente at FSene relativt sett får flere betalingsanmerkninger enn IFSene. Resultatene, som vises i Tabell 5-11, viser at så ikke er tilfelle. Resultatene avhenger av operasjonaliseringen av den avhengige variabelen, men uavhengig av operasjonaliseringen er det ingen tegn til at FSene får flere betalingsanmerkninger eller oftere får betalingsanmerkninger.

Tabell 5-11: Regresjonsresultater - test av hypotese 4 om effekter på omfanget av betalingsanmerkninger

Panel A: Alle selskaper

	FåttBetAnm	*AntBetAnm*	*lnAntBetAnm*
ÅretEtter	-0,356***	-0,008	-0,003
	(-10,95)	(-0,62)	(-0,90)
År2012	0,610***	0,031**	0,010***
	(21,44)	(2,41)	(3,02)
L.LnEiendeler	0,107***	0,064***	0,018***
	(10,07)	(6,34)	(6,80)
L.LnDriftsinnt	0,111***	0,025***	0,007***
	(17,17)	(4,63)	(5,40)
L.AntAnsatteS	-0,015**	0,005	0,002
	(-2,02)	(0,49)	(0,65)
L.TotKapRent	0,177	-0,394***	-0,132***
	(0,99)	(-3,75)	(-4,92)
L.Konkursrisiko	1,149***	-0,020	0,004
	(21,47)	(-0,72)	(0,50)
L.VekstSalg	-0,097***	-0,029***	-0,009***
	(-5,42)	(-3,58)	(-4,48)
L.Underskudd	0,294***	0,019	0,006
	(8,52)	(1,21)	(1,63)
L.ImmAM/Eien	-0,586***	-0,009	-0,017
	(-2,61)	(-0,05)	(-0,33)
L.Forsink2+	0,947***	0,055*	0,026***
	(29,18)	(1,93)	(3,91)
L.Gjeldsandel	0,388***	0,044*	0,001
	(16,32)	(1,86)	(0,25)
L.MangeEiere	0,050	-0,043	-0,019
	(1,46)	(-0,92)	(-1,48)
L.AntPantst	0,227***	-0,029	-0,003
	(4,55)	(-0,52)	(-0,24)
L.AntProfKred	0,802***	0,118***	0,034***
	(16,97)	(2,65)	(3,42)
L.LnAlder	-0,134***	-0,003	-0,004
	(-8,20)	(-0,10)	(-0,47)
L.HarRegnFører	-0,032	-0,023	-0,003
	(-1,16)	(-0,89)	(-0,56)
Bransjetilhørighet	Ja	#IA	#IA
Fylke	Ja	#IA	#IA
Konstant	-6,651***	-0,499***	-0,108***
	(-32,11)	(-4,08)	(-4,19)
Observations	104320	104320	104320
Adjusted R^2		0,005	0,008
Pseudo R^2	0,223		

Panel B: Store selskaper

	FåttBetAnm	*AntBetAnm*	*lnAntBetAnm*
ÅretEtter	-0,260***	-0,001	-0,001
	(-3,28)	(-0,03)	(-0,08)
Andre kontrollvariabler?	Ja	Ja	Ja
Observations	19383	19383	19383
Adjusted R^2		0,008	0,006
Pseudo R^2	0,191		

Panel C: Små selskaper

	FåttBetAnm	*AntBetAnm*	*lnAntBetAnm*
ÅretEtter	-0,381***	-0,006	-0,003
	(-10,55)	(-0,47)	(-0,89)
Andre kontrollvariabler?	Ja	Ja	Ja
Observations	84937	84937	84937
Adjusted R^2		0,006	0,008
Pseudo R^2	0,237		

Note: Tabellen viser resultatene (z-verdier eller t-verdier i parentes) som fremkommer når likning 3 i teksten estimeres med tre mål på nye finansiering er avhengig variabel. Variablene er definert i Tabell 5-1 og Tabell 5-2. Datagrunnlaget er forklart i Tabell 5-4. De avhengige variablene er angitt i kolonneoverskriften og er definert i tabell 5.1. I panel A består utvalget av alle selskaper. I panel B består utvalget av selskaper hvor både sum eiendeler og sum driftsinntekter er minst 1 million kroner. I panel C er utvalget selskapene som ikke er definert som store, dvs. selskapene i panel A redusert med selskapene i panel B. Estimeringsmetoden er logit med robuste standardavvik når avhengig variabel er FåttBetAnm og det kontrolleres for bransjetilhørighet (hovednæringsgrupper) og geografisk lokalisering (på fylkesnivå). Når avhengig variabel er AntBetAnm og LnAntBetaAnm er estimeringsmetoden regresjonsanalyse med faste effekter og gruppekonsistente feilledd. * (**) [***] indikerer signifikante koeffisienter med et signifikansnivå på 0,1 (0,05) [0,01] (tosidige tester).

5.6.2.4 Hypotese 5: Kredittid

Hypotese 5 tester for endringer i selskapenes kredittid. Den kan gå både opp og ned, avhengig av hva som skjer. Hvis selskapene får problemer med bankfinansieringen kan kredittiden øke som følge av at selskapene ikke kan trekke på banklån for å betale leverandørene. Hvis leverandørene reagerer på fravalget med å oftere å kreve kontantoppgjør, vil kredittiden gå ned. Resultatene i Tabell 5-12 viser ingen signifikans for utvalget under ett og for de store selskapene, mens koeffisienten er signifikant på 0,1-nivået for delutvalget med små selskaper. Siden vi må ned på 0,1-nivået for å påvise signifikans og det ikke er signifikans i utvalget med store selskaper, kan man konkludere med nær null effekt på kredittiden.

Tabell 5-12 Regresjonsresultater - test av hypotese 5 om effekter på kredittiden til leverandører

	Alle	*Store*	*Små*
ÅretEtter	0,244	-1,632	1,849*
	(0,31)	(-1,48)	(1,65)
År2012	-1,142	1,688	-3,268***
	(-1,47)	(1,47)	(-3,09)
L.LnEiendeler	7,217***	11,500***	6,215***
	(7,39)	(5,86)	(5,50)
L.LnDriftsinnt	0,889	1,962**	0,715
	(1,50)	(1,99)	(1,04)
L.AntAnsatteS	-0,430	-0,716*	-0,254
	(-1,35)	(-1,72)	(-0,55)
L.TotKapRent	-19,378***	-29,895*	-21,187***
	(-2,78)	(-1,86)	(-2,71)
L.Konkursrisiko	0,842	-3,668	1,345
	(0,43)	(-0,93)	(0,59)
L.VekstSalg	-3,346***	-2,592*	-3,373***
	(-4,76)	(-1,86)	(-4,13)
L.Underskudd	1,778**	2,410*	1,287
	(2,09)	(1,71)	(1,21)
L.ImmAM/Eien	-15,902	-21,957	-14,859
	(-1,64)	(-1,13)	(-1,34)

	Alle	*Store*	*Små*
L.Forsink2+	2,737**	4,466**	1,968
	(2,22)	(2,28)	(1,28)
L.Gjeldsandel	8,233***	16,677***	6,684***
	(5,47)	(3,93)	(4,08)
L.MangeEiere	-2,269	-3,183	-1,524
	(-0,88)	(-0,92)	(-0,43)
L.AntPantst	0,039	-0,160	-0,160
	(0,03)	(-0,10)	(-0,09)
L.AntProfKred	0,846	1,799	-0,169
	(0,39)	(0,61)	(-0,06)
L.LnAlder	-1,539	-4,723	-0,685
	(-0,67)	(-1,34)	(-0,23)
L.HarRegnFører	1,443	-0,772	2,368
	(1,11)	(-0,41)	(1,41)
Konstant	-15,184**	-51,943***	-7,940
	(-2,01)	(-3,46)	(-0,91)
Observations	34910	11104	23806
Adjusted R^2	0,022	0,029	0,022

Note: Tabellen viser resultatene som fremkommer når likning 3 i teksten estimeres med selskapenes kredittid (t-verdier i parentes). Variablene er definert i Tabell 5-1 og Tabell 5-2. Datagrunnlaget er forklart i Tabell 5-4, men selskaper som ikke har leverandørgjeld og varekostnad er utelatt. Videre kreves det at kredittiden til leverandører er under 180 dager. Estimeringsmetoden er regresjonsanalyse med faste effekter og gruppekonsistente feilledd. * (**) [***] indikerer signifikante koeffisienter med et signifikansnivå på 0,1 (0,05) [0,01] (tosidige tester).

5.6.2.5 Hypotese 6: Ny bankforbindelse

Hypotese 6 går ut på at fravalgselskaper kan få vanskeligheter med å etablere nye bankforbindelser når de har valgt bort revisor fordi regnskapet mister noe av sin troverdighet og den nye banken ikke kjenner selskapets sentrale beslutningstakere. Resultatene fra testene av hypotese 6 er vist i Tabell 5-13. Vi finner ingen signifikante 2012Effekter slik at FSene ikke synes å ha hatt større problemer med å bytte bank og eventuelt øke belåningen sammenliknet med IFSene.

Tabell 5-13: Regresjonsresultater - test av hypotese 6 om effekter på bytte av bankforbindelser.
Panel A: Alle selskaper

	NyBank_11	*NyBank_10*	*NyBank&Lån_11*	*NyBank&Lån_10*
ÅretEtter	0,019	0,014	-0,104	-0,082
	(0,25)	(0,22)	(-1,09)	(-0,98)
L.LnEiendeler	-0,025	0,031	0,133***	0,185***
	(-0,75)	(1,16)	(2,89)	(4,61)
L.LnDriftsinnt	0,012	0,013	0,138***	0,120***
	(0,61)	(0,82)	(4,64)	(4,74)
L.AntAnsatteS	0,008	0,039*	0,019	0,048*
	(0,29)	(1,93)	(0,63)	(1,94)
L.TotKapRent	0,472	0,093	0,748	0,288
	(0,80)	(0,20)	(1,02)	(0,43)
L.Konkursrisiko	0,152	0,030	0,832***	0,614***
	(0,95)	(0,24)	(4,26)	(3,56)
L.VekstSalg	0,040	-0,048	-0,090	-0,118*
	(0,72)	(-1,06)	(-1,26)	(-1,80)
L.Underskudd	-0,096	0,094	-0,220*	-0,096
	(-0,94)	(1,16)	(-1,76)	(-0,87)
L.ImmAM/Eien	1,047	0,835	1,462**	1,151*

	NyBank_11	*NyBank_10*	*NyBank&Lån_11*	*NyBank&Lån_10*
	(1,60)	(1,58)	(1,99)	(1,82)
L.Forsink2+	-0,287**	-0,083	-0,226	0,017
	(-2,02)	(-0,77)	(-1,35)	(0,13)
L.Gjeldsandel	0,110	0,089	0,182*	0,232**
	(1,29)	(1,33)	(1,72)	(2,56)
L.MangeEiere	-0,224**	-0,252***	-0,124	-0,192*
	(-2,13)	(-2,91)	(-1,00)	(-1,74)
L.AntPantst	0,022	-0,057	0,194	0,153
	(0,13)	(-0,40)	(1,12)	(0,98)
L.AntProfKred	-0,132	0,182	-0,371**	-0,079
	(-0,83)	(1,58)	(-1,99)	(-0,53)
L.LnAlder	-0,062	0,065*	-0,113*	-0,009
	(-1,25)	(1,70)	(-1,86)	(-0,17)
L.HarRegnFører	-0,028	0,042	0,067	0,049
	(-0,31)	(0,58)	(0,59)	(0,50)
Bransjetilhørighet	Ja	Ja	Ja	Ja
Fylke	Ja	Ja	Ja	Ja
Konstant	-4,800***	-4,688***	-7,470***	-7,541***
	(-12,82)	(-15,68)	(-15,71)	(-18,12)
Observations	55226	55226	55226	55226
Pseudo R^2	0,427	0,257	0,411	0,306

Panel B: Store selskaper

	NyBank_11	*NyBank_10*	*NyBank&Lån_11*	*NyBank&Lån_10*
ÅretEtter	0,199	-0,055	0,052	-0,088
	(1,11)	(-0,39)	(0,26)	(-0,52)
Andre kontrollvariabler?	Ja	Ja	Ja	Ja
Observations	10063	10063	10063	10063
Pseudo R^2	0,400	0,229	0,384	0,258

Panel C: Små selskaper

	NyBank_11	*NyBank_10*	*NyBank&Lån_11*	*NyBank&Lån_10*
ÅretEtter	-0,035	0,016	-0,177	-0,098
	(-0,39)	(0,22)	(-1,62)	(-1,00)
Andre kontrollvariabler?	Ja	Ja	Ja	Ja
Observations	45163	45163	45163	45163
Pseudo R^2	0,440	0,269	0,428	0,328

Tabellen viser resultatene som fremkommer når likning 3 i teksten estimeres med fire mål på bytte av bankforbindelse som avhengig variabel (z-verdi i parentes). Variablene er definert i Tabell 5-1 og Tabell 5-2. Datagrunnlaget er forklart i Tabell 5-4. I panel A består utvalget av alle selskaper. I panel B består utvalget av selskaper hvor både sum eiendeler og sum driftsinntekter er minst 1 million kroner. I panel C er utvalget selskapene som ikke er definert som store, dvs. selskaper i panel A minus selskapene i panel B. Estimeringsmetoden er logit med robuste standardavvik og det kontrolleres for bransjetilhørighet (hovednæringsgrupper) og geograffisk lokalisering (på fylkesnivå). * (**) [***] indikerer signifikante koeffisienter med et signifikansnivå på 0,1 (0,05) [0,01] (tosidige tester).

5.7 Spørreundersøkelse blant banker, leverandører og kredittopplysningsbyråer

5.7.1 Innledning

For å undersøke hvordan store kredittytere vurderer betydningen av fravalg av revisor, gjennomførte masterstudentene Rysstad og Vatne (2014) en spørreundersøkelse blant personer som står sentralt i kredittgivnings-/kredittvurderingsprosessen hos banker, leverandører og kredittopplysningsbyråer. Undersøkelsen ble gjennomført som semi-strukturerte intervjuer hvor intervjuerne fysisk møtte

intervjuobjektene, men enkelte ble også gjennomført ved hjelp av epost eller telefon. Til sammen intervjuet de fem lokale sparebanker, fire forretningsbanker, sju leverandører, og to kredittvurderingsbyråer.

Bankene ble valgt fra Finanstilsynets konsesjonsregister. Leverandørene ble valgt fra næringskode 46 «Engroshandel, unntatt med motorkjøretøyer og motorsykler» og måtte ha omsetning over 500 millioner kroner. Alle bankene og leverandørene måtte ligge i rimelig kjøreavstand fra Oslo. De to kredittopplysningsbyråene som ble valgt ut, er blant markedslederne og ble intervjuet per telefon.

5.7.2 Sparebanker

To av de fem intervjuede sparebankene krever at låntaker har revisor. De tre andre sparebankene så krav om reviderte regnskaper i et helhetlig perspektiv og vurderte behovet for revisjon fra sak til sak. Selskaper vurderes etter flere kriterier, og dersom selskapet får en positiv vurdering basert på f.eks. bransje, betalingshistorikk, merknader i revisjonsberetningen, egenkapitalandel og lønnsomhet vil bankene ikke foreta seg noe som følge av fravalget. Også prosjektets viktighet for det lokale næringslivet kunne bli tillagt vekt. Det kan bli stilt krav om revisjon dersom eiendelene er vanskelige å verdsette, selskapet har vekstambisjoner som vil føre selskapet over terskelverdiene for fravalg eller banken er skeptisk til eiernes økonomiske kunnskaper og ryddighet. De tre sparebankene opplyste videre at fravalg kan påvirke renten, men de var ikke kjent med konkrete saker hvor fravalg hadde ført til høyere rente. De var heller ikke kjent med saker hvor låneforhold var avsluttet på grunn av en fravalgsbeslutning.

De fem banksjefenes generelle holdning til fravalg varierte. Noen uttrykte forståelse for valget på grunn av de potensielle kostnadsbesparelser det gir. Andre var mer negative, og trodde fravalg kan redusere selskapenes evne til å skaffe lån.

Fire av fem sparebanker mottar automatisk melding om fravalg hvis en eksisterende kunde foretar fravalg. Bankene har derfor gode muligheter til å inkludere fravalgsbeslutninger i sine kredittvurderingsrutiner.

5.7.3 Forretningsbankene

Inntrykket fra de fire forretningsbankene var ganske lik inntrykket fra de fem lokale sparebankene, men det var enkelte viktige forskjeller. Generelt er det mindre fokus på fravalg av revisjon siden bankene generelt krever full sikkerhet i form av pant i eiers eiendeler. Noen av bankene krever full sikkerhet fra eiere i oppstartsfasen og noen krever full sikkerhet for alle lån til små bedrifter, også når selskapene kan vise til gode resultater i flere år. Denne praksisen ble forklart med at bankene ikke har personlig kunnskap om kundene og at saksbehandlerne kan betjene kunder over hele landet uten å møte låntaker. Ingen av forretningsbankene får automatisk melding dersom selskaper velger bort revisor, men fravalget vil bli oppdaget i forbindelse med den årlige gjennomgangen av kundene. Et annet inntrykk av intervjuene er at forretningsbankene synes å være mindre tilbøyelige til å endre lånerenten i låneperioden enn sparebankene.

5.7.4 Leverandører

Inntrykket fra de syv leverandørene er som for sparebankene: Fravalg kan ha en effekt dersom andre faktorer er ugunstige, men i andre tilfeller blir ikke fravalg sett på som en uavhengig faktor. En av leverandørene nevnte at en ikke-kredittverdig kunde som har foretatt fravalg kan iverksette flere tiltak for å bli kredittverdig: øke aksjekapitalen, gjenvelge revisor eller presentere ferskere regnskapstall. Denne leverandøren så på disse handlingene som substitutter. I motsetning til sparebankene krevde ingen av

leverandørene at kundene måtte ha revisor. Alle leverandørene fikk automatisk melding om at en kunde hadde fravalgt revisor.

Leverandørene ga inntrykk av å ha et salgsorientert fokus. Flere av leverandørene mente salget ville bli for mye redusert dersom de kun skulle selge til de mest kredittverdige kundene. Leverandørene ser derfor til å godta noe mer risiko enn bankene, men de prøver å unngå å selge på kreditt til de mest risikable kundene. To av sju leverandører mente fravalg resulterte i lavere kredittscore hos kredittopplysningsbyråene, noe som kan skyldes at fravalg tas med som en kommentar i kredittopplysningsbyråene kredittvurderinger. Som det vil fremgå nedenfor inngår fravalg ikke i kredittopplysningsbyråenes kredittscoremodeller.

5.7.5 Kredittopplysningsbyråer

De to intervjuede kredittopplysningsbyråene opplyste at de - som nevnt – ikke ennå hadde inkludert fravalg som en egen variabel i sine kredittscoremodeller. Årsaken er at det er gått for kort tid siden fravalget ble tillatt. Følgelig mangler de data som gjør at de kan undersøke hvilken betydning fravalg har. Minst et av kredittopplysningsbyråene tar med informasjon om fravalg blant kommentarene som vises sammen med kredittscoren.

5.8 Konkluderende merknader

I dette kapitlet har vi presentert internasjonal litteratur om finanseringseffekter av fravalg, testet seks hypoteser om mulige finansieringsvirkninger av fravalg og rapportert funnene som ble gjort gjennom en spørreundersøkelse blant sentrale personer i kredittgivnings/-vurderingsprosessene hos banker, leverandører og kredittopplysningsforetak.

Når vi vurderer styrker og svakheter ved de ulike målene på finanseringsvirkninger, står effekten på renten og selskapenes betalingsanmerkninger fram som de to mest presise og relevante målene. For disse finner vi ingen tegn til at fravalgselskaper er påført en finansieringsulempe. Resultatene fra de empiriske testene harmonerer meget godt med svarene som intervjuobjektene gir. Forretningsbankene har sikret seg med pant og dermed vil regnskapsinformasjon – revidert eller ikke – spille en helt underordnet betydning. Hos tre av de fem sparebankene som ikke har som policy å kreve reviderte regnskaper, vil fravalgsbeslutningen inngå som et av flere momenter som må vurderes. Leverandørene har heller ikke som policy å kreve revidert regnskaper. Ingen av de som ble intervjuet kjenner til at selskaper har fått endret rentesatsen på grunn av fravalg eller fått en lånesøknad avslått på grunn av fravalg. Sett på denne bakgrunn er det helt korrekt at vi ikke skal kunne spore noen effekter på rentenivået knyttet til fravalget.

5.9 Vedlegg

Vedlegg 5-1: T-tester for forskjeller i gjennomsnitt for selskaper som var fravalgskandidater i 2011.
Panel A: Avhengige variabler i 2010 og kontrollvariabler i 2009.

	GjIFS	*N_IFS*	*GjFS*	*N_FS*	*Diff*	*t*
RenteR	4,108	27335	4,092	21759	0,016	0,375
RenteS	6,913	12850	7,305	9605	-0,392	-7,629***
KG/LG	9,393	17162	11,197	12715	-1,805	-4,749***
20KatKG/LG	8,663	17162	9,384	12715	-0,721	-11,264***
NyRBG	0,200	27335	0,174	21759	0,026	7,365***
NyGj/Gj	0,171	27097	0,118	21613	0,053	7,206***
NyGj/Ei	0,065	27321	0,047	21757	0,017	5,362***
FåttBetAnm	0,069	27335	0,055	21759	0,014	6,382***

	GjIFS	*N_IFS*	*GjFS*	*N_FS*	*Diff*	*t*
AntBetAnm	0,199	27335	0,143	21759	0,056	5,632***
LnAntBetAnm	0,078	27335	0,060	21759	0,018	6,530***
Kredittid	46,780	8218	44,444	8384	2,338	3,633***
L.LnEiendeler	7,270	27335	6,857	21759	0,413	29,784***
L.LnDriftsinnt	4,801	27335	5,119	21759	-0,317	-11,147***
L.AntAnsatteS	1,008	27335	1,108	21759	-0,100	-6,114***
L.TotKapRent	0,010	27335	0,011	21759	-0,001	-0,773
L.Konkursrisiko	0,452	27335	0,467	21759	-0,015	-4,319***
L.VekstSalg	0,045	27335	0,018	21759	0,027	4,097***
L.Underskudd	0,357	27335	0,363	21759	-0,006	-1,275
L.ImmAM/Eien	0,013	27335	0,015	21759	-0,002	-4,211***
L.Forsink2+	0,122	27335	0,098	21759	0,024	8,427***
L.Gjeldsandel	0,768	27335	0,779	21759	-0,011	-1,813*
L.MangeEiere	0,182	27335	0,118	21759	0,064	19,645***
L.AntPantst	0,038	27335	0,038	21759	0,000	0,047
L.AntProfKred	0,817	27335	0,826	21759	-0,009	-3,598***
L.LnAlder	2,045	27335	2,025	21759	0,020	2,640***
L.HarRegnFører	0,535	27335	0,705	21759	-0,170	-39,076***

Panel B: Avhengige variabler i 2012 og kontrollvariabler i 2011.

	GjIFS	*N_IFS*	*GjFS*	*N_FS*	*Diff*	*t*
RenteR	3,865	30843	3,643	24383	0,223	5,689***
RenteS	7,351	14436	7,624	10150	-0,273	-5,196***
KG/LG	9,708	18313	12,800	13474	-3,092	-8,028***
20KatKG/LG	8,702	18313	9,523	13474	-0,822	-12,996***
NyttLån	0,576	30843	0,566	24383	0,010	2,347**
NyRBG	0,180	30843	0,148	24383	0,032	10,023***
NyGj/Gj	0,170	29166	0,123	23617	0,047	6,615***
NyGj/Ei	0,072	29420	0,046	23745	0,026	8,228***
FåttBetAnm	0,126	30843	0,089	24383	0,037	13,930***
AntBetAnm	0,254	30843	0,179	24383	0,075	6,462***
LnAntBetAnm	0,094	30843	0,070	24383	0,023	7,957***
Kredittid	46,484	9163	42,610	9145	3,874	6,411***
NyBank_11	0,017	30843	0,020	24383	-0,004	-3,420***
NyBank_10	0,024	30843	0,028	24383	-0,004	-3,181***
NyBank&Lån_11	0,011	30843	0,012	24383	-0,001	-0,819
NyBank&Lån_10	0,014	30843	0,015	24383	-0,000	-0,408
L.LnEiendeler	7,227	30843	6,761	24383	0,466	33,836***
L.LnDriftsinnt	4,900	30843	5,118	24383	-0,219	-8,141***
L.AntAnsatteS	1,055	30843	1,063	24383	-0,008	-0,520
L.TotKapRent	0,003	30843	0,005	24383	-0,002	-2,901***
L.Konkursrisiko	0,466	30843	0,478	24383	-0,012	-3,633***
L.VekstSalg	0,116	30843	0,065	24383	0,052	8,090***
L.Underskudd	0,399	30843	0,405	24383	-0,006	-1,368
L.ImmAM/Eien	0,014	30843	0,018	24383	-0,003	-7,187***
L.Forsink2+	0,129	30843	0,076	24383	0,053	20,172***
L.Gjeldsandel	0,819	30843	0,815	24383	0,004	0,672
L.MangeEiere	0,190	30843	0,117	24383	0,072	23,282***
L.AntPantst	0,051	30843	0,041	24383	0,010	5,771***
L.AntProfKred	0,815	30843	0,822	24383	-0,007	-3,144***
L.LnAlder	2,121	30843	2,113	24383	0,008	1,200
L.HarRegnFører	0,555	30843	0,817	24383	-0,262	-67,617***

Note: Datagrunnlaget består av selskaper som er identifisert som fravalgskandidater i 2011 og hvor det er tilstrekkelig informasjon tilgjengelig fra 2009 og 2011 til at variablene som brukes i testene kan beregnes. Selskaper klassifiseres som fravalgselskap når selskapet har valgt bort revisor i perioden 1.5.2011 - 31.12.2011. Panel A (B) viser resultatene

som fremkommer ved bruk av data fra 2010 og 2009 (2012 og 2011). L.x betyr at variabel x er lagget en periode i forhold til den avhengige variabelen. Variablene er definert i Tabell 5-1 og Tabell 5-2. Kolonne GjIFS (GjFS) viser gjennomsnittsverdi for selskaper som har beholdt revisor (fravalg revisor). Kolonne N_IFS (N_FS) viser antall observasjoner som er brukt ved beregning av GjIFS (GjFS). Kolonne Diff = GjIFS - GjFS, dvs. differansen i gjennomsnittsverdien til selskaper som har beholdt og som har valgt bort revisor. Kolonne t viser t-verdier for tester av om forskjellen i gjennomsnittsverdiene for de to gruppene er signifikant forskjellig fra null. T-testene antar ulik varians. *, **, *** indikerer statistisk signifikans på henholdsvis 10 prosent, 5 prosent og 1 prosent (to-sidig).

6 Fravalg og skatteunndragelser analysert ved hjelp av registerdata

6.1 Innledning

Siktemålet med dette kapitlet er å undersøke om fravalgselskapenes økonomiske utvikling etter fravalget er forenlig med at de etter fravalget unndrar skatter og avgifter (heretter omtalt som skatteunndragelser) i større omfang enn tidligere. Muligheten for økte skatteunndragelser hos fravalgselskapene er til stede siden disse ikke lenger får sine regnskaper og næringsoppgaver kontrollert av revisor. Dermed vil ikke revisor lenger kontrollere kontantomsetningen, kredittsalget, varelageret, leverandørgjelden, bruk av privat bil, utgifter til reiser og diett mv. Under ellers like forhold har derfor fravalgselskapene bedre muligheter for f.eks. å holde omsetning utenfor regnskapet eller kreve fradrag for kostnader som ikke vedrører virksomheten.

Om økt mulighet til skatte- og avgiftsunndragelser faktisk fører til mer skatteunndragelse, avhenger av en rekke faktorer, blant annet næringsdrivendes vilje og evne til å begå lovbrudd og deres vurdering av risikoen for å bli avslørt og straffet. En mulighet er at noen næringsdrivende ønsker å unndra skatt, men avstår fordi de forventer at skattemyndighetene vil kontrollere fravalgselskapene ekstra nøye. En annen mulighet er at næringsdrivende ikke ønsker å unndra skatter og avgifter fordi de synes det er viktig å bidra til finansering av fellestgode og å overholde skatte- og avgiftsreglene. De motstridende mekanismene gjør at det ikke er mulig å stille opp entydige prediksjoner om hvilken effekt fravalget vil ha på frekvensen av og omfanget på skatteunndragelsene. Spørsmålet kan kun besvares empirisk. I likhet med analyser av nesten alle former for kriminalitet er gode data på skatteunndragelser mangelvare siden de som begår kriminalitet vanligvis ønsker å skjule sine lovbrudd. Man er derfor henvist til indirekte metoder. I dette kapitlet bruker vi registerdata for å undersøke om fravalgselskapenes økonomiske utvikling er forenlig med økte skatteunndragelser. Resultatene fra Skatteetatens avdekkingskontroller analyseres i neste kapittel.

Vi er ikke kjent med studier som undersøker sammenhengen mellom skatteunndragelser og graden av revisjonsplikt. En mulig forklaring på hvorfor, er at revisor i andre land i mindre grad er blitt brukt som skattemyndighetenes utsendte medarbeider. Før revisjonsfritaksordningen ble innført var det krav om at revisor måtte undertegne på næringsoppgaven (jf. ligningsloven § 4-5 nr. 5) og kontrolloppstilling over registrerte og innberettede beløp (jf. lignl. § 6-16 b og forskrift 23. desember 1988 nr. 1083 om levering av lønnsoppgave § 7). Ved sin signering bekreftet revisor:

> *«at årsregnskapet som er gjengitt på side 2 og 3, er revidert og at det er eller planlegges avgitt en revisjonsberetning med positiv konklusjon uten forbehold av betydning for skatte- eller avgiftsmessig forhold. Underskriften innebærer dessuten at revisor attesterer de spesielle skatte- og avgiftsmessige opplysningene som er gjengitt på sidene 1 og 4, for eksempel tilbakeføring av kostnader til representasjon og gaver. Eventuelle vedlegg til næringsoppgaven skal også være kontrollert, som for eksempel skjema for spesifikasjon av forskjeller mellom regnskapsmessige og skattemessige verdier og saldoskjema. ... En attestasjon av næringsoppgaven innebærer samtidig at revisor ikke har avdekket vesentlige brudd på bokføringsloven og bokføringsforskriften.»* (NOU 2008: 12, kap. 3.4.3)

I Sverige, Danmark og Finland blir også revisors funksjon sett i sammenheng med Skatteetatens behov for kontroll av selskapene (NOU 2008:12 kapittel 5.3). Utenfor Norden er vi ikke kjent med at revisjon av finansregnskapet også ses på som en del av myndighetenes kontroll med overholdelse av skatte- og avgiftsreglene, hvilket kan forklare hvorfor vi ikke har funnet studier som ser på sammenhengen mellom revisjon og skatteunndragelser. I Danmark har Erversstyrelsen og skattemyndighetene gjennomført flere evalueringer av erfaringene med lempet revisjonsplikt (Ervervsstyrelsen, 2006, 2007, 2008, 2009, 2012). Disse undersøkelsene er rene kartleggingsundersøkelser som ikke viser om fravalg av revisjon har hatt effekt for selskapenes regeletterlevelse eller skatteunndragelser.[56] Ervervstyrelsens undersøkelser kommenteres i andre deler av denne rapporten hvor sammenhengen mellom Ervervsstyrelsens funn og teamene som behandles er bedre, blant annet kapittel 2.5.3 og kapittel 7.8

Det finnes studier som ser på sammenhengen mellom regnskapskvalitet og revisjon (jf. kapittel 8), men målene som brukes (f.eks. unormale tidsavgrensningsposter) har ingen entydig kobling til skattepliktig inntekt eller skatteunndragelser. Van der Bauwhede og Willekens (2004), som analyserte belgiske selskaper, fant ingen støtte for hypotesen om at klienter av Big N revisorer driver mindre resultatstyring enn klienter av andre revisorer. Derimot fant Van Tendeloo og Vanstraelen (2008), som analyserte data fra selskaper i seks land, at klienter av Big N revisor i land med sterk sammenheng mellom regnskap og skatt (Belgia, Frankrike, Finland og Spania) drev med mindre resultatstyring enn kunder av Big N-revisorer i land med svak kobling mellom regnskap og skatt. Van Tendeloo og Vanstraelen mener at dette kan bety at Big N begrenser resultatstyringen i land med sterk kobling mellom regnskap og skatt fordi dette gjør at regnskapene blir nøyere gransket av skattemyndighetene. Følgelig vil det være bedre muligheter for at dårlig revisjonskvalitet blir avslørt i land med tett kobling mellom regnskap og skatt enn i land hvor koblingen er svak. I Norge er koblingen mellom regnskap og skatt svak og utsatt-skatt-modellen håndterer forskjellene mellom regnskapsreglene og skattereglene (Nobes og Schwencke, 2006). Det gjør at man bør være varsom med å trekke slutninger om effekten på skattepliktig inntekt ved bruk av f.eks. mål på unormale tidsavgrensninger. Kleven et al. (2011), som undersøker personlige skattytere, finner at det er lite skatteunndragelser når inntekt rapporteres inn fra tredjeparter, men at det skjer langt oftere når inntekten er egenrapportert. Hvis funnene til Kleven et al. (2011) kan generaliseres til næringsdrivende, er det rimelig å anta at eventuelle effekter på skattepliktig inntekt vil bli sterkest i bransjer med mye kontantomsetning.

I dette kapitlet undersøker vi sammenhenger mellom skattepliktig inntekt og fravalg av revisjon ved hjelp av teststrategien som er brukt i studier av flernasjonale selskapers flytting av overskudd mellom land (Grubert 1993, 1997, Langli og Saudagaran 2004, Balsvik, Jensen, Møen og Tropina, 2009). Ideen med testen er å undersøke om fravalg av revisor samvarierer med endringer i skattepliktige inntekt på en måte som er forenlig med økte skatteunndragelser etter at det er kontrollert for faktorer som kan forklare naturlige variasjoner i skattepliktige inntekt mellom selskaper, som f.eks. høyere avskrivningsgrunnlag (som gir økte avskrivninger) og mer gjeld (som gir økte rentekostnader). Samme modell brukes også i analyser av utviklingen i poster som kan indikere endringer i fravalgselskapenes rapportering av salgsinntekter, reise- og diettutgifter m.m. Postene som analyseres er valgt fordi de kan fange opp endringer i andelen av salget

[56] Skal man undersøke om fravalg av revisjon fører til dårligere regeletterlevelse eller økte skatteunndragelser, må man undersøke om fravalg av revisor fører til *endringer* i regeletterlevelsen eller i skatteunndragelsene. Ervervsstyrelsen baserer seg på et begrenset utvalg av selskaper, og man undersøker ikke om selskapene i utvalget har blitt bedre eller dårligere etter at fravalg er foretatt. Det gjør at man har svært begrensede muligheter til å trekke konklusjoner om årsakssammenhenger.

som bokføres eller fordi det er relativt enkelt å skaffe kvitteringer som kan gå inn i regnskapet, f.eks. reiseregninger (mange reiser også privat og disse kan lettere føres på firma når revisor ikke skal kontrollere om reisen vedrørte virksomheten). Vi undersøker også omfanget av fordringer på eierne (dvs. lån som aksjonærene tar opp i selskapet). I alt brukes 16 ulike mål på endret skatteatferd. Resultatmål og næringsinntekten korrigeres slik at de ikke blir påvirket av om selskapene har resultatført revisjonskostnader eller ikke (se nærmere forklaring i kapittel 6.3.2). Alle målene skaleres med driftsinntekter og/eller ikkeendeler. Variablene som brukes for å forklare naturlige variasjoner i skattepliktig inntekt er dels knyttet til selskapet og dels knyttet til demografiske kjennetegn ved sentrale beslutningstakere. Vi bruker 24 kontrollvariabler i tillegg til indikatorvariabler for år.

Utvalgsperioden er årene 2005 – 2012 og utvalget består av fravalgskandidatene i 2011, jf. definisjonen i kapittel 2. Vi utelater fravalgskandidater som har foretatt fravalg i 2012 eller 2013. Det gjør at vi kan være relativt sikre på at regnskapene og ligningspapirene til fravalgselskapene i 2012 ikke er revidert. Utvalget splittes i ulike delutvalg for å undersøke betydningen av størrelse og antall år de har hatt revisor (målt ved antall år de har levert årsregnskap til Brønnøysundregisteret i utvalgsperioden). Testene gjennomføres med regresjonsanalyse med faste effekter. Det betyr at vi automatisk kontrollerer for forhold som er konstante over tid i hvert selskap som f.eks. bransjetilhørighet. Testene krever at selskapene har overholdt innsendingsplikten for årsregnskapet til Brønnøysundregisteret i minimum fire år (2009 – 2012). For analysene hvor vi sammenlikner regnskapstallene i 2012 mot regnskapstallene i 2010, består utvalget av cirka 33 100 unike selskaper. Av disse har vel 20 700 (12 400) selskaper en gjennomsnittlig omsetning i utvalgsperioden på minst (maksimalt) 1 million kroner.

Når vi undersøker utviklingen over tid i driftsresultatet, resultat før skatt, årsresultatet, næringsinntekten, bruttofortjenesten, ni kostnadsposter og fordringer på eierne for alle selskaper, finner vi ingen resultater som støtter antakelsen om at selskaper som fravelger revisor begynner å unndra skatt. Vi finner riktignok at næringsinntekten for fravalgselskapene i 2012 er lavere enn for ikke-fravalgselskapene i utvalget med store selskaper, men det skyldes høyst sannsynlig at fravalgselskapene oftere unnlater eller glemmer å tilbakeføre skattekostnaden. Selskapene skal i næringsoppgaven vise resultatregnskapet på side 2 og beregne næringsinntekten på side 4. Årsresultatet på side 2 i næringsoppgaven (og i resultatregnskapet) er etter fradrag for selskapenes anslag på hva skatten vil utgjøre. For å komme fram til næringsinntekten på side 4, som er en før skatt-størrelse, må derfor skattekostnaden tilbakeføres (det er også andre korreksjoner som må gjøres). Hos fravalgselskapene er det signifikant færre selskaper som tilbakefører skattekostnaden på side 4. Dermed vil fravalgselskapene automatisk få lavere næringsinntekt. Denne feilen har ikke betydning for skatteprovenyet fordi Skatteetaten automatisk korrigerer for feilene som skattyterne gjør med tilbakeføringen av skattekostnaden.

Det er allment kjent at enkelte bransjer forbindes med mer svart arbeid og skatteunndragelser enn andre bransjer. Når analysen gjennomføres med faste effekter på selskapsnivå, kontrolleres det automatisk for bransjetilhørighet fordi selskapene stort sett er i de samme bransje over tid. Det er imidlertid mulig at dårligere skatteatferd og økte unndragelser i enkelte bransjer ikke blir avdekket fordi resultatene domineres av lovlydige selskaper. For å undersøke denne muligheten gjentas analysene på bransjenivå. Vi bruker både selskapenes hovednæringsgrupper (hvor selskapene deles inn i 17 kategorier) og selskapenes tresifrede næringstilhørighet (hvor selskapene deles i 77 bransjer). Vi krever minst 50 observasjoner i hver bransje i årene 2010 og 2012 og at selskapene må ha et rimelig nivå på varelageret for at det skal gi mening å bruke

bruttofortjenesten som avhengig variabel. Dette innebærer i alt 1 455 regresjoner hvor vi tester for endret skatteatferd i 2012 sammenliknet med 2010. Resultatene gir ingen støtte til antakelsen om økte skatteunndragelser fordi når signifikante effekter inntrer, indikerer de nesten like ofte mindre skatteunndragelser som økte skatteunndragelser: Av 1 455 koeffisienter er 146 koeffisienter signifikante. Av de signifikante koeffisientene har 55,5 prosent et fortegn som er forenlig med økte skatteunndragelser mens 44,5 prosent har et fortegn som er uforenlig med økte skatteunndragelser hos fravalgselskapene.

Ser vi nærmere på resultatene, er det noen bransjer som skiller seg ut ved at de for ofte har signifikante utslag som tyder på økte skatteunndragelser. På hovedbransjegruppenivå er det «Jordbruk, skogbruk og fiske» (som består av 474 forskjellige selskaper). Når vi kjører analysene på selskaper gruppert etter sin tresifrede næringskode, finner vi at resultatene i denne hovedbransjegruppen skyldes selskapene med næringskode 31 Fangst og fiske (som består av 211 unike selskaper). I tillegg finner vi en indikasjoner på økte skatteunndragelser i næringskode 452 Vedlikehold og reparasjon av bygninger, næringskode 501 sjøfart med passasjerer, næringskode 591 Virksomhet innen film, video og tv samt næringskode 592 Produksjon og utgivelse av musikk og lyd. I prosent av de analyserte selskapene utgjør bransjene med en mistenkelig økonomisk utvikling 2,6 prosent. For 97,4 prosent av selskapene kan vi ikke påvise en økonomisk utvikling som indikerer en systematisk økning i omfanget av skatteunndragelser.

Kapitlets oppbygning er som følger: Kapittel 6.2 redegjør for mulige årsaker til at skattepliktig inntekt kan bli påvirket som følge av fravalg. Testene, variablene og utvalget beskrives i kapittel 6.3 og deskriptiv statistikk presenteres i kapittel 6.4. Resultatene og sensitivitetsanalysene gjennomgås i kapittel 6.5 og konkluderende merknader gis i kapittel 6.6.

6.2 Revisjonsfritak og skatte- og avgiftsunndragelser

Ved å signere på næringsoppgaven og kontrolloppstillingen bekrefter revisor, som nevnt over, at han eller hun ikke har funnet feil og mangler i klientens regnskaper som kan ha konsekvenser for beregningsgrunnlaget for skatter og avgifter. Skattemyndighetene kunne derfor bruke manglende signatur som indikasjon på at revisor hadde funnet svakheter/feil som kunne ha skatte- og avgiftsmessig betydning. Når revisjonen er gjort valgfri forsvinner dette signalet for selskaper som har valgt bort revisor. Samtidig er ikke lenger fravalgselskapene underlagt revisors granskning. Man må derfor kunne legge til grunn at mulighetene for skatteunndragelser har økt. Hvorvidt fravalg har ført til økte skatteunndragelser, er imidlertid usikkert.

Vi skiller mellom feil og skatteunndragelser. Med feil menes feil i bokføring- og regnskapssystemet og pliktig rapportering som ikke skyldes bevisste ønsker om å redusere grunnlaget for beregning av skatter og avgifter. Feil som begås fordi man ønsker å redusere grunnlaget for beregning av skatter og avgifter kalles skatteunndragelser.

Når virksomheter drives uten revisor øker sannsynligheten for feil. Når disse ikke er påvirket av ønsket om å unndra skatter- og avgifter vil feilene være tilfeldige, og de vil føre til både et høyere og et lavere beregningsgrunnlag for skatter og avgifter enn det som er korrekt. Under forutsetning av at feilene er tilfeldige, vil den forventede effekten av revisjonsbortfall på det aggregerte beregningsgrunnlaget for skatter og avgifter være null. Summen av skatter og avgifter som kreves inn fra fravalgselskapene kan derfor forventes å være uforandret, men det kan tenkes at noen betaler mer enn de skal mens andre betaler mindre.

Dersom «feilene» som begås er skatteunndragelser vil effektene ikke være tilfeldige, og da vil en se at beregningsgrunnlaget for skatter og avgifter går ned og at provenyinntektene blir redusert.

Fram til lovendringen som introduserte revisjonsfritaksordningen, var markedet i en likevekt hvor revisorene, klientene og skattemyndighetene hadde innrettet seg etter det som hadde vært praksis i mange år, og hva de trodde og forventet av hverandre. Revisjonsfritaket endret spillereglene. Når man skal undersøke virkningene av deregulering, oppstår det spørsmål om *hvor raskt* aktørene tilpasser seg de nye rammebetingelsene. Denne undersøkelsen gjennomføres på fravalgskandidater (jf. kapittel 2) og på data nært opp til lovendringen. Vi vil således fange opp eventuelle effekter som inntrer i løpet av ett eller to år etter fravalget. Alle fravalgselskapene har hatt erfaring med revisor. Følgelig er det grunn til å tro at alle, med noen få unntak, har etablert regnskaps- og bokføringsrutiner som gjør at revisor har kunnet avgi en revisjonsberetning (av tabell 4-5 fremgår det at revisor ikke kan konkludere i 0,2 prosent av selskapene). Skal fravalgselskapene begynne med skatte- og avgiftsunndragelser, må de endre innarbeidede rutiner, hvilket kan ta noe tid (avhengig av blant annet bransje, blant annet fordi omfanget av kontantstransaksjoner er større i noen bransjer enn i andre). Hvis de allerede drev med skatteunndragelser, kan de skalere opp bruken av de metodene de allerede hadde benyttet. Hos selskaper som allerede drev med skatteunndragelser før revisjonsfritaksordningen ble innført, er det rimelig å anta at andelen som velger bort revisor vil være lav. Det skyldes at når revisor ikke har oppdaget unndragelsene, kan det være bedre å la revisor fortsette med sin revisjon enn å velge han bort og dermed risikere økt oppmerksomhet fra skattemyndighetene.

Nyetablerte selskaper uten revisor har aldri vært nødt til å vise fram sine bokførings- og regnskapsrutiner for en revisor. De vil være mindre kjent med de krav som stilles og vil ha lettere for å innrette seg på en måte som ikke tilfredsstiller regelverket, enten de har til hensikt å drive ærlig eller (delvis) lovstridig. Nyetablerte selskaper uten revisor blir behandlet i et eget kapittel (jf. kapittel 14). Analysene i dette kapitlet gjelder fravalgselskaper.

Som vist i kapittel 2 har andelen som bruker autorisert regnskapsfører økt. Regnskapsførere har bedre forutsetninger for å oppdage og forhindre skatteunndragelser enn revisor fordi regnskapsfører bokfører bilagene. Han eller hun ser bilagene og vil kunne reagere på bilag som er uvanlige og unormale i forhold til hva som er normalt for oppdragsgiveren:

> *«Ved bokføring av transaksjoner og andre regnskapsmessige disposisjoner skal regnskapsførervirksomheten på selvstendig grunnlag ta stilling til bokføringskonti, balanseføring kontra resultatføring og skatte- og avgiftsmessig behandling. Eventuelle uoverensstemmelser med oppdragsgiver skal avklares.*
>
> *Så lenge transaksjonene er tilfredsstillende dokumentert, har regnskapsførervirksomheten derimot ingen plikt til å verifisere bokføringens innhold ut over ordinær internkontroll av bokføringsprosessen, jf kapittel 1.3. Dette gjelder så langt regnskapsførervirksomheten ikke forstår eller burde forstå at dokumentasjonens innhold er uriktig eller usannsynlig. Dersom regnskapsførervirksomheten har mistanke om at en transaksjon har tilknytning til forhold som omfattes av hvitvaskingsloven, skal den gjennomføre undersøkelse og rapportering i samsvar med nevnte lov » (*GRFS 1 punkt 1.2.4.1. Det første avsnittet er et obligatorisk krav, mens det andre avsnittet er veiledende.)

Videre har regnskapsfører plikt til å ta opp svakheter og feil ved oppdragsgivers interne rutiner med oppdragsgiver (GRFS 1 punkt 1.2.2). Alle autoriserte regnskapsførere omfattes for øvrig av hvitvaskingsregelverket, slik at de har rapporteringsplikt ved mistenkelige transaksjoner. Dersom regnskapsfører utfører sine plikter etter lover, forskrifter og god regnskapsføringsskikk, har de gode forutsetninger for å bidra til korrekt skatte- og avgiftsmessig behandling også der hvor revisor er fravalgt. Regnskapsfører kan riktignok ikke true med at revisor ikke vil akseptere forholdet, slik at forhandlingsposisjonen er noe svekket sammenliknet med tidligere. I kapittel 18 gjengir vi resultatene fra spørreundersøkelsene som Berg Hjelle og Bentzen (2014) gjennomførte blant medlemmer av NARF. Av respondentene er 90 prosent enig i at regnskapsfører bør avdekke betydelige former for underslag og regnskapsmanipulasjon (Tabell 18-5). 53 prosent er enig i at de har argumentert med at revisor ikke vil godkjenne oppdragsgivers vurderinger (Tabell 18-3).

Et siste moment som gjør det vanskelig å anslå ex ante hvordan virkningen blir på frekvensen på og omfanget av skatteunndragelser, er at fravalgselskapene har mistet en å skylde på. I selskaper som har revisor kan de ansvarlige i selskapet, dersom de får problemer med ligningsmyndighetene, vise til at regnskapet er revidert og godkjent. De ansvarlige kan derfor anføre at siden revisor har gått god for løsningen, har de lagt til grunn at forholdet var i samsvar med regelverket. Etter fravalget kan de ansvarlige ikke lengre bruke denne unnskyldningen. Dette kan føre til at selskapene i mindre grad enn tidligere forsøker seg på poster som er av det tvilsomme slaget. Dersom denne måten å tenke på har gjort seg gjeldende, er det videre grunn til å tro at selskapene som foretar fravalg vet eller tror at alt i hovedsak er i orden, slik at de ikke vil komme i alvorlige problemer ved en eventuell ligningskontroll. Samtidig kan selskaper som beholder revisor ha et større omfang av poster av det tvilsomme eller ulovlige slaget, og at de beholder revisor for å kunne dekke seg bak at han/hun skal sørge for at regelverket, som de ikke «vet» noe om, overholdes.

Oppsummert: Når selskaper velger bort revisor blir muligheten for å gjennomføre skatteunndragelser bedre. Hvorvidt fravalgselskapene i praksis vil unndra mer i skatter og avgifter etter fravalget sammenliknet med før fravalget, er imidlertid usikkert.

6.3 Tester, variabler og utvalget

6.3.1 Testenes logikk og testvariablene

I dette kapitlet bruker vi registerdata for å undersøke om fravalgselskapene har en økonomisk utvikling som er forenlig med økte skatteunndragelser. Vi undersøker utviklingen ved hjelp av variabler som kan fange opp eventuelle endringer i fravalgselskapenes skattepliktige inntekt etter fravalget relativt til selskapene som har beholdt revisor. Alle fravalgselskapene vi inkluderer i analysen foretok fravalg i 2011, slik at 2012 er første hele regnskapsår hvor vi er relativt sikre på at verken inngående eller utgående balanse er revidert. På generell form er testene som følger (fotskrift i for selskap i er utelatt):

(1a) $Y_t = \alpha_1 + \alpha_2 \text{ÅretEtter}_t + \alpha_h \text{Xh}_t + \text{Feilledd}_t$

(1b) $Y_t = \beta_1 + \beta_2 \text{ÅretEtter}_t + \beta_3 \text{FravalgÅr}_t + \boldsymbol{\beta}_4 \mathbf{X}_t + \text{Feilledd}_t$

Vi bruker likning 1a når datasettet består av observasjoner fra 2010 og 2012 og likning 1b når utvalgsperioden er 2006 – 2012 (mer om utvalget nedenfor). Den primære testvariabelen er ÅretEtter, men vi er også interessert i FravalgÅr. Variabelen $ÅretEtter_t$ er 1 hvis år t er året etter at fravalg ble foretatt og 0 ellers, mens $FravalgÅr_t$ er 1 hvis år t er året hvor fravalg ble foretatt og 0 ellers. $\mathbf{X}_t$ består av variabler som kan forklare naturlige variasjoner i Y_t. Hvis Y_t er skattepliktig inntekt i prosent av salgsinntektene i år t vil f.eks. selskaper som investerer mer i avskrivbare eiendeler enn andre selskaper få høyere avskrivninger og dermed lavere skattepliktig inntekt. For å kontrollere for ulik utvikling i avskrivningsgrunnlaget mellom selskapene vil derfor variabler som fanger opp nivået på avskrivningsgrunnlaget bli tatt med i **X**. Tanken er altså at variablene i **X**, kombinert med estimeringsmetoden som kontrollerer for faktorer som er konstant over tid per selskap, skal fange opp systematiske forskjeller i Y_t som *ikke* er knyttet til fravalgsbeslutningen. Da vil effekten av fravalget bli fanget opp av koeffisientene til ÅretEtter og eventuelt FravalgÅr. Dersom koeffisientene til $ÅretEtter_t$ og $FravalgÅr_t$ er signifikant negative og Y er skattepliktig inntekt, vil koeffisientene gi et estimat på den prosentvise reduksjonen i skattepliktig inntekt som er assosiert med fravalgsbeslutningen.

Estimeringsmetoden er regresjonsanalyse med faste effekter på selskapsnivå. Regresjonsanalyse på førstedifferanser (dvs hvor alle variablene er på endringsform = $d_x_t = x_t - x_{t-1}$) er numerisk like når dataene er fra to perioder, men det kan bli forskjeller når antall perioder øker (Woolridge, 2012).

6.3.2 Avhengige variabler

Vi bruker ulike avhengige variabler (Y-variabler). Noen av variablene er summeringsposter, f.eks. driftsresultat eller næringsinntekten. Andre poster er konkrete utgiftsposter hvor det er lett å oppdrive kvitteringer fordi utgiftene også opptrer privat, f.eks. utgifter til telefon, reise og restaurantbesøk. Variablene som oppsummerer den økonomiske utviklingen skalerer resultatbegreper med omsetning eller ikkeendeler. Vi bruker forholdstallene (alle variablene er definert i Tabell 6-1):

- justert driftsresultat i prosent av driftsinntekter (JDR/DrInnt)
- justert resultat før skattekostnad i prosent av driftsinntekter (JRFS/DrInnt)
- justert årsresultat i prosent av driftsinntektene (JÅR/DrInnt)
- justert næringsinntekt i prosent av driftsinntektene (JNI/DrInnt)
- justert næringsinntekt i prosent av sum eiendeler (JNI/Eien)

Justeringen som foretas gjelder regnskapstallene for 2011 og 2012 hvor selskaper som har beholdt revisor får driftsresultatet/resultat før skattekostnad/næringsinntekten økt med revisjonshonoraret mens årsresultatet økes med 72 prosent av revisjonshonoraret.[57] Dermed vil de justerte variablene være etter fradrag for revisjonshonoraret for alle i årene 2006 – 2010 og før fradrag for revisjonshonorar for alle i 2011 og 2012. Det gjør forholdstallene sammenliknbare på tvers av selskaper og over tid, uavhengig av om selskapene har revisor eller ikke. Teststrategien tilsvarer den som ble brukt i kapittel 5, og som nevnt kontrollerer vi for forhold som kan gi en naturlig forklaring på variasjoner i utviklingen i de avhengige variablene (f.eks. økte lån som gir høyere rentekostnader og dermed redusert næringsinntekt).

[57] Justering med 72 prosent forutsetter at alle selskaper er i skatteposisjon og betaler 28 prosent skatt.

Vi bruker regnskapspostene i prosent av driftsinntekter eller ikkeendeler for å kontrollere for størrelseseffekter (selskaper med f.eks. over 3 millioner kroner i omsetning har oftere et resultat over 200 000 kroner enn et selskap som bare har 200 000 kroner i omsetning). Selskaper som begynner å unndra omsetning vil ha en svakere vekst i driftsinntektene enn selskaper som ikke unndrar omsetning. Et selskap som begynner å unndra omsetning kan derfor vise til en bedre utvikling i JNI/DrInnt (justert næringsinntekt i prosent av driftsinntektene) enn selskaper som ikke unndrar omsetning fordi nevneren i forholdstallet reduseres relativt mer enn reduksjonen i telleren. For å undersøke om forskjellig utvikling i skaleringsfaktoren kan påvirke resultatene, tester vi om årlig endring i sum driftsinntekter (d_DrInnt) eller to-årig endring i sum driftsinntekter (d2_DrInnt) er forskjellig mellom fravalgselskapene (heretter FSene) og selskapene som har beholdt revisor (IFSene). Hvis f.eks. d2_DrInnt fra 2010 til 2012 er signifikant lavere for FSene sammenliknet med IFSene, er det forenlig med at FSene unndrar relativt mer av salgsinntektene enn IFSene. Vi undersøker også om utviklingen i sum eiendeler (d_Eien = årlig endring og d2_Eien = toårig endring) er forskjellig mellom FSene og IFSene.

Koeffisientene til ÅretEtter og FravalgÅr må tolkes med forsiktighet når Y_t er et resultatmål skalert med driftsinntekter eller ikkeendeler. Det skyldes at det er vanskelig å kontrollere for nettovirkningen som fravalget har på fravalgselskapenes økonomi. Dersom fravalg gir bedriftene en netto økonomisk gevinst utover spart revisjonshonorar, vil det isolert sett bidra til at f.eks. driftsresultat og skattepliktig inntekt øker for fravalgselskapene sammenliknet med selskapene som har beholdt revisor. Skal 1a og 1b fange opp endringer i skatteatferden, må derfor den økonomiske besparelsen utover spart revisjonshonorar (som trekker justert næringsinntekt (JNI) og justert driftsresultat (JDR) oppover) mer enn oppveies av skatteunndragelser slik at forholdstallene avtar relativt til selskaper som ikke har valgt bort revisor.

Det er en del regnskapsposter som ikke blir påvirket av eventuelle kostnadsbesparelser ved å velge bort revisor, og som er samtidig er sannsynlige kandidater for å bli brukt av selskaper som ønsker å unndra skatter og avgifter, jf. kritikken mot de danske evalueringene av fravalgsordningen i Danmark (Hanstad, 2010).[58] Vi har valgt ut enkelte slike regnskapsposter, og for disse variablene er tolkningen av koeffisientene til $ÅretEtter_t$ og $FravlgÅr_t$ mer entydige. Vi bruker følgende variabler:

---

[58] I forbindelse med forslaget om innføring av frivillig revisjon for norske AS, viste daværende næringsmister Trond Giske til de danske evaluringene av fravalgsordningen hvor det ikke ble påvist økt kriminalitet og økte skatteunndragelser (jf. kapittel 7.8). De danske evalueringene og bruken av disse i den norske debattten har blitt kritisert:

«- Næringsminister Trond Giske vil utløse ulovligheter og økonomisk kriminalitet hvis han fjerner revisjonsplikten for små selskaper. Da setter han døren vid åpen for at eksempelvis kona blir med på styremøteturen til London på selskapets regning, sier administrerende direktør Per Hanstad i Den norske revisorforening.» (Haugan, 2010).

Hanstad gir ytterligere eksempler på hva som ikke er undersøkt i de danske undersøelsene i en uttalelse fra 22.10.2010: «Man har således ikke undersøkt: - om varelageret faktisk har den verdien det er oppført med i regnskapet - om alle varene faktisk finnes på lageret - om verdien av kundefordringene er reell - om aksjebeholdningen skulle vært nedskrevet - om alle forpliktelser er medtatt i regnskapet - om det er delt ut ulovlig utbytte - om det er ytet ulovlig lån til aksjonærene og som er ”skjult” i posten ”andre fordringer” - … - hvorvidt inntekter er holdt utenfor regnskapet og således unndratt beskatning - om reisekostnader når ektefellen blir med på firmatur til London er lønnsinnberettet - om private utgifter er belastet regnskapet og således kommet til fradrag i skattepliktig inntekt - om representasjonsutgifter urettmessig er ført med skattemessig fradrag - om kontorleien på kr. 50.000 som er fradragsført,

Bruttofortjenesten (BF/Driftsinnt = bruttofortjeneste (= (salgsinntekt – varekostnad)*100 / driftsinntekter) er et forholdstall som blir påvirket av anskaffelseskostnaden på solgte varer, varelagervurderingen og salgsprisen på de solgte varene. Kostnader til regnskap og revisjon eller lønn til egne ansatte påvirker ikke forholdstallet. Dersom selskaper unndrar omsetning, vil salgsinntekten reduseres og forholdstallet avta. Dersom selskaper blåser opp varekostnaden ved å sette varelagerverdien under det laveste av anskaffelseskost og virkelig verdi, vil også forholdstallet avta. Hvis selskaper passer på å redusere varekostnader relativt sett like mye som de unndrar i omsetning, vil forholdstallet bli opprettholdt selv om selskapene har begynt å unndra omsetning. Siden vi tester om fravalgselskapene har en omsetningsutvikling som er forenlig med økt svart salg, vil vi få avdekket om fravalgselskapene foretar forholdsmessige reduksjoner i telleren og nevneren.

Resultatførte kostnader til leie av lokaler (Husleie, leie av lokaler dividert på driftsinntekter): Fravalgselskapene er små og det er mulig mange av selskapene drives fra lokaler som eies av aksjonæren eller andre nærstående. Det kan gi insentiver til å øke husleiekostnadene. For å illustrere mekanismen: Anta at virksomheten drives fra sokkelleiligheten i eiers hus. Da vil husleieinntekten være skattfri for utleier. Mens selskapet hadde revisor, ville revisor normalt kreve at det forelå en husleiekontrakt og at prisen var rimelig i forhold til markedsprisen. Når revisor ikke lenger kontrollerer at prisen ikke overstiger markedsprisen, kan eieren øke husleien og dermed redusere skattegrunnlaget i selskapet og øke sin skattefrie leieinntekt.

Reise- og diettkostnader (OPlDiett / IkkeOPlDiett / SumDiett, reise- og diettkostnader dividert på driftsinntekter*)*: Det skilles mellom oppgavepliktige og ikke-oppgavepliktige utgifter til reise og diett. Når ansatte får refundert utgifter etter regning, f.eks. kvitteringer fra NSB og hotellet hvor de overnattet, vil ytelsen ikke være oppgavepliktig. Hvis reisen derimot foretas med egen bil og den ansatte får kilometergodtgjørelse og nattillegg basert på statens satser, vil ytelsen være oppgavepliktig. Når ytelsen er oppgavepliktig kan det bli beregnet skatt på et eventuelt overskudd hos mottakeren av ytelsen.

Riktig klassifisering av utgifter i oppgavepliktige og ikke-oppgavepliktige utgifter er et område revisor må undersøke. Det skyldes at det er lett å gjøre feil for de som ikke kjenner regelverket, og at revisor ved sin signatur på næringsoppgaven innestår for at det ikke er vesentlige feil som har skatte- og avgiftsmessig betydning. I forbindelse med revisjonen kan reise- og diettutgifter bli omklassifisert fra driftsutgift til lønnsutgift (f.eks. fordi dokumentasjonen på reisen ikke er tilfredsstillende) eller utgifter som er ført som oppgavepliktige kan bli omklassifisert til ikke-oppgavepliktige ytelser og motsatt. Når revisor ikke lenger skal kontrollere konteringen av utgiftene, kan selskaper oftere velge å klassifisere utgifter som ikke oppgavepliktige fordi det er enklere for selskapet (slipper innberetning) og muligens både enklere og billigere for de ansatte (som ikke trenger beregne og skatte av et eventuelt overskudd). En mulig effekt er følgelig at omfanget av oppgavepliktige reise- og diettutgifter (OPlDiett) avtar og at ikke oppgavepliktige reise- og diettutgifter (IkkeOPlDiett) øker. Hvis fravalgselskapene driver med ren omklassifisering av

---

i realiteten vedrører virksomheten eller er betaling til eier for ”hjemmekontor” - om firmabilen som ifølge innsendte opplysninger står parkert på kontoret utenfor arbeidstid, faktisk benyttes privat.» (Hanstad 2010).

Regnskapspostene vi har valgt ut vil ikke avsløre om selskaper har f.eks. innberettet firmaturutgifter for ektefeller korrekt, men de vil avsløre om fravalgselskapene f.eks. oftere drar på firmaturer, oftere spiser på restauranter og har økt betalingen for hjemmekontor.

utgifter mellom de to aktuelle postene i næringsoppgaven, vil summen (DiettSum = IkkeOPlDiett + OPlDiett) ikke utvikle seg annerledes for fravalgselskapene enn for selskapene som har beholdt revisor. Hvis derimot fravalgselskapene krever relativt mer i fradrag i reise- og diettutgifter etter fravalget sammenliknet med selskaper som har beholdt revisor, vil summen øke.

Representasjonsutgifter (Represent, representasjonsutgifter dividert på driftsinntekter), *utgifter til elektronisk kommunikasjon, porto* (Kommunik, elektronisk kommunikasjon, porto mv. dividert på driftsinntekter), *annen kostnad* (AnnenKostn, annen kostnad dividert på driftsinntekter) og *reklamekostnader* (Reklame, salgs- og reklamekostnader dividert på driftsinntekter) er utgiftsposter hvor det er relativt enkelt å fremskaffe kvitteringer fordi utgiftene også pådras av privat. Vi undersøker derfor om utviklingen i disse postene er forenlig med at fravalgselskapene fradragsfører mer i slike utgifter enn tidligere.

Diverse kostnader (DivKost = Husleie + SumDiett + Represent + Kommunik + AnnenKost + Reklame): Selskaper kan være forsiktige med å endre for mye på f.eks. diettkostnadene fra ett år til det neste fordi store endringer kan fange skattemyndighetenes interesse. I stedet for å øke en enkeltpost med kroner x, kan skattyter heller velge å øke fem enkeltposter med 1/5-del av kroner x. Postene vi har nevnt over er mulige poster for økte kostnader, og for å undersøke «spredningseffekten» tester vi også om summen av disse postene har utviklet seg forskjellig for fravalgselskapene og de som har beholdt revisor.

Fordringer på eiere, styremedlemmer (FordEiere/E, kortsiktige og langsiktige fordringer på eiere, styremedlemmer og liknende dividert på sum eiendeler): Eiere kan låne penger fra selskapet. Hvis det ytes lån må det inngås låneavtale hvor vilkårene fremgår. Er den avtalte rentesatsen lavere enn Skatteetatens normrente, skal differansen beskattes hos låntaker. Både for selskapet og for låntaker kan det bli enklere og billigere om selskapet kamuflerer lån til aksjonær/styremedlem som kundefordring eller lån til personer/selskaper som ikke er nærstående. Vi undersøker derfor om fravalgselskapene i mindre grad enn tidligere regnskapsfører fordringer på eiere, styremedlemmer og liknende.

6.3.3 Utvalget

Utvalget består av fravalgskandidatene i 2011 som har foretatt fravalg i 2011. Selskaper som har foretatt fravalg i 2012 eller senere slettes fra utvalget, slik at vi vet at 2012-tallene til fravalgselskapene ikke har vært revidert. 2011-tallene kan i varierende grad være påvirket av revisor siden i det minste inngående balanse vil være revidert (siden inngående balanse i 2011 tilsvarer utgående balanse i 2010 og i 2010 måtte alle ha revisor). Videre kan revisor, selv om det gjaldt revisjonen for 2010, ha bedt om å få se delårsregnskaper for 2011 siden hun må undersøke om det er forhold etter balansedagens slutt som kan kreve ekstra revisjonshandlinger. Selskapet kan derfor ha holdt på gamle rutiner inntil de var trygge på at revisor ikke lenger ville ha grunn til å stille spørsmål ved fravalgselskapets regnskapsførsel. Selskaper som er registrert med en fravalgsmelding i Brønnøysundregisteret, men som likevel er registrert med en revisor, blir fjernet fordi vi ønsker å sikre at regnskapene til fravalgselskapene i størst mulig grad skal være upåvirket av revisor.

Vi har gjennomført analysene på flere perioder og delutvalg. Resultatene avhenger noe av hvilke periode som brukes. Vi tabulerer resultater for de to utvalgsperiodene hvor resultatene spriker mest for å vise hvordan resultatene varierer med utvalgsperiodene. Utvalgsperiode A bruker observasjoner fra 2010 og

2012, hvilket betyr at selskapene minst må ha data for perioden 2009 – 2012 fordi en del av variablene krever data fra to år. Utvalgsperiode B bruker data for årene 2006 – 2012 for selskaper som har tilgjengelig data for alle årene, hvilket innebærer et balansert utvalg hvor alle selskapene har regnskapsdata for årene 2005 – 2012. Når vi går fra utvalgsperiode B til utvalgsperiode A kommer det nye selskaper inn utvalget. En del er nystiftede selskaper, men noen er også selskaper som kvalifiserer for å bli inkludert fordi omsetningen går fra kroner null til å bli større enn kroner null (vi skalerer mange variabler med driftsinntekter og dermed faller selskapene med kroner null i omsetning ut). Det er flere yngre selskaper i utvalgsperiode A enn i utvalgsperiode B. Resultatene avhenger som nevnt noe av estimeringsperioden og den sannsynlige forklaringen er flere feil på side 4 i næringsoppgaven hos fravalgselskapene som har kortest erfaring med revisor. Nærmere forklaring gis nedenfor.

6.3.4 Kontrollvariabler

I testene må vi kontrollere for faktorer som kan forklare naturlige variasjoner i de avhengige variablene. Den avhengige variabelen som har styrt valget av kontrollvariabler, er justert næringsinntekt (JNI). Vi bruker denne siden det er næringsinntekten som mest nøyaktig kan fange opp eventuelle effekter på skattepliktig inntekt, selv om årsakssammenhengen med fravalgsbeslutningen er usikker. Vi bruker de samme kontrollvariablene i alle tester.

Vi kontrollerer for størrelse ved LnSalg (den naturlige logaritmen til 1 + driftsinntekter) fordi eventuelle stordriftsfordeler kan gi økende lønnsomhet med økende størrelse. Vi kontrollerer for vekst i salg (d_Driftsinnt) og vekst i eiendeler (d_Eiendeler) fordi selskaper som vokser vil ha bedre lønnsomhet enn selskaper som ikke vokser hvis fortjenestemarginen er positiv (slik at de sitter igjen med netto overskudd per omsatt krone) og/eller de investerer i mer lønnsomme prosjekter.

Yngre selskaper kan ha oppstartskostnader som eldre selskaper ikke har. Følgelig kontrollerer vi for oppstartseffektene som kan melde seg hos unge selskaper (Alder<5 = 1 hvis selskapet er under fem år og 0 ellers). Vi undersøker også om eldre selskaper kan ha bedre lønnsomhet enn yngre selskaper (Alder>30, som er 1 hvis selskapet er over 30 år og 0 ellers).

Vi tar inn LnAnsatteS (= 1 + antall ansatte) som kontrollvariabel fordi selskaper med flere ansatte vil ha høyere lønnskostnader enn selskaper med færre ansatte. Vi kontrollerer for ulikt avskrivningsgrunnlag ved hjelp av VarAM/Eien (varige anleggsmidler som andel av sum eiendeler) og ulik gjeldsgrad og dermed rentebelastning ved hjelp av gjeldsandeler. Vi måler gjeldsandel ved to variabler: RBGjeld/E er sum rentebærende gjeld som andel av sum eiendeler og IkkeRBG/E er sum ikke rentebærende gjeld i prosent av sum eiendeler. Vi bruker to gjeldsandeler fordi selskaper som ikke tar seg betalt for økt risiko ved å heve renten på lån kan beskytte seg ved å justere opp salgsprisen hvis de selger på kreditt. Vi kontrollerer for endringer i gjeldsandelene (d_RBGjeld/E og d_IkkeRGG/E) fordi selskaper som tar opp mer gjeld kan bli mer risikable og dermed få økte renteutgifter og/eller må betale mer for varene.

Variabelen HarRegnFører (indikatorvariabel for om selskapet har regnskapsfører eller ikke) tas med fordi selskaper med regnskapsfører kan ha mindre muligheter til f.eks. å belaste selskapet med private utgifter enn selskaper uten regnskapsfører. Videre er det utgifter forbundet med å ha regnskapsførere, hvilket kan redusere næringsinntekten.

Kleven et al. (2011) viser at skatteunndragelser blant annet er relatert til kjønn, alder og sivilstatus. Vi undersøker om disse har betydning ved kontrollere for kjønn, alder og sivilstatus hos de sentrale beslutningstakerne i selskapet. Hvert selskap har inntil fire sentrale beslutningstakere, avhengig av om daglig leder og styreleder er samme person og om de er blant de to største aksjonærene eller ikke. Kvinner = 1 hvis andel kvinner blant de sentrale beslutningstakerne er større 0,5 og 0 ellers. Over45 = 1 hvis gjennomsnittsalderen til de sentrale beslutningstakerne er over 45 og 0 ellers (verdien på 45 er hentet fra Kleven et al. (2011)). Gifte = 1 hvis andelen av de sentrale beslutningstakerne som er gift er over 0,5 og 0 ellers. Vi undersøker også betydningen av fødeland ved å inkludere MajFIN (Majoritetseier Født i Norge), som er 1 hvis personen som kontrollerer mer enn 50 prosent av stemmene er født i Norge og 0 ellers.

Vi undersøker om det er systematiske forskjeller mellom FSene og IFSene i hele perioden ved å multiplisere Kvinner, Over45, Gifte og MajFin med variabelen Fravalg, slik at vi får variablene Frav#Kvinner (=Fravalg * Kvinner), Frav#Over45, Frav#Gifte og Frav#MajFin. Fravalg = 1 i hele perioden for selskaper som har valgt bort revisor i 2011 og 0 ellers, og fravalg er en fast effekt som faller ut av likningene når de estimeres ved hjelp av regresjonsanalyse med faste effekter. Siden det er variasjon i variablene Kvinner, Over45, Gifte og MajFin vil interaksjonsvariablene bli inkludert. Dermed får vi kontrollert for om fravalgselskaper som kontrolleres av menn over 45 år f.eks. har systematisk lavere eller høyere skattepliktig inntekt enn sammenliknbare selskaper som ikke kontrolleres av menn over 45, også før de valgte bort revisor. Effekten i fravalgsåret og året etter vil bli fanget opp av ÅretEtter og FravalgÅr.

En del forbehold og presiseringer i revisjonsberetningen er knyttet til brudd på lover og forskrifter, f.eks. ulovlig aksjonærlån og brudd på bestemmelsene om behandlingen av skattetrekkmidler. Det er mulig at eiere av selskaper som er villige til å få merknader i revisjonsberetningen på grunn av lovbrudd har en større tilbøyelighet til å prøve seg på skatteunndragelser enn de som driver sin virksomhet slik at revisor kan utstede en revisjonsberetning uten forbehold og presiseringer. Vi kontrollerer derfor for om selskaper har andre forbehold og/eller presiseringer enn de som knytter seg til fortsatt drift og tapt aksjekapital. Vi holder forbehold og presiseringer knyttet til fortsatt drift og tapt aksjekapital utenfor fordi dårlig lønnsomhet ikke er brudd på lover og forskrifter. Vi koder variabelen $UrenBer_t$ = 1 hvis selskapet har uren revisjonsberetning i år t og 0 ellers, hvor uren betyr at selskapet har fått forbehold og/eller presisering knyttet til andre forhold enn tapt aksjekapital og fortsatt drift. Fravalgselskapene har ikke revisjonsberetning i fravalgsåret eller senere år. For fravalgselskapene settes derfor $UrenBeret_t$ = 1 i 2011 og 2012 dersom selskapet hadde uren revisjonsberetning i 2010. Frav#UrenBer = Fravalg * UrenBer er en interaksjonsvariabel som tester for systematiske forskjeller mellom FSene og IFSene i hele utvalgsperioden.

I kapittel 4 og 5 har vi nevnt muligheten for at selskaper som har betalingsanmerkninger kan ha et mer «avslappet» forhold til avtaler og forpliktelser enn selskaper som ikke har betalingsanmerkninger. Vi kontrollerer for systematiske forskjeller mellom selskaper som har betalingsanmerkninger og de som ikke har ved å inkludere $BetAnm_t$, som er 1 hvis selskapet har fått en eller flere betalingsanmerkninger i år t og 0 ellers. Også denne variabelen multipliseres med Fravalg (som gir Frav#BetAnm) for å kontrollere for muligheten for at fravalgselskapene som har betalingsanmerkninger er forskjellig fra andre selskaper som har betalingsanmerkninger.

Tabell 6-1: Variabeldefinisjoner (alfabetisk)

Variabel		*Forklaring*
Alder	=	Selskapets alder = regnskapsåret – stiftelsesdato
Alder<5	=	Indikatorvariabel for alder = 1 hvis selskapets alder < 5 år og 0 ellers.
Alder>30	=	Indikatorvariabel for alder = 1 hvis selskapets alder > 30 år og 0 ellers.
Alder45+	=	Indikatorvariabel som er 1 hvis gjennomsnittsalderen til de sentrale beslutningstakerne er over 45 år og 0 ellers.
AnnenKostn	=	Post 7700 Annen kostnad dividert på driftsinntekter.
BetAnm	=	Indikatorvariabel som er 1 hvis selskapet har fått en eller flere betalingsanmerkninger i år t og 0 ellers.
BF/DrInnt	=	Bruttofortjeneste i prosent av sum driftsinntekter = (salgsinntekt – varekostnad)*100 / driftsinntekter = post 0250 i næringsoppgave 2 dividert på post 9000 i næringsoppgave 2.
d_Driftsinnt	=	Prosentvis endring i driftsinntektene = Driftsinnt(t-1) - Driftsinnt(t) / Driftsinnt(t-1).
d_Eiendeler	=	Prosentvis endring i sum eiendeler = Eiendeler(t-1) - Eiendeler(t) / Eiendeler(t-1).
d_IkkeRBG/E	=	Endring i ikke rentebærende gjeld = IkkeRBG/E(t) - IkkeRBG/E(t-1).
d_RBGjeld/E	=	Endring i rentebærende gjeld = RBGjeld/E(t) - RBGjeld/E(t-1).
DiettSum	=	OPlDiett + IkkeOPldiett.
DivKost	=	Diverse kostnader dividert på driftsinntekter = (Husleie + SumDiett + Represent + Kommunik + AnnenKost + Reklame) / Driftsinntekt.
Driftsinnt	=	Sum driftsinntekter i år t i kroner 1 000.
Eiendeler	=	Sum eiendeler i år t i kroner 1 000.
Frav#Alder45+	=	Alder45+ * Fravalg.
Frav#BetAnm	=	BetAnm * Fravalg.
Frav#BetAnm	=	Interaksjonsvariabel = Fravalg * HarBetAnm.
Frav#Gifte	=	Gifte * Fravalg.
Frav#Kvinner	=	Kvinner * Fravalg.
Frav#MajFIN	=	MajFin * Fravalg.
Frav#UrenBer	=	Interaksjonsvariabel = Fravalg * UrenBer.
Fravalg	=	Indikatorvariabel for fravalg = 1 hvis selskapet har meldt fravalg i 2011 og 0 ellers.
Gifte	=	Indikatorvariabel som er 1 hvis andelen av de sentrale beslutningstakere som er gift er større enn 0,5 og 0 ellers.
FordEiere/E	=	Post 1565 Kortsiktige fordringer mot personlig eier/styremedl. o.l. + 1370 Fordringer på personlige eiere, styremedl. o.l. dividert på sum eiendeler.
HarBetAnm	=	Indikatorvariabel for om selskapet har betalingsanmerkninger = 1 hvis selskapet har en eller flere betalingsanmerkninger og 0 ellers.
HarRegnFører	=	Indikatorvariabel for om selskapet har regnskapsfører = 1 hvis selskapet i selvangivelsen har oppgitt navn på regnskapsfører eller krysset av for at regnskapsfører fyller ut næringsoppgaven eller fører regnskapet.
Husleie	=	Post 6300 Leie lokaler dividert på driftsinntekter.

IkkeOPlDiett	=	Post 7165 Ikke oppgavepliktige reise- og diettkostnader dividert på driftsinntekter.
IkkeRBG/E	=	Ikke-rentebærende gjeld dividert på sum eiendeler. Avsatt utbytte ført som kortsiktig gjeld er behandlet som egenkapital. Forholdstallet er trimmet slik at det varierer mellom 0 og 3.
JDriftsres	=	Justert driftsresultat = driftsresultat hvis år t ≤ 2010 og driftsresultat + eventuelt revisjonshonorar hvis t > 2010.
JDR/DrInnt	=	Justert driftsresultat i prosent av sum driftsinntekter = JDriftsres * 100 / Driftsinnt.
JNI	=	Justert næringsinntekt = næringsinntekt hvis år t ≤ 2010 og næringsinntekt + eventuelt revisjonshonorar hvis t > 2010.
JNI/DrInnt	=	Justert næringsinntekt i prosent av sum driftsinntekter = JNI * 100 / Driftsinntekter.
JNI/E	=	Justert næringsinntekt dividert på sum eiendeler = JNI * 100 / Eiendeler.
JResFørSkatt		Justert ordinært resultat før skattekostnad = ordinært resultat før skattekostnad + eventuelt revisjonshonorar i år 2011 og 2012 og ordinært resultat før skattekostnad ellers.
JRFS/DrInnt	=	Justert ordinært resultat før skattekostnad i prosent av driftsinntekter = JResFørSkatt * 100 / DrInnt.
JÅrsresultat	=	Justert årsresultat = årsresultat + 0,72 * eventuelt revisjonshonorar i årene 2011 og 2012 og årsresultatet ellers.
JÅR/DrInnt	=	Justert årsresultat i prosent av driftsinntekter. Justert årsresultat = JÅrsresultat * 100 / DrInnt.
Kommunik	=	Post 6995 Elektronisk kommunikasjon, porto mv. dividert på driftsinntekter.
Kr_AnnenKostn	=	Post 7700 Annen kostnad i kroner 1 000.
Kr_DivKost	=	Sum av kostnadsposter = Kr_Husleie + Kr_OPlDiett + Kr_IkkeOPlDiett + Kr_Represent + Kr_Kommunik + Kr_AnnenKost + kr_Reklame i kroner 1 000.
Kr_FordEiere	=	Post 1370 Fordringer på eiere, styremedlemmer o.l. + post 1565 Kortsiktige fordringer mot eiere, styremedlemmer o.l. i kroner 1 000.
Kr_Husleie	=	Post 6300 Leie lokaler i kroner 1 000.
Kr_IkkeOPlDiett	=	Post 7165 Ikke oppgavepliktige reise- og diettkostnader i kroner 1 000.
Kr_Kommunik	=	Post 6995 Elektronisk kommunikasjon, porto mv. i kroner 1 000.
Kr_OPlDiett	=	Post 7155 Oppgavepliktige reise- og diettkostnader i kroner 1 000.
Kr_Reklame	=	Post 7330 Salgs- og reklamekostnader i kroner 1 000.
Kr_Represent	=	Post 7370 Representasjonskostnader i kroner 1 000.
Kvinner	=	Indikatorvariabel som er 1 hvis andelen kvinner blant de sentrale beslutningstakerne er større enn 0,5 og 0 ellers.
LnAntAnsatteL	=	Naturlig logaritme til antall ansatte = ln(1+AntAnsatteL) hvor AntAnsatteL er beregnet som resultatført lønn dividert på gjennomsnittlig årslønn for heltidsansatte menn og kvinner multiplisert med 1,2.
LnDriftsinnt	=	Naturlig logaritme til sum driftsinntekter = ln(1 + Driftsinnt).
LnEiendeler	=	Naturlig logaritme til sum eiendeler = ln(1 + Eiendeler).
MajFIN	=	Indikatorvariabel for fødeland til kontrollerende aksjonær. Variabelen er 1 hvis aksjonæren som kontrollerer mer enn 50 prosent av stemmene er født i Norge og 0 ellers.
OPlDiett	=	Post 7155 Oppgavepliktig reise- og diettkostnader dividert på driftsinntekter.

RBGjeld/E	=	Rentebærende gjeld dividert på sum eiendeler. Konserngjeld og gjeld til eiere og ansatte er ansett som rentebærende gjeld. Forholdstallet er trimmet slik at det varierer mellom 0 og 3.
Reklame	=	Post 7330 Salgs- og reklamekostnader dividert på driftsinntekter.
Represent	=	Post 7370 Representasjonskostnader dividert på driftsinntekter.
UrenBer	=	Indikatorvariabel for ren/uren revisjonsberetning = 1 hvis det er gitt presiseringer og/eller tatt forbehold om forhold som ikke gjelder fortsatt drift eller tapt aksjekapital og 0 ellers i år t og 0 ellers for t. For fravalgselskaper settes UrenBer i 2011 og 2012 til verdien som variablen har i 2010.
VarAM/Eien	=	Immaterielle og fysiske anleggsmidler dividert på sum eiendeler.

6.4 Deskriptiv statistikk

Fordelingene til de avhengige og uavhengige variablene er vist i Tabell 6-2 panel A. Kroneverdien (i kroner 1 000) på driftsinntektene, sum eiendeler, justert årsresultat, justert næringsinntekt og konkrete kostnadsposter er gitt i panel B. T-tester for forskjeller i gjennomsnittsverdi mellom fravalgselskapene (FSene) og ikke fravalgselskapene (IFSene) er gitt i Tabell 6-3. Korrelasjonskoeffisientene mellom variablene i Tabell 6-2 panel A er vist i Tabell 6-4. I disse tre tabellene er datagrunnlaget et balansert utvalg bestående av 33 149 fravalgskandidater i 2011 som har tilstrekkelig informasjon til at variablene kan beregnes for perioden 2009 – 2012. Tallene i tabellene er hentet fra 2010 og 2012 (slik at N i utgangspunktet er 33 149 * 2 = 66 298 observasjoner). Alle forholdstall er winsorized med 2 prosent i hver hale. Observasjoner over 100 prosent eller under -100 prosent for forholdstallene JDR/DrInnt, JRFS/DrInnt, JÅR/DrInnt og JNI/E er satt til «missing value» for å unngå at selskaper med lav eller ingen omsetning eller nær null i sum eiendeler skal påvirke resultatene. Av Tabell 6-2 panel A fremgår det at N varierer noe mellom variablene. Det skyldes i hovedsak at ekstreme observasjoner settes til «missing value» og at det ikke går an å dele et tall på null (derfor blir N høyere for JNI/E enn JNI/Salg siden noen selskaper har positiv verdi på eiendelene, men kroner null i salg). Her kommenteres kun enkelte sentrale likheter og forskjeller mellom selskapene med utgangspunkt i Tabell 6-3, som er inndelt i tre paneler: Panel A inkluderer alle selskapene som inngår i Tabell 6-2, panel B inkluderer selskapene som har 1 million kroner eller mer i gjennomsnittlig driftsinntekter og panel C inkluderer selskapene som har mindre enn 1 million kroner i gjennomsnittlig driftsinntekter. Gjennomsnittlig driftsinntekter er beregnet på bakgrunn av de årene som selskapet er inkludert i utvalgsperioden 2006-2012.[59] I hvert panel vises gjennomsnittsverdiene for IFSen og FSene i 2010 og 2012, forskjellen i gjennomsnittsverdien (diff) og t-verdien for tester av signifikante forskjeller i gjennomsnittsverdien.

Tabell 6-2: Beskrivende statistikk: Avhengige og uavhengige variabler i 2010 og 2012
Panel A: Variabler som brukes i testene

	N	*Gjsn*	*Std*	*p5*	*p25*	*p50*	*p75*	*p95*
Fravalg	66298	0,56	0,50	0,00	0,00	1,00	1,00	1,00
JDR/DrInnt	66096	15,04	27,87	-22,05	-0,06	8,29	29,74	69,03
JRFS/DrInnt	64682	11,09	27,89	-29,28	-1,77	6,12	22,93	65,54
JÅR/DrInnt	64880	7,89	23,39	-27,28	-1,64	4,71	17,73	50,47

[59] Selskapene i dette kapitlet er større enn selskapene i kapittel 4. I kapittel 4 var gjennomsnittlig (median) driftsinntekter for fravalg- og ikke-fravalgselskapene 1,05 millioner kroner. I dette kapitlet er gjennomsnittlig driftsinntekter 1,84 millioner kroner.

	N	*Gjsn*	*Std*	*p5*	*p25*	*p50*	*p75*	*p95*
JNI/DrInnt	66298	10,70	28,00	-30,87	-1,89	6,24	22,81	64,18
JNI/E	66230	2,19	7,48	-7,38	-0,40	1,40	4,77	13,39
BF/DrInnt	16364	56,86	25,92	6,25	42,32	58,94	75,68	95,56
Husleie	62942	3,12	4,11	0,00	0,00	1,37	4,96	12,08
OPlDiett	60525	0,28	0,65	0,00	0,00	0,00	0,11	1,91
IkkeOPlDiett	62427	0,47	0,88	0,00	0,00	0,03	0,52	2,58
DiettSum	61790	0,95	1,67	0,00	0,00	0,13	1,08	5,00
Represent	62753	0,03	0,08	0,00	0,00	0,00	0,00	0,20
Kommunik	63640	1,85	1,91	0,00	0,46	1,32	2,58	5,99
AnnenKostn	62987	0,97	1,41	0,01	0,16	0,44	1,10	4,07
Reklame	63927	0,61	1,03	0,00	0,00	0,09	0,79	2,99
DivKost	62475	10,36	9,21	0,54	3,55	7,94	14,21	29,92
FordEiere/E	61955	0,07	0,13	0,00	0,00	0,00	0,06	0,38
LnDriftsinnt	66298	7,05	1,13	4,89	6,38	7,26	7,91	8,46
d_Driftsinnt	66298	0,14	0,56	-0,48	-0,10	0,02	0,19	1,42
d_Eiendeler	66298	0,09	0,41	-0,42	-0,10	0,00	0,17	0,89
Alder<5	66298	0,21	0,41	0,00	0,00	0,00	0,00	1,00
Alder>30	66298	0,05	0,23	0,00	0,00	0,00	0,00	1,00
LnAntAnsatteL	66298	0,55	0,51	0,00	0,00	0,52	0,93	1,45
VarAM/Eien	66298	0,38	0,35	0,00	0,04	0,27	0,72	0,97
RBGjeld/E	66298	0,32	0,47	0,00	0,00	0,13	0,52	1,02
IkkeRBG/E	66298	0,39	0,42	0,02	0,12	0,29	0,52	1,02
d_RBGjeld/E	66298	-0,01	0,26	-0,27	-0,05	0,00	0,01	0,29
d_IkkeRBG/E	66298	0,00	0,25	-0,29	-0,06	0,00	0,05	0,29
HarRegnFører	66298	0,70	0,46	0,00	0,00	1,00	1,00	1,00
MajFIN	66298	0,58	0,49	0,00	0,00	1,00	1,00	1,00
Frav#MajFIN	66298	0,35	0,48	0,00	0,00	0,00	1,00	1,00
Alder45+	66298	0,72	0,45	0,00	0,00	1,00	1,00	1,00
Frav#Alder45+	66298	0,40	0,49	0,00	0,00	0,00	1,00	1,00
Gifte	66298	0,59	0,49	0,00	0,00	1,00	1,00	1,00
Frav#Gifte	66298	0,33	0,47	0,00	0,00	0,00	1,00	1,00
Kvinner	66298	0,12	0,33	0,00	0,00	0,00	0,00	1,00
Frav#Kvinner	66298	0,08	0,27	0,00	0,00	0,00	0,00	1,00

Panel B: Variabler i kroner 1000 og selskapsalder i år

	N	*Gjsn*	*Std*	*p5*	*p25*	*p50*	*p75*	*p95*
Driftsinnt	66298	1841,2	1661,2	132,5	587,4	1422,1	2731,5	4709,8
Eiendeler	66298	2453,5	3246,0	168,9	603,1	1310,5	2866,4	9150,2
Alder	66298	12,4	11,1	2,0	5,0	9,0	17,0	30,0
JÅrsresultat	66298	149,8	408,9	-247,1	-17,6	59,6	225,0	820,7
JNI	66298	175,7	393,2	-255,8	-19,0	74,6	279,2	976,4
Kr_Husleie	66298	77,1	143,7	0,0	0,0	25,0	96,0	326,7
Kr_OPlDiett	66298	11,8	32,7	0,0	0,0	0,0	6,5	68,3
Kr_IkkeOPlDiett	66298	14,9	41,2	0,0	0,0	0,9	11,9	73,3
Kr_Represent	66298	1,6	8,8	0,0	0,0	0,0	0,0	8,7
Kr_Kommunik	66298	33,5	53,7	0,0	5,1	22,3	44,3	106,4
Kr_AnnenKostn	66298	17,3	60,6	0,0	1,6	6,2	16,9	62,0
Kr_Reklame	66298	19,2	65,1	0,0	0,0	1,5	16,4	89,7
Kr_DivKost	66298	175,4	221,3	0,8	31,1	107,6	241,3	576,0

Note: Panel A gir deskriptiv statistikk for test- og kontrollvariabler mens panel B gir deskriptiv statistikk for utvalgte variabler i kroner 1 000 samt selskapets levetid i år. Datagrunnlaget er hentet fra 2010 og 2012 og gjelder selskaper som er identifisert som fravalgskandidater i 2011 og hvor det er tilstrekkelig informasjon tilgjengelig i årene 2009 – 2012 til at variablene som brukes i testene kan beregnes. Selskaper klassifiseres som fravalgselskap når selskapet har valgt bort revisor i perioden 1.5.2011 - 31.12.2011, slik at 2012 er det første hele året hvor fravalgselskapene ikke er

revidert. Gjsn viser gjennomsnittsverdien. Std er standardavvik. p5 (p95) er 5-prosentilen (95-prosentilen) og p50 er medianen. Variablene er definert i Tabell 6-1.

Tabell 6-3: T-tester for forskjeller i gjennomsnittsverdier i henholdsvis 2010 og 2012 mellom selskaper som har beholdt revisor og selskaper som har valgt bort revisor

Panel A: Alle selskaper

	2010				*2012*			
	GjIFS	*GjFS*	*diff*	*t-verdi*	*GjIFS*	*GjFS*	*diff*	*t-verdi*
JDR/DrInnt	16,48	11,80	4,68	15,35***	18,75	14,29	4,46	14,33***
JRFS/DrInnt	11,06	8,17	2,88	9,38***	14,39	11,51	2,88	9,12***
JÅR/DrInnt	7,84	5,54	2,30	8,89***	10,42	8,35	2,08	7,88***
JNI/DrInnt	10,06	7,93	2,13	6,97***	14,08	11,35	2,74	8,77***
JNI/E	1,86	1,80	0,05	0,65	2,55	2,56	-0,01	-0,08
BF/DrInnt	55,74	57,00	-1,26	-2,18**	55,43	58,53	-3,09	-5,27***
Husleie	2,86	3,40	-0,54	-11,61***	2,80	3,30	-0,50	-10,73***
OPlDiett	0,27	0,30	-0,04	-5,03***	0,26	0,28	-0,02	-2,64***
IkkeOPlDiett	0,44	0,49	-0,05	-5,01***	0,44	0,50	-0,05	-5,13***
DiettSum	0,89	1,02	-0,13	-6,83***	0,88	0,99	-0,11	-5,97***
Represent	0,03	0,03	0,00	0,74	0,03	0,02	0,00	1,40
Kommunik	1,72	2,04	-0,31	-14,46***	1,61	1,95	-0,34	-16,14***
AnnenKostn	0,99	0,92	0,07	4,24***	1,01	0,96	0,05	3,08***
Reklame	0,60	0,66	-0,07	-5,67***	0,55	0,62	-0,07	-6,15***
DivKost	9,69	11,00	-1,30	-12,50***	9,35	11,00	-1,65	-15,73***
FordEiere/E	0,06	0,08	-0,02	-10,73***	0,05	0,07	-0,01	-10,01***
LnDriftsinnt	7,19	6,90	0,29	24,73***	7,30	6,88	0,42	32,19***
d_Driftsinnt	0,19	0,15	0,04	6,07***	0,12	0,09	0,04	6,45***
d_Eiendeler	0,11	0,07	0,04	8,56***	0,09	0,08	0,01	2,72***
Alder<5	0,28	0,31	-0,02	-4,55***	0,13	0,14	-0,01	-3,01***
Alder>30	0,06	0,04	0,02	9,20***	0,07	0,05	0,02	8,68***
LnAntAnsatteL	0,59	0,52	0,06	11,81***	0,61	0,51	0,11	18,45***
VarAM/Eien	0,42	0,36	0,06	15,81***	0,40	0,35	0,06	14,48***
RBGjeld/E	0,33	0,33	-0,00	-0,43	0,32	0,31	0,01	1,24
IkkeRBG/E	0,38	0,40	-0,02	-5,20***	0,38	0,39	-0,01	-2,96***
d_RBGjeld/E	-0,00	-0,00	-0,00	-0,49	-0,01	-0,01	0,01	1,83*
d_IkkeRBG/E	0,00	0,01	-0,01	-2,95***	-0,00	-0,01	0,01	2,38**
HarRegnFører	0,55	0,76	-0,20	-39,61***	0,58	0,86	-0,28	-60,90***
MajFIN	0,52	0,62	-0,10	-18,27***	0,52	0,63	-0,11	-20,86***
Frav#MajFIN	0,00	0,62	-0,62	-153,93***	0,00	0,63	-0,63	-157,04***
Alder45+	0,71	0,69	0,02	3,36***	0,76	0,74	0,01	2,26**
Frav#Alder45+	0,00	0,69	-0,69	-179,74***	0,00	0,74	-0,74	-205,26***
Gifte	0,59	0,59	0,00	0,70	0,59	0,59	-0,00	-0,39
Frav#Gifte	0,00	0,59	-0,59	-143,78***	0,00	0,59	-0,59	-144,15***
Kvinner	0,10	0,14	-0,04	-12,39***	0,10	0,14	-0,04	-12,05***
Frav#Kvinner	0,00	0,14	-0,14	-48,77***	0,00	0,14	-0,14	-49,08***
Observations	33149				33149			

Panel B: Store selskaper (selskaper med gjennomsnittlig omsetning over 1 million kroner)

	2010				*2012*			
	GjIFS	*GjFS*	*diff*	*t-verdi*	*GjIFS*	*GjFS*	*diff*	*t-verdi*
JDR/DrInnt	11,57	8,38	3,18	10,53***	13,56	10,19	3,36	10,80***
JRFS/DrInnt	8,75	7,22	1,52	4,93***	11,58	9,33	2,25	7,01***
JÅR/DrInnt	6,11	4,94	1,18	4,66***	8,33	6,69	1,64	6,27***
JNI/DrInnt	8,30	7,37	0,93	3,09***	11,21	9,40	1,81	5,77***
JNI/E	2,06	2,17	-0,11	-1,06	2,89	2,89	0,01	0,07

	2010				2012			
	GjIFS	*GjFS*	*diff*	*t-verdi*	*GjIFS*	*GjFS*	*diff*	*t-verdi*
BF/DrInnt	55,45	56,25	-0,80	-1,32	55,18	57,47	-2,29	-3,73***
Husleie	3,36	3,86	-0,50	-8,88***	3,25	3,81	-0,56	-9,86***
OPlDiett	0,32	0,35	-0,02	-2,47**	0,31	0,32	-0,01	-1,11
IkkeOPlDiett	0,52	0,53	-0,02	-1,20	0,52	0,55	-0,03	-2,42**
DiettSum	1,01	1,07	-0,06	-2,37**	0,99	1,05	-0,06	-2,55**
Represent	0,03	0,03	0,00	1,44	0,03	0,03	0,00	2,84***
Kommunik	1,82	1,97	-0,15	-6,79***	1,67	1,90	-0,22	-10,00***
AnnenKostn	0,85	0,76	0,09	5,74***	0,86	0,77	0,08	5,08***
Reklame	0,75	0,81	-0,06	-3,88***	0,69	0,75	-0,05	-3,57***
DivKost	9,71	10,22	-0,52	-4,69***	9,21	10,23	-1,02	-9,17***
FordEiere/E	0,06	0,07	-0,01	-7,52***	0,05	0,06	-0,01	-5,28***
LnDriftsinnt	7,76	7,58	0,18	23,59***	7,89	7,56	0,33	32,74***
d_Driftsinnt	0,17	0,11	0,07	8,94***	0,11	0,06	0,06	8,94***
d_Eiendeler	0,12	0,07	0,05	8,26***	0,10	0,08	0,02	4,17***
Alder<5	0,29	0,30	-0,01	-1,55	0,13	0,14	-0,01	-1,18
Alder>30	0,05	0,03	0,02	7,32***	0,07	0,04	0,02	6,81***
LnAntAnsatteL	0,81	0,77	0,04	6,57***	0,85	0,75	0,10	14,77***
VarAM/Eien	0,34	0,28	0,06	13,54***	0,33	0,28	0,05	11,98***
RBGjeld/E	0,28	0,26	0,02	3,23***	0,27	0,25	0,02	4,11***
IkkeRBG/E	0,43	0,45	-0,02	-3,99***	0,43	0,44	-0,01	-2,23**
d_RBGjeld/E	-0,00	-0,00	-0,00	-0,17	-0,00	-0,01	0,00	0,81
d_IkkeRBG/E	0,00	0,01	-0,01	-2,38**	-0,00	-0,01	0,00	1,35
HarRegnFører	0,60	0,79	-0,19	-30,71***	0,63	0,89	-0,27	-47,29***
MajFIN	0,53	0,64	-0,10	-15,32***	0,53	0,65	-0,12	-17,33***
Frav#MajFIN	0,00	0,64	-0,64	-130,65***	0,00	0,65	-0,65	-133,53***
Alder45+	0,68	0,67	0,02	2,33**	0,73	0,73	0,00	0,54
Frav#Alder45+	0,00	0,67	-0,67	-140,02***	0,00	0,73	-0,73	-161,59***
Gifte	0,58	0,59	-0,01	-0,90	0,58	0,59	-0,01	-2,08**
Frav#Gifte	0,00	0,59	-0,59	-117,80***	0,00	0,59	-0,59	-118,38***
Kvinner	0,10	0,16	-0,06	-12,08***	0,10	0,16	-0,06	-11,84***
Frav#Kvinner	0,00	0,16	-0,16	-42,96***	0,00	0,16	-0,16	-43,19***
Observations	20699				20699			

Panel C: Små selskaper (selskaper med gjennomsnittlig omsetning under 1 million kroner)

	2010				2012			
	GjIFS	*GjFS*	*diff*	*t-verdi*	*GjIFS*	*GjFS*	*diff*	*t-verdi*
JDR/DrInnt	26,67	16,67	9,99	15,95***	29,52	20,13	9,39	14,86***
JRFS/DrInnt	16,06	9,57	6,49	9,91***	20,51	14,71	5,80	8,70***
JÅR/DrInnt	11,57	6,42	5,15	9,15***	14,96	10,77	4,19	7,40***
JNI/DrInnt	13,70	8,74	4,96	7,64***	20,02	14,11	5,91	9,06***
JNI/E	1,44	1,29	0,15	1,07	1,85	2,09	-0,25	-1,69*
BF/DrInnt	58,28	59,66	-1,38	-0,74	57,56	62,42	-4,85	-2,61***
Husleie	1,80	2,72	-0,92	-11,47***	1,83	2,54	-0,71	-8,85***
OPlDiett	0,14	0,24	-0,09	-7,92***	0,14	0,21	-0,07	-5,80***
IkkeOPlDiett	0,28	0,43	-0,15	-8,99***	0,30	0,42	-0,13	-7,59***
DiettSum	0,63	0,95	-0,32	-9,62***	0,63	0,90	-0,26	-8,15***
Represent	0,01	0,02	-0,00	-3,81***	0,01	0,02	-0,01	-4,87***
Kommunik	1,53	2,14	-0,61	-13,62***	1,47	2,04	-0,57	-12,82***
AnnenKostn	1,28	1,16	0,12	3,67***	1,35	1,24	0,11	3,20***
Reklame	0,29	0,46	-0,17	-9,80***	0,25	0,43	-0,18	-11,00***
DivKost	9,66	12,21	-2,55	-11,68***	9,65	12,21	-2,56	-11,61***
FordEiere/E	0,07	0,09	-0,02	-6,52***	0,06	0,08	-0,02	-7,84***
LnDriftsinnt	6,02	5,94	0,08	4,86***	6,08	5,92	0,16	8,89***
d_Driftsinnt	0,24	0,22	0,02	1,46	0,14	0,12	0,01	1,27

	2010				2012			
	GjIFS	*GjFS*	*diff*	*t-verdi*	*GjIFS*	*GjFS*	*diff*	*t-verdi*
d_Eiendeler	0,10	0,08	0,03	3,22***	0,08	0,09	-0,01	-0,99
Alder<5	0,27	0,32	-0,05	-5,39***	0,11	0,14	-0,02	-3,77***
Alder>30	0,07	0,05	0,03	6,50***	0,09	0,06	0,03	6,20***
LnAntAnsatteL	0,12	0,17	-0,05	-10,99***	0,12	0,16	-0,04	-8,82***
VarAM/Eien	0,59	0,47	0,12	16,82***	0,57	0,45	0,11	16,16***
RBGjeld/E	0,42	0,42	-0,00	-0,00	0,41	0,40	0,01	1,02
IkkeRBG/E	0,27	0,33	-0,06	-7,57***	0,27	0,32	-0,05	-6,10***
d_RBGjeld/E	-0,00	-0,00	-0,00	-0,47	-0,01	-0,02	0,01	1,38
d_IkkeRBG/E	-0,01	0,01	-0,01	-2,05**	-0,00	-0,01	0,01	2,07**
HarRegnFører	0,46	0,70	-0,25	-28,36***	0,48	0,82	-0,34	-41,94***
MajFIN	0,50	0,60	-0,10	-10,87***	0,49	0,61	-0,11	-12,57***
Frav#MajFIN	0,00	0,60	-0,60	-83,93***	0,00	0,61	-0,61	-85,42***
Alder45+	0,76	0,72	0,04	4,36***	0,80	0,77	0,04	4,83***
Frav#Alder45+	0,00	0,72	-0,72	-111,00***	0,00	0,77	-0,77	-124,79***
Gifte	0,61	0,59	0,02	2,76***	0,61	0,59	0,02	2,52**
Frav#Gifte	0,00	0,59	-0,59	-82,35***	0,00	0,59	-0,59	-82,28***
Kvinner	0,08	0,12	-0,03	-5,60***	0,09	0,12	-0,03	-5,33***
Frav#Kvinner	0,00	0,12	-0,12	-24,84***	0,00	0,12	-0,12	-25,04***
Observations	12450				12450			

Note: Tabellen viser resultatene som fremkommer når det testes for signfikante forskjeller i gjennomsnittsverdi mellom fravalgselskaper og ikke-fravalgselskaper i 2010 og 2012. Panel A viser resultatene som fremkommer når utvalget består av alle selskaper som er identifisert som fravalgskandidater i 2011 og hvor det er tilstrekkelig informasjon tilgjengelig i årene 2009 – 2012 til at variablene som brukes i testene kan beregnes. Selskaper klassifiseres som fravalgselskap (FS) når selskapet har valgt bort revisor i perioden 1.5.2011 - 31.12.2011, slik at 2012 er første hele året hvor fravalgselskapene ikke er revidert. Selskaper som ikke er FS er IFS (ikke fravalgselskaper). Panel B (C) viser resultatene som fremkommer når utvalget består av selskaper som har en gjennomsnittlig omsetning i utvalgsperioden på minst (under) 1 million kroner. GjIFS (GjFS) viser gjennomsnittsverdien for selskaper som har beholdt revisor (fravalgt revisor). p5 (p95) er 5-prosentilen (95-prosentilen) og p50 er medianen. Kolonne diff = GjIFS – GjFS, dvs. forskjellen i gjennomsnittsverdien til selskaper som har beholdt og som har valgt bort revisor. Kolonne t viser t-verdier for tester av om forskjellen i gjennomsnittsverdiene for de to gruppene er signifikant forskjellig fra null. T-testene antar ulik varians. *, **, *** indikerer statistisk signifikans på henholdsvis 10, 5 og 1 prosentnivået (to-sidige tester). Variablene er definert i Tabell 6-1.

Tabell 6-4 Pearsons korrelasjonskoeffisienter

		1	*2*	*3*	*4*	*5*	*6*	*7*	*8*	*9*	*10*	*11*	*12*
1	JDR/DrInnt	1,00											
2	JRFS/DrInnt	0,50#	1,00										
3	JÅR/DrInnt	0,43#	0,99#	1,00									
4	JNI/DrInnt	0,76#	0,56#	0,50#	1,00								
5	JNI/E	0,44#	0,28#	0,26#	0,53#	1,00							
6	BF/DrInnt	0,13#	0,09#	0,08#	0,11#	0,07#	1,00						
7	Husleie	-0,25#	-0,12#	-0,10#	-0,17#	-0,08#	0,08#	1,00					
8	OPlDiett	-0,07#	-0,01#	-0,01*	0,00	0,06#	0,01	0,06#	1,00				
9	IkkeOPlDiett	-0,13#	-0,03#	-0,03#	-0,04#	0,03#	0,02#	0,09#	0,31#	1,00			
10	DiettSum	-0,12#	-0,02#	-0,02#	-0,02#	0,05#	0,02#	0,08#	0,66#	0,72#	1,00		
11	Represent	-0,05#	-0,01#	-0,01*	0,00	0,06#	-0,01	0,07#	0,16#	0,23#	0,22#	1,00	
12	Kommunik	-0,30#	-0,13#	-0,11#	-0,18#	-0,07#	0,12#	0,24#	0,19#	0,25#	0,27#	0,14#	1,00
13	AnnenKostn	-0,03#	-0,06#	-0,06#	-0,09#	-0,10#	0,02*	-0,02#	-0,05#	-0,01#	-0,03#	-0,02#	0,05#
14	Reklame	-0,24#	-0,13#	-0,11#	-0,18#	-0,09#	-0,03#	0,23#	0,04#	0,06#	0,05#	0,04#	0,17#
15	DivKost	-0,29#	-0,12#	-0,11#	-0,18#	-0,10#	0,11#	0,58#	0,15#	0,25#	0,27#	0,12#	0,48#
16	FordEiere/E	-0,08#	-0,05#	-0,04#	-0,07#	-0,10#	-0,04#	0,05#	-0,02#	0,01*	-0,01	-0,01#	0,05#
17	LnDriftsinnt	-0,08#	-0,05#	-0,05#	-0,01	0,12#	-0,08#	0,15#	0,11#	0,09#	0,07#	0,11#	-0,06#
18	d_Driftsinnt	0,13#	0,08#	0,08#	0,09#	0,17#	-0,06#	-0,06#	0,02#	0,02#	0,03#	0,02#	-0,07#
19	d_Eiendeler	0,15#	0,18#	0,18#	0,15#	0,32#	-0,01	-0,04#	0,04#	0,05#	0,06#	0,05#	-0,03#
20	Alder<5	-0,04#	-0,05#	-0,04#	-0,06#	0,00	-0,02#	0,00	0,01*	0,04#	0,03#	0,02#	-0,01*

21	Alder>30	0,04#	0,04#	0,04#	0,07#	0,00	-0,01	-0,04#	-0,03#	-0,06#	-0,06#	-0,03#	-0,03#
22	LnAntAnsatte L	-0,32#	-0,14#	-0,12#	-0,16#	0,04#	0,15#	0,19#	0,17#	0,14#	0,14#	0,12#	0,09#
23	VarAM/Eien	0,30#	0,04#	0,03#	0,03#	-0,15#	0,09#	-0,24#	-0,18#	-0,18#	-0,21#	-0,12#	-0,22#
24	RBGjeld/E	0,01#	-0,13#	-0,13#	-0,18#	-0,20#	-0,03#	-0,05#	-0,10#	-0,08#	-0,10#	-0,07#	-0,03#
25	IkkeRBG/E	-0,27#	-0,18#	-0,16#	-0,21#	-0,15#	-0,01	0,16#	0,03#	0,05#	0,05#	0,04#	0,10#
26	d_RBGjeld/E	-0,18#	-0,15#	-0,16#	-0,18#	-0,32#	-0,03#	0,03#	0,00	0,01#	0,01	0,00	0,03#
27	d_IkkeRBG/E	-0,12#	-0,10#	-0,11#	-0,12#	-0,32#	-0,02*	0,03#	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01
28	HarRegnFører	-0,08#	-0,06#	-0,06#	-0,06#	0,01#	0,05#	0,04#	0,02#	0,05#	0,03#	0,02#	0,01
29	MajFIN	-0,07#	0,04#	0,04#	0,03#	0,05#	0,02#	0,04#	0,07#	0,09#	0,10#	0,05#	0,12#
30	Frav#MajFIN	-0,08#	-0,01#	-0,01	-0,01#	0,03#	0,04#	0,06#	0,05#	0,07#	0,08#	0,03#	0,12#
31	Alder45+	0,08#	0,05#	0,04#	0,08#	0,01#	0,01*	-0,04#	0,03#	0,00	0,03#	-0,01*	0,02#
32	Frav#Alder45+	-0,03#	-0,01#	-0,01*	0,00	0,01	0,03#	0,03#	0,04#	0,03#	0,05#	0,00	0,08#
33	Gifte	0,05#	0,04#	0,04#	0,04#	0,02#	0,02*	-0,02#	0,02#	0,01*	0,01#	0,00	0,01*
34	Frav#Gifte	-0,03#	-0,01*	-0,01*	0,00	0,01#	0,04#	0,03#	0,03#	0,03#	0,04#	0,00	0,06#
35	Kvinner	-0,07#	-0,04#	-0,03#	-0,04#	-0,02#	-0,01*	0,16#	-0,02#	0,00	-0,03#	0,00	0,03#
36	Frav#Kvinner	-0,08#	-0,04#	-0,04#	-0,05#	-0,02#	0,00	0,15#	-0,01#	0,01	-0,01#	0,00	0,04#

		13	*14*	*15*	*16*	*17*	*18*	*19*	*20*	*21*	*22*	*23*	*24*
13	AnnenKostn	1,00											
14	Reklame	0,00	1,00										
15	DivKost	0,16#	0,22#	1,00									
16	FordEiere/E	0,02#	0,04#	0,07#	1,00								
17	LnDriftsinnt	-0,21#	0,19#	-0,15#	-0,09#	1,00							
18	d_Driftsinnt	-0,06#	-0,01#	-0,07#	0,00	0,11#	1,00						
19	d_Eiendeler	-0,04#	-0,01#	-0,04#	-0,01#	0,10#	0,41#	1,00					
20	Alder<5	-0,03#	0,04#	0,00	0,00	0,03#	0,15#	0,09#	1,00				
21	Alder>30	0,04#	-0,03#	-0,03#	0,01#	-0,04#	-0,03#	-0,03#	-0,12#	1,00			
22	LnAntAnsatte L	-0,18#	0,18#	-0,03#	-0,09#	0,72#	0,01#	0,05#	0,03#	-0,07#	1,00		
23	VarAM/Eien	0,16#	-0,18#	-0,19#	0,02#	-0,24#	-0,02#	-0,09#	-0,02#	0,03#	-0,37#	1,00	
24	RBGjeld/E	0,14#	0,00	-0,01*	0,31#	-0,18#	0,00	-0,07#	0,00	-0,01#	-0,24#	0,30#	1,00
25	IkkeRBG/E	-0,01#	0,14#	0,11#	-0,06#	0,16#	0,03#	-0,01	0,06#	-0,05#	0,24#	-0,27#	0,02#
26	d_RBGjeld/E	0,04#	0,02#	0,05#	0,06#	-0,04#	-0,12#	-0,12#	0,02#	0,00	0,01#	0,03#	0,31#
27	d_IkkeRBG/E	0,00	0,03#	0,02#	-0,03#	0,02#	0,04#	-0,16#	0,01#	-0,01	0,04#	-0,01*	0,00
28	HarRegnFører	-0,05#	0,07#	-0,01*	0,00	0,10#	0,00	0,01	0,04#	-0,06#	0,11#	-0,07#	-0,03#
29	MajFIN	-0,03#	0,01#	0,07#	0,07#	-0,01*	-0,01#	0,02#	-0,05#	0,01*	0,05#	-0,13#	-0,05#
30	Frav#MajFIN	-0,03#	0,02#	0,08#	0,07#	-0,09#	-0,03#	-0,01	-0,02#	-0,02#	-0,03#	-0,12#	-0,03#
31	Alder45+	0,02#	-0,07#	0,01#	0,02#	-0,08#	-0,08#	-0,06#	-0,26#	0,10#	-0,11#	0,03#	-0,01#
32	Frav#Alder45+	-0,01#	-0,01*	0,07#	0,06#	-0,15#	-0,06#	-0,05#	-0,12#	0,01#	-0,11#	-0,05#	-0,01#
33	Gifte	-0,01#	-0,04#	0,00	-0,02#	-0,03#	-0,02#	-0,02#	-0,06#	0,02#	-0,02#	0,01#	-0,03#
34	Frav#Gifte	-0,02#	0,00	0,05#	0,03#	-0,11#	-0,04#	-0,03#	-0,03#	-0,02#	-0,05#	-0,05#	-0,02#
35	Kvinner	0,00	0,14#	0,09#	0,01*	0,04#	-0,02#	-0,01#	0,03#	0,00	0,07#	-0,12#	-0,02#
36	Frav#Kvinner	-0,01*	0,13#	0,09#	0,01#	0,01#	-0,02#	-0,02#	0,04#	-0,01#	0,04#	-0,12#	-0,02#

		26	*27*	*28*	*29*	*30*	*31*	*32*	*33*	*34*	*35*	*36*
27	d_IkkeRBG/E	-0,10#	1,00									
28	HarRegnFører	0,00	0,00	1,00								
29	MajFIN	0,00	-0,01#	0,04#	1,00							
30	Frav#MajFIN	0,00	-0,01*	0,18#	0,63#	1,00						
31	Alder45+	-0,01*	-0,02#	-0,06#	0,04#	0,02#	1,00					
32	Frav#Alder45+	-0,01	-0,01*	0,18#	0,11#	0,50#	0,51#	1,00				
33	Gifte	0,00	0,00	-0,03#	0,01#	0,00	0,17#	0,08#	1,00			
34	Frav#Gifte	-0,01	0,00	0,15#	0,07#	0,41#	0,09#	0,54#	0,59#	1,00		
35	Kvinner	0,01#	0,01#	0,06#	0,04#	0,06#	-0,09#	0,00	-0,08#	-0,01#	1,00	
36	Frav#Kvinner	0,01#	0,01*	0,10#	0,04#	0,18#	-0,07#	0,13#	-0,06#	0,09#	0,79#	1,00

Note: Tabellen viser Pearson korrelasjonskoeffisienter mellom test- og kontrollvariabler. Datagrunnlaget er 66 298 observasjoner hentet fra 2010 og 2012, jf. noten til Tabell 6-2. * (#) viser signifikant korrelasjonskoeffisien på 5 prosent-(1 prosent-) nivået, tosidige tester.

T-testene i Tabell 6-3 viser at IFSene og FSene skiller seg fra hverandre på nesten samtlige variabler i alle tre paneler. Det understreker viktigheten av å bruke regresjonsanalyse når man skal undersøke om FSene og IFSene har utviklet seg forskjellige over tid.

Korrelasjonskoeffisientene mellom JDR/DrInnt, JRFS/DrInnt, JÅR/DrInnt og NI/DrInnt er mellom 0,43 og 0,76, unntatt korrelasjonskoeffisientene mellom JRFS/DrInnt og JÅR/DrInnt som er 0,99. Høy korrelasjon mellom JRFS/DrInnt og JÅR/DrInnt er som forventet siden JÅR = (1-0,28)* JRFS korrigert for permanente forskjeller. Korrlasjonskoeffisientene mellom JNI/E og JDR/DrInnt, JRFS/DrInnt, JÅR/DrInnt og NI/DrInnt ligger mellom 0,26 og 0,53. Korrelasjonskoeffisientene mellom kostnadspostene (linje/kolonne 8-16 i Tabell 6-4) er lave med unntak av korrelasjonen mellom DiettSum og OPlDiett og mellom DiettSum og IkkeOPlDiett, som naturlig nok vil være høy siden DiettSum = OPlDiett og IkkeOPlDiett. Korrelasjonen mellom OPlDiett og IkkeOPlDiett er 0,31 (korrelasjonskoeffisientene er beregnet på grunnlag av 2010 og 2012, slik at korrelasjonsmatrisen ikke kan brukes til å identifisere endringer fra 2010 til 2012).

I prosent av driftsinntektene er driftsresultatet, ordinært resultat før skatt, årsresultat og næringsinntektene høyere for IFSene enn for FSene i både 2010 og 2012 (alle tre paneler). Forskjellen i prosentpoeng er dessuten større i 2012 enn i 2010 (panel A og panel C, men ikke for de store selskapene i panel B). Når skaleringsfaktoren er eiendeler (JNI/E) er det ingen forskjeller i lønnsomhet mellom FSene og IFSene verken i 2010 eller 2012, unntatt for de små FSene i 2012 som har signifikant høyere gjennomsnittlig JNI/E enn IFSene. Fordelingen til JNI/DrInnt og JNI/E er vist i Figur 6-1. I begge fordelingene finner vi flest selskaper i intervallene rett over null. Fordelingen til JNI/E er mye smalere enn fordelingen til JNI/DrInnt. Når vi skal analysere om det har skjedd endringer i næringsinntekten som kan assosieres med fravalg av revisor, er det en fordel med variasjon i de avhengige variablene.

Dersom FSene tar i bruk ureglementerte (bokførings-)teknikker for å redusere næringsinntekten, vil fordelingen til JNI/DrInnt for FSene blir mer negativ sammenliknet med fordelingen til IFSene. Fordelingen til JNI/DrInnt i 2010 og 2012 er vist i Figur 6-2. De gule rektanglene viser fordelingen til IFSene, mens gjennomsiktige rektangler med svart ramme viser fordelingen til FSene. I 2010 er det ingen stor forskjell mellom fordelingene, men den gule fordelingen til IFSene ligger noe til høyre for fordelingen til FSene, forenlig med at FSene har lavere lønnsomhet. I 2012 er det en tydeligere overhyppighet av IFSere i intervallene rett over null og en tilsvarende overhyppighet av FSere rett under null, forenlig med at FSene har hatt en dårligere utvikling i skattepliktig inntekt. Man må imidlertid se på resultatene fra regresjonsanalysen hvis man skal trekke konklusjoner.

Bruken av regnskapsfører varierer betydelig mellom FSene og IFSene. I 2012 har 86 prosent av FSene og 58 prosent av IFSene regnskapsfører (Tabell 6-3 panel A). Den høyeste andelen finner vi hos de største FSene i 2012 med 89 prosent (Tabell 6-3 panel B).

Figur 6-1: Fordelingene til justert næringsinntekt i prosent av driftsinntekter (JNI/DrInnt) og justert næringsinntekt i prosent av sum eiendeler (JNI/E).

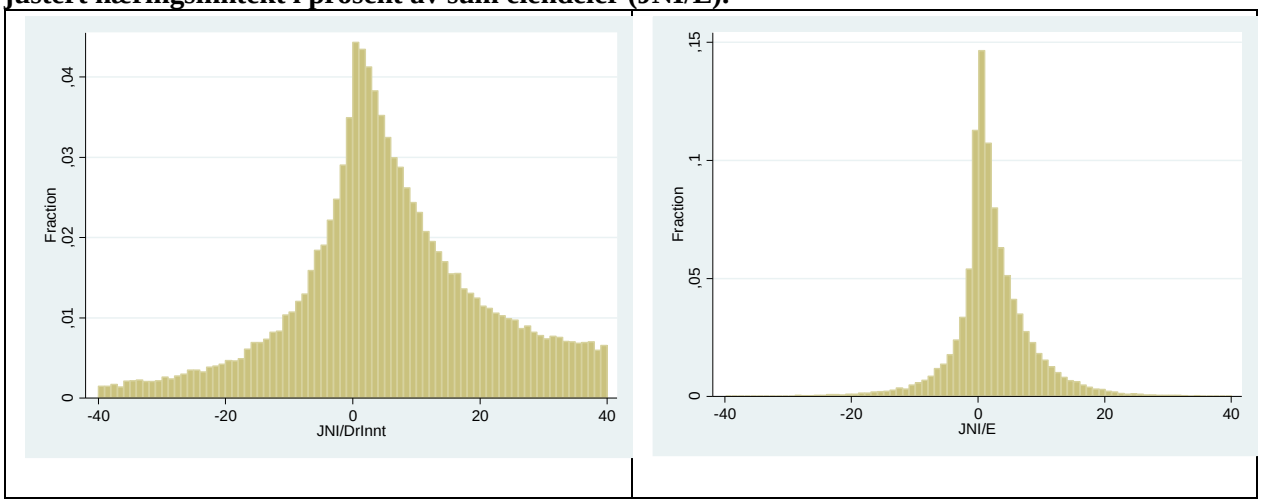

Note: Figurene viser fordelingene til justert næringsinntekt i prosent av driftsinntekter (JNI/DrInnt. til venstre) og justert næringsinntekt i prosent av sum eiendeler (JNI/Eien). Datagrunnlaget er beskrevet i noten til Tabell 6-2, men fordelingen er begrenset til selskaper som inngår i utvalget i både 2010 og 2012 og hvor absoluttverdien til forholdstallene er under 40 prosent. Bredden på søylene er 1 prosentpoeng. Når variabelen er JNI/DrInnt (JNI/Eien) er antall observasjoner 54 748 (65 964) og observasjonene er hentet fra 2010 og 2012.

Figur 6-2: Fordelingen til JNI/DrInnt for FSene og IFSene i 2010 (panel A) og 2012 (panel B)
Panel A: Fordelingen til JNI/DrInnt i 2010

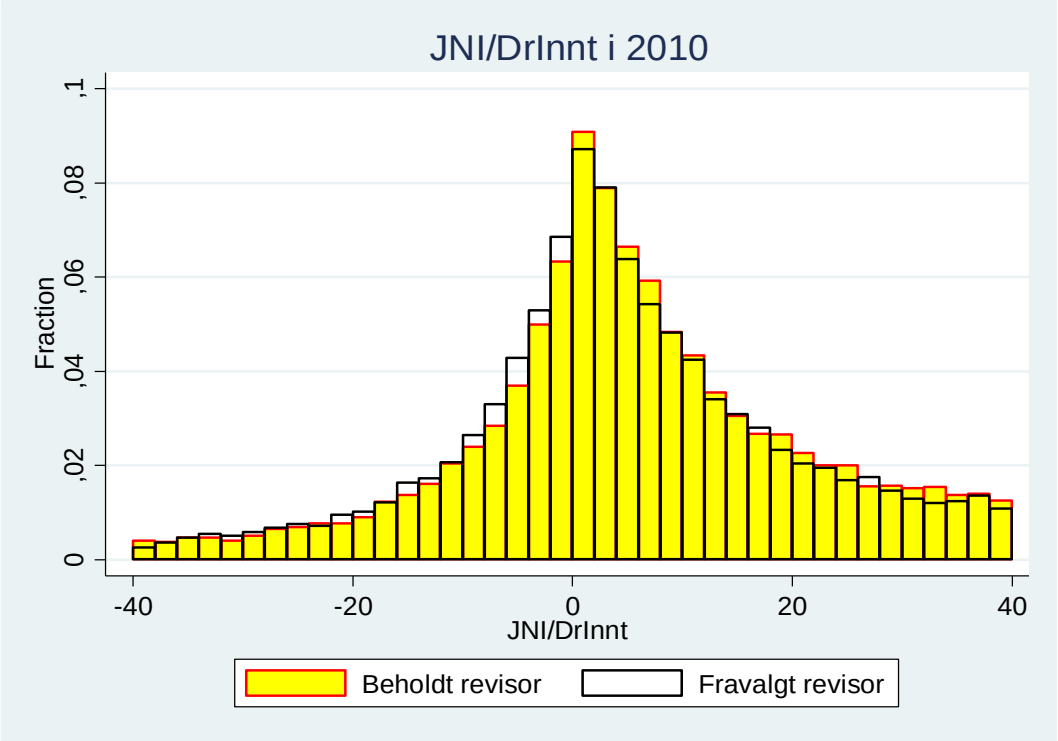

Panel B: Fordelingen til JNI/DrInnt i 2012

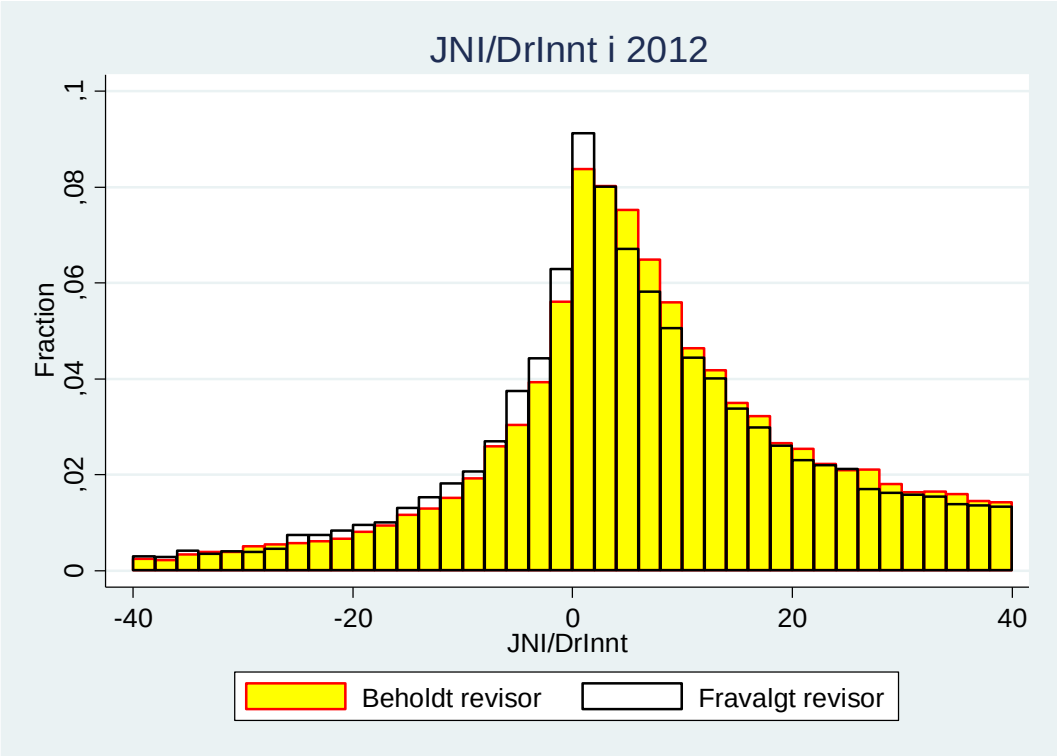

Note: Figuren viser fordelingen til justert næringsinntekt i prosent av driftsinntekter for fravalgselskapene (gule søyler) og ikke fravalgselskapene (heltrukne svarte søyler) i 2010 (panel A) og 2012 (panel B). Datagrunnlaget er beskrevet i noten til Tabell 6-2, men fordelingen er begrenset til selskaper med abs(JNI/DrInnt) < 40 prosent.

6.5 Regresjonsresultater

6.5.1 Årlig og toårig endring i driftsinntekter og eiendeler

Vi starter med å undersøke om utviklingen i salg og eiendeler har vært forskjellig mellom FSene og IFSene, siden en sterkere reduksjon eller svakere vekst for FSene kan føre til at forholdstall som JÅR/DrInnt og JNI/DrInnt øker selv om selskaper begynner å unndra skatt. Resultatene for tester av forskjeller i årlig endring (d_) og toårig endring i driftsinntekter og eiendeler er vist i Tabell 6-5. Vi tabulerer kun et utdrag av resultatene og vi viser resultater for fem utvalg. Kolonne 1 inkluderer alle selskaper (N = 268 321 selskapsårobservasjoner og 57 679 selskaper), kolonne 2 inkluderer alle selskaper som har syv år med data (balansert utvalg, N =125 083 og 17 869 selskaper). Kolonne 3 inkluderer alle selskaper som har minst fire år med data, men estimeringen skjer på grunnlag for data fra 2010 og 2012 (N = 66 298 og 33 149 unike selskaper). Kolonne 4 og 5 viser resultatene som fremkommer når observasjonene i kolonne 3 fordeles på unge og eldre selskaper: Kolonne 4 inkluderer alle selskaper som har mindre enn syv år med data (N = 30 560 og 15 280 selskaper), mens kolonne 5 inkluderer selskaper som har minst syv år med data (N = 35 738 og 17 869 selskaper). I kolonne 5 er gjennomsnittsalderen (medianalderen) 16,3 år (14 år), mens den er 7,7 år (5 år) i kolonne 4. Det er enkelt å oppsummere resultatene: Ingen koeffisienter til variabelen ÅretEtter er signifikant negative, og en god del koeffisienter, særlig årlig og toårig endring i eiendelene, er signifikant positive. FSene har derfor vekst i omsetning og eiendeler på nivå med IFSene eller bedre. Sannsynligheten for at vi ikke klarer å påvise effekter forenlig med økte skatteunndragelser fordi FSene har krympet salget / eiendelene for å opprettholde forholdstallene, er derfor svært liten.

Tabell 6-5: Utdrag av regresjonsresultater fra test av årlig endring (d_) og toårig endring (d2_) i sum driftsinntekter og sum eiendeler.

Panel A Årlig endring i salg

	1	2	3	4	5
Panel A1: Alle selskaper	d_DrInnt	d_DrInnt	d_DrInnt	d_DrInnt	d_DrInnt
ÅretEtter	0,0200***	0,0124**	0,0020	-0,0036	0,0066
	3,05	2,06	0,26	-0,25	0,89
R-squared	0,173	0,218	0,2	0,216	0,238
Antall obs.	268321	125083	66298	30560	35738
Ant. selskaper	57679	17869	33149	15280	17869
Min. ant. obs.	1	7	2	2	2
Gjsn. ant. obs.	4,65	7	2	2	2
Maks. ant. obs.	7	7	2	2	2
Panel A2: Store selskaper	d_DrInnt	d_DrInnt	d_DrInnt	d_DrInnt	d_DrInnt
ÅretEtter	0,0236***	0,0167**	0,0135	0,0148	0,0111
	3,35	2,55	1,63	0,9	1,41
R-squared	0,218	0,244	0,231	0,266	0,251
Antall obs.	150965	85841	41398	16872	24526
Ant. selskaper	29867	12263	20699	8436	12263
Min. ant. obs.	1	7	2	2	2
Gjsn. ant. obs.	5,05	7	2	2	2
Maks. ant. obs.	7	7	2	2	2

Panel A3: Små selskaper	d_DrInnt	d_DrInnt	d_DrInnt	d_DrInnt	d_DrInnt
ÅretEtter	0,0201	0,0058	-0,0083	-0,0224	-0,0020
	1,64	0,44	-0,53	-0,92	-0,12
R-squared	0,149	0,188	0,179	0,181	0,234
Antall obs.	117356	39242	24900	13688	11212
Ant. selskaper	27812	5606	12450	6844	5606
Min. ant. obs.	1	7	2	2	2
Gjsn. ant. obs.	4,22	7	2	2	2
Maks. ant. obs.	7	7	2	2	2
Panel B: Toårig endring i driftsinntekter					
Panel B1: Alle selskaper	d2_DrInnt	d2_DrInnt	d2_DrInnt	d2_DrInnt	d2_DrInnt
ÅretEtter	0,0299***	0,0201**	0,0228**	0,0150	0,0186*
	3,01	2,19	2,05	0,67	1,79
R-squared	0,128	0,182	0,151	0,157	0,235
Antall obs.	211255	107214	63125	27387	35738
Ant. selskaper	49786	17869	33149	15280	17869
Min. ant. obs.	1	6	1	1	2
Gjsn. ant. obs.	4,24	6	1,9	1,79	2
Maks. ant. obs.	6	6	2	2	2
Panel B2: Store selskaper	d2_DrInnt	d2_DrInnt	d2_DrInnt	d2_DrInnt	d2_DrInnt
ÅretEtter	0,0230**	0,0079	0,0182	0,0234	0,0044
	2,12	0,79	1,51	0,88	0,4
R-squared	0,156	0,206	0,17	0,175	0,266
Antall obs.	120890	73578	39599	15073	24526
Ant. selskaper	26553	12263	20699	8436	12263
Min. ant. obs.	1	6	1	1	2
Gjsn. ant. obs.	4,55	6	1,91	1,79	2
Maks. ant. obs.	6	6	2	2	2
Panel B3: Små selskaper	d2_DrInnt	d2_DrInnt	d2_DrInnt	d2_DrInnt	d2_DrInnt
ÅretEtter	0,0418**	0,0545***	0,0480**	0,0053	0,0616***
	2,25	2,83	2,19	0,14	2,74
R-squared	0,119	0,16	0,154	0,159	0,22
Antall obs.	90365	33636	23526	12314	11212
Ant. selskaper	23233	5606	12450	6844	5606
Min. ant. obs.	1	6	1	1	2
Gjsn. ant. obs.	3,89	6	1,89	1,8	2
Maks. ant. obs.	6	6	2	2	2
Panel C: Koeffisienten til ÅretEtter når avhengig variabel er årlig endring i sum eiendeler					
	d_Eien	d_Eien	d_Eien	d_Eien	d_Eien
Panel C1: Alle selskaper	0,0107**	0,0121**	0,0214***	0,0159*	0,0230***
Panel C2: Store selskaper	0,0089	0,0019	0,0154**	0,0143	0,0144*
Panel C3: Små selskaper	0,0058	0,0277***	0,0245**	0,0112	0,0366***
Panel D: Koeffisienten til ÅretEtter når avhengig variabel er toårig endring i sum eiendeler					
	d2_Eien	d2_Eien	d2_Eien	d2_Eien	d2_Eien
Panel D1: Alle selskaper	0,0452***	0,0429***	0,0346***	0,0074	0,0503***
Panel D2: Store selskaper	0,0288**	0,0227*	0,0240*	0,0047	0,0306**
Panel D3: Små selskaper	0,0667***	0,0809***	0,0551***	0,0041	0,0956***

Note: Tabellen viser koeffisientene for variabelen ÅretEtter fra følgende regresjon:

Y = f(ÅretEtter, Fravalgår, Frav#UrenBer, UrenBer, Frav#BetAnm, HarBetAnm, LnDrInnt {LnEien}, d_DrInnt, d_Eien, Alder<5. Alder>30, LnAntAnsatteL, VarAM/Eien, RBGjeld/E, IkkeRBG/E, d_RBGjeld/E, d_IkkeRBG/E, HarRegnFører, MajFIN)

hvor Y = d_DrInnt, d2_DrInnt, d_Eien og d2_Eien. Når d_DrInnt og d2_DrInnt (d_Eien og d2_Eien) er avhengig variabel, utelates LnDrInnt og d_DrInnt (LnEien og d_Eien) fra settet av kontrollvariabler. Regresjonen estimeres på fem utvalg hvor utvalgskriteriene er som følger når avhengig variabel er d_DrInnt (panel A1, A2 og A3):
Kolonne 1: Ubalansert utvalg med data fra 2006-2012, inntil 7 år med observasjoner.
Kolonne 2: Balansert utvalg i perioden 2006-2012, 7 år med data for alle selskaper.
Kolonne 3: Balansert utvalg, data fra 2010 og 2012.
Kolonne 4: Balansert utvalg, data fra 2010 og 2012 og selskaper med mindre enn 7 år med data.
Kolonne 5: Balansert utvalg, data fra 2010 og 2012 og selskaper som har 7 år med data.
I panel B, C og D blir regresjonene estimert på de samme utvalgene som i panel A, men i panel B og D blir det færre observasjoner siden avhengig variabel beregnes over to perioder. Estimeringsmetoden er regresjonsanalyse med faste effekter og gruppekonsistente feilledd på selskapsnivå. * (**) [***] indikerer signifikante koeffisienter med signifikansnivå 0,1 (0,05) og [0,01].

6.5.2 Endringer i resultatstørrelser og næringsinntekten

Resultater for tester av ulik utvikling i resultatposter og næringsinntekten skalert med driftsinntekter eller balansesummen er vist i Tabell 6-6 og Tabell 6-7. Estimeringsperioden i Tabell 6-6 er 2006-2012, mens estimeringsperioden i Tabell 6-7 er 2010 og 2012. Estimeringen er foretatt på de fem utvalgene som er benyttet i testene av årlige og toårige endringer (jf. Tabell 6-5), og resultatene i Tabell 6-6 bruker delutvalget i kolonne 2 i Tabell 6-5, mens Tabell 6-7 viser resultatene for utvalget i kolonne 3 i Tabell 6-5. Resultatene presenteres for disse to utvalgene siden det best får fram variasjoner i resultatene. Det skal tilføyes at resultatene jevnt over er uavhengige av hvilket utvalg som blir benyttet. Vi trekker frem de viktigste resultatene fra Tabell 6-6 og Tabell 6-7 og sorterer kommentarene på året etter fravalgsåret, effektene i fravalgsåret og kontrollvariablene.

Tabell 6-6: Regresjonsresultater for tester av endring i justerte resultatstørrelser etter fravalg av revisor. Estimeringsperiode 2006 – 2012.
Panel A: Store selskaper (dvs. selskaper med gjennomsnittlig omsetning over 1 million kroner)

	JDR/DrInnt	JRFS/DrInnt	JÅR/DrInnt	JNI/DrInnt	JNI/E
ÅretEtter	0,36	0,24	0,44*	0,01	-0,17*
	(1,36)	(0,84)	(1,80)	(0,04)	(-1,79)
FravalgÅr	0,34	0,41	0,58***	0,35	0,03
	(1,51)	(1,60)	(2,61)	(1,48)	(0,37)
Frav#UrenBer	0,75**	0,85**	0,88***	0,69**	0,10
	(2,48)	(2,52)	(2,98)	(2,21)	(0,72)
UrenBer	-1,57***	-1,73***	-1,71***	-1,55***	-0,69***
	(-6,76)	(-6,51)	(-7,32)	(-6,48)	(-6,89)
Frav#BetAnm	-0,25	-0,63	-0,75	-0,94*	-0,14
	(-0,49)	(-1,19)	(-1,58)	(-1,79)	(-0,62)
HarBetAnm	-0,67*	-0,79**	-0,44	-0,72*	-0,27*
	(-1,89)	(-2,12)	(-1,31)	(-1,96)	(-1,75)
LnDriftsinnt	13,68***	14,55***	11,54***	12,43***	3,76***
	(27,65)	(28,57)	(27,37)	(25,29)	(27,76)
d_Driftsinnt	2,62***	2,42***	1,88***	1,67***	0,95***
	(12,62)	(10,30)	(9,37)	(7,48)	(12,37)
d_Eiendeler	5,14***	6,13***	5,22***	3,75***	3,17***
	(29,87)	(30,24)	(29,35)	(20,11)	(37,12)
Alder<5	-0,94***	-1,09***	-0,96***	-0,73***	-0,03
	(-4,63)	(-5,10)	(-5,30)	(-3,35)	(-0,40)
Alder>30	-0,38	-0,72	-0,79	0,01	0,07
	(-0,62)	(-0,99)	(-1,34)	(0,01)	(0,40)
LnAntAnsatteL	-24,55***	-23,97***	-18,79***	-21,76***	-6,21***

	JDR/DrInnt	JRFS/DrInnt	JÅR/DrInnt	JNI/DrInnt	JNI/E
	(-37,18)	(-36,27)	(-34,38)	(-34,54)	(-28,37)
VarAM/Eien	-5,89***	-9,35***	-6,91***	-10,61***	-5,51***
	(-10,73)	(-15,59)	(-13,32)	(-17,92)	(-23,82)
RBGjeld/E	1,56***	-0,97*	-0,50	-1,84***	0,06
	(3,35)	(-1,95)	(-1,10)	(-3,84)	(0,20)
IkkeRBG/E	-1,00**	-2,09***	-1,70***	-1,87***	-0,48
	(-2,45)	(-4,74)	(-4,25)	(-4,32)	(-1,50)
d_RBGjeld/E	-11,62***	-11,89***	-11,96***	-9,96***	-8,66***
	(-22,33)	(-21,23)	(-23,14)	(-19,50)	(-24,42)
d_IkkeRBG/E	-9,19***	-9,61***	-10,13***	-8,58***	-8,84***
	(-21,37)	(-20,28)	(-22,34)	(-19,71)	(-25,96)
HarRegnFører	-0,21	-0,25	-0,23	-0,18	0,02
	(-0,93)	(-1,03)	(-1,13)	(-0,75)	(0,28)
MajFIN	1,15*	0,57	0,51	1,54***	0,46**
	(1,93)	(0,98)	(1,04)	(2,63)	(2,19)
Frav#MajFIN	-0,57	0,42	0,04	-0,35	-0,11
	(-0,74)	(0,54)	(0,06)	(-0,45)	(-0,37)
Alder45+	-0,17	-0,17	-0,10	0,24	0,26**
	(-0,56)	(-0,50)	(-0,35)	(0,75)	(2,00)
Frav#Alder45+	0,59	0,56	0,50	0,45	-0,03
	(1,48)	(1,29)	(1,36)	(1,07)	(-0,17)
Gifte	0,14	-0,21	-0,15	0,14	-0,02
	(0,39)	(-0,52)	(-0,46)	(0,36)	(-0,19)
Frav#Gifte	-0,02	0,29	0,26	-0,48	-0,09
	(-0,04)	(0,55)	(0,58)	(-0,92)	(-0,46)
Kvinner	-0,43	-0,70	-0,65	-1,47*	0,21
	(-0,58)	(-0,88)	(-0,92)	(-1,80)	(0,67)
Frav#Kvinner	-0,15	-0,03	0,33	0,97	-0,53
	(-0,16)	(-0,03)	(0,39)	(0,97)	(-1,27)
År2012	-1,77***	-1,24***	-1,08***	-1,79***	-0,54***
	(-7,05)	(-4,52)	(-4,66)	(-6,62)	(-6,13)
År2011	-1,65***	-2,21***	-2,02***	-2,16***	-0,63***
	(-7,43)	(-8,85)	(-9,53)	(-9,18)	(-7,47)
År2010	-2,58***	-2,55***	-1,93***	-3,21***	-1,05***
	(-15,44)	(-13,92)	(-12,39)	(-17,97)	(-14,93)
År2009	-1,66***	-1,53***	-0,93***	-2,45***	-0,77***
	(-10,62)	(-8,87)	(-6,29)	(-14,43)	(-12,08)
År2008	-0,50***	-2,23***	-1,88***	-1,03***	-0,11*
	(-3,55)	(-13,29)	(-13,08)	(-6,61)	(-1,82)
År2007	0,33***	0,01	-0,05	0,05	0,22***
	(2,73)	(0,11)	(-0,47)	(0,35)	(4,11)
Konstant	-71,80***	-78,23***	-63,30***	-63,12***	-19,44***
	(-21,25)	(-22,31)	(-21,81)	(-18,37)	(-21,12)
R-squared	0,300	0,281	0,277	0,233	0,432
Antall obs.	85775	85300	85382	85841	85831
Ant. selskaper	12263	12261	12261	12263	12263
Min. ant. obs.	3	1	1	7	4
Gjsn. ant. obs.	6,99	6,96	6,96	7,00	7,00
Maks. ant. obs.	7	7	7	7	7

Panel B: Små selskaper (dvs. selskaper med under 1 million kroner i gjennomsnittlig omsetning)

	JDR/DrInnt	JRFS/DrInnt	JÅR/DrInnt	JNI/DrInnt	JNI/E
ÅretEtter	1,12*	0,58	0,71	0,45	0,23
	(1,75)	(0,81)	(1,16)	(0,62)	(1,49)

FravalgÅr	2,14***	2,00***	2,08***	2,07***	0,61***
	(3,64)	(2,96)	(3,55)	(3,14)	(4,00)
Frav#UrenBer	0,75	1,78*	1,37	1,61	0,05
	(0,85)	(1,82)	(1,58)	(1,61)	(0,16)
UrenBer	-2,40***	-3,63***	-3,16***	-3,07***	-0,57**
	(-3,29)	(-4,40)	(-4,36)	(-3,68)	(-2,53)
Frav#BetAnm	-1,42	-1,48	-1,92	-0,80	-0,16
	(-0,85)	(-0,78)	(-1,13)	(-0,42)	(-0,31)
HarBetAnm	-0,15	-0,42	0,01	-2,17	0,02
	(-0,11)	(-0,27)	(0,01)	(-1,41)	(0,06)
R-squared	0,278	0,263	0,261	0,212	0,414
Antall obs.	39112	38210	38323	39242	39205
Ant. selskaper	5606	5596	5598	5606	5606
Min. ant. obs.	4	1	1	7	4
Gjsn. ant. obs.	6,98	6,83	6,85	7,00	6,99
Maks. ant. obs.	7	7	7	7	7

Panel C: Alle selskaper

	JDR/DrInnt	JRFS/DrInnt	JÅR/DrInnt	JNI/DrInnt	JNI/E
ÅretEtter	0,60**	0,52*	0,65**	0,26	-0,04
	(2,23)	(1,74)	(2,54)	(0,85)	(-0,52)
FravalgÅr	0,99***	1,08***	1,17***	1,02***	0,24***
	(4,10)	(3,97)	(4,92)	(3,88)	(3,22)
Frav#UrenBer	0,55*	0,77**	0,73**	0,70**	0,10
	(1,69)	(2,15)	(2,30)	(1,98)	(0,81)
UrenBer	-1,72***	-2,03***	-1,91***	-1,83***	-0,69***
	(-6,98)	(-7,27)	(-7,78)	(-6,83)	(-7,34)
Frav#BetAnm	-0,60	-0,90	-1,05**	-1,07*	-0,16
	(-1,13)	(-1,58)	(-2,07)	(-1,86)	(-0,74)
HarBetAnm	-0,56	-0,73*	-0,36	-0,97**	-0,24*
	(-1,49)	(-1,75)	(-0,98)	(-2,33)	(-1,65)
R-squared	0,271	0,254	0,253	0,205	0,419
Antall obs.	124887	123510	123705	125083	125036
Ant. selskaper	17869	17857	17859	17869	17869
Min. ant. obs.	3	1	1	7	4
Gjsn. ant. obs.	6,99	6,92	6,93	7,00	7,00
Maks. ant. obs.	7	7	7	7	7

Note: Tabellen viser resultatene som fremkommer når likning 1b i teksten estimeres på et utvalg av fravalgs-kandidater i 2011 og hvor det er tilstrekkelig informasjon tilgjengelig i hvert av årene 2006 – 2012 til at likning 1b kan estimeres med JNI/DrInnt som avhengig variabel. For de andre avhengige variablene er antall observasjoner mindre enn når JNI/DrInnt er avhengig variabel fordi enkelte selskap har forholdstall som blir satt til «missing value» når forholdstallet er under -100 prosent eller over 100 prosent av nevneren i forholdstallet. Selskaper klassifiseres som fravalgselskaper når selskapet har valgt bort revisor i perioden 1.5.2011 - 31.12.2011, slik at 2012 er første hele året hvor fravalgselskapene ikke er revidert. R-squared er modellens forklaringsgrad. Antall obs. er antall observasjoner i utvalget og Ant. selskaper er antall unike selskaper. Min. ant. obs. er det minste antall med observasjoner som et selskap har. Gjsn.ant.obs angir hvor mange observasjoner det i gjennomsnitt er per unikt selskap. Maks. ant. obs. er det det høyeste antall med observasjoner som et selskap har. Estimeringsmetoden er regresjonsanalyse med faste effekter og gruppekonsistente feilledd på selskapsnivå. * (**) [***] indikerer signifikant koeffisient med et signifikansnivå på 0,1 (0,05) [0,01]. Variablene er definert i Tabell 6-1.

Tabell 6-7: Utdrag av regresjonsresultater fra tester av endring i justerte resultatstørrelser etter fravalg av revisor. Estimeringsperiode: 2010 og 2012.

Panel A: Store selskaper (dvs. selskaper med gjennomsnittlig omsetning over 1 million kroner)

	JDR/DrInnt	JRFS/DrInnt	JÅR/DrInnt	JNI/DrInnt	JNI/E
ÅretEtter	0,11	-0,36	-0,21	-0,52*	-0,16

	(0,47)	(-1,39)	(-0,90)	(-1,96)	(-1,61)
R-squared	0,305	0,306	0,300	0,240	0,425
Antall obs.	41342	41016	41096	41398	41386
Ant. selskaper	20698	20647	20662	20699	20699
Min. ant. obs.	1	1	1	2	1
Gjsn. ant. obs.	2,00	1,99	1,99	2,00	2,00
Maks. ant. obs.	2	2	2	2	2

Panel B: Små selskaper (dvs. selskaper med under 1 million kroner i gjennomsnittlig omsetning)

	JDR/DrInnt	JRFS/DrInnt	JÅR/DrInnt	JNI/DrInnt	JNI/E
ÅretEtter	1,24**	0,69	0,97*	-0,36	0,17
	(2,35)	(1,10)	(1,74)	(-0,57)	(1,13)
R-squared	0,281	0,264	0,260	0,211	0,345
Antall obs.	24754	23666	23784	24900	24844
Ant. selskaper	12439	12177	12212	12450	12442
Min. ant. obs.	1	1	1	2	1
Gjsn. ant. obs.	1,99	1,94	1,95	2,00	2,00
Maks. ant. obs.	2	2	2	2	2

Panel C: Alle selskaper

	JDR/DrInnt	JRFS/DrInnt	JÅR/DrInnt	JNI/DrInnt	JNI/E
ÅretEtter	0,53**	0,15	0,32	-0,27	-0,09
	(2,16)	(0,53)	(1,28)	(-0,94)	(-1,09)
R-squared	0,272	0,264	0,260	0,204	0,384
Antall obs.	66096	64682	64880	66298	66230
Ant. selskaper	33137	32824	32874	33149	33141
Min. ant. obs.	1	1	1	2	1
Gjsn. ant. obs.	1,99	1,97	1,97	2,00	2,00
Maks. ant. obs.	2	2	2	2	2

Note: Tabellen viser resultatene som fremkommer for koeffisienten ÅretEtter (t-verdi i parentes) når likning 1a i teksten estimeres på data fra 2010 og 2012 for fravalgskandidater i 2011 og hvor det er tilstrekkelig informasjon tilgjengelig i årene 2010 og 2012 til at likningen kan estimeres med JNI/DrInnt som avhengig variabel. For de andre avhengige variablene er antall observasjoner mindre enn når JNI/DrInnt er avhengig variabel fordi enkelte selskap har forholdstall som blir satt til «missing value» når forholdstallet er under -100 prosent eller over 100 prosent av nevneren i forholdstallet. Selskaper klassifiseres som fravalgselskaper når selskapet har valgt bort revisor i perioden 1.5.2011 - 31.12.2011, slik at 2012 er første hele året hvor fravalgselskapene ikke er revidert. R-squared er modellens forklaringsgrad. Antall obs. er antall observasjoner i utvalget og Ant. selskaper er antall unike selskaper. Min. ant. obs. er det minste antall med observasjoner som et selskap har. Gjsn.ant.obs angir hvor mange observasjoner det i gjennomsnitt er per unikt selskap. Maks. ant. obs. er det det høyeste antall med observasjoner som et selskap har. Estimeringsmetoden er regresjonsanalyse med faste effekter og gruppekonsistente feilledd på selskapsnivå. * (**) [***] indikerer signifikant koeffisient med et signifikansnivå på 0,1 (0,05) [0,01]. Variablene er definert i Tabell 6-1.

6.5.2.1 Effekter i året etter fravalgsåret (ÅretEtter)

Resultatene i Tabell 6-6 og Tabell 6-7 gir grunnlag for følgende observasjoner:

JDR/DrInnt = Justert driftsresultat i prosent av driftsinntektene: Dersom selskapene fører flere driftskostnader i regnskapene etter fravalget, vil ÅretEtter blir signifikant negativ. Vi finner ingen koeffisienter som er signifikant negative. Derimot finner vi at fire av seks koeffisienter er signifikant positive, forenlig med at FSene har redusert driftskostnadene mer enn IFSene etter fravalget. En mulig forklaring på reduserte driftskostnader er bortfallet av revisjonskostnader. Analyser av eventuelle kostnadsbesparelser foretas i egne kapitler.

JRFS/DrInnt = justert ordinært resultat før skatt i prosent av driftsinntektene og JÅR/DrInnt = justert årsresultat i prosent av driftsinntektene: JRFS/DrInnt fanger opp eventuelle endringer i bruken av driftskostnader og finansposter mellom FSene og IFSene. JÅR/DrInnt fanger i tillegg opp eventuelle forskjeller som skyldes systematiske forskjeller i skattekostnaden mellom FSene og IFSene. Skattekostnaden kan ha betydning fordi FSene og IFSene kan ha systematiske forskjeller i de permanente forskjellene og i underskudd til fremføring. Ingen av koeffisientene til ÅretEtter er signifikante negative. Derimot finner vi en signifikant positiv koeffisient når JRFS/DrInnt er avhengig variabel og tre signifikant positive koeffisienter når JÅR/DrInnt er avhengig variabel.

JNI/DrInnt = justert næringsinntekt i prosent av driftsinntektene: Når estimeringsperioden er 2006 til 2012 finner vi ingen signifikant negative koeffisienter, jf. Tabell 6-6. Når estimeringsperioden er 2010 og 2012 finner vi at JNI/DrInnt er signifikant lavere for de store selskapene i panel A i Tabell 6-7 (p-verdi 0,051).

Den negative effekten i JNI/DrInnt oppstår når vi inkluderer 8 436 selskaper som ikke er med i perioden 2006 – 2012 (jf. forskjellen i antall selskaper (Ant.) selskaper i panel A i de to tabellene) og disse selskapene trekker gjennomsnittsalderen ned (jf. kommentaren over). En mulighet er derfor at vi ikke klarer å kontrollere godt nok for oppstarteffektene hos store selskaper, f.eks. at arbeidsstokken har mindre erfaring og selskapet ikke har realisert lærekurveeffekter på samme måte som eldre selskaper. Dermed kan yngre selskaper av naturlige årsaker ha lavere lønnsomhet enn eldre selskaper. Effekten kan derfor skyldes oppstarteffekter, og ikke at yngre selskaper har «tatt grep» for å redusere næringsinntekten etter at de valgte bort revisor.[60] Manglende kontroll for oppstarteffekter burde imidlertid også ha slått ut for JRFS/DrInnt og JÅR/DrInnt, siden oppstartseffektene er knyttet til kostnadene som påløper for å oppnå et gitt salg. Når vi ikke kan påvise noen forskjell i JÅR/DrInnt, indikerer dette at forklaringen på forskjellen i JNI/DrInnt er å finne på side 4 i næringsoppgaven. Side 4 i næringsoppgaven inneholder korreksjonene som må gjøres for å komme fra årsresultat på side 2 i næringsoppgaven til næringsinntekten. Et utdrag fra side 4 i næringsoppgaven er vist i Tabell 6-8. F.eks. må kostnader som er resultatført i årsregnskapet, men som ikke er fradragsberettiget ved ligningen (f.eks. nedskrivninger på finansielle instrumenter og ikke fradragsberettigede kontingenter og gaver), tilbakeføres. Skattekostnaden skal også tilbakeføres, og det skal gjøres korreksjoner for endringer i midlertidige forskjeller. Hensikten med korreksjonene på side 4 er å komme frem til den skattepliktige inntekten som skal danne grunnlag for inntektsskatten. Siden årsresultatet på side 2 er etter skatt, må skattekostnaden legges til igjen på side 4. I tillegg må selskapene tilbakeføre andre inntekter og kostnader som er resultatført, men som ikke skal påvirke skattepliktig inntekt. En mulig forklaring på hvorfor JNI/DrInnt er lavere når yngre selskaper tas med kan følgelig være at yngre selskaper som har valgt bort revisor oftere unnlater å tilbakeføre skattekostnaden og andre korreksjoner på side 4. Hvis det skjer, vil selskapene automatisk få lavere næringsinntekt.

Vi bruker andelstester for å teste om fravalgselskaper oftere unnlater å gjøre korreksjoner på side 4 sammenliknet med ikke-fravalgselskapene. Vi konstruerer to variabler: DiffTilbakeSkatt = 1 når beløpene på side 2 i næringsoppgaven vedrørende skatt ikke blir tilbakeført på side 4 og 0 ellers. Denne variabelen fanger opp om beløpene som selskapene har ført i postene 8300, 8320, 8600 og/eller 8620 på side 2 stemmer med postene 0620 og 0820 på side 4. DiffTilbakeFinInstr = 1 når postene på side 2 vedrørende

[60] Koeffisienten til ÅretEtter for JNI/DrInnt blir ikke påvirket av om vi bruker andre variabler for å kvantifisere alderen på selskapene (f.eks. LnAlder = naturlige logartimen til (1 + selskapets alder) og SqrtLnAlder = LnAlder*LnAlder).

verdiendringer og nedskrivninger av finansielle instrumenter ikke blir tilbakeført på side 4 og 0 ellers. Denne variabelen fanger opp om selskapene som har resultatført verdiendringer og nedskrivninger på finansielle instrumenter i postene 8080, 8100 og/eller 8115 på side 2 tilbakefører disse med samme beløp i postene 0631, 0831, 0832 og 0632 på side 4. Avvik mellom beløpene på side 2 og side 4 som er mindre enn +/- kroner 1 000 blir ikke ansett som feil og kodes følgelig som 0. Resultatene fra andelstestene vises i Tabell 6-9.

Tabell 6-8: Næringsoppgaven side 4 (RF-1167B for 2012)

	Alle tall i denne kolonnen føres opp med positive tall. Fradrag i næringsinntekten føres i kolonnen til høyre.		**I. Tillegg i nærings-inntekt**	Alle tall i denne kolonnen føres opp med positive tall. Tillegg i næringsinntekten føres i kolonnen til venstre.		**II. Fradrag i nærings-inntekt**
Tilbakeføring av enkelte inntekter og kostnader fra resultat-regnskapet	0610	Ikke fradragsberettigede representasjonskostnader		0815	Tillbakeføring av inntektsført utbytte (fylles ut av både selskaper og andre)	
	0611	Ikke fradragsberettigede kontingenter	+	0816	Resultatført konsernbidrag	+
	0620	Skattekostnad	+	0820	Negativ skattekostnad	+
	0621	Rentekostnad på utliknet skatt	+	0821	Renteinntekt på tilbakebetalt skatt	+
	0630	Underskuddsandel av investering i DS, TS og FKV (se post 8006)	+	0830	Overskuddsandel av investering i DS, TS og FKV (se post 8005)	+
	0631	Verdireduksjon av finansielle instrumenter vurdert til virkelig verdi	+	0831	Verdiøkning av finansielle instrumenter vurdert til virkelig verdi	+
	0632	Nedskriving på aksjer og andre verdipapir kostnadsført i året	+	0832	Reversering av tidligere nedskrivning på aksjer og andre verdipapir inntektsført i året	+
	0633	Regnskapsmessig tap ved realisasjon av aksjer og andre verdipapirer	+	0833	Regnskapsmessig gevinst ved realisasjon av aksjer og andre verdipapirer	+
	0635	Andel av regnskapsmessig underskudd i deltakerliknet selskap	+	0835	Andel av regnskapsmessig overskudd i deltakerliknet selskap	+
	0636	Regnskapsmessig tap ved realisasjon av andel i deltakerliknet selskap	+	0836	Regnskapsmessig gevinst ved realisasjon av andel i deltakerliknet selskap	+
	0640	Andre ikke fradragsberettigede kostnader inkl. resultatførte gaver	+	0840	Andre skattefrie inntekter	+
Poster som ikke fylles ut av enkelt-personforetak. Slike inntekter og fradrag fylles ut direkte i selvangivelsen for personlige skattytere.	0650	Skattepliktig gevinst fra RF-1059	+	0850	Fradragsberettiget tap fra RF-1059	+
	0651	Annen skattepliktig gevinst ved realisasjon av mengdegjeldsbrev og andre verdipapirer	+	0851	Annet fradragsberettiget tap ved realisasjon av mengdegjeldsbrev og andre verdipapirer	+
	0652	Skattepliktig utbytte på aksjer mv. inklusiv tillegg etter skatteloven §16-30 femte ledd	+			
	0653	3 % av netto skattefrie inntekter etter fritaksmetoden	+			
	0655	Skattemessig overskudd på andel i deltakerliknet selskap	+	0855	Skattemessig underskudd på andel i deltakerliknet selskap	+
	0656	Skattepliktig gevinst ved realisasjon av andel i deltakerliknet selskap	+	0856	Fradragsberettiget tap ved realisasjon av andel i deltakerliknet selskap	+
Poster som bare fylles ut av enkelt-personforetak. (Enkelte AS, se rettledn.)	0660	Rentekostnader ført i resultatregnskapet	+	0860	Renteinntekter ført i resultatregnskapet	+
				0861	Avkastning på livsforsikring ført i resultatregnskapet	+
				0865	Egne sykepenger ført som inntekt i resultatregnskapet	+
Andre poster	0670	Endring i midlertidige forskjeller fra post 100 i RF-1217	+	0870	Endring i midlertidige forskjeller fra post 100 i RF-1217	+
	0671	Korreksjon for foreslått utbytte fra DS og TS ved bruk av egenkapitalmetoden. (kun skattepliktig utbytte)	+	0877	Emisjons- og stiftelseskostnader	+
	0678	Inntektstillegg for privat bruk av næringsbil	+			
	0679	Andre inntekter	+	0879	Andre fradrag	+
	0900	**Sum tillegg i næringsinntekten**	=	**0910**	**Sum fradrag i næringsinntekten**	=

Beregning av næringsinntekt

0920	**Årsresultat/totalresultat fra post 9200 (side 2)**		
0900	Sum tillegg i næringsinntekten (hentes ovenfor fra summen i venstre kolonne)		+
0910	Sum fradrag i næringsinntekten (hentes ovenfor fra summen i høyre kolonne)		÷
0970	**Sum**		=
0980	For samvirke-fradragsrammen 1028) post 233	Etterbetaling, bonus ekskl. MVA til andelseiere/medlemmer. Overstiger utdelingene foretak jf. post 0320, føres differansen til inntekt i selvangivelsen (RF-	÷
0999	**Næringsinntekt/ -underskudd**	Aksjeselskaper mv. overfører beløpet til selvangivelsen (unntatt AS mv. med gjennomsnittsliknet skog og/eller reindrift som må benytte tabellen under). Deltakerliknede selskap overfører beløpet til selskapsoppgaven	=

Tabell 6-9: Andelstester for manglende tilbakeføring i næringsoppgaven side 4

Panel A: Testene gjennomført på data fra regnskapsåret 2010

Feil ved tilbakeføring av	*Utvalg*	*N_IFS*	*GjIFS*	*N_FS*	*GjFS*	*Diff*	*z-verdi*	
DiffTilbakSkatt	Store	9 743	0,156	10 956	0,167	-0,011	-2,137	**
DiffTilbakSkatt	Små	4 723	0,123	7 727	0,143	-0,021	-3,251	***
DiffTilbakSkatt	Alle	14 466	0,145	18 683	0,157	-0,012	-3,027	***
DiffTilbakFinInst	Store	9 743	0,015	10 956	0,013	0,002	1,351	
DiffTilbakFinInst	Små	4 723	0,018	7 727	0,014	0,004	1,816	*
DiffTilbakFinInst	Alle	14 466	0,016	18 683	0,013	0,003	2,031	**

Panel B: Testene gjennomført på data fra regnskapsåret 2012

Feil ved tilbakeføring av	*Utvalg*	*N_IFS*	*GjIFS*	*N_FS*	*GjFS*	*Diff*	*z-verdi*	
DiffTilbakSkatt	Store	9 743	0,117	10 956	0,135	-0,018	-3,97	***
DiffTilbakSkatt	Små	4 723	0,103	7 727	0,119	-0,016	-2,70	***
DiffTilbakSkatt	Alle	14 466	0,112	18 683	0,128	-0,016	-4,44	***
DiffTilbakFinInst	Store	9 743	0,014	10 956	0,007	0,007	5,02	***
DiffTilbakFinInst	Små	4 723	0,017	7 727	0,010	0,007	3,26	***
DiffTilbakFinInst	Alle	14 466	0,015	18 683	0,009	0,007	5,74	***

Note: DiffTilbakeSkatt og DiffTilbakFinInst er indikatorvariabler for feil i næringsoppgaven. DiffTilbakSkatt = 1 når beløpene i postene 8300, 8320, 8600 og 8620 ikke tilsvarer postene 0620 og 0820, og 0 ellers. DiffTilbakFinInst = 1 når postene 8080, 8100 og 8115 ikke tilbakeføres i postene 0631, 0831, 0832 og 0632, og 0 ellers. Avvik på mindre enn +/- kroner 1 000 blir ikke ansett som manglende tilbakeføring. N_IFS er antall selskaper som har beholdt revisor. N_FS er antall selskaper som har valgt bort revisor. GjIFS (GjFS) viser gjennomsnittsverdien til DiffTilbakSkatt og DiffTilbakFinInst til IFSene (FSene), dvs. andelen som har feil i næringsoppgaven på de to områdene. Diff = GjIFS – GjFS, dvs. forskjellen i andelene. z-verdi er realisert verdi som fremkommer ved test av om andelen med feil i næringsoppgaven blant FSene er den samme som hos IFSene. * (**) [***] indikerer signifikant koeffisient med et signifikansnivå på 0,1 (0,05) [0,01].

Resultatene i Tabell 6-9 viser at den sannsynlige årsaken til at JNI/DrInnt er signifikant lavere for fravalgselskapene er dårligere kvalitet i næringsoppgaven side 4: Feil i tilbakeføringen av skattekostnaden. Store fravalgselskaper hadde flere feil i behandlingen av skattekostnaden i næringsoppgaven i både 2010 og 2012, men andelen er større i 2012 og mer signifikant (forskjellen i andelen var 1,1 prosentpoeng i 2010 og 1,8 prosentpoeng i 2012).

Når det gjelder feilene knyttet til tilbakeføring av nedskrivninger og virkelig verdivurdering av finansielle instrumenter, er feilraten høyere hos selskapene som har beholdt revisor enn de som har valgt bort revisor. Det er imidlertid få selskaper som har avvik på behandlingen av de finansielle instrumentene, slik at feilene neppe har betydning (det er nær ti ganger så mange som har feil knyttet til skatt enn feil knyttet til finansielle instrumenter, hvilket nok skyldes at mange færre selskaper har finansielle instrumenter enn skattekostnad).

Den lavere næringsinntekten målt som JNI/DrInnt som kan påvises for store selskaper skyldes høyst sannsynlig at FSene glemmer eller unnlater å tilbakeføre skattekostnaden. Disse forglemmelsene har ingen betydning for skatteprovenyet fordi Skatteetaten automatisk korrigerer næringsoppgavene for skattytere som ikke har foretatt en tilbakeføring. Når selskapene gjør feil med skattekostnaden, som kanskje er blant de enkleste korreksjonene, kan det indikere at selskapene også har andre feil på side 4. Det gjør at man ikke bør legge avgjørende vekt på resultatene som fremkommer med JNI i telleren.

JNI/E = justert næringsinntekt i prosent av driftsinntektene: Her finner vi en negativ koeffisient for ÅretEtter, jf. panel A Tabell 6-6. Den sannsynlige forklaringen er manglende tilbakeføring på side 4 (jf. over) og høyere vekst i balansesummen sammenliknet med IFSene, jf. Tabell 6-5. Når balansen vokser raskere for FSene enn hos IFSene, vil samme utvikling i næringsinntekten relativt sett avta for FSene. Tilsvarende tester som i Tabell 6-5 med årlig endring og toårig endring i næringsinntekten (og som ikke er tabulert) viser at det ikke er noen forskjell i utviklingen i næringsinntekten mellom FSene og IFSene.

6.5.2.2 Effekter i fravalgsåret (FravalgÅr)

For de store selskapene i panel A i Tabell 6-6 er FravalgÅr signifikant positiv og ellers ikke signifikant. I alle andre spesifikasjoner er koeffisientene til FravalgÅr signifikant positiv. I fravalgsåret har derfor fravalgselskapene signifikant bedre lønnsomhet og høyere næringsinntekt. Siden estimeringen foretas på 2010 og 2012 i Tabell 6-7, er variabelen FravalgÅr ikke med i testen.

6.5.2.3 Kontrollvariablene

UrenBer og Frav#UrenBer: UrenBer er 1 for selskaper som har en uren revisjonsberetning og 0 ellers (for selskaper som har valgt bort revisor settes verdien til 1 i 2011 og 2012 dersom selskapet hadde en uren revisjonsberetning i 2010). For selskaper som kun får presiseringer eller forbehold på grunn av økonomiske problemer (dvs. forbehold/presiseringer om tap aksjekapital og usikker fortsatt drift) blir variabelen kodet med 0, dvs. at de anses som de har fått en ren revisjonsberetning. Som forklart over fanger derfor UrenBer opp andre forbehold/presiseringer enn de som er knyttet til økonomiske problemer.

I Tabell 6-6 er alle koeffisientene til UrenBer negative. Det betyr at selskaper som får merknader i revisjonsberetningen på grunn av andre årsaker enn dårlig økonomisk utvikling, har signifikant lavere lønnsomhet/næringsinntekt uavhengig om selskapet er et fravalgselskap eller ikke. Interaksjonsvariabelen Frav#UrenBer, som er 1 for fravalgselskaper som har uren revisjonsberetning, er signifikant positiv i alle tre paneler (unntatt for JNI/E, som vi ikke bør legge vekt på av grunner nevnt over). Blant selskapene som får merknader/presiseringer på grunn av andre forhold enn dårlig økonomi har altså FSene signifikant høyere lønnsomhet/næringsinntekt enn IFSene med merknader. Summen av koeffisientene til UrenBer + Frav#UrenBer er negative og de er signifikante (vi viser ikke resultatene). Vi kan derfor konkludere med at selskaper uten merknader i revisjonsberetningen har bedre lønnsomhet enn FSer med merknader, som igjen har bedre lønnsomhet enn IFSer med merknader. Basert på JÅR/DrInnt er punktestimatene som følger: IFSer som har merknader i revisjonsberetningen, utover merknader knyttet til fortsatt drift og tapt aksjekapital, har i gjennomsnitt 1,71 prosentpoeng lavere justert årsresultat i prosent av salg enn selskaper som ikke har slike merknader i revisjonsberetningen. Fravalgselskaper som har hatt slike merknader i revisjonsberetningen har (1,71 – 0,88 =) 0,83 prosentpoeng lavere justert årsresultat i prosent av salg enn selskaper som ikke har slike merknader i revisjonsberetningen.

HarBetAnm og Frav#HarBetAnm: Vi undersøker om selskaper som har betalingsanmerkninger har lavere skalert lønnsomhet/næringsinntekt, og om det er forskjell mellom FSer med betalingsanmerkninger og IFSer med betalingsanmerkninger. I motsetning til UrenBer (som kun slår ut når revisor avdekker andre forhold enn det som har betydning for fortsatt drift/tap aksjekaptal) er tolkningen mer usikker. Det skyldes at selskaper kan få betalingsanmerkninger fordi selskapene ikke er så nøye med å overholde sine forpliktelser (jf. kap. 4.3.2.3) og fordi selskapet har dårlig økonomi. Selv om vi ikke kan skille mellom de to effektene, er det likevel interessant å se om variabelen samvarierer med skalert lønnsomhet/næringsinntekt siden effekten av dårlig lønnsomhet kan forventes å slå likt inn på de avhengige variablene.

I Tabell 6-6 panel A (store selskaper) og panel C (alle selskaper) er koeffisientene til begge variablene signifikant negative når avhengig variabel er JNI/DrInnt. Med de andre avhengige variablene er resultatene mer varierte. Siden ingen av variablene er signifikante i panel B, er resultatene i utvalg Alle drevet av de store selskapene. Vi fokuseres derfor på disse selskapene.

HarBetAnm er signifikant negativ når avhengig variabel er JDR/DrInnt, JRFS/DrInnt og JNI/Drinnt. Interaksjonsvariabelen Frav#HarBetAnm er kun signifikant når avhengig variabel er JNI/Drinnt. Dette kan tyde på at betalingsanmerkninger for fravalgselskapene er systematisk knyttet til de manglende korreksjoner som gjøres på side 4 i næringsoppgaven, og at selskaper som har pådratt seg betalingsanmerkninger er mindre nøye med utfyllingen av side 4 i næringsoppgaven.

De øvrige kontrollvariablene: Lønnsomheten øker med størrelsen (LnDriftsinnt) og vekst i omsetning og eiendeler (d_Driftsinnt og d_Eiendeler). Yngre selskaper har lavere lønnsomhet enn eldre selskaper (Alder<5), men det er ingen forskjell mellom de eldste selskapene og de som er litt yngre (Alder>30). Skalert næringsinntekt avtar med økende antall ansatte (LnAntAnsatteL), høyere avskrivningsgrunnlag (VarAM/Eien), bruk av gjelden (RGBGjeld/E og IkkeRBG/E) og veksten in bruken av gjeld (d_RBGjeld/E og d_IkkeRBG/E). Alle disse effektene er som forventet.

Der er ingen signifikant effekt av å ha regnskapsfører (HarRegnFører), men fortegnet er negativt slik at tendensen er at lavere lønnsomhet på grunn av utgiftene til regnskapsførereren. Gjennomsnittsalderen på de sentrale beslutningstakerne (Alder45+ og Frav#Alder45+) eller om majoriteten av de sentrale beslutningstakerne er gift (Gifte og Frav#Gifte). Derimot finner vi at selskaper hvor den kontrollerende aksjonæren er født i Norge (uavhengig av innvandringskategori, MajFin) har høyere skalert næringsinntekt og at selskaper hvor mer enn halvparten av de sentrale beslutningstakerne er kvinner (Kvinner) har lavere skalert næringsinntekt. Interaksjonsvariablene Frav#MajFIN og Frav#Kvinner er ikke signifikante, hvilket betyr at effektene som assosieres med fødeland og kjønn er de samme hos FSene og IFSene. Fødelandseffekten gjelder også for JDR/DrInnt og JNI/DrInnt. Manglende korreksjoner på side 4 i næringsoppgaven kan ikke forklare forskjellen i JDR/DrInnt, slik at selskaper hvor majoritetseieren er født i Norge kan vise til et bedre justert driftsresultat enn majoritetseiere som ikke er født i Norge.

6.5.3 Endringer i bruttofortjenesten og konkrete kostnadsposter

Resultatene som fremkommer når de avhengige variablene i likning 1a og 1b er selskapenes bruttofortjeneste, konkrete kostnadsarter og fordringer på aksjonærene er oppsummert i Tabell 6-10. Vi viser kun koeffisienten til variabelen ÅretEtter, siden det er den som mer mest interessant siden den fanger

opp en eventuell forskjell hos fravalgselskapene sammenliknet med seg selv i tidligere perioder og med selskaper som har beholdt revisor.

Tabell 6-10: Utdrag av regresjonsresultater for tester av endring i bruttofortjeneste og endring i konkrete kostnadsposter etter fravalg av revisor.

		Panel A: 2006-2012			Panel B: 2010 og 2012		
	Forv.	*Alle*	*Store*	*Små*	*Alle*	*Store*	*Små*
BF/DrInnt	-	-0,71	2,60	-0,21	1,02**	0,65	1,59
Husleie	+	-0,05	-0,06	-0,06	-0,05	0,02	-0,18***
OPlDiett	+	-0,01	-0,02	-0,01	-0,01	0,00	-0,02**
IkkeOPlDiett	+	0,01	0,02	0,02*	0,01	0,02	0,00
DiettSum	+	0,03	-0,02	0,02	0,01	0,03*	-0,05*
Represent	+	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Kommunik	+	0,02	-0,01	0,01	-0,02	-0,01	-0,07**
AnnenKostn	+	-0,03*	-0,09**	-0,04**	-0,04**	-0,04***	-0,04
Reklame	+	0,00	0,00	0,01	0,01	0,00	0,01
DivKost	+	0,03	-0,21	-0,02	0,00	0,12*	-0,27
FordEiere/E	-	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00

Note: Tabellen viser koeffisientene og signifikansnivå (markert med stjerner) for variabelen ÅretEtter i likningene 1a og 1b. I panel A er testene og datagrunnlaget som i Tabell 6-6 og i panel B er testene og datagrunnlaget tilsvarende som i Tabell 6-7. Kolonnen Forv viser hvilket fortegn koeffisienten må ha dersom fravalgselskapene skal redusere næringsinntekten. Alle variabler unntatt fordringer på eiere og andre nærstående (FordEiere/E) er uttrykt i prosent av driftsinntektene. * (**) [***] indikerer signifikant koeffisient med et signifikansnivå på 0,1 (0,05) [0,01]. Variablene er definert i Tabell 6-1.

Tabell 6-10 oppsummerer resultatene fra 66 regresjoner. Når man vurderer resultater fra mange regresjoner, må man ta i betraktning at det er en viss sannsynlighet for signifikante koeffisienter selv om det ikke er noen systematiske effekter. Regresjonene er imidlertid ikke uavhengige av hverandre, og det gjør at det ikke er mulig å tallfeste sannsynligheten for at en andel av koeffisientene vil være signifikante. I Tabell 6-10 er 14 (8) signifikante koeffisienter med et signifikansnivå på 10 (5) prosent, men det er kun tre signifikante koeffisienter som har fortegn forenlig med at FSene har begynt å unndra skatter og avgifter. Effekten er ikke sterk (signifikant på 10-prosent nivået) og de inntrer for ikke oppgavepliktig diett (IkkeOPlDiett) i utvalget med små selskaper når estimeringsperioden er 2006 – 2012 og for sum diettkostnader (DiettSum) og diverse kostnader (DivKost) i utvalget med store selskaper når estimeringsperioden er 2010 og 2012. Små selskaper har imidlertid signifikant negativ koeffisient på sum diettkostnadene når estimeringsperioden er 2010 og 2012. Det mest påfallende med resultatene i Tabell 6-10 er at fravalgselskapenes bruk av «sekkeposten» annen kostnad (AnnenKostn) er blitt redusert etter at de valgte bort revisor (koeffisienten er signifikant negativ i fem av seks utvalg), og at det er flere fortegn som tyder på at fravalgselskapene er blitt heller mer forsiktige med å føre kostnader på selskapet enn mer aggressive.

6.5.4 Bransjeanalyser

I analysene i Tabell 6-6, Tabell 6-7 og Tabell 6-10 er estimeringen skjedd ved regresjonsanalyse med faste effekter. Stort sett opererer bedriftene i samme bransje over tid, slik at bransjetilhørighet er en fast effekt som det er kontrollert for. I dette delkapitlet skal vi likevel undersøke betydningen av bransjetilhørighet nærmere. Årsaken er muligheten for at vi kan overse bransjeeffekter fordi effektene av økte skatteunndragelser i en bransje blir kamuflert av observasjoner fra mange lovlydige selskaper. Det er velkjent at enkelte bransjer er mer forbundet med skatteunndragelser enn andre, f.eks. restaurant-, frisør- og

renholdsbransjen. For å undersøke om det foreligger bransjeforskjeller estimerer vi regresjonene per hovedbransjegruppe og per tre-sifret næringskode.

Vi bruker de samme variablene som over unntatt BF/DrInnt siden bruttofortjenesten ikke kan brukes i alle bransjer. For å bruke BF/DrInnt krever vi at selskapene må ha et varelager som utgjør mellom 2 og 60 prosent av balansesummen. Dette kravet gjør at mange bransjer, målt med tre-sifret bransjekode, må utelates fordi det blir for få observasjoner (fordi selskapene ikke har varelager/vareforbruk eller fordi det varelageret er ubetydelig eller mistenkelig stort i forhold til hva som antas å være et rimelig nivå på varelageret). Vi har estimert modellene med BF/DrInnt for de bransjene hvor det er nok observasjoner (17 av 76 bransjer), og vi finner en signifikant koeffisient på ÅretEtter i én bransje: Restauranter. Fortegnet er imidlertid motsatt av hva som kan forventes dersom fravalgselskaper starter å unndra skatt etter fravalget: Resultatene viser at fravalgselskapene har fått *høyere* bruttofortjenestemargin sammenliknet med seg selv i året før fravalget og med selskaper som har beholdt revisor.

Vi har 17 *hovednæringsgrupper* med minst 100 observasjoner i årene 2010 og 2012. For hver hovednæringsgruppe estimeres likning 1b med 15 forskjellige avhengige variabler (bruttofortjenesten utelates fordi den ikke kan brukes i alle hovednæringsgrupper). Det gir tilsammen 255 regresjoner. I Tabell 6-11 viser vi et utdrag av resultatene i de tilfellene hvor ÅretEtter er signifikant forskjellig fra null med et signifikansnivå på 10 prosent. Koeffisienten er signifikant i 25 regresjoner og 11 av koeffisientene har et fortegn som er forenlig med at fravalgselskaper har begynt å unndra skatt etter fravalget. Siden flertallet av de signifikante koeffisientene viser en utvikling som er motsatt av prediksjonen om økte skatteunndragelser, gir resultatene ingen støtte til økte skatteunndragelser etter fravalget. I tre bransjer opptrer signifikante koeffisienter relativt ofte: Jordbruk, skogbruk og fiske, Omsetning og drift av fast eiendom og Helse- og sosialtjenester, som hver er inne med fire signifikante koeffisienter. Av disse tre bransjene er det imidlertid kun Jordbruk, skogbruk og fiske som har en atferd som er forenlig med økte skatteunndragelser siden tre av fire koeffisienter har riktig fortegn i forhold til hypotesen om økte skatteunndragelser etter fravalget. I de to andre bransjene har fravalgselskapene en utvikling som er motsatt av hva vi ville ha observert dersom fravalgselskapene startet med skatteunndragelser etter fravalget. Ikke i noen av de 255 regresjonene finner vi at fravalgselskapene har signifikant lavere skattepliktig inntekt i prosent av driftsinntektene enn selskapene som har beholdt revisor (feilene som gjøres på side 4 i næringsoppgaven hva gjelder tilbakeføring av skattekostnaden bidrar til lavere næringsinntekt, men estimert på hovedbransjegruppenivå er effektene ikke signifikante).

Tabell 6-11: Utdrag av regresjonsresultater fra estimering av likning 1a per hovednæringsgruppe og hvor koeffisienten til variabelen ÅretEtter er signifikant med signifikansnivå på 0,1 eller lavere

Hovedbransjegruppe	*Avhengig var.*	*N*	*AdjR2*	*Forv.*	*Koeff.*
Jordbruk, skogbruk og fiske	AnnenKostn	948	0,211	+	-0,21*
Jordbruk, skogbruk og fiske	JDR/DrInnt	975	0,428	-	-3,54*
Jordbruk, skogbruk og fiske	JRFS/DrInnt	965	0,429	-	-3,98*
Jordbruk, skogbruk og fiske	JÅR/DrInnt	971	0,446	-	-3,36*
Industri	DivKost	3345	0,144	+	-0,65**
El-, gass-, damp- og varmtv.fors.	Kommunik	360	0,246	+	0,28**
Bygge- og anleggsvirksomhet	DiettSum	8198	0,012	+	0,08**
Bygge- og anleggsvirksomhet	IkkeOPlDiett	8282	0,015	+	0,04**
Varehandel;rep av motorvogner	AnnenKostn	10330	0,064	+	-0,06*
Varehandel;rep av motorvogner	FordEiere/E	9791	0,217	-	0,01**
Transport og lagring	Kommunik	2398	0,170	+	0,15**

Hovedbransjegruppe	*Avhengig var.*	*N*	*AdjR2*	*Forv.*	*Koeff.*
Informasjon og kommunikasjon	OPlDiett	2674	0,016	+	-0,07*
Finansiering og forsikring	Kommunik	469	0,145	+	-0,56*
Oms. og drift av fast eiendom	Husleie	14080	0,008	+	-0,11**
Oms. og drift av fast eiendom	JDR/DrInnt	14830	0,225	-	3,06***
Oms. og drift av fast eiendom	JRFS/DrInnt	14198	0,247	-	1,94**
Oms. og drift av fast eiendom	JÅR/DrInnt	14300	0,234	-	1,70**
Faglig, vitensk. og teknisk tj.	JNI/E	8998	0,458	-	-0,64**
Undervisning	DiettSum	757	0,090	+	0,35**
Helse- og sosialtjenester	AnnenKostn	3109	0,061	+	-0,10*
Helse- og sosialtjenester	Husleie	2824	0,042	+	-0,24*
Helse- og sosialtjenester	JNI/DrInnt	3274	0,296	-	1,33*
Helse- og sosialtjenester	Reklame	3154	0,017	+	0,08**
Kultur, underh. og fritidsakt.	DivKost	1084	0,118	+	1,51**
Annen tjenesteyting	JNI/E	1902	0,475	-	-0,89*

Note: Tabellen viser et utdrag av regresjonsresultatene som fremkommer når likning 1a estimeres per hovedbransjegruppe som har minst 100 observasjoner i hver av årene 2010 og 2012. N er antall observasjoner. AdjR2 er modellens forklaringsgrad, Forv. angir fortegnet på koeffisienten ÅretEtter dersom fravalgselskapene har en økonomisk utvikling etter fravalget som er forenlig med økte skatteunndragelser. Koeff er koeffisienten til variabelen ÅretEtter. Datagrunnlaget er hentet fra årene 2010 og 2012. Variablene er definert i Tabell 6-1. Estimeringsmetoden er regresjonsanalyse med faste effekter og gruppekonsistente feilledd på selskapsnivå. * (**) [***] indikerer signifikant koeffisient med et signifikansnivå på 0,1 (0,05) [0,01].

For å vurdere på om bransjeanalyser gjør at konklusjonene fra regresjonsanalysene med faste effekter må revurderes når vi gir samme bransje lik vekt, tester vi om koeffisientene fra de bransjevise regresjonene i gjennomsnitt er forskjellig fra null ved hjelp av Fama-Macbeth t-testen (Fama og MacBeth 1973). Fama-MacBeth t-testen = FM-t = avg(β) /(std(β)/sqrt(k)) hvor avg(β) er gjennomsnittlig verdi på koeffisientene til ÅretEtter, std(β) er standardavviket til de estimerte β-koeffisientene og sqrt(k) er kvadratroten av antall koeffisienter (=antall bransjer). Resultatene er vist i Tabell 6-12. Ikke for noen av de avhengige variablene gir testen signifikante utslag.

Tabell 6-12: Fama-MacBeth t-tester - hovedbransjegruppper

Avhengig var	*Gjennomsnittlig koeffisient*	*FM-t*	*p-verdi*
JDR/DrInnt	-0,339	-1,045	0,311
JRFS/DrInnt	-0,008	-0,015	0,988
JÅR/DrInnt	0,401	0,829	0,419
JNI/DrInnt	-0,407	-1,548	0,140
JNI/E	-0,141	-1,404	0,178
Husleie	-0,041	-0,899	0,381
Kommunik	-0,027	-0,652	0,523
Reklame	0,020	1,369	0,189
OPlDiett	0,012	0,778	0,447
IkkeOPlDiett	0,014	1,357	0,192
DiettSum	0,041	1,628	0,122
Represent	0,001	0,512	0,615
DivKost	0,127	0,853	0,405
GjeldEiere/E	0,000	-0,288	0,777

Note: Tabellen viser gjennomsnittlig koeffisient til varaibelen ÅretEtter i likning 1a, Fama-Macbeth t-verdien for test av om den gjennomsnittlige koeffisienten er signifikant forskjellig fra null og p-verdien for den oppgitte FM-t-verdien. FM-t = avg(β) /(std(β)/sqrt(k)) hvor avg(β) er gjennomsnittlig verdi på koeffisientene til ÅretEtter, std(β) er

standardavviket til de estimerte β-koeffisientene og sqrt(k) er kvadratroten av antall koeffiseinter (antall bransjer). Koeffisientene er hentet fra regresjoner gjennomført per hovedbransjegruppe.

Tabell 6-13 har samme oppbygning og innhold som Tabell 6-11, men estimeringen er foretatt på en finere bransjeinndeling i det vi bruker *tresifrede hovedbransjekoder*. Vi krever minst 100 observasjoner i de to årene 2010 og 2012, og det er 80 bransjer hvor dette kravet er oppfylt. Vi har 15 avhengige variabler (vi ser bort fra bruttoforjenesten), hvilket gir 1 200 regresjoner. Et utdrag av resultatene for de regresjonene hvor koeffisienten til ÅretEtter er signifikant på 10-prosentnivået er tatt med i tabellen.

Når vi gjennomfører en rekke regresjoner vil vi rent statistisk kunne forvente at noen koeffisienter blir signifikante og at fortegnene på koeffisientene er tilfeldig fordelt på positive og negative koeffisienter. Vi kjenner ikke til tester som kan si noe om hvor mange signifikante koeffisienter som kan forventes, men skal vi kunne konkludere med at det foreligger effekter må det fremkomme et mønster. Det mønsteret som avdekkes gjennom testene, taler ikke for at det foreligger systematiske effekter. Vi finner at koeffisienten til ÅretEtter er signifikant i 121 av 1200 regresjoner, og 58 (42) prosent av de signifikante koeffisientene har et fortegn som (ikke) er forenlig med at fravalgselskapene har begynt å unndra skatt. Det er imidlertid fem bransjer som er overrepresentert med signifikante utsalg og hvor mønsteret på de signifikante koeffisientene indikerer en atferd forenlig med økte skatteunndragelser etter fravalget:[61]

- Fiske og fangst: N (= antall observasjoner) = 422. Seks av seks signifikante koeffisienter indikerer en utvikling i samsvar med skatteunndragelseshypotesen. Av disse er fem knyttet til resultatbegrepene eller næringsinntekten.
- Vedlikehold og reparasjon av motorvogner. N = 812. Tre av fire signifikante koeffisienter indikerer en utvikling i samsvar med skatteunndragelseshypotesen. Et resultatmål er signifikant (JRFS/DrInnt).
- Sjøfart med passasjerer. N = 125. Fem av fem signifikante koeffisienter indikerer en utvikling i samsvar med skatteunndragelseshypotesen. Fire av de fem er knyttet til resultatbegrepene og næringsinntekten.
- Virksomhet innen film, video og tv. N = 340. Fire av fire signifikante koeffisienter indikerer en utvikling i samsvar med skatteunndragelseshypotesen. Fire av fire er knyttet til resultatbegrepene og næringsinntekten.
- Produksjon og utgivelse av musikk og lyd. N = 122. Seks av seks signifikante koeffisienter indikerer en utvikling i samsvar med skatteunndragelseshypotesen. Fire av seks er knyttet til resultatbegrepene og næringsinntekten.

Analysene på tresifret bransjenivå gjennomføres på vel 33 100 fravalgskandidater som eksisterte i årene 2009 – 2012. Hos disse observerer vi en atferd som er forenlig med økte skatteunndragelser hos vel (1696 / 2 =) 848 unike selskaper fordelt på fem bransjer. Av de undersøkte selskapene utgjør selskapene med en mistenkelig utvikling i forholdstallene 2,6 prosent.

---

[61] Bransjen Ferdiggjøring av bygninger har også flere signifikante koeffisienter i samsvar med skatteunndragelseshypotesen enn det som kan forventes. Ingen er koeffisientene er imidlertid knyttet til resultatbegrepene eller næringsinntekten, slik at de signifikante utslagene på kostnadspostene må ha blitt oppveid av reduksjon i andre kostnadsposter.

Tabell 6-13: Utdrag av regresjonsresultater fra estimering av likning 1a per 3-sifret hovednæringskode og hvor ÅretEtter er signifikant med signifikansnivå på 0,1 eller lavere

Kode	*Bransje*	*Avhengig var.*	*N*	*AdjR2*	*Forv*	*Koeff*
31	Fiske og fangst	JDR/DrInnt	422	0,513	-	-9,656***
31	Fiske og fangst	JNI/DrInnt	422	0,177	-	-10,308***
31	Fiske og fangst	JNI/E	422	0,271	-	-0,995*
31	Fiske og fangst	JRFS/DrInnt	422	0,435	-	-16,691***
31	Fiske og fangst	JÅR/DrInnt	422	0,409	-	-14,728**
31	Fiske og fangst	Reklame	421	0,102	+	0,076*
81	Bryting av stein, utv. av sand og leire	FordEiere/E	146	0,393	-	-0,036**
162	Prod. av varer av tre, kork, strå m.m	DivKost	208	0,359	+	-2,283**
282	Prod. av andre maskiner til gen. bruk	DivKost	145	0,384	+	-1,866*
282	Prod. av andre maskiner til gen. bruk	Represent	145	0,106	+	0,019*
310	Prod. av møbler	JNI/DrInnt	168	0,527	-	7,954**
310	Prod. av møbler	Reklame	152	0,338	+	-0,541*
331	Rep. av metallvarer, maskiner og utstyr	AnnenKostn	359	0,229	+	0,479***
331	Rep. av metallvarer, maskiner og utstyr	DivKost	369	0,413	+	-1,687**
351	Prod., overf. og distr. av elektrisitet	JÅR/DrInnt	326	0,405	-	-9,175*
351	Prod., overf. og distr. av elektrisitet	Kommunik	324	0,288	+	0,28**
411	Utvikling av byggeprosjekter	Kommunik	893	0,077	+	-0,337**
412	Oppføring av bygninger	JNI/E	2217	0,454	-	-1,387***
412	Oppføring av bygninger	Kommunik	2186	0,218	+	-0,151**
432	Elektrisk installasjonsarbeid, VVS	DiettSum	1929	0,047	+	0,17*
433	Ferdiggjøring av bygninger	DiettSum	899	0,047	+	0,18*
433	Ferdiggjøring av bygninger	FordEiere/E	881	0,303	-	-0,018*
433	Ferdiggjøring av bygninger	Husleie	915	0,128	+	-0,375**
433	Ferdiggjøring av bygninger	IkkeOPlDiett	904	0,027	+	0,108**
439	Annen spesialisert bygge- og anleggsvirk.	FordEiere/E	955	0,323	-	0,019**
451	Handel med motorvogner, ikke –sykler	JRFS/DrInnt	243	0,212	-	-17,075*
451	Handel med motorvogner, ikke -sykler	JÅR/DrInnt	243	0,197	-	-16,639*
452	Vedlikehold og rep. av motorvogner	AnnenKostn	790	0,038	+	-0,169*
452	Vedlikehold og rep. av motorvogner	DiettSum	798	0,121	+	0,148**
452	Vedlikehold og rep. av motorvogner	IkkeOPlDiett	799	0,106	+	0,115***
452	Vedlikehold og rep. av motorvogner	JRFS/DrInnt	812	0,355	-	-2,271*
453	Handel med deler og utstyr til motorvogner	FordEiere/E	182	0,32	-	0,052*
461	Agenturhandel	IkkeOPlDiett	475	0,076	+	0,268*
463	Engroshandel m/nærings- og nyt.-midler	IkkeOPlDiett	240	0,246	+	0,333**
463	Engroshandel m/nærings- og nyt.-midler	Reklame	239	0,196	+	0,668***
464	Engroshandel m/husholdningsv. m.m.	AnnenKostn	896	0,129	+	-0,241**
464	Engroshandel m/husholdningsv. m.m.	DivKost	901	0,188	+	-1,231*
464	Engroshandel m/husholdningsv. m.m.	Represent	848	0,05	+	-0,022*
465	Engroshandel m/IKT-utstyr	FordEiere/E	279	0,311	-	0,041**
465	Engroshandel m/IKT-utstyr	JNI/E	314	0,6	-	2,753**
465	Engroshandel m/IKT-utstyr	OPlDiett	262	0,109	+	0,341**
466	Engroshandel m/andre maskiner	IkkeOPlDiett	844	0,077	+	-0,217***
469	Engroshandel – uspesifisert	FordEiere/E	253	0,296	-	0,044*
469	Engroshandel – uspesifisert	IkkeOPlDiett	258	0,287	+	-0,285*
471	Butikkhandel m/bredt utvalg	IkkeOPlDiett	343	0,103	+	-0,111*
471	Butikkhandel m/bredt utvalg	Represent	342	0,285	+	0,017**
472	Butikkhandel m/nærings- og nyt. midler	DiettSum	172	0,316	+	-0,278**
472	Butikkhandel m/nærings- og nyt. midler	DivKost	170	0,45	+	-1,594*
472	Butikkhandel m/nærings- og nyt. midler	OPlDiett	169	0,248	+	-0,171*
475	Butikkhandel m/andre husholdningsvarer	Kommunik	1028	0,177	+	-0,179*
476	Butikkhandel m/bøker, musikkartk. m.m.	FordEiere/E	428	0,329	-	0,027**
476	Butikkhandel m/bøker, musikkartk. m.m.	Kommunik	463	0,384	+	-0,256**
479	Detaljhandel utenom utsalgssted	OPlDiett	248	0,138	+	0,261*

Kode	*Bransje*	*Avhengig var.*	*N*	*AdjR2*	*Forv*	*Koeff*
479	Detaljhandel utenom utsalgssted	Represent	269	0,096	+	-0,031**
501	Sjøfart med passasjerer	JDR/DrInnt	125	0,526	-	-20,388***
501	Sjøfart med passasjerer	JNI/DrInnt	125	0,535	-	-14,665**
501	Sjøfart med passasjerer	JRFS/DrInnt	125	0,232	-	-34,665**
501	Sjøfart med passasjerer	JÅR/DrInnt	125	0,184	-	-34,478**
501	Sjøfart med passasjerer	Represent	119	0,417	+	0,035**
522	Andre tjenester knyttet til transport	DiettSum	357	0,071	+	-0,547**
551	Hotellvirksomhet	AnnenKostn	262	0,218	+	0,389*
552	Drift av vandrerhjem og ferieleiligheter	JÅR/DrInnt	170	0,601	-	11,593*
553	Drift av cirkampingplasser og turisthytter	AnnenKostn	226	0,242	+	-0,508**
561	Restaurantvirksomhet	Reklame	1027	0,058	+	0,125*
562	Cateringvirksomhet og kantiner	Husleie	168	0,231	+	-1,103*
581	Utgivelse av bøker, tidsskrifter m.m	AnnenKostn	394	0,266	+	0,35*
581	Utgivelse av bøker, tidsskrifter m.m	JNI/DrInnt	419	0,273	-	7,39*
582	Utgivelse av programvare	Kommunik	192	0,304	+	-0,882*
591	Virksomhet innen film, video og tv	JDR/DrInnt	340	0,392	-	-8,422**
591	Virksomhet innen film, video og tv	JNI/DrInnt	340	0,413	-	-11,105**
591	Virksomhet innen film, video og tv	JRFS/DrInnt	340	0,224	-	-16,53**
591	Virksomhet innen film, video og tv	JÅR/DrInnt	340	0,245	-	-18,585**
592	Prod. og utgivelse av musikk og lyd	DiettSum	100	0,509	+	1,638**
592	Prod. og utgivelse av musikk og lyd	IkkeOPlDiett	98	0,342	+	0,71*
592	Prod. og utgivelse av musikk og lyd	JDR/DrInnt	122	0,633	-	-14,033**
592	Prod. og utgivelse av musikk og lyd	JNI/DrInnt	122	0,684	-	-15,675**
592	Prod. og utgivelse av musikk og lyd	JNI/E	121	0,724	-	-3,926*
592	Prod. og utgivelse av musikk og lyd	JRFS/DrInnt	122	0,339	-	-14,04*
620	Tjenester tilknyttet informasjonstekn.	OPlDiett	1461	0,029	+	-0,151***
631	Databehandling, drift av webportaler m.m.	JRFS/DrInnt	171	0,363	-	-21,036*
631	Databehandling, drift av webportaler m.m.	JÅR/DrInnt	171	0,367	-	-19,497*
643	Verdipapirfond, investeringsingsselskaper	Represent	282	0,105	+	0,038**
662	Tjenester tilknyttet forsikring/pensjon	JDR/DrInnt	161	0,575	-	13,189***
662	Tjenester tilknyttet forsikring/pensjon	JNI/DrInnt	161	0,37	-	13,125*
662	Tjenester tilknyttet forsikring/pensjon	OPlDiett	127	0,272	+	0,342*
681	Kjøp og salg av fast eiendom	FordEiere/E	1938	0,164	-	-0,014**
681	Kjøp og salg av fast eiendom	Husleie	1933	0,028	+	-0,562***
681	Kjøp og salg av fast eiendom	JDR/DrInnt	2063	0,241	-	4,933***
682	Utleie av fast eiendom	JDR/DrInnt	12108	0,223	-	2,654***
682	Utleie av fast eiendom	JRFS/DrInnt	12108	0,124	-	4,318**
682	Utleie av fast eiendom	JÅR/DrInnt	12108	0,112	-	3,986**
683	Oms. og drift av fast eiend. på oppdrag	AnnenKostn	596	0,055	+	-0,354*
683	Oms. og drift av fast eiend. på oppdrag	IkkeOPlDiett	641	0,036	+	0,132**
692	Regnskap, revisjon og skatterådgivning	JNI/DrInnt	212	0,161	-	-17,576*
692	Regnskap, revisjon og skatterådgivning	JRFS/DrInnt	212	0,271	-	-40,813**
692	Regnskap, revisjon og skatterådgivning	JÅR/DrInnt	212	0,27	-	-39,138**
711	Arkitektvirk. og tekn. konsulentvirksomhet	JNI/DrInnt	3675	0,372	-	-2,056*
711	Arkitektvirk. og tekn. konsulentvirksomhet	JNI/E	3675	0,523	-	-0,977***
731	Annonse og reklamevirksomhet	AnnenKostn	560	0,107	+	0,392*
741	Spes. designvirk. (interiørdesign/-arkitekt)	JÅR/DrInnt	539	0,494	-	-4,783*
749	Annen faglig, vitensk. og teknisk virksomhet	JDR/DrInnt	520	0,506	-	-6,118*
749	Annen faglig, vitensk. og teknisk virksomhet	Kommunik	489	0,213	+	0,584**
750	Veterinærtjenester	JDR/DrInnt	210	0,736	-	-3,889**
750	Veterinærtjenester	JNI/E	210	0,774	-	-1,685*
791	Reisebyrå- og reisearrangørvirksomhet	Husleie	175	0,323	+	0,903**
799	Annen arrangørvirksomhet	OPlDiett	155	0,141	+	-0,508**
812	Rengjøringsvirksomhet	Kommunik	352	0,264	+	-0,426**
855	Annen undervisning	DiettSum	645	0,097	+	0,329*

Kode	*Bransje*	*Avhengig var.*	*N*	*AdjR2*	*Forv*	*Koeff*
869	Andre helsetj (fysi., hjemmesykep., psyk.)	DiettSum	1016	0,051	+	0,259*
869	Andre helsetj (fysi., hjemmesykep., psyk.)	JNI/DrInnt	1083	0,323	-	2,83*
869	Andre helsetj (fysi., hjemmesykep., psyk.)	Reklame	990	0,056	+	0,168*
889	Andre sos.tj. (barneh., fritidskl. m.m.)	Husleie	351	0,093	+	-0,459*
889	Andre sos.tj. (barneh., fritidskl. m.m.)	JDR/DrInnt	365	0,52	-	4,12**
889	Andre sos.tj. (barneh., fritidskl. m.m.)	JNI/DrInnt	365	0,49	-	3,633**
889	Andre sos.tj. (barneh., fritidskl. m.m.)	JRFS/DrInnt	365	0,472	-	3,871**
889	Andre sos.tj. (barneh., fritidskl. m.m.)	JÅR/DrInnt	365	0,509	-	3,008**
900	Kunst&underholdning (musikk, litt., scene,..)	DivKost	477	0,224	+	2,197**
931	Idrettslag, fritidsklubber,treningssenter	JRFS/DrInnt	452	0,301	-	-5,507*
931	Idrettslag, fritidsklubber,treningssenter	JÅR/DrInnt	452	0,267	-	-6,228**
931	Idrettslag, fritidsklubber,treningssenter	Represent	436	0,092	+	-0,027*
932	Opplevelsesaktiviteter/fornøyelsesparker	IkkeOPlDiett	130	0,376	+	0,499***

Note: Tabellen tilsvarer Tabell 6-11, men estimeringen er skjedd per tre-sifret hovednæringsgruppe. Se noten til Tabell 6-11 for forklaringer.

Som for regresjonene per hovedbransjegruppe har vi testet om koeffiseintene til ÅretEtter estimert på tre-sifret bransjekode i gjennomsnitt er signifikant forskjellig fra null ved hjelp av Fama-MacBeth t-testen. Resultatene er vist i Tabell 6-15. Igjen av de gjennomsnittlige koeffisientene er signifikant forskjellig fra null.

Tabell 6-14: Utdrag av regresjonsresultater fra estimering av likning 1a per 3-sifret

Avhengig var:	*Gjennomsnittlig koeffisient*	*FM-t*	*p-verdi*
AnnenKostn	-0,024	-0,937	0,352
DiettSum	0,043	1,320	0,191
DivKost	0,022	0,157	0,875
GjeldEiere/E	0,002	1,070	0,288
Husleie	0,010	0,167	0,868
IkkeOPlDiett	0,029	1,527	0,131
JDR/DrInnt	-0,609	-1,209	0,231
JNI/DrInnt	-0,830	-1,506	0,136
JNI/E	0,045	0,318	0,752
JRFS/DrInnt	-0,500	-0,361	0,719
JÅR/DrInnt	-2,286	-0,711	0,480
Kommunik	0,013	0,409	0,683
OPlDiett	0,001	0,092	0,927
Reklame	-0,358	-1,490	0,140
Represent	-0,219	-0,929	0,356

Note: Tabellen viser gjennomsnittlig koeffisient til varaibelen ÅretEtter i likning 1a, Fama-Macbeth t-verdien for test av om den gjennomsnittlige koeffisienten er signifikant forskjellig fra null og p-verdien for den oppgitte FM-t-verdien. FM-t = avg(β) /(std(β)/sqrt(k)) hvor avg(β) er gjennomsnittlig verdi på koeffisientene til ÅretEtter, std(β) er standardavviket til de estimerte β-koeffisientene og sqrt(k) er kvadratroten av antall koeffiseinter (antall bransjer).

6.5.5 Selvseleksjon

Det er ikke tilfeldig hvilke selskaper som velger bort revisor og hvilke som beholder revisor, og i det utvalget med fravalgskandidater vi analyserer kan vi anta at det er selskapene selv som tar beslutningen (siden vi blant annet har fjernet datterselskaper og selskaper med vekstambisjoner som gjør at de raskt kommer over terskelverdiene). Dette gjør at resultatene kan skyldes selvseleksjon, dvs. valg som fravalgskandidatene gjør og som har sammenheng med andre årsaker enn det vi har lagt til grunn i testene og ved tolkningen av resultatene. For å undersøke hvilken betydning selvseleksjon kan ha, sammenlikner vi den økonomiske

utviklingen til fravalgselskapene med den økonomiske utviklingen til selskaper som *ikke* har hatt muligheten til å velge bort revisor fordi deres omsetning er for høy (de må oppfylle alle andre kriterier som er brukt for identifisere fravalgskandidater). For selskaper over terskelverdiene er det ingen selvseleksjonsproblemer siden ingen av disse har kunnet velge bort revisor. Spørsmålet blir så om fravalgselskapenes økonomiske utvikling etter fravalget er signifikant forskjellig fra den økonomiske utviklingen til selskapene som akkurat er for store til å kunne velge bort revisor.

Analysen følger samme mønster som over, men utvalget er forskjellig: Vi estimerer 1a og 1b på et utvalg som består av selskaper med omsetning mellom 3 og 7 millioner kroner i årene 2010 og 2012, og hvor alle fravalgskandidater som har beholdt revisor er ekskludert. Dermed sitter vi igjen med to typer selskaper: (i) Fravalgskandidatene i 2011 med omsetning i 2010 og 2012 på minst 3 millioner kroner som har valgt bort revisor, og (ii) selskaper med omsetning under 7 millioner som ikke er morselskap eller datterselskap, advokatfirma eller som har konsesjon fra Finanstilsynet. Resultatene oppsummeres i Tabell 6-15. Det relevante sammenlikningsgrunnlaget er resultatene for store selskaper i Tabell 6-6 og Tabell 6-7, hvor vi fant at store og relativt unge fravalgselskaper ser ut til å glemme eller unnlate å gjøre korreksjoner på side 4 i næringsoppgaven.

Tabell 6-15: Utdrag av regresjonsresultater fra sammenlikninger av resultatstørrelser og næringsinntekt til fravalgselskaper med selskaper like over terskelverdien knyttet til omsetning.
Panel A: Utvalget består av (i) fravalgskandidater i 2011 som har valgt bort revisor i 2011 og som har en omsetning på minst 3 millioner kroner i 2010 og 2012, og (ii) selskaper som ikke er morselskap eller datterselskap, som ikke er advokatfirma eller har konsesjon fra Finanstilsynet og som har driftsinntekter under 7 millioner kroner i 2010 og 2012. Estimeringsperiode: 2006-2012.

	JDR/DrInnt	JRFS/DrInnt	JÅR/DrInnt	JNI/DrInnt	JNI/E
ÅretEtter	0,42**	0,10	0,27	-0,17	-0,07
	(1,99)	(0,31)	(1,00)	(-0,73)	(-0,63)
DiffFravalgÅr	0,71***	0,18	0,25	0,44**	0,05
	(3,83)	(0,61)	(0,92)	(2,26)	(0,51)
Frav#UrenBer	0,86***	1,23**	0,98**	0,87***	0,23
	(3,24)	(2,53)	(2,25)	(3,00)	(1,34)
UrenBer	-0,92***	-1,49***	-1,35***	-0,83***	-0,63***
	(-5,71)	(-4,21)	(-4,24)	(-4,79)	(-6,51)
Frav#BetAnm	-0,02	-0,04	-0,02	0,40	-0,19
	(-0,06)	(-0,09)	(-0,05)	(1,00)	(-0,76)
HarBetAnm	-0,22	-0,43	-0,40	-0,57**	-0,17
	(-1,07)	(-1,40)	(-1,46)	(-2,21)	(-1,37)
R-squared	0,350	0,179	0,164	0,288	0,462
Antall obs.	45824	45862	45862	45781	45858
Ant. selskaper	13244	13251	13251	13236	13251
Min. ant. obs.	1	1	1	1	1
Gjsn. ant. obs.	3,46	3,46	3,46	3,46	3,46
Maks. ant. obs.	7	7	7	7	7

Panel B: Tilsvarende panel A, men omsetningsgrensene er minst 4 og under 6 millioner kroner. Estimeringsperiode: 2006-2012.

	JDR/DrInnt	JRFS/DrInnt	JÅR/DrInnt	JNI/DrInnt	JNI/E
ÅretEtter	0,61*	0,18	0,26	-0,10	-0,06
	(1,86)	(0,35)	(0,60)	(-0,29)	(-0,32)
DiffFravalgÅr	0,48*	-0,09	0,07	0,46	0,07
	(1,66)	(-0,19)	(0,16)	(1,52)	(0,39)
Frav#UrenBer	0,80*	0,34	0,26	0,52	-0,03

	(1,71)	(0,49)	(0,42)	(0,96)	(-0,10)
UrenBer	-0,74***	-0,82**	-0,80***	-0,51**	-0,42***
	(-3,57)	(-2,49)	(-2,67)	(-2,14)	(-3,14)
Frav#BetAnm	0,01	0,64	0,38	0,42	-0,40
	(0,01)	(0,95)	(0,65)	(0,68)	(-0,97)
HarBetAnm	-0,26	-1,02**	-0,77**	-0,94**	-0,34*
	(-0,90)	(-2,48)	(-2,19)	(-2,42)	(-1,93)
R-squared	0,333	0,163	0,147	0,273	0,465
Antall obs.	21710	21732	21732	21692	21730
Ant. selskaper	8566	8574	8574	8558	8574
Min. ant. obs.	1	1	1	1	1
Gjsn. ant. obs.	2,53	2,53	2,53	2,53	2,53
Maks. ant. obs.	7	7	7	7	7

Panel C: Tilsvarende panel A, men datagrunnlaget er hentet fra 2010 og 2012.

	JDR/DrInnt	JRFS/DrInnt	JÅR/DrInnt	JNI/DrInnt	JNI/E
ÅretEtter	0,20	-0,10	-0,01	-0,42	-0,16
	(0,85)	(-0,26)	(-0,02)	(-1,60)	(-1,04)
R-squared	0,370	0,212	0,200	0,314	0,458

Panel D: Tilsvarende panel B, men datagrunnlaget er hentet fra 2010 og 2012.

	JDR/DrInnt	JRFS/DrInnt	JÅR/DrInnt	JNI/DrInnt	JNI/E
ÅretEtter	-0,26	-0,54	-0,48	-0,92**	-0,32
	(-0,61)	(-1,05)	(-1,08)	(-1,98)	(-1,34)
R-squared	0,289	0,266	0,274	0,251	0,449

Note: Forskjellen mellom panel A og B (C og D) vis a vis Tabell 6-6 (Tabell 6-7) er utvalgskriteriene. I denne tabellen sammenliknes selskaper som har valgt bort revisor og som har omsetning nær terskelverdien på 5 millioner kroner i 2010 og 2012 med selskaper som har omsetning i 2010 og 2012 som er rett over terskelverdiene.

Resultatene i panel A, B og C i Tabell 6-15 gir ingen støtte til påstanden om at store fravalgselskaper har en dårligere utvikling i resultat eller næringsinntekt enn selskaper som ligger rett over terskelverdien. Dog finner vi denne effekten i panel D, hvor kriteriene for inkludering i utvalget er omsetning mellom 3 og 7 millioner kroner. Siden den negative effekten inntrer for næringsinntekten i utvalget som er mest likt utvalget som er brukt i Tabell 6-6 og Tabell 6-7 og ikke for de andre resultatstørrelsene, har vi et mønster i resultatene som er lik det som fremkommer når fravalgselskapenes økonomiske utvikling sammenliknes med den økonomiske utviklingen til fravalgskandidatene som ikke har foretatt fravalg. Vi kan derfor utelukke at resultatene skyldes selvseleksjonsproblemer.

6.6 Konkluderende merknader

I dette kapitlet har vi undersøkt om fravalgselskapenes økonomiske utvikling er forenlig med at selskaper som velger bort revisor begynner med skatteunndragelser, eventuelt at de øker omfanget på skatteunndragelsene sammenliknet med nivået det lå på mens fravalgselskapene fortsatt hadde revisor.

Den generelle konklusjonen er at vi ikke finner resultater som støtter antakelsen om økte skatteunndragelser i etterkant av fravalg. I Tabell 6-6 og Tabell 6-7 har vi flere resultater som indikerer at fravalgselskapene har høyere driftsresultat enn selskapene som har beholdt revisor. Det samme skjer når fravalgselskapene sammenliknes med selskapene som ligger rett over terskelverdien for fravalg knyttet til omsetningen. Resultatene tyder på det motsatte av økte skatteunndragelser og indikerer i stedet at fravalgselskapene har hatt en økonomisk utvikling som er høyere enn det sparte revisjonshonoraret. Blant annet ser vi en effekt i at fravalgselskapene i mindre grad bruker posten 7700 Annen kostnad etter fravalget. Vi finner også at

relativt unge fravalgselskaper har flere feil på side 4 i næringsoppgaven, og som fører til at deres næringsinntekt blir lavere enn hos sammenliknbare selskaper. En feil som går igjen er manglende tilbakeføring av skattekostnaden, som er en formell feil som ikke har betydning for selskapenes skattepliktige inntekt siden Skatteetaten automatisk korrigerer for den manglende korreksjonen på skattyters hånd.

I seks bransjer kan vi påvise en utvikling i forholdstallene som er forenlig med økte skatteunndragelser. Dette gjelder bransjene fangst og fiske (bransjekode 31), vedlikehold og reparasjon av motorvogner (bransjekode 452), sjøfart med passasjerer (bransjekode 591), virksomhet innen film, video og tv (bransjekode 591) og produksjon og utgivelse av musikk og lyd (bransjekode 592). Av de undersøke selskapene representerer disse bransjene 2,6 prosent.

Analysene gjennomføres på data til og med 2012, dvs. ett år etter at selskapene foretok fravalg. Det er mulig at selskapene er forsiktige med å prøve seg på skatteunndragelser så nært opp til fravalgsbeslutningen siden de kan være usikre på hvordan skattemyndighetene vil innrette kontrollvirksomheten. Alternativt kan fravalgselskapene være dominert av selskaper hvor eierne tror eller vet at selskapet ikke driver med skatteunndragelser. Siden utvalgsperioden er kort, er det for tidlig å trekke sikre konklusjoner om hvilken effekt fravalgsordningen kan ha for selskapenes skatteatferd på sikt.

7 Skatteetatens avdekkingskontroller

7.1 Innledning og sammendrag

Skatteetaten ble gjennom tildelingsbrevet for 2011 bedt om å registrere endringer i regnskapskvaliteten hos selskaper som foretok fravalg. Formålet var å undersøke om fravalg påvirket regnskapskvaliteten. Undersøkelsen skulle legges opp slik at resultatene var generaliserbare. For å sikre at resultatene er representative, utarbeidet Statistisk Sentralbyrå (SSB), i «Forprosjekt. Bortfall av revisorplikt for mindre aksjeselskaper», en seleksjonsplan slik at Skatteetaten på en hensiktsmessig måte kunne plukke ut selskaper for inspeksjon (Fjærli og Raknerud 2012 s. 1-2). Inspektørene fra skattemyndighetene gjennomførte så avdekkingskontroller på de utvalgte selskapene for å innhente data med hensikt å evaluere den nye reformen. Det endelige utvalget består av 1 394 selskaper som er kontrollert i tre år (2009, 2010 og 2011) og 796 selskaper som er kontrollert i fire år (2009, 2010, 2011 og 2012).

Kontrollen besto av skjema i Excel med omlag 80 spørsmål og kontrollpunkter knyttet til selskapets regnskaps- og bokføringsrutiner. Hver kontroll tok i gjennomsnitt 3,5 dager, og de ble delvis gjennomført ved stedlig besøk hos de kontrollerte selskapene. Sammenliknet med en gjennomsnittlig revisjon, brukte inspektørene i gjennomsnitt 10 timer mer enn det en revisor bruker på en gjennomsnittlig revisjon av et selskap som har beholdt revisor.[62] Inspektørene fikk et godt inntrykk av hvordan den næringsdrivende hadde innrettet bokføringen og regnskapsrapporteringen, og det ble også gjennomført stikkprøvekontroller av bilag for å undersøke om kvaliteten på bilagene er i samsvar med de krav som stilles. Basert på de utførte kontrollpunktene har vi laget indekser som måler kvaliteten på dokumentasjonen av bokførte opplysninger og bokførings- og regnskapssystemene/-rapporteringen, heretter kalt kvaliteten på bedriftens interne regnskapssystem. Vi bruker interne regnskapssystem for å skille mellom regnskapskvalitet (jf. kapittel 8) og kvaliteten på pliktig rapportering (jf. kapittel 9).

Vi har tre hovedresultater. Det første er at de selskapene som velger bort revisor («fravalgselskapene») har lavere kvalitet i sine interne regnskapssystemer enn de som ikke velger bort revisoren, alt annet likt. Kvalitetsforskjellen er dog ganske beskjeden. Vi måler kvaliteten av regnskapssystemet ved hjelp av en indeks som går fra 0 til 1 og hvor en høyere verdi indikerer bedre kvalitet. Den gjennomsnittlige verdien for alle selskapene er 0,868. Fravalgselskapenes gjennomsnitt er 0,5 prosentpoeng lavere, alt annet likt.

Det andre hovedresultatet er at kvalitetsforskjellen mellom fravalgselskapene og ikke-fravalgselskapene øker etter at fravalgselskapene ikke lenger velger å la seg revidere. Reduksjonen i kvaliteten er ganske stor. I årene når fravalgselskapene ikke blir revidert reduseres kvalitetsindeksen med 2,0 prosentpoeng. Dette resultatet er i overensstemmelse med antakelsen om at revisorer kan hjelpe selskaper til å holde høy kvalitet i de interne regnskapssystemene.

Det tredje hovedresultatet er at de fravalgselskapene som bruker ekstern hjelp til å utarbeide årsregnskapet har en mindre nedgang i kvaliteten når de ikke blir revidert. I årene når fravalgselskapene ikke blir revidert,

---

[62] I 2012 var det gjennomsnittlige revisjonshonoraret for selskapene som hadde beholdt revisor kroner 12 900 (se Tabell 10-4). Basert på et årsverk på 1 695 timer (wikepedia.no) og Finanstilsynet (20015, tabell 6 og 8) blir den gjennomsnittlige timeprisen for revisjonstjenester 885 kroner i 2012. Gjennomsnittlig tidsforbruk for en revisor blir (12 900/885 =) 14,6 timer. Inspektørene brukte i cirka 25 timer per kontroll.

er kvalitetsindeksen 2,9 prosentpoeng høyere for de fravalgselskapene som benytter ekstern hjelp enn for fravalgselskapene som ikke bruker ekstern hjelp. Ettersom indeksen går ned med bare 2,0 prosentpoeng når fravalgselskapene ikke blir revidert, tyder dette på at bruken av ekstern hjelp kompenserer fullt for kvalitetsnedgangen som skjer etter at fravalgselskapene ikke blir revidert. Kvalitetsnedgangen i det interne regnskapssystemet skyldes derfor kun de fravalgselskapene som ikke bruke ekstern hjelp til å utarbeide årsregnskapet.

I tillegg til å analysere den generelle kvaliteten ved å se alle punktene i kontrollskjemaet under ett, analyserer vi hvert av de sju hovedtemaene i undersøkelsen separat. Vi finner at resultatene vi har rapportert ovenfor skyldes hovedtema tre, «System for bokføring og regnskapsrapportering». Spørsmålene i dette temaområdet gjelder i stor grad om selskapenes rutiner sikrer overholdelse av de grunnleggende bokføringsprinsippene og riktig behandling av merverdiavgiften og lønnsoppgavepliktige ytelser. Dette er områder hvor det er lett å gjøre feil for personer som ikke har spesialkompetanse innen regnskap, bokføring og skatt/avgift, slik revisorene har. På de andre områdene er det enklere for selskapene å oppfylle kravene til god kvalitet uten hjelp av revisor fordi regelverket er enklere og mer oversiktlig. F.eks. er det enklere å overholde kravene som stilles når selskapet har kassaomsetning enn å sørge for korrekt spesifikasjon av inngående og utgående merverdiavgift samt grunnlaget for avgiften per periode etter kontoene i regnskapssystemet. Sistnevnte krav krever regnskapskompetanse, men det er ikke i samme grad nødvendig for å sikre korrekt behandling av kassaomsetningen. Vi finner altså at reduksjonen i kvaliteten inntrer på det området hvor tapet av revisorens kompetanse som følge av å ikke bli revidert kunne forventes å være størst. Vi finner ingen tegn til at det å ikke bli revidert fører til en kvalitetsnedgang på noen av de seks andre hovedtemaene, uansett om vi analyserer hvert tema separat eller kombinert på ulike måter.

I diskusjonen forut for innføringen av fravalgsordningen ble det vist til danske undersøkelser av effekten av fravalg av revisor. Hovedkonklusjonen i de danske evalueringene er at «[f]ejlandelen i de ikke-reviderede årsrapporter er stort set på niveau med fejlandelen i de frivilligt reviderede årsrapporter fra helt små virkomheder, hvis der korrigeres for fejl i formell oplysningskrav vedrørende fravalg av revision» (Ervervstyrelsen, 2014 s. 1). De danske evalueringene er langt mindre grundige enn avdekkingskontrollen som Skatteetaten har gjennomført. For at det skal være mulig å vurdere resultatene fra de danske og norske undersøkelsene opp mot hverandre, gir vi en relativt bred presentasjon av de danske undersøkelsene.

I forbindelse med kontrollene ble det avdekket formelle og materielle pliktbrudd, og det ble utferdiget bokføringspålegg og regnskapsmerknader samt endringer av likning med påfølgende tilleggsskatt (for brudd på ligningsloven) og tilleggsavgift (for brudd på merverdiavgiftsloven). Vi omtaler disse konsekvensene i kapittel 3 og kapittel 16.

Resten av kapitlet består av åtte deler. Litteraturoversikten og hypoteser finnes i kapittel 7.2. Forklaringen på hvordan avdekkingskontrollene ble planlagt og gjennomført gis i kapittel 7.3. Hvordan vi måler kvaliteten på det interne regnskapssystemet forklares i kapittel 7.4. Testene forklares i kapittel 7.5 mens resultatene presenteres i kapittel 7.6. Kapittel 7.7 gir en utvidet beskrivelse av kjennetegnene ved fravalgselskapene og ikke-fravalgselskapene. De danske undersøkelsene presenteres i kapittel 7.8 Konkluderende merknader finnes i kapittel 7.9.

7.2 Litteratur og hypoteser

7.2.1 Relatert litteratur

Vi trekker på litteratur som har to forskjellige utgangspunkter. Det første er artikler som fokuserer på faktorer som påvirker kvaliteten på selskapenes internkontroll og interne regnskapssystemer generelt. Kinney og McDaniel (1989) finner at selskaper med korrigerte årsrapporter («restatements») generelt er mindre og har lavere lønnsomhet.[63] DeFond og Jiambavlo (1991) finner at en diffus eierstruktur, lavere inntjeningsvekst, bruk av inntektsøkende alternative regnskapsrutiner og tilstedeværelse av et revisjonsutvalg er knyttet til korrigerte årsrapporter. Med hensyn til internkontrollen finner Doyle, Ge og McVay (2007b) at større, eldre, mindre lønnsomme og mer komplekse selskaper avdekker flere vesentlige svakheter i internkontrollen. Krishnan (2005) finner at et sterkere revisjonsutvalg fører til færre problemer med internkontrollen.

Det andre utgangspunktet er artikler som fokuserer på hvordan revisorer påvirker den regnskapsmessige kvaliteten. Tidligere studier (f.eks, Francis og Krishnan (1999), Francis, Maydew og Sparks (1999), se også DeFond, Erkens og Zhang (2014) for en gjennomgang) har funnet at høykvalitetsrevisorer er forbundet med høyere regnskapskvalitet (se Lawrence, Minutti-Meza og Zhang (2011) for et unntak). Big N revisjonsselskaper er brukt som indikator på at revisoren er av høy kvalitet. Få studier har imidlertid undersøkt virkningen som revisor har på internkontrollen. Et eksempel er Doyal et al. (2007b) som har undersøkt hvordan eierstyring påvirker kvaliteten på internkontrollen. Dog er målet Doyel et al. bruker for eierstyring en sammensatt variabel som består av 51 forskjellige faktorer, hvorav revisor kun er en av disse variablene.

Hovedforskjellen mellom vår analyse og de nevnte artiklene er vårt eksplisitte fokus på hvordan revisorer påvirker kvaliteten på selskapenes interne regnskapssystem og dermed internkontrollen. Irland og Lennox (2002) finner at Big N selskapene selger sine tjenester med en premie (et tillegg), i overenstemmelse med oppfatningen av at disse selskapene bruker mer ressurser på revisjonen og dermed kan levere tjenester av bedre kvalitet. I tillegg fokuserer ikke de nevnte studiene på de underliggende mekanismene som kan forklare hvorfor høyere kvalitet på revisorene fører til økt regnskapskvalitet. Vi fokuserer eksplisitt på sammenhengen mellom et selskaps valg av revisjon og kvaliteten på selskapets interne regnskapssystem. Gitt at bedre interne bokførings- og regnskapsrutiner er knyttet til høyere regnskapskvalitet (Doyle et al. (2007a); Ashbaugh-Skaife et al. (2008); Prawitt, Smith, og Wood (2009)), undersøker vi en mulig mekanisme for hvordan revisjonen påvirker regnskapskvaliteten.

7.2.2 Hypoteser

Vi har tre hypoteser knyttet til sammenhengen mellom revisjon og kvaliteten på bedriftens interne regnskapssystem.

Den første hypotesen er at selskapene som har valgt bort revisor har lavere kvalitet på regnskapssystemet enn selskaper som beholder revisor også mens de har revisor. Revisorer legger til rette for ekstern

[63] Vi oversetter «restatements» med korrigerte årsrapporter. «Restatements» foreligger når selskaper må trekke tilbake en offentliggjort årsrapport grunn av feil for så å publisere enn rettet versjon.

overvåkning ved å gi tredjeparter bedre informasjon om selskapet. Selskaper som er villige til å ta kostnader knyttet til revisjon selv om det ikke er nødvendig, kan være villige til å gjøre andre kostbare investeringer som tilrettelegger for ekstern overvåkning – for eksempel interne regnskapssystemer av bedre kvalitet. Derfor undersøker vi følgende hypotese (alle hypoteser er presentert på alternativ form):

H1: Alt annet likt, selskapene som velger bort revisjon har lavere kvalitet på regnskapssystemet enn reviderte selskaper.

Den andre hypotesen er at selskaper som har valgt bort revisor opplever en nedgang i kvaliteten på regnskapssystemet etter at revisoren ikke lenger overvåker selskapet eller bruker informasjon fra regnskapssystemet. Revisorer kan tilføre nyttig kompetanse som hjelper selskapene til å holde høy kvalitet på regnskapssystemet og internkontrollen (Doyle et al. (2007a); Ashbaugh-Skaife et al. (2008); Prawitt, Smith, og Wood (2009)). Selskaper som velger bort revisor mister (potensielt) denne ekspertisen. Derfor forventer vi at fravalgselskapene ikke bare har lavere regnskapskvalitet generelt (H1), men at forskjellen i regnskapskvalitet øker etter at revisoren faktisk ikke lenger benyttes.

H2: Alt annet likt, kvaliteten på regnskapssystemene i fravalgselskapene reduseres relativt til de reviderte selskapene etter at fravalgselskapet ikke lenger benytter revisor.

Den tredje hypotesen er at reduksjonen i kvaliteten på regnskapssystemene som skyldes fravalg av revisor er mindre for fravalgselskapene som får ekstern hjelp med regnskapsføringen. En revisor som reviderer regnskapene er ikke den eneste kilden til ekstern ekspertise. Et selskap kan f.eks. velge bort den lovpålagte revisjonen, men engasjere revisor til å hjelpe til med regnskapsføringen, drive internkontroll og/eller bistå med den pliktige rapporteringen. Et annet alternativ er å få hjelp av autoriserte regnskapsførere. Reduksjonen i kvaliteten på regnskapssystemet etter fravalget av revisor kan derfor bli helt eller delvis motvirket som følge av at fravalgselskapet får ekstern hjelp:

H3: Alt annet likt, reduksjonen i kvaliteten på regnskapssystemene til fravalgselskaper som skyldes fravalget blir mindre for selskaper som bruker ekstern hjelp i regnskapsføringen.

7.3 Avdekkingskontrollene

Datagrunnlaget er skaffet til veie av Skatteetaten. I dette kapitlet redegjør vi for hvordan avdekkingskontrollene ble planlagt og gjennomført og hvilke områder som dekkes av kontrollene.

7.3.1 Utvalgskriteriene

Prosessen med å velge ut selskapene er detaljert beskrevet i Fjærli og Raknerud (2012). De foreslår en risikoveid stratifisert utvalgsprosedyre, dvs. at det tilfeldig velges ut en overhyppighet av foretak med stor sannsynlighet for avvik og feil basert på om selskapene tidligere har hatt merknader i revisjonsberetningen eller ikke (Fjærli og Raknerud 2012 s. 10-12 og 16). Utvalgsplanen for selskapene som Skatteetaten skulle benytte er beskrevet i Fjærli og Raknerud (2012 s. 15) og er vist i Tabell 7-1. I Kolonnene «Region (r)» viser de fem skatteregionene. I kolonnen «ingen merknad» oppgis andelen av utvalget i hver region som skulle ha ren revisjonsberetning. I kolonnen «Minst en merknad» vises andelen av utvalget som skulle ha minst en merknad i revisjonsberetningen. Tallene i parentes i viser andelene av populasjonene i hver region

som har henholdsvis ren revisjonsberetning og minst en merknad i revisjonsberetningen. Andelen selskaper med merknader i revisjonsberetningen skulle følgelig være overrepresentert i utvalget.

Tabell 7-1: Fjærli og Raknerud (2012) utvalgsplan: Regionsvis fordeling (andel) av kontrollerte foretak i hvert stratum: P^r (i | kontroll) (r = region, i = stratum).

	Strata (i)	
Region (r)	Ingen merknad	Minst en merknad
Skatt Øst	0,60 (0,81)	0,40 (0,19)
Skatt Sør	0,60 (0,80)	0,40 (0,20)
Skatt Vest	0,62 (0,83)	0,38 (0,17)
Skatt Midt Norge	0,63 (0,83)	0,37 (0,17)
Skatt Nord	0,56 (0,79)	0,44 (0,21)

Note: Populasjonsandelen til strata i, Pr(i), i parentes.

Antall kontrollerte selskaper i hver av de fem skatteregionene følger omtrent regionfordelingen av Skatteetatens ordinære kontroller, hvilket er av hensyn til avstemming mot etatens fordeling av kontrollressurser på regionene. Fjærli og Raknerud anbefaler å kontrollere så mange selskaper som mulig, men ikke mindre enn 2000 selskaper i fireårsperioden 2009-2012 (Fjærli og Raknerud 2012 s. 2 og15). Det endelige utvalget, etter at vi har koblet på annen informasjon om selskapene og kvalitetssikret dataene, består av 1 394 selskaper som er kontrollert i tre år (2009, 2010 og 2011) og 796 selskaper som er kontrollert i fire år (2009, 2010, 2011 og 2012). Anbefalingen om minst 2000 selskaper er således oppfylt i 2009-2011, men ikke for 2012.

Populasjonen består av aksjeselskaper som hadde mulighet til å velge bort revisor i 2011. Selskapene var alle etablerte selskaper som var aktive i begynnelsen av 2012, og som oppfylte kriteriene for å velge bort revisor basert på skattetall fra 2010 (Fjærli og Raknerud 2012 s. 6, 10 og 16). Det ble anbefalt å foreta kontrollene i sentrale strøk med kort reisetid for å gjøre evalueringen mest mulig kostnadseffektiv. Dette skal ifølge Fjærli og Raknerud (2012 s. 16) ikke har ført til utvalgsskjevhet.

Den foreslåtte utvalgsprosedyren reflekterer Skatteetatens organisering og delvis også regionenes ordinære kontrollstrategi. Med organiseringen siktes det til at Skatteetaten er inndelt i fem regioner. Med ordinær kontrollstrategi siktes det til at Skatteetaten langt oftere, i sin ordinære kontrollvirksomhet, kontrollerer langt flere selskaper med merknader i revisjonsberetningen enn uten. Den relative kontrollhyppigheten blant selskaper med en eller flere merknader er 4 prosent, mens den er 1,4 prosent hos selskaper som ikke har avvik i revisjonsberetningen. Når det foreslås at utvalget skal følge Skatteetatens ordinære kontrollerer, oppstår det en betydelig overrepresentasjon av selskaper med en eller flere merknader i revisjonsberetningen. Mens andelen av selskaper som får en eller flere merknader i revisjonsberetningen er 81 prosent, er andelen hos selskapene som Skatteetaten kontrollerer 41 prosent (Færli og Raknerud, 2010 tabell 1).

Innen hver av de fem regionene ble det kontrollert at antall kontrollerte selskaper omtrent fulgte regionfordelingen av de ordinære kontrollene. Hvis eksempelvis region A står for 20 prosent av de normale kontrollene skal omtrent (2 000 x 0,20 =) 400 av selskapene i utvalget komme fra region A. Videre skulle andelen av de kontrollerte selskapene som hadde minst en revisjonsbemerkning i 2010 være lik den som

gjaldt ved de normale kontrollene. Hvis 40 prosent av region As selskaper hadde minst en revisjonsanmerkning under Skatteetatens normale inspeksjoner, skulle omtrent (400 x 0,40 =) 160 av de kontrollerte selskapene fra region A ha minst en revisjonsanmerkning i 2010; de gjenværende (400 – 160 =) 240 selskapene skulle ikke ha anmerkninger i revisjonsberetningen.

Denne metoden gir 10 separate strata – fem regioner og to strata innenfor hver region. Innenfor hvert stratum j (j = 1, 2, .., 10) ble det så foretatt et utvalg som sikret at andelen som valgte bort revisor i det endelige utvalget tilsvarte andelen av selskaper som har foretatt fravalg i stratum j. Med referanse til talleksempelet med region A: Kriteriene over har ført til at det fra region A skal velges 400 selskaper hvorav 160 selskaper skal ha minst en revisjonsmerknad og de øvrige 240 selskapene skal ha null merknader. Anta at andelen som velger bort revisor blant alle selskapene som har revisjonsmerknad i region A er 30 prosent mens den er 25 prosent blant selskapene som har null merknader i revisjonsberetningen. Da skal utvalget av selskapet med merknader i revisjonsberetningen bestå av (160 x 0,3 =) 48 selskaper som har foretatt fravalg og (160 – 48 =) 112 selskaper som har beholdt revisor. Disse respektive 48 og 112 selskapene ble tilfeldig valgt blant alle som tilfredsstilte kravene. I utvalget av selskapet med ren revisjonsberetning skal (240 x 0,25 =) 60 selskaper ha foretatt fravalg og (250 – 60 =) 180 selskaper ha beholdt revisor, og også her ble selskapene som tilfredsstilte kriteriene tilfeldig valgt.

Utvalgsplanen ble ikke fulgt fullt ut. I utvalget vi analyserer har 22 prosent av selskapene en merknad, mot 40 prosent som ved Skatteetatens kontroller. Sett fra vårt ståsted er det en fordel, siden andelen av selskaper med revisjonsmerknader i utvalget tilsvarer andelen hos populasjonen.

7.3.2 Kontrollskjemaets oppbygning og innhold

Skattemyndighetenes mål for evalueringen var «å undersøke virkningen på etterlevelse av skattereglene, derigjennom endringer i skatteproveny» (Fjærli og Raknerud, 2012 s. 2 og 6). I tillegg var det av interesse å undersøke tall og egenskaper ved selskapene som har benyttet seg av muligheten til å velge bort revisor (Fjærli og Raknerud 2012 s. 8). For å oppnå dette er de utvalgte selskapene kontrollert etter en sjekkliste med 50 spørsmål hvorav flere hadde oppfølgingsspørsmål (mer om dette nedenfor). Hovedsakelig ble regnskapsinformasjon og tilhørende dokumentasjon kontrollert. Den fullstendige sjekklisten ligger i kapittel 7.10.1, og beskrives nærmere i neste avsnitt. Kontrollen var omfattende, og i gjennomsnitt tok hver kontroll 3,5 dager.

I fokus for kontrollen er de nødvendige prosedyrer, systemer og rutiner som sikrer korrekt finansiell rapportering og som danner grunnlag for fastsettelse av skatter og avgifter («Oppsummering av resultater fra RA-kontrollene», internt notat, Skatteetaten, s. 3). Inspektørene kontrollerte eksistensen av nødvendig dokumentasjon, men kontrollerte i mindre grad kvaliteten på dokumentasjonen. Det ble gjennomført stikkprøver på dokumentasjonen av bilag. Det ble satt en vesentlighetsbeløpsgrense for å få sammenliknbare resultater. Denne grensen ble bestemt av størrelsen på selskapenes eiendeler, egenkapital eller inntekter («Veiledning til RA-kontrollen» internt notat, Skatteetaten, s. 1).

Inspektørene kontrollerte selskapene etter en sjekkliste i Excel og det var en sjekkliste per selskap. For hver sjekkpunkt skulle inspektørene krysse av for alternativet som stemmer overens med de funn som ble gjort. Et rødt merke ved spørsmålet/sjekkpunktet informerte inspektørene om det var ubesvarte spørsmål. Alle spørsmålene måtte besvares i form av en eller flere avkryssinger for å få sjekklisten godkjent. Spørsmålene

dekket forskjellige deler av virksomheten og var inndelt i syv hovedtemaer. Innen flere av hovedtemaene var det flere deltemaer. Kontrollskjemaets oppbygning er vist i Tabell 7-2.

Tabell 7-2: Skjematisk oversikt over kontrollskjemaet

Hovedtema	*Deltema*
1. Generelt	
	1.1 Generelt
2. Årsregnskapet	
	2.1 Resultatregnskapet
	2.2 Balansen
	2.3 Dokumentasjon av balansen
	2.4 Noteopplysninger om ytelser til ledende personer mv.
	2.5 Lån og sikkerhetsstillelse til ledende personer, aksjeeiere
3. System for bokføring og regnskapsrapportering	
	3.1 System for bokføring og regnskapsrapportering
	3.2 Regnskapssystem og rutiner
	3.3 Spesifikasjon av merverdiavgift
	3.4 Spesifikasjon av lønnsoppgavepliktige ytelser
4. Dokumentasjon	
	4.1 Dokumentasjon av salg av varer og tjenester
	4.2 Dokumentasjon av kontantsalg
	4.3 Dokumentasjon av kjøp
	4.4 Dokumentasjon av lønn mv.
	4.5 Dokumentasjon av medgått tid
5. Timebestillinger	
	5.1 Timebestillinger
6. Uttak av eiendeler, varer og tjenester	
	6.1 Uttak av eiendeler, varer og tjenester
7. Utgifter	
	7.1 Reise- og oppholdsutgifter
	7.2 Bevertningsutgifter mv.

Innen hvert deltema finnes det spørsmål som kan brukes for å måle kvaliteten på selskapets regnskaps- og bokføringsrutiner. Det var enkelte spørsmål som gjaldt hovedsakelig alle selskapene, og det var spørsmål som gjaldt færre av selskapene. Noen av spørsmålene hadde et innledende spørsmål for så å ha underliggende spørsmål. Det innledende spørsmålet var typisk et spørsmål som avgjorde om videre kontroll med underliggende spørsmål ville være relevant. Bedrifter som hadde en virksomhet hvor det underliggende spørsmålet ikke var relevant, kunne naturligvis ikke kontrolleres for dette. Et eksempel er spørsmålet 4.1.1 «Er virksomheten av en slik art at det utstedes fakturaer ved salg av varer og tjenester», med det underliggende spørsmålet 4.1.2 som kontrollerte forhold knyttet til utstedte fakturaer ved salg av varer og tjenester, se Figur 7-1. Utstedte virksomheten slike fakturaer, skulle det krysses av for «ja» i spørsmål 4.1.1, og spørsmål 4.1.2 skulle undersøkes og besvares. Utstedte ikke selskapet denne type fakturaer skulle det krysses av på «nei» i spørsmål 4.1.1 og spørsmål 4.1.2 skulle ikke undersøkes nærmere, men feltet «uaktuelt» i 4.1.2 skulle benyttes.

Figur 7-1: Eksempel på kontrollspørsmål

4.1	Dokumentasjon av salg av varer og tjenester							
		4.1.1	Er virksomheten av en slik art at det utstedes fakturaer ved salg av varer og tjenester?	Ja				UBE-SVART
				Nei				
		4.1.2	Hvis det utstedes fakturaer: Bokføringsforskriften § 5-1 setter krav til salgsdokumenters innhold. MERK hvis det er vesentlige svakheter knyttet til:	1 - fakturanummer og fakturadato?				UBE-SVART
				2 - angivelse av partene?				
				3 - ytelsens art og omfang?				
				4 - leveringstidspunkt og -sted?				
				5 - vederlag og betalingsforfall?				
				6 - eventuell mva og andre avgifter?				
				OK, ikke sett vesentlige svakheter				
				Uaktuelt				

Ved gjennomgang av utfylte kontrollskjemaer ble det avdekket noen feil og uklarheter i svarene. Disse er rettet ut fra hva som er det mest sannsynlig svaret, eventuelt kodet slik at resultatene ikke blir påvirket av feilen/uklarheten. Hvilke feil som er oppdaget og hvordan feilene er behandlet er beskrevet i kapittel 7.10.2.

7.4 Målene på kvaliteten i det interne regnskapssystemet

Vi måler kvalitet i selskapenes interne regnskapssystemer som følger: Først sjekker vi for hvert spørsmål om spørsmålet er aktuelt. Det skyldes at noen spørsmål kan være irrelevante. F.eks. lyder spørsmål 7.1.1 «Er det reise- og oppholdsutgifter over vesentlighetsbeløpet?», spørsmål 7.1.2 «Hvis reise- og oppholdsutgifter over vesentlighetsbeløpet: Merk hvis dokumentasjon mangler opplysningen om (1) hvem utgiftene omfatter og (2) formålet med reisen» og spørsmål 7.1.3 «Fremstår reiseregningene som reelle?». Spørsmål 7.1.2 og 7.1.3 kan ikke besvares for selskapene som ikke har slike utgifter over vesentlighetsbeløpet, dvs. for selskaper hvor inspektørene har svart nei på spørsmål 7.1.1. Når spørsmålet/-ene ikke er relevant, ser vi bort fra det/dem. Dersom spørsmålet er relevant, dvs. at inspektørene har svart «ja» på spørsmål 7.1.1, gir vi ett poeng for hvert spørsmål som er relevant. I tilknytning til spørsmål 7.1.2 er det to krav: (1) Angivelse av hvem utgiftene omfatter, og (2) formålet med reisen, mens det er en krav på spørsmål 7.1.3, om regningene fremstår som reelle. Maksimalt oppnåelig poengsum på spørsmålet 7.1.1 er derfor tre poeng. Vi gjennomgå alle punktene i skjemaet og sjekker for hvert selskap om spørsmålet er aktuelt eller ikke. Summen av alle spørsmål som er relevante kalles *MAX_POINTS*. Hvis et selskap f.eks. har 60 relevante spørsmål, blir *MAX_POINTS* = 60 for dette selskapet.

For hvert spørsmål som er relevant koder vi svarene slik at selskapet får 1 poeng hvis selskapet har god kvalitet og 0 ellers. To eksempler: På spørsmålet «Er resultatregnskapet spesifisert iht. regnskapsloven regler?» gir vi 1 poeng hvis svaret er «ja» og 0 poeng hvis svaret er «nei». På spørsmålet «Foreligger det dokumentasjon av alle vesentlige balanseposter?» gir vi 1 poeng hvis svaret er «ja», og 0 poeng hvis «nei». Vi gjøre det samme for alle spørsmålene. Til slutt summerer vi svarene over alle spørsmålene og legger summen i variabelen *TOTAL_POINTS*. Den kan være like stor som *MAX_POINTS*, men ikke større.

TOTAL_POINTS måler hvor mange av svarene som er i overensstemmelse med de krav som stilles til et regnskapssystem av god kvalitet.

Siste trinn er å beregne variabelen *SCORE*, som er *TOTAL_POINTS / MAX_POINTS*. Hvis et selskap har 60 relevante spørsmål og 50 av svarene er i samsvar med kravene som stilles til god kvalitet, er SCORE = 50/60 = 0,833. Vi bruker denne variabelen som den avhengige variabelen i regresjonsanalysene. Vi beregner *SCORE* for alle hovedtemaene sett under ett. I tillegg beregner vi SCORE separat for hvert av de sju hovedtemaene, og også for hovedtemaene 1-3 sett under ett og hovedtemaene 4-7 sett under ett. Vi skiller hovedtemaene 1-3 fra hovedtemaene 4-7 fordi de første tre hovedtemaene i hovedsak omhandler regnskapet og regnskapssystemet, mens de siste fire handler om dokumentasjon.

7.5 Tester

7.5.1 Hovedvariabler

Utvalgsperioden omfatter fire år: 2009, 2010, 2011 og 2012. Testene våre fokuserer på tre variabler: Den første er *OPTOUT*. Denne variabelen er en indikatorvariabel som er 1 hvis et selskap velger bort revisoren, 0 ellers. *OPTOUT* har samme verdi for hvert selskap i hvert år selskapet opptrer i datasettet. Hvis f.eks. et selskap velger bort revisoren i 2011, er *OPTOUT* 1 for 2009, 2010, 2011, og 2012, selv om selskapet hadde en revisor i 2009 og 2010. Vi bruker *OPTOUT* for å teste den første hypotesen: De selskapene som velger bort revisor har generelt lavere kvalitet på regnskapssystemet enn de som ikke velger bort revisor. Vi forventer derfor at *OPTOUT* har en negativ korrelasjon med *SCORE*, alt annet likt.

Den andre hovedvariabelen er *NOAUDIT*. Denne variabelen er en indikatorvariabelen som er 1 hvis et selskapet har valgt bort revisor, 0 ellers. For de selskapene som ikke velger bort revisor er *NOAUDIT* = 0 i hvert år. For de som velger bort revisor, er *NOAUDIT* = 1 bare i de årene da selskapet ikke hadde en revisor. Hvis f.eks. et selskap velger bort revisor i 2011, er *NOAUDIT* = 0 for 2009 og 2010, og *NOAUDIT* = 1 for 2011 og 2012 (forutsatt at selskapet ikke har revisor i 2012 heller). Vi bruker *NOAUDIT* til å teste den andre hypotesen: Kvaliteten på regnskapssystemet til selskapene som velger bort revisor blir redusert etter at disse selskapene ikke lenger har revisor. Vi forventer at *NOAUDIT* har en negativ korrelasjon med *SCORE*, alt annet likt.

Den tredje hovedvariabelen er et interaksjonsledd som består av *NOAUDIT*, definert ovenfor, og variabelen *EXTHELP*. *EXTHELP* er en indikatorvariabel som er 1 hvis et selskap bruker en ekstern tredjepart til å hjelpe til med regnskapet, 0 ellers. Selv om et selskap velger bort den lovpålagte revisjonen kan det bruke en tredjepart med kompetanse innen regnskap (f.eks. et regnskapsfirma) til å hjelpe til med regnskapsmessige oppgaver. Et spørsmål i kontrollskjemaet er «Hvem setter opp årsregnskapet: firmaet selv, ekstern regnskapsfører/byrå eller revisor?» *EXTHELP* = 1 hvis svaret enten er en ekstern regnskapsfører eller en revisor, 0 ellers. *EXTHELP* kan variere fra et år til det neste. Hvis f.eks. et selskap bruker *EXTHELP* i 2009, 2010 og 2012, men ikke i 2011, er *EXTHELP* = 1 i 2009, 2010 og 2012, og lik 0 i 2011. (NB: vi ekskluderer dette spørsmål fra alle de forskjellige målene på *SCORE*.)

Vi fokuserer ikke på *EXTHELP* i seg selv. Istedenfor fokuserer vi på interaksjonsleddet *NOAUDIT* x *EXTHELP*. Dette interaksjonsleddet har verdien 1 hvis (a) et selskap ikke har en revisor (dvs., *NOAUDIT* = 1) og (b) selskapet bruker ekstern hjelp til å sette opp årsregnskapet (dvs., *EXTHELP* = 1). Vi bruker

NOAUDIT x *EXTHELP* til å teste den tredje hypotesen: Ved å bruke en tredjepart med kompetanse innen regnskap kan et selskap som har valgt bort revisor redusere nedgangen i kvaliteten på regnskapssystemet. Vi forventer at *EXTHELP* x *NOAUDIT* har en positiv korrelasjon *SCORE*, slik at den negative korrelasjonen mellom *NOAUDIT* og *SCORE* er svakere blant de selskapene som ikke har en revisor, men bruker ekstern hjelp til å utarbeide årsregnskapet.

7.5.2 Regresjonsmodell

Vi bruker følgende regresjonsmodell:

$$(1) \quad SCORE_{it} = \beta_0 + \beta_1 OPTOUT_{it} + \beta_2 NOAUDIT_{it} + \beta_3 EXTHELP + \beta_4 NOAUDIT \times EXTHELP + \beta_5 AF + \beta_6 ASSETS + \beta_7 AGE_{it} + \beta_8 PBANK_{it} + \beta_9 ROA_{it} + \beta_{10} SGAAP_{it} + \varepsilon.$$

I tillegg til de angitte variablene inkluderer vi i modell (1) faste effekter for tid (indikatorvariabler for år) og bransje (indikatorvariabler for bransjetilhørighet målt ved hovedbransjegruppetilhørighet). ε er et feilledd. *SCORE*, *OPTOUT*, *NOAUDIT*, *EXTHELP* og *NOAUDIT* x *EXTHELP* er definert ovenfor. Fordi den avhengige variabelen, *SCORE*, ligger mellom 0 og 1, kunne bruk av minste kvadraters metode føre til skjevhet i β-koeffisientene, slik at resultatene kunne være villedende. For å unngå dette bruker vi «generalized least squares» (GLS), som foreslått av Papke and Wooldridge (2008).

Den første hypotesen, H1, innebærer et negativt fortegn for *OPTOUT*, slik at fravalgselskapene generelt har lavere kvalitet på regnskapssystemet. Den andre hypotesen, H2, innebærer et negativt fortegn for *NOAUDIT*, slik at kvalitetsforskjellen mellom fravalgselskapene og ikke-fravalgselskapene blir større etter at fravalgselskapene ikke lenger har en revisor. Den tredje hypotesen, H3, innebærer et positivt fortegn for *NOAUDIT* x *OPTOUT*, slik at nedgang i kvalitet for fravalgselskapene blir mindre fordi disse selskapene bruker ekstern hjelp til å utarbeide årsregnskapet.

De andre variablene er kontrollvariabler som vi har mindre interesse i. *AF* er den naturlige logaritmen av (1 + revisjonshonorar). Revisjonshonoraret er en funksjon av selskapenes størrelse, risiko og kompleksitet. Vi bruker denne variabelen for å kontrollere for den generelle kompleksiteten i selskapets regnskapssystemer. I årene da fravalgselskapene ikke har en revisor mangler naturlig nok informasjonen om revisjonshonoraret. I disse årene bruker vi derfor revisjonshonoraret for det siste året selskapet ble revidert. *SPGAAP* er en indikatorvariabel som er 1 hvis selskapet utarbeider regnskapet etter GRS for små foretak, 0 ellers.

ASSETS and *AGE* er den naturlige logaritmen av henholdsvis totale eiendeler og alder. *PBANK* er sannsynligheten at selskapet vil gå konkurs (se definisjonen av Konkursrisiko i Tabell 5-2). *ROA*, «returns on assets», er resultat før skattekostnad dividert med totale eiendeler. Disse siste fire variablene kontrollerer for virkningene av størrelse, alder, risiko og lønnsomhet på kvaliteten av et selskaps interne kontrollsystemer. For å redusere påvirkningen av ekstreme observasjoner «winsorizer» vi *ROA* med 3 prosent i hver hale.

7.6 Resultater

7.6.1 Beskrivende statistikk

Beskrivende statistikk og korrelasjonsmatrisen vises i henholdsvis Tabell 7-3 og Tabell 7-4. Disse dataene er basert på samme data som vi bruker i regresjonsmodellen. *SCORE* er beregnet på grunnlag av alle

relevante spørsmål. Vi ser (fra *OPTOUT*) at fravalgselskapene utgjør 47 prosent av de totale observasjonene og (fra *NOAUDIT*) at fravalgselskapene i årene hvor de ikke har en revisor utgjør 16 prosent av observasjonene. Den siste prosenten er noe villedende ettersom data omfatter 2009, 2010, 2011 og 2012 og selskaper ikke kunne velge bort revisoren før i 2011. I 2011 og 2012 er gjennomsnittet for *NOAUDIT* er 0,386, slik at 39 prosent av observasjonene i denne perioden kommer fra selskaper som ikke har en revisor. Heller ikke denne prosentsatsen gir uttrykk for andelen av de kontrollerte selskapene som har valgt bort revisor siden noen selskaper er med i både 2011 og 2012, mens andre er med i bare 2011. Ser vi på de unike selskapene i utvalget, valgte 35,9 prosent bort revisor i 2011 og 7,8 prosent i 2012. Ytterligere 3,5 prosent valgte bort revisor i 2013.

Tabell 7-3: Beskrivende statistikk

Variabel	*Gjen.*	*Std. avvik*	*Min.*	*Maks.*	*Prosentiler*				
					10.	*25.*	*50.*	*75.*	*90.*
SCORE	0,868	0,095	0,212	1,000	0,756	0,818	0,880	0,940	0,976
OPTOUT	0,474	0,499	0,000	1,000	0,000	0,000	0,000	1,000	1,000
NOAUDIT	0,158	0,365	0,000	1,000	0,000	0,000	0,000	0,000	1,000
EXTHELP	0,914	0,281	0,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000
ASSETS	7,088	1,656	0,000	11,503	5,043	6,222	7,216	8,212	9,081
AGE	2,079	0,825	0,000	4,635	1,099	1,609	1,946	2,639	3,178
AF	2,471	0,602	0,000	5,303	1,609	2,079	2,485	2,890	3,219
PBANK	0,406	0,380	0,000	1,000	0,006	0,032	0,289	0,786	0,997
ROA	-0,025	0,342	-1,354	0,546	-0,323	-0,056	0,011	0,114	0,290
SGAAP	0,895	0,306	0,000	1,000	0,000	1,000	1,000	1,000	1,000

Note: Tabellen viser gjennomsnitt (Gjen), standardavvik (std.avvik), minimumsverdien (min), maksimumsverdien (maks) og 5-, 25-, 50-, 75- og 90-prosentiler for alle selskapene i utvalget. Utvalget består av 6 611 selskapsårobservasjoner fra 2 111 selskaper. *OPTOUT* = 1 i alle år hvis selskap i har valgt bort revisor i 2011 eller 2012 og 0 ellers. *NOAUDIT* = 1 i de årene hvor selskapet har valgt bort revisor og 0 ellers. *EXTHELP* = 1 i de år et selskap får hjelp av ekstern regnskapsfører eller revisor med årsregnskapet og 0 ellers. *SCORE* = *TOTAL_POINTS / MAX_POINTS* hvor *TOTAL_POINTS* = antall poeng selskapet oppnådde ved kontrollen i år t (selskapene får 1 poeng for hvert kriterium i kontrollskjemaet som er oppfylt og 0 poeng hvis kriteriet ikke er oppfylt) og MAX_POINTS = antall maksimale poeng et selskap kan oppnå i år t. *AF* = den naturlige logaritmen av (1 + revisjonshonoraret). *SPGAAP* = 1 hvis selskapet utarbeider regnskapet etter GRS for små foretak i år t og 0 ellers. *ASSETS* = naturlige logaritmen til sum eiendeler. *AGE* = den naturlige logaritmen av selskapets alder. *PBANK* = sannsynligheten at selskapet vil gå konkurs, se definisjonen i Tabell 5-2. *ROA* = «returns on assets» = resultat før skattekostnad dividert med gjennomsnittlig sum eiendeler. *ROA* er winsorized med 3 prosent i hver hale.

Tabell 7-4: Korrelasjonsmatrise

	SCORE	*OPTOUT*	*NOAUDIT*	*EXTHELP*	*ASSETS*	*AGE*	*AF*	*PBANK*	*ROA*
SCORE	1,000								
OPTOUT	0,021	1,000							
NOAUDIT	0,037*	0,456*	1,000						
EXTHELP	0,078*	-0,018	-0,071*	1,000					
ASSETS	0,050*	-0,193*	-0,097*	0,005	1,000				
AGE	0,112*	0,002	0,075*	0,059*	0,044*	1,000			
AF	0,214*	0,028	-0,002	0,065*	0,212*	0,133*	1,000		
PBANK	0,020	-0,003	-0,016	0,032*	-0,272*	-0,049*	0,090*	1,000	
ROA	0,060*	0,017	0,006	-0,006	0,395*	0,015	-0,026	-0,508*	1,000
SGAAP	0,034*	0,038*	0,055*	0,035*	0,005	-0,055*	0,006	0,004	-0,005

Note: Tabellen viser Pearson korrelasjonskoeffisienter mellom variablene i likning 1. * viser at korrelasjonen er statistikk signifikant på ett-prosent nivået. Datagrunnlaget og definisjon av variablene vises i noten til Tabell 7-3.

I Tabell 7-4 ser vi at korrelasjonen er positiv mellom *NOAUDIT* og *SCORE*, slik at kvaliteten er bedre i de årene hvor selskapene ikke har revisor. Dette er ganske overraskende, men resultatet det må tolkes med forsiktighet. F.eks. er fravalgselskapene eldre og selskapets alder har en positiv korrelasjon med *SCORE*, noe som vises både i korrelasjonsmatrisen og i regresjonsresultatene som følger. Derfor behøver ikke den positive korrelasjonen å bety at det å ikke være revidert fører til at SCORE øker i en kausal betydning.

Tabell 7-5 panel A sammenlikner fravalgselskaper og ikke-fravalgselskapene basert på data fra bare 2009 og 2010, dvs. to år hvor alle selskaper var nødt til å være revidert. Disse dataene viser at fravalgselskapene var mindre, yngre og oftere brukte god regnskapsskikk for små foretak (*SGAAP*) enn ikke-fravalgselskapene. Disse forskjellene er statistisk signifikant på fem prosent nivå. I tillegg er *SCORE* høyere for fravalgselskapene, og denne forskjellen er signifikant på ti prosents nivå. Likevel er forskjellen bare 0,5 prosentpoeng, slik at forskjellen i kvalitet er ganske liten.

Tabell 7-5: Fravalgselskaper og ikke-fravalgselskaper, 2009 og 2010

Panel A					
Variabel	*Fravalgselskap*		*Ikke-fravalgselskap*		*p-verdi*
	Gjen.	*Median*	*Mean*	*Median*	
SCORE	0,869	0,880	0,864	0,875	0,077
EXTHELP	0,927	1,000	0,917	1,000	0,238
ASSETS	2 028	962	3 950	1 839	0,000
AGE	9,243	5,000	10,083	5,000	0,016
AF	2,502	2,565	2,454	2,485	0,012
PBANK	0,411	0,302	0,408	0,304	0,831
ROA	-0,016	0,018	-0,031	0,009	0,149
SGAAP	0,893	1,000	0,868	1,000	0,012

Panel B					
Hovedtema	*Fravalgselskap*		*Ikke-fravalgselskap*		*p-verdi*
	Gjen,	*Median*	*Gjen,*	*Median*	
Alle	0,869	0,880	0,864	0,875	0,077
1	0,990	1,000	0,984	1,000	0,059
2	0,802	0,857	0,798	0,857	0,253
3	0,914	0,923	0,912	0,917	0,595
4	0,836	0,889	0,815	0,882	0,000
5	0,818	1,000	0,752	1,000	0,194
6	0,671	1,000	0,811	1,000	0,066
7	0,783	1,000	0,780	1,000	0,902
1-2, 4-7	0,838	0,850	0,828	0,850	0,008
1-3	0,880	0,900	0,878	0,900	0,335
4-7	0,830	0,882	0,811	0,852	0,001

Note: Tabellen sammenlikner fravalgselskaper og ikke-fravalgselskapene i 2009 og 2010, dvs. i to år hvor alle selskap hadde revisor. *ASSETS* og *AGE* har sine naturlige verdier, dvs. vi ikke har tatt den naturlige logaritmen før vi viser disse variablene (i regresjonsanalysen bruker vi variablene etter at det er tatt logaritmer). «p-verdi» er p-verdien av en t-test som undersøker om gjennomsnittsverdien for fravalgselskaper er lik gjennomsnittsverdien for ikke-fravalgselskapene. Variablene er definert i noten til Tabell 7-3.

Tabell 7-5 panel B sammenlikner *SCORE* for hvert av de sju forskjellige hovedtemaene i tillegg til indekser som består av hovedtemaene 1-3, hovedtemaene 4-7 og alle hovedtemaene bortsatt fra hovedtema 3 (dvs. hovedtemaene 1, 2 og 4-7). Resultatene viser at fravalgselskapenes høye verdi for *SCORE* i Tabell 7-3 panel A skyldes spørsmål 1 og særlig spørsmål 4. Spørsmål 6 er høyere for ikke-fravalgselskapene, men

spørsmålet er lite aktuelt idet datagrunnlaget bare er 122 observasjoner i 2009 og 2010. Dette tyder på at spørsmålene knyttet til uttak av varer og tjenester (hovedtema 6) er irrelevant for de aller fleste selskapene.

Tabell 7-6 panel A sammenlikner situasjonen hos fravalgselskaper før og etter fravalg av revisor. Flere av selskapene bruker regnskapslovens forenklingsregler etter at de har valgt bort revisor. I tillegg gikk bruken av ekstern hjelp ned med seks prosentpoeng. *SCORE* økte etter at disse selskapene valgte bort revisoren. Dette resultatet må tolkes med forsiktighet av de samme grunner som ble diskutert i forbindelse med den positive korrelasjonen mellom *NOAUDIT* og *SCORE* i korrelasjonsmatrisen i Tabell 7-4.

Tabell 7-6 panel B sammenlikner *SCORE* for fravalgselskapene før og etter at disse selskapene valgte bort revisoren. Resultatene viser at den høyere verdien for *SCORE* etter fravalget hovedsakelig skyldes spørsmål 3 og 4.

Tabell 7-6: Fravalgselskaper, med og uten revisor

Panel A					
Variabel	*Med revisor*		*Uten revisor*		*p-verdi*
	Gjen.	*Median*	*Gjen.*	*Median*	
SCORE	0,867	0,879	0,876	0,893	0,010
EXTHELP	0,928	1,000	0,867	1,000	0,000
ASSETS	2 039	982	2 005	958	0,738
AGE	9,482	6,000	10,641	7,000	0,001
PBANK	0,412	0,309	0,393	0,231	0,188
ROA	-0,018	0,016	-0,020	0,020	0,864
SGAAP	0,894	1,000	0,934	1,000	0,000

Panel B					
Hovedtema:	*Med revisor*		*Uten revisor*		p-verdi
	Gjen.	Median	Gjen.	Median	
Alle	0,867	0,879	0,876	0,893	0,010
1	0,990	1,000	0,991	1,000	0,712
2	0,801	0,857	0,802	0,857	0,894
3	0,910	0,923	0,920	0,933	0,021
4	0,835	0,882	0,850	0,909	0,022
5	0,795	1,000	0,849	1,000	0,263
6	0,669	1,000	0,638	1,000	0,714
7	0,774	1,000	0,772	1,000	0,948
1-2, 4-7	0,837	0,850	0,846	0,862	0,023
1-3	0,878	0,900	0,884	0,905	0,067
4-7	0,828	0,882	0,844	0,895	0,661

Note: Tabellen viser gjennomsnittsverdi (Gjen) og median for fravalgselskaper mens de var revidert («Med revisor») og etter at de foretok fravalg («Uten revisor»). I disse tabellene har *ASSETS* og *AGE* sine naturlige verdier, dvs. vi ikke har tatt naturlige logaritmer før vi viser beregner gjennomsnitt og median. Kolonnen «p-verdi» angir signifikansnivået for en t-test som undersøker om gjennomsnittet for fravalgselskaper med revisor er lik gjennomsnittet for de samme selskapene etter at fravalg er foretatt. Variablene er definert i noten til Tabell 7-3.

7.6.2 Regresjonsresultater

Regresjonsresultatene er vist i Tabell 7-7 og Tabell 7-8. Tabell 7-7 viser resultatene ved å bruk av *SCORE* (som dekker alle spørsmålene), en score som dekker hovedteamaene 1-3, en score som dekker

hovedtemaene 4-7, scoren på hovedtema 3 for seg selv og en score som består av alle hovedtemaene bortsett fra hovedtema 3.

Tabell 7-7: Regresjonsresultater, alle hovedtemaene, 1-3 under ett, 4-7 under ett, 3 alene og 1-2 + 4-7 under ett

Hovedtema:	*Score*	*1-3*	*4-7*	*3*	*1-2, 4-7*
OPTOUT	-0,049**	-0,046*	-0,006	-0,090**	-0,023
	(0,024)	(0,025)	(0,037)	(0,043)	(0,023)
NOAUDIT	-0,172*	-0,233**	-0,056	-0,379***	-0,09
	(0,088)	(0,094)	(0,135)	(0,143)	(0,086)
EXTHELP	0,078**	0,019	0,247***	-0,002	0,124***
	(0,037)	(0,04)	(0,064)	(0,063)	(0,04)
NOAUDIT x *EXTHELP*	0,288***	0,352***	0,153	0,610***	0,164*
	(0,088)	(0,094)	(0,135)	(0,143)	(0,087)
ASSETS	0,011	0,000	0,037***	-0,001	0,018**
	(0,008)	(0,008)	(0,013)	(0,015)	(0,007)
AGE	0,043***	0,041***	0,071***	0,04	0,047***
	(0,014)	(0,014)	(0,022)	(0,025)	(0,013)
AF	0,183***	0,102***	0,375***	0,178***	0,200***
	(0,018)	(0,019)	(0,03)	(0,032)	(0,018)
PBANK	0,072**	0,01	0,245***	0,025	0,099***
	(0,033)	(0,034)	(0,053)	(0,058)	(0,032)
ROA	0,230***	0,199***	0,309***	0,321***	0,206***
	(0,037)	(0,04)	(0,056)	(0,068)	(0,035)
SGAAP	0,106***	0,092***	0,118**	0,178***	0,080**
	(0,034)	(0,034)	(0,053)	(0,057)	(0,032)
Konstant	1,017***	1,536***	-0,337**	1,673***	0,612***
	(0,082)	(0,088)	(0,133)	(0,151)	(0,081)
# obs.	6 627	6 627	6 627	6 627	6 627
Tid FEs	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja
Bransje FEs	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja

Note: Tabellen viser koeffisienter og standardavvik (i parentes) fra estimering av likning 1 i teksten. Avhengig variabel angis i første linje hvor Alle viser til alle hovedtemaene og tallene viser til hovedtemaene som er inkludert i kontrollskjemaet. Tid FEs (Bransje FEs) refererer til faste effekter for tid (bransjetilhørighet). Estimeringsmetoden er GLM. * (**) [***] viser statistisk signifikans på 10 (5) [1]-prosentnivået. Variablene er definert i noten til Tabell 7-3.

Vi kommenterer først resultatene i Tabell 7-7 med *SCORE* som avhengig variabel. Resultatene gir støtte til hypotese 1 siden fortegnet på koeffisienten til *OPTOUT* er negativ og koeffisienten er statistisk signifikant. Resultatet betyr at fravalgselskaper har dårligere kvalitet enn ikke-fravalgselskapene uavhengig av om de er revidert eller ikke. I tillegg er fortegnet på koeffisienten til *NOAUDIT* negativ og statistisk signifikant. Det betyr at kvalitetsforskjellene mellom fravalgselskapene og ikke-fravalgselskapene ble større etter at fravalgselskapene ikke lenger har en revisor, som predikert i hypotese 2. Fortegnet på koeffisienten *NOAUDIT* x *EXTHELP* er positiv og koeffisienten er statistisk signifikant, slik at nedgang i kvaliteten av fravalgselskapene etter å velge bort revisoren ble mindre for de av fravalgselskapene som brukte ekstern hjelp i utarbeidelsen av årsregnskapet. Det gir støtte til hypotese 3.

Resultatene i de øvrige kolonnene i Tabell 7-7 viser at resultatene varierer med hvilke hovedtemaer som kvalitetsindeksen fanger opp. Sterkest støtte til de tre hypotesene fremkommer ved bruk av hovedtema 3 alene, med den sammensatte indeksen for hovedtemaene 1-3 på andreplass. Indeksene 4-7 under ett og 1,2 og 4-7 under ett gir ikke signifikante utslag på noen av de tre testvariablene. I Tabell 7-8 viser vi resultatene

som fremkommer når testen gjøres for hvert hovedtema unntatt 3. For fem av de seks hovedtemaene er *OPTOUT*, *NOAUDIT* og *NOAUDIT x EXTHELP* ikke signifikante. For hovedtema 6 er fortegnet på *OPTOUT* negativ og signifikant, men denne regresjonen bruker bare 198 observasjoner. Dermed er resultatene mindre pålitelige enn de andre. Alt i alt tyder disse resultatene på at effekten av å velge bort revisoren skyldes hovedsakelig hovedtema 3. De signifikante resultatene fremkommer bare i forbindelse med dette hovedtemaet, enten analysert alene, når hovedtemaet ses sammen med temaområdene 1 og 2, eller i sammenheng med alle temaområdene. Generelt fremkommer ikke hovedresultatene i forbindelse med indekser konstruert uten hovedtema 3. Når vi ser alle hovedtemaene bortsatt fra 3 under ett, blir fortegnet på interaksjonsleddet *NOAUDIT x EXTHELP* signifikant, men koeffisienten er mye mindre enn når indeksen reflekterer scoren på hovedtema 3.

Tabell 7-8: Regresjonsresultater, alle de enkelte spørsmålene bortsatt fra 3

Hovedtema	*1*	*2*	*4*	*5*	*6*	*7*
OPTOUT	0,691	0,000	0,013	-0,544	-1,163***	-0,177
	(0,577)	(0,02)	(0,039)	(0,361)	(0,439)	(0,135)
NOAUDIT	-0,34	-0,079	-0,055	-0,41	0,233	-0,497
	(1,167)	(0,074)	(0,14)	(1,089)	(0,577)	(0,482)
EXTHELP	0,205	0,044	0,268***	0,244	-17,564***	-0,234
	(0,612)	(0,035)	(0,065)	(0,673)	(1,443)	(0,325)
NOAUDIT x EXTHELP	0,257	0,101	0,144	1,763		0,655
	(1,046)	(0,074)	(0,14)	(1,098)		(0,485)
ASSETS	0,034	0,003	0,044***	-0,595***	-0,191	-0,101*
	(0,131)	(0,006)	(0,013)	(0,188)	(0,218)	(0,058)
AGE	0,141	0,039***	0,076***	0,341	-0,037	-0,063
	(0,229)	(0,011)	(0,023)	(0,244)	(0,275)	(0,076)
AF	0,238	0,019	0,405***	1,744***	0,269	0,122
	(0,27)	(0,016)	(0,031)	(0,451)	(0,319)	(0,115)
PBANK	-0,644	-0,022	0,242***	1,295**	1,487***	0,121
	(0,452)	(0,025)	(0,055)	(0,526)	(0,575)	(0,194)
ROA	-0,461	0,064**	0,299***	2,330***	2,299***	0,482**
	(0,793)	(0,03)	(0,058)	(0,841)	(0,885)	(0,195)
SGAAP	0,073	0,021	0,131**	-1,810*	0,134	-0,299
	(0,552)	(0,025)	(0,054)	(0,942)	(0,659)	(0,201)
Konstant	4,512***	1,195***	-0,502***	1,581	19,126***	2,448***
	(1,378)	(0,07)	(0,136)	(2,355)	(2,538)	(0,668)
# obs.	5 736	6 627	6 627	360	198	1 282
Tid FEs	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja
Bransje FEs	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja

Note: Tabellen viser koeffisienter og standardavvik (i parentes) fra estimering av likning 1 i teksten. Avhengig variabel angis i første linje hvor nummeret viser til hovedtemaene inkludert i kontrollskjemaet. Tid FEs (Bransje FEs) refererer til faste effekter for tid (bransjetilhørighet). Estimeringsmetoden er GLM. * (**) [***] viser statistisk signifikans på 10 (5) [1]-prosentnivået. Variablene er definert i noten til Tabell 7-3.

Resultatene ovenfor viser retningen på effektene til de uavhengige variablene. Fordi vi bruker GLM kan vi ikke bruke koeffisientene i disse tabellene til å si noe om størrelsen på endringene i *SCORE* som følge av f.eks. en marginal økning i *OPTOUT*. Vi inkluderer derfor Tabell 7-9 som viser hvilken forandring som inntrer i *SCORE* ved en marginal forandring i hver av de uavhengige variablene når de andre uavhengige variablene er målt ved sine gjennomsnittsverdier. Med «marginal forandring» mener vi at variabelen endrer seg med en enhet, f.eks. *OPTOUT* går fra 0 til 1, eller den naturlige logaritmen av totale eiendeler går fra 5 til 6. F.eks., for alle spørsmålene sett under ett (SCORE), vil en marginal økning i *OPTOUT* øke *SCORE* med 0,5 prosentpoeng når de andre uavhengige variablene er gitt ved sine gjennomsnittsverdier. Hvis de

andre variablene tildeles en annen verdi vil den marginale effekten bli endret. Ettersom nesten alle av hovedvariablene i Tabell 7-8 ikke er signifikante, viser vi resultatene bare for de indeksene som tatt med i Tabell 7-7.

Tabell 7-9: Marginal effekter

Hovedtema:	*SCORE*	*1-3*	*4-7*	*3*	*1-2, 4-7*
OPTOUT	-0,005**	-0,005*	-0,001	-0,007**	-0,003
NOAUDIT	-0,020*	-0,025**	-0,007	-0,031**	-0,012
EXTHELP	0,009**	0,002	0,035***	0,000	0,017***
EXTHELP x *NOAUDIT*	0,029***	0,033***	0,020	0,038***	0,021
ASSETS	0,001	0,000	0,005***	0,000	0,002**
AGE	0,005***	0,004***	0,009***	0,003	0,006***
AF	0,020***	0,010***	0,050***	0,013***	0,026***
PBANK	0,008**	0,001	0,033***	0,002	0,013***
ROA	0,025***	0,020***	0,041***	0,024***	0,027***
SGAAP	0,012***	0,010***	0,016**	0,014***	0,011**

Note: Resultatene viser endringen i *SCORE* ved en marginal økning i hver av de uavhengige variablene når de andre uavhengige variablene er målt ved sine gjennomsnittsverdier. * (**) [***] viser statistisk signifikans på 10 (5) [1]-prosentnivået. Variablene er definert i noten til Tabell 7-3.

Resultatene i Tabell 7-9 tyder på at bruken av ekstern hjelp kan ha en sterk effekt på kvaliteten hos selskaper som velger bort revisor. Når det gjelder *SCORE* for spørsmål 3 er kvaliteten for fravalgselskapene 0,7 prosentpoeng lavere enn den for ikke-fravalgselskapene. Etter at fravalgselskapene velger bort revisoren øker forskjellen med 3,1 prosentpoeng. Likevel, hvis et fravalgselskap bruker ekstern hjelp i regnskapsføringen etter at det har valgt bort revisoren, øker *SCORE* med 3,8 prosentpoeng, slik at forskjellen forsvinner. Resultatene for de andre indeksene som inneholder spørsmål 3 har liknende implikasjoner.

7.6.3 Sensitivitetsanalyser

I resten av dette underkapitlet viser vi resultatene av flere forskjellige sensitivitetsanalyser. Først ser vi nærmere på hovedtema 3, som er det området som ligger bak resultatene ovenfor. Dette hovedtemaet har tre undertemaer: regnskapssystemer og rutiner (undertema 3.2), spesifikasjon av merverdiavgift (undertema 3.3) og spesifikasjon av lønnsoppgavepliktige ytelser (undertema 3.4). Tabell 7-10 viser resultatene for hvert av disse tre undertemaene separat i tillegg til resultatene for alle undertemaene sett under ett sammen (dvs. resultatene for hovedtema 3).

Resultatene i Tabell 7-10 tyder på at påvirkningen av hovedtema 3 skyldes undertema 3.2 og 3.3, henholdsvis regnskapssystemer og rutiner og spesifikasjon av merverdiavgift. For undertema 3.2 er *OPTOUT*, *NOAUDIT* og interaksjonsleddet *NOAUDIT* x *EXTHELP* statistisk signifikant, og hver koeffisient har det samme fortegnet som i regresjonen for hovedtema 3. For undertema 3.3 er *NOAUDIT* og *NOAUDIT* x *EXTHELP* statistisk signifikant med samme fortegn. *OPTOUT* er derimot ikke statistisk signifikant. For undertema 3.4 er ingen av koeffisientene til *OPTOUT*, *NOAUDIT* og *NOAUDIT* x *EXTHELP* statistisk signifikante.

Tabell 7-10: Regresjonsresultater, hovedtema 3 og dets undertema

Tema	*3*	*3.2*	*3.3*	*3.4*
OPTOUT	-0,090**	-0,269***	-0,006	0,065
	(0,043)	(0,080)	(0,149)	(0,099)
NOAUDIT	-0,379***	-0,448*	-0,837*	-0,434

Tema	*3*	*3.2*	*3.3*	*3.4*
	(0,143)	(0,252)	(0,432)	(0,316)
EXTHELP	-0,002	-0,298**	0,101	0,374**
	(0,063)	(0,135)	(0,257)	(0,189)
NOAUDIT x *EXTHELP*	0,610***	0,818***	1,368***	0,445
	(0,143)	(0,250)	(0,438)	(0,318)
ASSETS	-0,001	0,008	0,024	-0,175***
	(0,015)	(0,027)	(0,061)	(0,043)
AGE	0,040	0,034	0,108	0,188***
	(0,025)	(0,043)	(0,082)	(0,052)
AF	0,178***	-0,023	-0,136	0,649***
	(0,032)	(0,064)	(0,121)	(0,083)
PBANK	0,025	-0,159	0,066	0,076
	(0,058)	(0,109)	(0,218)	(0,147)
ROA	0,321***	0,160	0,703***	0,949***
	(0,068)	(0,123)	(0,202)	(0,152)
SIMPGAAP	0,178***	0,281***	-0,366*	-0,003
	(0,057)	(0,102)	(0,216)	(0,146)
Konstant	1,673***	3,194***	3,045***	0,210
	(0,151)	(0,300)	(0,594)	(0,443)
# obs.	6 627	6 627	3 774	3 474
Tid FEs	Ja	Ja	Ja	Ja
Bransje FEs	Ja	Ja	Ja	Ja

Note: Tabellen viser koeffisienter og standardavvik (i parentes) fra estimering av likning 1 i teksten. Avhengig variabel angis i første linje hvor nummeret viser til hovedtemaene og undertemaene inkludert i kontrollskjemaet. Tid FEs (Bransje FEs) refererer til faste effekter for tid (bransjetilhørighet). Estimeringsmetoden er GLM. * (**) [***] viser statistisk signifikans på 10 (5) [1]-prosentnivået. Variablene er definert i noten til Tabell 7-3.

Tabell 7-11: Bransjetilhørighet

Bransje	*Alle*		*Fravalg*		*Ikke-fravalg*	
	Antall	*%*	*Antall*	*%*	*Antall*	*%*
Jordbruk, skogbruk og fiske	56	0,79%	26	0,77%	30	0,81%
Bergverksdrift og utvinning	28	0,39%	18	0,53%	10	0,27%
Industri	217	3,06%	112	3,32%	105	2,82%
El-, gass-, damp- og varmtv.fors.	39	0,55%	6	0,18%	33	0,89%
Vannfors., avløps- og renovasjon	7	0,10%	4	0,12%	3	0,08%
Bygge- og anleggsvirksomhet	661	9,32%	313	9,29%	348	9,34%
Varehandel;rep av motorvogner	848	1,95%	471	13,97%	377	10,12%
Transport og lagring	156	2,20%	79	2,34%	77	2,07%
Ovrnattings-/servering	137	1,93%	88	2,61%	49	1,32%
Informasjon og kommunikasjon	329	4,64%	161	4,78%	168	4,51%
Finansiering og forsikring	828	1,67%	367	10,89%	461	12,38%
Oms. og drift av fast eiendom	2 063	29,07%	716	21,24%	1 347	36,16%
Faglig, vitensk. og teknisk tj.	893	12,58%	514	15,25%	379	10,17%
Forretningsmessig tjenesteyting	275	3,88%	144	4,27%	131	3,52%
Off. adm./forsvar/trygdeord	7	0,10%	7	0,21%	0	0,00%
Undervisning	67	0,94%	50	1,48%	17	0,46%
Helse- og sosialtjenester	208	2,93%	130	3,86%	78	2,09%
Kultur, underh. og fritidsakt.	117	1,65%	59	1,75%	58	1,56%
Annen tjenesteyting	160	2,25%	106	3,14%	54	1,45%
Totalt	7 096	100,00%	3 371	100,00%	3 725	100,00%

Note: Tabellen viser antall selskaper som driver innen hver bransje. De to kolonnene til venstre er for alle selskaper sett under ett. De to kolonnene i midten er for fravalgselskaper. De to kolonnene til høyre er for ikke-fravalgselskaper. Kolonnen «%» viser prosentandelen som hver bransjen står for i.

Tabell 7-11 viser bransjetilhørigheten for selskapene som ble kontrollert. Dataene gis for alle selskaper under ett, for bare fravalgselskapene og for kun ikke-fravalgselskapene. Tabellen viser at selskaper som tilhører eiendomsbransjen (omsetning og drift av fast eiendom) utgjør en langt større del av ikke-fravalgselskapene enn av fravalgselskapene. Vi analyserer derfor selskaper som driver med omsetning og drift av fast eiendom («eiendomsselskaper») og de som driver innen andre bransjer («ikke-eiendomsselskaper») hver for seg (på grunn av manglende data er noen selskaper som er inkludert i Tabell 7-11 ikke inkludert i regresjonsanalysene).

Tabell 7-12 viser resultatene for ikke-eiendomsselskaper for samme temaene som de som er inkludert i Tabell 7-7. For ikke-eiendomsselskapene er resultatene for alle hovedtemaene sett under ett svakere. *OPTOUT* og *NOAUDIT* er ikke lenger statistisk signifikant, og interaksjonsleddet *NOAUDIT* x *EXTHELP* er statistisk signifikant på 10 prosentnivået. For hovedtema 3 er resultatene likevel bare litt svakere. *OPTOUT* og *NOAUDIT* x *EXTHELP* er statistisk signifikante og med de samme fortegn som før. Selv om *NOAUDIT* ikke lenger er statistisk signifikant, ligger p-verdien (0,143) bare litt utenfor konvensjonelle signifikansnivåer. Merk også at vi er konservative når vi rapporterer signifikans siden vi bruker tosidige tester på 10-prosentnivået selv om vi har retningsbestemt hypoteser. Med ensidige tester på 10-prosentnivået vil *NOAUDIT* være signifikant.

Tabell 7-12: Regresjonsresultater for selskaper som ikke er klassifisert i hovedbransjegruppen omsetning og drift av fast eiendom: alle hovedtemaene, 1-3 under ett, 4-7 under ett, 3 alene og 1-2 + 4-7 under ett

Hovedtema	*Alle*	*1-3*	*4-7*	*3*	*1-2, 4-7*
OPTOUT	-0,037	-0,042	-0,013	-0,087*	-0,012
	(0,029)	(0,030)	(0,046)	(0,051)	(0,028)
NOAUDIT	-0,083	-0,166	0,090	-0,238	-0,020
	(0,100)	(0,111)	(0,157)	(0,162)	(0,100)
EXTHELP	0,236***	0,151***	0,487***	0,190**	0,277***
	(0,045)	(0,052)	(0,076)	(0,078)	(0,049)
NOAUDIT x *EXTHELP*	0,180*	0,259**	0,003	0,451***	0,074
	(0,100)	(0,111)	(0,158)	(0,163)	(0,101)
ASSETS	-0,014	-0,020*	0,005	-0,029	-0,006
	(0,010)	(0,010)	(0,017)	(0,019)	(0,01)
AGE	0,011	0,036*	-0,024	0,043	0,000
	(0,019)	(0,019)	(0,029)	(0,034)	(0,018)
AF	0,217***	0,110***	0,448***	0,191***	0,244***
	(0,022)	(0,023)	(0,037)	(0,038)	(0,022)
PBANK	0,046	0,005	0,146**	0,053	0,047
	(0,041)	(0,042)	(0,069)	(0,073)	(0,040)
ROA	0,259***	0,230***	0,326***	0,372***	0,226***
	(0,042)	(0,043)	(0,067)	(0,076)	(0,040)
SIMPGAAP	0,050	0,060	0,056	0,086	0,049
	(0,042)	(0,045)	(0,067)	(0,078)	(0,040)
Konstant	1,543***	2,094***	0,316*	2,689***	1,039***
	(0,119)	(0,124)	(0,184)	(0,27)	(0,114)
# obs.	4 682	4 682	4 682	4 682	4 682
Tid FEs	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja
Bransje FEs	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja

Tabellen viser koeffisienter og standardavvik (i parentes) fra estimering av likning 1 i teksten for selskaper somikke driver med omsetning og drift av fast eiendom. Avhengig variabel angis i første linje hvor Alle viser til alle hovedtemaene og tallene viser til hovedtemaene som er inkludert i kontrollskjemaet. Tid FEs (Bransje FEs) refererer til faste effekter for tid (bransjetilhørighet). Estimeringsmetoden er GLM. * (**) [***] viser statistisk signifikans på 10 (5) [1]-prosentnivået. Variablene er definert i noten til Tabell 7-3. Disse regresjonene inkluderer bare de selskapene hvem sin bransjetilhørighet ikke er eiendom.

Tabell 7-13: Regresjonsresultater for selskaper i hovedbransjegruppen omsetning og drift av fast eiendom: alle hovedtemaene, 1-3 under ett, 4-7 under ett, 3 alene og 1-2 + 4-7 under ett

Hovedtema	*Alle*	*1-3*	*4-7*	*3*	*1-2, 4-7*
OPTOUT	-0,094**	-0,076*	-0,009	-0,137*	-0,060
	(0,041)	(0,045)	(0,062)	(0,076)	(0,038)
NOAUDIT	-0,301*	-0,320*	-0,256	-0,656**	-0,157
	(0,177)	(0,166)	(0,245)	(0,282)	(0,160)
EXTHELP	-0,246***	-0,247***	-0,242**	-0,418***	-0,186***
	(0,061)	(0,057)	(0,115)	(0,098)	(0,070)
NOAUDIT x *EXTHELP*	0,408**	0,454***	0,301	0,866***	0,230
	(0,178)	(0,168)	(0,249)	(0,285)	(0,161)
ASSETS	0,082***	0,067***	0,118***	0,088***	0,085***
	(0,013)	(0,015)	(0,019)	(0,024)	(0,012)
AGE	0,123***	0,076***	0,246***	0,076**	0,149***

Hovedtema	*Alle*	*1-3*	*4-7*	*3*	*1-2, 4-7*
	(0,021)	(0,022)	(0,035)	(0,036)	(0,021)
AF	0,054	0,023	0,173***	0,060	0,063*
	(0,034)	(0,037)	(0,053)	(0,061)	(0,033)
PBANK	0,071	-0,023	0,367***	-0,092	0,153***
	(0,051)	(0,058)	(0,081)	(0,094)	(0,049)
ROA	0,054	0,011	0,119	0,083	0,045
	(0,089)	(0,103)	(0,116)	(0,157)	(0,076)
SIMPGAAP	0,205***	0,139***	0,248***	0,309***	0,150***
	(0,053)	(0,051)	(0,085)	(0,083)	(0,052)
Konstant	0,799***	1,332***	-0,621***	1,491***	0,388***
	(0,126)	(0,142)	(0,216)	(0,23)	(0,129)
# obs.	1945	1945	1945	1945	1945
Tid FEs	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja
Bransje FEs	Nei	Nei	Nei	Nei	Nei

Note: Tabellen viser koeffisienter og standardavvik (i parentes) fra estimering av likning 1 i teksten for selskaper som driver med omsetning og drift av fast eiendom. Avhengig variabel angis i første linje hvor Alle viser til alle hovedtemaene og tallene viser til hovedtemaene som er inkludert i kontrollskjemaet. Tid FEs (Bransje FEs) refererer til faste effekter for tid (bransjetilhørighet). Estimeringsmetoden er GLM. * (**) [***] viser statistisk signifikans på 10 (5) [1]-prosentnivået. Variablene er definert i noten til Tabell 7-3. Disse regresjonene inkluderer bare selskapene som har bransjetilhørighet eiendom.

Tabell 7-13 viser resultatene for bare eiendomsselskaper. Disse resultatene er like sterke som de i Tabell 7-7. For alle temaene sett under ett er *OPTOUT*, *NOAUDIT* og *NOAUDIT* x *EXTHELP* statistisk signifikant og fortegnene er som før. Hver av disse tre variablene er statistisk signifikant også for hovedtema 3 alene og når hovedtema 1, 2 og 3 ses under ett. Derimot er disse variablene ikke statistisk signifikante for hovedtema 4, 5, 6 og 7 sett under ett eller for alle hovedtemaene unntatt 3 sett under ett. Også disse siste to resultatene er de samme som før.

Resultatene i Tabell 7-12 og Tabell 7-13 kan derfor slik: Hovedresultatene vist i Tabell 7-7 er sterkere for eiendomsselskaper enn for ikke-eiendomsselskaper. Likevel forblir noen av resultatene for ikke-eiendomsselskaper de samme, særlig i forhold til hovedtema 3.

Kvalitetsindeksene vi har brukt i analysene over er konstruert slik at hvert hovedtema gis samme vekt (1/7-del). Det innebærer at f.eks. svaret på det ene spørsmålet under hovedtema 1 Generelt gis samme vekt som de 19 spørsmålene under hovedtema 3 System for bokføring og regnskapsrapportering. For å undersøke betydningen av vektingen av spørsmålene, lar vi spørsmålene som indikerer kvalitet veie likt innen hvert av hovedtemaene 1-4 og alle hovedtemaene (dvs. hovedtemaene 1-7). Når estimeringen skjer på disse indeksene, får vi samme resultater som i Tabell 7-7.

7.7 Ytterligere informasjon om selskapene

I dette kapitlet bruker vi informasjon fra kontrollskjemaene for å belyse likheter og forskjeller mellom fravalgselskapene og ikke-fravalgselskapene. Bakgrunnen er at kontrollskjemaet gir svar på spørsmål som ikke kan besvares ved hjelp av registerdata, f.eks. om selskapet har vesentlig kontantsalg eller om regnskapsføringen foretas i regneark eller ved hjelp av en profesjonell programpakke.

Tabell 7-14 sammenlikner fravalgselskapene med ikke-fravalgselskapene. Beregningsgrunnlaget i panel A er 2009 og 2010, dvs. de to årene hvor alle selskaper var nødt til å bli revidert. Panel B viser svarene for 2011 og 2012 hvor selskaper kunne velge bort revisor. Tabellen viser andelen av selskapene som var gitt et «ja»-svar av inspektør på de oppgitte spørsmålene. I f.eks. 2009 og 2010 hadde 17,4 prosent og 12,4 prosent av henholdsvis fravalgselskapene og ikke-fravalgselskapene vesentlige reise- og oppholdsutgifter (spm 7.1.1).

Tabell 7-14: Kjennetegn ved selskapene

Spm	*Tema*	**Panel A:** *2009 & 2010*			**Panel B**: *2011 & 2012*		
		FS	*Ikke-FS*	*p-verdi*	*FS*	*Ikke-FS*	*p-verdi*
2.5.1	Lån til daglig leder	0,107	0,087	0,033	0,111	0,100	0,349
2.5.3	Lån til fordel til nærstående	0,023	0,020	0,516	0,033	0,020	0,033
2.5.5	Lån i strid med aksjeloven	0,049	0,036	0,038	0,046	0,041	0,491
3.2.3	Kapitalgjenstander aksjonær kan bruke	0,160	0,127	0,002	0,162	0,129	0,016
3.2.5	Aksjonær leier ut kapitalgjenstander	0,084	0,045	0,000	0,080	0,051	0,003
3.3.1	MVA-registret	0,599	0,533	0,000	0,620	0,550	0,000
3.4.1	Lønnsoppgavepliktige ytelser	0,533	0,397	0,000	0,550	0,404	0,000
4.1.1	Fakturaer ved salg av varer	0,595	0,544	0,001	0,621	0,565	0,004
4.2.1	Vesentlig kontantsalg	0,134	0,083	0,000	0,144	0,085	0,000
4.5.1	Plikt til å dokumentere medgått tid	0,147	0,091	0,000	0,154	0,097	0,000
5.1.1	Timebestillinger	0,070	0,032	0,000	0,068	0,031	0,000
6.1.1	Uttak	0,037	0,022	0,005	0,036	0,022	0,031
7.1.1	Vesentlige reise- og oppholdsutgifter	0,174	0,124	0,000	0,173	0,126	0,001
7.2.1	Vesentlige bevertningsutgifter	0,038	0,054	0,012	0,038	0,053	0,083

		Panel C: *2009-2012*					
		Mean	*Standard avvik*	*Prosentiler* *25.*	*50.*	*75.*	*p-verdi*
	Driftsinntekter						
	Fravalgselskaper	1 053	1 503	0	472	1 637	0,000
	Ikke-fravalgselskaper	1 351	3 386	0	406	1 868	
	Lønnskostnad						
	Fravalgselskaper	350	578	0	10	571	0,469
	Ikke-fravalgselskaper	339	671	0	0	419	

Note: Panel A og Panel B viser andelen av fravalgselskaper (FS) og ikke-fravalgselskaper (Ikke-FS) som har fått et «ja»-svar av inspektøren på det relevante spørsmålet. Panel C viser beskrivende statistikker for driftsinntekter og lønnskostnader for fravalgselskaper og ikke-fravalgselskaper. Kolonnen «p-verdi» angir signifikansnivået for en t-test som undersøker om gjennomsnittet for fravalgselskaper er lik gjennomsnittet for ikke-fravalgselskaper. Spørsmålene i Panel A og Panel B fremgår av kontrollskjemaet i vedleggene i kapittel 7.10.1 og 7.10.3.

Tallene i Tabell 7-14, Panel A og Panel B tyder på at fravalgselskaper og ikke-fravalgselskaper skiller seg fra hverandre på mange måter. F.eks. har en høyere andel av fravalgselskapene kapitalgjenstander som aksjonær kan bruke, vesentlig kontantsalg og vesentlige reise- og oppholdsutgifter enn ikke-fravalgselskapene. Samtidig er fravalgselskapene oftere mva-registrert og en større andel har lønnsoppgavepliktige ytelser, hvilket har sammenheng med at en stor andel av ikke-fravalgselskapene befinner seg i hovednæringsgruppene Finansiering og forsikring og Omsetning og drift av fast eiendom. Forskjellen mellom fravalgselskaper og ikke-fravalgselskaper er statistisk signifikant på nesten alle spørsmål, og størrelsen på forskjellene er ofte stor.

Forskjellen mellom fravalgselskaper og ikke-fravalgselskaper blir jevnt over ikke større i de fleste tilfellene etter at fravalgselskaper har valgt bort revisor. Et unntak er om selskapet gir lån til fordel for nærstående, styremedlemmer eller aksjeeiere spørsmål 2.5.3. I 2009 og 2010 var det nesten ingen forskjell mellom fravalgselskaper og ikke-fravalgselskaper, men i 2011 og 2012 økte andelen av fravalgselskaper med slike lån med ett prosentpoeng. Fordi andelen av ikke-fravalgselskaper med slike lån var uforandret, blir forskjellen statistisk signifikant. Lån til nærstående er ganske sjeldne, både blant fravalgselskapene og ikke-fravalgselskapene. I 2011 og 2012 har bare 3,3 (2,0) prosent av fravalgselskaper (ikke-fravalgselskapene) slike lån.

Forskjellen i hvor ofte hver type selskap gir lån til daglig leder (spørsmål 2.5.1) og i hvor ofte hver type selskap gir lån i strid med aksjeloven § 8-7 (spørsmål 2.5.5), er blitt mindre fra 2009-2010 til 2011-2012. Det var signifikante forskjeller i perioden 2009-2010, men forskjellene er ikke lenger signifikante i årene 2011-2012. Når det gjelder utviklingen i ulovlige lån, er de viktig å ta i betraktning av aksjelovene ble endret med virkning fra 1.1.2012. Et lån på kroner x som var ulovlig stort i 2011 kan ha blitt lovlig i 2012 på grunn av endringene i definisjonen av fri egenkapital.

Oppsummert: Det er store forskjeller mellom fravalgselskaper og ikke-fravalgselskaper på de områdene som dekkes av spørsmålene i Tabell 7-14, men forskjellene blir ikke større når fravalgselskapene ikke lenger er reviderte. I tillegg er svarene blant bare fravalgselskapene nesten det samme i årene 2009-2010 og i årene 2011-2012. Vi har testet om forskjellene mellom fravalgselskapenes verdier er lik i de to periodene, men finner ingen forskjell bortsatt fra spørsmål 2.5.3 (vi har ikke tabulert resultatene fra disse testene).

Tabell 7-14, Panel C sammenlikner driftsinntekter og lønnskostnad for fravalgselskaper og ikke-fravalgselskaper. (resultatene er liknende hvis vi sammenlikner de to selskapsgruppene i 2009 og 2010 og separat i 2011 og 2012.) For driftsinntekter er gjennomsnittet høyere for ikke-fravalgselskaper enn fravalgselskaper, men medianen er høyere for fravalgselskaper. Dette resultatet tyder på at det er noen få ganske store ikke-fravalgselskaper som fører til at gjennomsnittet er høyere blant ikke-fravalgselskapene, selv om medianselskapet er mindre. Gjennomsnitt for lønnskostnad er omtrent det samme for fravalgselskaper og ikke-fravalgselskaper. Som med driftsinntekter er medianen derimot høyere for fravalgselskaper enn for ikke-fravalgselskaper.

Tabell 7-15 viser resultatene fra spørsmål om selskapets interne regnskapsprosesser og regnskapssystemer. Resultatene viser store forskjeller mellom fravalgselskapene og ikke-fravalgselskapene. I 2009 og 2010 brukte fravalgselskaper revisor sjeldnere, og en ekstern regnskapsfører oftere, til å sette opp årsregnskapet sammenliknet med ikke-fravalgselskapene. Denne forskjellen ble, som forventet, mye større i 2011 og 2012 etter at fravalgselskapene valgte ikke å bli revidert. Andelen som får hjelp av revisor til å sette opp årsregnskapet falt fra 44,4 prosent i den første perioden til 17,6 prosent i den andre perioden.[64] Fravalgselskapene overlot i stor grad til ekstern regnskapsfører å sette opp årsregnskapet, andelen økte fra

[64] Noen fravalgselskaper beholdt revisor i 2011 og foretok fravalg 2012, slik at disse selskapene fortsatte blir revidert i 2011. Hvis vi ekskluderer slike selskaper fra tallene i Tabell 7-15, går andelen av fravalgselskaper som brukte en revisor til å sette opp årsregnskapet ned fra 17,6 prosent til 11,4 prosent, mens andelen som brukte en ekstern regnskapsfører øker fra 70,8 prosent til 77,2 prosent.

48,6 prosent til 70,8 prosent. Økningen i andelen av skattytere som satte opp årsregnskapet selv var også betydelig, fra 7,0 prosent til 11,6 prosent.

Tabell 7-15 viser at fravalgselskapene i mindre grad enn ikke-fravalgselskapene bruker ekstern regnskapsfører til å utføre bokføring. Forskjellen er nesten den samme i 2009 og 2010 som i 2011 og 2012. Når det gjelder systemet som brukes i regnskapsføringen, bruker fravalgselskaper regnskapsprogrammer istedenfor manuelle systemer og regneark litt oftere enn ikke-fravalgselskapene. Det dominerende hjelpemidlet i begge gruppene er imidlertid profesjonelle regnskapsprogrammer.

Tabell 7-15: Spørsmål om selskapenes regnskapsrutiner

Spm:	*Tema*	**Panel A:** *2009 & 2010*			**Panel B:** *2011 & 2012*		
		FS	*Ikke-FS*	*p-value*	*FS*	*Ikke-FS*	*p-value*
3.1.1	Hvem utfører bokføring?						
	Ekstern regnskapsfører	0,215	0,382	0,000	0,210	0,385	0,000
	Skattyter selv	0,785	0,618	0,000	0,790	0,615	0,000
3.1.2	Hvem setter opp årsregnskapet?						
	Revisor	0,444	0,644	0,000	0,176	0,647	0,000
	Ekstern regnskapsfører	0,486	0,275	0,000	0,708	0,273	0,000
	Skatteyter	0,070	0,081	0,179	0,116	0,080	0,001
3.1.3	Hva slags regnskapssystem brukes?						
	Regnskapsprogram	0,957	0,923	0,000	0,954	0,928	0,003
	Regneark	0,031	0,062	0,000	0,036	0,058	0,005
	Manuelt system	0,012	0,015	0,444	0,010	0,014	0,358

Note: Tabellen viser andelen av fravalgselskaper (FS) og ikke-fravalgselskaper (Ikke-FS) som har fått et «ja»-svar av inspektøren på spørsmålet i kolonnen til venstre. Kolonnen «p-verdi» angir signifikansnivået for en t-test som undersøker om gjennomsnittet for fravalgselskaper er lik gjennomsnittet for ikke-fravalgselskaper. Spørsmålene fremgår av kontrollskjemaet i vedleggene i kapittel 7.10.1 og 7.10.3.

7.8 Danske erfaringer med lettelser i revisjonsplikten

Danmark var tidligere ute med å gjennomførte lettelser i revisjonsplikten enn Norge. Myndighetene i Danmark har evaluert virkningene av fravalgsordningen. De danske evalueringene er blitt benyttet i det norske ordskiftet om fravalgsordningen (se kapittel 7.8.10). Det kan derfor være grunn til å gi en presentasjon av de funn som er gjort i Danmark og hvordan de danske undersøkelsene er blitt gjennomført.

Det er i alt foretatt fem evalueringer basert på regnskapsårene 2006, 2007, 2008, 2009 og 2010-2011. I de først evalueringene skulle følgende temaer tas opp (Erhvervs- og Selskabsstyrelsen 2008 s. 1):

- Redegjørelse for antall selskaper som har valgt bort revisor.
- Selskapenes bruk av revisorer til andre oppgaver enn revisjon.
- Størrelsen på de faktiske besparelsene ved lempelse av revisjonsplikten.
- Overholdelse av betingelsene for å velge bort revisor.
- Risikoen for redusert regnskapskvalitet.
- Ulovlige aksjonærlån.
- Redegjørelse for antall virksomheter som pålegges revisjon.
- Ressursforbruket til skattekontrollen.
- Risikoen for tap av skatteproveny ved en utvidelse av revisjonsfritaket.
- Risikoen for økt økonomisk kriminalitet.

Evalueringene undersøker de samme emnene over tid, men med enkelte mindre forskjeller. I evalueringen for regnskapsåret 2009 og årene 2010-2011 ble to nye problemstillinger inkludert (Erhvervs- og Selskabsstyrelsen 2011 s. 2):

- Redegjørelse for hvor mange tomme selskaper det er i utvalget, herunder hvor mange av disse som har valgt bort revisor.
- Redegjørelse for hvor stor andel av feilene i forbindelse med fravalget av revisjon som alene er formelle feil ved fravalget, isolert fra feil som skyldes at selskapet ikke kan velge bort revisor (dette punktet behandles under avsnittene «Overholdelse av betingelsene for å unnlate revisjon» og «Risikoen for redusert regnskapskvalitet», se nedenfor).

I dette delkapitlet redegjør vi for de funn som har tangeringspunkter med undersøkelsen som Skatteetaten har gjennomført i Norge.

7.8.1 Utvalgsmetoden

De danske undersøkelsene skjer ved at det tilfeldig trekkes et ut et antall selskaper for kontroll. Utvalget som brukes for kontroll av etterlevelsen av årsregnskapslovgivningen i 2014-rapporten består av 600 regnskaper for regnskapsåret 2010 og 600 selskaper for regnskapsåret 2011. Av de 600 selskapene per år har 300 valgt bort revisor og 300 beholdt revisor. I 2009 ble det undersøkt 1 198 regnskaper hvor 300 regnskaper kom fra selskaper hadde valgt bort revisor, 300 kom fra selskaper som oppfylte betingelsene for fravalg, men som ikke hadde foretatt fravalg, 299 regnskap kom fra fra virksomheter som har eierandeler i andre selskaper og som av den grunn ikke har rett til å foreta fravalg, og 299 regnskaper fra virksomheter som ikke oppfyller størrelseskriteriene for fravalg. I de øvrige undersøkelsene er utvalgene omtrent av samme størrelse. Det er verdt å legge merke til at kartleggingen ikke følger de samme selskapene over tid og at utvalgene er begrenset, hvilket gjør det vanskelig å analysere endringer knyttet til fravalget. Videre er utvalget ikke representativt i det fravalgselskapene i utvalget representerer 50 prosent av selskapene, mens fravalgsprosenten er på 38 prosent i 2012.

7.8.1 Kriterier for fravalg i Danmark

Det danske Folketinget ga ved lov nr. 245 av 27. mars 2006 små selskaper muligheten til å velge bort revisor (Erhvervsstyrelsen 2014 s. 1 og 22). Terskelverdiene ble satt til 3 millioner DKK i omsetning, 1,5 millioner DKK i balanse og tolv eller færre ansatte. Selskap som hadde lavere verdier på to av disse tre ble gitt mulighet til å velge bort revisor. Fra 1.1.2011 ble grensene økt til 8 millioner DKK i omsetning, 4 millioner DKK i balanse og tolv eller færre ansatte (Erhvervsstyrelsen 2012 s. 1).

I 2013 ble det gjort ytterligere lettelser i revisjonsplikten ved at Folketinget 6. desember 2012 innførte en type forenklet revisjon kalt «utvidet gennemgang» (PwC 2014). Utvidet gjennomgang er et alternativ til tradisjonell revisjon. Tre nye terskelverdier ble fastsatt: omsetning 72 millioner DKK, balanse 36 millioner DKK og 50 ansatte eller færre. Selskaper som overgår to av de tre terskelverdiene fra januar 2011 (omsetning < 8 millioner DKK, eiendeler < 4 millioner DKK, og ansatte ≤ 12), men er innenfor to av de tre verdiene fra 2013 (omsetning 72 millioner DKK, eiendeler < 36 millioner DKK og ansatte ≤ 50) kan velge utvidet gjennomgang i stedet for en ordinær revisjon. Ved utvidet gjennomgang vil f.eks. revisorene ikke fysisk kontrollere selskapets varelager eller kontrollere regnskapstall ved testing av underliggende dokumentasjon.

Selskaper som ønsker å velge bort revisor kan i utgangspunktet ikke ha eierandeler i andre virksomheter og derigjennom utøve betydelig innflytelse over en eller flere av disse virksomhetenes driftsmessige eller finansielle ledelse (Erhvervsstyrelsen 2014 s. 11 og 22). Det er lettet noe på disse bestemmelsene i senere tid og fra regnskapsåret 2013 kan meget små holdingsselskaper fravelge revisjon.

Dersom det blir oppdaget at en virksomhet som ikke oppfyller kravene til å velge bort revisor har valgt bort revisor, så vil selskapet bli pålagt å sende inn en ny og revidert årsrapport (Erhvervsstyrelsen 2014 s. 12).

7.8.2 Selskapenes bruk av revisorer til andre oppgaver enn revisjon.

De danske evalueringene undersøker hvor utbredt det er at selskaper som har valgt bort revisor fortsatt mottar assistanse fra revisorer ved utarbeidelse av årsrapporter (Erhvervs- og Selskabsstyrelsen 2008 s. 2-3, 2009 s. 2-3, 2011 s. 2-3, Erhvervsstyrelsen 2012 s. 2-3 og 2014 s. 10). Det er undersøkt om det foreligger review- eller assistanseerklæringer fra revisor, eller om årsrapportene er utarbeidet på revisors brevpapir (uten at de inneholder en revisjonsberetning). For tidsperioden 2007 til 2011 slår vi disse tallene for disse to formene for assistanse sammen. Vi holder tallene for 2006 utenfor for at tallene skal være sammenliknbare over tid. Størrelse på utvalget og andelen hvor det er påvist hjelp fra revisor er vist i Tabell 7-16. Tallene varierer mye over tid. Særlig i de siste årene som er undersøkt er andelen som mottar assistanse fra revisor høy, om lag 50 prosent (slik undersøkelsene er lagt opp vet man ikke om dette skyldes utvalgsmetoden eller selskapenes faktiske atferd).

Tabell 7-16 Selskapenes bruk av revisorer til andre oppgaver enn revisjon

	2007	*2008*	*2009*	*2010*	*2011*
Antall årsrapporter i utvalget hvor revisor er fravalgt	448	300	300	300	300
Andel fravalgselskaper hvor det er påvist mottatt hjelp fra revisorer	37,3 %	20,7 %	28,3 %	49,0 %	54,0 %

7.8.3 Overholdelse av betingelsene for å unnlate revisjon.

Selskapene må oppfylle enkelte betingelser for å kunne velge bort revisor. Betingelsene er knyttet til eiendelene, nettoomsetningen og antall ansatte, samt om det ikke foreligger eierandeler og derigjennom betydelig innflytelse i andre selskaper (Erhvervsstyrelsen 2014 s. 11-12). Det er en rekke formelle opplysningskrav for selskaper som velger bort revisor. Undersøkelsene viser at en stor andel av fravalgselskapene gjør formelle feil som har direkte sammenheng med informasjonen som skal gis om fravalget i årsrapportene (Erhvervsstyrelsen 2012 s. 7). Eksempelvis viser undersøkelsene at 40,7 prosent av de ureviderte årsrapportene fra 2009 og 36,7 prosent av de ureviderte årsrapportene fra 2008 mangler opplysninger om fravalget. Dette påvirker feilprosenten i de ureviderte årsrapportene, men naturlig nok ikke feilprosenten hos de reviderte selskapene (jf. også kapittel 7.8.4).

Erhvervsstyrelsen har, basert på de tilfeldig utvalgte årsregnskaper til fravalgselskapene, undersøkt hvor ofte det er påvist brudd på reglene knyttet til fravalget (Erhvervs- og Selskabsstyrelsen 2008 s. 4-5, 2009 s. 4, 2011 s. 4 og 8, Erhvervsstyrelsen 2012 s. 4 og 8 og 2014 s. 11-12). Regelbruddene begått ved fravalget kan deles opp i to grupper: (1) Feil av ren formell karakter. Her mangler det opplysninger om fravalget av revisjonen, men virksomheten ellers oppfyller de materielle kravene for å velge bort revisjonen. (2)

Selskapene oppfyller ikke terskelverdikravene eller de utøver betydelig eller bestemmende innflytelse over en eller flere tilknyttede virksomheter eller datterselskaper. Fordelingen av de to feiltypene er presentert funnene i Tabell 7-17.

Tabell 7-17: Feil i årsrapporten som direkte har sammenheng med fravalget av revisor

	2006	*2007*	*2008*	*2009*	*2010*	*2011*
Antall årsrapporter i utvalget hvor revisor er fravalgt	448	-	300	300	300	300
Antall ureviderte selskaper i utvalget hvor det er funnet brudd på reglene knyttet til fravalget	141	-	110	122	118	132
Prosentandelen med feil knyttet til fravalget	32 %		37 %	41 %	39 %	44 %
Hvordan feilene fordeler seg:						
Feil nr. 1. Manglende formelle opplysningskrav i forbindelse med fravalg av revisor	86 %	-	82 %	78 %	87 %	89 %
Feil nr. 2. Selskapet oppfyller ikke terskelverdikravene eller har betydelig innflytelse på annen virksomhet	14 %	-	18 %	22 %	13 %	11 %

Tabell 7-17 viser at feilene som begås i forbindelse med fravalget av revisor i hovedsak er knyttet til formelle opplysningskrav i forbindelse med fravalget. Det er i mindre grad brudd på reglene knyttet til terskelverdiene, eller at selskapene har betydelig innflytelse på andre virksomheter. For 2007 oppgis det ingen nøyaktige tall, men Erhvervs- og Selskabsstyrelsen bekrefter at trenden er den samme som for de andre årene (Erhvervs- og Selskabsstyrelsen 2009 s. 4).

7.8.4 Risikoen for redusert regnskapskvalitet.

Erhvervsstyrelsen har analysert om selskapene overholder reglene i den danske årsregnskapsloven (Erhvervs- og Selskabsstyrelsen 2008 s. 5-7, 2009 s. 4-7, 2011 s. 5-8, Erhvervsstyrelsen 2012 s. 4-8 og 2014 s. 6-9). Dette er gjort ved å kvalitetskontrollere et utvalg tilfeldig utvalgte årsrapporter hvor målet har vært å konstatere de åpenbare overtredelsene:

> *«Erhvervsstyrelsen har foretaget en omfattende analyse af, i hvilket omfang selskaberne overholder reglerne i årsregnskabsloven. Det er sket ved stikprøvevis at udtage og undersøge modtagne årsrapporter for at konstatere åbenbare overtrædelser av årsregnskabsloven. Med åbenbare overtrædelser menes forhold, som er konstaterbare ved en umiddelbar gennomgang af årsrapporten.» (Erhvervsstyrelsen, 2012, s. 4-5).*

De åpenbare overtredelsene har primært karakter av formelle formkrav og manglende oppfyllelse av opplysningskrav (Erhvervsstyrelsen 2014 s. 6). Erhvervsstyrelsen mener feilene hovedsakelig skyldes manglende kjennskap til lovgivningen, og at feilene av den grunn ikke behøver å bety manglende oppfyllelse av regnskapslovens overordnede krav om at årsregnskapet skal gi et rettvisende bilde av virksomhetens aktiva og passiva, finansielle stilling og resultat.

I undersøkelsene deles utvalget av selskaper opp i følgende fire underkategorier:

- Årsrapporter fra selskaper som oppfyller betingelsene for å velge bort revisjon, men som frivillig har innsendt reviderte regnskaper.
- Årsrapporter fra selskaper som har hatt muligheten og bevisst valgt bort revisor.
- Årsrapporter fra selskaper som har eierandeler i andre virksomheter og utøver betydelig innflytelse på deres driftsmessige eller finansielle ledelse. Disse kan i utgangspunktet ikke velge bort revisor.
- Årsrapporter fra selskaper i regnskapsklasse B, det vil si selskaper som ikke oppfyller terskelverdiene for å velge bort revisor

De overordnede resultatene fra undersøkelsene for 2006 til 2011 er oppsummert i Tabell 7-18.

Tabell 7-18 Feil og andre lovovertredelser i årsrapportene i utvalget

	Kan velge bort revisor		***Kan ikke velge bort revisor***	
	Har ikke valgt bort	*Har valgt bort*	*Betydelig innflytelse*	*Er over terskelverdiene*
2011				
Feil i prosent	35 %	62 % (43 %)	27 %	28 %
Utvalg	300	300	300	300
Usikkerhetsmargin	Cirka 5 %	Cirka 5 %	Cirka 5 %	Cirka 5 %
2010				
Feil i prosent	32 %	50 % (35 %)	28 %	20 %
Utvalg	300	300	300	300
Usikkerhetsmargin	Cirka 5 %	Cirka 5 %	Cirka 5 %	Cirka 5 %
2009				
Feil i prosent	31 %	44 % (31 %)	41 %	24 %
Utvalg	300	300	299	299
Usikkerhetsintervall	Ikke oppgitt	Ikke oppgitt	Ikke oppgitt	Ikke oppgitt
2008				
Feil i prosent	27 %	41 % (32 %)	34 %	21 %
Utvalg	294	300	299	285
Usikkerhetsintervall	+/- 2,48	+/- 1,91	+/- 1,13	+/- 2,95
2007				
Feil i prosent	24 %	30 %	22 %	18 %
Utvalg	479	448	449	474
Usikkerhetsintervall	+/- 1,75	+/- 1,99	+/- 0,92	+/- 1,75
2006				
Feil i prosent	11 %	17 %	7 %	10 %
Utvalg	401	392	313	402
Usikkerhetsintervall	Ikke oppgitt	Ikke oppgitt	Ikke oppgitt	Ikke oppgitt

Note: Tallene i parentes er korrigerte for de årsrapporter som utelukkende har feil i de formelle opplysningskravene i forbindelse med revisjon, jf. Tabell 7-17. Usikkerhetsmarginen er oppgitt av Erhvervsstyrelsen til cirka 5 prosent for 2010 og 2011 når de utvalgte årsrapportene deles opp i underkategorier bestående av 300 årsrapporter (Erhvervsstyrelsen 2014 s. 7).

Erhvervsstyrelsen finner at det er flere feil i årsrapportene til selskapene som har valgt bort revisor enn det er i årsrapportene til selskapene som har revisor. Når det korrigeres for mangler vedrørende de formelle opplysningskravene i forbindelse med fravalget (tallene i parentes er korrigerte), synker feilprosentene omtrent ned til nivået for de selskapene som har reviderte årsrapporter. Når det i tillegg tas hensyn til den statistiske usikkerheten rundt punktestimatene på andelene med feil, konkluderer Erhvervsstyrelsen i alle evalueringene med at feilprosenten i de ureviderte årsrapportene ikke er vesentlig høyere enn i årsrapportene til selskapene som frivillig lar seg revidere.

Erhvervsstyrelsen undersøker de ureviderte årsregnskapene nærmere ved å sammenlikne kvaliteten på ureviderte årsrapporter med ulike grader av bistand fra revisor. De ikke reviderte årsrapportene deles opp i «ureviderte regnskaper med erklæring fra revisor», «regnskaper utarbeidet på revisors brevpapir» og «regnskaper uten erklæring og ikke på revisors brevpapir». Selv om årsregnskapene har en erklæring fra revisor eller er ført på revisors brevpapir, er årsregnskapet ikke revidert. Andelen av feil og overtredelser i årsregnskapene til selskaper som kan velge bort revisor gruppert etter i hvilken grad selskapene får bistand fra revisor fremgår av Tabell 7-19.

Tabell 7-19 Feil og andre lovovertredelser i årsrapportene fra virksomhetene som kan velge bort revisor

	Har ikke valgt bort revisor	***Har valgt bort revisor***		
	1: Frivillig reviderte årsrapporter	*2: Ikke reviderte års-rapporter med erklæring*	*3: Årsrapporter utarbeidet på revisors brevpapir*	*4: Årsrapporter uten erklæring og ikke på revisors brevpapir*
2011				
Feil i prosent	35 %	57 % (39 %)	59 % (46 %)	67 % (46 %)
Utvalg	300	140	22	138
2010				
Feil i prosent	32 %	52 % (32 %)	52 % (43 %)	48 % (37 %)
Utvalg	300	124	23	153
2009				
Feil i prosent	31 %	34 % (18 %)	17 % (15 %)	51 % (36 %)
Utvalg	300	44	41	215
2008				
Feil i prosent	27 %	35 % (28 %)	38 % (33 %)	42 % (32 %)
Utvalg	294	23	39	238
2007				
Feil i prosent	24 %	29 %	30 %	33 %
Utvalg	479	137	30	281
2006				
Feil i prosent	11 %	10 %		23 %
Utvalg	401	173		219

Note: Tallene i parentes er korrigerte for de årsrapporter som utelukkende har feil i de formelle opplysningskravene i forbindelse med revisjon.

Tabell 7-19 viser at det for 2011 er noen flere feil i ureviderte årsrapporter uten erklæring og ikke på revisors brevpapir (kolonne 4) enn i frivillig reviderte rapporter (kolonne 1), ikke reviderte årsrapporter med erklæring (kolonne 2) eller årsrapporter utarbeidet på revisors brevpapir (kolonne 3). Som nevnt tidligere er en stor andel av feilene i de ureviderte årsrapportene knyttet til manglende opplysninger om selve fravalget, som er feil som kun kan begås av fravalgselskapene. Korrigeres tallene for dette, se tallene i parentes, er det de reviderte årsrapportene (kolonne 1) og de ikke-reviderte årsrapportene med erklæring fra revisor (kolonne 2) som har minst feil i 2011, 2010, 2009 og 2007.

I kolonne 1, de frivillig reviderte årsregnskapene, er feilprosenten økende over tid. Blant fravalgselskapene er det større variasjoner over tid. Eksempelvis varierer feilprosenten mellom 15 og 46 prosent i årsregnskapene som er utarbeidet på revisors brevpapir i årene 2007-2011, mens den i samme periode varierer mellom 18 prosent og 39 prosent i årsregnskapene som er vedlagt erklæring fra revisor. Blant selskapene som kan velge bort revisor er feilprosenten lavest i de frivillig reviderte årsrapportene (kolonne 1) og ureviderte årsrapporter med erklæring (kolonne 2).

Erhvervsstyrelsen lister opp feilene de oftest finner i ureviderte årsregnskapene, se Tabell 7-20 (Erhvervsstyrelsen 2014 s. 23 og 2012 s. 16). Manglende erklæring fra ledelsen eller manglende melding til Erhvervsstyrelsen om at fravalg er foretatt er den klart dominerende feilen.

Tabell 7-20: Mest vanlige feil i ikke reviderte årsregnskaper, 2009 til 2011

	2011	***2010***	***2009***
Mangler erklæring i ledelsespåtegningen at betingelsene for fravalg av revisor er oppfylt, eller at fravalget ikke er meldt til Erhvervsstyrelsen.	43,3 %	34,3 %	31,6 %
Det er ikke foretatt avskrivninger på eiendom, og/eller ikke foretatt dagsverdiregulering av eiendom.	5,3 %	7,7 %	-
Virksomheten har ikke delt opp gjelden i kortsiktig og langsiktig gjeld, eller den mangler opplysninger om gjeld som forfaller om mer enn 5 år.	6,7 %	5,7 %	5,3 %
Virksomheten utøver betydelig innflytelse på andre virksomheter, men har valgt bort revisor.	6,3 %	5,3 %	8,3 %
Virksomhetens anvendte regnskapspraksis er mangelfull.	12,0 %	5,3 %	9,0 %
Virksomheten har ytt lån til/ sikkerhetsstillelse for selskapsdeltakere eller ledelse i selskapet.	7,0 %	4,7 %	4,0 %
Det mangler sammenlikningstall	6,0 %	2,7 %	6,3 %

I notatene fra 2011, 2009 og 2008 oppgis følgende feil som gjengangere i de ureviderte regnskapene (Erhvervs- og Selskabsstyrelsen 2008 s. 7, 2009 s. 6 og 2011 s. 7):

- Formelle opplysningskrav ved fravalg av revisor er ikke oppfylt.
- Årsregnskapet inneholder ikke de opplysninger om anvendt regnskapspraksis som kreves etter § 53 i årsregnskabsloven.

- Noter mangler eller er ikke oppstilt i overenstemmelse med reglene i årsregnskabsloven.
- Kravene til ledelsespåtegningen og/ eller dirigentens underskrift ikke er oppfylt.

I Tabell 7-19 fremgår det at feilandelen i 2010 og 2011 er høyest i årsregnskapene som publiseres på brevpapir med navnet til et revisjonsselskap/revisor. Undersøkelsene gir ikke svar på hvilke feil som dominerer i årsregnskapene som publiseres på revisors brevpapir.

7.8.5 Ulovlige aksjonærlån.

I evalueringsperioden har Erhvervsstyrelsen gjort et utvalg og fokusert på lån til aksjeeiere og ledelse som strider mot den danske Selskabsloven § 210, stk. 1 (Erhvervs- og Selskabsstyrelsen 2008 s. 7-8, 2009 s. 7, 2011 s. 9, Erhvervsstyrelsen 2012 s. 8-9 og 2014 s. 14-15). Funnene Erhvervsstyrelsen har gjort i perioden 2006 til 2011 er oppsummert i Tabell 7-21.

Tabell 7-21: Andel med ulovlige lån til aksjeeiere eller ledelse

	Kan velge bort revisor		***Kan ikke velge bort revisor***	
	Frivillig reviderte årsrapporter	*Ikke reviderte årsrapporter*	*Årsrapporter fra holdingselskaper*	*Årsrapporter fra virksomheter over terskelverdiene*
2011				
Andel av utvalget med ulovlige lån til aksjonærer og ledelse	9 %	7 %	7 %	7 %
Gjennomsnittlig størrelse	107 000 DKK	97 000 DKK	180 000 DKK	415 000 DKK
2010				
Andel av utvalget med ulovlige lån til aksjonærer og ledelse	10 %	5 %	8 %	7 %
Gjennomsnittlig størrelse	150 000 DKK	152 000 DKK	129 000 DKK	427 000 DKK
2009				
Utvalg	300	300	299	299
Selskaper i utvalget med ulovlige aksjonærlån	9,3 %	4,0 %	10,7 %	4,3 %
2008				
Utvalg	294	300	299	285
Selskaper i utvalget med ulovlige aksjonærlån	5,1 %	4,0 %	8,4 %	1,8 %
2007				
Utvalg	479	448	449	474
Selskaper i utvalget med ulovlige aksjonærlån	6,7 %	3,1 %	4,5 %	4,9 %

2006				
Utvalg	401	392	313	402
Selskaper i utvalget med ulovlige aksjonærlån	5,5 %	4,6 %	4,2 %	3,0 %

Erhvervsstyrelsen konkluderer i alle evalueringene med at det ikke er signifikante forskjeller på andelen ulovlige lån i reviderte og ikke-reviderte årsrapporter for små virksomheter. Blant de små selskapene er det kun mindre forskjeller i den gjennomsnittlige størrelsen på de ulovlige lånene (kun målt i regnskapsårene 2010 og 2011). Erhvervsstyrelsen finner at selskaper som er større enn terskelverdiene har et noe høyere beløp på de ulovlige lånene enn det de små selskapene har. Ved funn av ulovlige lån blir øverste ledelse pålagt å bringe forholdene i orden, og kun ved skjerpende omstendigheter eller store beløp blir saken oversendt politiet (Erhvervsstyrelsen 2014 s. 14-15).

7.8.6 Redegjørelse for antall virksomheter som pålegges revisjon.

I henhold til årsregnskabsloven § 135, stk. 6 og § 135, stk. 7 kan virksomheter pålegges tvungen revisjon ved brudd på bestemmelsene i selskapslovgivningen, regnskapslovgivningen eller skatte- og avgiftslovgivningen (Erhvervsstyrelsen 2014 s. 13-14). Det har per 2014 ikke vært eksempler på at virksomheter har blitt pålagt tvungen revisjon etter § 135, stk. 6 i årsregnskabsloven, og kun et mindre antall selskaper har blitt pålagt tvungen revisjon etter § 135, stk. 7.

7.8.7 Innretningen på skattekontrollene

Siden lempelsen av revisjonsplikten i 2006 har SKAT endret sin strategi knyttet til innsatsen overfor skattyterne (Erhvervs- og Selskabsstyrelsen 2009, s. 9). Den tidligere strategien fokuserte på å kontrollere selskapene, telle hvor mange ganger det ble avdekket forhold som førte til korreksjoner av beløpene som skattyter har innrapportert og måle størrelsen på korreksjonene.

Den nye strategien, som ble tatt i bruk etter at fravalgsordningen ble innført i 2006, tar utgangspunkt i at de fleste selskapene ønsker å etterleve reglene (Erhvervsstyrelsen 2014 s. 17, 2012 s. 10 og). Av de selskapene som faktisk har feil i sine årsrapporter, antas det at feilene i større grad skyldes «mangel på kendskap til reglerne i høyere grad end av vond vilje» (Erhvervs- og Selskabsstyrelsen 2009 s.9). SKAT avveier risiko mot vesentlighet når de tilrettelegger sitt arbeid mot feil i skatteoppgjørene, og målet er at ressursene blir anvendt på en slik måte at virksomhetenes regeletterlevelse sikres best mulig. Eksempelvis tilbys veiledning til selskaper som gjør feil grunnet manglende kunnskap og forståelse av reglene, mens kontroll og straff blir brukt mot selskaper som bevisst bryter loven.

7.8.8 Risikoen for tap av skatteproveny ved en utvidelse av revisjonsfritaket.

Erhvervsstyrelsen har gjennomgått og kontrollert skatteoppgjøret til tilfeldig utvalgte selskaper for å undersøke deres evne og vilje til å etterleve skattereglene (compliance undersøkelser) (Erhvervsstyrelsen 2014, 17). Dataene fra undersøkelsene vises i Tabell 7-22 (Erhvervs- og Selskabsstyrelsen 2009 s. 9-10, Erhvervsstyrelsen 2012 s. 10-12 og 2014 s. 17-19).

Tabell 7-22: Feilprosenter i compliance undersøkelsene fra 2006, 2008 og 2010

År for skatteoppgjør	*Antall selskaper*	*Feilprosent*	*Usikkerhetsintervall (i % poeng)*
2006			
Selskaper med revidert årsrapport	2 846	35 %	+/- 2 %
Selskaper uten revidert årsrapport	113	41 %	+/- 9 %
I alt	2 959	35 %	+/- 2 %
2008			
Selskaper med revidert årsrapport	754	48 %	+/- 4 %
Selskaper uten revidert årsrapport	53	33 %	+/- 13 %
I alt	807	47 %	+/- 4 %
2010			
Selskaper med revidert årsrapport	776	44 %	+/- 4 %
Selskaper uten revidert årsrapport	91	39 %	+/- 10 %
I alt	867	43 %	+/- 3 %

Tabell 7-22 indikerer at det for 2006 litt flere feil i selvangivelsene hos selksaper hvor årsrapporten ikke er revidert. Samtidig nevner Erhvervsstyrelsen flere forhold som taler for at tallene for 2006 kan være misvisende (Erhvervs- og Selskabsstyrelsen 2009 s. 10). For 2008 og 2010 er det ingen indikasjoner på at ureviderte årsrapporter har flere feil enn reviderte årsrapporter (Erhvervsstyrelsen 2012 s. 11 og 2014 s. 18). Erhvervsstyrelsen konkluderer med at compliance undersøkelsene ikke har påvist større andel selvangivelser med feil hos fravalgselskapene. I kapittel 9 analyseres selvangivelsene med vedlegg for norske selskaper, og vi finner en klar økning i antall feil hos fravalgselskapene.

7.8.9 Tomme selskapers påvirkning på analysene.

I evalueringen av 2007 årsregnskapene ble det stilt spørsmål om hvor mange av selskapene uten aktivitet, såkalte tomme selskaper, som har valgt bort revisor og om disse påvirker analysenes resultat (Erhvervs- og Selskabsstyrelsen 2011 s. 9, Erhvervsstyrelsen 2012 s. 9 og 2014 s. 15-16). Rene investeringsselskaper anses ikke som tomme. Derfor er det i de etterfølgende evalueringene gjort opptelling av tomme selskaper, og Erhvervsstyrelsen har undersøkt om disse påvirker analysene. Funnene presenteres i Tabell 7-.

Tabell 7-23 Oversikt tomme selskaper og deres feilprosent

	2008	***2009***	***2010***	***2011***
Utvalg	1 178	1198	1200	1200
Antall tomme selskaper	20	21	16	12
- i prosent	1,7 %	1,8 %	1,3 %	1,0 %
Tomme selskaper: valgt bort revisor	18	19	15	8
Tomme selskaper: har revisjon	2	2	1	4
Antall årsrapporter med feil	5	9	3	8
Feilprosent	25 %	43 %	19 %	67 %

De tre evalueringene som behandler tomme selskaper slår alle fast at tomme selskaper ikke påvirker resultatene i analysene.

7.8.10 Kritikk og vurderinger av de danske undersøkelsene

De danske evalueringene har blitt brukt av blant annet tidligere næringsminister Trond Giske (Ap) for å forsvare fravalgsordningen i Norge (Haugan 2010). Samtidig har parter som har vært imot revisjonsfritak for små selskaper kritisert de danske evalueringene. Skattekrimsjef Jan-Egil Kristiansen i Skatt Øst mener studiene kun har målt svært begrensede sider av noen formelle feil i virksomheten (Haugan 2010b). Hanstad (2010) mener de danske undersøkelsene særlig er mangelfulle i forbindelse med feil i regnskapene, skattekontrollen og virkningen på økonomisk kriminalitet. Hanstad viser blant annet til at det kun er de mest åpenbare overtredelser av årsregnskapsloven som er undersøkt. Han påpeker at Ervervstyrelsen f.eks. ikke har undersøkt om selskapenes varelager faktisk har den verdien det er oppført med i regnskapet og om alle varene faktisk finnes på lageret, om verdien av kundefordringene er reell, om aksjebeholdningen skulle vært nedskrevet, om alle forpliktelser er medtatt i regnskapet, om reisekostnader er riktig lønnsinnberettet, om private utgifter ulovlig er inkludert i selskapets regnskap, om representasjonsutgifter urettmessig er ført med skattemessig fradrag, om kontorleie i realiteten vedrører virksomheten, om reglene ved bruk av firmabil overholdes m.m. Hanstad peker også på at norske revisorer har en særskilt rolle med å bekrefte selskapenes skatterapportering og lønnsinnberetning, en rolle danske revisorer ikke har.

De danske evalueringene følger ikke de samme selskapene over tid. Dermed har man ikke muligheter for å undersøke om forekomsten av feil går opp eller ned etter at fravalg foretas. Eksempelvis påvises det feil i 43 prosent av de ureviderte årsregnskapene som publiseres på revisors brevpapir i 2010, mens andelen i 2009 var 15 prosent (se Tabell 7-19). Det undersøkelsene ikke gir svar på, er hvilken feilandel som var i disse selskapenes årsregnskaper mens de fortsatt var revidert. Som det fremgår av den samme tabellen er forekomsten av feil i de reviderte årsrapportene 32 prosent i 2010 og 31 prosent i 2009. Med andre ord kan man tolke resultatene som om feilandelen går ned med om lag 16 prosentpoeng når revisor fravelges, eller den går opp med omtrent 11 prosent. Den norske undersøkelsen, som følger de samme selskapene over tid, gir et langt bedre grunnlag for å måle effekten av fravalget.

Det er lett å kritisere de danske evalueringene fordi de fokuserer på formelle overtredelser og fordi de samme selskapenes ikke blir fulgt over tid. Skatteetatens avdekkingskontroller er et langt steg framover hva gjelder grundigheten av kontrollene. Vår vurdering er at mange av innvendingene som kan reises mot de danske evalueringene er hensyntatt i den norske evalueringen. Dog vil det fortsatt kunne innvendes at også avdekkingskontrollene er overfladiske ved at de ikke har kontrollert om f.eks. varelageret faktisk er tilstede og om «firmabilen som ifølge innsendte opplysninger står parkert på kontoret utenfor arbeidstid, faktisk benyttes privat» (Hanstad 2010). Skal man foreta slike kontroller, vil kostnadene med kontrollene bli formidable og de vil gå langt utover den kontrollen revisorene gjennomfører gitt det tidsbruket de hittil har brukt på revisjonen (circa 14 timer inklusiv teknisk oppsett av årsregnskapet). Det er også grunn til å minne om provenyeffektene fra avdekkingskontrollene, som ble presentert i kapittel 3: De største unndragelsene ble avdekket hos selskaper som hadde valgt å beholde sin revisor.

7.9 Konkluderende merknader

Ved å bruke data fra avdekkingskontrollen som Skatteetaten har gjennomført, undersøker vi om det er kvalitetsforskjeller på selskapenes interne regnskapssystem når det er revisjonsplikt for alle, om kvaliteten går ned for selskaper som velger bort revisor og om bruk av ekstern hjelp til regnskapsføringen har betydning for kvaliteten.

Vi har tre hovedresultater. Det første er at selskapene som velger bort revisor har lavere kvalitet i det interne regnskapssystemet enn selskaper som velger å beholde revisor også før revisjonen ble gjort valgfri. Forskjellen i kvaliteten er dog ganske beskjeden, men den eksisterer og viser at det kan være vanskelig å tvinge selskaper som ikke ønsker å la seg revidere til å ha god kvalitet i det interne regnskapssystemet. Det andre hovedresultatet er at kvalitetsforskjellen mellom fravalgselskaper og ikke-fravalgselskaper blir mye større etter at fravalgselskapene ikke lenger bli revidert. Det tredje hovedresultatet er at denne nedgangen i kvalitet bare skyldes de fravalgselskapene som ikke bruker ekstern hjelp (f.eks. en ekstern regnskapsfører eller en revisor) til å utarbeide sitt årsregnskap. Blant de fravalgselskapene som bruker slik ekstern hjelp forsvinner kvalitetsnedgangen, slik at disse selskapene har like god kvalitet som de selskapene som har beholdt sin revisor.

7.10 Vedlegg

7.10.1 Vedlegg 1: Kontrollskjema

Nedenfor følger kontrollskjemaet som ble brukt i avdekkingskontrollene.

1	Generelt				UBESVART	2009	2010	2011	
	1.1	Generelt							
		1.1.1	Er komplett årsregnskap sendt inn og godkjent av Regnskapsregisteret?		Ja				UBE-SVART
					Nei				

2	Årsregnskapet				UBESVART	2009	2010	2011	
	2.1	Resultatregnskapet							
		2.1.1	Er resultatregnskapet spesifisert iht. regnskapslovens regler?		Ja				UBE-SVART
					Nei				
					Uaktuelt				
	2.2	Balansen							
		2.2.1	Er balansen spesifisert iht. regnskapslovens regler?		Ja				UBE-SVART
					Nei				
					Uaktuelt				
		2.2.2	Er differanse mellom regnskapsmessig og skattemessig verdi korrigert for i næringsoppgave 2, post 0670/0870 (side 4), jf. RF-1217?		Ja				UBE-SVART
					Nei				
					Uaktuelt				
	2.3	Dokumentasjon av balansen							
		2.3.1	Foreligger det dokumentasjon av alle vesentlige balanseposter?		Ja				UBE-SVART
					Nei				
					Uaktuelt				
		2.3.2	Hvis nei (ikke dokumentasjon): Er dokumentasjonen av varelageret ordentlig og oversiktlig?		Ja				UBE-SVART
					Nei				
					Uaktuelt				
		2.3.3			Ja				UBE-SVART

					Hvis nei (ikke dokumentasjon): Inneholder dokumentasjon av bankinnskudd og lånegjeld oppgaver fra finansinstitusjoner over mellomværende?	Nei				
						Uaktuelt				
		2.4	Noteopplysninger om ytelser til ledende personer mv.							
				2.4.1	Er det opplyst i noter om ytelser til daglig leder og styremedlemmer?	Ja				UBE-SVART
						Nei				
		2.5	Lån og sikkerhetsstillelse til ledende personer, aksjeeiere							
				2.5.1	Er det gitt lån eller stilt sikkerhet til daglig leder, styremedlemmer eller aksjeeiere?	Ja				BE-SVART
						Nei				
				2.5.2	Hvis ja (lån eller sikkerhetsstillelse): MERK hvis det IKKE er opplyst om det enkelte låns:	Vilkår				UBE-SVART
						Rentesats				
						Avdragsplan				
						Uaktuelt				
						OK				
				2.5.3	Er det gitt lån eller stilt sikkerhetsstillelse til fordel for nærstående til daglig leder, styremedlemmer eller aksjeeiere?	Ja				UBE-SVART
						Nei				
				2.5.4	Hvis ja (lån etc til nærstående til d.l., styremedl eller aksjonær): MERK hvis det IKKE er opplyst om det enkelte låns:	Låntaker				UBE-SVART
						Lånets størrelse				
						Uaktuelt				
						OK				
				2.5.5	Er det gitt lån eller stilt sikkerhetsstillelse i strid med aksjeloven § 8-7?	Ja				UBE-SVART
						Nei				

3	System for bokføring og regnskapsrapportering			UBESVART	2009	2010	2011	
	3.1	System for bokføring og regnskapsrapportering						
	3.1.1	Hvem utfører bokføringen		fører selv				UBE-SVART
				Ekstern regnskapsfører / byrå				
	3.1.2	Hvem setter opp årsregnskapet?		Setter opp ÅO selv				UBE-SVART
				Ekstern regnskapsfører / byrå				
				Revisor				
	3.2	Regnskapssystem og rutiner						
	3.2.1	Hva slags system benyttes for registrering av regnskapsdata mv.?		Standard regnskapsprogram				UBE-SVART
				Regneark (Excel eller lignende)				
				Annet manuelt system				
	3.2.2	Bokføringslovens § 4 setter krav til grunnleggende bokføringsprinsipper. MERK hvis det er vesentlige svakheter knyttet til:		1 - pliktig rapportering?				UBE-SVART
				2 - fullstendighet?				
				3 - realitet?				
				4 - korrekt og nøyaktig?				
				5 - ajourhold?				
				6 - dokumentasjonen av transaksjonene?				
				7 - audit trail - sporbarhet				
				8 - oppbevaring av regnskapsmaterialet?				
				9 - sikring mot endringer, sletting etc				
				OK - ikke sett vesentlige svakheter				
	3.2.3	Eier selskapet biler, båter, boliger, hytter/fritidsboliger eller andre vesentlige kapitalgjenstander følgende som (kan) benyttes av aksjonær/nærstående?		Ja				UBE-SVART
				Nei				
	3.2.4	Hvis ja: Er regnskapsrutinene/systemene /bokføringen gode nok til å sikre at aksjonærens bruk av disse kapitalgjenstandene skattlegges riktig?		Ja				UBE-SVART
				Nei				

						Uaktuelt				
				3.2.5	Eier aksjonærene kapitalgjenstander som leies ut til selskapet?	Ja				UBE-SVART
						Nei				
				3.2.6	Hvis ja: Er prisfastsettelsen av dette godt nok dokumentert?	Ja				UBE-SVART
						Nei				
						Uaktuelt				
		3.3	Spesifikasjon av merverdiavgift							
				3.3.1	Er virksomheten mva-registrert ?	Ja				UBE-SVART
						Nei				
				3.3.2	Inneholder spesifikasjonen utgående og inngående merverdiavgift, samt grunnlaget for beregning av avgiften, spesifisert pr. periode etter kontoene i regnskapssystemet?	Ja				UBE-SVART
						Nei				
						Uaktuelt				
				3.3.3	Er det samsvar mellom utgående merverdiavgift etter merverdispesifikasjonen og avgift oppgitt i merverdiavgiftsoppgaven?	Ja				UBE-SVART
						Nei				
						Uaktuelt				
				3.3.4	Er det samsvar mellom inngående merverdiavgift etter merverdispesifikasjonen og avgift oppgitt i merverdiavgiftsoppgaven?	Ja				UBE-SVART
						Nei				
						Uaktuelt				
				3.3.5	Er det samsvar mellom skyldig/til gode merverdiavgift i regnskapet og skyldig/til gode merverdiavgift i sist innsendte terminoppgave?	Ja				UBE-SVART
						Nei				
						Uaktuelt				
		3.4	Spesifikasjon av lønnsoppgavepliktige ytelser							
				3.4.1	Har virksomheten lønnsoppgavepliktige ytelser?	Ja				UBE-SVART
						Nei				

				3.4.2	Er det samsvar mellom RF 1022 (spesifikasjon av lønns- og pensjonskostnader) og RF 1025 (årsoppgave for arbeidsgiveravgift)?	Ja				UBE-SVART
						Nei				
						Uaktuelt				
				3.4.3	Har selskapet skattetrekkskonto?	Ja				UBE-SVART
						Nei				
						Uaktuelt				
				3.4.4	Har den ansattes skattetrekk gått inn på skattetrekkskonto?	Ja				UBE-SVART
						Nei				
						Uaktuelt				

4	**Dokumentasjon**					UBESVART	**2009**	**2010**	**2011**	
		4.1	Dokumentasjon av salg av varer og tjenester							
				4.1.1	Er virksomheten av en slik art at det utstedes fakturaer ved salg av varer og tjenester?	Ja				UBE-SVART
						Nei				
				4.1.2	Hvis det utstedes fakturaer: Bokføringsforskriften § 5-1 setter krav til salgsdokumenters innhold. MERK hvis det er vesentlige svakheter knyttet til:	1 - fakturanummer og fakturadato?				UBE-SVART
						2 - angivelse av partene?				
						3 - ytelsens art og omfang?				
						4 - leveringstidspunkt og -sted?				
						5 - vederlag og betalingsforfall?				
						6 - eventuell mva og andre avgifter?				
						OK, ikke sett vesentlige svakheter				
						Uaktuelt				
		4.2	Dokumentasjon av kontantsalg							
				4.2.1	Har virksomheten vesentlig kontantsalg ?	Ja				UBE-SVART
						Nei				
				4.2.2	Hvis ja, har virksomheten kassaapparat?	Ja				UBESVART
						Nei				
						Uaktuelt				

				4.2.3	Hvis de har kassaapparat, MERK hvis det er vesentlige svakheter knyttet til:	1 - løpende registrering av salg, med klokkeslett for hvert salg?				UBE-SVART
						2 - dokumentasjon av salget, summeringsstrimler (kasseruller eller tilsvarende) med nummer og dato?				
						3 - dokumentasjon av korreksjonsposter med angivelse av beløp, årsak og antall korreksjoner?				
						4 - daglig utarbeidelse av daterte nummererte summeringsstrimler («z-rapporter» eller tilsvarende ra				
						5 - daglig avstemming av "z-rapport" mot kassetelling?				
						OK, ikke sett vesentlige svakheter				
						Uaktuelt				
		4.3	Dokumentasjon av kjøp							
				4.3.1	Kjøp skal være dokumentert med den salgsdokumentasjonen som selger har utstedt og inneholde alle opplysningene som fremgår av BF § 5-1. Merk hvis det er vesentlige svakheter knyttet til:	1 - fakturanummer og fakturadato?				UBE-SVART
						2 - angivelse av partene?				
						3 - ytelsens art og omfang?				
						4 - leveringstidspunkt og -sted?				
						5 - vederlag og betalingsforfall?				
						6 - eventuell mva og andre avgifter?				
						OK, ikke sett vesentlige svakheter				
						Uaktuelt				
		4.4	Dokumentasjon av lønn mv.							
				4.4.1	Hvis lønn: Merk hvis dokumentasjonen mangler følgende pr. ansatt?	1 - Lønn og andre oppgavepliktige ytelser				UBE-SVART
						2 - Forskuddstrekk og evt. utleggstrekk				
						OK, ikke sett vesentlige svakheter				
						Uaktuelt				
		4.5	Dokumentasjon av medgått tid							
				4.5.1	Har virksomheten plikt til å dokumentere medgått tid?	Ja				UBE-SVART

						Nei				
				4.5.2	Hvis plikt til å dokumentere medgått tid: har bokføringspliktige som utfører tjenester dokumentert utførte timer for hver eier og ansatt når det er en direkte sammenheng mellom vederlaget og tidsforbruket?	Ja				UBE-SVART
						Nei				
						Uaktuelt				

5	**Timebestillinger**					UBESVART	**2009**	**2010**	**2011**	
		5.1	Timebestillinger							
				5.1.1	Er virksomheten av en slik art at det foretas timebestillinger ?	Ja				UBE-SVART
						Nei				
				5.1.2	Hvis timebestillinger: er timebestillingene dokumentert?	Ja				UBE-SVART
						Nei				
						Uaktuelt				
				5.1.3	Hvis dokumentert: Omfatter dokumentasjonen tidspunkt for utførelsen av tjenesten og kundens navn?	Ja				UBE-SVART
						Nei				
						Uaktuelt				
				5.1.4	Hvis dokumentert: Fremgår det av dokumentasjonen hvilke timer som ikke er gjennomført?	Ja				UBE-SVART
						Nei				
						Uaktuelt				

6	**Uttak av eiendeler, varer og tjenester**					UBESVART	**2009**	**2010**	**2011**	
		6.1	Uttak av eiendeler, varer og tjenester							
				6.1.1	Er det gjort uttak?	Ja				UBE-SVART
						Nei				

				6.1.2	Hvis uttak: MERK hvis dokumentasjonen mangler opplysninger om:	1 - uttaksdato?				UBE-SVART
						2 - ytelsens art?				
						3 - ytelsens omfang?				
						4 - angivelse av virkelig verdi?				
						Uaktuelt				

7	**Utgifter**					UBESVART	**2009**	**2010**	**2011**	
		7.1	Reise- og oppholdsutgifter							
				7.1.1	Er det reise- og oppholdsutgifter over vesentlighetsbeløpet?	Ja				UBE-SVART
						Nei				
				7.1.2	Hvis reise- og oppholdsutgifter over vesentlighetsbeløpet: MERK hvis dokumentasjonen mangler opplysninger om:	1 - hvem utgiftene omfatter?				UBE-SVART
						2 - formålet med reisen?				
						Uaktuelt				
				7.1.3	Fremstår reiseregningene som reelle?	Ja				UBE-SVART
						Nei				
						Uaktuelt				
		7.2	Bevertningsutgifter mv.							
				7.2.1	Er det bevertningsutgifter over vesentlighetsbeløpet?	Ja				UBE-SVART
						Nei				
				7.2.2	Hvis bevertningsutgifter over vesentlighetsbeløpet: MERK hvis dokumentasjonen mangler opplysninger om	1 - hvem bevertningen omfatter?				UBE-SVART
						2 - formålet med bevertningen?				
						Uaktuelt				

7.10.2 Vedlegg 2: Kvalitetssikring av skjemaene

Vi har identifisert fire forskjellige feilkodinger i rådataene fra Skatteetaten. Vi presenterer hver type feil og hvordan vi har behandlet dem nedenfor.

1) Manglende verdier: Det innebærer at vi finner punktum der vi forventer å finne nuller og ettall. Følgelig gir det ingen informasjon. For eksempel er det manglende verdier i ett av alternativene i spørsmål 4.3.1. Vi finner kun ni manglende verdier i hele datasettet og konkluderer med at feilen har en ubetydelig påvirkning. I de spørsmålene vi finner manglende verdier, men datasettet inneholder tilstrekkelig informasjon til å predikere svaret, så baserer vi oss på informasjonen som foreligger. Finnes det ikke slik informasjon dropper vi spørsmålet for det selskapet det året.

2) Manglende svar: På enkelte spørsmål er det ikke krysset av for noen av alternativene:

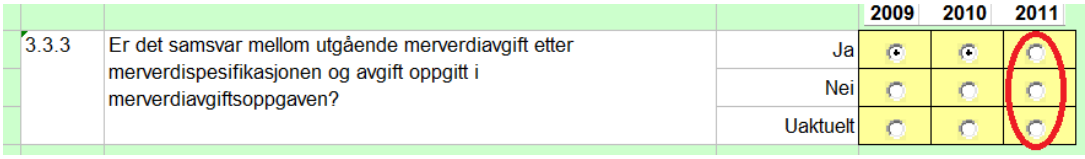

I slike situasjoner settes svaret til «uaktuelt» i 2011, slik at scoren ikke blir påvirket.

3) Motstridende svar: Vi finner flere kombinasjoner av at det er krysset av for motstridende svar, for eksempel «ja» og «nei» eller «ja» og «uaktuelt». Et eksempel er illustrert under:

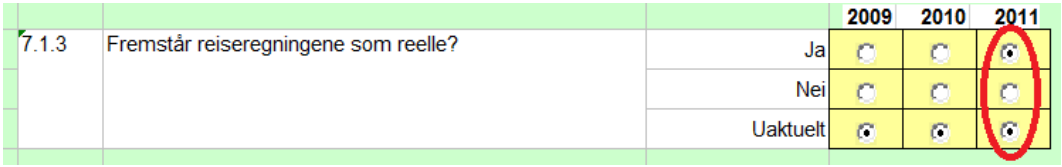

I slike situasjoner settes svaret i 2011 til N/A («uaktuelt»). Ved denne løsningen vil ikke feilen påvirke selskapets score i 2011.

4) Motstridende svar mellom spørsmål som er relatert til hverandre. Flere av spørsmålene henger sammen ved at det først er et innledende spørsmål etterfulgt av et nytt spørsmål som er mer detaljert. Vi finner at kontrollørene noen ganger har besvart disse spørsmålene på en slik måte at de gir motstridende informasjon. Et eksempel er illustrert under:

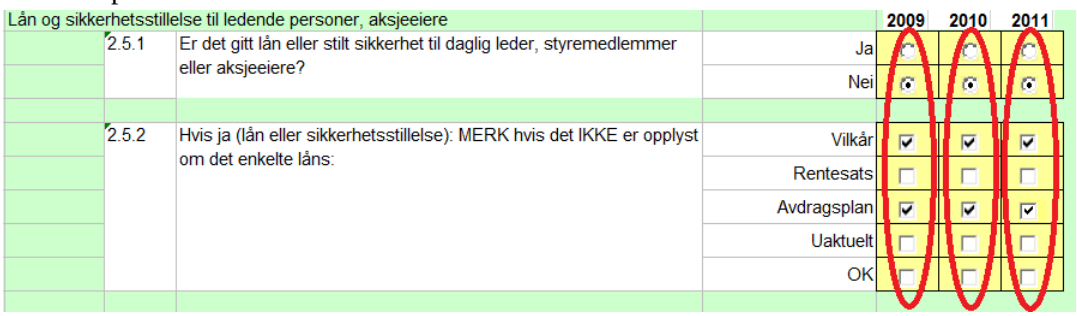

Da det er krysset av for «nei» i spørsmål 2.5.1 ville korrekt avkryssing være «Uaktuelt» i spørsmål 2.5.2, som kun skal benyttes hvis «ja» i spørsmål 2.5.1.

Vi legger til grunn at det sannsynligvis er svarene på underliggende spørsmål som er korrekt siden kontrollørene har undersøkt og tatt stilling til konkrete spørsmål (her om det mangler dokumentasjon på vilkår og avdragsplan). Løsningen blir derfor å benytte informasjonen i det underliggende spørsmålet, dvs. gjøre om kodingen på spørsmålet 2.5.1.

Videre ser vi at det oppstår en spesiell situasjon for spørsmål 6.1.2, 7.1.2 og 7.2.2. Spørsmålene har ikke «OK» som et alternativ. Mangelen på et «OK» alternativ kan ha ført til at noen av kontrollørene har krysset av for «uaktuelt» i de situasjonene hvor de ellers hadde krysset av for «OK» om de hadde hatt dette som et alternativ. Illustrerer situasjonen under:

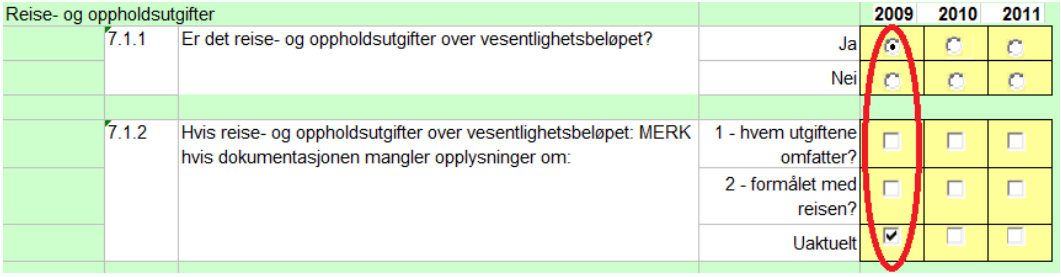

Reise- og oppholdsutgifter			2009	2010	2011
	7.1.1	Er det reise- og oppholdsutgifter over vesentlighetsbeløpet?	Ja		
			Nei		
	7.1.2	Hvis reise- og oppholdsutgifter over vesentlighetsbeløpet: MERK hvis dokumentasjonen mangler opplysninger om:	1 - hvem utgiftene omfatter?		
			2 - formålet med reisen?		
			Uaktuelt		

Excel-arket inspektørene brukte viste et rødt merke hvis ikke alle spørsmålene var besvart. Det er derfor sannsynlig at noen revisorer heller krysset av på «uaktuelt» enn å la spørsmålet stå ubesvart. Som det fremgår av eksempelet vil dette gi feil resultater. For å ta hensyn til dette skiller vi de som har plikter (gitt i det innledende spørsmålet 7.1.1) og som har utført disse pliktene korrekt (altså som ikke har noen registrerte mangler i det underliggende spørsmålet 7.1.2). Det vil si at selskapene får ett poeng dersom de er registrert med «ja» i det innledende spørsmålet 7.1.1, men ingen registrerte mangler i spørsmål 7.1.2. Dette er kun i disse spørsmålene vi velger å benytte oss av informasjonen i det innledende spørsmålet fremfor det underliggende. Feilkodingene i skjemaene er identifisert, presentert og undersøkt av Kildahl og Hagen (2014), og de finner at feilkodingen ikke har betydning for konklusjonene.

7.10.3 Vedlegg 3: Konstruksjon av indeksene som måler kvaliteten på selskapets interne regnskapssystem

For hvert av de syv temaområdene er det konstruert en kvalitetsindeks på regnskapskvalitet som går fra 0 til 1 hvor 1 er maksimalt oppnåelig score og 0 er dårligst oppnåelig score.

Med unntak av punkt 1 Generelt, er det flere målepunkter/sjekkpunkter på hvert temaområde.

Målepunkter som sier noe om kvaliteten på selskapets regnskapssystem omformes slik at de kan gis tallverdien 1 når kvaliteten er funnet i orden og 0 ellers. Dersom et målepunkt ikke kommer til anvendelse, f.eks. fordi selskapet ikke har kontantomsetning, settes verdien til “missing” (observasjon mangler). Ved beregning av indekser tas målepunkter kun med når de er aktuelle, slik at ingen vil få dårligere score fordi f.eks. kassaapparat mangler i et selskap som ikke har kassaomsetning. I alt inneholdt skjemaet som ble benyttet i avdekkingskontrollene 69 målepunkter.

Hovedtema 1 : Indeks som er 1 når selskapet har maksimal score på temaområde 1 "Generelt" i randomkontrollen. Laveste score kan være 0. Grunnlaget for indeksen er spørsmålet:

- 1.1.1 Komplett årsregnskap innsendt Regnskapsregisteret?

Selskapet får 1 poeng dersom komplett årsregnskap er innsendt Regnskapsregisteret og 0 ellers.

Hovedtema 2: Indeks som er 1 når selskapet har maksimal score på temaområde 2 "Årsregnskapet" i randomkontrollen. Grunnlaget for indeksen er spørsmålene (teksten på spørsmålene kan være omformulert for å korrespondere med testene):

- 2.1.1 Res.regnskap er spesifisert iht rskl.
- 2.2.1 Balansen er spesifisert iht. rskl.
- 2.2.2 Diff RM og SM er korrigert for i NA2 post 0670/0870, jf RF1217.
- 2.3.1 Dok. på alle vesentlige balanseposter foreligger.
- 2.3.2 Er dok. på varelageret i orden og oversiktlig?
- 2.3.3 Saldooppgaver på innskudd/gjeld fra finansinst. foreligger.
- 2.5.1a Har gitt lån til DL:Info om vilkår finnes.
- 2.5.1b Har gitt lån til DL:Rentesats er oppgitt.
- 2.5.1c Har gitt lån til DL:Avdragsplan er oppgitt.
- 2.5.1d Har gitt lån til DL:Dokumentasjon ok.
- 2.5.4a Har gitt lån til nærs.:Gir info om låntaker.
- 2.5.4b Har ikke gitt lån til nærstående.
- 2.5.4c Har gitt lån til nærs.:Dok. er ok.
-

For hvert spørsmål som er relevant for bedriften får bedriften 1 poeng dersom bedriften tilfredsstiller kravet som dekkes av spørsmålet og 0 poeng ellers. Deretter beregnes scoren for temaområdet som sum oppnådde poeng på de relevante spørsmålene dividert på maksimal oppnåelig poengsum. Scoren for hvert temaområde kan derfor variere mellom 0 og 1.

Hovedtema 3: Indeks som er 1 når selskapet har maksimal score på temaområde 3 "System for bokføring og regnskapsrapportering" i randomkontrollen. Grunnlaget for indeksen er spørsmålene (teksten på spørsmålene kan være omformulert for å korrespondere med testene):

- 3.2.2a Ikke ves. svakheter ifm. pliktig rapportering (bkfl § 4).
- 3.2.2b Ikke ves. svakheter ifm. fullstendighet (bkfl § 4).
- 3.2.2c Ikke ves. svakheter ifm. realitet (bkfl § 4).
- 3.2.2d Ikke ves. svakheter ifm. korrekt- og nøyaktighet (bkfl § 4).
- 3.2.2e Ikke ves. svakheter vedr ajourhold (bkfl § 4).
- 3.2.2f Ikke ves. svakheter ifm. dok av transaksjoner (bkfl § 4).
- 3.2.2g Ikke ves. svakheter vedr audit trail (bkfl § 4).
- 3.2.2h Ikke ves. svakheter vedr oppbevaring av regnskapsmat.(bkfl § 4).
- 3.2.2i Ikke ves. svakheter vedr sikring mot endring/sletting bkfl § 4).
- 3.2.2j Generelt om bokføringsprinsipper: Ikke sett vesentlig svakheter.

- 3.2.4 Gode nok rutiner for beskatning av bruk av biler/båter etc.
- 3.2.6 Prising av utlån av gj. fra eier til selskap er ok.
- 3.3.2 Mva-spes inneholder info per periode etter konto i r-systemet.
- 3.3.3 Samsvar utg.mva i mva-spes og avgift i oms-oppgaven.
- 3.3.4 Samsvar inng.mva i mva-spes. og avgift i oms-oppgaven.
- 3.3.5 Samsvar skyldig/tilgode mva i regnskap og siste oms-oppgave.
- 3.4.2 Samsvar RF1022 (spes av lønn) og RF1025(årsoppgave).
- 3.4.3 Selskapet har skattetrekkskonto.
- 3.4.4 Ansattes skattetrekk er innsatt skattetrekkskonto.

For hvert spørsmål som er relevant for bedriften får bedriften 1 poeng dersom bedriften tilfredsstiller kravet som dekkes av spørsmålet og 0 poeng ellers. Deretter beregnes scoren for temaområdet som sum oppnådde poeng på de relevante spørsmålene dividert på maksimal oppnåelig poengsum. Scoren for hvert temaområde kan derfor variere mellom 0 og 1.

Hovedtema 4: Indeks som er 1 når selskapet har maksimal score på temaområde 4 "Dokumentasjon" i randomkontrollen. Laveste score kan være 0. Grunnlaget for indeksen er spørsmålene (teksten på spørsmålene kan være omformulert for å korrespondere med testene):

- 4.1.2a Salgsdok. har fakturanr og -dato.
- 4.1.2b Salgsdok. har navn på partene.
- 4.1.2c Salgsdok. angir ytelsens art og omfang.
- 4.1.2d Salgsdok. angir lev.tidspunkt og -sted.
- 4.1.2e Salgsdok. angir vederlag og bet.forfall.
- 4.1.2f Salgsdok. har event mva og andre avg.
- 4.1.2g Salgsdok - ikke sett vesentlige svaktheter.
- 4.2.3a Hvis kasseapp:salg registreres løpende med klokkeslett.
- 4.2.3b Hvis kasseapp:salg dokumenteres med summeringsstrimler.
- 4.2.3c Hvis kasseapp:korreksjonsposter dokumenteres.
- 4.2.3d Hvis kasseapp:daglige summeringsstrimler.
- 4.2.3e Hvis kasseapp:daglig avstemming kasse-z-rapport.
- 4.2.3f Hvis kasseapp:ikke sett vesentlige svakheter.
- 4.3.1a Kjøpsdok. har fakturanr/-dato.
- 4.3.1b Kjøpsdok. angir partene.
- 4.3.1c Kjøpsdok. angir ytelsens art og omfang.
- 4.3.1d Kjøpsdok. angir lev.tidspunkt/-sted.
- 4.3.1e Kjøpsdok. angir vederlag og forfall.
- 4.3.1f Kjøpsdok. angir event. mva/avgifter.
- 4.3.1g Kjøpsdok.: Ikke sett vesentlig svakheter.
- 4.4.1a Lønn: Har dokumentasjon på lønn og oppg.pl. ytelser.
- 4.4.1b Lønn: Har dokumentasjon på forskuddstrekk m.m.
- 4.4.1c Lønn: Ikke sett vesentlige svakheter.
- 4.5.1 OK dokumentasjon på medgått tid for eier og ansatt.

For hvert spørsmål som er relevant for bedriften får bedriften 1 poeng dersom bedriften tilfredsstiller kravet som dekkes av spørsmålet og 0 poeng ellers. Deretter beregnes scoren for temaområdet som sum oppnådde poeng på de relevante spørsmålene dividert på maksimal oppnåelig poengsum. Scoren for hvert temaområde kan derfor variere mellom 0 og 1.

Hovedtema 5: Indeks som er 1 når selskapet har maksimal score på temaområde 5 "Timebestillinger" i randomkontrollen. Laveste score kan være 0. Grunnlaget for indeksen er spørsmålene (teksten på spørsmålene kan være omformulert for å korrespondere med testene):

- 5.1.2 Timebestillinger blir dokumentert.
- 5.1.3 Timebestillingsdokumentasjonen inneholder tidspunkt og navn.
- 5.1.4 Ikke gjennomførte timer fremgår av dokumentasjonen.
-

For hvert spørsmål som er relevant for bedriften får bedriften 1 poeng dersom bedriften tilfredsstiller kravet som dekkes av spørsmålet og 0 poeng ellers. Deretter beregnes scoren for temaområdet som sum oppnådde poeng på de relevante spørsmålene dividert på maksimal oppnåelig poengsum. Scoren for hvert temaområde kan derfor variere mellom 0 og 1.

Hovedtema 6: Indeks som er 1 når selskapet har maksimal score på temaområde 6 "Uttak av eiendeler, varer og tjenester" i randomkontrollen. Laveste score kan være 0. Grunnlaget for indeksen er spørsmålene (teksten på spørsmålene kan være omformulert for å korrespondere med testene):

- 6.1.2a Dok. på uttak inneholder dato.
- 6.1.2b Dok. på uttak viser ytelsens art.
- 6.1.2c Dok. på uttak viser ytelsens omfang.
- 6.1.2d Dok. på uttak viser virkelig verdi.
-

For hvert spørsmål som er relevant for bedriften får bedriften 1 poeng dersom bedriften tilfredsstiller kravet som dekkes av spørsmålet og 0 poeng ellers. Deretter beregnes scoren for temaområdet som sum oppnådde poeng på de relevante spørsmålene dividert på maksimal oppnåelig poengsum. Scoren for hvert temaområde kan derfor variere mellom 0 og 1.

Hovedtema 7: Indeks som er 1 når selskapet har maksimal score på temaområde 7 "Utgifter" i randomkontrollen. Laveste score kan være 0. Grunnlaget for indeksen er spørsmålene (teksten på spørsmålene kan være omformulert for å korrespondere med testene):

- 7.1.2a Reisedokumentasjon har info om personer.
- 7.1.2b Reisedokumentasjon har info om formål.
- 7.1.3 Reiseregningene fremstår som reelle.
- 7.2.2a Dok. på bevertningsutg. angir personer.
- 7.2.2b Dok på bevertningsutg. angir formål.

For hvert spørsmål som er relevant for bedriften får bedriften 1 poeng dersom bedriften tilfredsstiller kravet som dekkes av spørsmålet og 0 poeng ellers. Deretter beregnes scoren for temaområdet som sum oppnådde

poeng på de relevante spørsmålene dividert på maksimal oppnåelig poengsum. Scoren for hvert temaområde kan derfor variere mellom 0 og 1.

8 Fravalg og regnskapskvalitet: Periodiseringskvalitet og tapsføring

8.1 Innledning og sammendrag

I dette kapittelet testes regnskapskvaliteten for de selskaper som har foretatt fravalg av revisor. Sammenligning av regnskapskvaliteten vil bli foretatt mot a) selskaper som kunne valgt bort revisor, men som ikke har gjort det (ikke-fravalgselskaper), og b) selskaper som ligger rett over terskelverdiene for fravalg (naboselskaper). Populasjonen er de selskaper som omfattes av fravalgsregelen i aksjeloven § 7-6, jf. kapittel 2.5 og Tabell 2-9. Analysene er i all hovedsak utført som tverrsnittanalyser for årene 2010, 2011 og 2012. Fravalgsmuligheten ble innført med virkning for regnskapsåret 2011. Det betyr at analysene er basert på analyser for året før fravalgsmuligheten ble innført (2010), samme år som fravalgsmuligheten ble innført (2011) og året etter at fravalgsmuligheten ble innført (2012).

Det er utført et stort antall studier som ser på sammenhengen mellom egenskaper ved revisor (kompetanse, uavhengighet, innsats, effektivitet mv.) og regnskapskvalitet (f.eks. Dechow et al. 2010). De aller fleste av disse studiene er gjennomført med utgangspunkt i store børsnoterte selskaper og da gjerne selskaper notert på amerikanske børser. Denne studien tar utgangspunkt i svært små unoterte aksjeselskaper. Det gjør at funn i tidligere forskningsstudier ikke uten videre kan legges til grunn for de forventninger om funn som gjelder denne studien. Regnskapskvalitet er i litteraturen definert på ulike måter og det finnes ikke en omforent definisjon. Som grunnlag for analysene i dette kapittelet er regnskapskvalitet definert med utgangspunkt i omfanget av bevisste og ubevisste feil i årsregnskapet som kan påvirke regnskapets evne til å fange opp økonomisk substans, eller det vi kan betegne som økonomiske realiteter. Slike mål er etablert på ulike måter i litteraturen, men de har gjerne det til felles at de forsøker å avdekke avvik fra hva som kan oppfattes som økonomiske realiteter. Dette kan være mål på observerbar markedsverdi og markedsavkastning (f.eks. verdirelevans og informasjonsinnhold: Kothari 2001, Barth et al. 2001), på normale eller ikke-skjønnsmessige periodiseringer (f.eks. totale periodiseringer: Dechow et al. 1995, Kothari et al. 2005), på kontantstrøm over tid (f.eks. kortsiktige periodiseringer: Dechow og Dichev 2002) eller i hvilken grad regnskapsrapporteringen ivaretar kvaliteter som er ønsket av regnskapsbrukerne (f.eks. forsiktig måling av regnskapsmessig resultat og egenkapital: Ball og Shivakumar 2006). Den første av disse tilnærmingene, måling av verdirelevans og informasjonsinnhold, er ikke aktuell fordi det ikke finnes tilgjengelige observerbare markedsverdier for de selskapene som er fokus i denne studien. Denne tilnærmingen er i praksis kun aktuell for børsnoterte foretak. De tre siste tilnærmingene er derimot aktuelle og er benyttet for å analysere regnskapskvaliteten til fravalgselskapene. Det er verdt å merke seg at regnskapskvalitet i dette kapitlet er knyttet til hvilken nytteverdi regnskapet har for brukerne hva gjelder å formidle relevant informasjon om inntjening og økonomisk stilling. I en del sammenhenger, f.eks. i tilknytning til hva formålet med avdekkingskontrollene skulle være (jf. kapittel 7), blir regnskapskvalitet betraktet som et mål på i hvilken grad den regnskapspliktiges regnskapssystem oppfyller f.eks. bokføringslovens bestemmelser om registrering og dokumentasjon av regnskapsopplysninger.

Den metodiske tilnærmingen ligger tett opptil en nylig publisert studie av Hope et al. (2013) som analyserer regnskapskvaliteten i børsnoterte selskaper mot regnskapskvaliteten i ikke-børsnoterte selskaper. Tilsvarende metodikk er valgt her, men til forskjell fra Hope et al. (2013) sammenlignes ikke

regnskapskvaliteten i ikke-børsnoterte selskaper med regnskapskvaliteten i børsnoterte selskaper. I den studien som er utført her foretas det i stedet en sammenligning av regnskapskvaliteten i fravalgselskaper mot a) regnskapskvaliteten i selskaper som ikke fravelger og b) selskaper som ligger rett over terskelverdiene for fravalg.

Det er benyttet seks ulike mål på regnskapskvalitet. Dette er mål som er mye benyttet i tidligere litteratur, men i all hovedsak på vesentlig større selskaper enn de som er i fokus i denne studien. Det er tre mål som reflekterer omfanget av unormale periodiseringer. Det første av disse måler omfanget av unormale eller skjønnsmessige periodiseringer i totale periodiseringer (f.eks. Jones 1991, Dechow et al. 1995, Kothari et al. 2005, Hope et al. 2013). I korthet vil totale periodiseringer omfatte all innregning og måling av poster som gjør at periodens netto resultat avviker fra netto kontantstrøm. Det betyr at totale periodiseringer omfatter all tidsavgrensning av inntekter og kostnader (forskuddsbetaling/skyldig mv.) og verdsetting av eiendeler og gjeld som ikke er direkte relatert til periodens inn- og utgående kontantstrøm. Periodisering innebærer bruk av regnskapsestimater og medfører derfor at regnskapet blir eksponert for måleusikkerhet. Periodisering vil også øke det rom ledelsen, eller andre som er involvert i årsavslutningen, har til å kunne manipulere regnskapet ved å velge regnskapsmessige løsninger (prinsipper og/eller estimater) som gir en fordelaktig rapportering. På den ene siden vil periodisering ivareta behovet for en meningsfull resultatmåling ved at inntekter og kostnader innregnes fremfor inn- og utgående kontantstrømmer. På den annen siden medfører krav om periodisering at regnskapet blir eksponert for større estimat- og måleusikkerhet, noe som øker risikoen for at regnskapet kan inneholde ubevisste eller bevisste feil. Det siste er hva en gjerne betegner som manipulering. Modeller som forsøker å estimere omfanget av unormal periodisering skiller ikke strengt tatt mellom ubevisste eller bevisste feil. Likevel brukes gjerne funn fra disse modellene som indikator på i hvilken grad periodiseringene er gjenstand for manipulering (Jones 1991; Kothari et al. 2005). I denne analysen vil vi derimot bruke funn fra disse modellene som en indikator på feil periodisering og ikke spekulere nærmere i om dette skyldes bevisste eller ubevisste feil fra selskapets side.

Den samme intuitive tanke ligger også til grunn for de modeller som tester kvaliteten i kortsiktige periodiseringer, også omtalt som arbeidskapitalperiodiseringer (f.eks. Dechow og Dichev 2002; McNicols 2002; Francis et al. 2005; Hope et al. 2013). Kortsiktige periodiseringer er poster som i noe grad er knyttet til vare- og driftskretsløpet. Felles for disse kortsiktige periodiseringene er at de kan fanges opp av endringen i arbeidskapitalen dvs. endringen i omløpsmidler redusert for endringen i kortsiktig gjeld. Omløpsmidler er eiendeler som ikke er anleggsmidler (jf. regnskapsloven § 5-1). Dette er eiendeler som er knyttet til varekretsløpet eller som har en økonomisk levetid på under ett år. Kortsiktig gjeld defineres analogt som omløpsmidler (jf. regnskapsloven § 5-13). Dette er gjeld som er knyttet til varekretsløpet eller som har en løpetid på under ett år. Det betyr at omløpsmidler og kortsiktige gjeld har kort økonomisk levetid; gjerne ett år eller kortere. Det er derfor rimelig å legge til grunn at kortsiktige periodiseringer målt ved hjelp av endringen i omløpsmidler og kortsiktig gjeld vil være assosiert med operasjonell kontantstrøm året før periodiseringen skjer, inneværende år hvor periodiseringen skjer eller året etter periodiseringen skjer. I den grad de kortsiktige periodiseringene ikke reflekteres i operasjonell kontantstrøm i en kort tidsperiode rundt det året periodiseringen innregnes, kan dette tolkes som periodiseringsfeil (Dechow og Dichev 2002). Dette kan skyldes måleusikkerhet, begrensninger ved innregning og måling som følger av gjeldende regulering, eller manipulering. Det gjøres ikke forsøk på å skille mellom disse tre i denne analysen. I alle tre tilfeller vil et vesentlig avvik mellom kortsiktig periodisering og det som kan forventes av periodisering gitt

operasjonell kontantstrøm, kunne tolkes som en indikasjon på lav periodiseringskvalitet og lav regnskapskvalitet.

En tredje og siste modell som forsøker å avdekke unormale periodiseringer er en modell som fokuserer på unormale periodiseringer i forbindelse med inntektsperiodisering (McNichols 2008; Stubben 2010; Hope et al. 2013). Dette er den mest disaggregerte modellen av de periodiseringsmodellene som benyttes her. Kortsiktige periodiseringer er en delmengde av totale periodiseringer, mens inntektsperiodiseringer (normalt) utgjør en delmengde av kortsiktige periodiseringer. Denne modellen ser på sammenhengen mellom årlig endring i kundefordringer og årlig endring i salgsinntekter. Hvis endringen i kundefordringene ikke kan forklares av endringen i salgsinntekter, indikerer dette at det foreligger periodiseringsfeil i de innregnede salgsinntektene.

Analysene gjør også bruk av andre mål på regnskapskvalitet. Et mål ser på forholdet mellom absoluttverdien til kortsiktige periodiseringer og operasjonell kontantstrøm (f.eks. Burgstahler et al. 2006; Hope et al. 2013). Dette målet bygger på den samme intuisjonen som de målene som allerede er presentert. Periodiseringer kan inneholde bevisste eller ubevisste målefeil, mens kontantstrømmen i mindre grad er eksponert for den type feil. Høyere verdier av forholdet mellom periodiseringer og kontantstrøm vil kunne indikere lavere periodiseringskvalitet og lavere regnskapskvalitet.

De to siste målene på regnskapskvalitet er knyttet til forsiktig eller konservativ regnskapsføring, eller det som i engelsk litteratur gjerne omtales som «conditional conservatism». Forsiktig regnskapsføring kjennetegnes av lav verdsetting av egenkapitalen (f.eks. Basu 1997; Watts 2003). Slik forsiktig regnskapsføring oppstår fordi det generelt stilles strengere krav til innregning av inntekter enn kostnader. Urealiserte inntekter innregnes gjerne ikke, mens urealiserte kostnader/tap innregnes med en gang de er kjent. Dette kombinert med restriksjoner på innregning av egenutviklede immaterielle eiendeler, bidrar til lav verdsetting av egenkapitalen. Modellene for testing av betinget forsiktig regnskapsføring er hentet fra Ball og Shivakumar (2005) og Hope et al. (2013).

Utgangspunktet er at vi tester om regnskapskvaliteten har gått ned for fravalgselskapene. For å besvare dette spørsmålet, sammenligner vi fravalgselskapene med a) fravalgskandidater som ikke har valgt bort revisor og b) naboselskaper. Med naboselskaper mener vi selskaper som ligger rett over terskelverdiene for fravalg. Eneste forskjell mellom definisjonene av fravalgskandidatene (jf. Tabell 2-9) og naboselskapene er at omsetningsgrensen til naboselskapene settes til 10 millioner kroner. For at resultatene ikke skal være drevet av et stort antall selskaper med svært lav omsetning/balansesum, krever vi at selskapene må ha omsetning og eiendeler over kroner 1 000 000. De fleste analysene gjennomføres ved å sammenlikne resultatene for 2010, 2011 og 2012, men vi gjør også tester hvor vi bruker hele perioden 2005-2012 under ett.

Generelt gir testene ingen støtte for at regnskapskvaliteten har avtatt for fravalgselskapene. Derimot finner vi tydelige tegn på at regnskapskvaliteten har avtatt for selskapene med størst potensial for redusert regnskapskvalitet dvs. selskaper med mye varelager, mye kundefordringer og/eller mye varelager og kundefordringer. Dette gjelder om sammenligningen gjøres mot selskap som ikke har fravalgt, men som kunne ha fravalgt revisor, og om sammenligningen gjøres mot naboselskap som ikke kan fravelge revisor. Det er også indikasjoner som tyder på det samme hvis fravalgselskapene har mye gjeld. Vi finner også støtte for at selskaper som foretar fravalg har mindre forsiktig regnskapsføring (konservativ regnskapsføring) enn

selskaper som ikke velger å fravelge revisor eller som ikke kan fravelge revisor. Gitt at forsiktig regnskapsføring er å anse som et kvalitetstegn ved regnskapet, gir dette ytterligere støtte for at fravalgselskapene har lavere regnskapskvalitet enn andre sammenlignbare selskaper. Resultatene må imidlertid tolkes med et viss forsiktighet. Det er for eksempel ikke mulig å fastslå effekter av selve fravalget på regnskapskvaliteten. Til det vil det kreves flere år med observasjoner etter at fravalget er foretatt. Videre er de målene som er benyttet på regnskapskvalitet kun indirekte mål som kan gi en viss indikasjon på regnskapskvaliteten.

Kapitlets oppbygning er som følger: I kapittel 8.2 gis det en gjennomgang av begrepet regnskapskvalitet, sammenhengen mellom regnskapskvalitet og regnskapsmanipulering og sammenhengen mellom regnskapskvalitet og revisor. I kapittel 8.3 presenteres hovedhypotesene og i kapittel 8.4 og 8.5 gis det en gjennomgang av de mål på regnskapskvalitet som er benyttet i denne studien. Kapittel 8.6 presenterer datagrunnlag og kapittel 8.7 inneholder beskrivende statistikk. Resultater fra testing av regnskapskvalitet og grad av forsiktig regnskapsføring er presentert og omtalt i kapittel 8.8. Konkluderende merknader presenteres i kapittel 8.9.

8.2 Regnskapskvalitet – innhold, måling og årsaker

8.2.1 Innhold i begrepet regnskapskvalitet

Begrepet regnskapskvalitet («financial accounting quality») kan forstås på ulike måter og er nært beslektet med begrepet resultatkvalitet («earnings quality») og periodiseringskvalitet («accrual quality»). I litteraturen brukes disse begrepene i noe grad om hverandre. Regnskapskvalitet vil likevel kunne gi assosiasjoner til noe mer enn resultat- og periodiseringskvalitet. Mens resultat- og periodiseringskvalitet handler om kvalitetsmessig god resultatmåling og fokuserer på sammenhengen mellom resultat, periodisering og kontantstrøm, vil regnskapskvalitet kunne omfatte alle deler av regnskapet: resultatregnskap, balanse, noter og eventuelle ledelsesrapporter.

I litteraturen finnes det ulike tilnærminger til begrepet regnskapskvalitet. En vanlig tilnærming er å definere regnskapskvalitet ut fra den avbildning regnskapet evner å gi av underliggende økonomiske realiteter. Barth et al. (2008: 468) definerer for eksempel regnskapskvalitet på denne måten: «*Accounting information holds high accounting quality if it reflects the firm's economic position and performance, that is, reflect real economic phenomena*». Hvis regnskapet ikke evner å måle økonomiske realiteter, vil regnskapet inneholde regnskapsmessig støy (Palepu et al. 2000). Dette er støy som kan oppstå som følge av regnskapsregulering, som følge av måle- og estimatusikkerhet eller som følge av regnskapsmanipulering. Støykildene kan gi opphav til bevisste og tilsiktede feil eller ubevisste og utilsiktede feil. Støy som oppstår som følge av regnskapsregulering, er et eksempel på bevisst støy fordi reguleringsmyndigheter og/eller regnskaps-standardsetter har vurdert omfang og konsekvenser av denne støyen ved utforming av regnskapsreglene.

Regnskapsmanipulering gir opphav til bevisst eller tilsiktet støy. I dette tilfellet er støyen påført regnskapet ved at den regnskapspliktige, typisk ledelsen, har tatt rapporteringsvalg som gjør at regnskapet gir villende informasjon (Schipper 1989; Field et al. 2001). Mens de reguleringsvalg som reguleringsmyndighet og/eller regnskapsstandardsetter tar lett lar seg observere, vil de rapporteringsvalg som ledelsen tar i den hensikt å gi villende informasjon, skje i det skjulte. Støy som oppstår som følge av estimatusikkerhet vil derimot være

ubevisste eller utilsiktede feil (så sant de ikke kan knyttes til regnskapsregulering eller regnskapsmanipulering). Dette er støy som oppstår som følge av usikkerhet og mangel på informasjon.

8.2.2 Nærmere om regnskapskvalitet og regnskapsmanipulering

Regnskapsmanipulering forstås gjerne som bevisste rapporteringsvalg som er foretatt av ledelsen i den hensikt å rapportere villende økonomisk informasjon om selskapet (f.eks. Schipper 1993; Dechow og Skinner 2000; Field et al. 2001; Ronen og Yaari 2010). Risikoen for regnskapsmanipulering er spesielt stor hvis bestemte forutsetninger er til stede: Det eksisterer interessekonflikter mellom ledelsen og andre interessenter (for eksempel långiverne), det eksisterer asymmetrisk informasjon mellom ledelsen og disse andre interessentene, og det eksisterer betydelig rapporteringsfrihet. De selskapene som omfattes av denne studien har gjerne få interessenter som bruker regnskapsinformasjon til å følge opp den relasjonen som interessenten har med selskapet. Eierne er gjerne representert i styret og også involvert i den daglige driften av selskapet. Av den grunn vil eierne gjerne ha god tilgang til informasjon. Derimot kan det være stort behov for informasjon for en eier som ikke er representert i styret eller i den daglige ledelsen. I slike tilfeller kan regnskapet være en viktig kilde til informasjon og potensielt også et instrument som kan brukes til å gi villende informasjon til den eller de eierne som ikke er representert i styret og ledelsen. Likevel vil det trolig være færre og mindre interessekonflikter mellom leder-eier i disse små selskapene enn hva tilfellet er i større selskaper med større avstand mellom leder-eier.

Den viktigste interessentgruppen som bruker regnskapsinformasjon blant de selskapene som inngår i denne studien, er trolig långiverne. Denne interessentgruppen bruker regnskapsinformasjon ved vurdering av lånetilsagn og ved oppfølging av låneavtaler. Långiver vil typisk være interessert i informasjon om lønnsomhet, likviditet, soliditet og dekningsmuligheter ved eventuelt mislighold av lånet. Hvis selskapet trenger lånefinansiering eller står i fare for å misligholde lånet, kan det være sterke insentiver for å manipulere opp regnskapsmessig resultat og egenkapital. Dette kan i noe grad relateres til «the debt covenant hypothesis» eller låneklausulhypotesen som sier at ledelsen gjør resultatøkende rapporteringsvalg hvis foretaket nærmer seg brudd på en regnskapsbasert låneklausul[65] (Watts og Zimmerman 1986, 1990). I tidligere studier er det gjort funn som tyder på at foretak manipulerer opp rapportert resultat og egenkapital når gjeldsgraden øker (f.eks. Bowen et al. 1981; Balsam et al. 1995). Tilsvarende funn er også gjort i de tilfeller hvor det er brukt mer direkte mål på de insentiver for manipulering, som for eksempel mål som sier noe om hvor nær selskapet faktisk er å bryte en regnskapsbasert låneklausul (Sweeney 1994; DeFond og Jiambalvo 1994).

I tillegg til interessekonflikter og asymmetrisk informasjon, må det være rom for å kunne ta rapporteringsvalg. Dette er typisk valg mellom ulike regnskapsmessige løsninger (gjerne omtalt som prinsipper) og ulike regnskapsmessige estimater (Field et al. 2001). Rapporteringsvalg som skjer åpenlyst er potensielt mindre skadelig enn rapporteringsvalg som skjer i det skjulte. For eksempel vil det å skifte fra løpende avregnings metode til fullført kontrakts metode for innregning og måling av langsiktige tilvirkningskontrakter være uproblematisk hvis regnskapsbrukerne har tilstrekkelig evne og vilje til å korrigere for de virkninger dette har på regnskapet og virkningen av prinsippendringen er tilstrekkelig opplyst i regnskapet. Men i mange tilfeller er ikke regnskapsbrukerne så sofistikerte. Samtidig kan

[65] Et eksempel på en slik regnskapsbasert låneklausul kan være krav i låneavtalen om en viss egenkapitalandel.

informasjon om regnskapsprinsipper og endring av regnskapsprinsipper være mangelfullt opplyst i regnskapet.

Det rommet som regnskapspliktige har til å kunne gjøre rapporteringsvalg er spesielt stort for de selskapene som inngår i denne studien. Dette er selskaper som faller under terskelverdiene for små foretak i regnskapsloven § 1-6. Disse regnskapspliktige kan velge mellom hovedregler og unntaksregler (forenklingsregler) ved innregning og måling av en rekke inntekter, kostnader og eiendels- og gjeldsposter og ved utarbeidelse av noteopplysninger. Det er også forenklinger knyttet til årsberetning (jf. regnskapsloven § 3-3 a). Små foretak er også fritatt fra plikt til å utarbeide kontantstrømoppstilling (jf. regnskapsloven § 3-2 andre ledd) og konsernregnskap (jf. regnskapsloven § 3-2 fjerde ledd).

Små foretak har derfor betydelig større valgfrihet når det gjelder regnskapsmessige løsninger enn foretak som faller inn under kategorien mellomstore eller store foretak i regnskapsloven. Små foretak kan velge forenklingsregler for en rekke enkeltbestemmelser i loven (for eksempel regnskapsloven §§ 5-4, 5-5, 5-9a, 5-10, 5-11, 5-12 og 5-16). Regnskapsloven gir også anledning til fravik fra enkelte av de grunnleggende regnskapsprinsippene (jf. § 4-1 annet ledd). Det er gitt et generelt fravik fra sikringsprinsippet. Fravik fra opptjenings- og sammenstillingsprinsippet kan gjøres hvis slike fravik representerer god regnskapsskikk for små foretak. Små foretak kan velge unntaksregler og hovedregler om hverandre, men må anvende disse konsistent over tid når de først er valgt. Dette gir små foretak et betydelig større rom for regnskapsmessige valg innenfor de rammene som følger av reguleringen enn andre regnskapspliktige. Det er derfor akseptert fra reguleringsmyndighetens side at disse foretakene har lavere regnskapskvalitet enn andre grupper av regnskapspliktige.

8.2.3 Regnskapskvalitet og revisor

I forskningslitteraturen finnes det et betydelig antall studier som analyserer sammenhengen mellom egenskaper ved revisor og regnskapskvalitet. Revisor har som oppgave å forebygge og avdekke vesentlige feil eller mangler i regnskapet enten disse skyldes bevisste feil (manipulering) eller ubevisste feil. Revisor skal opplyse om avdekkede, vesentlige feil til ledelsen gjennom nummerte brev. Hvis ledelsen ikke velger å rette opp vesentlige feil, vil dette få konsekvenser for revisjonsberetningen ved at revisor enten konkluderer med forbehold (vesentlige, men ikke gjennomgripende feil) eller konkluderer negativt (vesentlig og gjennomgripende feil).

I hvilken grad revisor faktisk bidrar til økt regnskapskvalitet vil være en funksjon av revisors evne til å forebygge og avdekke feil, revisors evne til å kommunisere avdekkede feil til ledelsen og til slutt ledelsens evne og vilje til å korrigere de feil som er avdekket (DeAnglo 1981). Revisors evne og vilje til å avdekke vesentlige feil avhenger blant annet av revisors egen forretningsrisiko (risiko for erstatnings- og straffeansvar), revisors kompetanse og revisor uavhengighet (for en gjennomgang, se Ronen og Yaari 2010 og Dechow et al. 2010). Selv om antakelsen om at revisor kan forebygge og avdekke feil er intuitiv, er likevel de forskningsresultatene som er funnet på denne sammenhengen av blandet karakter. En viktig årsak til dette er at revisors innsats, effektivitet og insentiver til å gjøre en kvalitetsmessig god revisjon vanskelig kan måles. Det finnes riktignok noen studier hvor det er gjort forsøk på å måle dette. Caramanis og Lennox (2008) gjør blant annet bruk av antall timer som er brukt på revisjonen og Krishnan (2003) gjør bruk av mål på revisors bransjekunnskap. I begge tilfeller finner man at revisors innsats og effektivitet er negativt assosiert med omfanget av unormale periodiseringer, dvs. at regnskapskvaliteten blir bedre med økt innsats

og effektivitet. Studier viser at det er en sammenheng mellom bruk av store revisjonsselskaper til å utføre revisjonen (Big 4)[66] og lavere unormale periodiseringer (f.eks. Francis et al. 1999; Kim et al. 2003). Men den store mengden studier som ser på sammenhengen mellom revisjonshonorar og periodiseringskvalitet gir blandede resultater og avhenger av blant annet type honorar (honorar for revisjonstjenester eller ikke), utvalget av foretak som inngår i studien og hvilket mål på regnskapskvalitet som er benyttet (f.eks. Ferguson et al. 2004; Larcker og Richardson 2004; Francis og Ke 2006).

Det er også funn som viser at foretak som har et større omfang av unormale periodiseringer (og dermed lavere regnskapskvalitet) i større grad har avvikende revisjonsberetninger (forbehold og negativ konklusjon ev. at revisor ikke kan uttale seg om regnskapet på grunn av for høy revisjonsrisiko) (f.eks. Francis og Krishnan 1999). Derimot er det ikke funnet støtte for at unormalt høye kortsiktige periodiseringer er assosiert med avviklende konklusjon i revisjonsberetningen eller økt gjennomtrekk av revisor (Bradshaw et al. 2001). Det er gitt flere mulige forklaringer på dette. En forklaring er at studiene bruker data fra ulike utvalg og tidsperioder (f.eks. Dechow et al. 2010). En annen er at revisor strengt ikke uttaler seg om periodiseringskvalitet slik denne er definert i forskningslitteraturen (Bradshaw et al. 2001). En siste forklaring kan være at sammenhengen mellom unormale periodiseringer og avvikende revisjonsberetning i all hovedsak er drevet av sammenhengen mellom store negative periodiseringer og revisors avvikende konklusjon når det gjelder fortsatt-drift-forutsetningen (f.eks. Butler et al. 2004).

8.3 Hypoteser om fravalg og regnskapskvalitet

Revisor er forventet å forebygge og avdekke vesentlig feil og mangler i regnskapet. Fravær av revisor vil kunne øke risikoen for bevisste og ubevisste feil i regnskapet. Det er derfor ventet at regnskapskvaliteten vil være lavere for de foretak som velger bort revisor enn de som ikke velger bort revisor. Det er funnet støtte for at revisor spiller en rolle når det gjelder måling av regnskapskvalitet i en rekke tidligere studier (f.eks. Francis et al. 1999; Kim et al. 2003; Larcker og Richardson 2004; Francis og Ke 2006). Dette støtter opp under det forhold at revisor utgjør en forskjell når det gjelder den regnskapskvalitet som er i det enkelte selskap. Den første av to hovedhypoteser legger til grunn at regnskapskvaliteten for de selskaper som foretar fravalg er lavere enn for de selskaper som ikke velger å foreta fravalg.

Det kan være en utfordring å isolere den effekten selve fravalget har på regnskapskvaliteten. Lavere observert regnskapskvalitet for de selskaper som foretar fravalg sammenlignet med de selskaper som ikke velger å fravelge, kan skyldes a) at fravalgselskapene har lavere regnskapskvalitet i utgangspunktet eller b) at fravalgselskapene får lavere regnskapskvalitet som følge av fravalget. Dette omtales gjerne som endogenitetsproblemer. Det er vanskelig å skille mellom årsak og virkning. For å teste for eventuelle endogenitetsproblemer, blir det foretatt en sammenligning av fravalgselskaper mot naboselskaper dvs. selskaper som ligger over terskelverdiene for fravalg. Det er ventet at fravalgselskapene har lavere regnskapskvalitet enn naboselskapene. Følgende to hovedhypoteser er formulert:

H1: Fravalgselskaper har lavere regnskapskvalitet enn selskaper som ikke fravelger.

H2: Fravalgselskaper har lavere regnskapskvalitet enn selskaper som ikke kan fravelge (naboselskaper).

---

[66] I disse studiene brukes Big-4, Big-5 og Big-6 avhengig av hvilket år studien er fra.

8.4 Måling av regnskapskvalitet

8.4.1 Innledning – ulike tilnærminger

Regnskapskvalitet kan måles ved hjelp av ulike tilnærminger på samme måte som begrepet regnskapskvalitet kan forstås på ulike måter. I denne innledningen skal vi kort belyse fire ulike tilnærminger når det gjelder måling av regnskapskvalitet. De ulike tilnærmingene kan i hovedsak kategoriseres i mål som er basert på regnskapsmessige periodiseringer, mål som tester assosiasjoner mellom rapporterte størrelser i regnskapet og et eller annet mål på fundamentalverdi (f.eks. markedsverdi eller markedsavkastning) eller mål som reflekterer grad av betinget forsiktig rapportering (mål på "conditional conservatism"). Regnskapsmessig resultat er kanskje den størrelsen i regnskapet som er aller viktigst for regnskapsbrukerne (f.eks. Healy og Wahlen 1999; Dichev 2008; Penman 2010). Regnskapsteorien og regnskapsreguleringen er i stor grad innrettet slik at det skal sikres en meningsfylt måling av periodens resultat. Regnskapsmessig resultat består av to komponenter:

Regnskapsmessig resultat = netto kontantstrøm + totale periodiseringer

Periodiseringene kan være resultatorienterte eller balanseorienterte, og de vil være bestemt av hvilke målemodeller for førstegangs innregning og etterfølgende måling som er anvendt for eiendeler og gjeld. Resultatorientert periodisering fastsettes med utgangspunkt i resultatorienterte prinsipper for innregning og måling slik som prinsipper for opptjent inntekt og prinsipper for sammenstilling av inntekt mot tilhørende kostnad. Balanseorientert periodisering fastsettes med utgangspunkt i prinsipper for innregning og måling av eiendeler og gjeld. I et balanseorientert regnskap vil endringer i hva som er innregnet som verdi på eiendeler og gjeld påvirke regnskapsmessig resultat og på den måten påvirke resultatmålingen.

De grunnleggende regnskapsprinsippene i regnskapsloven kapittel 4 er resultatorienterte. Dette kommer tydeligst til uttrykk når det gjelder opptjenings-, sammenstillings- og forsiktighetsprinsippet i regnskapsloven § 4-1 første ledd. Det betyr at periodiseringen i all hovedsak er resultatorientert ved at den først og fremst følger av opptjenings- og sammenstillingsprinsippet og de vurderingsregler som er fastsatt i regnskapsloven kapittel 5. De selskapene som inngår i denne studien er alle klassifisert som små foretak etter regnskapsloven § 1-6. Disse kan benytte, som tidligere omtalt, en rekke forenklingsregler. De forenklingene som gjelder innregning og måling (dvs. vurderingsreglene) har først og fremst til hensikt å redusere den regnskapspliktiges ressursbruk ut fra en kost-nytte-vurdering. Konsekvensen av valg av forenklingsregler for innregning og måling er at regnskapsmessig resultat i større grad vil falle sammen med et transaksjonsprinsipp og i noe grad et kontantprinsipp. Under den forutsetning at små foretak i stor grad benytter forenklingsregler, vil dette bety at den delen av regnskapsmessig resultat som kan tilordnes komponenten «periodisering» relativt sett er mindre for denne kategorien foretak enn for andre regnskapspliktige.

En tilnærming når det gjelder å måle regnskapskvalitet vil være å fokusere på denne periodiseringskomponenten. Denne komponenten vil kunne fange opp effekten av måle- og estimatusikkerhet og manipulering. Det er derimot vanskelig å skille mellom den effekten som skyldes måle- og estimatusikkerhet og den effekten som skyldes manipulering. De fleste studier som analyserer periodiseringskomponenten i regnskapsmessig resultat gjør heller ikke noe forsøk på å trekke opp et slikt skille (f.eks. Dechow et al. 1995; Dechow et al. 2010). Tradisjonelt forsøker litteraturen å skille mellom den

delen av periodiseringskomponenten som kan tilskrives normal periodisering og den delen som kan tilskrives unormal periodisering. Den delen som er normal er forventet å reflektere økonomiske realiteter som bør innregnes som en del av resultatet for å gi en meningsfull resultatmåling. Denne omtales også gjerne som ikke-skjønnsmessig periodisering («non-discretionary accruals»). Den delen av periodiseringen som ikke kan tilskrives normal periodisering, vil automatisk bli å betrakte som unormal eller skjønnsmessig («discretionary») periodisering. Vi får dermed følgende sammenhenger:

Regnskapsmessig resultat = netto kontantstrøm + totale periodiseringer

Regnskapsmessig resultat = netto kontantstrøm + normale periodiseringer + unormale periodiseringer

Unormale periodiseringer = totale periodiseringer – normale periodiseringer

En rekke studier har benyttet denne tilnærmingen (for en gjennomgang, se Ronen og Yaari 2010 og Dechow et al. 2010) og den estimeringsmodellen som benyttes for å trekke dette skillet er endret en rekke ganger (f.eks. Jones 1991, Dechow et al. 1995, Kothari et al. 2005). Den er benyttet i studier som ser på kvaliteten i totale periodiseringer (på aggregert nivå), for kortsiktige periodiseringer (på et mer disaggregert nivå) eller inntektsperiodiseringer (på enda mer disaggregert nivå). Utfordringen er å etablere skillet mellom hva som er å betrakte som normale og hva som er å betrakte som unormale periodiseringer. Dette skillet vil kunne avhenge av foretaksspesifikke, bransjespesifikke og utvalgs/periodespesifikke forhold og kan føre til at periodiseringer som er normale klassifiseres som unormale og at unormale periodiseringer klassifiseres som normale (Dechow et al. 1995; Ronen og Yaari 2010, 2010; Dechow et al. 2010).

En annen tilnærming til måling av regnskapskvalitet er å ta utgangspunkt i regnskapets formål og regnskapets kvalitetskrav. Regnskapsinformasjon skal redusere asymmetrisk informasjon mellom regnskapsprodusent og regnskapsbrukerne ved å spre beslutningsnyttig informasjon. Informasjonen anses å være beslutningsnyttig hvis den er relevant og pålitelig (troverdig). Dette legger en begrensing på hvilken informasjon som bør rapporteres. Den må være relevant i betydning at informasjonen er ny og ved at den kan bidra til å ta bedre og mer opplyste beslutninger. Samtidig må informasjonen tilfredsstille et visst minimum av pålitelighet for at den skal kunne være beslutningsnyttig.

Ut fra denne tilnærmingen vil regnskapsinformasjon som er beslutningsnyttig holde høy regnskapskvalitet. Et mål på regnskapskvalitet bør derfor reflektere om regnskapsinformasjonen er beslutningsnyttig eller ikke; det vil si i hvilken grad den er relevant og pålitelig (troverdig) for de beslutninger som regnskapsbrukerne tar. Tradisjonelt har man gjort bruk av observasjoner på markedsverdi, markedsavkastning eller andre estimater på fundamentalverdi for å etablere en test av beslutningsnytte. Hvis regnskapsinformasjonen reflekterer informasjon som er reflektert i markedsverdien eller i markedsavkastningen, vil informasjonen ha et potensial til å være relevant og pålitelig (troverdig). Informasjonen vil være verdirelevant (f.eks. Barth et al. 2001, Beaver 2002). En alternativ tilnærming som har likhetstrekk med den over, er å undersøke i hvilken grad regnskapsinformasjonen idet den publiseres, faktisk påvirker prisingen av foretaket (Kothari 2001). Denne siste tilnærmingen gir en mer presis testing av om regnskapsinformasjonen har beslutningsnytte eller ikke. Uansett vil ikke disse tilnærmingene være aktuelle for de selskapene som inngår i denne studien. Det finnes ikke tilgjengelige, i betydningen observerbare, markedsverdier på aksjene til disse selskapene. Det vil også være tid- og ressurskrevende å forsøke å etablere et estimat på

fundamentalverdien til disse selskapene, og trolig vil slike estimater være befengt med betydelig måle- og estimatusikkerhet.

En tredje tilnærming er å undersøke om regnskapet har andre kvalitative egenskaper som er ønsket av regnskapsbrukerne. Forsiktig regnskapsrapportering, gjerne omtalt som «prudence» eller «conservatism» i engelskspråklig litteratur, har tradisjonelt vært et bærende element i regnskapsrapporteringen. Det har gjerne vært et ønske at regnskapet skal utarbeides med en slik forsiktighet at det ikke skjer en overrapportering av regnskapsmessig resultat og egenkapital (f.eks. Watts 2003). Det er særlig långivere som har etterspurt forsiktig regnskapsføring. Det skilles mellom betinget forsiktighet («conditional conservatism») og ubetinget forsiktighet («unconditional conservatism») (f.eks. Basu 1997). Betinget forsiktig regnskapsføring kjennetegnes ved at innregning av kostnader/tap skjer med referanse til underliggende økonomiske tap. Dette bidrar til mer rettidig innregning av kostnader/tap og vil gi regnskapsbrukerne mer beslutningsnyttig informasjon. Långiverne vil for eksempel få oppdatert informasjon om pådratte tap noe som kan bidra til at långiverne kan sette i verk tiltak på et tidlig tidspunkt før de selv er påført økonomiske tap. Betinget forsiktig regnskapsføring vil også føre til at ledelsen får mindre tilbøyelighet til å investere i tapsprosjekter eller å videreføre prosjekter som går med økonomiske tap. På denne måten vil det bli et større sammenfall mellom ledelsen og eiernes interesser (Basu 1997; Ball og Shivakumar 2005). Ubetinget forsiktig regnskapsføring kjennetegnes ved at det innregnes uforholdsmessig lave verdier på eiendeler og høye verdier på gjeld. Dette vil føre til oppbygging av skjulte reserver. Mens betinget forsiktig regnskapsføring kan føre til økt beslutningsnytte, kan ubetinget forsiktig regnskapsføring føre til redusert beslutningsnytte. Forsiktighetsprinsippet i regnskapsloven § 4-1 er et eksempel på et prinsipp for betinget forsiktig regnskapsføring.

Det er fornuftig å gjøre bruk av flere ulike mål på regnskapskvalitet. For det første er empiriske studier av regnskapskvalitet for ikke-børsnoterte foretak rimelig sjeldne. Dette kan i seg selv tilsi at det bør brukes ulike mål på regnskapskvalitet som dekker ulike dimensjoner av regnskapskvalitetsbegrepet. For det annet foreligger det ikke allmenn enighet om hvilket mål på regnskapskvalitet som bør benyttes (f.eks. Dechow et al. 2010). Dette støtter opp under valg av mer enn ett mål. I denne studien anvender vi mål på periodiseringskvalitet og mål på betinget forsiktig regnskapsføring («conditional conservatism»). Når det gjelder mål på periodiseringskvalitet, har vi valgt ut fire mål som er mye anvendt i nyere forskningslitteratur: mål på periodiseringskvalitet i totale periodiseringer (Kothari et al. 2005; Hope et al. 2013), kortsiktige periodiseringer (Dechow og Dichev 2002; McNichols 2002; Francis et al. 2005; Ball og Shivakumar 2006: Givoly et al. 2010; Hope et al. 2013), inntektsperiodiseringer (McNichols og Stubben 2008; Stubben 2010; Hope et al. 2013) og et mål på forholdet mellom periodiseringer og kontantstrøm (Burgstahler et al. 2006). Når det gjelder mål på betinget forsiktig regnskapsføring, gjør vi bruk av to modeller (Ball og Shivakumar 2005; Hope et al. 2013).

8.4.2 Måling av periodiseringskvalitet – totale periodiseringer

En rekke studier har benyttet mål på periodiseringskvalitet som fokuserer på totale periodiseringer. Den første av disse studiene var studien til Healy (1985) som brukte totale periodiseringer som mål på omfanget av regnskapsmanipulering. I senere studier ble det gjort forsøk på å skille mellom den delen av totale periodiseringer som kan anses som normale periodiseringer og den delen som kan anses som unormale periodiseringer. DeAnglo (1986) er den første til å estimere normale periodiseringer ved å gjøre bruk av en enkel forutsetning om at fjorårets totale periodiseringer er beste estimat på årets normale periodiseringer.

Det betyr at ethvert avvik mellom årets totale periodiseringer og fjorårets totale periodiseringer ble ansett å være unormale periodiseringer. Jones (1991) utvikler videre ideen om å skille mellom unormale og normale periodiseringer. Hun argumenterer for at normale periodiseringer vil være en funksjon av vekst i salgsinntekter og størrelsen på varige driftsmidler. Vekst i salgsinntekt og størrelsen på varige driftsmidler er naturlig drivere av underliggende økonomisk ytelse. Selve estimeringen av normale periodiseringer ble delt i to operasjoner hvor det ble benyttet en estimeringsperiode og en testperiode. Estimeringsperioden ble brukt til å etablere en modell for beregning av normale periodiseringer. Her ble det kjørt en regresjon med totale periodiseringer som avhengig variabel og vekst i salgsinntekter og størrelsen på varige driftsmidler som uavhengige variabler. Parameterne fra denne modellen ble deretter benyttet til å beregne foretaksspesifikke normale periodiseringer basert observasjonene for vekst i salgsinntekter og størrelsen på varige driftsmidler. Differansen mellom totale periodiseringer og estimerte normale periodiseringer ble brukt som estimat på unormale periodiseringer. Dechow et al. (1995) videreutvikler Jones-modellen (til den modifiserte Jones-modellen) ved at salgsinntektene ble redusert med endringen i kundefordringene. Denne modellen er noe bedre til å estimere normale periodiseringer enn Jones-modellen ved at den i mindre grad feilklassifiserer normale periodiseringer som unormale (Dechow et al. 1995).

Dechow et al. (2003) finner at residualene, dvs. de unormale periodiseringene, fra Jones-modellen er sterkt positivt assosiert med totale periodiseringer. Residualene er i tillegg positivt assosiert med regnskapsmessig rentabilitet. Dette kan tyde på at Jones-modellen er påvirket av type 1-feil ved at modellen klassifiserer periodiseringer som unormale når de i realiteten er normale. Kothari et al. (2005) videreutvikler den modifiserte Jones-modellen til Dechow et al. (1995) basert på de funn som ble gjort av Dechow et al. (2003) ved blant annet å kontrollere for ulik økonomisk ytelse mellom foretak.

Den modellen som anvendes i denne studien er basert på Kothari et al. (2005) og Hope et al. (2013). Selskapene ble gruppert inn i 20 hovednæringsgrupper hvor modellen til Hope et al. (2013) ble estimert med utgangspunkt i observasjoner for hver næringshovedgruppe for det enkelte år 2010, 2011 og 2012. For å sørge for rimelig pålitelige estimater, ble det lagt inn et krav om minst 20 observasjoner for hver kjøring (hver næringshovedgruppe og år). Følgende modell ble kjørt:

(1) $ACC_{i,t} = \beta_0 + \beta_1 (1/Assets_{i,t-1}) + \beta_2 \Delta REV_{i,t} + \beta_3 PPE_{i,t} + \beta_4 ROA_{i,t} + \varepsilon_{i,t}$

hvor:

$ACC_{i,t}$	=	Totale periodiseringer målt som endringen i omløpsmidler unntatt endring i bankinnskudd og kontanter redusert for endringen i ikke-rentebærende kortsiktig gjeld redusert for avskrivning og nedskrivning for foretak i, periode t, skalert med totale eiendeler ved tidspunkt t-1.
$\Delta REV_{i,t}$	=	Årlig endring i driftsinntekter i foretak i, periode t, skalert med totale eiendeler ved tidspunkt t-1.
$PPE_{i,t}$	=	Varlige driftsmidler i foretak i, periode t, skalert med totale eiendeler ved tidspunkt t-1.
$ROA_{i,t}$	=	Driftsresultat tillagt finansinntekter i foretak i, periode t, skalert med totale eiendeler ved tidspunkt t-1.
$\varepsilon_{i,t}$	=	Residual i, periode t.

Residualene fra modell 1 brukes som mål på unormale periodiseringer. I samsvar med Hope et al. (2013) brukes absoluttverdien av unormale periodiseringer som indikator på periodiseringskvalitet. Denne multipliseres med -1 slik at høyere verdi på variabelen signaliserer høyere regnskapskvalitet.

8.4.3 Måling av periodiseringskvalitet – kortsiktige periodiseringer

Dechow og Dichev (2002) utvikler en modell som estimerer periodiseringskvaliteten i kortsiktige periodiseringer (også omtalt som arbeidskapitalperiodiseringer) ved å måle omfanget av estimeringsfeil. De påpeker at periodiseringer har en viktig oppgave ved at de justerer innregningen av inntekter og kostnader slik at de gir et meningsfylt uttrykk for periodens resultat. Dette skjer ved at den inngående eller utgående kontantstrømmen justeres eller fordeles på en slik måte at tilhørende inntekt eller kostnad innregnes med rett beløp til rett tid. En kundefordring vil representere fremtidige forventede kontantstrømmer. Selve innregningen av kundefordringen skjer samtidig med at inntekten er opptjent, men kontantstrømmen ved salget tilflyter foretaket i en senere periode. Hvis den kontantstrømmen som tilflyter foretak blir noe annet enn hva som er innregnet som inntekt, vil det være en estimeringsfeil som må reverseres i en senere periode. Slike estimeringsfeil vil redusere den evnen periodiseringer har til å sikre meningsfull innregning av inntekter og kostnader. Periodiseringskvaliteten vil dermed bli redusert ved økt omfang av estimeringsfeil (Dechow og Dichev 2002).

Dechow og Dichev (2002) utvikler en modell som fokuserer på kortsiktige periodiseringer målt som endringen i arbeidskapitalen. Modellen tester i hvilken grad kortsiktige periodiseringer kan forklares av operasjonell kontantstrøm. Modellen gjør bruk av endringer i arbeidskapitalen som avhengig variabel og operasjonell kontantstrøm året før, inneværende år og året etter endringen i arbeidskapitalen som uavhengige variabler. Residualene fra denne regresjonsmodellen vil være den endringen i arbeidskapitalen som ikke kan forklares av fjorårets, inneværende års eller neste års operasjonelle kontantstrøm og vil kunne tolkes som estimeringsfeil. Modellen gjør ikke et forsøk på å skille mellom estimeringsfeil som er et resultat av manipulering og estimeringsfeil som skyldes måle- og estimatusikkerhet. Standardavviket til disse residualene brukes som mål på periodiseringskvalitet i studien til Dechow og Dichev (2002). Jo høyere standardavvik, desto lavere periodiseringskvalitet. Modellen til Dechow og Dichev (2002) kan beskrives som følger:

(2) $\Delta WC_{i,t} = \beta_0 + \beta_1 CFO_{i,t-1} + \beta_2 CEO_{i,t} + \beta_3 CFO_{i,t+1} + \varepsilon_{i,t}$

hvor:

$\Delta WC_{i,t}$	=	Endring i arbeidskapitalen for foretak i, periode t.
$CFO_{i,t-1}$	=	Operasjonell kontantstrøm for foretak i, periode t-1.
$CFO_{i,t}$	=	Operasjonell kontantstrøm for foretak i, periode t.
$CFO_{i,t+1}$	=	Operasjonell kontantstrøm for foretak i, periode t+1.
$\varepsilon_{i,t}$	=	Residual i, periode t.

Modell 2 tester i hvilken grad kortsiktige periodiseringer (målt som endringen i arbeidskapitalen) er assosiert med fjorårets operasjonelle kontantstrøm, inneværende års operasjonelle kontantstrøm og påfølgende års operasjonelle kontantstrøm. Arbeidskapitalen beregnes som omløpsmidler redusert for kortsiktig gjeld.

Omløpsmidler er eiendeler som er knyttet til varekretsløpet eller som har en økonomisk levetid under ett år. Kortsiktig gjeld er gjeld som er knyttet til varekretsløpet eller som har faller til betalingen innen utgangen av ett år. I begge tilfeller er det rimelig å forvente at endring i differansen mellom omløpsmidler og kortsiktig gjeld skal være assosiert med operasjonell kontantstrøm innenfor en periode på pluss/minus ett år fra da endringen i arbeidskapitalen var et faktum.

Det er forventet at kortsiktige periodiseringer er positivt assosiert med fjorårets operasjonelle kontantstrøm: $0 < \beta_1 < 1$. Denne sammenhengen synes å være intuitiv. Noen periodiseringer vil utsette innregning av kontantstrøm som et resultatelement i regnskapsmessig resultat. Som følge av dette, er det forventet at en del av fjorårets kontantstrøm inngår i periodiseringene det påfølgende året. Dette kan for eksempel være tilfelle ved kjøp og betaling av varer i periode t-1 (varekjøp) og salg av varer i periode t (varekostnad). Kortsiktige periodiseringer er derimot forventet å være negativt assosiert med inneværende års operasjonelle kontantstrøm: $-1 < \beta_2 < 0$. Regnskapsmessig resultat består av kontantstrøm og netto periodiseringer. Dersom kontantstrømkomponenten er høy, vil periodiseringskomponenten være tilsvarende lav, forutsatt samme resultat. En negativ assosiasjon mellom kontantstrøm og periodiseringer er blant annet funnet i studiene til Dechow (1994) og Dechow et al. (1998). Kortsiktige periodiseringer er derimot forventet å være positivt assosiert med neste års operasjonelle kontantstrøm: $0 < \beta_3 < 1$. Hvis de kortsiktige periodiseringene øker, er det forventet at også den operasjonelle kontantstrømmen øker det påfølgende året. Denne sammenhengen synes også å være intuitiv. Noen periodiseringer vil resultere i en fremskutt innregning av kontantstrøm som et resultatelement i regnskapsmessig resultat. Dette kan for eksempel være tilfelle når salg av varer skjer på kreditt. Inntekten innregnes i periode t, mens kontantstrømmen tilflyter foretaket i periode t+1. Residualen, $\varepsilon_{i,t}$, fanger opp den delen av kortsiktige periodiseringer inneværende år som ikke kan forklares ved fjorårets operasjonelle kontantstrøm, inneværende års operasjonelle kontantstrøm og neste års operasjonelle kontantstrøm.

Modellen til Dechow og Dichev blir imidlertid kritisert av McNichols (2002) for at den ikke tar hensyn til at operasjonelle kontantstrømmer tilflyter foretaket eller flyter ut av foretaket i perioder som faller før år t-1 (før fjoråret) og etter år t+1 (etter det påfølgende året). Modellen til Dechow og Dichev (2002) forutsetter at periodiseringene er realisert som kontantstrøm i år t-1, år t eller år t+1. McNichols (2002) og Francis et al. (2005) modifiserer modellen til Dechow og Dichev (2002) ved å inkludere variablene vekst i salgsinntekter og størrelsen på varige driftsmidler. Disse variablene er korrelert med residualen og det bør derfor korrigeres for disse variablene. Modellen ble videreutviklet av Ball og Shivakumar (2006) og Givoly et al. (2010) til også å justere for negative operasjonell kontantstrøm. Modellen under som også benyttes i denne studien, er testet av blant annet Hope et al. (2013):

$$(3)\quad \Delta WCA_{i,t} = \beta_0 + \beta_1 OCF_{i,t-1} + \beta_2 OCF_{i,t} + \beta_3 OCF_{i,t+1} + \beta_4 \Delta REV_{i,t} + \beta_5 PPE_{i,t} + \beta_6 DOCF_{i,t} + B_7 OCF_{i,t} \times DOCF_{i,t} + \varepsilon_{i,t}$$

hvor:

$\Delta WCA_{i,t}$ = Endring i kortsiktige periodiseringer for foretak i, periode t, målt som endringen i omløpsmidler som ikke er bankinnskudd og kontanter redusert for endringen i omløpsmidler med unntak av rentebærende gjeld, skyldige offentlige avgifter og betalbar skatt, skalert med totale eiendeler ved tidspunkt t-1.

$OCF_{i,t-1}$	=	Operasjonell kontantstrøm for foretak i, periode t-1, skalert med totale eiendeler ved tidspunkt t-1.
$OCF_{i,t}$	=	Operasjonell kontantstrøm for foretak i, periode t-1, skalert med totale eiendeler ved tidspunkt t.
$OCF_{i,t+1}$	=	Operasjonell kontantstrøm for foretak i, periode t-1, skalert med totale eiendeler ved tidspunkt t+1.
$\Delta REV_{i,t}$	=	Årlig endring i driftsinntekter fra for foretak i, periode t, skalert med totale eiendeler ved tidspunkt t-1.
$PPE_{i,t}$	=	Varige driftsmidler for foretak i, tidspunkt t, skalert med totale eiendeler ved tidspunkt t-1.
$DOCF_{i,t}$	=	Indikatorvariabel som tar verdien 1 hvis negativ operasjonell kontantstrøm og 0 ellers.
$\varepsilon_{i,t}$	=	Residual i, periode t.

Modell 3 ble estimert for hver næringshovedgruppe for det enkelte år 2010, 2011 og 2012. På samme måte som ved estimering av modellen for totale periodiseringer, ble det ved estimering lagt inn et krav om minst 20 observasjoner for hver kjøring (hver næringshovedgruppe og år). Residualene fra modell (3) representerer estimeringsfeilen i kortsiktige periodiseringer som ikke er assosiert med operasjonell kontantstrøm året før, inneværende år eller neste år og som heller ikke kan forklares ved endringen i driftsinntekter og størrelsen på varige driftsmidler. På samme måte som for målet på periodiseringskvalitet for totale periodiseringer, tas absoluttverdien av residualene og denne absoluttverdien multipliseres med -1. Dette gjør at høyere verdier av variabelen indikerer høyere periodiseringskvalitet.

8.4.4 Måling av periodiseringskvalitet – inntektsperiodisering

McNichols og Stubben (2008) og Stubben (2010) fokuserer på periodisering av inntekter. Denne modellen bygger på samme ide som modellen til Dechow og Dichev (2002). Endringen i kundefordringer er tenkt forklart av endringen i driftsinntektene. De endringene i kundefordringene som ikke kan forklares av endringen i driftsinntektene fanges opp av en residual som er ment å si noe om kvaliteten på inntektsperiodiseringen. På samme måte som residualene fra modellen til Dechow og Dichev (2002), tar man absoluttverdien av residualene og multipliserer absoluttverdien med -1. Høye verdier av residualvariabelen signaliserer høyere kvalitet på inntektsperiodiseringen. Modellen kan beskrives som følger:

(4) $\Delta AR_{i,t} = \beta_0 + \beta_1 \Delta REV_{i,t} + \varepsilon_{i,t}$

hvor:

$\Delta AR_{i,t}$	=	Årlig endring i kundefordringer i foretak i, periode t, skalert med totale eiendeler ved tidspunkt t.
$\Delta REV_{i,t}$	=	Årlig endring driftsinntekter fra for foretak i, periode t, skalert med totale eiendeler ved tidspunkt t.
$\varepsilon_{i,t}$	=	Residual i, periode t.

Modell 4 ble estimert for hver næringshovedgruppe for det enkelte år 2010, 2011 og 2012. På samme måte som ved estimering av modell 1 og 3 over, ble lagt inn et krav om minst 20 observasjoner for hver kjøring (hver næringshovedgruppe og år).

8.4.5 Forholdet mellom kortsiktige periodiseringer og operasjonell kontantstrøm

Det inkluderes også et fjerde mål på periodiseringskvalitet i denne studien. Periodiseringskvalitet kan også indikeres ved hjelp av absoluttverdien til forholdet mellom kortsiktige periodiseringer og kontantstrøm (Burgstahler et al. 2006). For å unngå ekstreme verdier, logaritmetransformeres dette forholdstallet. Deretter multipliseres det logaritmetransformerte forholdstallet med -1 slik at høyere verdier indikerer høyere periodiseringskvalitet (AR_OCF).

8.4.6 Måling av betinget forsiktig regnskapsføring

De to siste målene på regnskapskvalitet som er benyttet i denne studien, er basert på mål som fanger opp grad av betinget forsiktig regnskapsføring. To modeller benyttes når det gjelder måling av betinget forsiktig regnskapsføring. Den første modellen er hentet fra Ball og Shivakumar (2005) og Hope et al. (2013) og kan beskrives som følger:

$$(5) \quad \Delta NI_{i,t} = \beta_0 + \beta_1 \Delta NI_{i,t-1} + \beta_2 D\Delta NI_{i,t-1} + \beta_3 D\Delta NI_{i,t-1} \times \Delta NI_{i,t-1} + \beta_4 \Delta OPT_VAR_{i,t} + \beta_5 D\Delta NI_{i,t-1} \times OPT_VAR_{i,t} + \beta_6 \Delta NI_{i,t-1} \times OPT_VAR_{i,t} + \beta_7 D\Delta NI_{i,t-1} \times \Delta NI_{i,t-1} \times \Delta OPT_VAR_{i,t} + \varepsilon_{i,t}$$

hvor:

$\Delta NI_{i,t}$	=	Årlig endring i årsresultat i foretak i, periode t, skalert med totale eiendeler ved tidspunkt t-1.
$\Delta NI_{i,t-1}$	=	Årlig endring i årsresultat i foretak i, periode t, skalert med totale eiendeler ved tidspunkt t-2.
$D\Delta NI_{i,t}$	=	Indikatorvariabel som tar verdien 1 hvis endring i årsresultat i foretak i, periode t, er negativ og 0 ellers.
$D\Delta NI_{i,t-1}$	=	Indikatorvariabel som tar verdien 1 hvis endring i årsresultat i foretak i, periode t-1 er negativ og 0 ellers.
$OPT_VAR_{i,t}$	=	Indikatorvariabel som tar verdien 1 hvis selskapet har valgt bort revisor og 0 ellers. Verdien vil enten representerer et selskap som kan fravelge, men som ikke velger å benytte fravalgsmuligheten (FRAKAND_11) eller et selskap som ikke kan fravelge (FRANABO_11)

Regresjonskoeffisient β_2 måler hvorvidt negative endringer i årsresultatet kan sies å gjenta seg over tid, det vil si inneha en viss grad av persistens, mens regresjonskoeffisient $\beta_2 3$ måler endringen i persistens i negative endringer i årsresultatet. Betinget forsiktig regnskapsføring vil resultere i at negative endringer i årsresultatet er forholdsmessig mindre persistente enn positive endringer i årsresultatet. Det impliserer at $\beta_3 < 0$. For å undersøke endringen i persistens mellom fravalgselskaper og ikke-fravalgselskaper (eller mellom fravalgselskaper og naboselskaper) testes regresjonskoeffisient β_7. Hvis fravalgselskaper i mindre grad innregner urealiserte tap (betinget forsiktighet) enn de selskapene det sammenlignes med (enten ikke-fravalgselskaper eller naboselskaper), vil koeffisienten β_7 være positiv. Modell 5 estimeres med observasjoner fra 2005 til 2012.

Den andre tilnærmingen bygger på sammenhengen mellom totale periodiseringer og kontantstrøm ved bruk av denne modellen (Hope et al. 2013):

$$(6) \quad ACCR_{i,t} = \beta_0 + \beta_1 OCF_{i,t} + \beta_2 DOCF_{i,t} + \beta_3 DOCF_{i,t} \times OCF_{i,t} + \beta_4 \Delta OPT_VAR_{i,t} + \beta_5 DOCF_{i,t} \times OPT_VAR_{i,t} + \beta_6 OCF_{i,t} \times OPT_VAR_{i,t} + \beta_7 DOCF_{i,t} \times OCF_{i,t} \times OPT_VAR_{i,t} + \varepsilon_{i,t}$$

hvor:

$ACCR_{i,t}$	=	Totale periodiseringer målt som endringen i omløpsmidler unntatt endring i bankinnskudd og kontanter, redusert for endringen i ikke-rentebærende kortsiktig gjeld og redusert for avskrivning og nedskrivning for foretak i, periode t, skalert med totale eiendeler ved tidspunkt t-1.
$OCF_{i,t}$	=	Operasjonell kontantstrøm i foretak i, periode t, skalert med totale eiendeler ved tidspunkt t-1.
$DOCF_{i,t}$	=	Indikatorvariabel som tar verdien 1 hvis operasjonell kontantstrøm i foretak i, periode t, er negativ og 0 ellers.

Siden periodiseringer bidrar til å redusere støy i operasjonell kontantstrøm, vil mer forsiktig regnskapsføring tilsi at $\beta_3 > 0$. Med andre ord, mer rettidig innregning av tap reduserer den ellers forventede negative korrelasjonen mellom periodiseringer og kontantstrøm. Hvis fravalgselskaper har mindre forsiktig regnskapsføring enn ikke-fravalgselskaper (eventuelt naboselskaper), er $\beta_7 < 0$. De to modellene for forsiktig regnskapsføring er forventet å gi konsistente resultater. I henhold til Hope et al. (2013) og Ball og Shivakumar (2005) vil en positiv koeffisient $\beta_7 > 0$ i modell med endring i årsresultat som avhengig variabel (dvs. modell 5) være konsistent med en negativ koeffisient $\beta_7 < 0$ i modell med totale periodiseringer som avhengig variabel (dvs. modell 6). Modell 5 estimeres på samme måte som modell 6 med observasjoner fra 2005 til 2012.

8.5 Modell for testing av regnskapskvalitet og fravalg

8.5.1 Generell testmodell

Testmodellen består av mål på regnskapskvalitet (fire ulike), en indikatorvariabel for fravalg og kontrollvariabler. Det er to versjoner av den sentrale forklaringsvariabelen: En versjon som tar verdien 1 hvis fravalgselskap og 0 hvis ikke-fravalgselskap, og en versjon som tar verdien 1 hvis fravalgselskap og 0 hvis naboselskap. I den første versjonen skjer det en sammenligning mellom fravalgselskap og ikke-fravalgselskap, mens i den siste versjonen skjer det en sammenligning mellom fravalgselskap og naboselskap. Høyere verdi på den avhengige variabelen indikerer høyere regnskapskvalitet. Det betyr at en negativ koeffisient på forklaringsvariabelen (fravalg) indikerer at regnskapskvaliteten er lavere for de selskapene som foretar fravalg enn de selskapene som a) ikke velger å foreta fravalg eller b) ikke kan fravelge fordi selskapene ligger rett over terskelverdiene for fravalg.

Forskjell i regnskapskvalitet mellom de som foretar fravalg og de som ikke foretar fravalg (eventuelt naboselskap) testes ved hjelp av denne overordnede regresjonsmodellen:

(7)	$DisTA_{i,t}$ $DisWCA_{i,t}$ $DisREV_{i,t}$ $AccrCash_{i,t}$	=	$\beta_0 + \beta_1 \Delta OPT_VAR_{i,t} + \beta_2 ln_REV_{i,t} + \beta_3 ROE_{i,t} + \beta_4 LEV_{i,t} + \beta_5 GROWTH_{i,t} + \beta_6 OPCYCLE_{i,t} + \beta_7 INV_{i,t} + \beta_8 LOSS_{i,t} + \varepsilon_{i,t}$

hvor :

$DisTA_{i,t}$	=	Estimat på periodiseringskvaliteten i totale periodiseringer i foretak i, periode t (se omtale av modell 1 over).
$DisWCA_{i,t}$	=	Estimat på periodiseringskvaliteten i kortsiktige periodiseringer i foretak i, periode t, (se omtale av modell 3 over).
$DisREV_{i,t}$	=	Estimat på periodiseringskvaliteten i driftsinntekter i foretak i, periode t (se omtale av modell 4 over).
$AccCash_{i,t}$	=	Naturlig logaritme av absoluttverdien av totale periodiseringer i forhold til kontantstrøm i foretak i, periode t.
$OPT_VAR_{i,t}$	=	Indikatorvariabel som tar verdien 1 hvis selskapet har valgt bort revisor og 0 ellers. Verdien 0 vil enten representerer et selskap som kan fravelge, men som ikke velger å benytte fravalgsmuligheten (FRAKAND_11), eller et selskap som ikke kan foreta fravalg (FRANABO_11).
$Ln_REV_{i,t}$	=	Naturlig logaritme av driftsinntekter i foretak i, periode t.
$ROE_{i,t}$	=	Egenkapitalrentabilitet i foretak i, periode t.
$LEV_{i,t}$	=	Gjeldsgrad i foretak i, periode t.
$GROWTH_{i,t}$	=	Vekst i sum eiendeler i foretak i, periode t.
$OPCYCLE_{i,t}$	=	Operasjonell driftssyklus: gjennomsnittlig tid på varelagertid tillagt gjennomsnittlig tid på kundefordringer i foretak i, periode t.
$INV_{i,t}$	=	Varelager i forhold til sum eiendeler i foretak i, tidspunkt t.
$LOSS_{i,t}$	=	Indikatorvariabel som tar verdien 1 hvis negativt årsresultat i foretak i, periode t og 0 ellers.

8.5.2 Mål på regnskapskvalitet og revisors merknader

Det er foretatt en enkel test på validering av mål på regnskapskvalitet. Hvis målene på regnskapskvalitet indikerer mer manipulering og mer regnskapsmessig støy, bør de være negativt assosiert med antall merknader i revisjonsberetningen (antall presiseringer, forbehold osv.). Tabell 8-1 viser sammenhengen mellom merknader i revisjonsberetningen og målene på regnskapskvalitet.

Tabell 8-1: Korrelasjonskoeffisienter mellom mål på regnskapskvalitet og merknader i revisjonsberetningen

	Kvalitet på totale periodiseringer		
	2010	2011	2012
Antall merknader fra revisor	-0,0651***	-0,0470***	-0,0590***
Forbehold revisor	-0,0244***	-0,0151***	-0,0179***
Presisering revisor	-0,0650***	-0,0471***	-0,0586***

	Kvalitet på kortsiktige periodiseringer	
	2010	2011
Antall merknader fra revisor	-0,0877***	-0,0930***
Forbehold revisor	-0,0308***	-0,0308***
Presisering revisor	-0,0876***	-0,0922***

	Kvalitet på inntektsperiodiseringer		
	2010	2011	2012
Antall merknader fra revisor	-0,0530***	-0,0504***	-0,0309***
Forbehold revisor	-0,0337***	-0,0219***	-0,0023
Presisering revisor	-0,0477***	-0,0489***	-0,0322***

Note: Tabellen viser Pearsons korrelasjonskoeffisient mellom mål på regnskapskvalitet og merknader fra revisor (henholdsvis merknader, forbehold og presiseringer). * (**) [***] indikerer signifikant koeffisient med et signifikansnivå på 0,1 (0,05) [0,01]. Datagrunnlaget er beskrevet i kapittel 8.6.

De ulike målene på regnskapskvalitet og variabler som angir merknader fra revisor (henholdsvis merknader, forbehold og presiseringer) har signifikant negativ korrelasjonskoeffisient. Gitt at disse merknadene i hovedsak gjelder forhold som kan knyttes til regnskapskvalitet (feil og mangler i årsregnskapet, manglende rapporteringsrutiner mv.), så vil en negativ regresjonskoeffisient mellom mål på regnskapskvalitet og disse merknadene gi støtte til at disse målene til en viss grad fanger opp den underliggende regnskapskvaliteten.

8.5.3 Nærmere om kontrollvariablene

Kontrollvariablene som anvendes i denne studier er rapportert å være assosiert med regnskapskvalitet i flere tidligere studier (f.eks. Hope et al. 2013 og Ashbaugh-Skaife et al. 2008). I de modellene som er testet her er ln(driftsinntekter) brukt som mål på størrelse. I tillegg til størrelse, er det inntatt variabler som er ment å måle økonomisk ytelse (egenkapitalrentabilitet), finansiell eksponering (gjeldsgrad) og vekst (relativ endring i sum eiendeler). Ut over dette er det inntatt en variabel som måler relativ størrelse på varelageret (varelager i forhold til eiendeler) og en indikatorvariabel som tar verdien 1 hvis negativt resultat og 0 ellers. Disse kontrollvariablene er funnet å være assosiert med mål på regnskapskvalitet i tidligere studier.

8.6 Datagrunnlag

Som tidligere omtalt, gjennomføres det to sett av analyser: a) En sammenligning av regnskapskvaliteten i de selskapene som har foretatt fravalg mot de selskapene som faktisk har foretatt fravalg og b) en sammenligning av regnskapskvaliteten i de selskapene som har foretatt fravalg mot de selskapene som er rett over terskelverdiene for fravalg (naboselskaper). Metoden for å identifisere fravalgskandidater er beskrevet i kapittel 2.5 over, og det var 93 000 fravalgskandidater i 2011. Antall blir redusert fordi vi følger selskapene over flere år. Vi må minst ha regnskapstall for årene 2009-2012. I tillegg krever vi at selskapene oppfyller et visst minstekrav hva gjelder størrelse og aktivitet. De minste selskapene har få eller ingen insentiver til å påvirke regnskapskvaliteten, og det er også lite rom for slik påvirkning i disse små selskapene. Vi har derfor lagt inn som krav at totale eiendeler ≥ 1 000 000 kr og totale salgsinntekter ≥ 1 000 000 kr.

Med disse kravene har vi et utvalg på selskapsobservasjoner i årene 2005-2012 på totalt 372 366 selskapsårobservasjoner. De observasjoner som faktisk ligger til grunn for den enkelte analyse vil være bestemt av de variabler som inntas i den enkelte analyse. For eksempel vil estimering av regresjonsmodeller kreve komplette sett med observasjoner for alle variabler som inngår i regresjonsmodellen. Det gjør at antall observasjoner faller betydelig fra det maksimale antall observasjoner angitt over. I årene 2010, 2011 og 2012 varierer antall observasjoner mellom 45 886 og 46 202 per år.

8.7 Deskriptiv statistikk

Tabell 8-2 panel A presenterer beskrivende statistikk for avhengige variabler i de regresjonene som tester regnskapskvalitet. For variablene DisTA, DisWCA og DisREV er antall observasjoner kun for henholdsvis årene 2010, 2011 og 2012, mens for AccCash er det observasjoner for alle årene 2005 til 2012. Tabell 8-2 panel B presenterer beskrivende statistikk for testvariablene FRAKAND_11 og FRANABO_11 og for kontrollvariabler.

Tabell 8-2: Beskrivende statistikk for utvalgte variabler – regnskapskvalitet og fravalg

Panel A Mål på regnskapskvalitet

	N	*Gjsn*	*Std*	*p5*	*p25*	*p50*	*p75*	*p95*
DisTA_{2010}	44311	-0,24	0,29	-0,83	-0,31	-0,14	-0,05	-0,01
DisTA_{2011}	44301	-0,25	0,40	-1,00	-0,26	-0,12	-0,06	-0,01
DisTA_{2012}	44267	-0,16	0,17	-0,51	-0,20	-0,10	-0,05	-0,01
DisWCA_{2010}	42127	-0,11	0,12	-0,36	-0,15	-0,07	-0,03	-0,01
DisWCA_{2011}	41990	-0,12	0,12	-0,38	-0,15	-0,08	-0,04	-0,01
DisREV_{2010}	44383	-0,10	0,15	-0,41	-0,11	-0,04	-0,01	-0,00
DisREV_{2011}	44392	-0,09	0,14	-0,38	-0,11	-0,04	-0,01	-0,00
DisREV_{2012}	44380	-0,09	0,13	-0,36	-0,11	-0,04	-0,01	-0,00
AccCash	316259	0,67	1,49	-1,86	-0,22	0,61	1,55	3,36

Panel B Øvrige variabler

	N	Gjsn	Std	p5	p25	p50	p75	p95
FRAKAND_11	48501	0,52	0,50	0,00	0,00	1,00	1,00	1,00
FRANABO_11	59117	0,41	0,49	0,00	0,00	0,00	1,00	1,00
ln _REV	372346	9,39	1,31	7,47	8,43	9,21	10,17	11,94
ROE	316212	0,39	0,91	-0,71	0,03	0,22	0,57	2,17
LEV	372052	3,61	6,89	-3,85	0,90	2,25	5,11	14,39
GROWTH	316403	0,11	0,39	-0,35	-0,07	0,03	0,20	0,83
OPCYCLE	254462	118,20	119,54	11,96	44,83	83,07	146,47	351,39
INV	372366	0,15	0,22	0,00	0,00	0,02	0,24	0,65
LOSS	372366	0,21	0,41	0,00	0,00	0,00	0,00	1,00

Note: Beskrivende statistikk er beregnet på observasjoner for årene 2005 til 2012 med unntak av variablene for regnskapskvalitet (DisTA, DisWCA og DisREV) hvor besrkivende statstikk er beregnet på observasjoner for henholdsvis årene 2010, 2011 og 2012 og fravalg (FRAKAND_11 og FRANABO) hvor beskrivende statistikk er beregnet på observasjoner fra 2011. Variablene er definert i modell 5, 6 og 7 over

Tabell 8-3: Korrelasjonsmatrise for utvalget variabler – regnskapskvalitet og fravalg

		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
1	$DisTA_{2010}$	1												
2	$DisTA_{2011}$	-	1											
3	$DisTA_{2012}$	-	-	1										
4	$DisWCA_{2010}$	0,41#	-	-	1									
5	$DisWCA_{2011}$	-	0,35#	-	-	1								
6	$DisREV_{2010}$	0,32#	-	-	0,31#	-	1							
7	$DisREV_{2011}$	-	0,25#	-	-	0,35#	-	1						
8	$DisREV_{2012}$	-	-	0,34#	-	-	-		1					
9	AccCash	0,11#	0,05#	0,19#	0,06#	0,06#	0,14#	0,14#	0,14#	1				
10	FRAKAND_11	-0,02	0,01	0,04*	-0,003	-0,01	0,03	0,01	0,04*	-0,03#	1			
11	FRANABO_11	0,01	0,01	-0,02*	0,05#	0,03*	0,13#	0,08#	0,08#	0,04#	-	1		
12	Ln_REV	-0,08#	-0,07#	-0,02#	-0,07#	-0,05#	-0,14#	-0,15#	-0,13#	-0,06#	-0,02#	-0,70#	1	
13	ROE	-0,11#	-0,05#	-0,08#	-0,17#	-0,17#	-0,06#	-0,08#	-0,07#	-0,12#	0,02#	-0,02#	0,05	1
14	LEV	-0,02#	-0,02#	-0,03#	-0,01	-0,01#	-0,03#	-0,03#	-0,04#	0,01#	-0,01*	-0,02#	0,03#	0,001
15	GROWTH	-0,30#	-0,27#	-0,36#	-0,31#	-0,32#	-0,31#	-0,34#	-0,29#	0,01#	-0,04#	-0,05#	0,10#	0,14#
16	OPCYCLE	0,04#	0,09#	0,03#	0,04#	0,03#	0,02#	0,02#	0,003	-0,10#	0,01	0,10#	-0,14#	-0,11#
17	INV	-0,02#	0,14#	0,07#	0,04#	0,04#	0,04#	0,07#	0,07#	0,05#	-0,15#	0,07#	-0,08#	0,13#
18	LOSS	-0,11#	-0,11#	-0,07#	-0,16#	-0,18#	-0,02#	-0,01	-0,01	-0,16#	0,01	0,01*	-0,06#	-0,29#

		14	15	16	17	18
14	LEV	1				
15	GROWTH	0,08#	1			
16	OPCYCLE	-0,02#	-0,08#	1		
17	INV	0,004#	-0,06#	0,40#	1	
18	LOSS	0,01#	-0,12#	0,10#	0,10#	1

Note: Tabell 8-3 viser Pearson korrelasjonskoeffisienter mellom avhengige variabler og test- og kontrollvariabler. Korrelasjonskoeffisientene er beregnet på observasjoner for årene 2005 til 2012 med unntak av variablene for regnskapskvalitet (DisTA, DisWCA og DisREV) hvor korrelasjonskoeffisientene er beregnet på observasjoner for henholdsvis årene 2010, 2011 og 2012 og fravalg (FRAKAND_11 og FRANABO_11) hvor korrelasjonskoeffisientene er beregnet på observasjoner fra 2011. Variablene er definert i modell 5, 6 og 7 over.
* (#) viser signifikans på 5 prosent- (1 prosent-) nivået, tosidige tester.

Tabell 8-3 presenterer korrelasjoner mellom variabler som inngår i modellen for testing av regnskapskvalitet. Tabellen angi signifikant positive korrelasjoner mellom de ulike målene på regnskapskvalitet (DisTA, DisWCA, DisREV, AccCash). Det tilsier at de i noe grad måler det samme. Når det gjelder korrelasjonene mellom fravalgsvariablene (FRAKAND_11 og FRANABO_11) og de ulike variablene på regnskapskvalitet, er det blandede resultater. Korrelasjonskoeffisientene er stedvis signifikant negative (som forventet), stedvis signifikant positive (ikke som forventet) og stedvis ikke-signifikante. Kontrollvariablene (ln_REV, ROE, LEV, GROWTH, OPCYCLE, INV og LOSS) er derimot i stor grad korrelert med de ulike målene på regnskapskvalitet.

8.8 Regresjonsanalyse

8.8.1 Kvaliteten på totale periodiseringer

Tabell 8-4 under rapporterer resultater fra analyse av kvaliteten på totale periodiseringer, jf. modell 1 over. Residualene fra denne regresjonen multiplisert med -1 brukes som mål på unormale periodiseringer, og lav verdi på denne variabelen tolkes som lav periodiseringskvalitet og dermed lav regnskapskvalitet.

På venstre side av tabellen er det presentert resultater fra analyse av periodiseringskvaliteten til fravalgskandidater mot ikke-fravalgskandidater, mens på høyre side av tabellen er presentert resultater fra analyse av periodiseringskvaliteten til fravalgskandidater mot naboselskaper (dvs. selskaper som er rett over terskelverdiene for fravalg). Ut over dette er regresjonene kjørt for matchet og ikke-matchet utvalg. Matchingen er foretatt ved bruk av Propensity Score Matching (Hope et al. 2013). Matchingen skjer ut fra selskapenes størrelse (indikert ved sum eiendeler), bransjetilhørighet (indikert ved hjelp av hovednæringsgruppe) og selskapsår. Matchingen skjer på den måten at det kjøres en logit-regresjon hvor fravalgselskap versus ikke-fravalgselskap (eller fravalgselskap versus naboselskap) kjøpes som avhengig variabel og hvor selskapets størrelse, bransjetilhørighet og selskapsår inntas som uavhengige variabler. På bakgrunn av logit-regresjonene beregnes det en Propensity Score: «tilbøyelighetskåre». Hvert fravalgselskap blir deretter matchet med et ikke-fravalgselskap (eventuelt naboselskap) på grunnlag av «tilbøyelighetsskåren».[67]

I panel A i Tabell 8-4 er regresjonskoeffisientene til fravalgsvariabelen (*OPT_VAR*) rapportert. Det er to varianter av denne. En variant som tar verdien 1 hvis fravalgselskap og 0 hvis ikke-fravalgselskap (gjelder venstre side av tabellen) (FRAKAND_11) og en variant som tar verdien 1 hvis fravalgselskap

[67] STATA-kommandoen som brukes for å kunne utføre denne matchingen er «psmatch2».

og 0 hvis naboselskap (gjelder høyre side av tabellen) (FRANABO_11). I tillegg er det kjørt analyser hvor det er tatt inn en moderatorvariabel bestående av fravalgsvariabelen og en dummyvariabel som indikerer henholdsvis høyt varelager, mye kundefordringer, mye varelager og kundefordringer og høy gjeldsgrad. Totalt antall observasjoner for moderatorleddene som tar verdien 1 varierer fra 821 observasjoner til 9831 observasjoner. Hvis en hypotese om lavere regnskapskvalitet for fravalgselskapene med mye varelager mv. skal kunne støttes, må koeffisienten til moderatorleddet være signifikant negativ. Regresjonskoeffisientene for moderatorvariablene (moderatorleddene) er presentert i panel B.

Tabell 8-4: Regresjonsresultater for tester av kvalitet på totale periodiseringer

Panel A Fravalgsvariabel

	Fravalgselskaper versus ikke-fravalgselskaper			Fravalgselskaper versus naboselskaper		
Alle selskaper	2010	2011	2012	2010	2011	2012
Ikke-matchet utvalg	-0,00143	0,00271	0,000691	-0,0080*	-0,00567	0,000872
N	4479	4673	4930	6547	6655	5258
Matchet utvalg	-0,00269	0,00641	0,000872	-0,00410	-0,00869	0,00403
N	4879	5120	5258	5320	5452	5644

Panel B Moderatorvariabler

>50% varelager						
Ikke-matchet utvalg	0,00748	0,0154**	0,00700	-0,0000564	-0,000392	-0,00206
N	4479	4673	4930	6547	6655	6627
Matchet utvalg	0,0118	0,0170 **	-0,00288	0,00814	-0,00576	-0,00945
N	4879	5120	5258	5320	5452	5644
>50% kundefordringer						
Ikke-matchet utvalg	-0,0552***	-0,0278*	-0,0389**	-0,0450***	-0,0326*	-0,0438**
N	4479	4673	4930	6547	6655	6627
Matchet utvalg	-0,0552***	-0,0265*	-0,0552**	-0,0450***	-0,0326**	-0,0438***
N	4879	5120	5258	6547	6655	6627
>75% varelager og kundefordringer						
Ikke-matchet utvalg	-0,00442	0,00600	-0,00514	-0,00785	-0,00382	-0,00757
N	4479	4673	4930	6547	6655	6627
Matchet utvalg	-0,000687	0,00758	-0,0120	-0,00785	-0,00382	-0,00757
N	4879	5120	5258	6547	6655	6627
>75% gjeldsandel						
Ikke-matchet utvalg	-0,00509	-0,0141***	-0,0174***	-0,00700	-0,0158***	-0,0189***
N	4479	4673	4930	6547	6655	6627
Matchet utvalg	-0,00458	-0,0127***	-0,0179***	-0,00700	-0,0158***	-0,0189***
N	4879	5120	5258	6547	6655	6627

Note: Panel A viser resultater fra regresjoner med et estimat på kvaliteten til totale periodiseringer som avhengig variabel. Her gjengis koeffisienten til fravalgsvariabelen (enten FRAKAND_11 eller FRANABO_11). Panel B viser regresjonskoeffisientene til moderatorleddene bestående av fravalgsvariabelen (FRAKAND_11 eller FRANABO_11) og en indikatorvariabel som enten signaliserer høyt varelager (tar verdi 1 hvor over 50 % av sum eiendeler, 0 ellers), mye kundefordringer (tar verdi 1 hvis over 50 % av sum eiendeler, 0 ellers), mye varelager og kundefordringer (tar verdi 1 hvis over 75 % av sum eiendeler, 0 ellers) eller høy gjeld (tar verdi 1 hvis over 75 % av sum eiendeler, 0 eller). Regresjonene er kjørt som tverrsnittregresjoner med observasjoner for henholdsvis 2010, 2011 og 2012. Det er inntatt sju kontrollvariabler i hver regresjon: naturlig logartime av driftsinntekter, egenkapitalrentabilitet, gjeldsgrad, vekst i eiendeler, operasjonell syklus, varelager i forhold til sum eiendeler og en indikatorvariabel for negativt resultat. I tillegg er det inkludert 19 (20-1) dummyvariabler for hver hovednæringsgruppe for å fange opp eventuelle systematiske forskjeller mellom de ulike næringsgruppene. Alle

kontinuerlige variabler er winsorert på 2%-nivået. Matching er Propensity Score Matching. * (**) [***] indikerer signifikant koeffisient med et signifikansnivå på 0,1 (0,05) [0,01].

Tabell 8-4 panel A viser at det i alle hovedsak ikke er signifikant forskjell i kvaliteten på totale periodiseringer mellom selskaper som foretar fravalg og de som ikke foretar fravalg. Det er ingen av regresjonene som støtter hypotesen om at fravalgselskapene har lavere kvalitet på totale periodiseringer året før fravalg, fravalgsåret eller året etter fravalg. Når det gjelder de regresjonene hvor periodiseringskvaliteten sammenlignes mot naboselskaper dvs. selskaper som ligger over terskelen for fravalg, er det også lite som tyder på at periodiseringskvaliteten er systematisk lavere for de selskaper som foretar fravalg.

Resultatene for moderatorvariablene indikerer lavere kvalitet på totale periodiseringer for fravalgselskaper (blant fravalgskandidater) som har mye kundefordringer og mye gjeld. Det er også indikasjoner på at fravalgselskaper med mye kundefordringer og mye gjeld har lavere kvalitet på totale periodiseringer enn naboselskaper (selskaper som er så vidt over terskelen for fravalg). Dette kan tyde på noe lavere periodiseringskvalitet for totale periodiseringer hos enkelte av fravalgselskapene. Tilsvarende, om enn noe svakere funn, er gjort hvis det totale utvalget av selskaper deles i ulike delutvalg hvor selskapene har henholdsvis høyt varelager, mye kundefordringer, mye varelager og kundefordringer eller høy gjeldsgrad (resultater er ikke tabulert).

Kvaliteten på totale periodiseringer er også funnet å samvariere med en rekke kjennetegn ved selskapene. Selskaper med lavere kvalitet på totale periodiseringer har gjerne høyere driftsinntekter (7 av 12 regresjoner med negativ koeffisient[68]), høyere egenkapitalrentabilitet (11 av 12 regresjoner med negativ koeffisient), større vekst (12 av 12 regresjoner med negativ koeffisient) og en større tilbøyelighet til å rapportere negativt årsresultat (12 av 12 regresjoner med negativ koeffisient). Når det gjelder de øvrige kontrollvariablene, gjeldsgrad, andel varelager i forhold til totale eiendeler og driftssyklus, er det ikke gjort systematiske funn (resultater er ikke tabulert).

8.8.2 Kvaliteten på kortsiktige periodiseringer

Tabell 8-5 under rapporterer resultater fra analyse av kvaliteten på kortsiktige periodiseringer, jf. modell 3. Tabellens oppbygning er identisk med Tabell 8-4Tabell 8-5. Den modellen som er benyttet for estimering av kortsiktige unormale periodiseringer krever observasjoner for operasjonell kontantstrøm året før, inneværende år og året etter det året som analyseres. Siden det ved gjennomføring av denne analysen ikke har vært tilgang til observasjoner for 2013 for operasjonell kontantstrøm, så er det kun foretatt analyse for 2010 (dvs. året før fravalgsåret) og 2011 (dvs. selve fravalgsåret). Dette setter visse begrensninger når det gjelder de konklusjoner som kan trekkes av disse analysene.

Tabell 8-5: Regresjonsresultater for tester av kvalitet på kortsiktige periodiseringer
Panel A Fravalgsvariabel

	Fravalgselskaper versus ikke-fravalgselskaper		Fravalgselskaper versus naboselskaper	
Alle selskaper	2010	2011	2010	2011
Ikke-matchet utvalg	0,000431	-0,00303	-0,00187	-0,00867**
N	4302	4332	6321	6354
Matchet utvalg	0,000431	-0,00303	-0,00187	-0,00867**
N	4302	4332	6321	6354

[68] Disse resultatene gjelder ved bruk av den samme regresjonsmodellen som ligger til grunn for resultatene i panel A.

Panel A Moderatorvariabler

>50% varelager				
Ikke-matchet utvalg	-0,00173	0,00210	-0,00471	-0,00463
N	4302	4332	6321	6354
Matchet utvalg	-0,00173	0,00210	-0,00471	-0,00463
N	4302	4332	6321	6354
>50% kundefordringer				
Ikke-matchet utvalg	-0,00458	-0,00458	-0,0128	-0,0128
N	4302	4332	6321	6354
Matchet utvalg	-0,00629	-0,00629	-0,0115	-0,0128
N	4689	4750	6321	6354
>75% varelager og kundefordringer				
Ikke-matchet utvalg	-0,0183**	-0,00764	-0,0191**	-0,0116*
N	4302	4332	6321	6354
Matchet utvalg	-0,0160**	-0,00659	-0,0191***	-0,0116*
N	4689	4750	6321	6354
>75% gjeldsandel				
Ikke-matchet utvalg	-0,0103**	-0,00812*	-0,0129***	-0,00600*
N	4302	4332	6321	6354
Matchet utvalg	-0,0107**	-0,00968*	-0,0129***	-0,00600*
N	4689	4750	6321	6354

Note: Se Tabell 8-4.

Tabell 8-5 panel A viser at det ikke er signifikant forskjell i kvaliteten på kortsiktige periodiseringer mellom selskaper som foretar fravalg og de som ikke foretar fravalg. Det er ingen av regresjonene som støtter hypotesen om at fravalgselskapene har lavere kvalitet på kortsiktige periodiseringer året før fravalgsåret eller i fravalgsåret. Det er også svak eller ingen støtte for at fravalgselskapene har lavere regnskapskvalitet enn naboselskapene. Her er det imidlertid indikasjoner på noe lavere periodiseringskvalitet i fravalgsåret (ikke-matchet og matchet utvalg). Likevel skal man på bakgrunn av dette være forsiktig med å konkludere med at de selskapene som foretar fravalg har lavere regnskapskvalitet enn naboselskapene (de som ligger rett over terskelen for fravalg).

Når det gjelder resultatene fra moderatorvariablene (moderatorleddene) indikerer disse resultatene lavere kvalitet på kortsiktige periodiseringer for fravalgselskaper (blant fravalgskandidater) som har mye varelager og kundefordringer og mye gjeld. Det er også indikasjoner på at fravalgselskaper med mye varelager og kundefordringer, og mye gjeld, har lavere kvalitet på kortsiktige periodiseringer enn naboselskaper. Tilsvarende, om enn noe svakere resultater, er funnet hvis regresjonene er kjørt for delutvalg med selskaper med mye varelager, mye kundefordringer mv. (resultater er ikke tabulert). Samlet sett kan dette tyde på noe lavere kvalitet på kortsiktige periodiseringer hos enkelte av fravalgselskapene.

Kvaliteten på kortsiktige periodiseringer er også funnet å samvariere med en rekke kjennetegn ved selskapene. Selskaper med lavere kvalitet på kortsiktige periodiseringer har gjerne høyere driftsinntekter (8 av 8 regresjoner med negativ koeffisient[69]), høyere egenkapitalrentabilitet (8 av 8 regresjoner med

[69] Disse resultatene gjelder ved bruk av den samme regresjonsmodellen som ligger til grunn for resultatene i panel A.

negativ koeffisient), lavere gjeldsgrad (6 av 8 regresjoner med positiv koeffisient), større vekst (8 av 8 regresjoner med negativ koeffisient) og en større tilbøyelighet til å rapportere negativt årsresultat (8 av 8 regresjoner med negativ koeffisient). Når det gjelder de øvrige kontrollvariablene, andel varelager i forhold til totale eiendeler og driftssyklus, er det ikke gjort systematiske funn (resultater er ikke tabulert).

8.8.3 Kvaliteten på inntektsperiodiseringen

Tabell 8-6 rapporterer resultater fra analyse av kvaliteten på inntektsperiodiseringen. Denne er indikert ved å estimere den delen av endringen i kundefordringene som ikke kan forklares ved endringen i salgsinntektene. Residualene fra en regresjon av endringen i kundefordringene på endringen i salgsinntektene er brukt som estimat på kvaliteten på inntektsperiodiseringen, nærmere bestemt absoluttverdien av disse residualene multiplisert med -1.

På venstre side av tabellen er det presentert resultater fra analyse av kvaliteten på inntektsperiodiseringen til fravalgskandidater mot ikke-fravalgskandidater, mens på høyre side av tabellen er presentert resultater fra analyse av kvaliteten på inntektsperiodiseringen til fravalgskandidater mot naboselskaper (dvs. selskaper som er rett over terskelen for fravalg). I tillegg er det foretatt matching ved hjelp av en Propensity Score («tilbøyelighetskåre»). Det er også kjørt analyser hvor det er tatt inn en moderatorledd bestående av fravalgsvariabelen og en dummyvariabel som indikerer henholdsvis mye varelager, mye kundefordringer, mye varelager og kundefordringer og høy gjeldsgrad. Hvis hypotesen om lavere regnskapskvalitet for fravalgselskapene med mye varelager mv. skal støttes, må koeffisienten til moderatorleddet være signifikant negativ Regresjonskoeffisientene for disse moderatorleddene er presentert i panel B.

Tabell 8-6: Regresjonsresultater for tester av kvalitet på inntektsperiodiseringen

Panel A Fravalgsvariabel

	Fravalgselskaper versus ikke-fravalgselskaper			Fravalgselskaper versus naboselskaper		
Alle selskaper	2010	2011	2012	2010	2011	2012
Ikke-matchet utvalg	0,00436**	0,00255	0,00216	0,00325	0,00526	-0,00772**
N	4490	4699	4932	6554	6664	6629
Matchet utvalg	0,00446*	0,00302	0,00216	0,00325	0,00526	-0,00772**
N	4490	4966	4932	6554	6664	6629

Panel B Moderatorvariabler

>50% varelager						
Ikke-matchet utvalg	-0.0165**	0.00553	-0.000125	-0.0154**	-0.00762	-0.000855
N	4490	4699	4932	6554	6664	6629
Matchet utvalg	-0.0165**	0.00553	-0.000125	-0.0154***	-0.00762	-0.000855
N	4490	4699	4932	6554	6664	6629
>50% kundefordringer						
Ikke-matchet utvalg	-0.107***	-0.0918***	-0.122***	-0.103***	-0.110***	-0.130***
N	4490	4699	4932	6554	6664	6629
Matchet utvalg	-0.108***	-0.0903***	-0.122***	-0.103***	-0.110***	-0.130***
N	4892	5157	5260	6554	6664	6629

>75% varelager og kundefordringer						
Ikke-matchet utvalg	-0.0380***	-0.0281***	-0.0356***	-0.0338***	-0.0248***	-0.0332***
N	4490	4699	4932	6554	6664	6629
Matchet utvalg	-0.0383***	-0.0278***	-0.0343***	-0.0338***	-0.0248***	-0.0332***
N	4892	5157	5260	6554	6664	6629
>75% gjeldsandel						
Ikke-matchet utvalg	-0.00636	-0.0107**	-0.00571	-0.00633	-0.00706*	-0.00302
N	4490	4699	4932	6554	6664	6629
Matchet utvalg	-0.00604	-0.00988**	-0.00477	-0.00633	-0.00706*	-0.00302
N	4892	5157	5260	6554	6664	6629

Note: Se Tabell 8-4.

Tabell 8-6 panel A viser at det i hovedsak ikke er signifikant forskjell i kvaliteten på inntektsperiodiseringen mellom selskaper som foretar fravalg og de som ikke foretar fravalg. Det er ingen av regresjonene som støtter hypotesen om at fravalgselskapene har lavere kvalitet på inntektsperiodiseringen verken året før fravalgsåret, i fravalgsåret eller året etter fravalgsåret. Det er også svak eller ingen støtte for at fravalgselskapene har lavere kvalitet på inntektsperiodiseringen enn naboselskapene. Her er det imidlertid indikasjoner på noe lavere kvalitet på inntektsperiodiseringen i året etter fravalgsåret (ikke-matchet og matchet utvalg). Likevel skal man på bakgrunn av dette være forsiktig med å konkludere med at de selskapene som foretar fravalg har lavere kvalitet på inntektsperiodiseringen enn naboselskapene.

Resultatene for moderatorvariablene indikerer lavere kvalitet på inntektsperiodiseringen for fravalgselskaper (blant fravalgskandidater) som har mye kundefordringer, mye varelager og kundefordringer og mye gjeld. Resultatene er svakere når det gjelder selskaper som kun har mye varelager. Resultatene er i stor grad i samsvar med forventningene. Kvaliteten på inntektsperiodiseringen er lavere for selskaper hvor det er større måleusikkerhet og rom for støy i rapporteringen. Det er også indikasjoner på at fravalgselskaper med mye kundefordringer, og mye varelager og kundefordringer, har lavere kvalitet på inntektsperiodiseringen enn naboselskaper (selskaper som er så vidt over terskelen for fravalg). Disse resultatene er svakere når det gjelder selskaper som mye varelager og mye gjeld. Noe tilsvarende, men svakere resultater, er funnet ved å dele opp utvalget i delutvalg av selskaper med mye varelager, mye kundefordringer mv. (resultater er ikke tabulert). Samlet sett kan disse resultatene tyde på noe lavere inntektskvalitet for enkelte fravalgselskaper.

Flere av kontrollvariablene er signifikant assosiert med kvaliteten på inntektsperiodiseringen. Selskaper med lavere kvalitet på inntektsperiodiseringen har gjerne høyere driftsinntekter (12 av 12 regresjoner med negativ koeffisient[70]), større vekst (12 av 12 regresjoner med negativ koeffisient) og en større tilbøyelighet til å rapportere negativt årsresultat (12 av 12 regresjoner med negativ koeffisient). Når det gjelder de øvrige kontrollvariablene, egenkapitalrentabilitet og gjeldsgrad, er koeffisientene i all hovedsak ikke-signifikante.

[70] Disse resultatene gjelder ved bruk av den samme regresjonsmodellen som ligger til grunn for resultatene i panel A.

8.8.4 Forholdet mellom kortsiktige periodiseringer og operasjonell kontantstrøm

Et ytterligere mål på regnskapskvalitet er å se på forholdet mellom kortsiktige periodiseringer og operasjonell kontantstrøm. Absoluttverdien av dette forholdet multiplisert med -1 er brukt som mål på regnskapskvalitet. Jo høyere verdi på dette forholdet (multiplisert med -1), desto høyere regnskapskvalitet. Dette målet bygger på den samme intuisjonen som de målene som allerede er presentert. Periodiseringer kan inneholde bevisste eller ubevisste målefeil, mens kontantstrømmen i mindre grad er eksponert for den type feil.

Tabell 8-7 rapporterer resultater fra analyse av forholdet mellom kortsiktige periodiseringer og operasjonell kontantstrøm. På venstre side av tabellen er det presentert resultater for fravalgskandidater versus ikke-fravalgskandidater, mens på høyre side av tabellen er presentert resultater fra analyse av fravalgskandidater versus naboselskaper (dvs. selskaper som er rett over terskelen for fravalg). I tillegg er det foretatt matching ved hjelp av en Propensity Score («tilbøyelighetskåre»). På samme måte som tidligere, er det kjørt analyser hvor det er tatt inn moderatorledd bestående av fravalgsvariabelen og en dummyvariabel som indikerer henholdsvis mye varelager, mye kundefordringer, mye varelager og kundefordringer og høy gjeldsgrad. Hvis hypotesen om lavere regnskapskvalitet for fravalgselskapene med mye varelager mv. skal støttes, må koeffisienten til moderatorleddet være signifikant negativ. Regresjonskoeffisientene for disse moderatorleddene er presentert i panel B.

Tabell 8-7: Regresjonsresultater for tester av forholdet mellom kortsiktige periodiseringer og kontantstrøm

Panel A Fravalgsvariabel

	Fravalgselskaper versus ikke-fravalgselskaper			Fravalgselskaper versus naboselskaper		
Alle selskaper	2010	2011	2012	2010	2011	2012
Ikke-matchet utvalg	0,0232	0,0235	-0,0315	0,0890	0,0335	0,149***
N	4490	4698	4932	6554	6663	6629
Matchet utvalg	0,0232	0,0235	-0,0315	0,0890	0,0335	0,149***
N	4490	4698	4932	6554	6663	6629

Panel B Moderatorvariabler

>50% varelager						
Ikke-matchet utvalg	-0,143	0,120	0,0916	-0,113	0,0672	0,0216
N	4490	4698	4932	6554	6663	6629
Matchet utvalg	-0,143	0,120	0,0916	-0,113	0,0672	0,0216
N	4490	4698	4932	6554	6663	6629
>50% kundefordringer						
Ikke-matchet utvalg	-0,825***	-0,773***	-0,759***	-0,790***	-0,874***	-0,886***
N	4490	4698	4932	6554	6663	6629
Matchet utvalg	-0,797***	-0,778***	-0,769***	-0,790***	-0,874***	-0,886***
N	4892	5156	5260	6554	6663	6629

>75% varelager og kundefordringer						
Ikke-matchet utvalg	-0,226**	-0,126	-0,296***	-0,166*	-0,142	-0,306***
N	4490	4698	4932	6554	6663	6629
Matchet utvalg	-0,221**	-0,0850	-0,204*	-0,166*	-0,142	-0,306***
N	4892	5156	5260	6554	6663	6629
>75% gjeldsandel						
Ikke-matchet utvalg	-0,0353	0,0185	-0,0844	-0,00897	0,0568	-0,0855
N	4490	4698	4932	6554	6663	6629
Matchet utvalg	-0,0266	0,0259	-0,0703	-0,00897	0,0568	-0,0855
N	4892	5156	5260	6554	6663	6629

Note: Se Tabell 8-4.

Tabell 8-7 panel A viser at det ikke er signifikant forskjell i forholdet mellom kortsiktige periodiseringer og operasjonell kontantstrøm for selskaper som foretar fravalg og de som ikke foretar fravalg. Det er ingen av regresjonene som støtter hypotesen om at fravalgselskapene har lavere regnskapskvalitet gitt dette målet. Det er heller ikke funnet støtte for at fravalgselskapene har lavere kvalitet enn naboselskapene ved bruk av dette målet på regnskapskvalitet.

Resultatene for moderatorleddene indikerer lavere regnskapskvalitet (indikert ved forholdet mellom kortsiktige periodiseringer og operasjonell kontantstrøm) for fravalgselskaper (blant fravalgskandidater) som har mye kundefordringer og mye varelager og kundefordringer. Tilsvarende funn er gjort når man sammenligner mot naboselskaper. Samlet sett kan disse resultatene tyde på noe lavere regnskapskvalitet for enkelte fravalgselskaper.

8.8.5 Måling av betinget forsiktig regnskapsføring

I tillegg til de fire målene som er indikerer regnskapskvalitet er det også testet to mål som forsøker å fange opp grad av betinget forsiktig regnskapsføring («conditional conservatism»). To modeller er benyttet når det gjelder måling av betinget forsiktig regnskapsføring, jf. modell 5 og 6. Modell 5 er kjørt som pooled regresjon med observasjoner fra selskapsårene 2005 til 2012. Det er kjørt analyser for fravalgselskaper versus ikke-fravalgselskaper og mellom fravalgselskaper og naboselskaper. Resultatene er gjengitt i tabell Tabell 8-8 under.

Tabell 8-8: Regresjonsresultater – forsiktig regnskapsføring – endring årsresultat

	Fravalgselskaper versus ikke-fravalgselskaper	Fravalgselskaper versus naboselskaper
$\Delta NI_{i,t-1}$	-0,235***	-0,265***
$D\Delta NI_{i,t-1}$	-0,001	-0,006**
$D\Delta NI_{i,t-1} \times \Delta NI_{i,t-1}$	-0,329***	-0,287***
$OPT_VAR_{i,t}$	0,003	-0,0046*
$D\Delta NI_{i,t-1} \times OPT_VAR_{i,t}$	-0,002	0,003
$\Delta NI_{i,t-1} \times OPT_VAR_{i,t}$	-0,074***	-0,049**
$D\Delta NI_{i,t-1} \times \Delta NI_{i,t-1} \times OPT_VAR_{i,t}$	0,130***	0,109***
N	34909	43406
Justert R^2	0,1630	0,1560

Note: Modellen er testet for observasjoner for årene 2005 til 2012. Det er inkludert 19 (20-1) dummyvariabler for hver hovednæringsgruppe for å fange opp eventuelle systematiske forskjeller mellom de ulike næringsgruppene.

Alle kontinuerlige variabler er winsorert på 2%-nivået. Regresjonsanalysen er klusteret på selskapsnivå. * (**) [***] indikerer signifikant koeffisient med et signifikansnivå på 0,1 (0,05) [0,01].

Betinget forsiktig regnskapsføring vil resultere i at negative endringer i årsresultatet er forholdsmessig mindre persistente (vedvarende) enn positive endringer i årsresultatet. Det impliserer at $\alpha_3 < 0$, dvs. at $\mathrm{D\Delta NI_{i,t-1}} \times \mathrm{\Delta NI_{i,t-1}}$ har signifikant negativ koeffisient. Resultatene over gir støtte for denne antagelsen. Den sentrale koeffisienten er likevel α_7. Det er kjørt to sett med regresjoner: En med fravalgselskaper versus ikke-fravalgselskaper (FRAKAND_11) og en med fravalgselskaper versus naboselskaper (FRAKAND_11). Hvis regresjonskoeffisienten for interaksjonsleddet $\mathrm{D\Delta NI_{i,t-1}} \times \mathrm{\Delta NI_{i,t-1}} \times \mathrm{OPT_VAR_{i,t}}$ er signifikant negativ, betyr det at fravalgselskapene i større grad innregner tap (betinget forsiktig regnskapsføring) enn ikke-fravalgselskapene (og naboselskapene). Dette vil indikere at disse selskapene har mer forsiktig regnskapsføring. Resultatene viser derimot at denne koeffisienten er signifikant positiv, noe som tyder på at fravalgselskapene i mindre grad rapporterer konservativt enn ikke-fravalgselskapene (og naboselskapene). Indikasjoner på en positiv koeffisient er også funnet hvis regresjonene kjøres som tverrsnittregresjoner for det enkelte år (fra 2005 til 2012).

Modell 6 er hentet fra Hope et al. (2013). Denne modellen ser på relasjonen mellom periodiseringer og kontantstrøm. De sentrale variablene i denne modellen er totale periodiseringer, operasjonell kontantstrøm, dummyvariabel for negativ operasjonell kontantstrøm, fravalgsvariabelen (FRAKAND_11 eller FRANABO_11) og ulike interaksjonsledd. Modellen er kjørt som en pooled regresjon med observasjoner fra selskapsårene 2005 til 2012. Det er kjørt analyser for fravalgselskaper og ikke-fravalgselskaper, og for fravalgselskaper og naboselskaper. Resultatene er rapportert i tabell Tabell 8-9 under.

Tabell 8-9: Regresjonsresultater – forsiktig regnskapsføring – totale periodiseringer

	Fravalgselskaper versus ikke-fravalgselskaper	Fravalgselskaper versus naboselskaper
$\mathrm{\Delta OCF_{i,t}}$	-0,328***	-0,314***
$\mathrm{DOCF_{i,t}}$	-0,059***	-0,063***
$\mathrm{DOCF_{i,t}} \times \mathrm{OCF_{i,t}}$	0,052***	0,019
$\mathrm{OPT_VAR_{i,t}}$	0,002	-0,003
$\mathrm{DOCF_{i,t}} \times \mathrm{OPT_VAR_{i,t}}$	0,026***	0,009
$\mathrm{OCF_{i,t}} \times \mathrm{OPT_VAR_{i,t}}$	0,019*	-0,004
$\mathrm{DOCF_{i,t}} \times \mathrm{OCF_{i,t}} \times \mathrm{OPT_VAR_{i,t}}$	-0,223***	0,005
N	41320	50881
Justert R^2	0,2559	0,2511

Note: Modellen er testet for observasjoner for årene 2005 til 2012. Det er inkludert 19 (20-1) dummyvariabler for hver hovednæringsgruppe for å fange opp eventuelle systematiske forskjeller mellom de ulike næringsgruppene. Alle kontinuerlige variabler er winsorert på 2%-nivået. Regresjonsanalysen er klusteret på selskapsnivå. * (**) [***] indikerer signifikant koeffisient med et signifikansnivå på 0,1 (0,05) [0,01].

Hvis regresjonskoeffisienten for interaksjonsleddet $\mathrm{DOCF_{i,t}} \times \mathrm{OCF_{i,t}} \times \mathrm{OPT_VAR_{i,t}}$ er signifikant positiv betyr det at fravalgselskapene i større grad innregner tap (betinget forsiktighet) enn ikke-fravalgselskapene (naboselskapene). Dette vil indikere at disse selskapene har mer konservativ regnskapsføring. Resultatene viser derimot at denne koeffisienten er signifikant negativ, noe som tyder på at fravalgselskapene i mindre grad rapporterer forsiktig enn ikke-fravalgselskapene. Det er ikke

funnet et tilsvarende funn ved sammenligning mellom fravalgselskapene og naboselskapene. Her er koeffisienten ikke-signifikant.

Indikasjoner på en negativ koeffisient er også funnet hvis regresjonene kjøres som tverrsnittregresjoner for det enkelte år (fra 2005 til 2012). Dette funnet gjelder kun ved sammenligning av fravalgselskaper mot ikke-fravalgselskaper. Ved kjøring av tverrsnittregresjoner for fravalgselskaper og naboselskaper, er det ikke et systematisk funn hva gjelder denne koeffisienten. Den er tidvis negativ og tidvis positiv, men i hovedsak ikke-signifikant.

8.9 Konkluderende merknader

Analysene som er foretatt som grunnlag for dette kapittelet gir visse indikasjoner på at regnskapskvaliteten kan være lavere for selskaper som foretar fravalg av revisor. Dette gjelder i all hovedsak for de selskapene hvor det er mye varelager, mye kundefordringer og/eller mye varelager og kundefordringer. Det er også indikasjoner som tyder på det samme hvis fravalgselskapene har mye gjeld. Vi finner også støtte for at selskaper som foretar fravalg har mindre forsiktig regnskapsføring (konservativ regnskapsføring) enn selskaper som ikke velger å fravelge revisor eller som ikke kan fravelge revisor. Gitt at forsiktig regnskapsføring er å anse som et kvalitetstegn ved regnskapet, gir dette ytterligere støtte for at fravalgselskapene har lavere regnskapskvalitet enn andre sammenlignbare selskaper.

Resultatene må imidlertid tolkes med forsiktighet. Det er for eksempel ikke mulig å fastslå effekter av selve fravalget på regnskapskvaliteten. Til det vil det kreves flere år med observasjoner etter at fravalget er foretatt. Videre er de målene som er benyttet på regnskapskvalitet kun indirekte mål som kun kan gi en viss indikasjon på regnskapskvaliteten.

9 Fravalg og kvaliteten på pliktig rapportering: Analyser av formell og materiell oppgavekvalitet

9.1 Innledning og sammendrag

Er det flere feil i oppgavene som fravalgselskapene sender inn til Skatteetaten etter at de valgte bort revisor? Spørsmålet er viktig siden flere feil i den pliktige rapporteringen kan føre til at ligningen blir mer ressurskrevende og at utlignet skatt blir feil. Skatteetaten har flere automatiserte kontroller som kan brukes for å indikere kvaliteten på skattyternes pliktige rapportering. Kontrollene er fordelt på tre kontrollområder: Formell oppgavekvalitet, materiell oppgavekvalitet og manglende skjemaer. Kontrollområdet formell oppgavekvalitet inneholder kontroller som blant annet slår ut når innsendte skjemaer ikke er korrekt utfylt ved at det mangler opplysninger i obligatoriske felt. Kontrollområdet materiell oppgavekvalitet inneholder kontroller som blant annet slår ut når grunnlaget for beregning av utlignet skatt kan bli feil. Kontrollområdet manglende skjema (heretter kalt skjemakvalitet) slår blant annet ut når skattytere ikke har sendt inn de riktige skjemaene. I dette kapitlet vil resultater fra disse kontrollområdene bli brukt for å undersøke om utslag på kontrollene 1) varierer mellom fravalgselskapene og de øvrige fravalgskandidatene før fravalgsregelen ble innført, 2) om det er blitt endringer i utslagene for fravalgselskapene etter at fravalg er foretatt, 3) om bruk av ekstern regnskapsfører bidrar til bedre oppgavekvalitet, og 4) om det blir færre kontrollutslag over tid. Analyser av formell og materiell oppgavekvalitet for nyetablerte selskaper med og uten revisor foretas i kapittel 14. Analyser av virkningene på bedriftenes bokførings- og regnskapsrutiner foretas i kapittel 7.

For selskaper med revisor er det ofte hensiktsmessig at selskapet får hjelp av revisor med oppsett av årsregnskapet, utfylling av selvangivelsene med vedlegg og innsending av årsregnskapet og ligningspapirene via Altinn. Det skyldes at revisorene har klientens saldobalanse elektronisk tilgjengelig og den nødvendige programvaren som rasjonaliserer arbeidet. Dermed kan revisorene enkelt produsere årsregnskapet og ligningspapirer samt besørge innsending. Revisorenes spesialkompetanse er revidering av årsregnskapet og kontroll av næringsoppgaven (jf. kapittel 6). De er derfor god kjent med de krav som stilles til årsregnskapet og ligningspapirene. Når de utarbeider og sender inn ligningspapirene er det rimelig å forvente at oppgavekvaliteten gjennomgående er god. Når selskaper som har latt revisor forestå den pliktige rapporteringen ikke lenger har revisor, kan utfyllingen og innsendingen av ligningspapirene bli foretatt av personer som i gjennomsnitt har dårligere kompetanse enn revisorene. Dermed kan det forventes flere formelle og materielle feil i den pliktige rapporteringen hos selskaper som har valgt bort revisor. Økningen i feilfrekvensen behøver imidlertid ikke bli særlig stor hvis fravalgselskapene lar autoriserte regnskapsførere eller andre med tilsvarende spesialkompetanse stå for den pliktige rapporteringen. For fravalgselskapene er det derfor grunn til å tro at det er selskaper som ikke bruker regnskapsfører eller andre kompetente hjelpere hvor en eventuell reduksjon i ligningskvaliteten vil være størst. Vi bruker ligningskvalitet som et fellesbegrep på materiell oppgavekvalitet og skjemakvalitet.[71] En annen mulig årsak til at nedgangen i ligningskvaliteten ikke nødvendigvis blir stor hos fravalgselskapene er at disse allerede kan ha hatt dårligere ligningskvalitet. Det kan skyldes at fravalgselskapene lot andre enn den lovpålagte revisor forestå den pliktige rapporteringen (f.eks. for å holde honoraret til revisor nede), eller at fravalgselskapene, som i

[71] Som det vil bli forklart nedenfor, har vi ikke nok kontrollpunkter som er relevante for fravalgskandidatene til at formell oppgavekvalitet kan analyseres i perioden 2006-2012/2013. Det relevante kontrollpunktet innen formell oppgavekvalitet ble siste gang brukt i 2011. Selv om vi med likningskvalitet i utgangspunktet ønsker å få med alle de tre kontrollområdene, blir analysen av ligningskvaliteten avgrenset til kontrollområdene materiell oppgavekvalitet og skjemakvalitet.

utgangspunktet ikke ønsker å underkaste seg revisor, hadde funnet fram til revisorer som aksepterte dårligere ligningskvalitet enn andre revisorer.

Som nevnt kan en del av arbeidet som fravalgselskapene tidligere overlot til revisorene ha blitt overtatt av autoriserte regnskapsførere. Ikke alle regnskapsførere har like god erfaring med utfylling av ligningspapirene, siden en andel av klientene tidligere overlot arbeidet med likningspapirene til revisorene. For fravalgselskaper som verken har regnskapsfører eller revisor må arbeidet utføres av andre, for eksempel eier eller daglig leder eller andre, som i gjennomsnitt kan antas å ha dårligere kompetanse enn regnskapsførere og revisorer. I begge situasjoner er det mulig læringseffekter vil gjøre seg gjeldende: Etter hvert som regnskapsførerne og andre får erfaring med utfylling av selvangivelser med vedlegg kan feilfrekvensen, og dermed antall kontrollutslag, gå ned. Vi vil derfor undersøke om læringseffekter gjør seg gjeldende.

Datagrunnlaget består av 93 311 fravalgskandidater i 2011, jf. kapittel 2. Disse selskapene følges tilbake til 2006 og fram til 2013 såfremt de har eksistert og sendt inn næringsoppgaven elektronisk i denne perioden. Dermed kan vi undersøke om oppgavekvaliteten mellom fravalgselskapene (FSene) og selskapene som beholdt revisor (IFSene, ikke fravalgselskapene) var den samme før fravalgsordningen ble innført i 2011, om den falt for FSene i 2011 og om den steg igjen i 2012 og 2013. For majoriteten av disse selskapene har vi data fra selvangivelsene med vedlegg og annen selskapsspesifikk informasjon for årene 2006 – 2012. Vi undersøker derfor om kontrollutslagene samvarierer med selskapenes størrelse, gjeldsgrad, om de har regnskapsfører, merknader i revisjonsberetningen m.m. Kontrollvariablene er de samme som ble brukt i analysene i kapittel 6, hvor formålet var å undersøke om FSene i større grad enn IFSene hadde en økonomisk utvikling som er forenlig med økte skatteunndragelser. Analysene i dette kapitlet gir grunnlag for følgende konklusjoner:

Oppgavekvaliteten, uavhengig av hvordan den måles og hvilke estimeringsmetoder vi bruker, har gått signifikant ned for FSene i 2011 og 2012 sammenliknet med 2010. Nedgangen i oppgavekvaliteten er særlig sterk for selskaper som ikke bruker ekstern regnskapsfører. Bruk av ekstern regnskapsfører bidrar til færre kontrollutslag i både 2011 og 2012, og i 2012 er den positive effekten på oppgavekvaliteten som følger med bruken av regnskapsfører nesten like stor som den negative effekten av fravalget av revisor (den kombinerte effekten er ikke signifikant når signifikansnivået er 0,05, men blir det når signifikansnivået er 0,1). I 2011 er det ingen tvil om at effekten på oppgavekvaliteten er negativ, også etter at det er tatt hensyn til effekten som følger med bruk av ekstern regnskapsfører.

Svaret på spørsmålet om det eksisterte forskjeller i oppgavekvaliteten mellom FSene og IFSene mens det var revisjonsplikt for alle, er vanskeligere å besvare på en enkel og kortfattet måte. Når vi ser på antall kontrollutslag eller om det forekommer kontrollutslag, finner vi klare signifikante forskjeller mellom FSene og IFSene i årene 2006 – 2010. Kvalitetsforskjellene kan i en viss grad forklares ved hjelp av variabler som selskapsstørrelsen, bruk av regnskapsfører, merknader i revisjonsberetningen m.m., men på flere kontrollområder og i flere delutvalg finner vi signifikante forskjeller også når kontrollvariabler er inkludert i testene. Resultatene tyder på at FSene oftere enn IFSene har kontrollutslag på kontroller av formell kvalitet, men færre kontrollutslag enn IFSene på kontrollene av materiell oppgavekvalitet og skjemakvalitet. Vi har ikke kunne forklare eller påvise hvorfor FSene skulle ha færre kontrollutslag på kontrollene av materiell oppgavekvalitet og manglende skjemaer mens både FSene og IFSene hadde revisor. Muligens kan forklaringen ligge i at vi ikke klarer å kontrollere for at FSene og IFSene har ulikt potensiale for å få kontrollutslag, slik at FSene kommer ut med bedre score på kvalitetsindikatorene fordi de har færre muligheter til å gjøre feil.

Vi undersøker også om det skjer læring, dvs. om omfanget og forekomsten av kontrollutslag blir redusert over tid. For fravalgselskapene ser vi ingen entydige tegn til at kontrollutslagene blir færre i 2013 enn i 2011 og 2012. Når vi ser på effekten av at fravalgselskapene har regnskapsfører, finner vi imidlertid at FSer som bruker ekstern regnskapsfører kun har flere feil enn IFSene i 2011. Det er forenlig med at regnskapsførerne har blitt bedre til å forestå den pliktige rapporteringen i 2012 sammenliknet med 2011, dvs. at det foreligger en læringseffekt.

Kapitlet har følgende oppbygning: Kapittel 9.2 redegjør for de automatiske kontrollene og forskningsspørsmålene vi søker å gi svar på. Kapittel 9.3 redegjør for datagrunnlaget og hvordan vi har delt inn utvalget i tre delutvalg (som ikke er gjensidig utelukkende). Resultatene fra en-variabel-tester (t-tester og andelstester) presenteres i kapittel 9.4. I kapittel 9.5 forklarer vi hvordan vi går fram for å besvare de fire spørsmålene nevnt over ved hjelp av regresjonsanalyse og hva resultatene av testene viser. Konkluderende merknader avslutter kapitlet (kapittel 9.6).

9.2 Kontrollpunkter og forskningsspørsmål

Skatteetaten gjennomfører hvert år en rekke automatiserte kontroller av skattyterne. Kontrollene omfatter *alle* selskaper som leverer selvangivelsen med vedlegg elektronisk. Det gjør at det ikke er seleksjonsproblemer knyttet til dataene i form av f.eks. en overhyppighet av kontroller i bransjer som erfaringsmessig er mer involvert i skatteunndragelser enn andre bransjer.[72] Utslagene på disse automatiserte kontrollpunktene kan derfor brukes for å undersøke om kvaliteten på oppgavene som skattyter sender Skatteetaten er blitt påvirket av fravalgsordningen. Kontrollpunktene er fordelt på tre områder:

- Kontrollområdet *SKD-5001-K-Formell oppgavekvalitet* skal sørge for at innsendte skjemaer tilfredsstiller Skatteetatens krav til oppgavekvalitet ved blant annet at pliktige felt er utfylt. Kontrollen identifiserer for eksempel manglende avkryssing på spørsmål, manglende påføring av identifikasjonsnummer og manglende opplysninger i underliggende skjemaer. I alt består kontrollområdet av mer enn 20 underkontroller rettet mot AS.
- Kontrollområdet *SKD-5002-K-Materiell oppgavekvalitet* skal sikre at leverte skjemaer har riktig skattemessig behandling i forhold til de opplysninger som innlevert. SKD-5002 består av over 50 kontrollpunkter rettet inn mot aksjeselskaper. F.eks. er det en rekke avstemmingskontroller som sjekker konsistens mellom opplysninger hentet fra flere RF-skjemaer og som slår ut dersom det er avvik som kan tilsi at grunnlaget for beregning av utlignet skatt blir feil.

[72] Siden informasjon fra næringsoppgaven kun er tilgjengelig for selskaper som leverer næringsoppgaven elektronisk, er det et mulig seleksjonsproblem ved at selskapene som leverer elektronisk har bedre/dårlige kvalitet enn de som leverer ligningsoppgavene på papir. Ved utgangen av 2011 var det registrert 220 289 AS i Norge. Av disse leverte 206 740 selskaper næringsoppgaven elektronisk. Vi er ikke kjent med måter som gjør det mulig å anslå hvordan kontrollutsalgene ville ha slått ut på selskaper som ikke leverer næringsoppgavene elektronisk dersom de hadde levert elektronisk. Siden det ligger en del automatiske kontroller innbakt i Altinn som gjør at selvangivelsen ikke kan leveres dersom det f.eks. mangler enkelte vedlegg, er det grunn til å tro at kvaliteten hos de som leverer elektronisk er bedre enn hos de som leverer på papir. Sørjordet og Oftedal (2013) analyserer AS med omsetning over 1 milliard kroner, og i 2011 hadde 970 selskaper minst 1 milliard kroner i omsetning. Av disse leverte 477 eller 49,2 prosent selvangivelsen elektronisk (Sørjordet og Oftedal, 2013 s. 42). Dersom trenden er slik at andelen som leverer leverer på papier øker med størrelsen på selskapet, vil vårt utvalg, som utelukkende består av fravalgskandidater, hovedsakelig ha levert næringsoppgaven elektronisk.

- Kontrollområdet SKD-5003-K-*Manglende skjema* skal identifisere skattytere som ikke har sendt inn alle pliktige skjemaer med vedlegg eller der hvor skattyter har oppgitt et beløp eller kroner 0 i en post hvor beløpet skulle vært hentet fra et annet skjema.

Vi har gjennomgått kontrollpunktene i de tre kontrollområdene og valgt ut kontrollpunkter som må antas å være relevante for fravalgskandidatene, som har vært i bruk i mange år (slik at vi kan undersøke utviklingen over tid) og hvor det er minst er 200 utslag for *samtlige* AS hvert år (grensen på 200 er vilkårlig, men det må være en del utslag per år hvis kontrollene skal kunne si noe om den generelle kvaliteten på ligningsoppgavene). Basert på disse kriteriene endte opp med kontrollpunktene i Tabell 9-1. Kontrollnavn som fanger opp det samme, men som har skrives litt forskjellig (f.eks. bruk av mellomrom, bindestreker, store og små bokstaver) behandles som samme kontroll. Som nevnt over er det mange kontrollpunkter innen de to første kontrollområdene, men mange av disse var ikke relevante for små selskaper. De slår derfor ikke ut på fravalgskandidatene. På kontrollområde 5001 var kun et kontrollpunkt relevant, og dette kontrollpunktet ble siste gang brukt i 2011. På kontrollområde 5002 og 5003 kvalifiserte fem kontrollpunkter innen hvert kontrollområde. For hvert kontrollnavn ble det generert en variabel som er 1 hvis kontrollen gir utslag og 0 ellers. Variabelnavnene fremgår av også av tabellen (kolonnen Variabel).

Tabell 9-1: Kontrollpunkter fra SKD 5001/5002/5003
Panel A: SKD-5001: Formell oppgavekvalitet

Variabel	*Kontrollnavn*	*Kontrollbeskrivelse*
InnbetAksjek	And1052Innbet. aksjekap per 31.12	I RF-1052 (Avstemming av egenkapital m.v.) skal skattyter i post 207 oppgi innbetalt aksjekapital (inklusive overkurs). Ved utslag på denne kontrollen er det ingen verdi i post 207 per 31.12. Kontrollen var i bruk til og med 2011.

Panel B: KD-5002-K-Materiell oppgavekvalitet

Variabel	*Kontrollnavn*	*Kontrollbeskrivelse*
Avskrivninger	Ovf1217p3kol3	Ved utslag på denne kontrollen må en sjekke alle avskrivningsbeløp i RF-1084 (avskrivingsskjema) og sammenholde disse beløpene mot fradragsførte avskrivningsbeløp i næringsoppgaven. En må også ta hensyn til realiserte gevinster og tap ved avgang av driftsmidler. Videre må en også vurdere eventuelle beløp inntektsført/fradragsført via gevinst/- og tapskontoen (RF-1219).
TilbakefSkatt	Ovf1217p3,13,23,33,44og48 fra forrige Ãr	Skattyter skal i "Forskjellskjema" RF-1217 føre opp samme inngående verdier over forskjeller mellom skattemessige og regnskapsmessige verdier som ble oppført som utgående verdier forrige år. Kontrollen plukker ut de som har differanser.
TilbakefNedsk	And1167p8115 / 0631, 0632, 0640, 0670	Nedskrivning av finansielle eiendeler i næringsoppgavens post 8115 skal tilbakeføres side 4 i postene 0631, 0632, 0640 eller 0670. Kontrollen plukker ut skattytere som ikke har foretatt slik tilbakeføring.
FeilBalansesum	And1167p9400/9650	Kontrollen gir utslag når debet (post 9400) og kreditt (post 9650) i balansen ikke stemmer.

Variabel	*Kontrollnavn*	*Kontrollbeskrivelse*
OverfEgenkap	Ovf1052p150/350, RF-1167p9450	Det skal være samsvar mellom sum egenkapitalen i næringsoppgaven og egenkapital 31.12 i RF-1052. (Post 150 for aksjeselskap og allmennaksjeselskap, post 350 for enkeltmannsforetak og deltakerlignede selskap.) Kontrollen gir utslag når det er differanser.

Panel C: SKD-5003-K-Manglende skjema

Variabel	*Kontrollnavn*	*Kontrollbeskrivelse*
Mgl_1167	RF-1028 * mgl nær.oppg.	Kontrollen sjekker at etterskuddspliktige har levert næringsoppgave. Når næringsoppgave mangler bør det samtidig sjekkes ut om også andre oppgaver mangler uten at det har gitt kontrollutslag.
Mgl_1217	RF-1028 * mgl -1217	Kontrollen sjekker at skjema RF-1217 - Spesifikasjon av forskjeller - er levert når skattyter har midlertidige forskjeller.
Mgl_1083	RF-1167/-1170/-1173 * mgl -1084	Kontrollen sjekker at RF-1084 (evt. RF-1152) er levert av de som har avskrivinger i post 6000 i næringsoppgave 2. Skjemaet skal leveres selv om saldoen er avskrevet til 0, men hvor det likevel befinner seg driftsmidler på saldoen.
Mgl_1221/1246	RF-1167/1170/1173 * mgl -1221/1246	Skattyter har oppgitt overskudd/underskudd fra DLS eller gevinst/tap v/realisasjon av andeler i DLS på side 4 i næringsoppgaven, uten at hverken RF-1221 eller RF-1246 er levert. Skattyter må purres på de manglende deltakeroppgavene.
Mgl-1219	RF-1217 p51 * mgl -1219	Når skattyter har oppgitt beløp i post 51 i RF-1217 (Spesifikasjon av forskjeller) så skal RF-1219 Gevinst- og tapskonto leveres.

Basert på kontrollpunktene ble det laget variabler som fanger opp om det er utslag (indikatorvariabler) og antall utslag (summeringsvariabler) per kontrollområde og for kontrollområdene totalt (variabelnavnene på høyre side av likhetstegnet er definert i Tabell 9-1):

SKD01 = 1 hvis And1052Innbet. aksjekap per 31.12 = 1 og 0 ellers.

SKD02s = Avskrivninger + TilbakefSkatt + TilbakefNedsk + FeilBalansesum + OverfEgenkap.

SKD02 = 1 hvis SKD02s > 0 og 0 ellers.

SKD03s = Mgl_1167 + Mgl_1217 + Mgl_1083 + Mgl_1221/1246 + Mgl-1219.

SKD03 = 1 hvis SKD03s > 0 og 0 ellers.

SKD0203s = SKD5002 + SKD5003.

SKD0203 = 1 SKD0203s > 0 og 0 ellers.

Siden det kun er ett relevant kontrollpunkt innen kontrollområde SKD 5001-K-Formell oppgavekvalitet, blir det sammenfall mellom indikatorvariabelen (SKD01) og variabelen som summer opp antall kontrollutslag for dette kontrollområdet. Vi nøyer oss derfor med kun indikatorvariabelen for SKD 5001. SKD02 viser om det er utslag og SK02s angir antall utslag innen kontrollområdet 5002-K-Materiell oppgavekvalitet, mens SKD03 viser om det er utslag og SK03s angir antall utslag innen kontrollområdet

5003-K-Manglende skjema. Ved generering av variablene SKD0203 og SKD0203s holdes kontrollutslag på område 5001 utenfor siden det relevante kontrollpunktet siste gang var i bruk i 2011.

Vi bruker disse variablene for å besvare følgende spørsmål:

Sp_1 *Var oppgave- og skjemakvaliteten til selskaper som har valgt bort revisor lik oppgave- og skjemakvaliteten til selskaper som har beholdt revisor i årene før fravalgsordningen ble innført?*

Sp_2 *Har oppgave- og skjemakvaliteten til fravalgselskapene avtatt etter at de foretok fravalg av revisor?*

Sp_3 *Bidrar fravalgselskapenes bruk av ekstern regnskapsfører til bedre oppgave- og skjemakvalitet?*

Sp_4 *Blir det færre kontrollutslag hos fravalgselskapene over tid?*

Sp_1 undersøker om det er systematiske forskjeller mellom fravalgselskapene og selskapene som har beholdt revisor mens det var revisjonsplikt for alle. Spørsmålet tas med for å få belyst om selskaper som ikke ønsker å la seg revidere systematisk avviker fra selskaper som ønsker å la seg revidere. Sp_4 tas med for å undersøke om det skjer læring, dvs. at FSene og/eller deres regnskapsfører blir bedre til å fylle ut skjemaene etter hvert som de får erfaring, og at det derfor blir færre kontrollutslag.

9.3 Datagrunnlaget og utvalg

Data med utslag på kontrollpunktene per skattyter per år for årene 2006 – 2013 er koblet med regnskapsdata og annen selskapsspesifikk informasjon levert av Experian, Skatteetaten, Tilsynsrådet for advokatvirksomhet og Finanstilsynets konsesjonsregister (jf. kapitlene 2 og 6). Stort sett er det bare informasjon om utslag på kontrollene og årsregnskapsinformasjon som er tilgjengelig for 2013, slik at en del av analysene kun inkluderer årene 2006-2012. Årsregnskapsinformasjonen for 2013 er levert av Experian.

Utvalget består i utgangspunktet av alle fravalgskandidater i 2011 som foretok fravalg i 2011, 2012 eller 2013, dvs. 93 311 selskaper, jf. Tabell 2-9. Av disse har 50 624 selskaper foretatt fravalg innen 31.12.2013: 37 859 foretok fravalg i 2011, 8 490 foretok fravalg i 2012 og 4 275 foretok fravalg i 2013. Når vi skiller mellom fravalgselskapene og ikke-fravalgselskapene vil resultatene for fravalgselskapene være dominert av selskaper som foretok fravalg i 2011. Dermed har majoriteten av fravalgselskapene ikke fått næringsoppgaven kontrollert av revisor i årene 2011, 2012 og 2013, jf. kapittel 6.1. Når næringsoppgaven ikke er signert og årsregnskapet ikke er revidert, er det svært sannsynlig at skattyter ikke har fått hjelp av revisor til utfylling av selvangivelsen med vedlegg. Vi kan derfor sammenlikne antall utslag på kontrollene i årene 2006 – 2010 mot årene 2011 – 2013 for å undersøke om fravalg har betydning for ligningskvaliteten.

I tillegg til å analysere alle fravalgskandidatene i 2011, ser vi også på hva konsekvensene av fravalget blir for oppgavekvaliteten når vi følger *de samme selskapene over tid og samtidig krever at fravalget ble foretatt i 2011*. Fordelen med å følge de samme selskapene over tid er at vi er trygge på at eventuelle resultater ikke skyldes tilgang eller avgang av selskaper. Vi krever at fravalgskandidatene i 2011 må være etablert som AS i 2005 eller tidligere og fortsatt være i drift ved utgangen av 2013, dvs. at vi har et balansert utvalg (like mange observasjoner av samme selskap over tid). Disse selskapene har altså hatt revisor i minst fem år (2006 – 2010) før fravalgsordningen trådte i kraft og har således hatt

bokførings- og regnskapsrutiner i disse årene som revisor har basert sin revisjon på. For å være sikre på at resultatene i 2011 og 2012 ikke blir påvirket av at et mindretall av selskapene foretok fravalg i 2012 og 2013, utelater vi selskaper som foretok fravalg i 2012 og 2013. Dermed har selskapene høyst sannsynlig levert ligningsoppgavene uten hjelp av revisor i 2012 og 2013, og sannsynligvis også i 2011 siden fravalget ble foretatt i 2011. Det balanserte utvalget deles i to delutvalg basert på den laveste omsetningen som selskapene har hatt i utvalgsperioden. La $minD_k$ = minimumsomsetningen for selskap k i årene 2006 – 2012 = det laveste nivået på årlige driftsinntekter for selskap k i årene 2006 – 2013, og gj(minD) = gjennomsnittlig årlig minimumsomsetning beregnet for alle k selskaper i det balanserte utvalget over alle årene 2006 – 2012. Selskaper med minimumsomsetning på nivå med den gjennomsnittlige minimumsomsetning (som er kroner 628 000 = gj(minD)) eller høyere defineres som store, mens selskaper med minimumsomsetning under den gjennomsnittlige minimumsomsetning defineres som små. Vi har derfor tre utvalg (hvor B8L og B8S er underutvalg av A):

Utvalg A: Alle fravalgskandidater i 2011. Fravalgskandidatene er definert i kapittel 2. I 2011 har vi klassifisert 93 311 selskaper som fravalgkandidater. Av disse selskapene eksisterte 58 625 selskaper i 2006 og 81 748 i 2013. Det er rimelig at antallet øker fremover mot 2011 på grunn av nyetableringer, og at antall avtar etter 2011 på grunn av nedleggelser, fusjoner, konkurser og liknende. Av de 93 311 fravalgskandidatene foretok 50 624 selskaper, eller 54,3 prosent, fravalg innen 31.12.2013.

Utvalg B8L: Et balansert utvalg av store fravalgskandidater i 2011. Selskapene må ha eksistert i minst 8 år og være definert som et stort selskap (L=large). Et selskap defineres som stort dersom selskapets laveste verdi på driftsinntektene i årene 2006 – 2012 minst er på nivå med gjennomsnittlige minimumsomsetning for det balanserte utvalget. Gjennomsnittlig (median) årlig sum driftsinntekter i dette utvalget er 2 650 492 kroner (2 295 000 kroner). Utvalget består av 14 390 unike selskaper hvorav 50,8 prosent av selskapene foretok fravalg innen 31.12.2011.

Utvalg B8S: Et balansert utvalg av små fravalgskandidater i 2011. Selskapene må ha eksistert i minst 8 år og være definert som et lite selskap (S=small). Et selskap defineres som lite dersom selskapets laveste verdi på driftsinntektene i årene 2006 – 2012 er lavere enn den gjennomsnittlige minimumsomsetning for det balanserte utvalget. Gjennomsnittlig (median) årlig sum driftsinntekter i dette utvalget er 542 931 kroner (92 000 kroner). Utvalget består av 35 800 unike selskaper hvorav 59,8 prosent av selskapene foretok fravalg innen 31.12.2011.

9.4 Resultater – en-variabel tester og spørsmålene 1, 2 og 4

Tabell 9-2 panel 1 viser resultatene som fremkommer ved t-tester for gjennomsnittlig like mange kontrollutsalg blant FSene som blant IFSene. I panel 2 vises resultatene fra andelstester om like andeler med selskaper som får kontrollutslag blant FSene og IFSene. Tabellen er delt i ytterligere fire paneler: Panel A gjelder kontrollområde SKD 5001, panel B gjelder kontrollområde SKD 5002, panel C gjelder kontrollområde SKD 5003 og panel D behandler kontrollområdene SKD 5002 og SKD 5003 under ett. Vi bruker disse resultatene for å gi foreløpige svar på spørsmålene 1, 2 og 4. Svar med større pålitelighet og presisjon gis i forbindelse med diskusjonen av resultatene fra regresjonsanalysen, se nedenfor.

SKD 5001 Formell oppgavekvalitet: Det er enkelt å oppsummere resultatene (panel A2): Fravalgselskapene har signifikant flere kontrollutslag i hvert av årene 2006 – 2010. Dette viser at fravalgselskapene, også mens de hadde revisor, leverte ligningsoppgaver med flere feil hva gjelder

formell oppgavekvalitet. I gjennomsnitt var feilandelen 0,39 prosentpoeng høyere hos FSene sammenliknet med IFSene. I 2011, det første året hvor fravalgselskapene var uten revisor og sannsynligvis leverte ligningsoppgavene uten revisors bistand, steg andelen med feil kraftig, og andelen med feil hos FSen var 3,26 prosentpoeng høyere enn hos IFSene. Når vi følger de samme selskapene over tid i utvalgene B8L og B8S blir konklusjonen den samme: Oppgavekvaliteten blir signifikant dårligere i 2011. Nedgangen i oppgavekvaliteten må kunne sies å være overraskende stor. Kontrollutslaget gjelder informasjon om innbetalt aksjekapital i post 207 i skjema RF-1052 Avstemming av egenkapital m.v. For de fleste selskaper er det ingen endringer i dette beløpet over tid, og i utvalgene B8L og B8S har FSene en mal å se etter når ligningspapirene for 2011 skal fylles ut fordi tidligere års ligningspapirer er tilgjengelig. De kunne derfor enkelt ha funnet frem til hvordan skjemaet skal fylles ut og hvilke beløp som skal oppgis. Når andelen FS med feil øker fra 2,1 til 5,8 prosent tyhder det på at FSer ikke har lagt vekt på korrekt utfylte skjemaer. Hva gjelder formell oppgavekvalitet finner vi altså at fravalgselskapene hadde dårligere oppgavekvalitet mens de ble revidert (spørsmål 1), og den ble enda dårligere etter fravalget (spørsmål 2). Tidsserien er for kort til at vi kan se på læringseffekter (spørsmål 4)

SKD 5002 Materiell oppgavekvalitet: Resultatene fra t-testene og andelstestene i Tabell 9-2 panel B1 og B2 gir grunnlag for identiske konklusjoner uavhengig av hvilket utvalg som analyseres: Oppgavekvaliteten til FSene gikk signifikant ned i 2011, 2012 og 2013 sammenliknet med kvaliteten til IFSene. Endringen er markant siden FSene, med kun ett unntak (B8S i 2007), gikk fra å ha like god eller signifikant bedre oppgavekvalitet enn IFSene i årene før 2010 til uten unntak å ha signifikant dårligere oppgavekvalitet i årene 2011, 2012 og 2013. Når vi ser på utviklingen i andelen med feil hos FSene, avtar den noe fra 2011 til 2012, og fra 2012 til 2013 i utvalg A og B8S, men ikke i B8L. I B8L er dog andelen kontrollutslag høyest i 2011. Dette tyder på at det foregår en viss læring.

Vurdert ut fra materiell oppgavekvalitet finner vi at FSene gjennomgående hadde bedre oppgavekvalitet enn IFSene før 2011 (spørsmål 1), men at den materielle oppgavekvaliteten har gått ned for fravalgselskapene etter at de valgte bort revisor (spørsmål 2). Antall kontrollutslag og andelen av selskaper med kontrollutslag er lavere i 2013 enn i 2012 og 2011, hvilket tyder på læring. Vi må imidlertid vente på resultatene fra regresjonsanalysen før vi kan konkludere.

Tabell 9-2: T-tester for gjennomsnittlig like mange kontrollutsalg blant FSene som blant IFSene og andelstester for like mange selskaper som får kontrollutslag blant FSene og IFSene i årene 2006-2011/2013

Panel A: Kontrollområde SKD 5001 Formell oppgavekvalitet (SKD01)

				Panel 1: t-tester	*Panel 2: Andelstester*		
År	*Utv*	*N_IFS*	*N_FS*		*And_IFS*	*And_FS*	*z-verdi*
2006-2011	A	196 270	251 024		0,0135	0,0280	-19,98 ***
2006	A	25 339	33 286		0,0164	0,0193	-2,67 ***
2007	A	28 287	37 385		0,0171	0,0203	-2,96 ***
2008	A	30 888	40 924		0,0176	0,0219	-4,00 ***
2009	A	33 095	43 968		0,0170	0,0203	-3,29 ***
2010	A	35 974	47 837		0,0172	0,0211	-4,07 ***
2011	A	42 687	50 624		0,0252	0,0578	-24,52 ***
2006-2011	B8L	42 462	43 878	T-tester ikke	0,0090	0,0162	-10,99 ***
2006	B8L	7 077	7 313	aktuelt,	0,0112	0,0116	-0,26
2007	B8L	7 077	7 313	se	0,0103	0,0138	-1,92 *
2008	B8L	7 077	7 313	andelstestene	0,0141	0,0149	-0,39
2009	B8L	7 077	7 313		0,0110	0,0155	-2,32 **
2010	B8L	7 077	7 313		0,0112	0,0153	-2,18 **
2011	B8L	7 077	7 313		0,0138	0,0584	-14,25 ***

2006-2011	B8S	86 364	128 436				0,0140	0,0214	-14,51***
2006	B8S	14 394	21 406				0,0193	0,0221	-1,83*
2007	B8S	14 394	21 406				0,0179	0,0215	-2,44***
2008	B8S	14 394	21 406				0,0179	0,0234	-3,58***
2009	B8S	14 394	21 406				0,0179	0,0215	-2,39**
2010	B8S	14 394	21 406				0,0178	0,0242	-4,09***
2011	B8S	14 394	21 406				0,0209	0,0583	-17,03***

Panel B: Kontrollområde SKD 5002 Materiell oppgavekvalitet (SKD02 og SKD02s)

				Panel 1: t-tester			*Panel 2: Andelstester*		
År	*Utv*	*N_IFS*	*N_FS*	*GjIFS*	*GjFS*	*t-verdi*	*And_IFS*	*And_FS*	*z-verdi*
2006-2013	A	273 648	350 638	0,0541	0,0560	-3,02***	0,0496	0,0516	-3,45***
2006	A	25 339	33 286	0,0707	0,0680	1,17	0,0650	0,0638	0,58
2007	A	28 287	37 385	0,0834	0,0791	1,82*	0,0760	0,0725	1,74*
2008	A	30 888	40 924	0,0815	0,0745	3,17***	0,0741	0,0695	2,40**
2009	A	33 095	43 968	0,0457	0,0356	6,54***	0,0418	0,0329	6,53***
2010	A	35 974	47 837	0,0442	0,0370	4,93***	0,0407	0,0345	4,68***
2011	A	42 687	50 624	0,0424	0,0546	-7,92***	0,0393	0,0501	-7,94***
2012	A	41 705	50 539	0,0396	0,0549	-9,95***	0,0365	0,0497	-9,76***
2013	A	35 673	46 075	0,0440	0,0540	-5,97***	0,0406	0,0491	-5,74***
2006-2013	B8L	273 648	350 638	0,0541	0,0560	-3,02***	0,0573	0,0564	0,64
2006	B8L	7 077	7 313	0,0800	0,0792	0,17	0,0736	0,0745	-0,21
2007	B8L	7 077	7 313	0,1012	0,0818	3,71***	0,0923	0,0760	3,51***
2008	B8L	7 077	7 313	0,0872	0,0768	2,10**	0,0800	0,0729	1,60
2009	B8L	7 077	7 313	0,0471	0,0313	4,55***	0,0434	0,0294	4,48***
2010	B8L	7 077	7 313	0,0468	0,0360	3,07***	0,0437	0,0340	2,99***
2011	B8L	7 077	7 313	0,0490	0,0667	-4,11***	0,0456	0,0599	-3,82***
2012	B8L	7 077	7 313	0,0448	0,0577	-3,20***	0,0417	0,0516	-2,81***
2013	B8L	7 077	7 313	0,0401	0,0572	-4,42***	0,0380	0,0529	-4,29***
2006-2013	B8S	273 648	350 638	0,0541	0,0560	-3,02***	0,0484	0,0515	-3,75***
2006	B8S	14 394	21 406	0,0620	0,0626	-0,22	0,0568	0,0585	-0,71
2007	B8S	14 394	21 406	0,0707	0,0763	-1,79*	0,0644	0,0690	-1,72*
2008	B8S	14 394	21 406	0,0758	0,0713	1,46	0,0690	0,0659	1,14
2009	B8S	14 394	21 406	0,0472	0,0392	3,38***	0,0424	0,0358	3,22***
2010	B8S	14 394	21 406	0,0453	0,0393	2,55**	0,0411	0,0365	2,22**
2011	B8S	14 394	21 406	0,0427	0,0553	-4,96***	0,0396	0,0506	-4,86***
2012	B8S	14 394	21 406	0,0402	0,0549	-5,77***	0,0370	0,0496	-5,69***
2013	B8S	14 394	21 406	0,0404	0,0512	-4,32***	0,0370	0,0462	-4,25***

Panel C: Kontrollområde SKD 5003 Manglende skjema (SKD03 og SKD03s)

				Panel 1: t-tester			*Panel 2: Andelstester*		
År	*Utv*	*N_IFS*	*N_FS*	*GjIFS*	*GjFS*	*t-verdi*	*And_IFS*	*And_FS*	*z-verdi*
2006-2013	A	273 648	350 638	0,0216	0,0207	2,40**	0,0214	0,0203	3,04***
2006	A	25 339	33 286	0,0248	0,0215	2,60***	0,0247	0,0213	2,71***
2007	A	28 287	37 385	0,0251	0,0231	1,70*	0,0247	0,0228	1,61
2008	A	30 888	40 924	0,0260	0,0213	4,11***	0,0258	0,0209	4,40***
2009	A	33 095	43 968	0,0248	0,0216	2,96***	0,0245	0,0212	2,99***
2010	A	35 974	47 837	0,0206	0,0186	2,07**	0,0204	0,0184	2,11**
2011	A	42 687	50 624	0,0185	0,0204	-2,03**	0,0181	0,0196	-1,67*
2012	A	41 705	50 539	0,0182	0,0210	-2,91***	0,0181	0,0202	-2,35**
2013	A	35 673	46 075	0,0186	0,0194	-0,75	0,0184	0,0188	-0,39
2006-2013	B8L	273 648	350 638	0,0216	0,0207	2,40**	0,0124	0,0115	1,51
2006	B8L	7 077	7 313	0,0157	0,0109	2,49**	0,0157	0,0109	2,49**
2007	B8L	7 077	7 313	0,0123	0,0105	1,00	0,0123	0,0105	1,00
2008	B8L	7 077	7 313	0,0140	0,0113	1,41	0,0140	0,0112	1,49
2009	B8L	7 077	7 313	0,0153	0,0134	0,91	0,0147	0,0130	0,88
2010	B8L	7 077	7 313	0,0109	0,0131	-1,23	0,0109	0,0130	-1,17
2011	B8L	7 077	7 313	0,0123	0,0120	0,14	0,0120	0,0116	0,22
2012	B8L	7 077	7 313	0,0105	0,0112	-0,43	0,0103	0,0111	-0,44

				Panel 1: t-tester			Panel 2: Andelstester		
År	*Utv*	*N_IFS*	*N_FS*	*GjIFS*	*GjFS*	*t-verdi*	*And_IFS*	*And_FS*	*z-verdi*
2013	B8L	7 077	7 313	0,0095	0,0107	-0,71	0,0095	0,0103	-0,48
2006-2013	B8S	273 648	350 638	0,0216	0,0207	2,40**	0,0281	0,0251	4,97***
2006	B8S	14 394	21 406	0,0315	0,0267	2,68***	0,0313	0,0263	2,79***
2007	B8S	14 394	21 406	0,0321	0,0282	2,09**	0,0316	0,0278	2,07**
2008	B8S	14 394	21 406	0,0331	0,0271	3,23***	0,0328	0,0266	3,43***
2009	B8S	14 394	21 406	0,0317	0,0270	2,59**	0,0315	0,0264	2,84***
2010	B8S	14 394	21 406	0,0281	0,0232	2,86***	0,0277	0,0228	2,91***
2011	B8S	14 394	21 406	0,0243	0,0246	-0,18	0,0240	0,0238	0,12
2012	B8S	14 394	21 406	0,0240	0,0254	-0,81	0,0237	0,0245	-0,48
2013	B8S	14 394	21 406	0,0225	0,0230	-0,32	0,0223	0,0224	-0,05

Panel D: Kontrollområdene SKD 5002 Materiell oppgavekvalitet og 5003 Manglende skjema sett under ett (SKD0203 og SKD0203s)

				Panel 1: t-tester			Panel 2: Andelstester		
År	*Utv*	*N_IFS*	*N_FS*	*GjIFS*	*GjFS*	*t-verdi*	*And_IFS*	*And_FS*	*z-verdi*
2006-2013	A	273 648	350 638	0,0757	0,0767	-1,33	0,0674	0,0682	-1,31
2006	A	25 339	33 286	0,0955	0,0895	2,20**	0,0843	0,0804	1,69*
2007	A	28 287	37 385	0,1086	0,1022	2,31**	0,0952	0,0896	2,46**
2008	A	30 888	40 924	0,1075	0,0958	4,55***	0,0943	0,0853	4,22***
2009	A	33 095	43 968	0,0706	0,0572	6,86***	0,0635	0,0517	7,03***
2010	A	35 974	47 837	0,0649	0,0556	5,11***	0,0587	0,0505	5,23***
2011	A	42 687	50 624	0,0609	0,0749	-7,56***	0,0546	0,0664	-7,48***
2012	A	41 705	50 539	0,0578	0,0759	-9,67***	0,0517	0,0664	-9,40***
2013	A	35 673	46 075	0,0627	0,0734	-5,36***	0,0559	0,0651	-5,45***
2006-2013	B8L	273 648	350 638	0,0757	0,0767	-1,33	0,0666	0,0654	0,82
2006	B8L	7 077	7 313	0,0957	0,0901	1,03	0,0839	0,0820	0,41
2007	B8L	7 077	7 313	0,1135	0,0923	3,72***	0,0998	0,0833	3,43***
2008	B8L	7 077	7 313	0,1012	0,0882	2,40**	0,0904	0,0804	2,15**
2009	B8L	7 077	7 313	0,0623	0,0447	4,33***	0,0562	0,0417	4,04***
2010	B8L	7 077	7 313	0,0577	0,0491	2,11**	0,0527	0,0458	1,91*
2011	B8L	7 077	7 313	0,0613	0,0788	-3,62***	0,0558	0,0688	-3,22***
2012	B8L	7 077	7 313	0,0552	0,0689	-3,01***	0,0495	0,0604	-2,89***
2013	B8L	7 077	7 313	0,0496	0,0678	-4,19***	0,0447	0,0610	-4,38***
2006-2013	B8S	273 648	350 638	0,0757	0,0767	-1,33	0,0726	0,0724	0,15
2006	B8S	14 394	21 406	0,0936	0,0893	1,22	0,0824	0,0797	0,94
2007	B8S	14 394	21 406	0,1028	0,1045	-0,45	0,0902	0,0904	-0,05
2008	B8S	14 394	21 406	0,1089	0,0984	2,80***	0,0953	0,0868	2,74***
2009	B8S	14 394	21 406	0,0789	0,0661	4,15***	0,0711	0,0593	4,45***
2010	B8S	14 394	21 406	0,0734	0,0625	3,66***	0,0666	0,0565	3,95***
2011	B8S	14 394	21 406	0,0670	0,0799	-4,08***	0,0607	0,0705	-3,66***
2012	B8S	14 394	21 406	0,0642	0,0803	-5,09***	0,0577	0,0706	-4,85***
2013	B8S	14 394	21 406	0,0629	0,0742	-3,68***	0,0566	0,0656	-3,48***

Note: Tabellen viser resultater fra t-tester for gjennomsnittlig like mange kontrollutslag blant FSene og IFSene (panel 1) og andelstester for samme andel av selskaper med kontrollutslag blant FSene og IFSene. År viser til perioden som datagrunnlaget er hentet fra. Utv angir utvalgene som testene gjennomføres på. A = alle fravalgskandidater i 2011, B8L (B8S) er et balansert utvalg med store (små) selskaper hvor data er tilgjengelig for alle årene 2006 til 2013, dvs. i åtte år. Nærmere forklaring på utvalgene er gitt i kapittel 9.3. N_IFS (N_FS) viser antall selskaper som har beholdt revisor (fravalgt revisor). GjIFS (GjFS) viser gjennomsnittlig antall kontrollutslag blant selskapene som har beholdt revisor (fravalgt revisor). And_IFS (and_FS) viser andelen av selskaper med kontrollutslag hos selskapene som har beholdt revisor (fravalgt revisor). t-verdi (z-verdi) viser realisert t-verdi (z-verdi) for tester av likt gjennomsnitt (lik andel) blant FSene og IFSene. *, **, *** indikerer statistisk signifikant forskjell med et signifikansnivå på henholdsvis 10 prosent, 5 prosent og 1 prosent (to-sidige tester).

SKD 5003 Manglende skjema: Resultatene fra t-testene og andelstestene i Tabell 9-2 panel C1 og C2 viser at svarene på spørsmålene 1, 2 og 4 avhenger av utvalget: I utvalg A har FSene bedre kvalitet enn IFSene i 2006 – 2010, dårligere kvalitet enn IFSene i 2011 og 2012 og samme kvalitet som IFSene i 2013. Det viser at selskapene hadde ulik kvalitet før fravalget (spørsmål 1), at fravalget førte til dårligere

kvalitet (spørsmål 2) og at FSene lærer (spørsmål 4). I utvalg B8L, som består av de store selskapene, er det ingen signifikante forskjeller mellom FSene og IFSene, og kvaliteten holder seg konstant over tid. I utvalg B8S har FSene bedre kvalitet enn IFSene i 2006-2010 og samme kvalitet som IFSene i 2011 – 2013. Konklusjonen må bli at kvaliteten går ned etter fravalget, men den må modereres i det vi ikke ser noen kvalitetsforskjell hos de største og etablerte selskapene (dvs. i utvalg B8L).

Ligningskvalitet, dvs. SKD 5002 Materiell oppgavekvalitet og SKD 5003 Manglende skjema sett under ett: Det mest dekkende målet på kvaliteten på opplysningene som skattyter sender Skatteetaten får vi når vi slår SDK 5002 og SKD 5003 sammen (SKD 5001 må holdes utenfor siden kontrollpunktet ikke er i bruk i 2012 og 2013). Resultatene vises i Tabell 9-2 panel D1 og D2. Konklusjonen er entydig: FSene har gått fra å ha signifikant bedre oppgavekvalitet enn IFSene i årene før 2010 til å ha signifikant dårligere oppgavekvalitet i årene etter at fravalg ble foretatt (dvs. i årene 2011, 2012 og 2013). Når vi ser på gjennomsnittlig antall feil eller andelen med feil i årene 2011 – 2013, er det ingen entydige tegn til at FSene har færre feil over tid (dvs. læring). I utvalget B8L er eksempelvis feilandelen høyere i 2013 enn i 2012, mens den er lavere i 2013 enn i 2012 for utvalg A og B8S.

9.5 Resultater – regresjonsanalyse

9.5.1 Tester og antakelser

For å kunne trekke sikrere konklusjoner med hensyn til hva svarene på forskningsspørsmålene skal være, estimerer vi følgende regresjoner (fotskrift i for selskap og t for periode er sløyfet):

$$
\begin{aligned}
(1)\ \text{SKDj} = {} & + \alpha_0 + \alpha_1\text{FS_07} + \alpha_2\text{FS_08} + \alpha_3\text{FS_09} + \alpha_4\text{FS_10} + \alpha_5\text{FS_11} + \alpha_6\text{FS_12} \\
& + \alpha_7\text{FS_13} + \alpha_8\text{År2007} + \alpha_9\text{År2008} + \alpha_{10}\text{År2009} + \alpha_{11}\text{År2010} + \alpha_{12}\text{År2011} \\
& + \alpha_{13}\text{År2012} + \alpha_{14}\text{År2013} + \varepsilon
\end{aligned}
$$

$$
\begin{aligned}
(2)\ \text{SKDj} = {} & \beta_0 + \beta_1\text{FS_07} + \beta_2\text{FS_08} + \beta_3\text{FS_09} + \beta_4\text{FS_10} + \beta_5\text{FS_11} + \beta_6\text{FS_12} \\
& + \beta_7\text{Frav\#UrenBer} + \beta_8\text{UrenBer} + \beta_9\text{Frav\#BetAnm} + \beta_{10}\text{HarBetAnm} + \beta_{11}\text{År2007} \\
& + \beta_{12}\text{År2008} + \beta_{13}\text{År2009} + \beta_{14}\text{År2010} + \beta_{15}\text{År2011} + \beta_{16}\text{År2012} \\
& + \beta_{17}\text{LnDriftsinnt} + \beta_{18}\text{d_Driftsinnt} + \beta_{19}\text{d_Eiendeler} + \beta_{20}\text{Alder<5} + \beta_{21}\text{Alder>30} \\
& + \beta_{22}\text{LnAntAnsatteL} + \beta_{23}\text{VarAM/Eien} + \beta_{24}\text{RBGjeld/E} + \beta_{25}\text{IkkeRBG/E} \\
& + \beta_{26}\text{d_RBGjeld/E} + \beta_{27}\text{d_IkkeRBG/E} + \beta_{28}\text{HarRegnFører} + \beta_{29}\text{MajFIN} \\
& + \beta_{30}\text{Frav\#MajFIN} + \beta_{31}\text{Alder45} + \beta_{32}\text{Frav\#Alder45+} \beta_{33}\text{Gifte} + \beta_{34}\text{Frav\#Gifte} \\
& + \beta_{35}\text{Kvinner} + \beta_{36}\text{Frav\#Kvinner} + \varepsilon
\end{aligned}
$$

$$
\begin{aligned}
(3)\ \text{SKDj} = {} & \lambda_0 + \lambda_1\text{FS_07} + \lambda_2\text{FS_08} + \lambda_3\text{FS_09} + \lambda_4\text{FS_10} + \lambda_5\text{FS_11} + \lambda_6\text{FS_12} + \lambda_7\text{HarRf_07} \\
& + \lambda_8\text{HarRf_08} + \lambda_9\text{HarRf_09} + \lambda_{10}\text{HarRf_10} + \lambda_{11}\text{HarRf_11} + \lambda_{12}\text{HarRf_12} \\
& + \lambda_{13}\text{Frav\#UrenBer} + \lambda_{14}\text{UrenBer} + \lambda_{15}\text{Frav\#BetAnm} + \lambda_{16}\text{HarBetAnm} + \lambda_{17}\text{År2007} \\
& + \lambda_{18}\text{År2008} + \lambda_{19}\text{År2009} + \lambda_{20}\text{År2010} + \lambda_{21}\text{År2011} + \lambda_{22}\text{År2012} + \lambda_{23}\text{LnDriftsinnt} \\
& + \lambda_{24}\text{d_Driftsinnt} + \lambda_{25}\text{d_Eiendeler} + \lambda_{26}\text{Alder<5} + \lambda_{27}\text{Alder>30} \\
& + \lambda_{28}\text{LnAntAnsatteL} + \lambda_{29}\text{VarAM/Eien} + \lambda_{30}\text{RBGjeld/E} + \lambda_{31}\text{IkkeRBG/E} \\
& + \lambda_{32}\text{d_RBGjeld/E} + \lambda_{33}\text{d_IkkeRBG/E} + \lambda_{34}\text{HarRegnFører} + \lambda_{35}\text{MajFIN} \\
& + \lambda_{36}\text{Frav\#MajFIN} + \lambda_{37}\text{Alder45+} + \lambda_{38}\text{Frav\#Alder45+} \lambda_{39}\text{Gifte} + \lambda_{40}\text{Frav\#Gifte} \\
& + \lambda_{41}\text{Kvinner} + \lambda_{42}\text{Frav\#Kvinner} + \varepsilon
\end{aligned}
$$

SKDj er enten SKD0203s eller SK0203, dvs. variablene som henholdsvis summerer opp antall kontrollutslag på de to områdene SDK 5002 og SKD 5003, eller som indikerer om det er kontrollutslag innen de to områdene, jf. definisjonene i kapittel 9.2 over. Når avhengig variabel er en indikatorvariabel

skjer estimeringen ved hjelp av logistisk regresjon. Estimeringene skjer ved hjelp av paneldatateknikker med faste effekter på selskapsnivå. Estimeringsteknikken er velegnet når vi skal teste for effekter av behandlinger/tiltak (nye medisiner, fravalg av revisor og liknende) ved å sammenlikne situasjonen etter behandling/tiltak med den som eksisterte før behandlingen/tiltaket ble iverksatt, siden metoden korrigerer for alle forhold som er konstante fra perioden før til perioden etter.

Variablene FS_yy er interaksjonsvariabler mellom en indikatorvariabel som er 1 hvis selskapet er et fravalgselskap og 0 ellers og indikatorvariablene for år, dvs. FS_yy = Fravalg * År20yy hvor yy = 07, 08, 09, 10, 11, 12 og 13 og Fravalg = 1 hvis selskapet valgte bort revisor innen 31.12.2013 og 0 ellers. Indikatorvariablene for år, År20yy, er lik 1 hvis observasjonen er fra år 20yy og 0 ellers, yy = 07, 08, 09, 10, 11, 12 og 13. Siden variabelen Fravalg enten er 1 eller 0 for hvert selskap i hele utvalgsperioden, er variabelen en fast effekt som det blir kontrollert for. Derfor skal ikke Fravalg være med i likningene.

I likning 1 inkluderes kun indikatorvariablene for år (År20yy) og interaksjonsvariablene mellom indikatorvariablene for fravalg og år (FS_yy). Estimeringsperioden er 2006 – 2013. Dersom oppgavekvaliteten har avtatt etter fravalget (spørsmål 2), forventer vi at koeffisientene til FS_11, FS_12 og FS_13 er signifikant positive og mer positive enn koeffisientene til FS_10 (vi avgrenser oss til å teste for forskjeller mot det siste året før fravalg kunne foretas). Fortegnene vil være positive fordi FSene har flere kontrollutslag (når avhengig variabel er summeringsvariablene SKD0203s) eller fordi sannsynligheten for feil er høyere hos FSene (når avhengig variabel er indikatorvariabelen SK0203). Hvis selskapene blir bedre til å fylle ut ligningspapirene over tid (spørsmål 4), forventer vi at kontrollutslagene vil bli færre over tid. Det tester vi ved å sammenlikne koeffisienten til FS_13 med koeffisienten til FS_12, og koeffisienten til FS_12 med koeffisienten til FS_11. Om spørsmål 3, se nedenfor.

Som forklart over er regresjonsanalyse med faste effekter egnet til analyser av effekter av tiltak/behandlinger. Spørsmål 1 gjelder kvalitetsforskjeller før fravalg kan foretas. I perioden 2006-2012 er det ingen endringer i revisjonsplikten og estimeringsteknikken som gir svar på spørsmålene 2, 3 og 4 er derfor lite egnet til å gi svar på spørsmål 1. Vi behandler derfor spørsmål 1 for seg. Tolkningen av resultatene er imidlertid upåvirket av estimeringsteknikken: Dersom FSene har dårligere kvalitet mens de hadde revisor, vil flere eller alle av koeffisientene til FS_07, FS_08, FS_09 og FS_10 være signifikant positive (pga. flere feil eller høyere sannsynlighet for feil).

Flere av kontrollutslagene er kun aktuelle for selskaper som har ulike skattemessige og regnskapsmessige verdier, f.eks. på grunn av avskrivbare driftsmidler og ulik vurdering av kundefordringer og varelager. Større selskaper vil oftere ha forskjeller mellom regnskapsmessige og skattemessige verdier enn små selskaper. En del av variasjonen i antall kontrollutslag mellom selskapene kan derfor skyldes at selskapene har ulikt potensial for kontrollutslag: Selskaper med to muligheter for kontrollutslag kan få utslag på halvparten, og følgelig ha en feilrate på 50 prosent. Andre og gjerne større selskaper kan få kontrollutslag på ti sjekkpunkter og gjøre feil på to, hvilket gir en feilrate på 20 prosent. Relativt sett er altså selskapet med to kontrollutslag best. Slik vi måler utslagene blir SKD0203s høyest for selskapet som relativt sett gjør det best, mens de to selskapene likestilles med SKD0203. Vi kjenner ikke selskapenes potensial for kontrollutslag, men det varierer blant annet med størrelsen. Det kan derfor være viktig å kontrollere for størrelsen. I likning 2 tar vi inn samme sett med kontrollvariabler som ble brukt i testene i kapittel 6, i et forsøk på å kontrollere for forskjeller i potensialet for feil. Fremgangsmåten med å velge det samme settet av kontrollvariabler er pragmatisk og skyldes at vi ikke har noen teori som kan støtte oss i valget av forklaringsvariabler. For definisjon av variablene viser vi til Tabell 6-1. Dersom det blir flere kontrollutslag etter fravalget, forventer vi at koeffisientene til FS_11

og FS_12 skal være signifikant positive og mer signifikant positive enn koeffisientene til FS_10. Dersom selskapene leverer ligningsoppgaver med bedre kvalitet over tid, forventer vi at koeffisienten til FS_12 skal være mindre enn koeffisienten til FS_11. Dersom selskaper som bruker regnskapsfører har bedre kvalitet på rapporteringen enn selskaper uten regnskapsfører, forventer vi at koeffisienten til HarRegnFører skal være signifikant negativ (HarRegnFører er 1 hvis selskapet har regnskapsfører og 0 ellers). Likning 2 (og 3) bruker data for årene 2006 – 2012 siden vi ikke har tilgang til selvangivelsene med vedlegg for 2013.

Forskjellen mellom likning 2 og likning 3 er spesifikasjonen av effektene av å bruke ekstern regnskapsfører. I likning 2 antar vi at effekten av å bruke ekstern regnskapsfører til bokføringen og/eller til utfylling av næringsoppgaven er den samme over tid. I likning 3 inkluderer vi interaksjonsvariabler mellom År20yy og HarRegnFører: HarRf_yy = År20yy * HarRegnFører hvor yy = 07, 08, 09, 10, 11 og 12. I likning 3 åpner vi derfor opp for at bruk av regnskapsfører kan ha ulik betydning for oppgavekvaliteten over tid. Dersom bruken av regnskapsfører bidrar til signifikant bedre oppgavekvalitet, forventer vi at koeffisientene til interaksjonsvariablene HarRf_yy skal være signifikant negative. Av spesiell interesse er det å undersøke effektene i 2011 og 2012 fordi det vil vise om bruk av ekstern regnskapsfører mer eller mindre kompenserer for den kvalitetsforskjellen i oppgavekvaliteten som kan inntre etter fravalget av revisor. Vi tester derfor om $\lambda_5 + \lambda_{11} = 0$ og om $\lambda_6 + \lambda_{12} = 0$, med andre ord om summen av koeffisientene som fanger opp effekten av å velge bort revisor og engasjere regnskapsfører er null. Hvis summen av koeffisientene statistisk sett er null, vil fravalgselskapene med regnskapsfører ha samme kvalitet som ikke-fravalgselskapene.

9.5.2 Resultater – spørsmål 2, 3 og 4

Resultatene fra estimeringen av likning 1 er vist i Tabell 9-3 panel A. Vi viser resultatene som fremkommer ved bruk av SKD0203s i de tre utvalgene og resultatene som fremkommer ved bruk av indikatorvariabelen SKD0203 i utvalg A. For alle utvalgene er resultatene ved bruk av SKD0203 og SKD0203s i hovedsak identiske.[73] Forskjellen gjelder eventuelt styrken i de signifikante forskjellene i årene før 2011, jf. resultatene for utvalg A. Disse resultatene (dvs. resultatene for FS__yy-ene i årene 2006 – 2010) har imidlertid liten interesse siden estimeringsmetoden ikke er egnet til å besvare spørsmålet om kvalitetsforskjeller før fravalg ble foretatt. Inntil vi kommer til kapittel 9.5.3 legger vi derfor ikke særlig vekt på resultatene for årene 2007 – 2010.

Ut fra resultatene i Tabell 9-3 er konklusjonene er entydige: Oppgavekvaliteten for fravalgselskapene har gått ned etter at fravalgsordningen ble innført. Mer konkret: I utvalg A har FSene bedre (indikert ved signifikant negativ koeffisient) eller lik oppgavekvalitet i årene 2006 – 2010, og dårligere oppgavekvalitet i hvert av årene 2011, 2012 og 2013. I utvalg B8L er kvaliteten hos FSene lik den hos IFSene i 2007, bedre enn hos IFSene i 2008, 2009 og 2010 og ingen forskjell i 2011, 2012 og 2013, dvs. at kvaliteten også for FSene i dette delutvalget har gått ned. I utvalg B8S er det ingen forskjell mellom FSene og IFSene i årene før 2011, dårligere kvalitet hos FSene i 2011 og 2012 og lik kvalitet igjen i 2013.

Tabell 9-3 panel B tester om det er forskjell i kontrollutslagene hos FSene over tid. Testen som foretas er om $\alpha_4 - \alpha_5 = 0$ (dvs. om koeffisienten til FS_10 = koeffisienten til FS_11), $\alpha_5 - \alpha_6 = 0$ (koeffisienten til FS_11 = koeffisienten til FS_12) og om $\alpha_6 - \alpha_7 = 0$ (koeffisienten til FS_12 = koeffisienten til FS_13).

[73] Ved bruk av logit med faste effekter på selskapsnivå blir antall observasjoner vesentlig redusert fordi estimeringen kun skjer på selskaper hvor det er variasjon i SKD0203 (med andre ord utelates selskaper som har kontrollutslag i alle år eller i ingen av årene).

Ved å sammenlikne de estimerte koeffisientene i panel A med F-/Chi^2-verdiene i panel B, ser vi at koeffisientene til FS_11 er signifikant høyere enn koeffisientene til FS_10 i alle tre utvalgene. FSene har følgelig signifikant dårligere kvalitet i 2011 enn i 2010. Videre, for utvalg A, ser vi at koeffisienten til FS_12 er signifikant høyere enn koeffisienten til FS_11 og at koeffisienten til FS_13 er signifikant lavere enn koeffisienten til FS_12. Det er altså ingen læringseffekt fra 2011 til 2012, men i 2013 ser det ut til å ha blitt bedre. Antakelsen om læring får imidlertid ingen støtte når vi følger de samme selskapene over tid: I utvalgene B8L og B8S er det en signifikant reduksjon i oppgavekvaliteten fra 2010 til 2011, og deretter holder den seg på samme nivå i 2012 og 2013.

Tabell 9-3: Resultater fra regresjonsanalyse av om forekomst og omfang av kontrollutslag varierer mellom fravalgselskaper og fravalgskandidater som har beholdt revisor.
Panel A: Regresjonsresultater

Utvalg	*A*	*A*	*B8L*	*B8S*
Avhengig variabel	*SKD0203s*	*SKD0203*	*SKD0203s*	*SKD0203s*
FS_07	-0,001	-0,039	-0,016**	0,006
	(-0,26)	(-0,85)	(-2,39)	(1,43)
FS_08	-0,005	-0,083*	-0,007	-0,006
	(-1,64)	(-1,82)	(-1,10)	(-1,37)
FS_09	-0,007**	-0,170***	-0,012*	-0,009**
	(-2,24)	(-3,47)	(-1,93)	(-2,02)
FS_10	-0,003	-0,098**	-0,003	-0,007
	(-0,95)	(-2,00)	(-0,48)	(-1,56)
FS_11	0,022***	0,361***	0,023***	0,017***
	(6,78)	(7,63)	(3,32)	(3,91)
FS_12	0,026***	0,439***	0,019***	0,020***
	(8,02)	(9,17)	(2,82)	(4,57)
FS_13	0,019***	0,330***	0,024***	0,016***
	(5,88)	(6,70)	(3,54)	(3,51)
År2007	0,013***	0,181***	0,018***	0,009***
	(5,52)	(5,19)	(3,71)	(2,90)
År2008	0,013***	0,170***	0,006	0,015***
	(4,88)	(4,96)	(1,12)	(4,33)
År2009	-0,024***	-0,371***	-0,033***	-0,015***
	(-10,03)	(-10,13)	(-7,23)	(-4,46)
År2010	-0,029***	-0,456***	-0,038***	-0,020***
	(-12,01)	(-12,41)	(-8,21)	(-6,11)
År2011	-0,033***	-0,557***	-0,034***	-0,027***
	(-14,02)	(-15,28)	(-7,26)	(-7,99)
År2012	-0,037***	-0,634***	-0,040***	-0,029***
	(-15,28)	(-17,07)	(-8,49)	(-8,76)
År2013	-0,033***	-0,554***	-0,046***	-0,031***
	(-13,23)	(-14,50)	(-9,83)	(-9,10)
Constant	0,091***		0,093***	0,091***
	(75,29)		(40,06)	(61,64)
Observations	624 286	179432	115 120	286 400
R^2	0,004		0,006	0,004
Pseudo R^2		0,019		

Panel B: Test av likhet mellom koeffisienter:

Utvalg	*A*	*A*	*B8L*	*B8S*
Avhengig variabel	*SKD0203s*	*SKD0203*	*SKD0203s*	*SKD0203s*
FS_10 = FS_11	124,52***	97,42***	22,29***	47,18***
FS_11 = FS_12	3,64*	3,07*	0,47	0,83
FS_12 = FS_13	8,68***	5,50**	0,80	2,04

Note: Panel A i viser regresjonsresultatene (t-/z-verdier i parentes) som fremkommer når likning 1 i teksten estimeres på fravalgskandidater i 2011 (utvalg A) og delutvalg bestående av de samme store (B8L) og små (B8S) selskapene i årene 2006 – 2013. Estimeringsmetoden er regresjonsanalyse med faste effekter og gruppekonsistente

feilledd på selskapsnivå når avhengig variabel er SKD0203s og logistisk regresjon med faste effekter på selskapsnivå når avhengig variabel er SKD0203. Variablene er definert i kapittel 9.5.1. Panel B viser F-tester for likhet mellom koeffisientene til de angitte variablene når estimeringsmetoden er ordinær regresjonsanalyse og Chi^2-tester når estimeringsmetoden er logit. For å avgjøre om F-/Chi^2-testene viser forbedring eller forverring fra et år til det neste, må man sammenlikne fortegn og nivå på de estimerte koeffisientene i panel A. * (**) [***] indikerer signifikant koeffisient/F-/ Chi^2-verdi med et signifikansnivå på 0,1 (0,05) [0,01].

For å estimere likning 2 og 3 må data over kontrollutslagene kobles med data fra selvangivelsene m.m. Når vi fletter datafilen med kontrollutslag med datafilen som er bruk i analysene i kapittel 6, mangler vi informasjon om 16 110 fravalgskandidater. Datagrunnlaget ved estimeringen av likning 2 og 3 består derfor av 77 201 fravalgskandidater i 2011 (og som vi følger i årene 2006 – 2012 eller i de årene de inngår i utvalget). Årsaken til at vi mister observasjoner er at vi krever tilgjengelig informasjon fra næringsoppgavene for minimum fire år (2009 – 2011). Vi har sammenliknet andelen selskaper med kontrollutslag i utvalget analysert i kapittel 6 med fravalgskandidatene som vi ikke har regnskapsinformasjon om (og som derfor utelates fra estimeringen av likning 2 og 3). Vi finner at selskapene som vi har data om har signifikant flere kontrollutslag. I 2009 er f.eks. gjennomsnittlig antall kontrollutslag 5,4 prosent hos selskapene som må utelates fra estimeringen av likning 2 og 3 og 6,5 prosent hos selskapene som inngår i utvalget. Også i 2010 og 2011 har selskapene vi analyserer ved hjelp av likning 2 og 3 signifikant flere kontrollutslag enn selskapene som må utelates fra estimeringen av likning 2 og 3.

Resultatene fra estimeringen av likning 2 er vist i Tabell 9-4 panel A. Vi viser to varianter for hvert av utvalgene A, B8L og B8S: Med og uten informasjon fra revisjonsberetningen, dvs. med og uten variablene UrenBer og Frav#UrenBer (for selskaper som velger bort revisor bruker vi informasjon fra siste tilgjengelige revisjonsberetning). Resultatene er entydige og inkludering av variabler som fanger opp avvik fra en ren revisjonsberetning er uten betydning: Det er ingen forskjell i antall kontrollutslag mellom FSene og IFSene i årene 2008, 2009 og 2010, og i 2011 og 2012 er det signifikant flere kontrollutslag for FSene. Sammenliknet med resultatene i Tabell 9-3 finner vi at effekten av fravalget er lik i 2011 og 2012, men vi finner ikke at FSene hadde dårligere oppgavekvalitet før fravalget ble foretatt. Vi kommer tilbake til resultatene for årene 2006 – 2010 i kapittel 9.5.3.

Noen flere observasjoner knyttet til resultatene: Kontrollvariablene er svært ofte ikke signifikante, og forklaringsgraden er lav. I kapittel 6, hvor kontrollvariablene skulle fange opp variasjoner i selskapenes lønnsomhet, var forklaringsgraden mellom 20 og 40 prosent. Nå er den under 1 prosent, slik at variablene i svært liten grad samvarierer med variablene over kontrollutslag. Dog er det interessant å merke seg at større selskaper har flere kontrollutslag enn mindre selskaper (konsistent med at potensialet for feil øker med størrelsen), at fravalgselskaper som har regnskapsfører har færre kontrollutslag (konsistent med at bruk av regnskapsfører gir bedre kvalitet) og at det ikke er noen sammenheng mellom kontrollutslag og merknader i revisjonsberetningen (følgelig kan ikke avvik fra en ren revisjonsberetning brukes som indikatorer på dårligere ligningskvalitet).

I panel B tester vi for endringer i antall kontrollutslag fra 2010 til 2012: Det er signifikant flere kontrollutslag i 2011 enn i 2012, og i utvalg A og utvalg B8S kan vi påvise signifikant færre kontrollutslag i 2012 enn i 2011. For utvalg B8L er det ingen forskjell mellom 2011 og 2012. Resultatene indikerer således at det skjer læring unntatt hos de største selskapene.

Tabell 9-4: Resultater fra regresjonsanalyse av om omfanget av kontrollutslag varierer mellom fravalgselskaper og fravalgskandidater som har beholdt revisor. Tester inklusiv kontrollvariabler.

Panel A: Regresjonsresultater

Utvalg:	*A*	*A*	*B8L*	*B8L*	*B8S*	*B8S*
Avhengig var.:	*SKD0203s*	*SKD0203s*	*SKD0203s*	*SKD0203s*	*SKD0203s*	*SKD0203s*
FS_07	-0,000	-0,000	-0,015**	-0,015**	0,015*	0,015*
	(-0,01)	(-0,01)	(-2,04)	(-2,05)	(1,91)	(1,91)
FS_08	-0,002	-0,002	-0,006	-0,006	0,004	0,004
	(-0,47)	(-0,47)	(-0,85)	(-0,86)	(0,53)	(0,51)
FS_09	-0,002	-0,002	-0,006	-0,006	0,006	0,006
	(-0,45)	(-0,45)	(-0,86)	(-0,89)	(0,80)	(0,78)
FS_10	0,004	0,004	0,004	0,003	0,011	0,011
	(0,78)	(0,76)	(0,52)	(0,47)	(1,40)	(1,40)
FS_11	0,034***	0,034***	0,030***	0,029***	0,042***	0,042***
	(6,82)	(6,81)	(3,86)	(3,82)	(5,12)	(5,12)
FS_12	0,027***	0,027***	0,027***	0,026***	0,025***	0,025***
	(5,34)	(5,33)	(3,53)	(3,47)	(3,05)	(3,07)
Frav#UrenBer	0,003		0,009		-0,005	
	(0,74)		(1,23)		(-0,67)	
UrenBer	0,002		-0,007		0,011*	
	(0,57)		(-1,23)		(1,83)	
Frav#BetAnm	-0,008	-0,008	-0,003	-0,002	-0,008	-0,009
	(-1,06)	(-1,05)	(-0,24)	(-0,20)	(-0,60)	(-0,65)
HarBetAnm	0,013**	0,013**	0,005	0,005	0,013	0,013
	(2,53)	(2,56)	(0,59)	(0,54)	(1,25)	(1,34)
År2007	0,014***	0,014***	0,017***	0,017***	0,005	0,005
	(3,65)	(3,65)	(3,14)	(3,14)	(0,81)	(0,83)
År2008	0,006	0,006	0,001	0,001	0,005	0,005
	(1,44)	(1,44)	(0,17)	(0,18)	(0,81)	(0,84)
År2009	-0,033***	-0,033***	-0,042***	-0,042***	-0,030***	-0,030***
	(-9,00)	(-9,00)	(-7,61)	(-7,59)	(-4,80)	(-4,79)
År2010	-0,036***	-0,037***	-0,047***	-0,047***	-0,036***	-0,036***
	(-9,74)	(-9,75)	(-8,40)	(-8,37)	(-5,60)	(-5,60)
År2011	-0,036***	-0,036***	-0,045***	-0,044***	-0,040***	-0,040***
	(-9,33)	(-9,33)	(-7,51)	(-7,48)	(-6,08)	(-6,09)
År2012	-0,038***	-0,038***	-0,053***	-0,053***	-0,036***	-0,036***
	(-9,62)	(-9,64)	(-8,68)	(-8,65)	(-5,40)	(-5,43)
LnDriftsinnt	0,013***	0,013***	0,050***	0,050***	0,013***	0,013***
	(15,57)	(15,55)	(5,34)	(5,35)	(12,28)	(12,26)
d_Driftsinnt	0,010***	0,010***	-0,003	-0,003	0,014***	0,014***
	(7,93)	(7,93)	(-0,68)	(-0,68)	(7,93)	(7,93)
d_Eiendeler	-0,006***	-0,006***	-0,002	-0,002	-0,007***	-0,007***
	(-3,46)	(-3,48)	(-0,50)	(-0,50)	(-2,62)	(-2,65)
Alder<5	-0,005**	-0,005**	-0,004	-0,004	-0,003	-0,003
	(-1,98)	(-1,98)	(-0,86)	(-0,87)	(-0,68)	(-0,70)
Alder>30	0,005	0,005	0,015	0,015	0,006	0,006
	(0,60)	(0,59)	(1,19)	(1,18)	(0,43)	(0,42)
LnAntAnsatteL	-0,029***	-0,029***	-0,022**	-0,023**	-0,046***	-0,045***
	(-6,77)	(-6,75)	(-2,10)	(-2,11)	(-6,93)	(-6,90)
VarAM/Eien	-0,030***	-0,030***	0,014	0,014	-0,036***	-0,036***
	(-5,67)	(-5,65)	(1,26)	(1,26)	(-4,66)	(-4,65)
RBGjeld/E	0,001	0,001	0,001	0,001	-0,004	-0,004
	(0,29)	(0,34)	(0,14)	(0,11)	(-1,03)	(-0,97)
IkkeRBG/E	0,001	0,001	0,006	0,006	0,005	0,006
	(0,31)	(0,39)	(0,77)	(0,75)	(1,11)	(1,21)
d_RBGjeld/E	-0,002	-0,002	-0,002	-0,002	-0,000	-0,000
	(-0,79)	(-0,79)	(-0,29)	(-0,30)	(-0,06)	(-0,05)
d_IkkeRBG/E	-0,001	-0,001	-0,009	-0,009	-0,004	-0,004

Utvalg:	*A*	*A*	*B8L*	*B8L*	*B8S*	*B8S*
Avhengig var.:	*SKD0203s*	*SKD0203s*	*SKD0203s*	*SKD0203s*	*SKD0203s*	*SKD0203s*
	(-0,34)	(-0,34)	(-1,36)	(-1,37)	(-0,93)	(-0,92)
HarRegnFører	-0,013***	-0,013***	-0,009*	-0,009*	-0,013**	-0,013**
	(-3,88)	(-3,89)	(-1,72)	(-1,74)	(-2,43)	(-2,42)
MajFIN	-0,009	-0,009	-0,018	-0,018	0,014	0,015
	(-1,21)	(-1,21)	(-1,57)	(-1,57)	(0,96)	(0,97)
Frav#MajFIN	0,005	0,005	0,014	0,013	-0,017	-0,017
	(0,47)	(0,46)	(0,84)	(0,83)	(-0,94)	(-0,94)
Alder45+	-0,002	-0,002	-0,007	-0,007	-0,004	-0,004
	(-0,38)	(-0,38)	(-0,99)	(-0,99)	(-0,48)	(-0,51)
Frav#Alder45+	-0,000	-0,000	0,010	0,010	-0,006	-0,006
	(-0,05)	(-0,05)	(0,95)	(0,95)	(-0,55)	(-0,52)
Gifte	-0,001	-0,001	0,000	0,000	0,003	0,003
	(-0,18)	(-0,18)	(0,03)	(0,04)	(0,37)	(0,37)
Frav#Gifte	0,003	0,003	0,006	0,006	-0,005	-0,005
	(0,49)	(0,49)	(0,55)	(0,55)	(-0,41)	(-0,41)
Kvinner	-0,003	-0,003	0,006	0,006	-0,001	-0,001
	(-0,33)	(-0,33)	(0,46)	(0,47)	(-0,07)	(-0,05)
Frav#Kvinner	-0,008	-0,008	-0,023	-0,023	-0,012	-0,012
	(-0,54)	(-0,55)	(-1,09)	(-1,10)	(-0,49)	(-0,51)
Konstant	0,055***	0,056***	-0,259***	-0,260***	0,066***	0,067***
	(7,30)	(7,40)	(-3,94)	(-3,94)	(5,95)	(6,10)
R-squared	0,009	0,009	0,009	0,009	0,011	0,011
Antall obs.	279542	279542	93107	93107	112333	112333
Ant. selskaper	60413	60413	14023	14023	21337	21337
Min. ant. obs.	1	1	1	1	1	1
Gjsn. ant. obs.	4,63	4,63	6,64	6,64	5,26	5,26
Maks. ant. obs.	7	7	7	7	7	7

Panel B: Test av endring i antall kontrollutslag for fravalgselskapene fra 2010 til 2012

Test av:	*Sum koeff.*	*F-verdi*	*Sum koeff.*	*F-verdi*	*Sum koeff.*	*F-verdi*
FS_10 – FS_11 = 0	-0,031	82,86***	-0,026	20,93***	-0,031	28,91***
FS_11 – FS_12 = 0	0,007	4,78**	0,003	0,24	0,017	8,86***

Note: Panel A viser resultatene som fremkommer når likning 2 i teksten estimeres på et utvalg av fravalgs-kandidater i 2011 hvor det er tilstrekkelig informasjon tilgjengelig i hvert av årene 2009 – 2012 til at likningen kan estimeres. For en andel av selskapene er data tilgjengelig tilbake til 2006. Utvalgene A, B8L og B8S er forklart i teksten. R-squared er modellens forklaringsgrad. Antall obs. er antall observasjoner i utvalget og Ant. selskaper er antall unike selskaper. Min. ant. obs. er det minste antall med observasjoner som et selskap har. Gjsn.ant.obs angir hvor mange observasjoner det i gjennomsnitt er per unikt selskap. Maks. ant. obs. er det det høyeste antall med observasjoner som et selskap har. Estimeringsmetoden er regresjonsanalyse med faste effekter og gruppekonsistente feilledd på selskapsnivå. Variablene er definert i teksten og i Tabell 6-1. Panel B tester for likhet mellom koeffisientene til FS_yy-variablene angitt i kolonnen til venstre i panelet, yy = 10, 11 og 12. Hypotesetestingen tar utgangspunkt i regresjonsresultatene som fremkommer når informasjon fra revisjonsberetningen er inkludert som forklaringsvariabel. * (**) [***] indikerer signifikant koeffisient / F-verdi med et signifikansnivå på 0,1 (0,05) [0,01]

Når revisor ikke lenger reviderer årsregnskapet eller kontrollerer næringsoppgaven med vedlegg, har skattyterne mulighet til å la regnskapsfører overta arbeidet med den pliktige rapporteringen. For å se om nedgangen i oppgavekvaliteten kan bli oppveid av at selskaper engasjerer regnskapsfører, estimerer vi likning 3 på de samme utvalgene som i Tabell 9-4. Resultatene fra regresjonsanalysen er vist i panel A i Tabell 9-5. Resultater fra tester av årlige endringer i antall kontrollutslag i årene 2010 til 2012 er vist i panel B, mens effektene som bruken av ekstern regnskapsfører har på antall kontrollutslag vises i panel C. Resultatene gir grunnlag for fire observasjoner:

1) Oppgavekvaliteten til FSene har avtatt etter fravalget både relativt til oppgavekvaliteten de hadde i tidligere perioder (målt ved oppgavekvaliteten i 2010) og relativt til IFSene. Det skyldes

at vi har signifikant flere kontrollutslag for FSene i 2011 og 2012 enn for IFSene (se FS_11 og FS_12 i panel A), og sammenliknet med 2010 har FSene signifikant flere kontrollutslag i 2011 (panel B).

2) Det er ingen sammenheng mellom fravalgselskapenes bruk av ekstern regnskapsfører og antall kontrollutslag i 2007 - 2010, men i 2011 og 2012 fører bruk av ekstern regnskapsfører, med ett unntak, til færre kontrollutslag. Unntaket gjelder utvalg B8L hvor det ikke er noen signifikant effekt av at selskapene har regnskapsfører (se HarRf_yy i panel A, yy = 08, 09, 10, 11 og 12).
3) Vi ser ikke entydige tegn til at fravalgselskapene leverer oppgaver av bedre kvalitet over tid, siden det er signifikant færre kontrollutslag i 2012 enn i 2011 i utvalg B8S, men ikke i utvalg A og B8L (panel B). Sammenliknet med Tabell 9-4 gir resultatene mindre støtte til at det skjer læring.
4) Bruk av ekstern regnskapsfører klarer ikke å kompensere for den reduserte kvaliteten som følger med fravalget i 2011, men det er bare så vidt det er signifikante forskjeller mellom FSene med regnskapsførere og IFSene i 2011. Hadde signifikansnivået blitt satt til 5 prosent i stedet for 10 prosent, ville vi ha konkludert med at FSer med regnskapsfører kun har dårligere kvalitet enn IFSene i 2011.

Oppsummert betyr dette at FSene har fått dårligere ligningskvalitet etter fravalget, men at effekten i 2012 ikke er særlig merkbar når FSene bruker ekstern regnskapsfører. I 2011 var det reelt sett en sterk nedgang i oppgavekvaliteten også for selskaper som bruker ekstern regnskapsfører. Det er altså når FSene ikke bruker ekstern regnskapsfører at oppgavekvaliteten er blitt merkbart redusert.

Tabell 9-5: Resultater fra regresjonsanalyse av om omfanget av kontrollutslag varierer mellom fravalgselskaper og fravalgskandidater som har beholdt revisor og betydning av at fravalgselskapene bruker ekstern regnskapsfører. Tester inklusiv kontrollvariabler.
Panel A: Regresjonsresultater

Utvalg:	*A*		*B8L*		*B8S*	
Avhengig var.:	*SKD0203s*		*SKD0203s*		*SKD0203s*	
	Koeff.	*t-verdi*	*Koeff.*	*t-verdi*	*Koeff*	*t-verdi*
FS_07	0,002	(0,40)	-0,014*	(-1,86)	0,019**	(2,40)
FS_08	-0,002	(-0,42)	-0,006	(-0,81)	0,006	(0,70)
FS_09	-0,002	(-0,45)	-0,007	(-0,96)	0,006	(0,80)
FS_10	0,004	(0,75)	0,003	(0,41)	0,012	(1,50)
FS_11	0,037***	(7,00)	0,031***	(3,78)	0,047***	(5,51)
FS_12	0,032***	(6,02)	0,029***	(3,66)	0,034***	(3,90)
HarRf_07	-0,012**	(-2,39)	-0,005	(-0,66)	-0,023***	(-2,90)
HarRf_08	-0,002	(-0,32)	-0,001	(-0,08)	-0,009	(-1,13)
HarRf_09	-0,000	(-0,06)	0,004	(0,57)	-0,003	(-0,35)
HarRf_10	-0,000	(-0,05)	0,003	(0,43)	-0,007	(-0,86)
HarRf_11	-0,012**	(-2,04)	-0,004	(-0,46)	-0,024***	(-2,74)
HarRf_12	-0,020***	(-3,47)	-0,010	(-1,04)	-0,034***	(-3,86)
Frav#UrenBer	0,003	(0,75)	0,009	(1,23)	-0,005	(-0,67)
UrenBer	0,002	(0,56)	-0,007	(-1,23)	0,011*	(1,83)
Frav#BetAnm	-0,008	(-1,07)	-0,003	(-0,24)	-0,008	(-0,61)
HarBetAnm	0,013**	(2,55)	0,005	(0,58)	0,013	(1,26)
År2007	0,020***	(4,31)	0,020***	(2,79)	0,015**	(2,14)
År2008	0,006	(1,34)	0,001	(0,18)	0,009	(1,25)
År2009	-0,033***	(-7,34)	-0,045***	(-6,29)	-0,029***	(-4,18)
År2010	-0,037***	(-7,96)	-0,049***	(-6,74)	-0,033***	(-4,66)
År2011	-0,030***	(-6,05)	-0,042***	(-5,16)	-0,029***	(-3,79)
År2012	-0,027***	(-5,38)	-0,047***	(-5,63)	-0,020***	(-2,61)
LnDriftsinnt	0,013***	(15,61)	0,050***	(5,36)	0,013***	(12,30)
d_Driftsinnt	0,010***	(7,89)	-0,003	(-0,67)	0,014***	(7,94)
d_Eiendeler	-0,006***	(-3,46)	-0,002	(-0,51)	-0,007***	(-2,60)

Utvalg:	*A*		*B8L*		*B8S*	
Avhengig var.:	*SKD0203s*		*SKD0203s*		*SKD0203s*	
	Koeff.	*t-verdi*	*Koeff.*	*t-verdi*	*Koeff*	*t-verdi*
Alder<5	-0,005**	(-2,09)	-0,004	(-0,90)	-0,003	(-0,84)
Alder>30	0,005	(0,56)	0,014	(1,17)	0,006	(0,40)
LnAntAnsatteL	-0,029***	(-6,73)	-0,022**	(-2,10)	-0,046***	(-6,93)
VarAM/Eien	-0,030***	(-5,70)	0,013	(1,25)	-0,036***	(-4,67)
RBGjeld/E	0,001	(0,29)	0,001	(0,13)	-0,004	(-1,02)
IkkeRBG/E	0,001	(0,29)	0,006	(0,76)	0,005	(1,08)
d_RBGjeld/E	-0,002	(-0,79)	-0,002	(-0,28)	-0,000	(-0,04)
d_IkkeRBG/E	-0,001	(-0,33)	-0,009	(-1,36)	-0,004	(-0,92)
HarRegnFører	-0,007	(-1,30)	-0,008	(-0,97)	0,002	(0,21)
MajFIN	-0,009	(-1,20)	-0,018	(-1,57)	0,015	(0,98)
Frav#MajFIN	0,005	(0,47)	0,014	(0,84)	-0,017	(-0,93)
Alder45+	-0,002	(-0,34)	-0,007	(-0,98)	-0,004	(-0,43)
Frav#Alder45+	-0,000	(-0,07)	0,010	(0,94)	-0,006	(-0,59)
Gifte	-0,001	(-0,20)	0,000	(0,02)	0,003	(0,36)
Frav#Gifte	0,004	(0,51)	0,006	(0,56)	-0,005	(-0,40)
Kvinner	-0,003	(-0,29)	0,007	(0,48)	-0,001	(-0,03)
Frav#Kvinner	-0,008	(-0,56)	-0,024	(-1,10)	-0,012	(-0,51)
Konstant	0,051***	(6,47)	-0,260***	(-3,96)	0,058***	(5,07)
R-squared	0,009		0,009		0,012	
Antall obs.	279542		93107		112333	

Panel B: Test av endring i antall kontrollutslag for fravalgselskapene fra 2010 til 2012

Test av:	*Sum koeff.*	*F-verdi*	*Sum koeff.*	*F-verdi*	*Sum koeff.*	*F-verdi*
FS_10 – FS_11 = 0	-0,033	83,05***	-0,028	19,77***	-0,035	32,24***
FS_11 – FS_12 = 0	0,005	1,78	0,001	0,04	0,014	4,84**

Panel C: Test av effekt av regnskapsfører på antall kontrollutslag

Test av:	*Sum koeff.*	*F-verdi*	*Sum koeff.*	*F-verdi*	*Sum koeff.*	*F-verdi*
FS_08 + HarRf_08 = 0	-0,004	0,35	-0,007	0,48	-0,003	0,11
FS_09 + HarRf_09 = 0	-0,002	0,16	-0,002	0,07	0,004	0,15
FS_10 + HarRf_10 = 0	0,003	0,30	0,006	0,46	0,005	0,30
FS_11 + HarRf_11 = 0	0,025	14,95***	0,026	6,70***	0,023	5,38**
FS_12 + HarRf_12 = 0	0,012	3,28*	0,020	3,65*	0,000	0,00

Note: Panel A viser resultatene som fremkommer når likning 3 i teksten estimeres på et utvalg av fravalgskandidater i 2011 hvor det er tilstrekkelig informasjon tilgjengelig i hvert av årene 2009 – 2012 til at likningen kan estimeres. For en andel av selskapene er data tilgjengelig tilbake til 2006. Utvalgene A, B8L og B8S er forklart i teksten. R-squared er modellens forklaringsgrad. Estimeringsmetoden er regresjonsanalyse med faste effekter og gruppekonsistente feilledd på selskapsnivå. Variablene er definert i teksten og i Tabell 6-1. Panel B tester for likhet mellom koeffisientene til FS_yy-variablene angitt i kolonnen til venstre, yy = 10, 11 og 12. Panel C tester for om summen av koeffisientene til FS_yy og HarRf_yy er lik null, yy = 08, 09, 10, 11 og 12. Sum koeff viser summen av koeffisientene, dvs. koeffisienten til FS_yy pluss koeffisienten til HarRf_yy, yy = 08, 09, 10, 11 og 12. * (**) [***] indikerer signifikant koeffisient / F-verdi med et signifikansnivå på 0,1 (0,05) [0,01]

9.5.3 Hadde fravalgselskapene samme oppgavekvalitet som selskapene som har beholdt revisor før 2011?

Resultatene over gir ikke entydige svar hva gjelder kvaliteten på FSenes oppgavekvalitet i årene før fravalget ble foretatt, jf. spørsmål 1. For å teste for kvalitetsforskjeller *før* innføringen av fravalgsordningen, er regresjonsanalyse med faste effekter ikke en egnet estimeringsteknikk siden formålet med denne teknikken er å undersøke *effekter av endringer*, f.eks. effekter av nye medisiner, at selskaper velger bort revisor og liknende. Når vi skal teste om det var kvalitetsforskjeller før innføringen av fravalgsordningen, har vi ingen endringer som vi skal undersøke effekten av. Følgelig er teknikker basert på sammenlikninger av tilstander før og etter «behandlinger» uegnet.

For å teste for forskjeller i oppgavekvaliteten mens alle selskapene var revidert, estimerer vi likning 1 og 2 på utvalgene A, B8L og B8S i perioden 2006 – 2010 ved hjelp av minste kvadraters metode (for variablene SKD02s, SKD03s og SKD0203s) og logistisk regresjon (for variablene SKD01, SKD02, SKD03 og SKD0203), begge metoder nå uten faste effekter. Likning 1 estimeres to ganger for hver kombinasjon av utvalg/avhengig variabel: For alle selskaper som finnes i utvalgene A, B8L og B8S, og for alle selskapene i disse tre utvalgene hvor vi har informasjon som muliggjør estimering av likning 2. Dermed kan vi få belyst effekten av at utvalget reduseres når vi krever tilleggsinformasjon fra næringsoppgaven med vedlegg og fra foregående års næringsoppgave, samt betydningen av inkludere eller ekskludere kontrollvariabler. Fremgangsmåten innebærer at likningene 1 og 2 til sammen blir estimert 63 ganger (4 avhengige variabler * 3 varianter per avhengig variabel * 3 utvalg = 36 logit-regresjoner, og 3 avhengige variabler * 3 varianter per avhengig variabel * 3 utvalg = 27 minste kvadraters metode-regresjoner). Vi viser kun resultatene for logit-estimeringer av likning 1 og 2 i utvalget A for å illustrere hvordan resultatene kan variere med utvalgsstørrelsen og med og uten inkludering av kontrollvariabler, se Tabell 9-6. Av kolonnene 4, 5 og 6 ser vi eksempelvis at signifikansen på FS_yy-variablene, yy = 07, 08, 09 og 10, ikke blir påvirket ved at utvalget går fra 356 983 observasjoner (i kolonne 6) til 182 082 observasjoner (i kolonne 5), men at koeffisientene til FS_07 og FS_08 blir ikke-signifikante når vi tar inn kontrollvariabler i utvalget med 182 082 observasjoner (kolonne 4). For variabelen SKD03 (i kolonnene 7, 8 og 9) svekkes signifikansen på FS_yy-variablene når utvalget reduseres (FS_10 blir ikke signifikant i kolonne 8) og at signifikansen blir ytterligere redusert når vi tar inn kontrollvariabler (FS_09 blir ikke signifikant og FS_08 blir mindre signifikant). Også i de andre utvalgene er det noe variasjoner mellom spesifikasjonene. Vi sammenfatter resultatene fra de 63 estimeringene på følgende måte:

Den *formelle oppgavekvaliteten (målt ved SKD01)* var signifikant dårligere for FSene i 2006 – 2010 sammenliknet med den formelle oppgavekvaliteten til IFSene når vi ser alle selskaper under ett, men når vi ser på de to balanserte utvalgene var oppgavekvaliteten i hovedsak lik. Det følger av dette at de yngste FSene, definert som selskapene som vi ikke har opplysninger om i alle årene 2006 – 2012 (og som derfor ikke er med i B8L og B8S), har dårligere oppgavekvalitet enn tilsvarende IFSer. Forskjellen mellom FSene og IFSene blir i liten grad påvirket av inkludering av kontrollvariablene eller variasjoner i utvalgsstørrelsen.

Den *materielle oppgavekvaliteten (målt ved SDK02)* var signifikant bedre hos FSene i 2006 – 2010 sammenliknet med IFSene. Forskjellen mellom FSene og IFSene blir ikke signifikant i årene 2007 og 2008 når kontrollvariabler inkluderes. Når vi bruker antall utslag innen kontrollområdet, målt ved SKD02s, blir halvparten av FS_yy-koeffisientene ikke-signifikante når vi tar inn kontrollvariabler (de ikke-signifikante variablene er FS_07 og FS_08). Uten kontrollvariabler har FSene bedre kvalitet enn IFSene.

Skjemakvaliteten (målt ved SKD03) er lik mellom FSene og IFSene når vi ser på de to balanserte utvalgene B8L og B8S og inkludering av kontrollvariabler har ingen betydning. Det samme er tilfelle når vi måler kvaliteten med SKD03s (dvs. antall kontrollutslag) i utvalgene B8L og B8S. I utvalg A, hvor vi får inn mange flere yngre selskaper enn i B8L og B8S, kan forskjellene i forekomstene av feil mellom FSene og IFSene forklares ved hjelp av kontrollvariablene (både ved bruk av SKD03 og SKD03s). I utvalg A er det altså signifikant flere FSer som har bedre kvalitet enn IFSene, men forskjellene forsvinner når vi tar inn kontrollvariablene.

Ligningskvalitetsindeksen SKD0203, som er laget på grunnlag av SKD02 og SKD03, viser at FSene har signifikant bedre oppgavekvalitet enn IFSene i de tre utvalgene. Det samme er tilfelle ved bruk av SKD0203s. Eneste endring fra resultatene i utvalg A til utvalgene B8L og B8S er at signifikansen til koeffisientene til FS_08 og FS_10 blir ikke-signifikante når det tas inn kontrollvariabler.

Oppsummert gir dette grunnlag for følgende svar på spørsmål 1: Det er systematiske forskjeller i oppgave- og skjemakvaliteten mellom selskaper som ønsker å la seg revidere og selskaper som ikke ønsker å la seg revidere også før sistnevnte gruppe velger bort revisor. Den formelle oppgavekvaliteten er jevnt over dårligere hos FSene sammenliknet med IFSene, men FSene har jevnt over bedre materiell oppgavekvalitet og skjemakvalitet. For selskaper med minst åtte års historikk i årene 2006-2013 er kvalitetsforskjellene mindre enn hos selskaper som har kortere historikk (fordi de er yngre). Kontrollvariablene vi har brukt forklarer lite av variasjonen i kontrollutslagene, men tendens er at kvalitetsforskjellene mellom FSene og IFSene blir redusert etter at vi tar inn kontrollvariabler i testene.

Det rimer med intuisjonen at FSene har dårligere oppgavekvalitet enn IFSene, fordi FSene er selskaper som ikke ønsker å ha revisor. De kan derfor ha funnet fram til revisorer som har en høyere toleranse for feil og mangler i ligningspapirene enn IFSene, eller overlate arbeidet med utfylling og innsending av ligningspapirene til personer med mindre kompetanse og erfaring enn revisorene. Det er vanskeligere å forstå hvorfor FSene skal ha bedre materiell oppgavekvalitet og skjemakvalitet enn IFSene. Den mest nærliggende forklaringen er at vi ikke klarer å kontrollere godt nok for potensialet for kontrollutslag, dvs. at IFSene kommer ut med dårligere materiell oppgavekvalitet og skjemakvalitet fordi vi ikke klarer å korrigere for at selskapene av natur er forskjellige. En tolkning/forklaring som det ikke har vært tid til å forfølge, er muligheten for at FSene vurderer formelle feil som mindre alvorlige enn feil som kan være materielle. I kapittel 12 rapporteres resultatene fra en spørreundersøkelse, og der oppgir over en av tre representanter for fravalgselskaper kan det oppstå feil, men de synes ikke feilene er vesentlige. Det harmonerer med at de har flere formelle feil (SKD01), men færre på SKD02 og SKD03.

Tabell 9-6: Regresjonsresultater – sammenlikning av resultater fra estimering av likning 1 og likning 2 (utvalg A, bestående av alle fravalgskandidater i 2011 som har minst har informasjon om kontrollvariablene i årene 2009-2012).

Del 1: Variablene SKD01 og SKD02 (tabellen fortsetter i del 2)

Modell	*(1)*	*(2)*	*(3)*	*(4)*	*(5)*	*(6)*
Avh. var.:	*SKD01*	*SKD01*	*SKD01*	*SKD02*	*SKD02*	*SKD02*
FS_07	0,226**	0,176*	0,174***	-0,068	-0,190***	-0,052*
	(2,08)	(1,94)	(2,96)	(-1,37)	(-4,88)	(-1,74)
FS_08	0,188*	0,127	0,219***	-0,051	-0,188***	-0,070**
	(1,76)	(1,62)	(3,99)	(-1,02)	(-4,93)	(-2,40)
FS_09	0,219**	0,150**	0,178***	-0,236***	-0,387***	-0,250***
	(2,04)	(1,97)	(3,28)	(-3,91)	(-7,74)	(-6,51)
FS_10	0,243**	0,170**	0,210***	-0,142**	-0,293***	-0,171***
	(2,27)	(2,34)	(4,07)	(-2,46)	(-6,27)	(-4,68)
År2007	0,011	0,032	-0,053	0,191***	0,240***	0,181***
	(0,13)	(0,42)	(-1,10)	(5,29)	(7,39)	(6,94)
År2008	0,190**	0,223***	-0,024	0,089**	0,132***	0,153***
	(2,32)	(3,06)	(-0,50)	(2,35)	(3,94)	(5,83)
År2009	0,128	0,171**	-0,061	-0,515***	-0,483***	-0,454***
	(1,54)	(2,33)	(-1,26)	(-11,92)	(-12,30)	(-14,53)
År2010	0,147*	0,183**	-0,053	-0,495***	-0,464***	-0,482***
	(1,75)	(2,50)	(-1,10)	(-11,68)	(-12,11)	(-15,69)
Frav#UrenBer	0,027			0,008		
	(0,26)			(0,16)		
UrenBer	0,365***			0,254***		
	(4,57)			(6,83)		

Modell	*(1)*	*(2)*	*(3)*	*(4)*	*(5)*	*(6)*
Avh. var.:	*SKD01*	*SKD01*	*SKD01*	*SKD02*	*SKD02*	*SKD02*
Frav#BetAnm	-0,297*			-0,029		
	(-1,91)			(-0,35)		
HarBetAnm	0,593***			0,364***		
	(5,63)			(6,49)		
LnDriftsinnt	-0,043***			0,123***		
	(-3,03)			(11,07)		
d_Driftsinnt	0,036			0,212***		
	(1,27)			(13,04)		
d_Eiendeler	0,055			-0,118***		
	(1,33)			(-4,34)		
Alder<5	0,155***			-0,123***		
	(2,80)			(-4,65)		
Alder>30	0,018			0,114**		
	(0,13)			(2,04)		
LnAntAnsatteL	-0,197***			-0,005		
	(-3,07)			(-0,15)		
VarAM/Eien	0,068			0,629***		
	(0,85)			(16,86)		
RBGjeld/E	-0,023			0,083***		
	(-0,44)			(3,23)		
IkkeRBG/E	0,202***			-0,066**		
	(4,03)			(-1,98)		
d_RBGjeld/E	0,035			-0,107***		
	(0,61)			(-2,69)		
d_IkkeRBG/E	-0,097			-0,003		
	(-1,61)			(-0,08)		
HarRegnFører	-0,380***			-0,232***		
	(-7,02)			(-9,33)		
MajFIN	-0,059			0,001		
	(-0,75)			(0,04)		
Frav#MajFIN	0,053			0,004		
	(0,51)			(0,09)		
Alder45+	-0,060			-0,073**		
	(-0,73)			(-2,02)		
Frav#Alder45+	-0,048			-0,009		
	(-0,47)			(-0,19)		
Gifte	-0,094			0,002		
	(-1,17)			(0,06)		
Frav#Gifte	0,086			-0,025		
	(0,85)			(-0,54)		
Kvinner	0,247*			-0,168***		
	(1,88)			(-2,73)		
Frav#Kvinner	-0,296*			-0,231***		
	(-1,74)			(-2,75)		
Konstant	-3,903***	-4,275***	-3,996***	-3,452***	-2,470***	-2,678***
	(-30,29)	(-82,32)	(-128,85)	(-41,80)	(-109,63)	(-159,03)
Antall obs.	182082	182082	356983	182082	182082	356983
Pseudo R^2	0,016	0,001	0,001	0,037	0,016	0,013

Del 2: Variablene SKD03 og SKD0203

Modell	*(7)*	*(8)*	*(9)*	*(10)*	*(11)*	*(12)*
Avh.var.	*SKD03*	*SKD03*	*SKD03*	*SKD0203*	*SKD0203*	*SKD0203*
FS_07	-0,052	-0,078	-0,083	-0,076*	-0,174***	-0,067**
	(-0,52)	(-0,94)	(-1,61)	(-1,65)	(-4,75)	(-2,46)
FS_08	-0,185*	-0,203***	-0,219***	-0,089*	-0,197***	-0,111***
	(-1,81)	(-2,69)	(-4,39)	(-1,89)	(-5,54)	(-4,22)
FS_09	-0,152	-0,165**	-0,145***	-0,193***	-0,312***	-0,219***
	(-1,54)	(-2,44)	(-2,98)	(-3,69)	(-7,49)	(-7,02)

Modell	*(7)*	*(8)*	*(9)*	*(10)*	*(11)*	*(12)*
Avh.var.	*SKD03*	*SKD03*	*SKD03*	*SKD0203*	*SKD0203*	*SKD0203*
FS_10	-0,077	-0,082	-0,107**	-0,120**	-0,236***	-0,160***
	(-0,74)	(-1,15)	(-2,11)	(-2,31)	(-5,86)	(-5,23)
År2007	-0,006	0,024	0,086**	0,168***	0,211***	0,163***
	(-0,09)	(0,37)	(2,23)	(4,98)	(6,96)	(7,17)
År2008	0,119	0,144**	0,130***	0,106***	0,143***	0,153***
	(1,59)	(2,27)	(3,28)	(3,00)	(4,61)	(6,64)
År2009	0,243***	0,260***	0,075*	-0,311***	-0,284***	-0,276***
	(3,31)	(4,24)	(1,84)	(-8,16)	(-8,32)	(-10,75)
År2010	0,017	0,039	-0,113***	-0,361***	-0,332***	-0,360***
	(0,22)	(0,60)	(-2,65)	(-9,43)	(-9,74)	(-13,90)
Frav#UrenBer	0,006			-0,018		
	(0,06)			(-0,39)		
UrenBer	-0,031			0,213***		
	(-0,40)			(6,13)		
Frav#BetAnm	0,087			-0,023		
	(0,43)			(-0,30)		
HarBetAnm	-0,285*			0,285***		
	(-1,90)			(5,31)		
LnDriftsinnt	-0,071***			0,058***		
	(-5,32)			(6,52)		
d_Driftsinnt	0,140***			0,193***		
	(5,27)			(13,33)		
d_Eiendeler	0,102***			-0,075***		
	(2,66)			(-3,20)		
Alder<5	-0,027			-0,114***		
	(-0,52)			(-4,63)		
Alder>30	0,325***			0,161***		
	(3,03)			(3,03)		
LnAntAnsatteL	-0,478***			-0,052*		
	(-6,78)			(-1,70)		
VarAM/Eien	0,394***			0,571***		
	(5,34)			(16,29)		
RBGjeld/E	-0,233***			0,014		
	(-3,64)			(0,58)		
IkkeRBG/E	-0,146**			-0,121***		
	(-2,00)			(-3,76)		
d_RBGjeld/E	0,297***			-0,038		
	(4,11)			(-1,07)		
d_IkkeRBG/E	0,095			0,039		
	(1,36)			(1,03)		
HarRegnFører	-0,142***			-0,220***		
	(-2,71)			(-9,33)		
MajFIN	0,058			0,022		
	(0,79)			(0,67)		
Frav#MajFIN	0,120			0,028		
	(1,25)			(0,65)		
Alder45+	-0,016			-0,060*		
	(-0,20)			(-1,77)		
Frav#Alder45+	-0,009			-0,008		
	(-0,09)			(-0,18)		
Gifte	0,059			0,009		
	(0,78)			(0,26)		
Frav#Gifte	-0,081			-0,030		
	(-0,82)			(-0,67)		
Kvinner	-0,035			-0,134**		
	(-0,24)			(-2,22)		
Frav#Kvinner	0,063			-0,159**		
	(0,35)			(-1,99)		

Modell	*(7)*	*(8)*	*(9)*	*(10)*	*(11)*	*(12)*
Avh.var.	*SKD03*	*SKD03*	*SKD03*	*SKD0203*	*SKD0203*	*SKD0203*
Konstant	-3,360***	-3,969***	-3,760***	-2,767***	-2,303***	-2,415***
	(-29,23)	(-88,62)	(-135,76)	(-40,73)	(-109,57)	(-160,46)
Antall obs.	182082	182082	356983	182082	182082	356983
Pseudo R^2	0,020	0,001	0,001	0,024	0,010	0,008

Note: Tabellen viser resultatene som fremkommer når likning 1 og 2 i teksten estimeres på alle fravalgskandidatene i 2011 som vi har nødvendig informasjon om i perioden 2006/2009-2012, dvs. utvalg A. Resultatene fra estimeringen av likning 2 er vist i kolonnene 1, 4, 7 og 10. I kolonnene 2, 5, 8 og 11 viser resultatene som fremkommer når likning 1 estimeres på det samme utvalget som er brukt ved estimering av likning 2. I kolonnene 3, 6, 9 og 12 er likning 1 estimert uten krav til at de skal foreligge tilleggsinformasjon som muliggjør estimering av likning 2 (se forskjellene i antall observasjoner). Estimeringsmetoden er logit med med gruppekonsistente feilledd på selskapsnivå. For ytterligere forklaringer, se noten til Tabell 9-4.

9.6 Konkluderende merknader

Formålet med dette kapitlet var å besvare følgende spørsmål: 1) Var oppgavekvaliteten til selskaper som har valgt bort revisor lik oppgavekvaliteten til selskaper som har beholdt revisor i årene før fravalgsordningen ble innført? 2) Har oppgavekvaliteten til fravalgselskapene avtatt etter at de foretok fravalg av revisor? 3) Bidrar fravalgselskapenes bruk av ekstern regnskapsfører til bedre oppgavekvalitet? Og 4) Blir det færre kontrollutslag hos fravalgselskapene over tid?

Svaret på spørsmål 1 er nei. Det var systematiske forskjeller i oppgavekvaliteten mellom FSene og IFSene mens det var revisjonsplikt for alle. Den formelle oppgavekvaliteten var jevnt over dårligere hos FSene sammenliknet med IFSene, men FSene hadde jevnt over bedre materiell oppgavekvalitet og færre utslag på kontroller som fangler opp manglende skjemaer. For selskaper med minst åtte års historikk i årene 2006 – 2013 er kvalitetsforskjellene mindre enn hos selskaper som har kortere historikk, slik at yngre selskaper har flere kontrollutslag enn eldre selskaper. Variabler som har betydning for variasjoner i selskapenes lønnsomhet har svært begrenset forklaringskraft, men tendensen er at kvalitetsforskjellene mellom FSene og IFSene blir mindre når vi kontrollerer for f.eks. størrelse og bruk av ekstern regnskapsfører. Ser vi på rene frekvensfordelinger i årene 2006 – 2012, er det ingen tvil om at Skatteetaten hadde flere utslag på indikatorene for formell oppgavekvalitet og færre utslag på indikatorene for materiell kvalitet og skjemakvalitet hos FSene enn hos IFSene.

Svaret på spørsmål 2 er et meget entydig ja. Oppgavekvaliteten, uavhengig av hvordan den måles og hvilke estimeringsmetoder vi bruker, har gått signifikant ned for FSene.

Svaret på spørsmål 3 er ja, men ikke i 2011. Bruk av ekstern regnskapsfører bidrar til færre kontrollutslag i både 2011 og 2012, og i 2012 er den positive effekten på ligningskvaliteten av at selskapet bruker regnskapsfører nesten like stor som den negative effekten av fravalget av revisor (den kombinerte effekten er ikke signifikant når signifikansnivået er 0,05). I 2011 er det ingen tvil om at effekten på ligningskvaliteten er negativ, også etter at det er tatt hensyn til effekten som følger med bruk av ekstern regnskapsfører.

Svaret på spørsmål 4 er nei når vi utelukkende ser på fravalgselskapene, men når vi tar hensyn til effekten som bruken av regnskapsfører har på ligningskvaliteten blir svaret ja. Ja-svaret skyldes læringseffekten som synes å inntre hos fravalgselskaper som bruker regnskapsfører: I 2010 hadde disse (dvs. FSene med regnskapsfører) signifikant dårligere oppgavekvalitet enn IFSene, men i 2012 er forskjellen bare så vidt signifikant. Det tyder på at bruk av regnskapsfører bidrar til at FSene leverer oppgaver av bedre kvalitet i 2012 enn i 2011. En mulighet er følgelig at kvalitetsnedgangen som skyldes bortfallet av revisor over tid fullt ut kan bli oppveid av at fravalgselskapene bruker ekstern regnskapsfører.

10 Fravalg og revisjonskvalitet

10.1 Innledning

Innføringen av revisjonsfritak har påvirket revisjonsmarkedet fordi en stor andel av de minste klientene har kunnet velge bort revisor og mange også har gjort det. Dette *kan* ha påvirket atferden og handlemønsteret til både revisjonsklientene og revisorene. I dette kapitlet er vi særlig opptatt av mulige effekter på kvaliteten på arbeidet som revisorene utfører (revisjonskvaliteten) og prisen på revisjonstjenestene. Effektene er usikre. En mulig virkning er at revisjonskvaliteten i gjennomsnitt går ned for alle klientene fordi færre revisjonsklienter kan gjøre konkurransen om de gjenværende revisjonsklientene hardere, og frykten for å miste eksisterende klienter kan gjøre revisor mer ettergivende ovenfor klientenes ønsker. En annen mulighet er at revisjonskvaliteten ikke blir påvirket av endringen i revisjonsplikten fordi revisorene følger revisjonsstandardene og opptrer med integritet, i tråd med resultatene hos Hope og Langli (2010). De tester om selskaper som betaler unormalt høye honorarer for revisjonen eller kjøper mye tilleggstjenester oftere får renere revisjonsberetninger sammenliknet med andre selskaper, men finner ingen slike effekter. For selskapene som omfattes av fravalgsordningen, men som ikke har valgt bort revisor, kan resultatene hos Lennox og Pittman (2011) også indikere at revisjonskvaliteten ikke blir påvirket. Det skyldes at selskaper som tvinges til å ha en revisor de egentlig ikke ønsker, hvilket vil være tilfelle for en del selskper når revisjonen er obligatorisk, kan ha funnet fram til revisorer som tilbyr/aksepterer revisjon av lav kvalitet. Dermed kan forskjellen mellom å ha og å ikke ha revisor bli liten. En tredje mulighet er at revisorene konkurrerer på kvalitet, og at hardere konkurranse har bedret kvaliteten. Siktemålet med dette kapitlet er å undersøke, ved hjelp av empiriske analyser av registerdata, om kvaliteten på revisjonen er blitt påvirket av innføringen av fravalgsordningen. Vi vil også undersøke hva som har skjedd med prisen på revisjonen.

Det er metodisk utfordrende å teste *om* innføringen av fravalgsordningen har påvirket revisjonskvaliteten. Det er to hovedårsaker. Den ene er mangelen på eksogene hendelser som ville muliggjort test av årsak-virkning sammenhenger. Finner vi empiriske resultater som indikerer at revisjonskvaliteten har blitt endret, kan vi følgelig ikke utelukke at årsaken er en annen enn innføringen av fravalgsordningen. Denne usikkerheten gjør at resultatene må tolkes med varsomhet, selv om vi bruker metoder som er etablert i internasjonal litteratur. Den andre hovedårsaken er at revisjonskvalitet er vanskelig å definere og måle.

Våre mål på revisjonskvalitet er avvik fra en ren revisjonsberetning og størrelsen på unormale periodiseringsposter. Begge deler er mål som er dominerende i internasjonale studier av revisjonskvalitet. Avvik fra en ren revisjonsberetning oppstår når revisor tar forbehold, presiseringer, konkluderer med at hun ikke kan avgi en erklæring eller konkluderer med at årsregnskapet ikke bør fastsettes som selskapets årsregnskap (vi bruker heretter *merknader* som et fellesbegrep om avvik fra en ren revisjonsberetning). Forbehold og/eller presiseringer knyttet til hvorvidt forutsetningen om fortsatt drift er oppfylt, er et eksempel på et kvalitetsmål som ofte benyttes i litteraturen. Når fortsatt drift-merknader brukes som mål på revisjonskvalitet, innebærer god revisjonskvalitet at revisorene inntar en fortsatt drift-merknad når forutsetningen om fortsatt drift ikke er oppfylt, og ikke ellers. Hvis det f.eks. viser seg at revisorene sjeldnere inntar fortsatt drift-merknader når klienter som har økonomiske problemer kjøper mye tilleggstjenester enn når de ikke kjøper eller kjøper lite tilleggstjenester, indikerer det lav revisjonskvalitet. Resonnementet er at vurderingen om hvorvidt det skal inntas en fortsatt drift-merknad kan være påvirket av hvor økonomisk viktig klienten er. Revisoren er da ikke økonomisk uavhengig av klienten, slik revisorer skal være. Også andre merknader enn fortsatt drift-merknader kan brukes som mål på kvalitet fordi det å ta merknader indikerer uavhengighet.

Muligheten for at de økonomiske bindingene mellom revisor og klient (på grunn av honorarene) påvirker revisjonsutførelsen og/eller innholdet i revisjonsberetningen, kalles honoraravhengighet. Vi tester om innføringen av fravalgsordningen har ført til endringer i honoraravhengigheten. Vi bruker både resultatstyring (målt ved unormale periodiseringsposter) og avvik fra en ren revisjonsberetning som mål på revisjonskvalitet. Avvikene fra en ren revisjonsberetning kodes slik at resultatene ikke skyldes økonomiske oppgangs- og nedgangstider (f. eks. finanskrisen, som kan ha betydning for bruken av fortsatt drift-merknader) eller endringer i Brønnøysundregisterets koding av revisjonsberetningen (som har betydning for hvor konsistent avvikene fra en ren revisjonsberetning blir kodet over tid). Når graden av resultatstyring brukes som kvalitetsmål, er resonnementet at uavhengighet mellom klient og revisor vil føre til at graden av resultatstyring er uten sammenheng med hva klienten betaler for revisjonen eller kjøper av tilleggstjenester. Dersom det kan påvises at resultatstyringen er høyere hos selskaper som betaler unormalt mye for revisjonen eller kjøper unormalt mye revisjonstjenester, er det en empirisk sammenheng som støtter antakelsen om honoraravhengighet.

Vi analyserer både selskaper som ikke kan velge bort revisor og selskaper som kan velge bort revisor. Den viktigeste gruppen er selskapene som *ikke* kan velge bort revisor. Årsaken er at disse selskapene økonomisk sett er viktigst, og for disse kan en eventuell reduksjon i revisjonskvalitet få store negative konsekvenser i form av misvisende regnskapsinformasjon og feilaktige revisjonsberetninger. Sannsynligheten for at det kan foreligge honoraravhengighet er størst hos selskaper som kan velge bort revisor. Det skyldes fravalgskandidatene kan fravelge revisor eller skifte revisor dersom de ikke er fornøyd med den revisoren de har. Selskaper som fortsatt har revisjonsplikt kan kun skifte revisor.

Tidsperioden vi undersøker er 2006 - 2012. I utgangspunktet inkluderes alle selskaper uansett selskapsform såfremt vi har informasjon om revisjonsberetningen. Det skyldes at muligheten til å skifte revisor ikke er avgrenset til ASene, men like gjerne kan gjelde f.eks. ansvarlige selskaper som er så store at de har revisjonsplikt og stiftelser. Deler av testene krever informasjon om revisjonshonoraret, eventuelle honorarer for salg av tilleggstjenester (heretter kalt rådgivningshonorar) og informasjon om at selvangivelsen er rettidig levert. Krav til innleveringstidspunktet for selvangivelsen reduserer utvalget til AS, og ikke alle AS blir inkludert fordi en del selskaper ikke overholder kravene til å gi noteopplysninger. Det er likevel et meget betydelig utvalg som analyseres.

Vi er ikke kjent med studier som direkte har undersøkt konsekvensene for revisjonskvaliteten av at revisjonsmarkedet blir utsatt for et sjokk i form av store inntektsbortfall, slik tilfelle var i Norge som følge av fravalgsordningen. Det skyldes sannsynligvis kombinasjonen av at det er få land hvor inntektsbortfall har vært så betydelig og hvor det samtidig finnes data som muliggjør slike analyser. Vi er heller ikke kjent med studier som viser hvor raskt markeder tilpasser seg nye likevektssituasjoner etter dereguleringer. Vi antar at eventuelle effekter som skyldes innføringen av fravalgsordningen har kunnet påvirke revisjonsmarkedet i 2010, 2011 og 2012, og at effektene muligens er størst i 2010 og 2011. Det skyldes at usikkerheten knyttet til innføringen av fravalgsordningen og hvordan markedet ville bli påvirket, sannsynligvis var størst i 2010 og 2011. Mer om dette i kapittel 10.2.

Fornøyde kunder er bra for selgeren fordi fornøyde kunder gjerne kommer tilbake og kjøper mer. For at revisorene skal ha fornøyde klienter, kan de la være å ta konflikter med klientene og/eller sette ned prisene. Et utvikling med færre merknader i revisjonsberetningen og lavere priser er derfor en mulig reaksjon på usikkerheten som fulgte med diskusjonen om og den påfølgende innføringen av fravalgsordningen. Vi spør derfor om 1) bruken av forbehold og presiseringer i revisjonsberetningen og 2) realprisveksten på revisjon har avtatt i årene rundt innføringen av fravalgsordningen (som er 2010,

2011 og 2012) sammenliknet med årene før (2007, 2008 og 2009). Vi spør videre om 3a) nedgangen i bruken av merknader i revisjonsberetningen og 3b) realprisnedgangen er større for fravalgskandidatene enn for ikke-fravalgskandidatene i årene rundt innføringen av fravalgsordningen sammenliknet med årene før. Motivasjonen bak spørsmålene 3a og 3b skyldes antakelsen om at fravalgskandidater kan øve mer effektivt press på revisorene enn ikke-fravalgskandidatene, siden fravalgskandidatene kan true med å helt slutte å kjøpe revisjonstjenester. Ikke-fravalgskandidatene kan kun true med å bytte revisjonsfirma.

Spørsmålene om hva som har skjedd med bruken av merknader i revisjonsberetningen besvares ved hjelp av deskriptiv statistikk som omfatter samtlige revisjonspliktige selskaper som har overholdt innsendingsplikten for årsregnskapet, og hvor revisjonsberetningens innhold er kodet for årene 2005 – 2012 (2005 er med fordi vi trenger tall for endringen fra 2005 til 2006). Det gir et utvalg på nesten 1,8 millioner revisjonsberetninger. For å besvare spørsmålet om hva som har skjedd med prisen, krever vi at selskapene i tillegg må ha gitt noteopplysninger om revisjonshonoraret. Ca 16,7 prosent av selskapene med revisjonsberetning gir ikke noteinformasjon om revisjonshonoraret, slik at utvalget som brukes for å beskrive prisutviklingen består av vel 1,5 millioner observasjoner av revisjonshonoraret.[74] Analysene i kapittel 4.3.2 viser at IFSene er dårligere til å gi noteinformasjon om revisjonshonoraret enn FSene. Disse to utvalgene deles inn i delutvalg, slik at vi kan vurdere effektene av at selskaper etableres og avvikles, er nystartet, er stort eller lite, kvalifiserer for fravalg eller ikke, har valgt bort revisor m.v. Delutvalgene som er best egnet til å besvare spørsmålene, er utvalgene hvor selskapene er sammenliknbare over tid.

Svaret på spørsmålene 1 og 2 er et entydig ja: Bruken av forbehold og presiseringer i revisjonsberetningen og realprisveksten har avtatt. Vi kontrollerer for at bestanden av selskaper endrer seg over tid og at selskaper utvikler seg i ulikt, men det påvirker ikke konklusjonene. De to mest interessante og relevante delutvalgene er B2+9År og D+9År. Delutvalget B2+9År består av selskaper som har hatt en omsetning på maksimalt 5 millioner kroner i årene 2005 – 2012, som er definert som fravalgskandidat i 2011, som ikke har foretatt fravalg innen 31.12.2013 og som har overholdt innsendingsplikten til Brønnøysundregisteret i perioden 2004 – 2012 (dvs. 9 år). Delutvalg D+9År består av selskaper som har hatt en omsetning på mellom 10 og 60 millioner kroner i årene 2005 – 2012 og som har overholdt innsendingsplikten til Brønnøysundregisteret i årene 2004 – 2012. Delutvalg B2+9År består følgelig av etablerte selskaper som har en reell mulighet til å velge bort revisor dersom de ønsker det, mens delutvalg D+9År består av etablerte, sub-store selskaper som må ha revisor, men som kan velge mellom de forskjellige revisjonsfirmaene.

Andelen av selskaper som får merknader i delutvalg B2+9År reduseres fra 20,8 prosent i perioden 2007 – 2009 til 18,6 prosent i perioden 2010 – 2012. I delutvalg D+9År faller andelen fra 8 prosent til 7,1 prosent. Reduksjonen i andelen som får merknader sammenfaller med kraftige endringer i det gjennomsnittlige revisjonshonoraret. Vi korrigerer gjennomsnittlig revisjonshonorar for endringer i konsumprisindeksen og beregner deretter realprisveksten som årlig endring i gjennomsnittsprisen i faste

[74] Informasjonen om revisjonshonoraret blir kodet manuelt. Både Experian og Proff Forvalt koder revisjonshonoraret, og vi har samkjørt opplysningene fra begge leverandører for å redusere muligheten for at selskaper som blir oversett eller glemt hos den ene leverandøren skal falle ut av utvalget. Når informasjon om revisjonshonoraret mangler, mangler det følgelig hos både Experian og Proff Forvalt. Vi anser det som lite sannsynlig at begge leverandørene ved en feil eller en forglemmelse har unnlatt å registrere revisjonshonoraret, og at manglende informasjon om honoraret derfor skyldes at selskapet ikke har overholdt plikten til å gi slik informasjon i notene.

kroner. I delutvalg B2+9År er realprisveksten +2 prosent i årene 2006 – 2009 og -1 prosent i årene 2010 – 2012. I delutvalg D+9År er realprisveksten 5,9 prosent i årene 2006 – 2009 og 0,7 prosent i gjennomsnitt i årene 2010 – 012. Realprisveksten går altså fra å være klart positiv og høy i årene 2006 – 2009 til å bli negativ eller svakt positiv i årene 2010 –2012. Forskjellen i andelen med merknader og realprisveksten i de to periodene er klart signifikant. Vi konkluderer derfor med at svaret er ja på spørsmål 1 og 2.

På spørsmålet 3a, om bruken av forbehold og presiseringer i revisjonsberetningen i årene rundt innføringen av fravalgsordningen har avtatt mer for fravalgskandidatene enn for ikke-fravalgskandidatene, er svaret nei. Fravalgskandidatene får fortsatt flere merknader i revisjonsberetningen enn ikke-fravalgskandidater. Nei-svaret skyldes ikke at vi sammenlikner selskaper av svært ulik størrelse, siden svaret blir nei også når vi analyserer selskaper som har omsetning i intervallet 4 til 6 millioner kroner eller 3 til 7 millioner kroner. På spørsmål 3b, om prisendringene på revisjonen i årene rundt innføringen av fravalgsordningen har vært lavere for fravalgskandidatene enn for ikke-fravalgskandidatene, er svaret ja. Den prosentvise veksten i revisjonshonoraret i årene 2010 – 2012 er lavere for fravalgskandidatene enn for selskapene som ikke kan velge bort revisor.

Utviklingstrekkene vi har pekt på kan ses på som støtte til en hypotese om at revisorene tar færre merknader og selger revisjonen billigere fordi de er redde for å miste klienter. En slik konklusjon er imidlertid forhastet siden vi ikke har kontroll på hva som er årsaken til den observerte utviklingen. Vi må derfor ta i betraktning at utviklingen kan ha helt andre årsaker. Nedgangen i andelen som får merknader kan f.eks. skyldes at revisorene var «overforsiktige» i årene før 2010 og at nedgangen i 2010 – 2012 har brakt bruken av merknader ned på riktig nivå. I så fall har revisjonskvaliteten har gått opp fordi for mange fikk merknader tidligere. En annen mulighet er at klientene av andre grunner faktisk er blitt bedre til å etterleve lover og regler. Nedgangen i andelen som får merknader kan derfor være korrekt, og som følge av bedre regeletterlevelse kan prisen på revisjonen gå ned fordi revisjonen ikke trenger å være så omfattende som tidligere. Videre kan den observerte utviklingen i prisen på revisjonen reflektere naturlige svingninger som oppstår i et marked i endring – med andre ord at prisendringene ikke har noen betydning for kvaliteten eller sammenheng med revisorenes frykt for å miste klienter.

En av forutsetningene for godt utført revisjon er at revisorene er uavhengige av klienten. Det skal derfor ikke være slik at selskaper som betaler unormalt mye for revisjonen eller kjøper mye tilleggstjenester får færre merknader i revisjonsberetningen eller har unormalt store periodiseringsposter. Vi tester sammenhengen mellom unormale honorarer og tre mål på revisjonskvalitet i årene 2007 – 2012 for å undersøke om det har skjedd endringer i sammenhengen i årene 2010, 2011 og 2012 sammenliknet med årene før. De tre målene på revisjonskvalitet er merknader i revisjonsberetningen, unormale periodiseringsposter og unormale inntektsperiodiseringer.[75]

---

[75] Fremgangsmåten er som følger (den blir forklart i detalj senere i kapitlet): På trinn 1 estimerer vi unormalt honorar ved hjelp av en honorarmodell som har 36 forklaringsvariabler i tillegg til variabler som kontrollerer for bransjetilhørighet (målt ved selskapenes hovedbransjekoder), geografisk lokalisering (mål ved Statistisk Sentralbyrås arbeidsmarkedsregioner) og indikatorvariabler for år. Disse kontrollvariablene forklarer 61 prosent av variasjonen i revisjonshonoraret og 21 prosent av variasjonen i rådgivningshonoraret. Vi lar så det unormale honoraret være faktisk betalt honorar minus det predikerte honoraret fra honorarmodellen. Dernest, på trinn 2, settes estimatene på det unormale honoraret og interaksjonsvariabler mellom det unormale honoraret og årene 2010, 2011 og 2012 inn en modell som forklarer revisjonskvalitet ved hjelp av disse variablene samt 28 kontrollvariabler foruten kontrollvariabler for bransjetilhørighet, lokalisering og år. Dersom interaksjonsvariablene er signifikant forskjellig fra null, kan vi påvise endringer i sammenhengen mellom det unormale honoraret og innføringen av fravalgsordningen. Er koeffisientene negative, er det i tråd med hva man

For selskaper definert som store (dvs. som har driftsinntekter på minst 5 millioner kroner i de årene de er inkludert i utvalgsperioden) finner vi ingen tegn til endringer i sammenhengen mellom honorarene og målene på revisjonskvaliteten. For selskaper definert som små (dvs. selskaper som har driftsinntekter på mindre enn 5 millioner kroner i utvalgsperioden) og for fravalgskandidater i 2011 og 2012 som ikke har foretatt fravalg, finner vi enkelte resultater som indikerer at kvaliteten på revisjonen har avtatt. Det er positivt at vi ikke kan påvise endringer i revisjonskvaliteten for de store selskapene siden en eventuell reduksjon i kvaliteten for disse selskapene kan ha store og alvorlige konsekvenser. For små selskaper er det noen resultater som indikerer redusert revisjonskvalitet når de unormale honorarene øker, men resultatene er ikke entydige. Skal man få mer entydige resultater for de små selskapene, bør utvalgsperioden utvides og man bør vurdere om andre og bedre mål på revisjonskvalitet kan tas i bruk.

Selv om vi ikke finner sterke indikasjoner på redusert revisjonskvalitet i årene hvor fravalgsordningen ble innført, finner vi resultater som støtter antakelsen om honoraravhengighet i hele perioden 2006-2012: Selskaper som betaler unormalt mye for revisjonen eller kjøper mye tilleggstjenester, får signifikant oftere rene revisjonsberetninger og de har signifikant større unormale periodiseringsposter. Disse resultatene står i motsetning til resultatene hos Hope og Langli (2010), som bruker norske data og tester for honoraravhengighet i årene 1997-2005. Vi har gjennomført en serie sensitivitetstester og konklusjonen fra disse er at resultatene som indikerer honoraravhengighet holder. Innen de rammer som er satt for denne rapporten, har det ikke vært mulig å gjøre ytterligere undersøkelser for å finne årsakene til at resultatene fra Hope og Langli (2010) ikke får støtte i denne rapporten. Det kan f.eks. innvendes at de negative sammenhengene mellom unormalt honorar og kvaliteten på revisjonen er negativ fordi revisors innstas, som tar tid og koster penger, er *årsaken* til at det blir få merknader. Vi bruker imidlertid den sammen metoden som Hope og Langli (dog med noen flere variabler), hvilket tyder på at noe har skjedd med regulariteten mellom unormalt honorar og merknader i revisjonsberetningen.

Kapitlets oppbygning er som følger: Forskningsspørsmålene presenteres i kapittel 10.2. Testene på endringer i revisjonskvalitet forklares i kapittel 10.3 og målene som brukes på revisjonskvalitet presenteres i kapittel 10.4. Datagrunnlaget beskrives i kapittel 10.5. Utviklingen i prisen på revisjon og bruken av merknader revisjonsberetningen i årene 2006 – 2012 er tema for kapittel 10.6. I kapittel 10.7 presenteres deskriptiv statistikk for datasettet som brukes i testene av endringer i honoraravhengigheten. Analysen i kapittel 10.8 er viet honoraravhengighet mellom klient og revisjonsselskap, mens kapittel 10.9 er viet honoraravhengighet mellom klienten og dens oppdragsansvarlige revisor. Konkluderende merknader kommer til slutt i kapittel 10.10.

10.2 Forskningsspørsmål

Innføringen av fritaksordningen ga mer enn 93 000 selskaper (124 000 selskaper hvis vi inkluderer datterselskaper) adgang til å velge bort revisor i 2011 (jf. kapittel 2). I løpet av 2011 valgte 43 900 selskaper bort revisor, og ytterligere 11 400 foretok fravalg i 2012. Hvis fravalgselskapene i gjennomsnitt ville betalt kroner 12 000 i revisjonshonorar per år i 2011 og 2012, innebærer innføringen av fravalgsordningen et inntektsbortfall for revisjonsbransjen på 527 millioner kroner i 2011 og 664 (= 527 + 137) millioner kroner i 2012. Det utgjør nesten 1,2 milliarder kroner i løpet av to år. Sett i lys av

kan forvente dersom klientene oppnår fordeler i form av rene revisjonsberetninger eller unormalt store periodiseringsposter ved å betale unormalt mye for revisjonen eller ved å kjøpe unormalt mye tilleggstjenester.

at inntektene fra revisjon totalt beløp seg til 6,3 milliarder kroner i 2010 (Finanstilsynet 2012), utgjør inntektsbortfallet mer enn 10 prosent per år. Det er en betydelig reduksjon i inntekten.

Revisorene, og næringslivet for øvrig, var forberedt på at det kunne bli innført lettelser i revisjonsplikten. Utvalget som utredet spørsmål om lettelser i revisjonsplikten ble oppnevnt i 11. mai 2007 og avga utredningen NOU 2008:12 Revisjonsplikten for små foretak den 27. juni 2008. Flertallet i utvalget gikk inn for fortsatt revisjonsplikt for alle, men revisjonsbransjen og andre aktører var langt fra sikre på at politikerne ville følge flertallet. Usikkerheten vedvarte til 17. desember 2010. Da la Finansdepartementet frem Prop. 51 L (2010 til 2011) hvor det ble foreslått lettelser i revisjonsplikten for små aksjeselskaper (Finansdepartementet 2010). Forslaget ble vedtatt i april 2011 og valgmuligheten trådte i kraft 1.5.2011.

Når vi ser bort fra diskusjonene som ble ført for og imot lettelsene i revisjonsplikten for små foretak: Hvordan reagerte revisorene og revisjonsklientene generelt på muligheten for lettelser i revisjonsplikten og den påfølgende innføringen av fravalgsordningen? Skjedde det noe med kvaliteten og prisen på revisjonen?

Usikkerheten om revisjonspliktens fremtid startet for alvor i 2007 og økte gradvis fram til april 2011, hvor usikkerheten i hvert fall for noen år ble eliminert. Det kan ikke utelukkes at en del revisorer i denne perioden ble bekymret for hvordan deres virksomhet ville bli påvirket dersom revisjonen blir gjort valgfri. I en slik situasjon kan en del revisorer ha blitt mer tilbakeholdne med å flagge synspunkter som de regner med at revisjonsklientene misliker, siden det er større sannsynlighet for gjenkjøp av tjenester fra kunder som er fornøyde enn fra kunder som er misfornøyde. En mulig effekt av det forventede inntektsbortfallet er følgelig at revisorene tar færre forbehold og presiseringer i revisjonsberetningen, siden større aksept for revisjonsklientens handlinger/vurderingen og ønsker gir mer fornøyde klienter og trolig lavere fravalg dersom ordningen blir innført. Dersom revisorene tar færre forbehold og presiseringer enn tidligere når forbehold og presiseringer skulle vært gitt, sier vi at revisjonskvaliteten har gått ned. Vi stiller følgende forskningsspørsmål (vi bruker «forskningsspørsmål» om det som besvares med deskriptive analyser og «hypoteser» om det som besvares med tester av årsak-virkning sammenhenger):

Sp_1 Har bruken av forbehold og presiseringer i revisjonsberetningen avtatt i årene rundt innføringen av fravalgsordningen?

Et annet virkemiddel revisorene kan bruke for å ha fornøyde klienter, i tillegg til å ta færre konfrontasjoner med kundene i form av merknader i revisjonsberetningen, er å selge sine tjenester til lavere priser. Usikkerheten om revisjonsplikten framtid kan derfor ha ført til at revisorene ble mer forsiktige i prisingen. Vi stiller følgende forskningsspørsmål:

Sp_2 Har prisendringene på revisjon avtatt i årene rundt innføringen av fravalgsordningen?

En potensielt viktig effekt av lettelsene i revisjonsplikten er at revisjonskvaliteten og prisveksten kan bli påvirket både for de som kan velge bort revisor (fravalgskandidatene, heretter FK) og for de som ligger over terskelverdiene for fravalg (ikke-fravalgskandidater, heretter IFK). FKene kan bruke fravalgsmuligheten som et forhandlingskort vis a vis revisor, og de kan direkte eller indirekte true med slutte å kjøpe revisjonstjenester helt, i tillegg til å true med å bytte til en annen revisor.

IFKene må fortsatt være klienter hos revisjonsselskapene. De observerer imidlertid at revisjonsmarkedet blir mindre fordi en andel av FKene velger bort revisor. Det kan gi revisjonsfirmaene ledig kapasitet. Selskaper med ledig kapasitet kan på *kort sikt* prise varer og tjenester under normal salgspris fordi alle

salg som mer enn dekker de variable kostnadene vil bidra til dekning av de faste kostnadene, og således bidra til bedre lønnsomhet. Revisjonsselskaper som får ledig kapasitet kan derfor være villig til å prise tjenestene lavt for å kapre kunder på kort sikt. Dette er revisjonsklientene klar over, og sammenliknet med tidligere kan IFKene mer effektivt bruke trusselen om å bytte revisor som forhandlingskort vis a vis sin eksisterende revisor fordi de kan anta at det finnes revisorer som har ledig kapasitet og som er villig til å prise revisjonen lavt. Siden de eksisterende revisorene kan være redd for at FKene vil bytte, kan de også være villige til å senke prisen på revisjonen og/eller gå med på å levere revisjon av lavere kvalitet enn tidligere. Innholdet i revisjonsberetningen og prisen på revisjonen kan følgelig bli påvirket også for selskaper over terskelverdiene.

FKene kan mer effektivt presse revisorer på kvalitet og pris enn IFKene siden FKene har muligheten til å slutte å kjøpe revisjonstjenester, og ikke bare bytte revisor. Forskjellene i forhandlingsposisjoner gjør at en eventuell effekt på kvalitet og pris i årene rundt innføringen av fravalgsordningen kan antas å være størst for FKene under ellers like forhold. Når det gjelder virkningen på revisjonskvaliteten er det et tilleggsmoment som taler for at effekten er størst for FKene: Internasjonal litteratur tyder på at revisorenes insentiver til å levere revisjon av god kvalitet øker med risikoeksponeringen som klientene utsetter revisor for, og risikoen antas å øke med størrelsen på klienten og klientens gjeldsgrad (Langli og Svanstrøm, 2014). FKene er mindre enn IFKene, og dermed har revisorene hatt svakere insentiver til å levere revisjon av høy kvalitet. Effekten av fravalget trenger derfor ikke bli særlig merkbar. På dette grunnlag stiller vi følgende forskningsspørsmål:

Sp_3a Har bruken av forbehold og presiseringer i revisjonsberetningen i årene rundt innføringen av fravalgsordningen avtatt mer for fravalgskandidatene enn for ikke-fravalgskandidatene?

Sp_3b Har prisveksten på revisjonen i årene rundt innføringen av fravalgsordningen vært lavere for fravalgskandidatene enn for ikke-fravalgskandidatene?

Hope og Langli (2010), heretter HL, undersøker, gjennom analyser av innholdet i revisjonsberetningen, om revisors uavhengighet blir svekket når kunden betaler unormalt mye for revisjonen eller kjøper mye tilleggstjenester, dvs. om det foreligger honoraravhengighet. De analyserer data for norske ikke børsnoterte selskaper i årene 1997 til 2005. Målene på revisjonskvalitet er ulike former for merknader i revisjonsberetningen med hovedfokus på fortsatt drift-merknader. Antakelsen som ligger til grunn for testene er honoraravhengighetshypotesen, dvs. at selskaper som betaler unormalt mye for revisjonen eller som kjøper tilleggstjenester, oftere får rene revisjonsberetninger enn andre selskaper. Med andre ord tester HL muligheten for at selskaper kan «kjøpe» seg rene revisjonsberetninger.[76]

HL viser at risikoen for søksmål og tap av rykte på grunn av dårlig revisjonskvalitet er lav i Norge sammenliknet med land hvor det er forsket mye på honoraravhengighet (USA, Australia og Storbritannia). Det gjør Norge til et velegnet land for å teste hypotesen om honoraravhengighet fordi de to mekanismene som ifølge DeAngelo (1981) skal sikre uavhengighet (faren for tap av rennommé og søksmål) gjør seg mye mindre gjeldende i Norge. HL finner imidlertid ingen resultater som indikerer svekket uavhengighet, dvs. at selskaper kan «bytte» høye honorarer mot en ren revisjonsberetning. Som en mulig forklaring på hvorfor teorien til DeAngelo (1981) ikke får støtte i Norge, antyder de at teorien kan mangle en dimensjon:

[76] Prediksjonen om honoraravhengighet følger av DeAngelo's (1981) modell av hva som skaper uavhengighet, en modell som har hatt og fortsatt har meget stor gjennomslagskraft i internasjonal revisjonslitteratur.

> "Since reputation risk and the expected costs of lawsuits are (at least partially) controlled for in our Norwegian, private-firm setting, it is likely that other factors explain our findings. Although it is difficult to ascribe the results to a single factor, our findings are certainly consistent with auditors behaving with ethics and integrity in mind. Codes of ethics such as those used by the International Federation of Accountants (IFAC), the Norwegian Institute of Public Accountants, the Americirkan Institute of Certified Public Accountants, the Canadian Institute of Chartered Accountants, and others are designed to motivate members to operate in an ethicirkal manner." (Hope og Langli, 2010: 598)

Analysene i HL ble gjennomført i en periode hvor det var relativt stabile rammebetingelser for revisorene og revisjonsmarkedet må kunne sies å være likevekt. I årene rundt innføringen av fravalgsordningen endret markedsforholdene seg svært mye, og innføringen ga revisorene insentiver til å unngå konfrontasjoner med klientene og å prise revisjonen lavt. Samtidig kunne klientene mer effektivt «true» med å skifte revisor hvis klientene ikke fikk det som de ville. Dette gir muligheter for å teste hypotesen om honoraravhengighet i en situasjon hvor det foreligger ekstra gode muligheter for at revisorene er villig til å gå på akkord med kravet til uavhengighet på grunn av frykten for å tape fremtidige honorarer. Vi tester følgende null-hypotese:

H_1 *Det er ingen forskjell i revisjonskvaliteten i årene rundt innføringen av fravalgsordningen mellom selskaper som betaler unormalt mye for revisjonen eller som kjøper unormalt mye tilleggstjenester, og selskaper som betaler mindre for revisjonen eller som kjøper mindre tilleggstjenester.*

Målene på revisjonskvalitet er omfanget av resultatstyring og bruk av merknader i revisjonsberetningen. Vi forklarer målene mer i detalj nedenfor.

HL tester hypotesen om honoraravhengighet ved å analysere avhengigheten mellom *revisjonsselskap* og revisjonsklient. Nytt i forhold til HL er at vi også tester sammenhengen på partnernivå. Med det mener vi at vi relaterer honorarene som partner A får fra klient X til alle honorarer som partner A tjener inn i løpet av et år. Ved å flytte analysene ned på ansvarlig partner-nivå og gjøre analysene i årene før og etter at fravalgsordningen ble innført, får vi sannsynligvis en enda sterkere test av revisorens evne til å motstå fristelsen til å la hensynet til honorarinntekter veie tyngre enn hensynet til uavhengigheten. Det skyldes at vi trolig får et bedre mål på styrken i de økonomiske insentivene når man relaterer revisjonshonorar og honorar for salg av tilleggstjenester til hva den oppdragsansvarlige revisor selv generer av honorarer.

10.3 Test av endringer i revisjonskvalitet

For å teste hypotesen om endringer i sammenhengen mellom revisjonskvaliteten og nivået på honorarene for revisjon og rådgivning følger vi fremgangsmåten i HL. Først skiller vi betalt revisjonshonorar (= RevHon) i to deler: Normalt revisjonshonorar (NormRevH) og unormalt revisjonshonorar (UnorRevH):

(1) $RevHon_{i,t} = NormRevH_{i,t} + UnorRevH_{i,t}$

Fotskrift i viser til klienten og fotskrift t viser til år. Det normale revisjonshonoraret er en ikke observerbar størrelse som må estimeres. I litteraturen er det vanlig å estimere det normale revisjonshonoraret ved hjelp av modeller som fanger opp klientens størrelse, risiko og kompleksitet samt enkelte egenskaper ved revisor, siden dette er faktorene som anses for å være de viktigste driverne bak revisjonshonorarets størrelse. Hvis vi samler j variabler som forklarer det normale revisjonshonoraret i vektoren **X**, har vi følgende modell for estimering av det normale revisjonshonoraret:

(2) $RevHon_{i,t} = \alpha_1 + \boldsymbol{\alpha}_j\mathbf{X}_{i,t} + e_{i,t}$

Når likning 2 settes inn i likning 1, vil differansen mellom betalt revisjonshonorar og det estimerte normale revisjonshonoraret = ($\alpha_1 + \boldsymbol{\alpha}_j\mathbf{X}_{i,t}$) være et estimat på det unormale revisjonshonoraret, dvs. den delen av betalt revisjonshonorar som ikke kan forklares ved hjelp av størrelse, risiko, kompleksitet og egenskaper ved revisor:

(3) $$\begin{aligned} LnRevHon_{i,t} = {} & \alpha_1 + \alpha_2 LnEiendeler_{i,t} + \alpha_3 LnAlder_{i,t} + \alpha_4 Gjeldsandel_{i,t} + \alpha_5 d_Gjeldsandel_{i,t} \\ & + \alpha_6 d_Driftsinnt_{i,t} + \alpha_7 LnAnsatteS_{i,t} + \alpha_8 LangsInvest_{i,t} + \alpha_9 ImmatAM/E_{i,t} \\ & + \alpha_{10} LikGrad1_{i,t} + \alpha_{11} LnAntDattersel_{i,t} + \alpha_{12} AntBransjer_{i,t} + \alpha_{13} AndelUtenlaDS_{i,t} \\ & + \alpha_{14} Regnskapsår_{i,t} + \alpha_{15} Kontantstrøm_{i,t} + \alpha_{16} TotKapRent_{i,t} \\ & + \alpha_{17} Konkursrisiko_{i,t} + \alpha_{18} AKOpp_{i,t} + \alpha_{19} AKNed_{i,t} + \alpha_{20} Big4_{i,t} \\ & + \alpha_{21} ByttetRevFirma_{i,t} + \alpha_{22} Tap_{i,t} + \alpha_{23} VarerKF/Eien_{i,t} + \alpha_{24} KortInv/Eien_{i,t} \\ & + \alpha_{25} Markedsandel_{i,t} + \alpha_{26} Bransjespesialist_{i,t} + \alpha_{27} EksOrdPoster_{i,t} \\ & + \alpha_{28} ForsinketSA_{i,t} + \alpha_{29} Nedskrivning + \alpha_{30} NedskrivningF + \alpha_{31} AvvikendeRÅr \\ & + \alpha_{32} Rår<12md + \alpha_{33} Rår>12md + \alpha_{34} BørsNotert + \alpha_{35} AntForb + \alpha_{36} AntPres \\ & + \sum Bransjetilhørighet_i + \sum Lokalisering_i + \sum År_t + \varepsilon_{i,t} \end{aligned}$$

Estimatet på det unormale revisjonshonoraret er residualen fra en likning 3, dvs. $UnorRevH_{i,t.} = \varepsilon_{i,t}$. Vi kaller likning 3 for honorarmodellen. Følgende variabler brukes for å estimere det normale revisjonshonoraret:

Vi kontrollerer for størrelsen på selskapet ved å inkludere den naturlige logaritmen til sum eiendeler (LnEiedeler) og den naturlige logaritmen til antall ansatte (LnAnsatteS). Den naturlige logaritmen til selskapets alder (LnAlder) tas med både for å kontrollere for alderseffekter, men alder kan også fungere som et alternativt mål på størrelse siden store selskaper gjerne er eldre enn yngre selskaper.

Revisjonshonorar er relatert til selskapets risiko. Revisorer må bruke mer tid på tester og kontroller i et risikabelt selskap relativt til et selskap som har mindre risiko. Vi kontrollerer for selskapets risiko ved gjeldsandelen (Gjeldsandel), endringer i gjeldsandel (d_Gjeldsandel), likviditetsgrad 1 (LikGrad1), sannsynligheten for konkurs estimert ved modellen til Ohlson (1982) (Konkursrisiko) samt andelen av balansesummen som er bundet opp i kundefordringene og varelageret (VarerKF/Eien) og kortsiktig investeringer (KortInv/Eien). Risikoen er også relatert til lønnsomheten, og vi inkluderer totalkapitalens rentabilitet (TotKapRent), kontantstrøm dividert på sum eiendeler (KontantStrøm) og en indikatorvariabel som er 1 hvis selskapet går med tap og 0 ellers (Tap). Revisjonshonoraret kan bli påvirket av veksten i selskapet, og vi kontrollerer for endringer i salgsinntekter (d_Driftsinnt) og en indikatorvariabel som er 1 hvis selskapet har økt sine langsiktige eierandeler i andre selskaper målt i kroneverdi (LangsInvest).

Kompleksitet i selskapet har betydning for omfanget av tester og kontroller som revisor må gjøre. Vi inkluderer kontrollvariabler for immateriell eiendeler (mål som andel av balansesummen, ImmatAM/E), logaritmen til antall datterselskaper (LnAntDatterSel), prosentandelen av datterselskapene som er utenlandske (AndelUtenlaDS) og den naturlige logaritmen til antall bransjer selskapet opererer er i (AntBransjer). Enkelte begivenheter kan utløse ekstra revisjonshandlinger, og vi tar inn indikatorvariabler som kontrollerer for eventuelle emisjoner (AKOpp), kapitalnedsettelser (AKNed) og ekstraordinære poster (EksOrdPoster). Dersom foretaket må foreta nedskrivninger, eller reverseringer

av nedskrivninger på et annet tidspunkt, vil det påløpe ekstra revisjonshandlinger, og vi tar derfor med indikatorvariabler for nedskrivninger av varige driftsmidler (Nedskrivning) og finansielle anleggsmidler (NedskrivningF). Indikatorvariablene er 1 hvis det foreligger nedskrivning og 0 ellers. Det kan være spesielle årsaker hos selskapet eller hos revisor som gjør at selskapet ikke har levert selvangivelse i tide, og vi tar inn en indikatorvariabel som er 1 hvis levering av selvangivelsen er forsinket, og 0 ellers (ForsinketSA).

Størrelsen på honoraret kan påvirkes av om regnskapsåret slutter 31.12. eller på et annet tidspunkt. Selskaper med avvikende regnskapsår kan få lavere honorarer fordi revisjonen ikke må skje i den travle sesongen, samtidig inngår mange selskaper med avvikende regnskapsår i utenlandske konserner som kan kreve mer revisjon og rapportering. Vi kontrollerer for effekten av avvikende regnskapsår med en indikatorvariabel som er 1 hvis regnskapsår ikke slutter 31.12. og som er 0 ellers (AvvikendeRÅr). Lengden på regnskapsåret kan også ha betydning fordi det kan påløpe ekstra kostnader ved etablering og oppløsning av selskaper og ved skifte av regnskapsår. Vi tar derfor i bruk indikatorvariabler som er 1 hvis regnskapsåret er mindre eller mer enn 12 måneder (RÅr<12md, RÅr>12md). Om et selskap er børsnotert eller ikke kan påvirke honorarene siden børsnoterte selskaper har mer omfattende rapporteringskrav og blant annet må rapportere etter IFRS (International Financial Reporting Standards). Vi inkluderer en indikatorvariabel som er 1 hvis selskapet er børsnotert og 0 ellers (BørsNotert). Selskapene som har fått forbehold og/eller presisering i revisjonsberetninger vil sannsynligvis betale høyere honorarer enn de som får rene revisjonsberetninger fordi det kan kreve mer arbeid av revisorene når det foreligger forhold som kan gi grunnlag for forbehold og/eller presiseringer. Vi inkluderer antall forbehold (AntForb) og antall presiseringer (AntPres) for å kontrollere for effekten som avvik for en ren revisjonsberetning kan ha på honoraret.

Faktorer knyttet til revisjonsselskapet kan også ha betydning. Vi inkluderer en indikatorvariabel som er 1 hvis revisjonsselskapet er et Big4-selskap og 0 ellers (Big4). Selskaper som har stor markedsandel og/eller er bransjespesialister kan prise sine tjenester både høyere (på grunn av ekspertisen) og lavere (på grunn av stordriftsfordeler). Vi inkluderer en variabel som måler hvor stor markedsandel hvert revisjonsselskap har i hver bransje (Markedsandel) og et mål på hvor spesialisert revisjonsselskapet er i en bransje (Bransjespesialist). Markedsandel måles som antall selskaper revisjonsfirma j har i bransje z dividert på alle selskaper i bransje z. Vi deler deretter Markedsandel inn i 20 grupper med like mange selskaper og definerer revisjonsselskapene som ligger i den høyeste gruppen som bransjespesialister (Bransjespesialist = 1 når selskapet er blant de 5 prosent revisjonsselskaper som har flest kunder i en bransje og 0 ellers). Bytte av revisor kan påvirke honoraret, og vi inkluderer en indikatorvariabel som er 1 hvis selskapet har byttet revisor i år t og 0 ellers (ByttеRevFirma).

I tillegg til disse variablene inkluderer vi faste effekter for bransjetilhørighet (Bransjetilhørighet), lokalisering mål ved SSBs arbeidsmarkedsregioner (Lokalisering) og år (År).

Variablene er basert på honorarmodeller kjent fra litteraturen (se HL og Hay, Knechel og Wong (2006)) og de blir definert i panel A i Tabell 10-1. Vi bruker samme modell for å estimere det unormale rådgivningshonoraret, dvs. at LnRevHon i (3) byttes ut med LnRådHon. Det eksisterer ingen gode modeller for prediksjon av unormalt rådgivningshonorar og i litteraturen er det vanlig å bruke samme modell for begge formene for honorarer.

Hypotesen skal teste for endringer i revisjonskvaliteten i årene rundt innføringen av fravalgsordningen. Det gjøres ved å estimere målene på revisjonskvalitet som en funksjon av variablene fra honorarmodellen samt variabler som fanger opp det unormale honorar og eventuelle endringer i årene

2010, 2011 og 2012. Et av målene som brukes på revisjonskvalitet er AntMerknad, som er antall merknader i revisjonsberetningen som *ikke* er knyttet til fortsatt drift og/eller tapt aksjekapital. Når det testes for en sammenheng mellom AntMerknad og unormalt honoraret for revisjonen er testen som følger:

$$
\begin{aligned}
(4)\quad \text{AntMerknad}_{i,t} = {} & \beta_1 + \beta_2\text{UnorRevH\#År2010}_{i,t} + \beta_3\text{UnorRevH\#År2011}_{i,t} + \beta_4\text{UnorRevH\#År2012}_{i,t} \\
& + \beta_5\text{UnorRevH}_{i,t} + + \beta_6\text{LagAntMerknad}_{i,t} + \beta\text{LnEiendeler}_{i,t} + \beta_8\text{LnAlder}_{i,t} \\
& + \beta_9\text{Gjeldsandel}_{i,t} + \beta_{10}\text{d_Gjeldsandel}_{i,t} + \beta_{11}\text{d_Driftsinnt}_{i,t} + \beta_{12}\text{LnAnsatteS}_{i,t} \\
& + \beta_{13}\text{GRSSmåForetak}_{i,t} + \beta_{14}\text{LangsInvest}_{i,t} + \beta_{15}\text{ImmatAM/E}_{i,t} + \beta_{16}\text{LikGrad1}_{i,t} \\
& + \beta_{17}\text{LnAntDattersel}_{i,t} + \beta_{18}\text{AntBransjer}_{i,t} + \beta_{19}\text{AndelUtenlaDS}_{i,t} + \beta_{20}\text{Regnskapsår}_{i,t} \\
& + \beta_{21}\text{Kontantstrøm}_{i,t} + \beta_{22}\text{TotKapRent}_{i,t} + \beta_{23}\text{Konkursrisiko}_{i,t} + \beta_{24}\text{AKOpp}_{i,t} \\
& + \beta_{25}\text{AKNed}_{i,t} + \beta_{26}\text{Big4}_{i,t} + \beta_{27}\text{BytteRevFirma}_{i,t} + \beta_{28}\text{Tap}_{i,t} + \beta_{29}\text{VarerKF/Eien}_{i,t} \\
& + \beta_{30}\text{KortInv/Eien}_{i,t} + \beta_{31}\text{Markedandel}_{i,t} + \beta_{32}\text{EksOrdPoster}_{i,t} + \beta_{33}\text{ForsinketSA}_{i,t} \\
& + \sum\text{Bransjetilhørighet}_{i,t} + \sum\text{Lokalisering}_{i,t} + \sum\text{År}_{i,t} + \varepsilon_{i,t}
\end{aligned}
$$

Den generelle effekten over tid av at selskaper betaler mer eller mindre for revisjonen enn normalt, fanges opp av det unormale revisjonshonoraret (UnorRevH_{it}) og det unormale rådgivningshonoraret (UnorRådH_{it}). Dersom det er slik at selskaper som betaler unormalt mye i revisjon gjennomgående får færre merknader i revisjonsberetningen, vil koeffisienten til UnorRevH_{it} være signifikant negativ. På tilsvarende måte vil koeffisienten til UnorRådH_{it} være signifikant negativ om selskaper som kjøper unormalt mye tilleggstjenester gjennomgående får færre merknader i revisjonsberetning. Basert på resultatene hos HL, som forøvrig er i tråd med de vanligste funnene i litteraturen (Geiger 2014:303), er det grunn til å tro at koeffisientene til de to variablene for unormale honorar vil være null eller signifikant positive, dvs. at det ikke er noen sammenheng mellom antall merknader og unormalt honorar, eller at de som får merknader betaler unormalt mye for revisjonen og/eller rådgivningen. Når koeffisienten til UnorRevH_{it} er signifikant positiv kan det bety at honorarmodellen (likning 3) ikke fullt ut klarer å kontrollere for ekstraarbeidet som påløper når revisor må ta forbehold og/eller presiseringer. Når koeffisienten til UnorRådH_{it} er positiv kan det skyldes flere årsaker, f.eks. at honorarmodellen ikke klarer å fange opp hva som er normalt kjøp av tilleggstjenester eller at selskaper kjøper ekstra mye tilleggstjenester fordi det er forhold i selskapet som utløser merknader og som revisor bistår med å løse.

Hvis det foreligger honoraravhengighet vil koeffisienten til UnorRevH_{it} og/eller UnorRådH_{it} være signifikant negativ, dvs. at de som betaler unormalt mye oftere får færre merknader i revisjonsberetningen. Problemet er at *tolkningen av negative koeffisienter ikke er entydig*. Negative koeffisienter kan også bety at selskaper med rette får færre merknader i revisjonsberetningen nettopp fordi selskapet har vært villig til å bruke ekstra ressurser på god revisjon eller kjøp av tilleggstjenester. Årsakssammenhengen er i så fall motsatt av hva som honoraravhengighetshypotesen legger opp til: Koeffisienten blir negativ fordi ressurser er brukt på utbedring av svakheter – ikke fordi revisor har gitt etter for klientens ønsker av frykt for at klienten, som har betalt unormalt mye, skal finne seg en annen revisor. Tolkningsusikkerheten gjør at vi må nøye oss med å fastslå om det foreligger en signifikant positiv eller negativ korrelasjon mellom unormalt honorar og antall merknader i revisjonsberetningen, og ikke trekke sterke slutninger om hva en eventuell korrelasjon skyldes. Tolkningsusikkerheten forsvinner ikke ved bruk av unormale periodiseringsposter, jf. kapittel 10.4. Dersom det f.eks. påvises at de unormale periodiseringspostene øker for selskaper som betaler unormalt mye for revisjonen, kan det skyldes at revisorene må brukt ekstra ressurser på å vurdere om grunnlaget for de unormale periodiseringspostene er godt nok, og at de så konkluderer med at periodseringen er i orden.

Det mest interessante ved testen i denne rapporten er fortegn og signifikansnivå på interaksjonsvariablene UnorRevH#År20xx (= År20xx_{it} • UnorRevH_{it}) og UnorRådH#År20xx = (År20xx_{it} • UnorRådH_{it}) hvor xx = 10, 11 og 12. År20yy er indikatorvariabler som er 1 når observasjonen her hentet fra år yy og 0 ellers, dvs. 2010, 2011 og 2012. Dersom sammenhengen mellom unormale honorarer og antall merknader i revisjonsberetningen har endret seg i årene 2010, 2011 og/eller 2012, vil en eller flere av koeffisientene til disse interaksjonsvariablene være signifikante. Signifikant negative koeffisienter er konsistent med økt honoraravhengighet, men kan ikke ses på som et bevis siden det finnes alternative forklaringer. Hypotese 1 blir forkastet hvis koeffisientene til interaksjonsvariablene er forskjellig fra null, siden det indikerer en endring i årene rundt innføringen av fravalgsordningen. I teksten fokuserer vi på eventuelle negative koeffisienter siden det er de som kan indikere at revisorene ikke fremstår som økonomisk uavhengige av klientene.

Kontrollvariablene i likning 4 er de samme som i likning 3, men med noen unntak. I likning 4 inkluderer vi LagAntMerknad, som tas med fordi forbehold og presiseringer i revisjonsberetningen har en tendens til å vedvare over tid. Vi må derfor kontrollere for antall merknader selskapet hadde i foregående periode. Noen kontrollvariabler som er med i likning 3 er ikke inkludert i likning 4 (Nedskriving, NedskrivingF, AvvikendeRÅr, Rår>12md, Rår<12md, Bransjespesialist, BørsNotert, AntForb og AntPres).

Kontrollvariablene er hentet fra litteraturen om honoraravhengighet mellom fortsatt drift-merknader og unormalt honorar, se Sharma (2014) for en oversikt over denne delen av litteraturen. Vi er ikke kjent med litteratur som kan gi anvisninger på valg av kontrollvariabler når merknadene *ikke* er knyttet til selskapenes økonomiske problemer, f.eks. brudd på bestemmelsene om skattetrekk eller uenighet med ledelsen om regnskapsestimater. I mangel av støtte i litteraturen om hvilke kontrollvariabler som bør inkluderes, bruker vi i hovedsak de samme variablene som er relevante ved tester av avhengighet mellom honorarer og mål på revisjonskvalitet.

Tabell 10-1: Variabeloversikt

Panel A: Variabler bruk i honorarmodellen

Avhengig variabler		
LnRevHon	=	naturlige logaritme til revisjonshonoraret i kroner 1000.
LnRådHon	=	naturlige logaritme til (1 + honorarer for salg av tilleggstjenester i kroner 1000).
Kontrollvariabler		
AKNed	=	1 hvis aksjekapital er redusert fra t-1 til t, og 0 ellers.
AKOpp	=	1 hvis aksjekapital er økt fra år t-1 til t, og 0 ellers.
AndelUtenlaDS	=	andel av datterselskapene som er utenlandske.
AntBransjer	=	antall bransjer selskapet er registrert med.
AntForb	=	antall forbehold selskapet har fått i revisjonsberetningen.
AntPres	=	antall presiseringer selskapet har fått i revisjonsberetningen.
AvvikendeRÅr	=	1 hvis regnskapsår ikke slutter 31.12. og 0 ellers.
Big4	=	1 hvis klienten bruker EY, PwC, Deloitte eller KPMG som revisor, og 0 ellers.
Bransjespesialist	=	Bransjespesialisering, en indikatorvariabel som er 1 hvis revisjonsselskapet er blant de 5 prosent av revisjonsselskaper som har høyeste markedsandel i en bransje, og 0 ellers.
Bransjetilhørighet	=	indikatorvariabler for bransjetilhørighet målt ved 19 hovednæringskoder.
BytteRevFirma	=	1 hvis selskapet har byttet revisjonsfirma i år t, 0 ellers.
BørsNotert	=	1 hvis selskapet er børsnotert og 0 ellers.
d_Driftsinnt	=	årlig endring i sum driftsinntekter = $\text{driftsinntekter}_t/\text{driftsinntekter}_{t-1}$ -1.
d_Gjeldsandel	=	årlig endring i gjeldsandel = Gjeldsandel_t - Gjeldsandel_{t-1}.
EksOrdPoster	=	1 hvis det foreligger ekstraordinære poster i år t, 0 ellers.
ForsinketSA	=	1 hvis selvangivelsen er levert for sent, 0 ellers.
Gjeldsandel	=	sum gjeld / sum eiendeler.

ImmatAM/E	=	immaterielle eiendeler / sum eiendeler.
Konkursrisiko	=	konkurssannsynlighet basert på modell 1 i Ohlson (1982). Konkursrisikoen = 1 - (1 / (1 + exp(OhlsonZscore))) hvor OhlsonZscore = OhlsonZscore = -1.32 - 0.407*LnEiendeler + 6.03*Gjeldandel - 1.43*Var1 + 0.076*Var2 -1.72*Var3 - 2.37*Var4 -1.83*Var5 +0.285*Var6 -0.521*Var7. Var1 = (sum omløpsmidler-(sum kortsiktig gjeld + avsatt utbytte ført som kortsiktig gjeld))/sum eiendeler. Var2 = (sum kortsiktig gjeld - avsatt utbytte ført som kortsiktig gjeld)/sum eiendeler. Var3 = indikatorvariabel som er 1 hvis egenkapitalen er negativ og null ellers. Var4 = årsresultat/sum eiendeler. Var5 = kontantstrøm / sum eiendeler. Var6 = indikatorvariabel som er 1 hvis fjorårets årsresultat var negativt og 0 ellers. Var7 = endring i absoluttverdien til årsresultatet fra t-1 til t dividert som summen av absoluttverdien av årsresultatene i år t og t-1. I Ohlson (1980) blir sum eiendeler skalert med konsumprisindeksen og indikatorvariabelen for negativt fjorårsresultat (Var7) antar verdien 1 hvis årsresultatet var negativt de to foregående årene. Alle forholdstall blir winsorized med 1 prosent i hver hale før z-scoren blir beregnet.
Kontantstrøm	=	kontantstrøm /sum eiendeler. Kontantstrøm = ordinært resultat etter skattekostnad – ACC og hvor ACC er totale periodiseringer definert i tilknytning til likning 5 i teksten.
KortInv/Eien	=	Kortsiktig investering / sum eiendeler.
LangsInvest	=	1 hvis sum langsiktige investeringer i datterselskaper og tilknyttede selskaper i år t er høyere enn i år t-1, 0 ellers.
LikGrad1	=	likviditetsgrad 1 = omløpsmidler / kortsiktig gjeld.
LnAlder	=	den naturlige logaritmen til selskapets alder i år.
LnAnsatteS	=	den naturlige logaritmen til antall ansatte.
LnAntDattersel	=	den naturlige logaritmen til antall datterselskaper.
LnEiendeler	=	den naturlige logaritmen til sum eiendeler i kroner 1000.
Lokalisering	=	Indikatorvariabler for geografisk lokalisering målt Statistisk Sentralbyrås arbeidsmarkedsregioner.
Markedsandel	=	andel klienter revisjonsselskap j har i bransje k dividert på antall selskaper i alt i bransje k. Bransjetilhørighet måles med hovednæringsgrupper.
Nedskriving	=	1 hvis det har vært nedskrivninger av varige driftsmidler og 0 ellers.
NedskrivingF	=	1 hvis det har vært nedskrivninger av finansiell anleggsmidler og 0 ellers.
RegnÅretsSlutt	=	1 hvis regnskapsår er det samme som kalenderåret og 0 ellers.
RÅr<12md	=	1 hvis regnskapsår er mindre enn 12 måneder og 0 ellers.
RÅr>12md		1 hvis regnskapsår er mer enn 12 måneder og 0 ellers.
Tap	=	1 hvis årsresultater er negative i år t, 0 ellers.
TotKapRent	=	totalkapitalens rentabilitet = ordinært resultat før skatt + finanskostnader dividert på gjennomsnittlig sum eiendeler.
VarerKF/Eien	=	Varelager og kundefordringer / sum eiendeler.
År20xx	=	Indikatorvariabel for år. Indikatorvariablene for År20xx =1 når observasjonen er hentet fra år t og 0 ellers. xx = 07, 08, 09, 10, 11 og 12.

Panel B: Variabler bruk i testene for endringer i revisjonskvalitet i tillegg til de som er definert i panel A.

AntMerknad	=	Antall merknader i revisjonsberetningen som ikke er relatert til fortsatt drift og/eller tapt aksjekapital.
BytteRevPartner	=	1 hvis oppdragsansvarlig revisor i år t ikke er det samme som år t-1 og 0 ellers.
GRSSmåForetak	=	1 hvis selskapet bruker NRS 8 God regnskapsskikk for små foretak, 0 ellers.
LnAntKlienter	=	den naturlige logaritmen til antall klienter som oppdragsansvarlig revisor har i år t.
Merknad	=	1 hvis AntMerknad > 0 og 0 ellers.
ProRevH#År2010	=	interaksjonsvariabel mellom ProRevH og År2010.
ProRevH#År2011	=	interaksjonsvariabel mellom ProRevH og År2011.
ProRevH#År2012	=	interaksjonsvariabel mellom ProRevH og År2012.
ProRådH#År2010	=	interaksjonsvariabel mellom ProRådH og År2010.
ProRådH#År2011	=	interaksjonsvariabel mellom ProRådH og År2011.
ProRådH#År2012	=	interaksjonsvariabel mellom ProRådH og År2012.
ProRevH	=	revisjonshonoraret fra klient i til oppdragsansvarlig revisor j i år t prosent av sum honorarer som partner j genererer i år t.
ProRådH	=	rådgivningshonoraret fra klient i til oppdragsansvarlig revisor j i år t prosent av

		sum honorarer som partner j genererer i år t.
UnorRevH	=	unormalt revisjonshonorar estimert ved residualen i likning 3 med LnRevHon som avhengig variabel.
UnorRevH#År2010	=	interaksjonsvariabel mellom unormalt revisjonshonorar og År2010.
UnorRevH#År2011	=	interaksjonsvariabel mellom unormalt revisjonshonorar og År2011.
UnorRevH#År2012	=	interaksjonsvariabel mellom unormalt revisjonshonorar og År2012.
UnorRådH	=	unormalt rådgivningshonorar estimert ved residualen i likning 3 med LnRådHon som avhengig variabel.
UnorRådH#År2010	=	interaksjonsvariabel mellom unormalt rådgivningshonorar og År2010.
UnorRådH#År2011	=	interaksjonsvariabel mellom unormalt rådgivningshonorar og År2011.
UnorRådH#År2012	=	interaksjonsvariabel mellom unormalt rådgivningshonorar og År2012.

10.4 Mål på revisjonskvalitet

Vi skal teste for endringer i sammenhengen mellom revisjonskvalitet og honorarer i årene rundt innføringen av fravalgsordningen. Til det trenger vi mål på revisjonskvalitet. Revisjonskvalitet er en ikke målbar størrelse, og revisjonskvalitet må måles på en indirekte måte. Ulike mål er utviklet og blir brukt i litteraturen (se Knechel et al. 2012, Causholli et al. 2010, Francis 2011 og Sundgren og Svanström 2013). Vi bruker tre mål på revisjonskvalitet:

Det første målet på revisjonskvalitet er *Antall merknader i revisjonsberetningen som ikke er knyttet til økonomiske problemer og som er kodet konsistent over tid, AntMerknad.* AntMerknad angir hvor mange merknader klienten har fått i revisjonsberetningen som ikke er relatert til fortsatt drift og/eller tapt aksjekapital, og som Brønnøysundregisteret har kodet på samme måte i perioden 2006 – 2012. Årsaken til at AntMerknad kan brukes som et mål på revisjonskvaliteten, er at vi kontrollerer for hvor mange merknader selskapet fikk i foregående regnskapsperiode samt selskapets størrelse, risiko og kompleksitet. En signifikant negativ koeffisient på testvariablene innebærer at det unormale honoraret har økt i samme periode som antall merknader har gått ned. Vi utelater presiseringer og forbehold knyttet til økonomiske problemer fra AntMerknad. Konjunkturutviklingen har betydning for hvor mange selskaper som får presiseringer og forbehold om tapt aksjekapital og fortsatt drift, siden svak makroøkonomisk utvikling går sammen med en økning i antall selskaper med økonomiske problemer og konkurser. Vi inkluderer kontroller for bransjer og år i honorarmodellen og i testen, men det kan være vanskelig fullt ut å kontrollere for virkningene av ulik konjunkturutvikling over tid. Vi utelater derfor forbehold og presiseringer som har en nær sammenheng med den generelle makroøkonomiske utviklingen fra beregningen av AntMerknad.

Siden vi skal sammenlikne utviklingen over tid, er det videre grunn til å fokusere på de kodene som Brønnøysundregistrene har brukt på samme måte i testperioden. Koden P100 «Ny revisjonsberetning etter at tidligere beretning er tilbakekalt» ble tatt i bruk i 2010 og vi ekskluderer derfor P100 fra analysen.[77] Det ble også gjort endringer i kodene med virkning fra 24.4.2006, hvilket slår inn for registreringer foretatt etter denne datoen og som for praktiske formål vil gjelde regnskapsåret 2005. Det er usikkert i hvilken grad denne endringen gjør tidsseriesammenlikninger av avvik fra en ren revisjonsberetning problematisk. For å unngå tvil om at omleggingen påvirker resultatene, fokuserer vi på årene 2006 – 2012. Vi har bearbeidet kodene slik at de er sammenliknbare over tid, men det kan være grunn til å være noe varsom ved tolkningen av tallene som måler prosentvise endringer fra 2005 til 2006.

[77] I 2009 var det kun 6 selskaper som fikk koden P100 og det var ingen som fikk koden i årene 2006-2008. I 2010 var det 5 120 selskaper som fikk denne merknaden.

Kvaliteten på revisors arbeid er ikke dikotomisk lav *eller* høy, men noe som går fra lav *til* høy (Francis, 2011). I litteraturen er det likevel vanlig å omtale kvaliteten på revisors arbeid som høy eller lav eller bruke mål på revisjonskvalitet som er farget av høy-lav dikotomien, f.eks. bruken av Big 4 som indikasjon på revisjonsselskaper som leverer god revisjonskvalitet eller indikatorvariabler for om det foreligger merknader i revisjonsberetningen eller ikke.[78] *De to siste målene vi bruker på revisjonskvalitet måler grader av resultatstyring*. Vi bruker to av målene som er forklart i kapittel 8: UnPerK = Unormale Periodiseringer estimert som i Kothari et al. 2005 (jf. modell 1 i kapittel 8), og UnPerS = Unormale Periodiseringer estimert som i Stubben 2010 (jf. modell 4 i kapittel 8). Disse to målene er kontinuerlige, og således i tråd med oppfatningen om at kvaliteten varierer fra høy til lav. Årsaken til at graden av resultatstyring (jf. kapittel 8) kan brukes som et mål på revisjonskvalitet er at god kvalitet på revisjonen vil bidra til å redusere omfanget av regnskapsmanipulasjon. Når revisjonskvaliteten er god vil det derfor gå sammen med lave unormale periodiseringsposter. De to målene er estimert på samme måte som i kapittel 8:

(5) $ACC_{i,t} = \beta_0 + \beta_1 (1/Assets_{i,t-1}) + \beta_2 \Delta REV_{i,t} + \beta_3 PPE_{i,t} + \beta_4 ROA_{i,t} + \varepsilon 5_{i,t}$

(6) $\Delta AR_{i,t} = \beta_0 + \beta_1 \Delta REV_{i,t} + \varepsilon 6_{i,t}$

hvor:

$ACC_{i,t}$	=	Totale periodiseringer målt som endringen i omløpsmidler unntatt endring i bankinnskudd og kontanter redusert for endringen i ikke-rentebærende kortsiktig gjeld redusert for avskrivning og nedskrivning for foretak i, periode t, skalert med totale eiendeler ved tidspunkt t-1.
$\Delta REV_{i,t}$	=	Årlig endring i driftsinntekter i foretak i, periode t, skalert med totale eiendeler ved tidspunkt t-1.
$PPE_{i,t}$	=	Varlige driftsmidler i foretak i, periode t, skalert med totale eiendeler ved tidspunkt t-1.
$ROA_{i,t}$	=	Driftsresultat tillagt finansinntekter i foretak i, periode t, skalert med totale eiendeler ved tidspunkt t-1.
	=	Residual i, periode t.
$\Delta AR_{i,t}$	=	Årlig endring i kundefordringer i foretak i, periode t, skalert med totale eiendeler ved tidspunkt t.
$\varepsilon 5_{i,t}$	=	Residual i, periode t, likning 5.
$\varepsilon 6_{i,t}$	=	Residual i, periode t, likning 6.

For at høyere revisjonskvalitet skal gå sammen med høyere tallverdi, multipliseres absoluttverdien av residualene med -1, dvs. UnPerKi,t = abs($\varepsilon 5_{i,t}$)*(-1) og UnPerSi,t = abs($\varepsilon 6_{i,t}$)*(-1). For nærmere forklaringer på målene på de unormale periodiseringene vises det til kapittel 8.

I litteraturen er det ingen felles oppfatning om hvordan revisjonskvalitet bør måles og hvilke av de tilgjengelige målene som er best. Det første målet, avvik fra en ren revisjonsberetning, har sin fordel ved at det er revisorene selv som bestemmer innholdet. Når revisjonskvaliteten måles med unormale periodiseringsposter, er revisors påvirkning mer indirekte siden det er ledelsen i selskapet som er

[78] Med Big 4 menes de fire store internasjonale revisjonsselskapene Deloitte, EY, KPMG og PwC. I de senere år blir også BDO regnet med blant de store, slik at det blir Big 5.

ansvarlig for årsregnskapet og som har det avgjørende ordet. Dersom revisor er uenig med ledelsen, er revisor henvist til å kommunisere sitt syn gjennom revisjonsberetningen.

10.5 Utvalg og data

Dataene er hentet fra Skatteetaten (selskapenes selvangivelser med vedlegg), CCGR/Experian (regnskapsinformasjon for selskaper som ikke har levert selvangivelsen elektronisk, samt bransjekoder og revisjonsrelaterte variabler for alle selskaper), Proff Forvalt (revisjonsrelaterte variabler og tidspunkt for fravalg), Finanstilsynet (konsesjonsregisteret for revisorer) og Tilsynsrådet for advokatvirksomhet. For nærmere informasjon, se beskrivelsene i kapitlene 2 og 4.

Honorarene for revisjon og rådgivning er viktige for analysene i dette kapitlet siden vi bruker de til å generere testvariablene. Vi har brukt betydelig ressurser på å sikre kvaliteten, og vi har samkjørt informasjon fra Experian og Proff Forvalt for å få best mulig dekning og for å bruke registreringene hos Experian (Proff Forvalt) som sjekk av registreringene hos Proff Forvalt (Experian). En del observasjoner av revisjons- og/eller rådgivningshonorarene er med stor sannsynlighet feil. F.eks. kan samme selskap ha et revisjonshonorar i et år t som er tusen ganger større (mindre) enn i år t-1 eller t+1 eller revisjonshonoraret kan være altfor høyt sammenliknet med sum eiendeler eller driftsinntekter. Vi bruker forskjellige metoder for å korrigere honorarer som er unormale høye eller lave. Metodene tar utgangspunkt i hvor stor avstand revisjonshonoraret i år t er fra selskapets gjennomsnittlige revisjonshonorar eller hvor stort revisjonshonoraret er sammenliknet med sum eiendeler eller sum driftsinntekter. Korreksjonene er beskrevet i kapittel 10.11.

I delkapittel 10.4 nevnte vi en årsak til at tallene som gjelder 2005 og 2006 bør tolkes med varsomhet. En annen årsak til å utvise varsomhet med tolkningen av tallene for 2005 og 2006 er at DnR vedtok tre nye revisjonsstandarder i april 2005 (http://dnrsirk.pdc.no/main.php?seks_id=111083&del-=subsek1). De nye standardene trådte i krav 1.1.2006, men tidligere implementering var tillatt. Dersom revisorene implementerer standardene før 1.1.2006 og gjør nye revisjonshandlinger etter disse nye standardene, f.eks. fordi det kreves en bedre forståelse av foretaket enn tidligere, vil det påvirke revisjonshonoraret for 2005. Venter revisorene til etter 1.1.2006 med implementeringen, vil effekten av å ta i bruk nye standarder komme i årsregnskapet for 2006. Følgelig kan prisveksten fra 2005 til 2006 og fra 2006 til 2007 bli påvirket av de nye standardene. En tredje årsak som tilsier varsomhet er implementeringen av IFRS for børsnoterte selskaper fra 2005. Det kan påvirke revisjonshonoraret for selskaper som tok i bruk IFRS. Det er relativt få selskaper som tok i bruk IFRS eller forenklet IFRS, og det er liten grunn til å tro at det vil påvirke tallene i nevneverdig grad.[79]

Informasjonen om revisjons- og rådgivningshonorarene er hentet fra notene til årsregnskapet. Ikke alle selskaper gir de noteopplysninger som er påkrevd. Finanstilsynet (2011) oppgir inntektene fra lovpålagt revisjon til 6,255 milliarder kroner i 2010. Når vi multipliserer gjennomsnittshonoraret for 2010 med antall selskaper hvor vi har informasjon om innholdet i revisjonsberetningen, får vi en samlet honorarinntekt på 6,145 milliarder kroner. Differansen er altså 110 millioner kroner. Det er rimelig at det blir en differanse siden revisjonsselskaper også får inntekter fra revisjon av selskaper som ikke overholder innsendingsplikten til Regnskapsregisteret og som følgelig ikke er med i vårt utvalg. Det kan også oppstå en differanse fordi periodiseringen av revisjonshonoraret i notene til klientenes årsregnskap

[79] Vieru og Schadenwitz (2010) finner at honoraret for tilleggstjenester økte i forbindelse med implementeringen av IFRS for små og mellomstore finske børsnoterte selskaper, men ikke revisjonshonoraret. DeGeorge, Ferguson og Spear (2012) og Yaacob og Che-Ahmad (2012) finner at revisjonshonoraret økte for børsnoterte selskaper som implementerte IFRS i henholdsvis Australia og Malaysia.

kan avvike fra periodiseringen av inntektene hos revisjonsselskapene.[80] Om dette er hele forklaringen på differansen, er uvisst. Differansen er imidlertid så liten at det er grunn til å vurdere kvaliteten på informasjonen om revisjonshonorert som høy. Det er for øvrig selskapene som har beholdt revisor som er dårligst til å overholde notekravet om å gi informasjon om revisjonshonoraret, se kapittel 4.3.2.

10.6 Presiseringer, forbehold og prisen på revisjonen i perioden 2006 – 2012

10.6.1 Merknader i revisjonsberetningene

Utviklingen i antall selskaper som får merknader i revisjonsberetningen i årene 2006 – 2012 er vist i Tabell 6-1. Panel A viser utviklingen for alle selskaper uavhengig av selskapsform. Panel B1 viser utviklingen for selskaper selskaper som ikke i noen av årene de er inkludert i utvalget har hatt driftsinntekter over 5 millioner kroner (selskapene i panel B1 kalles heretter for små selskaper). Panel B2 viser utviklingen for selskapene i panel B1 som var fravalgskandidater i 2011 og som ikke har foretatt fravalg innen 31.12.2013. Panel C viser utviklingen for alle selskaper som har hatt en omsetning på minst 5 millioner kroner i de årene de er inkludert i utvalget (selskapene i panel C kalles heretter for store selskaper). Panel D viser utviklingen for selskaper som har hatt en omsetning mellom 10 og 60 millioner kroner i de årene de er inkludert i utvalget *og* som er etablert før 2000. Selskapene i panel D kalles heretter for sub-store selskaper, og de er en nærmere avgrenset gruppen av selskapene som inngår i kategorien store selskaper.

I hvert panel er avvikene fra en ren revisjonsberetning fordelt på 5 kategorier (som ikke er gjensidig utelukkende). Merknad fanger opp andre avvik fra en ren revisjonsberetning enn de som skyldes presiseringer/forbehold om tapt aksjekapital og/eller fortsatt drift, eller endringer i Brønnøysundregisterets koding av revisjonsberetningene. FortsDr fanger opp presiseringer og forbehold om fortsatt drift og/eller tapt aksjekapital. Pres fanger opp alle andre former for presiseringer enn de som skyldes presiseringer/forbehold om tapt aksjekapital og/eller fortsatt drift eller endringer i systemet for koding av revisjonsberetningene. Forb fanger opp alle andre former for forbehold enn de som skyldes tapt aksjekapital og/eller fortsatt drift samt negative konklusjoner og konklusjoner om at revisor ikke kan uttale seg. PrLovb fanger opp presiseringer om lovbrudd som er kodet konsistent over tid, dvs. presisering om ulovlige lån, presisering om at årsregnskapet er avlagt for sent og presisering om at skattetrekket ikke er behandlet i samsvar lovens bestemmelser. Merknad, FortsDr, Forb, Pres og Lovbr er alle indikatorvariabler som antar verdien 1 hvis det foreligger avvik fra en ren beretning som skal fanges opp av variablene og 0 ellers.

[80] Hos revisjonsselskapet vil inntekten fra revisjonen av klientens regnskap for år t bli inntektsført det året arbeidet utføres. I følge Huneide, Pedersen, Schwencke og Haugen (2012 s. 568) kan utgiftene til revisjon av årsregnskapet i år t som utføres i år t+1 kostnadsføres av revisjonsklienten i år t+1. Når det gjelder opplysningene om revisjonshonoraret i notene, bør selskapene opplyse om honorarene knyttet til revisjonen av årsregnskapet som notene er koblet til siden det gir best sammenstilling av inntekter og kostnader.

Tabell 10-2: Merknader i revisjonsberetningen

Panel A: Alle selskaper (= alle selskaper som har revisjonsplikt uavhengig av selskapsform)

	Antall	*Gjsn andel revisjonsberetninger med:*					*%-vis endring i andel rev.ber. med:*				
År	*RevBer*	*Merknad*	*Pres*	*Forb*	*FortsDr*	*PrLovb*	*Merknad*	*Pres*	*Forb*	*FortsDr*	*PrLovb*
2006	216 001	0,172	0,166	0,020	0,097	0,120	10,3 %	9,9 %	0,0 %	-5,8 %	12,1 %
2007	229 031	0,178	0,172	0,021	0,096	0,122	3,5 %	3,6 %	5,0 %	-1,0 %	1,7 %
2008	240 374	0,186	0,181	0,016	0,107	0,126	4,5 %	5,2 %	-23,8 %	11,5 %	3,3 %
2009	243 792	0,174	0,170	0,016	0,099	0,116	-6,5 %	-6,1 %	0,0 %	-7,5 %	-7,9 %
2010	247 599	0,174	0,171	0,012	0,072	0,109	0,0 %	0,6 %	-25,0 %	-27,3 %	-6,0 %
2011	216 749	0,155	0,153	0,009	0,043	0,097	-10,9 %	-10,5 %	-25,0 %	-40,3 %	-11,0 %
2012	205 019	0,117	0,116	0,004	0,030	0,082	-24,5 %	-24,2 %	-55,6 %	-30,2 %	-15,5 %

Panel B1: Små selskaper (= selskaper med driftsinntekter under 5 millioner kroner per år de er inkludert i utvalget)

	Antall	*Gjsn andel revisjonsberetninger med:*					*%-vis endring i andel rev.ber. med:*				
År	*RevBer*	*Merknad*	*Pres*	*Forb*	*FortsDr*	*PrLovb*	*Merknad*	*Pres*	*Forb*	*FortsDr*	*PrLovb*
2006	179 973	0,184	0,178	0,020	0,109	0,128	10,2 %	10,6 %	-4,8 %	-9,2 %	12,3 %
2007	193 351	0,191	0,184	0,022	0,107	0,130	3,8 %	3,4 %	10,0 %	-1,8 %	1,6 %
2008	204 806	0,198	0,193	0,016	0,118	0,135	3,7 %	4,9 %	-27,3 %	10,3 %	3,8 %
2009	208 653	0,185	0,180	0,016	0,109	0,123	-6,6 %	-6,7 %	0,0 %	-7,6 %	-8,9 %
2010	212 707	0,186	0,182	0,013	0,078	0,115	0,5 %	1,1 %	-18,8 %	-28,4 %	-6,5 %
2011	176 855	0,170	0,168	0,010	0,050	0,106	-8,6 %	-7,7 %	-23,1 %	-35,9 %	-7,8 %
2012	164 815	0,126	0,125	0,004	0,034	0,088	-25,9 %	-25,6 %	-60,0 %	-32,0 %	-17,0 %

Panel B2: Små selskaper (jf. B1) som er fravalgskandidater i 2011 og som har beholdt revisor per 31.12.2013

	Antall	*Gjsn andel revisjonsberetninger med:*					*%-vis endring i andel rev.ber. med:*				
År	*RevBer*	*Merknad*	*Pres*	*Forb*	*FortsDr*	*PrLovb*	*Merknad*	*Pres*	*Forb*	*FortsDr*	*PrLovb*
2006	25 259	0,168	0,163	0,016	0,104	0,127	11,3 %	10,9 %	0,0 %	-5,5 %	15,5 %
2007	28 202	0,174	0,168	0,018	0,104	0,131	3,6 %	3,1 %	12,5 %	0,0 %	3,1 %
2008	30 837	0,191	0,187	0,013	0,129	0,144	9,8 %	11,3 %	-27,8 %	24,0 %	9,9 %
2009	33 025	0,193	0,189	0,015	0,130	0,145	1,0 %	1,1 %	15,4 %	0,8 %	0,7 %
2010	35 869	0,192	0,189	0,011	0,099	0,146	-0,5 %	0,0 %	-26,7 %	-23,8 %	0,7 %
2011	41 583	0,184	0,182	0,011	0,089	0,142	-4,2 %	-3,7 %	0,0 %	-10,1 %	-2,7 %
2012	35 866	0,172	0,170	0,005	0,066	0,130	-6,5 %	-6,6 %	-54,5 %	-25,8 %	-8,5 %

Panel C1: Store selskaper (= selskaper med minimum driftsinntekter per år på 5 millioner kroner i de årene de er inkludert i utvalget)

	Antall	*Gjsn andel revisjonsberetninger med:*					*%-vis endring i andel rev.ber. med:*				
År	*RevBer*	*Merknad*	*Pres*	*Forb*	*FortsDr*	*PrLovb*	*Merknad*	*Pres*	*Forb*	*FortsDr*	*PrLovb*
2006	36 001	0,110	0,105	0,017	0,051	0,079	0,9 %	1,0 %	13,3 %	-16,4 %	2,6 %
2007	35 665	0,112	0,105	0,018	0,045	0,076	1,8 %	0,0 %	5,9 %	-11,8 %	-3,8 %
2008	35 550	0,118	0,113	0,013	0,052	0,080	5,4 %	7,6 %	-27,8 %	15,6 %	5,3 %
2009	35 121	0,111	0,107	0,013	0,048	0,075	-5,9 %	-5,3 %	0,0 %	-7,7 %	-6,3 %
2010	34 885	0,103	0,101	0,009	0,037	0,069	-7,2 %	-5,6 %	-30,8 %	-22,9 %	-8,0 %
2011	34 991	0,098	0,096	0,007	0,036	0,064	-4,9 %	-5,0 %	-22,2 %	-2,7 %	-7,2 %
2012	35 037	0,089	0,088	0,003	0,034	0,062	-9,2 %	-8,3 %	-57,1 %	-5,6 %	-3,1 %

Panel D: Sub-store selskaper (= selskaper med årlige driftsinntekter mellom 10 og 60 millioner kroner i de årene de er inkludert i utvalget) **som er etablert før 1.1.2000.**

	Antall	*Gjsn andel revisjonsberetninger med:*					*%-vis endring i andel rev.ber. med:*				
År	*RevBer*	*Merknad*	*Pres*	*Forb*	*FortsDr*	*PrLovb*	*Merknad*	*Pres*	*Forb*	*FortsDr*	*PrLovb*
2006	12 797	0,087	0,081	0,013	0,034	0,060	6,1 %	2,5 %	18,2 %	-15,0 %	7,1 %
2007	12 411	0,090	0,083	0,015	0,031	0,060	3,4 %	2,5 %	15,4 %	-8,8 %	0,0 %
2008	12 114	0,094	0,089	0,010	0,037	0,062	4,4 %	7,2 %	-33,3 %	19,4 %	3,3 %
2009	11 774	0,085	0,081	0,010	0,032	0,055	-9,6 %	-9,0 %	0,0 %	-13,5 %	-11,3 %
2010	11 454	0,080	0,078	0,006	0,026	0,053	-5,9 %	-3,7 %	-40,0 %	-18,8 %	-3,6 %
2011	11 169	0,072	0,070	0,005	0,023	0,047	-10,0 %	-10,3 %	-16,7 %	-11,5 %	-11,3 %
2012	10 932	0,067	0,066	0,002	0,025	0,044	-6,9 %	-5,7 %	-60,0 %	8,7 %	-6,4 %
Sum	95 828	0,083	0,079	0,009	0,031	0,055					

Note: Tabellen viser antall selskaper uansett selskapsform hvor det foreligger revisjonsberetning i årene 2006-2012 (AntRevBer), andelen av årsrapportene som har merknader i revisjonsberetningen og den årlige endringen i andelen som har merknader. RevBer = 1 hvis det foreligger revisjonsberetning og 0 ellers. Merknad = 1 hvis selskapet har andre merknader (forbehold, presiseringer, negative konklusjoner) enn presiseringer og forbehold

knyttet til fortsatt drift og tapt egenkapital og 0 ellers. Pres = 1 hvis selskapet har andre presiseringer enn presiseringer knyttet til fortsatt drift og tapt egenkapital og 0 ellers. Forb = 1 hvis selskapet har andre forbehold enn forbehold knyttet til fortsatt drift og tapt egenkapital og 0 ellers. FortsDr = 1 hvis selskapet har presiseringer eller forbehold knyttet til fortsatt drift og 0 ellers. PrLovb = 1 hvis selskapet har en eller flere presiseringer knyttet til lovbrudd i form av ulovlige lån til aksjonær eller andre nærstående, brudd på bestemmelsene om skattetrekk og 0 ellers.

Utviklingen i Tabell 6-1 er interessant: I samtlige paneler og samtlige kategorier unntatt PrLovbr i panel B2 og FortsDr i panel D er avvikene fra en ren beretning lavest i 2012. De to mest interessante panelene er B2 og D. Utvalget i B2 består av fravalgskandidatene i 2011 som ikke hadde valgt bort revisor innen 31.12.2013 og som i årene 2005 – 2012 aldri har hatt driftsinntekter over 5 million kroner. Panel B2 følger derfor samme fravalgskandidatene over tid (ulikt etableringstidspunkt og avviklinger i 2012 forklarer variasjonen i N over tid). I panel D er alle selskaper etablert før 1.1.2000 og de har omsetning mellom 10 og 60 millioner kroner i årene 2005 – 2012. Følgelig viser panel D utviklingen til relativt store selskaper med stabil omsetning som har vist seg levedyktige over tid.

I panel B2 ser vi at avvikene fra en ren beretning som fanges opp av Merknad var på det høyeste i 2009, hvor 19,3 prosent av selskapene hadde slike avvik. Deretter har andelen avtatt hvert år og i 2012 er det 17,2 prosent av selskapene som har slike avvik. For presiseringene som er inkludert i Pres er andelen den sammen i 2009 og 2010, og lik 18,9 prosent. I 2011 og 2012 falt andelen, og den endte på 17 prosent i 2012. Andelen av selskaper med forbehold som fanges opp av Forb var på det høyeste i 2007 og klart lavest i 2012. Forbehold og presiseringer om fortsatt drift (FortsDr) var på det høyeste i 2009 og lavest i 2012, men denne nedgangen er ikke urimelig gitt periodens økonomiske utvikling. Krisene i det banksektoren, som starten i 2007 og forverret seg i 2008, skapte sjokkbølger i det finansielle systemet og fikk store ringvirkninger for den økonomiske utviklingen i en rekke land. Også Norge ble påvirket, men i langt mindre grad enn i andre land. Utviklingen i BNP og hovedindeksen på Oslo Børs er vist i Figur 10-1. Når det går dårlig med makroøkonomen og børsene faller, er det ikke urimelig at flere selskaper får økonomiske problemer. En økningen i bruken av fortsatt drift-merknader i 2008 og 2009 og en nedgangen i årene etter i takt med at økonomien bedrer seg, er derfor hva man kan forvente.

Figur 10-1: Tre indikatorer på økonomisk utviklingen i Norge i perioden 2006-2012

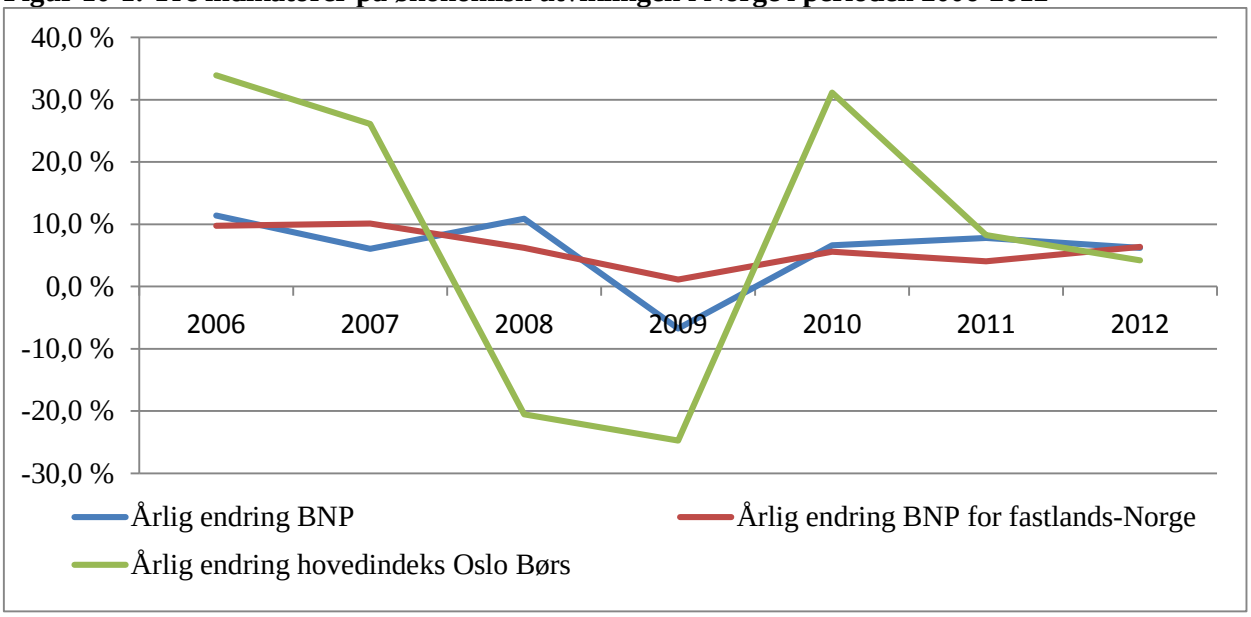

Note: Grafen bygger på statistikk fra Statistisk Sentralbyrå og Oslo Børs.

Når det gjelder presiseringene om lovbruddene som er kodet på samme måte over tid (PrLovbr), var de på det høyeste i 2010 og nest lavest i 2012. Laveste frekvens av LovBr var i 2007. Ser vi på utviklingen i hver av de tre lovbruddene som blir fanget opp av LovBr (resultatene er ikke tabulert), er andelene lavere i 2012 enn i årene 2009 og 2010.

I panel D (sub-store selskaper) er toppunktene for avvikene fra en ren revisjonsberetning i 2008 med unntak av Forb, som har toppunktet i 2007. I de etterfølgende årene har andelene som får avvik avtatt, slik at vi med ett unntak har «all time low» i avvik fra en ren beretning i 2012. Unntaket gjelder FortsDr hvor færre selskaper har presisering/forbehold om fortsatt drift/tapt aksjekapital i 2011 enn i 2012, men som nevnt over er det den genrelle bedringen i økonomien som forklarer reduksjonen i ForsDr.

Forskningsspørsmål 1 spør om andelen som får merknader er lavere i årene rundt innføringen av fravalgsordningen enn i årene før. Utviklingen i den deskriptive statistikken tyder på at det er tilfelle. Resultatene fra en formell test av om at andelen av selskaper som får merknader i revisjonsberetningen i årene 2007 – 2009 er den samme som i årene 2010 – 2012 for de to mest relevante delutvalgene er vist i Tabell 10-3. For fravalgskandidatene i 2011 (se panel B2) er svaret noe blandet, siden det ikke er forskjell i Pres og PrLovbr (det er relativt stor overlapp i kategoriene Pres og LovBr siden de tre lovbruddene i PrLov også inngår i Pres). Det er imidlertid klart færre som får merknader i beretningen når vi ser på samlekategorien Merknad og bruken av forbehold (Forb). Det er også forskjell i FortsDr, men forskjellen her kan skyldes den makroøkonomiske utviklingen. Hvis vi krever at selskapene i panel B2 skal ha levert årsregnskap til Brønnøysundregisteret hvert år i perioden 2004 – 2012, dvs. at vi undersøker de samme selskapene i de to periodene, er bildet entydig: For alle typer avvik fra en ren revisjonsberetning har andelen som får merknader gått ned. For de sub-store selskapene er forskjellen signifikant i alle kategorier og andelen som får merknader har avtatt (jf. panel D og D+9år). Tilsvarende tester for alle store selskaper (jf. panel C i Tabell 6-1) gir samme resultat som for de sub-store selskapene. Vi konkluderer derfor med at svaret på spørsmål Sp_1 er ja for de selskaper som ligger over terskelverdiene og et delvis ja for fravalgskandidatene som ikke har benyttet muligheten til å velge bort revisor, men «delvis»-svaret skyldes tilførsel/avgang av små selskaper. Holder vi utvalget av små fravalgskandidater konstant, får disse færre merknader enn tidligere.

Tabell 10-3: Andelstester for lik andeler med selskaper som får avvik fra en ren revisjonsberetning i 2007-2009 og 2010-2012

	Panel B2				**Panel D**			
	2007-2009	*2010-2012*	*z-verdi*		*2007-2009*	*2010-2012*	*z-verdi*	
Merkn	0,187	0,183	2,35	**	0,089	0,073	7,78	***
Pres	0,182	0,181	0,92		0,085	0,071	6,46	***
Forb	0,015	0,009	12,75	***	0,114	0,004	10,11	***
FortsDr	0,122	0,089	24,39	***	0,033	0,025	6,86	***
PrLov	0,140	0,139	0,71		0,059	0,048	6,49	***

	Panel B2+9År				**Panel D+9år**			
	2007-2009	*2010-2012*	*z-verdi*		*2007-2009*	*2010-2012*	*z-verdi*	
Merkn	0,208	0,186	8,18	***	0,080	0,071	4,19	***
Pres	0,203	0,183	7,16	***	0,076	0,069	2,98	***
Forb	0,018	0,009	11,50	***	0,011	0,005	8,41	***
FortsDr	0,151	0,094	21,89	***	0,028	0,026	1,11	
PrLov	0,155	0,143	4,18	***	0,060	0,052	4,27	***

Note: Panel B2 gjelder små selskaper med omsetning under 5 millioner kroner i de årene de finnes i utvalget, som er fravalgskandidater i 2011 og som har beholdt revisor per 31.12.2013, jf. B2 i Tabell 6-1. Panel D gjelder sub-store selskaper som er etablert før 1.1.2000, jf. D i Tabell 6-1. Panel B2+9År (D+9År) er selskapene i B2 (D) med tilleggskrav om at de må ha sendt inn årsregnskapet til Brønnøysundregisteret i alle årene i perioden 2004-2012

(som er 9 år). I hvert panel vises andelene som har fått avvik fra en ren revisjonsberetning og z-verdien fra en andelstest om like andeler i de to periodene. I panel B2 er det 92 064 observasjoner i perioden 2007-2009 og 113 318 observasjoner i perioden 2010 – 2012. I panel D er utvalget 36 299 observasjonn er i perioden 2007-2009 og 33 556 observasjoner i i perioden 2010 – 2012. * (**) [***] indikerer signifikant forskjell med et signifikansnivå på 0,1 (0,05) [0,001], tosidige tester.

10.6.2 Utviklingen i honorarene for revisjon og rådgivning

Tabell 10-4 viser utviklingen i honorarer for revisjon og rådgivning i årene 2005 – 2012 (2005 tas med fordi det blir lettere å forstå utviklingen i starten av perioden). Honorarene er omregnet til kroneverdien i 2012 ved hjelp av konsumprisindeksen. I hvert panel vises antall observasjoner hvor vi har informasjon om revisjonshonoraret (N1), gjennomsnittlig og median revisjonshonorar i faste kroner, årlig prosentvis vekst (dvs. realprisvekst) i henholdsvis gjennomsnittlig og median revisjonshonorar, antall observasjoner hvor vi har opplysninger om rådgivningshonoraret (N2) og gjennomsnittlig og median rådgivningshonorar.[81] I teksten diskuteres kun utviklingen i revisjonshonoraret.

Når man skal vurdere utviklingen i Panel A i Tabell 10-4, er det viktig å ta i betraktning at det ble etablert en rekke nye aksjeselskaper i 2005 – 2007 på grunn av skattereformen (se utviklingen i N). Disse er små, og vil følgelig ha et lavt revisjonshonorar. Når disse tas med i beregningen vil gjennomsnittshonoraret og medianhonoraret avta fra 2005 til 2006 og fra 2005/2006 til 2007/2007 (første regnskapsår kan være inntil 18 måneder, slik at en del av de nyetablerte selskapene først kommer inn i beregningsgrunnlaget i 2007 og 2008). I perioden 2008 – 2011 er antall selskaper relativt stabilt og gjennomsnittshonoraret ligger stabilt på litt over kroner 25 000. Medianen er også stabil. I årene 2011 og 2012 faller antall observasjoner og vi får en kraftig økning i honorarene. Økningen i honorarene er helt naturlig siden fravalgselskapene er små og har lave honorarer. Når disse ikke lenger inngår i beregningsgrunnlaget, må gjennomsnittet og medianen øke. Det er verdt å merke seg at selv om 43 900 valgte bort revisor i 2011, er nedgangen i N fra 2010 til 2011 på vel 2 000 selskaper. Mange selskaper som valgte bort revisor i 2011 betalte derfor revisjonshonorar i 2011. Hovedårsakene ligger i hvordan selskapene og deres revisorer periodiserer revisjonshonorarene i notene (jf. over) og at de fleste selskaper foretok fravalg på slutten av året (jf. kapittel 2 og Tabell 2-8). Revisorene kan ha startet revisjonen av 2011-regnskapet før fravalget fant sted, og dermed fakturere selskapet for arbeidet. De øvrige panelene i Tabell 10-4 er mer interessante enn panel A.

Tabell 10-4: Utviklingen i gjennomsnittlig og median honorar i kroner 1 000 for revisjon og rådgivning i årene 2005-2012 for alle revisjonspliktige selskaper som har overholdt kravet til å informere om revisjonshonoraret i notene til årsregnskapet. Honorarene er omregnet til kroneverdien i 2012 ved hjelp av konsumprisindeksen.

Panel A: Alle selskaper (= alle selskaper som har revisjonsplikt uavhengig av selskapsform)

	Revisjonshonorar			*%-vis endring i*		*Rådgivningshonorar*			*%-vis endring i*	
År	*N1*	*Gjsn.*	*Med*	*GjsnRevH*	*MedRevH*	*N2*	*Gjsn*	*Med*	*GjsnRådH*	*MedRådH*
2005	155 208	25,6	13,7			172 541	9,4	0,0		
2006	179 568	24,6	12,3	-3,90 %	-10,40 %	199 810	9,8	0,0	4,3	#DIV/0!
2007	195 978	25,3	13,3	2,56 %	8,30 %	135 179	14,8	5,5	51,0	#DIV/0!
2008	207 297	25,6	12,8	1,43 %	-3,70 %	125 610	14,7	5,3	-0,7	-3,6
2009	213 437	25,7	13,6	0,43 %	6,10 %	125 680	14,8	5,2	0,7	-1,9
2010	216 134	25,3	13,3	-1,56 %	-2,40 %	124 833	15,0	6,1	1,4	17,3

[81] I regresjonsanalysen forutsetter vi at selskaper som ikke har gitt opplysninger om rådgivningshonoraret, men som har opplyst hva revisjonshonoraret er, har et rådgivningshonorar på kroner null. I denne tabellen inkluderes kun selskaper som har opplyst om rådgivningshonoraret (enten det er null eller større). Dersom vi forutsetter at rådgivningshonoraret er null der hvor informasjon mangler, men hvor informasjon om revisjonshonoraret foreligger, vil gjennomsnittsverdien og medianen avta.

2011	214 149	25,3	13,1	-0,20 %	-1,20 %	121 532	15,9	6,1	6,0	0,0
2012	159 684	29,9	16,0	18,44 %	22,10 %	107 796	18,3	6,0	15,1	-1,6

Panel B1: Små selskaper (= selskaper med maksimum driftsinntekter på 5 millioner kroner per år i de årene de er inkludert i utvalget)

	Revisjonshonorar			*%-vis endring i*		*Rådgivningshonorar*			*%-vis endring i*	
År	*N1*	*Gjsn.*	*Med*	*GjsnRevH*	*MedRevH*	*N2*	*Gjsn*	*Med*	*GjsnRådH*	*MedRådH*
2005	119 796	15,8	11,4			136 987	5,6	0,0		
2006	144 384	15,0	10,1	-4,88 %	-12,00 %	164 458	5,8	0,0	3,6	#DIV/0!
2007	161 155	16,1	11,1	7,13 %	10,20 %	107 547	9,7	4,4	67,2	#DIV/0!
2008	172 571	16,3	10,7	1,43 %	-3,70 %	98 429	9,7	4,3	0,0	-2,3
2009	178 990	16,6	11,5	1,84 %	7,80 %	98 502	9,9	5,2	2,1	20,9
2010	181 969	16,7	11,2	0,30 %	-2,40 %	97 598	10,1	5,1	2,0	-1,9
2011	180 088	16,6	11,1	-0,48 %	-1,20 %	94 312	10,9	5,0	7,9	-2,0
2012	127 320	19,4	13,0	17,20 %	17,30 %	81 404	13,1	6,0	20,2	20,0

Panel B2: Små selskaper (jf. B1) som er fravalgskandidater i 2011 og som har beholdet revisor per 31.12.2013

	Revisjonshonorar			*%-vis endring i*		*Rådgivningshonorar*			*%-vis endring i*	
År	*N1*	*Gjsn.*	*Med*	*GjsnRevH*	*MedRevH*	*N2*	*Gjsn*	*Med*	*GjsnRådH*	*MedRådH*
2005	16 210	13,5	10,3			29 865	3,3	0,0		
2006	21 262	11,8	10,1	-10,04 %	-2,10 %	23 020	4,3	1,1	30,3	#DIV/0!
2007	24 930	12,4	10,0	4,48 %	-0,80 %	16 708	6,7	5,5	55,8	400,0
2008	28 029	12,4	9,6	0,32 %	-3,60 %	15 540	6,5	5,3	-3,0	-3,6
2009	30 509	12,6	10,5	1,37 %	8,70 %	16 453	6,6	5,2	1,5	-1,9
2010	32 813	12,7	10,2	0,80 %	-2,40 %	18 136	6,4	5,1	-3,0	-1,9
2011	34 660	12,3	10,1	-3,00 %	-1,20 %	19 597	6,7	5,0	4,7	-2,0
2012	33 206	12,9	10,0	4,64 %	-0,80 %	18 224	7,1	6,0	6,0	20,0

Panel C: Store selskaper (= selskaper med minimum driftsinntekter per år på 5 millioner kroner i de årene de er inkludert i utvalget)

	Revisjonshonorar			*%-vis endring i*		*Rådgivningshonorar*			*%-vis endring i*	
År	*N1*	*Gjsn.*	*Med*	*GjsnRevH*	*MedRevH*	*N2*	*Gjsn*	*Med*	*GjsnRådH*	*MedRådH*
2005	35 399	59,0	30,8			35 540	24,2	8,0		
2006	35 183	64,1	32,4	8,70 %	5,10 %	35 352	28,5	7,8	17,8	-2,5
2007	34 820	67,7	35,5	5,66 %	9,50 %	27 629	34,7	11,1	21,8	42,3
2008	34 722	71,9	37,4	6,16 %	5,40 %	27 178	32,9	10,7	-5,2	-3,6
2009	34 445	73,1	37,6	1,71 %	0,70 %	27 176	32,5	11,5	-1,2	7,5
2010	34 165	71,5	37,8	-2,20 %	0,30 %	27 235	32,6	11,2	0,3	-2,6
2011	34 060	71,3	37,3	-0,27 %	-1,20 %	27 217	33,3	11,1	2,1	-0,9
2012	32 355	71,3	38,0	-0,03 %	1,90 %	26 373	34,5	11,0	3,6	-0,9

Panel D: Sub-store selskaper (= selskaper med årlige driftsinntekter mellom 10 og 60 millioner kroner) **som er etablert før 1.1.2000**

	Revisjonshonorar			*%-vis endring i*		*Rådgivningshonorar*			*%-vis endring i*	
År	*N1*	*Gjsn.*	*Med*	*GjsnRevH*	*MedRevH*	*N2*	*Gjsn*	*Med*	*GjsnRådH*	*MedRådH*
2005	12 995	48,2	36,5			12 940	19,2	9,1		
2006	12 661	51,2	38,0	6,22 %	3,90 %	12 616	21,0	10,1	9,4	11,0
2007	12 274	55,3	41,0	7,89 %	8,00 %	9 928	26,0	13,3	23,8	31,7
2008	12 005	59,1	43,8	6,93 %	6,80 %	9 578	26,1	12,8	0,4	-3,8
2009	11 676	60,9	44,3	3,13 %	1,30 %	9 424	26,4	12,5	1,1	-2,3
2010	11 360	60,4	44,9	-0,87 %	1,30 %	9 291	27,0	13,3	2,3	6,4
2011	11 071	60,8	45,4	0,65 %	1,00 %	9 075	28,4	13,1	5,2	-1,5
2012	10 225	61,2	46,0	0,61 %	1,40 %	8 515	28,0	13,0	-1,4	-0,8

Note: Tabellen viser utviklingen i gjennomsnittlig (Gjsn) og median (Med) revisjonshonorar og honorar for rådgivning i årene 2006-2012. N1 og N2 viser henholdsvis antall observasjoner hvor det foreligger informasjon om revisjonshonoraret og rådgivningshonoraret og hvor det i tillegg foreligger en revisjonsberetning. Revisjonshonoraret og rådgivningshonoraret er uttrykt i kroner 1000 og omregnet til kroneverdien i 2012 ved hjelp av konsumprisindeksen.

Panel B1 og B2 i Tabell 10-4 gjelder begge små selskaper. Panel B1 inkluderer alle selskaper som ikke har hatt mer enn 5 millioner kroner i omsetning i de årene de er inkludert i utvalget. Panel B2 er et

delutvalg av B1 og inkluderer kun selskapene som i tillegg er definert som fravalgskandidater i 2011 og som ikke har valgt bort revisor per 31.12.2013. F.eks. er morselskaper og datterselskaper samt selskaper under tilsyn av Finanstilsynet med lav omsetning inkludert i B1, men ikke i B2. Sammenliknes utviklingen i 2007, 2008 og 2009 med de tre årene 2010 – 2012, er det klart at prisene er blitt påvirket. Veksten i gjennomsnittshonoraret for selskapene i B1 var 0,3 prosent fra 2009 – 2010, -0,5 prosent fra 2010 til 2011 og +17,2 prosent fra 2011 til 2012. Det er tydelig at revisorene priset revisjonen forsiktig i 2010 og 2011. Det kan se ut som revisorene «tok igjen det tapte» i 2011 siden gjennomsnittshonoraret steg med 17,2 prosent. Man må imidlertid, som i panel A, ta i betraktning at de små selskapene som valgte bort revisor er mindre enn de små selskapene som beholdt revisor. Deler av effekten fra 2011 til 2012 skyldes derfor størrelseseffekter: I 2012 er andel av relativt sett store selskaper høyere, og følgelig vil revisjonshonoraret også være høyere. Panel B2 gir grunnlag for en mer reell sammenlikning fordi utvalget er definert ved at selskapet i tillegg til å ha lav omsetning er definert som en fravalgskandidat i 2011. Vi ser at prisen på revisjonen gikk kraftig ned i årene 2010 og 2011 (med en årlig vekst på henholdsvis 0,8 og -3,2 prosentpoeng), og at økningen var relativt stor i 2012 (+ 4,7 prosentpoeng utover endringen i konsumprisindeksen). Medianen til årlig endring i revisorhonoraret viser imidlertid et prispress i de tre årene 2010, 2011 og 2012, og prisen på revisjonen har reelt sett gått ned.

Panel C viser utviklingen i revisjons- og rådgivningshonorarene for alle store selskaper (definert som selskaper som har hatt minst 5 millioner kroner i omsetning per år i de årene de er inkludert i utvalget). Panel D viser tilsvarende for sub-store selskapene som ble etablert før 1.1.2000 og som har hatt en omsetning mellom 10 og 60 millioner kroner i de årene de er med i utvalgsperioden 2005 – 2012. I begge paneler er budskapet det samme: I faste kroner steg revisjonshonoraret med mellom 5,6 og 8,7 prosentpoeng i årene 2006, 2007 og 2008. I 2009 var prisveksten 1,7 prosent når vi ser alle selskaper under ett og 3,1 prosent når vi ser på de sub-store selskapene. I 2010, 2011 og 2012 er prisveksten negativ for alle store selskapene (panel C). For de sub-store selskapene er prisveksten negativ i 2010 og svakt positiv i 2011 og 2012 (med en vekst på 0,6 prosentpoeng per år). Også målt ved medianen er det et tydelig taktskifte i prisveksten i 2009: Fra høy i årene før 2010 til lav og sågar negativ etter 2010. Selv om vi ikke kan trekke sikre årsak-virkning slutninger basert på deskriptiv statistikk, er det tydelig at prisutviklingen i revisjonsmarkedet har skiftet takt.

Vi får ytterligere indikasjoner på et taktskiftet i prisveksten når vi analyserer selskaper som i hvert av årene 2004 – 2012 har sendt årsregnskapet til Regnskapskapsregisteret. Vi sammenlikner altså utviklingen i revisjonshonorarene for de samme selskapene. Dermed er det grunn til å tro at omfanget av revsjonstjenestene er om lag det samme, kanskje med unntak av 20065/2006 hvor nye revisjonsstandarder ble tatt i bruk. Den gjennomsnittlige realprisveksten i revisjonshonoraret vises i Tabell 10-5 og for å lette sammenlikningen gjengis tallene fra Tabell 10-4. For de mest relevante panelene (B2+9år, C+9År og D+9År) lå realprisveksten mellom -1,1 til 0,7 prosentpoeng i årene rundt innføringen av fravalgsordningen mens den lå mellom 2 og 6 prosentpoeng i årene 2006 – 2009.

Tabell 10-5: Årlig prosentvis prisvekst i gjennomsnittlig revisjonshonorar for selskapene i Tabell 10-4 med og uten tilleggskrav om at selskapene må ha overholdt innsendingsplikten til Brønnøysund i hvert av årene 2004 – 2012 (9 år).

År \ Utvalg	*A*	*A + 9år*	*B1*	*B1+9år*	*B2*	*B2+9år*	*C*	*C+9år*	*D*	*D+9år*
2006	-3,9	6,0	-4,9	3,6	-10,0	1,7	8,7	8,4	6,2	5,5
2007	2,6	7,8	7,1	8,0	4,5	5,6	5,7	7,9	7,9	8,5
2008	1,4	3,8	1,4	2,0	0,3	0,6	6,2	5,5	6,9	5,7
2009	0,4	1,4	1,8	-1,7	1,4	0,3	1,7	4,0	3,1	4,1
2010	-1,6	-1,9	0,3	-0,9	0,8	-1,6	-2,2	-2,7	-0,9	-1,6
2011	-0,2	0,7	-0,5	-1,9	-3,0	-4,0	-0,3	0,8	0,6	1,3
2012	18,4	16,2	17,2	11,4	4,6	2,2	0,0	2,8	0,6	2,5
Gjsn 2006-2009	0,1	4,7	1,4	3,0	-1,0	2,0	5,6	6,4	6,0	5,9
Gjsn 2010-2012	5,6	5,0	5,7	2,9	0,8	-1,1	-0,8	0,3	0,1	0,7

Note: Tabellen viser gjennomsnittlig årlig endring i gjennomsnittlig årlig revisjonshonorar i faste 2012-kroner for selskapene i Tabell 10-4 (panelene A, B1, B2, C og D) og når det i tillegg kreves at selskapene skal ha overholdt innsendingsplikten for årsregnskapet til Brønnøysundregisteret i hvert av årene 2004 til og med 2012 (panelene A+9År, B1+9År, B2+9år, C+9år og D+9år). Antall observasjoner i utvalgene A, B1, B2, C og D fremgår av Tabell 10-4. Antall observasjoner per år i er 76 132 i A+9år, 50 652 i B1+9år, 13 576 i B2+9år, 25 480 i C+9år og 9 670 i D+9år.

I Tabell 10-4 og Tabell 10-5 beregnes prisveksten ved at vi først beregner gjennomsnittlig (median) honorar per år, for så å beregne årlig endring ut fra disse gjennomsnittsverdiene (medianene). En alternativ fremgangsmåte er å først å beregne årlig prisvekst per selskap og deretter beregne gjennomsnittlig (median) årlig prisendring med utgangspunkt i prisendringene som observeres for hvert selskap. Den sistnevnte metoden har sin fordel i at honoraret i år t relateres til honoraret for samme selskap i år t-1. Ulempen er at gjennomsnittene i større grad kan bli påvirket av ekstreme observasjoner. I Tabell 10-6 bruker vi den sistnevnte fremgangsmåten, men winsorizer fordelingen med 2 prosent i hver hale for å redusere effektene av ekstreme observasjoner.[82] Vi bruker T-tester for å teste for lik gjennomsnittlig prisvekst i de to periodene 2007 – 2009 og 2010 – 2012. I tillegg bruker vi mediantesten for test av lik median i de to periodene, og median-testen er ikke påvirket av ekstreme observasjoner. Vi bruker også Wilcoxon rank-sum test for å teste om fordelingen til prisendringene i de to periodene kan være trukket fra den samme populasjonen. Alle tre testene gir svært signifikante utslag, hvilket innebærer at det er signifikante forskjeller i gjennomsnitts- og medianverdien for prisveksten mellom de to periodene. T- og Wilcoxon-testene oppsummeres i Tabell 10-6.[83]

Tabell 10-6: Tester for lik årlig endring i revisjonshonorarene i periodene 2007-2009 og 2010-2012

	2007-2009			*2010-2012*			*Forskjell i*		*T-test for*	*Wilcoxon*
Utvalg	*N*	*Gjsn*	*Median*	*N*	*Gjsn*	*Median*	*Gjsn*	*Median*	*likt gjsn*	*rank-sum*
A	545 378	23,75	2,77	505 253	15,19	-0,76	-8,56	-3,53	66,04#	53,47#
B1	445 374	25,18	2,21	408 252	16,28	-0,76	-8,90	-2,97	59,72#	52,80#
B2	73 259	22,08	-0,76	92 359	14,42	-0,76	-7,66	0,00	23,84#	22,25#
C	100 003	17,35	3,75	97 000	10,58	0,38	-6,77	-3,37	27,64#	23,00#
D	35 529	14,35	3,09	32 409	8,30	0,42	-6,05	-2,67	16,13#	16,73#

[82] Winsorizing betyr at ekstreme observasjoner blir mindre ekstreme. Anta at 100 observasjoner rangeres fra lav til høy. Når variabelen winsorized med 2 prosent i hver hale betyr det at de to minste observasjonene blir tildelt verdien til den tredje minste observasjonen, mens observasjonene 99 og 100 blir tildelt verdien til observasjon 98. Med trimming menes at de ekstreme halene fjernes.

[83] Når prisendringene måles ved hjelp av medianen er den -0,76 for utvalg A, B1 og B2. Det skyldes at utvalgene er dominert av små selskaper og mange selskaper har samme honorar og dermed samme prisvekst. Når selskapene i de tre utvalgene rangeres for lav til høy blir derfor medianen lik. Selv om vi har winsorized fordelingen med 2 prosent i hver hale, får vi høye gjennomsnittsverdier. Medianen blir ikke påvirket av ekstreme observasjoner i halene på fordelingen.

Note: Gjsn er gjennomsnittlig årlig prosentvis endring i revisjonshonoraret i faste kroner i henholdsvis periodene 2007-2009 og 2010-2012, beregnet som ($RevHon_{it}$ – $RevHon_{it-1}$)*100 / $RevHon_{it-1}$). Medianen viser medianen av årlig endring i revisjonshonoraret. Kolonnen «Forskjell i» viser forskjellen i gjennomsnittlig (median) prisendring, beregnet som gjennomsnittlig (median) prisendring i 2010-2012 minus gjennomsnittlig (median) prisendring i 2007-2009. Kolonnen «T-test for likt gjsn» viser t-verdien for tester av lik gjennomsnittlig prisvekst i de to periodene, mens kolonnen «Wilcoxon rank-sum» viser z-verdien fra en Wilcoxon rank-sum test for at to uavhengige utvalg kommer fra den samme populasjon. Utvalg A = alle selskaper, jf. panel A i Tabell 10-4. Utvalg B1 = små selskaper, jf. panel B1 i Tabell 10-4. Utvalg B2 = små fravalgskandidater, jf. panel B2 i Tabell 10-4. Utvalg C er store selskaper, jf. panel C i Tabell 10-4. Utvalg D = etablerte sub-store selskaper, jf. panel D i Tabell 10-4. Antall observasjoner avviker fra Tabell 10-4 fordi beregningen av årlig endring krever observasjoner for to år og fordi 2006 ikke inngår. # betyr signifikant test-observator med et signifikansnivå på 0,01.

I alle paneler i Tabell 10-6 har den gjennomsnittlige realprisveksten i 2010 – 2012 avtatt med mellom 6 og 9 prosentpoeng per år sammenliknet med årene 2007 – 2009, mens den har avtatt med mellom 2,6 og 3,5 prosentpoeng per år når bruker medianverdiene og vi ser bort fra utvalg B2. I utvalg B2 er det de ingen forskjell i årlig veksttakt mål ved medianen i de to periodene (mediantesten viser at utvalgene ikke kommer fra samme fordeling). En prosentvis vekst i revisjonshonoraret på mellom 15 og 25 prosentpoeng kan synes høyt. Man må imidlertid ta i betraktning at selskapene i utvalgene er små og at endringer i revisjonshonoraret som skyldes noen timers ekstra arbeid kan gi en betydelig prisvekst. Et revisjonshonorar som øker fra kroner 4 000 til kroner 6 000 stiger med 50 prosent, mens et honorar som stiger fra kroner 14 000 til kroner 16 000 (kroner 20 000) stiger med 14,3 prosent (42,9 prosent). Vi har også målt realprisveksten som endring i logverdien av revisjonshonoraret i faste kroner (=$LnRevHon_t$ – $LnRevHon_{t-1}$) og som prosentvis vekst i lovverdien av revisjonshonoraret i faste kroner (=($LnRevHon_t$ – $LnRevHon_{t-1}$) / $LnRevHon_{t-1}$) og gjentatt testene. Konklusjonen blir den samme. Svaret på forskningsspørsmål 2, om prisveksten har avtatt i årene rundt innføringen av fravalgsordningen, er ja.

10.6.3 Likheter og forskjeller mellom de som må ha revisor og de som kan ha revisor

Forskningsspørsmålene 3a og 3b spør om bruken av forbehold og presiseringer i revisjonsberetningen og prisendringene i årene rundt innføringen av fravalgsordningen har avtatt mer for fravalgskandidatene enn for ikke-fravalgskandidatene. For å besvare spørsmålene, estimeres regresjonene:

(7) $AntMerknad_{it} = \mu_1 IFK_{it} + \mu_2 År2010_2012_{it} + \mu_3 FK_{it} + \mu_4 FK\#År2010_2012_{it} + \varepsilon_{it}$
(8) $d_LnRevHon_{it} = \mu_1 IFK_{it} + \mu_2 År2010_2012_{it} + \mu_3 FK_{it} + \mu_4 FK\#År2010_2012_{it} + \varepsilon it$

Likning 7 tester for om endringer i antall merknader i årene rundt innføring av fravalgsordningen mens likning 8 tester for endringer i realprisveksten i revisjonshonoraret i prosent. År2010_2012 er en indikatorvariabel som er 0 i årene 2007, 2008 og 2009 og 1 i årene 2010, 2011 og 2012. FK er en indikatorvariabel som er 1 for selskaper som er definert som fravalgskandidater i 2011 og/eller 2012 og 0 ellers. IFK = 1 – FK, dvs. en indikatorvariabel som er 1 for selskapene som ikke er fravalgselskap. FK og IFK inkluderes i regresjonen for å vise forskjellene mellom FK og IFK (og derfor estimeres likningene uten konstantledd). Dersom færre FKer får merknader etter 2009, vil μ_4 være signifikant negativ. Dersom prisendringene i honoraret til FKene er signifikant lavere enn for IFKene etter 2009, vil også μ_4 være negativ. Estimeringen av likning 5 skjer på alle selskaper hvor vi har informasjon om revisjonsberetningen i årene 2007 – 2012, som er 1,38 millioner selskapsårobservasjoner. Estimeringen av likning 6 krever informasjon revisjonshonoraret i to påfølgende år i tillegg til informasjon om revisjonsberetningen, og det gir litt over 1 million selskapsårobservasjoner. [84] Resultatene fra estimeringen er vist i tabell Tabell 10-7.

[84] Vi beregner årlig endring som $d\%_LnRevHon_{it}$ = ($LnRevHon_{it}$ – $LnRevHon_{it-1}$)* 100 fordi det gir en variabel med bedre statistiske egenskaper enn f. eks. ($RevHon_{it}$ – $RevHon_{it-1}$)/$RevHon_{it-1}$) som ble bruk i Tabell 10-5. I

Tabell 10-7: Regresjonsresultater for tester av om fravalgskandidater og ikke-fravalgskandidater er blitt likt behandlet i årene rundt innføringen av fravalgsordningen.

Avhengig var:	*AntMerknad*		*d_LnRevHon*	
	Koeff	*T-verdi*	*Koeff*	*T-verdi*
IFK	0,232***	(197,19)	6,864***	(173,48)
FK	0,289***	(148,40)	7,885***	(128,20)
År2010_2012	-0,067***	(-57,20)	-3,129***	(-59,17)
FK#År2010_2012	0,061***	(26,98)	-0,673***	(-6,51)
Observations	1382564		1050815	
Adjusted R^2	0,137		0,049	

Note: Estimeringen skjer ved hjelp av minste kvadraters metode med gruppekonsistente feilledd. År2010_2012 = 0 i årene 2007, 2008 og 2009 og 1 i årene 2010, 2011 og 2012. FK = 1 for selskaper som er definert som fravalgskandidater i 2011 og/eller 2012 (jf. kapittel 2-9) og 0 ellers. IFK = 1 – FK. AntMerknad er definert i Tabell 10-1. Årlig endring i revisjonshonoraret er beregnet som $d_LnRevHon_{it}$, = prosentvis endring = (($LnRevHon_t$ – $LnRevHon_{t-1}$)*100) / $LnRevHon_{t-1}$). *** indikerer signifikant koeffisient med et signifikansnivå på 0,01.

IFKen og FKene skiller de to kategoriene av selskaper fra hverandre i hele estimeringsperioden. Vi ser av Tabell 10-7 at koeffisientene til IFK og FK er signifikant positive. Det er som forventet at koeffisientene til IFK og FK er positive når avhengig variabler er AntMerknad siden vi fra tabellene over vet at både IFKere og FKere får merknader i revisjonsberetningen. Det er ikke så åpenbart at prisveksten i perioden sett under ett skulle være signifikant større enn null siden prisveksten har avtatt i årene rundt innføringen av fravalgsordningen. Signifikanstester for likhet i koeffisientene til FKene og IFKene blir klart forkastet, slik at FKene har signifikant flere merknader i revisjonshonoraret og signifikant høyere prisvekst enn IFKene i perioden sett under ett.

Interaksjonsvariabelen mellom FK og År2010_2012, FK#År2010_2012, er positiv når avhengig variabel er antall merknader (AntMerknad) og negativ når avhengig variabel er årlig vekst i log-verdien av revisjonshonoraret. Den positiv koeffisient innebærer at FKene får flere merknader enn IFKene i årene 2010-2012, mens en negativ koeffisient betyr at prisveksten til FKene har vært lavere enn hos IFKene i årene etter 2010-2012. Resultatene er motsatt av forventningen bak Sp_3a, men i tråd med forventningen bak Sp_3b. Både Sp_3a og Sp_3b antok at FKene kunne få mildere behandling (dvs. færre merknader og lavere prisvekst) fordi FKene også kan true med trekke seg helt ut av revisjonsmarkedet. Den positive koeffisienten når avhengig variabel er AntMerknad viser at FKene får flere merknader enn IFKene etter innføringen av fravalgsregelen. Det er rimelig at FKene får flere merknader enn IFKene fordi FKene er små, og små selskaper får oftere merknader enn store selskaper. Resultatene fra tabellen holder seg imidlertid også når vi estimerer regresjonen på FKene og IFKene av om lag samme størrelse, f.eks. selskaper med minimum driftsinntekter i utvalgsperioden mellom 3 og 7 millioner kroner eller mellom 4 og 6 millioner kroner (resultatene er ikke tabulert). FKene blir derfor ikke mildere behandlet enn IFKene hva gjelder merknader i revisjonshonorararet, og svaret på forskningsspørsmål 3a er nei. På spørsmål 3b er svaret ja siden koeffisienten på interaksjonsvariabelen er signifikant negativ. Dermed har realprisveksten i gjennomsnittshonoraret vært lavere for fravalgskandidatene enn for selskapene som ikke er det.

Tabell 10-5 brukte vi prisveksten beregnet som årlig endringer i kroner fordi det gir en prosentsats som det er enkelt å forhold seg til. I økonometriske analyser legger vi mer vekt på de statistiske egenskapene enn at tolkningen av variabelen skal være «rett fram».

10.7 Deskriptiv statistikk for test- og kontrollvariabler

Over har vi vist at færre selskaper får merknader i revisjonsberetningen i årene 2010, 2011 og 2012 sammenliknet med årene 2006 – 2009. Mønsteret tyder på at reduksjon i bruken av merknader kan forklares med at revisorene er blitt mer forsiktige med å ta konflikter med klientene, men årsakssammenhengen er ikke undersøkt. Det er heller ikke sikkert at reduksjonen innebærer at revisjonskvaliteten har blitt dårligere. Hvis revisorene har vært «overforsiktige» i årene før 2010, vil de ha tatt for mange forbehold og presiseringer i revisjonsberetningen. Nedgangen i årene 2010 – 2012 kan derfor ha brakt bruken av merknader ned på riktig nivå, og at følgelig vil revisjonskvaliteten ha gått opp.[85]

For å få et sikrere grunnlag for å vurdere om det har skjedd endringer i revisjonskvaliteten, tester vi hypotese 1. Nullhypotesen er at det ikke er forskjell i revisjonskvaliteten i årene rundt innføringen av fravalgsordningen for selskaper som betaler unormalt mye for revisjonen eller som kjøper mye tilleggstjenester sammenliknet med selskaper som betaler mindre for revisjonen eller som kjøper mindre tilleggstjenester. Teststrategien er forklart i kapittel 10.3. Det er verdt å huske på at vi ikke tester for generell endring i revisjonskvaliteten, men fokuserer på endringen mellom tre mål på revisjonskvalitet og nivået på de unormale honorarene. Testene gjennomføres på ASA og AS og vi bruker selskapsregnskapene.

Dersom revisjonskvaliteten har avtatt i forbindelse med innføringen av fravalgsordningen, vil reduksjonen være mest alvorlig for de største selskapene. Vi legger derfor størst vekt på resultatene for selskaper som defineres som store, dvs. som har minst 5 millioner kroner i omsetning i de årene de er med i utvalget, som er 2005 – 2012 (2005 tas med fordi noen variabler krever laggede verdier). Utvalget er presentert i Tabell 10-8. I utgangspunktet har vi 1,8 millioner selskapsårobservasjoner i testperioden (2006 – 2012), jf. panel A. På grunn av kravet til minst 5 millioner kroner i driftsinntekter reduseres utvalget til vel 338 000 selskapsårsobservasjoner. I tillegg mister vi observasjoner fordi informasjon mangler eller fordi verdier ikke kan beregnes på grunn av en nevner på 0. Utvalget blir etter dette på 205 144 selskapsårobservasjoner med nær 30 000 selskaper per år. Fordelingen til test- og kontrollvariablene er vist i panel B, mens panel C viser kroneverdiene for driftsinntekter og sum eiendeler. Fra panel C ser vi at det er stor spredning i størrelsen. 5-prosentilen (95-prosentilen) for driftsinntektene er 6,7 (254) millioner kroner, og gjennomsnittet er vel 104 millioner kroner. Det er noen store selskaper som drar gjennomsnittet opp (f.eks. Statoil og Telenor), medianen til driftsinntektene er på «kun» 20,5 millioner kroner.[86] Gjennomsnittlig balansesum er 153 millioner kroner og medianen er nesten 10 millioner kroner. Det gjennomsnittlige revisjonshonoraret (RevHon) er 62 300 kroner og i gjennomsnitt kjøper klientene tilleggstjenester (RådHon) for kroner 23 200. Medianen er henholdsvis kroner 35 000 og kroner 9 000. Gjennomsnittlig antall merknader er 0,157 og antall merknader varierer mellom 0 og 9 merknader (ikke tabulert). I alt har 10,4 prosent av selskapene fått en merknad som ikke er knyttet til økonomiske problemer (ikke tabulert). Antall presiseringer (forbehold) varierer mellom 0 og 4 (0 og 5) og gjennomsnittsverdien er 0,129 (0,028). De fire store revisjonsselskapene (Big4) har

[85] Hvis selskapene faktisk ble bedre til å etterleve reglene slik at nedgangen i bruken av merknader er korrekt i forhold til hva som er situasjonen hos klientene, kan man forvente at revisjonen blir enklere å gjennomføre og at prisen på revisjonen dermed kan gå ned. Vi observerer en prisnedgang som er konsistent med mindre revisjon på grunn av bedre regeletterlevelse fra 2009 til 2011. For de fleste delutvalgenes vedkommende er 2012 året med færrest merknader. Samtidig er realprisveksten betydelig høyere fra 2011 til 2012 sammenliknet med 2009 til 2010 og 2010 til 2011, hvilket ikke er forenlig med at det blir mindre revisjon på grunn av bedre regeletterlevelse.

[86] I sensitivitetsanalysene undersøker vi effekten av å ekskludere store selskaper.

32,4 prosent av markedet og hvert år bytter 11,3 prosent av selskapene revisor (BytteRevFirma).[87] Korrelasjonsmatrisen er vist i Tabell 10-9.

Tabell 10-8: Deskriptiv statistikk

Panel A: Antall observasjoner per år og i alt

År	**2 006**	**2 007**	**2 008**	**2 009**	**2 010**	**2 011**	**2 012**	**Sum**
Alle selskaper	228 352	242 034	256 307	261 199	265 410	302 779	317 283	1 873 364
- Selskaper med minimum driftsinntekter < 5mNOK	186 259	202 110	216 826	222 396	227 033	233 633	246 350	1 534 607
Selskaper m/minst 5mNOK i driftsinntekter	42 093	39 924	39 481	38 803	38 377	69 146	70 933	338 757
- Manglende opplysninger	13 614	10 806	9 922	8 836	8 785	39 767	41 883	133 613
Sum	28 479	29 118	29 559	29 967	29 592	29 379	29 050	205 144

Panel B: Beskrivende statistikk for test- og kontrollvariabler for selskaper med driftsinntekter på minst 5 millioner kroner i årene 2006 - 2012

Variabler	*Gjsnitt*	*Std*	*p5*	*p25*	*Median*	*p75*	*p95*
UnPerK	-0,133	0,130	-0,430	-0,180	-0,090	-0,040	-0,010
UnPerS	-0,087	0,110	-0,320	-0,120	-0,050	-0,020	0,000
AKNed	0,035	0,190	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
AKOpp	0,044	0,200	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
AndelUtenlaDS	0,004	0,060	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
AntBransjer	1,138	0,430	1,000	1,000	1,000	1,000	2,000
AntForb	0,029	0,220	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
AntMerknad	0,158	0,550	0,000	0,000	0,000	0,000	1,000
AntPres	0,129	0,440	0,000	0,000	0,000	0,000	1,000
AvvikendeRÅr	0,015	0,120	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Big4	0,373	0,480	0,000	0,000	0,000	1,000	1,000
Bransjespesialist	0,073	0,260	0,000	0,000	0,000	0,000	1,000
BytteRevFirma	0,113	0,320	0,000	0,000	0,000	0,000	1,000
BørsNotert	0,001	0,020	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
d_Driftsinnt	0,110	0,490	-0,270	-0,050	0,050	0,170	0,590
d_Gjeldsandel	-0,007	0,200	-0,200	-0,070	-0,010	0,040	0,200
EksOrdPoster	0,028	0,170	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
ForsinketSA	0,114	0,490	0,000	0,000	0,000	0,000	1,000
Gjeldsandel	0,692	0,310	0,280	0,520	0,690	0,830	1,040
ImmatAM/E	0,022	0,050	0,000	0,000	0,000	0,020	0,120
Klientviktighet	0,007	0,030	0,000	0,000	0,000	0,010	0,030
Konkursrisiko	0,288	0,270	0,010	0,070	0,200	0,450	0,840
Kontantstrøm	0,028	0,270	-0,340	-0,080	0,020	0,150	0,410
KortInv/Eien	0,221	0,210	0,000	0,040	0,160	0,350	0,650
LangsInvest/E	0,481	0,500	0,000	0,000	0,000	1,000	1,000
LikGrad1	1,888	2,560	0,590	1,110	1,460	2,040	3,960
LnAlder	2,616	0,740	1,100	2,200	2,710	3,090	3,710
LnAnsatteS	2,356	1,160	0,500	1,660	2,220	2,930	4,470
LnAntDatterSel	0,143	0,390	0,000	0,000	0,000	0,000	1,100
LnEiendeler	9,518	1,500	7,670	8,470	9,200	10,260	12,420
LnRevHon	3,668	0,820	2,480	3,140	3,560	4,080	5,180
LnRådHon	1,906	1,540	0,000	0,000	2,200	3,000	4,330
LnSumHon	3,914	0,860	2,710	3,330	3,810	4,360	5,510
Markedsandel	0,035	0,040	0,000	0,000	0,010	0,060	0,120
Nedskrivning	0,021	0,140	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
NedskrivningF	0,042	0,200	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
RÅr<12md	0,001	0,030	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
RÅr>12md	0,001	0,040	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000

[87] Klientoverføringer på grunn av omorganiseringer som gir revisjonsselskapene nye organisasjonsnummer medregnes som bytte av revisjonsselskap.

Variabler	*Gjsnitt*	*Std*	*p5*	*p25*	*Median*	*p75*	*p95*
Tap	0,205	0,400	0,000	0,000	0,000	0,000	1,000
TotKapRent	0,032	0,050	-0,040	0,010	0,030	0,060	0,110
VarerKF/Eien	0,201	0,230	0,010	0,080	0,170	0,260	0,460

Panel C: Beskrivende statistikk for honorarer, sum eiendeler og sum driftsinntekter i kroner 1 000

	Gjsn	*Std*	*p5*	*p25*	*Median*	*p75*	*p95*
RevHon	62,26	141,52	12,00	23,00	35,00	59,00	178,00
RådHon	23,24	212,68	1,00	1,00	9,00	20,00	76,00
SumHon	85,50	287,29	16,00	29,00	46,00	79,00	248,00
Driftsinnt	104 350	1 341 420	6 740	11 224	20 479	46 860	253 916
Sum eiendeler	153 422	3 676 747	2 140	4 792	9 887	28 666	248 815

Note: Panel A viser fordeling av at antall observasjoner per år i årene 2006-2012. Panel B inneholder deskriptiv statistikk for avhengige variabler og test- og kontrollvariabler i årene 2006-2012. Panel C viser sum eiendeler og sum driftsinntekter for selskapene i utvalg B. Variablene er definert i Tabell 10-1. Kolonnene viser gjennomsnittsverdi (Gjsnt), standardavvik (Std), og p5-, p25-, p50-, p75-, og p95-prosentiler. p50 –prosentilen tilsvarer medianen.

Tabell 10-9: Korrelasjonsmatrise for utvalgte variabler

		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
1	AntMerknad	1,00																		
2	LnRevHon	-0,03#	1,00																	
3	LnRådHon	-0,02#	0,49#	1,00																
4	LnSumHon	-0,03#	0,95#	0,70#	1,00															
5	SumEiendeler	-0,09#	0,59#	0,35#	0,60#	1,00														
6	SumDriftsinnt	-0,11#	0,65#	0,35#	0,63#	0,62#	1,00													
7	Klientviktighet	0,04#	0,02#	0,03#	0,03#	-0,04#	-0,02#	1,00												
8	AntPres	0,92#	-0,04#	-0,03#	-0,04#	-0,09#	-0,11#	0,03#	1,00											
9	AntForb	0,64#	0,00	0,00	0,00	-0,04#	-0,05#	0,03#	0,30#	1,00										
10	Nedskrivning	0,01#	0,13#	0,08#	0,13#	0,16#	0,11#	-0,01#	0,01#	0,01#	1,00									
11	NedskrivningF	0,01#	0,13#	0,10#	0,14#	0,13#	0,08#	0,00*	0,01#	0,01#	0,05#	1,00								
12	Markedsandel	-0,07#	0,28#	0,16#	0,29#	0,38#	0,31#	-0,21#	-0,07#	-0,04#	0,09#	0,05#	1,00							
13	Bransjespesialist	-0,03#	0,16#	0,10#	0,17#	0,24#	0,15#	-0,08#	-0,03#	-0,02#	0,05#	0,04#	0,67#	1,00						
14	RÅr>12md	0,00	0,03#	0,02#	0,03#	0,02#	0,02#	-0,00*	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01#	0,00	1,00					
15	RÅr<12md	0,00	0,02#	0,01#	0,02#	0,01#	0,01#	0,00	0,00	0,00*	0,00*	0,00	0,01#	0,00	0,00	1,00				
16	AvvikendeRÅr	0,00	0,13#	0,07#	0,13#	0,07#	0,10#	-0,01#	0,00	0,01#	0,01#	-0,02#	0,04#	-0,01#	-0,00*	0,00	1,00			
17	BørsNotert	0,00	0,08#	0,05#	0,08#	0,08#	0,04#	-0,00*	0,00	0,00	0,02#	0,02#	0,03#	0,02#	0,01*	0,00	0,00	1,00		
18	LnEiendeler	-0,14#	0,66#	0,40#	0,67#	0,88#	0,72#	-0,03#	-0,15#	-0,05#	0,15#	0,14#	0,38#	0,23#	0,02#	0,01#	0,08#	0,07#	1,00	
19	LnAlder	-0,08#	0,20#	0,14#	0,20#	0,12#	0,12#	0,02#	-0,08#	-0,04#	0,00	0,06#	0,04#	0,03#	-0,02#	0,00*	0,03#	0,01#	0,17#	1,00
20	Gjeldsandel	0,30#	-0,04#	-0,03#	-0,04#	-0,08#	-0,03#	0,00	0,31#	0,13#	0,02#	-0,02#	-0,04#	-0,04#	0,00	0,00	-0,01#	-0,02#	-0,16#	-0,16#
21	d_Gjeldsandel	0,13#	0,02#	0,02#	0,03#	0,01#	0,00*	-0,01*	0,13#	0,06#	0,04#	0,02#	0,02#	0,01#	0,00	0,00	0,01#	0,00	-0,02#	0,00
22	d_Driftsinnt	-0,01#	0,01#	0,01#	0,02#	0,07#	0,12#	0,00	-0,01#	0,00	0,01#	0,00	0,02#	0,01#	0,08#	-0,02#	0,01#	0,02#	0,09#	-0,14#
23	LnAnsatteS	-0,08#	0,66#	0,37#	0,64#	0,45#	0,68#	0,00	-0,08#	-0,03#	0,10#	0,09#	0,19#	0,10#	0,01#	0,00*	0,07#	0,04#	0,53#	0,14#
24	LangsInvest/E	-0,02#	0,13#	0,09#	0,14#	0,16#	0,14#	0,01#	-0,03#	0,00	0,01#	0,06#	0,03#	0,02#	0,02#	0,01*	0,02#	0,01#	0,19#	0,01#
25	ImmatAM/E	0,03#	0,17#	0,10#	0,17#	0,14#	0,11#	-0,02#	0,03#	0,02#	0,08#	0,02#	0,08#	0,04#	0,01#	0,01#	0,04#	0,02#	0,13#	-0,05#
26	LikGrad1	-0,07#	-0,01#	0,01#	0,00	0,09#	-0,04#	0,00	-0,07#	-0,03#	0,01#	0,02#	0,05#	0,05#	0,00*	0,01#	0,00*	0,00	0,11#	0,05#
27	LnAntDatterSel	-0,03#	0,30#	0,24#	0,33#	0,40#	0,21#	0,01#	-0,03#	0,00	0,07#	0,24#	0,12#	0,08#	0,00	0,00	-0,01#	0,06#	0,40#	0,11#
28	AntBransjer	-0,03#	0,14#	0,08#	0,14#	0,10#	0,10#	0,01#	-0,03#	-0,01#	0,01#	0,03#	0,04#	0,02#	0,00	0,00	0,02#	0,00*	0,12#	0,18#
29	AndelUtenlaDS	0,00	0,09#	0,06#	0,09#	0,08#	0,07#	0,00	0,00	0,00	0,02#	0,04#	0,03#	0,03#	0,01*	0,00	0,01#	0,02#	0,08#	0,01#
30	Kontantstrøm	-0,11#	-0,04#	-0,02#	-0,04#	-0,01#	0,03#	0,00	-0,11#	-0,05#	-0,08#	-0,02#	-0,03#	-0,02#	0,00	-0,01*	0,00	0,00	0,02#	0,02#
31	TotKapRent	-0,19#	-0,08#	-0,05#	-0,08#	-0,05#	0,01#	0,01#	-0,19#	-0,09#	-0,08#	-0,04#	-0,07#	-0,04#	-0,01*	-0,01#	-0,01#	-0,00*	-0,01#	-0,01#
32	Konkursrisiko	0,30#	-0,21#	-0,13#	-0,21#	-0,27#	-0,25#	0,00	0,31#	0,13#	0,00	-0,04#	-0,10#	-0,07#	-0,01*	-0,00*	-0,03#	-0,02#	-0,37#	-0,19#
33	AKOpp	0,06#	0,07#	0,09#	0,09#	0,04#	0,03#	0,00*	0,05#	0,05#	0,03#	0,02#	0,02#	0,01*	0,02#	0,02#	0,01#	0,00	0,05#	-0,04#
34	AKNed	0,00	0,05#	0,07#	0,07#	0,05#	0,03#	0,00	-0,01*	0,01#	0,01#	0,01#	0,02#	0,00	0,01#	0,00	0,03#	0,03#	0,05#	0,02#
35	Big4	-0,07#	0,28#	0,16#	0,29#	0,33#	0,31#	-0,21#	-0,07#	-0,04#	0,09#	0,03#	0,65#	0,11#	0,03#	0,01#	0,09#	0,03#	0,34#	0,03#
36	BytteRevFirma	0,03#	-0,01#	-0,02#	-0,01#	-0,02#	-0,03#	0,03#	0,02#	0,03#	0,00	0,00	0,06#	0,05#	0,00	0,01#	-0,01#	0,00	-0,02#	-0,01#
37	Tap	0,21#	0,03#	0,02#	0,03#	-0,03#	-0,06#	-0,01#	0,22#	0,10#	0,07#	0,04#	0,04#	0,02#	0,01*	0,01*	0,00	0,01#	-0,07#	-0,04#
38	VarerKF/Eien	0,01*	0,14#	0,09#	0,14#	0,12#	0,04#	0,01#	0,00	0,02#	-0,01#	0,03#	0,01#	0,02#	0,01#	0,01#	0,01#	0,00	0,18#	0,06#
39	KortInv/Eien	-0,11#	-0,16#	-0,10#	-0,16#	-0,21#	-0,15#	0,01#	-0,11#	-0,06#	-0,06#	-0,03#	-0,08#	-0,06#	-0,01#	0,00	-0,01*	-0,02#	-0,23#	-0,01#
40	EksOrdPoster	-0,01*	0,02#	0,03#	0,03#	0,03#	0,02#	0,01#	-0,01#	0,01*	0,02#	0,01#	0,01#	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01*	0,04#	0,02#
41	ForsinketSA	0,42#	-0,03#	-0,01#	-0,03#	-0,06#	-0,09#	0,02#	0,43#	0,19#	0,00	0,00	-0,05#	-0,02#	0,00	0,00	-0,01#	0,01*	-0,09#	-0,05#

	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41
20	1,00																					
21	0,48#	1,00																				
22	0,02#	-0,03#	1,00																			
23	-0,02#	0,02#	0,06#	1,00																		
24	-0,05#	0,01#	0,09#	0,15#	1,00																	
25	0,07#	0,02#	0,01#	0,17#	-0,01#	1,00																
26	-0,25#	-0,08#	-0,01#	-0,11#	-0,02#	-0,04#	1,00															
27	-0,07#	0,01#	0,02#	0,21#	0,18#	0,02#	0,04#	1,00														
28	-0,04#	0,00	0,00	0,13#	0,03#	0,00*	0,02#	0,10#	1,00													
29	-0,01#	0,01*	0,01*	0,07#	0,02#	0,03#	0,00	0,03#	0,02#	1,00												
30	-0,22#	-0,11#	0,08#	0,00	0,06#	-0,13#	0,00	0,01*	-0,01*	0,00	1,00											
31	-0,38#	-0,33#	0,15#	-0,01#	0,06#	-0,19#	0,06#	-0,02#	-0,02#	-0,00*	0,54#	1,00										
32	0,71#	0,24#	-0,05#	-0,18#	-0,11#	0,11#	-0,24#	-0,13#	-0,07#	-0,03#	-0,41#	-0,51#	1,00									
33	0,05#	-0,06#	0,04#	0,04#	0,06#	0,09#	-0,01#	0,04#	0,00	0,02#	-0,09#	-0,10#	0,07#	1,00								
34	-0,01#	0,02#	0,01#	0,03#	0,11#	0,01#	0,01#	0,03#	0,02#	0,01#	0,01*	0,00	-0,02#	-0,04#	1,00							
35	-0,02#	0,02#	0,02#	0,22#	0,04#	0,10#	0,03#	0,10#	0,04#	0,03#	-0,02#	-0,06#	-0,09#	0,02#	0,04#	1,00						
36	0,02#	0,01*	-0,00*	-0,02#	0,00	0,01*	0,00	-0,01*	0,00	0,00	-0,01#	-0,02#	0,03#	0,01#	0,02#	-0,07#	1,00					
37	0,32#	0,24#	-0,08#	-0,01#	-0,07#	0,18#	-0,06#	-0,02#	-0,01*	0,01#	-0,34#	-0,61#	0,48#	0,10#	-0,01#	0,02#	0,02#	1,00				
38	-0,01#	0,01#	-0,01#	0,06#	0,04#	0,00	0,03#	0,05#	0,05#	0,03#	-0,07#	-0,07#	-0,07#	0,02#	0,01*	0,01#	0,00	0,03#	1,00			
39	-0,25#	-0,06#	-0,01*	-0,06#	-0,07#	-0,13#	0,13#	-0,13#	-0,05#	-0,02#	0,30#	0,32#	-0,27#	-0,06#	0,00	-0,07#	-0,01#	-0,21#	-0,23#	1,00		
40	-0,01#	-0,01#	0,00	0,01#	0,01#	0,01*	0,01#	0,02#	0,01#	0,01#	0,02#	0,00*	-0,02#	0,00	0,02#	0,01#	0,00	-0,01#	0,00	-0,01#	1,00	
41	0,18#	0,08#	-0,01#	-0,07#	-0,01#	0,02#	-0,04#	-0,02#	-0,01#	0,00	-0,08#	-0,14#	0,20#	0,03#	0,00	-0,05#	0,02#	0,16#	0,02#	-0,08#	0,00	1,00

Note: Tabellen viser Pearson korrelasjonskoeffisienter mellom avhengige variabler og test- og kontrollvariabler. Utvalget består av selskaper (uansett selskapsform) som har driftsinntekter på minst 5 millioner kroner i årene 2005-2006. Korrelasjonskoeffisientene er beregnet på data fra årene 2006 til 2010. Variablene er definert i Tabell 10-1. * (#) viser signifikans på 5- (1-) nivået, tosidige tester.

Fra korrelasjonsmatrisen i Tabell 10-9 ser vi at det er høy korrelasjon mellom revisjonshonorar (LnRevHon) og sum honorarer (korrelasjon LnRev Hon og SumHon: 0,95), og moderat korrelasjon mellom revisjonshonoraret og rådgivningshonoraret (korrelasjon LnRådHon og LnRevHon: 0,49). Det er som forventet. I tråd med forventingene er også korrelasjonen høy mellom LnRevHon og LnEiendeler (0,66). Selskaper med høy konkursrisiko (Konkursrisiko) får oftere merknader i revisjonsberetningen enn selskaper med lav konkursrisiko selv om vi holder forbehold og presiseringer om fortsatt drift og tap aksjekapital utenfor beregningen av AntMerknad (korrelasjonen Konkursrisiko og AntMerknad: 0,3). Selskaper som går med tap (Tap) og som er for sen med innlevering av selvangivelsen (ForsinketSA) får oftere merknader. Korrelasjonskoeffisientene mellom Big4 og de tre variablene for honorarer er positiv, hvilket også er som forventet siden Big4 reviderer større selskaper, og større selskaper har høyere honorarer og kjøper oftere tilleggstjenester. Vurdert under ett virker korrelasjonene rimelige. Vi tester alle viktige regresjoner for multikolinearitet ved hjelp av VIF (Variance Inflation Factor), og vi har ingen problemer med multikolinearitet (høyste VIF er rundt 4 og kritisk verdi er 10)

10.8 Regresjonsresultater

Hypotesen 1 testes på tre utvalg: Store selskaper, små selskaper og fravalgskandidater. For hvert utvalg estimeres først likning 3. Deretter brukes residualene til å genere variablene som tas inn i likning 4. Vi har gjennomført en rekke tester og viser kun et utvalg av resultatene i tabeller.

10.8.1 Honorarmodellen

Regresjonsresultatene fra estimeringen av honorarmodellen er vist i Tabell 10-10. Det er enklere å forklare revisjonshonoraret enn rådgivningshonoraret siden vi vet mer om hva som driver revisjonshonoraret enn kjøp av tilleggstjenester, og det gjenspeiles i forklaringsgraden som er 61 prosent for revisjonshonoraret (LnRevHon) og 21 prosent for rådgivningshonoraret (LnRådHon). Når revisjonshonorarmodeller estimeres på unoterte selskaper (hvilket dominerer utvalget), er forklaringsgraden vanligvis mye lavere enn når utvalget utelukkende består av børsnoterte selskaper. En forklaringsgrad på 61 prosent må sies å være tilfredsstillende for ikke børsnoterte foretak.

Fortegnene på koeffisientene til variablene i revisjonshonorarmodellen er i hovedsak signifikante og i tråd med forventningene. Vi finner at revisjonshonoraret øker med selskapsstørrelsen (sum eiendeler, antall ansatte og alder[88]) og kompleksiteten (antall datterselskaper, andelen utenlandske datterselskaper og antall bransjer som selskapet opererer i). Selskaper som går godt har mindre risiko for konkurs enn selskaper som går dårlig, og i tråd med dette avtar honoraret med lønnsomheten og kontantstrømmen. Dog er det ikke intuitivt at honoraret skal avta når konkursrisikoen øker, men det skyldes trolig at konkursrisikoen oftere er høyere for mindre selskaper og variabelen er konstruert ved hjelp av enkelte variabler som er inkludert i modellen (f.eks. gjeldsgrad, størrelse og totalkapitalens rentabilitet). Revisjonshonoraret er høyere for klienter av Big4-selskaper, slik at vi dokumenterer en premie for Big4-selskaper. Selskaper som bytter revisor får høyere honorar, slik at det ikke synes å være noe å hente prismessig ved å bytte revisor.

Koeffisientene til Bransjespesialist er signifikant positiv og koeffisienten til Markedsandel er negativ. Dette indikerer at bransjespesialistene har en kompetanse som klientene er villige til å betale ekstra for, og at selskaper som er markedsledere oppnår stordriftsfordeler som de kan overføre til klientene. Vi ser

---

[88] Alder kan fungere både som en størrelsesvariabel og en variabel som fanger opp oppstarts-/modningseffekter. Størrelseseffekten kan slå inn fordi store selskaper ofte er eldre enn små selskaper.

videre at revisjonshonoraret øker for selskaper som har avvikende regnskapsår (AvvikendeRÅr, trolig fordi klientene inngår i utenlandske konserner), et regnskapsår som er kortere eller lengre enn 12 måneder (RÅr<12md og RÅr>12md), har foretatt nedskrivninger (Nedskrivning, NedskrivningF), har ekstraordinære poster (EksOrdPoster), har mange datterselskaper (LnAntDatterSel), en høyere andel av utenlandske datterselskaper (AndelUtenlaDS), har gjennomført emisjoner eller kapitalnedsettelser (AKOpp og AKNed) eller er børsnotert (Børsnotert). Det er rimelig at slike forhold øker revisjonshonoraret. Det er også interessant at de fleste av disse variablene også er signifikante med riktig fortegn i likning 3 når rådgivningshonorar (LnRådHon) er avhengig variabel. Det tyder på at vi har fått fanget opp en god del av årsakene til kjøp av tilleggstjenester, selv om forklaringsgraden til rådgivningshonorarmodellen er kun 1/3-del av revisjonshonorarmodellen. Vurdert under ett synes begge honorarmodellene å fungere tilfredsstillende.

Tabell 10-10: Regresjonsresultater: Estimering av unormalt honorar for selskaper med salg på minst 5 millioner kroner i hvert av årene 2006-2012

Avhengig var.	*LnRevHon*		*LnRådHon*	
	Koeff.	*T-verdi*	*Koeff.*	*T-verdi*
AKNed	0,074***	(10,76)	0,372***	(20,46)
AKOpp	0,089***	(13,24)	0,395***	(21,86)
AndelUtenlaDS	0,216***	(9,77)	0,454***	(7,30)
AntBransjer	0,033***	(6,08)	0,024	(1,49)
AntForb	0,076***	(11,24)	0,025	(1,41)
AntPres	0,051***	(12,83)	0,021*	(1,94)
AvvikendeRÅr	0,280***	(13,89)	0,273***	(4,66)
Big4	0,133***	(17,88)	0,016	(0,79)
Børsnotert	0,625***	(4,64)	1,055***	(3,62)
Bransjespesialist	0,144***	(10,92)	0,063*	(1,93)
BytteRevFirma	0,026***	(6,62)	-0,113***	(-11,07)
d_Driftsinnt	-0,041***	(-10,82)	-0,022***	(-2,70)
d_Gjeldsandel	-0,064***	(-5,99)	-0,051**	(-2,23)
EksOrdPoster	0,020*	(1,78)	0,132***	(4,50)
ForsinketSA	0,026***	(8,63)	0,019**	(2,31)
Gjeldsandel	0,134***	(12,47)	0,132***	(4,95)
ImmatAM/E	0,521***	(11,36)	0,856***	(7,16)
Konkursrisiko	-0,147***	(-11,25)	-0,160***	(-4,87)
Kontantstrøm	-0,037***	(-5,64)	-0,019	(-1,22)
KortInv/Eien	-0,102***	(-8,05)	-0,115***	(-3,44)
LangsInvest/E	-0,002	(-0,78)	-0,004	(-0,56)
LikGrad1	-0,000	(-0,33)	0,003	(1,39)
LnAlder	0,063***	(18,77)	0,110***	(12,58)
LnAnsatteS	0,260***	(61,24)	0,272***	(31,09)
LnAntDatterSel	0,091***	(12,10)	0,313***	(16,01)
LnEiendeler	0,219***	(58,82)	0,172***	(22,36)
Markedsandel	-0,940***	(-8,07)	0,041	(0,15)
Nedskrivning	0,037**	(2,56)	0,074**	(2,30)
NedskrivningF	0,069***	(8,39)	0,174***	(7,53)
RÅr<12md	0,137**	(2,57)	0,306**	(2,32)
RÅr>12md	0,320***	(6,81)	0,221*	(1,90)
Tap	0,054***	(11,26)	0,025**	(1,97)
TotKapRent	-0,310***	(-5,24)	-0,477***	(-3,23)
VarerKF/Eien	0,063***	(4,52)	0,098***	(2,91)
År2007	0,059***	(21,00)	-0,024***	(-3,78)
År2008	0,112***	(35,72)	-0,054***	(-6,82)
År2009	0,168***	(50,50)	-0,004	(-0,50)
År2010	0,187***	(51,96)	0,005	(0,51)
År2011	0,169***	(44,01)	0,015	(1,46)
År2012	0,193***	(47,77)	0,030***	(2,84)
Faste effekter for:				

Avhengig var.	*LnRevHon*		*LnRådHon*	
	Koeff.	*T-verdi*	*Koeff.*	*T-verdi*
- bransjetilhørighet	Ja		Ja	
- lokalisering	Ja		Ja	
Konstant	0,091*	(1,71)	-1,619***	(-12,20)
Antall observasjoner	205086		205086	
Adjusted R^2	0,612		0,208	

Note: Tabellen viser koeffisienter og t-verdier (i parentes) fra estimeringer av honorarmodellen, jf. likning 3 i teksten. Utvalget er det samme som i tabell Tabell 10-8. Avhengig variabel angis i første linje. Variablene er definert i Tabell 10-1. Estimeringsmetoden er minste kvadraters metode med gruppekonsistente feilledd på selskapsnivå. * (**) [***] indikerer signifikant koeffisient med et signifikansnivå på 0,1 (0,05) [0,001], tosidige tester.

10.8.2 Tester for endringer i revisjonskvalitet

Residualene fra regresjonene i Tabell 10-10 er estimater på det unormale honoraret, som brukes i likning 4. Resultatene fra estimeringen av likning 4 er vist i Tabell 10-11. Tre koeffisienter for interaksjonsvariablene UnorRrrH#År20xx (hvor Rrr = Rev eller Råd og xx = 10, 11 eller 12) er signifikant positive, hvilket er motsatt av hva som forventes dersom endringene i konkurransesituasjonen i årene rundt innføringen av fravalgsordningen har ført til at revisorene oftere gir etter for klientenes ønsker om rene revisjonsberetninger eller å kunne pynte på årsresultatet. De øvrige interaksjonsvariablene er ikke signifikante. Vi beholder derfor hypotese 1 om ingen endringer i revisjonskvaliteten for delutvalget vi kaller store selskaper.

Resultatene i Tabell 10-10 avviker fra resultatene i HL ved at koeffisientene til UnorRevH og UnorRådH hovedsakelig er signifikant negative. Resultatene er forenlig med brist på kravet til økonomisk uavhengighet siden unormalt høye honorarer går sammen med færre merknader i revisjonsberetningen og økt bruk av unormale periodiseringsposter. HL, som analyserer årene 1997 til 2005, fant ingen slike tendenser. Metodisk bruker vi samme fremgangsmåte HL og i begge studiene brukes det et rikholdig sett av kontrollvariabler. Innenfor de rammer som er satt for denne rapporten, har det ikke vært mulig å gå mer i detalj på hva som kan forklare at vi får motsatte resultater av HL enn det som fremkommer i kapittel 10.8.3, hvor vi redegjør for en rekke sensitivitetstester.[89] Forekomsten av negative koeffisientene på UnorRevH og UnorRådH har ikke betydning for testen av hypotese 1 siden denne hypotesen tester for endringer i årene rundt innføringen av fravalgsordningen.

Tabell 10-11: Regresjonsresultater av sammenhengen mellom unormale honorarer og tre mål på revisjonskvalitet for store selskaper

Avhengig var.	*AntMerknad*		*UnPerK*		*UnPerS*	
	Koeff.	*T-verdi*	*Koeff.*	*T-verdi*	*Koeff.*	*T-verdi*
UnorRevH#År2010	0,004	(0,75)	0,001	(0,77)	0,000	(0,03)
UnorRevH#År2011	0,006	(1,08)	0,001	(0,53)	-0,000	(-0,07)
UnorRevH#År2012	0,004	(0,77)	0,004**	(2,16)	0,001	(1,03)
UnorRådH#År2010	-0,001	(-0,57)	-0,000	(-0,48)	-0,001	(-1,24)
UnorRådH#År2011	-0,002	(-0,84)	-0,000	(-0,13)	0,001***	(2,89)
UnorRådH#År2012	-0,001	(-0,52)	0,001**	(2,00)	0,000	(0,20)
UnorRevH	-0,032***	(-10,70)	-0,007***	(-8,08)	-0,006***	(-9,59)
UnorRådH	-0,000	(-0,33)	-0,001***	(-3,30)	-0,001***	(-3,95)
LagAntMerknad	0,458***	(77,35)				

[89] VI har lagt til grunn at eventuelle effekter av diskusjoner knyttet til endringer i revisjonsplikten først inntrådte i 2010, og den deskriptive statistikken i Tabell 10-2 og Tabell 10-4 tyder på at endringene kom i 2009/2010. Utvalget som utredet spørsmålet om revisjonsplikt ble oppnevnt i 2007, slik at det er mulig at effektene kan ha kommet tidligere.

Avhengig var.	*AntMerknad*		*UnPerK*		*UnPerS*	
	Koeff.	*T-verdi*	*Koeff.*	*T-verdi*	*Koeff.*	*T-verdi*
LagUnPerK			0,204***	(69,36)		
LagUnPerS					0,331***	(98,40)
AKNed	-0,010*	(-1,92)	-0,016***	(-8,65)	-0,005***	(-3,41)
AKOpp	0,059***	(8,33)	-0,028***	(-15,71)	-0,010***	(-7,28)
AndelUtenlaDS	0,017	(0,92)	-0,008	(-1,52)	-0,009**	(-2,17)
AntBransjer	-0,003*	(-1,66)	-0,001	(-1,21)	-0,003***	(-4,39)
Big4	-0,005**	(-2,17)	-0,009***	(-10,60)	-0,002***	(-3,58)
BytteRevFirma	0,006*	(1,76)	-0,009***	(-9,53)	-0,004***	(-5,66)
d_Driftsinnt	-0,002	(-0,90)	-0,028***	(-20,41)	-0,032***	(-21,35)
d_Gjeldsandel	0,084***	(6,76)	-0,014***	(-5,09)	-0,000	(-0,25)
EksOrdPoster	-0,000	(-0,08)	-0,000	(-0,11)	-0,001	(-0,59)
ForsinketSA	0,282***	(57,91)	-0,002***	(-3,10)	-0,002***	(-3,70)
Gjeldsandel	0,121***	(11,53)	-0,046***	(-22,20)	-0,016***	(-10,65)
GRSSmåForetak	-0,008***	(-3,11)	0,006***	(7,51)	0,002***	(3,52)
ImmatAM/E	-0,108***	(-4,43)	-0,036***	(-5,13)	0,033***	(7,24)
Klientviktighet	0,302***	(5,20)	0,025**	(2,26)	0,003	(0,30)
Konkursrisiko	0,055***	(5,38)	-0,021***	(-8,95)	-0,005***	(-2,95)
Kontantstrøm	0,030***	(4,24)	0,003	(1,29)	-0,005***	(-4,22)
KortInv/Eien	-0,037***	(-7,53)	-0,046***	(-22,83)	0,014***	(10,65)
LangsInvest/E	0,004*	(1,96)	-0,006***	(-10,28)	-0,002***	(-3,60)
LikGrad1	0,001***	(5,10)	-0,001***	(-5,86)	0,000***	(3,38)
LnAlder	-0,010***	(-6,64)	0,007***	(13,62)	0,005***	(13,19)
LnAnsatteS	-0,005***	(-4,26)	0,004***	(9,58)	-0,003***	(-9,67)
LnAntDatterSel	0,014***	(5,39)	0,002**	(2,36)	0,007***	(10,65)
LnEiendeler	-0,009***	(-8,71)	-0,000	(-0,81)	0,008***	(25,70)
Markedsandel	-0,058**	(-2,15)	-0,012	(-1,23)	0,008	(1,06)
Tap	0,073***	(19,52)	-0,013***	(-12,84)	-0,001	(-1,43)
TotKapRent	-0,337***	(-8,16)	-0,171***	(-12,89)	-0,101***	(-11,14)
VarerKF/Eien	0,002	(0,35)	-0,012***	(-6,82)	-0,043***	(-18,57)
Faste effekter for:						
-bransjetilhørighet	Ja		Ja		Ja	
-lokalisering	Ja		Ja		Ja	
-år	Ja		Ja		Ja	
Konstant	0,088***	(3,05)	-0,055***	(-6,24)	-0,095***	(-15,01)
Antall observasjoner	205086		172003		172002	
Adjusted R^2	0,419		0,117		0,249	

Note: Tabellen viser koeffisienter og t-verdier (i parentes) fra estimeringenr av likning 4 i teksten. Utvalget er det samme som i tabell Tabell 10-8. Avhengig variabel er AntMerknad, UnPerK og UnPerS. Estimater på unormale honorarer er residualene fra honorarmodellene i Tabell 10-10. Variablene er definert i Tabell 10-1. Minste kvadraters metode med gruppekonsistente feilledd på selskapsnivå. * (**) [***] indikerer signifikant koeffisient med et signifikansnivå på 0,1 (0,05) [0,001], tosidige tester.

Resultatene fra estimeringen på utvalget av små selskaper er vist i Tabell 10-12. Som for de store selskapene finner vi gjennomgående negative koeffisienter på de unormale honorarene (UnorRevH og UnorRådH). Unormalt høye honorarer går altså sammen med lavere sannsynlighet for merknader i revisjonsberetningen og mer resultatstyring. To koeffisienter på interaksjonsvariablene er signifikant positive når AntMerknad er avhengig variabel. Den generelle tendensen til at høyere honorarer går sammen med færre merknader og høyere unormale periodiseringsposter blir derfor moderert i 2011 og 2012. Når revisjonskvaliteten måles med periodiseringsmålene, finner vi en koeffisient som er positiv når avhengig variabel er UnPerK og to koeffisienter som er klart negative når målet er UnPerS. Resultatene med UnPerS er dermed forenlig med redusert kvalitet på inntektsperiodiseringene (UnPerS) når revisjonshonorarene er unormalt høye. De negative koeffisientene er imidlertid også forenlig med at revisor må gjøre ekstra revisjonshandlinger knyttet til kundefordringen, og at revisor deretter konkluderer med at et unormalt høyt avvik fra «de normale» periodiseringspostene knyttet til

kundefordringene er riktig. Samtidig må det tas i betraktning at vurderingene av kundefordringene er skjønnsmessig post som relativt enkelt kan brukes for å justere resultatet opp eller ned.

Tabell 10-12: Regresjonsresultater av sammenhengen mellom unormale honorarer og tre mål på revisjonskvalitet for små selskaper

Avhengig variable:	*AntMerknad*		*UnPerK*		*UnPerS*	
	Koeff.	*T-verdi*	*Koeff.*	*T-verdi*	*Koeff.*	*T-verdi*
UnorRevH#År2010	-0,001	(-0,30)	-0,002	(-1,00)	-0,003***	(-2,87)
UnorRevH#År2011	0,018***	(4,28)	-0,001	(-0,61)	0,000	(0,45)
UnorRevH#År2012	0,033***	(8,14)	0,004**	(2,00)	-0,003***	(-2,65)
UnorRådH#År2010	0,001	(0,28)	0,001	(0,94)	-0,001	(-1,15)
UnorRådH#År2011	-0,002	(-1,19)	0,001	(0,93)	0,001	(1,43)
UnorRådH#År2012	-0,001	(-0,30)	0,000	(0,54)	0,000	(0,60)
UnorRevH	-0,063***	(-29,63)	-0,007***	(-6,72)	-0,008***	(-14,97)
UnorRådH	-0,002**	(-2,36)	-0,004***	(-8,25)	-0,002***	(-6,28)
LagAntMerknad	0,484***	(187,43)				
LagUnPerK			0,145***	(86,39)		
LagUnPerS					0,275***	(138,50)
AKNed	-0,004	(-0,66)	-0,025***	(-9,55)	-0,007***	(-5,21)
AKOpp	0,152***	(28,52)	-0,084***	(-34,23)	-0,013***	(-11,12)
AndelUtenlaDS	0,043	(1,48)	-0,024*	(-1,85)	-0,006	(-0,89)
AntBransjer	-0,001	(-0,50)	-0,003***	(-3,16)	-0,000	(-0,75)
Big4	-0,015***	(-6,59)	-0,016***	(-13,75)	-0,005***	(-7,68)
BytteRevFirma	0,022***	(8,04)	-0,014***	(-12,17)	-0,004***	(-7,22)
d_Driftsinnt	0,006***	(15,10)	-0,023***	(-62,64)	-0,012***	(-60,43)
d_Gjeldsandel	0,002	(0,86)	0,041***	(25,61)	0,021***	(28,22)
EksOrdPoster	-0,002	(-0,36)	-0,012***	(-4,55)	-0,002	(-1,41)
ForsinketSA	0,254***	(135,54)	-0,005***	(-8,24)	-0,002***	(-7,51)
Gjeldsandel	0,050***	(19,44)	-0,106***	(-65,52)	-0,031***	(-36,10)
GRSSmåForetak	-0,047***	(-17,14)	-0,001	(-1,16)	0,001*	(1,92)
ImmatAM/E	-0,239***	(-14,40)	-0,106***	(-13,07)	0,049***	(12,65)
Klientviktighet	0,311***	(6,62)	0,039***	(3,12)	0,004	(0,40)
Konkursrisiko	0,070***	(17,17)	0,023***	(10,38)	0,015***	(12,88)
Kontantstrøm	0,029***	(12,41)	0,036***	(22,71)	-0,003***	(-5,49)
KortInv/Eien	-0,121***	(-37,71)	-0,092***	(-47,32)	0,023***	(25,43)
LangsInvest/E	0,028***	(16,42)	-0,032***	(-38,57)	-0,005***	(-11,35)
LikGrad1	0,000***	(8,22)	-0,000***	(-8,94)	0,000***	(14,99)
LnAlder	-0,010***	(-10,60)	0,006***	(11,88)	0,002***	(8,45)
LnAnsatteS	0,024***	(19,96)	0,008***	(11,96)	-0,018***	(-50,23)
LnAntDatterSel	0,003	(1,31)	-0,015***	(-12,40)	0,006***	(10,18)
LnEiendeler	-0,016***	(-25,16)	0,016***	(42,74)	0,019***	(92,90)
Markedsandel	-0,055**	(-2,34)	-0,075***	(-5,98)	-0,003	(-0,48)
Tap	0,068***	(31,67)	-0,025***	(-24,41)	-0,000	(-0,01)
TotKapRent	-0,470***	(-24,66)	-0,440***	(-35,70)	-0,179***	(-29,13)
VarerKF/Eien	-0,001	(-0,57)	-0,028***	(-29,15)	-0,023***	(-39,98)
Faste effekter for:						
-bransjetilhørighet	Ja		Ja		Ja	
-lokalisering	Ja		Ja		Ja	
-år	Ja		Ja		Ja	
Konstant	0,199***	(11,79)	-0,154***	(-17,56)	-0,167***	(-34,92)
Observations	605986		497216		493538	
Adjusted R^2	0,445		0,206		0,284	

Note: Tabellen viser koeffisienter og t-verdier (i parentes) fra estimeringenr av likning 4 i teksten. Utvalget består av selskaper som ikke i noen av årene 2006-2012 har hatt driftsinntekter over 5 million kr. Avhengig variabel er AntMerknad, UnPerK og UnPerS. Estimater på unormale honorarer er residualene fra honorarmodellene (likning 3) estimert på utvalget med små selskaper. Variablene er definert i Tabell 10-1. Estimeringsmetoden er minste kvadraters metode med gruppekonsistente feilledd på selskapsnivå. * (**) [***] indikerer signifikant forskjell med et signifikansnivå på 0,1 (0,05) [0,001], tosidige tester.

De små selskapene i Tabell 10-12 har en omsetning under 5 millioner kroner i alle årene som de er med i utvalgsperioden. De har derfor lavere omsetning enn terskelverdien på 5 millioner kroner. En del av selskapene kan likevel ha revisjonsplikt fordi de har konsesjon fra Finanstilsynet, er morselskap, har eiendeler over 20 millioner kroner osv. De klientene som mest effektivt kan «true» revisorene til å gjøre som klientene ønsker er de som er definert som fravalgskandidater i 2011 og 2012 (jf. kapittel 2) og som ikke har foretatt fravalg. Dersom innføringen av fravalgsordningen har ført til dårligere revisjonskvalitet *og* dette har sammenheng med honorarene som klientene betaler, vil vi mest sannsynlig få fanget opp effekten ved å analysere fravalgselskapene som fortsatt har revisor. Resultatene for disse fravalgskandidatene er vist i Tabell 10-13.

Tabell 10-13: Regresjonsresultater av sammenhengen mellom unormale honorarer og tre mål på revisjonskvalitet for selskaper som er fravalgskandidater i 2011 og 2012 som ikke har valgt bort revisor per 31.12.2013.

Avhengig variable	*AntMerknad*		*UnPerK*		*UnPerS*	
	Koeff.	*T-verdi*	*Koeff.*	*T-verdi*	*Koeff.*	T-verdi
UnorRevH#År2010	0,006	(0,78)	-0,006**	(-2,19)	-0,003*	(-1,81)
UnorRevH#År2011	0,027***	(3,09)	-0,002	(-0,52)	0,003	(1,57)
UnorRevH#År2012	0,024***	(2,88)	-0,003	(-0,71)	-0,004**	(-2,09)
UnorRådH#År2010	-0,001	(-0,20)	-0,000	(-0,13)	-0,000	(-0,53)
UnorRådH#År2011	-0,002	(-0,51)	0,001	(0,80)	0,001	(1,14)
UnorRådH#År2012	-0,001	(-0,40)	-0,001	(-0,53)	0,001	(0,70)
UnorRevH	-0,069***	(-19,09)	-0,004***	(-2,87)	-0,007***	(-7,82)
UnorRådH	-0,003**	(-2,04)	-0,003***	(-4,15)	-0,001***	(-2,93)
LagAntMerknad	0,464***	(119,83)				
LagUnPerK			0,144***	(49,10)		
LagUnPerS					0,298***	(91,32)
AKNed	0,008	(0,87)	-0,014***	(-3,46)	-0,004**	(-2,03)
AKOpp	0,153***	(15,53)	-0,098***	(-22,39)	-0,012***	(-6,31)
AndelUtenlaDS	-0,095*	(-1,96)	-0,035	(-1,63)	-0,028**	(-2,08)
AntBransjer	-0,000	(-0,05)	-0,003*	(-1,68)	-0,001	(-1,09)
Big4	-0,005	(-1,23)	-0,007***	(-3,63)	-0,003***	(-2,70)
BytteRevFirma	0,021***	(4,47)	-0,008***	(-4,56)	-0,002**	(-2,49)
d_Driftsinnt	0,008***	(10,84)	-0,023***	(-36,93)	-0,011***	(-34,88)
d_Gjeldsandel	-0,005	(-1,37)	0,027***	(11,51)	0,018***	(16,42)
EksOrdPoster	0,003	(0,39)	-0,010***	(-2,65)	-0,003	(-1,62)
ForsinketSA	0,244***	(83,08)	-0,006***	(-7,28)	-0,003***	(-5,74)
Gjeldsandel	0,058***	(14,87)	-0,084***	(-36,85)	-0,023***	(-18,56)
GRSSmåForetak	-0,052***	(-10,78)	-0,011***	(-6,04)	-0,001	(-0,63)
ImmatAM/E	-0,176***	(-6,12)	-0,103***	(-8,15)	0,038***	(6,27)
Klientviktighet	0,174***	(2,59)	0,028*	(1,76)	0,010	(0,91)
Konkursrisiko	0,052***	(7,78)	0,011***	(3,28)	0,013***	(7,12)
Kontantstrøm	0,022***	(5,70)	0,030***	(11,72)	-0,005***	(-5,48)
KortInv/Eien	-0,146***	(-28,35)	-0,080***	(-30,00)	0,031***	(23,64)
LangsInvest/E	0,012***	(4,24)	-0,035***	(-27,19)	-0,004***	(-5,57)
LikGrad1	0,001***	(7,53)	-0,000**	(-2,23)	0,000***	(9,32)
LnAlder	-0,010***	(-6,36)	0,007***	(8,80)	0,003***	(5,86)
LnAnsatteS	0,056***	(18,20)	0,013***	(9,58)	-0,023***	(-29,92)
LnAntDatterSel	0,054***	(3,79)	-0,047***	(-7,56)	-0,003	(-1,03)
LnEiendeler	-0,007***	(-5,18)	0,024***	(36,38)	0,024***	(65,27)
Markedsandel	0,120**	(2,53)	-0,034	(-1,62)	-0,003	(-0,22)
Tap	0,063***	(17,59)	-0,026***	(-17,07)	-0,000	(-0,18)
TotKapRent	-0,404***	(-13,52)	-0,527***	(-29,87)	-0,194***	(-20,65)
VarerKF/Eien	-0,001	(-0,28)	-0,027***	(-15,89)	-0,024***	(-22,65)
Faste effekter for:						
- revisjonsselskap	Ja		Ja		Ja	
-bransjetilhørighet	Ja		Ja		Ja	
-lokalisering	Ja		Ja		Ja	

Avhengig variable	*AntMerknad*		*UnPerK*		*UnPerS*	
	Koeff.	*T-verdi*	*Koeff.*	*T-verdi*	*Koeff.*	T-verdi
-år	Ja		Ja		Ja	
Konstant	0,146***	(5,15)	-0,225***	(-17,53)	-0,200***	(-33,78)
Antall observasjoner	221548		179226		178023	
Adjusted R^2	0,431		0,234		0,304	

Note: Tabellen viser koeffisienter og t-verdier (i parentes) fra estimeringenr av likning 4 i teksten. Utvalget består av fravalgskandidatene i 2011 og 2012 som ikke har valgt bort revisor innen 31.12.2012. Avhengig variabel er AntMerknad, UnPerK og UnPerS. Estimater på unormale honorarer er residualene fra honorarmodellene (likning 3) estimert på utvalget av små selskaper. Variablene er definert i Tabell 10-1. Estimeringsmetoden er minste kvadraters metode med gruppekonsistente feilledd på selskapsnivå. * (**) [***] indikerer signifikant forskjell med et signifikansnivå på 0,1 (0,05) [0,001], tosidige tester.

Resultatene i Tabell 10-13 er ikke entydige. Som i utvalget med store selskaper finner vi negative koeffisienter for UnorRevH og UnorRådH, men med tanke på hypotesen er bildet mer uklart. Med AntMerknad som avhengig variabel er to koeffisienter positive for interaksjonsvariablene med det unormale revisjonshonoraret (i 2011 og 2012), hvilket indikerer at den gjennomgående negative sammenhengen mellom unormale honorarer og merknader blir signifikant mindre. Positive koeffisienter gir ikke grunn til bekymring med tanke på kravet om uavhengighet, siden de positive koeffisientene viser at unormalt høye honorarer korrelerer med høyere sannsynlighet for merknader i revisjonsberetningen. For resultatstyringsmålene (UnPerk og UnPerS) er derimot tre av 12 koeffisienter til interaksjonsvariablene signifikant negative, hvilke indikerer at honoraravhengigheten er blitt sterke i årene rundt innføringen av fravalgsordningen. Når vi analyserer et delutvalg hvor klientene mer effektivt kan true revisorene med at de vil slutte å kjøpe revisjonstjenester, finner vi dermed resultater som indikerer at selskaper som betaler unormalt mye for revisjonen har ekstra store unormale periodiseringsposter.

10.8.3 Sensitivitetstester

Vi har gjennomført en rekke sensitivitetstester for de tre utvalgene:

Hvis det er slik at revisorer bevisst eller ubevisst unnlater å gi merknader eller tillater store periodiseringsposter når klienten betaler unormalt høye revisjonshonorarer eller kjøper mye tilleggstjenester, er det ikke sikkert at ytelsen (f.eks. ren revisjonsberetning) og vederlaget (honoraret) skjer i samme regnskapsperiode. Vi estimerer derfor likning 4 på nytt og bytter ut unormale honorarer i periode t med unormalt honorar i perioden før (dvs. t-1) og unormale honorarer i periode etter (dvs. t+1).

I testene inkluderer vi en rekke kontrollvariabler. Det kan likevel ikke utelukkes at vi har utelatt viktige variabler. For å redusere effekten av utelatte variabler, estimerer vi likning 4 på endringsform. Det betyr at vi beregner årlige endringer for samtlige variabler på høyre og venstre side av likhetstegnet som $\Delta x_{i,t} = x_{i,t} - x_{i,t-1}$ hvor x er variablene i likning 4 (beregningen foretas per selskap i). Når estimeringen skjer på endringsform, kontrollerer vi automatisk for alle forhold som er konstante per selskap i de årene de er inkludert i utvalgsperioden). Testene på endringsform gjennomføres med samtidig honorar, neste periodes honorar og forrige periodes honorar. Heretter refererer vi til likning 4 på endringsform som likning Δ4.

Vi bemerket i tilknytning til korrelasjonsmatrisen at dårlig lønnsomhet går sammen med mange merknader selv om vi har sett bort fra forbehold og presiseringer knyttet til fortsatt drift og tap aksjekapital. Selskaper med dårlig økonomi er kanskje ikke de selskapene som revisorene synes det er viktig å beholde, siden deres framtidsutsikter kan være dårlige og de neppe vil være i stand til å betale unormalt høye honorarer. Kanskje spiller det derfor liten rolle om revisorene risikerer å miste disse

selskapene, og at de av den grunn ikke så lett gir etter for klientenes ønsker. Vi utelukker derfor 40 prosent av selskapene som har dårligst økonomi (målt ved sannsynligheten for konkurs, Konkursrisiko) fra utvalgene med små og store selskaper og estimerer likningene 4 og Δ4 på nytt for hvert utvalg. Grensen på 40 prosent er valgt fordi vi da kan regne med at utvalget består av selskaper som har så god økonomi at de kan antas å leve videre.[90] For hver spesifikasjon bytter vi etter tur ut det samtidig honoraret med neste periodes honorarer og forrige periodes honorarer og estimerer modellene på nytt. For fravalgskandidatene estimeres kun likning Δ4 med inneværendes periodes honorar.

Kvaliteten på noteopplysningene om revisjons- og rådgivningshonorarene er variabel, og det er mulig vi introduserer målefeil når vi forutsetter at selskaper som ikke har oppgitt rådgivningshonorar ikke har kjøpt tilleggstjenester. Vi krever derfor at selskapene skal ha opplyst om både revisjons- og rådgivningshonoraret. Deretter estimerer vi likningene 4 og Δ4 på nytt. For hver spesifikasjon bytter vi etter tur ut det samtidige honoraret med neste periodes honorarer og forrige periodes honorarer og estimerer modellene på nytt.

Fra litteraturen om revisjon i unoterte selskaper er det vist at revisorenes insentiver til å levere god revisjonskvalitet øker når klientene eksponerer selskapene for risiko (Langli og Svanstrøm, 2014). Risikoeksponeringen øker med selskapets størrelse fordi større selskaper følges tettere av pressen og vil få mer oppmerksomhet ved f.eks. konkurs. På grunn av risikoeksponeringen er det derfor mindre sannsynlig at revisorene gir etter for klientenes ønsker i bytte mot rene revisjonsberetninger og/eller store unormale periodiseringsposter når selskapet er stort enn når det lite. Vi utelater derfor de 10 prosent største selskapene i utvalget med store selskaper og estimerer likningene 4 og Δ4 på nytt. For hver spesifikasjon bytter vi etter tur ut det samtidige honoraret med neste periodes honorarer og forrige periodes honorarer og estimerer modellene på nytt.

I testene har vi inkludert variabler for revisjons- og rådgivningshonorar samtidig. Vi har også gjennomført en rekke av testene hvor kun revisjonshonoraret, respektivt rådgivningshonoraret, med interaksjonsvariabler er med som testvariabler. Vi har også testet om resultatene påvirkes av om vi bruker sum honorarer i stedet for revisjons- og rådgivningshonoraret hver for seg.

Resultatene fra disse testene endrer ikke på hovedinntrykket fra tabellene over hva gjelder de store selskapene. Interaksjonsvariablene er hovedsakelig ikke signifikante, men vi får signifikant negative koeffisienter på UnorRevH og UnorRådH. For store selskaper kan vi derfor ikke snakke om en endring i revisjonskvaliteten i årene rundt innføringen av fravalgsordningen.

I utvalget med små selskaper er det flere koeffisienter som blir signifikante når avhengig variabel er antall merknader (likning 4) eller endringer i antall merknader (likning Δ4). Koeffisientene til de unormale honorarene er oftere signifikant negative enn positive, og videre er det flere signifikante koeffisienter i 2010 og 2011 enn i 2012. Det kan tyde på en midlertidig nedgang i revisjonskvaliteten i årene rundt innføringen av fravalgsordningen. Budskapet vi kan trekke ut av testene er imidlertid ikke entydig siden vi ikke kan påvise et tilsvarende mønster hos fravalgskandidatene som har beholdt revisor. Hos disse er det minst like mange signifikant negative koeffisienter i 2012 som i 2011 (og færrest i 2010). Også i disse utvalgene får vi negative koeffisientene på UnorRevH og UnorRådH.

[90] Grensen på 40 prosent er satt fordi andelen av norske selskaper som går med tap ligger rundt 35-40 prosent per år, se kapittel 15.

Oppsummert blir konklusjonen så langt at vi ikke kan påvise endringer i revisjonskvaliteten hos de store selskapene, men at det muligens kan ha blitt en svekkelse i kvaliteten for selskaper med omsetning under 5 millioner kroner.

10.9 Partnerens honorarer og merknader i revisjonsberetningen

Analysen i kapittel 10.8 er viet muligheten for endringer i honoraravhengigheten mellom klient og revisjonsselskap. Vi undersøker også muligheten for at det kan eksistere honoraravhengighet på partnernivå ved å bruke en modifisert versjon av likning 4. Modifiseringen består i at vi beregner hvor økonomisk viktig hver enkelt klient i er for hver enkelt partner j ved å dividere honoraret som partner j mottar fra klient i på summen av alle honorarer som partner j mottar per år. $ProRevH_{it}$ = revisjonshonorar fra klient i i år t i prosent av samlet honorar fra revisjon og salg av tilleggstjenester som partner j generer i alt i år t. $ProRådH_{it}$ = rådgivningshonorar fra klient i i år t i prosent av samlet honorar fra revisjon og salg av tilleggstjenester som partner j generer i alt i år t. Desto viktigere klienten er økonomisk sett, jo høyere blir prosentandelen og jo viktigere kan det bli for revisor å holde seg inne med klienten.

Vi inkluderer ProRrrH og interaksjonsvariablene ProRrrH#Å20xx i likning 4, Rrr = Rev og Råd og xx = 10, 11 og 12, og tar ut variablene med unormalt honorar og deres interaksjonsvariabler. Det vi er interesserte i å undersøke er om interaksjonsvariablene er signifikant negative, fordi det kan bety at økonomisk viktige kunder oftere får rene revisjonsberetninger. Vi estimerer modellene ved hjelp av regresjonsanalyse med faste effekter per partner. Det innebærer at partnere som kun gir rene revisjonsberetninger eller som kun gir revisjonsberetninger med merknader utelates. I tillegg krever vi at hver partner må ha minst 30 klienter, og vi tar med både AS og ASA uansett størrelse. Dette kravet gir en betydelig reduksjon i utvalget, men vi har likevel over 380 000 selskapsår. Resultatene er vist i Tabell 10-14.

Tabell 10-14: Regresjonsresultater: Sammenhengen mellom selskapenes økonomiske viktighet for oppdragsansvarlig revisor og tre mål på revisjonskvalitet

Avhengig variabel	*AntMerknad*		*UnPerK*		*UnPerS*	
	Koeff.	*T-verdi*	*Koeff.*	*T-verdi*	*Koeff.*	*T-verdi*
ProRevH#År2010	-0,585**	(-2,50)	-0,085	(-1,19)	0,039	(0,86)
ProRevH#År2011	-0,311*	(-1,66)	-0,128*	(-1,79)	-0,035	(-0,83)
ProRevH#År2012	0,194	(0,86)	0,001	(0,01)	0,026	(0,53)
ProRådH#År2010	0,152	(0,41)	-0,052	(-0,39)	-0,111	(-1,33)
ProRådH#År2011	-0,241	(-0,74)	0,251*	(1,90)	0,160**	(2,40)
ProRådH#År2012	-0,668**	(-2,05)	0,064	(0,45)	0,053	(0,74)
ProRevH	-0,126	(-0,92)	-0,020	(-0,41)	0,114***	(3,75)
ProRådH	0,593***	(2,98)	-0,155*	(-1,81)	-0,111**	(-2,31)
LnRevHon	0,023***	(11,39)	-0,007***	(-7,94)	-0,009***	(-16,98)
LnRådHon	-0,003***	(-2,66)	-0,004***	(-10,28)	-0,001***	(-3,86)
LagAntMerknad	0,422***	(128,31)				
LagUnPerK			0,178***	(72,60)		
LagUnPerS					0,324***	(120,09)
AKNed	-0,025***	(-4,25)	-0,036***	(-10,84)	-0,001	(-0,76)
AKOpp	0,000	(0,09)	-0,061***	(-23,74)	-0,009***	(-7,17)
AndelUtenlaDS	-0,010	(-0,47)	-0,008	(-0,88)	-0,007	(-1,29)
AntBransjer	-0,003	(-1,33)	-0,003***	(-2,74)	-0,000	(-0,73)
Big4	-0,010	(-1,30)	0,003	(0,78)	0,003*	(1,72)
Bransjespes	0,096***	(3,07)	-0,056***	(-3,79)	-0,019**	(-2,18)
BytteRevFirma	-0,003	(-0,91)	-0,006***	(-4,42)	-0,002**	(-2,38)
ByttePartner	0,001	(0,37)	-0,011***	(-7,48)	-0,002**	(-2,20)
d_Driftsinnt	0,005***	(7,47)	-0,018***	(-38,85)	-0,010***	(-38,07)
d_Gjeldsandel	-0,002	(-0,52)	0,022***	(12,86)	0,014***	(15,29)
EksOrdPoster	0,001	(0,22)	-0,008***	(-3,04)	-0,003*	(-1,86)

Avhengig variabel	*AntMerknad*		*UnPerK*		*UnPerS*	
	Koeff.	*T-verdi*	*Koeff.*	*T-verdi*	*Koeff.*	*T-verdi*
ForsinketSA	0,287***	(110,71)	-0,003***	(-5,21)	-0,002***	(-3,99)
Gjeldsandel	0,055***	(15,73)	-0,067***	(-39,71)	-0,021***	(-20,71)
GRSSmåForetak	0,016***	(6,14)	0,010***	(8,42)	0,002**	(2,54)
ImmatAM/E	-0,135***	(-6,87)	-0,079***	(-9,48)	0,044***	(10,17)
Klientviktighet	0,063	(1,33)	0,025*	(1,94)	0,002	(0,22)
Konkursrisiko	0,075***	(14,82)	-0,002	(-0,95)	0,006***	(4,27)
Kontantstrøm	0,024***	(7,48)	0,025***	(13,01)	-0,004***	(-5,87)
KortInv/Eien	-0,092***	(-24,10)	-0,072***	(-35,85)	0,019***	(18,05)
LangsInvest/E	-0,004**	(-2,16)	-0,022***	(-29,30)	-0,004***	(-9,08)
LikGrad1	0,000***	(5,24)	-0,000***	(-6,64)	0,000***	(11,39)
LnAlder	-0,008***	(-7,30)	0,007***	(13,13)	0,004***	(13,52)
LnAnsatteS	-0,000	(-0,04)	0,008***	(14,25)	-0,010***	(-28,99)
LnAntDatterSel	0,011***	(4,85)	-0,006***	(-5,66)	0,007***	(12,94)
LnAntKlienter	0,002	(0,51)	-0,000	(-0,16)	-0,001	(-0,99)
LnEiendeler	-0,012***	(-14,42)	0,015***	(35,62)	0,017***	(64,97)
AvvikendeRÅr	0,003	(0,29)	0,010*	(1,73)	0,016***	(3,96)
Tap	0,063***	(24,59)	-0,020***	(-19,61)	0,001	(0,84)
TotKapRent	-0,401***	(-16,72)	-0,383***	(-30,73)	-0,144***	(-20,24)
VarerKF/Eien	-0,004	(-1,64)	-0,024***	(-19,96)	-0,021***	(-27,38)
Faste effekter for:						
-revisjonsselskap	Ja		Ja		Ja	
-bransjetilhørighet	Ja		Ja		Ja	
-lokalisering	Ja		Ja		Ja	
-år	Ja		Ja		Ja	
Konstant	0,231	(0,00)	0,051	(0,00)	-0,227	(-0,00)
Antall observasjoner	380895		281420		281420	
Adjusted R^2	0,441		0,192		0,290	

Note: Tabellen viser koeffisienter og t-verdier (i parentes) fra estimeringer av likning 4 i teksten med de tilpasninger som er beskrevet i avsnittet over tabellen. Utvalget består av alle selskaper som ikke mangler tall i årene 2006-2012.Avhengig variabel er AntMerknad, UnPerK og UnPerS. Estimater på unormale honorarer er residualene fra honorarmodellene (likning 3) estimert på alle selskaper. $ProRevH_{it}$ = revisjonshonorar fra klient i i år t i prosent av samlet honorar fra revisjon og salg av tilleggstjenester som partner j generer i alt i år t. $ProRådH_{it}$ = rådgivningshonorar fra klient i i år t i prosent av samlet honorar fra revisjon og salg av tilleggstjenester som partner j generer i alt i år t. ProRrrH#Å20xx= ProRrrH * År20xx hvor Rrr = Råd eller Rev og xx = 10, 11 eller 12. ByttePartner = 1 hvis selskapet har en oppdragsansvarlig revisor i år t og 0 ellers. Øvrige variabler er definert i Tabell 10-1. Estimeringsmetoden er regresjonsanalyse med faste effekter på partnernivå med gruppekonsistente feilledd på selskapsnivå. * (**) [***] indikerer signifikant forskjell med et signifikansnivå på 0,1 (0,05) [0,001], tosidige tester.

Resultatene i Tabell 10-14. indikerer en svekkelse i revisjonskvaliteten når den måles med antall merknader i revisjonsberetningen siden koeffisientene til ProRevH#År2010, ProRevH#År2011 og ProRådH#År2012 er signifikant negative med AntMerknader som avhengig variabel. For de to andre målene på revisjonskvalitet er det kun ProRevH#År2011 med UnPerK som avhengig variabel som gir tegn til redusert revisjonskvalitet, men koeffisienten er bare signifikant på 0,1-nivået. Når analysene gjennomføres på endringsnivå forsvinner imidlertid indikasjonene på svekket revisjonskvalitet i forbindelse med innføringen av fravalgsordningen, jf. Tabell 10-14 (hvor kun et utdrag av resultatene vises).

Tabell 10-15: Regresjonsresultater: Sammenhengen mellom endringer i selskapenes økonomiske viktighet for oppdragsansvarlig revisor og tre mål på endringer i revisjonskvalitet

Avhengig variabel	*ΔAntMerknad*		*ΔUnPerK*		*ΔUnPerS*	
	Koeff.	*T-verdi*	*Koeff.*	*T-verdi*	*Koeff.*	*T-verdi*
ΔProRevH#År2010	0,088	(0,46)	-0,105	(-1,42)	-0,037	(-0,99)
ΔProRevH#År2011	0,392*	(1,75)	-0,061	(-0,90)	-0,050	(-1,34)
ΔProRevH#År2012	0,030	(0,19)	0,006	(0,09)	0,013	(0,33)
ΔProRådH#År2010	-0,030	(-0,07)	-0,017	(-0,09)	-0,105	(-1,12)

Avhengig variabel	*ΔAntMerknad*		*ΔUnPerK*		*ΔUnPerS*	
	Koeff.	*T-verdi*	*Koeff.*	*T-verdi*	*Koeff.*	*T-verdi*
ΔProRådH#År2011	-0,692	(-1,52)	0,050	(0,28)	0,092	(0,96)
ΔProRådH#År2012	-0,377	(-1,04)	-0,280*	(-1,67)	0,009	(0,10)
ΔProRevH	-0,106	(-0,89)	0,004	(0,09)	0,013	(0,50)
ΔProRådH	0,419	(1,58)	0,021	(0,17)	-0,025	(-0,38)
ΔLnRevHon	-0,007**	(-2,10)	0,007***	(5,20)	0,005***	(5,93)
ΔLnRådHon	-0,001	(-0,45)	-0,005***	(-6,26)	-0,001*	(-1,65)
ΔLagAntMerknad	-0,330***	(-93,95)				
ΔLagUnPerK			-0,398***	(-149,62)		
ΔLagAcStubben					-0,367***	(-111,01)
ΔKlientviktighet	-0,036	(-0,73)	-0,007	(-0,38)	-0,008	(-0,65)
Andre kontrollvariabler	Ja		Ja		Ja	
Antall observasjoner	252296		186442		186442	
Adjusted R^2	0,188		0,233		0,196	

Tabellen viser et utdrag av resultatene som fremkommer når testene som er presentert i Tabell 10-14 gjennomføres på variabler som angir årlig endring. Estimeringsmetoden er regresjonsanalyse med faste effekter på partnernivå med gruppekonsistente feillett. Se for øvrig noten til Tabell 10-14.

Partnernes økonomi kan ha betydning for revisjonskvaliteten. Partnere som har mye å risikere på tapt rykte og muligens søksmål på grunn av dårlig utført revisjon, har sterkere insentiver til å levere god kvalitet på revisjonen fordi de har mer å tape. For å undersøke om endringene i revisjonskvaliteten kan ha sammenheng med partnernes formue, estimerer vi regresjonene i Tabell 10-14 og Tabell 10-15 på nytt for de 25 prosent av partnerne som har høyest respektiv lavest formue. Markedsverdien på partnernes formue er ukjent, men vi antar at markedsverdien er positive korrelert med enten den ligningsmessige nettoformuen eller den ligningsmessige bruttoformuen. Resultatene fra disse sensitivitetstestene gir ikke indikasjoner på at det har skjedd endringer i revisjonskvaliteten. Vi finner flere negative enn positive signifikante koeffisienter, men signifikansen er svak og hvis signifikansnivået settes til 5 prosent blir konklusjonen at det ikke kan påvises endringer i revisjonskvaliteten.

10.10 Konkluderende merknader

I dette kapitlet har vi belyst utviklingen i hva revisor omtaler i revisjonsberetningen og hvor mye selskapene betaler for revisjonen i årene 2006 – 2012. Vi finner flere trekk ved utviklingen som tyder på at markedsforholdene har endret seg i tråd med hva man kan forvente dersom revisorene blir mindre villige til å ta konflikter med klientene over hva som skal stå i revisjonsberetningen. Nedgangen i bruken av merknader i revisjonsberetningen synes permanent siden reduksjonen som inntrådte fra 2009 til 2010 ikke har tatt seg opp igjen per 2012. Nedgangen skyldes ikke at vi sammenlikner utviklingen til selskaper som ikke er sammenliknbare fordi vi også for etablerte selskaper som har eksistert i mange år ser en nedgang i andelen med selskaper som får merknader i revisjonsberetningen. Vi viser videre at prisen på revisjon gikk kraftig ned fra 2009 til 2011. For de minste selskapene steg prisen relativt sterkt fra 2011 til 2012, men for store selskaper var prisveksten fra 2011 til 2012 lav (prisene er justert for endringer i konsumprisindeksen). Når revisorene våren 2013 reviderte 2012-regnskapet (med påfølgende fakturering og skriving av revisjonsberetninger), var de klar over hvordan fravalgsordningen virket på kort sikt og hvor mange av fravalgskandidatene som hadde foretatt fravalg. Den reduserte usikkerheten kan ligge bak den relativt sterke realprisveksten på revisjonen fra 2011 til 2012 for de minste selskapene.

Disse utviklingstrekkene passer med forklaringen om at revisorene av frykt for å tape klienter tok færre forbehold og ble mer varsom i prisingen i årene rundt innføringen av fravalgsordningen. Årsak-virkning

sammenhengen er imidlertid usikker, den er ikke testet, og vi kan ikke utelukke andre forklaringer. F.eks. kan selskapene reelt sett ha blitt bedre til å overholde reglene, og det kan tenkes at merknadene i revisjonsberetningen inntas når det er følger av revisjonsstandardene og de revisjonshandlinger som er utført, uten at revisorene vurderer mulige konsekvenser for engasjementets varighet. Videre er det mulig at de trekkene som er observert ved utviklingen i realprisene på revisjonen kun reflekterer naturlige svingninger i prisene som oppstår i et marked i endring – med andre ord at de ikke har noe å si for kvaliteten.

En av forutsetningene for godt utført revisjon er at revisorene er uavhengige av klienten. Det skal derfor ikke være slik at selskaper som betaler unormalt mye for revisjonen eller kjøper mye tilleggstjenester får færre merknader i revisjonsberetningen eller har unormalt store periodiseringsposter. Vi tester sammenhengen mellom honorarer og tre mål på revisjonskvalitet i årene 2007 – 2012 for å undersøke om det har skjedd endringer i sammenhengen i årene 2010, 2011 og 2012 sammenliknet med årene før. De tre målene på revisjonskvalitet er merknader i revisjonsberetningen, unormale periodiseringsposter og unormale inntektsperiodiseringer.

For selskaper definert som store (dvs. som har driftsinntekter på minst 5 millioner kroner i de årene de er inkludert i utvalgsperioden) finner vi ingen tegn til endringer i sammenhengen mellom honorarer og målene på revisjonskvaliteten. For selskaper definert som små (dvs. selskaper som har driftsinntekter på mindre enn 5 millioner kroner i utvalgsperioden) og for fravalgskandidater i 2011 og 2012 som ikke har foretatt fravalg, finner vi enkelte resultater som indikerer at kvaliteten på revisjonen har avtatt. For alle kategorier av selskaper finner vi gjennomgående en negativ korrelasjon mellom unormalt høye honorarer og merknader i revisjonsberetningen og overskuddsstyring. Resultatene er forenlig med at honoraravhengighetshypotesen, og i strid med resultatene hos Hope og Langli (2010) som ikke fant tegn til at den økonomiske bindingen som oppstår på grunn av honorarene virker negativt inn på revisjonskvaliteten i perioden 1997-2005.

Det er positivt at vi ikke kan påvise endringer i revisjonskvaliteten for de store selskapene i forbindelse med innføringen av fravalgsordningen siden en eventuell reduksjon i kvaliteten for disse selskapene vil kunne ha alvorlige følger. For små selskaper er det noen resultater som indikerer redusert revisjonskvalitet, men resultatene er ikke entydige. Resultatene opptrer for selskapene som er så små at de faller under terskelen for fravalg. Vi analyserer også honoraravhengighet på partnernivå. Som for testene for delutvalget med små selskaper er resultatene ikke entydige.

Analysene foretas på perioden 2006 – 2012 og vi kan kun trekke en entydige konklusjon for de store selskapene. For å trekke sikrere konklusjoner om innføringen har ført til endringer i revisjonskvaliteten bør studien utvides med flere år både før og etter at fravalgsordningen ble innført.

10.11 Vedlegg – Kvalitetskontroller av informasjon om revisjonshonoraret og merknader i revisjonsberetningen

We have used considerable efforts to make sure that our results are not biased or erroneous due to errors in the data. We have paid special attention to assure the quality of the audit fees.

Information about audit fees (and fees from sale of additional services) are obtained from Experian and Proff Forvalt. We have merged the data from the two sources. The information is manually coded by Experian (E) and Proff Forvalt (PF), and we notice deviations when we compare the numbers for audit fees (AF) for each firm. We allow for deviations of +/ 2000 NOK to allow for round off differences. After some initial checks of suspicious observations, we assume the error rates were lowest in the data from PF and define AF = AF_{FP}. Then we replace the AF given by PF (AF_{PF}) with the figures given by E (AF_E) if abs(AF_E – AF_{PF}) > 1 percent of total assets or > 2 percent of total sales, e.g. we take the lower value from the two sources. For firms with AF = 0 we replace 0 by missing value when the auditor had issued an audit opinion.

After these controls and correction there are still observations in AF that are erroneous. In some cirkases, one or more audit fees in one firm are too large (e.g. 1000 times larger than fees in other years). In other cirkases, one or more audit fees are too small (e.g. 1000 times too small compared to fees in other years). We have tried different methods to find the best solution to correct the errors and ended up with the following procedure:

The general idea is to check how far the audit fee deviates from the time series average of audit fees for each firm. We cirkalculate the time series average of audit fees for each firm and compute the deviation of each audit fee from the mean by dividing the difference between audit fee (af) and average audit fee (mean_af) by the average audit fee. We get the absolute value of this ratio ($\left|\frac{af-mean_af}{mean_af}\right|$).

If one audit fee is too small compared to audit fees in other years, it will be much smaller than the average fee. Therefore, the difference between this audit fee and the average audit fee in absolute value will be close to the amount of average fee. So the absolute ratio ($\left|\frac{af-mean_af}{mean_af}\right|$) will be close to 1. If one audit fee is too large compared to audit fees in other years, this ratio will be very large, e.g. 3. We therefore define audit fees as abnormal if the absolute value of the deviation of audit fee from the mean is between 0.995 and 1 or is larger than 2.9. We have investigated many examples to find the right cutoff. In many cirkases the absolute ratio is larger than 2.9, but the audit fee is reasonable. When the absolute ratio is large, we add another criterion, the ratio of audit fee divided by sales. If the deviation of audit fee from mean is larger than 2.9 *and* the ratio of audit fee to sales is larger than 0.1, we identify this audit fee as an abnormal large audit fee.

However, this does not solve all the problems. It happens that some firms have both abnormal small audit fees and abnormal large audit fees. This is problematic becirkause, in most cirkases, either the extreme small numbers are wrong, or the extreme large numbers are wrong, not both. (For instance the audit fee may be 2,000 NOK in 2008 and 2009, and 1 625 000 NOK in 2010, but the firm is very small so the large audit fee in 2010 must be wrong) To correct this, we check firms that have both abnormal small audit fees and abnormal large audit fees. It seems that when one firm has abnormal large audit fee, then the small abnormal audit fees are reasonable. Hence, we assume the abnormal small audit fees are correct when the same firm has abnormal large audit fees in other years.

After identifying all the abnormal fees, we replace the abnormal audit fees by the audit fees in the previous year if that is not missing. If the audit fee in the previous year is missing, we use the audit fee in the year before. After all this is done, we check again whether all audit fees are reasonable and manually adjust a few audit fees that do not seem correct.

In all tests we take the natural log of audit fees (and other size variables). Taking natural log mitigate the effects of erroneous high audit fees further. Below we show the distribution of audit fee and natural log of audit fee for firms in the years 2005 to 2012 that have less than 1 million NOK in audit fee. The distribution to the right has much better statisticirkal properties and is therefore preferred.

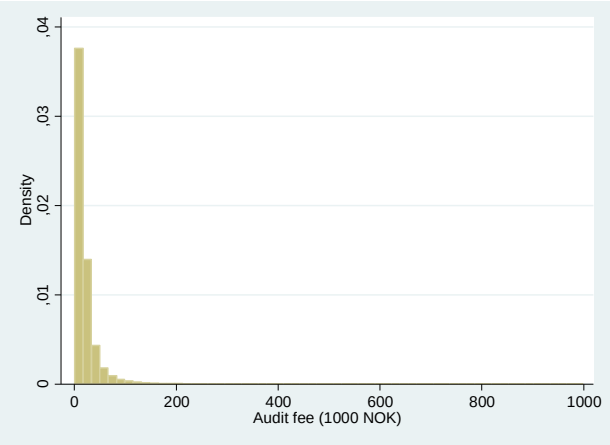

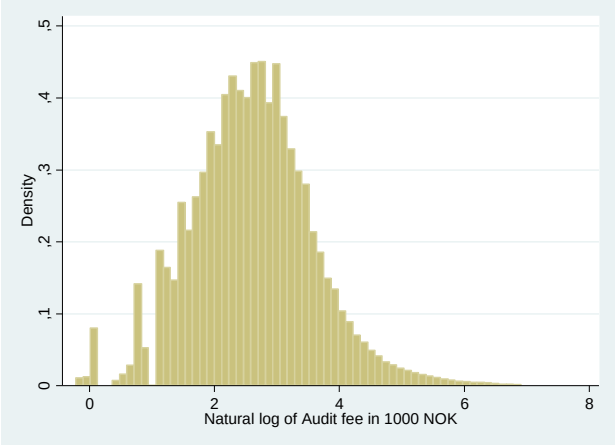

11 Kostnadsbesparelser for fravalgselskapene og andre selskaper

11.1 Innledning og sammendrag

Hva har fravalgsordningen betyd økonomisk for selskapene, både de som har valgt bort revisor og de som fortsatt har revisor? I dette kapitlet forsøker vi å besvare dette spørsmålet.

Selskaper som velger bort revisor vil i utgangspunktet oppnå en umiddelbar kostnadsbesparelse siden selskapene ikke lenger skal betale for revisjonen. Fordelen med å slippe revisjonshonoraret kaller vi bruttobesparelsen. Det har vært en del fokus på hvor stor bruttobesparelsen er, men nettobesparelsen er en mer interessant størrelse fordi nettoeffekten viser bruttobesparelsen korrigert for andre effekter. Nettobesparelsen tar altså hensyn til de indirekte effektene som kan oppstå som følge av fravalget. Nettobesparelsen kan bli både postiv og negativ for fravalgselskapene. Den kan bli negativ dersom de sparte revisjonshonorarene blir mer enn oppveid av økning i andre honorarer eller andre ulemper. En mulig effekt er at selskapene må betale mer til regnskapsfører fordi hun overtar noen av de oppgavene som revisor tidligere utførte, f.eks. utfylling av ligningspapirer og oppsett av årsregnskapet. Det kan føre til høyere honorarer til regnskapsfører. En annen effekt kan være at selskaper som har kjøpt tilleggstjenester fra revisor må betale mer for disse fordi det ikke lenger er noen overføringsgevinster mellom revisjonen og tilleggstjenestene. En tredje effekt kan være at långivere og kreditorer øker prisen på kreditt, eller gjør det vanskeligere for fravalgselskapene å oppnå kreditt. For fravalgselskapene vi analyserer kan vi imidlertid se bort fra denne muligheten basert på analysene i kapittel 5, hvor vi ikke fant noen negative finansieringseffekter for fravalgselskapene. En fjerde effekt kan være at fravalgselskapet sparer utgifter fordi ansatte bruker mindre tid på møter/diskusjoner med revisor, varelagertellinger, dokumentasjon av dagsoppgjør m.v. og å holde orden i bilagene.[91] Andre positive og negative indirekte virkninger av fravalgsregelen kan også gjøre seg gjeldende. Det er følgelig mulig å tenke seg at nettobesparelsen for fravalgselskapene blir både høyere og lavere enn bruttobesparelsen. For å estimere kostnadsbesparelsene for fravalgselskapene går vi frem på tre forskjellige måter.

Den første fremgangsmåten består i at vi estimerer nettobesparelsen ved hjelp av regresjonsanalyse. Vi sammenlikner fravalgselskapenes inntjening i 2011 og 2012 med utviklingen til sammenliknbare selskaper som har beholdt revisor. Dette innebærer at vi får med mange av de indirekte virkningen av fravalget, f.eks. tap som kan oppstå på grunn av mindre kontroll med ansatte, høyere honorarer til regnskapsfører, reduserte lønnskostnader hvis ansatte bruker mindre tid på varetellinger og liknende. Vi bruker forskjellige resultatmål (skalert med driftsinntekter eller ikkeendeler) som avhengige variabler, men argumenterer for at størst vekt bør legges på resultatene som fremkommer ved bruk av driftsresultatet skalert med driftsinntektene. Det skyldes at de øvrige resultatmålene er mer utsatt for støy og effekter som ikke har noen åpenbar sammenheng med fravalgsbeslutningen.[92] Effekter av

---

[91] Når revisjonshonoraret blir bestemt av tiden revisor bruker på revisjonen, vil selskaper ha insentiver til å holde orden i bilagene m.m. for å minimere revisors tidsbruk og dermed honoraret. Når selskapet har valgt bort revisor blir insentivene til å holde god orden mindre. Ved bokettersyn vil en eventuell tilleggsskatt ikke avhenge av skatteinspektørenes tidsbruk, men på hva som blir avdekket. Med tanke på mulige reaksjoner fra skattemyndighetene er det følgelig lite viktig å holde god orden i bilag m.m. siden utgiftene med at inspektørene bruker noe ekstra tid på grunn av dårlig orden ikke bæres av den som blir kontrollert.

[92] Ordinært resultat før skatt blir påvirket av effekter som er mer perifere i forhold til effektene som kan forventes å inntre som følge av fravalget som f.eks. finansinntekter og tap på aksjer. Årsresultatet kan i tillegg bli påvirket av systematiske forskjeller i selskapenes skatteposisjon. Næringsinntekten er et før skatt-begrep, men beregningen av næringsinntekten kan bli påvirket av korreksjonene som skal gjøres på side 4 i næringsoppgaven eller mangler på sådanne, jf. analysen i kapittel 6 som viser at fravalgselskapene gjøre flere feil på side 4 enn ikke

fravalget som ikke resultatføres blir ikke fanget opp av denne fremgangsmåten. Slike effekter kan f.eks. være merarbeid som eier/daglig leder utfører som følge av fravalget (f.eks. oppsett av årsregnskapet og utfylling av ligningspapirer) som hun/han ikke tar seg betalt for. Vi tar for oss spart/tapt tid på grunn av fravalget nedenfor.

I den andre fremgangsmåten estimerer vi hva fravalgselskapene ville ha betalt i revisjon uten fravalgsordningen, og legger til eller trekker fra et påslag basert på hva representanter for fravalgselskapene oppgir i tapt/tjent tid som følge av fravalget. Når vi skal estimere hva fravalgselskapene ville ha betalt i revisjon, tar vi hensyn til funnene i kapittel 10 som viser at det har vært et taktskifte i prisutviklingen på revisjonen, og at realprisveksten i årene 2010-2012 er signifikant lavere enn i perioden 2007-2009. Den endrede veksttakten gjelder både fravalgskandidater og ikke fravalgskandidater. Følgelig kan selskaper som ikke omfattes av fravalgsordningen ha oppnådd besparelser ved innføringen ved at prisen de må betale for revisjonen har gått ned. Når vi skal estimere den samlede kostnadsbesparelsen ved fravalgsordningen inkluderer vi besparelsene som aksjeselskapene som har beholdt revisor kan ha oppnådd på grunn av lavere priser.[93]

For å estimere hva selskapene ville ha betalt dersom fravalgsordningen ikke hadde blitt innført, legger vi til grunn at den gjennomsnittlige realprisveksten på revisjonen i 2006-2009 kan brukes som estimat på hva realprisveksten ville ha vært i perioden 2010-2012 dersom fravalgsordningen ikke hadde blitt innført. Avviket mellom hva aksjeselskapene har betalt og det predikerte honoraret viser hva aksjeselskapene har spart eller tapt som følge av innføringen av fravalgsordningen. For fravalgselskapene må vi i tillegg ta i betraktning at selskapenes tidsforbruk kan ha blitt påvirket. For å estimere mer-/mindreforbruket har vi gjennomført en spørreundersøkelse hvor respondentene er bedt om å anslå tidsforbruket. Spørreundersøkelsen presenteres i kapittel 12, men den delen av undersøkelsen som har relevans for målingen av nettobesparelsen blir behandlet i dette kapitlet.

Den tredje fremgangsmåten vi har brukt for anslå besparelsen, er å spørre representanter for fravalgselskaper hva de tror selskapet har tapt eller tjent på fravalget i kroner, alle effekter inkludert. Spørsmålet om besparelsen i kroner ble stilt i den samme spørreundersøkelsen hvor respondentene ble bedt om anslå effektene som fravalget har hatt på tidsbruken.

Basert på *trendframskrivninger av prisveksten* i perioden 2007-2009, finner vi at *bruttobesparelsen* i 2012 for selskapene som har valgt bort revisor i gjennomsnitt utgjør *kroner 14 000*, og at den for de nyetablerte selskapene uten revisor i gjennomsnitt utgjør vel *kroner 7 000*. For alle aksjeselskapene sett under ett i 2012 utgjør bruttobesparelsen *1 218 millioner kroner*. Av dette utgjør besparelsen til nyetablerte selskaper uten revisor og fravalgselskapene *896 millioner kroner* eller 73,6 prosent. Aksjeselskaper som ikke har benyttet fravalgsordningen, eller som er ikke kvalifiserer for fravalg, har høstet den resterende besparelsen på 26,4 prosent, som utgjør vel *321 millioner kroner*. Den oppgitte kostnadsbesparelsen for ikke-fravalgselskapene, som oppstår fordi prisen på revisjonen generelt har gått ned (jf. kapittel 10), gjelder kun aksjeselskaper som ikke kan velge bort revisor eller som har valgt å beholde revisor. Når vi tar hensyn til at prisen på revisjonen sannsynligvis har avtatt også for andre enn

---

fravalgselskapene. I valget mellom ulike resultatmål for å tallfeste nettoeffekten, mener vi det beste målet er driftsresultatet i prosent av driftsinntektene.

[93] Priseffektene kan ha inntrådt også for f.eks. enkeltpersonforetak og ansvarlige selskaper som har revisjonsplikt, stiftelser, interkommunale selskaper og ASA'er. Vi avgrenser analysen til ASene siden beregningsgrunnlaget blir mer homogent enn om også andre selskapsformer skulle blitt inkludert.

ASene (f.eks. ASA'er, stiftelser og revisjonspliktige ANSer og ENKer), er det grunn til å tro at anslaget på besparelsen på vel 1,2 milliarder kroner er et nøkternt anslag.

For å ha et grunnlag å resonnere ut fra når det gjelder å estimere *nettobesparelsen for fravalgselskapene*, har vi gjennomført en *spørreundersøkelse* blant et utvalg av selskaper som har foretatt fravalg og som har oppgitt en epostadresse i Brønnøysundregistrene. I gjennomsnitt oppgir respondentene at de har spart 11 timer per år. Med timelønnen i 2012 for yrkesgruppen som brukes for å beregne administrative besparelser i rapporten «Utviklingen i administrative byrder for næringslivet. Oppdatering for perioden 2006-2009» (Rambøll 2009), tilsvarer de sparte timene kroner 5 250 inklusiv høy arbeidsgiveravgiftssats. Når timeforbruket legges til den estimerte besparelsen i revisjonshonorar på kroner 14 000, blir *nettobesparelsen kroner 19 250 per fravalgselskap*. Beløpet er overraskende nær estimatet som respondentene i spørreundersøkelsen selv oppga, hvor den gjennomsnittlig besparelsen inklusiv alle effekter (herunder spart revisjonshonoraret) er *kroner 19 950* (medianen er kroner 20 000). Når man skal vurdere påliteligheten av svarene respondentene gir, må man ta høyde for at respondentene kan overvurdere besparelsene for på den måte å rettferdiggjøre fravalgsbeslutningen. Som vi forklarer nedenfor, gir ulike fremgangsmåter ganske like svar på hva nettobesparelsen er og størrelsen på de indirekte kostnadene som følger av respondentens svar stemmer godt overens med målinger gjort i Danmark. Det taler for at respondentenes svar gir en god pekepinn på størrelsen på de faktiske besparelsene.

Når vi ser på *nettobesparelsen for alle aksjeselskaper under ett*, utgjør sparte revisjonshonorarer 1 218 millioner kroner (jf. foran), spart tidsbruk for etablerte selskaper (kroner 5 250 * 55 366 selskaper =) 291 millioner kroner og spart tidsbruk for nyetablerte selskaper (kroner 5 250 * 16 993 =) 89 millioner kroner.[94] Til sammen gir dette en *nettobesparelse for alle aksjeselskapene i 2012 på 1 598 millioner kroner* hvorav 321 millioner kroner er besparelser for selskaper som fortsatt har revisor. Når det tas hensyn til at også andre revisjonspliktige selskaper vil nyte godt av den generelle prisnedgangen på revisjonen, er 1,6 milliarder kroner sannsynligvis et anslag som underestimerer nettobesparelsen for fravalgselskapene, fravalgskandidater som ikke har foretatt fravalg og andre revisjonspliktige virksomheter sett under ett.

Når vi *estimerer nettobesparelsen for fravalgselskapene ved å sammenlikne fravalgselskapenes inntjening i 2012 med utviklingen til sammenliknbare selskaper som har beholdt revisor*, er punktestimatet på besparelsen *kroner 23 600* målt ved effekten på driftsresultatet. Vi argumenterer for at nettobesparelsen best og mest nøyaktig kan måles med driftsresultatet fordi målet er omgitt med minst støy og høyst sannsynlig fanger opp de effektene som fravalget kan antas å ha (analysene i kapittel 5 viser at vi ikke kan påvise noen negative finansieringseffekter av fravalget).

Punktestimatet på kroner 23 600 er omgitt av usikkerhet. Når vi tar høyde for usikkerheten kan vi si at det er *95 prosent sannsynlig at den sanne besparelsen ligger mellom kroner 15 000 og kroner 31 600 i gjennomsnitt per fravalgselskap i 2012*. Punktestimatet er høyere enn det sparte revisjonshonoraret på kroner 14 000 (jf. over). Det sparte revisjonshonoraret på kroner 14 000 inklusiv respondentenes anslag på spart tid (kroner 5 250), til sammen kroner 19 250, ligger godt innenfor konfidensintervallet for hva besparelsen utgjør i kroner. Godt innenfor konfidensintervallet ligger også gjennomsnittsbeløpet som respondentene i spørreundersøkelsen oppga som spart honorar (kroner 19 950). Det er overraskende at

[94] Vi opererer med de samme satsene på spart tidsbruk for nyetablerte som for etablerte selskaper. Dersom vi hadde lagt estimatene som representanter for nystiftede selskaper oppgir til grunn, vil beløpet blitt 18,6 millioner kroner lavere.

så forskjellige fremgangsmåter (trendframskrivning, spørreundersøkelse og regresjonsanalyse av registerdata) skal gi svar som er så innbyrdes konsistente hva gjelder fravalgselskapenes besparelser. Når ulike fremgangsmåter gir om lag samme svar, taler det for at svarene er pålitelige.

I regresjonsanalysen kontrolleres det for om selskapene har regnskapsfører, slik at estimatet på kroner 23 600 er etter at det er kontrollert for virkningen av at selskapene har engasjert regnskapsfører. Også med andre resultatmål, og med skalering av resultatmålene med eiendeler i stedet for driftsinntekter, finner vi at fravalgselskapene har oppnådd en statistisk signifikant nettobesparelse – fravalgselskapenes resultater har økt mer enn hos selskapene som har beholdt revisor, og økningen utgjør vesentlige beløp.

Det kan være noe overraskende at nettobesparelsen er høyere enn bruttobesparelsen, og at økte utgifter til regnskapsfører ikke synes å hatt en sterkere effekt.[95] En mulig forklaring som ikke er undersøkt, er om selskapene kan ha blitt mer tilbakeholdne med å føre private/tvilsomme utgifter på selskapet. Mens selskapene hadde revisor kunne selskapene vise til at regnskapet var godkjent av revisor dersom skattemyndighetene oppdaget utgifter som ikke skulle vært ført på selskapet. Etter fravalg kan ikke selskapene skjule seg bak revisor lenger, og følgelig kan kostnadene avta og resultatene bli bedre. Ser vi tilbake på resultatene i kapittel 6, er det tydelig at fravalgselskapene relativt til selskapene som har beholdt revisor krever fradrag for signifikant færre kostnader enn tidligere på posten Annen kostnad (post 7700 i næringsoppgave 2). Små selskaper har dessuten redusert bruken av oppgavepliktige ytelser, leie av lokaler og utgifter til elektronisk kommunikasjon (jf. Tabell 6-10). Det kan tyde på at selskapene er blitt mer forsiktige med å kreve fradrag når ikke revisor kan gå god for fradragsretten.

Oppsummert: Konklusjonen må bli at besparelsene for fravalgselskapene synes å være betydelige og større enn det sparte revisjonshonoraret: Nettobesparelsen i 2012 per fravalgselskap ligger med 95 prosent sannsynlighet mellom kroner 15 000 og kroner 31 600, og flere estimater tyder på at den i gjennomsnitt utgjør mellom kroner 19 000 og kroner 23 000. I alt fravalgselskapene spart 1 277 millioner kroner i 2012. Også selskapene som fortsatt har revisor har oppnådd betydelige besparelser fordi prisen på revisjon generelt har gått ned, og besparelsen er estimert til 321 millioner kroner i 2012. For alle AS under ett i 2012 er nettobesparelsen estimert til 1 598 millioner kroner.

Kapitlet oppbygning er som følger: Fremgangsmåten og resultatene som fremkommer når nettobesparelsen estimeres ved hjelp av regresjonsanalyse presenteres i kapittel 11.2. I kapittel 11.3 presenteres fremgangsmåten og resultatene som fremkommer når bruttobesparelsen estimeres ved hjelp av trendframskrivning av prisveksten i årene før innføringen av fravalgsordningen. Kapittel 11.4 redegjør for resultatene fra en spørreundersøkelse blant representanter for fravalgselskaper. Kapittel 11.5 redegjør for de danske undersøkelsene av kostnadsbesparelsene ved fravalg. Kapitlet avsluttes med konkluderende merknader i kapittel 11.6.

Fremgangsmåtene vi har brukt blir forklart i detalj, noe som gjør framstillingen til dels krevende å lese. Vi presenterer også estimater som vi mener har mindre pålitelighet enn andre. Årsaken til disse to valgene er at vi anser estimatene på brutto- og nettobesparelsene som svært sentrale. Det er følgelig viktig med full åpenhet om fremgangsmåtene, de valg som er foretatt og hva resultatene ville ha blitt om vi hadde vurdert fordelene og ulempene med de foretrukne målene/fremgangsmåtene annerledes.

---

[95] I regresjonsanalysen er koeffisienten til variabelen som fanger opp bruken av regnskapsfører negativ, men ikke alltid signifikant. Det betyr at bruk av regnskapsfører fører til økte kostnader og lavere resultater, men at vi ikke alltid finner at økningen i kostnadene er statistisk signifikant.

11.2 Nettobesparelsen estimert ved hjelp av regresjonsanalyse

11.2.1 Fremgangsmåten

Bortfallet av revisjonshonoraret er kun en effekt av å velge bort revisor. Skal man danne seg et bedre inntrykk av hva besparelsen består i, må også andre effekter tas i betraktning. I dette delkapitlet undersøker vi de effektene som er blitt resultatført, dvs. fanget opp av inntektene og kostnadene i resultatregnskapet. Dette inkluderer effekter som f.eks. økt salg som følge av at muligens noe mer tid kan brukes på inntektsgenererende aktiviteter i stedet for kommunikasjon med revisor, økte honorarer til regnskapsfører fordi hun overtar noe av arbeidet som revisor gjorde tidligere, høyere rente på lån hvis bankene øker renten fordi bankene blir mer skeptiske til selskapet og øker risikotillegget i lånerenten, mindre kostnader til ansatte fordi mindre tid går med til å tilrettelegge for besøk av revisor osv. Fremgangsmåten er identisk med den som brukes i kapittel 6 (hvor vi undersøkte effekten på skalert skattepliktig inntekt), men med unntak av at avhengig variabel nå *ikke* nuller ut virkningen av revisjonshonoraret i 2011 og 2012. Vi bruker følgende avhengige variabler:

DR/DrInnt	=	Driftsresultat i prosent av sum driftsinntekter.
RFS/DrInnt	=	Ordinært resultat før skattekostnad i prosent av sum driftsinntekter.
Årsres/DrInnt	=	Årsresultat i prosent av sum driftsinntekter.
NI/DrInnt	=	Næringsinntekt i prosent av sum driftsinntekter. For selskaper som har ført beløp i poster for skatter eller nedskrivninger/virkelig verdi-vurderinger av finansielle eiendeler på side 2 i næringsoppgaven, men ikke tilbakeført disse på side 4 i næringsoppgaven, settes næringsinntekten til manglende observasjon.
DR/Eien	=	Driftsresultat i prosent av sum eiendeler.
RFS/Eien	=	Ordinært resultat før skattekostnad i prosent av sum eiendeler.
Årsres/Eien	=	Årsresultat i prosent av sum eiendeler.
NI/Eien	=	Næringsinntekt i prosent av sum eiendeler. For selskaper som resultatført beløp i poster for skatter eller nedskrivninger/virkelig verdi-vurderinger av finansielle eiendeler på side 2 i næringsoppgaven, men ikke tilbakeført disse på side 4 i næringsoppgaven, settes næringsinntekten til manglende observasjon.

For nærmere beskrivelser av testene, utvalgene og variablene, vises det til kapittel 6. Valg av skaleringsfaktor kommenteres også i kapittel 6. Alle observasjoner hvor de avhengige variablene er under -100 prosent eller over 100 prosent utelates, slik at resultatene ikke blir påvirket av ekstreme observasjoner.

Resultatene som fremkommer med de ulike avhengige variablene bør ikke tillegges lik vekt.

Vi utelater selskaper som har gjort feil ved utfyllingen av næringsoppgaven side 4 om tilbakeføring av skattekostnaden og nedskrivning/verdivurdering av visse finansielle instrumenter fra analysen når avhengig variabel er NI/Drinnt eller NI/Eien. Det bidrar til at manglende tilbakeføringer ikke fører til at næringsinntekten blir feilaktig lav for fravalgselskapene, som oftere gjør slike feil enn ikke-fravalgselskapene (jf. kapittel 6). Det er likevel grunn til å være varsom med å legge avgjørende vekt på resultatene som fremkommer ved bruk av NI/DrInnt og NI/EIen. Det skyldes at selskaper som gjør feil med tilbakeføringen av skattekostnaden også kan gjøre andre feil som påvirker næringsinntekten. Vi tar

likevel med resultatene som fremkommer ved bruk av NI/DrInnt og NI/Eien slik at leseren får se hvordan resultatene blir.

Det er grunn til å tro at driftsresultat (Dr/DrInnt, Dr/Eien) vil fungere bedre enn resultat før skattekostnad (RFS/DrInnt, RFS/Eien) eller årsresultatet (Årsres/DrInnt, Årsres/Eien). Når vi går fra driftsresultatet til ordinært resultat før skattekostnader inkluderer vi finansinntekter og finanskostnadene i den avhengige variabelen. Analysene i kapittel 5 viste at vi ikke finner tegn til negative finanseringseffekter for fravalgselskapene. Når vi kan se bort fra rentevirkninger knyttet til fravalgsbeslutningen, er det vanskelig å se for seg at målingen av nettobesparelsen blir bedre ved å bruke ordinært resultat før skattekostnad i stedet for driftsresultatet. Det er snarere motsatt siden postene vi inkluderer er avkastningen på finansielle plasseringer (som ikke har noe med fravalgsbeslutningen å gjøre) og kostnader knyttet til finanseringen (som vi ikke finner er blitt påvirket av fravalget). Bruker vi skalert årsresultatet som avhengig variabel, blir det ytterligere støy i målingen av kostnadsbesparelsen siden selskapenes kan ha forskjellige skatteposisjoner (f.eks. fremførbare underskudd og nivået på permanente forskjeller). På bakgrunn av disse vurderingene er vår konklusjon at skalert driftsresultatet vil gi det beste og mest presise målet på nettobesparelsen.

Når det gjelder valg av skaleringsfaktor, er det som forklart i kapittel 6 grunn til å tro at eventuelle effekter best fanges opp når resultatmålene skaleres med sum driftsinntektene (siden skaleringen med eiendeler gir en mye smalere fordeling). Et annet moment er at selskapene i gjennomsnitt har høyere eiendeler enn salgsinntekter. Kostnadsbesparelsen i prosent knyttet til bortfallet av et revisjonshonorar på f.eks. kroner 10 000 vil derfor være lavere – og vanskeligere å identifisere – når skaleringsfaktoren er eiendeler enn når den er driftsinntekter. Det forhold at revisjonskostnadene i prosent er høyere for små selskaper enn for store, gir dessuten grunn til å forvente at det vil være lettere å identifisere besparelsen i analyser av små selskaper sammenliknet med større selskaper. Siden vi tror driftsinntektene er en bedre skaleringsfaktor enn eiendeler, vil vi i hovedsak kommentere resultatene som fremkommer når driftsresultatet er skaleringsfaktoren. Vi viser imidlertid også resultater når skaleringsfaktoren er sum eiendeler.

Vi starter med å estimere likningene 1a og 1b i kapittel 6 på de samme utvalgene som i kapittel 6. Vi kontrollerer for mange effekter som kan endret seg i utvalgsperioden og som kan påvirke lønnsomheten, f.eks. investeringer, låneopptak, engasjering av regnskapsfører. I tillegg estimeres funksjonene med faste effekter på selskapsnivå, slik at vi kontrollerer for alle faktorer som er konstante i utvalgsperioden. De systematiske forskjellene som inntrer mellom fravalgselskapene og selskapene som har beholdt revisor, og som fanges opp av variablene ÅretEtter og FravalgÅr, kan derfor skyldes kostnadsbesparelser knyttet til fravalget. Siden testen fanger opp eventuelle effekter av fravalget ved å luke ut effektene av andre forklaringsfaktorer på forskjeller i lønnsomhet mellom selskapene, er det godt mulig at eventuelle effekter kan skyldes andre forhold som samvarierer med fravalgsbeslutningen. Sikre på årsakssammenhengen kan vi ikke være.

Resultatene fra estimeringen av likning 1b for perioden 2006-2012 for et utvalg bestående av et balansert utvalg av selskaper med tilgjengelig data i årene 2006-2012 er vist i Tabell 11-1. Vi ser at samtlige koeffisienter til variablene ÅretEtter og FravalgÅr er signifikant positive. Det betyr at fravalgselskapene i både fravalgsåret og første året uten revisor rapportere signifikant høyere driftsresultat (Dr), resultat før skatt (RFS), årsresultat (Årsres) og næringsinntekt (NI) skalert med driftsresultat (DrInnt) eller Eiendeler (Eien) enn selskapene som har beholdt revisor. Når avhengig variabel er skalert med driftsinntektene, utvikler koeffisientene og t-verdiene seg i tråd med det som kan forventes. Jo lengre ned i resultatregnskapet resultatmålet hentes fra, jo mindre blir koeffisientene til ÅretEtter. Det er en

rimelig utvikling siden det er flere regnskapsposter som ikke har noen umiddelbar sammenheng med effekter knyttet til bortfall av revisjonshonoraret blant finanspostene. Det er videre rimelig at punktestimatet er lavere når Årsres/DrInnt er avhengig variabel enn når avhengig variabel er RFS/DrInnt, siden årsresultatet er etter skatt mens RFS er før skatt. T-verdien er høyest når driftsresultatet er i telleren, og lavere for de andre resultatmålene. Det betyr at presisjonen i estimatene på kostnadsbesparelsen er høyest for driftsresultatet.

For å beregne nettobesparelsen ved fravalget i kroner, multipliseres de estimerte koeffisientene til ÅretEtter med gjennomsnittlig driftsinntekter hvis avhengig variabel er skalert med driftsinntekter, og med gjennomsnittlig balansesum hvis sum eiendeler er brukt som skaleringsfaktor. For å illustrere fremgangsmåten bruker vi resultatene i Tabell 11-1 med DR/DrInnt som avhengig variabel. Den estimerte koeffisienten er 1,782, dvs. at driftsresultatet i prosent av driftsinntektene er 1,782 prosent høyere for fravalgselskapene. For å finne kroneverdien, multipliserer vi koeffisienten med gjennomsnittlig driftsinntekter for fravalgselskapene i 2012 som er kroner 1 699 089 (jf. linje 2 i panel A i Tabell 11-2). Det gir en estimert besparelse på kroner (1,782*1 699 000 =) 30 271 (i tabellene viser vi grunnlaget i kroner 1 000 og to desimaler på koeffisientene, slik at det oppstår noen avrundingsfeil når vi illustrerer fremgangsmåten ved hjelp av tallene vi presenterer i Tabell 11-1).

Det er usikkerhet knyttet til estimatet. For å illustrere usikkerheten beregner vi et 95 prosent konfidensintervall. Estimatene på grensene i konfidensintervallet = estimert koeffisient +/- 1,645*(koeff/t-verdi) hvor 1,645 er kritisk t-verdi når signifikansnivået er 0,05 prosent. Dette gir grenseverdier på (1,782 - 1,645*(1,782/6,44) =) 1,33 og (1,782 + 1,645*(1,782/6,44) =) 2,24. Når disse grenseverdiene multipliseres med beregningsgrunnlaget, som er gjennomsnittlig driftsinntekter på kroner 1 699 089, får vi et konfidensintervall på kroner 22 598 og kroner 38 060. Tolkningen er som følger: Vi kan med 95 prosent sannsynlighet anta at den sanne kostnadsbesparelsen ligger mellom kroner 22 598 og kroner 38 060. I tabellene angir vi ikke øvre og nedre grense i konfidensintervallet, men beløpet som må legges til eller trekkes fra punktestimatet for å finne grenseverdiene.[96]

Vi estimerer likning 1a og 1b med de ulike avhengige variablene på 12 forskjellige delutvalg av fravalgskandidatene i 2011 (til sammen 12 * 8 = 96 tester). De viktigste resultatene fra hver enkelt estimering er vist i Tabell 11-2. Vi beregner gjennomsnittlig besparelse for hvert av de 12 delutvalgene og bruker deretter gjennomsnittsverdiene som anslag på kostnadsbesparelsen. Av panel A i Tabell 11-2 ser vi at gjennomsnittsbesparelsen med Dr/Drinnt som avhengig variabel er kroner 23 588 med en usikkerhetsmargin på kroner 8 015 (se linjen Dr/DrInnt Average med uthevet skrift). Selv det ikke er helt korrekt statistisk sett, sier vi at den gjennomsnittlige kostnadsbesparelsen med 95 prosent sannsynlighet ligger mellom kroner (23 588 - 8 015 =) 15 573 og kroner (23 588 + 8 015 =) 31 603.

[96] På grunn av avrundinger får vi i eksemplet i teksten at tillegget for å komme fram til øvrige grense blir kroner (38060 – 30 271 =) 7 789, mens fratrekket for å komme til nedre grense blir kroner (30 271 – 22 598 =) 7 673. Uten avrundinger ville tillegget være identisk med fratrekket. Gjennomsnittet av disse to beløpene er kroner 7 731. I andre linje i panel A i Tabell 11-2 er usikkerhetsmarginen oppgitt til kroner 7 735 i kolonnen «+/-», slik at vi i gjennomsnitt kommer veldig nær tallet som fremkommer uten avrundinger.

Tabell 11-1: Regresjonsresultater - likning 1b i kapittel 6 estimert med resultatmål skalert med driftsinntekter (DrInnt) eller ikkeendeler (Eien) som avhengig variabel

	DR/DrInnt	RFS/DrInnt	Årsres/DrInnt	NI/DrInnt	DR/Eien	RFS/Eien	Årsres/Eien	NI/Eien
ÅretEtter	1,78***	1,63***	1,48***	1,47***	0,99***	1,19***	1,11***	0,73***
	(6,44)	(5,49)	(5,83)	(4,99)	(3,76)	(4,57)	(4,86)	(2,58)
FravalgÅr	0,94***	0,82***	0,96***	0,90***	0,57**	0,59**	0,66***	0,59**
	(3,84)	(3,06)	(4,08)	(3,50)	(2,31)	(2,41)	(3,04)	(2,27)
Frav#UrenBer	0,52	0,71**	0,69**	0,27	0,57	0,84**	0,86**	0,27
	(1,60)	(1,99)	(2,20)	(0,75)	(1,43)	(2,15)	(2,45)	(0,62)
UrenBer	-1,68***	-1,97***	-1,89***	-1,63***	-2,69***	-3,01***	-2,89***	-2,66***
	(-6,71)	(-7,10)	(-7,70)	(-6,03)	(-9,27)	(-10,57)	(-11,42)	(-8,41)
Frav#BetAnm	-0,70	-0,94*	-1,08**	-1,33**	-0,09	0,01	-0,50	-1,57**
	(-1,29)	(-1,66)	(-2,13)	(-2,23)	(-0,14)	(0,01)	(-0,82)	(-2,07)
HarBetAnm	-0,53	-0,74*	-0,37	-0,60	-0,57	-0,97**	-0,63	-0,28
	(-1,40)	(-1,79)	(-1,00)	(-1,42)	(-1,22)	(-2,13)	(-1,52)	(-0,54)
År2012	-2,95***	-2,04***	-1,72***	-1,40***	-2,91***	-2,96***	-2,24***	-1,79***
	(-11,41)	(-7,41)	(-7,33)	(-4,99)	(-11,80)	(-12,13)	(-10,52)	(-6,87)
År2011	-3,22***	-3,43***	-3,05***	-2,28***	-3,08***	-3,50***	-2,68***	-2,10***
	(-13,61)	(-13,37)	(-13,77)	(-8,88)	(-13,27)	(-15,13)	(-13,22)	(-8,57)
År2010	-2,75***	-2,51***	-1,88***	-2,21***	-3,29***	-3,37***	-2,47***	-2,06***
	(-15,20)	(-12,92)	(-11,26)	(-10,82)	(-17,42)	(-17,74)	(-14,83)	(-10,12)
År2009	-1,65***	-1,58***	-0,89***	-0,70***	-2,46***	-2,52***	-1,67***	-0,19
	(-9,79)	(-8,78)	(-5,71)	(-3,68)	(-13,51)	(-13,83)	(-10,45)	(-0,97)
År2008	-0,14	-3,01***	-2,57***	0,73***	-0,39**	-1,57***	-1,23***	1,85***
	(-0,91)	(-16,99)	(-16,73)	(4,24)	(-2,37)	(-9,39)	(-8,37)	(10,50)
År2007	0,54***	-0,29**	-0,36***	1,07***	0,66***	0,50***	0,33**	1,84***
	(4,08)	(-2,03)	(-2,83)	(7,06)	(4,39)	(3,35)	(2,54)	(11,20)
LnDriftsinnt	16,16***	16,64***	13,49***	12,11***	14,98***	14,09***	10,86***	12,40***
	(38,23)	(39,69)	(38,09)	(28,75)	(47,21)	(44,22)	(40,11)	(36,88)
d_Driftsinnt	2,89***	3,02***	2,46***	1,13***	2,63***	1,98***	1,35***	1,56***
	(15,32)	(14,82)	(14,00)	(5,69)	(15,09)	(11,04)	(8,38)	(8,35)
d_Eiendeler	5,72***	6,38***	5,63***	3,95***	10,40***	12,64***	11,35***	7,37***
	(33,39)	(32,80)	(32,58)	(20,60)	(46,48)	(54,83)	(54,29)	(31,82)
Alder<5	-0,94***	-1,24***	-1,08***	-1,30***	-0,87***	-0,98***	-0,95***	-0,17
	(-4,25)	(-5,30)	(-5,46)	(-5,41)	(-3,71)	(-4,25)	(-4,81)	(-0,69)
Alder>30	-0,77	-1,25*	-1,43**	-1,18*	0,33	-0,07	-0,17	-0,10
	(-1,24)	(-1,76)	(-2,46)	(-1,80)	(0,63)	(-0,13)	(-0,39)	(-0,18)
LnAntAnsatteL	-31,83***	-29,89***	-23,90***	-25,37***	-25,63***	-23,81***	-18,61***	-20,82***
	(-49,53)	(-47,55)	(-45,33)	(-39,84)	(-43,84)	(-41,36)	(-37,80)	(-33,51)

	DR/DrInnt	RFS/DrInnt	Årsres/DrInnt	NI/DrInnt	DR/Eien	RFS/Eien	Årsres/Eien	NI/Eien
VarAM/Eien	-7,81***	-12,19***	-8,95***	-10,27***	-14,79***	-16,65***	-12,12***	-13,96***
	(-14,37)	(-20,99)	(-17,88)	(-17,18)	(-24,84)	(-27,72)	(-22,66)	(-21,09)
RBGjeld/E	1,07**	-2,12***	-1,33***	-3,10***	-0,02	-3,78***	-2,78***	-3,95***
	(2,50)	(-4,62)	(-3,15)	(-6,94)	(-0,03)	(-5,33)	(-4,10)	(-5,61)
IkkeRBG/E	-1,06***	-2,01***	-1,57***	-2,39***	-1,80**	-4,54***	-4,15***	-3,48***
	(-2,66)	(-4,68)	(-3,97)	(-5,51)	(-2,44)	(-6,20)	(-5,94)	(-4,58)
d_RBGjeld/E	-11,92***	-12,25***	-12,58***	-9,22***	-31,28***	-33,10***	-32,47***	-26,08***
	(-25,52)	(-24,69)	(-26,74)	(-20,31)	(-31,45)	(-32,59)	(-34,65)	(-27,28)
d_IkkeRBG/E	-9,13***	-9,82***	-10,45***	-7,83***	-32,23***	-33,78***	-33,57***	-27,35***
	(-22,52)	(-22,51)	(-25,07)	(-18,82)	(-36,29)	(-36,71)	(-39,20)	(-31,23)
HarRegnFører	-0,35	-0,44*	-0,34	-0,20	-0,20	-0,37	-0,31	0,07
	(-1,48)	(-1,75)	(-1,59)	(-0,83)	(-0,84)	(-1,59)	(-1,51)	(0,29)
MajFIN	1,46**	0,96	1,06**	2,19***	1,56**	1,55**	1,19**	1,81***
	(2,32)	(1,53)	(1,97)	(3,19)	(2,46)	(2,51)	(2,16)	(2,74)
Frav#MajFIN	-1,05	-0,12	-0,59	-1,33	-0,00	0,13	-0,00	-0,20
	(-1,28)	(-0,15)	(-0,84)	(-1,51)	(-0,00)	(0,16)	(-0,00)	(-0,22)
Alder45+	0,30	0,13	0,18	0,52	0,29	0,31	0,29	0,12
	(0,85)	(0,33)	(0,55)	(1,38)	(0,79)	(0,87)	(0,94)	(0,34)
Frav#Alder45+	0,47	0,63	0,56	0,29	-0,04	0,10	-0,01	0,57
	(1,02)	(1,25)	(1,33)	(0,60)	(-0,08)	(0,20)	(-0,03)	(1,11)
Gifte	0,33	-0,20	-0,20	0,22	0,23	0,04	0,05	0,05
	(0,82)	(-0,47)	(-0,56)	(0,54)	(0,65)	(0,12)	(0,16)	(0,14)
Frav#Gifte	-0,50	-0,32	-0,04	-0,91	-0,20	0,02	0,09	-0,21
	(-0,91)	(-0,57)	(-0,09)	(-1,60)	(-0,39)	(0,03)	(0,20)	(-0,36)
Kvinner	-0,83	-1,60*	-1,31*	-1,85**	-0,89	-0,91	-0,84	-0,96
	(-0,95)	(-1,77)	(-1,67)	(-2,11)	(-1,05)	(-1,11)	(-1,15)	(-1,12)
Frav#Kvinner	1,61	1,94*	1,51	1,20	0,72	0,70	0,66	0,08
	(1,43)	(1,69)	(1,53)	(1,07)	(0,65)	(0,64)	(0,67)	(0,06)
Konstant	-77,85***	-83,10***	-69,39***	-52,19***	-76,62***	-69,64***	-54,45***	-59,69***
	(-28,39)	(-30,54)	(-30,17)	(-18,90)	(-37,40)	(-33,74)	(-30,77)	(-27,16)
R-squared	0,273	0,258	0,256	0,193	0,414	0,444	0,457	0,345
Antall obs.	124788	123497	123694	106294	123533	123479	123530	104958

Note: Tabellen viser resultatene som fremkommer når likning 1b i kapittel 6 estimeres på et utvalg av fravalgs-kandidater i 2011 hvor det er tilstrekkelig informasjon tilgjengelig i hvert av årene 2006 – 2012 til at likningen kan estimeres. Avhengige variabler fremgår av linje 1. Forholdstall under -100 prosent eller over 100 prosent av nevneren i de avnhengige variablene er utelatt. Selskaper som ikke har tilbakeført skattekostnaden eller verdiendringer/nedskrivninger av visse finansielle instrumenter på side 4 i næringsoppgaven er utelatte når avhengig variabel er NI/DrInnt eller NI/Eien. Selskaper klassifiseres som fravalgselskaper når selskapet har valgt bort revisor i perioden 1.5.2011 - 31.12.2011, slik at 2012 er første hele året hvor fravalgselskapene ikke er revidert. R-squared er modellens forklaringsgrad. Estimeringsmetoden er regresjonsanalyse med

faste effekter og gruppekonsistente feilledd på selskapsnivå. * (**) [***] indikerer signifikant koeffisient med et signifikansnivå på 0,1 (0,05) [0,01]. Variablene er definert i tabell 6-1 og i teksten i dette kapitlet.

Tabell 11-2: Estimater på kostnadsbesparelsen (gruppert etter avhengig variabel i likning 1b)
Panel A: Estimater på effekter i året etter fravalgsåret

Periode	*Hvem?*	*Krav*	*Avh. var.*	*Koeff.*	*Koeff.*	*T-verdi*	*Sign.*	*N_EstPer*	*Estimat*	*+/-*	*Grunnlag*	*Gjsn*	*N2012*
06-12	Alle	Ubal.	DR/DrInnt	ÅretEtter	2,283	9,44	***	255 408	32 927	5 735	Driftsinnt.	1 442	26 686
06-12	Alle	Bal.	DR/DrInnt	ÅretEtter	1,782	6,44	***	124 788	30 271	7 735	Driftsinnt.	1 699	10 108
10og12	Alle	Bal.	DR/DrInnt	ÅretEtter	1,961	7,73	***	65 948	31 341	6 668	Driftsinnt.	1 598	18 683
06-12	Alle<8	Ubal.	DR/DrInnt	ÅretEtter	2,070	4,95	***	30 307	30 620	10 175	Driftsinnt.	1 479	8 575
06-12	Små	Ubal.	DR/DrInnt	ÅretEtter	4,890	9,92	***	106 821	23 680	3 926	Driftsinnt.	484	13 119
06-12	Små	Bal.	DR/DrInnt	ÅretEtter	3,637	5,53	***	39 045	19 343	5 750	Driftsinnt.	532	3 512
10og12	Små	Bal.	DR/DrInnt	ÅretEtter	4,068	7,46	***	24 640	21 951	4 837	Driftsinnt.	540	7 727
06-12	Små<8	Ubal.	DR/DrInnt	ÅretEtter	4,289	5,45	***	13 488	23 418	7 074	Driftsinnt.	546	4 215
06-12	Store	Ubal.	DR/DrInnt	ÅretEtter	0,573	2,49	***	148 587	13 576	8 955	Driftsinnt.	2 368	13 567
06-12	Store	Bal.	DR/DrInnt	ÅretEtter	1,051	3,90	***	85 743	24 391	10 293	Driftsinnt.	2 321	6 596
10og12	Store	Bal.	DR/DrInnt	ÅretEtter	0,828	3,43	***	41 308	19 409	9 295	Driftsinnt.	2 345	10 956
06-12	Store<8	Ubal.	DR/DrInnt	ÅretEtter	0,509	1,27		16 819	12 133	15 739	Driftsinnt.	2 382	4 360
			DR/DrInnt Average		2,328	5,67		79 409	23 588	8 015		1 478	10 675
06-12	Alle	Ubal.	DR/Eien	ÅretEtter	0,641	3,15	***	260 290	12 208	6 371	Eiendeler	1 906	26 686
06-12	Alle	Bal.	DR/Eien	ÅretEtter	0,993	3,76	***	123 533	18 197	7 953	Eiendeler	1 833	10 108
10og12	Alle	Bal.	DR/Eien	ÅretEtter	0,731	3,04	***	64 990	13 823	7 473	Eiendeler	1 890	18 683
06-12	Alle<8	Ubal.	DR/Eien	ÅretEtter	0,722	1,88	***	29 795	14 126	12 356	Eiendeler	1 957	8 575
06-12	Små	Ubal.	DR/Eien	ÅretEtter	1,810	5,86	***	112 168	32 575	9 138	Eiendeler	1 799	13 119
06-12	Små	Bal.	DR/Eien	ÅretEtter	1,803	4,04	***	38 529	25 893	10 532	Eiendeler	1 436	3 512
10og12	Små	Bal.	DR/Eien	ÅretEtter	1,772	4,70	***	24 246	29 393	10 298	Eiendeler	1 659	7 727
06-12	Små<8	Ubal.	DR/Eien	ÅretEtter	1,666	3,09	***	13 249	30 741	16 351	Eiendeler	1 845	4 215
06-12	Store	Ubal.	DR/Eien	ÅretEtter	-0,113	0,42		148 122	-2 268	8 782	Eiendeler	2 009	13 567
06-12	Store	Bal.	DR/Eien	ÅretEtter	0,624	1,93	***	85 004	12 756	10 855	Eiendeler	2 045	6 596
10og12	Store	Bal.	DR/Eien	ÅretEtter	0,464	1,52		40 744	9 533	10 320	Eiendeler	2 053	10 956
06-12	Store<8	Ubal.	DR/Eien	ÅretEtter	0,448	0,85		16 546	9 244	17 854	Eiendeler	2 065	4 360
			DR/Eien Average		0,963	2,86		79 768	17 185	10 690		1 875	10 675
06-12	Alle	Ubal.	NI/DrInnt	ÅretEtter	1,314	5,20	***	210 943	18 950	5 999	Driftsinnt.	1 442	26 686
06-12	Alle	Bal.	NI/DrInnt	ÅretEtter	1,466	4,99	***	106 294	24 915	8 208	Driftsinnt.	1 699	10 108
10og12	Alle	Bal.	NI/DrInnt	ÅretEtter	1,167	3,87	***	56 473	18 654	7 927	Driftsinnt.	1 598	18 683
06-12	Alle<8	Ubal.	NI/DrInnt	ÅretEtter	1,216	2,37	***	25 903	17 992	12 469	Driftsinnt.	1 479	8 575
06-12	Små	Ubal.	NI/DrInnt	ÅretEtter	2,952	5,54	***	87 151	14 297	4 247	Driftsinnt.	484	13 119

Periode	*Hvem?*	*Krav*	*Avh. var.*	*Koeff.*	*Koeff.*	*T-verdi*	*Sign.*	*N_EstPer*	*Estimat*	*+/-*	*Grunnlag*	*Gjsn*	*N2012*
06-12	Små	Bal.	NI/DrInnt	ÅretEtter	3,016	4,40	***	34 029	16 038	6 000	Driftsinnt.	532	3 512
10og12	Små	Bal.	NI/DrInnt	ÅretEtter	2,610	4,03	***	21 486	14 081	5 744	Driftsinnt.	540	7 727
06-12	Små<8	Ubal.	NI/DrInnt	ÅretEtter	2,598	2,67	***	11 667	14 184	8 736	Driftsinnt.	546	4 215
06-12	Store	Ubal.	NI/DrInnt	ÅretEtter	0,074	0,32		123 792	1 759	9 140	Driftsinnt.	2 368	13 567
06-12	Store	Bal.	NI/DrInnt	ÅretEtter	0,666	2,35	***	72 265	15 459	10 838	Driftsinnt.	2 321	6 596
10og12	Store	Bal.	NI/DrInnt	ÅretEtter	0,131	0,48		34 987	3 071	10 487	Driftsinnt.	2 345	10 956
06-12	Store<8	Ubal.	NI/DrInnt	ÅretEtter	-0,122	0,26		14 236	-2 907	18 356	Driftsinnt.	2 382	4 360
			NI/DrInnt Average		1,424	3,04		66 602	13 041	9 012		1 478	10 675
06-12	Alle	Ubal.	NI/Eien	ÅretEtter	0,416	1,90	***	217 636	7 931	6 873	Eiendeler	1 906	26 686
06-12	Alle	Bal.	NI/Eien	ÅretEtter	0,733	2,58	***	104 958	13 444	8 556	Eiendeler	1 833	10 108
10og12	Alle	Bal.	NI/Eien	ÅretEtter	0,703	2,59	***	55 358	13 285	8 436	Eiendeler	1 890	18 683
06-12	Alle<8	Ubal.	NI/Eien	ÅretEtter	0,536	1,25		25 266	10 484	13 779	Eiendeler	1 957	8 575
06-12	Små	Ubal.	NI/Eien	ÅretEtter	1,389	4,14	***	94 017	24 992	9 919	Eiendeler	1 799	13 119
06-12	Små	Bal.	NI/Eien	ÅretEtter	1,342	2,80	***	33 389	19 276	11 335	Eiendeler	1 436	3 512
10og12	Små	Bal.	NI/Eien	ÅretEtter	1,841	4,34	***	20 943	30 540	11 572	Eiendeler	1 659	7 727
06-12	Små<8	Ubal.	NI/Eien	ÅretEtter	1,484	2,46	***	11 316	27 382	18 287	Eiendeler	1 845	4 215
06-12	Store	Ubal.	NI/Eien	ÅretEtter	-0,246	0,86		123 619	-4 932	9 432	Eiendeler	2 009	13 567
06-12	Store	Bal.	NI/Eien	ÅretEtter	0,449	1,30		71 569	9 189	11 665	Eiendeler	2 045	6 596
10og12	Store	Bal.	NI/Eien	ÅretEtter	0,313	0,90		34 415	6 425	11 729	Eiendeler	2 053	10 956
06-12	Store<8	Ubal.	NI/Eien	ÅretEtter	0,171	0,29		13 950	3 534	20 005	Eiendeler	2 065	4 360
			NI/Eien Average		0,761	2,12		67 203	13 463	11 799		1 875	10 675
06-12	Alle	Ubal.	RFS/DrInnt	ÅretEtter	1,541	6,10	***	244 382	22 225	5 998	Driftsinnt.	1 442	26 686
06-12	Alle	Bal.	RFS/DrInnt	ÅretEtter	1,632	5,49	***	123 497	27 733	8 302	Driftsinnt.	1 699	10 108
10og12	Alle	Bal.	RFS/DrInnt	ÅretEtter	1,382	5,01	***	64 670	22 084	7 257	Driftsinnt.	1 598	18 683
06-12	Alle<8	Ubal.	RFS/DrInnt	ÅretEtter	1,308	2,85	***	29 399	19 357	11 175	Driftsinnt.	1 479	8 575
06-12	Små	Ubal.	RFS/DrInnt	ÅretEtter	3,225	5,93	***	97 609	15 616	4 329	Driftsinnt.	484	13 119
06-12	Små	Bal.	RFS/DrInnt	ÅretEtter	2,975	4,15	***	38 199	15 823	6 272	Driftsinnt.	532	3 512
10og12	Små	Bal.	RFS/DrInnt	ÅretEtter	3,195	5,18	***	23 656	17 241	5 477	Driftsinnt.	540	7 727
06-12	Små<8	Ubal.	RFS/DrInnt	ÅretEtter	3,302	3,62	***	12 737	18 029	8 182	Driftsinnt.	546	4 215
06-12	Store	Ubal.	RFS/DrInnt	ÅretEtter	0,247	1,03		146 773	5 841	9 336	Driftsinnt.	2 368	13 567
06-12	Store	Bal.	RFS/DrInnt	ÅretEtter	0,906	3,15	***	85 298	21 017	10 972	Driftsinnt.	2 321	6 596
10og12	Store	Bal.	RFS/DrInnt	ÅretEtter	0,289	1,11		41 014	6 778	10 011	Driftsinnt.	2 345	10 956
06-12	Store<8	Ubal.	RFS/DrInnt	ÅretEtter	-0,269	0,62		16 662	-6 400	17 020	Driftsinnt.	2 382	4 360
			RFS/DrInnt Average		1,644	3,69		76 991	15 445	8 694		1 478	10 675
06-12	Alle	Ubal.	RFS/Eien	ÅretEtter	0,697	3,40	***	259 803	13 285	6 436	Eiendeler	1 906	26 686
06-12	Alle	Bal.	RFS/Eien	ÅretEtter	1,193	4,57	***	123 479	21 864	7 875	Eiendeler	1 833	10 108
10og12	Alle	Bal.	RFS/Eien	ÅretEtter	0,942	3,88	***	64 948	17 803	7 543	Eiendeler	1 890	18 683
06-12	Alle<8	Ubal.	RFS/Eien	ÅretEtter	0,862	2,19	***	29 759	16 872	12 667	Eiendeler	1 957	8 575

Periode	*Hvem?*	*Krav*	*Avh. var.*	*Koeff.*	*Koeff.*	*T-verdi*	*Sign.*	*N_EstPer*	*Estimat*	*+/-*	*Grunnlag*	*Gjsn*	*N2012*
06-12	Små	Ubal.	RFS/Eien	ÅretEtter	1,615	5,07	***	111 811	29 066	9 434	Eiendeler	1 799	13 119
06-12	Små	Bal.	RFS/Eien	ÅretEtter	1,877	4,27	***	38 515	26 946	10 380	Eiendeler	1 436	3 512
10og12	Små	Bal.	RFS/Eien	ÅretEtter	1,639	4,25	***	24 225	27 189	10 522	Eiendeler	1 659	7 727
06-12	Små<8	Ubal.	RFS/Eien	ÅretEtter	1,437	2,56	***	13 226	26 507	17 005	Eiendeler	1 845	4 215
06-12	Store	Ubal.	RFS/Eien	ÅretEtter	0,111	0,42		147 992	2 236	8 788	Eiendeler	2 009	13 567
06-12	Store	Bal.	RFS/Eien	ÅretEtter	0,845	2,64	***	84 964	17 279	10 756	Eiendeler	2 045	6 596
10og12	Store	Bal.	RFS/Eien	ÅretEtter	0,818	2,65	***	40 723	16 794	10 408	Eiendeler	2 053	10 956
06-12	Store<8	Ubal.	RFS/Eien	ÅretEtter	0,826	1,53		16 533	17 052	18 329	Eiendeler	2 065	4 360
			RFS/Eien Average		1,072	3,12		79 665	19 408	10 845		1 875	10 675
06-12	Alle	Ubal.	Års/DrInnt	ÅretEtter	1,422	6,27	***	246 273	20 505	5 376	Driftsinnt.	1 442	26 686
06-12	Alle	Bal.	Års/DrInnt	ÅretEtter	1,477	5,83	***	123 694	25 103	7 078	Driftsinnt.	1 699	10 108
10og12	Alle	Bal.	Års/DrInnt	ÅretEtter	1,248	5,09	***	64 867	19 943	6 447	Driftsinnt.	1 598	18 683
06-12	Alle<8	Ubal.	Års/DrInnt	ÅretEtter	1,276	3,10	***	29 521	18 880	10 029	Driftsinnt.	1 479	8 575
06-12	Små	Ubal.	Års/DrInnt	ÅretEtter	2,911	5,94	***	98 902	14 099	3 902	Driftsinnt.	484	13 119
06-12	Små	Bal.	Års/DrInnt	ÅretEtter	2,501	4,10	***	38 312	13 301	5 340	Driftsinnt.	532	3 512
10og12	Små	Bal.	Års/DrInnt	ÅretEtter	2,824	5,14	***	23 773	15 236	4 881	Driftsinnt.	540	7 727
06-12	Små<8	Ubal.	Års/DrInnt	ÅretEtter	3,030	3,68	***	12 808	16 544	7 388	Driftsinnt.	546	4 215
06-12	Store	Ubal.	Års/DrInnt	ÅretEtter	0,262	1,25		147 371	6 217	8 175	Driftsinnt.	2 368	13 567
06-12	Store	Bal.	Års/DrInnt	ÅretEtter	0,927	3,78	***	85 382	21 517	9 358	Driftsinnt.	2 321	6 596
10og12	Store	Bal.	Års/DrInnt	ÅretEtter	0,297	1,30		41 094	6 965	8 801	Driftsinnt.	2 345	10 956
06-12	Store<8	Ubal.	Års/DrInnt	ÅretEtter	-0,133	0,35		16 713	-3 172	15 039	Driftsinnt.	2 382	4 360
			Års/DrInnt Average		1,504	3,82		77 393	14 595	7 651		1 478	10 675
06-12	Alle	Ubal.	Års/Eien	ÅretEtter	0,823	4,48	***	260 073	15 685	5 759	Eiendeler	1 906	26 686
06-12	Alle	Bal.	Års/Eien	ÅretEtter	1,112	4,86	***	123 530	20 380	6 893	Eiendeler	1 833	10 108
10og12	Alle	Bal.	Års/Eien	ÅretEtter	0,912	4,19	***	64 993	17 226	6 757	Eiendeler	1 890	18 683
06-12	Alle<8	Ubal.	Års/Eien	ÅretEtter	0,896	2,53	***	29 795	17 536	11 393	Eiendeler	1 957	8 575
06-12	Små	Ubal.	Års/Eien	ÅretEtter	1,618	5,51	***	111 942	29 106	8 686	Eiendeler	1 799	13 119
06-12	Små	Bal.	Års/Eien	ÅretEtter	1,569	3,95	***	38 548	22 524	9 382	Eiendeler	1 436	3 512
10og12	Små	Bal.	Års/Eien	ÅretEtter	1,568	4,44	***	24 240	26 014	9 648	Eiendeler	1 659	7 727
06-12	Små<8	Ubal.	Års/Eien	ÅretEtter	1,500	2,92	***	13 236	27 674	15 566	Eiendeler	1 845	4 215
06-12	Store	Ubal.	Års/Eien	ÅretEtter	0,327	1,40		148 131	6 574	7 697	Eiendeler	2 009	13 567
06-12	Store	Bal.	Års/Eien	ÅretEtter	0,869	3,14	***	84 982	17 771	9 303	Eiendeler	2 045	6 596
10og12	Store	Bal.	Års/Eien	ÅretEtter	0,758	2,77	***	40 753	15 554	9 231	Eiendeler	2 053	10 956
06-12	Store<8	Ubal.	Års/Eien	ÅretEtter	0,809	1,68	***	16 559	16 703	16 330	Eiendeler	2 065	4 360
			Års/Eien Average		1,063	3,49		79 732	19 396	9 720		1 875	10 675

Panel B: Estimater på effekter i fravalgsåret

Periode	*Hvem?*	*Krav*	*Avh. var.*	*Variabel*	*Koeff.*	*T-verdi*	*Sign.*	*N_est*	*Estimat*	*+/-*	*Grunnlag*	*Gjsn*	*N_PredÅr*
06-12	Alle	Bal.	DR/DrInnt	FravalgÅr	0,935	3,84	***	124 788	15 557	6 670	Driftsinnt.	1 664	10 108
06-12	Alle	Ubal.	DR/DrInnt	FravalgÅr	0,329	1,50		255 408	4 364	4 785	Driftsinnt.	1 328	27 738
06-12	Små	Bal.	DR/DrInnt	FravalgÅr	2,428	4,04	***	39 045	12 635	5 144	Driftsinnt.	520	3 512
06-12	Små	Ubal.	DR/DrInnt	FravalgÅr	0,886	1,99	***	106 821	4 042	3 348	Driftsinnt.	456	13 677
06-12	Store	Bal.	DR/DrInnt	FravalgÅr	0,356	1,58		85 743	8 087	8 433	Driftsinnt.	2 272	6 596
06-12	Store	Ubal.	DR/DrInnt	FravalgÅr	0,003	0,02		148 587	71	7 386	Driftsinnt.	2 175	14 061
			DR/DrInnt Average		0,823	2,16		126 732	7 459	5 961		1 402	12 615
06-12	Alle	Bal.	RFS/DrInnt	FravalgÅr	0,824	3,06	***	123 497	13 700	7 367	Driftsinnt.	1 664	10 108
06-12	Alle	Ubal.	RFS/DrInnt	FravalgÅr	0,412	1,77	***	244 382	5 469	5 079	Driftsinnt.	1 328	27 738
06-12	Små	Bal.	RFS/DrInnt	FravalgÅr	1,751	2,64	***	38 199	9 111	5 684	Driftsinnt.	520	3 512
06-12	Små	Ubal.	RFS/DrInnt	FravalgÅr	1,215	2,46	***	97 609	5 543	3 701	Driftsinnt.	456	13 677
06-12	Store	Bal.	RFS/DrInnt	FravalgÅr	0,338	1,33		85 298	7 669	9 460	Driftsinnt.	2 272	6 596
06-12	Store	Ubal.	RFS/DrInnt	FravalgÅr	-0,130	0,59		146 773	-2 827	7 906	Driftsinnt.	2 175	14 061
			RFS/DrInnt Average		0,735	1,98		122 626	6 444	6 533		1 402	12 615
06-12	Alle	Bal.	Års/DrInnt	FravalgÅr	0,963	4,08	***	123 694	16 014	6 455	Driftsinnt.	1 664	10 108
06-12	Alle	Ubal.	Års/DrInnt	FravalgÅr	0,691	3,26	***	246 273	9 174	4 631	Driftsinnt.	1 328	27 738
06-12	Små	Bal.	Års/DrInnt	FravalgÅr	1,884	3,24	***	38 312	9 804	4 979	Driftsinnt.	520	3 512
06-12	Små	Ubal.	Års/DrInnt	FravalgÅr	1,567	3,48	***	98 902	7 148	3 383	Driftsinnt.	456	13 677
06-12	Store	Bal.	Års/DrInnt	FravalgÅr	0,510	2,30	***	85 382	11 584	8 293	Driftsinnt.	2 272	6 596
06-12	Store	Ubal.	Års/DrInnt	FravalgÅr	0,130	0,65		147 371	2 824	7 132	Driftsinnt.	2 175	14 061
			Års/DrInnt Average		0,957	2,83		123 322	9 425	5 812		1 402	12 615
06-12	Alle	Bal.	NI/DrInnt	FravalgÅr	0,897	3,50	***	106 294	14 921	7 014	Driftsinnt.	1 664	10 108
06-12	Alle	Ubal.	NI/DrInnt	FravalgÅr	0,213	0,92		210 943	2 830	5 069	Driftsinnt.	1 328	27 738
06-12	Små	Bal.	NI/DrInnt	FravalgÅr	2,183	3,46	***	34 029	11 361	5 401	Driftsinnt.	520	3 512
06-12	Små	Ubal.	NI/DrInnt	FravalgÅr	0,750	1,51		87 151	3 421	3 718	Driftsinnt.	456	13 677
06-12	Store	Bal.	NI/DrInnt	FravalgÅr	0,264	1,12		72 265	5 998	8 782	Driftsinnt.	2 272	6 596
06-12	Store	Ubal.	NI/DrInnt	FravalgÅr	-0,152	0,73		123 792	-3 304	7 448	Driftsinnt.	2 175	14 061
			NI/DrInnt Average		0,693	1,87		105 746	5 871	6 239		1 402	12 615
06-12	Alle	Bal.	DR/Eien	FravalgÅr	0,566	2,31	***	123 533	10 028	7 152	Eiendeler	1 771	10 108
06-12	Alle	Ubal.	DR/Eien	FravalgÅr	0,125	0,65		260 290	2 193	5 576	Eiendeler	1 754	27 738
06-12	Små	Bal.	DR/Eien	FravalgÅr	1,209	2,80	***	38 529	17 026	9 999	Eiendeler	1 408	3 512
06-12	Små	Ubal.	DR/Eien	FravalgÅr	0,631	2,13	***	112 168	10 420	8 047	Eiendeler	1 651	13 677
06-12	Store	Bal.	DR/Eien	FravalgÅr	0,211	0,72		85 004	4 145	9 521	Eiendeler	1 964	6 596
06-12	Store	Ubal.	DR/Eien	FravalgÅr	-0,279	1,11		148 122	-5 171	7 661	Eiendeler	1 855	14 061
			DR/Eien Average		0,411	1,62		127 941	6 440	7 993		1 734	12 615
06-12	Alle	Bal.	RFS/Eien	FravalgÅr	0,590	2,41	***	123 479	10 446	7 141	Eiendeler	1 771	10 108

Periode	*Hvem?*	*Krav*	*Avh. var.*	*Variabel*	*Koeff.*	*T-verdi*	*Sign.*	*N_est*	*Estimat*	*+/-*	*Grunnlag*	*Gjsn*	*N_PredÅr*
06-12	Alle	Ubal.	RFS/Eien	FravalgÅr	0,129	0,66		259 803	2 266	5 646	Eiendeler	1 754	27 738
06-12	Små	Bal.	RFS/Eien	FravalgÅr	1,313	3,07	***	38 515	18 492	9 917	Eiendeler	1 408	3 512
06-12	Små	Ubal.	RFS/Eien	FravalgÅr	0,743	2,42	***	111 811	12 268	8 342	Eiendeler	1 651	13 677
06-12	Store	Bal.	RFS/Eien	FravalgÅr	0,212	0,72		84 964	4 161	9 517	Eiendeler	1 964	6 596
06-12	Store	Ubal.	RFS/Eien	FravalgÅr	-0,320	1,27		147 992	-5 933	7 674	Eiendeler	1 855	14 061
			RFS/Eien Average		0,445	1,76		127 761	6 950	8 039		1 734	12 615
06-12	Alle	Bal.	Årsres/Eien	FravalgÅr	0,664	3,04	***	123 530	11 752	6 350	Eiendeler	1 771	10 108
06-12	Alle	Ubal.	Årsres/Eien	FravalgÅr	0,460	2,60	***	260 073	8 074	5 115	Eiendeler	1 754	27 738
06-12	Små	Bal.	Årsres/Eien	FravalgÅr	1,316	3,37	***	38 548	18 532	9 050	Eiendeler	1 408	3 512
06-12	Små	Ubal.	Årsres/Eien	FravalgÅr	0,962	3,36	***	111 942	15 877	7 777	Eiendeler	1 651	13 677
06-12	Store	Bal.	Årsres/Eien	FravalgÅr	0,333	1,29		84 982	6 545	8 373	Eiendeler	1 964	6 596
06-12	Store	Ubal.	Årsres/Eien	FravalgÅr	0,079	0,36		148 131	1 470	6 804	Eiendeler	1 855	14 061
			Årsres/Eien Average		0,636	2,33		127 868	10 375	7 245		1 734	12 615
06-12	Alle	Bal.	NI/Eien	FravalgÅr	0,594	2,27	***	104 958	10 511	7 631	Eiendeler	1 771	10 108
06-12	Alle	Ubal.	NI/Eien	FravalgÅr	-0,023	0,11		217 636	-402	6 081	Eiendeler	1 754	27 738
06-12	Små	Bal.	NI/Eien	FravalgÅr	0,996	2,19	***	33 389	14 029	10 552	Eiendeler	1 408	3 512
06-12	Små	Ubal.	NI/Eien	FravalgÅr	0,310	0,94		94 017	5 122	8 981	Eiendeler	1 651	13 677
06-12	Store	Bal.	NI/Eien	FravalgÅr	0,329	1,04		71 569	6 461	10 233	Eiendeler	1 964	6 596
06-12	Store	Ubal.	NI/Eien	FravalgÅr	-0,332	1,23		123 619	-6 156	8 239	Eiendeler	1 855	14 061
			NI/Eien Average		0,312	1,29		107 531	4 928	8 620		1 734	12 615

Note: På linjene med fet skrift i kolonnen Avh.var. vises gjennomsnittsverdiene for hver avhengig variabel. Kolonnene viser følgende:

Periode viser estimeringsperioden. Når datagrunnlaget er hentet fra årene 2010 og 2012 (angitt som 10og12 i kolonnen Periode) er koeffisientene hentet fra estimeringer av likning 1a i kapittel 6. Når datagrunnlaget er hentet fra årene 2006-2012 (angitt som 06-12 i kolonnen Periode) er koeffisientene hentet fra estimeringer av likning 1b i kapittel 6.

Hvem? vise hvilke selskaper som er inkludert. Små er selskaper med med en gjennomsnittlig omsetning under 1 million kroner, store selskaper er selskaper med en gjennomsnittlig omsetning over 1 million kroner og alle summen av selskaper i kategoriene store og små. Selskaper klassifiseres som fravalgselskaper når selskapet har valgt bort revisor i perioden 1.5.2011 - 31.12.2011, slik at 2012 er første hele året hvor fravalgselskapene ikke er revidert.

Krav viser om utvalget er balansert eller ubalansert. Et balansert utvalg består av de samme selskapene over tid (med unntak av en mindre variasjon på grunn av at noen forholdstall blir satt til manglende verdi fordi absoluttverdien av den avhengige variabelen er over 100).

Avh.var angir den avhengige variabelen i regresjonen. Observasjoner hvor absoluttverdien av avhengigvariabel er større enn 100 prosent utelates fra estimeringen.

Variabel angir den avhengige variabelen som brukes for å teste om det foreligger en kostnadsbesparelse, som enten er ÅretEtter for effekter i året etter fravalgsåret og FravalgÅr hvis effekten måles i fravalgsåret.

Koeff viser den estimerte koeffisienten til ÅretEtter eller FravalgÅr. Koeffisientene til FravalgÅr og ÅretEtter er hentet fra regresjonen oppgitt som likning 1b i kapittel 6 når estimeringsperioden er 2006 – 2012 (angitt som 06-12 i kolonnen Periode) og fra regresjonen oppgitt som likning 1a i kapittel 6 når estimeringsperioden er 2010 og 2012.

T-verdi viser t-verdier for test av om koeffisientene til variablene ÅretEtter eller FravalgÅr er signifikant forskjellig fra null.

Sign angir signifikansnivået for testen av om koeffisienten er signifikant forskjellig fra null. * (**) [***] indikerer signifikant koeffisient med et signifikansnivå på 0,1 (0,05) [0,01].

N_est er antall observasjoner i utvalget som brukes for estimering av koeffisientene.

Estimat viser den estimerte kostnadsbesparelsen knyttet til fravalget i kroner, definert som koeffisienten til den avhengige variabelen (Avh.var) multiplisert med beløpet oppgitt i kolonnen Grunnlag.

+/- angir usikkerhetsmarginene, beregnet som et 95-prosent konfidensintervall. Det sanne estimatet på kostnadsbesparelsen ligger med 95 prosent sannsynlighet innenfor estimatet +/- beløpet angitt i kolonnen +/-.

Grunnlag viser gjennomsnittlig driftsinntekter (Driftsinnt) eller gjennomsnittlig sum eiendeler (Eiendeler) i 2011 når variabelen i kolonnen Variabel er FravalgÅr, og tilsvarende beløp for 2012 når variabelen i kolonnen Grunnlag er ÅretEtter.

Gjsn viser gjennomsnittlig driftsinntekter eller gjennomsnittlig balansesum i 2012 for selskapene som inngår i utvalget og som har foretatt fravalg i 2011.

N_PredÅr er antall observasjoner som ligger til grunn for beregningen av gjennomsnittlig driftsinntekter eller gjennomsnittlig balansesum.

Av Tabell 11-2 fremgår det at de fleste koeffisientene i panel A, som gjelder effekten i året etter fravalgsåret (variabelen ÅretEtter), er signifikante når resultatmålene er skalert med driftsinntektene og noe svakere når resultatmålene er skalert med eiendelene. Det er som forventet. Vi ser også at det oftere er signifikante koeffisienter når estimeringen skjer på utvalget som består av alle selskaper eller små selskaper enn når datagrunnlaget er store selskaper (se kolonnen Hvem?). Dette er også i tråd med hva som kan forventes siden de sparte kostnadene i prosent avtar med størrelsen på selskapene, og at de følgelig blir vanskeligere å identifisere. Et viktig budskap fra Tabell 11-2 er at det ikke i noen av estimeringene fremkommer koeffisienter til variabelen ÅretEtter som er signifikant negative. Med andre ord er effekten for fravalgselskapene i de ulike delutvalgene null, men som oftest er den signifikant positiv.

Kostnadsbesparelsen i fravalgsåret vises i panel B i Tabell 11-2. Generelt er det, som forventet fordi mange selskaper har betalt revisjonshonorar i fravalgsåret, færre signifikante koeffisienter og mindre besparelser der hvor koeffisientene er signifikante. F.eks. er kostnadsbesparelsen i prosent av driftsinntektene 0,935 i 2011 mot 1,782 i 2012 (jf. over) og kostnadsbesparelsen ligger med 95 prosent sannsynlighet mellom kroner (15 587- 6 670 =) 8 917 og (15 587 + 6 670 =) kroner 22 257. Året etter fravalgsåret er grensene i konfidensintervallet kroner 15 573 og kroner 31 603. Det forhold at resultatene er konsistente og intuitive gir tillit til at fremgangsmåten kan brukes for å estimere nettobesparelsen.

11.2.2 Resultatene

Resultatene fra estimeringen av nettobesparelsen slik vi har forklart fremgangsmåten over, er oppsummert i Tabell 11-3.

Tabell 11-3: Nettobesparelsen i kroner estimert ved hjelp av regresjonsanalyse

Panel A1: Effekt i året etter fravalgsåret (skaleringsfaktor: Driftsinntekter)

Avh. var.	*NedreGr*	*ØvreGr*	*Estimat*	*Usikkerhet*	*Grunnlag*	*GjsnGrunnlag*
DR/DrInnt Average	15 573	31 603	23 588	34 %	Driftsinnt	1 478 000
RFS/DrInnt Average	6 751	24 140	15 445	56 %	Driftsinnt	1 478 000
Årsres/DrInnt Average	6 944	22 246	14 595	52 %	Driftsinnt	1 478 000

Panel A2: Effekt året etter fravalgsåret (skaleringsfaktor: Eiendeler)

Avh. var.	*NedreGr*	*ØvreGr*	*Estimat*	*Usikkerhet*	*Grunnlag*	*GjsnGrunnlag*
DR/Eien Average	6 495	27 875	17 185	62 %	Eiendeler	1 874 575
RFS/Eien Average	8 563	30 253	19 408	56 %	Eiendeler	1 874 575
Årsres/Eien Average	9 675	29 116	19 396	50 %	Eiendeler	1 874 575

Panel B1: Effekt i fravalgsåret (skaleringsfaktor: Driftsinntekter)

Avh. var.	*NedreGr*	*ØvreGr*	*Estimat*	*Usikkerhet*	*Grunnlag*	*GjsnGrunnlag*
DR/DrInnt Average	1 498	13 420	7 459	80 %	Driftsinnt	1 402 499
RFS/DrInnt Average	-89	12 977	6 444	101 %	Driftsinnt	1 402 499
Årsres/DrInnt Average	3 613	15 237	9 425	62 %	Driftsinnt	1 402 499

Panel B2: Effekt i fravalgsåret (skaleringsfaktor: Eiendeler)

Avh. var.	*NedreGr*	*ØvreGr*	*Estimat*	*Usikkerhet*	*Grunnlag*	*GjsnGrunnlag*
DR/Eien Average	-1 553	14 433	6 440	124 %	Eiendeler	1 733 832
RFS/Eien Average	-1 089	14 989	6 950	116 %	Eiendeler	1 733 832
Årsres/Eien Average	3 130	17 620	10 375	70 %	Eiendeler	1 733 832

Panel C: Effekt mål ved næringsinntekten

Avh. var.	*NedreGr*	*ØvreGr*	*Estimat*	*Usikkerhet*	*Grunnlag*	*GjsnGrunnlag*
Panel A1: NI/DrInnt – ÅretEtter	4 029	22 054	13 041	69 %	Driftsinnt	1 478 000
Panel A2: NI/Eien – ÅretEtter	1 664	25 262	13 463	88 %	Eiendeler	1 874 575
Panel B1: NI/DrInnt) - FravalgÅr	-368	12 110	5 871	106 %	Driftsinnt	1 402 499
Panel B2: NI/Eien – FravalgÅr	-3 692	13 547	4 928	175 %	Eiendeler	1 733 832

Note: Tabellen viser gjennomsnittlig kostnadsbesparelse per fravalgselskap i 2012 (panel A) og 2011 (panel B). I panel A1 og B1 er resultatmålene skalert med driftsinntekter mens de er skalert med sum eiendeler i panel A2 og B2. Panel C viser effekten mål ved næringsinntekten. Denne vises separat fordi det er grunn til å være varsom med å legge vekt på resultatene. Tabellen bygger på informasjon fra Tabell 11-2. Kolonnen Usikkerhet viser forskjellen mellom øvrige og nedre grense i prosent av estimatet. Øvre og nedre grense gjennomsnittsverdien på henholdsvis øvre og nedre grense i et 95-prosents konfidensintervall. Ytterligere forklaringer er gitt i noten til Tabell 11-2 og teksten.

Viktige observasjoner fra Tabell 11-3: Først, uavhengig av om resultatmålene skaleres med driftsinntekter eller ikkeendeler er gjennomsnittsbesparelsen i året etter fravalgsåret positiv. Driftsresultatet har økt med mellom kroner 6 495 (Dr/Eien, panel A2) og kroner 31 603. Punktestimatet er vel kroner 23 500 i panel A1 (skaleringsfaktor driftsinntekter) og cirka kroner 17 200 i panel A2 (skaleringsfaktor eiendeler). Mens estimatene på besparelsen er høyere i panel A1 enn panel B1 hva gjelder driftsresultatet, er besparelsen høyere i B1 sammenliknet med A1. Som nevnt tror vi driftsinntekter er den beste skaleringsfaktoren. I den videre diskusjonen operer vi derfor med en besparelse på driftskostnadene på mellom kroner 16 000 til kroner 24 000. Etter skatt utgjør kostnadsbesparelsen mellom kroner 4 000 og kroner 22 000 med et punktestimat på kroner 13 000 (Årsres/DrInnt).

11.3 Sparte revisjonshonorarer ved hjelp av trendframskrivning

I dette delkapitlet estimerer vi hva selskapene i gjennomsnitt og totalt har spart på innføringen av fravalgsordningen. Vi har hensyn til at prisveksten i årene rundt innføring av fravalgsordningen (2010, 2011 og 2012) er lavere enn i de foregående årene (2007,2008 og 2009), og vi tar også hensyn til at prisutviklingen kan ha vært forskjellig for ulike typer selskaper. Vi skiller derfor mellom selskaper av ulik størrelse, om selskapene tilfredsstiller kriteriene for fravalg, om selskapet er nyetablert osv. Først forklarer vi fremgangsmåten, deretter viser vi estimatene på kostnadsbesparelsen.

11.3.1 Fremgangsmåten

Vi fordeler selskapene på 15 kategorier for å ta hensyn til at prisutviklingen kan være forskjellig for ulike typer selskaper:

a) Nyregistrerte selskaper, definert som selskaper som er etablert i regnskapsåret, fordeles på følgende grupper (navnet på kategorien er oppgitt i parentes):

- Selskaper som har gitt noteinformasjon om revisjonshonoraret og hvor revisjonshonoraret er høyere enn 95-prosentilen av revisjonshonoraret for nyregistrerte selskaper (afn1, af = audit fee = angir at utvalget som skal brukes til analyser av revisjonshonoraret, n = nyregistrert selskap, 1 = delutvalg1). Vi behandler selskaper med svært høye revisjonshonorarer for seg for å unngå usikkerhet om at resultatene for den store majoriteten av selskaper kan bli påvirket av svært høye honorarer for noen få selskaper.
- Selskaper som har gitt noteinformasjon om revisjonshonoraret og hvor revisjonshonoraret er lavere enn 95-prosentilen av revisjonshonoraret for nyregistrerte selskaper (afn2, 2 = delutvalg2, af og n er forklart over).

- Nyregistrerte selskaper som ikke har levert årsregnskap med noteinformasjon om revisjonshonoraret og som ble stiftet med revisor (nye_mgl, nyetablert selskap, mangler info om revisjonshonoraret).
- Nyregistrerte selskaper som ikke har levert årsregnskap og som ble stiftet uten revisor (nye_uten, nyetablert selskap, etablert uten revisor).

b) Selskapene som har gitt informasjon om revisjonshonoraret og som ikke er nyregistrerte selskaper fordeles på 11 kategorier:

- Selskaper som har unormalt høye revisjonshonorarer, definert som selskaper med revisjonshonorar høyere enn 99-prosentilen av revisjonshonoraret (afh, h = høy verdi på revisjonshonoraret).
- Selskaper som valgte bort revisor i 2011 og som ikke er i kategorien afh (aff1, f1 = fravalg foretatt i 2011).
- Selskaper som valgte bort revisor i 2012 og som ikke er i kategorien afh (aff2,l f2, fravalg foretatt i 2012).
- Selskaper med omsetning og eiendeler under 5 millioner kroner, som ikke kan eller sannsynligvis ikke vil velge bort revisor fordi det er morselskap, datterselskap, advokatselskap og/eller under tilsyn av Finanstilsynet, og som ikke er i kategorien afh (afe3ifk, e = etablert selskap, 3 angir størrelseskategorien på selskapet, ifk = ikke fravalgskandidat).
- Selskaper med omsetning og eiendeler under 5 millioner kroner, som kan velge bort revisor og som ikke er i kategorien afh (afe3fk, fk = fravalgskandidat).
- Selskaper med omsetning under 5 millioner kroner og eiendeler mellom 5 og 20 millioner kroner, som ikke kan eller sannsynligvis ikke vil velge bort revisor fordi det er morselskap, datterselskap, advokatselskap og/eller under tilsyn av Finanstilsynet, og som ikke er i kategorien afh (afe4ifk, 4 angir størrelseskategorien på selskapene).
- Selskaper med omsetning under 5 millioner kroner, eiendeler mellom 5 og 20 millioner kroner, som kan velge bort revisor og som ikke er i kategorien afh (afe4fk).
- Selskaper med eiendeler mellom 20 og 100 millioner kroner og som ikke er i kategorien afh (afe5, 5 angir størrelseskategorien på selskapene).
- Selskaper med eiendeler over 100 millioner kroner og som ikke er i kategorien afh (afe6, 6 angir størrelseskategorien på selskapene).
- Selskaper med eiendeler under 20 millioner kroner og som ikke er kategorisert i noen av de andre gruppene og som ikke er i kategorien afh (afe7, 7 angir størrelseskategorien på selskapene).

c) Registrerte aksjeselskaper som ikke har gitt informasjon om revisjonshonoraret eller som er nyetablert blir ikke klassifisert i kategoriene over. Disse klassifiseres i den siste kategorien:

- Selskaper som registrert som aksjeselskaper, men som ikke er kategorisert i kategoriene over (ufordelt). Se forklaring i teksten nedenfor.

For hver kategori k beregner vi gjennomsnittlig revisjonshonorar som summen av revisjonshonorarene for selskapene i kategori k dividert på antall selskaper i kategori k, k = 1, …, 15. For å at revisjonshonorarene skal være sammenliknbare over tid, omregnes alle honorarer til kroneverdien i 2012 ved hjelp av konsumprisindeksen. Deretter beregnes realprisveksten fra år t-1 til år t i hver kategori k som $rp_{k,t}$ = ($gjRevHon_{k,t}$ – $gjRevHon_{k,t-1}$) / $gjRevHon_{k,t-1}$. $gjRevHon_{k,t}$ er det gjennomsnittlige prisnivåjusterte revisjonshonoraret til alle selskapene i kategori k i år t. Gjennomsnittet av årlig

realprisvekst i årene før innføringen av fravalgsordningen i hver kategori k kalles $grp_{k,0709}$ og beregnes som $grp_{k,0709} = (rp_{k,2007} + rp_{k,2008} + rp_{k,2009})/3$).

For å estimere hva selskapene i kategori k i gjennomsnitt ville betalt i revisjonshonorar dersom fravalgsordningen ikke hadde blitt innført, multipliserer vi det gjennomsnittlige revisjonshonoraret i kategori k i 2009 ($gjRevHon_{k,2009}$) med kategoriens gjennomsnittlige veksttakt opphøyd i t-2009, dvs. $EsgjtRevHon_{k,t} = gjRevHon_{k,2009}*(1+grp_{k,0709})^{t-2009}$, t = 2010, 2011 og 2012. Estimert gjennomsnittlig honorar i 2010 for selskapene i kategori k = $EstgjRevHon_{k,2010} = gjRevHon_{k,2009} *(1+grp_{k,0709})^{2010-2009} = gjRevHon_{k,2009} *(1+grp_{k,0709})^{1}$.

For å finne hva *selskapene som foretatt fravalg* har spart på fravalget i 2010-2012, bruker vi differansen mellom estimert *og* betalt gjennomsnittlig revisjonshonorar i 2010 og *kun* det estimerte gjennomsnittlige honoraret for 2011 og 2012. En del av fravalgselskapene har betalt revisjonshonorar det siste året de hadde revisor, men disse revisjonshonorarene ser vi bort fra siden vi er interessert i å få anslag på hva selskapene kan regne med å spare per år når de ikke lenger har revisor. Vi ser derfor bort fra revisjonskostnadene i «avviklingsåret».

For å beregne hva *ikke-fravalgselskaper har spart eller tapt* i gjennomsnitt på fravalget, trekker vi gjennomsnittlig betalt honorar i fra det estimerte gjennomsnittlige honoraret, dvs. $EstgjRevHon_{k,t} - gjRevHon_{k,t}$, t = 2010, 2011 og 2012. Dersom differansen er positiv, har selskapene i gjennomsnitt spart på innføringen av fravalgsordningen fordi det estimerte honoraret er høyere enn betalt honorar. Er differansen negativ, har selskapene tapt fordi de har betalt mer enn det de ville ha gjort dersom prisutviklingen i 2010-2012 hadde vært som i årene 2006-2009.

For å finne hva alle ASene totalt har tapt eller tjent, multipliseres de gjennomsnittlige besparelsen/tapene per kategori med antall selskaper i kategorien. Vi tar utgangspunkt i Brønnøysundregistrenes tall over bestanden av AS i 2010, 2011 og 2012 (jf. kapittel 2), antall nyregistreringer med og uten revisor i 2010, 2011 og 2012 (levert av Skatteetaten, jf. kapittel 14) og antall selskaper som har valgt bort revisor i 2011 og 2012 (jf. kapittel 2). Når vi setter disse tallene inn i de riktige kategoriene, får vi en differanse mellom bestanden av AS og summen av selskapene i kategoriene 1 - 14. Selskapene vi ikke klassifiserer i kategoriene 1 – 14 blir samlet i kategorien 15 (ufordelt). Summen av selskapene i kategorien 1 – 15 i årene 2009 – 2012 tilsvarer dermed bestanden av AS i de respektive årene. Som estimat på hva selskapene i kategorien ufordelt har spart eller tap på innføringen av fravalgsordningen, bruker vi gjennomsnittet for kategoriene 8 til 14 i listen over (dvs. kategoriene med kodene afe3ifk, afe3fk, afe4ifk, afe4fk, afe5, afe6 og afe7).

For nyregistrerte selskaper som er etablert med revisor, men hvor informasjon ikke er tilgjengelig (kategorien nye_mgl), legger vi til grunn at betalt og predikert revisjonshonoraret er det samme som for nyregistrerte selskaper hvor vi har informasjon om revisjonshonoraret. For nyregistrerte selskaper etablert uten revisor legger vi til grunn at selskapene sparer det estimerte honoraret for nyregistrerte selskaper med revisor (kategorien afn2).

Beregningene som følger av denne fremgangsmåten er illustrert i Tabell 11-4. Formlene i regnearket er vist i vedlegg 11.8.1 slik at utregningen kan etterprøves. Tabellen består av åtte paneler (A til H) (og «svarene» som panelene gir er oppsummert i Tabell 6-1):

Panel A viser antall observasjoner i datasettet hvor vi har informasjon om aksjeselskapenes revisjonshonorar fordelt på kategoriene. Noen av kategoriene er tomme fordi de først tas i bruk når vi skal beregne spart/tapt honorar.

Panel B viser gjennomsnittlig revisjonshonorar i hver kategori uttrykt i 2012-kroner. Vi ser f.eks. at selskapene som foretok fravalg i 2011 (kolonne aff1) i gjennomsnitt betalte et honorar på kroner 12 865 kroner i 2010 (målt i kroneverdien i 2012), mens fravalgselskapene som valgte bort revisor i 2012 (kolonne aff2) i gjennomsnitt betalte et honorar på kroner 13 238 i 2010.

Pane C viser den gjennomsnittlig realprisveksten. Vi ser at fravalgselskapene som valgte bort revisor i 2011 (aff1) i gjennomsnitt erfarte en realprisvekst i årene 2006-2009 på 3,1 prosentpoeng, mens selskapene som valgte bort i 2012 (aff2) i den samme tre-årsperioden hadde en realprisvekst på 1,5 prosent. Det er interessant å merke seg prisvekstforskjellene mellom små selskaper som kan og ikke-kan velge bort revisor, som er høyere for de som ikke kan velge bort revisor: I treårsperioden 2006-2009 var realprisveksten 3,7 og 2,3 prosentpoeng for ikke-fravalgskandidatene i kolonnene afe3ifk og afe4ifk, mens de «sammenliknbare» fravalgskandidatene hadde en prisvekst på henholdsvis 2,6 og 1,9 prosentpoeng (kolonnene afe3fk og afe4fk). Det er også verdt å merke seg at for noen kategorier er prisveksten negativ, slik at gjennomsnittshonoraret målt i faste 2012-kroner har falt i perioden 2006-2009.

Panel D viser estimert revisjonshonorar i kroner. Vi henter gjennomsnittlig honorar i 2009 fra panel B, og deretter antas det at honorarene vil vokse/avta med realprisveksten i panel C. For nye selskaper (kolonne nye_mgl og nye_uten) bruker vi samme sats som for selskapene som har opplyst om revisjonshonoraret (kolonne afn2). For de ufordelte selskapene brukes som nevnt gjennomsnittet av kategoriene afe3ifk, afe3fk, afe4ifk, afe4fk, afe5, afe6 og afe7.

Panel E viser hvordan vi har fordelt bestanden av ASene i de tre årene 2010-2012 på de ulike kategoriene. Det var 43 937 selskaper som foretok fravalg i 2011, og disse er fortsatt fravalgselskaper i 2012. Samme antall oppgis derfor for 2011 og 2012 i kolonne aff1. I kolonne aff2 oppgis antallet som valgte bort revisorer i 2012. De nyregistrerte selskapene (14 068 selskaper i 2010, 16 711 selskaper i 2011 og 27 032 selskaper i 2012) er fordelt på kolonnene afn1, afn2, nye_mgl og nye_uten, avhengig av om de har sent inn årsregnskap med noteinformasjon om revisjonshonoraret til Brønnøysundregisteret og om de ble stiftet med revisor.

Panel F er tallene i panel D fratrukket tallene i panel B og viser gjennomsnittlig besparelse/tap per selskap. Positive beløp betyr besparelser.

Panel G viser spart honorar for alle selskaper i hver kategori i millioner kroner. Summen fremkommer som tallene panel E multiplisert med besparelsen i panel F.

Panel H viser sum predikert honorar i millioner kroner.

Tabell 11-4: Beregning av spart/tapt revisjonshonorar – gjennomsnittsbetraktninger (fremgangsmåten)

Panel A: Antall AS som gir informasjon om revisjonshonoraret.

År	*aff1*	*aff2*	*afe3ifk*	*afe3fk*	*afe4ifk*	*afe4fk*	*afe5*	*afe6*	*afe7*	*afn1*	*afn2*	*afh*	*nye_mgl*	*nye_uten*	*ufordelt*
2006	23659	5637	20319	36513	7982	5919	14475	4283	35078	217	5409	1400			
2007	27634	6617	21996	36107	9699	7140	16939	5181	36821	256	5521	1609			
2008	31418	7498	23981	35490	11011	7603	17670	5574	37448	253	4970	1770			
2009	34714	8305	25576	34673	12005	8015	18145	5699	36862	179	3717	1899			
2010	37368	8980	25830	31448	12559	8078	18717	5934	37092	205	4085	1842			
2011	35111	9658	25635	28673	13137	8141	19520	6285	38356	213	3295	1792			
2012	2665	7283	25238	27455	13295	8294	20107	6488	37590	235	2726	1832			

Panel B: Gjennomsnittlig revisjonshonorar i 2012-kroner i kroner 1 000 (prisnivåjustert ved hjelp av konsumprisindeksen).

År	*aff1*	*aff2*	*afe3ifk*	*afe3fk*	*afe4ifk*	*afe4fk*	*afe5*	*afe6*	*afe7*	*afn1*	*afn2*	*afh*	*nye_mgl*[1]	*nye_uten*	*ufordelt*
2006	11,737	12,694	10,955	11,65	13,766	12,878	41,238	62,629	28,714	86,781	6,883	525,295			
2007	12,62	13,282	11,646	12,148	14,185	13,171	40,64	61,543	30,158	85,994	7,016	500,221			
2008	12,623	13,187	11,689	12,137	14,156	13,227	40,452	60,333	31,328	80,284	6,884	497,272			
2009	12,85	13,268	12,223	12,583	14,747	13,638	40,501	59,402	32,574	72,111	6,935	463,547			
2010	12,865	13,236	12,236	12,544	14,839	13,704	40,253	58,834	32,388	112,655	7,107	443,662	7,107		
2011	11,944	12,397	11,837	11,937	14,353	13,098	39,355	59,809	31,36	95,136	7,047	506,395	7,047		
2012	10,507	13,053	12,19	12,223	14,709	13,442	39,225	58,554	32,378	66,012	7,504	639,685	7,504		

[1] Tallene i kolonnen er hentet fra kolonnen afn2.

Panel C: Årlig realprisendring i revisjonshonoraret i årene 2007-2009 og gjennomsnittet årlig realprisendring i perioden 2007-2009.

År	*aff1*	*aff2*	*afe3ifk*	*afe3fk*	*afe4ifk*	*afe4fk*	*afe5*	*afe6*	*afe7*	*afn1*	*afn2*	*afh*	*nye_mgl*	*nye_uten*	*ufordelt*
2007	0,075	0,046	0,063	0,043	0,030	0,023	-0,015	-0,017	0,050	-0,009	0,019	-0,048			
2008	0,000	-0,007	0,004	-0,001	-0,002	0,004	-0,005	-0,020	0,039	-0,066	-0,019	-0,006			
2009	0,018	0,006	0,046	0,037	0,042	0,031	0,001	-0,015	0,040	-0,102	0,007	-0,068			
Gjsn	0,031	0,015	0,037	0,026	0,023	0,019	-0,006	-0,017	0,043	-0,059	0,003	-0,040			

Panel D: Estimert revisjonshonorar = gjennomsnittlig revisjonshonorar i 2009 justert for gjennomsnittlig realprisendring.

År	*aff1*	*aff2*	*afe3ifk*	*afe3fk*	*afe4ifk*	*afe4fk*	*afe5*	*afe6*	*afe7*	*afn1*	*afn2*	*afh*	*nye_mgl*	*nye_uten*	*ufordelt*
2009	12,85	13,27	12,22	12,58	14,75	13,64	40,50	59,40	32,57	72,11	6,94	463,55			
2010	13,25	13,47	12,68	12,91	15,09	13,90	40,26	58,36	33,97	67,85	6,95	444,78	6,95	6,95	26,74
2011	13,66	13,67	13,16	13,25	15,44	14,17	40,02	57,34	35,43	63,84	6,97	426,78	6,97	6,97	26,97
2012	14,09	13,88	13,65	13,60	15,81	14,45	39,78	56,34	36,95	60,07	6,99	409,50	6,99	6,99	27,22

Panel E: Antall observasjoner per år og per kategori som legges til grunn for beregningen av tap/spart revisjonshonorar.

År	*aff1*	*aff2*	*afe3ifk*	*afe3fk*	*afe4ifk*	*afe4fk*	*afe5*	*afe6*	*afe7*	*afn1*	*afn2*	*afh*	*nye_mgl*	*nye_uten*	*ufordelt*
2010	37368	8980	25830	31448	12559	8078	18717	5934	37092	205	4085	1842	9 778	0	14 478
2011	43937	9658	25635	28673	13137	8141	19520	6285	38356	213	3295	1792	9 295	3 908	9 832
2012	43937	11429	25238	27455	13295	8294	20107	6488	37590	235	2726	1832	7 078	16 993	13 825

Panel F: Spart/tapt honorar i gjennomsnitt i kroner 1000. Besparelsen/tapet = predikert honorar - betalt honorar for selskaper som oppgitt revisjonshonoraret i notene, predikert honorar ellers. Positive beløp betyr besparelse.

År	*aff1*	*aff2*	*afe3ifk*	*afe3fk*	*afe4ifk*	*afe4fk*	*afe5*	*afe6*	*afe7*	*afn1*	*afn2*	*afh*	*nye_mgl*	*nye_uten*	*ufordelt*
2010	0,39	0,23	0,45	0,37	0,25	0,20	0,01	-0,47	1,59	-44,81	-0,15	1,12	-0,15	6,95	0,13
2011	13,66	1,27	1,32	1,31	1,09	1,07	0,66	-2,47	4,07	-31,30	-0,08	-79,62	6,97	6,97	0,50
2012	14,09	13,88	1,46	1,38	1,10	1,00	0,55	-2,21	4,58	-5,94	-0,51	-230,19	6,99	6,99	0,55

Panel G: Spart/tapt revisjonshonorar i alt per kategori i millioner kroner.

År	*aff1*	*aff2*	*afe3ifk*	*afe3fk*	*afe4ifk*	*afe4fk*	*afe5*	*afe6*	*afe7*	*afn1*	*afn2*	*afh*	*nye_mgl*	*nye_uten*	*ufordelt*
2010	14,40	2,09	11,50	11,59	3,17	1,60	0,11	-2,79	58,80	-9,19	-0,63	2,06	-1,50	0,00	1,93
2011	600,31	12,31	33,83	37,67	14,34	8,74	12,96	-15,49	156,20	-6,67	-0,25	-142,68	64,80	27,25	4,91
2012	619,01	158,62	36,84	37,75	14,58	8,32	11,15	-14,35	172,02	-1,40	-1,40	-421,70	49,48	118,78	7,55

Panel H: Sum predikert honorar i millioner kroner

År	*aff1*	*aff2*	*afe3ifk*	*afe3fk*	*afe4ifk*	*afe4fk*	*afe5*	*afe6*	*afe7*	*afn1*	*afn2*	*afh*	*nye_mgl*	*nye_uten*	*ufordelt*
2010	495,14	120,95	327,55	406,08	189,54	112,30	753,53	346,33	1260,13	13,91	28,40	819,29	67,99	0,00	387,15
2011	600,31	132,04	337,27	379,94	202,90	115,37	781,17	360,41	1359,04	13,60	22,97	764,78	64,80	27,25	265,21
2012	619,01	158,62	344,49	373,33	210,14	119,81	799,85	365,54	1389,11	14,12	19,05	750,20	49,48	118,78	376,38

Note: Tabellen viser fremgangsmåten som er benyttet ved estimering av tapt/spart honorar for ASene i forbindelse med innføringen av fritaksordningen for små aksjeselskaper. Formlene i regnearket er vist i vedlegg

Tabell 11-5: Beregning av spart/tapt revisjonshonorar – gjennomsnittsbetraktninger (oppsummering)

		Spart/tapt revisjonshonorar i millioner kroner			*Spart/tapt revisjonshonorar i prosent av predikert honorar*		
Linje	År	2010	2011	2012	2010	2011	2012
1	Nyetablerte selskaper med revisor (afn2 og nye_mgl)	-2,13	64,55	48,07	-2,2 %	73,5 %	70,2 %
2	Nyetablerte selskaper uten revisor (nye_uten)	IA	27,25	118,78	IA	100,0 %	100,0 %
3	Selskapene som har foretatt fravalg i 2011 og 2012 (aff1 aff2)	16,48	612,63	777,63	2,7 %	83,7 %	100,0 %
4	Små selskaper som ikke kan foreta fravalg (afe3ifk, afe4ifk)	14,67	48,17	51,42	2,8 %	8,9 %	9,3 %
5	Små selskaper som kan foreta fravalg, men som har beholdt revisor (afe3fk, afe4fk)	13,19	46,41	46,07	2,5 %	9,4 %	9,3 %
6	50 prosent av ufordelt (ufordelt)	0,97	2,46	3,78	0,5 %	1,9 %	2,0 %
7	Sum besparelser for selskaper under terskelverdiene	43,19	801,46	1045,76	2,2 %	39,8 %	47,5 %
8	Selskaper med balansesum under 20 mill og som ikke er fravalgskandidat (afe7)	58,80	156,20	172,02	4,7 %	11,5 %	12,4 %
9	Selskaper med balansesum mellom 20 og 100 millioner kroner (afe5)	0,11	12,96	11,15	0,0 %	1,7 %	1,4 %
10	Selskaper med balansesum over 100 millioner kroner (afe6)	-2,79	-15,49	-14,35	-0,8 %	-4,3 %	-3,9 %
11	50 prosent av ufordelt (ufordelt)	0,97	2,46	3,78	0,5 %	1,9 %	2,0 %
12	Besparelser med selskaper med honorarer under 95%-tilen av RevHon og som ikke kvalifiserer for fravalg	57,09	156,12	172,60	2,24 %	5,93 %	6,29 %
13	Sum besparelser for selskaper med honorarer under 95%-tilen av RevHon	100,27	957,57	1218,35	2,23 %	20,60 %	24,65 %
14	Nyetablerte selskaper med de 5 prosent høyeste revisjonshonorarene (afn1)	-9,19	-6,67	-1,40	-32,34 %	-29,02 %	-7,33 %
15	Andre selskaper med de 1 prosent høyeste revisjonshonorarene (afh)	2,06	-142,68	-421,70	0,3 %	-18,7 %	-56,2 %
16	Sum besparelser for selskaper med de høyeste revisjonshonorarene	-7,12	-149,34	-423,10	-0,9 %	-19,2 %	-55,4 %
17	Sum besparelser totalt for alle AS	93,15	652,11	622,66	1,7 %	12,0 %	10,9 %

Note: Tabellen viser for ulike kategorier selskaper den antatte effekten i millioner kroner av at fravalgsordningen ble innført for små selskaper i 2011. Positivt beløp betyr at selskapene sparer revisjonshonorar fordi prisen på revisjon har gått ned (til kroner 0 for fravalgselskapene). Negative beløp betyr at selskapene har betalt et høyere revisjonshonorar enn det som ville vært tilfelle om fravalgsordningen ikke ble innført.

11.3.2 Sparte revisjonshonorarer i 2011 og 2012

Estimatene på bruttobesparelsen, dvs. de sparte revisjonshonorarene i 2010 – 2012, er oppsummert i Tabell 6-1. Vi kommenterer hovedsakelig tallene for 2012.

Besparelsene for alle aksjeselskapene: Som forklart over har vi skilt ut selskaper med de høyeste revisjonshonorarene og plassert disse i egne kategorier (kategori afn1 består av de 5 prosent av de nyregistrerte selskapene som har høyest revisjonshonorar mens afh består av de 1 prosent av de øvrige selskapene som har høyest revisjonshonorar). Når vi skal vurdere hvordan fravalgsordningen har virket på prisdannelsen, risikerer vi at gjennomsnittsbetraktninger ikke vil gi et riktig uttrykk for hva effekten har vært for majoriteten av selskapene dersom disse selskapene hadde vært fordelt på de kategoriene hvor de hører hjemme (selskapene med svært høye honorarer fordeler seg på de fleste kategoriene, men det er flest i kategoriene med store selskaper).

Når vi ser bort fra de vel 2 000 selskapene per år med de høyeste revisjonshonorarene (afh og afn2), sparte selskapene 958 millioner kroner i 2011 og 1 218 millioner kroner i 2012 (linje 13). Selskapene som har foretatt fravalg fikk alene en besparelse på 613 millioner kroner i 2011 og 778 millioner kroner i 2012 (linje 3). De nyetablerte selskapene som etablerte seg uten (med) revisor i 2012, sparte 119 (48) millioner kroner (linje 1 og 2). Kostnadsbesparelsen for de nyregistrerte selskapene uten revisor og fravalgselskapene i 2012 utgjør 73,7 prosent av den samlede besparelsen på 1 218 millioner kroner. Det betyr at også selskaper som ikke kan nyte godt av fravalgsordningen, eller som ikke har gjort bruk av muligheten de har til å velge bort revisor, har oppnådd betydelige besparelser. Anslagsvis har disse selskapene spart 318 millioner kroner i 2011 og 322 millioner kroner i 2012 (kategoriene afe3ifk, afe4ifk, afe3fk afe4fk, afe5, afe6, afe7 og ufordelt).

Holder vi fortsatt selskapene med de høyeste revisjonshonorarene utenfor, er det kun selskapene i kategorien afe6 (eiendeler over 100 millioner kroner) som har betalt mer enn det de ville ha gjort dersom prisveksten i 2007-2009 hadde holdt seg. Differansen er imidlertid liten (cirka 15 millioner kroner per år i 2011 og 2012) og den utgjør under 4,3 prosent av det predikerte honoraret. For selskapene med eiendeler over 20 millioner kroner (kategoriene afe5 og afe6) er differansen mellom estimert og betalt honorar så liten i både kroner og i prosent at det er rimelig å konkludere med at selskapene verken har tapt eller tjent på innføringen av fravalgsordningen hva gjelder prisen på revisjonen. For de øvrige selskapene må man kunne konkludere med at besparelsen er betydelig.

Av tabellen ser det ut til at selskapene i kategori afh har tapt over 400 millioner kroner på innføringen i 2012 (linje 15). Det er høyst sannsynlig feil. Av panel B i Tabell 11-4 ser vi at gjennomsnittshonoraret til selskapene i kategorien afh økte fra kroner 444 000 i 2010 til kroner 506 000 i 2011 og videre til kroner 640 000 i 2012. Dette gir en realprisvekst på 14,4 prosent og 26,2 prosent. Det er ikke sannsynlig at klientene vil akseptere prisøkninger på 15 - 25 prosent (eller 56 prosent fra 2009 til 2010 i kategorien afn1) dersom mengden av revisjonstjenestene er de samme som foregående år. Den store økningen i gjennomsnittlig betalt honorar i 2011 og 2012 skyldes sannsynligvis at revisorene har revidert mer og av den grunn økt prisen. Det gjør at vi ikke kan foreta reelle sammenlikninger over tid fordi beløpene reflekterer ulike mengder utført revisjon. I de andre kategoriene er det langt flere selskaper, slik at variasjoner i den gjennomsnittlige mengden av kjøpte revisjonstjenester over tid kan antas å bli liten (noen selskaper kjøper mindre tjenester, andre kjøper mer og i gjennomsnittet blir mengden revisjon lik over tid). Sett på denne bakgrunn er det ikke grunn til å legge vekt på estimatene for tapt/spart honorar for selskapene med svært høye honorarer. Siden flertallet av selskapene med de høyeste honorarer ville ha ligget i kategoriene for de største selskapene, legger vi til grunn at prisutviklingen for disse tilsvarer

om lag den som selskapene i kategoriene afe5 og afe6 har erfart, og at de følgelig verken har tapt eller spart på innføringen av fravalgsordningen. Linje 14 i Tabell 6-1 er derfor vårt beste estimat på hva aksjeselskapene i alt har spart på innføringen av fravalgsordningen.

Gjennomsnittsbesparelsen for fravalgselskapene: Fravalgselskapene har i 2012 spart 777,63 millioner kroner (linje 3 i Tabell 6-1), hvilket gir en gjennomsnittlig besparelse per selskap på kroner 14 045. Til sammenlikning, dersom vi skulle tatt utgangspunkt i betalt honorar for 2011 for fravalgselskapene som valgte bort revisor i 2012, ville gjennomsnittshonoraret blitt kroner (12,397*(1,015+1,031)/2 =) 12 682 under forutsetning av at realprisveksten fra 2011 til 2012 tilsvarte gjennomsnittet av selskapene i kolonnene aff1 og aff2. Da ville den samlede besparelsen blitt (12 682 * 55 366=) 702 millioner kroner, vel 10 prosent lavere.

11.4 Besparelser anslått ved hjelp av en spørreundersøkelse

I kapittel 12 presenterer vi resultater fra en spørreundersøkelse gjennomført blant fravalgselskapene (se kapittel 12 for nærmere informasjon om respondentene, svarprosenter og liknende). De spørsmålene som gjelder tidsbruk og besparelser i kroner, er det imidlertid naturlig å ta med her. I alt 396 personer besvarte spørsmålene på vegne av fravalgselskapene.

Tabell 11-6 Oppfatninger om mer-/mindretidsbruk
Spørsmål q26: Jeg tror selskapet totalt sett sparer/taper tid på å ikke ha revisor.
(Taper tid betyr at selskapet bruker mer tid)

Sparer tid	*Verken eller*	*Taper tid*	*Besvart*	*Gjennomsnittsverdi*	*T-verdi*
217	157	14	388	1,48	-18,15***
(56 %)	(40 %)	(4 %)	(100 %)		

q27/q28 Hvor mange timer tror du selskapet sparer/taper i gjennomsnitt per måned på å ikke ha revisor?

Spørsmål	*1 time*	*2 timer*	*3 timer*	*4 timer*	*5 eller flere timer*	*Besvart*
q27: Sparer tid	114	50	31	8	9	212
	(54 %)	(24 %)	(15 %)	(4 %)	(4 %)	(100 %)
q28: Taper tid	8	3	0	1	1	13
	(62 %)	(23 %)	(0 %)	(8 %)	(8 %)	(100 %)

Note: T-verdiene er realisert t-verdi ved test av om gjennomsnittsverdien er lik det nøytrale svaralternativet verken eller. Svaralternativene er gitt følgende poeng: Sparer tid = 1, Verken eller = 2 og Taper tid = 3. Ubesvart er satt til manglende observasjon. * (**) [***] indikerer signifikant t-verdi på 0,1 (0,05) [0,01] nivået (tosidige tester).

Respondentene fikk spørsmål **om de tror de selskapet sparer eller taper tid på å ikke ha revisor**, jf. Tabell 11-6. 56 prosent svarer at de sparer tid, 40 prosent svarer at de verken sparer eller taper tid og 4 prosent mener taper tid på å ikke ha revisor. Gjennomsnittsverdien er 1,48 og klart signifikant forskjellig fra det nøytrale svaralternativet verken eller (t-verdi -18,15 når sparer tid gis verdien 1, verken eller gis verdien 2 og taper tid gis verdien 3).

Respondentene som svarte at de sparer eller taper tid på spørsmål q26 fikk spørsmål om å anslå **hvor mye tid selskapet sparer eller taper per måned på å ikke ha revisor**. I gjennomsnitt sparer respondentene 1,8 timer per måned eller 21,6 timer per år på ikke å har revisor.[97] Det er 13 respondenter som mener at selskapet taper tid på fravalget, og blant disse svarer 62 prosent at selskapet taper i snitt 1

[97] Gjennomsnittet er regnet ut som følger: (114 *1 time + 50 * 2 timer + 31 * 3 timer + 8 * 4 timer + 9 * 5 timer) / (114+50+31+8+9) = 1,81.

time i måneden, 23 prosent svarer et tidstap på 2 timer og 16 prosent tror selskapet taper 4 timer eller flere. Gjennomsnittlig tidstap blir 1,77 timer per måned eller 21,2 timer per år. Anslaget på tapt tid er noe høyere enn anslaget på spart tid, men differansen er liten: En gjennomsnittlig tidsbesparelse på 21,6 timer per år hos de som oppgir spart tid mot et gjennomsnittlig tidstap på 21,2 timer per år for de som oppgir tapt tid. Man må ta imidlertid ta i betraktning at det var langt flere som svarer spart tid enn tapt tid, slik at totalregnestykket gir en betydelig besparelse i tidsbruken. Det er 212 selskaper som oppgir spart tid og disse har i sum spart (212 * 21,6 =) 4 580 timer. Mertidsforbruket for de som har angitt økt tidsforbruk er (13 * 21,2 =) 275,60 timer. Det gir en gjennomsnittlig besparelse for fravalgselskapene på ((4 580 – 276) / 388) = 11 timer. Beregningsgrunnlaget (nevneren) er alle som har besvart spørsmål q26, slik at effekten av at noen mener de verken taper eller sparer tid blir hensyntatt og vi får et tall som er representativt for alle fravalgselskaper såfremt respondentenes anslag er representativt.

I rapporten «Utviklingen i administrative byrder for næringslivet. Oppdatering for perioden 2006-2009» (Rambøll 2009) tas det utgangspunkt i SSBs lønn for ledere når administrative kostnader skal beregnes. Brukes samme statistikk og tall for 2012 gir det en timeprisen på 418 kroner.[98] For selskaper påløper arbeidsgiveravgift. Arbeidsgiveravgiften er differensiert og avhenger av kontoradressen til arbeidsgiveren. De fleste selskaper ligger i områder med høy sats og vi legger høy sats til grunn. Det gir en gjennomsnittlig besparelse på (418 * 1,141 * 11 =) kroner 5 250 i spart tid.

Respondentene ble også bedt om anslå besparelsen i kroner, se Tabell 11-7.

Tabell 11-7: Kostnadsbesparelsen
Spørsmål q25 Hvor mye tror du selskapet taper/sparer i kroner pr år på ikke revideres (pr år i tusen kr.) (NB!: Revisjonshonoraret og andre effekter inkludert)?

Gj.snitt	Stdavvik	Min.	25-prosentil	Median	75-prosentil	Maks.	Besvart
19,95	21,57	-89,00	11,00	20,00	30,00	100,00	337

I gjennomsnitt anslår respondentene en besparelse på kroner 19 950 (medianen er kroner 20 000). Spredningen går fra et merkostnad på kroner 89 000 til en besparelse på kroner 100 000. Sett i lys av at respondentene skulle inkludere revisjonshonoraret og andre effekter når de svarte på spørsmål q25, virker ikke respondentenes estimater urimelige sett i lys av estimatene på kostnadsbesparelsen som fremkommer ved bruk av andre metoder. Det er snarere slik at de ulike fremgangsmåtene gir uventet lite sprik i svarene.

Metodene vi har brukt gir oss tre punktestimater på nettobesparelsen per fravalgselskap i 2012: kroner 19 250, kroner 19 950 og kroner 23 600. For å ha ett kun tall å forholde seg til, opererer vi med et estimat på kroner 20 000 per fravalgselskap.

11.5 Estimater på kostnadsbesparelsen ved fravalg i Danmark

I Danmark har Ervervstyrelsen (ES) anslått de faktiske besparelsene fravalgselskapene oppnår ved fravalget (Erhvervs- og Selskabsstyrelsen 2008 s. 3-4, 2009 s. 3-4, 2011 s. 3-4, Erhvervsstyrelsen 2012 s. 3-4 og 2014 s. 14). Fremgangsmåten er å multiplisere gjennomsnittlig revisjonshonorar i ulike omsetningsintervaller med antallet av virksomheter som har valgt bort revisjon i hvert omsetningsintervall. De gjennomsnittlige omkostningene til revisjon er gjennomsnittlige

[98] Månedslønnen, kroner 60 900 i 2012, er hentet fra http://www.ssb.no/arbeid-og-lonn/statistikker/lonnind/aar/2014-01-23. Det er lagt til grunn at et årsverk eksklusiv feriedager tilsvarer 1 750 timer, som også ser ut til å være tilfelle i Rambøll (2009).

revisjonshonorar pluss de interne kostnadene knyttet til tiden selskapene bruker i forbindelse med revisjon. De interne kostnadene antas å utgjøre 23 prosent av de samlede omkostningene til revisjon. Estimatet bygger på en undersøkelse fra 2004 («AMVAB-målingen på årsregnskapsloven»). Estimatet på gjennomsnittlig revisjonshonorar bygger på en undersøkelse fra Deloitte i perioden november 2002 til april 2003 som omfattet 303 virksomheter. Prisene er inflasjonsjustert ved hjelp av «nettoprisindekset» (Erhvervsstyrelsen 2014 s. 14). Estimatene på de beregnede besparelsene i alt vises i Tabell 11-8.

Tabell 11-8 Faktiske besparelsene ved fravalget av revisjon i Danmark

	2006	2007	2008	2009	2011
Beregnede besparelser, i millioner DKK	120 - 125	155 - 160	210 - 215	260 - 265	300

Som det fremgår av Tabell 11-8 har den beregnede besparelsen økt jevnt fra 120 millioner DKK til 300 millioner DKK. Økningen er hovedsakelig et resultat av at flere selskaper har valgt bort revisor over tid. Det er kun små endringer i fordelingen av selskaper i de ulike omsetningsintervallene, og prisen på revisjonen blir kun justert etter «nettoprisindekset». Den gjennomsnittlige besparelsen for fravalgselskapene anslås til 9 624 danske kroner i 2011, med andre ord mindre enn halvparten av anslagene på nettobesparelsen for norske fravalgselskaper.

I spørreundersøkelsen som er gjennomført blant fravalgselskapene anslås samlet besparelse til kroner 19 950 i gjennomsnitt. Med det danske estimatet på kostnadene i tillegg til revisjonshonoraret, vil de indirekte kostnadene utgjøre kroner (19 950 * 0,23 =) 4 589. Vårt anslag, basert på respondentenes gjennomsnittlige sparte tidsbruk, er kroner 5 250.[99] Avviket mellom de to anslagene er kroner 668, og det må kunne sies å være lite. Et lite avvik med de danske målingene gir tillit til at estimatet på tidsbesparelsen som er hentet inn gjennom spørreundersøkelsen er pålitelige.

11.6 Direkte provenyvirkninger

De samlede effektene på statens skatteinntekter av fravalgsordningen, provenyeffektene, er vanskelig å anslå. Reduserte kostnader for fravalgselskapene gir isolert sett bedre lønnsomhet, mer solide selskaper, høyere skattbar inntekt, færre konkurser, flere bedriftsetableringer og høyere skattepliktig inntekt. Samtidig skjer det en omfordeling ved at sparte revisjonsutgifter for fravalgselskapene blir reduserte inntekter hos revisjonsselskapene. Andre effekter kan være økt ressursbruk i Skatteetaten og mer tid bruk på verifisering av informasjon i forbindelse med kredittbeslutninger. I tillegg kommer effekten av endringene i aksjeloven som ga ekstra insentiver til å etablere AS. Dette gjør at det blir mye spekulasjon hvis man skal forsøke å estimere effekten av fravalgsordningen på skatteprovenyet. Vi kan imidlertid gjøre noen grove overslag over de *direkte* provenyeffektene som følger av estimatene på selskapenes nettobesparelser inklusiv effekten av endringene i aksjelovene (som førte til flere AS).

I 2012 har vi anslått nettobesparelsen til 1,6 milliarder kroner, målt ved effekten på driftsresultatet. Hvis vi antar at 35 prosent av selskapene går med tap og at selskapsskattesatsen er 28 prosent, vil nettobesparelsen gi en økning i skatteprovenyet på (1 600 * (1-0,35)*0,28 =) 291 millioner kroner.

[99] Fjernes arbeidsgiveravgiften fra anslaget på kr 5 250, blir anslagene i Norge og Danmark like: 5 250 / 1,141 = 4 601 i Norge og 4 589 i Danmark.

Bruker vi tallene for 2014 og antar at satsene for 2012 holder seg, vil fravalgselskapene spare (86 440 selskaper som har meldt fravalg * en gjennomsnittlig besparelse på kr 20 000 =) 1 728 millioner kroner og nyetablerte selskaper spare (25 885 nyetablerte selskaper * (kroner 7 000 i sparte revisjonshonorar + kroner 5 250 i redusert tidsbruk)=) 317 millioner kroner. I tillegg vil selskapene som fortsatt har revisor nyte godt av reduserte priser på revisjonen. Lar vi anslaget på 320 millioner kroner fra 2012 ligge fast, innebærer dette at innføringen av fravalgsordningen har gitt selskapene en besparelse målt ved effekten på driftsresultatet på (1 728 + 317 + 320 =) 2 365 millioner kroner i 2014. Opprettholder vi andelen som går med tap på 35 prosent og lar skattesatsen være 27 prosent, kan vi anslå den direkte effekten på skatteprovenyet til (2 365 * (1-0,35) * 0,27 =) 415 millioner kroner.

Utviklingen fra 2012 til 2014 har vært relativt jevnt, slik at vi kan anta at besparelsene i 2013 er gjennomsnittet for 2012 og 2014, dvs. besparelser på (1 600 + 2 365)/2 = 1 983 millioner kroner målt ved effekten på driftsresultatet og (1 983 * (1-0,35) * 0,28) = 361 millioner kroner i 2013. Det er ingen tvil om at de direkte nettobesparelsene hos selskapene, og de direkte virkningene som disse har på skatteprovenyet, utgjør betydelige beløp.

11.7 Konkluderende merknader

Selv om vi ikke kan være sikre på årsakssammenhenger, er det en del trekk ved utviklingen som tyder på innføringen av fravalgsordingene førte til at prisveksten på revisjon stoppet opp. Under forutsetning av at realprisveksten på revisjon i årene 2007-2009 ville ha fortsatt i årene 2010-2012 dersom fravalgsordningen ikke ble innført, estimeres *bruttobesparelsen* knyttet til innføringen av ordningen til 1,2 milliarder kroner i 2012. Bruttobesparelsen, dvs. besparelsen i form av reduserte revisjonshonorarer, fordeler seg som følger:

	Millioner kroner	I prosent
55 366 selskaper som har valgt bort revisor:	778	63,88 %
16 993 selskaper som ble etablert i 2012 uten revisor:	119	9,77 %
Nyregistrerte og etablerte selskaper med revisor	321	26,35 %
Sum besparelser i 2012 pga reduserte revisjonshonorarer	1 218	100,00 %

Per fravalgselskap utgjør det sparte revisjonshonoraret i 2012 kroner 14 000, mens nyetablerte selskaper uten revisor i gjennomsnitt sparte kroner 7 000 i 2012.

Sparte utgifter til revisjon er et bruttobeløp. Når *nettobesparelsen per fravalgselskap* skal estimeres, må det tas hensyn til at selskapene kan få økte kostnader på andre områder (f.eks. økte kostnader til regnskapsfører) og reduserte kostnader på fordi selskapene reduserer tidsbruken på tilrettelegging for revisjon m.m. (vi kan ikke påvise noen negative finansieringseffekter, jf. kapittel 5) Når vi bruker regresjonsanalyse for estimere nettobesparelsen finner vi at nettobesparelsen før skatt med 95 prosent sannsynlig ligger mellom kroner 15 000 og kroner 31 600, og med et punktestimat på kroner 23 600. Når vi spør representanter fra fravalgselskaper hva de tror selskapet sparer eller taper på fravalget, oppga de i gjennomsnitt en årlig besparelse på kroner 19 950 og at spart tidsbruk utgjør 11 timer per år. Ved å følge Rambøl (2009) kan den sparte tiden verdsettes til kroner 5 250. Verdien av spart tid pluss estimatet på spart revisjonshonorar estimert til kroner 14 000, estimert ved hjelp av trendfremskrivning av prisutviklingen i 2007 – 2009, gir en gjennomsnittlig besparelsen for hvert fravalgselskap på kroner 19 250. Vi har derfor tre punktestimater på nettobesparelsen per fravalgselskap i 2012: kroner 19 250, kroner 19 950 og kroner 23 600. For å ha ett kun tall å forholde seg til, opererer vi med et estimat på kroner 20 000 per fravalgselskap.

Estimatene er innbyrdes konsistente. I estimeringen av besparelsen ved hjelp av regresjonsanalyse kontrolleres det for om selskapene har regnskapsfører, slik at økte kostnader til regnskapsfører er tatt hensyn til. Blant de faktorene vi ikke kan kontrollere for, er muligheten for at selskapene i mindre grad tar risikoen på å føre utgifter som ikke vedrører virksomheten på selskapet. Et selskap som har revisor kan «prøve ut fradragsmuligheten» for f.eks. en reise på revisor, og se om revisor aksepterer utgiften. Dersom posten godtas av revisor, kan selskapet vise til at regnskapet er godkjent av revisor dersom selskapet skulle få spørsmål fra Skatteetaten. Når selskapene ikke lenger kan skyldes på revisor, er det mulig at eierne blir mer tilbakeholdne med å føre tvilsomme/private utgifter på selskapet.

På bakgrunn av analysene i kapittel 10 har vi lagt til grunn at det har vært en generell prisnedgang på revisjonen som kan skyldes endrede konkurranseforhold grunnet innføringen av fravalgsordningen. Prisnedgangen gjelder samtlige revisjonspliktige virksomheter. Vi har estimert den samlede besparelsen *for aksjeselskapene (ASene) som har beholdt revisor til kroner 321 millioner kroner i 2012*. Når vi legger til besparelsen på kroner 1 277 millioner kroner for aksjeselskaper som har valgt bort revisor eller har etablert seg uten revisor[100], finner vi at *aksjeselskapene har oppnådd en kostnadsbesparelse på 1 598 millioner kroner i 2012*. Det er rimelig å legge til grunn at alle revisjonspliktige virksomheter, og ikke bare ASene, har hatt fordeler av prisnedgangen. Vår konklusjon er derfor at besparelsen i 2012 på 1,6 milliarder kroner er et nøkternt anslag. De direkte effektene på skatteprovenyet, dvs. effektene nettobesparelsen gir når vi omregner disse til økte skatteinnbetalinger, er 291 millioner kroner i 2012, 361 millioner kroner i 2013 og 415 millioner kroner i 2014.

[100] Estimatet på kroner 1 277 millioner kroner for selskaper uten revisor består av sparte revisjonshonorarer på 778 millioner kroner for fravalgselskapene, 119 millioner kroner i sparte revisjonshonorarer for nyetablerte selskaper uten revisor, kroner 291 millioner kroner i spart tid for fravalgselskapene (beregnet som kroner 5 250 * 55 366 fravalgselskaper i 2012) og kroner 89 millioner kroner i spart tid for nyetablerte selskaper uten revisor (kroner 5 250 * 16 993 nyetablerte selskaper uten revisor i 2012).

11.8 Vedlegg

11.8.1 Formler brukt i beregningen av spart revisjonshonorar.

Del 1: Mellomberegninger. En del av kolonnene er utelatt for å gjøre utskriften mer oversiktlig

A	C	D	E	I	L	N	O	P	Q	R
4	Panel A									
5	*År*	*aff1*	*aff2*	*afe4fk*	*afe7*	*afn2*	*afh*	*nye_mgl*	*nye_uten*	*ufordelt*
6	2006	23659	5637	5919	35078	5409	1400			
7	2007	27634	6617	7140	36821	5521	1609			
8	2008	31418	7498	7603	37448	4970	1770			
9	2009	34714	8305	8015	36862	3717	1899			
10	2010	37368	8980	8078	37092	4085	1842			
11	2011	35111	9658	8141	38356	3295	1792			
12	2012	2665	7283	8294	37590	2726	1832			
13										
14	Panel B									
15	*År*	*aff1*	*aff2*	*afe4fk*	*afe7*	*afn2*	*afh*	*nye_mgl*	*nye_uten*	*ufordelt*
16	2006	11,737	12,694	12,878	28,714	6,883	525,295			
17	2007	12,62	13,282	13,171	30,158	7,016	500,221			
18	2008	12,623	13,187	13,227	31,328	6,884	497,272			
19	2009	12,85	13,268	13,638	32,574	6,935	463,547			
20	2010	12,865	13,236	13,704	32,388	7,107	443,662	=N20		
21	2011	11,944	12,397	13,098	31,36	7,047	506,395	=N21		
22	2012	10,507	13,053	13,442	32,378	7,504	639,685	=N22		
23										
24	Panel C									
25	*År*	*aff1*	*aff2*	*afe4fk*	*afe7*	*afn2*	*afh*	*nye_mgl*	*nye_uten*	*ufordelt*
26	2007	=D17/D16-1	=E17/E16-1	=I17/I16-1	=L17/L16-1	=N17/N16-1	=O17/O16-1			
27	=C18	=D18/D17-1	=E18/E17-1	=I18/I17-1	=L18/L17-1	=N18/N17-1	=O18/O17-1			
28	=C19	=D19/D18-1	=E19/E18-1	=I19/I18-1	=L19/L18-1	=N19/N18-1	=O19/O18-1			
29	Gjsn	=AVERAGE(D26:D28)	=AVERAGE(E26:E28)	=AVERAGE(I26:I28)	=AVERAGE(L26:L28)	=AVERAGE(N26:N28)	=AVERAGE(O26:O28)			
30										
31	Panel D									
32	*År*	*aff1*	*aff2*	*afe4fk*	*afe7*	*afn2*	*afh*	*nye_mgl*	*nye_uten*	*ufordelt*
33	2009	=D19	=E19	=I19	=L19	=N19	=O19			
34	=C20	=(1+D29)*D33	=(1+E29)*E33	=(1+I29)*I33	=(1+L29)*L33	=(1+N29)*N33	=(1+O29)*O33	=N34	=P34	=(F34+G34+H34+I34+J34+K34+L34)/7

A	C	D	E	I	L	N	O	P	Q	R
35	=C21	=D34*(1+D29)	=E34*(1+E29)	=I34*(1+I29)	=L34*(1+L29)	=N34*(1+N29)	=O34*(1+O29)	=N35	=P35	=(F35+G35+H35+I35+J35+K35+L35)/7
36	=C22	=D35*(1+D29)	=E35*(1+E29)	=I35*(1+I29)	=L35*(1+L29)	=N35*(1+N29)	=O35*(1+O29)	=N36	=P36	=(F36+G36+H36+I36+J36+K36+L36)/7
37										
38	Panel E									
39	*År*	*aff1*	*aff2*	*afe4fk*	*afe7*	*afn2*	*afh*	*nye_mgl*	*nye_uten*	*ufordelt*
40	2010	=D10	=E10	=I10	=L10	=N10	=O10	=V32-N40-M40	0	14478
41	2011	43937	=E11	=I11	=L11	=N11	=O11	=W32-N41-M41-W33	=W33	9832
42	2012	43937	11429	=I12	=L12	=N12	=O12	=X32-N42-M42-X33	=X33	13825
43										
44	Panel F									
45	*År*	*aff1*	*aff2*	*afe4fk*	*afe7*	*afn2*	*afh*	*nye_mgl*	*nye_uten*	*ufordelt*
46	2010	=D34-D20	=E34-E20	=I34-I20	=L34-L20	=N34-N20	=O34-O20	=P34-P20	=Q34	=(F46+G46+H46+I46+J46+K46)/6
47	2011	=D35	=E35-E21	=I35-I21	=L35-L21	=N35-N21	=O35-O21	=P35	=Q35	=(F47+G47+H47+I47+J47+K47)/6
48	2012	=D36	=E36	=I36-I22	=L36-L22	=N36-N22	=O36-O22	=P36	=Q36	=(F48+G48+H48+I48+J48+K48)/6
49										
50	Panel G									
51	*År*	*aff1*	*aff2*	*afe4fk*	*afe7*	*afn2*	*afh*	*nye_mgl*	*nye_uten*	*ufordelt*
52	2010	=D46*D40/1000	=E46*E40/1000	=I46*I40/1000	=L46*L40/1000	=N46*N40/1000	=O46*O40/1000	=P46*P40/1000	=Q46*Q40/1000	=R46*R40/1000
53	2011	=D47*D41/1000	=E47*E41/1000	=I47*I41/1000	=L47*L41/1000	=N47*N41/1000	=O47*O41/1000	=P47*P41/1000	=Q47*Q41/1000	=R47*R41/1000
54	2012	=D48*D42/1000	=E48*E42/1000	=I48*I42/1000	=L48*L42/1000	=N48*N42/1000	=O48*O42/1000	=P48*P42/1000	=Q48*Q42/1000	=R48*R42/1000
55										
56	Panel H									
57	*År*	*aff1*	*aff2*	*afe4fk*	*afe7*	*afn2*	*afh*	*nye_mgl*	*nye_uten*	*ufordelt*
58	2010	=D34*D40/1000	=E34*E40/1000	=I34*I40/1000	=L34*L40/1000	=N34*N40/1000	=O34*O40/1000	=P34*P40/1000	=Q34*Q40/1000	=R34*R40/1000
59	2011	=D35*D41/1000	=E35*E41/1000	=I35*I41/1000	=L35*L41/1000	=N35*N41/1000	=O35*O41/1000	=P35*P41/1000	=Q35*Q41/1000	=R35*R41/1000
60	2012	=D36*D42/1000	=E36*E42/1000	=I36*I42/1000	=L36*L42/1000	=N36*N42/1000	=O36*O42/1000	=P36*P42/1000	=Q36*Q42/1000	=R36*R42/1000

Del 2: Oppsummering

S	T	U	V	W	X	Y	Z
2		Spart/tapt revisjonshonorar i millioner kroner			Spart/tapt revisjonshonorar i prosent av predikert honorar		
3	*År*	*2010*	*2011*	*2012*	*2010*	*2011*	*2012*
4	Nyetablerte selskaper med revisor (afn2 og nye_mgl)	=N52+P52	=N53+P53	=N54+P54	=V4/(N58+P58)	=W4/(N59+P59)	=X4/(N60+P60)
5	Nyetablerte selskaper uten revisor (nye_uten)	IA	=Q53	=Q54	IA	=W5/Q59	=X5/Q60
6	Selskapene som har foretatt fravalg i 2011 og 2012 (aff1 aff2)	=D52+E52	=+D53+E53	=+D54+E54	=V6/(D58+E58)	=W6/(D59+E59)	=X6/(D60+E60)
7	Små selskaper som ikke kan foreta fravalg (afe3ifk, afe4ifk)	=F52+H52	=F53+H53	=F54+H54	=V7/(F58+H58)	=W7/(F59+H59)	=X7/(F60+H60)
8	Små selskaper som kan foreta fravalg, men som ikke har gjort det (afe3fk, afe4fk)	=G52+I52	=G53+I53	=G54+I54	=V8/(G58+I58)	=W8/(G59+I59)	=X8/(G60+I60)
9	50 prosent av ufordelt (ufordelt)	=R52*0,5	=R53*0,5	=R54*0,5	=V9/(R58*0,5)	=W9/(R59*0,5)	=X9/(R60*0,5)
10	Sum besparelser for selskaper under terskelverdiene	=SUM(V4:V9)	=SUM(W4:W9)	=SUM(X4:X9)	=V10/Y27	=W10/Z27	=X10/AA27
11							
12	Selskaper med balansesum under 20 mill og som ikke er fravalgskandidat (afe7)	=L52	=L53	=L54	=V12/L58	=W12/L59	=X12/L60
13	Selskaper med balansesum mellom 20 og 100 millioner kroner (afe5)	=J52	=J53	=J54	=V13/J58	=W13/J59	=X13/J60
14	Selskaper med balansesum over 100 millioner kroner (afe6)	=K52	=K53	=K54	=V14/K58	=W14/K59	=X14/K60
15	50 prosent av ufordelt (ufordelt)	=V9	=W9	=X9	=Y9	=Z9	=AA9
16	Besparelser med honorarer under 95%-tilen av RevHon og over terskelverdien	=SUM(V12:V15)	=SUM(W12:W15)	=SUM(X12:X15)	=V16/Y28	=W16/Z28	=X16/AA28
17							
18	Sum besparelser med honorarer under 95%-tilen av RevHon	=V16+V10	=W16+W10	=X16+X10	=V18/(Y27+Y28)	=W18/(Z27+Z28)	=X18/(AA27+AA28)
19							
20	Nyetablerte selskaper med de 5 prosent høyeste revisjonshonorarene (afn1)	=M52	=M53	=M54	=V20/N58	=W20/N59	=X20/N60
21	Selskaper med de 1 prosent høyeste revisjonshonorarene (afh)	=O52	=O53	=O54	=V21/(O58)	=W21/(O59)	=X21/(O60)
22	Sum besparelser for selskapene med de høyeste revisjonshonorarene	=SUM(V20:V21)	=SUM(W20:W21)	=SUM(X20:X21)	=V22/Y29	=W22/Z29	=X22/AA29
23							
24	Sum besparelser totalt	=V22+V16+V10	=W10+W22	=X10+X22	=V24/(Y27+Y28+Y29)	=W24/(Z27+Z28+Z29)	=X24/(AA27+AA28+AA29)
25							
26	Sum predikert honorar				*2010*	*2011*	*2012*
27	afn2, nye_mgl, nye_uten aff1 aff2 afe3ifk afe4ifk afe4fk afe4fk ufordelt*0,5				=N58+P58+Q58+D58+E58+F58+G58+H58+I58+R58*0,5	=N59+P59+Q59+D59+E59+F59+G59+H59+I59+R59*0,5	=N60+P60+Q60+D60+E60+F60+G60+H60+I60+R60*0,5

S	T	U	V	W	X	Y	Z
28	afe7 afe5 afe6 ufordelt*0,5				=L58+J58+K58+R58*0,5	=L59+J59+K59+R59*0,5	=L60+J60+K60+R60 *0,5
29	afh + afn1				=M58+O58	=M59+O59	=M60+O60
30							
31	Bestand og nyregistreringer fra Brreg / Skatteetaten:	*2010*	*2011*	*2012*			
32	Bestand	215415	220289	235453			
33	Nyregistrerte selskaper i alt	14068	16711	27032			
34	Herav nyregistrerte selskaper uten revisor	0	3908	16993			

12 Fordeler og ulemper for fravalgselskapene belyst ved spørreundersøkelser

12.1 Innledning og sammendrag

I foregående kapittel estimerte vi hva fravalgselskapene har spart i kroner og i timer ved å velge bort revisor. Blant annet rapporterte vi anslag på besparelser innhentet gjennom en spørreundersøkelse blant representanter for tilfeldig utvalgte fravalgselskaper. Respondentene i undersøkelsen oppga en gjennomsnittlig nettobesparelse på cirka kroner 20 000 per år. I tid oppga de en gjennomsnittlig besparelse på 11 timer per år. For å få et bedre inntrykk av hva fordelene og ulempene med å fravelge revisor kan bestå i, inneholdt undersøkelsen også andre spørsmål. Svarene på disse spørsmålene presenterer vi i dette kapitlet.[101]

Respondentene er bedre utdannet enn det som er representativt for sentrale personer i fravalgselskaper (med «sentrale personer» menes daglig leder, styreleder og inntil de to største aksjonærene målt ved deres eierandel). Blant de sentrale personene i de typiske fravalgselskapene har 16 prosent en mastergrad og 27 prosent bachelorgrad. Andelene hos respondentene er henholdsvis 34 prosent og 33 prosent. Respondentene er også bedre utdannet innen regnskap. Kun 1/3-del har ingen utdanning innen regnskap. Vel 57 prosent har ikke bokført regnskapsbilag, avsluttet årsregnskapet eller fylt ut selvangivelsen for næringsdrivende de siste frem årene.

Fravalgselskapene ble spurt om virksomheten i selskapet ble drevet i en annen selskapsform tidligere. 17 prosent svarte at virksomheten først startet som enkeltmannsforetak (ENK) og kun hos 1 prosent var virksomheten tidligere drevet i et norskregistrert utenlandsk foretak (NUF). 57 prosent svarte at virksomheten var helt ny.

Det er svært vanlig med profesjonell hjelp til utfyllingen av ligningspapirer og årsregnskapet: Hele 91 prosent bruker revisor, ekstern regnskapsfører[102] eller regnskapsfører ansatt i selskapet. Det er noe mindre vanlig å få hjelp med bokføringen, siden 79 prosent får hjelp av revisor, ekstern regnskapsfører eller regnskapsfører ansatt i selskapet. Analysene av fravalgselskapene i kapittel 4 viser at i 2010 lot 70 prosent av fravalgselskapene en ekstern regnskapsfører føre regnskapet, og 79 prosent lot en ekstern regnskapsfører fylle ut næringsoppgaven. Videre engasjerte 8 prosent regnskapsfører for første gang i forbindelse med fravalget (Tabell 4-2). Dermed er andelen som bruker regnskapsfører i utvalget analysert i kapittel 4 mellom 78 prosent og 87 prosent. Registerdataene fanger ikke opp når autoriserte regnskapsførere ansatt i selskapene står for regnskapsføringen eller fyller ut næringsoppgaven. Når vi ser på andelen av respondentene som bruker ekstern regnskapsfører eller revisor, er andelen 76 prosent for regnskapsføringen og 87 prosent for næringsoppgaven. Dette tyder på at respondentenes bruk av ekstern hjelp til regnskapsføringen og med ligningsoppgavene er representativ for fravalgselskapene.

Respondentene fra selskapene som verken bruker ekstern regnskapsfører eller revisor til utfylling av næringsoppgaven ble bedt om å uttrykke grad av enighet med påstanden om at de har utfordringer med å utarbeide årsregnskap, selvangivelse og fylle ut næringsoppgaven. 78 prosent sa seg enig, 12 prosent

---

[101] Spørreundersøkelsen dekket også nystiftede AS (dvs. AS stiftet etter 1.12.2012). Resultatene som gjelder nystiftede AS presenteres i kapittel 14.

[102] Ekstern regnskapsfører er autorisert regnskapsfører som ikke arbeider i fravalgselskapet.

var uenige og resten var verken enige eller uenige. De samme respondentene ble også bedt om ta stilling til påstanden «Det kan oppstå feil når årsregnskap og ligningspapirer skal settes opp, men feilene er ikke er vesentlige eller viktige». På denne påstanden var 54 prosent er uenig, 8 prosent verken enig eller uenig og 38 prosent var enig. Mer enn hver tredje respondent er følgelig klar over at det kan bli feil, men de synes ikke feilene er av betydning. Denne holdningen kan være med å forklare funn i andre kapitler: I kapittel 7 finner vi at fravalgselskapene har dårligere kvalitet i regnskapssystemet enn selskapene som har beholdt revisor, og i kapittel 9 finner vi at fravalgselskapene har dårligere kvalitet på ligningsoppgavene enn selskapene som har beholdt revisor. Disse funnene harmonerer med at 1/3-del av respondentene tror det kan bli flere feil. At feilene økonomisk sett ikke er viktige, passer med at vi ikke finner tegn til økte skatteunndragelser (kapittel 6) og at de største skatteunndragelsene som ble avdekket gjennom avdekkingskontrollene ble gjort hos selskapene som hadde beholdt revisor.

Blant selskapene som fyller ut ligningspapirer m.m. på egenhånd, oppgir 61 prosent pris som den viktigste faktoren for at oppgavene ikke var satt bort til regnskapsfører eller revisor. Dernest kommer forklaringen om at den som gjør det, har god erfaring selv. Blant selskapene som fører bilagene selv, var den viktigste faktoren at selskapene hadde god nok kompetanse internt. På annen plass kom tiden som må brukes på kommunikasjon med regnskapsfører/revisor.

Respondentene ble bedt om å angi hvilke arbeidsoppgaver de bruker mer eller mindre tid på etter at de har valgt bort revisor. På alle arbeidsoppgavene forkastes hypotesen om at tidsforbruket er uendret, slik at respondentene rapporterer om spart tid. Rangert etter arbeidsoppgavene som får størst til minst støtte (rangert ved hjelp av styrken i de statistiske testene), blir rangeringen som følger (tallene i parentes er prosentandelen av respondentene som rapporterer om redusert tidsbruk):

- Årsavslutningen (32 %)
- Styremøter, generalforsamling o.l. (22 %)
- Føring av regnskapet (23 %)
- Styrets årsberetning (20 %)
- Møter og dialog med regnskapsfører (23 %)
- Å kontrollere at eiendeler og gjeld er tatt med i regnskapet med korrekt regnskapsmessig verdi (16 %)
- Finne ut av faglige spørsmål knyttet til regnskap og skatt (16 %)

Også tiden på kommunikasjon med regnskapsføreren har gått ned. Det kan skyldes at nesten 1 av 5 respondenter aldri hadde kontakt med sin revisor, hvilket er mulig siden kommunikasjonen med revisoren kan gå via regnskapsføreren. Når det gjelder anslagene på spart/tapt tid og besparelsen/tapet i kroner, viser vi til kapittel 11. Til påstanden om at selskapene bruker mindre tid på varelagertellingen, var 51 prosent uenige, 40 prosent svarte verken eller og 9 prosent var enige.

Nytten av revisor ble oppfattet som liten (hvilket ikke er uventet siden spørsmålene går til selskaper som har valgt bort revisor): 56 prosent mente revisor ikke bidro positivt til verdiskapningen, mens 13 prosent var av motsatt oppfatning. Til påstanden om at revisor bidrar til bedre regeletterlevelse, var kun 19 prosent enig. 48 prosent var uenig og andelen som svarer verken eller var 34 prosent. Nær 30 prosent av respondentene kjøper fortsatt tjenester fra revisor.

Når revisor velges bort er det mulig at kostnadene til regnskapsfører øker fordi regnskapsfører kan få mer å gjøre med selvangivelsene og årsregnskapet, og dels fordi regnskapsførerne vil gjøre ekstra

kontroller for å sikre at regnskapet blir riktig.[103] Kun 21 prosent av respondentene er enige i at honoraret til den eksterne regnskapsføreren eller tidsforbruket til den internt ansatte har økt etter fravalget. 43 prosent er uenige, mens 37 prosent svarer verken eller. Samlet sett er oppfatningen at verken utgiftene til regnskapsfører, eller tidsbruken internt, har økt som følge av fravalget.[104]

Når det gjelder interessentenes reaksjoner, er det et lite mindretall som rapporterer om negative reaksjoner hos banker og leverandører. Ser vi respondentenes oppfatning under ett, er imidlertid svarene ikke forskjellig fra verken eller-alternativene hva gjelder reaksjonene fra banker og leverandører. Kunder, eiere, ansatte og regnskapsføreren har reagert signifikant positivt.

Flertallet av respondentene, 51 prosent, er ikke enige i at regnskapskvaliteten har blitt redusert etter å ha valgt bort revisor. 11 prosent er delvis uenige og 38 prosent er verken enig eller uenig. Liknende svarer gir respondentene på påstanden om at det er lettere å begå skatteunndragelser uten revisor: 52 prosent er uenig, 36 prosent er verken eller og 13 prosent er enige. Bare 4 prosent er helt eller delvis enige i at det generelt blir unndratt mer i skatter og avgifter i selskaper uten revisor. 44 prosent svarer verken eller, mens 52 prosent er uenige i påstanden. For alle tre påstandene er respondentenes gjennomsnittlige oppfatning klart forskjellig fra det nøytrale verken eller-alternativet.

Man kan stille spørsmål ved hvor ærlige svar respondentene har gitt. De ble informert om at spørreundersøkelsen var ledd i evalueringen av fravalgsordningen. Siden de hadde foretatt fravalg, og sannsynligvis ønsker at ordningen skal fortsette, kan de ha tilpasset sine svar slik at de undervurderer ulempene og overdriver fordelene. Det er følgelig en mulighet for at respondentene har svart taktisk. Videre er det også usikkert hvor representative respondentene er, siden deltakelsen er frivillig og respondentene er bedre utdannet enn hva som er typisk for de som har sentrale roller i fravalgselskapene. Innvendingene til tross: Oppfatningene som respondentene gir uttrykk for går ikke på tvers av hva som er dokumentert i de registerbaserte undersøkelsene.

Kapitlet har følgende oppbygning. Utsendingen, utvalget og svarprosenten omtales i kapittel 12.2. I 12.3 presenteres respondentene og selskapene de svarer på vegne av. I kapittel 12.4 er temaet bruken av regnskapsfører og/eller revisor, og i kapittel 12.5 er temaet fravalgets konsekvenser for tidsbruken. Kapittel 12.6 tar for seg andre fordeler og ulemper, mens rutiner knyttet til kasse-/kontantomsetning og varelager er tema for kapittel 12.6. Respondentenes kommentarer presenteres i kapittel 12.8 og konkluderende merknader gis i kapittel 12.9.

12.2 Om spørreundersøkelsen

Spørreundersøkelsen ble gjennomført høsten 2014. Den ble sendt ut til 5 000 tilfeldig utvalgte selskaper som var registrert med epostadresse i Brønnøysundregisteret *og* som hadde foretatt fravalg av revisor innen 31.12.2013 *eller* som var stiftet etter 1.1.2012. I tillegg ble selskaper med konsesjon fra

---

[103] I spørreundersøkelsen foretatt blant medlemmer av NARF, og som presenteres i kapittel 18, mener 88 prosent av de spurte at det er viktig at regnskapsfører utfører ekstra kontroller hos oppdragsgivere som har foretatt fravalg, 68 prosent oppgir at de foretar flere kontroller, 70 prosent bruker mer tid på oppdragsgivere som har valgt bort revisor, se Tabell 18-3.

[104] Av regnskapsførerne som deltok i spørreundersøkelsen vi rapporterer resultatene fra i kapittel 18, mener 88 prosent at fravalgselskapene har oppnådd en nettobesparelse på revisjons- og regnskapsførerhonoraret, 66 prosent mener fravalgselskapene sparer tid fordi de ikke lenger trenger å forholde seg til revisor og 53 prosent mener fravalgselskapene sparer kostnader fordi dialog mellom regnskapsfører og revisor har tatt for mye tid, se Tabell 18-4.

Finanstilsynet ekskludert.[105] I alt 721 svarte, noe som gir en svarprosent på 14,4 prosent. Blant de svarte var det 325 nystiftede selskaper og 396 fravalgselskaper. Dette delkapitlet redegjør for svarene til respondentene som representerer fravalgselskapene og kapittel 14 redegjør for svarene fra representantene for de nystiftede selskapene.

Mottakerne av undersøkelsen ble tilfeldig valgt blant alle selskaper som tilfredsstilte kriteriene. Selv om mottakerne ble tilfeldig valgt, er det sannsynlig at respondentene ikke er representative for de typiske representantene for fravalgselskapene eller de nystiftede selskapene. Det skyldes at temaet for spørreundersøkelsen er regnskap, revisjon og kapitalkravene for å stifte AS. Noen er mindre interessert i selskapsrett, regnskap og revisjon enn andre. Det er rimelig å anta at de som har liten interesse for emnet vil ha en større tendens til ikke å delta. Ved tolkning av resultatene bør man derfor ta i betraktning av at respondentene sannsynligvis er mer opptatt av regnskap, revisjon og selskapsrett enn den typiske representanten for selskapene som fikk undersøkelsen tilsendt.

Prosentandelene som oppgis for svarfordelingene er beregnet på grunnlag de som har besvart spørsmålene, og antall som har besvart spørsmålene oppgis i tabellene.

12.3 Om respondentene og selskapene de representerer

Demografisk informasjon om respondentene er gitt i Tabell 12-1.

Tabell 12-1: Om respondentene

Spørsmål q2: Hvor gammel er du?

30 år eller yngre	*31-40 år*	*41-50 år*	*51-60 år*	*60 år eller eldre*	*Besvart*
11	47	110	119	108	395
(3 %)	(12 %)	(28 %)	(30 %)	(27 %)	(100 %)

Spørsmål q3: Kjønn?

Kvinne	*Mann*	*Besvart*
64	326	390
(16 %)	(84 %)	(100 %)

Spørsmål q4: Hvilken rolle har du i selskapet? Flere kryss mulig

Eier	*Daglig leder*	*Styremedlem*	*Står for regnskapsføringen*	*Annet*	*Besvart*
340	299	192	65	17	396
(86 %)	(76 %)	(48 %)	(16 %)	(4 %)	(231 %)

Spørsmål q11: Hva er din høyeste utdannelse?

Grunn-skole	*Videre-gående*	*Videregående og noen enkeltfag*	*Bachelorgrad eller tilsvarende*	*Mastergrad eller tilsvarende*	*Doktorgrad eller tilsvarende*	*Besvart*
17	52	53	130	134	6	392
(4 %)	(13 %)	(14 %)	(33 %)	(34 %)	(2 %)	(100 %)

[105] Vaskingen av listene mot oversikten over konsesjoner gitt av Finanstilsynet kan ikke ha fungert 100 prosent siden noe få respondenter svarer at de er regnskapsførere eller driver regnskapsførervirksomhet.

Spørsmål q12: Har du studert regnskap?

Nei, har ingen utdannelse innen regnskap	*Ja, har hatt regnskap på videregående*	*Ja, har tatt noen frittstående kurs innen regnskap*	*Ja, regnskap inngikk som en obligatorisk del av utdanningen jeg tok etter videregående*	*Ja, har spesialisert meg i regnskap etter videregående*	*Besvart*
123	51	56	124	42	396
(31 %)	(13 %)	(14 %)	(31 %)	(11 %)	(100 %)

Spørsmål q13: Jeg har i løpet av de siste fem årene (flere kryss mulig)

Bokført regnskapsbilag	*Avsluttet et årsregnskap*	*Fylt ut selvangivelsen for en eller flere næringsdrivende*	*Ikke utført arbeidsoppgaver som nevnt ovenfor*	*Besvart*
146	75	83	227	396
(37 %)	(19 %)	(21 %)	(57 %)	(134 %)

Note: Tabellen viser fordelingen av respondentenes svar på spørsmålene. Tallene i parentes viser antallet som har krysset av for alternativet i kolonneoverskriften i prosent av antall respondenter som har tatt stilling til spørsmålet, og som er oppgitt i kolonnen Besvart.

Tabell 12-1 viser at 43 prosent av respondentene er under 40 år, 30 prosent er mellom 51-60 år og 27 prosent er over 60 år gamle (q2). Antar vi at personene i den yngste (eldste) kategorien er 25 (65 år), blir gjennomsnittsalderen 51,7 år. 84 prosent av respondentene er menn og 16 prosent er kvinner (q3).

På spørsmålet om roller og arbeidsoppgaver i selskapet kunne respondentene krysse av for flere alternativer (q4). 86 prosent er eiere, 76 prosent er daglig leder, 48 prosent er styremedlem, 16 prosent står for regnskapsføringen og 4 prosent har annen rolle i selskapet.

Flertallet av respondentene har høyere utdannelse (q11). 69 prosent har minst en bachelorgrad eller tilsvarende og 17 prosent har grunnskole eller videregående som høyeste utdannelse. På spørsmål om respondentene har utdannelse innen regnskap, svarer 31 prosent at de ikke har noen utdannelse innen regnskap, 27 prosent oppgir å ha hatt regnskap på videregående og tatt noen enkeltfag innen regnskap etter videregående, 31 prosent svarer at regnskap var en obligatorisk del av utdanningen og 11 prosent svarer at de har spesialisert seg i regnskap.

Respondentene er bedre utdannet enn det som er representativt for sentrale personer i fravalgselskaper (med «sentrale personer» menes daglig leder, styreleder og inntil de to største aksjonærene målt ved deres eierandel). Når registerdata over sentrale personer i fravalgselskaper kobles med SSBs utdanningsdatabase, har 16 prosent mastergrad og 27 prosent bachelorgrad (Hovda og Gjengstø 2014, s. 22). Blant respondentene er dermed andelen med mastergrad 18 prosentpoeng høyere og andelen med bachelor 6 prosentpoeng høyere. Dette er ikke uventet at de som svarer på spørreundersøkelsen er bedre utdannet og mer interessert i regnskap enn «gjennomsnittsrepresentanten» for et fravalgselskap, siden personer med høyere utdanning og/eller utdanning innen regnskap/revisjon kan være mer interessert i hva det spørres om og revisjonsplikten enn det som tilfelle for «gjennomsnittsrepresentanten».

På spørsmålet om respondentene har utført visse arbeidsoppgaver knyttet til regnskap og selvangivelser i løpet av de siste fem årene, kunne de krysse av for flere alternativer (q13). 37 prosent har bokført regnskapsbilag, 19 prosent har avsluttet et regnskap, 21 prosent har fylt ut selvangivelsen for en eller flere næringsdrivende, mens 57 prosent har ikke utført noen av de nevnte arbeidsoppgavene.

Respondentene ble bedt om å svare på noen spørsmål om selskapet de svarer på vegne av, jf. Tabell 12-2.

Tabell 12-2: Om selskapene

Spørsmål q5: Selskapets aksjekapital var ved stiftelsen:

Kroner 30 000	*Mellom kroner 30 001-99 999*	*Kroner 100 000*	*Over kroner 100 000*	*Besvart*
32	22	236	103	393
(8 %)	(6 %)	(60 %)	(26 %)	(100 %)

Spørsmål q30: Hvor viktig var følgende for selskapsstiftelsen? NB: Spørsmålet ble kun stilt til selskaper stiftet med under kroner 100 000 i aksjekapital, jf. foregående spørsmål).

Spørsmål	*Ikke vesentlig*	*Vi hadde stiftet/ fortsatt som en annen selskapsform*	*Vi hadde ikke stiftet selskapet*	*Besvart*
At selskapet kunne stiftes med AK under kroner 100 000.	22	18	7	47
	(47 %)	(38 %)	(15 %)	(100 %)

Spørsmål q6: Virksomheten var før stiftelsen som aksjeselskap organisert som?

Virksomheten som drives eksisterte ikke tidligere	*ENK*	*NUF*	*ANS/DA*	*AS og er nydannet ved fisjon*	*Annet*	*Besvart*
222	65	5	15	52	30	389
(57 %)	(17 %)	(1 %)	(4 %)	(13 %)	(8 %)	(100 %)

Spørsmål q7: Antall aksjonærer i selskapet?

1	*2 til 3*	*4 til 7*	*8 eller flere*	*Besvart*
182	153	45	14	394
(46 %)	(39 %)	(11 %)	(4 %)	(100 %)

Spørsmål q8: Antall styremedlemmer i selskapet?

1	*2 til 3*	*4 eller flere*	*Besvart*
107	243	44	394
(27 %)	(62 %)	(11 %)	(100 %)

Spørsmål q9: Selskapet har:

Kun eiere som arbeider i selskapet	*Ingen eiere som arbeider i selskapet*	*Både eiere som arbeider i selskapet og eiere som ikke arbeider i selskapet*	*Besvart*
250	41	100	391
(64 %)	(10 %)	(26 %)	(100 %)

Spørsmål q10: I hvilken bransje driver selskapet sin hovedvirksomhet?

Kategori	*Besvart*	*I prosent*
Annen tjenesteyting	98	(25 %)
Produksjon av varer, herunder fangst og fiske	13	(3 %)
Varehandel	47	(12 %)
Bank, finans, forsikring	13	(3 %)
Bygge- og anleggsvirksomhet	48	(12 %)
Olje og energi	16	(4 %)
Eiendom	52	(13 %)
Undervisning	8	(2 %)
Hotell, overnatting, restaurant	13	(3 %)
Helse og sosial	17	(4 %)
Transport og lagring	5	(1 %)
Annet	66	(17 %)
Total	396	(100 %)

Note: Tabellen viser fordelingen av respondentenes svar på spørsmålene. Tallene i parentes (unntatt for spørsmål q10) viser antallet som har krysset av for alternativet i kolonneoverskriften i prosent av antall respondenter som har tatt stilling til spørsmålet, og som er oppgitt i kolonnen Besvart. For spørsmål q10 viser prosentandelene fordelingen av bransjene i prosent av alle som har svart.

På spørsmålet om størrelsen på selskapets aksjekapital ved stiftelsen (q5), svarer 14 prosent at aksjekapitalen var under kroner 100 000. Disse selskapene må være stiftet etter 1.1.2012 og foretatt fravalg før 31.12.2013, slik at deres erfaring med revisor i selskapet de svarer på vegne av er begrenset (stiftet etter 1.1.2012 og foretatt fravalg innen 31.12.2013). De øvrige selskapene, hvor 60 prosent svarer at aksjekapitalen ved stiftelsen var på kroner 100 000 og 26 prosent svarer at aksjekapitalen var over kroner 100 000, kan forventes å ha flere års erfaring med revisor.

Respondentene som svarte på vegne av selskaper stiftet etter 1.1.2012 ble spurt om hvor viktig det var at selskapet kunne stiftes med aksjekapital under kroner 100 000 (q30). 47 prosent svarte at det ikke var vesentlig for stiftelsen, 38 prosent svarer at selskapet hadde blitt stiftet som en annen selskapsform og 15 prosent svarer at de ikke hadde stiftet selskapet.

I kapittel 2 ble det vist til en stor økning i antall nyetablerte aksjeselskaper i 2012 og 2013 og at populariteten til NUF som selskapsform har avtatt siden 2011. Noe av nedgangen i bruken av NUF, og den store økningen i AS i 2012 og 2013, kan skyldes at virksomhet som tidligere er drevet som NUF er blitt overført til et AS og at NUFet deretter er avviklet. Både fravalgselskaper (og nyetablerte selskaper, jf. kapittel 14) er derfor spurt om det er ny virksomhet som drives i selskapet. Svaret fra fravalgselskapene på spørsmål q6 viser at 57 prosent av virksomhetene ikke eksisterte før stiftelsen av aksjeselskapet, 17 prosent svarer at virksomheten først startet som enkeltmannsforetak (ENK), 13 prosent var AS og er nydannet ved fisjon og 4 prosent var ansvarlig selskap (ANS/DA). Kun 1 prosent var tidligere drevet som et norskregistrert utenlandsk foretak (NUF). 8 prosent oppga at virksomheten startet som Annet. Til sammenliknet svarer respondentene som representerer nyetablerte selskaper i kapittel 14 at 64 prosent ikke hadde drevet virksomhet tidligere og 3 prosent tidligere var drevet som NUF. Forskjellen mellom fravalgselskapene og nyetablerte er derfor liten og, forutsatt at respondentene er relativt representative hva gjelder selskapenes forhistorie, er andelen NUFer som er har overført virksomheten til AS svært beskjeden.

På spørsmål q7 svarer de fleste at selskapet har få aksjonærer: 46 prosent har kun én aksjonær, 39 prosent har to til tre aksjonærer, mens 11 prosent har fire eller flere aksjonærer. Selskapene har også jevnt over få styremedlemmer (q8): 27 prosent har ett styremedlem, 62 prosent har to til tre styremedlemmer og 11 prosent har fire eller flere styremedlemmer. Eierne er stort sett aktive i selskapet (q9): 64 prosent av selskapene har kun eiere som arbeider i selskapet, 26 prosent har både eiere som arbeider i selskapet og ikke, mens 10 prosent oppgir at ingen av eierne arbeider i selskapet. Selskapene representerer mange ulike bransjer (q10). Flest selskaper (25 prosent) driver innen andre former for tjenesteyting enn de som er nevnt i tabellen. Deretter følger de tre bransjene varehandel, bygg og anlegg og eiendom, som alle er om lag like store (cirka 13 prosent hver), se Tabell 12-2 for detaljer.

12.4 Om bruken av regnskapsfører og/eller revisor

Respondentene fikk spørsmål om selskapenes bruk av regnskapsførere og revisorer. Resultatene er oppsummert under i Tabell 12-3.

Tabell 12-3: Om bruken av regnskapsfører og revisor

Spørsmål q14: Hvem fyller ut næringsoppgaven, selvangivelsen og setter opp årsregnskapet?
(NB: Gjelder ikke bokføring av regnskapsbilag)

Ekstern regnskapsfører	*Revisor*	*Autorisert regnskapsfører ansatt i selskapet*	*Annen person i selskapet*	*Besvart*
289	49	18	35	391
(74 %)	(13 %)	(5 %)	(9 %)	(100 %)

Spørsmål q17: Hvem bokfører regnskapsbilagene?

Ekstern regnskapsfører	*Revisor*	*Autorisert regnskapsfører ansatt i selskapet*	*Annen person i selskapet*	*Besvart*
286	6	17	80	389
(74 %)	(2 %)	(4 %)	(21 %)	(100 %)

q16/q19: Selskapet har valgt å ikke bruke ekstern regnskapsfører eller revisor til (se noten for informasjon om hvem som fikk spørsmålene)

	Utfyllingen av ligningspapirer o.l. fordi (q16):[a]		*Bokføringen av regnskapet fordi (q19):[b]*	
Det er for dyrt	32	(61 %)	17	(18 %)
Den som fyller ut ligningspapirene har god erfaring og tar dette selv	13	(25 %)	35	(38 %)
Kommunikasjon med regnskapsfører eller revisor er for tidkrevende eller omstendelig	4	(8 %)	29	(31 %)
Annet	3	(6 %)	4	(4 %)
Ikke fornøyd med arbeid utført av regnskapsfører eller revisor	0	(0 %)	8	(9 %)
Besvart	52	(100 %)	93	(100 %)
Ubesvart	344		303	

I hvilken grad er du uenig/enig i følgende påstander (se noten for informasjon om hvem som fikk spørsmålene)?
q15_1 Selskapet har ingen utfordringer med å utarbeide årsregnskap, selvangivelse og fylle ut næringsoppgaven.
q15_2 Det blir muligens noen feil når vi utarbeider årsregnskap og ligningspapirer, men de er ikke vesentlige eller viktige.
q18_1 Etter regnskapet er bokført foretar vi ekstra kontroller før skjemaer sendes inn til myndighetene.
q18_2 Ved årsavslutning avstemmer vi alle regnskapsposter ekstra nøye.

Spørsmål	*Helt uenig*	*Delvis uenig*	*Verken eller*	*Delvis enig*	*Helt enig*	*Besvart*	*Gj.snitt*	*T-verdi*
q15_1[a]	1	5	5	6	35	52	4,33	8,50***
	(2 %)	(10 %)	(10 %)	(12 %)	(67 %)	(100 %)		
q15_2[a]	20	7	4	8	11	50	2,66	-1,46
	(40 %)	(14 %)	(8 %)	(16 %)	(22 %)	(100 %)		
q18_1[b]	3	1	5	10	73	92	4,62	17,26***
	(3 %)	(1 %)	(5 %)	(11 %)	(79 %)	(100 %)		
q18_2[b]	1	0	6	7	76	90	4,74	24,37***
	(1 %)	(0 %)	(7 %)	(8 %)	(84 %)	(100 %)		

Note:
a: Spørsmålene ble stilt respondenter som svarte «Autorisert regnskapsfører ansatt i selskapet» eller «Annen person ansatt i selskapet» på spørsmål q14.
b: Spørsmålene ble stilt respondenter som svarte «Autorisert regnskapsfører ansatt i selskapet» eller «Annen person ansatt i selskapet» på spørsmål q17.
Tabellen viser fordelingen av respondentenes svar på spørsmålene. Tallene i parentes viser antallet som har krysset av for alternativet i kolonneoverskriften i prosent av antall respondenter som har tatt stilling til spørsmålet, og som er oppgitt i kolonnen Besvart. T-verdiene er realisert t-verdi ved test av om gjennomsnittsverdien er lik det nøytrale svaralternativet verken eller. Svaralternativene er gitt følgende poeng: Helt uenig = 1, Delvis uenig = 2, Verken eller = 3, Delvis enig = 4 og Helt enig = 5. Ubesvart er satt til manglende observasjon. * (**) [***] indikerer signifikant t-verdi på 0,1 (0,05) [0,01] nivået (tosidige tester).

Respondentene fikk spørsmål om **hvem som fyller ut næringsoppgaven, selvangivelsen og setter opp årsregnskapet til selskapet** (bokføringen er holdt utenfor) (q14). 74 prosent svarer ekstern regnskapsfører og 5 prosent svarer autorisert regnskapsfører ansatt i selskapet. Sammenliknet med selskapene som ble analysert i kapittel 4 er andelen som bruker ekstern regnskapsfører noe lavere blant respondentene siden 79 prosent av selskapene i kapittel 4 bruker regnskapsfører til utfylling av næringsoppgaven. Hvor mange av selskapene i kapittel 4 som får regnskapet ført av autorisert regnskapsfører ansatt i selskapet er ukjent siden det ikke spørres om slik informasjon i selvangivelsen

eller blir registrert andre steder. 12,5 prosent av respondentene svarer at næringsoppgaven fylles ut av revisor. Dermed får 91 prosent av selskapene kvalifisert hjelp med likningspapirene og årsregnskapet.

På spørsmål om **hvem som bokfører regnskapsbilagene** i selskapet (q17), svarer 73,5 prosent ekstern regnskapsfører og 4 prosent autorisert regnskapsfører ansatt i selskapet. Andelen som foretar fravalg og deretter engasjerer en revisor (ikke nødvendigvis den fravalgte revisorene) til å føre regnskapene, er meget lav (1,5 prosent). I 21 prosent av selskapene er det en person i selskapet som ikke er autorisert regnskapsfører som tar seg av bokføringen. Sammenliknes respondentenes svar på spørsmålene om hvem som utfyller skjemaer og hvem som fører bilagene, ser man at det er vanligere å la kvalifiserte personer ta næringsoppgaven og årsregnskapet enn bokføringen (91 prosent for næringsoppgaven m.m. mot 79 prosent for bokføringen).

Av de 227 respondentene som ikke har bokført regnskapsbilag, avsluttet årsregnskap eller fylt ut selvangivelsen i løpet av de siste fem årene, er det kun 2 prosent (5 personer) som oppgir at de ikke bruker regnskapsfører (ekstern eller ansatt i selskapet) eller revisor til utfylling av næringsoppgaven, selvangivelsen og oppsett av årsregnskapet og kun 6,2 prosent (14 personer) som ikke bruker regnskapsfører (ekstern eller ansatt i selskapet) eller revisor til bokføringen.

67 prosent av de 52 respondentene fra selskapene hvor autorisert regnskapsfører eller en annen ansatt i selskapet tar seg av næringsoppgaven, selvangivelsen og årsoppgjøret er helt enig i at **selskapet ikke har utfordringer med å utarbeide årsregnskap, selvangivelse og fylle ut næringsoppgaven** (q15_1). Totalt er 78 prosent av respondentene enige i påstanden, 10 prosent sier seg verken enig eller uenig og bare 12 prosent er uenig. Gjennomsnittsverdien er 4,33 og den er signifikant forskjellig fra det nøytrale svaralternativet verken eller. Det er ingen forskjell mellom de som har en ansatt autorisert regnskapsfører og de som ikke har det. På påstanden om at **det muligens blir noen feil når årsregnskap og ligningspapirer utarbeides, men de er ikke vesentlige eller viktige** er det stor spredning (q15_2). 54 prosent er uenig, 8 prosent er verken enig eller uenig, mens 38 prosent er enig, se Tabell 12-3. T-verdien viser at gjennomsnittsoppfatningen ikke er forskjellig fra verken eller-alternativet, men det er kun 4 prosent som har krysset av for dette alternativet. Splittes respondentene i selskaper som har autorisert regnskapsfører og de som ikke har det, er gjennomsnittet 2,1 for de med regnskapsfører og 2,9 hos de som ikke har autorisert regnskapsfører. Det er rimelig at de som har autoriserte regnskapsførere synes det blir færre feil enn de som ikke har fagpersoner, men forskjellen er ikke signifikant. Det blir ikke spurt om hva slags feil respondentene har i tankene, men det er grunn til å tro at det inkluderer både formelle og materielle feil (formelle feil er f. eks. manglende utfylling av obligatoriske felt og manglende underskrifter, mens materielle feil er feil som kan føre til feilaktig beregningsgrunnlag for inntekts- og formuesskatten samt merverdiavgiften).

De 52 respondentene som svarte at selskapet enten har en autorisert regnskapsfører ansatt i selskapet eller at en annen person i selskapet utfører arbeidsoppgavene i q14, ble også bedt om å krysse av på **årsaker til at selskapet har valgt å ikke bruke ekstern regnskapsfører eller revisor til utfyllingen av ligningspapirer o.l.** (q16), og flere kryss var mulig (se Tabell 12-3). 61 prosent svarer at det er for dyrt, 25 prosent svarer at den som fyller ut ligningspapirene har god erfaring og tar dette selv, 8 prosent svarer at kommunikasjon med regnskapsfører eller revisor er for tidkrevende eller omstendelig og 6 prosent svarer annet. Ingen krysset av for at de ikke har vært fornøyd med arbeid utført av regnskapsfører eller revisor. Respondentene (97 personer) som ikke brukte regnskapsfører eller revisor til bokføringen ble også bedt om å krysse av for **årsaker til at selskapet ikke bruker ekstern regnskapsfører eller revisor til bokføringen** (q19), også her var flere kryss var mulig. 18 prosent krysset av for at det er for dyrt, 38 prosent svarer at den som fører regnskapet har god erfaring med regnskap og gjør dette selv, 31

prosent svarer at kommunikasjon med regnskapsfører eller revisor er for tidkrevende eller omstendelig, 4 prosent svarer Annet og 9 prosent svarer at de ikke har vært fornøyd med arbeidet utført av regnskapsfører eller revisor.

Respondentene som lot noen i selskapet stå for bokføringen (enten en autorisert regnskapsfører eller en annen person, 97 personer) ble bedt om å rangere sin grad av enighet/uenighet i to ulike påstander (q18), se Tabell 12-3. 90 prosent av respondentene sa seg enig i at selskapet foretar **ekstra kontroller etter at regnskapet er bokført og før skjemaene sendes inn til myndighetene** (q18_1). På påstand om selskapet **ved årsavslutning avstemmer alle regnskapsposter ekstra nøye** svarer 92 prosent at de er enig, 7 prosent svarer verken eller og 1 prosent sa seg helt uenig (q18.2). Oppfatningen er klart forskjellig fra det nøytrale svaralternativet med t-verdier på over 17.

Revisor skal etter revisorloven § 5-2 fjerde ledd skriftlig påpeke ovenfor klienten 1) mangler ved plikten til å sørge for ordentlig og oversiktlig registrering og dokumentasjon av regnskapsopplysninger, 2) feil og mangler ved organiseringen av og kontrollen med formuesforvaltningen, 3) misligheter og feil som kan medføre feilinformasjon i årsregnskapet, 4) forhold som kan føre til ansvar for medlem av styret, bedriftsforsamlingen, representantskapet eller daglig leder, 5) begrunnelse for manglende underskrift ved bekreftelser overfor offentlige myndigheter som gis i henhold til lov eller forskrift, og 7) begrunnelse for å si fra seg oppdrag etter § 7-1. Påpekningen skal skje i nummerte brev, jf. revisorloven jf. § 5-4. Respondentene ble spurt om hvor mange **nummerte brev selskapet har mottatt i løpet av de siste to årene det ble revidert** (q21). 54 prosent svarer ingen, 32 prosent svarer ett til tre brev og 14 prosent svarer fire eller flere brev. Hvorvidt andelen som har fått nummerte brev er høyere eller lavere enn det som er representativt for fravalgselskapene er ukjent i det det ikke finnes statistikk som viser hvor ofte selskaper får nummerte brev.

12.5 Tapt eller spart tid på grunn av fravalg?

Et viktig formål med innføringen av fravalgsordningen er reduserte byrder for småforetakene. Respondentene ble derfor stilt spørsmål om tidsforbruk knyttet til spesielle arbeidsoppgaver og generelt (Tabell 12-4). Spørsmålene om de tror selskapene taper eller tjener tid totalt og hva de tror besparelsene ved fravalget utgjør i kroner, er behandlet kapittel 11.4.

Tabell 12-4: Tidsforbruk

Spørsmål q22: På arbeidsoppgavene nedenfor bruker selskapet mindre/mer tid nå som selskapet ikke lenger har revisor.

Spørsmål	*Mye mindre tid*	*Noe mindre tid*	*Verken eller*	*Noe mer tid*	*Mye mer tid*	*Besvart*	*Ube-svart*	*Gjsnitt*	*T-verdi*
Føre regnskapet	38 (11 %)	43 (12 %)	241 (70 %)	22 (6 %)	1 (0 %)	345 (100 %)	13	2,65	-7,89***
Årsavslutningen	56 (16 %)	55 (16 %)	186 (55 %)	38 (11 %)	5 (1 %)	340 (100 %)	18	2,51	-8,48***
Styremøter, general-forsamling o. l.	34 (10 %)	43 (12 %)	261 (75 %)	7 (2 %)	3 (1 %)	348 (100 %)	10	2,64	-8,21***
Styrets årsberetning	29 (8 %)	41 (12 %)	264 (76 %)	13 (4 %)	2 (1 %)	349 (100 %)	9	2,69	-7,4***

Spørsmål	Mye mindre tid	Noe mindre tid	Verken eller	Noe mer tid	Mye mer tid	Besvart	Ube-svart	Gjsnitt	T-verdi
Å kontrollere at eiendeler og gjeld er tatt med i regnskapet med korrekt regnskapsmessig verdi	27 (8 %)	29 (8 %)	256 (74 %)	30 (9 %)	3 (1 %)	345 (100 %)	13	2,79	-5,18***
Møter og dialog med regnskapsfører	43 (12 %)	46 (13 %)	223 (64 %)	31 (9 %)	4 (1 %)	347 (100 %)	11	2,64	-7,04***
Finne ut av faglige spørsmål knyttet til regnskap og skatt	23 (7 %)	33 (9 %)	245 (70 %)	43 (12 %)	6 (2 %)	350 (100 %)	8	2,86	-2,99***

Spørsmål q23: Omtrent hvor mange ganger i året hadde du kontakt med din revisor?

1-2 ganger i året	3-4 ganger i året	5-8 ganger i året	9 eller flere ganger i året	Hadde ikke kontakt med revisor	Besvart
215 (55 %)	82 (21 %)	24 (6 %)	7 (2 %)	66 (17 %)	394 (100 %)

Spørsmål q29: Kjøper selskapet fortsatt tjenester fra revisor?

Ja	Nei	Vet ikke	Besvart
112 (29 %)	272 (70 %)	6 (1 %)	390 (100 %)

Note: Tabellen viser fordelingen av respondentenes svar på spørsmålene. Tallene i parentes viser antallet som har krysset av for alternativet i kolonneoverskriften i prosent av antall respondenter som har tatt stilling til spørsmålet, og som er oppgitt i kolonnen Besvart. T-verdiene er realisert t-verdi ved test av om gjennomsnittsverdien er lik det nøytrale svaralternativet verken eller. Svaralternativene er gitt følgende poeng: Helt uenig = 1, Delvis uenig = 2, Verken eller = 3, Delvis enig = 4 og Helt enig = 5. Ubesvart er satt til manglende observasjon. * (**) [***] indikerer signifikant t-verdi på 0,1 (0,05) [0,01] nivået (tosidige tester).

Respondentene ble bedt om å svare på **om selskapet bruker mer eller mindre tid på diverse arbeidsoppgaver nå som selskapet ikke lenger har revisor** (q22), se Tabell 12-4. Rangeres arbeidsoppgavene fra de som får størst til minst støtte basert på styrken i t-testene, blir rangeringen som følger (tallene i parentes er prosentandelen som svarer mindre tid / verken eller / mer tid):

- Årsavslutningen (32 % / 55 % / 12 %)
- Styremøter, generalforsamling o.l. (22 % / 75 % / 3 %)
- Føring av regnskapet (23 % 70 % 6 %)
- Styrets årsberetning (20 % 76 % 5 %)
- Møter og dialog med regnskapsfører (23 % / 64 % / 10 %)
- Å kontrollere at eiendeler og gjeld er tatt med i regnskapet med korrekt regnskapsmessig verdi (16 % / 74 % / 10 %)
- Finne ut av faglige spørsmål knyttet til regnskap og skatt (16 % / 70 % /14 %)

På alle spørsmålene er t-verdien signifikant negativ, slik at fravalgselskapene bruker mindre tid på alle arbeidsoppgavene etter fravalget. Det er rimelig at tidsbruken har gått ned på disse arbeidsoppgavene siden revisor ikke lenger vil gjennomgå dokumentasjonen og dokumentene. Det er også rimelig at tidsbruken har gått ned på møter og dialog med regnskapsfører. Det skyldes at mange selskaper (17 prosent) ikke har kontakt med revisor, noe som er fullt mulig fordi kommunikasjonen med revisor skjer via regnskapsføreren, se svarene på spørsmålet om **hvor mange ganger i året respondentene hadde kontakt med revisoren** (q23). Når selskapet ikke lenger skal revideres, bortfaller tidsbruken knyttet til regnskapsførers rolle som koordinator og mellomledd. 55 prosent svarer at de hadde vært i kontakt med

revisor en til to ganger per år, mens 21 prosent svarer at de hadde hatt kontakt med revisor tre til fire ganger og 8 prosent svarer fem eller flere ganger.

Av spørsmålene q14 og q17 vet vi at det er relativt få selskaper som bruker revisor til utfylling av næringsoppgavene m.m. og til bokføring. Nær 30 prosent av respondentene har imidlertid fortsatt å **kjøpe tjenester fra revisor** (q29).

12.6 Andre oppfatninger om fordeler og ulemper ved revisjon og fravalg

Beslutninger om fravalg skjer ut fra avveininger av fordelene og ulempene med å ha revisor. Respondentene fikk flere spørsmål som belyser ulike sider ved slike vurderinger.

Tabell 12-5 viser svarfordelingen på påstander om at respondentene «kompenserer» for mindre kontroll av revisor ved å øke sin egen kontroll av eiendeler og kostnader (q24_1), om de synes revisor bidro til verdiskapningen (q24_2) og bedre regeletterlevelse (q24_4), og om utgiftene til regnskapsføringen har økt etter fravalget (q24_3). Respondentene ble bedt om å angi hvor enige eller uenige de er i ulike påstandene.

Tabell 12-5: Fordeler og ulemper med revisor

Spørsmål q24: I hvilken grad er du uenig/enig i følgende påstander?

q24_1 Vi er nøyere med å kontrollere eiendeler og kostnader nå som revisor ikke kontrollerer dette.
q24_2 Jeg opplevde at revisor bidro positivt til verdiskapningen i vårt selskap.
q24_3 Honoraret til ekstern regnskapsfører eller tidsforbruket til den internt ansatte som fører regnskapet har økt etter fravalget.
q24_4 Revisor bidro til et ryddigere forhold med hensyn til lover og regler.

Spørsmål	*Helt uenig*	*Delvis uenig*	*Verken eller*	*Delvis enig*	*Helt enig*	*Besvart*	*Ubesvart*	*Gj-snitt*	*T-verdi*
q24_1	35	12	221	45	58	371	6	3,21	3,89***
	(9 %)	(3 %)	(60 %)	(12 %)	(16 %)	(100 %)			
q24_2	149	58	114	31	19	371	6	2,23	-12,35***
	(40 %)	(16 %)	(31 %)	(8 %)	(5 %)	(100 %)			
q24_3	109	46	136	58	18	367	10	2,54	-7,35***
	(30 %)	(13 %)	(37 %)	(16 %)	(5 %)	(100 %)			
q24_4	125	51	127	47	22	372	5	2,44	-8,60***
	(34 %)	(14 %)	(34 %)	(13 %)	(6 %)	(100 %)			

Note: Tabellen viser fordelingen av respondentenes svar på spørsmålene. Tallene i parentes viser antallet som har krysset av for alternativet i kolonneoverskriften i prosent av antall respondenter som har tatt stilling til spørsmålet, og som er oppgitt i kolonnen Besvart. T-verdiene er realisert t-verdi ved test av om gjennomsnittsverdien er lik det nøytrale svaralternativet verken eller. Svaralternativene er gitt følgende poeng: Helt uenig = 1, Delvis uenig = 2, Verken eller = 3, Delvis enig = 4 og Helt enig = 5. Ubesvart er satt til manglende observasjon. * (**) [***] indikerer signifikant t-verdi på 0,1 (0,05) [0,01] nivået (tosidige tester).

Resultatene i Tabell 12-4 viser at 60 prosent er verken enig eller uenig i påstanden om at **selskapet er nøyere med å kontrollere eiendeler og kostnader** etter fravalget, mens 28 prosent er enig. På motsatt side er 12 prosent uenig. Forskjellen fra det nøytrale svaralternativet verken eller er klart signifikant og fravalgselskapene har i gjennomsnitt økt kontrollen. Påstanden om at **revisor bidro positivt til verdiskapningen i selskapet** er den påstanden som flest er uenige i. Her er også t-verdien høyest (absoluttverdi på 12,35), hvilket betyr at respondentene svar på denne påstanden ligger lengre fra det nøytrale alternativet enn de andre påstandene. Tilsammen 56 prosent er uenig, 31 prosent er verken eller og 13 prosent enig i at revisor bidro positivt til verdiskapningen.

Når revisor velges bort er det mulig at kostnadene til regnskapsfører øker fordi regnskapsfører kan få mer å gjøre med selvangivelsene og årsregnskapet og dels fordi regnskapsførerne vil gjøre ekstra kontroller for å sikre at regnskapet blir riktig. Kun 21 prosent av respondentene er enige i at **honoraret til den eksterne regnskapsføreren eller tidsforbruket til den internt ansatte har økt etter fravalget.** 43 prosent er uenig mens 37 prosent svarer verken eller. T-verdien er signifikant negativ, slik at gjennomsnittsoppfatning er at utgiftene til regnskapsfører eller den interne tidsbruken ikke har økt. Påstanden om at **revisor bidro til et mer ryddig forhold med hensyn til lover og regler** fikk liten støtte. Kun 19 prosent er enig mens 48 prosent er uenig og andelen som svarer verken eller er 34 prosent. Gjennomsnittsoppfatningen er klart signifikant forskjellig fra det nøytrale alternativet, slik at respondentene ikke mener revisor bidro til bedre regeletterlevelse.

Siden spørsmålene går til representanter for selskaper som har foretatt fravalg, er det ikke overraskende er flertallet mener revisor ikke bidro positivt til verdiskapningen. Det er mer overraskende at relativt få synes revisor bidro til et mer ryddig forhold i forhold til lover og regler.

Fravalg kan gjøre kunder, leverandører, banker og andre interessenter mer skeptiske til selskapene fordi en kontrollmekanisme forsvinner. Respondentenes vurderinger av interessentenes reaksjoner er vist i Tabell 12-6.

Tabell 12-6: Interessentenes reaksjoner

Spørsmål q37: I hvilken grad har følgende grupper reagert positivt eller negativt på at selskapet ikke har revisor (f.eks leverandører er blitt mer skeptiske til å selge på kreditt og kunder er blitt mer skeptiske til å handle med selskapet)

Spørsmål	*Veldig negativt*	*Noe negativt*	*Verken eller*	*Noe positivt*	*Veldig positivt*	*Besvart*	*Gj.snitt*	*T-verdi*
Kundene	0	1	323	3	5	332	3,04	2,47**
	(0 %)	(0 %)	(97 %)	(1 %)	(2 %)	(100 %)		
Leverandørene	2	3	315	5	4	329	3,02	1,06
	(1 %)	(1 %)	(96 %)	(2 %)	(1 %)	(100 %)		
Banken	2	20	302	8	6	338	2,99	-0,52
	(1 %)	(6 %)	(89 %)	(2 %)	(2 %)	(100 %)		
Eierne	0	1	268	37	51	357	3,39	10,03***
	(0 %)	(0 %)	(75 %)	(10 %)	(14 %)	(100 %)		
De ansatte	1	0	306	10	17	334	3,13	4,79***
	(0 %)	(0 %)	(92 %)	(3 %)	(5 %)	(100 %)		
Regnskapsføreren	4	7	242	61	25	339	3,28	7,65***
	(1 %)	(2 %)	(71 %)	(18 %)	(7 %)	(100 %)		

Note: Tabellen viser fordelingen av respondentenes svar på spørsmålene. Tallene i parentes viser antallet som har krysset av for alternativet i kolonneoverskriften i prosent av antall respondenter som har tatt stilling til spørsmålet, og som er oppgitt i kolonnen Besvart. T-verdiene er realisert t-verdi ved test av om gjennomsnittsverdien er lik det nøytrale svaralternativet verken eller. Svaralternativene er gitt følgende poeng: Helt uenig = 1, Delvis uenig = 2, Verken eller = 3, Delvis enig = 4 og Helt enig = 5. Ubesvart er satt til manglende observasjon. * (**) [***] indikerer signifikant t-verdi på 0,1 (0,05) [0,01] nivået (tosidige tester).

På spørsmålet om respondentene har fått noen **reaksjoner fra kundene på at selskapet ikke har revisor** svarer 97 prosent at kundene har vært likegyldige, mens 3 prosent svarer at kundene har reagert positivt. Angående **reaksjoner fra leverandørene** svarer cirka 2 prosent at de har reagert negativt, mens 96 prosent svarer verken eller og 3 prosent svarer positivt. Bankene er den gruppen som har reagert mest negativt ifølge respondentene (eneste påstand med gjennomsnittlig score på den negative siden av det nøytrale alternativet), men **reaksjonene fra bankene** er lite merkbar: 7 prosent svarer at banken har reagert negativt, 4 prosent svarer positivt og 89 prosent svarer at banken verken har reagert negativt eller

positivt. **Reaksjonene fra eierne** har vært positive, men en overraskende stor andel (75 prosent) krysser av for det nøytrale alternativet.[106] Resten krysser av for at eierne har reagert positivt. I den grad **reaksjonene fra de ansatte** avviker fra det nøytrale alternativet, er reaksjonen positiv (8 prosent) med unntak av i ett tilfelle hvor den ansatte har reagert svært negativt. Hva gjelder **reaksjoner fra regnskapsføreren** svarer 3 prosent at reaksjonen har vært negativ, 71 prosent svarer verken eller og 25 prosent svarer positiv. Signifikanstestene viser at det kun er reaksjonene fra bankene og leverandørene som *ikke* er forskjellig fra det nøytrale svaralternativet. På de andre påstandene er respondentenes gjennomsnittsoppfatningen at interessentene har reagert positivt.

Respondentene ble også spurt om deres syn på konsekvensene for regnskapskvaliteten (q38_1) og muligheten og omfanget av skatteunndragelser (henholdsvis q38_2 og q38_3). Svarene er vist i Tabell 12-7.

Tabell 12-7: Oppfatninger om regnskapskvalitet og skatteunndragelser
Spørsmål q38: Hvor uenig/enig er du i følgende påstander?

Spørsmål	*Helt uenig*	*Delvis uenig*	*Verken eller*	*Delvis enig*	*Helt enig*	*Besvart*	*Gj.snitt*	T-verdi
Regnskapskvaliteten blir redusert ved å velge bort revisor	196 (51 %)	43 (11 %)	108 (28 %)	28 (7 %)	11 (3 %)	386 (100 %)	2,00	-16,94***
Det er lettere å unndra skatt uten revisor	158 (41 %)	41 (11 %)	138 (36 %)	34 (9 %)	15 (4 %)	386 (100 %)	2,24	-12,54***
Selskaper uten revisor unndrar generelt mer i skatter og avgifter enn selskaper med revisor	149 (42 %)	36 (10 %)	157 (44 %)	3 (1 %)	10 (3 %)	355 (100 %)	2,27	-12,46***

Note: Tabellen viser fordelingen av respondentenes svar på spørsmålene. Tallene i parentes viser antallet som har krysset av for alternativet i kolonneoverskriften i prosent av antall respondenter som har tatt stilling til spørsmålet, og som er oppgitt i kolonnen Besvart. T-verdiene er realisert t-verdi ved test av om gjennomsnittsverdien er lik det nøytrale svaralternativet verken eller. Svaralternativene er gitt følgende poeng: Helt uenig = 1, Delvis uenig = 2, Verken eller = 3, Delvis enig = 4 og Helt enig = 5. Ubesvart er satt til manglende observasjon. * (**) [***] indikerer signifikant t-verdi på 0,1 (0,05) [0,01] nivået (tosidige tester).

Flertallet av respondentene er ikke enige i at **regnskapskvaliteten har blitt redusert etter å ha valgt bort revisor** (q38_1). 51 prosent er helt uenige i denne påstanden og 11 prosent er delvis uenige. 28 prosent er verken enig eller uenig og 10 prosent er enige. Liknende svarer respondentene på påstanden om at det er **lettere å begå skatteunndragelser uten revisor** (q38_2). 52 prosent er uenig, 36 prosent er verken eller og 13 prosent er enige. Bare 4 prosent er helt eller delvis enige i at **det generelt blir unndratt mer i skatter og avgifter i selskaper uten revisor** (q38_3). 44 prosent svarer verken eller, mens 52 prosent er uenige i påstanden. For alle tre påstander viser t-testene at respondentene i gjennomsnitt er uenige i påstandene.

[106] Det var en respondent som oppga at eierne reagerte negativt, men det er sannsynligvis en feil siden vedkommende har svart at selskapet har én aksjonær og det er aksjonæren som har foretatt fravalg. Alternativt har vedkommende angret på beslutningen i ettertid.

12.7 Rutiner knyttet til varelager, kasse og kontantomsetningen

Respondentene som svarte ja på spørsmål om de har varelager (121 respondenter) og/eller kasse/kontantomsetning (77 respondenter) fikk spørsmål om rutiner knyttet til varelager og kasse/kontantomsetningen, se Tabell 12-8.

Tabell 12-8: Rutiner knyttet til varelager, kasse og kontantomsetning

Spørsmål q32 (spørsmålet ble kun stilt de som har varelager): Hvor uenig/enig er du i følgende påstand?
q32_1 Vi tømmer alltid varelageret ved årsslutt og har derfor ingen varer på lager.
q32_2 Vi bruker mindre tid på varetellingen etter at vi valgte bort revisor.

Spørsmål	*Helt uenig*	*Delvis uenig*	*Verken eller*	*Delvis enig*	*Helt enig*	*Besvart*	*Gj.snitt*	*T-verdi*
q32_1	86	9	10	7	1	113	1,48	-16,94***
	(76 %)	(8 %)	(9 %)	(6 %)	(1 %)	(100 %)		
q32_2	56	4	46	6	4	116	2,12	-8,02***
	(48 %)	(3 %)	(40 %)	(5 %)	(3 %)	(100 %)		

Spørsmål q33: Hvor ofte foretar selskapet varetelling?

Aldri	*Årlig*	*Halvårlig*	*Kvartalsvis*	*Terminvis*	*Månedlig eller hyppigere*	*Besvart*
2	83	26	5	2	4	122
(2 %)	(68 %)	(21 %)	(4 %)	(2 %)	(3 %)	(100 %)

Spørsmål q36 (spørsmålet ble kun stilt de som har kasse/kontantomsetning): Dersom kasse og kontantdifferanser oppdages blir disse:

Avstemt og forklart	*Bokført mot salg/kostnad uten ytterligere vurdering*	*Ikke kontrollert eller forklart*	*Vi har ikke oppdaget slike differanser*	*Besvart*	*Ubesvart*
58	4	0	12	74	3
(78 %)	(5 %)	(0 %)	(16 %)	(100 %)	

Note: Tabellen viser fordelingen av respondentenes svar på spørsmålene. Tallene i parentes viser antallet som har krysset av for alternativet i kolonneoverskriften i prosent av antall respondenter som har tatt stilling til spørsmålet, og som er oppgitt i kolonnen Besvart. T-verdiene er realisert t-verdi ved test av om gjennomsnittsverdien er lik det nøytrale svaralternativet verken eller. Svaralternativene er gitt følgende poeng: Helt uenig = 1, Delvis uenig = 2, Verken eller = 3, Delvis enig = 4 og Helt enig = 5. Ubesvart er satt til manglende observasjon. * (**) [***] indikerer signifikant t-verdi på 0,1 (0,05) [0,01] nivået (tosidige tester).

76 prosent av de som oppga at selskapet har varelager sier at de er helt uenige i at **selskapet alltid tømmer varelageret ved årsslutt og derfor ikke har noen varer** (32_1). 8 prosent svarer at de er delvis uenige og 9 prosent svarer verken eller. Bare 7 prosent sa seg enig. De fleste er også uenige i den andre påstanden: 51 prosent er uenig i **at selskapet bruker mindre tid på varetellingen etter at de valgte bort revisor,** 40 prosent vil verken si seg enig eller uenig og kun 8 prosent er enig (q32_2). På spørsmålet om hvor ofte **selskapet har varetelling** (q33), svarer 68 prosent at de har varetelling årlig. Ellers svarer 21 prosent at varetelling er hvert halvår, 9 svarer kvartalsvis eller oftere og kun 2 prosent teller aldri opp varelageret. Kun 20 prosent av respondentene svarer at selskapet deres har **kasse eller kontantomsetning**. Av disse svarer 78 prosent at **hvis kasse og kontantdifferanser oppdages** blir disse avstemt og forklart (q36). 16 prosent svarer at selskapet ikke har oppdaget slike differanser og 5 prosent svarer at differansene blir bokført mot salg/kostnad uten ytterligere vurdering. Ingen svarte at differanser ikke blir kontrollert eller forklart.

12.8 Respondentens kommentarer

Alle respondentene i undersøkelsen fikk anledning til å komme med kommentarer. De fleste kommentarene gjengis nedenfor, stort sett ordrett. En del kommentarer som gjelder misforståelser og at respondentene har krysset av feil og dermed fått spørsmål de ikke skulle hatt, er utelatt. Kommentarene tas med fordi det gir et innblikk i hvordan respondentene vurderer fordelene og ulempene med lettelsene

i revisjonsplikten og endringen av kapitalkravene. Samtidig inneholder kommentarene kritikk av spørreundersøkelsen, hvilket kan være nyttig fordi det gjør at leserne lettere kan forstå styrkene og svakhetene med undersøkelsen.

1. Avstemming foretas hver dag, sånn at evnt feil oppdages med en gang og kan korrigeres. når det gjelder skatteunndragelse så savner jeg alternativ: vet ikke. har ikke kunnskap om det, og de som fører årsavsluttningen vil vel oppdage det.
2. Bakgrunnen for bortvalg av revisor er selskapets drift og lav omsetning.
3. Bra undersøkelse! Revisor for småbedrifter påfører bedriftene store unødige kostnader. Revisor blir sett som unødvendig onde. / Dessuten er tjenesten alt for dyr.
4. Dere misser litt på situasjonen vår. Innen shipping, offshore og spesielt eiendom er det mange "special purpose" aksjeselskap som inngår i holding-struktur eller gruppe av selskap. Dette selskapet er av en slik karakter. Spørsmålene er også tendensiøse i at man tar for gitt at revisor er mer grundig. Jeg svarte "verken eller" hvor svaret skulle være "irrelevant" eller "like mye som før" - hvilket ikke betyr det samme.
5. Det er svært vanskelig å unndra skatt i små selskaper. / / Påstand og personlig mening: Regnskapsfører gjør hele jobben mht føring av regnskapsfører. Når revisor etter hvert kjenner regnskapsføreren og vet at han gjør en god jobb, så bruker han/hun et par/tre timer på å gå gjennom regnskapet og tar seg like mye eller mer betalt enn regnskapsføreren. Og det en god del mht at revisorer tjener det dobbelte av hva regnskapsførere gjør. Det var helt riktig å ta vekk revisoren for små selskaper. De hadde i de flest tilfeller liten eller ingen funksjon utover å tappe selskapet for penger og berike seg selv. Med et sterkt håp om at ordningen fortsetter for de små. De store må selvfølgelig ha revisor.
6. Det gir mulighet til enkelte å starte, hvis de er i tvil. Det gir trygghet med å være a/s
7. Det var en del tema som jeg ikke kunne svare noe fornuftig på. De to siste var meningsløse for meg
8. Det var ikke mulig å svare på ett av spørsmålene angående viktigheten av revisor ved selskapsstiftelsen. Svar: Revisor var ikke med i stiftelsen av selskapet. Dette ble ivaretatt av en advokat. Vi måtte velge en revisor grunnet myndighetskrav. / / Vi opplevde revisor som en "klamp om foten" . De har ikke den nødvendige kjennskap til selskapet som regnskapsfører får ved å føre alle bilag. Vi brukte for mye unødvendig tid til å forklare revisor hvordan selskapet fungerte. / / Jeg ble meget skuffet av revsor sin tjeneste. Han var informert om at vi ville velge dem bort og ga dem i oppdrag å ordne alle formaliteter. Dette klarte de ikke innen tidsfristen og vi måtte revideres et år ekstra. BRAVO revisor, dere klare å hanke inn betaling for ett år til..
9. Det virker som om undersøkelsen har forutbestemt revisors rolle? Spørsmålene om skatteunndragelse osv viser vel manglende kunnskaper om regnskapsførers plikter og ansvar?? / / Vet du rolledelingen mellom revisor og regnskapsfører! / / Vanligste bakgrunnen til at bedrifter med omsetning osv som tillater det, velger bort revisor er de høye kostnadene forbundet med revisors arbeid og det faktum at rettsaker mot revisorselskaper har fått som konsekvens at revisorene overdriver sitt arbeid for å være helt 110 % sikre på å ikke bli ansvarliggjort ved en senere anledning! Denne "frykten" er det vi småbedrifter må betale ekstra for! / / For småbedrifter i en vekstsituasjon både omsetningsmessig og gjennom hyppige kapitalforhøyelser, er det fortsatt en fordel å ha revisor med på laget - det samme gjelder om en har mye av sin virksomhet utenlands!
10. Ettersom vi har revisorplikt i Brønnøysund, vil aksjeselskapene bli tvangsavviklet. Vi fortsettter derfor i UK med kinesisk investorkapital. Senere vil vi opprette et enkelt joint-venture-selskap her i Norge, for å gjennomføre et xxx-prosjekt ved Y.
11. For et lite AS med en oversiktlig virksomhet er det liten/ingen forskjell om revisor eller en autorisert regnskapsfører / følger opp regnskapene og foretar årsavslutningen.
12. For oss ble revisor en ganske stor utgiftspost, men god å / Ha i oppstartsfasen. Ekstern revisor tar jobben hos oss så / vi bruker datasystemer til kommunikasjon så dette fungere meget / Bra.
13. For små selskaper som vårt er det en stor fordel å slippe denne UTGIFTEN som en dyr revisor er. Revisjon er grisedyre folk å MÅ ha. Det er sjeldent de kan bidra slik at det blir en besparelse for små selskaper. Det er ok med revisjon dersom det er ønskelig for eierne av en eller annen årsak. En god regnskapsfører vil klare å levere det som skal til for selskap og myndigheter !
14. Fravalg av revisor har ført til mer ansvar og kontroll fra regnskapsfører. For selskapets del betyr det at valg av regnskapsfører er veldig viktig. / Er mer bekymret for at reduksjon i krav til aksjekapital fører til at flere "cowboyer" etablerer AS.
15. Fravalg av revisor skjedde samtidig som vi fikk ekstern og meget dyktig regnskapsfører. Vi føler oss derfor godt tatt vare på av vedkommende, og blir holdt i ørene når det gjelder lovpålagte plikter :-)
16. Generelt er spørsmålet om det blir unndratt meir skatt utan revisor litt feil. Eit meir relevant spørsmål er om eg trur at vi kan spare skatt på å ha ein revisor, i og med at revisor ofte har bedre oversikt over skattelovgivninga og mulighetsrommet enn regnskapsførar.

17. God ide å gjennomføre en slik spørreundersøkelse. / I små foretak har revisjonen begrenset funksjon - og tilnærmet ingen verdiskapning. / Derimot er jeg uening i det reduserte kapitalkravet; terskelen kunne med fordel vært høyere.
18. I de fleste små og mellomstore selskaper har revisor liten eller ingen påvirkning av resultatet. / De som driver seriøse foretak bestreber seg på å få best mulig resultat,og ikke minst slik jeg kjenner slike foretak,er det useriøst å drive med skatteundragelser. De som driv useriøst gjør dette med eller uten revisor.
19. I og med at revisor er medansvarlig ved feil i selvangivelsen er kostnadsnivået økt vesentlig på grunn av at revisorene vil sikre seg. Dette resulterer i noen tilfeller i et tidsforbruk som er helt håpløst når det er snakk om et lite firma. / / I et selskap jeg tidligere arbeidet i hadde vi eksternt regnskapskontor med svært høy kompetanse, og som brukte mye tid på å få regnskapet riktig. Selskapet omsatte for 3-4 mill kroner og revisjonsregningen havnet på nærmer 80.000 kr, og regnskap på 130.000 kr. Med et slikt utgangspunkt er det vanskelig å drive butikk når man har cirka 30% bruttomargin.
20. I vårt tilfelle var Revisor bare en kostnad, da vi hadde en veldig dyktig regnskapsfører!
21. jeg driver et konsulent selskap uten varelager og få kunder. for meg var revisor plikten kun utgiftsdrivende. Jeg har startet et annet selskap etter frafallet av revisorplikt og opplever at stiftelse, regnskap er enkelt og billigere produserer.. Revisor er svært bra ved kompliserte balanse, og vanskelige selskapsmessige oppsett (holding etc) men for et lite selskap var det svært bra at denne endringen kom. Fordrer selvfølgelig at man har en regnskapsfører som har mer kompetanse enn å føre billag.
22. Jeg har svart Hverken eller på spøsmål som burde ha alternativet Vet ikke.
23. Jeg har en en-mannsbedrift - tjenesteytende virksomhet. For meg er det helt greit å ikke ha revisor, men en autorisert regnskapsfører.
24. Jeg har måttet avslutte og legge ned 3 selskaper med livets rett grunnet hårreisende fakturering fra revisor. 3 bilag - 18.400.- i revisjon første år. You do the math!
25. Kostnadene ved revisor har i praksis blitt flyttet over på regnskapsfører, da regnskapsfører er pålagt egenutført revideringsrutiner ved bortvalg av revisor.
26. Kravet om revisor fordi selskapet mitt eide aksjemajoriteten I et annet lite selskap (morselskap I konsern) ga ingen mening eller nytte.
27. Liker ikke siste spørsmål - vi har på ingen måte til hensikt å unddrage skatt eller forbryte oss- det burde være mulig å svare: ikke aktuelt! Vi klarer det meste uten problem her, og når det er nødvendig, kjøper vi tjenester. Ikke nødvendig med revisor her.
28. Min erfaring er at bruk av revisor har vært helt bortkastede penger. / / Det spørres om det er lettere å unndra skatt og avgifter om en ikke har revisor. / Jeg håper ikke at definisjonen på moral = mangel på muligheter. / Kanskje det burde vært utarbeidet andre kontroller enn det som påfører en ekstra kostnader og bryderi.
29. Mitt inntrykk er at autoriserte regnskapsførerere er vel så nøye på å overholde lover/regler som hvilken som helst revisor. Skatteunndragelse/Svart omsetning etc er ikke basert på om man har revisor eller ikke, tror de fleste som driver useriøst, gjør dette uavhengig om man har revisor eller ikke.
30. Noen tullete spørsmål som ikke var mulig å besvare basert på at vi fører regnskapet selv. I tillegg synes det å mange påstander til besvarelse under overskriften "Hvor viktig var følgende for selskapsstiftelsen".
31. P.g.a.at jeg selv er autorisert regnskapsfører med 30 års erfaring - og foretar fullstendig avslutning av cirka. 30 aksjeselskaper pr. år, - hvorav jeg eier 2 selv - blir svarene deretter. Min erfaring er at revisor er mer opptatt av notene enn av regnskapstallene. I de tilfeller revisor har hatt anmerkninger gjelder det stort sett vurderinger som f.eks. verdi av usikre fordringer og nedskrivning av verdien på ikke børsnoterte aksjer. Lykke til med arbeidet!
32. Potensiale for å vera meir omtrentleg, er truleg større på det jamne, men ved avstemming innsending av forskriftsmessige oppgåver og årsavslutning innhentar røynda dei som sluntrar unna.
33. Revisor er en rådyr byråkrat som tilfører 0 - absolutt null verdi. For små bedrifter er han en kynisk snylter som misbruker makt gitt ham av det offentlige til å gjennomføre unødige oppgaver og kreve for meget betalt. Vi har ingen kontroll på at revisor ikke snyter oss, og han gjøre det systematisk. I BDO synger de sanger på juleavslutningen om hvor flinke de er til å flå sine kunder.
34. Revisor er et fordyrende ledd og er helt unødvendig for små og mellomstore bedrifter.
35. Revisor gav gode råd om å holde oss unna spekulativ skatterådgivning. Ellers opplevde jeg revisor som en snylter. Revisor ga råd om egnet regnskapsfører, men denne regnskapsføreren var helt uegnet, og kjente mindre til skatteregler i min bransje enn jeg selv gjorde. Denne revisoren fakturerte en telefonsamtale hun tok for å snakke med meg om vær og vind. Revisor BDO var dyre, men absolutt effektiv og profesjonell.
36. Revisor gjennomgikk to permer - ble belastet en hel ukes arbeid på dette - ingen nytte ve hevendelser til revisor
37. Revisor og regnskapsfører er helt sentrale i seriøs forretningsvirksomhet
38. Revisoren må være i samme området og være tilgjengelig for selskapet før dette er lønnsomt og regningssvarende. I andre selskaper har jeg bidratt til å engasjere revisor som kan være hos bedriften uten større kostnader. Et av selskapene har valgt bort og et annet selskap har vi engasjert revisor som vi anser

selskapet er best tjent med dette. Små og oversiktelige selskaper er det ikke behov å bruke mye penger på revisor som alikevel ikke bidrar mer for selskapet.

39. Revisorhonnoraret er unaturlig høyt og for et lite selskap med autorisert regnskapsfører er det helt unødvendig bruk av midler
40. Savner spørsmål om revisorkrav ved oppstart og videre utover selskapets livsløp. Jeg starter flere selskaper pr år og tar inn revisor når aktiviteten tilsier det. I oppstarten er dette ikke nødvendig i mange tilfeller, men etterhvert er de viktig...
41. Selskapet det her er svart for er ikke aktivt og er for tiden "lagt på is" uten omsetning. Dette er hovedårsaken til fravalg av revisor.
42. Ser ut som det mangler noe på ett av spørsmålene. / Usikker på om det kommer fram at regnskapsfører bruker mer tid nå (og koster mer), men at selskapet ikke bruker mer tid.
43. Spørsmålene lite egnet for et selskap som dette. Veldig mye er avhengig av kvaliteten på regnskapsføreren. I dette firmaet har vi en dyktig person.
44. Svært uenig i vedtaket om nedsettelse av aksjekapitalen. Dette gjør det bare enklere å starte selskap for de som vil drive useriøst / (les konkursryttere) / Antall konkurser er jo på vei opp og dette er en konsekvens av dette vedtaket. / Bestemmelse gjort av politikere uten arbeidserfaring
45. Til deres opplysning er det min tidligere revisor som er min regnskapsfører - så jeg er godt fornøyd med alt - han er eksperten innen området og kontrollerer alt . Veldig bra at vi kunne velge bort revisor som var en ekstra utgift for oss som er små i omsetning. Også bra at egenkapitalen er blitt mindre.
46. Tror slike små firma som vårt med fordel kan sløyfe revisor. Betingelsen for dette er at det fins folk i firmaet som har den nødvendige kunnskap som gjelder for å ivareta kravene fra offentlige myndigheter. I vårt tilfelle er undertegnede bedriftsøkonom fra BI, og har ført regnskapet i over 30 år. Det var faktisk en lettelse å bli kvitt revisor, som etter min mening overhode ikke kunne bidra med noe hvis det ble stilt spørsmål vedr skatt og mva. Tror faktisk at revisors forhold til myndighetene veier tyngre for revisor, enn hans forhold til sine kunder.
47. Utgiftene til revisor sto på ingen måte i forhold til omsetning...
48. Var kanskje uheldig med revisor og gammel regnskapsfører, men det var fryktelig dyrt, og fryktelig dårlig. en stooor belastning å slite med. nytt og ryddig regnskapsbyrå gjør mye bedre jobb, tryggere, billigere og seriøst.
49. vedr. Revisor i det selskapene som jeg har, ville en Revisor være veldig nyttig i driften. En god dialog med Revisor ville en bedrift / ha stor glede av.
50. Veldig bra at vi slipper å kaste bort penger på en unødvendig revisor når vi har høy faglig kompetanse selv. Omsetningsgrensen for å velge bort revisor bør økes til omlag 25 millioner.
51. Veldig mange ledende spørsmål. Man sår sterk tvil om driveres ærlighet. Dessuten: Vårt selskaps regnskapsfører var statsautorisert revisor, men sluttet i den posisjon.
52. Vi er ett etablert Aksjeselskap som hadde revisor de 2 første årene, så kom ny lov som lot oss slippe revisor. Dette holdt i 2 år før omsetningstallene ble høyere, nå har vi hatt revisor i 1 år. / Aksjekapital på 30.000 er jeg heller usikker på om er blitt en positiv ting for ny etablerte aksjeselskap. Her kommer nok mange useriøse aktører på markedet som kanskje var ENK eller LTD før..
53. Vi har flere selskaper som er revisor pliktige men eiendomsselskap er det ikke / Da vi ikke har program for innsending av papirer til Brønnøysund må revisor gjøre dette, og det er kun noen få tall som fylles ut / Kostnader er omtrent de samme som da vi var revisorpliktige Altså ingen reduksjon i kostnader
54. Vi har forretningsførsel på svært mange selskaper og enkelte svar kunne hatt flere svaralternativer enn det som var mulig å gi. / Vi har over lengre tid satset på kvalitet, så kvalitetsmessig hos oss tror jeg ikke det er noe vesentlig reduksjon i kvalitet på de selskaper som har valgt bort revisor. Det tas større intern kontroll på selskaper uten revisor, men generelt må en jo si at det er positivt med kontroll og følgelig større mulighet til å avdekke feil og unøyaktigheter. / De fleste eiere og ledelse vi har kontakt med er seriøse og ønsker å forholde seg til gjeldene lover og regler, men for enkelte tror jeg det er kan være enklere å legge inn kostnader etc som ikke er relatert til driften hvis selskapet ikke har revisor. Regnskapsførere har nok pt ikke like mye autoritet som revisor.
55. Vi har gjennom årene hatt flere revisorer; en bidro til at jeg som eier ble pådømt 2,9 mill i ekstra personinntekt fordi en av assistentene hans gjorde en feil. En annen var helt fjern og kunne ikke si noe om noe - umulig å få fornuftige råd om ting jeg lurte på. Den siste revisoren har vi hatt i flere år og er godt fornøyd med ham. Etter at revisjonspikten forsvant fortsatt vi å kjøpe regnskapstjeneter og årsavslutning hos ham. Det fungerer veldig fint.
56. Vi har nå revisor igjen pga vekst. Fylte ut denne ut i fra den perioden vi ikke hadde revisor
57. VI har valgt å la ekstern regnskapsfører kontrollere å lage årsrapporten å sende inn papirer til Altinn for å være sikre på at det blir riktig, og ser derfor ikke noe ekstra verdi i å ha revisor.
58. Vi mener revisorplikten påførte oss mye utgifter uten å få noe igjen.

59. Vi valgte bort revisor med den kostnaden det innebar å ha revisor pga liten aktivitet og omsetning i selskapet.
60. Vi var veldig fornøyd med at revisorplikten falt bort for små selskaper.
61. Vår revisor var overhode ikke til noen nytte.
62. Vår tidligere revisor som er pensjonert Reg. rev.,har vi fremdeles kontakt med, og utfører årsrapporter m.m. som konsulent honorert av den autoriserte regnskapsføreren.
63. Vårt AS har så lite omsetning-under 2 mill. Vi bruker Vekstra som ekstern regnskapsfirma og opplever de som svært nøye med at vårt regnskap til enhver tid er riktig. Vi sender alle bilag opp mot kontoutskrift + dagsoppgjør kasse/bankterminal hver mnd til Vekstra. Vekstra har fakturering etc for oss.
64. Vårt selskap er under avvilking, derfor er det litt vanskelig å svare på en del av disse spørsmålene. Da vi var i full drift hadde vi både regnskapsfører og revisor, og var helt avhengig av dette. Det sparte oss tid og bidro til at vi kunne holde orden i egne papirer. I tillegg fikk vi mange gode råd. Etter avvilking ble påbegynt, fikk vi god hjelp av familiemedlem som er revisor, derfor var det ikke aktuelt å leie dette inn til alt som måtte gjøres i forbindelse med avvilking.
65. Vårt selskap har revisor. Flink regnskapsfører gjør at revisors jobb går som en lek
66. Å betale 15.000,- / 20.000,- i året for revisjon i et lite selskap som driver så enkelt (omsetning under 1 mill pr år - er borkastet tid å penger. / Revisjon skapte problemer for oss med unødig venting på revisjon av få bilag. Stort sett en kunde - fylkeskommunen. / / Ordningen må være positiv for små selskap med marginal inntjening.
67. Å ha revisor var kort og godt for dyrt!!

12.9 Konkluderende merknader.

I dette kapitlet har vi presentert resultatene fra en spørreundersøkelse blant fravalgselskaper.

Fravalg av revisor har ikke medført at selskapene generelt er uten regnskapsekspertise. Sett i sammenheng med analysene i kapittel 4, tyder tallene på at andelen fravalgselskaper som får hjelp av regnskapsfører eller revisor er mellom 76 og 87 prosent og at prosentsatsen er høyest for assistanse med ligningspapirene.

Nær 1 av 3 respondenter som ikke bruker ekstern regnskapsfører eller revisor er enig i påstanden om at «det kan oppstå feil når årsregnskap og ligningspapirer skal settes opp, men feilene er ikke vesentlige eller viktige». Dette kan bety en del respondenter ikke mener det er viktig med helt nøyaktige ligningsoppgaver, og at de av den grunn heller ikke er bekymret for å få oppfølgingsspørsmål fra Skatteetaten. Aksepten for at det kan forekomme feil som ikke er av betydning, kan forklare hvorfor vi andre steder i denne rapporten dokumentere dårligere regnskaps- og oppgavekvalitet, men høyere lønnsomhet og mindre skatteunndragelser hos fravalgselskapene relativt til selskaper som har beholdt revisor.

13 Fusjoner og fisjoner

13.1 Innledning og sammendrag

Hvis eiere av aksjeselskaper anser det som fordelaktig å drive virksomhet uten revisor, kan man forvente at det blir færre fusjoner blant små aksjeselskaper for å unngå å overskride terskelverdiene og flere fisjoner blant små aksjeselskaper for å komme under terskelverdiene. I dette kapitlet undersøker vi om utviklingen i antall fusjoner og fisjoner over tid har et mønster som er konsistent med at selskaper fisjonerer eller unnlater å fusjonere for å unngå å overskride terskelverdien knyttet til omsetning på 5 millioner kroner, slik at de velge bort revisor. Undersøkelsen gjøres ved å sammenlikne fisjons-/fusjonshyppighet i årene etter innføringen av revisjonsfritak med fisjons-/fusjonshyppigheten i tidligere år, særlig blant små selskaper. Vi undersøker også om fravalg av revisor blant selskaper som har fisjonert etter fravalgsordningen ble innført er høyere enn hos selskaper som har fisjonert i tidligere perioder.

Resultatene er entydige: Vi ser verken tegn til færre fusjoner eller flere fisjoner etter innføringen av revisjonsfritaksordningen. Vi ser også at fravalg av revisor blant overtakende fisjonsselskaper (dvs. selskaper som overtar virksomhet) er *lavere* hos selskaper som har fisjonert i 2011 – 2013 sammenliknet med selskaper som har fisjonert i 2009 og 2010: I perioden 2011 – 2013 har 8,5 prosent av de overtakende fisjonsselskapene valgt bort revisor, mens andelen er 19,5 prosent hos overtakende fisjonsselskaper i årene 2009 og 2010. Dersom selskaper fisjonerer for å komme under terskelverdiene slik at de kan velge bort revisor, burde fravalgstilbøyeligheten være høyere hos de overtakende fisjonsselskapene i årene 2011, 2012 og 2013 sammenliknet med overtakende fisjonsselskaper i tidligere år.

Kapitlet har følgende struktur: I kapittel 13.2 redegjør vi for enkelte faktorer som må tas i betraktning i forbindelse med fusjoner og fisjoner og presenterer de tre forskningsspørsmålene som skal undersøkes: 1) Om det er blitt færre fusjoner blant små aksjeselskaper, 2) om det er blitt flere fisjoner blant små aksjeselskaper og 3) om selskaper som har fisjonert i 2011, 2012 og 2013 oftere har valgt bort revisor enn de som har fisjonert i tidligere år. Datagrunnlaget beskrives i kapittel 13.3 og de tre forskningsspørsmålene besvares i kapittel 13.4. Analysene i kapittel 13.4 benytter data fra Brønnøysundregistrene. Om vi får et annet inntrykk av utviklingen ved å bruke data fra Skatteetaten tas opp i kapittel 13.5. En oppsummerende konklusjon gis i kapittel 13.6.

13.2 Transaksjonskostnader og forskningsspørsmål

Asl. og asal. kapitlene 13 og 14 regulerer fusjoner og fisjoner mellom aksjeselskaper og allmenaksjeselskaper. Fusjoner og fisjoner kan reise en rekke kompliserte spørsmål knyttet til skatt, regnskap og selskapsrett, som vi ikke går inn på. Vi nøyer oss med hovedideene i mekanismene.

En fusjon er en selskapsrettslig omorganisering hvor et selskap (det overtakende selskapet) overtar et annets selskaps (det overdragende selskapets) eiendeler, rettigheter og forpliktelser og hvor aksjonærene i det overdragende selskapet får vederlag i form av aksjer i det overtakende selskapet, eventuelt med et tilleggshonorar i annet enn aksjer som ikke kan overstige 20 prosent av vederlaget. Fusjoner kan gjennomføres på flere måter. Hvis selskapene A og B fusjonerer inn i C (C kan være et nyetablert selskap eller et allerede eksisterende selskap), vil både A og B bli oppløst etter fusjonen og aksjonærene i A og B vil få aksjer i C i betaling. Hvis selskap A fusjoneres inn i B, vil selskap A bli oppløst etter fusjonen og aksjonærene i selskap A får aksjer i B i betaling. Hvis datterselskap D fusjoneres inn i morselskapet M, vil aksjonæren ikke få betaling fordi M allerede eier D og D vil bli oppløst etter fusjonen.

En fisjon er en selskapsrettslig omorganisering hvor hele eller deler av det overdragende selskapets eiendeler, rettigheter og forpliktelser blir fordelt på ett eller flere overtakende selskaper og hvor aksjonærene i det overdragende selskapet får vederlaget som aksjer i ett eller flere av de overtakende selskapene, eventuelt med et tillegg i andre formuesverdier som ikke kan overstige 20 prosent av samlet vederlag. Vi kan skille mellom to hovedtyper fisjoner: Der hvor den eller de overtakende selskapene bli stiftet i forbindelse med fusjonen og der hvor den eller de overtakende selskapene er allerede eksisterende selskaper. Etter fisjonen kan overdragende selskap enten drives videre med den delen av virksomheten som ikke er overført, eller overdragende selskap kan avvikles. Det er intet i veien for at flere overdragende selskaper (f.eks. A, B, C og D) kan fisjonere ut deler av virksomheten og legge den samlede virksomheten inn i selskap E.

Fusjoner og fisjoner krever planlegging, forhandlinger, utforming av kontrakter, styrebehandling av planer, generalforsamlingsvedtak m.m. og det påløper transaksjonskostnader. Disse må partene som går med fisjons-/fusjonsplaner ta i betraktning når de skal vurdere nettofordelene som kan oppnås gjennom en fusjon/fisjon. Grovt sett kan vi splitte transaksjonskostnadene i tre kategorier:

- Interne ressurser brukt på fusjons-/fisjonsprosessen. Dette er kostnader som påløper fordi aksjonærene, styrene, administrasjonen og ansatte må bruke tid på tilrettelegging og gjennomføring fusjonen/fisjonen. Ved fusjoner må f.eks. partene i fusjonerende selskaper forhandle, styrene må utarbeide en felles fusjonsplan, de ansatte må informeres og fusjonsplanene må vedtas av aksjonærene.
- Honorarer til eksterne rådgivere. Dette er kostnadene som påløper når advokater, revisorer og andre må involveres for å verdsette virksomheter/selskaper, utarbeide fusjonsplaner, gjennomføre «due dillegence» og utstede attestasjoner m.m.
- Gebyrer til Foretaksregisteret. Ved fusjoner og fisjoner må det sendes endringsmelding til Foretaksregisteret og meldingen utløser et gebyr på kroner 2 832. Ved fisjoner kan det blir etablert et eller flere nye selskap og etableringsmeldinger til Foretaksregisteret koster kroner 5 666 hvis meldingen sendes elektronisk og kroner 6 797 hvis meldingen sendes på papir. Alle gebyrsatsene er per 1. juli 2014. Ved fusjon vil den/de innfusjonerende selskapene bli slettet. Meldinger om sletting skal også sendes Foretaksregisteret, men slettemeldinger er gebyrfrie.

Før selskaper fusjonerer/fisjonerer, må styrene og eierne følgelig vurdere langt flere forhold enn hva fusjonen/fisjonen kan bety for revisjonsplikten.

Ved fusjoner mellom små aksjeselskaper kan selskapene oppnå besparelser fordi administrative funksjoner kan samkjøres og det ble færre regnskaps- og rapporteringspliktige enheter. Etter innføring av revisjonsfritak for de minste aksjeselskapene er ikke de økonomiske insentivene til å fusjonere fullt så sterke som tidligere. Det skyldes at små aksjeselskaper som faller innenfor revisjonsfritaksordningen når de står alene kan bli revisjonspliktige dersom de fusjonerer med et annet selskap som også er innenfor fritaksordningen: hver for seg kan omsetningen være under 5 millioner kroner, men den går over 5 millioner kroner når selskapene slås sammen. Dersom fusjonen skjer med et selskap som allerede er revisjonspliktig, vil hensynet til revisjonshonorarets størrelse spille en ubetydelig rolle. Det kan imidlertid være andre hensyn enn ønsket om å spare utgiftene til revisjon som gjør at selskaper ønsker å velge bort revisor. Slike hensyn vil svekke insentivene til fusjoner mellom små aksjeselskaper. Basert på disse resonnementene stiller vi følgende forskningsspørsmål (FS):

FS_1 Etter innføringen av revisjonsfritaksordningen er det færre fusjoner mellom små aksjeselskaper enn før revisjonsfritaksordningen trådte i kraft.

For selskaper som ligger over terskelverdiene kan oppdeling brukes til å komme under terskelverdiene. Et selskap med omsetning på 8 millioner kroner kan eksempelvis fisjonere ut 50 prosent av virksomheten og dermed vil både overdragende og overtakende selskap komme under terskelverdien knyttet til omsetning. Spørsmålet er likevel om fisjoner vil lønne seg. Anta at håndverkerbedriften A eies med like store deler av en snekker, en rørlegger og en elektriker og at omsetningen i A er 10 millioner kroner. Hvis A fisjonerer ut rørlegger- og elektrikervirksomheten til de to nye selskaper B og C, kan alle tre selskapene kom under terskelverdiene og dermed fravelge revisor. Forhandlingene mellom de tre eierne behøver ikke bli krevende i og med at de kan operere med samme eierandeler i B og C som i A. Med tre selskaper i stedet for ett vil imidlertid den interne ressursbruken øke som følge av tre regnskapspliktige enheter, det blir økt eksterne kostnader dersom regnskapsføringen er satt ut til autoriserte regnskapsførere og det må betales gebyrer til Foretaksregisteret i forbindelse med etableringen av de to nye selskapene og fisjonsmeldingen. Skal man fisjonere for å unngå revisjon, er det følgelig grunn til å tro at eierne må vurdere fordelene ved å drive uten revisor som betydelige. Revisjonsfritaket for de minste aksjeselskapene gir imidlertid økte insentiver til å fisjonere sammenliknet med situasjonen før ordningen ble innført. Vi stiller følgende forskningsspørsmål:

FS_2 Etter innføringen av revisjonsfritaksordningen er det flere fisjoner hos små aksjeselskaper enn før revisjonsfritaksordningen trådte i kraft.

Som et alternativ til å se på hyppigheten i antall fisjoner blant små selskaper, kan vi også se på andelen av små selskaper som velger bort revisor. Dersom selskaper fisjoner for så å velge bort revisor, vil vi forvente at andelen av selskapene som foretar fravalg er høyere blant selskaper som har fisjonert i årene 2011 – 2013 enn i tidligere år. Vi stiller følgende forskningsspørsmål:

FS_3 Andelen av selskapene som velger bort revisor er høyere hos overtakende fisjonsselskaper etter innføringen av revisjonsfritaksordningen enn før revisjonsfritaksordningen trådte i kraft.

13.3 Datagrunnlaget

Dataene som viser fisjoner i perioden 1999 – 2013 er levert av Brønnøysundregisteret. Dataene som viser fusjoner i perioden 1999 – 2013 er levert av Experian AS. Tall for sum driftsinntekter per selskap er levert av Senter for eierskapsforskning ved Handelshøyskolen BI, som får sine regnskapsdata levert av Experian AS. Data som viser skattefrie fusjoner, fisjoner og omdanninger i årene 2004 – 2012 er levert av Skatteetaten, og leveransen omfatter kun aksjeselskaper som har levert selvangivelsen elektronisk.

Klassifisering av selskaper som små aksjeselskaper skjer på grunnlag av omsetningen (definert som sum driftsinntekter). For fusjoner og fisjoner som gjennomføres i år t skjer klassifiseringen på grunnlag av omsetningen i år t-1. Dersom omsetningstall mangler for år t-1, brukes omsetningen for t-2. Dersom omsetningen for t-2 mangler, brukes omsetningen for t-3.

13.4 Resultater

13.4.1 Forskningsspørsmål 1: Fusjoner i perioden 1999 – 2013

Tabell 13-1 og Figur 13-1 viser antall overdragende og overtakende selskaper per år og tabellen inkluderer alle selskapsformer. Det er flere overdragende selskaper per fusjonstransaksjon

(gjennomsnittlig 1,3 overdragere per overtaker), og i perioden har 33 640 selskaper blitt fusjoner med 25 996 selskaper. Det var en liten nedgang i fusjonshyppigheten fra 2010 til 2011, men i 2012 er fusjonshyppigheten på nivå med 2011.

Tabell 13-1: Fusjoner: Antall overdragende og overtakende selskaper per år i perioden 1999-2013

	Overdragende		*Overtakende*		*Gj.sn. #*	*Fusjonstyper*		
År	*Antall*	*Prosent*	*Antall*	*Prosent*	*overdrag.*	*1:1*	*2:1*	*3+:1*
1999	1 679	4,99	1 157	4,45	1,45	930	133	94
2000	1 891	5,62	1 380	5,31	1,37	1 100	185	95
2001	2 235	6,64	1 651	6,35	1,35	1 352	201	98
2002	803	2,39	588	2,26	1,37	490	67	31
2003	216	0,64	184	0,71	1,17	161	19	4
2004	1 537	4,57	1 236	4,75	1,24	1 050	126	60
2005	1 654	4,92	1 277	4,91	1,30	1 072	142	63
2006	2 257	6,71	1 792	6,89	1,26	1 520	186	86
2007	2 895	8,61	2 087	8,03	1,39	1 732	221	134
2008	3 024	8,99	2 349	9,04	1,29	2 025	218	106
2009	2 963	8,81	2 316	8,91	1,28	1 949	246	121
2010	3 066	9,11	2 401	9,24	1,28	2 018	263	120
2011	3 254	9,67	2 584	9,94	1,26	2 193	267	124
2012	2 975	8,84	2 391	9,20	1,24	2 063	216	112
2013	3 191	9,49	2 603	10,01	1,23	2 269	216	118
Totalt	33 640	100,00	25 996	100,00	1,29	21 924	2 706	1 366

Note: Tabellen viser antall overdragende og overtakende selskaper per år. Kolonnen «prosent» viser den prosentvise fordelingen av alle overdragende (overtakende) selskaper per år. Kolonnen «Gj.sn. # oppdrag.» viser gjennomsnittlig antall overdragende selskaper per overtakende selskap. Fusjonstypene 1:1 (2:1) [3+:1] betyr at det er et (to) [tre eller flere] overdragende og et overtakende selskaper involvert i fusjonen. Datakildene er beskrevet i kapittel 13.3.

Figur 13-1: Fusjoner: Antall overdragende og overtakende selskaper per år i perioden 1999-2013

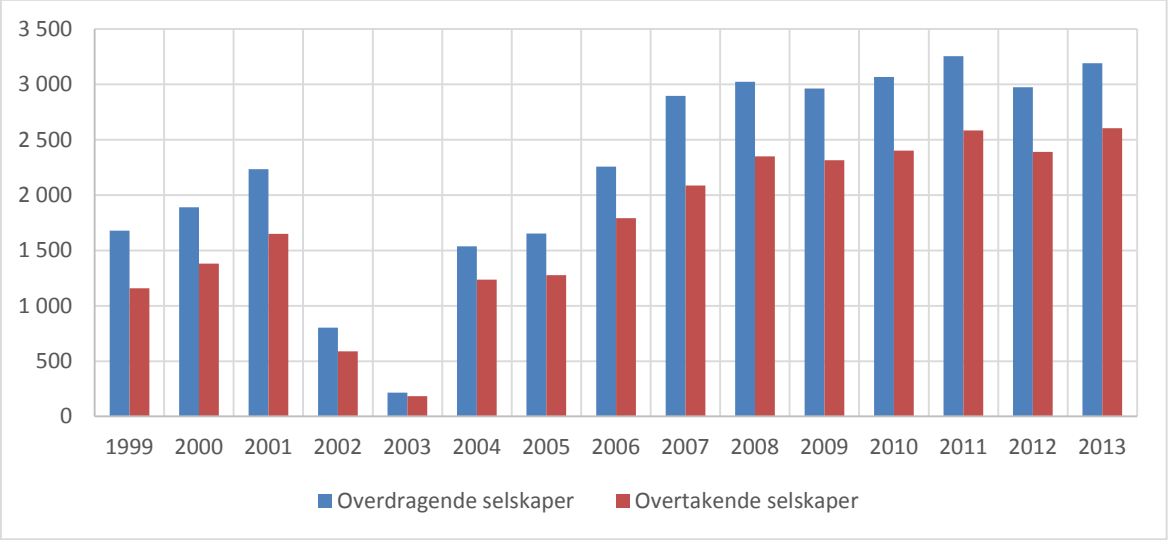

Note: Figuren er utarbeidet på grunnlag av tall hentet fra Tabell 13-1.

Blant de overdragende selskapene er omsetningstall for året før fusjonsåret tilgjengelig for 30 714 aksjeselskaper, se Tabell 13-2. Tabellen viser også antall aksjeselskaper og prosentandel av aksjeselskapene i de enkelte årene som har en omsetning på under 2 millioner kroner og 4 millioner kroner. Tilsvarende tall for overtakende selskaper er vist i Tabell 13-3. Prosentandelene fra de to

tabellene er vist i Figur 13-2. Forskningsspørsmål 1 bygger på en argumentasjon om at fusjonstilbøyeligheten har avtatt etter innføringen av revisjonsfritaksordningen i 2011. Basert på de absolutte tallene som viser antall selskaper involvert i fusjonene i årene 2011 – 2013 og prosentandelene av fusjonene som de minste aksjeselskapene står for, er det små endringer fra de tidligere årene og det er intet tegn til et skift i fusjonstilbøyeligheten blant de minste aksjeselskapene.

Tabell 13-2: Fusjoner: Antall overdragende selskaper per år fordelt på AS og nivå på omsetning i perioden 1999-2013

			Antall overdragende AS med omsetning			
	Antall		*under 2 mill. kr*		*under 4 mill. kr*	
År	*overdrag-ende i alt*	*Antall AS kjent omsetning*	*Antall*	*Prosent*	*Antall*	*Prosent*
1999	1 679	1 563	795	50,9	947	60,6
2000	1 891	1 785	908	50,9	1 115	62,5
2001	2 235	2 088	1 056	50,6	1 265	60,6
2002	803	764	396	51,8	477	62,4
2003	216	199	138	69,3	156	78,4
2004	1 537	1 435	831	57,9	945	65,9
2005	1 654	1 527	875	57,3	1 021	66,9
2006	2 257	1 961	1 030	52,5	1 231	62,8
2007	2 895	2 557	1 277	49,9	1 645	64,3
2008	3 024	2 644	1 434	54,2	1 728	65,4
2009	2 963	2 753	1 642	59,6	1 885	68,5
2010	3 066	2 805	1 703	60,7	1 971	70,3
2011	3 254	2 946	1 677	56,9	1 963	66,6
2012	2 975	2 749	1 527	55,5	1 780	64,8
2013	3 191	2 938	1 686	57,4	1 924	65,5
Sum	33 640	30 714	16 975	55,3	20 053	65,3

Note: Tabellen viser i kolonne 2 antall overdragende selskaper i alt, antall overdragende AS med kjent omsetning i kolonne 3 og hvor mange overdragende AS med kjent omsetning som har omsetning under 2 millioner kroner (kolonnene 4 og 5) og under 4 millioner kroner (kolonnen 6 og 7). Kolonnene «Prosent» viser antall små overdragende AS i år t i prosent av antall overdragende AS med kjent omsetning i år t. Datakildene er beskrevet i kapittel 13.3.

Tabell 13-3: Fusjoner: Antall overtakende selskaper i alt og fordelt på AS med nivå på omsetning i perioden 1999-2013

			Omsetning overtakende selskap			
	Antall	*Antall AS*	*Under 2 millioner kr*		*Under 4 millioner kr*	
År	*overtak. i alt*	*med kjent omsetning*	*Antall*	*Prosent*	*Antall*	*Prosent*
1999	1 157	1 049	408	38,9	498	47,5
2000	1 380	1 260	482	38,3	602	47,8
2001	1 651	1 500	620	41,3	751	50,1
2002	588	558	206	36,9	254	45,5
2003	184	167	85	50,9	104	62,3
2004	1 236	1 109	466	42,0	569	51,3
2005	1 277	1 180	494	41,9	590	50,0
2006	1 792	1 502	605	40,3	711	47,3
2007	2 087	1 736	738	42,5	851	49,0
2008	2 349	1 975	857	43,4	987	50,0
2009	2 316	2 038	916	44,9	1 063	52,2
2010	2 401	2 145	1 032	48,1	1 187	55,3
2011	2 584	2 269	1 079	47,6	1 252	55,2
2012	2 391	2 020	977	48,4	1 104	54,7
2013	2 603	2 171	1 014	46,7	1 172	54,0
Sum	25 996	22 679	9 979	44,0	11 695	51,6

Note: Tabellen viser i kolonne 2 antall overtakende selskaper i alt, antall overtakende AS med kjent omsetning i kolonne 3 og hvor mange overtakende AS med kjent omsetning som har omsetning under 2 millioner kroner (kolonnene 4 og 5) og under 4 millioner kroner (kolonnen 6 og 7). Kolonnene «Prosent» viser antall små

overtakende AS i år t i prosent av antall overtakende AS med kjent omsetning i år t. Datakildene er beskrevet i kapittel 13.3.

Figur 13-2: Overdragende og overtakende aksjeselskaper med omsetning under henholdsvis 2 og 4 millioner kroner i år t i prosent henholdsvis av antall overdragende og antall overtakende aksjeselskaper i år t i perioden 1999-2013.

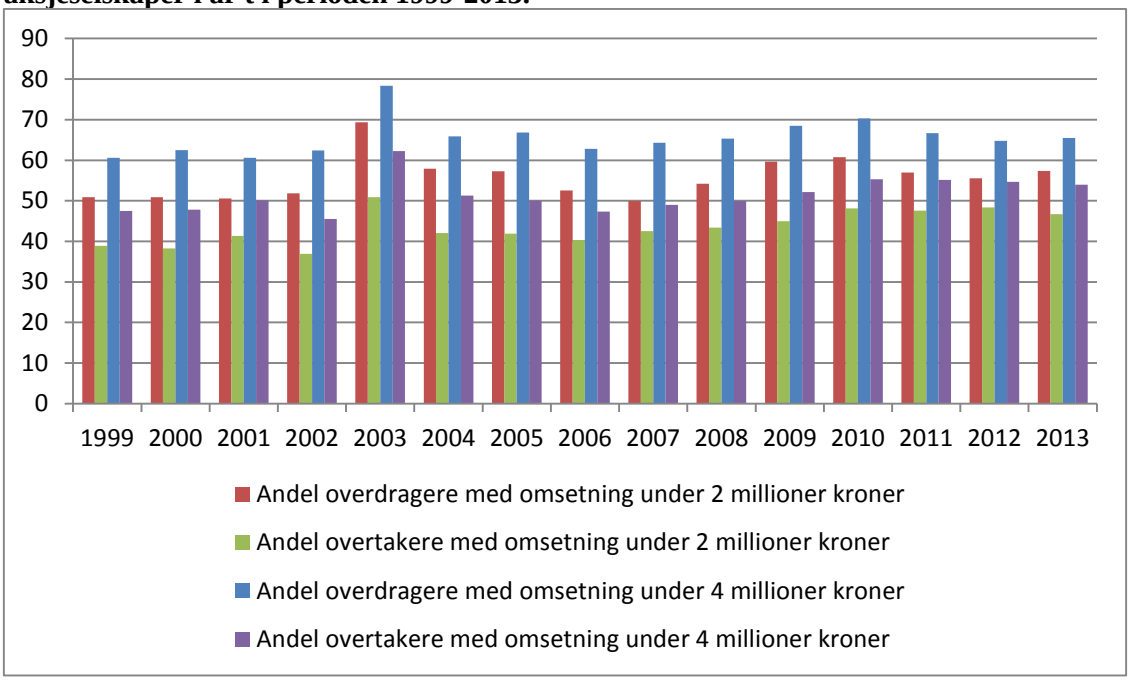

Note: Figuren er utarbeidet på grunnlag av tall hentet fra Tabell 13-2 og Tabell 13-3.

13.4.2 Forskningsspørsmål 2: Fisjoner i perioden 1999 – 2013

Utviklingen i antall fisjoner i analyseperioden er vist i Tabell 13-4. Det var i alt 8 619 transaksjoner i årene 1999 – 2013 og det vanligste var 1:1 transaksjoner, dvs. at fisjonen kun berører to selskaper. Det er midlertid en betydelig andel av fisjonene som involverer to eller flere selskaper, og ((1461+1196) / 8169 =) 33 prosent av transaksjonene involverte tre eller flere selskaper. Det største antall overtakende selskaper i en fisjon var 60 selskaper (en overdrager og 59 overtakere). Et overdragende selskap kan gjennomføre flere fisjoner og antall selskapsårobservasjoner av overdragere er 8 494 selskaper. Noen selskaper gjennomfører flere fisjoner i løpet av perioden. I årene 1999 – 2013 sett under ett er det i alt 7 920 unike overdragere (ikke tabulert).

Tabell 13-4: Fisjoner: Antall transaksjoner, antall unike overdragere og antall overtakende selskaper i perioden 1999-2013

År	*Antall transaks-joner*	*Fisjonstyper*			*Antall unike overdragere*	*Antall overtakende selskaper*	*Gj.sn. # overtaker per overdrager*
		1:1	*2:1*	*3+:1*			
1999	37	31	4	2	36	48	1,33
2000	112	96	13	3	112	131	1,17
2001	194	158	21	15	190	283	1,49
2002	135	112	17	6	133	173	1,30
2003	348	276	47	25	344	485	1,41
2004	298	209	64	25	298	487	1,63
2005	513	348	89	76	508	914	1,80
2006	933	604	146	183	921	1 990	2,16
2007	1 009	675	177	157	994	1 800	1,81

År	Antall transaks-joner	Fisjonstyper 1:1	2:1	3+:1	Antall unike overdragere	Antall overtakende selskaper	Gj.sn. # overtaker per overdrager
2008	1 024	693	168	163	1 008	1 867	1,85
2009	626	433	111	82	619	1 037	1,68
2010	756	550	134	72	739	1 230	1,66
2011	848	588	147	113	835	1 403	1,68
2012	859	569	151	139	838	1 485	1,77
2013	927	620	172	135	919	1 617	1,76
Sum	8 619	5 962	1 461	1 196	8 494	14 950	1,76

Note: Tabellen viser antall registrerte fisjonstransaksjoner (kolonne 2), hvor mange selskaper som er involvert i fisjonene (kolonnene 3, 4 og 5), antall unike overdragere (kolonne 6), antall overtakende selskaper (kolonne 7) og gjennomsnittlig antall overtakende selskaper per overdragende selskap (kolonne 8). Fisjonstype 1: 1 betyr at det er ett overtakende og ett overdragende selskap, fisjonstype 2:1 betyr at det er to overdragende og ett overtakende selskap og fisjonstype 3+:1 betyr at det er tre eller flere overdragende og ett overtakende selskap. Datakildene er beskrevet i kapittel 13.3.

Når vi ser på antall overtakende selskaper per overdragende selskap, ser vi at det i gjennomsnitt er 1,76 overtakende selskap per overdrager. Tallet var på det høyeste i årene 2005 – 2008, hvor gjennomsnittlig antall overtakende selskap per overdrager lå mellom 1,8 og 2,16 selskaper. Den økte aktiviteten i denne perioden kan sannsynlig tilskrives endringer i skatteloven hvor mange aksjonærer opprettet holdingselskaper.

Det er grunn til å tro at spørsmålet om revisjonsplikten har hatt betydning for fusjons- og fisjonshyppigheten kan bli bedre belyst ved fisjonsdata enn fusjonsdata. Det skyldes at vi mer presist kan se på endringer i fisjonshyppigheten blant selskaper som ved å dele seg i to eller flere kan komme under terskelverdien på 5 millioner kroner i omsetning. I følge forskningsspørsmål 2 vil vi kunne forvente en økning i antall fisjoner blant små aksjeselskaper dersom det er viktig for selskapene å komme under terskelverdiene.

Tabell 13-5 viser antall overdragende selskaper i alt (dvs. selskapsformer) og for aksjeselskaper med kjent omsetning. Av de 8 494 selskapene som har overdratt hele eller deler av sin virksomhet til andre gjennom en eller flere fisjoner, har vi identifisert omsetningen til 8 070 aksjeselskaper. Det er 3 827 (963) overdragende aksjeselskaper i perioden som har en omsetning under 4 millioner kroner (mellom 4 og 9 millioner kroner) og i disse to gruppene har insentivene til å fisjonere isolert sett økt etter 2011 pga. revisjonsfritaket. Utviklingen i antall fisjoner blant disse aksjeselskapene med omsetning under 4 millioner kroner og mellom 4 og 9 millioner kroner er vist grafisk i Figur 13-3. I Figur 13-4 vises utviklingen i prosent av alle overdragende selskaper i alt.

Tabell 13-5: Fisjoner: Antall overdragende selskaper i alt fordelt på aksjeselskaper og nivå på omsetning

			Omsetning overdragende selskap			
			Under 4 millioner kr		Mellom 4 og 9 millioner kr	
År	*Antall i alt*	*Antall AS med kjent omsetning*	*Antall*	*Prosent*	*Antall*	*Prosent*
1999	36	34	12	35,3	3	8,8
2000	112	107	35	32,7	14	13,1
2001	190	181	64	35,4	11	6,1
2002	133	129	49	38,0	7	5,4
2003	344	336	124	36,9	47	14,0
2004	298	288	116	40,3	36	12,5
2005	508	473	173	36,6	60	12,7
2006	921	834	407	48,8	111	13,3

			Omsetning overdragende selskap			
		Antall AS med	*Under 4 millioner kr*		*Mellom 4 og 9 millioner kr*	
År	*Antall i alt*	*kjent omsetning*	*Antall*	*Prosent*	*Antall*	*Prosent*
2007	994	952	445	46,7	113	11,9
2008	1 008	965	483	50,1	109	11,3
2009	619	594	308	51,9	68	11,4
2010	739	706	362	51,3	84	11,9
2011	835	793	409	51,6	99	12,5
2012	838	807	395	48,9	107	13,3
2013	919	871	445	51,1	94	10,8
Sum	8 494	8 070	3 827	47,4	963	11,9

Note: Tabellen viser i kolonne 2 antall overdragende selskaper i alt, antall overdragende AS med kjent omsetning i kolonne 3 og hvor mange overdragende AS med kjent omsetning som har omsetning under 2 millioner kroner (kolonnene 4 og 5) og under 4 millioner kroner (kolonnen 6 og 7). Kolonnene «Prosent» viser antall små overtakende AS i år t i prosent av antall overtakende AS med kjent omsetning i år t. Datakildene er beskrevet i kapittel 13.3.

Figur 13-3: Fisjoner: Utviklingen i antall fisjoner blant aksjeselskaper som er overdragere med omsetning under 4 millioner kroner eller mellom 4 og 9 millioner kroner i perioden 1999-2013.

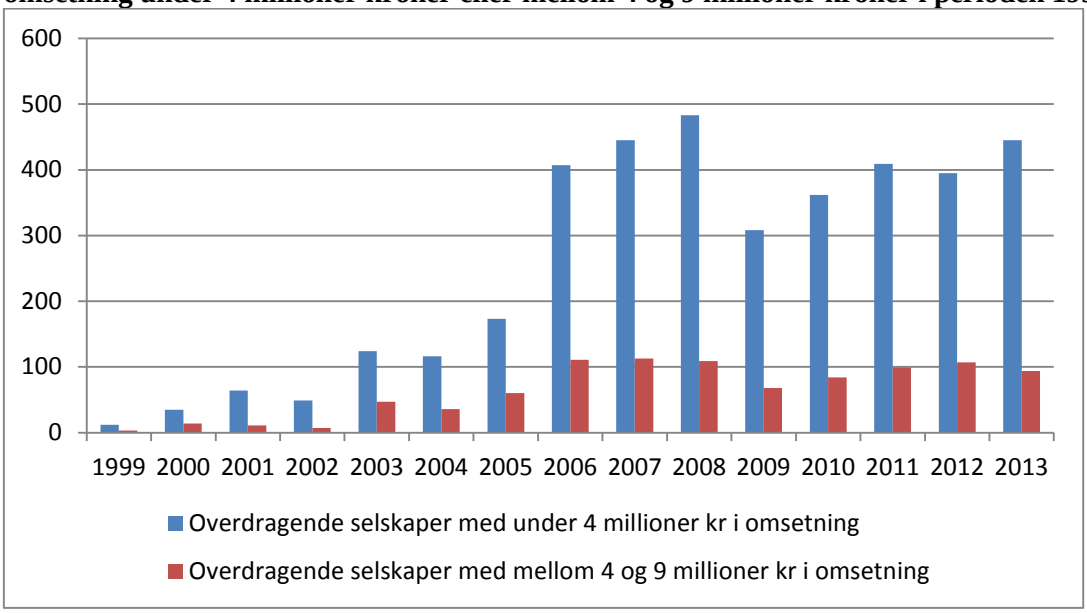

Note: Figuren er utarbeidet på grunnlag av tall hentet fra Tabell 13-5.

Figur 13-4: Fisjoner: Utviklingen i antall fisjoner blant aksjeselskaper som er overdragere med omsetning under 4 millioner kroner eller mellom 4 og 9 millioner kroner i perioden 1999-2013.

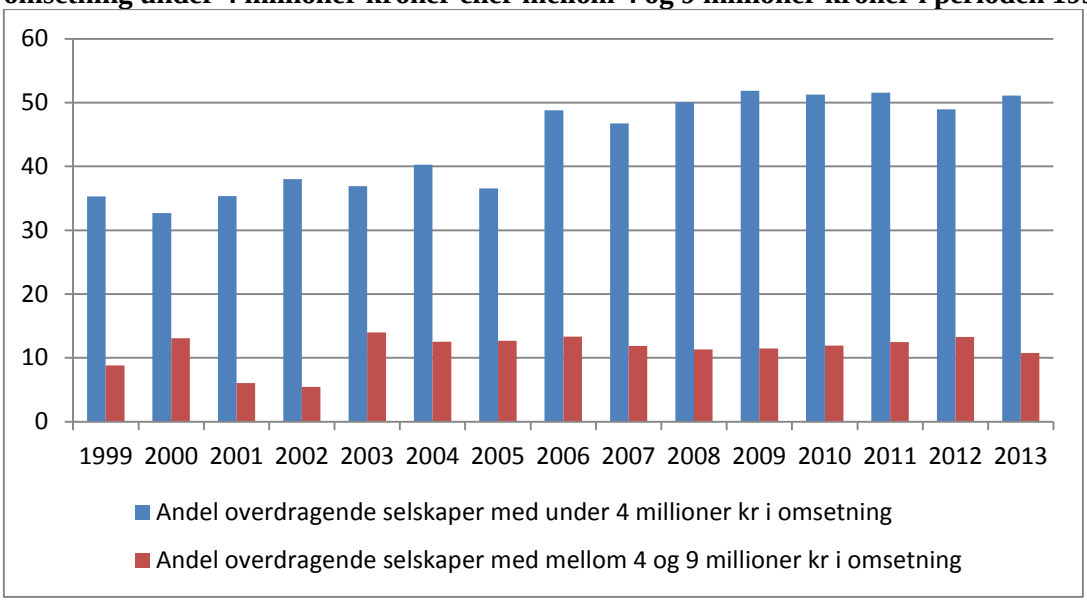

Note: Figuren er utarbeidet på grunnlag av tall hentet fra Tabell 13-5.

Selskapene som vi med størst sikkerhet kan identifisere som potensielle fisjonskandidater pga. innføringen av valgfri revisjon for de minste aksjeselskapene, er aksjeselskaper som har mellom 4 og 9 millioner kroner i omsetning. Dette skyldes at disse i liten grad er blitt berørt av endringene i skattereformen fordi omsetningen er for høy til at de kan være rene holdingselskaper (mange holdingselskaper vil ha null eller nær null i omsetning fordi deres inntekter er finansinntekter og ikke salgsinntekter). Ser vi på utviklingen hos denne gruppen av selskaper, er det ingen tegn til et markant skift etter 2011. Det er noen flere i 2011-2013 sammenliknet med 2008 og 2010, men det er snakk om meget få selskaper og økningen i 2011 og 2012 er knapt merkbar.

13.4.3 Forskningsspørsmål 3: Fravalg blant overtakende fisjonsselskaper

Hvorvidt fisjonsinstituttet brukes for å unngå revisjonsplikten kan også belyses ved å se på faktisk fravalg blant de overtakende selskapene. I tre-årsperioden 2011 – 2013 var det 3 663 overtakende fisjonsselskaper og av disse har 310 eller 8,46 prosent foretatt fravalg innen 31.12.2013 (resultatene er ikke tabulert). I toårsperioden 2009 – 2010 var det 2 234 overtakende fisjonsselskaper og av disse har 436 selskaper eller 19,52 prosent foretatt fravalg. Fravalgstilbøyeligheten er dermed lavere for «nyfisjonerte» selskaper, hvilket er motsatt av hva man ville forventet dersom selskaper fisjoner for å komme under terskelverdiene som gir anledning til å velge bort revisor.

13.5 Fusjons- og fisjonsdata fra Skatteetaten

Selskaper skal rapportere fusjoner/fisjoner på side 1 i selvangivelsen. Tabell 13-6 viser hva som er rapportert inn i perioden 2004 – 2012. Dersom fisjonsinstituttet aktivt blir brukt for å splitte opp selskaper slik at terskelverdiene ikke overskrides, vil man forvente en økning i antall selskaper nystiftet ved fisjon og antall utfisjonerte selskaper i 2011 og 2012. Nystiftede selskaper ved fisjon er vist i kolonne A, mens antall selskaper som har utfisjonert et selskap er vist i kolonne C. Det er en viss økning i antall nystiftede selskaper ved fisjoner i kolonne A, men antallet er lavere enn i årene 2006 – 2008 og økningen fra 2010 til 2012 er beskjeden i absolutte tall (fra 680 selskaper i 2010 til 897 selskaper i 2012). Antall selskaper som har utfisjonert et selskap har økt med cirka 50 per år i 2011 og 2012

sammenliknet med 2010. Kolonne D viser at antall innfisjonerte selskaper i 2011 og 2012 er høyere enn i noen av tidligere årene. Oppsummert er det lite ved innrapporteringene i 2011 og 2012 som tyder på at selskaper fisjoner for å komme under terskelverdiene.

Tabell 13-6: Omdannelser, fisjoner og fusjoner basert på selvangivelsen side 1.

	A		*B*		*C*		*D*		*E*
År	*Antall*	*%*	*Antall*	*%*	*Antall*	*%*	*Antall*	*%*	*Antall*
2004	239	0,20 %	1 144	0,96 %	183	0,15 %	1 162	0,98 %	119 034
2005	627	0,40 %	1 666	1,07 %	322	0,21 %	1 048	0,67 %	155 620
2006	1 101	0,64 %	2 381	1,38 %	540	0,31 %	1 339	0,78 %	172 695
2007	1 040	0,56 %	2 570	1,37 %	619	0,33 %	1 638	0,88 %	187 026
2008	1 102	0,57 %	2 843	1,46 %	615	0,32 %	1 821	0,94 %	194 298
2009	600	0,30 %	2 665	1,35 %	369	0,19 %	1 916	0,97 %	197 092
2010	680	0,34 %	2 946	1,47 %	501	0,25 %	1 975	0,99 %	200 356
2011	790	0,38 %	3 339	1,62 %	556	0,27 %	2 220	1,07 %	206 619
2012	897	0,41 %	3 382	1,56 %	542	0,25 %	2 161	1,00 %	216 725
I alt	7 076	0,43 %	22 936	1,39 %	4 247	0,26 %	15 280	0,93 %	1 649 465

Note: Tabellen bygger på informasjon fra selvangivelsen side 1 for selskaper som har levert selvangivelsen elektronisk. Kolonnene med overskrift «%» viser antall i prosent av kolonne E. Kolonnene viser følgende:
A = Antall selskaper som er nystiftet ved fisjon.
B = Antall selskaper som har inngått i fisjon/fusjon gjennomført etter reglene for skattefri fisjon/fusjon.
C = Antall selskaper som har utfisjonert et selskap.
D = Antall selskaper som har fisjonert inn et selskap.
E = Antall aksjeselskaper som har levert selvangivelsen elektronisk.

13.6 Konkluderende merknader

I dette kapitlet har vi undersøkt om det har blitt færre fusjoner og flere fisjoner blant små aksjeselskaper etter at revisjonsfritaksordningen ble innført. Vi har også sett på fravalgstilbøyeligheten blant overtakende fisjonsselskaper. Vi ser ingen tegn til at innføringen av revisjonsfritaksordningen har påvirket de næringsdrivendes vilje til å omorganisere virksomhetene slik at selskapene kan velge bort revisor. Resultatene er ikke overraskende siden det er betydelig arbeid involvert med fisjoner og fusjoner og utgiftene til revisor kan være relativt sett ubetydelige. I mange situasjoner kan også bistand fra revisor være nødvendig.

14 Nystiftede aksjeselskaper

14.1 Innledning

De foregående kapitlene analyserer i hovedsak selskaper som har hatt revisor, men som etter 1.5.2011 har fått anledning til å velge bort revisor. Endringen i revisjonsplikten har også betydning for nystiftede aksjeselskaper fordi disse kan stiftes uten revisor.

Metodisk er det vanskeligere å analysere virkningen av fravalgsordningen for nystiftede selskaper enn for selskaper som har hatt en revisor som så velges bort. Det skyldes at vi ikke kan sammenlikne situasjonen for samme selskap før og etter, på tilsvarende måte som for fravalgselskapene. Analysen av fravalgsordningens betydning for nystiftede selskap kompliseres ytterligere ved at aksjeloven ble endret med virkning fra 1.1.2012. Endringene gjorde det blant annet billigere og enklere å stifte aksjeselskaper. En vesentlig lettelse er at kravet til aksjekapital ble redusert fra kroner 100 000 til kroner 30 000 og at aksjekapitalen kan brukes til å dekke omkostninger i forbindelse med stiftelsen.

Når viktige lovendringer inntrer omtrent samtidig, blir det utfordrende å skille effektene som skyldes revisjonsfritaksordningen fra effektene som skyldes lavere kapitalkrav (heretter omtaler vi endringene som trådte i kraft 1.1.2012 som lavere kapitalkrav og liknende). En årsak er den sterke økningen i antall nystiftede AS som ikke ser ut til å kunne forklares med at næringsdrivende heller velger AS enn ENK og NUF, jf. kapittel 2.3. Lovendringene kan derfor ha ført til at vi har fått en rekke nye selskaper som vi ikke har hatt før: Selskapene hadde ikke blitt stiftet dersom det ikke hadde blitt innført valgfri revisjon og/eller lettelser i aksjeloven (når kostnadene med å stifte og drive selskaper avtar blir flere prosjekteter lønnsomme og følgelig er det rimelig med flere etableringer). Dermed vil vi ikke kunne sammenlikne disse nystiftede selskapene med nystiftede selskaper i årene før 1.5.2011/1.1.2012 fordi selskapene av natur kan være forskjellige, uten at vi hvordan vi skal kunne skille de som ble etablert på grunn av lovendringene fra de som uansett hadde blitt etablert.

En annen årsak til at analysene av nystiftede selskaper er problematiske, er at informasjonen om nystiftede selskaper er mangelfull. Regnskaps-/ligningstallene sier lite om hvordan stifterne vurderer vekstpotensialet og lønnsomheten, hvilket kan ha betydning for hvilke valg som gjøres med hensyn til f.eks. investeringer i systemer og bruk av revisor og/eller regnskapsfører. Anta at Per jobber «Nordsjøturnus» (f. eks. 1 uke jobb og 2 uker fri). Han kan etablere et AS fordi han vil jobbe i fri-periodene uten å være selvstendig næringsdrivende – Per vil bruke ASet som sparebøsse og ta ut utbytte en gang i fremtiden. Kari på sin side etablerer et AS og forventer en betydelig vekst i omsetning i løpet av et år eller to. Selskapet til Kari vil raskere få behov for gode regnskapssystemer enn selskapet til Per. Sannsynligheten er derfor større for at Kari anskaffer et profesjonelt bokførings- og regnskapsføringsprogram og engasjerer regnskapsfører og/eller revisor enn at Per gjør det. Når vi sammenlikner f.eks. antall feil i ligningsoppgavene til de to selskapene, kan forskjellene mer skyldes investeringene som følger av ulike vekstforventninger enn at Per og Kari har ulike vilje og evne til å overholde reglene. Når historikken er kort og informasjonen mangelfull, er det få muligheter til å kunne trekke slutninger hva ulikheter skyldes.

Selv om det ikke er mulig å evaluere effektene av revisjonsfritaksordningen med utgangspunkt i nystiftede aksjeselskaper, er det interessant å se nærmere på disse selskapene. I dette kapitlet presenterer vi først resultatene fra en spørreundersøkelse blant nystiftede selskaper. Et viktig formål med undersøkelsen er å få avklart hvilken viktighet endringen i revisjonsplikten har hatt relativt til endringene i aksjeloven om lavere kapitalkrav. Dernest presenterer vi resultater fra registerbaserte analyser av oppgavekvaliteten til nystiftede aksjeselskaper. Siktemålet med denne analysen er blant annet å

undersøke om revisjonsfritaksordningen har ført til dårligere oppgavekvalitet blant de nystiftede selskapene, og om det er noen sammenheng mellom oppgavekvaliteten og nivået på aksjekapitalen. Vi bruker de samme målene på oppgavekvalitet som i kapittel 9, dvs. utslag på kontrollområdene SKD-5002-K-Materiell oppgavekvalitet og SKD-5003-K-Manglende skjema. Tidsperioden vi analyserer er årene 2009-2013.

Oppsummert viser *resultatene fra spørreundersøkelsen* blant 325 representanter for nystiftede aksjeselskaper følgende: 71 prosent av selskapene har en aksjekapital under kroner 100 000 og 59 prosent har lagt aksjekapitalen på minimumskravet på kroner 30 000. Virksomheten som legges inn i de nystiftede selskapene er reelt sett ny virksomhet i 63 prosent av etableringene. I 3 prosent av etableringene foregikk virksomheten tidligere i et NUF og i 20 prosent i et ENK. Tar vi utgangspunkt i cirka 26 000 nystiftede AS per år i 2012 og 2013, innebærer dette 16 380 AS med ny virksomhet og 780 AS med virksomheter overført fra NUF i hvert av de to årene.

På spørsmål om hvor viktig revisjonsfritaksordningen var for etableringen, svarte 25 prosent at de ville valgt en annen selskapsform og 23 prosent at selskapet ikke hadde blitt stiftet dersom ordningen ikke var blitt innført. På spørsmål om viktigheten av at selskapet kunne stiftes med mindre enn kroner 100 000 i aksjekapital, svarte 31 prosent at de hadde valgt en annen selskapsform og 38 prosent at selskapet ikke hadde blitt stiftet hvis kapitalkravene ikke var blitt redusert. Økningen i nystiftede selskaper skyldes derfor i større grad lavere kapitalkrav enn muligheten for å velge bort revisor. For en del respondenter var etableringen avhengig av både innføringen av revisjonsfritaksordningen og lavere kapitalkrav. Etter å ha korrigert for dette, kan antall nye AS på grunn av revisjonsfritaket og lavere kapitalkrav anslås til 12 800 AS i hvert av årene 2012 og 2013. Av disse ville cirka 6 000 selskaper blitt etablert i en annen selskapsform dersom lovendringene ikke var gjennomført og cirka 6 800 ville ikke ha blitt etablert. Anslaget på 12 800 nye selskaper per år, beregnet på grunnlag av respondentenes svar, stemmer godt overens med anslaget i kapittel 2. Der ble det, basert på trendframskrivning av utviklingen på 2000-tallet, anslått cirka 13 300 nye AS i hvert av årene 2012 og 2013 som følge av lovendringene.

Det er mer vanlig at nystiftede selskaper får profesjonell hjelp med næringsoppgaven enn med bokføringen: 85 prosent får hjelp med næringsoppgaven og 74 prosent får hjelp med bokføringen. Med profesjonell hjelp menes bruk av revisor eller autorisert regnskapsfører (og vi skiller ikke mellom autoriserte regnskapsførere ansatt i det nystiftede selskapet eller i et autorisert regnskapsførerforetak).

Respondentene fra selskapene hvor ansatte i selskapet (som kan være autorisert regnskapsfører) tar seg av næringsoppgaven, ble spurt om de har utfordringer med å utarbeide årsregnskapet, selvangivelsen med vedlegg, og om feil i oppgavene og konsekvensene av disse. Om lag 22 prosent av respondentene var enig at de hadde utfordringer knyttet til utfyllingen, og 37 prosent var enige i at det «muligens blir noen feil når selskapet utarbeider årsregnskap og ligningspapirer, men de er ikke vesentlige eller viktige». Av de respondentene som svarte at selskapet selv bokfører regnskapsbilag, er 78 prosent er enig i at selskapet foretar ekstra kontroller av regnskapet før det sendes inn til myndighetene og 88 prosent er enige i at selskapet er ekstra nøye med avstemmingene i forbindelse med årsavslutningen når de selv bokfører regnskapsbilagene.

Blant respondentene tror 51 prosent at selskapet samlet sett sparer tid på å ikke ha revisor, 40 prosent tror tidsbruken ikke er påvirket og 9 prosent tror selskapet taper tid. Den gjennomsnittlige tidsbesparelsen (mertidsbruket) for selskaper som oppga å spare (tape) tid er 1,85 (2,4) timer per måned. Når vi ser alle respondentene under ett, tilsvarer dette en årlig besparelse på 8,7 timer. Respondentene fra fravalgselskapene oppga en gjennomsnittlig besparelse på 11 timer per år, jf. kapittel 11.

Respondentene som representerer selskaper som ikke har revisor ble bedt om gi sin oppfatning av interessentenes reaksjoner på at selskapet ikke har revisor. Resultatene viser at kundene, leverandørene og bankene verken har reagerer positivt eller negativt, mens eierne, ansatte og regnskapsføreren har reagert signifikant positivt.

Respondentene ble bedt om å vurdere tre påstander angående regnskapskvalitet og skatteunndragelser. 60 prosent er uenig i at regnskapskvaliteten blir redusert ved å velge bort revisor og 16 prosent er enige (resten sier verken eller). På påstanden om at det er lettere å begå skatteunndragelser uten revisor, sier 15 prosent seg enig og 51 prosent er uenige. På påstanden om at selskaper uten revisor generelt unndrar mer i skatter og avgifter enn selskaper med revisor, er 11 prosent enig og 43 prosent uenige.

De *registerbaserte analysene* av nystiftede selskaper viser følgende: Rundt 70 prosent av selskapene stiftet i 2012 og 2013 etableres uten revisor og rundt 20 prosent har verken regnskapsfører eller revisor. Nystiftede AS har færre kontrollutslag enn andre selskaper. Hos de nystiftede selskapene er andelen som får kontrollutslag rundt 5,3 prosent i 2012 og 2013. Hos selskaper som har valgt bort revisor er andelen 6,8 prosent i 2012 og 6,3 prosent i 2013. Blant selskapene som er for store til å komme inn under fravalgsordningen, er andelen med feil 11,1 prosent i 2012 og 9,7 prosent i 2013.[107] Blant selskapene som ikke er nystiftede, viser følgelig tallene at andelen selskaper med kontrollutslag øker med størrelsen på selskapet. Det er rimelig: Større selskaper har i gjennomsnitt flere skjemaer som må sendes inn enn mindre selskaper, og følgelig vil potensialet for å gjøre feil være høyere.

Andelen av nystiftede AS som får kontrollutslag var 6,3 prosent i 2009, 5,1 prosent i 2010 og 5,8 prosent i 2011. I 2012 og 2013 er andelen omtrent identisk, henholdsvis 5,35 prosent og 5,34 prosent. Nedgangen fra 2009 – 2011 til 2012/2013 kan skyldes størrelseseffekten nevnt i forrige avsnitt: Det kan være en større andel små selskaper i 2012 og 2013 sammenliknet med tidligere, hvilket reduserer potensialet for feilutslag.[108] Med forbehold om at vi ikke kan kontrollere for potensialet for kontrollutslag, tyder ikke analysene på at endringene i kapitalkravene reduserer oppgavekvaliteten. Derimot viser analysene av selskaper stiftet i perioden 1.5. – 31.12.2011, dvs. åtte måneder hvor selskaper kunne stiftes uten revisor, at oppgavekvaliteten går ned for selskaper som stiftes uten revisor. Videre viser analysene at kontrollutslagene er færre hos selskaper som bruker regnskapsfører og/eller revisor, men vi kan ikke si at regnskapsfører er mer viktig for oppgavekvaliteten enn revisor og vice verse. Årsaken er manglende muligheter for å teste årsak-virkningsammenhenger samt problemene knyttet til mål på potensialet for utslag på kontrollpunktene.

Kapitlets oppbygning er som følger. Resultatene fra spørreundersøkelsen blant fravalgselskapene presenteres i kapittel 14.2. Resultatene fra de registerbaserte analysene presenteres og drøftes i kapittel 14.3. Konkluderende merknader følger i kapittel 14.4.

14.2 Spørreundersøkelse blant nystiftede AS som ikke har hatt revisor

I forbindelse med denne evalueringen er det gjennomført en spørreundersøkelse blant personer som er oppgitt som kontaktpersoner for fravalgselskaper og nystiftede selskaper i Brønnøysundregistrene.

[107] Nedgangen i andelen fra 2012 til 2013 kan til en viss grad skyldes at vi mangler informasjon om 2013 som gjør at kan gruppere selskaper i kategorier med samme presisjon som i årene før.
[108] Vi er ikke kjent med måter å måle selskapenes potensiale for feilutslag.

Resultatene som gjaldt fravalgselskapene ble omtalt i kapittel 12. Nedenfor redegjør vi for svarene fra representantene for de nystiftede selskapene, dvs. selskaper stiftet etter 1.1.2012. Selskaper som er stiftet etter 1.1.2012 med revisor, men som har foretatt fravalg før undersøkelsen ble gjennomført, er klassifisert som fravalgselskap og inngår blant respondentene i kapittel 12.

14.2.1 Om respondentene og selskapene de representerer

Det var 325 representanter som besvarte spørreskjemaet. Demografisk informasjon om respondentene er gitt i Tabell 14-1.

Tabell 14-1 Om respondentene

Spørsmål q2: Hvor gammel er du?

30 år eller yngre	*31-40 år*	*41-50 år*	*51-60 år*	*60 år eller eldre*	*Besvart*
25	76	99	84	41	325
(8 %)	(23 %)	(30 %)	(26 %)	(13 %)	(100 %)

Spørsmål q3: Kjønn?

Kvinne	*Mann*	*Besvart*
66	257	323
(20 %)	(80 %)	(100 %)

Spørsmål q4: Hvilken rolle har du i selskapet? Flere kryss mulig

Eier	*Daglig leder*	*Styremedlem*	*Står for regnskapsføringen*	*Annet*	*Besvart*
289	250	149	62	25	325
(89 %)	(77 %)	(46 %)	(19 %)	(8 %)	(238 %)

Spørsmål q11: Hva er din høyeste utdannelse?

Grunn-skole	*Videre-gående*	*Videregående og noen enkeltfag*	*Bachelorgrad eller tilsvarende*	*Mastergrad eller tilsvarende*	*Doktorgrad eller tilsvarende*	*Besvart*
7	44	45	109	109	10	324
(2 %)	(14 %)	(14 %)	(34 %)	(34 %)	(3 %)	(100 %)

Spørsmål q12: Har du studert regnskap?

Nei, har ingen utdannelse innen regnskap	*Ja, har hatt regnskap på videregående*	*Ja, har tatt noen frittstående kurs innen regnskap*	*Ja, regnskap inngikk som en obligatorisk del av utdanningen jeg tok etter videregående*	*Ja, har spesialisert meg i regnskap etter videregående*	*Besvart*
113	53	29	98	30	323
(35 %)	(16 %)	(9 %)	(30 %)	(9 %)	(100 %)

Spørsmål q13: Jeg har i løpet av de siste fem årene (flere kryss mulig):

Bokført regnskapsbilag	*Avsluttet et årsregnskap*	*Fylt ut selvangivelsen for en eller flere næringsdrivende*	*Ikke utført arbeidsoppgaver som nevnt ovenfor*	*Besvart*
141	89	94	165	318
(43 %)	(27 %)	(29 %)	(51 %)	(150 %)

Note: Tabellen viser fordelingen av respondentenes svar på spørsmålene. Tallene i parentes viser antallet som har krysset av for alternativet i kolonneoverskriften i prosent av antall respondenter som har tatt stilling til spørsmålet, og som er oppgitt i kolonnen Besvart.

Tabell 14-1 viser at det er god spredning i alder: 8 prosent av respondentene var 30 år eller yngre, 23 prosent var mellom 31 og 40 år, 30 prosent var mellom 41 og 50 år, 26 prosent var mellom 51 og 60 år og 13 prosent var over 60 år (q2). Antar vi at respondentene i den yngste (eldste) kategorien er 25 (65) år og at respondentenes alder i de øvrige kategoriene ligger i intervallenes midtpunkt, er gjennomsnittsalderen 48,8 år. Blant respondentene er 80 (20) prosent menn (kvinner) (q3).

Sammenliknet med undersøkelsen blant fravalgselskapene i kapittel 12, er respondentene i de nystiftede selskapene yngre (48,8 mot 51,7) og det er fire prosentpoeng flere kvinner. Heretter oppgis sammenlikningstallene fra undersøkelsen blant fravalgselskapene i klammeparentes [ ].

Respondentene ble spurt om hvilken rolle de har i selskapet, og at de kunne krysse av for flere alternativer. 89 [86] prosent av respondentene er eiere, 77 [76] prosent er daglig leder, 46 [48] prosent er styremedlem, 19 [16] prosent står for regnskapsføringen og 8 [4] prosent har annen rolle i selskapet (q4).

De fleste av respondentene har høyere utdannelse. 85 [86] prosent har noe utdannelse utover videregående opplæring og hele 71 [69] prosent har minst en bachelorgrad eller tilsvarende (q11). En del av respondentene har også høyere utdannelse i regnskap. Mens 35 [31] prosent har ingen utdannelse innen regnskap, er det 9 [11] prosent som har spesialisert seg innen regnskap, 30 [31] prosent har hatt regnskap som en obligatorisk del av sin høyere utdannelse og 9 [14] prosent har tatt kurs (q12). I tillegg svarer 16 [14] prosent at de har hatt regnskap på videregående. Respondentene som svarer for nystiftede selskaper har altså en noe svakere bakgrunn i regnskap enn de som svarte på vegne av fravalgselskapene i kapittel 12, men andelen med høyere utdanning er omtrent lik.

På spørsmål om respondentene har gjort noen av de opplistede arbeidsoppgavene knyttet til regnskap og selvangivelser i løpet av de fem siste årene (q13), er det 43 [37] prosent som svarer at de har bokført regnskapsbilag, 27 [19] prosent har avsluttet et årsregnskap, 29 [21] prosent har fylt ut selvangivelse for næringsdrivende og 51 [57] prosent ikke har utført noen av de nevnte oppgavene (q13). Andelen som svarer på vegne av de nystiftede selskapene har følgelig noe mer erfaring med regnskapsrelaterte oppgaver enn de som svarer på vegne av fravalgselskapene.

14.2.2 Om selskapene

Respondentene ble bedt om å svare på noen spørsmål angående selskapet de svarer på vegne av, se Tabell 14-2.

Tabell 14-2 Om selskapene

Spørsmål q7: Antall aksjonærer i selskapet?

1	*2 til 3*	*4 til 7*	*8 eller flere*	*Besvart*
160	121	37	5	323
(50 %)	(37 %)	(11 %)	(2 %)	(100 %)

Spørsmål q8: Antall styremedlemmer i selskapet?

1	*2 til 3*	*4 eller flere*	*Besvart*
113	174	37	324
(35 %)	(54 %)	(11 %)	(100 %)

Spørsmål q9: Selskapet har?

Kun eiere som arbeider i selskapet	*Ingen eiere som arbeider i selskapet*	*Både eiere som arbeider i selskapet og eiere som ikke arbeider i selskapet*	*Besvart*
231	33	59	323
(72 %)	(10 %)	(18 %)	(100 %)

Spørsmål q10: I hvilken bransje driver selskapet sin virksomhet?

Kategori	*Besvart*	*I prosent*
Annen tjenesteyting	77	(24 %)
Produksjon av varer, herunder fangst og fiske	18	(6 %)

Varehandel	40	(13 %)
Bank, finans, forsikring	8	(3 %)
Bygge- og anleggsvirksomhet	40	(13 %)
Olje og energi	11	(3 %)
Eiendom	26	(8 %)
Annet	63	(20 %)
Hotell, overnatting, restaurant	3	(1 %)
Helse og sosial	19	(6 %)
Transport og lagring	9	(3 %)
Undervisning	6	(2 %)
Besvart	320	(100 %)

Spørsmål q5: Selskapets aksjekapital var ved stiftelsen?

Kroner 30 000	*Mellom kroner 30 001-99 999*	*Kroner 100 000*	*Over kroner 100 000*	*Besvart*
193	39	56	37	325
(59 %)	(12 %)	(17 %)	(11 %)	(100 %)

Spørsmål q6: Virksomheten var før stiftelsen som aksjeselskap:

Virksomheten som drives eksisterte ikke tidligere	*ENK*	*NUF*	*ANS/DA*	*AS og er nydannet ved fisjon*	*Annet*	*Besvart*
201	64	9	15	15	16	320
(63 %)	(20 %)	(3 %)	(5 %)	(5 %)	(5 %)	(100 %)

Spørsmål q30: Hvor viktig var følgende for selskapsstiftelsen?

Spørsmål	*Ikke vesentlig*	*Vi hadde stiftet/fortsatt som en annen selskapsform*	*Vi hadde ikke stiftet selskapet*	*Besvart*
q30_1 At selskapet ikke behøver å ha revisor	143 (53 %)	67 (25 %)	60 (22 %)	270 (100 %)
q30_2 At selskapet kunne stiftes med AK under kroner 100 000	67 (32 %)	65 (31 %)	79 (37 %)	211 (100 %)

Note: Tabellen viser fordelingen av respondentenes svar på spørsmålene. Tallene i parentes (unntatt for spørsmål q10) viser antallet som har krysset av for alternativet i kolonneoverskriften i prosent av antall respondenter som har tatt stilling til spørsmålet, og som er oppgitt i kolonnen Besvart. For spørsmål q10 viser prosentandelene fordelingen av bransjene i prosent av alle som har svart.

Fra Tabell 14-2 ser vi at de fleste svarer på vegne av selskaper med få aksjonærer: 50 [46] prosent har kun én aksjonær, 37 [39] prosent svarer 2 til 3 aksjonærer og 14 [15] prosent svarer 4 eller flere aksjonærer (q7). Flertallet av selskapene har eiere som er aktive i driften, det er kun 10 [10] prosent av selskapene som ikke har eiere som arbeider i selskapet (q9). 72 [64] prosent har bare eiere som arbeider i selskapet og 18 [26] prosent har begge typer, dvs. både eiere som arbeider i selskapet og eiere som ikke gjør det. En mulig forklaring på at andelen selskaper som bare har eiere som arbeider i bedriften er høyere blant nystiftede enn fravalgselskaper, ligger i at de er nystiftede – det er selskaper i oppstartsfasen og nye eiere vil sannsynligvis komme til etter hvert. Av de 12 opplistede bransjene er Annen tjenesteyting den største gruppen (24 [25] prosent), fulgt av Annet (20 [17] prosent), Varehandel (13 [12] prosent) og Bygge- og anleggsvirksomhet (13 [12] prosent), se Tabell 14-2 (q10).

På spørsmål om hva selskapet hadde i aksjekapital ved stiftelsen, svarer 59 [8] prosent kroner 30 000, 12 [6] prosent mellom kroner 30 001 og 99 999 kr, 16 [60] prosent kroner 100 000 og 11 [26] prosent over kroner 100 000 (q5). Av de nystiftede ASene har følgelig 71 % en aksjekapital under det gamle kravet på kroner 100 000.

Fra kapittel 2 vet vi at det var en meget stor økning i antall nystiftede AS i 2012 og 2013. Når vi spør representantene for de nystiftede AS om virksomheten som legges inn i ASet er ny, svarer 63 [57] prosent ja. 20 [17] prosent svarer at virksomheten tidligere ble drevet som ENK, mens 3 [1] prosent oppgir NUF. Tar vi utgangspunkt i cirka 26 000 nystiftede AS i 2012 (tallet er omtrent likt i 2013), innebærer dette at 16 380 AS driver helt ny virksomhet. Videre at 780 virksomheter tidligere ble drevet i et NUF.

Respondentene ble spurt om hvor viktig de nye reglene om aksjekapital, og om muligheten for fravalg av revisor var for selskapsstiftelsen, Tabell 14-2. På spørsmålet om hvor viktig det var at **selskapet ikke behøver å ha revisor**, svarer 53 prosent at det ikke var vesentlig, 25 prosent oppgir at de hadde valgt en annen selskapsform, mens 23 prosent svarer at det var veldig viktig og at de ellers ikke hadde stiftet selskapet (q301). På spørsmål om viktigheten av at **selskapet kunne stiftes med AK under kroner 100 000**, svarer 32 prosent uvesentlig, 31 prosent sier de hadde valgt en annen selskapsform, og 38 prosent svarer at selskapet ikke hadde blitt stiftet (q30_2). Økningen i nyetablerte selskaper skyldes derfor i større grad lavere kapitalkrav enn muligheten for å velge bort revisor, hvilket stemmer med observasjonene som ble gjort i kapittel 2.3 (hvor det ble påpekt at veksten i nystiftede selskaper burde inntrådt tidligere dersom revisjonsfritaket var viktig). Vi har krysstabulert de to spørsmålene i Tabell 14-3 for å vurdere hver enkelt faktor for seg.

Tabell 14-3: Viktigheten av å slippe revisor versus viktigheten av lavere krav til aksjekapital

	Viktigheten av å kunne stifte med AK på kroner 30 000			
Viktigheten av å ikke ha revisor	Ikke vesentlig	Valgt annen selskapsform	Hadde ikke stiftet selskapet	I alt
Ikke vesentlig	49	14	15	78
	(26 %)	(8 %)	(8 %)	(42 %)
Valgt annen selskapsform	4	32	15	51
	(2 %)	(17 %)	(8 %)	(28 %)
Hadde ikke stiftet selskapet	9	10	37	56
	(5 %)	(5 %)	(20 %)	(30 %)
Totalt	62	56	67	185
	(34 %)	(30 %)	(36 %)	(100 %)

Note: Tabellen viser krysstabulering av spørsmålene q30_1 og q30_2. Tallene i parentes viser ovenstående tall i prosent av de som har besvart begge spørsmålene, som er 185 respondenter.

Av de 185 respondentene som har svart på begge spørsmålene, er det (56 + 67 – 37 =) 86 respondenter som ikke ville stiftet selskapet dersom det to lovendringene ikke var blitt gjennomført. Av alle som besvarte undersøkelsen (dvs. 325 personer), utgjør dette 26,5 %. Sett i lys av cirka 26 000 nystiftede selskaper i 2012, tilsvarer dette 6 880 selskaper. Ser vi på andelen som ville ha stiftet selskapet i en annen selskapsform, ville det blitt (26 000*((56 + 51 – 32)/325)) =) 5 920 færre nystiftede aksjeselskaper i 2012 dersom de to lovendringene ikke var gjennomført. I kapittel 2 antok vi at hvis etableringshyppighetene i årene «uten vesentlige endringer i lovgivningen (dvs. årene 2000-2004 og 2008-2010) gir et uttrykk for et normalt antall nystiftede selskaper, ligger antall nystiftede selskaper per år på mellom 11 000 og 14 000 med et gjennomsnitt på cirka 13 300.» Svarene som respondentene har gitt på spørsmålene q30_1 og q30_2 viser trendframskrivningen treffer godt i det respondentene tilskriver de to lovendringene (5 920 + 6 880 =) 12 800 nye aksjeselskaper.

14.2.3 Om bruk av regnskapsfører og revisor

Respondentene ble bedt om å svare på noen spørsmål angående selskapets bruk av regnskapsfører og revisor, og hvilke oppfatninger de har om selskapet hva gjelder regnskap o.l. Resultatene er oppsummert under i Tabell 14-4.

Tabell 14-4 Om bruken av regnskapsfører og revisor

Spørsmål q14: Hvem fyller ut næringsoppgaven, selvangivelsen og setter opp årsregnskapet? (NB: Gjelder ikke bokføring av regnskapsbilag)

Ekstern regnskapsfører	*Revisor*	*Annen person i selskapet*	*Autorisert regnskapsfører ansatt i selskapet*	*Besvart*
235	23	50	13	321
(73 %)	(7 %)	(16 %)	(4 %)	(100 %)

Spørsmål q17: Hvem bokfører regnskapsbilagene?

Ekstern regnskapsfører	*Revisor*	*Annen person i selskapet*	*Autorisert regnskapsfører ansatt i selskapet*	*Besvart*
217	4	87	15	323
(67 %)	(1 %)	(27 %)	(5 %)	(100 %)

Spørsmål q16/q19: Selskapet har valgt å ikke bruke ekstern regnskapsfører eller revisor til (se noten for opplysninger om hvem som ble bedt om å svare på spørsmålene):

Alternativer	*utfyllingen av ligningspapirer o.l. fordi (q16) (flere kryss mulig):*		*bokføringen fordi (q19) (flere kryss mulig):*	
Det er for dyrt	33	(52 %)	55	(54 %)
Den som fyller ut ligningspapirene har god erfaring og tar dette selv	41	(65 %)	67	(66 %)
Kommunikasjon med regnskapsfører eller revisor er for tidkrevende eller omstendelig	11	(17 %)	13	(13 %)
Ikke fornøyd med arbeid utført av regnskapsfører eller revisor	4	(6 %)	8	(8 %)
Annet	10	(16 %)	13	(13 %)
Besvart	63	(100 %)	102	(100 %)
Ubesvart	258		218	

Spørsmål q15/q18 I hvilken grad er du uenig/enig i følgende påstander (se noten for opplysninger om hvem som ble bedt om å svare på spørsmålene)?
q15_1 *Selskapet har ingen utfordringer med å utarbeide årsregnskap, selvangivelse og fylle ut næringsoppgaven.*
q15_2 *Det blir muligens noen feil når vi utarbeider årsregnskap og ligningspapirer, men de er ikke vesentlige eller viktige.*
q18_1 *Etter regnskapet er bokført foretar vi ekstra kontroller før skjemaer sendes inn til myndighetene.;*
q18_2 *Ved årsavslutning avstemmer vi alle regnskapsposter ekstra nøye.*

Spørsmål	*Helt uenig*	*Delvis uenig*	*Verken eller*	*Delvis enig*	*Helt enig*	*Besvart*	*Gj.snitt*	*T-verdi*
q15_1	5	9	0	13	36	63	4,05	6,33***
	(8 %)	(14 %)	(0 %)	(21 %)	(57 %)	(100 %)		
q15_2	18	11	10	17	6	62	2,74	-1,64
	(29 %)	(18 %)	(16 %)	(27 %)	(10 %)	(100 %)		
q18_1	9	5	8	19	60	101	4,16	8,93***
	(9 %)	(5 %)	(8 %)	(19 %)	(59 %)	(100 %)		
q18_2	5	1	6	17	72	101	4,49	14,49***
	(5 %)	(1 %)	(6 %)	(17 %)	(71 %)	(100 %)		

Note: Tabellen viser fordelingen av respondentenes svar på spørsmålene. Tallene i parentes viser antallet som har krysset av for alternativet i kolonneoverskriften i prosent av antall respondenter som har tatt stilling til spørsmålet, og som er oppgitt i kolonnen Besvart. q15_1, q15_2 og q16 gikk til respondentene som svarte autorisert regnskapsfører eller annen person ansatt i selskapet på q14. q18_1, q18_2 og q19 gikk til respondentene som svarte autorisert regnskapsfører eller annen person ansatt i selskapet på q17.T-verdiene er realisert t-verdi ved test av om gjennomsnittsverdien er lik det nøytrale svaralternativet verken eller. Svaralternativene er gitt følgende poeng: Helt uenig = 1, Delvis uenig = 2, Verken eller = 3, Delvis enig = 4 og Helt enig = 5. Ubesvart er satt til manglende observasjon. * (**) [***] indikerer signifikant t-verdi på 0,1 (0,05) [0,01] nivået (tosidige tester).

På spørsmål **om hvem som fyller ut næringsoppgaven, selvangivelsen og setter opp årsregnskapet** (gjelder ikke bokføring av regnskapsbilag) svarer 74 [74] prosent at de har en ekstern regnskapsfører og 7 [13] prosent svarer revisor, mens de resterende selskapene fyller ut dem selv; 4 [4] prosent svarer at de har en autorisert regnskapsfører ansatt i selskapet og 16 [21] prosent har en annen person i selskapet som gjør dette (q14). Dette betyr at i hvert fall 85 [91] prosent av selskapene får profesjonell hjelp til å fylle ut næringsoppgaven osv. Respondentene ble også spurt om **hvem som bokfører regnskapsbilagene** til selskapet (q17). Her svarer 68 [74] prosent at de har en ekstern regnskapsfører, 1 [2] prosent svarer revisor, 5 [4] prosent svarer at de har en ansatt autorisert regnskapsfører og 26 [21] prosent svarer en annen person i selskapet. Det er derfor mer vanlig med hjelp til med næringsoppgaven enn med bokføringen siden andel som får profesjonell hjelp med bokføringen er 74 prosent.

De 63 respondentene som svarte at selskapet fyller ut næringsoppgaven, selvangivelsen og årsregnskapet selv ved å ha en ansatt autorisert regnskapsfører eller en annen person i selskapet som gjør dette (se q14), ble bedt om å svare på hvorfor **selskapet har valgt å ikke bruke ekstern regnskapsfører eller revisor til utfylling av næringsoppgaven osv.** (q16). Flere kryss var mulig, se Tabell 14-4. 60 [61] prosent svarer at det er for dyrt, 26 [25] prosent svarer at den i selskapet som gjør dette har god erfaring selv, 11 [8] prosent svarer at kommunikasjon er for tidkrevende eller omstendelig og 3 [3] prosent svarer annet. Tilsvarende ble de 102 respondentene som svarte at selskapet tar seg av bokføring av regnskapsbilag selv, enten ved å ha en autorisert regnskapsfører ansatt eller en annen ansatt til å gjøre det, spurt om **hvorfor de har valgt å ikke bruke ekstern regnskapsfører eller revisor til bokføringen av regnskapsbilag** (q19). Også her var flere kryss var mulig. 35 [18] prosent svarer at det er for dyrt, 43 [38] prosent svarer at den som tar seg av bokføringen selv har god erfaring, 8 [31] prosent svarer at kommunikasjon er for tidkrevende eller omstendelig, 9 [4] prosent svarer annet og 5 [9] prosent svarer at de var ikke fornøyd med tidligere arbeid de hadde fått utført av regnskapsfører eller revisor.

Sammenliknet med fravalgselskapene er det særlig oppfatningene om årsakene til hvorfor regnskapsførere ikke brukes i bokføringen som avviker. De nystiftede selskapene forklarer valget i større grad med tidkrevende kommunikasjon og i mindre grad prisen.

Respondentene fra selskapene hvor autorisert regnskapsfører eller en annen ansatt i selskapet tar seg av næringsoppgaven, selvangivelsen og årsoppgjøret (se q14), ble bedt om å svare på to påstander i q15, se Tabell 14-4. 78 [78] prosent er enig i at **selskapet ikke har noen utfordringer med å utarbeide årsregnskap, selvangivelse og fylle ut næringsoppgave selv** (q15_1), men de resterende 21 [12] prosent er uenig (ingen svarer verken eller). Av de samme respondentene er 37 [38] prosent enige i at **det muligens blir noen feil når selskapet utarbeider årsregnskap og ligningspapirer, men at de er uvesentlige/ikke viktige** (q15_2), mens 16 [8] prosent er verken enig eller uenig og 47 [54] prosent er uenig i påstanden. De fleste respondentene mener med andre ord at de har få problemer med ligningspapirene og gjør få feil, selv om de ikke har revisor. Av de respondentene som svarte at selskapet selv (ved ansatt regnskapsfører eller annen ansatt) bokfører regnskapsbilag (q17) er 78 prosent er enig i

at **selskapet foretar ekstra kontroller av regnskapet før det sendes inn til myndighetene** (q18_1), mens 8 prosent er verken enig eller uenig og 13 prosent er uenig. 88 prosent av respondentene er også enige i at selskapet **er ekstra nøye med avstemmingen til årsavslutningen** når de selv bokfører regnskapsbilag, men 5 prosent er verken enig eller uenig, og bare 6 prosent er uenig (q18_2).

14.2.4 Tidsforbruk

Respondentene ble bedt om å svare om hva de tror de sparer eller taper i tid på ikke å ha revisor. Svarene er listet opp under i Tabell 14-5.

Tabell 14-5 Tidsbruk ved å ikke ha revisor

Spørsmål q26: Tror du at selskapet totalt sett sparer/taper tid på å ikke ha revisor? (taper tid betyr at selskapet bruker mer tid)

Sparer tid	*Verken eller*	*Taper tid*	*Besvart*	*Gj.snitt*	*T-verdi*
163	126	28	317	1,64	-11,67***
(51 %)	(40 %)	(9 %)	(100 %)		

Spørsmål q27/q28: Hvor mange timer tror du selskapet sparer/taper i gjennomsnitt per måned på å ikke ha revisor?

Spørsmål	*1 time*	*2 timer*	*3 timer*	*4 timer*	*5 eller flere timer*	*Besvart*
q27: sparer tid	73	54	19	6	6	158
	(46 %)	(35 %)	(12 %)	(4 %)	(4 %)	(100 %)
q28: taper tid	12	5	2	1	6	26
	(46 %)	(19 %)	(8 %)	(4 %)	(23 %)	(100 %)

Note: Tabellen viser fordelingen av respondentenes svar på spørsmålene. Tallene i parentes viser antallet som har krysset av for alternativet i kolonneoverskriften i prosent av antall respondenter som har tatt stilling til spørsmålet, og som er oppgitt i kolonnen Besvart. T-verdiene er realisert t-verdi ved test av om gjennomsnittsverdien er lik det nøytrale svaralternativet verken eller. Svaralternativene er gitt følgende poeng: Sparer tid = 1, Verken eller = 2 og Taper tid = 3. Ubesvart er satt til manglende observasjon. * (**) [***] indikerer signifikant t-verdi på 0,1 (0,05) [0,01] nivået (tosidige tester).

Respondentene ble spurt om de **tror selskapet samlet sett sparer eller taper tid på å ikke ha revisor** (q26). 51 [56] prosent tror at selskapet samlet sett sparer tid på å ikke ha revisor, mens 9 [4] prosent tror at selskapet taper tid/bruker mer tid på å ikke ha revisor. De resterende 40 [40] prosentene tror selskapet verken sparer eller taper tid. Respondentene ble så bedt om å svare på omtrent **hvor mange timer i gjennomsnitt de tror selskapet sparer eller taper per måned**, avhengig av svaret deres på q26, se Tabell 14-5. Her svarte 46 [54] prosent av de som tror at selskapet sparer tid at besparelsen er 1 time i snitt per måned (q27). Tilsvarende tror 46 [62] prosent av de som tror at selskapet bruker mer tid at selskapet i snitt bruker 1 time mer per måned (q28). Det er likevel verdt å merke seg at betydelig flere som tror at selskapet sparer tid, og i gjennomsnitt anslår de som sparer tid at besparelsen er 1,85 [1,81] timer per måned (eller 22,2 timer på årsbasis).[109] De som oppgir tapt tid anslår et tap på gjennomsnittlig 2,4 [1,77] timer per måned (eller 28,6 timer på årsbasis). I gjennomsnitt oppgir de nystiftede selskapene en besparelse på ((1,85 * 0,51 – 2,4 * 0,09)*12 =) 8,7 timer per år, hvilket er (11 – 8,7 =) 2,3 timer mindre enn fravalgselskapene (jf. kapittel 11).

[109] Beløpet fremkommer ved å multiplisere antall i hvert svaralternativ med tallet i svaralternativet, dvs. (1*73 + 2*54 + 3*19 + 4*6 + 5*6) / 158 = 1,85.

14.2.5 Interessentenes reaksjoner

Respondentene ble bedt om å vurdere ulike interessenters reaksjoner på at selskapet ikke har revisor, se Tabell 14-6. Resultatene kan enkelt oppsummeres med at kundene, leverandørene og bankene verken reagerer positivt eller negativt, mens eierne, ansatte og regnskapsføreren har reagert signifikant positivt. Hos fravalgselskapene var respondentenes oppfatning at kundene hadde reagert positivt. Ellers er vurderingen hos fravalgselskapene lik vurderingen hos de nystiftede selskapene.

Tabell 14-6 Interessentenes reaksjoner

Spørsmål q37: I hvilken grad har følgende grupper reagert positivt eller negativt på at selskapet ikke har revisor?

Spørsmål	*Veldig negativt*	*Noe negativt*	*Verken eller*	*Noe positivt*	*Veldig positivt*	*Besvart*	*Gj.snitt*	*T-verdi*
Kundene	0	1	208	0	3	212	-3,02	1,39
	(0 %)	(0 %)	(98 %)	(0 %)	(1 %)	(100 %)		
Leverandørene	0	4	201	4	3	212	3,03	1,34
	(0 %)	(2 %)	(95 %)	(2 %)	(1 %)	(100 %)		
Banken	2	21	192	3	9	227	2,99	-0,04
	(1 %)	(9 %)	(85 %)	(1 %)	(4 %)	(100 %)		
Eierne	2	5	179	19	58	263	3,47	8,67***
	(1 %)	(2 %)	(68 %)	(7 %)	(22 %)	(100 %)		
De ansatte	1	2	192	7	26	228	3,24	5,31***
	(0 %)	(1 %)	(84 %)	(3 %)	(11 %)	(100 %)		
Regnskapsføreren	1	9	184	21	29	244	3,37	5,86***
	(0 %)	(4 %)	(75 %)	(9 %)	(12 %)	(100 %)		

Note: Tabellen viser fordelingen av respondentenes svar på spørsmålene. Tallene i parentes viser antallet som har krysset av for alternativet i kolonneoverskriften i prosent av antall respondenter som har tatt stilling til spørsmålet, og som er oppgitt i kolonnen Besvart. T-verdiene er realisert t-verdi ved test av om gjennomsnittsverdien er lik det nøytrale svaralternativet verken eller. Svaralternativene er gitt følgende poeng: Helt uenig = 1, Delvis uenig = 2, Verken eller = 3, Delvis enig = 4 og Helt enig = 5. Ubesvart er satt til manglende observasjon. * (**) [***] indikerer signifikant t-verdi på 0,1 (0,05) [0,01] nivået (tosidige tester).

14.2.6 Oppfatninger om regnskapskvalitet og skatteunndragelser

Respondentene ble bedt om å vurdere tre påstander angående regnskapskvalitet og skatteunndragelser, se Tabell 14-7. 60 [62] prosent er helt eller delvis uenig i at **regnskapskvaliteten blir redusert ved å velge bort revisor** (q38_1). 24 [28] prosent sier seg verken enig eller uenig, mens 16 [10] prosent er enig.

Tabell 14-7 Oppfatninger om regnskapskvalitet og skatteunndragelser

Spørsmål q38: Hvor uenig/enig er du i følgende påstander?

Spørsmål	*Helt uenig*	*Delvis uenig*	*Verken eller*	*Delvis enig*	*Helt enig*	*Besvart*	*Gj.snitt*	*T-verdi*
q38_1 Regnskapskvaliteten blir redusert av å velge bort revisor	155 (48 %)	38 (12 %)	78 (24 %)	38 (12 %)	13 (4 %)	322 (100 %)	2,12	-12,62***
q38_2 Det er lettere å begå skatteunndragelser uten revisor	125 (39 %)	39 (12 %)	107 (33 %)	32 (10 %)	17 (5 %)	320 (100 %)	2,30	-10,02***
q38_3 I selskaper uten revisor blir det generelt unndratt mer i skatter og avgifter enn i selskaper med revisor	107 (33 %)	32 (10 %)	145 (45 %)	26 (8 %)	10 (3 %)	320 (100 %)	2,38	-9,82***

Note: Tabellen viser fordelingen av respondentenes svar på spørsmålene. Tallene i parentes viser antallet som har krysset av for alternativet i kolonneoverskriften i prosent av antall respondenter som har tatt stilling til spørsmålet, og som er oppgitt i kolonnen Besvart. T-verdiene er realisert t-verdi ved test av om gjennomsnittsverdien er lik det nøytrale svaralternativet verken eller. Svaralternativene er gitt følgende poeng: Helt uenig = 1, Delvis uenig = 2, Verken eller = 3, Delvis enig = 4 og Helt enig = 5. Ubesvart er satt til manglende observasjon. * (**) [***] indikerer signifikant t-verdi på 0,1 (0,05) [0,01] nivået (tosidige tester).

På påstanden om at **det er lettere å begå skatteunndragelser uten revisor**, var 15 [13] prosent enig, 33 [36] prosent svarte verken eller og 51 [52] prosent var uenig (q38_2 i Tabell 14-7). Påstanden om at **selskaper uten revisor generelt unndrar mer i skatter og avgifter enn selskaper med revisor** får noe svakere støtte: 11 [4] prosent er enig, 45 [44] prosent er verken enig eller uenig, mens 43 [52] prosent er uenige (q38_3). Det er følgelig noen flere som er enige i at fravalg av revisor gir bedre muligheter for skatteunndragelser enn at fravalgselskapene unndrar mer enn enn selskaper med revisor, men samtidig er det et fåtall som er enige i påstandene, henholdsvis 15 [13] prosent og 11 [4] prosent. T-testen om likt gjennomsnitt mellom q38_2 og q38_3 viser imidlertid at oppfatningene på de to påstandene ikke er signifikant forskjellige.

14.2.7 Rutiner ved lagertelling og kasse- og kontantomsetning

Respondentene fikk noen spørsmål om selskapet har varelager og kasse- og kontantomsetning og om rutiner tilknyttet disse. Resultatene er oppsummert nedenfor i Tabell 14-8. Spørsmålene ble kun stilt til respondenter som svarte ja på spørsmål om selskapet hadde varelager respektivt kasse-/kontantomsetning.

Tabell 14-8 Rutiner knyttet til varelager og kasse-/kontantomsetning

Spørsmål q32: Hvor uenig/enig er du i følgende påstand:
1) Vi tømmer alltid varelageret ved årsslutt og har derfor ingen varer på lager?

Helt uenig	*Delvis uenig*	*Verken eller*	*Delvis enig*	*Helt enig*	*Besvart*	*Gj.snitt*	*T-verdi*
53	8	6	5	1	73	1,53	-12,51***
(73 %)	(11 %)	(8 %)	(7 %)	(1 %)	(100 %)		

Spørsmål q33: Hvor ofte foretar selskapet varetelling?

Ingen varetelling foretas	*Årlig*	*Halvårlig*	*Kvartalsvis*	*Terminvis*	*Månedlig eller hyppigere*	*Besvart*
5	41	9	9	1	8	73
(7 %)	(56 %)	(12 %)	(12 %)	(1 %)	(11 %)	(100 %)

Spørsmål q36: Dersom kasse- og kontantdifferanser oppdages blir disse:

Avstemt og forklart	*Bokført mot salg/kostnad uten ytterligere vurdering*	*Ikke kontrollert eller forklart*	*Vi har ikke oppdaget slike differanser*	*Besvart*
25	2	0	10	37
(68 %)	(5 %)	(0 %)	(27 %)	(100 %)

Note: Tabellen viser fordelingen av respondentenes svar på spørsmålene. Tallene i parentes viser antallet som har krysset av for alternativet i kolonneoverskriften i prosent av antall respondenter som har tatt stilling til spørsmålet, og som er oppgitt i kolonnen Besvart. T-verdiene er realisert t-verdi ved test av om gjennomsnittsverdien er lik det nøytrale svaralternativet verken eller. Svaralternativene er gitt følgende poeng: Helt uenig = 1, Delvis uenig = 2, Verken eller = 3, Delvis enig = 4 og Helt enig = 5. Ubesvart er satt til manglende observasjon. * (**) [***] indikerer signifikant t-verdi på 0,1 (0,05) [0,01] nivået (tosidige tester).

Det var 73 personer (tilsvarende 24 prosent av respondentene) som svarte ja på spørsmålet om selskap har varelager (q31). På spørsmålet om om **selskapet alltid tømmer lageret ved årsslutt så de ikke har varer på lager** (q32_1), var 84 [84] prosent uenig, 8 [9] prosent verken enig eller uenig og 8 [7] prosent

var enig. På spørsmålet om **hvor ofte selskapet har varetelling** (q33), svarte 56 [68] prosent årlig, 24 [25] prosent halvårlig eller kvartalsvis og 12 [5] prosent terminvis, månedlig eller hyppigere. Kun 7 [1] prosent svarer at de ikke foretar varelagertelling.

Kun 37 av de nystiftede selskapene svarer at de har kasse-/kontantomsetning, hvilket utgjør 11 prosent av respondentene (q34). Av disse svarer 66 prosent at **dersom kasse og kontantdifferanser blir oppdaget,** blir de avstemt og forklart. 8 prosent svarer at differanser automatisk blir bokført mot salg/kostnad, og de resterende 26 prosent svarer at de ikke har oppdaget slike differanser (q36).

Vurdert under ett må rutinene sies å være tilfredsstillende. På den annen side er det kanskje optimistisk å tro at man vil få ærlige svar som indikerer brudd på pliktene knyttet til behandlingen av varelager og kasse-/kontantomsetningen dersom respondentene var klar over at de ikke følger reglene.

14.2.8 Respondentens kommentarer

Representantene fra fravalgselskapene fikk anledning til å gi kommentarer til undersøkelsen. Vi gjengir disse i sin helhet siden de gir et interessant innblikk i hvordan respondentene resonnerer og hva slags oppfatninger de har. Stort sett gjengis merknadene ordrett, men noen er skrevet om for å sikre anonymitet.

1. Bedriftene sparer åpenbart penger på å ikke ha revisor og kan spare noe på de lite strenge kravene knyttet til regnskapsføringen. Besparelsene er relativt enkle å kvantifisere. Jeg har selv nesten 20 års erfaring fra regnskapsarbeid og økonomisk styring og er villig til å satse en årslønn på at de svake kravene har langt større samfunnsøkonomiske kostnader enn hva som er de bedriftsøkonomiske besparelsene. Forslag: Møt opp på "introduksjonskursene" som arrangeres av Skatt øst for nystiftede selskaper. At en stor andel av de som deltar på disse kursene ikke har forutsetninger eller ønske om å forholde seg til etablerte regler for regnskap, skatt, avgift mv er ganske innlysende.
2. Besvarelsen er på bakgrunn av stiftelsen av et datterselskap med "singel purpose". Bruker ellers revisor til holdingsselskapet selvsagt. Og benytter revisor til salg, fusjon osv alt annet. / / Dere burde kanskje hatt med et spørsmål om selskapets står alene eller er del av et konsern.
3. Bruk av revisor er bortkastede penger. Unødvendig tjeneste til ekstremt høye timespriser klarer vi som driver et lite firma oss meget godt uten.
4. De som vil lure revisor eller systemet klarer det fint. Fortsett å forenkle for småbedrifter og ha heller litt flere kontroller.
5. Den største utgiftsposten og det mest unyttige er honorar til regnskapsfører. Kriminelt høye priser.
6. Denne virksomheten driver med bl.a kultur- og filmproduksjon hvor alle offentlige tilskudd over 100 000,- er underlagt revisjonsplikt. Bare i løpet av det siste året (2014) har virksomheten derfor hatt x revisjonspliktige prosjekt, og har således x oppdrag hos ekstern revisor (x større enn 2 og mindre enn 6). Virksomheten merker derfor overhodet ingen effekt av unntak av revisjonsplikten fro omsetning under 5 mill, når stort sett alt av virksomhetens omsetning allikevel er underlagt revisjonsplikt. / Det er forøvrig svært urettferdig at små tilskudd til i utgangspunktet underfinansiert prosjekt må bruke tid og penger på revisor, når andre næringer er fritatt for dette. Kulturtilskudd og derigjennom kulturøkonomien er derfor svært ineffektiv og kostbar for mottakeren, og det er lite bevissthet hos tilskuddsgiverne hva dette medfører av merarbeid og merkostnader. I møte med Skatt Øst har de påpekt at dette ikke er krav skattemyndighetene eller skattelovgivningen krever, de vil i utgangspunktet behandle alle næringsvirksomheter likt, så disse revisjonskravene er noe tilskuddsgiver stiller uten nødvendigvis hjemmel i lovverket. Man kan derfor spørre seg om det er hensiktsmessig at man bruker opptil 10% på revidering av offentlige tilskudd. Imidlertid er det tydeligvis fra offentlige tilskuddsgivere et behov for revisjon, og hvis man mener dette er påkrevd for å unngå misbruk av tilskudd er det ekstra underlig at all annen virksomhet ikke er revisjonspliktig før omsetningen er passert 5 mill. Det finnes mange andre næringer hvor muligheten til å trikse og undra skatt er betydelig større enn i kulturøkonomien. For vårvirksomheten ville det ikke utgjort noen forskjell å være underlagt revisjonsplikt, og hvis de ter slik at det vil motvirke skatteunndragelse må man jo bare innføre det. Kanskje kunne revisjonsplikt på selskapets omsetning også lette på kravet om revisjon på hvert eneste prosjekt virksomheten driver med.
7. Dersom det vert foretatt hyppige bokettersyn i selskap uten revisor trur eg rekneskap og årsavslutning vil vere av normalt god kvalitet.

8. Det ble ikke spurt om viktigheten med å ha et AS versus andre selskapstyper. Jeg er seriegründer og har her valgt å svare for det siste selskapet jeg etablerte (med 3 andre). Å etablere et AS fra starten er veldig viktig for deltakernes motivasjon, og man får ikke samme effekt av andre organisasjonsformer. Jeg ville etablert svært få AS med kapitalkrav på 100 000 eller revisjonsplikt.
9. Det er ikke lønnsomt å drive " ulovlig" i Norge i dag. Vi er i etablererfasen - skattesystemet og etableresystemet fungerer godt og motiverer til utvikling og satsning. Det er også slik at et redusert krav til revisor og aksjekapital gjør det lettere å komme i gang med bedriften. / En god regnskapsfører er viktig og nesten en forutsetning for å følge opp et nyetablerer. Revisjonen har lite å bidra med i oppstartsfasen. Når en kommer opp i driftsfasen - får opp omsetning(forhåpentligvis) og kan disponere et overskudd ser jeg ikke bort fra at vi vil velge å ha en revisor.
10. Det er svært provoserende at Skatteetatens eneste forslag til løsninger knyttet til regnskap er å bruke regnskapsfører og revisor. Opplevelsen er at etaten på den måten fristiller seg fra å møte nyetablerere med råd og veiledning. Møte med Skatteetaten i forsøk på å få svar på spørsmål er bortimot umulig å få til. De skjuler seg bak generelle telefonnummer, e-poster og saksnummer. Eller de henviser til å bruke regnskapsfører. Er de ikke offentlige tjenestepersoner med plikt til å samarbeide med dem som betaler lønnen deres? De virker ikke å ha noe forhold til kostnaden det er for en nyetablert og liten bedrift å bruke regnskapsfører og revisor.
11. Dette er et holdingselskap uten daglig aktivitet. Vi har derfor hverken kunder eller leverandører andre enn bank og regnskapsfører.
12. Dette er et selskap med foreløpig veldig beskjeden omsetning. Etter hvert som man vokser vil det kunne bli aktuelt med revisor.
13. Dette er et selskap som gjerne kunne vært enkeltmannsforetak. Styremedlemmene er barn/samboer. Et av styremedlemmene (barn) har høyere revisoreksamen fra NHH. Regnskapet blir sjekket nøye og daglig leder har embetseksamen - kvaliteten er følgelig minst like god som om vi hadde revisor. Ved stiftelse forlangte dog Brønnøysund en erklæring fra en ekstern revisor om at vi kunne avstå revisor i dette AS et. (Noe jeg dog mener var fei fra Brønnøysund - kostet meg dog kun kr, 2 000 - en unødvendig erklæring)
14. Dette er ikke helt relevante spørsmål i forhold til etableringen av selskap hos en prosjektmegler! Sammenhengen blir ikke riktig fordi et prosjektselskap som regel skifter både revisor, regnskapsfører og aktivitet ganske fort avhengig av hva eierne bestemmer i etterkant av etableringen.
15. Driver på foliobasis. Har kun kundefordringer og kontanter som aktiva i balansen. Mener reformen som sådan er OK fordi den skjerper konkurransen mellom revisjonsselskapene, men mener at selskaper som trenger kreditt fra bank/og eller underleverandører sterkt bør vurdere å engasjere revisor selv om det ikke kreves,
16. Er du seriøs driver av en bedrift bruker du revisor av hensyn til egen sikkerhet rundt skatt/regler og økonomisk rådgivning generelt. Noe som en regnskapsfører ikke er utdannet til.
17. Er veldig fornøyd med vår regnskapsfører.
18. Flere spørsmål manglet alternativer som passet min situasjon.
19. For et lite selskap med under 200.000 I omsetning ville revisjonsomkostningene blitt for høye I forhold til de generelle driftskostnadene.
20. For mindre selskap uten kontantomsetning er det så si null effekt av revisor på evt. skatteunndragelse da alle transaksjoner skjer over bank og regnskapsførere må føre alle inntekter og kostnader for å avstemme regnskapet. Der det er kontantsalg kan det være annerledes, men det gjelder også med bruk av revisor da kontrollmulighetene er mindre. Revisor er helt unødvendig for svært små tjeneste ytende selskap.
21. For små bedrifter er det tilstrekkelig med enten en Autorisert Regnskapsfører eller Revisor dersom regnskapet føres av en ikke tilstrekkelig kvalifisert person i selskapet. Jeg mener det er viktigere at små bedrifter har en Autorisert Regnskapsfører enn at det har revisor, og at forbedringsarbeid bør fokusere på dette. Dagens grense på 5 mill NOK der en må ha revisor bør økes til 10 mill NOK.
22. For små selskaper har revisor liten betydning. Balansen er oftest oversiktlig og det er liten mulighet for feil.
23. Fører regnskapet selv i hovedsak fordi jeg vil ha full kontroll, og fordi det også er lærerikt for meg selv om jeg har studert økonomi i 5 år. Bruker mye unødvendig til på å få alt til å gå opp, men tar ikke ut lønn, så tiden min er gratis og det er lærerikt. Har valgt bort revisor i hovedsak pga. kostnad og ev. ekstra arbeid, og selvfølgelig etter avsjekk med vår bankforbindelse.
24. Har et nytt selskap og et "eldre". Det eldre selskapet er større og har revisor og jeg er fornøyd med samarbeidet og mener det er et kvalitativt element, i tillegg har jeg tidvis behov for å diskutere saker med revisor, så der ville jeg ikke valgt det bort, selv om jeg kunne. (Oms cirka 20 mill+ i 2014) / Kostnaden er imidlertid høy, når man skal starte opp på nytt og jeg er glad for muligheten å starte uten. / At kvaliteten blir forringet er mer opp til meg selv og regnskapsfører.
25. Hovedgrunnen tall gravlagt av revisor for vår del har vært omsetning under 5 millioner. Vi startet driften av selskapet ved begynnelsen av siste kvartal. For inneværende regnskapsår vil vi igjen måtte engasjere revisor da omsetning gjør at vårt regnskap vil være revisorpliktig

26. Interessante spørsmål, men i ft mitt selskap faller de litt unna sakens kjerne. Jeg stiftet selskapet for å kunne arbeide selvstendig - og hjemmefra, pga …. For meg var det også interessante og lærerikt å kunne gjøre alt selv. Gjennom nettbaserte løsninger ved stiftelse (Brønnøysundregistrene) og innrapportering (Skattemyndighetene) er selve etableringen enkel. Fakturering og bokføring skjer også ved hjelp av nettbaserte løsninger - som fungerer. Og som er rimelige i bruk.
27. Jeg benytter en meget dyktig regnskapsfører, og sånn sett har det aldri vært et tema å vurdere en revisor. I tillegg omsetter virksomheten for små beløp nå, så jeg er helt sikker på at revisjon hadde kostet mer enn det smaker.
28. Jeg ble tvunget til å tenke på muligheten for skatteundragelser med de svaralternativene som var gitt. Jeg har ikke noe forhold til det; hadde ikke tenkt på det da revisor ble valgt bort. Med 1 ansatt og et oversiktlig regnskap er det ikke behov for revisjon.
29. Jeg er autorisert regnskapsfører og har eget regnskapsfirma. / De fleste og største tabben/feilene gjøres av selskaper som fører sine egne regnskap, og leverer inn selvangivelse, uten å ha den nødvendige kompetanse
30. Jeg forstår at dere henvender dere til meg basert på ett selskap jeg har forbindelse med. For meg er det ukjent hvilket , da jeg er involvert i en rekke selskaper. Jeg har således svart ut fra et par eiendomsselskaper jeg deltar i som eier.
31. Jeg har ikke kunnskap om revisors påvirkning på skatteunndragelser.
32. Jeg har veldig dårlig forutsetning på å svare på de siste spørsmålene i undersøkelsen. Da jeg ikke har nok kunnskap om emne
33. Jeg mener at valget om bortfall av revisor burde vært gjort på en annen måte en i dag. Dette fordi et nystartet firma som regel er i en fase der revisor har en viktig rolle for å skape god regnskapsskikk og ikke minst kompetanseutveksling innen bilagsføring, skatt/avgiftsberegningen og trygghet om at tallene stemmer. / Da en revisor stort sett koster rundt 15-20.-000 i året for små og mellomstore selskaper så burde det vært krav til at aksjekapitalen skulle være 50.000, der 20.000 er avsatt til å dekke revisorkostnadene i første driftsår. Deretter skulle selskapene hatt mulighet til å fratre revisjonsplikten dersom de føler at de har kontroll på sakene, eller ved at revisor "godkjenner" dem som frittstående uten revisor.
34. Jeg skal ha revisor men han var på ferie ved registreringen
35. Kunne vel også vært relatert til størrelsen - ansatte/omsetning- selv om man er innenfor grenseverdiene for revisjonsplikt?
36. Likte ikke spørsmålsformuleringene, mange tvetydige spørsmål og spørsmål der det var lagt opp til at man måtte gjette vilt på nasjonale tendenser (savnet "Vet ikke"-alternativet flere steder). Ikke alle spørsmålene føltes like relevante for oss.
37. Med mer moderne regnskapssystemer og bedre oversikter tror jeg revisorrollen har minket. Jeg tror også de som fører regnskapet i stor grad selv gjør dette pinlig nøyaktig for å unngå å havne i problemer med skattemyndigheter mv.
38. Ok Undersøkelse for å forstå behov for revisor. Hva angår "svart omsetning/aktivitet" så er dette et fundamentalt samfunnsproblem som på ingen måte fanges opp av regnskapsfører /revisor. Hvis svarene fra undersøkelse skal forsøke å påvirke politikere til å tro at revisor løser utfordringer med skjult økonomi så er man på villspor. For å skape tillit til kunder og leverandører er selvsagt et firma med revisor mye bedre posisjonert enn de uten.
39. X har ingen virksomhet bortsett fra å eie aksjer i andre selskaper. Regnskapet er derfor meget enkelt. Selskapet har heller ingen ansatte. Gir selskapet som driver virksomhet med ansatte personer er det imidlertid en trygghet for kreditorer at selskapet har revisor. Dog burde revisorkostnadene for mindre firmaer kunne redusere vesentlig
40. Regnskapsfører er autorisert revisor, selv om årsregnskapet ikke revideres er vi pålagt revisjon av enkelte prosjekter.
41. Regnskapsfører fungerer som rådgiver, retningsgiver og revisor ettersom selskapet er lite/har få transaksjoner og lite spillerom med kun eier som er i jobb. Imidlertid kostbar tidsbruk hos regnskapsfører, mer regler enn det som kan virke relevant i lite , eierdrevet AS. Få fradragsmuligheter, selv på reelle utgifter til drift, pga regel om at eier ikke beregnes som vanlig ansatt.
42. Revisor er helt unødvendig for mindre firmaer med begrenset omsetning og forholdsvis enkelt regnskap. Å kreve revisjon er kun i revisorene interesse, ikke samfunnets eller små og mellomstore bedriftenes.
43. Revisor er kun heft for alle som driver normalt. Hovedproblemet i andre selskaper jeg er involvert i er revisors holdninger. De skjønner ikke helt at vi har bedt de om hjelp til revisjon, ikke skape masse problemer og dårlig stemning. Noen ganger skulle man tro de var offentlig ansatte (litt flåsete sagt, men dere skjønner hva jeg mener...). En kostnad som ofte er høy og helt unødvendig
44. Selskapet driver akkurat det samme, med eller uten AS. I vår bransje taksering av all fast eiendom, har vi verken kasse eller kontantsalg, så revisor rolle har ingen betydning i selskapets drift.

45. Selskapet er etablert etter at jeg ble pensjonist, og etter at jeg fikk henvendelser fra tidligere bekjente i bransjen etter at jeg sluttet hos tidligere arbeidsgiver og ble pensjonist. / / Videre følte jeg det var riktig å bistå med mine erfaringer og kunnskaper, spesielt innen prosjektering og drift av byggeplasser
46. Selskapet hadde i 2 driftsår mnok 11 i overskudd så det har nå pliktig revisor
47. Selskapet vårt er nystartet og med meget begrenset inntekter og kostnader. Ambisjonsnivået det samme. Vi har hverken gjeld eller fordringer. Jeg antar at selskapet er atypisk og lite representativ for AS i Norge. / / Lykke til med forskningen.
48. Siden dette er er lite selskap uten varemerker eller salg av produkter, er revisor og regnskapsfører unødvendig og dyrt. Jeg tror dette er tilfellet for et stort antall av "30000 kroner selskaper", de er som regel enkeltperson virksomheter hvor eieren har full kontroll og oversikt.
49. Siden mitt firma bare er aktivt i perioder og aldri har en omsetning på over kr. 200.000 per år, ville en revisor bare vært fordyrende og helt unødvendig.
50. Siden selskapets omsetning er under kravene om å ha revisor har vi heller ikke revisor. / Er ikke det helt ok?
51. Siden vi lever av å kontrollere noe som allerede er kontrollert av revisorer, så må jeg vel si at om revisor alltid hadde utført oppgavene sine så hadde ikke vi hatt en levedyktig bedrift.
52. Generelt tror jeg det fuskes mere når det ikke er revisor. Jeg har egen autorisert regnskapsfører og han oppdager eventuelle avvik.
53. Spørsmålene passer til dels dårlig for en enkel virksomhet som driver byggeledelse for offentlige kunder. Regnskapet er så enkelt at det finnes ingen god begrunnelse for å engasjere en revisor. Hadde As med kapital kr. 100.000,- og drev byggeledelse men også bygging av litt hytter og hus. Revisor skjønte åpenbart ikke hva jeg drev med i hele tatt mht innestående arbeider ved årsskiftet. Han var en dust etter mitt syn og en dårlig opplevelse som ble kostbar.
54. Undersøkelsen er for låst med sine svaralternativ. F.eks. så kan jeg jo både drive produksjon av noen produkter OG videreselge andre produkter. Det var jo ikke mulig i alternativene her. / Det er også tydelig at undersøkelsen er laget av og for revisorer. Det er lite slingringsmonn i den.
55. Undertegnede har gått ut av selskapet som følge av ulovlig utbetaling av utbytte, til nærstående av deleier og utstrakt føring av private kostnader av øvrige deleiere, da signering for årsregnskapet ikke kunne forsvares og som mindretallsaksjonær ble det løsningen.
56. Usikker på noen spørsmål angående dette med revisor. Jeg driver ett lite as for meg selv med innleid kraft ved behov, omsetter ikke så veldig mye og har egentlig aldri satt meg særlig inn i dette med revisjon da jeg ikke har hatt behov for det. / Det jeg kan si er at det var lettere å få kreditt på varehusene jeg handler på da jeg drev enk men har fått en noe tryggere hverdag da jeg startet as. Det var vesentlig for meg at innskuddet var så lavt som 30 Tusen, men vil nok etterhvert sette inn mer ift bedre likviditet der jeg handler. / Håper dette er til hjelp.
57. Veit om mange nye små AS som kan utvikla seg til gode, større selskap. Trur største trusselen når det gjeld skattesnusk er utenlandsregistrerte AS samt dei som ikkje er registrerte, men berre svarte..
58. Verken kunder eller leverandører har spurt oss om vi har revisor. Når det gjelder hvor mye vi sparer på ikke å ha revisor, så vet vi ikke det eksakt. Vi har svært liten avanse på våre produkter, og alle kostnader må holdes på et minimumsnivå. Kostnader til revisor ville bety et betydelig utgift for oss, spesielt de første årene. Omsetning viser vekst og er relativt høy, men marginene er svært små.
59. Vi er fremdeles et svært lite selskap som åpnet vår webportal sommeren i år. Vi har som intensjon å bli mer profesjonelle på regnskapssiden i løpet av høsten, da omsetningen sakte øker. Da antar vi at vi kommer til å ha en del utgifter som følge av manglende kunnskap fra starten av, men vi har ikke hatt mulighet til å ansette regnskapsfører før nå, da alle våre midler puttet inn i bedriften har gått til å bygge selve kjernevirksomheten.
60. Vi er glade for å slippe revisorkostnaden. Vi vet at våre innleide regnskapsførere gjør jobben.
61. Vi har formelt sett opplevd økt tillit fra enkelte leverandører ved overgang fra NUF til AS. / Med det mener jeg at vi ikke lenger opplever at vårt org nr virker ekskluderende for opprettelse av feks avtaler for fakturakunder, små kreditter e.l. slik vi opplevde noen ganger som NUF. Enkelte selskaper hadde tydeligvis en policy om å unngå NUF som debitor.
62. Vi har fra 1/1-2014 på nytt engasjert revisor, da vi har passert grensen for omsetning og antall ansatte, slik at må revideres.
63. Vi har grunnet omsetningsvekst nå valgt revisor. Vi leide inn en revisor til å ta likningspapirene før dette.
64. Vi har program til føring av bilag m.m. som igjen blir godkjent av godkjent rekneskapsførar som også er revisor.
65. Vi ser ikke behovet for revisor når vi har ekstern regnskapsfører med god oppfølging.
66. Å fravelge revisor for et lite selskap grunner seg fremst i kostnadsbesparelser. / Det å unndra skatt er et spørsmål om ærlighet/uærlighet og har ikke noe med revisor eller ikke å gjøre, den uærlige finner uansett veier.

14.3 Registerbaserte analyser av nystiftede selskaper

I siste del av dette kapitlet analyseres sammenhengene mellom nystiftede aksjeselskapers bruken av regnskapsfører og/eller revisor og oppgavekvaliteten målt ved kontrollutslag på kontrollområdene SKD-5002-K-Materiell oppgavekvalitet og SKD-5003-K-Manglende skjema. Variablene vi bruker er SKD0203 og SKD0203s. SKD0203 er en indikatorvariabel som er 1 for selskaper hvor det har vært minst et utslag på kontrollpunktene og SKD0203s er antall utslag på kontrollpunktene. Variablene er definert i kapittel 9.2 og vi viser til kapittel 9.2 for ytterligere forklaringer på hva variablene fanger opp.

Strukturen nedenfor er som følger: Først sammenlikner vi kontrollutslagene for nystiftede AS med kontrollutslag hos andre AS. Dernest ser vi på de nystiftede selskapenes bruk av revisor og regnskapsfører. Til slutt analyserer vi sammenhengen mellom kontrollutslagene og de nystiftede selskapenes bruk av revisor og/eller regnskapsfører.

14.3.1 Kontrollutslag hos nystiftede aksjeselskaper relativt til etablerte aksjeselskaper

For å undersøke hvilken betydning endringene i revisjonsplikten og kapitalkravene i aksjeloven har hatt for selskapenes pliktige rapportering til Skatteetaten, bruker vi som nevnt utslag på de automatiske kontrollene som Skatteetaten gjennomfører for alle selskaper som leverer selvangivelsen med vedlegg elektronisk.

Som påpekt i kapittel 9: Jo flere skjemaer som må leveres inn, jo bedre blir mulighetene for å gjøre feil og dermed få kontrollutslag. Antall skjemaer som må innleveres er rimeligvis positivt korrelert med selskapenes størrelse, hvilket innebærer at sannsynligheten for kontrollutslag øker med størrelsen på selskapene. Tabell 14-9 illustrerer dette med all tydelig.[110] I kolonnen til høyre, som viser andel selskaper med kontrollutslag blant de største selskapene (dvs. selskaper som verken er nystiftede eller identifisert som fravalgskandidater, dvs. selskaper som alle har revisor fordi de overskrider terskelverdiene) er det kontrollutslag hos 11,25 prosent av selskapene i gjennomsnitt i årene 2009-2013. I den samme perioden er andelen 6,21 prosent hos selskaper som har foretatt fravalg, 5,79 prosent hos fravalgskandidater som har valgt å beholde revisor og 5,44 prosent hos de nystiftede ASene. Ser vi på andelen med feil hos de nystiftede ASene, er det ingenting som tyder på at endringene i aksjelovene som trådte i kraft 1.1.2012 skal ha ført til dårligere oppgavekvalitet (fra 2010 til 2011 økte andelen fra 5,1 prosent til 5,4 prosent, men andelen i 2011 er lavere enn andelen i 2009, hvor den var 6,3 prosent).

Tabell 14-9: Utslag på kontroller av formell og materiell oppgavekvalitet

	2: Alle AS		*3: Fravalgskandidater i 2011 eller 2012 som har beholdt revisor*		*4: Nystiftet AS*		*5: Selskaper med fravalg foretatt i 2011, 2012 el 2013*		*6: Ikke nystiftet eller fravalgskandidat*	
1: År	*N*	*%*	*N*	*%*	*N*	*%*	*N*	*%*	*N*	*%*
2009	212 870	9,37	33 032	6,59	12 052	6,31	49 773	5,55	118 013	12,06
2010	218 991	8,99	35 283	6,23	14 068	5,10	53 378	5,43	116 262	11,93
2011	223 974	9,01	38 297	5,77	16 711	5,40	57 814	6,81	111 152	11,81
2012	237 213	8,34	42 945	5,49	27 032	5,35	59 796	6,78	107 440	11,10
2013	261 921	7,68	42 994	5,16	25 738	5,34	60 501	6,31	132 688	9,66
Totalt	1 154 969	8,63	192 551	5,79	95 601	5,44	281 262	6,21	585 555	11,25

[110] Når vi sammenlikner antall observasjoner mottatt fra Skatteetaten med bestanden av AS og nystiftede AS ifølge Brønnøysundregistrene, er det et avvik i antall selskaper per år. Årsaken til avviket er ukjent. Vi har lagt til grunn at Skatteetatens registre er korrekte. Uansett er det ingen grunn til å tro at Skatteetaten blander sammen opplysninger om f.eks. kontrollutslag for bedrift x med kontrollutslag for bedrift y og liknende. Hvorvidt det er et lite avvik i antall observasjoner per år har ingen betydning for generaliserbarheten av resultatene.

Note: Kolonnene % viser prosentandelen av selskaper i kategorien angitt i kolonneoverskriften som har utslag på kontrollområdene SKD-5002-K-Materiell oppgavekvalitet og SKD-5002-K-Manglende skjema i år t. Variabelen som brukes for å måle utslag er SKD0203, se definisjon i teksten og i kapittel 9. Kolonne 2 gjelder alle AS. Kolonne 3 viser antall selskaper (N) og andelen av selskapene som har fått kontrollutslag (%) for fravalgskandidater i 2011 eller 2012 som ikke har foretatt fravalg innen 31.12.2013. Fravalgskandidatene i 2011 og 2012 er definert i Tabell 2-9. Vi mangler data som gjør at vi kan definere fravalgskandidater i 2013 på samme måte som i Tabell 2-9 med mindre de har foretatt fravalg. Vi har lagt til grunn at selskapene som var fravalgskandidater i 2011 eller 2012 også er det i 2013. Kolonne 4 gjelder nystiftede aksjeselskaper, kolonne 5 gjelder aksjeselskaper som har foretatt fravalg mellom 1.5.2011 og 31.12.2013, og kolonne 6 gjelder aksjeselskaper ikke er inkludert i kolonnene 3, 4 og 5.

Siden det er store variasjoner mellom selskapenes potensiale for utslag på kontrollene, gir det liten mening å sammenlikne kontrollutslagene for de nystiftede med kontrollutslagene hos etablerte selskaper. Resten av analysen gjørs derfor på de nystiftede selskapene. Problemene med å sammenlikne selskaper med ulikt potensial for utslag på kontrollpunktene blir ikke borte, men det er grunn til å tro at det blir noe redusert. Årsaken er at en stor andel av nystiftede selskaper vil bruke tid på å bli like store og få likt potensiale for kontrollutslag som ikke-nystiftede selskaper.

14.3.2 Nystiftede selskapers bruk av revisor og regnskapsfører

Fram til 1.5.2011 var revisjon pålagt, og selskapenes valg var (noe forenklet) om de skulle bruke ekstern regnskapsfører eller ikke. Etter 1.5.2011 har selskapene flere valgmuligheter: Verken regnskapsfører eller revisor, enten regnskapsfører eller revisor, eller begge deler. Hvordan selskapene har valgt, fremgår av Tabell 14-10. Panel A gjelder revisor, panel B gjelder regnskapsfører, panel C gjelder regnskapsfører og revisor og panel D viser de ulike kombinasjonene som er mulig hva gjelder bruk av regnskapsfører og revisor. Hvorvidt selskapene har eller har hatt revisor, vurderes ut fra uttrekksdatoene for dataene som enten er 31. august 2014 eller 28. januar 2015.[111] I hvert panel vises antall nystiftede selskaper i år t som aldri har hatt revisor/regnskapsfører, som har revisor/regnskapsfører per uttrekksdato og som har hatt revisor/regnskapsfører i perioden fra selskapet ble stiftet til uttrekket ble foretatt.

Vi skiller mellom selskaper som har hatt revisor/regnskapsfører og de som har eller som aldri har hatt revisor og/eller regnskapsfører. Grunnen til at dette skille er relevant er at de som har hatt regnskapsfører/revisor kan skille seg ut fra de to andre kategoriene: De har prøvd med regnskapsfører/revisor, men funnet at de heller vil klare seg alene. Sammenliknet med selskaper som aldri har hatt revisor/regnskapsfører, er det rimelig at disse er mer bevisst på at det må være orden i regnskapene/ligningsoppgavene. Sannsynligvis har de også bedre kunnskap om kravene fordi de kan ha observert hva regnskapsfører/revisor har gjort. Med tanke på kvaliteten på ligningsoppgavene, er det følgelig grunn til å tro at de som har hatt revisor/regnskapsfører vil ha bedre kvalitet enn de som aldri har hatt regnskapsfører/revisor. Vi vet imidlertid ikke når «har hatt-selskapene» hadde revisor/regnskapsfører (unntatt på stiftelsestidspunktet og på datoen for uttrekk av dataene). Det er også mulig at «har hatt-selskapene» kan ha hatt hjelp med ligningsoppgavene i stiftelsesåret. Det gjør at det er mer usikkert om det er kvalitetsforskjeller mellom de som har hatt revisor/regnskapsfører og de som har revisor/regnskapsfører.

[111] Det ble besluttet å inkludere 2009 og 2010 i analysene i januar 2015. Dataene for 2009 og 2010 har derfor en senere uttrekksdato enn dataene for 2011, 2012 og 2013.

Tabell 14-10: Nystiftede selskapers bruk av revisor og regnskapsfører

Panel A: Bruk av revisor

År	*Totalt*	*Aldri hatt*	*Har*	*Fravalgt*	*Fravalgt%*	*EtabUtenRev%*	*SumUtenRev%*	*Har%*
2009	12 052	0	5 767	6 285	52,2	0,0	52,2	47,9
2010	14 068	0	7 119	6 949	49,4	0,0	49,4	50,6
2011	16 711	3 908	8 288	4 515	27,0	23,4	50,4	49,6
2012	27 032	16 993	8 602	1 437	5,3	62,9	68,2	31,8
2013	25 738	17 455	7 783	500	1,9	67,8	69,8	30,2
Total	95 601	38 356	37 559	19 686	20,6	40,1	60,7	39,3

Panel B: Bruk av regnskapsfører

År	*Totalt*	*Aldri hatt*	*Har*	*Har Hatt*	*Sluttet%*	*EtabUtenRf%*	*SumUtenRf%*	*HarRf%*
2009	12 052	3 625	5 813	2 614	21,7	30,1	51,8	48,2
2010	14 068	4 226	7 390	2 452	17,4	30,0	47,5	52,5
2011	16 711	5 228	9 798	1 685	10,1	31,3	41,4	58,6
2012	27 032	8 098	17 230	1 704	6,3	30,0	36,3	63,7
2013	25 738	8 953	16 265	520	2,0	34,8	36,8	63,2
Total	95 601	30 130	56 496	8 975	9,4	31,5	40,9	59,1

Panel C: Bruk av både revisor og regnskapsfører

År	*Totalt*	*AldriR&R*	*HarR&R*	*HarHattR&R*	*AldriR&R%*	*HarR&R%*	*HarHattR&R%*
2009	12 052	0	3 320	2 209	0,00	27,55	18,33
2010	14 068	0	4 158	2 042	0,00	29,56	14,52
2011	16 711	762	4 700	907	4,56	28,13	5,43
2012	27 032	3 923	4 804	290	14,51	17,77	1,07
2013	25 738	5 009	4 041	58	19,46	15,70	0,23
Totalt	95 601	9 694	21 023	5 506	10,14	21,99	5,76

Panel D: Bruk av revisor og/eller regnskapsfører eller ingen av delene

	Panel D1: Antall				*Panel D2: I % av antall nystiftede*			
	Aldri Rf	*Har Rf*	*Har hatt Rf*	*Totalt*	*Aldri Rf*	*Har Rf*	*Har hatt Rf*	*Totalt*
2009								
Aldri Rev	0	0	0	0	0,0	0,0	0,0	0,0
Har Rev	2 042	3 320	405	5 767	16,9	27,5	3,4	47,9
Har hatt Rev	1 583	2 493	2 209	6 285	13,1	20,7	18,3	52,1
Totalt	3 625	5 813	2 614	12 052	30,1	48,2	21,7	100,0
2010								
Aldri Rev	0	0	0	0	0,0	0,0	0,0	0,0
Har Rev	2 551	4 158	410	7 119	18,1	29,6	2,9	50,6
Har hatt Rev	1 675	3 232	2 042	6 949	11,9	23,0	14,5	49,4
Totalt	4 226	7 390	2 452	14 068	30,0	52,5	17,4	100,0
2011								
Aldri Rev	762	2 703	443	3 908	4,6	16,2	2,7	23,4
Har Rev	3 253	4 700	335	8 288	19,5	28,1	2,0	49,6
Har hatt Rev	1 213	2 395	907	4 515	77,3	14,3	5,4	27,0
Totalt	5 228	9 798	1 685	16 711	31,3	58,6	10,1	100,0
2012								
Aldri Rev	3 923	11 855	1 215	16 993	14,5	43,9	4,5	62,9
Har Rev	3 599	4 804	199	8 602	13,3	17,8	0,7	31,8
Har hatt Rev	576	571	290	1 437	2,1	2,1	1,1	5,3
Totalt	8 098	17 230	1 704	27 032	30,0	63,7	6,3	100,0
2013								
Aldri Rev	5 009	12 036	410	17 455	19,5	46,8	1,6	67,8
Har Rev	3 690	4 041	52	7 783	14,3	15,7	0,2	30,2
Har hatt Rev	254	188	58	500	1,0	0,7	0,2	1,9
Totalt	8 953	16 265	520	25 738	34,8	63,2	2,0	100,0

Note: Panel A viser antall nystiftede aksjeselskaper i år t og hvorvidt de ble etablert uten revisor (Aldri hatt), har revisor per uttrekksdato (Har) eller har foretatt fravalg av revisor per uttrekksdato (Fravalgt). Fravalgt% viser antall nystiftede selskaper i år t som har foretatt fravalg i prosent av antall nystiftede i alt innen 31.12.2013 (Totalt).

EtabUtenRev% viser prosentandelen av de nystiftede i år t som ble etablert uten revisor. SumUtenRev% viser prosentandelen av de nystiftede i år t som aldri har hatt revisor eller som har foretatt fravalg innen 31.12.2013. Systemet i panel B er tilsvarende, men nå er det bruken av regnskapsførere som vises. Panel C viser antall selskaper stiftet i år t som aldri har hatt verken revisor eller regnskapsfører (AldriR&R), som har regnskapsfører og revisor per uttrekksdato (HarR&R) og som har hatt regnskapsfører og revisor per uttrekksdato (HarHattR&R). Kolonnene AldriR&R%, HarR&R% og HarHattR&R% viser henholdsvis antallet i AldriR&R, HarR&R og HarHattR&R i prosent av antall nystiftede selskaper i år t i alt. Panel D vises alle kombinasjoner av bruk av regnskapsfører (aldri, har og har hatt) og revisor (aldri, har og har hatt). Panel D1 viser antallet selskaper stiftet i år t og panel D2 vises antallet i prosent av antall nystiftede selskaper i år t. Uttrekksdato er 31. august 2014 for nystiftede selskaper i 2011-2013 og 28. januar 2015 for selskaper stiftet i 2009-2010.

Noen observasjoner og refleksjoner basert på Tabell 14-10: I 2012 og 2013 ble 2 av 3 nyetablerte selskaper etablert uten revisor (panel A). Når vi tar i betraktning selskapene som etableres med revisor og som senere foretar fravalg, er andelen nystiftede selskaper uten revisor nær 70 prosent. Blant de nystiftede selskapene som ble stiftet i 2009 og 2010 har rundt 50 prosent foretatt fravalg. Det er liten grunn til å tro at andelen som velger bort revisor blant selskapene som ble stiftet i 2009 og 2010 vil øke mye i årene som kommer. Årsaken er kombinasjonen av at selskapene har hatt muligheten til å velge bort revisor i tre/fire år uten å ha gjort det, og at behovet for revisor øker med størrelsen på selskapet og selskaper pleier å vokse over tid.

Andelen som er etablert uten regnskapsfører har vært stabil rundt 30 prosent fram til 2013, men økte til 35 prosent i 2013 (panel B). Rundt 63 prosent av selskapene har regnskapsfører og andelen som bruker regnskapsfører gjorde et hopp i 2011, hvilket er naturlig. Blant fravalgselskapene vi analyserer i kapittel 4, bruker 79 prosent regnskapsfører til å fylle ut næringsoppgaven og 70 prosent lot regnskapsfører føre regnskapet i 2010. Videre, fra 2010 til 2011 økte andelen som brukte regnskapsfører med 8 prosentpoeng (se Tabell 4-2). Andelen som aldri har hatt verken regnskapsfører eller revisor har økt fra 0 prosent før 1.5.2011 til 19 prosent i 2012 (panel C). Andelen som både bruker regnskapsfører og revisor blant nystiftede har avtatt og er nede i 16 prosent i 2013.

Det ble stiftet 25 738 selskaper i 2013 og av disse har 17 045 (67,8 prosent) aldri hatt revisor (panel D). Blant de som aldri har hatt revisor, har 5 009 heller ikke hatt regnskapsfører. Det er grunn til å tro at kvaliteten på den pliktige rapporteringen er dårligst for denne gruppen, dvs. selskapene som verken har erfaring med regnskapsfører eller revisor. Analysene nedenfor vil vise om antakelsen stemmer.

14.3.3 Endring i revisjonsplikten med uendrede kapitalkrav

Revisjonsplikten trådte i kraft 1.5.2011 og aksjeloven ble endret med virkning fra 1.1.2012. Dette gir oss en periode på åtte måneder hvor eneste endring er revisjonsplikten. Vi kan derfor undersøke sammenhengen mellom oppgavekvaliteten og revisjonsplikten ved å teste om selskaper etablert i perioden 1.5. – 31.12.2011 har samme oppgavekvalitet som selskapene etablert i samme periode året før. Vi estimerer følgende likning:

(1) $\text{SKD0203s} = \beta_0 + \beta_1 \text{Etter1.5.20yy} + \varepsilon, \qquad \text{yy} = 10, 11, 12 \text{ eller } 13$

SKD0203s er antall kontrollutslag selskapet har i et bestemt år, jf. definisjonen i kapittel 9.2. Variablene Etter1.5.20yy = 1 hvis selskapet er etablert mellom 1.5. – 31.12.20yy og 0 ellers, yy = 10, 11, 12 eller 13. Dersom revisjonsfritaket har betydning for kvaliteten, hvilket er rimelig siden revisorene har en særskilt kompetanse på ligningsoppgaver, forventer vi at β_1 skal være signifikant positiv når utvalgsperioden er 2010 og 2011. Årsaken er det ble etablert 3 908 selskaper i 2011 som ikke har revisor, jf. panel A i Tabell 14-10. Disse vil sannsynligvis ha flere feil enn selskaper som ble etablert på samme

tid året før, siden de som ble etablert i perioden 1.5. – 31.12.2010 hadde revisor. For å kunne se om resultatene fra årene 2010 og 2011 er et unntak, eller om de også inntrer i andre år, estimerer vi likning 1 også på data fra alle par av etterfølgende år i perioden 2009-2013. Resultatene er vist Tabell 14-11.

Tabell 14-11: Regresjonsresultater for test av om selskaper stiftet mellom 1. mai og 31. desember i år t har samme kvalitet som selskapene stiftet i år t-1 (dvs. året før)

Kolonne:	*(1)*	*(2)*	*(3)*	*(4)*
Etter1.5.2010	-0,015***			
	(-3,45)			
Etter1.5.2011		0,012***		
		(2,97)		
Etter1.5.2012			-0,008**	
			(-2,44)	
Etter1.5.2013				0,002
				(0,62)
Konstant	0,070***	0,055***	0,067***	0,059***
	(22,66)	(19,12)	(26,13)	(29,66)
Antall observasjoner	16879	20016	27375	32532
Adjusted R^2	0,001	0,000	0,000	-0,000

Note: Tabellen viser regresjonsresultatene som fremkommer når likning 1 estimeres på selskaper stiftet mellom 1. mai og 31. desember. Avhengig variabel er SKD0203s, som er antall kontrollutslag (se definisjon i kapittel 9.2). Etter1.5.20yy = 1 hvis selskapet er stiftet mellom 1.5. – 31.12.20yy og 0 ellers, yy = 10, 11, 12 eller 13. T-verdier oppgis i parentes. Datagrunnlaget består av selskaper etablert mellom 1.5. – 31.12. i år t-1 og t. I kolonne 1 er t-1 og t årene 2009 og 2010, i kolonne 2 årene 2010 og 2011, i kolonne 3 årene 2011 og 2012 og kolonne 4 årene 2012 og 2013. * (**) [***] indikerer signifikant koeffisient med et signifikansnivå på 0,1 (0,05) [0,01].

Resultatene i Tabell 14-11 er entydige: Koeffisienten til Etter1.5.2011 er signifikant positiv i kolonne 2, hvilket betyr signifikant flere kontrollutslag for selskaper stiftet mellom 1.5. – 31.12.2011 sammenliknet med selskaper stiftet i perioden 1.5. – 31.12.2010. Både i kolonne 1 og kolonne 3 er koeffisienten signifikant negativ, hvilket betyr færre kontrollutslag enn året før. I kolonne 4 er koeffisienten ikke signifikant. Resultatene i kolonne 3 og 4 er rimelig. Tar vi kolonne 4 først, er det ingen grunn til å forvente systematisk forskjeller mellom periodene siden det a priori ikke er grunn til å tro at selskaper som stiftes før 1. mai velger systematisk annerledes enn selskaper stiftet etter 1. mai. Fordelingen av selskaper med og uten regnskapsfører/revisor er derfor om lag lik, og koeffisienten til Etter1.5.2013 kan forventes å være null. Dersom dette resonnementet holder, er det grunn til å forvente at koeffisienten til Etter1.5.2012 vil være negativ. Det skyldes ikke systematiske forskjeller før og etter 1. mai i 2012, men at feilandelen økte for selskaper stiftet i de siste åtte månedene av 2011.

Bruk av regnskapsfører kan gi bedre oppgavekvalitet, jf. kapittel 9. For å undersøke om sammenhengen også gjelder for nystiftede selskaper, estimerer vi følgende likning:

(2) $\text{SKD0203s} = \beta_0 + \beta_k \text{Etter1.5.20yy\#\#IndikatorRf} + \varepsilon$, yy= 10, 11, 12 eller 13

Variabelen Etter1.5_yy er definert som før. Den er 0 for selskaper stiftet før 1.5.20yy og 1 for selskaper stiftet etter 1.5.20yy. Variabelen IndikatorRf kan anta tre verdier. Den antar verdien 0 dersom selskapet aldri har hatt regnskapsfører, 1 hvis selskapet har regnskapsfører på uttrekksdato og 2 hvis selskapet har hatt regnskapsfører på uttrekksdato (uttrekksdato er enten 31. august 2014 eller 28. januar 2015).

Variabelen Etter1.5.20yy##IndikatorRf er en interaksjonsvariabel mellom to de variablene på hver sin side av doble skråkrysstegnet ##. Vi bruker doble skråkrysstegn for å markere at det skal lages indikatorvariabler ved at alle kombinasjoner av tallverdier i de to variablene Etter1.5.20yy og IndikatorRf skal multipliseres med hverandre, og deretter gjøres om til 0/1-variabler. Med 2 verdier i

Etter1.5.yy (0 og 1) og 3 verdier i IndikatorRf (0, 1 og 2), gir dette (2 * 3 =) 6 indikatorvariabler. For at tabellen med resultatene fra likning 2 skal bli lettere å lese, fester vi merkelapper til verdiene i de to variablene. Verdiene som brukes i variabelen Etter1.5.2yy gis merkelappen «Før1.5.20yy» for 0 og merkelappen «Etter1.5.yy» for tallverdien 1. I variabelen IndikatorRf gir vi 0 merkelappen «AldriRf», 1 får merkelappen «HarRf» og 2 får merkelappen «HarHattRf». Resultatene fra estimeringen av likning 2 på periodene 2009-2010 (kolonne 1), 2010-2011 (kolonne 2), 2011-2012 (kolonne 3) og 2012-2013 (kolonne 4) er vist i Tabell 14-12. Hvorvidt koeffisientene er signifikante, testes i forhold til selskaper stiftet før 1.5.20yy *og* som *aldri* har hatt regnskapsfører (markert med Base i tabellen) og hvor yy viser til det første av de to årene som er inkludert i utvalgsperioden.

Tabell 14-12: Regresjonsresultater for test av om selskaper stiftet mellom 1. mai og 31. desember i år t har samme kvalitet som selskapene stiftet i år t-1 (dvs. året før) etter at det kontrolleres for selskapets bruk av regnskapsfører.

Kolonne	*(1)*	*(2)*	*(3)*	*(4)*
Før1.5.2010#AldriRf	Base			
Før1.5.2010#HarRf	-0,032***			
Før1.5.2010#HarHattRf	-0,034***			
Etter1.5.2010#AldriRf	-0,024***			
Etter1.5.2010#HarRf	-0,039***			
Etter1.5.2010#HarHattRf	-0,057***			
Før1.5.2011#AldriRf		Base		
Før1.5.2011#HarRf		-0,014**		
Før1.5.2011#HarHattRf		-0,032***		
Etter1.5.2011#AldriRf		0,036***		
Etter1.5.2011#HarRf		-0,017***		
Etter1.5.2011#HarHattRf		-0,028***		
Før1.5.2012#AldriRf			Base	
Før1.5.2012#HarRf			-0,053***	
Før1.5.2012#HarHattRf			-0,064***	
Etter1.5.2012#AldriRf			0,002	
Etter1.5.2012#HarRf			-0,069***	
Etter1.5.2012#HarHattRf			-0,053***	
Før1.5.2013#AldriRf				Base
Før1.5.2013#HarRf				-0,072***
Før1.5.2013#HarHattRf				-0,055***
Etter1.5.2013#AldriRf				0,008
Etter1.5.2013#HarRf				-0,078***
Etter1.5.2013#HarHattRf				-0,070***
Konstant	0,092***	0,068***	0,104***	0,107***
Antall observasjoner	16879	20016	27375	32532
Adjusted R^2	0,003	0,006	0,013	0,021

Note: Tabellen viser regresjonsresultatene (kun koeffisienter) som fremkommer når likning 2 estimeres på selskaper stiftet mellom 1. mai og 31. desember i år t-1 og t. Avhengig variabel er SKD0203s, som er antall kontrollutslag (se definisjon i kapittel 9.2). Etter1.5.20yy = 1 hvis selskapet er stiftet mellom 1.5. – 31.12.20yy og 0 ellers, yy = 10, 11, 12 eller 13. AldriRf = 1 når selskapet aldri har hatt regnskapsfører og 0 ellers. HarRf = 1 når selskapet aldri har regnskapsfører og 0 ellers. HarHattRf = 1 når selskapet har hatt regnskapsfører og 0 ellers. Statusen for har og har hatt regnskapsfører er bestemt på uttrekksdatoen, som er 28. januar 2015. Skråkryssstegnet # betyr at variablene på hver side av # har generert en indikatorvariabler som er 0 eller 1. Datagrunnlaget består av selskaper etablert mellom 1.5. – 31.12. i år t-1 og t. I kolonne 1 er t-1 og t årene 2009 og 2010, i kolonne 2 årene 2010 og 2011, i kolonne 3 årene 2011 og 2012 og kolonne 4 årene 2012 og 2013. * (**) [***] indikerer signifikant koeffisient med et signifikansnivå på 0,1 (0,05) [0,01].

Resultatene i Tabell 14-12 modifiserer konklusjonen fra Tabell 14-11: Flere kontrollutslag (=positiv koeffisient) inntrer fortsatt kun for selskapet stiftet mellom 1.5. – 31.12.2011, men nå bare for selskaper som aldri har hatt regnskapsfører. Ikke i noen av de øvrige kolonnene ser vi samme effekt, der er

koeffisienten til Etter1.5.20yy#AldriRf enten signifikant negativ eller ikke signifikant. Vi kan derfor konkludere på samme måte som for fravalgselskapene: Fravalg av revisor gir dårligere oppgavekvalitet, men kun for selskaper som ikke bruker ekstern regnskapsfører.

14.3.4 AS stiftet etter 1.1.2012, aksjekapitalens størrelse og oppgavekvaliteten

Over har vi brukt perioden 1.5. – 31.12.2011 for å evaluere konsekvensene av fravalgsordningen for nystiftede selskaper. Vi skal nå se på den kombinerte effekten av fravalgsordningen og endringene i aksjeloven. Siden endringene i aksjeloven inntrådte etter innføringen av fravalgsordningen, er det ikke mulig å analysere effekten av endrede kapitalkrav separat. Det skyldes at selskapene selv velger om de vil ha revisor eller ikke ved stiftelsen. Dermed har selskapene selvselektert i grupper med og uten revisor som naturlig nok vil gi ulik revisjonskvalitet uavhengig av kapitalkravene.

For å vurdere effekten av endrede kapitalkrav, trenger vi informasjon om hva aksjekapitalen er. Vi har hentet informasjon om aksjekapitalen fra Experian AS. Det er 95 601 nystiftede selskaper i årene 2009-2013. Når vi krever informasjon om aksjekapitalen, blir utvalget redusert til 74 138 selskaper. Aksjekapitalens størrelse i nystiftede aksjeselskaper er vist i Tabell 14-13.

Tabell 14-13: Aksjekapitalens størrelse i nystiftede aksjeselskaper

	Ak30		*30<Ak<99*		*Ak100*		*Ak>100*		*Totalt*
År	*N*	*%*	*N*	*%*	*N*	*%*	*N*	*%*	*N*
2009	0	0,00	0	0,00	6639	68,30	3081	31,70	9720
2010	0	0,00	0	0,00	7401	67,27	3601	32,73	11002
2011	0	0,00	0	0,00	9382	71,02	3828	28,98	13210
2012	13013	62,02	1740	8,29	2621	12,49	3609	17,20	20983
2013	12108	62,99	1790	9,31	1875	9,75	3450	17,95	19223
Total	25121	33,88	3530	4,76	27918	37,66	17569	23,70	74138

Note: Tabellen viser størrelsen på aksjeselskaper for nystiftede selskaper som har sendt inn årsregnskap til Brønnøysundregisteret for stiftelsesåret. Informasjon om aksjekapitalens størrelse er levert av Experian. Selskapene er plassert i fire grupper basert på aksjekapitalens størrelse: Ak30 er selskaper med aksjekapital på kroner 30 000. 30<Ak<99 er selskaper med aksjekapital over kroner 30 000 og under kroner 100 000. Ak100 er selskaper med aksjekapital på kroner 100 000. Ak>100 er selskaper med en aksjekapital på over kroner 100 000. Kolonnen % viser N i år t i prosent av alle nystiftede selskaper i år t hvor vi har informasjon om aksjekapitalen (kolonnen Totalt).

I 2009 og 2010 hadde cirka 68 prosent av de nystiftede selskapene en aksjekapital på kroner 100 000, som da var minimumskravet. I 2011 økte andelen til 71 prosent, noe som kan ha sammenheng økningen i etableringen av AS i perioden 1.5.2011 – 31.12.2011 (jf. Figur 2-2). I 2012 og 2013 er andelen nystiftede selskaper som har valgt minimumskravet på kroner 30 000 rundt 62 prosent. Andelen med aksjekapital over kroner 100 000 er rundt 18 prosent.

For å undersøke sammenhengen mellom kontrollutslag og kravene til aksjekapital, estimere vi følgende funksjoner for årene 2012 og 2013 for selskaper som *enten* har en aksjekapital på kroner 30 000 *eller* en aksjekapital på kroner 100 000:

(3a) $SKD0203s = \beta_0 + \beta_1 Ak30/Rf{:}J/Re{:}N + \beta_2 Ak30/Rf{:}N/Re{:}J + \beta_3 Ak30/Rf{:}J/Re{:}J + \varepsilon$

(3b) $SKD0203s = \beta_0 + \beta_4 Ak100/Rf{:}J/Re{:}N + \beta_5 Ak100/Rf{:}N/Re{:}J + \beta_6 Ak100/Rf{:}J/Re{:}J + \varepsilon$

(3c) SKD0203s $= \beta_0 + \beta_1$Ak30/Rf:J/Re:N $+ \beta_2$Ak30/Rf:N/Re:J $+ \beta_3$Ak30/Rf:J/Re:J
$+ \beta_4$Ak100/Rf:J/Re:N $+ \beta_5$Ak100/Rf:N/Re:J $+ \beta_6$Ak100/Rf:J/Re:J +
$+ \beta_6$Ak100/Rf:N/Re:N $+ \varepsilon$

Variablene på høyresiden gir svar på følgende spørsmål? Hva er aksjekapitalen? Bruker selskapet regnskapsfører? Bruker selskapet revisor? I variabelen Ak30/Rf:J/Re:N betyr derfor Ak30 at aksjekapitalen er kroner 30 000, Rf:J betyr at selskapet bruker regnskapsfører (svaret på spørsmålet om selskapet bruker regnskapsfører er Ja) og Re:N betyr at selskapet ikke har revisor (svaret på spørsmålet om selskapet bruker revisor er Nei). Resultatene vises i Tabell 14-14. Panel A viser resultatene for 2012 og panel B viser resultatene for 2013. Panel A1 og B1 viser regresjonsresultatene, mens panel A2 og B2 tester for likhet mellom koeffisientene. Sammenlikningsgrunnlaget (basen) er selskaper med aksjekapital på kroner 30 000 som verken har regnskapsfører eller revisor (Ak30/Rf:N/Re:N).

Tabell 14-14: Regresjonsresultater: Test av samvariasjon mellom nivå på aksjekapitalen og kontrollutslag

Panel A1: Regresjonsresultater for 2012

Kolonne:	*(1)*	*(2)*	*(3)*
Ak30/Rf:N/Re:N	Base	Base	Base
Ak30/Rf:J/Re:N	-0,070***		-0,067***
	(-14,90)		(-14,05)
Ak30/Rf:N/Re:J	-0,056***		-0,052***
	(-6,97)		(-6,37)
Ak30/Rf:J/Re:J	-0,061***		-0,058***
	(-9,14)		(-8,43)
Ak100/Rf:J/Re:N		-0,080***	-0,053***
		(-4,88)	(-5,93)
Ak100/Rf:N/Re:J		-0,048***	-0,021**
		(-2,79)	(-2,11)
Ak100/Rf:J/Re:J		-0,072***	-0,045***
		(-4,50)	(-5,33)
Ak100/Rf:N/Re:N			0,132***
			(7,07)
Konstant	0,093***	0,117***	0,090***
	(23,15)	(8,70)	(22,34)
Antall observasjoner	13013	2621	15634
Adjusted R^2	0,017	0,009	0,019

Panel A2: Test for likhet mellom koeffisienter i panel A1

Kolonne 1	*Variabel*	*Koeff1*	*Variabel*	*Koeff2*	*Koeff1-Koeff2*	*F-verdi*	*p-verdi*
	Ak30/Rf:J/Re:N	-0,070	Ak30/Rf:N/Re:J	-0,056	-0,014	3,94	0,047
	Ak30/Rf:J/Re:N	-0,070	Ak30/Rf:J/Re:J	-0,061	-0,009	2,36	0,124
	Ak30/Rf:N/Re:J	-0,056	Ak30/Rf:J/Re:J	-0,061	0,005	0,39	0,530

Kolonne 2	*Variabel*	*Koeff1*	*Variabel*	*Koeff2*	*Koeff1-Koeff2*	*F-verdi*	*p-verdi*
	Ak100/Rf:J/Re:N	-0,080	Ak100/Rf:N/Re:J	-0,048	-0,032	4,90	0,027
	Ak100/Rf:J/Re:N	-0,080	Ak100/Rf:J/Re:J	-0,072	-0,008	0,37	0,545
	Ak100/Rf:N/Re:J	-0,048	Ak100/Rf:J/Re:J	-0,072	0,024	2,95	0,086

Panel B1: Regresjonsresultater: Test av samvariasjon mellom nivå på aksjekapitalen og kontrollutslag i 2013

Kolonne:	*(1)*	*(2)*	*(3)*
Ak30/Rf:N/Re:N	Base	Base	Base
Ak30/Rf:J/Re:N	-0,083***		-0,083***
	(-16,48)		(-16,22)
Ak30/Rf:N/Re:J	-0,069***		-0,069***
	(-8,96)		(-8,78)
Ak30/Rf:J/Re:J	-0,057***		-0,057***
	(-7,86)		(-7,71)
Ak100/Rf:J/Re:N		-0,061***	-0,080***
		(-2,97)	(-8,31)
Ak100/Rf:N/Re:J		-0,048**	-0,067***
		(-2,26)	(-6,23)
Ak100/Rf:J/Re:J		-0,024	-0,042***
		(-1,15)	(-4,29)
Ak100/Rf:N/Re:N			-0,020
			(-1,03)
Konstant	0,102***	0,083***	0,102***
	(23,03)	(4,54)	(22,72)
Antall observasjoner	12108	1875	13983
Adjusted R^2	0,022	0,005	0,019

Panel B2: Test for likhet mellom koeffisienter i panel B1

Kolonne 1	*Variabel*	*Koeff1*	*Variabel*	*Koeff2*	*Koeff1-Koeff2*	*F-verdi*	*p-verdi*
	Ak30/Rf:J/Re:N	-0,083	Ak30/Rf:N/Re:J	-0,069	-0,014	3,99	0,046
	Ak30/Rf:J/Re:N	-0,083	Ak30/Rf:J/Re:J	-0,057	-0,026	16,75	0,000
	Ak30/Rf:N/Re:J	-0,069	Ak30/Rf:J/Re:J	-0,057	-0,012	1,97	0,160

Kolonne 2	*Variabel*	*Koeff1*	*Variabel*	*Koeff2*	*Koeff1-Koeff2*	*F-verdi*	*p-verdi*
	Ak100/Rf:J/Re:N	-0,061	Ak100/Rf:N/Re:J	-0,048	-0,013	0,83	0,364
	Ak100/Rf:J/Re:N	-0,061	Ak100/Rf:J/Re:J	-0,024	-0,037	7,53	0,006
	Ak100/Rf:N/Re:J	-0,048	Ak100/Rf:J/Re:J	-0,024	-0,024	2,77	0,096

Note: Panelene A1 og B1 viser regresjonsresultatene (t-verdier i parentes) som fremkommer når likningene 3a, 3b og 3c estimeres på selskaper med aksjekapital på enten kroner 30 000 eller kroner 100 000 stiftet i henholdsvis 2012 og 2013. Avhengig variabel er SKD0203s, som er antall kontrollutslag (se definisjon i kapittel 9.2). Ak30 (Ak100) betyr aksjekapitalen på kroner 30 000 (100 000). Rf:J (Rf:N) betyr at selskapet har (ikke har) autorisert regnskapsfører. Re:J (Re:N) betyr at selskapet har (ikke har) revisor. Utvalget i kolonne 1 (2) er kun selskaper med aksjekapital på kroner 30 000 (100 000). I kolonne 3 er utvalget alle selskapene som inngår i kolonne 1 og 2. I panel A2 (B2) testes det for signifikante forskjeller mellom koeffisientene i kolonnene 1 og 2 i panel A1 (B1). Koeff1 og Koeff2 er hentet fra panel A1 (B1) og kolonnen Koeff1-Koeff2 er differansen mellom koeffisientene testet ved hjelp av F-tester. * (**) [***] indikerer signifikant koeffisient med et signifikansnivå på 0,1 (0,05) [0,01].

Resultatene i panel A1 og B1 i Tabell 14-14 viser at koeffisientene til alle variablene er signifikante og negative. Ekstern hjelp, enten i form av revisor eller regnskapsfører, gir derfor bedre oppgavekvalitet.

Vi tester for signifikante forskjeller mellom ulike kombinasjoner av ekstern hjelp i panelene A2 og B2. Det er noen forskjeller mellom antall kontrollutslag og variasjoner i bruken av ekstern hjelp. Den størst reduksjonen i antall kontrollutslag inntrer for selskaper som kun har regnskapsfører (variablene Ak30/Rf:J/Re:N og Ak100/Rf:J/Re:N). Vi vil imidlertid advare mot å trekke den slutning at bruk av kun regnskapsfører gir best kvalitet. Fra kapittel 4 vet vi at etterspørselen etter revisjonstjenester øker med størrelsen. Selskaper som har revisor er derfor i gjennomsnitt større enn selskaper som ikke har revisor. Sannsynligheten for at selskapene må sende inn flere skjemaer øker med størrelsen. Vi må derfor anta

at potensialet for feilutslag vil være større for selskapene med revisor.[112] Den manglende kontrollen for potensialet for feilutslag gjør at alle resultatene av analysene av sammenhengen mellom kontrollutslag og f.eks. bruk revisor må tolkes med forsiktighet.

Størrelse er en faktor som er med på å forklare variasjoner i antall kontrollutslag. Når selskaper stiftes med minimumskravet til aksjekapital, enten det var kroner 100 000 før 1.1.2012 eller kroner 30 000 etter 1.1.2012, kan det utgjøre aksjekapitalen i selskaper som både vil være/bli store og små. Nivået på aksjekapitalen ved stiftelsen kan følgelig være et dårlig mål på størrelsen, og dermed potensialet for feilutslag. I et forsøk på å få bedre kontroll med størrelsen på selskapene, deler vi selskapene inn i tre grupper etter nivået på sum eiendeler. Gruppe 1, Små, består av selskaper med balansesum under kroner 500 000, gruppe 2 består av selskaper med balansesum mellom kroner 500 000 og 20 millioner kroner, og gruppe 3 består at selskaper med balansesum over 20 millioner kroner.

Vi definerer AKf (Aksjekapital før lovendringen 1.1.2012) = 0 hvis selskapets aksjekapital er kroner 100 000 og lik 1 hvis selskapets aksjekapital er over kroner 100 000. Vi bruker data fra 2009 og 2010 og estimerer følgende likninger i hver av de tre størrelseskategoriene:

(4a) $SKD0203s = \beta_0 + \beta_1 AKf + \varepsilon$

(4b) $SKD0203s = \beta_0 + \beta_1 AKf\#IndikatorRF + \varepsilon$

For å gjøre tabellene lettere å lese, fester vi merkelappen «Ak100» til verdien 0 og merkelappen «Ak>100» til verdien 1. Hensikten med 4a og 4b er å undersøke om det er en sammenheng mellom nivået på aksjekapitalen og antall kontrollutslag med og uten kontroller for bruken av regnskapsfører (siden estimeringsperioden er 2009 og 2010 har alle selskapene revisor). Resultatene fra estimeringen av likning 4a og 4b på data fra årene 2009 og 2010 er vist i Tabell 14-14.

Tabell 14-15: Regresjonsresultater: Test av samvariasjon mellom nivå på aksjekapitalen, bruk av regnskapsfører og kontrollutslag. Årene 2009 og 2010

Kolonne	*(1)*	*(2)*	*(3)*	*(4)*	*(5)*	*(6)*
Størrelsesgruppe	*Små*	*Middels*	*Store*	*Små*	*Middels*	*Store*
Ak100	Base	Base	Base			
Ak>100	0,016*	0,003	-0,141***			
Ak100•AldriRf				Base	Base	Base
Ak100#HarRf				-0,007	-0,045***	0,038
Ak100#HarHattRf				-0,011	-0,052***	0,021
Ak>100#AldriRf				0,020	0,012	-0,109
Ak>100#HarRf				0,006	-0,053***	-0,168**
Ak>100#HarHattRf				0,007	-0,048**	-0,110
Konstant	0,029***	0,088***	0,369***	0,035***	0,123***	0,354***
Antall observasjoner	3697	5519	504	3697	5519	504
Adjusted R^2	0,001	-0,000	0,012	0,000	0,005	0,006

Note: Tabellen viser regresjonsresultatene (kun koeffisienter) som fremkommer når likningene 4a og 4b estimeres på selskaper stiftet i 2009 og 2010 og som er av ulik størrelse. Kolonnene 1 og 4, Små, består av selskaper med sum eiendeler under kroner 500 000. Kolonnene 2 og 4, Middels, består av selskaper med sum eiendeler på minst kroner 500 000 og under 20 millioner kroner. Kolonne 3 og 6, Store, består av selskaper med sum eiendeler på

[112] I kapittel 9 tar vi ikke de samme forbeholdene når det gjelder effektene av å bruke revisor og regnskapsfører. Årsaken er at selskapene i kapittel 9 er mye mer homogene. F.eks. er ingen av selskapene morselskaper eller har omsetning over 6,25 millioner kroner (6,25 millioner kroner tilsvarer terskelverdien knyttet til omsetning på 5 millioner kroner pluss et tillegg på 25 prosent for å ta hensyn til at selskaper som forventer å vokse over terskelverdien vil ha lavere sannsynlighet for fravalg, se diskusjonen i kapittel 2.5.2).

minst 20 millioner kroner. Avhengig variabel er SKD0203s, som er antall kontrollutslag (se definisjon i kapittel 9.2). Ak100 (Ak>100) er 1 når selskapet har en aksjekapital på (over) kroner 100 000, 0 ellers. AldriRf = 1 når selskapet aldri har hatt regnskapsfører og 0 ellers. HarRf = 1 når selskapet har regnskapsfører og 0 ellers. HarHattRf = 1 når selskapet har hatt regnskapsfører og 0 ellers. Statusen for har og har hatt regnskapsfører er bestemt på uttrekksdatoen, som er 28. januar 2015. Skråkrysstegnet # betyr at variablene på hver side av # skal multipliseres med hverandre for å danne indikatorvariabler. * (**) [***] indikerer signifikant koeffisient med et signifikansnivå på 0,1 (0,05) [0,01].

Resultatene i Tabell 14-14 viser at store selskaper med aksjekapital over kroner 100 000 har færre kontrollutslag enn selskaper med aksjekapital på kroner 100 000 (kolonne 3), men at det ikke er noen sammenheng for middels store selskaper (kolonne 3) og en svak motsatt sammenheng for små selskaper (kolonne 1). Når vi ser på sammenhengene i kolonne 4, 5 og 6, ser vi at det ikke er noen sammenheng mellom antall kontrollutslag og om selskapet har eller har hatt regnskapsfører i utvalget med små selskaper. Heller ikke utvalget med store selskaper er det mye som tyder på at bruken av regnskapsfører samvarierer med antall kontrollutslag, unntatt for store selskaper med aksjekapital over kroner 100 000. I gruppen med mellomstore selskaper, ser vi en klar effekt av å bruke regnskapsfører: Kvaliteten blir bedre og det blir færre feil når selskapet har eller har hatt regnskapsfører. Alle selskapene Tabell 14-14 har revisor, slik at de signifikante koeffisientene fanger opp effekter på antall kontrollutslag som kommer i tillegg til revisjonen.

For å undersøke hvordan antall kontrollutslag samvarierer med selskapets aksjekapital etter 1.12.2012, bruken av regnskapsfører og/eller revisor samt selskapets størrelse ved å estimere følgende ligning på hver av de tre størrelsesgruppene:

(5) $SKD0203s = \beta_0 + \beta_1 AKe\#IndikatorRF\#IndikatorRev + \varepsilon$

IndikatorRf er definert som før. IndikatorRev defineres på samme måte som IndikatorRf, men med andre merkelapper: 0 = AldriRev, 1 = HarRev og 2 = HarHattRev. Vi definerer AKe slik at den deler inn selskapene i de tre kategoriene og gir de merkelappene Ak30, 30<Ak≤100 og Ak>100.[113] Leddet AKe# IndikatorRF#IndikatorRev innebære en tre-veis interaksjon og betyr at estimeringen skal foretas med (3 * 3 *3 =) 27 indikatorvariabler. Resultatene er vist i Tabell 14-16. For de største selskapene mangler det observasjoner i enkelte av kategoriene, hvilket forklarer de tomme cellene i kolonne 6.

Tabell 14-16: Regresjonsresultater av sammenhengen mellom oppgavekvalitet, selskapets aksjekapital og bruken av regnskapsfører og/eller revisor i årene 2012 og 2013 estimert for selskaper av ulike størrelse.

Kolonne	*(1)*	*(2)*	*(3)*	*(4)*	*(5)*	*(6)*
Størrelsesgruppe	*Små*	*Middels*	*Store*	*Små*	*Middels*	*Store*
Ak30	Base	Base	Base			
30<Ak≤100	0,008**	0,006	-0,028			
Ak>100	0,017***	0,019***	-0,038			
Ak30#AldrRfi#AldriRev				Base	Base	Base
Ak30#AldriRf#HarRev				-0,102***	-0,088***	0,162
Ak30#AldriRf#HarHattRev				-0,111***	0,079*	0,000
Ak30#HarRf#AldriRev				-0,094***	-0,107***	0,000
Ak30#HarRf#HarRev				-0,106***	-0,090***	0,269*
Ak30#HarRf#HarHattRev				-0,101***	-0,059***	
Ak30#HarHattRf#AldriRev				-0,072***	-0,088***	

Kolonne	*(1)*	*(2)*	*(3)*	*(4)*	*(5)*	*(6)*
Størrelsesgruppe	*Små*	*Middels*	*Store*	*Små*	*Middels*	*Store*
Ak30#HarHattRf#HarRev				-0,111***	-0,038	
Ak30#HarHattRf#HarHattRev				-0,058*	-0,102**	0,333
30<Ak≤100#AldriRf#AldriRev				0,055***	-0,047**	0,000
30<Ak≤100#AldriRf#HarRev				-0,095***	-0,071***	0,159
30<Ak≤100#AldriRf#HarHattRev				-0,062**	-0,074**	0,625***
30<Ak≤100#HarRf#AldriRev				-0,095***	-0,101***	
30<Ak≤100#HarRf#HarRev				-0,095***	-0,079***	0,204
30<Ak≤100#HarRf#HarHattRev				-0,095***	-0,086***	0,000
30<Ak≤100#HarHattRf#AldriRev				-0,011	-0,082*	
30<Ak≤100#HarHattRf#HarRev				-0,111**	-0,049	0,000
30<Ak≤100#HarHattRf#HarHattRev				-0,076**	-0,058	0,400*
Ak>100#AldriRf#AldriRev				0,055***	0,035*	0,000
Ak>100#AldriRf#HarRev				-0,091***	-0,059***	0,179
Ak>100#AldriRf#HarHattRev				0,066	-0,007	0,231
Ak>100#HarRf#AldriRev				-0,078***	-0,081***	0,000
Ak>100#HarRf#HarRev				-0,083***	-0,087***	0,167
Ak>100#HarRf#HarHattRev				-0,111**	-0,059**	
Ak>100#HarHattRf#AldriRev				-0,111***	-0,013	
Ak>100#HarHattRf#HarRev				-0,111	-0,112***	0,167
Ak>100#HarHattRf#HarHattRev				-0,111**	0,035	
Konstant	0,032***	0,049***	0,212***	0,111***	0,138***	0,000
Antall observasjoner	21651	16952	1603	21651	16952	1603
Adjusted R^2	0,000	0,001	0,000	0,042	0,013	0,001

Note: Tabellen viser regresjonsresultatene (t-verdier i parentes) som fremkommer når likningene 5 estimeres på selskaper stiftet i 2012 og 2013 og som er av ulik størrelse. Kolonnene 1 og 4 består av selskaper med sum eiendeler undre kroner 500 000. Kolonnene 2 og 4 består av selskaper med sum eiendeler på minst kroner 500 000 og under 20 millioner kroner. Kolonne 3 og 6 består av selskaper med sum eiendeler på minst 20 millioner kroner. Avhengig variabel er SKD0203s, som er antall kontrollutslag (se definisjon i kapittel 9.2). Ak100 (Ak>100) er 1 når selskapet har en aksjekapital på (over) kroner 100 000, 0 ellers. AldriRf = 1 når selskapet aldri har hatt regnskapsfører og 0 ellers. HarRf = 1 når selskapet har regnskapsfører og 0 ellers. HarHattRf = 1 når selskapet har hatt regnskapsfører og 0 ellers. AldriRev = 1 for selskaper som aldri har hatt revisor og 0 ellers. HarRev = 1 for selskaper som har revisor og 0 ellers. HarHattRev = 1 for selskaper som har hatt revisor og 0 ellers. Statusen for har og har hatt regnskapsfører/revisor er bestemt på uttrekksdatoen, som er 31. august 2014. Skråkrysstegnet # betyr at variablene på hver side av # skal multipliseres med hverandre for danne indikatorvariabler. * (**) [***] indikerer signifikant koeffisient med et signifikansnivå på 0,1 (0,05) [0,01].

Resultatene i kolonnene 1, 2 og 3 i Tabell 14-16 viser at antall kontrollutslag samvarierer positivt med nivået på aksjekapitalen blant selskapene definert som små og middels, jf. kolonne 1 og 2. I kategorien store selskaper er det ingen sammenheng mellom antall kontrollutslag og nivået på aksjekapitalen.

Når vi inkluderer variabler som fanger opp at selskapene kan velge ulike nivåer for ekstern assistanse, er det enklest å oppsummere resultatene for de *store selskapene* (kolonne 6): Stort sett er variablene ikke signifikante, hvilket betyr at det ikke er noen samvariasjon mellom bruken av revisor og/eller regnskapsfører og antall kontrollutslag. Dog er en variabel signifikant på 0,05-nivået: Antall kontrollutslag er signifikant høyere for Ak30/HarRf#HarRev, dvs. selskaper med aksjekapital på kroner 30 000 og som har både regnskapsfører og revisor. Det virker lite intuitiv at selskaper som verken har revisor eller regnskapsfører skal ha like mange kontrollutslag som selskaper med både revisor og regnskapsfører. Det er ikke få observasjoner i denne gruppen som kan forklare resultatet siden kategorien har 2 906 observasjoner. Resultatet må derfor ha en annen årsak. Manglende kontroller for selskapenes potensiale for å gjøre feil er en naturlig forklaringsfaktor. Den manglende kontrollen for

potensialet for å gjøre feil som gir kontrollustslag, gjør at man ikke må trekke konklusjoner om årsaker og virkninger basert på disse analysene.

Ser vi på kolonnene for *små og middels store selskaper*, er det svært mange signifikante koeffisienter. Hovedbudskapet er derfor at oppgavekvaliteten er høyere for selskapene som har profesjonelle hjelpere. Ser vi nærmere på resultatene, er det særlig variablene hvor HarRf inngår som er assosiert med færre kontrollutslag. Uansett om HarRf kombineres med HarRev, HarHattRev og AldriRev, er koeffisientene til variablene hvor HarRf inngår signifikant negative, uavhengig av nivået på aksjekapitalen. Ser vi på variablene hvor HarRev inngår, er koeffisientene stort sett negative, men det er også eksempler på ikke signifikante koeffisienter. Vi ser også at det er en god del signifikante negative koeffisienter der hvor variablene HarHattRev eller HarHattRf inngår. F.eks. er koeffisientene til Ak30#HarHattRf #HarHattRev signifikant negativ hos både de små og de middels store selskapene. En negativ sammenheng mellom antall kontrollutslag og HarHattRev/-Rf kan skyldes at selskapene hadde hjelp av regnskapsfører/revisor med innsendingen av ligningsoppgavene i stiftelsesåret, og at de sluttet å bruke regnskapsfører/revisor i et etterfølgende år. Den positive koeffisienten for Ak30#AldriRf #HarHattRev i kolonne 5 er ikke forenlig med denne forklaringen siden selskapene i denne kategorien har hatt signifikant flere kontrollutslag enn selskaper som verken har regnskapsfører eller revisor.

14.4 Konkluderende merknader

I dette kapitlet har vi sett nærmere på hvordan innføringen av valgfri revisjon for de minste ASene og endringene i aksjelovene som trådte i kraft 1.1.2012 (heretter kalt lavere kapitalkrav) har påvirket viljen til å stifte AS. I tillegg har vi analysert oppgavekvaliteten til nystiftede AS og hvordan sammenhengen er mellom oppgavekvaliteten, bruk av regnskapsfører og/eller revisor og nivået på aksjekapitalen. Analysene baserer seg på observasjoner av likheter og forskjeller, og ikke tester av årsak virknings-sammenhenger.

Spørreundersøkelsen viser at 15 prosent av respondentene er enige i påstanden om at fravalgsordningen gjør det lettere å unndra skatter og avgifter, mens 51 prosent er uenige (resten sier verken eller). Videre er 11 prosent av respondentene enige i påstanden om at fravalgselskapene unndrar mer i skatter og avgifter enn ikke fravalgselskaper, mens 43 prosent er uenige.

Blant selskapene som verken bruker ekstern regnskapsfører eller revisor, er 1/3-del av respondentene enige i at det kan bli noen feil i ligningsoppgavene, men at feilene er uvesentlige. Andelen er omtrent den samme som hos representantene for fravalgselskapene.

Revisjonsfritaket har ført til dårligere oppgavekvalitet hos nystiftede selskaper, men det ser ikke ut til at de reduserte kravene til aksjekapital har ført til dårligere oppgavekvalitet. Som for fravalgselskapene er oppgavekvaliteten dårligst for selskapene som verken bruker regnskapsfører eller revisor.

I 2012 og 2013 ble det stiftet cirka 26 000 selskaper hvert år. Dersom revisjonsfritaksordningen og endringene i kapitalkravene ikke var blitt gjennomført, ville antall nystiftede AS vært om lag 12 800 hvert år (basert på respondentenes svar). Blant de som ikke ville stiftet AS dersom lovendringene ikke var gjennomført, ville cirka 6 000 valgt en annen selskapsform og cirkca 6 800 ville ikke ha startet næringsvirksomhet. Relativt sett er lavere kapitalkrav viktigere for viljen til å stifte AS enn revisjonsfritaket, selv om begge endringene bidrar til å redusere næringslivets kostnader og på den måten gjør flere prosjekter lønnsomme.

15 Utviklingen i revisor- og regnskapsførerbransjen

15.1 Innledning og sammendrag

I dette kapitlet redegjør vi for den økonomiske utviklingen i revisor- og regnskapsførerbransjen i årene 2000-2012. Vi ser også på utviklingen i antall personer/selskaper som har godkjenning som revisor/revisjonsselskap og autorisasjon som regnskapsfører/regnskapsførerselskap. Formål med kapitlet er å undersøke hvordan innføringen av fravalgsordningen har påvirket vekst og lønnsomhet i de to bransjene. Av særlig interesse har det vært å følge utviklingen i revisjonsbransjen, som må antas å være den bransjen som er blitt mest påvirket av fravalgsordningen.

Datagrunnlaget er opplysninger fra Finanstilsynets dokumentbaserte tilsyn hos regnskapsførere og revisorer, Finanstilsynets konsesjonsregister, Experian og Proff Forvalt. Alle kronebeløp er omregnet kroneverdien i 2012 ved hjelp av konsumprisindeksen, slik at beløpene er sammenliknbare over tid.

Det har vært en sterkt vekst i antall revisorer/revisjonsselskaper som har søkt om, og fått, godkjenning som regnskapsfører/regnskapsførerselskap. I 2000 hadde 12,3 prosent av de 4 167 godkjente revisorene autorisasjon som regnskapsfører. I 2013, hvor det er 6 957 godkjente revisorer, har 34,8 prosent autorisasjon som regnskapsfører. Økningen i antall revisorer og revisjonsselskaper som har søkt om, og fått, autorisasjon som henholdsvis regnskapsfører og regnskapsførerselskap var særlig sterk i 2011 og 2012. Det er rimelig å forklare utviklingen med innføringen av fravalgsordningen og revisorenes ønske om å kunne påta seg regnskapsføreroppdrag.

Det har vært en reduksjon i antall godkjente revisjonsselskaper siden 2009, fra 817 godkjente revisjonsselskaper i 2008 til 558 godkjente revisjonsselskaper i 2012. Restruktureringen i revisjonsbransjen med oppkjøp og fusjoner startet før det ble klart at revisjonen ville bli gjort valgfri for de minste aksjeselskapene, men nedgangen i antallet godkjente revisjonsselskaper var særlig høyt i 2011 og 2012.

Det har vært en klar økning i omsetning i regnskapsførerbransjen fra 2010 til 2012, men omsetningsøkningen er ikke spesielt høy sammenliknet med veksten i omsetningen f. eks. perioden 2003 til 2006 (og den var mye høyere i 2007 og 2008). Fravalgsordningen har derfor ikke ført til vesentlig høyere vekst i inntektene sammenliknet med veksten bransjen har opplevd i tidligere perioder.

I årene 2003 til og med 2009 varierte den årlige omsetningsveksten i revisjonsbransjen mellom 3 og 38 prosent. I 2010, 2011 og 2012 har omsetningen i revisjonsbransjen omtrent ligget på det samme nivået, dvs. at omsetningsveksten har vært nær null.

Ordinært resultat i revisjonsbransjen er blitt redusert fra 1 098 millioner kroner i 2009 til 789 millioner kroner i 2012. I samme periode har ordinært resultat i regnskapsførerbransjen økt fra 804 millioner kroner i 2009 til 1 071 millioner kroner i 2012. For begge bransjene sett under ett har ordinært resultat avtatt fra 1 902 millioner kroner i 2009 til 1 860 millioner kroner i 2012. Når tjenester selges med fortjeneste (hvilket er tilfelle i begge bransjene), indikerer dette at aktivitetsnivået målt ved nivået på omsetningen i de to bransjene reelt sett har gått ned. Det er som forventet siden deler av arbeidsoppgavene som revisorene utførte for fravalgselskapene er falt bort.

Målt ved omsetning, eiendeler og resultat etter skatt er revisjonsbransjen og revisjonsbransjen omtrent like store i 2012. Det er imidlertid fire ganger så mange regnskapsførerselskaper som revisjonsselskaper.

Dermed er det gjennomsnittlige revisjonsselskapet mye større enn det gjennomsnittlige regnskapsførerselskapet og det har mye bedre resultater.

Revisjonsbransjen har mye bedre driftsmarginer enn regnskapsførerbransjen: I 2012 var driftsmarginen over 4 prosentpoeng høyere i revisjonsbransjen. Totalkapitalens rentabilitet er i slutten av perioden relativt lik. Egenkapitalandelen i revisjonsbransjen er imidlertid mye lavere enn i regnskapsførerbransjen, noe som er med på å forklare hvorfor den regnskapsmessige avkastningen på eiernes investerte kapital er mye høyere i revisjonsbransjen enn i regnskapsførerbransjen.

Det er som nevnt vært en økende andel revisjonsselskaper som har søkt om, og fått, godkjenning som regnskapsførerselskap. For å vurdere om det har vært vellykket økonomisk sett, fordeler vi selskapene på tre grupper selskaper: Selskaper som kun har autorisasjon som regnskapsførerselskap (Rene rf), selskaper som kun har godkjenning som revisjonsselskap (Rene rev) og selskaper som både har autorisasjon som regnskapsførerselskap og godkjenning som revisjonsselskap (BR&R). Det er særlig de rene revisjonsselskapene som har hatt nedgang i omsetningen grunnet fravalgsordningen, men de har vært gode til å tilpasse kostnadene til lavere inntekter og har fortsatt de høyeste driftsmarginene. Målt ved totalkapitalens rentabilitet har de rene revisjonsselskapene lavest lønnsomhet i 2011 og 2012, men den er fortsatt over 12 prosent. BR&R-selskapene har hatt den klart høyeste egenkapitalrentabiliteten siden 2007. Deler av forklaringen er at BR&R-selskapene har lite egenkapital.[114] I 2012 er egenkapitalandelen under 20 prosent for BR&R-selskapene, nær 30 prosent for de rene revisjonsselskapene og over 35 prosent for de rene regnskapsførerselskapene.[115] De øvrige regnskapspliktige enhetene i Norge (unntatt konserner og stiftelser) hadde en egenkapitalandel på om lag 33 prosent. Andelen av selskaper som går med tap i de to bransjene er høyest blant de rene regnskapsførerselskapene og lavest blant BR&R-selskapene.

Oppsummert må konklusjonen bli at revisjonsbransjen har klart omstillingen meget bra. Selv om omsetningsveksten omtrent stoppet opp i 2010, er lønnsomheten fortsatt god og andelen av selskapene som går med tap er lav. Blant revisjonsselskapene er det selskapene som også som har autorisasjon som regnskapsfører som har høyest inntjening, men disse har også lavest egenkapitalandel. Regnskapsførerbransjen har hatt vekst i omsetningen og i inntjeningen, men omsetningsveksten og lønnsomheten har ikke vært spesielt høy når vi ser på veksten i bransjen i årene før 2010. Innføringen av fravalgsordningen har derfor ikke ført til svært mye bedre økonomi blant regnskapsførerselskapene.

Kapitlet har følgende oppbygning. I kapittel 15.2 redegjør vi for utviklingen i antall autorisasjoner/godkjenninger i de to bransjene. Kapittel 15.3 beskriver den økonomiske utviklingen i de to bransjene, mens kapittel 15.4 sammenlikner utviklingen i revisjons- og regnskapsførerbransjen med utviklingen til det øvrige næringslivet, definert som andre regnskapspliktige enheter (unntatt stiftelser og konserner). Selskapene i de to bransjene kan deles i tre grupper (Rene rev, Rene rf og BR&R) og disse analyseres i kapittel 15.5. Analysene i de foregående kapitlene bruker data for hele bransjen. For

---

[114] Egenkapitalens rentabilitet er ordinært resultat i prosent av gjennomsnittlig egenkapital. Når nevneren går ned vil derfor egenkapitalens rentabilitet gå opp.

[115] I denne rapporten ser vi ikke spesielt på enkeltselskaper, men forskjeller i Big5-selskapenes egenkapitalandel er verdt en fotnote. I den lave enden av skalaen av selskaper med lav egenkapitalandelen, finner vi Deloitte og EY (daværende Ernst & Young) med en egenkapitalandel på henholdsvis 2 prosent og 6,1 prosent i 2012 (og henholdsvis 13,5 prosent og 12,9 prosent i 2014). I den andre enden finner vi PricewaterhouseCoopers og KPMG med egenkapitalandeler på henholdsvis 20,4 prosent og 15,8 prosent (og henholdsvis 26,7 prosent og 18,9 prosent i 2014). BDOs egenkapitalandel var 11 prosent i 2012 og 22 prosent i 2014.

å få vurdert hvordan selskapene i de to bransjene har gjort det, flyttes analysene ned på selskapsnivå i kapittel 15.6 Konkluderende merknader gis i kapittel 15.7.

15.2 Utviklingen i antall konsesjoner

15.2.1 Utvikling i antall konsesjoner på selskapsnivå.

Utviklingen i antall antall konsesjoner i regnskapsførerbransjen og revisjonsbransjen i perioden 2000 til 2013 er vist i Tabell 15-1. Konsesjoner til selskaper er vist i Panel A og konsesjoner til personer er vist i Panel B.[116] Vi skiller mellom personer/selskaper med autorisasjon som regnskapsfører/-selskap (kolonne 2: Rf) og personer/selskaper med godkjenning som revisor/revisjonsselskap (kolonne 3: Rev). Det er mulig å ha begge konsesjonene. En del selskaper og personer medregnes derfor både i regnskapsførerbransjen og i revisjonsbransjen. I kolonnene 4, 5 og 6 viser vi henholdsvis antallet som bare har godkjenning som er revisor (om som kalles rene personer/selskaper, kolonnen 4: Rene rev), kun autorisasjon som regnskapsfører (5: Rene rf) og selskaper som har både godkjenning som revisor/revisjonsselskap og autorisasjon som regnskapsfører/regnskapsførerselskap (BR&R). Utviklingen i antall konsesjoner er vist i Figur 15-1.

Tabell 15-1: Konsesjoner i regnskapsførings- og revisorbransjen 2000-2013
Panel A: Konsesjoner til selskaper, dvs. godkjenning som revisjonsselskap eller autorisasjon som regnskapsførerselskap

	Antall konsesjoner til selskaper per 31.12.										*Antall med ny konsesjon*		
1: År	*2: Rf*		*3: Rev*		*4: Rene rev*		*5: Rene rf*		*6: BR&R*		*7: Rev→Rf*	*8: Rf→Rev*	*9: Sum*
	N	*%*	*N*	*%*	*N*	*%*	*N*	*%*	*N*	*%*	*N*	*N*	*N*
2000	1522		350		289		1461		61				
2001	1790	18	373	7	298	3	1715	17	75	23	8	1	9
2002	1967	10	397	6	311	4	1881	10	86	15	5	3	8
2003	2138	9	431	9	339	9	2046	9	92	7	2	2	4
2004	2351	10	481	12	376	11	2246	10	105	14	7	1	8
2005	2565	9	565	17	442	18	2442	9	123	17	8	2	10
2006	2635	3	725	28	603	36	2513	3	122	-1	3	0	3
2007	2667	1	783	8	661	10	2545	1	122	0	11	3	14
2008	2657	0	817	4	688	4	2528	-1	129	6	11	0	11
2009	2683	1	812	-1	685	0	2556	1	127	-2	3	0	3
2010	2672	0	770	-5	642	-6	2544	0	128	1	13	0	13
2011	2791	4	668	-13	439	-32	2562	1	229	79	102	0	102
2012	2833	2	594	-11	351	-20	2590	1	243	6	22	2	24
2013	2834	0	558	-6	295	-16	2571	-1	263	8	23	2	25

[116] Enkeltpersonforetak er ikke inkludert i beregning. Vi har sammenliknet våre tall med tallene i Finanstilsynet årsmeldinger og det er små avvik (oftest færre enn 10 observasjoner). Avvikene har ikke betydning for helhetsinntrykket som gis om utviklingen og vi omtaler ikke avvikene mellom tallene vi bruker og de som finnes i Finanstilsynets årsmeldinger. Vi omtaler heller ikke avvikene mellom tallene vi bruker og tallene i dokumentbaserte tilsynene med mindre de har et poeng å peke på forskjellene. Antall observasjoner i tabellene varierer- Noen avvik skyldes avvik mellom dataene i Finanstilsynets konsesjonsregister og dataene fra de dokumentbaserte tilsynene (selskaper som unnlater å svare på de dokumentbaserte tilsynene blir ikke slettet før vedtak om tilbakekall av godkjenning/autorisasjon er fattet). Det blir større avvik når vi krever at årsregnskapene skal være tilgjengelige (en kilde til avvik er at regnskapsåret være inntil 18 måneder for nystiftede selskaper).

Panel B: Konsesjoner til personer, dvs. godkjenning som revisor eller autorisasjon som regnskapsfører

	Antall konsesjoner til personer per 31.12.										*Antall med ny konsesjon*		
1: År	*2: Rf*		*3: Rev*		*4: Rene rev*		*5: Rene rf*		*6: BR&R*		*7: Rev→Rf*	*8: Rf→Rev*	*9: Sum*
	N	*%*	*N*	*%*	*N*	*%*	*N*	*%*	*N*	*%*	*N*	*N*	*N*
2000	4512		4167		3653		3998		514				
2001	5000	11	4417	6	3829	5	4412	10	588	14	64	4	68
2002	5451	9	4646	5	3998	4	4803	9	648	10	45	9	54
2003	5968	9	4866	5	4139	4	5241	9	727	12	61	8	69
2004	6446	8	5173	6	4370	6	5643	8	803	10	57	9	66
2005	6944	8	5448	5	4561	4	6057	7	887	10	75	3	78
2006	7388	6	5601	3	4667	2	6454	7	934	5	68	4	72
2007	7869	7	5662	1	4666	0	6873	6	996	7	90	3	93
2008	8258	5	5770	2	4713	1	7201	5	1057	6	83	7	90
2009	8699	5	5949	3	4845	3	7595	5	1104	4	76	10	86
2010	9171	5	6233	5	5057	4	7995	5	1176	7	116	12	128
2011	9865	8	6495	4	4833	-4	8203	3	1662	41	467	8	475
2012	11017	12	6698	3	4497	-7	8816	7	2201	32	522	14	536
2013	11495	4	6957	4	4536	1	9074	3	2421	10	237	20	257

Note: Panel A viser antall konsesjoner på selskapsnivå og panel B viser antall konsesjoner på personnivå. N er antall selskaper eller antall personer per år og % er prosentvis endring i N fra t-1 til t. I panel A gjelder kolonnene «Rf» og «Rev» selskaper som har konsesjon som henholdsvis regnskapsførerselskap og revisjonsselskap, kolonnen «Rene rev» gjelder selskaper som kun har godkjenning som revisjonsselskap, kolonnen «Rene rf» gjelder selskaper som kun har autorisasjon som som regnskapsførerselskap og kolonnen «BR&R» viser antall selskaper som både har autorisasjon som regnskapsførerselskap og godkjenning som revisjonsselskap. Kolonnen «Rev→Rf» viser antall selskaper som hadde godkjenning som revisjonsselskap før de som søkte om, og fikk, autorisasjon som regnskapsførerselskap. Kolonnen «Rf→Rev» viser antall selskaper som hadde autorisasjon som regnskapsførerselskap før de søkte om, og fikk, godkjenning som revisjonsselskap. Kolonnen «Sum» er sum av kolonne «Rev→Rf» og «Rf→Rev». Panel B er tilsvarende som panel A, men gjelder personer istedenfor selskaper.

Figur 15-1: Konsesjoner i regnskapsførings- og revisorbransjen 2000 -2013
A: Antall selskaper med autorisasjon som regnskapsførerselskap eller godkjenning som revisjonsselskap

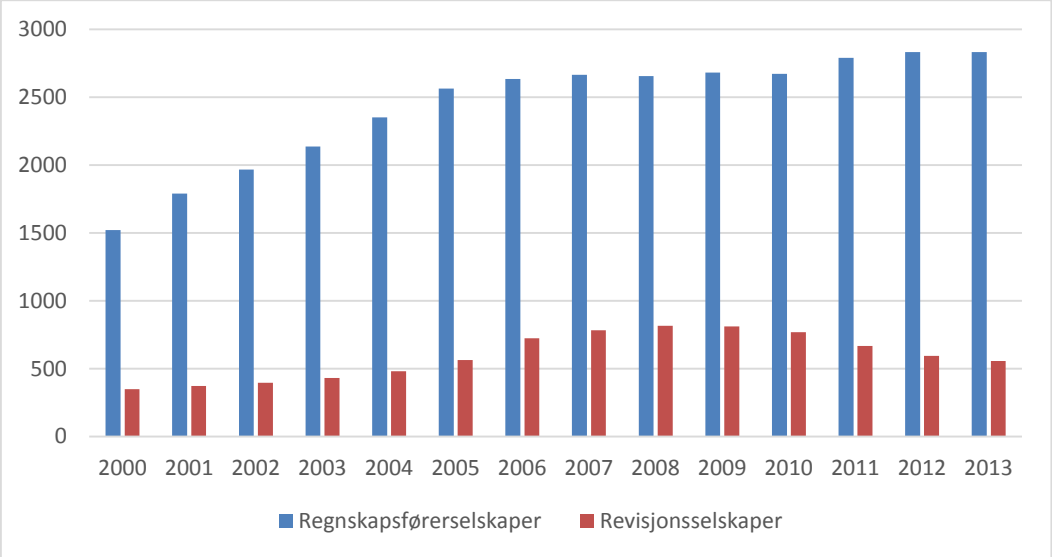

B: Antall personer med autorisasjon som regnskapsfører eller godkjenning som revisor

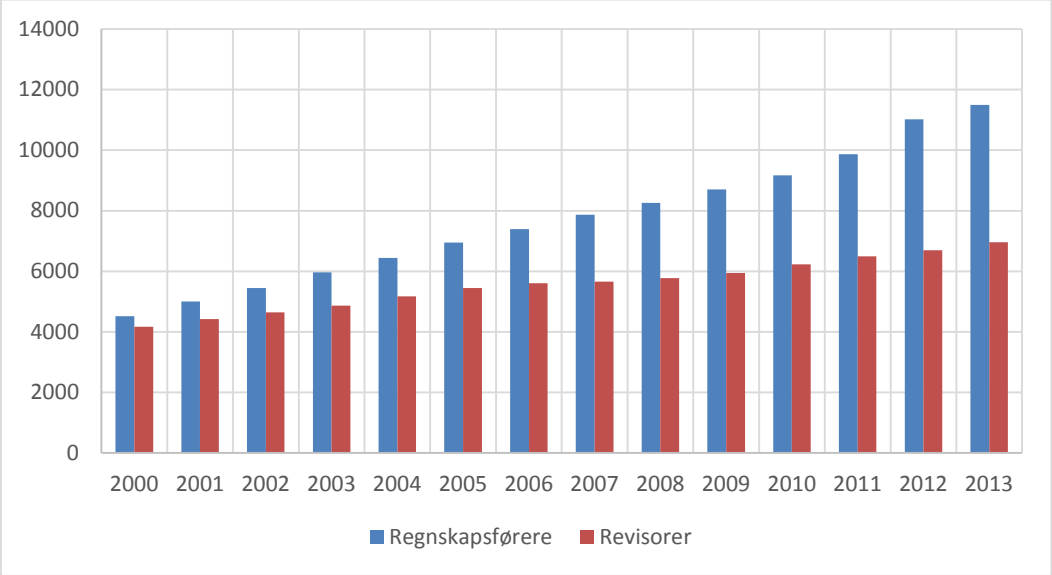

Kolonnen 2 Rf viser at antall selskaper som har autorisasjon som regnskapsførerselskap har økt i hele perioden, fra 1 522 i 2000 til 2 834 i 2013. Den årlige prosentvise endringen i antall selskaper med autorisasjon som vises i kolonnen %, og tallene viser at veksten har vært lav og stabil siden 2005.

Antallet revisjonsselskaper (kolonne 3 Rev) vokste til dels raskt fram til 2006, mens så avtok veksttakten og fra 2009 har den vært negativ hvert år. Fra 2008 til 2013 har antall revisjonsselskaper blitt redusert fra 817 til 558. Det er interessant å merke seg at veksttakten snudde i 2009, dvs. før det var avklart om det ville bli innført frivillig revisjon for de minste ASene. Det er grunn til å tro at særlig BDOs sterke vekst har medvirket til færre revisjonsselskaper.[117] Antall revisjonsklienter fordelt på de fem største revisjonsselskapene, enkeltpersonforetak, øvrige revisjonsselskaper og totalt er vist i panel A i Tabell 15-2.[118] Markedsandelene vises i panel B og årlig prosentvis endringen i antall klienter fra år t-1 til t vises i panel C.

[117]« I 2006 fusjonerte Noraudit med BDO Revico i Norge og ble til BDO Noraudit. Den internasjonale forbindelsen var fra og med 1. juli 2006 BDO International. I 2009 ble alle medlemsselskapene verden over samlet under ett felles navn og én felles profil, og BDO Noraudit ble BDO. Fra 2011 og frem til i dag har vi økt fra 600 til over 1 250 ansatte etter at blant annet G-Partner, Inter Revisjon, Crowe Horwath og flere andre foretak er blitt en del av BDO.» (http://www.bdo.no/ombdo/-historien-om-bdo/).

[118] Våre tall avviker noe fra Finanstilsynets tall over antall klienter per Big-5 selskap, se Finanstilsynet (2015) tabell 10. Størst er avviket for BDO i 2010 hvor Finanstilsynet oppgir 37 948 klienter. I våre databaser kan vi kun identifisere 25 708 klienter som BDO-selskaper. Ulike praksis med hensyn til hvordan man teller klienter etter fusjoner/oppkjøp kan være en forklaring. Dersom et selskap med navn x fusjoneres inn i BDO, blir ikke x medregnet som BDO selskap hvis ikke forkortelsen «BDO» var en del av navnet x. Vi følger denne metodikken fordi rykte til BigN-selskaper er knyttet til BigN-navnet, f.eks. BDO (og ikke f.eks. G-Partner). For de øvrige selskapene er det små avvik.

Tabell 15-2: Antall klienter, markedsandeler og vekst i antall klienter i prosent hos de største revisjonsselskapene, revisjonsselskapene organisert som enkeltpersonforetak og øvrige revisjonsselskaper i årene 2005 – 2012

Panel A: Antall identifiserte revisjonsklienter per år

År	BDO	Deloitte	EY	KPMG	PwC	Enkeltpf	Øvrige	Sum
2005	12 218	9 679	17 841	9 421	13 814	10 756	118 844	192 573
2006	15 222	10 835	18 917	10 823	14 649	10 716	129 566	210 728
2007	17 779	11 501	19 966	11 465	16 018	10 900	135 646	223 275
2008	19 062	13 810	20 228	12 500	18 992	11 281	135 025	230 898
2009	24 278	13 551	20 418	13 204	18 946	11 468	131 023	232 888
2010	25 708	14 078	20 213	13 001	18 841	11 455	131 472	234 768
2011	30 041	14 858	18 368	10 896	16 217	9 141	97 018	196 539
2012	32 238	14 541	17 716	10 380	16 856	7 788	86 549	186 068

Panel B: Markedsandel per år

År	BDO	Deloitte	EY	KPMG	PwC	Enkeltpf	Øvrige	Sum
2005	6,3	5,0	9,3	4,9	7,2	5,6	61,7	100,0
2006	7,2	5,1	9,0	5,1	7,0	5,1	61,5	100,0
2007	8,0	5,2	8,9	5,1	7,2	4,9	60,8	100,0
2008	8,3	6,0	8,8	5,4	8,2	4,9	58,5	100,0
2009	10,4	5,8	8,8	5,7	8,1	4,9	56,3	100,0
2010	11,0	6,0	8,6	5,5	8,0	4,9	56,0	100,0
2011	15,3	7,6	9,3	5,5	8,3	4,7	49,4	100,0
2012	17,3	7,8	9,5	5,6	9,1	4,2	46,5	100,0

Panel C: Årlig vekst i antall klienter i prosent

År	BDO	Deloitte	EY	KPMG	PwC	Enkeltpf	Øvrige	Sum
2006	24,6	11,9	6,0	14,9	6,0	-0,4	9,0	9,4
2007	16,8	6,1	5,5	5,9	9,3	1,7	4,7	6,0
2008	7,2	20,1	1,3	9,0	18,6	3,5	-0,5	3,4
2009	27,4	-1,9	0,9	5,6	-0,2	1,7	-3,0	0,9
2010	5,9	3,9	-1,0	-1,5	-0,6	-0,1	0,3	0,8
2011	16,9	5,5	-9,1	-16,2	-13,9	-20,2	-26,2	-16,3
2012	7,3	-2,1	-3,5	-4,7	3,9	-14,8	-10,8	-5,3

Note: Tabellen bygger på alle revisjonspliktige enheter som har sendt inn selskapsregnskapet til regnskapsregisteret i Brønnøysund og hvor enhetens revisjonsselskap lar seg identifisere ved organisasjonsnummer. Datagrunnlaget er levert av Experian og Proff Forvalt.

Tabell 15-2 viser at BDO i 2005 hadde vel 12 200 klienter og en markedsandel på 6,3 prosent, som var 3 prosentpoeng lavere enn markedslederen EY (EY var det største revisjonsselskapet målt ved antall klienter). I 2012 har BDO 32 200 klienter, en markedsandel på 17,3 prosent og selskapet har 7,8 prosentpoeng flere klienter enn det nest største selskapet (EY). Ser vi på antall klienter totalt (se kolonnen sum i panel A i tabellen), har markedet krympet fra vel 234 800 klienter i 2010 til 186 100 klienter i 2012, dvs. en nedgang på vel 48 700 klienter eller 20,7 prosent over en to-årsperiode. Det er revisjonsselskapene som ikke er blant de fem store som har hatt den største nedgangen i antall klienter, men også hos KPMG og PwC var reduksjonen i antall klienter betydelig fra 2010 til 2012.

Når man ser de store forskjellene i hvordan klientbasen til selskapene har utviklet seg, må det være mer enn fravalgsordningen som har hatt betydning: Dersom fravalg alene hadde vært avgjørende for utviklingen, kan man forvente at alle selskaper ville mistet kunder. Det skyldes for det første at andelen nyetablerte selskaper som velger å ha revisor er lavere enn antall selskaper om har valgt bort revisor, slik at det er færre klienter å fordele på revisjonsselskapene. For det andre er det grunn til å tro at fravalgselskapene fordeler seg ganske tilfeldig på revisjonsselskapene og at det også gjelder for de nyetablerte selskapene som skal ha revisor. Ulike strategier hos revisjonsselskapene er derfor med på å forklare endringene i markedsandelene.

Det er kjent at det også skjer oppkjøp og fusjoner blant regnskapsførerne, blant annet ved at sparebankene kjøper opp regnskapsførerselskaper.[119] Det er vanskelig å spore effektene av oppkjøps- og fusjonsaktiviteter i regnskapsførerbransjen i utviklingen i antall autorisasjoner.

Selskaper kan ha flere konsesjoner, og i kolonne 2 og 3 i Tabell 15-1 medregnes selskaper som både har godkjenning som revisjonsselskap og autorisasjon som regnskapsførerselskap. Det er relativt enkelt for godkjente revisjonsselskap å oppnå autorisasjon som regnskapsførerselskap.[120] Når revisjonsplikten ble frivillig for de minste aksjeselskapene, kan det være interessant for revisjonsselskaper å søke autorisasjon som regnskapsførerselskap. Det vil gi muligheter til å utvide inntekstgrunnlaget siden revisjonsselskapet også kan påta seg regnskapsføreroppdrag. Kolonnene 4, 5 og 6 viser antall selskaper som henholdsvis kun har godkjenning som revisjonsselskap (Rene rev), kun har autorisasjon som regnskapsførerselskap (Rene rf) og som både har godkjenning som revisjonsselskap og autorisasjon som regnskapsførerselskap (BR&R, både revisjonsselskap og regnskapsførerskap). Antall selskaper med begge konsesjoner har økt fra 61 i 2000 til 263 i 2013. Det er en meget sterk økning fra 2010 til 2011 da økningen var på 79 prosent (101 flere selskaper med begge konsesjoner). Utviklingen er illustrert i Figur 15-2A. I figuren ses de to bransjene under ett og vi lar summen tilsvare 100 prosent. Deretter viser vi «markedsandelen» til hver av de tre gruppene.

---

[119] «Fra 14.3.2014 ble Data-Regnskap AS (Økonor Kongsvinger), Sevilhaugs Regnskapskontor AS (Økonor Gardermoen) og Regnskap Lønn AS en del av SpareBank 1 Regnskapshuset Østlandet AS. Sammen kan vi skape en mer attraktiv og fremtidsrettet virksomhet enn vi klarer hver for oss, sier adm. dir. Ove Jahnsen i SpareBank 1 Regnskapshuset.» (http://www.sb1r.no/sparebank-1-regnskapshuset-ostlandet-as-overtar-regnskap-lonn-as-data-regnskap-as-og-sevilhaugs-regnskapskontor-as). «SpareBank 1 SMN Regnskap har i 2011 foretatt seks oppkjøp av regnskapskontorer beliggende i Trondheim, Steinkjer og Namsos. Alle selskaper er fusjonert og integrert i morselskapets virksomhet. … I tillegg er det inngått avtale om overtakelse av 40 prosent av Consis AS med virkning fra 1.1.2012.» (Note 25 i årsrapporten til Sparebank 1 SMN for 2011, http://aarsrapport.smn.no/2011/note_oppkjop/).

[120] Autoriserte regnskapsførerselskaper må ha en daglig leder som er autorisert regnskapsfører, ha som formål å føre regnskap, være økonomisk vederheftig og ha fast kontorsted i Norge (jf. regnskapsførerloven § 6). De to sistnevnte kravene vil normalt være oppfylt for godkjente revisjonsselskaper. Daglig leder i revisjonsselskap er ofte ansvarlig revisor. For ansvarlige revisorer som søker om autorisasjon som regnskapsfører er det innført en forenklet søknadsprosedyre, se Finanstilsynet 2014b punkt 6. For godkjente revisorer er det også enkelt å få bevilling som autorisert regnskapsfører idet de oppfyller utdanningskravene (når utdanningen er gjennomført etter 1985 eller godkjenningen som revisor er oppnådd etter 1994) og praksiskravene (forutsatt bekreftelse fra arbeidsgiver) og de trenger ikke sende inn politiattest eller utskrift av siste ligning (Finanstilsynet, 2012, punkt 5). For godkjente revisjonsselskaper bør det derfor være enkelt å oppnå bevilling som autorisert regnskapsførerselskap: Vedtektene må eventuelt endres, og det må sendes søknader til Finanstilsynet.

Figur 15-2: Konsesjoner i regnskapsførings- og revisorbransjen 2000 -2012 fordelt på andelen av selskaper/personer med en konsesjonstype og to konsesjonstyper.

A: Selskaper

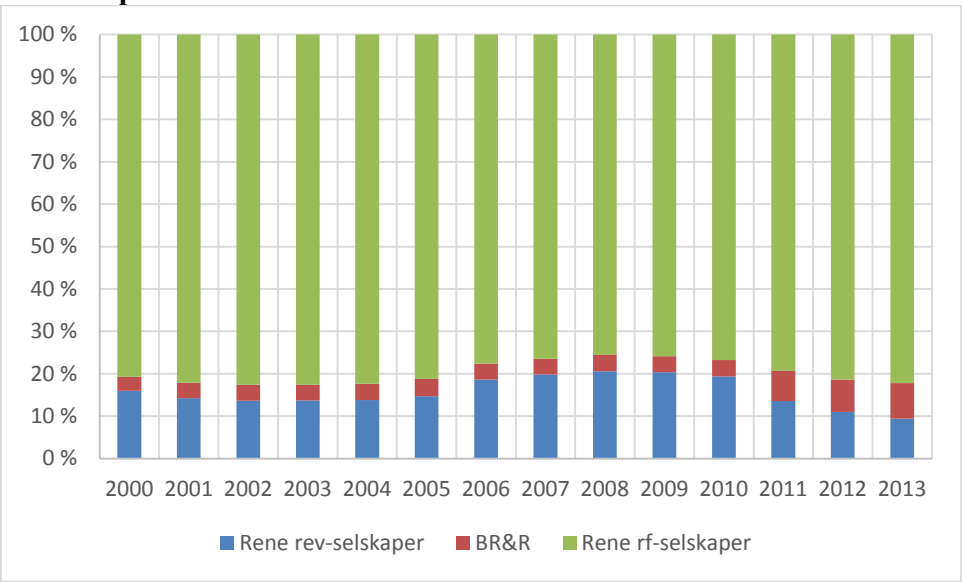

B: Personlige konsesjoner

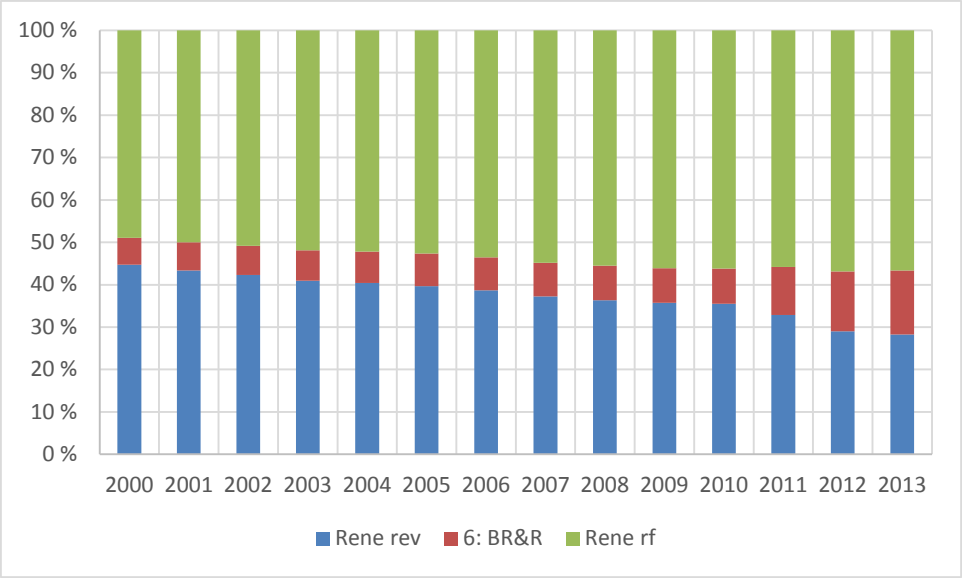

Note: Panel A viser prosentandelen av selskaper/personer som kun har autorisasjon som regnskapsførerselskap (Rene rev), selskaper som både har autorisasjon som regnskapsførerselskap og godkjenning som revisjonsselskap (BR&R) og selskaper som bare har autorisasjon som regnskapsførerselskap. Prosentandelen beregnes på grunnlag av summen av de tre kategoriene. Panel B viser tilsvarende som panel A, men for personer.

Figur 15-2A og kolonnene 7, 8 og 9 i panel A i Tabell 15-1 viser hva som har skjedd: Selskaper som har godkjenning som revisjonsselskap har søkt og fått autorisasjon som regnskapsførerselskap (kolonne Rev→Rf), og i 2011 fikk 102 godkjente revisjonsselskaper autorisasjon som regnskapsførerselskap.[121] Det er kun unntaksvis at selskaper som har autorisasjon som regnskapsførerselskap søker om og får godkjenning som revisjonsselskap (se kolonne Rf→Rev). En konsekvens av at flere revisjonsselskaper

[121] Antall konsesjoner ved utgangen av år t er antall konsesjoner ved inngangen til år t + nye konsesjoner i år t – avsluttede konsesjoner i år t. Når beholdningstallet er økt med 101 samtidig som tilgangen er 102, betyr det at 1 selskap har innlevert minst en av konsesjonene.

søker konsesjon som regnskapsførerselskap, er at det blir færre selskaper som kun er revisjonsselskap. Antallet rene revisjonsselskaper er redusert fra 688 i 2009 til 295 i 2012. Reduksjonen var særlig sterk i 2011, 2012 og 2013 hvor henholdsvis endringstakten er -32 prosent, -20 prosent og -16 prosent, hvilket illustreres med de blå søylene i Figur 15-2A raskt blir mindre.

15.2.2 Utviklingen i antall konsesjoner på personnivå.

Tabell 15-1 panel B gjelder personlige konsesjoner som revisor og/eller regnskapsførere i årene 2000 til 2013. Panelet har en helt tilsvarende oppbygning som panel A, som gjaldt selskaper. Utviklingen i antall personlige konsesjoner og sammensetningen av konsesjonene er vist i Figur 15-1B og Figur 15-2B.

Det var omtrent like mange autoriserte regnskapsførere i 2000 som godkjente revisorer (henholdsvis 4 512 og 4 167), men det har vært en mye raskere vekst i antall autoriserte regnskapsførere enn i antall godkjente revisorer. Ved utgangen av 2013 var det 11 495 autoriserte regnskapsførere og 6 957 godkjente revisorer.

Personer kan, som selskaper, inneha flere konsesjoner. I kolonne BR&R ser vi en meget sterk økning i antall personer som har begge konsesjoner, fra 1 176 personer i 2009 til 2 421 personer i 2013. Av kolonne 6 ser vi at det er revisorene som søker autorisasjon som regnskapsfører, og i 2011 og 2012 fikk 989 godkjente revisorer autorisasjon som autorisasjon regnskapsfører. Over tid har blitt vanlig for revisorer å både ha godkjenning som revisor og autorisasjon som regnskapsfører. Mer enn hver tredje registrerte eller statsautoriserte revisor har ved utgangen av 2013 også autorisasjon som regnskapsfører.

15.2.3 Godkjente og ansvarlige revisorer

Revisorer får godkjenning som registrert revisorer eller statsautorisert revisor når de fyller nærmere angitt krav knyttet til blant annet vandel, utdanning og praksis (jf. revisorloven § 3-1, jf. §§ 3-2 – 3-4). Godkjenningen gis i utgangspunktet til evig tid, og det er ingen krav til f. eks. etterutdanning for å beholde godkjenningen. En godkjent revisor kan ikke uten videre være oppdragsansvarlig revisor. Skal en godkjent revisor være oppdragsansvarlig, må hun eller han oppfylle tilleggsvilkårene i revisorloven § 3-7. Tilleggsvilkårene gjelder blant annet etterutdanning, sikkerhetsstillelse og revisornummer tildelt av Finanstilsynet.

Med tanke på hvordan fravalgsordningen kan ha påvirket arbeidsbelastningen for revisorene, er antall ansvarlige revisorer en mer interessant størrelse enn antall godkjente revisorer siden det er de ansvarlige revisorene som er oppdragsansvarlige. Tabell 15-3 viser antall revisorer fordelt på fire kategorier revisorer i årene 2005-2012: registrerte revisorer, ansvarlig registrerte revisorer, statsautoriserte revisorer i alt og antall ansvarlig statsautoriserte revisorer. I tillegg viser tabellen antall klienter som revisjonsselskapene har og gjennomsnittlig antall klienter per ansvarlig revisor. Kolonnen #klienter per ans rev = antall klienter dividert på sum ansvarlige revisorer (både registrerte og statsautoriserte revisorer), slik at den viser gjennomsnittlig antall klienter per ansvarlig revisor.

Tabell 15-3: Godkjente og ansvarlige revisorer 2005-2012

	# Reg	Ans reg rev		# Stats	Ans stats rev		Sum #	Sum Ans			# klienter per
År	*rev*	*N*	*%*	*rev*	*N*	*%*	*rev*	*N*	*%*	*# klienter*	*ans rev*
2005	2 994	528	17,6	2 459	879	35,7	5 453	1 407	25,8	192 573	127
2006	3 021	564	18,7	2 585	952	36,8	5 606	1 516	27,0	210 728	135
2007	3 024	601	19,9	2 643	1 011	38,3	5 667	1 612	28,4	223 275	135
2008	3 045	652	21,4	2 728	1 097	40,2	5 773	1 749	30,3	230 898	129
2009	3 126	686	21,9	2 824	1 156	40,9	5 950	1 842	31,0	232 888	124

	# Reg	Ans reg rev		# Stats	Ans stats rev		Sum #	Sum Ans			# klienter per
År	*rev*	*N*	*%*	*rev*	*N*	*%*	*rev*	*N*	*%*	*# klienter*	*ans rev*
2010	3 239	732	22,6	2 994	1 193	39,8	6 233	1 925	30,9	234 768	120
2011	3 325	709	21,3	3 170	1 160	36,6	6 495	1 869	28,8	196 539	103
2012	3 363	677	20,1	3 334	1 147	34,4	6 697	1 824	27,2	186 068	100

Note: Tabellen viser antall godkjente og ansvarlig revisorer fra 2005 til 2012. # Reg rev = antall registrerte revisorer, Ans reg rev = antall ansvarlig registrerte revisor hvor N er antall og % viser antall ansvarlige revisorer i prosent av sum registrerte revisorer i alt, # Stats rev = statsautoriserte revisor i alt, Ans stats rev = antall ansvarlig statsautoriserte revisor hvor N er antall og % viser antall statsautoriserte revisorer i prosent av alle statsautoriserte revisorer, # klienter = antall klienter (uavhengig av selskapsform) hvor vi har identifisert organisasjonsnummeret på revisjonsfirmaet og # klienter per ans rev = antall klienter dividert på sum ansvarlige revisorer (# klienter / N i kolonnen Sum Ans. Alle revisjonspliktige enheter som har overholdt innsendingsplikten til Brønnøysundregistrene og hvor vi har identifisert enhetens valgte revisor, inngår i kolonnen med antall klienter (# klienter)

I årene 2005-2012 har det vært en jevn økning i antall registrerte revisorer (# Reg rev) og antallet statsautoriserte revisorer (# Stats rev): Det var 2 994 registrerte revisor i 2004 og 3 363 i 2012, mens antall statsautoriserte revisorer har økt fra 2 459 i 2005 til 3 334 i 2012. Det er noen flere registrerte revisorer enn statsautoriserte revisorer, og forskjellen er stabil over tid. Når det gjelder antall ansvarlige revisorer, var 2010 toppåret både blant de registrerte og de statsautoriserte. Deretter har antallet avtatt noe. Det er en større andel av de statsautoriserte som er oppdragsansvarlig enn blant de registrerte. Blant begge gruppene har andelen vært avtakende siden 2009 (siden 2010 blant de registrerte).

Når vi ser antall revisjonspliktige enheter (# klienter) i forhold til antall ansvarlige revisorer, ser vi at hver oppdragsansvarlig revisor i gjennomsnitt hadde mellom 120 og 135 klienter i årene 2005-2010. I 2011 falt tallet på klienter med med 14,2 prosent sammenliknet med 2010. Isolert sett betyr dette at revisorene har fått mindre å gjøre. Bortfallet i honorarinntektene trenger ikke være like stort, dels fordi det er de små selskapene med de laveste honorarene som har valgt bort revisor og dels fordi revisor kan kompensere inntektsbortfallet ved å bruke frigjort tid på andre aktiviteter, f. eks. mer rådgivning og/eller oppdrag som regnskapsfører. Vi ser på selskapenes økonomiske utvikling nedenfor.

15.3 Økonomisk utviklingen i regnskapsfører- og revisjonsbransjen

15.3.1 Analysen oppbygning

I dette delkapitlet redegjør vi for hvordan regnskapsførerbransjen og revisjonsbransjen har utviklet seg i perioden 2000 – 2012. Det er ikke åpenbart hvordan man skal identifisere hvem som hører til i de to bransjene. Et moment er at revisjonsbransjen har glidd over i regnskapsførerbransjen. Det gjør at den økonomiske utvikling til selskapene som er registrert som revisjonsselskap i noe mindre grad vil reflektere utviklingen i revisjonsmarkedet i årene 2011-2012 sammenliknet med årene før, siden mange revisjonsselskaper har fått autorisasjon som regnskapsfører i de senere årene. Dette går også motsatt vei, slik at omsetningen i regnskapsførerbransjen vil få med omsetningen fra revisjonsselskapene hvis man kun tar utgangspunkt i hvilke konsesjoner selskapene har. En annen årsak er at man får med en del svært store selskaper og boligbyggelag dersom man bruker Finanstilsynets registre for å identifisere selskaper som har autorisasjon som regnskapsfører.

Vi gjør som følger når vi identifiserer regnskapsførerselskapene: Vi tar vi utgangspunkt i alle regnskapsførerselskaper som har svart på de dokumentbaserte tilsynene.[122] Vi sletter så alle selskaper som ikke er registrert med næringskoden for regnskapsførerbransjen (som er kode 69) eller som ikke er

[122] De dokumentbaserte tilsynene hos regnskapsførerselskaper er gjennomført i 2000, 2004. 2006, 2008, 2010, 2013. Rapportene som oppsummerer funnene i de siste tilsynene er tilgjengelig på Finanstilsynets hjemmeside.

registrert med en næringskode. Dermed får vi fjernet boligbyggelag, industriselskaper m.v. og andre som ikke har regnskapsføring som hovedvirksomhet. Deretter sletter vi alle revisjonsselskaper som har søkt om og fått autorisasjon som regnskapsfører (vi analyserer «blandede selskaper», BR&R'ene i kapittel 15.5). Dermed vil regnskapsførerbransjen kun omfatte regnskapsførerselskaper som har holdt på med det samme hele tiden, enten det kun er regnskapsføring eller både revisjon og regnskapsføring (det var 61 selskaper som hadde begge konsesjoner i 2000).[123] Når det gjelder revisjonsbransjen, vil det bli svært få selskaper igjen hvis vi utelukker selskaper som var revisjonsselskap før de gikk inn i regnskapsførerbransjen. Vi lar derfor alle selskaper som er revisjonsselskap inngå i revisjonsbransjen.

Målene som brukes for å beskrive selskapenes utviklingen er omsetningen (Oms, målt ved sum driftsinntekter), lønnskostnader (Lønn), driftsresultat (Driftsres), ordinært resultat før skattekostnader, ordinært resultat (Ordres), egenkapital (Egenkap) og eiendeler. Alle tall er justert til prisnivået i 2012 ved bruk av konsumprisindeksen. Vi summerer regnskapspostene for alle selskaper i hver bransje og presenterer totalsummene for bransjene. I tillegg beregner vi forholdstall basert på de aggregerte tallene. Forholdstallene måler vekst i omsetning (ΔOms), vekst i lønnskostnader (ΔLønn) lønnsandel (lønn i prosent av omsetning, Lønn/Oms), driftsmarginen (driftsresultat i prosent av omsetningen), resultatmarginen (ordinært resultat etter skattekostnad i prosent av omsetningen), avkastningen på egenkapitalen (ordinært resultat etter skattekostnad i prosent av gjennomsnittlig egenkapital), totalkapitalens rentabiliteten (ordinært resultat før skattekostnad i prosent av gjennomsnittlig sum eiendeler) og egenkapitalandelen (sum egenkapital i prosent av balansesummen).

Aggregerte tall kan skjule viktige utviklingstrekk, f.eks. andelen av selskaper som går med tap. Etter å ha analysert utviklingen på bransjenivå ved hjelp av aggregerte tall, går vi derfor over til å analysere utviklingen ved hjelp av forholdstall beregnet for hvert enkelt selskap.

15.3.2 Økonomisk utvikling i regnskapsførerbransjen

Den økonomiske utviklingen for regnskapsførerbransjen er presentert Tabell 15-4. Panel A viser beløpene som fremkommer når vi summerer opp de aktuelle regnskapspostene etter at de er omregnet til kroneverdien i 2012 ved hjelp av konsumprisindeksen. Panel B viser forholdstall beregnet på grunnlag av tallene i panel A.

Tabell 15-4: Økonomisk utvikling i regnskapsførerbransjen
Panel A: Økonomisk størrelser i millioner kroner, uttrykt i kroneverdien for 2012

År	*Omsetning*	*Lønns-kostnader*	*Drifts-resultat*	*Ordinært resultat før skatt*	*Ordinært resultat*	*Egenkapital*	*Eiendeler*	*N*
2000	2 790	1 639	270	306	233	720	1 992	1 119
2001	4 286	2 477	426	419	316	910	2 981	1 320
2002	4 924	2 918	466	522	404	1 134	3 621	1 438
2003	5 324	3 140	365	366	266	1 002	3 892	1 546
2004	5 631	3 419	521	568	413	955	3 693	1 678
2005	6 094	3 716	565	623	478	1 287	3 868	1 827
2006	6 700	4 219	552	1 089	935	1 813	4 570	1 925

[123] I rapporten etter det dokumentbaserte tilsynet hos autoriserte regnskapsførerselskaper i 2012 oppgir Finanstilsynet at honorarinntektene fra regnskapsførervirksomheten er 11,8 milliarder kroner (Finanstilsynet 2014). Når vi summerer opp driftsinntektene hos selskapene vi har identifisert som regnskapsførerselskap, får vi en omsetning på 10,9 milliarder kroner i 2012. Hovedårsakene til avviket er at vi har slettet selskaper som har inntekter fra regnskapsførervirksomhet, men som ikke er registrert med næringskode 69, og at vi utelater revisjonsselskaper som startet opp med regnskapsføring de senere årene. Disse to typene av selskaper vil rapportere inntekter fra regnskapsføring til Finanstilsynet.

År	*Omsetning*	*Lønns-kostnader*	*Drifts-resultat*	*Ordinært resultat før skatt*	*Ordinært resultat*	*Egenkapital*	*Eiendeler*	*N*
2007	7 894	5 018	713	807	608	1 637	4 626	2 024
2008	9 184	5 743	825	903	672	2 279	5 684	2 116
2009	9 262	5 860	759	804	593	1 927	5 177	2 209
2010	9 526	5 982	857	902	654	2 014	5 368	2 226
2011	10 030	6 325	977	1 005	730	2 188	5 755	2 269
2012	10 856	6 901	1 026	1 071	785	2 272	6 077	2 317

Panel A2: Forholdstall basert på tallene i panel A

År	*ΔOms*	*ΔLønn*	*Lønn /Oms*	*Driftsmargin*	*Resultatmargin*	*EKR*	*TKR*	*Ek. andel*
2000			58,75	9,67	8,37			36,15
2001	53,63	51,10	57,79	9,93	7,37	38,77	16,87	30,53
2002	14,90	17,81	59,25	9,47	8,20	39,50	15,83	31,33
2003	8,12	7,63	58,98	6,85	5,00	24,94	9,74	25,75
2004	5,76	8,87	60,72	9,26	7,34	42,24	14,97	25,87
2005	8,23	8,70	60,98	9,27	7,84	42,61	16,47	33,27
2006	9,94	13,54	62,97	8,23	13,95	60,32	25,80	39,67
2007	17,82	18,94	63,57	9,03	7,70	35,25	17,54	35,38
2008	16,35	14,43	62,53	8,99	7,32	34,32	17,52	40,10
2009	0,84	2,04	63,27	8,19	6,40	28,19	14,80	37,22
2010	2,86	2,09	62,80	8,99	6,86	33,19	17,10	37,52
2011	5,28	5,73	63,06	9,74	7,28	34,75	18,08	38,01
2012	8,24	9,10	63,56	9,45	7,23	35,22	18,11	37,39

Note: Tabellen viser den økonomiske utviklingen for regnskapsførerbransjen. Regnskapsførerbransjen er definert ved alle selskaper som har besvart de dokumentbaserte tilsynene i perioden 2000-2012 og som er registrert med næringskode 69. Antall regnskapsførerselskaper som inngår i utvalget er angitt i kolonnen N. Alle beløp i panel A er omregnet til kroneverdien i 2012 og uttrykt i millioner kroner. Alle forholdstallene i panel B er uttrykt i prosent. Δ angir prosentvis vekst fra t-1 til t. Lønn/Oms = lønnsandel = andelen av omsetningen som brukes til dekning av lønnskostnadene. Driftsmargin = driftsresultat i prosent av omsetningen. Resultatmargin = ordinært resultat i prosent av omsetningen. EKR = egenkapitalens rentabilitet = ordinært resultat i prosent av gjennomsnittet av aggregert egenkapital i år t-1 og år t. TKR = totalkapitalens rentabilitet = ordinært resultat før skatt i prosent av gjennomsnittlig aggregerte eiendeler i år t-1 og år t. Ek-andel er sum egenkapital i prosent av balansesummen.

Noen observasjoner om utviklingen i regnskapsførerbransjen basert på Tabell 15-4: Omsetningen var på 2,8 milliarder kroner i 2000 og har steget til 10,9 milliarder kroner i 2012 (målt i faste 2012-kroner). Jevnt over må veksttakten, som gir uttrykk for vekst utover inflasjonen, sies å ha vært høy. Veksttakten var mye høyere i 2007 og 2008 enn i årene etter at fravalgsordningen ble innført. Innføringen av fravalgsordningen har derfor ikke ført til spesielt høy vekst i omsetningen hos regnskapsførerne - det er mange år tidligere i perioden hvor omsetningsveksten har vært like høy eller høyere.

De samlede lønnskostnadene har vokst i omtrent samme takt som omsetningen. Lønnskostnadenes andel av omsetningen steget fra rundt 58 øre i lønnskostnader per omsatt krone i 2000 til 63 øre per omsatt krone i 2012. Når lønnskostnadene øker relativt til omsetningen, kan det ses på som en indikasjon på lavere effektivitet fordi hver krone i lønn generer mindre inntekter enn tidligere. Ved utgangen av 2012 utgjorde lønnskostnadene vel 6,9 milliarder kroner.

Driftsmarginene var under 7 prosent i 2003, men ellers har den ligget stabilt på mellom 8 og 10 prosent. Det er større variasjon i resultatmarginen, og særlig 2006 skiller seg ut med god lønnsomhet. Siden 2006 har egenkapitalandelen ligget mellom 35 og 40 prosent, og avkastningen på den bokførte egenkapitalen er relativt høy: Hver krone i bokført egenkapital har siden 2006 gitt en regnskapsmessig avkastning på

mellom 28 og 35 øre per år. Avkastningen på totalkapitalens rentabilitet er også høy: mellom 15 til 18 prosent de siste syv årene.

For å ha et grunnlag for å vurdere i hvilken grad forholdstallene indikerer tilfredsstillende lønnsomhet og soliditet, sammenliknes forholdstallene med normtallene som Proff Forvalt opererer med, se Tabell 15-5. Når forholdstallene sammenliknes med normtallene går regnskapsførerbransjen som helhet godt. Driftsmarginen, EKR og TKR gis karakteren «meget god», og egenkapitalandelen ligger i den øvre delen av intervallet for «god».

Tabell 15-5: Normtall for vurdering av økonomisk utvikling

	Ikke tilfredsstillende	*Svak*	*Tilfredsstillende*	*God*	*Meget god*
Driftsmargin	< 0 %	0 - 2 %	3 - 4 %	5 - 7 %	> 7 %
EKR	< 0 %	0 - 6 %	7 - 11 %	12 - 17 %	> 17 %
TKR	< 1 %	1 - 5,99 %	6 - 9 ,99 %	10 - 15 %	> 15 %
EK-andel	< 3 %	3 - 9 %	10 - 17 %	18 - 40 %	> 40 %

Note: Normtallene for vurderingen av den økonomiske utviklingen er utarbeidet av Proff Forvalt. TKR er definert som resultat før skatt + finanskostnader i prosent av gjennomsnittlig balansesum hos og som resultat før skatt i prosent av gjennomsnittlig balansesum i dette kapitlet. Vår definisjon bidrar til å undervurdere rentabiliteten i forhold til Proff Forvalts definisjon siden rentekostnader i telleren ikke blir plusset på.

Som nevnt kan aggregerte tall skjule relevant informasjon. Vi analyserer den økonomiske utviklingen for de enkelte selskapene nedenfor. Nedenfor sammenlikner vi også utviklingen i revisjons- og regnskapsførerbransjen med utviklingen hos andre norske selskaper (og ikke bare med normtallene).

15.3.3 Økonomisk utvikling i revisjonsbransjen

Tabell 15-6 gir samme informasjon om revisjonsbransjen som Tabell 15-4 ga for regnskapsførerbransjen.

Tabell 15-6: Økonomisk utvikling i revisjonsbransjen
Panel A: Økonomisk størrelser i millioner kroner, uttrykt i kroneverdien for 2012

År	*Omsetning*	*Lønns-kostnader*	*Drifts-resultat*	*Ordinært resultat før skatt*	*Ordinært resultat*	*Egenkapital*	*Eiendeler*	*N*
2000	2 747	1 427	422	412	322	375	2 451	342
2001	3 502	1 857	412	321	235	361	2 559	358
2002	3 400	1 787	415	376	290	329	2 502	383
2003	4 555	2 471	548	457	353	413	3 052	414
2004	4 682	2 570	588	520	390	437	3 099	457
2005	6 448	3 161	1 066	693	560	902	4 573	535
2006	7 237	3 784	963	587	469	1 117	5 039	707
2007	8 295	4 334	1 271	996	803	1 438	5 798	764
2008	9 026	4 803	1 483	1 059	838	1 711	6 256	797
2009	9 445	5 048	1 542	1 371	1 098	1 872	6 701	795
2010	9 496	5 140	1 552	1 244	960	1 899	6 674	757
2011	9 784	5 339	1 545	1 150	874	1 674	6 508	650
2012	9 839	5 524	1 420	1 040	789	1 606	6 445	580

Panel A2: Forholdstall basert på tallene i panel A

År	*ΔOms*	*ΔLønn*	*Lønn /Oms*	*Driftsmargin*	*Resultatmargin*	*EKR*	*TKR*	*Ek. andel*
2000			51,95	15,35	11,72			15,30
2001	27,46	30,12	53,03	11,78	6,72	63,92	12,80	14,11
2002	-2,90	-3,76	52,56	12,19	8,53	84,06	14,86	13,15
2003	33,95	38,26	54,26	12,03	7,76	95,20	16,45	13,54
2004	2,81	3,98	54,88	12,56	8,32	91,68	16,90	14,09
2005	37,70	23,02	49,02	16,54	8,68	83,64	18,06	19,72
2006	12,24	19,70	52,28	13,31	6,48	46,46	12,21	22,17
2007	14,62	14,54	52,25	15,32	9,68	62,88	18,39	24,80
2008	8,82	10,83	53,21	16,42	9,29	53,24	17,57	27,35
2009	4,64	5,09	53,44	16,33	11,63	61,29	21,16	27,94
2010	0,54	1,82	54,13	16,35	10,11	50,89	18,60	28,46
2011	3,03	3,87	54,57	15,79	8,94	48,94	17,45	25,72
2012	0,57	3,48	56,15	14,43	8,02	48,09	16,06	24,92

Note: Tabellen viser økonomisk utviklingen i revisorbransjen. Se for øvrig noten til Tabell 15-4.

Noen observasjoner om utviklingen i revisjonsbransjen basert på Tabell 15-6: Omsetning har steget hvert år bortsett fra 2002. Veksten har vært meget høy i noen av årene: Nær 34 prosent i 2005, men også i 2003 var veksten over 30 prosent. Fra 2007 har veksten avtatt, men den har hele tiden vært positiv. Ser vi tilbake på den gjennomsnittlige realprisveksten på revisjonen i årene 2006 til 2010 i de siste årene før fravalget ble innført, og presisjonen i våre data om revisjonshonoraret relativt til hva selskapene selv oppgir til Finanstilsynet (som er relativt god, se kapittel 10.5), må store deler av revisjonsselskapenes omsetningsøkning komme fra andre aktiviteter enn lovpålagt revisjon. I 2010 utgjorde inntektene fra lovpålagt revisjon 6,255 milliarder kroner ifølge Finanstilsynet og 6,145 millioner kroner ifølge våre data (begge beløp uttrykt i kroneverdien i 2010), se kapittel 10.5. Dermed må cirka 3 milliarder kroner i 2010 være inntekter fra annet en lovpålagt revisjon. Fra 2009 til 2010 og fra 2011 til 2012 var omsetningsøkningen nær null. Det sammenfaller med analysene i kapittel 10. Der ble det påvist et prispress på revisjonen og at prisen for enkelte grupper av selskaper hadde gått ned. Bransjen har imidlertid klart å holde omsetningsnivået målt i faste kroner oppe, dog med nær nullvekst fra 2009 til 2010 og fra 2011 til 2012.

Lønnskostnader varierer i takt med utviklingen i omsetning og lønnsandelen har ligget stabilt mellom 52 og 54 prosent, med unntak av 2005 hvor lønnsandelen var under 50 prosent. I 2012 er lønnsandelen på sitt høyeste i de årene som er med i tabellen, og av hver omsatt krone utgjør lønnskostnadene 56 øre. Det er en utvikling som forventet: Det er reallønnsvekst i Norge, og det er rimelig at også ansatte i revisjonsbransjen nyter godt av det. Hvis ikke vil de dyktigste søke seg til andre bransjer. Med nær nullvekst i bransjen vil derfor forholdstallet mellom lønn og omsetning gå opp.

2009 og 2010 var økonomisk gode år med driftsmarginer over 16 prosent, resultatmarginer over 10 prosent og en egenkapitalavkastning (EKR) på mellom 50 og 60 prosent. Totalkapitalrentabiliteten (TKR) var mer beskjeden, men fortsatt god siden den lå rundt 20 prosent.

Årsaken til at revisjonsselskapenes totalkapitalrentabilitet er vesentlige lavere enn egenkapitalrentabiliteten, er at selskapene er finansiert med relativt mye gjeld: Egenkapitalandelen er under 30 prosent. Gjeldens betydning for forskjellen mellom EKR og TKR blir godt illustrert gjennom «brekkstangsformelen» (Langli, 2010 s. 696). La G = gjeld, LR = lånerenten på selskapets gjeld, EK = egenkapital og s = selskapets skattesats. Da er har vi følgende sammenheng mellom TKR, EKR, lånerenten og finansiering med gjeld i stedet for egenkapital:

(1) EKR = [TKR + (TKR – LR) • (G/EK)] • (1-s)

Dersom rentabiliteten på eiendelene (som måles med TKR) er høyere enn gjeldsrenten (målt ved LR), vil avkastningen til eierne øke med bruken av gjeld (dvs. når G/EK øker). For å få fram poenget, anta at skattesatsen = 0, TKR er 16 prosent, LR er 5 prosentpoeng og G/EK er 9 (som tilsvarer en egenkapitalandel på 10 prosent). Det vil gi en EKR på 115 prosent. Dersom egenkapitalandelen er 40 prosent, blir EKR redusert til 32,5 prosent. Ved å øke opplåningen / tappe selskapet for egenkapital vil altså avkastningen til eierne øke. Revisjonsbransjen har lavere egenkapitalandel enn regnskapsførerbransjen (cirka 25 prosent i revisjonsbransjen og 40 prosent i regnskapsførerbransjen i 2012, men både EY (tidligere Ernst & Young) og Deolitte hadde egenkapitalandeler under 10 prosent i 2012). Følgelig vil eierne av revisjonsselskapene få høyere avkastning enn eierne av regnskapsførerselskapene under ellers like forhold.

I 2011 og 2012, hvor revisjonsbransjen har mistet mange kunder, har lønnsomheten avtatt. Den må fortsatt kunne sies å være meget god. Marginene og rentabilitetstallene kvalifiserer til karakteren «meget god» ifølge normtallene til Proff Forvalt. Etter at driftskostnadene er dekket, sitter selskapet igjen med 14 øre per omsatt krone til dekning av finansieringskostnadene og skatten. Etter finansieringspostene og skatten har eierne 8 øre per omsatt krone som de kan ta ut i utbytte eller reinvestere i selskapet (det er selskaper som har for dårlig økonomi til at de kan utdele utbytte, men for bransjen sett under ett er det grunn til å anta at kravene til fri egenkapital er oppfylt, og følgelig at utbytte vil være mulig). Summert opp blir det ganske relativt betydelige beløp: I 2012 har 580 revisjonsfirmaer et ordinært resultat etter skatt på 789 millioner kroner.

15.3.4 Sammenligning av utviklingen i revisjons- og regnskapsførerbransjen

Vi har kommentert utviklingen for de bransjene hver for seg over. I Figur 15-3 sammenlikner vi noen sentrale variabler for de to bransjene.

Det er mer egenkapital i regnskapsførerbransjen enn i revisjonsbransjen (Figur 15-3A), og mens eiernes investeringer i selskapene har avtatt i revisjonsbransjen etter 2010 har den økt i regnskapsførerbransjen. Deler av dette har en ren matematisk forklaring: Fram til 2012 var minstekravet til aksjekapital kroner 100 000. Når det er langt flere regnskapsførerselskaper enn revisjonsselskaper, vil det bli mer egenkapital i regnskapsførerbransjen.

Det samlede utviklingen i balansesummen (Figur 15-3B) viser at bransjene har fulgt hverandre ganske godt. Siden 2009 har balansesummen avtatt i revisjonsbransjen, mens den vokser i regnskapsførerbransjen. Ved utgangen av 2012 ligger balansesummen rett over 6 milliarder kroner i begge bransjene. Når balansesummen er lik og regnskapsførerbransjen mer egenkapital, følger det at gjeldsandelen er høyere i revisjonsbransjen enn i regnskapsførerbransjen. Utviklingen i omsetningen har vært svært lik (Figur 15-3C). Omsetningen i regnskapsførerbransjen var høyere enn i revisjonsbransjen fram til 2004. Deretter var omsetningen omtrent lik fram til 2011, og i 2012 har regnskapsførerbransjen rykket noe ifra. Det er rimelig å forklare utviklingen med innføringen av fravalgsordningen. Det er blitt færre revisjonsoppdrag og deler av arbeidet som tidligere ble utført av revisorene (f.eks. utfylling av ligningspapirer) er overtatt regnskapsførerne.

Utviklingen i ordinært resultat etter skattekostnad i Figur 15-3D viser at at regnskapsførerbransjen hadde et meget godt år i 2006, og at revisorbransjen hadde to meget gode år i 2009 og 2010. 2011 var det tredje

beste året til revisorene. I 2012 er ordinært resultat omtrent like stort i de to bransjene. Tallene baserer seg på 2 317 regnskapsførerselskaper og 580 revisjonsselskaper (jf. Tabell 15-4 og Tabell 15-6). Når summene er omtrent like store og det er om lag fire ganger så mange regnskapsførerselskaper som revisjonsselskaper, følger det at det er store forskjeller i gjennomsnittlig ordinært resultat for selskapene i de to bransjene.

Det fremgår ikke direkte av tabellene eller figurene, men summerer man opp ordinært resultat for de bransjene har de samlet sett det beste året i 2009 med et prisnivåjustert ordinært resultat på 1 691 millioner kroner. Deretter ble det ordinære resultatet redusert med 77 millioner kroner fra 2009 til 2010, med 10 millioner kroner fra 2010 til 2011 og med 30 millioner kroner fra 2011 til 2012. Reduksjonen i inntjeningen for revisjonsselskapene, som kan skyldes mindre inntekter fra revisjonen, har har derfor ikke blitt «spist opp» av økte inntjening hos regnskapsførerne (fordi de tjener mer på salg av nye tjenester til oppdragsgiverne).

Figur 15-3: Sum egenkapital, eiendeler, omsetning og ordinært resultat i regnskapsfører- og revisjonsbransjen 2000 – 2012 i millioner norske kroner, uttrykt i kroneverdien i 2012.

A: Sum egenkapital (mNOK)

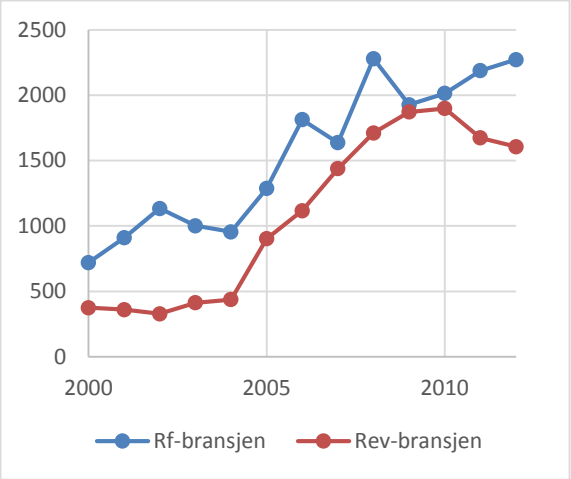

B: Sum eiendeler (mNOK)

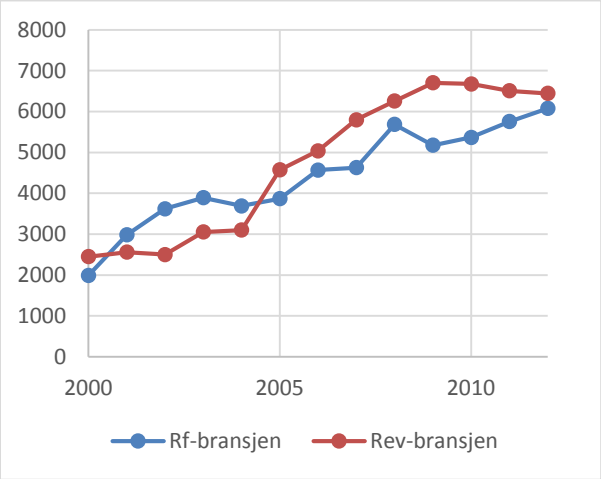

C: Sum omsetning (mNOK)

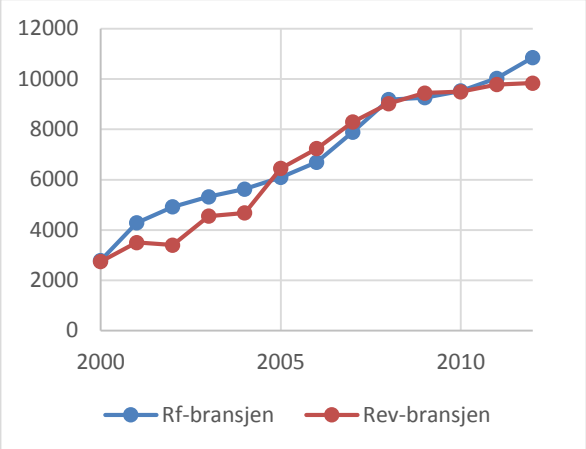

D: Sum ordinært resultat etter skatt (mNOK)

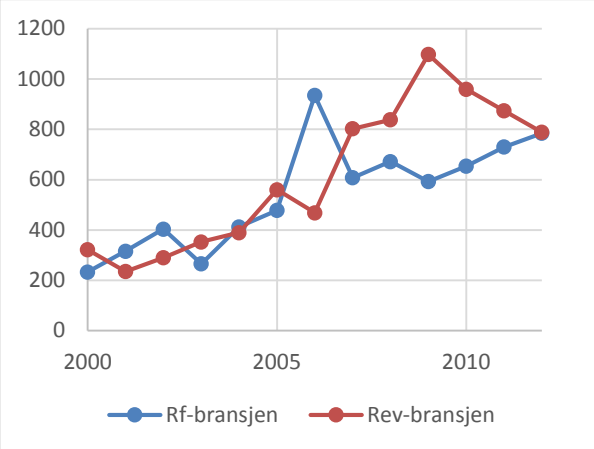

Note: Figurene viser sum egenkapital (Panel A), eiendeler (Panel B), omsetning (Panel C) og ordinært resultat (Panel D) i regnskapsfører- og revisjonsbransjen i millioner kroner. Blå farge refererer til regnskapsførerbransjen mens rød farge viser til revisjonsbransjen. Alle beløp er uttrykt i kroneverdien i 2012.

15.4 Utviklingen i regnskapsfører- og revisjonsbransjen relativt til utviklingen hos andre regnskapspliktige enheter i perioden 2000 til 2012

For å kunne vurdere hvordan utviklingen til regnskapsfører og revisjonsbransjen har vært relativt til «norsk økonomi», sammenliknes utvalgte forholdstall for de to bransjene med tilsvarende forholdstall for øvrige regnskapspliktige enheter i Figur 15-4. Med «øvrige» regnskapspliktige enheter menes alle regnskapspliktige enheter unntatt stiftelser og konserner.

Figur 15-4: Utviklingen i regnskapsførerbransjen, revisjonsbransjen og hos øvrige norske regnskapspliktige enheter (unntatt konserner og stiftelser)

A: Årlig vekst i omsetningen i prosent

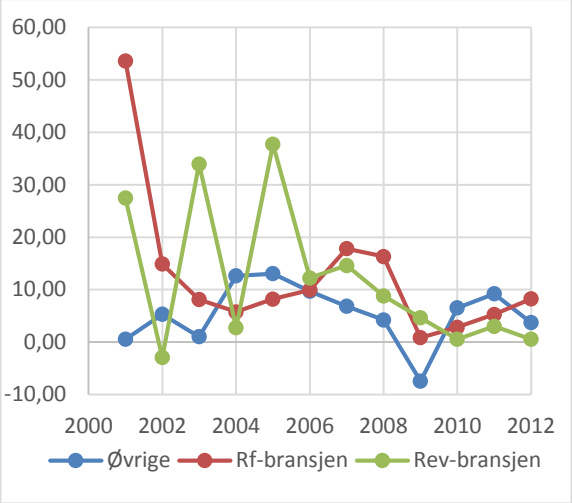

B: Årlig vekst i lønnskostnader i prosent

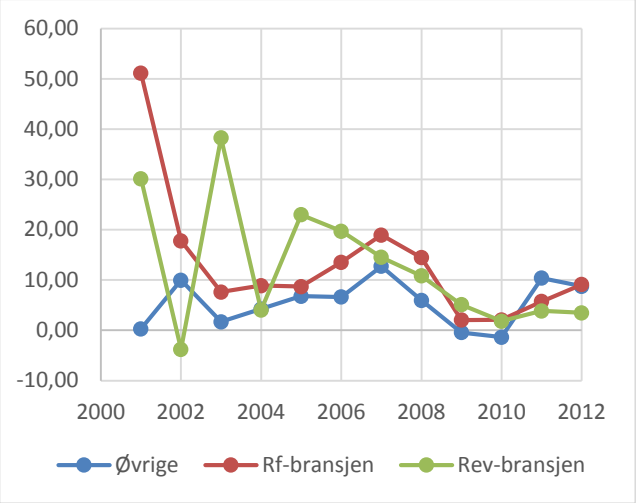

C: Driftsmargin

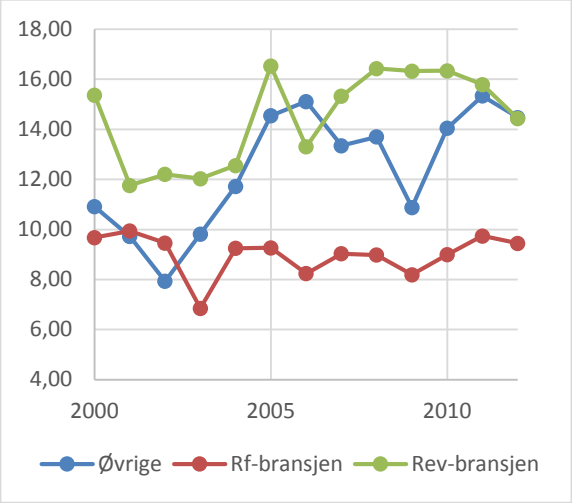

D: Resultatmargin

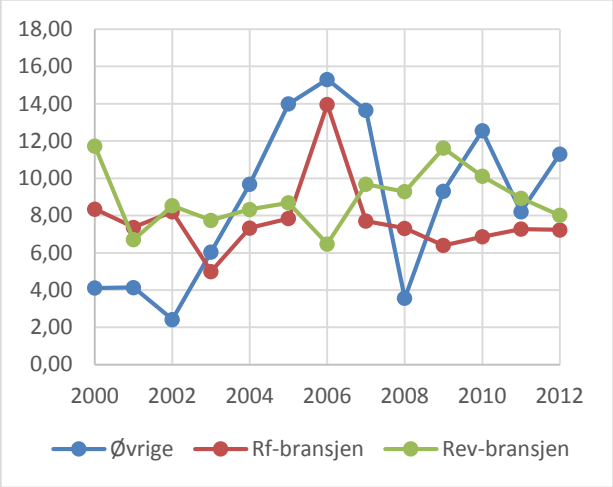

E: Totalkapitalen rentabilitet

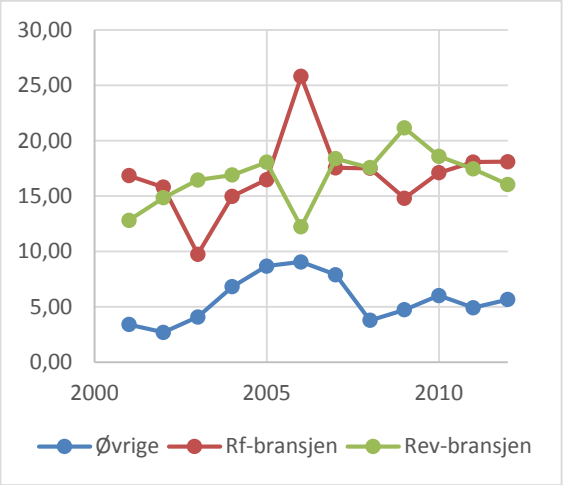

F: Egenkapitalandel

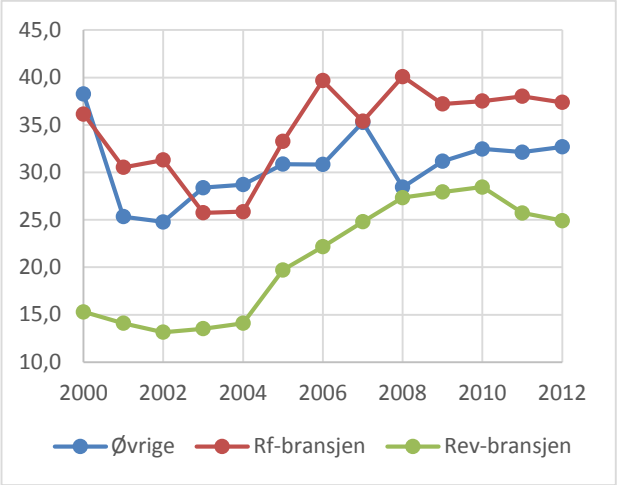

Note: Figuren viser utviklingen i økonomiske forholdstall for regnskapsførerbransjen (rød farge), revisjonsbransjen (grønn farge) og alle regnskapspliktige virksomheter unntatt stiftelser og konsernregnskaper (blå farge). Figurene er generert på bakgrunn av tallene i tabellen over, men unntak av tallene for «øvrige» som ikke er tabulert.

Figur 15-4 gir grunnlag for følgende observasjoner: Veksttakten i omsetningen (Figur 15-4A) og lønnen (Figur 15-4B) var langt mer volatil i de bransjene sammenliknet med øvrige regnskapspliktige enheter fram til 2006. Deretter har utviklingen være relativt lik i de tre kategoriene med selskaper. Driftsmarginen (driftsresultat i prosent av omsetning, Figur 15-4C) er klart lavere i regnskapsførerbransjen sammenliknet med øvrige regnskapspliktige enheter og revisjonsbransjen.

Resultatmarginen (Figur 15-4D) har variert mer for de øvrige regnskapspliktige enhetene enn for de to bransjene, noe som er rimelig. Deler av etterspørselen etter regnskapsfører- og revisjonstjenester er lite påvirket av konjunkturutviklingen siden bilag skal bokføres, og revisjon utføres, både når det går godt og når det går dårlig. Oppgangen i økonomien i forkant av finanskrisen og nedgangen i økonomien på grunn av finanskrisen vil derfor slå mer ut for de øvrige regnskapspliktige enhetene enn for revisjons- og regnskapsførerbransjen, noe som tallene for 2008 tydelig viser. Det ser videre ut til at regnskapsførerbransjen økonomiske utvikling i større grad enn revisjonsselskapene følger utviklingen til de andre regnskapspliktige selskapene.

Siden 2009 har resultatmarginen for revisjonsbransjen avtatt og økt for regnskapsførerbransjen, og i 2012 er marginene relativt like. De øvrige regnskapspliktige enhetene har høyere resultatmargin i 2012 enn de to bransjene.

Totalkapitalens rentabilitet (Figur 15-4E) i de to bransjene er betydelig høyere enn avkastning på eiendelene hos øvrige regnskapspliktige enheter. Med tanke på egenkapitalen, har revisjonsbransjen mindre og regnskapsførerbransjen mer egenkapital enn øvrige regnskapspliktige enheter (Figur 15-4F). Sett under ett har revisjonsbransjen fått dårligere lønnsomhet, men bransjen har fortsatt en inntjening og en soliditet som er bedre enn den bransjen hadde for 5 til 10 år siden.

15.5 Økonomisk utvikling for selskaper med bare en konsesjon og selskaper med to konsesjoner

15.5.1 Analysens oppbygning

Bransjeglidningen mellom regnskapsførerselskaper og revisjonsselskaper gjør det vanskelig å tolke utviklingen i de to bransjene basert på regnskapstall siden årsregnskapene ikke skiller mellom virksomhet knyttet til regnskapsføring og til revisjon. Det er blant annet grunnen til at vi har holdt revisjonsselskap som har søkt og fått konsesjon som regnskapsførerselskap utenfor regnskapsførerbransjen i tabellene og figurene over. I dette delkapitlet skal vi se nærmere på utviklingen for ulike typer vi regnskapsfører- og revisjonsselskaper. Konkret skal analysen søke å besvare spørsmålet om selskaper som har konsesjon som både regnskapsførerselskap og revisjonsselskap har hatt en annen økonomisk utvikling enn selskaper som kun har konsesjon som enten regnskapsførerselskap eller revisjonsselskap.

For å besvare spørsmålet fordeler vi selskapene på tre grupper: selskaper som kun har autorisasjon som regnskapsførerselskap (rene regnskapsførerselskaper), selskaper som kun har godkjenning som revisjonsselskap (rene revisjonsselskaper) og selskaper som har konsesjon som både regnskapsfører- og revisjonsselskap (BR&R). Deretter aggregerer vi opp omsetning, lønnskostnad, driftsresultat, ordinært resultat før skattekostnad, ordinært resultat, egenkapital og eiendeler for hver gruppe. Panelene A1, B1, og C1 i Tabell 15-7 viser økonomisk utvikling for henholdsvis selskaper som kun har autorisasjon som regnskapsførerselskap, selskaper som kun har godkjenning som revisjonsselskap og selskaper som har konsesjon som både regnskapsfører- og revisjonsselskap. Panelene A2, B2 og C2 viser forholdstall som er beregnet på grunnlag av tallene i panelene A1, B1 og C1.

Tabell 15-7: Økonomisk utvikling for rene regnskapsførerselskaper, rene revisjonsselskaper og blandede selskaper.

Panel A1: Selskaper som kun har autorisasjon som regnskapsførerselskap (rene rf). Kronebeløp er uttrykt i kroneverdien i 2012 og oppgitt i millioner kroner.

År	*Omsetning*	*Lønns-kostnader*	*Drifts-resultat*	*Ordinært resultat før skatt*	*Ordinært resultat*	*Egenkapital*	*Eiendeler*	*N*
2000	2 633	1 558	243	280	216	691	1 879	1 070
2001	4 103	2 378	396	392	297	880	2 839	1 267
2002	4 708	2 799	432	490	381	1 101	3 454	1 379
2003	5 066	2 996	322	321	235	966	3 720	1 483
2004	5 362	3 272	471	514	375	916	3 499	1 611
2005	5 812	3 559	516	570	437	1 217	3 661	1 751
2006	6 380	4 030	504	1 039	897	1 744	4 352	1 847
2007	7 531	4 804	655	745	562	1 561	4 399	1 947
2008	8 796	5 516	755	832	620	2 197	5 443	2 039
2009	8 881	5 635	697	736	542	1 843	4 945	2 133
2010	9 162	5 774	790	831	601	1 940	5 154	2 155
2011	9 673	6 119	913	942	683	2 117	5 544	2 200
2012	10 497	6 685	968	1 011	741	2 199	5 860	2 242

Panel A2: Forholdstall for rene regnskapsførerselskaper (rene rf).

År	*ΔOms*	*ΔLønn*	*Lønn /Oms*	*Driftsmargin*	*Resultatmargin*	*EKR*	*TKR*	*Ek. andel*
2000			59,17	9,24	8,20			36,75
2001	55,83	52,61	57,95	9,66	7,23	37,77	16,61	31,01
2002	14,73	17,70	59,45	9,17	8,10	38,49	15,56	31,89
2003	7,61	7,05	59,14	6,35	4,64	22,75	8,96	25,98
2004	5,84	9,22	61,03	8,78	7,00	39,88	14,23	26,17
2005	8,40	8,78	61,24	8,88	7,53	41,01	15,92	33,26

År	*ΔOms*	*ΔLønn*	*Lønn /Oms*	*Driftsmargin*	*Resultatmargin*	*EKR*	*TKR*	*Ek. andel*
2006	9,77	13,22	63,17	7,90	14,06	60,58	25,92	40,06
2007	18,05	19,22	63,79	8,69	7,46	34,02	17,03	35,48
2008	16,80	14,82	62,71	8,58	7,04	32,97	16,92	40,37
2009	0,96	2,15	63,44	7,84	6,10	26,83	14,17	37,27
2010	3,17	2,47	63,02	8,62	6,56	31,77	16,46	37,63
2011	5,57	5,98	63,26	9,44	7,06	33,65	17,60	38,19
2012	8,53	9,25	63,69	9,22	7,06	34,35	17,74	37,53

Panel B1: Selskaper som kun har godkjenning som revisjonsselskap (rene rev). Kronebeløp er uttrykt i kroneverdien i 2012 og oppgitt i millioner kroner.

År	*Omsetning*	*Lønns-kostnader*	*Drifts-resultat*	*Ordinært resultat før skatt*	*Ordinært resultat*	*Egenkapital*	*Eiendeler*	*N*
2000	2 591	1 346	395	386	304	345	2 338	293
2001	3 279	1 733	379	288	212	327	2 403	299
2002	2 299	1 204	335	332	259	278	1 582	316
2003	2 433	1 264	390	391	307	315	1 612	343
2004	2 566	1 319	423	423	319	325	1 727	378
2005	4 228	2 024	901	590	480	765	3 194	442
2006	4 833	2 495	806	489	394	939	3 478	609
2007	6 113	3 289	1 029	755	626	1 265	4 550	666
2008	6 682	3 618	1 232	802	651	1 519	4 967	688
2009	6 967	3 776	1 278	1 100	884	1 678	5 394	685
2010	6 340	3 488	1 159	948	737	1 671	5 072	643
2011	5 454	3 016	958	656	505	1 279	4 309	442
2012	5 214	2 944	896	603	468	1 168	3 981	354

Panel B2: Forholdstall for rene revisjonsselskaper (rene rev).

År	*ΔOms*	*ΔLønn*	*Lønn /Oms*	*Driftsmargin*	*Resultatmargin*	*EKR*	*TKR*	*Ek. andel*
2000			51,96	15,26	11,75			14,78
2001	26,58	28,72	52,84	11,54	6,48	63,21	12,15	13,60
2002	-29,91	-30,51	52,39	14,56	11,29	85,75	16,66	17,59
2003	5,83	5,00	51,97	16,04	12,62	103,44	24,45	19,55
2004	5,47	4,29	51,39	16,50	12,43	99,64	25,33	18,82
2005	64,77	53,52	47,88	21,30	11,35	88,00	23,97	23,96
2006	14,33	23,26	51,62	16,67	8,16	46,26	14,66	26,99
2007	26,48	31,82	53,80	16,84	10,24	56,78	18,80	27,81
2008	9,31	10,00	54,14	18,43	9,75	46,78	16,86	30,58
2009	4,26	4,38	54,20	18,34	12,69	55,32	21,23	31,11
2010	-8,99	-7,63	55,02	18,28	11,63	44,03	18,12	32,94
2011	-13,98	-13,52	55,31	17,57	9,27	34,26	13,99	29,70
2012	-4,40	-2,39	56,47	17,18	8,97	38,22	14,56	29,34

Panel C1: Selskaper som har konsesjon som både regnskapsfører- og revisjonsselskap (BR&R). Kronebeløp er uttrykt i kroneverdien i 2012 og oppgitt i millioner kroner.

År	*Omsetning*	*Lønns-kostnader*	*Drifts-resultat*	*Ordinært resultat før skatt*	*Ordinært resultat*	*Egenkapital*	*Eiendeler*	*N*
2000	156	81	26	26	18	29	113	49
2001	232	129	35	33	23	35	167	60
2002	1 117	591	81	44	31	57	941	71
2003	2 164	1 231	162	71	50	107	1 466	77
2004	2 154	1 274	168	103	77	125	1 415	86
2005	2 271	1 167	171	112	88	158	1 429	102
2006	2 458	1 322	162	102	78	186	1 591	105
2007	2 239	1 080	248	248	183	183	1 279	107
2008	2 410	1 228	258	264	193	204	1 324	117
2009	2 543	1 310	274	281	221	204	1 338	117
2010	3 221	1 690	406	308	232	238	1 632	120
2011	4 396	2 360	601	509	381	405	2 231	215
2012	4 686	2 619	532	445	327	445	2 492	234

Panel C2: Forholdstall for selskaper som har konsesjon som både regnskapsfører- og revisjonsselskap (BR&R).

År	*ΔOms*	*ΔLønn*	*Lønn /Oms*	*Driftsmargin*	*Resultatmargin*	*EKR*	*TKR*	*Ek. andel*
2000			51,67	16,89	11,24			26,10
2001	48,12	60,08	55,85	15,14	10,08	72,62	23,84	20,89
2002	382,00	356,93	52,94	7,23	2,75	66,98	7,99	6,02
2003	93,72	108,26	56,91	7,47	2,33	61,69	5,88	7,27
2004	-0,45	3,42	59,12	7,78	3,56	66,45	7,17	8,81
2005	5,44	-8,36	51,38	7,52	3,87	62,13	7,87	11,07
2006	8,21	13,31	53,80	6,59	3,17	45,33	6,73	11,68
2007	-8,91	-18,36	48,22	11,10	8,18	99,29	17,30	14,30
2008	7,67	13,74	50,94	10,70	8,00	99,78	20,25	15,39
2009	5,48	6,68	51,52	10,78	8,70	108,62	21,09	15,22
2010	26,69	29,02	52,47	12,60	7,21	105,19	20,75	14,57
2011	36,48	39,60	53,67	13,67	8,66	118,57	26,35	18,13
2012	6,59	11,00	55,89	11,36	6,99	77,05	18,83	17,86

Note: Tabellen viser økonomisk utviklingen i selskaper som kun har autorisasjon som regnskapsførerselskaper (panelene A1 og A2), kun har godkjenning som revisjonsselskap (panelene B1 og B2) og selskaper som både har autorisasjon som regnskapsførerselskap og godkjenning som revisjonsselskap (panelene C1 og C2). Se for øvrig noten til Tabell 15-4.

15.5.2 Økonomisk utvikling for rene regnskapsførerselskaper i årene 2000 til 2012

Panelene A1 og A2 i Tabell 15-7 viser økonomisk utvikling for rene regnskapsførerselskaper fra 2000 til 2012. Tallene er i takt med, men litt lavere enn de som vises for regnskapsførerbransjen i panelene A og B i Tabell 15-4. Det er ikke overraskende, siden regnskapsførerbransjen slik den er definert i blant annet Tabell 15-4 stort sett består av rene selskaper (revisjonsselskapene med konsesjon som revisjonsselskap er holdt utenfor). Dermed er det rimelig at utviklingen for de rene regnskapsførerselskapene blir omtrent som for bransjen sett under ett.

15.5.3 Økonomisk utvikling for rene revisjonsselskaper i årene 2000 til 2012

Panel B1 og B2 i Tabell 15-7 presenterer aggregerte tall for selskaper som kun har konsesjon som revisjonsselskap. Forskjellene mellom tallene i panel A i Tabell 15-6 og tallene i panel B1 i Tabell 15-7 er relativt små i de første årene, men blir stor i de senere årene. I 2000 var forskjellen kun 0,156 milliarder kroner, men over tid har avviket økt og i 2012 er forskjellen 2,58 (=9,8-5,2) milliarder kroner og omsetningen i de rene revisjonsselskaper utgjør 53% av omsetning i revisjonsbransjen i 2012. Det samme mønsteret finner vi i de andre kolonnene. Årsaken til det økende avviket mellom de to tabellene skyldes økningen i antall selskaper som har begge konsesjoner. I slutten av analyseperioden økte antallet selskaper begge konsesjoner betraktelig, og da blir også forskjellene mellom de to tabellene større.

Forholdstallene for de rene revisjonsselskapene er presentert i panel B2 i Tabell 15-7. Vi sammenlikner med tallene for hele bransjen i panel B i Tabell 15-6. Fra 2005 til 2008 var omsetningsvekst høy for begge gruppene og høyere for rene revisjonsselskaper enn for revisjonsbransjen sett under ett. I årene 2010 til 2012 var vekst i omsetning for revisjonsbransjen positiv, selv om den ikke var så høy. For de rene revisjonsselskapene var veksten negativ: Den falt med nær 9 prosent fra 2009 til 2010 og med 14 prosent fra 2010 til 2011. Også fra 2011 til 2012 var veksten negativ (-4,4 prosentpoeng). Det er tydelig at de rene revisjonsselskapene har erfart sviktende omsetning ved innføringen av fravalgsordningen. I hvilken grad inntektssvikten fører til dårligere lønnsomhet, avhenger av hvor raskt kostnadene kan nedjusteres når inntektene uteblir.

Sammenlikner vi forholdstallene i de to tabellene og konsentrerer oss om de senere årene, ser vi at de rene revisjonsselskapene har bedre driftsmarginer og resultatmarginer, men lavere egenkapitalrentabilitet (EKR) og totalkapitalrentabilitet (TKR). De rene revisjonsselskapene hadde bedre lønnsomhet enn bransjen i årene fram til 2006 målt ved EKR og 2010 målt ved TKR. Etter disse to tidspunktene har de jevnt over hatt dårlige lønnsomhet. Forskjellen er relativt liten målt med TKR (3,5 prosentpoeng dårligere lønnsomhet i 2011 og 1,5 prosentpoeng dårligere lønnsomhet i 2012), men målt med EKR er forskjellen betydelig (14,7 prosentpoeng dårligere lønnsomhet i 2011 og 9,9 prosentpoeng dårligere lønnsomhet i 2012). Egenkapitalandelen til de rene revisjonsselskapene er noe over bransjens gjennomsnitt.

15.5.4 Økonomisk utvikling for selskaper med autorisasjon som regnskapsførerselskap og godkjenning som revisjonsselskap i årene 2000 til 2012

Panel C1 og C2 i Tabell 15-7 presenterer aggregerte tall for selskaper som har konsesjon som både regnskapsfører- og revisjonsselskap, BR&R-selskapene. Siden antallet med selskaper med begge konsesjoner som vi har regnskapsinformasjon om har økt fra 49 til 226 i 2012, er det rimelig at det blir store endringer i perioden.

Omsetningen hos disse selskapene økte fra 232 millioner kroner i 2001 til 1 117 millioner kroner i 2002, noe som skyldes at noen store revisjonsfirmaer fikk autorisasjon som regnskapsfører. Deretter var veksten beskjeden fram til 2010. Fra 2009 til 2010 og fra 2010 til 2011 økte omsetningen med henholdsvis 27 og 36 prosentpoeng. I alt var omsetningen hos selskapene med begge konsesjoner 4 686 millioner kroner i 2012. Tallene i de andre kolonnene i panel C1 følger samme mønster som utviklingen i omsetningen.

Panel C2 i Tabell 15-7 gir forholdstall for BR&R-selskapene. I og med at det kommer til selskaper etter hvert, er tallene som viser vekst i omsetningen og vekst i lønnskostnadene av begrenset relevans siden de ikke gir informasjon om hvordan selskapene utvikler seg. Vi fokuserer derfor på de andre forholdstallene. Sammenliknet med bransjen sett under ett, jf. panel B i Tabell 15-6, er det store forskjeller. Forskjellene er oppsummert i Tabell 15-8. Dersom beløpet er negativt, er forholdstallet for BR&R-selskapene lavere enn forholdstallene for bransjen sett under ett. 12-års perioden er delt i to like lange perioder, og gjennomsnittlig forholdstall er beregnet per periode.

Tabell 15-8: Forskjeller i forholdstall for revisjonsbransjen under ett og revisjonsselskaper som også har konsesjon som regnskapsførerselskap

År	*Lønn /Oms*	*Driftsmargin*	*Resultatmargin*	*EKR*	*TKR*	*Ek. andel*
Periode 1						
2001	2,82	3,36	3,36	8,70	11,04	6,78
2002	0,38	-4,96	-5,78	-17,08	-6,87	-7,13
2003	2,65	-4,56	-5,43	-33,51	-10,57	-6,27
2004	4,24	-4,78	-4,76	-25,23	-9,73	-5,28
2005	2,36	-9,02	-4,81	-21,51	-10,19	-8,65
2006	1,52	-6,72	-3,31	-1,13	-5,48	-10,49
Gjennomsnitt 2001-2006	2,33	-4,45	-3,46	-14,96	-5,30	-5,17
Periode 2						
2007	-4,03	-4,22	-1,50	36,41	-1,09	-10,50
2008	-2,27	-5,72	-1,29	46,54	2,68	-11,96
2009	-1,92	-5,55	-2,93	47,33	-0,07	-12,72
2010	-1,66	-3,75	-2,90	54,30	2,15	-13,89
2011	-0,90	-2,12	-0,28	69,63	8,90	-7,59
2012	-0,26	-3,07	-1,03	28,96	2,77	-7,06
Gjennomsnitt 2007-2012	-1,84	-4,07	-1,66	47,20	2,56	-10,62

Note: Tabellen viser forholdstallene for BR&R-selskapene i panel C1 i Tabell 15-7 fratrukket forholdstallene for bransjen sett under ett, jf. panel B i Tabell 15-6. Se noten til Tabell 15-4 for forklaringer.

Tabell 15-8 viser store forskjeller mellom BR&R-selskapene og bransjen sett under ett. BR&R-selskapene har lavere driftsmarginer siden 2007, og har hatt lavere resultatmarginer i alle år etter 2001. Egenkapitalrentabiliteten er mellom 28 og 69 prosentpoeng høyere enn for bransjen sett under ett i årene etter 2007. I gjennomsnitt er EKR 47,2 prosentpoeng høyere enn for bransjen sett under ett i årene 2007-2012 mens den var 15 prosent lavere i årene 2001-2006. TKR var lavere til og med 2009, og etter den tid har den vært noe høyere. Det er stor forskjell i EKR og TKR. Som forklart over er det blant annet en konsekvens av selskapenes finansieringsstrategi: Selskaper som lar långivere finansiere mye av driften får høyere EKR så lenge TKR er høyere enn renten på selskapets lån. Ser vi på egenkapitalandelen i BR&R-selskapene, er den lavere enn for bransjen sett under ett i alle år. BR&R-selskapene vil derfor ha høyere rentabilitet.

Det er trekk ved utviklingen som indikerer at BR&R-selskapene relativt sett har aggressive strategier, både markedsmessig og finansielt. Markedsmessig kan strategien kalles aggressiv fordi BR&R-selskapene skaffer seg autorisasjon som regnskapsførerselskap for å kapre markedsandeler fra regnskapsførerne. Finansielt følger BR&R-selskapene en aggressiv strategi fordi selskapene har lite egenkapital. De har relativt gode marginer og tjener bra (ordinært resultat er mellom 221 og 381 millioner kroner per år i perioden 2009 – 2012), men inntjeningen tas i store grad ut i utbytte slik at egenkapitalandelen forblir relativt lav.

15.5.5 Sammenligning av utviklingen i de tre gruppene

Vi sammenlikner utviklingen for rene regnskapsførerselskaper (blå farge), rene revisjonsselskaper (rød farge), og BR&R- selskaper (grønn farge) grafisk. Figur 15-5 viser aggregerte omsetning (A), ordinært resultat (B), sum eiendeler (C) og sum egenkapital (D) for disse tre gruppene. Vi ser klare forskjeller i utviklingen i de fire panelene, noe som er en naturlig konsekvens av at selskaper beveger seg mellom kategoriene: Det er særlig revisjonsselskaper som er rene som går over til kategorien blandede, og som fører til reduksjon hos de rene revisjonsselskapene og økning hos BR&R-selskapene. Grafene som illustrerer utviklingen i forholdstallene er mer interessante, se Figur 15-6 hvor A viser driftsmarginen, B viser egenkapitalens rentabilitet, C viser totalkapitalrentabilitet og D viser egenkapitalrentabiliteten.

Figur 15-5: Aggregerte tall for rene regnskapsførerselskaper, rene revisjonsselskaper og blandede selskaper

A: Sum omsetning

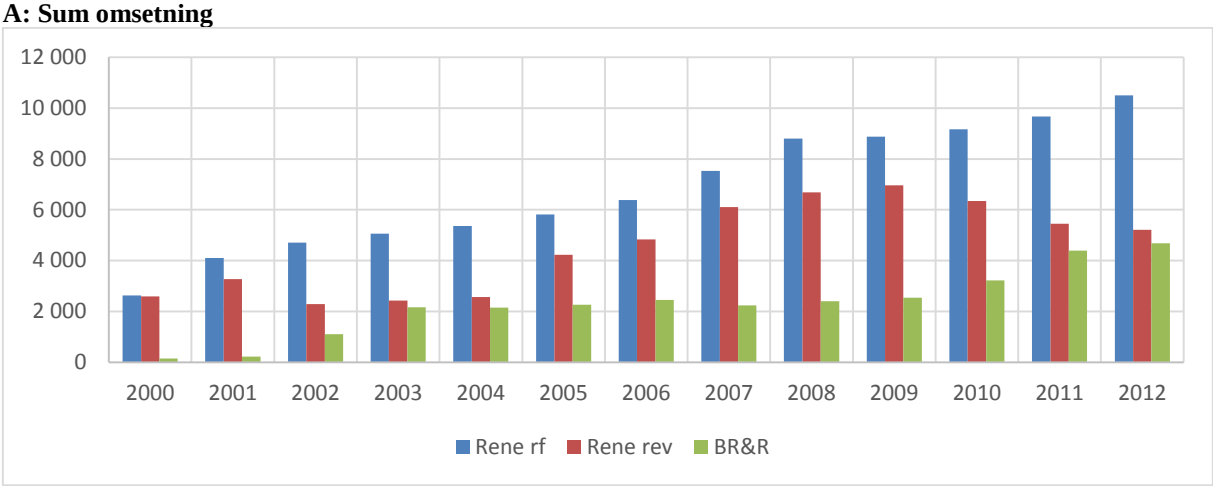

B: Sum ordinært resultat

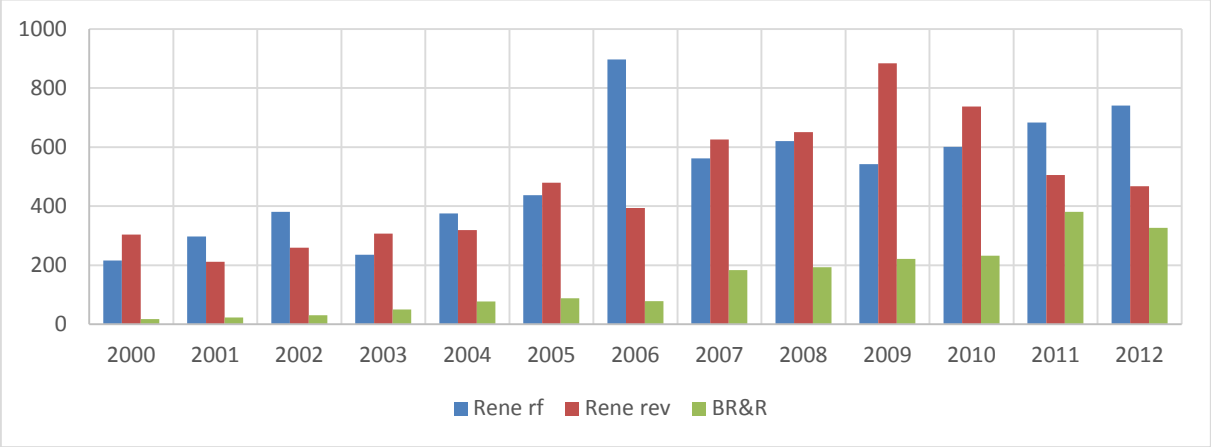

C: Sum eiendeler

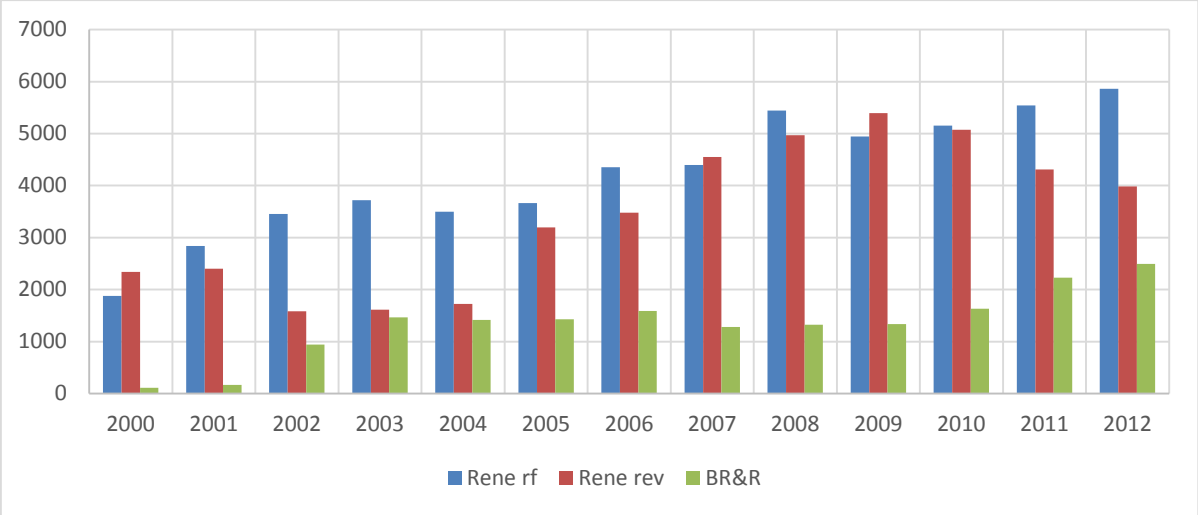

D: Sum egenkapital

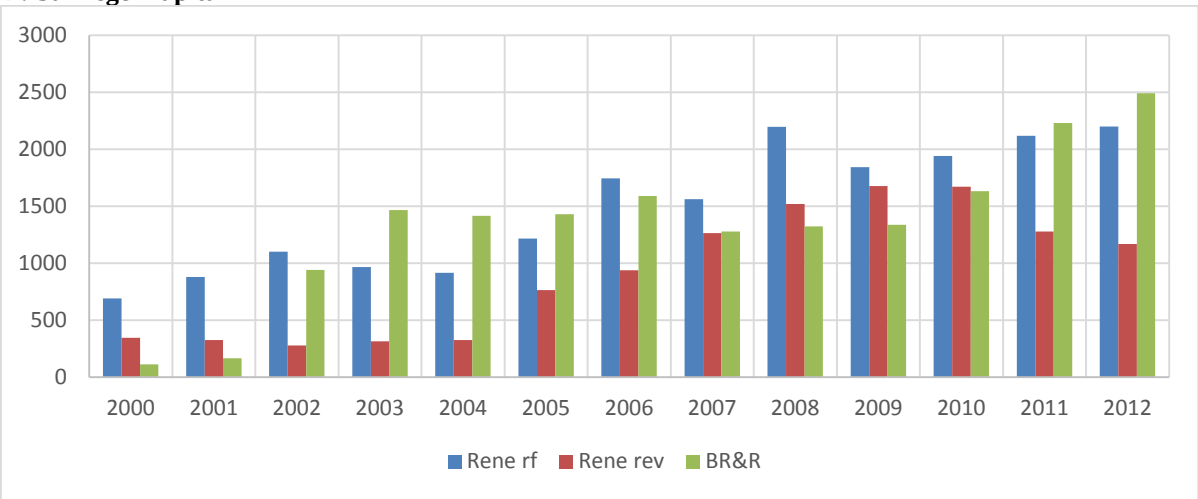

Figur 15-6: Forholdstall for rene regnskapsførerselskaper, rene revisjonsselskaper og BR&R

A: Driftsmargin

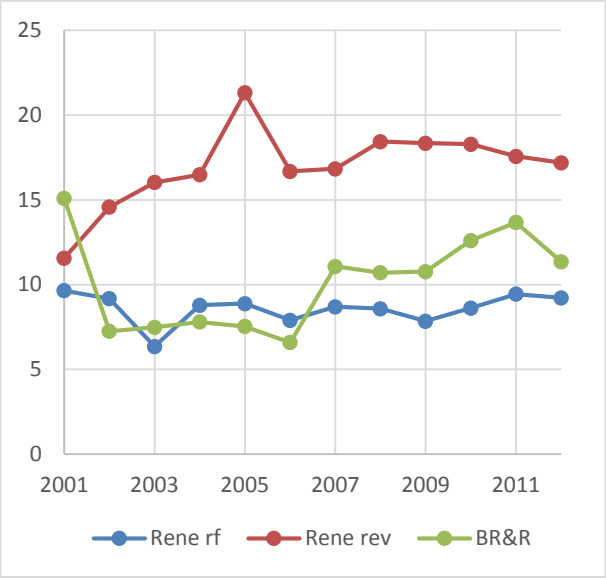

B: Egenkapitalens rentabilitet

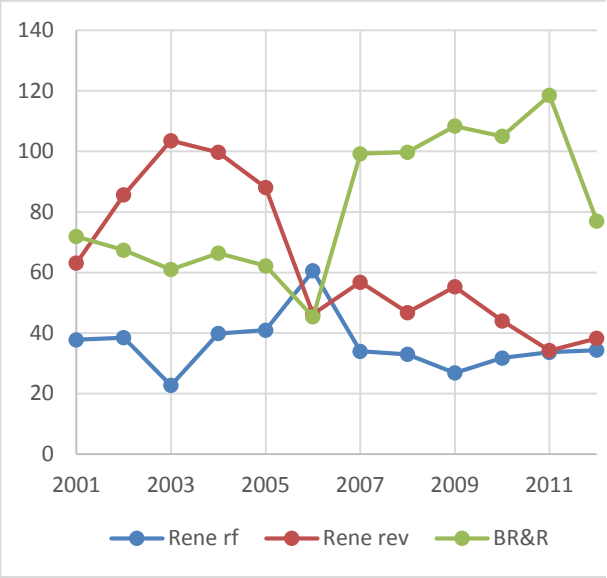

C: Totalkapitalens rentabilitet

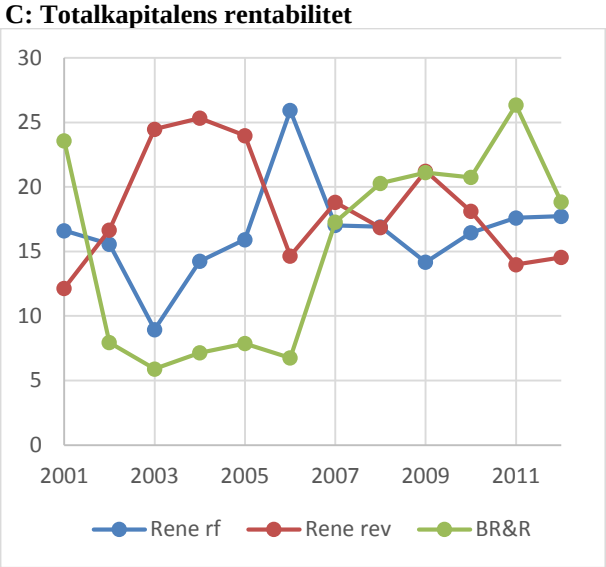

D: Egenkapitalandel

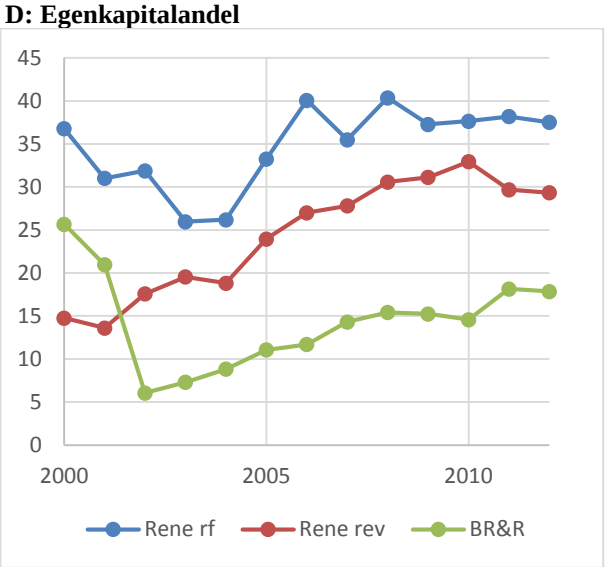

Figur 15-6 viser driftsmarginen. Stort sett har de rene revisjonsselskapene mye høyere forholdstall enn de andre to gruppene. Rangeringen mellom de rene regnskapsførerselskapene og BR&R-selskapene har variert mer, men i slutten av perioden har BR&R-selskapene bedre marginer enn de rene regnskapsførerselskapene. Det er ikke unaturlig at BR&R-selskapene får marginer som ligger mellom de to andre gruppene: Revisjonsselskaper som går inn i regnskapsførerbransjen vil ikke klare å prise regnskapsføreroppdrag vesentlig høyere enn regnskapsførerselskaper. Deres marginer kan derfor forventes å være et vektet gjennomsnitt mellom lønnsomheten hos de rene regnskapsførerselskapene og de rene revisjonsselskapene.

TKR er en funksjon av resultatmarginen og kapitalens omløpshastighet, TKR = resultatmargin • kapitalens omløpshastighet, hvor kapitalenes omløpshastighet = (omsetning/balansesum). Selskaper med relativt lave marginer kan dermed oppnå høy avkastning på eiendelene hvis de klarer å genererer høy omsetning med utgangspunkt i de eiendelene de rår over. Parallellen til lavpriskjeder er klar: De

tjener lite per enhet de selger, men siden de selger svært mange enheter blir inntjeningen totalt sett god. BR&R-selskapene er ikke blant de selskapene som har høyest marginer (Figur 15-6D), men i slutten av perioden har de høyest TKR (jf. Figur 15-6C). BR&R-selskapene er derfor bedre til å generere inntekter med utgangspunkt i de eiendelene de rår over relativt til selskapene i de to andre kategoriene. Når BR&R-selskapene i tillegg har vesentlig lavere egenkapitalandel enn de øvrige selskapene (jf. Figur 15-6D), følger det av brekkstangsformelen at de vil ha høy egenkapitalrentabilitet (jf. Figur 15-6B). Sett under ett må konklusjonen bli at BR&R-selskapene har hatt best økonomisk utvikling, men samtidig har de størst kredittrisiko på grunn av lav egenkapitalandel.

15.6 Økonomisk utvikling basert på forholdstall beregnet per selskap

Hittil har vi analysert den økonomiske utviklingen ved å bruke tall på bransjenivå. Aggregerte tall kan skjule viktige utviklingstrekk, f.eks. andelen av selskaper med dårlig lønnsomhet og som går med tap. Inntjeningen hos revisjons- og regnskapsførerselskaper er av interesse fordi det er vilkår at selskapene skal være økonomisk vederheftig (jf. regnskapsfører § 6) og kunne innfri sine forpliktelser etter hvert som de forfaller (revisorloven § 3-5). Dersom innføringen av fravalgsordningen fører til press på prisene og lavere inntjening, kan det føre til får vanskeligheter med å oppfylle kravene til tilfredsstillende økonomi. I dette delkapitlet beregner vi derfor forholdstall på selskapsnivå. Vi fortsetter med tredelingen av selskapene: rene regnskapsførerselskap, rene revisjonsselskap og selskaper som har konsesjon som både regnskapsfører- og revisjonsselskap (BR&R-selskapene). Vi bruker to forholdstall: Driftsmarginen og totalkapitalens rentabilitet, TKR. Forholdstallene vises Tabell 15-9, hvor panelene A1, B1 og C1 viser driftsmarginene for de tre gruppene og panelene A2, B2 og C2 viser TKR. Panel A1 og A2 er for rene regnskapsførerselskaper. Panel B1 og B2 er for rene revisjonsselskaper og Panel C1 og C2 for BR&R-selskapene. Alle forholdstall med verdier under -100 prosent blir satt til -100 og alle forholdstall over 100 prosent blir satt til 100.

Vi illustrerer utviklingen i forholdstallene grafisk i Figur 15-7. A1 viser gjennomsnittlig driftsmarginen, A2 viser median til driftsmarginen, B viser selskapenes gjennomsnittlige totalkapitalrentabilitet og C viser andelen av selskapene i hver kategori som går med tap. I C vises også andelen av alle regnskapspliktige enheter unntatt stiftelser og konserner som går med tap.

Tabell 15-9: Økonomisk utvikling på selskapsnivå
Panel A1: Driftsmargin for rene regnskapsførerselskaper

Driftsmargin = driftsresultat i prosent av omsetning

År	*N*	*Gjsn*	*p1*	*p10*	*p25*	*p50*	*p75*	*p90*	*p99*
2000	1064	11,13	-32,84	-2,16	1,27	6,47	15,56	34,30	82,09
2001	1259	10,27	-41,97	-3,85	1,01	6,50	15,59	31,37	81,84
2002	1369	10,42	-51,39	-3,44	1,30	6,52	15,96	32,30	84,80
2003	1464	10,30	-43,55	-4,23	0,78	6,54	16,48	32,12	82,35
2004	1585	11,61	-45,23	-3,17	1,52	8,00	18,00	35,08	81,10
2005	1721	10,15	-72,00	-2,86	1,21	6,59	16,08	31,79	83,24
2006	1821	8,70	-58,02	-2,77	1,31	6,14	14,15	27,02	70,87
2007	1914	9,34	-47,09	-2,77	1,59	7,04	15,76	27,46	73,16
2008	2012	8,94	-78,79	-3,68	1,27	7,03	15,34	27,29	71,79
2009	2093	8,12	-94,64	-3,75	1,21	6,35	14,59	26,04	75,49
2010	2122	8,71	-68,06	-2,69	1,60	7,05	14,92	26,36	75,40
2011	2165	8,87	-97,81	-3,87	1,32	6,89	15,23	27,10	83,70
2012	2193	9,26	-63,95	-2,79	1,36	7,20	15,08	28,11	79,17

Panel A2: TKR for rene regnskapsførerselskaper

TKR = ordinært resultat før skattekostnader i prosent av eiendeler

År	*N*	*Gjsn*	*p1*	*p10*	*p25*	*p50*	*p75*	*p90*	*p99*
2001	1064	13,51	-48,07	-5,64	1,01	9,32	21,18	35,81	100,00
2002	1258	13,78	-44,20	-5,49	1,42	9,19	20,73	34,79	100,00
2003	1371	13,21	-49,33	-6,59	0,71	9,61	21,60	34,39	100,00
2004	1478	15,76	-42,98	-4,87	1,64	11,84	24,22	38,45	100,00
2005	1605	15,14	-39,40	-4,09	1,45	9,94	22,99	40,16	100,00
2006	1668	13,47	-42,10	-2,77	2,06	10,17	22,83	35,54	100,00
2007	1805	13,34	-61,64	-3,79	2,22	10,61	22,73	35,91	100,00
2008	1876	12,56	-61,38	-7,51	1,16	11,10	22,70	36,21	100,00
2009	1978	12,17	-52,33	-5,38	1,71	10,24	21,13	33,25	100,00
2010	2001	12,33	-48,27	-3,93	1,79	10,62	21,47	33,31	91,15
2011	2028	12,05	-53,07	-5,47	1,66	10,52	21,21	34,15	82,03
2012	2054	12,99	-45,55	-3,88	2,09	11,26	22,04	34,97	94,89

Panel B1: Driftsmargin for rene revisjonsselskaper

Driftsmargin = driftsresultat i prosent av omsetning

År	*N*	*Gjsn*	*p1*	*p10*	*p25*	*p50*	*p75*	*p90*	*p99*
2000	289	19,25	-36,90	0,69	6,07	16,24	28,99	49,18	76,30
2001	294	18,73	-75,20	0,49	6,93	16,25	29,11	44,76	80,58
2002	310	19,94	-20,22	1,21	7,54	16,62	30,13	45,59	74,98
2003	335	20,69	-38,57	1,24	6,91	17,08	30,26	47,49	84,21
2004	367	22,75	-11,40	1,86	8,80	19,01	31,35	48,44	99,97
2005	419	22,70	-26,87	1,58	7,44	18,14	32,71	51,09	100,00
2006	470	19,69	-70,50	0,80	6,87	15,69	29,62	43,21	99,64
2007	480	20,04	-85,90	0,43	6,80	18,11	31,08	45,84	99,00
2008	482	22,33	-100,00	0,92	8,73	19,91	33,05	50,24	99,29
2009	484	21,59	-100,00	0,52	7,85	19,00	33,72	53,60	99,03
2010	455	23,92	-100,00	0,45	8,62	19,38	35,92	59,20	99,69
2011	314	25,13	-100,00	0,89	7,64	20,19	40,27	65,63	97,74
2012	255	27,05	-100,00	0,00	7,76	23,12	42,60	77,00	100,00

Panel B2: TKR for rene revisjonsselskaper

TKR = ordinært resultat før skattekostnader i prosent av eiendeler (ROA)

År	*N*	*Gjsn*	*p1*	*p10*	*p25*	*p50*	*p75*	*p90*	*p99*
2001	283	17,79	-29,45	0,00	4,81	15,01	25,71	36,42	100,00
2002	295	18,84	-16,81	0,00	5,92	16,77	25,97	37,31	100,00
2003	314	20,13	-10,54	0,43	7,30	16,58	26,12	37,08	100,00
2004	338	23,21	-4,51	1,21	10,33	20,00	29,45	46,78	100,00
2005	366	26,24	-10,71	0,94	8,27	23,24	36,74	57,06	100,00
2006	418	21,26	-11,10	0,58	6,57	17,13	31,49	44,05	100,00
2007	580	29,55	-14,14	0,47	6,75	22,99	41,79	85,14	100,00
2008	627	25,25	-41,56	-0,05	6,49	22,58	40,52	55,78	100,00
2009	635	26,16	-26,46	0,70	8,76	23,07	39,55	55,48	100,00
2010	619	23,66	-19,38	0,16	8,96	22,17	35,16	50,23	88,90
2011	427	22,48	-31,01	0,04	7,35	19,78	35,97	50,42	89,55
2012	343	23,10	-12,31	0,39	6,10	19,40	34,93	49,80	96,91

Panel C1: Driftsmargin for BR&R-selskaper

Driftsmargin = driftsresultat i prosent av omsetning

År	*N*	*Gjsn*	*p1*	*p10*	*p25*	*p50*	*p75*	*p90*	*p99*
2000	49	21,98	-7,75	1,31	11,66	16,49	28,07	40,71	95,83
2001	60	22,15	-2,75	1,42	10,73	16,96	28,79	45,85	97,37
2002	70	19,64	-35,44	-1,55	6,79	17,74	28,69	41,52	85,94
2003	77	21,34	-8,85	0,97	8,88	18,16	30,36	48,83	86,89
2004	86	21,94	0,79	4,91	9,27	17,97	31,77	42,59	83,67
2005	101	22,18	-15,54	1,39	6,73	18,61	32,37	48,10	89,76
2006	105	16,87	-3,88	0,83	7,32	14,37	23,68	34,55	84,00

Driftsmargin = driftsresultat i prosent av omsetning									
År	*N*	*Gjsn*	*p1*	*p10*	*p25*	*p50*	*p75*	*p90*	*p99*
2007	106	18,62	-18,07	2,84	9,05	17,23	25,69	40,13	58,34
2008	115	20,64	-3,00	3,70	10,89	17,71	29,41	40,90	51,90
2009	115	17,52	-25,83	-0,17	5,52	15,71	25,00	37,45	80,26
2010	119	19,53	-15,55	0,04	7,88	17,12	27,51	41,82	73,02
2011	213	21,50	-15,89	2,48	9,35	20,00	29,64	44,15	76,25
2012	232	20,44	-13,67	2,85	7,84	17,04	31,05	40,84	94,07

Panel C2: TKR for BR&R-selskaper

TKR = ordinært resultat før skattekostnader i prosent av eiendeler									
År	N	Gjsn	p1	p10	p25	p50	p75	p90	p99
2001	55	19,74	-5,58	1,49	7,40	16,25	26,94	40,44	100,00
2002	67	16,21	-37,77	-1,23	3,28	15,29	25,59	35,44	100,00
2003	75	19,25	-16,46	0,61	8,63	19,38	26,58	41,25	100,00
2004	82	21,20	0,00	2,59	9,90	19,24	29,86	40,43	100,00
2005	93	20,39	-20,26	0,66	6,92	17,02	29,81	42,12	100,00
2006	98	17,99	-5,83	0,38	4,13	15,92	26,23	36,14	100,00
2007	103	20,82	-18,31	2,62	9,60	19,42	30,51	42,12	61,48
2008	113	22,03	-9,55	1,38	8,86	19,47	32,01	48,33	79,95
2009	115	21,08	-36,96	0,66	7,46	21,02	33,01	47,68	98,41
2010	119	24,43	-13,71	1,51	8,93	19,89	38,06	55,89	88,52
2011	208	26,72	-5,86	2,78	12,42	24,74	37,86	48,87	96,81
2012	224	24,09	-9,53	2,15	9,63	20,79	36,75	47,62	84,91

Panel D: Antall og prosent av selskapene som har gått med regnskapsmessig tap

	Rene rf		*Rene rev*		*Blandede*	
År	*N*	*%*	*N*	*%*	*N*	*%*
2001	1064	19	283	9	55	7
2002	1258	17	295	9	67	13
2003	1371	19	314	5	75	7
2004	1478	16	338	4	82	0
2005	1605	16	366	4	93	5
2006	1668	14	418	5	98	7
2007	1805	15	580	7	103	6
2008	1876	18	627	10	113	6
2009	1978	16	635	6	115	8
2010	2001	15	619	8	119	7
2011	2028	17	427	9	208	3
2012	2054	14	343	8	224	3

Note: Tabellen viser økonomisk utvikling på selskapsnivå for selskaper som kun har autorisasjon som regnskapsførerselskap (panelene A1 og A2), selskaper som kun har godkjenning som revisjonsselskap (panelene B1 og B2) og selskaper som har konsesjon som både regnskapsfører- og revisjonsselskap (panelene C1 og C2). Panelene A1, B1 og C1 viser driftsmarginen = ordinært resultat i prosent av omsetningen og panelene A2, B2 og C2 viser TKR = ordinært resultat før skattekostnader i prosent av eiendelene (totalkapitalrentabilitet). I hvert panel oppgis antall selskaper (N), gjennomsnittverdien (Gjsn) og prosentilene 1, 10, 25, 50, 75, 90 og 99 (som henholdsvis p1-, p10-, p25-, p50-, p75-, p90-, og p99). p50 tilsvarer medianen. Panel D viser antall selskaper i hver gruppe og prosentandelen av selskapene som går med tap i hver gruppe. Med «tap» menes negativt ordinært resultat etter skatt. Kolonne 2 og 3 i panel D er for selskaper som kun har autorisasjon som regnskapsførerselskap (Rene rf). Kolonne 4 og 5 i panel D er for selskaper som kun har godkjenning som revisjonsselskap (Rene rev). Kolonne 6 og 7 i panel D er for selskaper som har konsesjon som både regnskapsfører- og revisjonsselskap (BR&R).

Figur 15-7: Utviklingen i regnskapsfører- og revisjonsbransjen målt ved selskapenes gjennomsnittlig og median driftsmargin, gjennomsnittlig totalkapitalrentabilitet og gjennomsnittlig egenkapitalandel

A1: Gjennomsnittlig driftsmargin

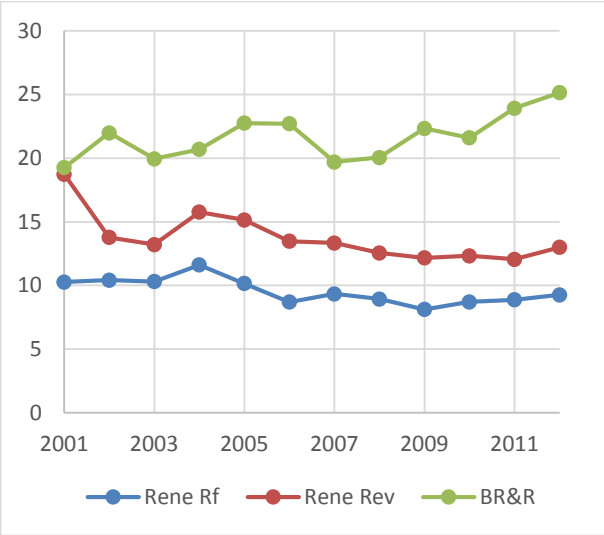

A2: Median driftsmargin

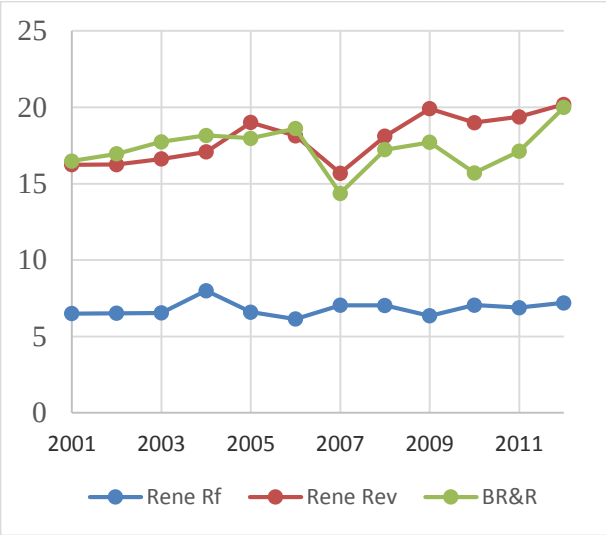

B: Gjennomsnittlig totalkapitalrentabilitet

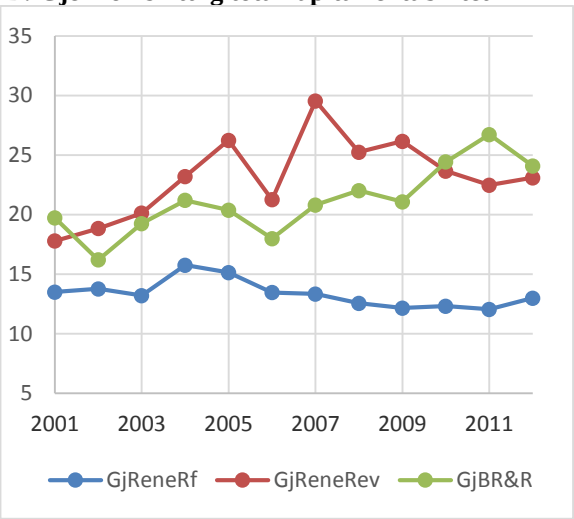

C: Andelen av selskaper som går med tap

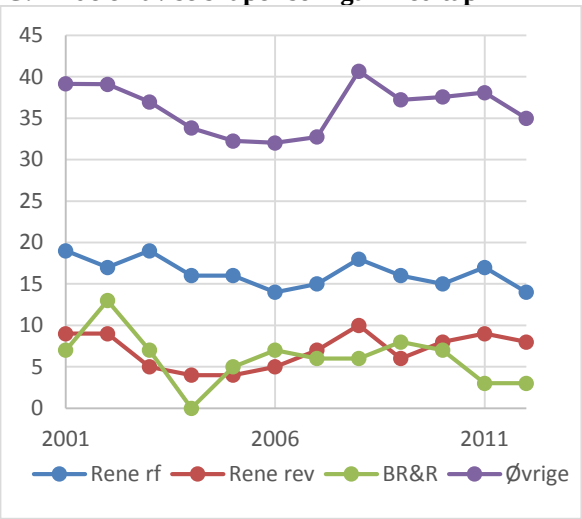

Den gjennomsnittlige driftsmarginen til BR&R-selskapene er høyere enn for de rene selskapene, jf. Figur 15-7A. Siden medianen for BR&R-selskapene er omtrent på nivå med de rene revisjonsselskapene (jf. Figur 15-7B), må det være noen BR&R-selskaper som har svært gode marginer og som trekker lønnsomheten opp.

Det er helt klart selskapene i regnskapsførerbransjen som har dårligst lønnsomhet, også målt ved totalkapitalens rentabilitet (jf. Figur 15-7C). Totalkapitalens rentabilitet for BR&R- og revisjonsselskapene er relativt lik på slutten av perioden. Mens gjennomsnittlig TKR er 13 prosent for de rene regnskapsførerselskapene i 2012 (som anses som «god» ifølge Proff Forvalt), er den 23 og 24 prosent for henholdsvis de rene revisjonsselskapene og BR&R-selskapene (som kvalifiserer til karakteren «meget god» ifølge Proff Forvalt).

Ser vi på andelen av selskapene med tap Figur 15-7C, er ligger andelen av selskapene med tap for de øvrige regnskapspliktige enheter på rundt 35-40 prosent. For de rene revisjonsselskapene ligger andelen

av selskapene som går med tap under 10 prosent, og den er noe høyere i 2011, men avtar igjen i 2012. Det er færrest selskaper som går med tap blant BR&R-selskapene. Blant de rene regnskapsførerselskapene er andelen som går med tap 14 prosent i 2012. Ikke siden 2006 har andelen av regnskapsførerselskaper som går med tap vært så lav.

15.7 Konkluderende merknader

I dette kapitlet har vi analysert den økonomiske utviklingen i regnskapsfører- og revisjonsbransjen i perioden 2000 – 2012 og utviklingen i antall autorisasjon som regnskapsfører/-selskap og godkjenning som revisor/revisjonsselskap i perioden 2000 – 2013. Siktemålet med kapitlet har vært å undersøke hvordan innføringen av fravalgsordningen har påvirket vekst og lønnsomhet i de to bransjene. Av særlig interesse har det vært å følge utviklingen i revisjonsbransjen som må antas å være den bransjen som er blitt mest påvirket av fravalgsordningen.

Analysene viser at lønnsomheten i revisjonsbransjen har gått ned, men bransjen må sies å ha klart seg meget bra. Omsetningsveksten stoppet omtrent opp i 2010, men lønnsomheten er fortsatt god og andelen av selskapene som går med tap er lav. Blant revisjonsselskapene er det selskapene som også som har autorisasjon som regnskapsfører som har høyest inntjening, men disse har også lavest egenkapitalandel.

Regnskapsførerbransjen har hatt vekst i omsetningen og i inntjeningen, men omsetningsveksten og lønnsomheten har ikke vært spesielt høy når vi ser på veksten i bransjen i årene før 2010. Innføringen av fravalgsordningen har derfor ikke ført til svært mye bedre økonomi blant regnskapsførerne.

Ordinært resultat i revisjonsbransjen er blitt redusert fra 1 098 millioner kroner i 2009 til 789 millioner kroner i 2012. I samme periode har ordinært resultat i regnskapsførerbransjen økt fra 804 millioner kroner i 2009 til 1 071 millioner kroner i 2012. For begge bransjene sett under ett har ordinært resultat avtatt fra 1 902 millioner kroner i 2012 til 1 860 millioner kroner i 2012. Når tjenester selges med fortjeneste, indikerer dette at aktivitetsnivået i de to bransjene reelt sett har gått ned. Det er som forventet siden deler av arbeidsoppgavene som revisorene utførte for fravalgselskapene er falt bort.

Det har vært en sterkt vekst i antall revisorer/revisjonsselskaper som har søkt om, og fått, godkjenning som regnskapsfører/regnskapsførerselskap. I 2000 hadde 12,3 prosent av de 6 957 godkjente revisorene autorisasjon som regnskapsfører. I 2013, hvor det er 4 536 godkjente revisorer, har 34,8 prosent autorisasjon som regnskapsfører. Økningen i antall revisorer og revisjonsselskaper som har søkt om, og fått, autorisasjon som henholdsvis regnskapsfører og regnskapsførerselskap var særlig sterk i 2011 og 2012. Det er rimelig å forklare utviklingen med innføringen av fravalgsordningen og revisorenes ønske om å kunne påta seg regnskapsføreroppdrag.

Det har vært en reduksjon i antall godkjente revisjonsselskaper siden 2009, fra 817 godkjente revisjonsselskaper i 2008 til 558 godkjente revisjonsselskaper i 2012. Restruktureringen i revisjonsbransjen med oppkjøp og fusjoner startet før det ble klart at revisjonen ville bli gjort valgfri for de minste aksjeselskapene, men nedgangen i antallet godkjente revisjonsselskaper var særlig høyt i 2011 og 2012.

Det har vært en klar økning i omsetning i regnskapsførerbransjen fra 2010 til 2012, men omsetningsøkningen er ikke spesielt høy sammenliknet med veksten i omsetningen f. eks. perioden 2003 til 2006 (og den var mye høyere i 2007 og 2008). Fravalgsordningen har derfor ikke ført til vesentlig høyere vekst i inntektene sammenliknet med veksten bransjen har opplevd i tidligere perioder. I årene

2003 til og med 2009 varierte den årlige omsetningsveksten i revisjonsbransjen mellom 3 og 38 prosent, men i årene 2010, 2011 og 2012 har omsetningen omtrent ligget på det samme nivået, dvs. at omsetningsveksten har vært nær null.

Målt ved omsetning, eiendeler og resultat etter skatt er revisjonsbransjen og revisjonsbransjen omtrent like store i 2012. Det er imidlertid fire ganger så mange regnskapsførerselskaper som revisjonsselskaper. Dermed er det gjennomsnittlige revisjonsselskapet mye større enn det gjennomsnittlige regnskapsførerselskapet og det har mye bedre resultater.

Revisjonsbransjen har mye bedre driftsmarginer enn regnskapsførerbransjen: I 2012 var driftsmarginen 14 prosent og over 4 prosentpoeng høyere i regnskapsførerbransjen. Totalkapitalens rentabilitet er i slutten av perioden relativt lik. Egenkapitalandelen i revisjonsbransjen er imidlertid mye lavere enn i regnskapsførerbransjen, noe som er med på å forklare hvorfor den regnskapsmessige avkastningen på eiernes investerte kapital er mye høyere i revisjonsbransjen enn i regnskapsførerbransjen.

Det er som nevnt vært en økende andel revisjonsselskaper som har søkt om, og fått, godkjenning som regnskapsførerselskap. For å vurdere om det har vært vellykket økonomisk sett, fordeler vi selskapene på tre grupper selskaper: Selskaper som kun har autorisasjon som regnskapsførerselskap (Rene rf), selskaper som kun har godkjenning som revisjonsselskap (Rene rev) og selskaper som både har autorisasjon som regnskapsførerselskap og godkjenning som revisjonsselskap (BR&R). Det er særlig de rene revisjonsselskapene som har hatt nedgang i omsetningen grunnet fravalgsordningen, men de har gode til å tilpasse kostnadene til lavere inntekter og har fortsatt de høyeste driftsmarginene. Målt ved totalkapitalens rentabilitet har de rene revisjonsselskapene lavest lønnsomhet i 2011 og 2012, men den er fortsatt over 12 prosent. BR&R-selskapene har hatt den klart høyeste egenkapitalrentabiliteten siden 2007. Deler av forklaringen er at BR&R-selskapene har lite egenkapital. I 2012 er egenkapitalandelen under 20 prosent for BR&R-selskapene, nær 30 prosent for de rene revisjonsselskapene og over 35 prosent for de rene regnskapsførerselskapene. De øvrige regnskapspliktige enhetene i Norge (unntatt konserner og stiftelser) hadde en egenkapitalandel på om lag 33 prosent. Andelen av selskaper som går med tap i de to bransjene er høyest blant de rene regnskapsførerselskapene og lavest blant BR&R-selskapene.

16 Konsekvenser for Skatteetaten og provenyeffekter av kontroller av selskaper med og uten revisor

16.1 Innledning og sammendrag

Innføringen av revisjonsfritak for små aksjeselskaper og muligheten for å etablere AS med lavere krav til aksjekapital enn tidligere (med eller uten revisor) har sannsynligvis fått konsekvenser for Skatteetatens kontroll- og veiledningsvirksomhet. F.eks. kan behovet for veiledning kan ha økt siden flere selskaper enn tidligere ikke lenger har samme tilgang til revisors kompetanse, og derfor oftere henvender seg til Skatteetaten. En annen mulighet er at kontrollen av likningen kan ha blitt mer tidkrevende på grunn av dårligere kvalitet på den pliktige rapporteringen. En tredje mulighet, som er mindre sannsynlig, er at tidsbruken har gått ned fordi fravalgselskapene sender inn færre skjemaer uten at det blir avdekket. Det er også mulig at Skatteetaten har endret innretningen på kontrollvirksomheten og økt kontrollen av selskaper som har valgt bort revisor fordi fravalgselskapenes muligheter til å unndra skatter og avgifter kan ha blitt bedre.

I dette kapitlet er siktemålet å belyse hvordan de to regelendringene (fravalgsordningen og lettelsene i kapitalkravene for å stifte AS) har påvirket Skatteetaten. Først konsentrere vi oppmerksomheten om ressursbruken knyttet til ligningen. Deretter ser vi på hva provenyeffekten kan forventes å bli ved økt kontroll av fravalgskandidater som har beholdt sin revisor og fravalgskandidater som har valgt hun/han bort.

Vi belyser ressursbruken ved hjelp av en spørreundersøkelse som ble gjennomført blant ansatte i Skatteetaten som arbeider med fastsetting hos aksjeselskaper (ligning av selskaper). Målet med undersøkelsen var å kartlegge fastsettingsmiljøets oppfatninger av blant annet omfanget av feil og merarbeid, hva feilene består i osv.

Når Skatteetaten bruker ressurser på veiledning av skattyter, blir kvaliteten på oppgavene bedre enn de ellers ville ha vært. Det vil normalt vil føre til at ligningen av skattyteren blir raskere unnagjort og at beregningsgrunnlaget for skatter og avgifter blir riktigere. Etter hva vi er kjent med, er det ikke mulig å koble henvendelsene fra skattyterne til hvorvidt de kommer fra selskaper som har valgt bort revisor eller ikke. Vi har derfor inkludert spørsmål om henvendelser og veiledning i spørreskjemaet som går til fastsettingsmiljøet.

Mange skattytere vil være interessert i kunnskap om hvordan Skatteetaten legger opp sine kontroller generelt, og eventuelle endringer etter innføringen av revisjonsfritaksordningen spesielt. Prosjektgruppen har lagt til grunn at det ikke er hensiktsmessig å beskrive Skatteetatens kontrollrutiner og hvordan kontrollressursene brukes. Det skyldes at forklaringer på hvordan Skatteetaten tenker og prioriterer kan redusere den preventive effekten av å drive kontrollvirksomhet fordi forklaringen kan brukes som «oppskrift» for hvordan næringsdrivende kan redusere risikoen for å bli kontrollert.

Hos skattytere som av ulike grunner blir valgt ut for ligningskontroll, kan grunnlaget for ligningen bli endret både opp og ned, avhengig av om skattyter har oppgitt for lavt eller høyt grunnlag i ligningsoppgavene. Forholdstallet mellom provenyeffektene av kontroller og ressursene brukt på kontrollene er i denne sammenheng en interessant størrelse siden forholdstallet indikerer lønnsomheten av å drive kontroller. I Econ (2007) blir omfanget av skatteunndragelser som følge av en eventuell innføring av fravalgsordningen anslått til 1,3 milliarder kroner. For at hente inn de unndratte beløpene, slik at provenyet ikke går ned, anslår Econ (2007 s. 39) at Skatteetaten må øke kontrollkostnadene med

100 til 200 millioner kroner per år. Anslaget bygger på at 1 krone brukt på kontroller gir 8 til 10 kroner i økt proveny. Prosjektgruppen er bedt om å vurdere anslaget om at 1 krone brukt på kontroller gir 8 til 10 kroner i økte inntekter for staten. Vi vurderer forutsetningene som anslaget bygger på før vi bruker resultatene fra avdekkingskontrollene (jf. kapittel 7) for å estimere hva den forventede provenyeffekten vil bli ved kontroll av selskapene som har foretatt fravalg i forhold til å kontrollere selskaper som har valgt å beholde revisor.

Omtrent 62 prosent av de som arbeider med fastsetting i AS besvarte spørreundersøkelsen. Svarprosenten er høy fordi undersøkelsen må kunne sies å være omfattende og med relativt mange nyanser i spørsmålene. Det skyldes at vi blant annet ønsket om å skille mellom selskaper som har ulike kombinasjoner av ekstern hjelp (ingen hjelp versus hjelp fra regnskapsfører eller revisor eller hjelp fra både regnskapsfører og revisor) og nystiftede AS med kroner 30 000 i aksjekapital med og uten revisor versus nystiftede AS med høyere aksjekapital osv. Respondentene fikk flere steder i undersøkelsen anledning til å gi kommentarer. Kommentarfeltene ble flittig brukt. Kommentarene gir et interessant innblikk i hva de tror om årsakene til fravalg, skattyternes motivasjoner/kompetanse og hva konsekvensene har blitt for ligningsarbeidet (med konkrete eksempler).

Respondentene er meget erfarne med gjennomsnittlig 22 års erfaring med fastsetting. Respondentenes hovedinntrykk kan oppsummeres med dårligere kvalitet på ligningsoppgavene, dårligere rettidighet og økt tidsbruk. Vel 2/3-deler mener tidsbruken har gått opp, og anslag på mertidsbruken er at den har økt med 25 minutter i gjennomsnitt per fravalgselskap. Tidsbruksmålingen bygger på respondentenes subjektive oppfatning. Mer detaljer fra undersøkelsen presenteres nedenfor. Vi skiller mellom spørsmål som gjelder fravalgselskaper og nystiftede selskaper.

Oppsummering – fravalgselskaper:
Respondentenes oppfatninger om kvaliteten på den pliktige rapporteringen kan oppsummeres som følger:

- 88 prosent at mener kvaliteten på ligningsoppgavene har blitt dårligere.
- 76 prosent mener kvaliteten på vedleggene til næringsoppgaven og selvangivelsen er blitt dårligere.
- 57 prosent mener fravalgselskapene er blitt dårligere til å overholde frister.

Oppfatningen om redusert kvalitet stemmer med resultatene fra kapittel 7 om avdekkingskontrollene og 9 om kvaliteten på den pliktige rapporteringen. Respondentene rapporterer også om flere feil over tid, men denne tendensen ser vi ikke i dataene analysert i kapittel 9.

Respondentene blir spurt om de synes selskaper med revisor og regnskapsfører (kolonne a i tabellen nedenfor) har flere eller færre feil enn selskaper som har ulike kombinasjoner av bistand fra revisor og regnskapsfører (kolonne b). Svarene er gitt i kolonne c i Tabell 16-1:

Tabell 16-1: Ekstern bistand med ligningspapirene og omfanget av feil i ligningsoppgavene

	a) Sammenlikning av selskap med bistand fra		*med*	*b) selskap med bistand fra*		*c) Prosentandelen av respondentene som mener selskapene i kolonne b har*		
Spørsmål	*RF*	*REV*		*RF*	*REV*	*flere feil*	*verken eller*	*færre feil*
q16	Ja	Ja		Nei	Nei	91	5	4
q15	Ja	Ja		Ja	Nei	63	35	2
q14	Ja	Ja		Nei	Ja	19	69	11
q13	Ja	-		Nei	-	78	11	11

Færrest feil foreligger når selskapet både har revisor (REV) og regnskapsfører (RF). Når selskapet med regnskapsfører og revisor (kolonne a og linje q16) sammenliknes med selskaper uten og regnskapsfører (kolonne b q16), synes 91 prosent det er flere feil de sistnevnte (kolonne c). Når selskapet med regnskapsfører og revisor sammenliknes med selskaper med revisor, men uten regnskapsfører (q15), synes 63 prosent at de sistnevnte selskapene har flere feil. Når selskapet med regnskapsfører og revisor sammenliknes med selskaper som ikke har regnskapsfører, men som har revisor (q15), synes kun 19 prosent det blir færre feil og 69 prosent at det verken er flere eller færre feil. Den rådende oppfatningen er altså at revisor bidrar til færre feil enn regnskapsfører. Ekstern hjelp av regnskapsfører er imidlertid viktig. På q13 mener 78 prosent at det er færre feil når selskapet bruker regnskapsfører (spørsmålet spesifiserer ikke om selskapet har revisor eller ikke).

Majoriteten av respondentene tror skattemoralen er dårligere hos fravalgselskapene enn hos de som har beholdt revisor:

- 86 prosent av respondentene tror selskapene som drev med skatte- og avgiftsunndragelser mens det var revisjonsplikt for alle, oftere velger bort revisor.
- 68 prosent av respondentene tror fravalgselskapene oftere prøver seg på skatteunndragelser enn selskaper som har beholdt revisor.
- 72 prosent av respondentene tror fravalgselskapene oftere forsøker å unndra skatter og avgifter etter at de valgte bort revisor sammenliknet med når de hadde revisor.

Respondentene er også av den oppfatning at de beviste og ubeviste feilene hos fravalgselskapene har stor betydning, både for samfunnet og for det enkelte fravalgselskap.

Blant respondentene er 37 prosent av den oppfatning at tidsbruken på ligningen ikke har noen sammenheng med om selskapet har foretatt fravalg eller ikke, men majoriteten, 54 prosent, er av den oppfatning at tidsbruken har økt. De som opplever økt tidsbruk, anslår en økning i tiden på 25 minutter i gjennomsnitt. Det er tidsbruken hos fravalgselskapene som verken har regnskapsfører eller revisor som har gått opp. Svarene viser at det ikke oppfattes å være noen forskjeller i tidsbruken mellom selskaper som har revisor og fravalgselskaper som har ekstern regnskapsfører.

Spørreskjemaet inneholder åtte årsaker til at tiden kan gå opp. Blant respondentene som rapporterer om økt tidsbruk, er de to viktigste:

- Beløp i selvangivelsen eller næringsoppgaven er feil, eller det mangler opplysninger.
- Skattyters svar på henvendelser viser at han/hun ikke har forstått hva henvendelsen gjaldt.

På tredjeplass kommer at respondentene oftere må sende henvendelser til skattyter.

Fire årsaker vurderes relativt likt:

- Mer tid må brukes på veiledning
- Ligningen må utføres med større aktsomhet fordi skattyter oftere kan forsøke å unndra skatter og avgifter.
- Skatteyter unnlater oftere å svare på henvendelser
- Ligningen må utføres med større aktsomhet og nøyaktighet fordi skattyter oftere kan gjøre feil.

Oppsummering – nystiftede aksjeselskaper:

87 prosent av respondentene er av den oppfatning at kvaliteten ligningsoppgavene til nystiftede AS stiftet etter at revisjonen ble gjort valgfri har gått ned sammenliknet med tidligere. 59 prosent mener kvaliteten på ligningsoppgavene hos nystiftede AS med aksjekapital på kroner 30 000 er lavere enn hos sammenliknbare selskaper med aksjekapital på kroner 100 000.

Når kvaliteten på ligningsoppgavene til de nystifede ASene sammenliknes med nystiftede ENK og nystiftede NUF, oppgir respondentene at kvaliteten er bedre hos de nystiftede ASene. Spørreundersøkelsen som omtales i kapittel 14 viser at rundt 30 (25) prosent av ASene ville ha blitt stiftet med en annen selskapsform dersom det ikke var mulig å stifte AS med aksjekapital på kroner 30 000 (uten revisor). Samtidig har det blitt en rekke nye AS (jf. kapitlene 2.1 og 14.2.2). Nettoeffekten av dette innebærer at det har blitt noen færre NUFer og ENKer (og andre selskapsformer) som følge av regelendringene, men veksten i nye AS er så stor at kontrollørene har flere selskaper enn tidligere hvor kvaliteten på ligningsoppgavene oppfattes å være dårligere enn tidligere.

Når det gjelder kvaliteten på ligningsoppgavene til nystiftede AS med og uten revisor/regnskapsfører og tidsbruken på ligningen, er svarene som oppsummert for fravalgselskapene generaliserbare til de nystiftede ASene.

Respondentene fikk to *avslutningsspørsmål* som belyser om sannsynligheten for å bli kontaktet av Skatteetaten avhenger av bruken av revisor og regnskapsfører. 20 prosent av respondentene svarer at de av og til, og 34 prosent svarer sjeldent, på spørsmålet om de lar være å tilskrive selskapet fordi det har revisor. Når spørsmålet knyttes til om selskapet har regnskapsfører, er de respektive prosentandelene 10 prosent og 37 prosent. Bruk av revisor og regnskapsfører kan føre til at selskapene sjeldnere blir tilskrevet. På spørsmål om hva som er viktigst for korrekt fastsetting, er revisjon av årsregnskapet viktigst og at næringsoppgaven fylles ut av regnskapsfører i stedet for revisor rangert som den minst viktige (men bruk av regnskapsfører har fortsatt positiv virkning på fastsettingen). Mellom disse to faktorene ligger bruk av ekstern regnskapsfører i bokføringen, at næringsoppgaven fylles ut av ekstern regnskapsfører og at næringsoppgaven fylles ut av revisor i stedet for selskapet selv.

Siste del av kapitlet ser på *forventede provenyeffekter av å kontrollere fravalgsselskaper* basert på kriteriet at de har valgt bort revisor. Provenyeffekten kan anslås ved å kartlegge hva som har skjedd ligningsmessig i etterkant av avdekkingskontrollene. I sum er provenyeffekten om lag på nivået med utgiftene knyttet til gjennomføringen av kontrollen. Fordelingen viser imidlertid at 84 prosent av det økte provenyet kommer fra selskaper som har valgt å *beholde* revisor. Forholdet mellom økningen i proveny per krone brukt på kontroll er langt lavere enn anslaget på 8 til 10 hos Econ (2007): Det er 1,6 for selskaper med revisor og 0,3 for selskapene som har valgt bort revisor. Med andre ord kan man forvente en økning i provenyinntektene på 30 øre per krone brukt på kontroller av fravalgselskapene. Kontrollen av selskapene som har beholdt revisor kan derimot forventes å gi 1 krone og 60 øre i økt proveny per krone brukt på kontroller.

For enkelte/mange vil det trolig virke som «Noe må være galt!» når resultatene viser at unndragelsene er høyest hos selskapene som har beholdt revisor.

Utvalgsprosedyren som ble brukt i forbindelse med avdekkingskontrollen gir ingen grunn til tro at resultatene ikke skal være representative. Man må imidlertid huske på at selv om utvalget besto av over 2 100 selskaper, er det begrenset (under 1 prosent av alle AS). Provenyeffektene kunne følgelig blitt annerledes hvis man hadde trukket et eller flere nye utvalg og gjennomført analysene på nytt, men det

er ikke mulig å anslå hva resultatene ville ha blitt eller hvor sannsynlig det er at konklusjonen hadde blitt en annen.

I vurderingen av om provenyeffektene etter avdekkingskontrollene er rimelige eller ikke, er det relevant å trekke inn at resultatene fra kapittel 6: Når vi sammenlikner den økonomiske utviklingen til selskaper som har beholdt revisor med utviklingen hos fravalgselskapene, finner vi ingen tegn ved utviklingen som tyder på økte unndragelser hos fravalgselskapene med unntak av i noen få, små bransjer. Det tyder på at omfanget av eventuelle økninger i unndragelsene hos fravalgselskapene er så små at de ikke fanges opp av av de registerbaserte testene. Noe av forklaringen kan ligge i at fravalgselskapene kan være klar over at sannsynligheten for å bli kontrollert kan øke som følge av fravalget, eventuelt at eierne ikke har noe ønske om drive uærlig og av den grunn ikke tenker på hva fravalg vil bety for sannsynligheten for å bli kontrollert. Selskapene som velger bort revisor kan derfor være selskaper hvor eierne tror eller vet at det ikke er alvorlige forhold som vil bli avdekket ved en en eventuell kontroll. Det er også grunn til å minne om resultatene fra analysene av de spesifikke kostnadspostene i kapittel 6 (se Tabell 6-10): Etter fravalget har de små fravalgselskapene redusert husleiekostnadene, diettkostnadene (både totalt og særlig de oppgavepliktige) og kostnadene til elektronisk kommunikasjon, og alle selskapene har redusert bruken av diverseposten «Annen kostnad». Det kan tyde på selskapene har blitt mer forsiktige med å kreve fradrag for utgifter som lett kan dokumenteres med bilag fremskaffet ved private kjøp når de ikke lenger kan vise til at utgiftene er godkjent av revisor. På den annen side vil selskaper som driver lovstridig og som har revisor kunne være tilbakeholden med å velge bort revisor fordi de antar fravalg kan øke sannsynligheten for kontroll og at det derfor er bedre å fortsette med den revisoren de har.[124] I et slikt scenario er fordelingen av provenyeffektene fra avdekkingskontrollene på fravalgselskapene og ikke-fravalgselskapene hva man kan forvente.

Et siste moment som det er relevant å trekke inn, er resultatene fra undersøkelsen i kapittel 12 som viser at 38 prosent av respondentene i selskaper som verken bruker autorisert regnskapsfører eller revisor er enige at det kan bli noen feil, men de er ikke vesentlige eller viktige. Det er følgelig konsistens i funnene: Fastsettingsmiljøet (dette kapitlet), avdekkingskontrollene (kapittel 7) og de registerbaserte undersøkelsene av oppgavekvalitet (kapittel 9) viser at fravalgselskapene leverer ligningsoppgaver med flere feil enn ikke fravalgselskapene, hvilket over 1/3-del av fravalgselskapene selv enige i. Samtidig viser de registerbaserte analysene av fravalgselskapenes økonomiske utvikling (kapittel 6) at provenyeffektene ikke kan bli store (siden vi ikke kan påvise endringer i retning økte unndragelser), hvilket bekreftes av de beskjedne provenyeffektene av kontrollene av fravalgselskapene.

Kapitlet har følgende oppbygning: Resultatene fra spørreundersøkelsen blant ansatte i fastsettingsmiljøet presenteres i kapittel 16.2. Provenyeffekter av økte kontroller er team i kapittel 16.3 og konkluderende merknader gis i kapittel 16.4.

---

[124] Aftenposten har i flere artikler i 2014 omtalt selskaper som er involvert skatte- og avgiftsunndragelser og økonomisk kriminalitet, se f. eks. «Tiltalt for 28 mill. i svart arbeid» (Gedde-Dahl og Haakaas, 19. juni 2014). Selskapet som omtales er et AS, Aktiv Malerservice AS. Tiltalen gjelder grovt heleri ved hjelp av fiktiv fakturarer for å skjule svart arbeid og momssvindel. Selskapet hadde revisor fra det ble etablert i 30. oktober 2010 og fram til 21. oktober 2014, hvor revisoren som ble engasjert i august 2011 fratrådte. Dette er ikke et enkeltstående tilfelle. Presseoppslag, blant annet basert på tiltaler og rettssaker, viser at også selskaper med revisor begår skatte- og avgiftsunndragelser og annen økonomisk kriminalitet, og at det ikke er grunn til å tro at alle selskaper med revisor opptrer lovlydig (se kapittel 3).

16.2 Spørreundersøkelsen

Undersøkelsen gikk ut til alle ansatte som arbeider med fastsetting hos AS (159 personer). Respondentene fikk to muligheter til å besvare undersøkelsen. De fleste besvarte utsendelsen som gikk ut i desember 2015. Den andre gikk ut i januar 2015. Begge ganger fikk respondentene om lag en uke på seg til å svare. I alt besvarte 98 personer undersøkelsen, hvilket gir en svarprosenten på 61,6 prosent.

Før utsending ble undersøkelsen vurdert av personer som har erfaring med fastsetting og regnskap/revisjon. Tilbakemeldingene førte til endringer og nye versjoner. Hvilket detaljnivå man skulle legge seg på ble vurdert. Det ble valgt å gjennomføre en omfattende undersøkelse som ville stille relativt store krav til respondentene.

Undersøkelsen ble gjennomført av ansatte i Skatteetaten ved hjelp av Questback. [125] Spørreundersøkelsen ble satt opp slik at alle spørsmål måtte besvares, men det var mulig å svare «Vet ikke». Ved beregning av prosentandelene er de som har svart «Vet ikke» holdt utenfor, slik at prosentandelene reflekterer oppfatningen hos de som har tatt stilling til påstanden/spørsmålet.

16.2.1 Om respondentene

Respondentene ble bedt om å svare på noen spørsmål om seg selv. Svarene er vis i Tabell 16-2.

Tabell 16-2 Om respondentene

Spørsmål q2: Kjønn?

Kvinne	*Mann*	*Besvart*
53	45	98
.(54 %)	(46 %)	(100 %)

Spørsmål q3: Alder?

30 år eller yngre	*31-40 år*	*41-50 år*	*51-60 år*	*60 år eller eldre*	*Besvart*
0	11	33	34	20	98
(0 %)	(11 %)	(34 %)	(35 %)	(20 %)	(100 %)

Spørsmål q4: Hva slags utdannelse har du?

Registrert revisor	*Statsautorisert revisor*	*Siviløkonom*	*Skatterevisor*	*Skatte-etatskolen*	*Jurist*	*Besvart*	*Ubesvart*
8	0	7	6	60	9	90	8
(9 %)	(0 %)	(8 %)	(7 %)	(67 %)	(10 %)	(100 %)	

Spørsmål q5: Hvor lenge har du arbeidet med fastsetting?

	N	*Gjsn*	*Stdavvik*	*Min*	*25-prosentil*	*Median*	*75-prosentil*	*Max*
q5	88	22,2	12,6	1	10,5	24,5	32,5	47

Spørsmål q6: Har du tidligere arbeidet med:

	Ja	*Nei*	*Besvart*
Ligning av ENK (q6_1)	73	25	98
	(74 %)	(26 %)	(100 %)
Ligning av NUF (q6_2)	46	52	98
	(47 %)	(53 %)	(100 %)

[125] Endringene som ble gjort etter at undersøkelsen ble lagt inn i Questback fører til at nummeringen av spørsmålene ikke er strengt stigende og at nummerserien ikke er tett, dvs. at nummereringen kan gå fra spørsmål 13 til spørsmål 16 og spørsmål 12 kan komme før spørsmål 4. Når vi redegjør for resultatene blir spørsmålet oppgitt i parentes (f.eks. q2 = question 2).

Regnskap/revisjon før du begynte i Skatteetaten? (q6_3)	16 (16 %)	82 (84 %)	98 (100 %)

Note: Tabellen viser fordelingen av respondentenes svar på spørsmålene. Tallene i parentes viser antallet som har krysset av for alternativet i kolonneoverskriften i prosent av antall respondenter som har tatt stilling til spørsmålet og som er oppgitt i kolonnen Besvart. Kolonnen Ubesvart viser antall som har krysset av for alternativet «Vet ikke» eller som ikke har fått spørsmålet fordi det spørsmålet ikke var relevant for respondenten.

Det er omtrent like mange menn som kvinner blant respondentene: 54 prosent kvinner og 46 prosent menn (q2). Kvinneandelen hos de som fikk undersøkelsen tilsendt var 56,7 prosent, slik at det relativt sett er noen færre kvinner enn menn som har deltatt. Andelen kvinner hos respondentene og andelen kvinner hos de som ble spurt, er imidlertid ikke signifikant. Kjønnsfordelingen hos respondentenes er derfor representativ for kjønnsfordelingen i fastsettingsmiljøet. Gjennomsnittsalderen til respondentene er 51 år (q3).[126] 67 prosent av respondentene er utdannet hos Skatteetatskolen, de resterende er enten jurister (10 prosent), registrerte revisorer (9 prosent), skatterevisorer (7 prosent) eller siviløkonomer (8 prosent) (q4).

Respondentene er meget erfarne. De har i gjennomsnitt 22 års erfaring med fastsetting (q5) og kun 4 av respondentene (4,5 prosent) har mindre enn 5 års erfaring (tallet fremgår ikke av tabellen). De har varierende arbeidserfaring før de begynte med fastsetting i AS. 74 prosent har tidligere arbeidet med ligning av enkeltmannsforetak (q6_1) og 47 prosent har tidligere jobbet med ligning av NUF (q6_2). Arbeidserfaringen med regnskap/revisjon er hovedsakelig fra Skatteetaten og kun 16 prosent har arbeidet med regnskap/revisjon før de begynte i Skatteetaten (q6_3).

16.2.2 Oppfatninger om fravalgselskaper

16.2.2.1 Kvaliteten på rapporteringen.

Respondentene ble bedt om å vurdere kvaliteten på ligningsoppgavene fra fravalgselskapene, se Tabell 16-3 nedenfor.

Tabell 16-3: Oppfatninger om kvaliteten på ligningsoppgavene

Spørsmål q7:

q7_1 Hvordan synes du kvaliteten på ligningsoppgavene til fravalgselskapene har blitt etter at de valgte bort revisor?

q7_2 Hvordan synes du kvaliteten på vedleggene til næringsoppgaven og selvangivelsen er blitt etter fravalget?

q7_3 Synes du fravalgselskapene har blitt bedre eller dårligere til å sende inn oppgaver til rett tid sammenliknet med før de foretok fravalg?

Spørsmål	*Mye dårligere*	*Noe dårligere*	*Verken eller*	*Noe bedre*	*Mye bedre*	*Besvart*	*Ubesvart*	*Gj.sn.*	*t-verdi*	
q7_1	33 (37 %)	46 (51 %)	11 (12 %)	0 (0 %)	0 (0 %)	90 (100 %)	8	1,75	-17,92	***
q7_2	25 (29 %)	41 (47 %)	21 (24 %)	0 (0 %)	0 (0 %)	87 (100 %)	11	1,95	-13,37	***
q7_3	17 (21 %)	29 (36 %)	35 (43 %)	0 (0 %)	0 (0 %)	81 (100 %)	17	2,22	-9,04	***

[126] Respondentene ble bedt om å oppgi alderen ved å krysse av i intervallene under 30, mellom 30 og 40, mellom 41 og 50, mellom 51 og 60 og over 60. Gjennomsnittsalderen fremkommer ved å multiplisere midtpunktet i intervallet med antallet i intervallet og dividere på antall respondenter. For de som krysset av i intervallet over 60 ble alderen satt til 63 år. Ingen respondenter har krysset av for at de var under 30 år.

Spørsmål q8:
q8_1 Har du inntrykk av at fravalgselskapene sender inn flere eller færre vedlegg til selvangivelsen etter fravalget?
q8_2 Har du inntrykk av at det er flere eller færre kontrollutslag på de obligatoriske kontrollene hos fravalgselskapene enn hos sammenliknbare selskap som har revisor?

Spørsmål	*Mange færre*	*Noen færre*	*Verken eller*	*Noen flere*	*Mange flere*	*Besvart*	*Ubesvart*	*Gj.sn.*	*t-verdi*	
q8_1	4	38	33	4	0	79	19	2,47	-6,99	***
	(5 %)	(48 %)	(42 %)	(5 %)	(0 %)	(100 %)				
q8_2	2	1	13	40	29	85	13	4,09	11,62	***
	(2 %)	(1 %)	(15 %)	(47 %)	(34 %)	(100 %)				

Note: Tabellen viser fordelingen av respondentenes svar på spørsmålene. Tallene i parentes viser antallet som har krysset av for alternativet i kolonneoverskriften i prosent av antall respondenter som har tatt stilling til spørsmålet og som er oppgitt i kolonnen Besvart. Kolonnen Ubesvart viser antall som har krysset av for alternativet «Vet ikke» eller som ikke har fått spørsmålet fordi det spørsmålet ikke var relevant for respondenten. T-verdiene er realisert t-verdi for test av om gjennomsnittsverdien er lik det nøytrale svaralternativet verken eller. Svaralternativene er gitt poeng fra 1 til 5 hvor Mange færre (Mye dårligere) = 1 og Mange flere (Mye bedre) = 5 og . Ubesvart er satt til manglende observasjon. * (**) [***] indikerer signifikant t-verdi på 0,1 (0,05) [0,01] nivået (tosidige tester).

Svarene i Tabell 16-3 gir grunnlag for følgende observasjoner: På spørsmålet om hva respondentene synes om **kvaliteten på ligningsoppgavene til fravalgselskapene** etter at de har valgt bort revisor (q7_1), svarer 88 prosent at kvaliteten har blitt dårligere (vi bruker uthevet skrift for vise til påstander/spørsmål). De resterende 12 prosent svarer verken bedre eller dårligere. Ingen av respondentene svarte at kvaliteten hadde blitt bedre. Om **kvaliteten på vedleggene til næringsoppgaven og selvangivelsen**, svarer 76 prosent av respondentene at kvaliteten har blitt dårligere, mens 24 prosent svarer at kvaliteten er verken bedre eller dårligere (q7_2). Videre svarer 57 prosent at fravalgselskapene har blitt dårligere til å **sende inn oppgaver til rett tid** sammenliknet med før de foretok fravalg, mens 43 prosent svarer at fravalgselskapene verken har blitt bedre eller dårligere sammenliknet med tidligere (q7_3). Ingen har inntrykk av at de var blitt bedre til å overholde innsendingsfristene.

Respondentene ble spurt om de har inntrykk av at fravalgselskapene sender inn **flere eller færre vedlegg til selvangivelsen** etter fravalget (q8_1). Her svarer 53 prosent at de har inntrykk av at det blir sendt inn færre vedlegg og 42 prosent svarer verken flere eller færre. 5 prosent svarer at de har inntrykk av at det er noen flere vedlegg enn før fravalget. På spørsmål om respondentene har inntrykk av at det er **flere eller færre kontrollutslag på de obligatoriske kontrollene** hos fravalgselskapene enn hos sammenliknbare selskap som har revisor, svarer 3 prosent at de har inntrykk av at det er færre kontrollutslag, 15 prosent svarer verken eller og 81 prosent svarer at de har inntrykk av at det er flere kontrollutslag (q8_2).

Vi tester om respondentenes gjennomsnittlig svar er signifikant forskjellig fra verken eller-alternativet. Alle t-verdiene i Tabell 16-3 er signifikante med p-verdier under 0,01. T-verdiene kan tolkes slik at desto høyere eller mindre de er, jo mer samstemt er respondentenes oppfatning forskjellig fra det nøytrale verken eller-alternativet. Det er ingen tvil om at respondentene synes kvaliteten på ligningspapirene inklusiv vedleggene er blitt dårligere: Omlag 30 prosent synes kvaliteten er blitt «mye dårligere», mens omlag halvparten synes kvaliteten er blitt «noe dårligere». Et flertall av respondentene (60 prosent) synes også det sendes inn færre vedlegg og over 80 prosent synes det har blitt flere kontrollutsalg. Når det gjelder rettidig rapportering, er respondentene delt omtrent på midten hvor 43 prosent synes det ikke er noen endringer, mens 57 prosent synes fravalgselskapene er blitt dårligere.

Før innføringen av fravalgsordningen ga representanter fra Skatteetaten klart uttrykk for de var mot innføringen av en fravalgsordning. Når man spør personer som jobber med fastsetting om hva de synes om kvaliteten på ligningsoppgavene, er det mulig deres svar er preget av en forutinntatt oppfatning om at fravalg av revisor fører til dårligere kvalitet. Man kan ikke se bort fra at svarene er farget av oppfatningen de hadde før fravalgsordningen ble innført. Samtidig er det grunn til å minne om resultatene i kapittel 7 om avdekkingskontrollene og kapittel 9 om kvaliteten på den pliktige rapporteringen. I begge kapitlene viser analysene at kvaliteten hos fravalgselskapene har gått ned. Samtidig viser disse kapitlene at kvaliteten går opp igjen for fravalgselskaper som bruker ekstern regnskapsfører. Siden ikke alle fravalgselskaper har tatt i bruk ekstern regnskapsfører, er det korrekt observert at kvaliteten sett under ett har gått ned.

16.2.2.2 Oppmerksomheten om bruk av revisor og/eller ekstern regnskapsfører og tidspunkt for fravalg

For å kunne stille respondentene spørsmål om de f.eks. synes kvaliteten på fravalgselskapenes ligningsoppgaver er blitt bedre eller dårligere over tid, og om det hjelper på kvaliteten når fravalgselskaper bruker ekstern regnskapsfører, er vi avhengig av å vite om kontrollørene legger merke til når fravalg foretas og om selskapet bruker ekstern regnskapsfører. Respondentene fikk tre spørsmål som senere ble brukt for å styre respondentene til de relevante spørsmålene, se Tabell 16-4. Siden svarene på disse spørsmålene bestemmer hvilke spørsmål respondentene fikk senere i undersøkelsen, vil antall respondenter variere mellom tabellene.

Tabell 16-4: Bevisthet om bruken av revisor og regnskapsfører og når fravalg blir foretatt.
Spørsmål q9/q10/q11: Når du kontrollerer selvangivelsen til små AS, og før du vurderer om du skal tilskrive selskapet:

Spørsmål	Ja	Av og til	Nei	Besvart
… undersøker du om selskapet har revisor? (q9)	74	11	3	88
	(84 %)	(13 %)	(3 %)	(100 %)
… legger du merke til i hvilket år selskapet foretok fravalg hvis det har valgt bort revisor? (q10)	40	35	13	88
	(45 %)	(40 %)	(15 %)	(100 %)
… undersøker du om selskapet bruker ekstern regnskapsfører til bokføring og/eller utfylling av næringsoppgaven? (q11)	69	15	4	88
	(78 %)	(17 %)	(5 %)	(100 %)

Note: Tabellen viser fordelingen av respondentenes svar på spørsmålene. Tallene i parentes viser antallet som har krysset av for alternativet i kolonneoverskriften i prosent av antall respondenter som har tatt stilling til spørsmålet og som er oppgitt i kolonnen Besvart.

På spørsmålet om respondentene undersøker om selskapet har revisor før de vurderer å tilskrive selskapet, svarer 84 prosent ja, 13 prosent av og til og 3 prosent nei (q9). Videre svarer 78 prosent at de undersøker om selskapet bruker ekstern regnskapsfører til bokføring og/eller utfylling av næringsoppgaven (q11). Av de resterende respondentene svarte 17 prosent av og til og 5 prosent svarte nei. I ettertid ser vi at spørsmålet kan ha blitt tolket annerledes enn det som var meningen. Det skyldes at respondentene kan ha bestemt seg for å innhente opplysninger om skattyter, men er usikker på om hun/han skal tilskrive selskapet, selskapets regnskapsfører eller revisor. Kommentarene som respondentene har gitt til undersøkelsen (se kapittel 16.2.5) viser at det både kan være krevende å få representanter fra selskapene til å forstå spørsmålene, og å få svar. Dersom selskapet har regnskapsfører eller revisor, kan det følgelig være mer hensiktsmessig å stille spørsmålet til regnskapsføreren eller revisoren.

Fravalgselskapene kan bli bedre eller dårligere til å fylle ut selvangivelsen med vedlegg over tid. Kvaliteten kan gå opp over tid etter hvert som selskapet får erfaring med pliktig rapportering. På den annen side kan kvaliteten kan avta fordi selskapene ikke følger med på regelverksutviklingen og endringer i ligningsskjemaene. Kvaliteten kan også bli lavere hvis selskapene ikke tar det så nøye i år som i fjor siden det de sendte inn i fjor, som hadde feil, gikk igjennom uten endringer. For å undersøke om respondentene har merket om selskapene, ble derfor respondentene også spurt om de legger merke til i hvilket år selskaper har foretatt fravalg. 85 prosent svarer at de alltid eller av og til legger merke til hvilket år selskapet foretok fravalg før de vurderer om de skal tilskrive selskapet (q10). 15 prosent svarer at de ikke legger merke til årstallet.

16.2.2.3 Feil i ligningsoppgaver over tid og mellom selskaper

Respondentene ble bedt om å gjøre visse sammenlikninger knyttet til feil i ligningsoppgaver hos små selskaper over tid, se Tabell 16-5.

Tabell 16-5: Oppfatninger om feil i ligningsoppgavene over tid og mellom selskaper

Spørsmål

q12_1 Hvis du tenker tilbake på årets ligning av selskap som foretok fravalg i 2011 eller 2012: Har du inntrykk av at det var færre, like mange eller flere feil i ligningsoppgavene for 2013 sammenliknet med 2011 eller 2012?

q13_1 Hvis du sammenlikner fravalgselskap som oppgir at de bruker ekstern regnskapsfører med selskap som ikke bruker ekstern regnskapsfører: Har du inntrykk av at det er færre, like mange eller flere feil i ligningspapirene til de som ikke bruker regnskapsfører?

q14 Hvis du sammenlikner selskap som har både revisor og ekstern regnskapsfører med selskap som bare har revisor: Synes du det er færre, like mange eller flere feil i ligningspapirene hos de som bare har revisor?

q15 Hvis du sammenlikner selskap som har både revisor og ekstern regnskapsfører med selskap som bare har ekstern regnskapsfører: Synes du det er færre, like mange eller flere feil i ligningspapirene til de som bare har regnskapsfører?

q16 Hvis du sammenlikner selskap som har både revisor og ekstern regnskapsfører med selskap som verken har revisor eller ekstern regnskapsfører: Synes du det er færre, like mange eller flere feil i ligningspapirene hos de som verken har regnskapsfører eller revisor?

Spørsmål	*Mange færre*	*Noen færre*	*Verken eller*	*Noen flere*	*Mange flere*	*Besvart*	*Ubesvart*	*Gjsn*	*t-verdi*
q12_1	1	2	16	39	12	70	13	3,84	8,90***
	(1 %)	(3 %)	(23 %)	(56 %)	(17 %)	(100 %)			
q13_1	1	0	1	2	5	9	1	4,11	2,44**
	(11 %)	(0 %)	(11 %)	(22 %)	(56 %)	(100 %)			
q14	3	5	46	11	2	67	25	3,67	0,66
	(4 %)	(7 %)	(69 %)	(16 %)	(3 %)	(100 %)			
q15	0	2	28	46	5	81	11	3,06	9,49***
	(0 %)	(2 %)	(35 %)	(57 %)	(6 %)	(100 %)			
q16	3	0	4	28	50	85	7	4,44	15,06**
	(4 %)	(0 %)	(5 %)	(33 %)	(59 %)	(100 %)			

Note: Tabellen viser fordelingen av respondentenes svar på spørsmålene. Tallene i parentes viser antallet som har krysset av for alternativet i kolonneoverskriften i prosent av antall respondenter som har tatt stilling til spørsmålet og som er oppgitt i kolonnen Besvart. Kolonnen Ubesvart viser antall som har krysset av for alternativet «Vet ikke» eller som ikke har fått spørsmålet fordi det spørsmålet ikke var relevant for respondenten. T-verdiene er realisert t-verdi for test av om gjennomsnittsverdien er lik det nøytrale svaralternativet verken eller. Svaralternativene er gitt poeng fra 1 til 5 Mange færre = 1, Noen færre = 2, Verken eller = 3, Noen flere = 4 og Mange flere = 5. Ubesvart er satt til manglende observasjon. * (**) [***] indikerer signifikant t-verdi på 0,1 (0,05) [0,01] nivået (tosidige tester).

Spørsmål q12 gikk på **sammenlikninger av feil i fravalgselskapenes ligningsoppgaver over tid.** Av selskap som foretok fravalg i 2011 eller 2012, svarer 73 prosent av respondentene at de har inntrykk av

at det var flere feil i ligningsoppgavene for 2013 sammenliknet med 2011 eller 2012. 23 prosent svarte at at det var verken flere eller færre feil og 4 prosent har inntrykk av at det var færre feil. Hovedinntrykket er altså flere feil over tid, og t-verdien er svært signifikant. Det er mulig spørsmålet er oppfattet slik at respondentene gir uttrykk for situasjonen når alle selskaper ses under ett. Derfor kan oppfatningen om økende andel feil dels skyldes at det er flere fravalgselskaper i 2012 og 2013 enn i 2011.

Respondentene ble bedt om å sammenlikne ligningspapirene til **fravalgselskap med ekstern regnskapsfører med fravalgselskap som ikke har ekstern regnskapsfører** (q13_1). 78 prosent svarte at selskaper uten regnskapsfører har noen eller mange flere feil.

Spørsmål q15 ble brukt for å undersøke om respondentene synes det var færre eller flere **feil i ligningspapirene til selskap som både har revisor og regnskapsfører sammenliknet med selskap som bare har ekstern regnskapsfører.** 2 prosent av respondentene har inntrykk av at det er noen færre feil, 35 prosent svarer verken eller, mens 63 prosent har inntrykk av at det er flere feil i ligningsoppgavene til de selskapene som bare har regnskapsfører. Respondentene ble også bedt om å sammenlikne selskap som **både har revisor og ekstern regnskapsfører med selskap som bare har revisor**, og her har 69 prosent inntrykk av at det var verken flere eller færre feil i ligningspapirene hos de som bare har revisor (q14). 19 prosent synes at det er noen flere feil, 11 prosent synes det er færre feil og gjennomsnittsoppfatningen avviker ikke fra det nøytrale alternativet «verken eller». Med tanke på feil i ligningsoppgavene, er følgelig oppfatningen at bruk av revisor er viktigere for å unngå feil enn bruk av ekstern regnskapsfører. Forskjellen i oppfatning om effekten av revisor eller regnskapsfører er svært signifikant (p-verdi < 0,000).

Respondentene ble også bedt om å sammenlikne feil i ligningspapirene hos **selskap som verken har revisor eller ekstern og hos selskap både har revisor og ekstern regnskapsfører** (q16). Ikke overraskende var svaret at det er flest feil hos de som gjør jobben selv: 91 prosent av respondentene har inntrykk av at det er flere feil i ligningspapirene hos selskaper uten revisor eller regnskapsfører enn hos de som både har revisor og regnskapsfører (32 prosent mente at det var noen flere feil og 59 prosent mente at det var mange flere feil). 4 prosent synes at det var mange færre feil og 5 prosent svarte verken eller.

16.2.2.4 Sannsynligheten for etterkontroll og virkninger av innføringen av fravalg

Rasjonelle aktører som vurderer å unndra skatter og avgifter må vurdere den forventede nytten av å begå kriminalitet mot den forventede nytten av å opptre lovlydig. Vurderinger av den forventede nytten av å unndra skatt krever vurderinger av gevinsten som kan oppnås ved unndragelsen, sannsynligheten for å bli oppdaget og straffet samt nivået på straffen. Desto høyere oppdagelsesrisikoen er, jo lavere blir isolert sett den forventede nytten av å unndra skatt og jo relativt sett bedre blir alternativt med lovlydig atferd. Respondentene har meget stor erfaring med fastsetting og kontroll av næringsdrivende, og gjennom årenes løp har de hatt kontakt med svært mange skattytere hvorav en del har unndratt eller forsøkt å unndra skatter og avgifter. Det er derfor interessant å få belyst hvordan respondentene tror eierne av fravalgselskapene ser på sammenhengen mellom fravalg og risikoen for å bli kontrollert.

Tabell 16-6: Ulike oppfatninger om fravalgselskapene

Spørsmål q17: Hva tror du om følgende påstander?

q17_1. Eiere av fravalgselskap anser det som mer/mindre sannsynlig at selskapet blir valgt for etterkontroll eller utvidet kontroll som følge av fravalget.

q17_2. Tror du fastsettingen hos fravalgselskapene har blitt mer/mindre korrekt etter fravalget?

Spørsmål	*Mye mindre*	*Noe mindre*	*Verken eller*	*Noe mer*	*Mye mer*	*Besvart*	*Ubesvart*	*Gjsn*	*T-verdi*

q17_1	1	3	38	33	2	77	21	3,42	-5,40***
	(1 %)	(4 %)	(49 %)	(43 %)	(3 %)	(100 %)			
q17_2	14	50	27	1	1	93	5	2,19	-10,50***
	(15 %)	(54 %)	(29 %)	(1 %)	(1 %)	(100 %)			

Spørsmål q20/q21: Hva tror du om disse påstandene?

q20_1 Selskap som drev med skatte- og avgiftsunndragelser mens det var revisjonsplikt for alle, oftere/sjeldnere velger bort revisor enn de som drev lovlydig.

q20_2 Fravalgselskap oftere/sjeldnere forsøker å unndra skatter og avgifter enn sammenliknbare selskap som har beholdt revisor.

q20_3 Fravalgselskap oftere/sjeldnere forsøker å unndra skatter og avgifter etter fravalget enn før.

q21_1 De eventuelle bevisste og ubevisste feil og mangler som finnes i ligningsoppgaver levert av fravalgselskaper er økonomisk sett av ingen/liten/stor betydning for de enkelte fravalgselskapene:

q21_2 De eventuelle bevisste og ubevisste feil og mangler som finnes i ligningsoppgaver levert av fravalgselskaper er økonomisk sett av ingen/liten/stor betydning for samfunnet:

Spørsmål	*Mye oftere*	*Noe oftere*	*Verken eller*	*Noe sjeldnere*	*Mye sjeldnere*	*Besvart*	*Ubesvart*	*Gj.sn.*	*t-verdi*
q20_1	28	41	11	0	0	80	8	1,82	-15,03***
	(35 %)	(51 %)	(14 %)	(0 %)	(0 %)	(100 %)			
q20_2	15	39	24	1	0	79	9	2,10	-11,47***
	(19 %)	(49 %)	(30 %)	(1 %)	(0 %)	(100 %)			
q20_3	13	46	23	0	0	82	6	2,09	-13,00***
	(16 %)	(56 %)	(28 %)	(0 %)	(0 %)	(100 %)			

	Svært stor	*Stor*	*Middels*	*Liten*	*Ingen*	*Besvart*	*Ubesvart*	*Gj.sn.*	*t-verdi*
q21_1	2	33	27	10	0	72	16	2,58	-28,80***
	(3 %)	(46 %)	(38 %)	(14 %)	(0 %)	(100 %)			
q21_2	7	22	28	15	0	72	16	2,64	-23,61***
	(10 %)	(31 %)	(39 %)	(21 %)	(0 %)	(100 %)			

Note: Tabellen viser fordelingen av respondentenes svar på spørsmålene. Tallene i parentes viser antallet som har krysset av for alternativet i kolonneoverskriften i prosent av antall respondenter som har tatt stilling til spørsmålet og som er oppgitt i kolonnen Besvart. Kolonnen Ubesvart viser antall som har krysset av for alternativet «Vet ikke» eller som ikke har fått spørsmålet fordi det spørsmålet ikke var relevant for respondenten. T-verdiene for spørsmålene q17_1, q17_2 og q20_x (x = 1, 2 og 3) er realisert t-verdi for test av om gjennomsnittsverdien er lik det nøytrale svaralternativet verken eller. Svaralternativene er gitt poeng fra 1 til 5 hvor Mye mindre = 1 og Mye mer = 5 og Mye oftere = 1 til Mye sjeldnere = 5. For spørsmål q21_1 og q21_2 er t-verdien realisert t-verdi for test om gjennomsnittet er lik 5. Kodingen er Svært Stor = 1, Store = 2, … og Ingen = 5. Ubesvart er satt til manglende observasjon. * (**) [***] indikerer signifikant t-verdi på 0,1 (0,05) [0,01] nivået (tosidige tester).

På spørsmålet om de tror eiere av fravalgselskaper anser det som **mer eller mindre sannsynlig at selskapet blir valgt ut for etterkontroll eller utvidet kontroll som følge av fravalget** (q17_1), svarer 49 prosent at de tror eiere ser det verken som mer eller mindre sannsynlig, mens 46 prosent tror eierne ser det som mer sannsynlig. På spørsmålet om de tror **fastsettingen er blitt mer eller mindre korrekt etter fravalget** (q17-2), svarer 29 prosent av respondentene at de tror fastsettingen er like riktig som tidligere, mens 69 prosent tror at fastsettingen har blitt mindre korrekt.

Respondentene ble bedt om å vurdere påstander angående fravalgselskapenes vilje til å unndra skatter og avgifter, og hvor viktig eventuelle skatte- og avgiftsunndragelser er for selskapene og for samfunnet, jf. Tabell 16-6. Spørsmål q20_1 ber om respondentenes oppfatninger om **fravalgstilbøyeligheten hos selskaper som drev med skatte- og avgiftsunndragelser mens det var revisjonsplikt for alle**. Det store flertallet, 86 prosent, tror selskaper som drev med skatte- og avgiftsunndragelser mens det var revisjonsplikt for alle oftere velger bort revisor. De resterende 14 prosent tror at disse selskapene verken oftere eller sjeldnere velger bort revisor enn de som driver lovlydig. På spørsmål om de tror

fravalgselskaper oftere eller sjeldnere forsøker å unndra skatter og avgifter enn sammenliknbare selskap som har beholdt revisor, svarer 68 prosent at de tror fravalgselskapene oftere forsøker seg på unndragelser (q20_2). 30 prosent svarer verken eller, og kun 1 prosent tror at selskap som har foretatt fravalg sjeldnere forsøker å unndra skatter og avgifter enn andre selskap. 72 prosent av respondentene tror også at **fravalgselskaper oftere forsøker å unndra skatter og avgifter etter at de har foretatt fravalget enn tidligere** (q20_3). De resterende 28 prosent tror at fravalgselskap forsøker unndra skatter og avgifter verken oftere enn sjeldnere enn før de valgte bort revisor.

Det er sannsynlig at fravalg av revisor reduserer kvaliteten på ligningsoppgavene i tråd med oppfatningen til respondentene, jf. spørsmålene q7_.. og q8_... og kommentarene til resultatene fra analysene i kapittel 7 og kapittel 9. Feilene kan gjelde formelle eller materielle forhold. Formelle forhold er feil som ikke har betydning for fastsettingen av skattepliktig inntekt og/eller formue (f.eks. manglende underskrift), mens materielle feil fører til at skattepliktig inntekt og/eller formue kan bli feil fastsatt med påfølgende feil i ilignet skatt. For å få respondentenes inntrykk av hva slags feil det er snakk om, fikk de spørsmål om de økonomiske effektene (q21_1 og q21_2). 49 prosent av respondentene mener de bevisste og ubevisste feilene/manglende er av svært stor eller stor **økonomiske betydningen det enkelte fravalgselskap**, mens 38 prosent mener de er av middels betydning og 14 prosent tror de er av liten betydning for hvert enkelt selskap. På spørsmålet om betydningen **for samfunnet,** mener 41 prosent at feilene eller manglene er av svært stor eller stor betydning, 39 prosent svarer middels og 21 prosent svarer liten (q21_2). Det er altså ingen tvil om at respondentene tror manglende/feilene har til dels stor økonomisk betydning, både for samfunnet og for det enkelte fravalgselskap. Spørsmålene presiserer ikke om betydningen er negativ eller positiv. Sett i lys av respondentenes oppfatninger om fravalgselskapenes økte tilbøyelighet til å unndra skatt, er det nærliggende å anta at respondentene mener konsekvensene er negative for samfunnet i form av økte skatteunndragelser og at ressursbruken relatert til ligningen har økt (jf. også kommentarene i kapittel 16.2.4).

Provenyeffektene av avdekkingskontrollene som vi omtaler i kapittel 16.3, gir ikke indikasjoner på at fravalget har stor betydningen for skatteprovenyet. Analysene i kapittel 6 viser heller ikke at fravalgselskapene har hatt en økonomisk utvikling som tyder på økte skatte- og avgiftsunndragelser (med unntak av i noen få, små bransjer). Videre viser analysene i kapittel 11 at fravalgselskapene har spart rundt kroner 20 000 i gjennomsnitt og at revisjonspliktige virksomheter under ett sparte om lag 1,6 milliarder kroner i 2012. Av de analysene som er foretatt i denne rapporten, har vi ikke funnet effekter som tilsier negative konsekvenser for samfunnet utover mertidsbruken knyttet til dårligere oppgavekvalitet (jf. neste delkapittel). På den annen side har vi resultater som støtter antakelsen om positive konsekvenser i form av reduserte kostnader og økt lønnsomhet hos fravalgselskapene og reduserte utgifter til revisjon for alle revisjonspliktige.

16.2.2.5 Tidsbruk på ligningen av fravalgselskaper

Når kvaliteten på ligningsoppgavene går ned, er det rimelig å anta at tiden som brukes på ligningen går opp. For å undersøke om respondentene synes de bruker lengre tid på ligningen av fravalgselskapene, inneholdt spørreskjemaet spørsmål om tidsbruken. Det er vanskelig for respondentene å anslå tidsbruken siden det ikke føres målinger over hvor lang tid ligningen tar per selskap og fordi sakene legges bort og tas fram igjen, etter hvert som det går fremover med saksbehandlingen. Anslagene er derfor usikre. Svarene på spørsmålene om tidsbruken er gitt i Tabell 16-7.[127]

[127] Respondentene ble bedt om å svare på spørsmål om tidsbruken på ligningen er blitt påvirket, og hva endringer i tidsbruken kan skyldes. En feil ved første utsending av spørreundersøkelsen gjorde at en del respondenter ikke

Tabell 16-7: Tidsforbruken i ligningsbehandlingen

Spørsmål q18

Bruker du mer mindre/mer tid på ligningen av små AS som har revisor enn AS som har valgt bort revisor (etter omkoding av svarene, se teksten)? (q18_1)

Spørsmål	*Mer tid*	*Mindre tid*	*Jeg synes ikke det er noen sammenheng mellom tiden jeg bruker på ligningen og om selskapet har valgt bort revisor*	*Besvart*	*Ubesvart*
(q18_1)	47	9	33	89	10
	(53 %)	(10 %)	(37 %)	(100 %)	

q25 Spørsmål om mertidsforbruk:

q25 Anslå tidsforbruket som et gjennomsnittlig antall minutter per sak og/eller som et intervall for merforbruket (Angi nedre og øvre grense i de to boksene til høyre for spørsmålet om variasjon i merforbruket)

q25_1 Gjennomsnittlig merforbruk i minutter per sak _____.

Gjennomsnittlig merforbruk i minutter per sak kan variere mellom _____ (q25_2) _____ og _____ (q25_3).

	N	*Gjsn*	*Stdavvik*	*Min*	*25-prosentil*	*Median*	*75-prosentil*	*Max*
q25_1 Punktestimat	40	24,9	26,5	0	10	12,5	30	120
q25_2 Nedre grense	37	10,3	12,8	0	1	5	12	60
q25_4 Øvre grense	37	71	63,4	10	20	60	90	240

q26 Spørsmål om mindretidsforbruk:

q26 Anslå tidsforbruket som et gjennomsnittlig antall minutter per sak og/eller som et intervall for mindreforbruket (Angi nedre og øvre grense i de to boksene til høyre for spørsmålet om variasjon i merforbruket)

q26_1 Gjennomsnittlig mindreforbruk i minutter per sak _____.

Gjennomsnittlig mindreforbruk i minutter per sak kan variere mellom _____ (q26_2) _____ og _____ (q26_3).

	N	*Gjsn*	*Stdavvik*	*Min*	*25-prosentil*	*Median*	*75-prosentil*	*Max*
q26_1 Punktestimat	8	5	10,7	0	0	0	5	30
q26_2 Nedre grense	6	4,2	6,7	0	0	0	10	15
q26_4 Øvre grense	6	15,0	19,0	0	0	7,5	30	45

Spørsmål q19:

Bruker du mer/mindre tid på ligningen av små AS som har revisor, men ikke ekstern regnskapsfører, enn AS som verken har revisor eller ekstern regnskapsfører? (q19_1)

Bruker du mer/mindre tid på ligningen av små AS har har revisor, men ikke ekstern regnskapsfører, enn sammenliknbare AS som kun har ekstern regnskapsfører? (q19_2)

Spørsmål	*Mye mindre*	*Noe mindre*	*Verken eller*	*Noe mer*	*Mye mer*	*Besvart*	*Ubesvart*	*Gjsn*	*t-verdi*
(q19_1)	9	28	30	14	3	84	14	2,69	-2,85***
	(11 %)	(33 %)	(36 %)	(17 %)	(4 %)	(100 %)			
(q19_2)	0	22	48	13	1	84	14	2,92	-1,12
	(0 %)	(26 %)	(57 %)	(15 %)	(1 %)	(100 %)			

Note: Note: Tabellen viser fordelingen av respondentenes svar på spørsmålene. Tallene i parentes viser antallet som har krysset av for alternativet i kolonneoverskriften i prosent av antall respondenter som har tatt stilling til spørsmålet og som er oppgitt i kolonnen Besvart. N = antall observasjoner. Gjsn er gjennomsnittsverdien. Stdavvik

---

fikk de riktige spørsmål. Ved annengangs utsendelse ble feilen rettet. Vi har sammenliknet anslagene på tidsbruken på ligningen som respondenten som fikk feil spørsmål ga med anslagene gitt av de som fikk riktige spørsmål. Etter omkoding er det svært godt samsvar i svarene, og differansen i den gjennomsnittlige tidsbruken er under tre minutter (vi kommer tilbake til resultatene nedenfor). Grunnen til at vi kunne omkode svarene var at respondentene har benyttet tekstfeltene til å gi kommentarer, f.eks.: «Jeg bruker trolig noe lenger tid på selskap som har valgt bort revisor enn selskap med revisor, ikke mindre tid» (se kommentarer i kapittel 16.2.4.2). Siden forskjellene i estimatet på det gjennomsnittlige mertidsbruket er så liten etter omkoding basert på svarene i tekstfeltene (under 3 minutter), er det grunn til å tro at svarene som fremkommer er representative for alle respondenter, selv om de riktige spørsmålene ikke ble stilt til alle som skulle hatt spørsmålene.

er standardavvik. Min er laveste/høyeste anslag. T-verdiene er realisert t-verdi for test av om gjennomsnittsverdien er lik det nøytrale svaralternativet verken eller. Svaralternativene er gitt poeng fra 1 til 5 hvor Mye mindre = 1 og Mye mer = 5. Ubesvart er satt til manglende observasjon. * (**) [***] indikerer signifikant t-verdi på 0,1 (0,05) [0,01] nivået (tosidige tester).

Svarene på spørsmål q18_1 i Tabell 16-7 viser at 37 prosent ikke synes det er noen sammenheng mellom tidsbruken og fravalget, 54 prosent synes tidsbruken har økt og 10 prosent har oppgitt mindre tid. De respondentene som oppga at de brukte **mer tid** på å kontrollere ligningsoppgavene til fravalgselskaper uten revisor, ble bedt om å gi et anslag på mertidsbruken (q25_1). Respondentene fikk valget mellom å gi et punktestimat (gjennomsnittlig mertidsforbruk) eller et intervall (q25_2 og q25_3). Respondentene som rapporterer økt tidsbruk anslår at de i gjennomsnitt bruker cirka 25 minutter ekstra på å kontrollere ligningen til fravalgselskaper uten revisor sammenliknet med liknende selskaper med revisor.[128] Respondentene som benyttet muligheten til å angi en nedre og en øvre grense oppgir en gjennomsnittlig nedre grense på 10,3 minutter og gjennomsnittlig øvre grense på 71 minutter. Også respondentene som oppga at de bruker **mindre tid** ble bedt om å anslå tidseffekter (q26_1, q26_2 og q26_3). I gjennomsnitt oppgir de en besparelse på 5 minutter per fravalgselskap.

Spørsmålene q19_1 ble brukt for å undersøke om det har **betydning for tidsbruken om selskapet har regnskapsfører når det har revisor**. Oppfatningen er at tidsbruken er signifikant mindre hos de som har revisor, men ikke regnskapsfører, sammenliknet med de som verken har revisor eller regnskapsfører: 43 prosent svarer at de bruker mindre tid på ligningen, 36 prosent svarer verken mer eller mindre tid og 21 prosent svarer mer. På spørsmålet om respondentene **bruker mer eller mindre tid på ligningen av små AS som kun har revisor enn små AS som kun har ekstern regnskapsfører** (q19_2), er svaret ikke signifikant forskjellig fra verken eller-alternativet. Svarene gir grunnlag for følgende konklusjon: Når skattyter har revisor, spiller det ingen rolle for tidsbruken om skattyter har regnskapsfører eller ikke (t-verdien på q19_2 er ikke signifikant). Derimot øker tidsbruken når selskapet verken har regnskapsfører eller revisor (t-verdien på q19_1 er signifikant).

Spørsmål q22 inneholdt flere påstander om faktorer som kan påvirke tidsbruken. Respondentene som har rapportert om økt tidsbruk ble bedt om å vurdere påstandene på en skala fra 1-5 hvor 1 er helt uviktig og 5 er svært viktig.[129] Svarene er vist i Tabell 16-8.

[128] Gjennomsnittet hos respondentene i den første utsendelsen er 25,5 minutter, mens respondentene i den andre utsendelsen har et gjennomsnittlig mertidsbruk på 22,7 minutter. Lite avvik i estimatene tyder på at omkodingen av svarene har gitt et riktig resultat.

[129] Alle respondenter som svarte at tidsbruken har gått opp, skulle fått spørsmål q22. Som følge av feilen nevnt i teksten, var det noen som ikke fikk spørsmålet. Det er grunn til å tro at de som fikk spørsmålene representerer oppfatningen til de som mener tidsbruken har gått opp siden antallet som har svart er mellom 40 og 42 av de 47 som mener tidsbruken har gått opp ifølge spørsmål q18_1.

Tabell 16-8: Oppfatninger om årsaker til at tidsbruken på ligning av fravalgselskaper har gått opp

Spørsmål q22:
Hva tror du er en mulig forklaringsfaktor på at tidsforbruket har økt?
(Flere kryss mulig)

Spørsmål	*1 helt uviktig*	*2*	*3 verken eller*	*4*	*5 svært viktig*	*Besvart*	*Ube-svart*	*Gjsn*	*t-verdi*
1) Må bruke mer tid på å gi skattyter veiledning	0 (0%)	1 (2%)	6 (15%)	18 (44%)	16 (39%)	41 (100%)	1	4,19	9,79***
2) Må oftere sende henvendelser til skattyter	0 (0%)	1 (2%)	2 (5%)	21 (50%)	18 (43%)	42 (100%)	0	4,33	12,58***
3) Skattyter unnlater oftere å svare på henvendelser	0 (0%)	1 (3%)	8 (20%)	17 (43%)	14 (35%)	40 (100%)	2	4,10	8,59***
4) Ligningen må utføres med større aktsomhet og nøyaktighet fordi skattyter oftere kan gjøre feil	0 (0%)	2 (5%)	4 (10%)	23 (56%)	12 (29%)	41 (100%)	1	4,05	9,15***
5) Ligningen må utføres med større aktsomhet og nøyaktighet fordi skattyter oftere kan forsøke å unndra skatter og avgifter	0 (0%)	2 (5%)	5 (13%)	22 (55%)	11 (28%)	40 (100%)	2	4,15	8,48***
6) Svarene som skattyter gir på henvendelser viser at skattyter ikke har forstått hva henvendelsen gjaldt.	0 (0%)	0 (0%)	3 (7%)	18 (44%)	20 (49%)	41 (100%)	1	4,42	14,34***
7) Det er oppgitt beløp i selvangivelsen og/eller næringsoppgaven som er feil eller det mangler opplysninger	0 (0%)	0 (0%)	3 (7%)	16 (38%)	23 (55%)	42 (100%)	0	4,48	15,09***
8) Det mangler vedlegg	0 (0 %)	0 (0 %)	12 (29 %)	14 (34 %)	15 (37 %)	41 (100 %)	1	4,07	8,40***

Note: Tabellen viser fordelingen av respondentenes svar på spørsmålene. Tallene i parentes viser antallet som har krysset av for alternativet i kolonneoverskriften i prosent av antall respondenter som har tatt stilling til spørsmålet og som er oppgitt i kolonnen Besvart. Kolonnen Ubesvart viser antall som har krysset av for alternativet «Vet ikke» eller som ikke har fått spørsmålet fordi det spørsmålet ikke var relevant for respondenten. T-verdiene er realisert t-verdi for test av om gjennomsnittsverdien er lik det nøytrale svaralternativet verken eller. Poengene i svaralternativene er angitt i første linje. Ubesvart er satt til manglende observasjon. * (**) [***] indikerer signifikant t-verdi på 0,1 (0,05) [0,01] nivået (tosidige tester).

Av påstandene i Tabell 16-8 anser respondentene alle som viktige og t-verdiene er svært signifikante. Det er noe forskjell i gjennomsnittsverdiene. T-tester for likt gjennomsnitt på alle kombinasjoner av påstandene viser at påstandene 6 og 7 får signifikant sterkere støtte enn påstandene 1, 3, 4, 5 og 8. Videre er flere enige i påstand 2 enn påstand 5 og 8. Den største «tidstyven» er følgelig at **svarene som skattyter gir på henvendelser viser at skattyter ikke har forstått hva henvendelsen gjaldt** (q22_6) og at det er **oppgitt beløp i selvangivelsen eller næringsoppgaven som er feil, eller det mangler opplysninger** (q22_7). De øvrige påstandene vurderes relativt lik, men påstanden om at respondentene **oftere må sende henvendelser til skattyter** (q22_2) får signifikant sterke støtte enn at ligningen må utføres med **større aktsomhet fordi skattyter oftere kan forsøke å unndra skatter og avgifter** (q22_5) og at det **mangler vedlegg** (q22_8). Det er ingen signifikante forskjeller i vurderingen av

påstandene om at respondentene må bruke **mer tid på å gi skattyter veiledning** (q22_1), **oftere må sende henvendelser til skattyter** (q22_2), **skattyter oftere unnlater å svare på henvendelser** (q22_3) og **ligningen må utføres med større aktsomhet og nøyaktighet fordi skattyter oftere kan gjøre feil.**

16.2.3 Oppfatninger om nystiftede selskaper

Etter 1.1.2012 ble kravet til aksjekapital redusert fra kroner 100 000 til kroner 30 000, utbyttereglene ble forenklet og det ble også gjennomført andre lettelser i aksjeloven. Lavere kapitalkrav og andre lettelser i selskapslovgivningen gjorde aksjeselskapsformen til en langt mer attraktiv selskapsform, og førte til en rekke nyetableringer (jf. kapitlene 2 og 14). Det er interessant å undersøke hvordan respondentene vurderer kvaliteten på ligningspapirene til de nyetablerte selskapene med under kroner 100 000 i aksjekapital relativt til kvaliteten på nyetablerte selskaper som overholder de tidligere kravene til aksjekapital, og relativt til nyetablerte selskaper som bruker andre selskapsformer enn aksjeselskapsformen.

Spørsmålene nedenfor om de nyetablerte selskapene ble stilt til de respondentene som svarte at de legger merke til når selskapet er stiftet og/eller om selskapet er stiftet i løpet av de to-tre siste årene (65 prosent av respondentene legger alltid merke til stiftelsesdatoen, 31 prosent gjør det av og til og 4 prosent gjør det ikke).

16.2.3.1 Kvaliteten på ligningspapirene til AS, NUF og ENK

Tabell 16-9 viser svarene på spørsmålene relatert til kvaliteten på ligningsoppgavene og hvordan respondentene har svart.

Tabell 16-9: Oppfatninger om kvaliteten på ligningspapirene hos nystiftede AS relativt til nystiftede AS i tidligere år og til andre selskapsformer

Spørsmål q29-q31:

q29_1 Har du inntrykk av at kvaliteten på ligningsoppgavene til nystiftede AS, stiftet etter at revisjonsplikten ble gjort valgfri, er blitt bedre eller dårligere sammenliknet med kvaliteten til et nystiftet AS som ble stiftet før revisjonsplikten ble gjort valgfri?

q29_2 Har du inntrykk av at kvaliteten på ligningsoppgavene er bedre eller dårligere for nystiftede AS med aksjekapital på kroner 30 000 sammenliknet med nystiftede AS med aksjekapital på kroner 100 000?

q30_1 Når du tenker på din erfaring med ligning av små enkeltpersonforetak (ENK): Har du inntrykk av at det er flere/færre feil i ligningspapirene til de nystiftede ENK sammenliknet med de nystiftede ASene du ligner i dag?

q31_1 Når du tenker på din erfaring med ligning av små NUF: Har du inntrykk av at det var flere/færre feil i ligningspapirene til de nystiftede NUF sammenliknet med de nystiftede AS du ligner i dag?

Spørsmål	*Mye dårligere*	*Noe dårligere*	*Verken eller*	*Noe bedre*	*Mye bedre*	*Besvart*	*Ubesvart*	*Gjsn*	*t-verdi*
q29_1	29	43	11	0	0	83	10	1,78	-16,71***
	(35 %)	(52 %)	(13 %)	(0 %)	(0 %)	(100 %)			
q29_2	11	32	28	1	0	72	21	2,26	-8,54***
	(15 %)	(44 %)	(39 %)	(1 %)	(0 %)	(100 %)			
Spørsmål	*Mange færre*	*Noen færre*	*Verken eller*	*Noen flere*	*Mange flere*	*Besvart*	*Ubesvart*	*Gjsn*	*t-verdi*
q30_1	0	5	20	11	3	39	30	3,31	2,40**
	(0 %)	(13 %)	(51 %)	(28 %)	(8 %)	(100 %)			
q31_1	0	3	13	17	3	36	7	3,56	4,31***
	(0 %)	(8 %)	(36 %)	(47 %)	(8 %)	(100 %)			

Note: Tabellen viser fordelingen av respondentenes svar på spørsmålene. Tallene i parentes viser antallet som har krysset av for alternativet i kolonneoverskriften i prosent av antall respondenter som har tatt stilling til spørsmålet og som er oppgitt i kolonnen Besvart. Kolonnen Ubesvart viser antall som har krysset av for alternativet «Vet ikke» eller som ikke har fått spørsmålet fordi det spørsmålet ikke var relevant for respondenten. T-verdiene er realisert t-verdi for test av om gjennomsnittsverdien er lik det nøytrale svaralternativet verken eller.

Svaralternativene er gitt poeng fra 1 til 5 hvor Mye dårligere = 1 og Mye bedre = 5 og Mange færre = 1 og Mange flere = 5. Ubesvart er satt til manglende observasjon. * (**) [***] indikerer signifikant t-verdi på 0,1 (0,05) [0,01] nivået (tosidige tester).

Av de spurte synes 87 prosent **kvaliteten på ligningsoppgavene til AS stiftet etter at revisjonen ble gjort valgfri** er blitt noe eller mye dårligere og de resterende 13 prosentene svarer at den ikke er endret (q29_1). På spørsmålet om **kvaliteten varierer med nivået på aksjekapitalen i nystiftede AS**, svarer 39 prosent at kvaliteten på ligningsoppgavene til nystiftede AS med aksjekapital på kroner 30 000 verken er bedre eller dårligere sammenliknet med nystiftede AS med aksjekapital på kroner 100 000 (q29_2). 59 prosent svarer at ligningsoppgavene til de nystiftede AS med aksjekapital på kroner 30 000 er dårligere enn for de med aksjekapital på kroner 100 000. Svarene på begge spørsmålene avviker signifikant fra det nøytrale alternative verken eller, og det er på spørsmål q29_1 hvor oppfatningen er mest entydig: Kvaliteten på ligningspapirene til selskaper stiftet etter at revisjonen er blitt gjort valgfri, har gått ned.

Respondentene ble bedt om å sammenlikne nystiftede små enkeltmannsforetak (ENK) og nystiftede små NUF med nystiftede AS (q30-q31) dersom de har tidligere erfaring med ligning av ENK og/eller NUF (jf q6_1 og q6_2). På spørsmålet om respondentene har inntrykk av at det er **flere eller færre feil i ligningspapirene til nystiftede ENK sammenliknet med nystiftede AS** (q30), svarer 51 prosent at nystiftede ENK verken hadde flere eller færre feil sammenliknet med ASene, 13 prosent svarer noen færre feil og 36 prosent svarer flere feil. På spørsmålet om **feilfrekvensen hos nystiftede AS relativt til nystiftede NUF**, svarer 55 prosent at nystiftede NUF hadde flere feil i ligningspapirene sammenliknet med nystiftede AS, 38 prosent svarer at ligningspapirene til NUFene verken var bedre eller dårligere og de resterende 9 prosent svarer at NUF hadde noen færre feil i ligningspapirene enn de nyetablerte små AS. T-verdiene er signifikante, slik at respondentene mener feilfrekvensen hos nystiftede NUF og nystiftede ENK er dårligere enn hos nystiftede AS etter at revisjonen ble gjort valgfri.

Bedre kvalitet på ligningspapirene gir raskere og riktigere ligning. Dersom alternativet til et nystiftet AS er et nystiftet NUF eller nystiftet ENK, kan det være en fordel at AS kan stiftes med lavere kapitalkrav og uten revisor siden alternativet ville vært en selskapsform hvor det gjennomsnittlig er flere feil. Spørreundersøkelsen som omtales i kapittel 14 viser at rundt 30 (25) prosent av ASene ville ha blitt stiftet med en annen selskapsform dersom det ikke var mulig å stifte ASet med aksjekapital på kroner 30 000 (uten revisor). Samtidig har det blitt en rekke nye AS (jf. kapittel 2.1). Nettoeffekten av dette innebærer at det har blitt noen færre NUFer og ENKer (og andre selskapsformer) som følge av regelendringene, men veksten i nye AS er så stor at kontrollørene har flere selskaper enn tidligere hvor kvaliteten på ligningsoppgavene rapporteres å være dårligere enn tidligere.

For å kunne stille respondentene spørsmål om deres oppfatninger om effektene av å bruke regnskapsfører og ha revisor (jf. spørsmålene q9 og q11), ble respondentene spurt om de undersøker om selskapet har revisor og/eller regnskapsfører mens de kontrollerer selskapet, og før de vurderer å tilskrive selskapet (resultatene er ikke tabulert). 90 prosent av respondentene svarer på at **de undersøker om selskapet har revisor** før de eventuelt vurderer å tilskrive selskapet. 8 prosent svarte av og til og 2 prosent svarte aldri. På spørsmålet om **de undersøker om selskapet har ekstern regnskapsfører** til bokføring og/eller utfylling av næringsoppgaven før de eventuelt tilskriver selskapet, svarer 82 prosent bekreftende, 15 prosent av og til og 3 prosent.

Resultatene fra spørsmålene om virkningene av bruk av regnskapsfører og revisor er vist i Tabell 16-10.

Tabell 16-10: Oppfatninger om kvaliteten på ligningsoppgavene hos nystiftede AS

Spørsmål q34-q36:

q34_1 Synes du kvaliteten på ligningsoppgavene er bedre eller dårligere hos nystiftede selskap som har revisor sammenliknet med de som ikke har revisor?

q35_1 Synes du kvaliteten på ligningsoppgavene er bedre eller dårligere hos selskap som har ekstern regnskapsfører og revisor sammenliknet med selskap som ikke har ekstern regnskapsfører?

q36_1 Synes du kvaliteten på ligningsoppgavene er bedre eller dårligere hos selskap som har ekstern regnskapsfører og revisor sammenliknet med selskap som kun har ekstern regnskapsfører?

q36_2 Synes du kvaliteten på ligningsoppgavene er bedre eller dårligere hos selskap som har ekstern regnskapsfører og revisor sammenliknet med selskap som kun har revisor?

Spørsmål	*Mye dårligere*	*Noe dårligere*	*Verken eller*	*Noe bedre*	*Mye bedre*	*Besvart*	*Ubesvart*	*Gj.snitt*	*t-verdi*
q34_1	9	19	9	24	26	87	4	3,45	3,01***
	(10 %)	(22 %)	(10 %)	(28 %)	(30 %)	(100 %)			
q35_1	4	12	11	32	24	83	7	3,98	5,62***
	(5 %)	(14 %)	(13 %)	(39 %)	(29 %)	(100 %)			
q36_1	2	7	28	39	5	81	9	3,65	5,04***
	(2 %)	(9 %)	(35 %)	(48 %)	(6 %)	(100 %)			
q36_2	0	6	47	26	1	80	10	3,41	3,99***
	(0 %)	(8 %)	(59 %)	(33 %)	(1 %)	(100 %)			

Note: Tabellen viser fordelingen av respondentenes svar på spørsmålene. Tallene i parentes viser antallet som har krysset av for alternativet i kolonneoverskriften i prosent av antall respondenter som har tatt stilling til spørsmålet og som er oppgitt i kolonnen Besvart. Kolonnen Ubesvart viser antall som har krysset av for alternativet «Vet ikke» eller som ikke har fått spørsmålet fordi det spørsmålet ikke var relevant for respondenten. T-verdiene er realisert t-verdi for test av om gjennomsnittsverdien er lik det nøytrale svaralternativet verken eller. Svaralternativene er gitt følgende poeng: Mye dårligere = 1, Noe dårligere = 2, Verken eller = 3, Noe bedre = 4 og Mye bedre = 5. Ubesvart er satt til manglende observasjon. * (**) [***] indikerer signifikant t-verdi på 0,1 (0,05) [0,01] nivået (tosidige tester).

Respondentene fikk spørsmål om **kvaliteten på ligningsoppgavene er bedre eller dårligere hos nystiftede selskap som har revisor sammenliknet med de som ikke har revisor** (q34_1), se Tabell 16-10. 58 prosent synes at ligningsoppgavene er bedre, 10 prosent svarer verken eller og 32 prosent synes at kvaliteten er dårligere hos selskap med revisor sammenliknet med de som ikke har det. Respondentenes oppfatning er signifikant, slik at bruk av revisor bidrar til bedre kvalitet hos de nystiftede.

På spørsmål om respondentene synes at **kvaliteten på ligningsoppgavene er bedre eller dårligere hos selskap som har ekstern regnskapsfører og revisor sammenliknet med selskap som ikke har ekstern regnskapsfører,** svarer 68 prosent at de synes at kvaliteten er bedre, 13 prosent svarer verken eller og 19 prosent synes at kvaliteten er dårligere (q35_1). Sammenliknet med selskaper som kun har revisor (foregående spørsmål), er gjennomsnittet høyere for q35_1 enn for q34_1, men støtten til at bruk av både regnskapsfører og revisor gir bedre kvalitet enn bare revisor er ikke signifikant med vanlige signifikansnivåer (t-verdien tilsvarer en p-verdi på 0,14).

Respondentene ble også bedt om å svare på om de synes at **kvaliteten er bedre eller dårligere hos selskap som har ekstern regnskapsfører og revisor sammenliknet med selskap som kun har ekstern regnskapsfører** (q36_1). 54 prosent svarer at kvaliteten er bedre, 35 prosent svarer verken eller og 11 prosent svarer at kvaliteten er dårligere. Gjennomsnittscoren ligger mellom scoren på spørsmålene q34_1 og q35_1). På spørsmålet om de synes kvaliteten er **bedre eller dårligere hos selskap som har ekstern regnskapsfører og revisor sammenliknet med selskap som kun har revisor** (q36_2), svarer 59 prosent av respondentene at ligningsoppgavene til selskap med revisor og ekstern regnskapsfører verken er bedre eller dårligere enn hos selskap som kun har revisor, 34 prosent mener at

ligningsoppgavene er bedre hos de som også har ekstern regnskapsfører, mens 8 prosent mener at kvaliteten er noe dårligere. Gjennomsnittscoren er omtrent som for de foregående spørsmålene.

Vi har testet for signifikante forskjeller mellom spørsmålene i Tabell 16-10 ved hjelp av t-tester. Påstand q35_1 får signifikant sterkere støtte enn q36_1 og q36_2, slik at det å ha både regnskapsfører og revisor oppfattes å gi bedre kvaliteten enn det å enten ha regnskapsfører eller revisor. Respondentenes svar er i tråd med hva man kan forvente, siden kvalitetsforskjellen vurderes som størst mellom selskaper med revisor og regnskapsfører relativt til selskaper som verken har regnskapsfører eller revisor. Det er også signifikant forskjell i svarene på q36_1 og q36_2 (p-verdi 0,078). Økningen i kvalitet fra bare å ha revisor til både ha revisor og regnskapsfører er derfor mindre enn kvalitetsøkningen som oppstår når selskaper går fra ha regnskapsfører til både å ha regnskapsfører og revisor.

16.2.3.2 Tidsbruk på kontroll av ligningspapirene til nystiftede AS

Respondentene ble spurt om tiden de bruker på å kontrollere ligningspapirene til et nystiftet AS avhenger av om selskapet har revisor eller ikke (q37), se Tabell 16-11. 68 prosent av respondentene bruker mer tid i gjennomsnitt på å kontrollere selskap som ikke har revisor, 28 prosent synes ikke det er en sammenheng mellom det gjennomsnittlige tidsbruket og om selskapet har revisor, og 4 prosent bruker mindre tid i gjennomsnitt på selskap som ikke har revisor.

De som svarte at de bruker mer eller mindre tid på kontrollen, ble bedt om å anslå hvor mye mer eller mindre tid de bruker i gjennomsnitt per sak. De som synes at de bruker mer tid på ligningsoppgavene, angir i gjennomsnitt en nedre grense på 9 minutter, en øvre grense på 55 minutter og et gjennomsnittlig mertidsbruk per selskap på 19 minutter. Kun 4 respondenter oppgir at de bruker mindre tid på ligningen av nyetablerte AS uten revisor, og disse anslår et gjennomsnittlig mindretidsbruk på 16 minutter per sak.

Tabell 16-11: Tidsforbruken i ligningsbehandlingen av nyregistrete AS

Spørsmål q37: Mer eller mindre tid

Er tiden du i gjennomsnitt bruker på å kontrollere ligningspapirene til et nystiftet AS avhengig av om selskapet har revisor eller ikke?

a) Ja, jeg bruker MER tid i gjennomsnitt per selskap som ikke har revisor (1)

b) Ja, jeg bruker MINDRE tid i gjennomsnitt per selskap som ikke har revisor (2)

c) Nei, jeg synes ikke det er noen sammenheng mellom det gjennomsnittlige tidsforbruket per selskap og hvorvidt selskapet har revisor eller ikke (3)

Spørsmål	*Mer tid*	*Mindre tid*	*Ingen sammenheng*	*Besvart*	*Ubesvart*
(q18_1)	67	4	27	98	0
	(68 %)	(4 %)	(28 %)	(100 %)	

q39 Spørsmål om mertidsforbruk

Hva er ditt anslag på hvor mye MER tid du bruker i gjennomsnitt per nystiftet selskap uten revisor sammenliknet med et nystiftet selskap som har revisor? Anslå merforbruket som et gjennomsnittlig antall minutter per sak og/eller som et intervall for merforbruket.

q39_1: Gjennomsnittlig merforbruk i minutter per sak _____.

Gjennomsnittlig merforbruk i minutter per sak kan variere mellom _____ (q39_2) _____ og _____ (q39_3).

	N	*Gjsn*	*Stdavvik*	*Min*	*25-prosentil*	*Median*	*75-prosentil*	*Max*
q39_1 Punktestimat	63	20,0	24,6	0	10	10	20	120
q39_2 Nedre grense	59	9,9	15,3	0	1	5	10	60
q38_3 Øvre grense	59	55,9	65,6	4	15	30	60	360

q 40 Spørsmål om mindretidsforbruk:

Anslå tidsforbruket som et gjennomsnittlig antall minutter per sak og/eller som et intervall for mindreforbruket

Hva er ditt anslag på hvor mye MINDRE tid du bruker i gjennomsnitt per nystiftet selskap uten revisor sammenliknet med et nystiftet selskap som har revisor? Anslå merforbruket som et gjennomsnittlig antall minutter per sak og/eller som et intervall for merforbruket.

q40_1 Gjennomsnittlig mindreforbruk i minutter per sak _____.
Gjennomsnittlig mindreforbruk i minutter per sak kan variere mellom _____ (q40_2) _____ og _____ (q40_3).

	N	*Gjsn*	*Stdavvik*	*Min*	*25-prosentil*	*Median*	*75-prosentil*	*Max*
q26_1 Punktestimat	4	14,5	10,4	8	9	10	20	30
q26_2 Nedre grense	4	30	26,8	5	7,5	27,5	52,5	60
q26_3 Øvre grense	4	20	27,3	0	2,5	10	37,5	60

Note: Tabellen viser fordelingen av respondentenes svar på spørsmålene. Tallene i parentes viser antallet som har krysset av for alternativet i kolonneoverskriften i prosent av antall respondenter som har tatt stilling til spørsmålet og som er oppgitt i kolonnen Besvart. N = antall observasjoner. Gjsn er gjennomsnittsverdien. Stdavvik er standardavvik. Min er laveste/høyeste anslag.

16.2.4 Respondentenes kommentarer til undersøkelsen

Flere steder i spørreskjemaet var det mulig for respondentene å skrive inn kommentarer. Det er mange interessante betraktninger og kommentarer. Disse gir blant annet innblikk i hvilke utfordringer som fastsettingsmiljøet står ovenfor og hvilke refleksjoner og oppfatninger som saksbehandlerne har. Vi gjengir de fleste av respondentenes kommentarer i sin helhet, og oftest ordrett. Noen få har svart på nynorsk og/eller gitt opplysninger som indikerer hvem som har svart. Slike kommentarer er skrevet om.

16.2.4.1 Oppfatninger om feilene og manglenes økonomiske betydning

Respondentene ble bedt om å ta stilling til følgende påstander:

> q21_1 De eventuelle bevisste og ubevisste feil og mangler som finnes i ligningsoppgaver levert av fravalgselskaper er økonomisk sett av ingen/liten/stor betydning for de enkelte fravalgselskapene:
> q21_2 De eventuelle bevisste og ubevisste feil og mangler som finnes i ligningsoppgaver levert av fravalgselskaper er økonomisk sett av ingen/liten/stor betydning for samfunnet:

På disse to spørsmålene fikk respondentene følgende tilleggsspørsmål: Hva er hovedårsaken(e) til din oppfatning? Respondentene ga følgende kommentarer

1. Antar det kan være forskjellige motiver men håper hovedgrunnen er for å spare penger og ikke for å unndra skatt.
2. For å unngå den store betydningen måtte en ha gitt større ressurser til kontroller, noe som ikke er gjort. Heller tvert i mot.
3. Spare penger, slippe revisors kontroll
4. Økonomi (sparer penger ved fravalg). Dessuten enklere å eksempelvis fradragsføre private utgifter.
5. noe mer feil i RF-1217, spesielt åpenbare utfyllingsfeil, likeså i andre utfyllinger (eks underskudd osv).
6. Spare penger. Men jeg tror hovedårsaken er at de tror de kan mestre det selv. Enten fordi de kan en del regnskap, eller for at regnskapet er så lite og oversiktlig at dette fikser de. Jeg har ikke så stor magefølelse på unndratte skatter, hvordan det har utviklet seg. Men det vi opplever er at oppgavekvaliteten har blitt vesentlig dårligere på selskaper som har fravalgt revisor, og spesielt da de som ikke har regn. heller. Ikke balanse i balansen. Eks "Verktøy" som både er kostnadsført og balanseført med samme beløpet. DE fører poster som ingen forstår noe av og svarer "jeg bare måtte føre det sånn for at de andre postene skulle stemme". De overfører brutto inntekter (omsetningen) inn i SA som årets skattepliktige inntekt. Så konsekvensen er at mange faktisk oppgir høyere inntekt enn de skal..... Mange av disse klarer kanskje å føre et enkelt debe/kredit regnskap, men å sette opp en selvangivelse er noe helt annet. De krever feks ikke underskudd til fremføring fra tidligere år. Så jeg tror at det er troen på at de skal klare dette selv som er drivkraften for de fleste, og selvsagt er det en del av de som også fravelger revisor fordi da kan de gjøre mer "som de vil".
7. De ønsker ikke å bruke penger på revisor.
8. Selskapene sparer penger på å ikke ha regnskapsfører og revisor. Tror de kan gjøre arbeidet selv. Kan ta private utgifter inn i rgnskapet.
9. Størrelsen på skatteinntektene fra selskap.
10. Små selskaper ønsker å kutte kostnader
11. De vil spare kostnaden.
12. Eks. permanente og midlertidige forskjeller, hvor revisorer har større forståelse.

13. De er ikke så kjent med alle skjemaene, de er relativt vanskelige. Tenker spesiellt her på skjema RF-1217 og også RF-1219.
14. Erfaringer med kontrollutslag ved ligningen på oppgaver som er elektronisk levert samt innberetning av aksjonærregisteroppgaver. Erfaring at revisor sørger for en viss kvalitet på oppgavene og har kompetanse når vi tar kontakt med dem (mulig å rettlede). Erfaring av at en del av regnskapsførerne har overtatt revisors tidligere oppgaver uten at de har kompetansen på plass, derfor litt lavere score når det er kun regnskapsfører enn når revisor har oppdraget i selskapet. Tildels dårlig kvalitet og regnskapsforståelse hos selskap som hverken har regnskapsfører eller revisor, antagelig både et kostnadsspørsmål - (men de gjør feil begge veier og kan lure seg selv) og at revisor holdt en standard som "verstingene" nå ikke trenger å forholde seg til lenger - derfor tror jeg det er komfortabelt for en del å velge bort revisor.
15. Spare penger og mindre kontroll
16. Basert på mine X år i etaten ser jeg at oppgavekvaliteten er mye dårligere hos de som ikke har revisor enn de som har revisor. Det fører til mye ekstra arbeid for Skatteetaten, og hvis samtlige selskaper leverte inn oppgaver med så dårlig kvalitet som disse, ville systemet vårt brutt sammen. Slik det er nå føler jeg at de "skikkelige" selskapene med revisor gjør det mulig for de "uskikkelige" som ikke har revisor åv levere inn oppgaver med dårlig kvalitet.
17. Kostnader spart for selskapet
18. Hovedårsaken til fravalg er å spare penger til revisjon, ikke spesielt for å snyte skatt. Dette gjelder spesielt de som har autorisert regnskapsfører. De som verken har regnskapsfører eller revisor gjør det vel også for å spare utlegg til disse. Problemet er at de ikke forstår sammenhengen i et regnskap. De forstår ikke sammenhengen mellom resultat og balanse eller de enkelte skjema. Det blir derfor veldig mye rot.
19. Ved behandling av kontrollutslag i SL, særlig diff påstand frmkommer oftere feil i selskap som ikke har regnskapsfører/ekstern revisor. Har inntrykk av at revisor er tydelig på at de ikke undertegner regnskap når det er feil eller mangler i regnskapene. Dette er en viktig informasjon som vi ikke får når det ikke er revisor i selskapene
20. De feil og mangler vi tidligere så hos NUF dukker nå stadig oftere opp hos AS, og da hos AS med fravalg revisor. Det er manglende sammenheng i balansen, fremførbare underskudd fremføres ikke, overføringene fra NO til selvangivelsen mangler eller er feilaktige, RF-1217 fylles ikke ut etc etc. Vi prøver å avklare feil og mangler pr telefon, men når man verken har regnskapsfører eller revisor er det er ikke så lett å få tak i ansvarlig person, ei heller å få ansvarlig person til å forstå hva feilen går ut på/medfører. Det betyr at tidsforbruket på skattekontoret, i fastsettingsperioden, etter min vurdering er vesentlig høyere hos fravalgselskapene enn hos selskapene som fortsatt har revisor. Vi merker en klar økning i antall henvendelser som vi antar skyldes fravalg av revisor. Både i forhold til relativt enkle skattemessige avklaringer, og også i forhold til problemer med utfylling av næringsoppgave og selvangivelse. Det er ikke få henvendelser der innringer får feilmeldinger i Altinn pga avvik i balansen. Ut fra samtalen med disse personene får man inntrykk av at de forstår ikke hva en balanse er. Det virker som en god del av de som stifter nye AS, evt omdanner fra NUF/ENK gjerne vil spare kostnaden til revisjon og regnskapsfører. Kanskje heller det enn at selskapet har et bevisst ønske om å unndra skatt/avgift. Sitter ofte igjen med en følelse av at fravalget i mange tilfeller er "ris til egen bak", stifter/grunder skjønner ikke sitt eget beste.
21. Hovedårsaken er at de vil spare utgifter. Revisor har plikt til å sende oss et brev dersom de finner ting som ikke er i overenstemmelse med god revisjonsskikk. Dersom selskapet ikke har revisor slipper de disse brevene som gjør at Skatteetaten blir oppmerksom på feilene. De som ikke har regnskapsfører/revisor gjør dette for å spare penger. Det gjør ikke automatisk at de blir interessert i regnskap. Det blir dermed gjort flere feil, og feil får gjerne betydning for beregning av skattene. På sikt vil de dermed også få betydning for skattenes legitimitet (Vi kan ikke leve med at det er "frivillig" å betale skatt)
22. Spare penger Holde forhold utenfor regnskapet Mangel på kunnskap/kompetanse
23. Pris
24. små seriøse selskaper ser først og fremst på kostnadsbesparelsen.
25. Ser at de oppgaver som kommer inn ofte er veldig mangelfulle. Mange ser ikke forholdet mellom regnskapsmessige og skattemessige verdier. Mye formelle feil, som vi ikke har tid til å ta tak i. Etterhvert vil det bli vanskelig å rette når feilene får betydning.
26. Økonomiske årsaker
27. Todelt; 1) feil på grunn av manglende kompetanse 2) lettere å føre feil for å spare skatt
28. Selskap uten revisor gjør ofte mange feil ved overføring fra næringsoppgave til selvangivelse. Noen ganger leveres bare en helt "tom" selvangivelse, alle andre oppgaver mangler. Andre ganger leveres selvangivelse og næringsoppgave, men f.eks forskjellskjema og avskrivningsskjema mangler. Andre ganger igjen kan inntekt være ført i selvangivelsen, men formue/verdsettelse er glemt. Dette er nok mest typisk for de minste av fravalgselskapene, gjerne de "ferske".
29. Endel av feilene vedrører fremførbare underskudd som utelates hos de som ikke har revisor. Ved at man ikke hensyntar dette kan konsekvensene bli relativt store for selskapen. Det samme gjelder med midlertidige

forskjeller mellom regnskapsmessige og skattemessige verdier. Dette er områder hverken selskapene selv eller regnskapsførere er veldig dyktige på og når de benyttes seg av slike føringer går det ofte feil. Smafunnsmesisg tror jeg ikke dette totalt er det store problemet da dette kan gå både i selskapets favør og disfavør og totalt blir avviket i utlignet skatt ikke så betydelig.

30. Sparer kostnader til revisor.
31. Det er mange aksjeselskap som har fravalgt både revisor og regnskapsfører som kun leverer selvangivelse og ikke andre pliktige skjemaer. Det er også mange som leverer næringsoppgave 1 og ikke næringsoppgave 2.
32. Nummererte brev fra revisor var et kontrollspor. Etter fravalg får ikke disse selskapene slike "plagsomme" nummererte revisorbrev som går til vår etat.
33. De fleste har ikke tenkte å unndra skatt så det blir mer ubeviste avvik og det kan faktisk slå begge veier
34. Slippe å forholde seg til revisor som stiller krav om at regnskaps- og skatteloven mm må ligge til grunn for de oppgaver som leveres. Slippe utgiften med å betale revisor. Større mulighet til å trikse og mikse i regnskapet.
35. Spare kostnader. Kunne føre private utgifter i selskapet, noe som ikke gir utslag på våre kontroller uten at vi har bokettersyn.
36. Kostnader til revisjonshonorar.
37. Spare penger. Lettere å få fradrag for kostnader som ikke er fradragsberettiget.
38. Mindre utgifter!
39. Min oppfatning er at mange fravalgselskaper har god kompetanse på skatt/regnskap og klarer seg fint uten revisor/regnskapsfører. Disse skattyterne er seriøse og kunnskapsrike og driver virksomheten sin økonmisk fornuftig og har gode planer og budsjetter for fremtiden. Disse er det lite feil å finne hos. Problemselskapene er de som velger bort uten å ha nødvendig kunnskap og interesse for skatt/regnskap. Min oppfatning er at disse heller ikke er gode på planlegging/budsjettering. De skjønner i mindre grad hvordan (og hvorfor?) en selvangivelse skal leveres og hvilke tall som skal inngå. Vedr. spørsmålet om vedlegg tidligere så svarte jeg verken eller på om fravalgselskapene hadde flere/færre vedlegg og om disse var mer ressurskrevende. Årsaken til det er at disse selskapene i svært liten grad sender vedlegg som er av interesse. Sakene glir derfor ubemerket igjennom - jeg er overbevisst om at det i flere av disse sakene er forhold som skulle vært omtalt i vedlegg som vi ikke finner.
40. Overføringer mellom aksjeselskap og aksjonær/ansatt oppgis ofte ikke. Eks. lokalleie, fri bil, telefon, uriktige reiseregninger, overføring av eiendom og andre formuesgoder mellom de nærstående parter (uriktig prising) mv. mv.
41. Spare utgifter til revisjonshonorar. Bruk mindre tid på å oppfylle regelverk og formkrav med det resultat at regnskap bryter med vesentlige skattelovs- og avgiftsbestemmelser og regnskapsbestemmelser
42. Flere utslag på obligatoriske kontroller. Flere feilføringer etter tilskriving vedr. kontroller. Selskaper hvor skattekontoret har endret ligningen tidligere velger bort revisor. Selskapene slipper kostnad til revisor. Ingen til å kontrollere tvilsom regnskapsføring før innlevering til Skatteetaten.
43. Kostnader til revisor
44. Vil ta selvstendige valg om selve bokføringen og i skatte-/avgiftsspørsmål
45. Mange små selskap som har liten drift (f.eks holdingselskap)vil spare penger ved å ikke benytte ekstern hjelp til regnskap. De tror at de med enkelhet kan fylle ut skjemaene selv.
46. Kostnadsbesparelse
47. Sett og oppfattet - det foreligger sikkert en undersøkelse med motsatt resultat.
48. Ønsker å spare kostnader til bistand, samt at for en del føles det kanskje belastende å må forsvare f eks private uttak ovenfor revisor.
49. Jeg tror hovedårsaken er å spare penger, slippe å betale revisor
50. Spare kostnader
51. Jeg tror flere av de som har valgt bort revisor har gjort det for å unngå brysomme merknader fra revisor. Nå kan de gjøre som de selv vil.
52. Manglende kunnskap på området
53. Liten/ingen aktivitet/omsetning
54. Spare penger
55. Unngå utgifter til revisor.
56. Kvaliteten og sammenheng i oppgavene er ikke tilfredsstillende. Lover og regler følges ikke enten bevisst eller ubevisst.
57. Økonomisk (kostnadsspørsmål), slipper spørsmål fra revisor, lettere å få fradrag for ikke fradragsberettigede utgifter, unnlater å ta inntekt til beskatning, muligheter for uttak uten beskatning, unnlate fordelsbeskatning.
58. Kostnadsbesparele
59. Manglende kunnskap om skattereglene der det er fravalg
60. Sparte kostnader

61. Mindre kontroll.
62. Erfaring.
63. Revisjonskostnader, greit å slippe.
64. Mange årsaker: Dyrt å ha revisor, selskapene har ikke kravet fra revisor om at alt skal være korrekt. Så lenge det ikke er krav om at selskapet skal ha revisor, tar de en sjanse å at de ikke blir kontrollert av skattemyndighetene. Regnskapsføringen blir deretter.
65. Hovedårsaken jeg mener det kan være er å innspare de utgiftene og tiden det tar med revisor. I tillegg er det da enklere å drive ulovlig.
66. Selskapene velger bort revisor av økonomiske årsaker.

16.2.4.2 Oppfatninger om hvorfor tidsbruken har økt eller avtatt

På spørsmålet om årsaken til at tidsbruken har økt (q23):

1. Større tidsforbruk ved skjønnslikninger og klagebehandling
2. Har mindre tillit til regnskapet/næringsoppgaven.
3. Årsaken til økt tidsbruk er at oppgavekvaliteten er gjennomgående dårlig. Svært ofte stemmer ikke egenkapitalbevegelsen. Aktiva og passivasiden i balansen stemmer ikke osv.
4. De overfører ikke beløp fra næringsoppgaven til selvangivelsen, eller de fører bruttoinntekten og sum kostnader i selvangivelsen.
5. Reglene for aksjeselskap er kompliserte. Aksjonærene eller de som handler på vegne av selskapet forstår ikke regelverket. Vi bruker derfor mye mer tid på å forklare hva vi lurer på og for å få selskapet til å svare på det vi spør om.
6. Hvem foretar denne undersøkelsen
7. Det leveres i langt større grad oppgaver som er "ulogiske" - dvs at grunnlaget for fastsettelsen blir tvilsom. Vi tilskriver og ber om fullstendige oppgaver - ikke svar - må vurdere om fastsettelsen må gjøres på grunnlag av skjønn. Tidkrevende
8. Flere utslag på kontrollområdene.
9. Manglende innlevering - skjønnsfastsettelser. Jeg har ingen anelse om tidsforbruk som det blir spurt om i neste boks.
10. Bruker lengre tid å få tak i skattyter. De sender inn feil, gang på gang. Noen forstår ikke brevene og om det gjelder mva, kemner brønnøysundregistrene eller skattekontoret.
11. Selskapene har ikke hele oversikten, noen kan sammenliknes med NUF hvor feil og mangler ofte blir avdekket.

På spørsmålet om årsaken til at tidsbruken har avtatt (q47):

12. Jeg bruker trolig noe lenger tid på selskap som har valgt bort revisor enn selskap med revisor, ikke mindre tid.
13. Er av motsatt oppfatning.
14. Jeg bruker ikke mindre tid på selskap som har foretatt fravalg
15. Jeg syns ikke tidsforbruket har gått ned.... Kanskje jeg misforstår dette spm og det forrige, men vi bruker i snitt mer tid på selskap som har fravalgt revisor enn de som har revisor.
16. Synes ikke tidsbruken har gått ned. Har svart at det brukes noe mindre tid på oppgaver fra selskap som har revisor. Mulig jeg har misforstått spørsmålene, noe som ikke er helt heldig i en spørreundersøkelse. Men jeg håper det sier mer om hvordan spørsmålene stilles, enn om meg.
17. Bruker ikke mindre tid på de som har fravalg.
18. Tidsforbruket har gått opp i forhold til dem som har fravalgt revisor, ikke ned. Dette skyldes mer feil i innleverte oppgaver og mer tid til å få rettet opp feil pga manglende kompetanse i selskapene (krevende å rettlede/avklare). Vanskelig å anslå tid, noen saker med fravalgt revisor kan ta forholdsvis mye tid å rette opp i saker som burde vært kurante viss kompetansen var på plass i selskapet. Noe av revisors tidligere jobb må altså gjøres av Skatteetaten pga fravalget. Angir minutter ovenfor ut fra at spørsmålet må være feil stilt, at det menes merforbruk?
19. Tidsforbruk er vanskelig å sammenligne når det er kontrollhandlinger under ligningsbehandlingen. Når selskap ikke har revisor, mangler vi informasjon om feil og mangler i regnskapene og det er lettere å legge innsendt klage/selvangivelse til grunn
20. Jeg mener jeg bruker mere tid på fravalgselskap enn på et selskap som har revisor. Det er oftere det er obligatoriske kontrollutslag på et fravalgselskap enn på et selskap som har revisor. I tillegg tar det ofte lengre tid å komme i kontakt med et fravalgselskap og dermed tar avklaringer lengre tid.

21. Dette har jeg ikke noe svar på, tall kun lagt inn for å komme videre
22. Ikke noe enkelt svar på dette, synes ikke tidsbruken har gått ned på fravalgselskapene, oftere disse kommer ut med utslag på obl kontroller
23. Jeg bruker ikke mindre tid på selskap som har foretatt fravalg, jeg bruker MER. Jeg kan ikke se at jeg tidligere i undersøkelsen har gitt svar som kan tolkes som at jeg bruker MINDRE tid på selskap som har valgt bort revisor enn på selskap som faktisk har revisor.
24. Dette er vanskelig å si noe om. Det er omfanget av kontroller selskapene faller ut på som styrer den tiden vi benytter på sakene. Mange feil gir mange utslag. På den annen side når ikke revisor sender inn brev med merknader faller kanskje ikke selskapene ut på kontroll og de går automatisk igjennom systemene enten de har eller ikke har revisor.
25. Har ikke oppfatning av at tidsforbruket er gått ned.
26. Spørsmålstillingen i tidligere spørsmål er uklar. Har kanskje svart feil. Bruker mer tid på de som har fravalgt revisor.
27. Det har ikke gått ned, men økt på de selskaper som ikke har revisor

16.2.4.3 Om hva som er viktig for korrekt fastsetting

På spørsmålet «Hva tror du er viktigst med tanke på korrekt fastsetting i små AS» svarte respondentene:

1. At selskapet både har autorisert regnskapsfører og revisor.
2. At revisor har revidert årsregnskapet
3. Største problemet med ligning av små as'er er at det i mange tilfeller er svært manglende kunnskap om skatteregler hos selskapet.
4. Gjøre papirene letter. Komplisert regelverk gjør det lett å trå feil når en skal gjøre dette uten profesjonell hjelp.
5. Poenget er at det er viktig at den som fyller ut ligningsoppgavene er kompetente med hensyn til faget og ikke minst fagsystemene. Nok også viktig at personen er uavhengig av selskapet. De mindre selskapene som ikke har revisor og som fører ligningsoppgavene mv. selv forstår ofte ikke sammenhengen mellom ligningsoppgavene. Ofte så mangler noen av ligningsoppgavene samt at det føres feil i fagsystemene (opptil flere ganger med feil, til tross for veiledning).
6. At den som foretar bokføringen og fyller ut næringsoppgaven har regnskapskompetanse
7. det er at de har tilstrekkelig regnskapskompetanse som er dokumenterbart på lik linje med kravene som blir stilt til regnskapsførere og revisorer fra det offentlige
8. Informasjon, enkle regler, ressurser til kontroll
9. At selskapene benytter seg av ekstern hjelp og at ressursene i fastsetting i Skatteetaten ikke reduseres.
10. Viktig at det er folk som ikke er ansatt i bedriften som vurderer regnskapet før det sendes inn til myndighetene.
11. lettere skjemautfylling i altinn osv, kun ett tall en gang. enklest mulig og forståelig teksting. få vekk mulighet til -fortegn i næringsoppgave (hører ikk hjemme i debet/kredit), samordnet frist brønnøysund/Skatteetaten, vekk med forskjeller regnskap og skatt. Plikten til å føre regnskap kan de ikke slippe unna, men forenklinger må til.
12. Med så dårlig oppgavekvalitet er det ofte vanskelig å vite hva som er "mest riktig" eller "minst feil". Jf det andre kommentarfeltet jeg noterte i. Selv om vi "kontrollerer" gjennom obligatoriske kontroller, så mange ligninger feil uansett. Det er problematisk at når vi ringer en DL som ikke har revisor, så er han ofte ikke i stand til å svare på det jeg lurer på. Enten er han ikke "på kontoret" og har papirene, eller så er han på sin "vanlige jobb" og kan ikke snakke, eller så forstår han rett og slett ikke hva som er problemet. Ofte ber de om å få de vi har snakket om på mail. Det tar lang til å skrive denne mailen når man må forklare ting på en sånn måte at det blir mest mulig forståelig for en som ikke skjønner noen ting... Den største utfordringen sånn jeg ser det er når oppgavekvaliteten er så dårlig, så blir utplukkene via DVH som bare KRog FA gjør mindre treffsikre. Tallene vi får i DVH er ikke tl å stole på og vi finner kanskje ikke de kandidatene som burde vært kontrollert.
13. 1. At regnskapet føres korrekt, uavhengig av hvem som gjør det. Erfaring tilsier imidlertid at i små AS har man ikke alltid tilstrekkelig regnskapskompetanse til å føre regnskap og fylle ut ligningspapirene selv. 2. Revisjonsberetningen gir oss ofte forklaring på tall som framkommer i regnskapet og som vi stusser på. Den er også en indikator på kvaliteten av regnskapet.
14. Regnskapsforståelse og korrekt forståelse av skattelov/ligningslov.
15. At revisor fyller ut næringsoppgave og RF 1217.
16. At revisor i hovedsak har bedre oversikt over regelverket og hvordan de skal være.

17. De har rett og slett ikke peiling. Kvaliteten på nystiftede selskap uten revisor og regnskapsfører er ofte ELENDIG. Da igjen skjema RF-1217. De klarer heller ikke å gjøre det korrekt på side 4 i næringsoppgaven, slik at det å få fastsatt korrekt næringsinntekt er vanskelig. Det kan også svikte på det mest elementære. Synes AS bør pålegges å ha regnskapsfører og/eller revisor. Hvis ikke så må lovverket endres drastisk for at det skal overhode være mulig å etterleve pliktene.
18. Kompetanse og respekt for lover og regler hos den som fører og har kontroll med regnskapet (løpende bokføring og årsavslutning). Tillit til Skatteetaten og oppfatning av og erfaring med at oppgavene blir underlagt kontroll.
19. Kunnskap om regnskapsmessige og skattemessige lover og regler, samt skattemoral.
20. At de som fyller ut oppgavene har kompetanse på det de holder på med. Dette er ofte fraværende hos selskap uten revisor.
21. Info om hvordan føre årsregnskap og utfylling av ligningsoppgaver i forkant til nystartede AS.
22. De burde ikke hatt anledning til å fravelge både revisor og ekstern regnskapsfører.
23. At de minimum benytter regnskapsfører.
24. Selskaper som har fravalg revisor har ofte heller ikke ekstern regnskapsfører. Jeg mener ordningen med fravalg revisor er uheldig for svært mange små aksjeselskaper.
25. God kvalitet på de skjemaer vi får inn. God kompetanse hos dem som fyller ut skjemaene. At skattyter ønsker å bidra til fellesgoder i samfunnet. De siste årene har vi sette en økning av AS som blir stiftet og oppløst på under ett år. Dette er ofte skattytere som har en forretningside, og setter den ut i livet uten at forarbeidet har vært godt nok. Hvis de hadde brukt mer tid i forberedelsesfasen ville kanskje ideen hatt livets rett. Når ting går raskt blir det lille beløpet på 30 000 fort oppbrukt og bedriften må da gjerne innstille driften. Eieren sitter dermed gjerne igjen uten noe.
26. Minstekrav til kompetanse dersom selskapet skal føre eget regnskap Revisor gir inntrykk av bedre kvalitet Gjøre det lettere å gjøre ting riktig (klare regler/forenklinger) ASet må ønske å gjøre ting riktig
27. At de har ekstern regnskapsfører - selvfører - mer feil
28. Det er viktig at selskapet har revisor. For det blir bedre kvalitet på likningen og vedleggene som skal følge med, dvs at alle skjemaene er vedlagt. Dessuten blir Aksjonærregisteret også bedre, der det er revisor.
29. At revisor holder oversikt over forskjeller mellom regnskapsmessige og skattemessige verdier.
30. Kontroll og kvalitetssikring av hva som føres i næringsoppgaven.
31. Hvis eiere av små AS er dønn ærlige og kan regnskapsbestemmelsene, kunne man i en ideell verden antakelig klart seg uten såvel skattekontor som revisorer. Men siden verden ikke er ideell, tror jeg mye ville vært vunnet om revisjonsplikten hadde vært beholdt også for små AS. Det åpenbare er at revisor kan slå ned på useriøse aktører, men det er også slik at revisor kan veilede AS som nok prøver å være seriøse, men som gjør feil fordi man ikke behersker regler og systemer. Forøvrig bør man ikke nedbemanne fastsettingsgruppene på skattekontorene. Fastsetting behandler brorparten av det som kommer inn av skatter og avgifter. Da er det viktig at det er mennesker på plass til å gjøre jobben, ikke bare maskinell kontroll.
32. Det er at selskapet har ekstern regnskapsfører og/eller revisor.
33. Korrekt fastsetting bygger på at regnskapene er ført korrekt. Mange som oppretter små AS har ingen erfaring med regnskap men prøver selv å gjøre det for å spare kostnader til revisor og regnskapsfører. Jeg tror vi må ha mer oversikt over hele regnskapet og ikke bare gjøre kontroller på de som gir utslag i våre system.
34. Opplyse hvor viktig det er at de har regnskapsfører dersom de ikke har veldig god kjennskap til regnskap selv. Det gjøres mye feil når selskap fører regnskap selv som ikke har kompetanse på området. Regelverket er komplisert og det er ikke så enkelt som man tror..
35. Kompetanse om skatt/regnskap er det viktigste. Det burde være et minstekrav til kunnskap for å kunne fravelge. Reglene slik de er i dag undergraver viktigheten av å kunne skatt/regnskap, og overlater problemet til offentlige myndigheter.
36. At selskapet har en klar oppfatning på hva som korrekt regnskapsføring i forhold til gjeldende regelverk. At selskapet bruker ekstern regnskapsfører og revisor når det er behov for det, både for egen del og overfor sitt samfunnsansvar.
37. Riktig varelagervurdering ved årsskiftet er vesentlig i mange bransjer. Da burde det være lovbestemt at en revisor må delta ved den fysiske tellingen.
38. Antar at innleverte ligningsoppgaver er mer korrekt dersom eksterne revisor eller seriøs regnskapsfører tar seg av utfyllingen
39. Å ta med inntekt til beskatning - utgiftene blir vurdert om etaten ikke finner på noe annet.
40. Problemet er når snekkeren har valgt bort profesjonelle hjelpere, fordi han tror han kan løse rapporteringen selv. Grunnlaget blir dårlig, og han risikerer å ende opp med feil skattegrunnlag (både for høyt og lavt). Dvs det viktigste for riktig ligning, er oppgaver som er fullstendig utfylt. Da virker våre kontroller på den måte de er ment, og det gir oss mulighet til å få fastsatt den minimuskvalitet som er definert evnt følge opp med utvidede kontroller

41. at ligningsoppgavene er utfylt av en kvalifisert person, helst aut. regnskapsfører eller revisor, som KAN skattereglene (bl.a. midl forskjeller) + at det blir satt kontroller i systemet som fanger opp materielle feil
42. Riktig skatt
43. At densom fører regnskapet og foretar årsoppgjør og innlevering har nok kompetanse på området - og nødvendig etikk og moral
44. regnskapsfører
45. Regnskapsfører og revisor til å føre og kontrollere regnskapene.
46. Det burde være lovpålagt å i det minste ha autorisert regnskapsfører.
47. At det ikke går an å velge bort revisor, som tidligere. Forenkling av skjema, enklere og rettere.
48. krav til korrekt bokføring og korrekt næringsoppgave

16.2.5 Kommentarer til undersøkelsen

På spørsmålet «Har du kommentarer til undersøkelsen?» svarte respondentene:

1. Noen upresise spørsmål. Ved utsagn kan det være bedre å ha skala fra usann til sann i stedet for sjelden til ofte. Feilkilde.
2. De er mye dårligere kvalitet på oppgaver som ikke har vært håndtert av revisor. Hjelper mye om selskapet har regnskapsfører. Det er ofte særdeles dårlig kvalitet på oppgaver der både regnskapsfører og revisor er fraværende.
3. Kronglete spørsmål.
4. Mange spørsmål med små nyanseforskjeller. Måtte lese spørsmålene flere ganger og sammenligne med svar på andre nesten likelydende spørsmål.
5. Vanskelig å svare på disse spørsmålene. Små selskap uten revisor blir heller ikke samlet og behandlet for seg. De behandles etterhvert som de dukker opp i sammen med alle andre selskap. Mye av disse spørsmålene som for eksempel antall kontrollutslag, antall skjønnslignede o.m. kan en få bedre og riktigere svar på ved å ta ut rapporter fra DVH
6. Syntes det var vanskelig å fastsette tidsforbruket, slik at disse svarene må tas med en klype salt
7. Enkelte spørsmål kunne misforstås. Tunge setninger.
8. Skjønte ikke helt det ene spm om mindreforbruk..... føler det er merforbruk. Har skrevet i kommentaren. Syns det er vanskelig å svare på mange av spm. Fordi vi kontrollerer jo ikke alle selskapene, bare de som faktisk slår ut på kontroll. Vedlegg feks: Det er bedre å kjøre en analyse på antall vedlegg i forskjellige typer selskap. Vi ser jo bare på de som faktisk slår ut.
9. Blir litt tilfeldig hva en husker. For bedre nøyaktighet kunne man kanskje har fått et slags skjema i ligningsperioden, der man krysset av mens man arbeidet med de ulike selskapene.
10. Kan belyse problemet med at selskap ikke har regnskapsfører/revisor. Hvba er konsekvensene av dette ?
11. Spørsmålene kunne vært stilt på en enklere måte. Mangler det et spørsmål om tidsbruk i del 2? I forhold til om man bruker mer eller mindre tid...
12. Helt grei.
13. Flott at konsekvensene om regelendringer blir undersøkt, konsekvenser utover kostnadsspørsmål for de næringsdrivende. Kan bli dyrt for selskap å velge bort revisor, jfr. bl.a. reglene om tilleggsskatt, samt at de også kan gjøre feil i deres disfavør som Skatteetaten ikke oppdager (vi retter begge veier - forsøker å få til riktig beskatning, men kontrollnivået er ikke begrenset.
14. Synes det er veldig bra at denne evalureringen kommer nå. Jeg håper inderlig at revisjonsplikten kommer igjen.
15. Under ligningsbehandlingen behandles kontrollutslag, det er flest som ikke har regnskapsfører/ revisor som faller ut på disse kontrollene. Under skjønnsligning er det mange selskap som ikke har fått ferdigført regnskap hos regnskapsfører. Under klagebehandling er det god støtte i revisorbrev, når disse foreligger. Negativ kommentar tillegges vekt hvis det vurderes avvisning. Forøvrig synes jeg det har vært vanskelig å svare på spørsmålene, mye blir synsing fordi man under ligningsbehandlingen jobber under press med de samme kontrollene og ofte behandles utslag uten å tenke over om det er revisor eller ikke, dette vurderes mer under klagebehandlingen.
16. Jeg har sjekket svarene mine i del 2, og har ikke klart å forstå hvorfor jeg får spmom antatt mindretid.. Det er mulig jeg har misforstått noe underveis i del 2.
17. Vanskelig, da det blir "synsing". Bør kjøres maskinelle utplukk for å finne antall, da det kan være mye vi ikke ser.
18. Mange spm her som ikke passer inn i en spesialisert hverdag. Klipp og lim - en kontroll
19. Dette gikk mest på ligningen. Burde tatt med mer om Aksjonærregisteret pga sammenhengen med utbetalt utbytte. Viktig at aksjonærene får riktige beholdningsoppgaver.

20. Jeg ble en smule provosert av siste spørsmål i del 2. Jeg forstår ikke hvor undersøkelsen har det fra at jeg bruker mindre tid på selskap som har fravalgt revisor. Ellers vil jeg si at spørsmålene om tidsbruk grenser til å være umulig å besvare. Det blir ren gjetting/synsing.
21. Jeg synes det er bra med en slik undersøkelse
22. Flott at det kommer en slik undersøkelse. Etter min oppfatning er det en uklok lovendring at det nå er mulig å stifte et AS med en aksjekapital på kun kroner 30 000 og at det ikke lenger er nødvendig med revisor og at etablerte AS kan velge bort revisor.
23. Det var mye synsing, har for lite statistikk i forhold til mange av spørsmålene.
24. For mye spørsmål med forskjellige kombinasjoner av regnskapsfører/revisor/føring selv.
25. Her var lett å gå helt i surr når det gjelder spm.settingen. Spørsmålene som er stilt ang. hvor mange minutt er ikke særlig gjennomtenkt fra min side da jeg ikke har reflektert over dette tidligere. Veldig ofte ser en på en sak for så å legge den til side og ta den frem igjen så det er vanskelig å anslå hvor mye tid som medgår.
26. Hva vil dere med denne undersøkelsen.
27. Veldig bra at temaet belyses. Vi har sett at oppgavekvaliteten blir dårligere år for år etter innføring fravalg. Mest fordi fravalg revisor ofte følges opp med også å velge bort regnskapsfører. Vi har fått andre type feil på kontrollene våre pga dårlig oppgavekvalitet.
28. Vanskelig å anslå antall med dårligere kvalitet, da vi kun ser nærmere på selskapene ved utplukk til kontroll
29. Forferdelig mange spørsmål som måtte lese nøye og som det var vanskelig å ta noen eksakt stilling til.
30. Ok undersøkelse!
31. Her var det alt for mange spørsmål, det var for mange nyanser, sammenligninger, det hele ble veldig uoversiktlig.
32. Flere av spørsmålene var vanskelig å svare på siden det er stor variasjon mellom selskapene mht omsetning, ansatte mv
33. Tidsforbruk i timer og minutter har jeg ingen formening om, vi sitter ikke med stoppeklokke. Mitt hovedpoeng er at oppgavekvaliteten er betydelig redusert i små AS. Får problemstillinger som før fantes på NUF. Må oftere veilede i elementær bokføring, da mange velger å føre regnskapet selv.
34. Mange spørsmål som ikke er viktig å stille hadde de som hadde utarbeidet spørreundersøkelsen visst hvordan fastsetting jobbet. Eller satt seg i rutiner.
35. Denne undersøkelsen var alt for lang og omfattende. Burde vært kortet inn til til et minimum.

16.2.6 Avsluttende spørsmål

Respondentenes svar på spørsmålene om ligningskvaliteten viser at de synes kvaliteten på ligningspapirene blir bedre desto flere hjelpere skattyter har. Når man synes kvaliteten på ligningspapirene generelt er bedre når selskapene har revisor og regnskapsfører, er det en muligheten for at man legger til grunn at ligningsoppgavene er korrekte, selv om det er noe som mangler eller er feil dersom regnskapsfører og/eller revisor har bistått med utfylling/innsending. For å undersøke om bruk av revisor eller regnskapsfører reduserer sannsynligheten for at Skatteetaten tar kontakt med selskapet, ble respondentene bedt om å svare på spørsmål om de lar være å ta kontakt med selskapet fordi det bruker revisor eller regnskapsfører. Svarene er vist i Tabell 16-12.

Tabell 16-12: Sannsynligheten for at selskapet blir tilskrevet
Spørsmål q41/q412: Hender du at du lar være å tilskrive et selskap fordi:

Spørsmål	*Svært ofte*	*Ofte*	*Av og til*	*Sjelden*	*Aldri*	*Besvart*	*Ubesvart*	*Gj.snitt*	*t-verdi*
… selskapet har revisor? (q41)	0 (0 %)	0 (0 %)	19 (20 %)	33 (34 %)	44 (46 %)	96 (100 %)	2	4,30	16,00***
…selskapet har ekstern regnskapsfører? (q41_2)	0 (0 %)	0 (0 %)	9 (10 %)	35 (37 %)	50 (53 %)	94 (100 %)	4	4,50	20,58***

Note: Tabellen viser fordelingen av respondentenes svar på spørsmålene. Tallene i parentes viser antallet som har krysset av for alternativet i kolonneoverskriften i prosent av antall respondenter som har tatt stilling til spørsmålet og som er oppgitt i kolonnen Besvart. Kolonnen Ubesvart viser antall som har krysset av for alternativet «Vet ikke» eller som ikke har fått spørsmålet fordi det spørsmålet ikke var relevant for respondenten. T-verdiene er realisert t-verdi for test av om gjennomsnittsverdien er lik svaralternativet Av og til. Svaralternativene er gitt poeng

fra 1 til 5 hvor Svært ofte = 1 og Aldri = 5. Ubesvart er satt til manglende observasjon. * (**) [***] indikerer signifikant t-verdi på 0,1 (0,05) [0,01] nivået (tosidige tester).

Svarene i Tabell 16-12 viser at sannsynligheten for å bli tilskrevet avtar når selskapet har revisor eller bruker regnskapsfører. 20 prosent av respondentene sier at det av og til hender at de **lar være å tilskrive selskap fordi selskapet har revisor**, mens 34 prosent sier at skjer svært sjeldent og 46 prosent sier aldri (q41). Fordelingen er ganske lik når det gjelder effekten av å bruke regnskapsfører, men andelen som sier at de av og til **lar være å tilskrive selskapet fordi selskapet har ekstern regnskapsfører** er nede i 10 prosent, mens de som svarer aldri er oppe i 53 prosent (q41_2). Forskjellen i svarene på de to spørsmålene er klart signifikant. Muligheten for at selskapet slipper å få en henvendelse fra Skatteetaten er derfor høyere for selskaper som har revisor enn for selskaper som har regnskapsfører.

Respondentene ble avslutningsvis bedt om å svare på hva de tror er viktigst med tanke på korrekt fastsetting i små AS (q42_1-q42_5). Svarene er avgitt på en skala fra 1-5 hvor 1 er helt uviktig og 5 er svært viktig, se Tabell 16-12.

Tabell 16-13: Oppfatninger om hva som gir korrekt fastsetting i små AS
Spørsmål q42: Hva tror du er det viktigste med tanke på korrekt fastsetting i små AS?

Spørsmål	*1 helt uviktig*	*2*	*3 verken eller*	*4*	*5 svært viktig*	*Besvart*	*Ubes-vart*	*Gjsn*	*t-verdi*
1) At bokføringen foretas av ekstern regnskapsfører i stedet for selskapet selv	0 (0 %)	1 (1 %)	11 (11 %)	42 (44 %)	42 (44 %)	96 (100 %)	2	4,30	17,90***
2) At næringsoppgaven fylles ut av ekstern regnskapsfører	0 (0 %)	2 (2 %)	9 (9 %)	43 (45 %)	41 (43 %)	95 (100 %)	3	4,29	17,35**
3) At næringsoppgaven fylles ut av revisor i stedet for selskapet selv	1 (1 %)	2 (2 %)	11 (11 %)	38 (40 %)	44 (46 %)	96 (100 %)	2	4,27	15,06***
4) At næringsoppgaven fylles ut av revisor i stedet for ekstern regnskapsfører	4 (4 %)	6 (6 %)	39 (41 %)	32 (34 %)	14 (15 %)	95 (100 %)	3	3,48	4,89***
5) At revisor har revidert årsregnskapet	1 (1 %)	1 (1 %)	5 (5 %)	31 (33 %)	57 (60 %)	95 (100 %)	3	4,79	19,63***

Note: Tabellen viser fordelingen av respondentenes svar på spørsmålene. Tallene i parentes viser antallet som har krysset av for alternativet i kolonneoverskriften i prosent av antall respondenter som har tatt stilling til spørsmålet og som er oppgitt i kolonnen Besvart. Kolonnen Ubesvart viser antall som har krysset av for alternativet «Vet ikke» eller som ikke har fått spørsmålet fordi det spørsmålet ikke var relevant for respondenten. T-verdiene er realisert t-verdi for test av om gjennomsnittsverdien er lik det nøytrale svaralternativet verken eller. Poengene i svaralternativene er angitt i første linje. Ubesvart er satt til manglende observasjon. * (**) [***] indikerer signifikant t-verdi på 0,1 (0,05) [0,01] nivået (tosidige tester).

Tabell 16-12 viser at respondentene mener alle faktorene gir signifikante bidrag til korrekt fastsetting, men det er klare forskjeller. Det er ingen tvil om at respondentene anser **revisjon av årsregnskapet som viktigst for korrekt fastsetting** (q42_5). Oppfatningen om betydningen av denne faktoren er signifikant forskjellig fra de øvrige. Den faktoren som er minst viktig av de som er angitt, er at

næringsoppgaven fylles ut av revisor i stedet for ekstern regnskapsfører (q42_4). Forskjellen i vurderingen av q42_5 vis a vis de andre er klart signifikant. De tre øvrige faktorene (at **bokføringen foretas av ekstern regnskapsfører i stedet for selskapet selv** (q42_1), at **næringsoppgaven fylles ut av en ekstern regnskapsfører** (q42_2) og at **næringsoppgaven fylles ut av revisor i stedet for selskapet selv** (q42_3)) anses som like viktige og viktigere enn at revisor fyller ut næringsoppgaven i stedet for regnskapsfører. Bruk av eksterne hjelpere er altså viktig.

16.3 Provenyeffekter av økte kontrolltiltak

Når revisor velges bort, eller AS stiftes uten revisor, blir regnskapskompetansen hos, og kontrollen av, selskapene i gjennomsnitt dårligere enn om de hadde hatt revisor. Dårligere kompetanse kan forventes å gi flere feil i regnskapene og i ligningsoppgavene. Det kan gi et skattegrunnlag som både er for høyt og for lavt fordi feilene kan slå begge veier. Dersom redusert kontroll fører til økte skatte- og avgiftsunndragelser, f. eks. ved at selskapene uten revisor bruker muligheten som fravalget gir til f.eks. å belaste selskapene med flere private utgifter, vil skatteprovenyet gå ned. Et relevant spørsmål er derfor om Skatteetaten bør satse på kontroller av fravalgselskapene fordi de har foretatt fravalg, og følgelig har bedre muligheter for å kunne gjennomføre skatte- og avgiftsunndragelser. I en slik vurdering er forholdet mellom provenyeffektene av økte kontroller og ressursene brukt på kontrollene en relevant størrelse. Econ (2007) har foretatt beregninger som indikerer at lønnsomheten av å øke kontrollene kan være svært høy: En krone brukt på kontroller kan gi mellom 8 til 10 kroner i økte provenyinntekter. Prosjektgruppen er bedt om å undersøke om anslagene i Econ (2007) kan verifiseres ved hjelp av andre kilder.

Econs anslag på effektene av økte kontrolltiltak fremkommer i en rapport utarbeidet på oppdrag fra Den norske Revisorforeningen, «Konsekvenser av avskaffelse av lovpålagt revisjonsplikt for små aksjeselskaper» (Econ 2007). I rapportens kapittel 5.3.1 blir anslaget på potensielt økte skatteunndragelser som følge av fravalget av revisjon anslått til 1,3 milliarder kroner per år. Videre viser Econ til Oslo Likningskontors aksjon mot drosjenæringen i Oslo, hvor 40 millioner brukt på kontroll av drosjeeiere som drev enkeltpersonforetak resulterte i økte skatteinntekter på 340 millioner kroner. Forholdet mellom kontrollinnsats og økt skatteproveny blir deretter beregnet til 340 / 40 = 8,5. Siden skatteunndragelsene anslås til 1,3 milliarder kroner, må kontrollinnsatsen ifølge Econ økes med 100 – 200 millioner kroner per år for å drive inn de estimerte skatteunndragelsene som fravalgsordningen kan føre til. Anslaget på behovet for økt kontrollinnsats er antakelig beregnet som (1,3 milliarder kroner / 8,5 =) 150 millioner kroner +/ 50 millioner kroner. Econ understreker at beregningene er beheftet med betydelig usikkerhet. Etter vår vurdering er det utenkelig at provenyeffekten av kontrollen av fravalgselskapene skal være i nærheten 8,5. [130]

---

[130] Etter vår oppfatning er Econs anslag på 1,3 milliarder kroner i økte skatteunndragelser for høyt. Dog mangler det informasjon som gjør det mulig å etterprøve beregningen fullt ut, men så langt vi forstår framstillingen blir estimatet for høyt.

Det fremgår at Econ legger til grunn en gjennomsnittlig omsetning på 1,9 millioner kroner og at skattepliktig inntekt utgjør 10 prosent av omsetningen. Prosentsatsen på 10 er valgt fordi det «[m]otsvarer om lag børsnoterte selskaps langsiktige avkastningskrav» (Econ 2007 s. 38). Et avkastningskrav viser hva den risikojusterte avkastningen på investert kapital bør være i et marked i likevekt. Å legge et *avkastningskrav* til grunn når man skal anslå skattepliktig inntekt i prosent av omsetningen, gir ingen mening. Estimatet på 10 prosent kan imidlertid brukes selv om begrunnelsen for valget er feil, forutsatt at satsen er riktig.

Ser vi på utvalget med fravalgselskaper som er brukt i kapittel 4, har selskapene som valgte bort revisor en gjennomsnittlig omsetning på kroner 931 000 og en næringsinntekt i prosent av sum driftsinntekter utgjør 7 %. Når vi ser bort fra effekten av inflasjon og effektene av utvalgskriteriene i kapittel 4, blir Econs anslag på fravalgselskapenes skattepliktige inntekt kroner 124 830 for høyt per selskap (124 830 = 1 900 000 * 0,1 – 931 000 * 0,07). Når estimatet på den skattepliktige inntekten er vel kroner 120 000 for høyt i gjennomsnitt, vil anslaget på

Oslo Likningskontor startet drosjeprosjektet fordi likningskontoret var kjent med at mange i bransjen drev med omfattende skatteunndragelser (Fagerli, Strømsnes og Langli, 2000). Ut fra kunnskap om hvem som driver med skatteunndragelser, har Skatteetaten gjennomført flere bransjekontroller, blant annet mot små dagligvareforretninger, frisører og tannleger.[131] Resultatene som oppnås gjennom risikobaserte kontroller (som hos drosjene og frisørene) kan ikke generaliseres til hva som kan oppnås gjennom kontroller av mer tilfeldig valgte selskaper, f.eks. basert på om selskapet har valgt bort revisor eller ikke. Eksempelvis er det en rekke bransjer hvor det ikke er mulig å drive svart i samme omfang som hos drosjeeierne. Man må også ta hensyn til at fravalgselskapene er organisert som aksjeselskaper, og ikke enkeltpersonforetak, og at det dermed er bedre offentlig kontroll med eierskapet, blant annet gjennom aksjonærregisteret. Videre er det grunn til å tro at skattemoralen til eierne av fravalgselskapene er mye bedre enn hos drosjeeierne i Oslo, som hadde et spesielt dårlig rykte. Dersom eierne av fravalgselskapene har samme skattemoral som drosjeeierne i Oslo på tidlig 1990-tallet, er det lite sannsynlig at de ville ha stiftet et AS. De ville brukt den organisasjonsformen som gir færrest hindringer, dvs. ENK eller NUF. Forutsetningen om at skattemoralen til eierne av fravalgselskapene er lik skattemoralen hos drosjeeiere i Oslo i årene 1993-1996 organisert som enkeltpersonforetak, er følgelig helt urimelig. Dermed er det heller ingen grunn til å tro at tall fra taxi-prosjektet til Oslo Likningskontor skal ha overføringsverdi til fravalgselskapene. Parallellen til fisking er åpenbar: Den som vet hvor fisken står, vil få større fangster enn den som ikke vet hvor fisken er. Når Oslo Ligningskontor startet drosjeprosjektet, viste de hva de ville finne: Store unndragelser. Usikkerheten var knyttet til hvort stort beløpet var. Følgelig kan man heller ikke legge til grunn at en krone brukt på kontroller av fravalgselskaper vil gi 8 til 10 kroner i økt proveny. Resultatene fra avdekkingskontrollene illustrerer dette:

Avdekkingskontrollene er beskrevet og analysert i kapittel 7. Gitt fordelingen av kontrollressurser mellom skatteregionene, andelen av selskaper som har minst en merknad i revisjonsberetningen og andelen fravalgselskap innen hver region, ble de kontrollerte selskapene tilfeldig valgt. Kontrollene var ikke rettet inn mot å avdekke unndragelser, men kontrollørene foretok endringer i ligning der hvor det ble avdekket feil og unndragelser (jf. kapittel 3). Dette gjør at vi kan bruke resultatene fra avdekkingskontrollene for å anslå hva som kan forventes av provenyeffekter av å øke kontrollinnsatsen av selskaper som har fravalgt revisor og som har beholdt revisor. Provenyeffektene fra avdekkingskontrollene er vist i Tabell 16-14.[132]

---

de antatte skatteunndragelsene bli for høyt. Rapporten gir imidlertid ikke nok informasjon til å forstå hvordan Econ kommer fra skattepliktig inntekt per selskap på kroner 190 000 til unndragelser på 1,3 milliarder kroner.

[131] Langli (2001) oppsummerer funnene fra en rekke kontroller gjennomført av Skatteetaten. Gjennomgangen dekker både risikobaserte kontroller og tilfeldige kontroller, se også kapittel 3.

[132] En stor takk til Arne Kristiansen i Skatteetaten for hjelp med å utarbeide tabellen.

Tabell 16-14: Provenyeffekter av kontroller av tilfeldig valgte fravalgselskaper og selskaper som har beholdt revisor

		Fravalgselskap		Ikke fravalgselskap	
	I alt	N/beløp	Andel	N/beløp	Andel
Antall selskaper	33	18	55 %	15	45 %
Inntektsskatt	15 245 621	2 504 011	16 %	12 741 610	84 %
Mva inklusiv tilleggsavgift og renter	4 533 525	600 596	13 %	3 932 929	87 %
Arbeidsgiveravgift	153 366	142 690	93 %	10 676	7 %
Sum provenyeffekter for selskaper	19 932 512	3 247 297	16 %	16 674 539	84 %
Personskatt (trygdeavg. og laveste sats for toppskatt)	178 866				
Sum provenyeffekter i alt	20 111 378				

Note: Tabellen viser provenyeffekter av forhold som ble avdekket gjennom avdekkingskontrollene som er analysert i kapittel 7. Dataene er skaffet til veie av Skatteetaten.

Blant de kontrollerte selskapene hadde 42,7 prosent valgt bort revisor. Når vi ser på fordelingen av selskaper hvor kontrollene førte til virkninger for skatteprovenyet, er fravalgselskapene overrepresentert med en andel på 55 prosent. Beløpsmessig står imidlertid fravalgselskapene for kun 16 prosent av provenyeffekten. 84 prosent av provenyeffekten kommer hos selskapene som hadde beholdt revisor.

Skatteetatens brukte cirka 3,5 dagsverk per kontroll og anslagsvis 20 millioner kroner totalt. Med 2 118 kontrollerte selskaper (i vårt utvalg), gir det en kostnad per kontroll på cirka kroner 9 400 (≈ 20 000 000 / 2 118). Fordeler vi provenyeffekten på de to kategoriene selskaper, økte provenyinntektene med kroner (3 247 297 / 999 =) 3 250 per selskap som følge av kontrollen hos fravalgselskapene og kroner (16 674 539 / 1 118 =) 14 915 kroner per selskap hos selskapene som har beholdt revisor. Ser vi på forholdstallet mellom provenyeffekt/ressursbruk, blir forholdstallet (3 259 / 9 400 =) 0,35 hos fravalgselskapene og (14 915 / 9 400=) 1,59 hos selskapene som har beholdt revisor. Hvis selskapene som ble kontrollert gjennom randomkontrollene er representative, bør følgelig kontrollinnsatsen rettes mot selskaper som har beholdt revisor.

Resultatene i en tidligere undersøkelse av materiell kvalitet gjennomført av Skatteetaten i 1998, støtter antakelsen om at lite skatteunndragelser blir avslørt ved tilfeldige kontroller: Kontrollene, som tok cirka 1,5 dag per selskap, førte til forslag om endring av likning for mellom 10 og 15 % av de kontrollerte (tallmaterialet er noe usikkert), og ingen fikk forslag om endringer som oversteg kroner 100 000 (Langli 2001 s. 25).[133] Vi viser for øvrig til kapittel 3.

16.4 Konkluderende merknader

I dette kapitlet rapporterer vi resultatene fra en spørreundersøkelse gjennomført hos fastsettingsmiljøet i Skatteetaten. Fastsettingsmiljøets oppfatninger om hva som har skjedd etter innføringen av valgfri revisjon for de minste ASene er entydig: Et klart flertall mener kvaliteten på ligningsoppgavene har gått ned hos fravalgselskapene samt at fravalgselskapene er blitt dårligere til å overholde innleveringsfristene. Videre har de inntrykk av å måtte bruk mer tid på veiledning og å forklare skattyter hva som mangler av informasjon. Vel 54 prosent av de ansatte mener de bruker lengre tid på ligningen, og i gjennomsnitt anslår disse en økning i tidsbruken på 25 minutter per fravalgselskapene. Estimatet er usikkert.

[133] Tallene er hentet fra undersøkelsen «Kartlegging/analyse av materiell kvalitet – forslag til videreføring». U18-Samordnede tiltak for bedre liknings- og avgiftsoppgaver fra næringsdrivende, delrapport 3. Skatteetaten (2001), referert i Langli, 2001, kapittel 2.4.2.2.

Kvaliteten på ligningsoppgavene til AS stiftet etter 1.1.2012 med lav aksjekapital oppfattes å være lavere enn hos nystiftede selskaper i tidligere år. Nystiftede AS med revisor har bedre kvalitet enn nystiftede AS uten revisor, og kvaliteten oppfattes å være klart dårligere hos selskaper med aksjekapital på kroner 30 000 enn hos nystiftede selskaper med aksjekapital på kroner 100 000. Respondentene rapporterer om et gjennomsnittlig økt tidsforbruk på 20 minutter per nystiftet selskap.

Uansett om det er fravalgselskap eller nystiftede AS det spørres om, blir kvaliteten i ligningsoppgavene vurdert som høyere ved bruk av revisor enn ved bruk av regnskapsfører. Høyest kvalitet oppnås ved bruk av både revisor og regnskapsfører, men også bruk av regnskapsfører bidrar til økt kvalitet.

Basert på resultatene fra avdekkingskontrollene (jf. kapittel 7), vil provenyeffekten av å øke kontrollinnsatsen mot fravalgselskapene være *negativ*: En krone bruk på kontroll kan forventes å gi 35 øre i økte provenyinntekter. Dersom kontrollinnsatsen rettes inn mot selskapene som har beholdt revisor, vil den forventede effekten være *positiv*: En krone brukt på kontroll kunne forventes å gi 1,6 kroner i økte provenyeffekter. Avdekkingskontrollene dekker 1 118 selskaper som kan beholdt revisor, 999 selskaper som har valgt bort revisor, og selskapene ble tilfeldig valgt (gitt geografisk spredning og hvorvidt det var merknad i revisjonsberetningen i 2010 eller ikke). Med denne utvalgsprosedyren er det ingen grunn til tro at resultatene ikke skal være representative. Man må imidlertid ta høyde for at provenyeffektene kan bli annerledes hvis man hadde trukket et nytt utvalg og gjennomført analysene på nytt. Samtidig kan resultatene være riktige: Dersom selskapene frykter at sannsynligheten for å bli valgt ut for utvidet ligningskontroll øker ved fravalg, vil selskaper som har noe å skjule for ligningsmyndighetene i større grad beholde revisor enn selskaper som mener alt i hovedsak er i orden.

17 Litteratur

Abdel-Khalik, A.R. 1993. Why do private companies demand auditing? A cirkase for organizational loss of control. *Journal of Accounting, Auditing and Finance* 8 (1): 31-52.

Ajona, L.A., F.L. Dallo og S.S. Alegría. 2008. Discretionary Accruals and Auditor Behaviour in Code-Law Contexts: An Applicirkation to Failing Spanish Firms. *European Accounting Review*, 17 (4): 641-666.

Allee, K. D. og T. L. Yohn, 2009. The demand for financial statements in an unregulated environment: An examination of the production and use of financial statements by privately held small businesses. *The Accounting Review*, 84(1): 1–25.

Ashbaugh-Skaife, Hollis, Daniel W. Collins, William R. Kinney, Jr. og Ryan LaFond. 2008. The Effect of SOX Internal Control Deficiencies and Their Remediation on Accrual Quality. *The Accounting Review*. 83(1): 217-50.

Ball, R. og Shivakumar, L. 2006. The Role of Accruals in Asymmetrically Timely Gain and Loss Recognition. *Journal of Accounting Research*. 44, 207–242.

Balsam, S., Haw, I. og Lilien S. B. 1995. Mandated Accounting Changes and Managerial Discrection. *Journal of Accounting and Economics*. 20, 3–29.

Balsvik, R., S. Jensen, J. Møen og J. Tropina. 2009. Kunnskapsstatus for hva økonomisk forskning har avdekket om flernasjonale selskapers internprising i Norge. SNF rapport nr. 11.

Barton, J. og G. Waymire. 2004. Investor protection under unregulated financial reporting. *Journal of Accounting and Economics*, 38: 65-116.

Basu, S. 1997. The Conservatism Principle and the Asymmetric Timeliness of Earnings. Journal og Accounting and Economics, 24, 3–37.

Barth, M. E., Beaver, W. og Landsman, W. R. 2001. The Relevance of the Value Relevance Literature for Financial Accounting Standard Setting: Another View. *Journal of Accounting and Economics*, 31, 77–104.

Barth, M. E., Landsman, W. R., Lang, M. H. 2008. International Accounting Standards and Accounting Quality. *Journal of Accounting Research*, 46, 467–498.

Beaver, W. H. 2002: Perspectives on Recent Capital Market Research. *The Accounting Review*, 77, 452–474.

Becker, C. L., M. L. DeFond, J. Jiambalvo og K.R. Subramanyam. 1998. The Effect of Audit Quality on Earnings Management. *Contemporary Accounting Review*. 15(1): 1-24.

Berg Hjelle, A. og S. Bentzen. 2014. *Manipulation of accounting numbers in non-audited firms, Masteroppgave*, Handelshøyskolen BI.

Berry, A. og J.Robertson, 2006. Overseas bankers in the UK and their use of information for making lending decisions: Changes from 1985. *The British Accounting Review.* 38: 175-191.

Blackwell, D., T. Noland og D. Winters, 1998. The Value of Auditor Assurance: Evidence from Loan Pricing. *Journal of Accounting Research.* 36: 57–70.

Bowen, R. M., Noreen, E. W. & Lacy, J. M. 1981. Determinants of the Corporate Decision to Capitalize Interest. *Journal of Accounting and Economics*, 2, 151–179.

Bradshaw, M. T., Richardson, S. A. og Sloan, T. G. 2001. Do Analysts and Auditors use Information in Accruals? *Journal of Accounting Research*, 39, 45–74.

Brealey, R.A. og Myers, S.C. 2003. *Principles of Corporate Finance*. Seventh edition. McGraw Hill/Irwin Publishing, Burr Ridge, IL.

Brønnøysundregistrene 2014. Særattestasjonskrav – kartlegging og forenkling. *Rapport*, 15. desember.

Brønnøysundregistrene 2015. Fortsatt stor vekst i nye aksjeselskap – færre NUF. *Pressemelding*, 7. januar.

Bråthen, T. 2013. *Selskapsrett 4. utgave.* Oslo: Universitetsforlaget i kommisjon for Focus Forlag AS.

Burgstahler, D., Hail, L. og Leuz, C. 2006. The Importance of Earnings Incentives: Earnings Management in European Private and Public Firms. *The Accounting Review*, 81, 983–1016.

Butler, M., Leone, A. J. og Willenborg, M. 2004. An Empirical Analysis of Auditor Reporting and Its association with Abnormal Accruals. *Journal of Accounting and Economics*, 37, 139–165.

Cano Rodriguez, M. og S.S. Alegria, 2012. The value of audit quality in public and private companies: evidence from Spain. *Journal of Management & Governance*. 16(4): 683-706.

Caramanis, C. og Lennox, C. S. (2008). Audit Effort and Earnings Management. *Journal of Accounting and Economics*, 45, 116–138

Carey, P., Simnett, R. og Tanewski, G. 2000. Voluntary demand for internal and external auditing by family businesses. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*. 19 Supplement: 37-51.

Cassar, G., 2011. Discussion of The Value of Financial Statement Verificirkation in Debt Financing: Evidence from Private U.S. Firms. *Journal of Accounting Research*. 49(2): 507-528

Causholli, M., De Martinis, M., Hay, D., og Knechel, W. R. 2010. Audit markets, fees and production: Towards an integrated view of empiricirkal audit research. *Journal of Accounting Literature*, 29: 167-215.

Chevalier, J. and G. Ellison. 1999. Are Some Mutual Fund Managers Better than Others? *Journal of Finance*, 54: 875-899.

Choi, J.-H, Kim, C., Kim, J.-B., og Zhang, Y.2010. Audit Office Size, Audit Quality, and Audit Pricing. *Auditing: a journal of practice and theory*. 29(1): 73-98.

Chow, C.W. 1982. The demand for external auditing; size, debt and ownership influences. *The Accounting Review*, Vol. LVII, No.2: 272- 291.

Cole, S., A.L. Paulson og G.K. Shastry. 2012. Smart Money: The Effect of Educirkation on Financial Behavior. Working Paper, Finance, Harvard Business School, 09-071.

Collett Vogt, N.-F. 2010. Milliardgave til norske selskaper. Nettavisen 17.10.2010. Tilgjengelig på http://www.nettavisen.no/na24/3049269.html

Collis, J. 2010. Audit Exemption and the Demand for Voluntary Audit: A Comparative Study of the UK and Denmark, *International Journal of Auditing*, 14(2): 211-231.

Collis, J. 2012. Determinants of voluntary audit and voluntary full accounts in micro- and non-micro small companies in the UK, *Accounting and Business Research* 42(4); 441-468.

Collis, J. 2004. The demand for the audit in small companies in the UK, *Accounting and Business Research*, 34(2): 87-100.

Collis, J., Jarvis, R. og Skerratt, L. 2004. The demand for the audit in small companies in the UK. *Accounting and Business research*, 34(2): 87-100.

DeAngelo, L. E. 1981. Auditor size and audit quality. *Journal of Accounting and Economics*, 3 (3):183-199.

Dechow, P., Sloan, R. og Sweeney, A. P. 1995. Detecting Earnings Management. *The Accounting Review*, 70, 193–225.

Dechow, P. og Skinner, D. J. 2000. Earnings Management, Reconciling the Views of Accounting Academics, Practitioners, and Regulators. *Accounting Horizons*, 14, 235–250.

Dechow, P. og Dichev, I. 2002. The Quality of Accruals and Earnings: The Role of Accrual Estimation Errors. *The Accounting Review*, 77, 35–59.

Dechow, P., Richardson, S. A. og Tuna, R. 2003. Why are Earnings Kinky? An Examination of the Earnings Management Explanation. *Review of Accounting Studies*, 8, 355–384.

Dechow, P. Ge, W. og Schrand, C. 2010. Understanding Earnings Quality. *Journal of Accounting and Economics*, 50, 344–401.

Dedman, E., A. Kausar og C. Lennox. 2004. The Demand for Audit in Private Firms: Recent Large-Sample Evidence from the UK, *The European Accounting Review*, 23(1): 1–23.

DeFond, M. and J. Jiambavlo. 1991. Incidence and Circumstances of Accounting Errors. *The Accounting Review*. 66(3): 643-55.

DeFond, M. L. og Jiambalvo, J. 1994. Debt Covenant Violation and Manipulation of Accruals. *Journal of Accounting and Economics*, 17, 145–176.

DeFond, M., D. H. Erkens og J. Zhang. 2014. Do Client Characteristics Really Drive Big N Quality Differentiation? Working Paper, University of Southern California.

DeGeorge, E.T., C.B. Ferguson og N.A. Spear. 2012. How much does IFRS costs? IFRS adoption and audit fees. *The Accounting Review*, 88(2): 429-462.

Dichev, I. D. (2008). On the Balance Sheet-Based Model of Financial Reporting. *Accounting Horizons*, 22, 453–470.

Doyle, J. T., W. Gi og S. McVay. 2007a. Accruals Quality and Internal Control over Financial Reporting. *The Accounting Review*. 82(5): 1141-70.

Doyle, J. T., W. Gi og S. McVay. 2007b. Determinants of Weaknesses in Internal Control over Financial Reporting. *Journal of Accounting and Economics*. 44(1): 193-223.

Dyer, W.G. 2006. Examining the Family Effect on Firm Performance. *Family Business Review* 19: 253-273.

ECON. 2007. Rapport 2007-049, Konsekvenser av avskaffelse av lovpålagt revisjonsplikt for små aksjeselskap. http://www.fsr.dk/~/media/Files/FSR/Nyheder%20og%20presse/Politiske%20maerkesager/samf%20k%20vrdi%20af%20revision%20rapport%20NO.ashx, besøkt 12. juni 2012).

Erhvervs- og Selskabsstyrelsen. 2008. *Evaluering af revisionspligtens lempelse.* København: Erhvervs- og Selskabsstyrelsen. https://erhvervsstyrelsen.dk/sites/default/files/evaluering-_lempet_revisionspligt_2006.pdf.. Hentet dato 10. januar 2015.

Erhvervs- og Selskabsstyrelsen. 2009. Evaluering af erfaringer med lempet revisionspligt. København: Erhvervs- og Selskabsstyrelsen. Hentet dato 10. januar 2015. https://erhvervsstyrelsen.dk/sites/default/files/evaluring_lempet_revisionspligt_2007.pdf.

Ervervstyrelsen. 2009b. Vejledning om bekentgørelsen om godkendte revisorers og revisjonsvirksomheders uafhængighet. Tilgjengelig på http://erhvervsstyrelsen.dk/file-/236640/uafhaengighedsvejledningen.pdf, besøkt 2.11.2014.

Erhvervs- og Selskabsstyrelsen. 2011. Evaluering af erfaringer med lempet revisionspligt. København: Erhvervs- og Selskabsstyrelsen. Hentet dato 10. januar 2015. https://erhvervsstyrelsen.dk/sites/default/files/evaluering_lempet_revisionspligt_2008.pdf.

Erhvervsstyrelsen. 2012. Evaluering af erfaringer med lempet revisionspligt. København: Erhvervsstyrelsen. Hentet dato 3. desember 2013. https://erhvervsstyrelsen.dk/sites/default/files/evaluering_lempet_revisionspligt_2009.pdf.

Erhvervsstyrelsen. 2014. Evaluering af erfaringer med lempet revisionspligt for regnskapsårene 2010 og 2011. Notat 12. juni 2014. Tilgjengelig på http://erhvervsstyrelsen.dk/file/484481/evaluering_lempet_revisionspligt_2010_2011.pdf, besøkt 21. oktober 2014.

Erhvervsstyrelsen. 2015. Evalueringer af lempet revisionspligt. Hentet dato 12. januar 2015. http://erhvervsstyrelsen.dk/evalueringer_lempet_revisionspligt.

Fagerli, K. A. Strømsnes og J. C. Langli. 2001. Taxinæringen i Oslo: Fra svart til hvit, Norges Forskningsråd, *Forskningsprogrammet om økonomisk kriminalitet, rapport* nr. 47.

Fama, E.F. og J.D. MacBeth. 1973. Risk, Return, and Equilibirum: Empiricirkal Tests. The Journal of Politicirkal Economy, 81(3): 607-636.

Field, T. D., Lys, T. Z. og Vincent L. 2001. Empirical Research on Accounting Choice. *Journal of Accounting and Economics*, 31, 255–307.

Finansdepartementet. 2008. Revisjonsplikten for små foretak. NOU 2008:12. Oslo: Finansdepartementet. Hentet dato 1. mars 2014. http://www.regjeringen.no/nb/dep/fin/dok/nouer/2008/nou-2008-12/6.html?id=521897.

Finansdepartementet. 2010. Unntak fra revisjonsplikt for små aksjeselskaper. Pressemelding 17.12.2010. https://www.regjeringen.no/nb/aktuelt/unntak-fra-revisjonsplikt-for-sma-aksjes/id629343/

Finansdepartementet. 2010b. Endringer i revisorloven og enkelte andre lover (unntak fra revisjonsplikt for små aksjeselskaper). Prop. 51 L (2010-2011). Hentet dato 12. januar 2014.

Finanstilsynet. 2011. Dokumentbasert tilsyn for revisorer og regnskapsførerselskaper – oversikt. Tilgjengelig på http://www.finanstilsynet.no/Global/Venstremeny/Aktuelt_vedlegg/-2012/3_kvartal/Statistikk_etter_dokumentbasert_tilsyn_med_revisorer_hosten_2011.pdf

Finanstilsynet 2014. Dokumentbasert tilsyn for autoriserte regnskapsførere og regnskapsførerselskaper – Oversikt. http://www.finanstilsynet.no/Global/Venstremeny/Rapport/2014/-Rapport_regnskapsforere_juni_2014.pdf.

Finanstilsynet 2014b. Veiledning til søknad om autorisasjon som regnskapsfører.

Finanstilsynet 2015. Rapport etter dokumentbasert tilsyn med revisorer og revisjonsselskaper. 17.3.2015. http://www.finanstilsynet.no/Global/Venstremeny/Rapport/2015/Rapport_revisorer_mars_2015.pdf, besøkt 22.3.2015.

Fjærli, E. and A. Raknerud. 2012. Bortfall av Revisorplikt for Mindre Aksjeselskaper. Forslag til evalueringsopplegg. Oslo: Statistisk Sentralbyrå. *Notater*, 72.

FNO, udatert. Produktivitet og rentemarginer i bankene. Notat, Finansnæringens hovedorganisasjon. Lastet ned fra https://www.fno.no/PageFiles/32194/Produktivitet%20og%20rentemarginer-%20i%20bankene.docx 20.10.2014.

Fortin, S. and J.A. Pittman, 2007. The Role of Auditor Choice in Debt Pricing in Private Firms. *Contemporary Accounting Research*, 24(3): 859-96

Francis, J., 2011. A Framework for Understanding and Researching Audit Quality. *Auditing: A Journal of Practice and Theory*. 30(2): 125-152.

Francis, J.R., 2004. What do we know about audit quality? *British Accounting Review*, 36 (4): 345-368.

Francis, Jere R. and Jagan Krishnan. 1999. Accounting Accruals and Auditor Reporting Conservatism. *Contemporary Accounting Review*. 16(1): 135-65.

Francis, Jere R., Edward L. Maydew og H. Charles Sparks. 1999. The Role of Big 6 Auditors in the Credible Reporting of Accruals. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*. 18(2): 17-34.

Francis, J. og Ke, B. 2006. Disclosure of Fees paid to Auditors and the Market Valuation of Earnings Surprises. *Review of Accounting Studies*, 11, 495–523.

Francis, J., LaFond, R., Olsson, P. og Schipper, K. 2005. The Market Pricing of Accrual Quality. *Journal of Accounting and Economics*, 39, 195–225.

Garcia de Olalla Lopez, I. 2014. The effect of trust on taxation arbitrage through dividend payments. *Ph.D. thesis*, BI Norwegian Business School.

Geiger, M. A. 2014. Going concern. In *The Routledge Companion to Auditing*, edited by D. Hay, W. R. Knechel og M. Willekens. London: Routledge.

Grinblatt, M., M. Keloharju og J.T. Linnainmaa. 2012. IQ, trading behavior, and performance. *Journal of Financial Economics*, 104 (2): 339-362.

Grubert, H. 1997. Another look at the low taxable income of foreign-controlled corporations in the United States, in Office of Tax Analysis (OTA) *Paper* 74. US Treasury Department, Washington, DC.

Grubert, H., Goodspeed, T. og Swenson, D. (1993) Explaining the low taxable income of foreign-controlled corporations in the United States, in: A. Giovannini, R. G. Hubbard and J. Slemrod (Eds), *Studies in International Taxation*, pp. 237–270 (Chicirkago, IL: University of Chicirkago Press).

Gujarati, D. 2004. *Basic Econometrics*. McGraw-Hill Companies.

Hanstad, P. 2010. Er revisjonen uvesentlig for å unngå skatteunndragelser og økonomisk kriminalitet. http://www.revisorforeningen.no/arch/_img/9517784.pdf, besøkt 15.2.2015.

Haugan, Bjørn. 2010. Giske anklages for å åpne for snusk. Vg.no. Hentet dato 22. januar 2015. www.vg.no/nyheter/innenriks/artikkel.php?artid=10041878.

Haugan, Bjørn. 2010b. Revisorkutt gir økt krim. E24.no. Hentet dato 22. Januar 2015. http://e24.no/lov-og-rett/revisorkutt-gir-oekt-krim/3895101.

Hay, D, og Davis, D. (2004). The Voluntary Choice of an Auditor of Any Level of Quality. *Auditing*, 23(2): 39-55.

Hay, D. C., W. R. Knechel og N. Wong. 2006. Audit Fees: A Meta-analysis of the Effect of Supply and Demand Attributes. *Contemporary accounting research : the journal of the Canadian Acirkademic Accounting Association* 23(1):141-192.

Healy, P. M. og Wahlen, J. M. 1999: A Review of the Earnings Management Literature and its Implications for Standard Setting. *Accounting Horizons*, 13, 365–383.

Hope, O.-K. and J. C. Langli. 2010. Auditor Independence in a Private Firm and Low Litigation Risk Setting. *The Accounting Review* 85(2):573-605.

Hope, O.-K., W.B. Thomas og D. Vyas, 2011. Financial Credibility, Ownership, and Financing Constraints in Private Firms. *Journal of International Business Studies*, 42: 935-957.

Hope, O-K, J.C. Langli og W.B. Thomas. 2012. Agency Conflicts and Auditing in Private Firms. *Accounting, Organization and Society*. 37(7):500-517.

Hope, O-K, Thomas, W. B. og Vyas, D. 2013. Financial Reporting Quality of U.S. Private and Public Firms. *The Accounting Review*, 88, 1715–1742.

Huneide, J-E., K. Pedersen, H.R. Schwencke og D.O. Haugen (2012). *Årsregnskapet i teori og praksis 2011*, Gyldendal Norsk Forlag AS, Oslo.

Ireland, Jen C. og Clive S. Lennox. 2002. The Large Audit Firm Fee Premium: A Case of Selectivity Bias? *Journal of Accounting, Auditing & Finance*. 17(1): 73-91.

Johnson, E., I.K. Khurana og K.J. Reynolds, 2002. Audit-Firm Tenure and the Quality of Financial Reports. *Contemporary Accounting Research*, 19(4): 637–660.

Jones, J. J. 1991. Earnings Management during Import Relief Investigations. *Journal of Accounting Research*, 29, 193–228.

Karjalainen, J., 2011. Audit Quality and Cost of Debt Capital for Private Firms: Evidence from Finland. *International Journal of Auditing*, 15: 88–108.

Kim, J.-B., Chung, R. og Firth, M., 2003. Auditor conservatism, asymmetric monitoring and earnings management. *Contemporary Accounting Research*, 20 (2): 323-359.

Kim, J.-B., D.A. Simunic, M.T. Stein, C.H. Yi, 2011. Voluntary Audits and the Cost of Debt Capital for Privately Held Firms: Korean Evidence. *Contemporary Accounting Research*, 28(2): 585–615.

Kinney, Jr., William R. and Linda S. McDaniel. 1989. Characteristics of Firms Correcting Previously Reported Quarterly Earnings. *Journal of Accounting and Economics*. 11(1): 71-93.

Kleven, H.J., M.B. Knudsen, C.T. Kreiner, S.Pedersen og E. Saez (2011). Unwilling or unable to cheat? Evidence from a randomized tax audit experiment in Denmark. *Econometricirka*. 79(3): 651-692.

Knack, S. og P. Keefer. 1997. Does Social Capital Have an Economic Payoff? A cross-country investigation. *Quarterly Journal of Economics.* 112(4): 1251-1288.

Knechel, W.R, Krishan G., Pevzner, M., Shefchik, L. og U. Velury. 2012.. Audit Quality Indicirkators: Insights from Acirkademic Literature. PCAOB Synthesis Project, *Working Paper*.

Knechel, W.R., Niemi, L. og Sundgren, S. 2008. Determinants of auditor choice: Evidence from a small client market. *International Journal of Auditing*, 12 (1): 9-24.

Kothari, S. P. 2001. Capital Market Research in Accounting. *Journal of Accounting and Economics*, 31, 105-231.

Kothari, S., A. Leone og C. E. Wasley. 2005. Performance matched discretionary accrual measures. *J. Account. Econ.* 39 (1):163-197.

Krishnan, G. V. 2003. Audit Quality and the Pricing of Discretionary Accruals. *Auditing: A Journal of Practice and Theory*, 22, 109–126.

Krishnan, J. 2005. Audit Committee Quality and Internal Control: An Empiricirkal Analysis. *The Accounting Review*, 80(2): 649-75.

Kunøe, C. 2015. 5 og ½ års fengsel for svart arbeid. http://byggmesteren.as/2015/01/15/fem-og-et-halvt-ars-fengsel-for-svart-arbeid/, besøkt 20.3.2015.

Langli, J.C. 2001. Betinget tvangsmulkt for mangelfull regnskapsførsel, Norges Forskningsråd, *Forskningsprogrammet om økonomisk kriminalitet, rapport* nr. 45.

Langli, J.C. 2010. *Årsregnskapet*. Gyldendal Akademisk, Oslo, 10. utgave.

Langli, J.C. and S. Saudagaran. 2004. Taxable Income Differences Between Foreign and Domestic Controlled Corporations in Norway. *The European Accounting Review*, 13(4): 713–741.

Langli, J. C. og T. Svanstrom. 2014. Audits of private companies. In *The Routledge Companion to Auditing*, edited by D. Hay, W. R. Knechel and M. Willekens. London: Routledge.

Larcker, D. F. og Richardson, S. A. 2004. Fees Paid to Audit Firms, Accrual Choices, and Corporate Governance. *Journal of Accounting Research*, 42, 625–658.

Lawrence, A., M. Minutti-Meza og P.Zhang. 2011. Can Big 4 versus Non-Big 4 Differences in Audit-Quality Proxies Be Attributed to Client Characteristics? *The Accounting Review*. 86(1): 259-86.

Lennox, C.S., og J.A. Pittman, 2011. Voluntary Audits versus Mandatory Audits. *The Accounting Review*, 86(5): 1655-1678.

Mansi, S., W. Maxwell, og D. Miller. 2004. Does auditor quality and tenure matter to investors? Evidence from the bond market. *Journal of Accounting Research* 42(4): 755–93.

Marténg, C. 2013. Tuff match för revisorn att behålla kunderna – Men Jönköping och Norrbotten går mot strömmen. *Balans* nr 9, s. 24-25. Tilgjengelig på http://www.far.se/PageFiles/1645/1-52_Balans_nr9_lowres_uppslag.pdf, besøkt 22.10.2014.

McNichols, M. F. 2002. Discussion of the Quality of Accruals and Earnings: The Role of Accrual Estimation Error. *The Accounting Review*, 77, 61–69.

McNichols, M. F. og Stubben, S. R. 2008. Does Earnings Management affects Firms' Investment Decisions? *The Accounting Review*, 83, 1571–1603.

Minnis, M., 2011. The Value of Financial Statement Verificirkation in Debt Financing: Evidence from Private Firms. *Journal of Accounting Research*, 49(2): 457–506.

Niemi, L. and S. Sundgren, 2012. Are Modified Audit Opinions Related to the Availability of Credit? Evidence from Finnish SMEs. *European Accounting Review*, 21(4):. 767–796.

Niemi, L., Kinnunen, J., Ojala, H., og Troberg, P. 2012. Drivers of Voluntary Audit in Finland: To be or Not to Be Audited? *Accounting and Business Research* 42(2): 169-196.

Niskanen, M., Karjalainen, J., og Niskanen, J. 2011. Demand for Audit Quality in Private Firms: Evidence on Ownership Effects, *International Journal of Auditing* 15(1): 43-65.

Nobes, C. og Schwencke, H. R. 2006. Modelling the links between tax and financial reporting: A longitudinal examination of Norway over 30 years up to IFRS adoption. *The European Accounting Review*. 15(1): 63-87.

O'Brian, R.M. (2007). A Caution Regarding Rules of Thumb for Variance Inflation Factors, *Quality & Quantity* 41:673–690

Ohlson, J. 1980. Financial Ratios and the Probabilistic Prediction of Bankruptcy, *Journal of Accounting Research*, 18(1): 109-131.

Ojala, H., J. Collis, J. Kinnunen, L. Niemi and .P.Troberg. 2014. Why do owner-managers of micro-companies opt for voluntary audits? The Importance of Debt Providers' versus Entrepreneurs' Needs. *Working paper*, October, Aalto University School of Business, Helsinki, Finland.

Oslo Likningskontor. 1994. Kontroll av dagligvarebransjen 1994 (OLK). Intern notat.

Outreville, J.F. 2013. Risk Aversion, Risk Behavior and Demand For Insurance: A Survey. *Working paper* 11, International Centre For Economic Research.

PwC 2014a. Global Economic Crime Survey 2014. http://www.pwc.com/gx/en/economic-crime-survey/. Besøkt 14. februar 2015.

PwC 2014b. Global Economic Crime Survey 2014. De norske resultatene. http://www.pwc.no/no_NO/no/gransking/publikasjoner/pwc-gecs-2014.pdf. Besøkt 14. februar 2015.

Palepu, K. G., Healy, P. M. og Bernard, V. 2000. *Business Analysis and Valuation: Using Financial Statements*. Belmont, CA: SouthWestern College Publishing.

Penman, S. H. 2010. *Financial Statement Analysis and Security Valuation*. McGraw-Hill/Irwin.

Pittman, J., og S. Fortin. 2004. Auditor choice and the cost of debt cirkapital for newly public firms. *Journal of Accounting and Economics* 37(1): 113–36.

Plomin, R. and S. A. Petrill. 1997. Genetics and Intelligence: What's New? *Intelligence*, 24: 53-77.

Prawitt, Douglas F., Jason L. Smith og David A. Wood. 2009. Internal Audit Quality and Earnings Management. *The Accounting Review*. 84(4): 1255-80.

PwC. 2014. Udvidet gennemgang eller revision. Hentet dato 10. april 2014. http://www.pwc.dk/da/revision/udvidet-gennemgang.jhtml.

Rambøll. 2009. Utviklingen i administrative byrder for næringslivet. Oppdatering for perioden 2006-2009. *Notat*, tilgjengelig på https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/nhd/vedlegg/rapporter_2010/-utvikling-i-naringslivets-administrative-kostnader.pdf, besøkt 20.11.2014.

Ronen, J. og Yaari, V. 2010. *Earnings Management – Emerging Insights in Theory, Practice, and Research*. NY: Springer Series in Accounting Scholarship.

Rysstad, K.S. og F. Normann Vatne. 2014. Financial Effects of Opting Out of Auditing: A Norwegian Perspective. *Masteroppgave*, Handelshøyskolen BI.

Schipper, K. 1989. Commentary on Earnings Management. *Accounting Horizons*, 3, 91–102.

Senkow, D.W., Rennie, M.D., Rennie, R.D. og Wong, J.W. 2001. The audit retention decision in the face of deregulation: Evidence from large Canadian corporations. *Auditing: A journal of Practice & Theory*, 20(2): 101-113.

Seow, J-L. (2001). The demand for the UK small company audit – an agency perspective. *International Small Business Journal*, 19(2): 61-79.

Sharma, D. S. 2014. Non-audit Services and Auditor Independence in *Routledge Companion to Auditing* edited by D. Hay, W. R. Knechel og M. Willekens. London: Routledge.

Skattedirektoratet. 1998a. U18 Samordnede tiltak for bedre lignings- og avgiftsoppgaver fra næringsdkrivende. Delrapport 1 – Kartlegging/analyse av formell oppgavekvalitet. Intern rapport, versjon 1.0, 4. januar.

Skattedirektoratet. 1998a. U18 Samordnede tiltak for bedre lignings- og avgiftsoppgaver fra næringsdkrivende. Delrapport 1 – Kartlegging/analyse av formell oppgavekvalitet. Intern rapport, versjon 1.0, 4. januar.

Skattedirektoratet. 1998b. U18 Samordnede tiltak for bedre lignings- og avgiftsoppgaver fra næringsdkrivende. Delrapport 2 – Kartlegging/analyse av materiell kvalitet – forslag til videreføring. Intern rapport, versjon 1.0, 20. mai.

Stubben, Sr. 2010. Discretionary Revenues as a Measure of Earnings Management. *The Accounting Review* 85(2): 695-717.

Sundgren, S og T. Svanström. 2013. Audit office size, audit quality and audit pricing: evidence from small-and medium-sized enterprises. *Accounting and Business Research* 43 (1): 31-55

Svanström, T og S. Sundgren. 2012. The Demand for Non-Audit Services and Auditor-Client Relationships: Evidence from Swedish Small and Medium-Sized Enterprises. *International Journal of Auditing* 16(1): 54-78.

Sweeney, A. P. 1994. Debt-covenant Violations and Manager's Accounting Responses. *Journal of Accounting and Economics*, 17, 281–308.

Sørjordet, A og H.K Oftedahl. 2013. Utbredelse av skatteparadis og kapitalflukt for selskap registrert i Norge. *Masteroppgave*, Handelshøyskolen BI.

Tauringana, V. og Clarke, S. 2000. The demand for external auditing: managerial share ownership, size, gearing and liquidity influences. *Managerial Auditing Journal*. 15(4): 160-168.

UC. 2013a. Ny undersökning från UC - Revisor inte alltid bäst! Pressrelease 2013-10-10. Tilgjengelig på http://www.mynewsdesk.com/se/uc/pressreleases/ny-undersoekning-fraan-uc-revisor-inte-alltid-baest-915659, besøkt 22.10.2014.

UC. 2013b. Revisor inte alltid bäst. Ny undersökning från Uc AB. Datert 2013-10-10. Tilgjengelig på http://www.mynewsdesk.com/se/uc/documents/revisor-inte-alltid-baest-ppt-bilder-30108, besøkt 22.10.2014.

Van Tendeloo, B. og A. Vanstraelen, 2008. Earnings Management and Audit Quality in Europe: Evidence from the Private Client Segment Market. *European Accounting Review*, 17(3): 447-469.

Vander Bauwhede, H. og Willekens, M. 2004. Evidence on (the lack of) audit-quality differentiation in the private client segment of the Belgian audit market. *European Accounting Review*, 13(3): 501-522.

Vieru, M. og H. Schadenwitz. 2010. Impact of IRFS transition on audit and non-audit fees: evidence from small and medium-sized listed companies in Finland. *LTA* 1/10 s. 11-41.

Wang, Q., Wong, T.J., og Xia, L. 2008. State ownership, the institutional environment, and auditor choice: Evidence from China, *Journal of Accounting and Economics* 46 (1): 112-134.

Watts, R. L. 2003. Conservatism in Accounting Part I: Explanations and Implications. *Accounting Horizons*, 17, 207–221.

Watts, R. L. og Zimmerman, J. L. 1986. *Positive Accounting Theory*. Prentice-Hall Contemporary Topics in Accounting Series. Upper Saddle River, New Jersey.

Watts, R. L. og Zimmerman, J. L. 1990. Positive Accounting Theory: A Ten Year Perspective. *The Accounting Review*, (65): 131–156.

Willekens, M. and C. Achmadi, 2003. Pricing and supplier concentration in the private client segment of the audit market: market power or competition? *The International Journal of Accounting*, (38): 431-455.

Wooldridge, J. 2012. Linear and nonlinear panel data models. Americirkan Accounting Association Workshop, handouts, Washington DC.

Wright, M.E. and R.A. Davidson, 2000. The Effect of Auditor Attestation and Tolerance for Ambiguity on Commercial Lending Decisions. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, 19(2): 67-81.

Yaacob, N.M. og A. Che-Ahmad. 2012. Audit fees after IFRS adoption: Evidence from Malaysia. *Eurasia Business Review*, 2(1): 31-46.

Zerni, M., E. Haapama, T. Jarvinen og L. Niemi, 2012. Do Joint Audits Improve Audit Quality? Evidence from Voluntary Joint Audits. *European Accounting Review*, 21(4): 731–765.

Østvold, H. 2003. Revisor i selskap som går konkurs. *Praktisk økonomi og finans.* 2. http://www.idunn.no/pof/2003/02/revisor_i_selskaper_som_gar_konkurs.

18 Vedlegg: Resultater fra spørreundersøkelse blant autoriserte regnskapsførere

Mastergradsstudentene Are Berg Hjelle og Sebastian Bentzen gjennomførte, i samarbeid med NARF (Norges Autoriserte Regnskapsføreres Forening), en spørreundersøkelse blant NARFs medlemmer i forbindelse med sin masteroppgave «Manipulation of accounting numbers in non-audited firms» (Berg Hjelle og Bentzen, 2014). Spørsmålene har tangeringspunkter for flere av kapitlene i rapporten.

Formålene med undersøkelsene var å kartlegge oppfatninger om fravalgsordningen, revisors og regnskapsførers rolle, mulige effekter på omfanget av skatteunndragelser og kriminalitet samt om fravalgsordningen har påvirket oppdragsutførelsen. For at spørreundersøkelsene ikke skulle bli for omfattende, ble spørsmålene fordelt på to undersøkelser. Av de NARF-medlemmene som ble ansett som relevante mottakere (5 340 personer), ble gruppen delt på to og hver gruppe fikk noen spørsmål som var felles og noen som var forskjellige.

Den første undersøkelsen ble sent til 2 669 medlemmer av NARF. En teknisk feil fra programleverandørens side gjorde at deler av svarene ikke ble registrert. Den andre undersøkelsen ble sendt til 2 671 medlemmer av NARF. 479 medlemmer besvarte den første undersøkelsen og 1 089 besvarte den andre undersøkelsen, hvilket gir en responsrate på henholdsvis 17,9 prosent og 40,8 prosent. Samlet sett er svarprosenten 29,4 prosent. Fremgangsmåte, utvalg og resultater er presentert i masteroppgaven. Som følge av at deler av svarene på den første undersøkelsen ikke ble registrert, varierer N mellom tabellene.

Nedenfor gjengis svarene fra oppgaven. I tabellene presenteres hvert spørsmål med gjennomsnittsverdi, standardavvik og N = antall som har besvart spørsmålet. Svaralternativene som har fått minst støtte blant respondentene får den lyseste fargen og svaralternativet med sterkest fargen har fått størst støtte.

Tabell 18-1: Om respondentene

	Gj. Snitt	Std. Avvik	N	Svar alternativ (respons rate) 1	2	3	4	5	6	7
Kjønn? *1. Kvinne, 2. Mann*	1,45	0,50	1555	55 %	45 %					
Jobber du eller har du jobbet som revisor *1. Ja, 2. Nei*	1,81	0,39	1550	19 %	81 %					
Hvilken aldersgruppe tilhører du? *1. 30 år eller yngre, 2. 31-40 år, 3. 41 - 50 år, 4. 51 år eller eldre*	3,14	0,86	1563	3 %	20 %	35 %	41 %			
Hvor mange års erfaring har du fra arbeid med regnskap og økonomi? *1. under 1 år, 2. mellom 1 - 5 år, 3. Mellom 6 - 9 år 4. Mellom 10 - 19 år, 5. 20 år eller mer*	4,22	0,91	1254	0 %	5 %	16 %	30 %	48 %		
Hva er din arbeidssituasjon *1. Daglig leder, 2. innehaver av enkeltpersonforetak, 3. medarbeider med oppdragsanvar, 4. medarbeider uten oppdragsansvar, 5. Annet*	2,26	1,04	1564	37 %	8 %	50 %	4 %	1 %		

	Gj. Snitt	Std. Avvik	N	Svar alternativ (respons rate) 1	2	3	4	5	6	7
Hvor stor andel av kundene du er oppdragsansvarlig for bruker revisor? *1. ingen, 2. 1-20% 3. 21-40%. 4. 40-60% 5. 60-80%, 6. 80-100% 7. Vet ikke*	3,39	1,45	1475	2 %	35 %	23 %	16 %	12 %	12 %	1 %

Tabell 18-2: Regnskapsførers syn på revisjon og revisors rolle

	Gj. Snitt	Std. Avvik	N	Svar alternativ (respons rate) 1	2	3	4	5
Synes du de selskapene som har revisor har nytte av revisjonen? *1. Ikke i det hele tatt, 2. Liten nytte, 3. Verken eller, 4. Delvis nytte, 5. Stor nytte*	3,75	0,99	1078	2 %	15 %	8 %	55 %	19 %
I hvilken grad er du positiv til fravalg av revisjonen *1. Veldig negativ, 2. Negativ, 3. Verken eller, 4. Positiv, 5. Veldig positiv*	3,64	0,94	1080	1 %	12 %	25 %	46 %	16 %
Har du opplevd at revisor har utført tjenester / gitt råd som svekker deres uavhengighet? *1. Ved ingen tilfeller, 2. I helt enkle tilfeller, 3. Gitt råd som kan anses som en gråsone, 4. Gitt råd som helt klart svekker revisors uavhengighet, 5. Gitt råd som utvilsomt ville vært straffbart*	1,63	0,96	1047	64 %	16 %	14 %	5 %	1 %
I hvilken grad er du uenig eller enig i følgende utsagn / påstand? *1. Helt uenig, 2. Delvis uenig, 3. Verken eller, 4. Delvis enig, 5. Helt enig*								
Revisor er godt egnet til å avdekke feil hos kunden	3,93	0,88	476	1 %	7 %	15 %	52 %	25 %
Revisor har en preventiv virkning med tanke på misligheter og andre brudd på lovgivning/norm	3,69	1,06	477	5 %	10 %	19 %	44 %	22 %
Revisor har god kompetanse og anledning til å avdekke feil hos kunden	4,00	0,88	1079	2 %	5 %	13 %	51 %	29 %
Enkelte revisorer er grundigere enn andre	4,35	0,85	1078	2 %	2 %	7 %	36 %	52 %

Tabell 18-3: Hvordan tilpasser regnskapsførere seg til fravalgsregelen

	Gj. Snitt	Std. Avvik	N	Svar alternativ (respons rate) 1	2	3	4	5
1. Helt uenig, 2. Delvis uenig, 3. Verken eller, 4. Delvis enig, 5. Helt enig								
Med mange kunder øker sannsynligheten for å begå feil for regnskapsfører og en revisor vil være en sikker kilde til kvalitetssikring	3,22	1,19	476	10 %	21 %	20 %	36 %	13 %
Det er viktig at regnskapsfører utfører en ekstra kontroll hos kunder som ikke lenger har revisor	4,35	0,94	477	3 %	3 %	7 %	31 %	57 %

Jeg tar flere kontroller hos kundene mine som har fravalgt revisjon	3,84	1,11	470	6 %	6 %	20 %	35 %	33 %
Jobben min kan bli lettere dersom den nye regnskapsuttalesen ble offentlig eller regnskapsførere kan utstede offentlige bemerkninger	3,43	1,05	469	7 %	9 %	33 %	37 %	14 %
Jeg tar alltid opp vesentlige feil og lovbrudd jeg finner med kunden	4,84	0,60	475	2 %	0 %	1 %	7 %	90 %
Jeg tar alltid skriftlig opp feil, mangler og lignende med kunden	4,42	0,74	473	1 %	1 %	4 %	41 %	52 %
Jeg/vi har endret rutiner som følge av at enkelte kunder har valgt bort revisor	3,74	1,16	475	6 %	9 %	20 %	35 %	30 %
Hos kunder som har revisor benytter jeg ofte argumentet om at revisor ikke vil godkjenne kundens vurdering dersom den ikke endres	3,31	1,15	472	10 %	13 %	23 %	42 %	11 %
Regnskapsførere mangler et godt "pressmiddel" i saker hvor regnskapsfører og kunden er uenig i en vurdering	3,08	1,22	472	13 %	22 %	21 %	34 %	11 %
Jeg bruker mer tid på kundene som har valgt bort revisor enn før fravalget	3,84	1,17	1016	7 %	7 %	16 %	36 %	34 %

Tabell 18-4: Konsekvenser for kundene

	Gj. Snitt	Std. Avvik	N	Svar alternativ (respons rate) 1	2	3	4	5
1. Helt uenig, 2. Delvis uenig, 3. Verken eller, 4. Delvis enig, 5. Helt enig								
Vilkårene for fravalg av revisjon bør økes	3,14	1,23	1077	14 %	13 %	35 %	22 %	16 %
Uten revisjon har kundene svekket muligheter for lån hos banker/ inngå kundeavtaler med levrandører og lignende	2,69	1,13	476	18 %	25 %	32 %	21 %	5 %
Kunden har hatt en nettobesparelse på revisjons og regnskapshonorar	4,34	0,96	1011	3 %	4 %	5 %	31 %	57 %
Kunder som har valgt bort revisor sparer tid fordi de ikke lenger trenger å forholde seg til revisor	3,77	1,26	993	8 %	10 %	15 %	30 %	36 %
Kunden sparer kostnader fordi dialog mellom regnskapsfører og revisor har tatt mye tid	3,33	1,28	1005	12 %	16 %	18 %	34 %	19 %

Tabell 18-5: Skatteunndragelser, feil og brudd på loven

	Gj. Snitt	Std. Avvik	N	Svar alternativ (respons rate) 1	2	3	4	5
1. Helt uenig, 2. Delvis uenig, 3. Verken eller, 4. Delvis enig, 5. Helt enig								
Lempingen av revisjonsplikten vil føre til flere forsøk på skatteunndragelse og økonomisk kriminalitet	2,36	1,14	476	26 %	34 %	22 %	13 %	5 %
Lempingen av revisjonsplikten har ført til at mine kunder i større grad gjør flere vesentlig feil enn før	1,63	0,94	476	61 %	19 %	15 %	2 %	2 %
Regnskapsfører bør alltid avdekke betydelige former for underslag og regnskapsmanipulasjon	4,43	0,83	472	1 %	3 %	5 %	32 %	58 %
Sannsynligheten for å oppdage misligheter øker når selskapet velger å ha revisor	3,28	1,18	476	10 %	15 %	26 %	34 %	14 %
Jeg har satt meg grundigere inn i lover og regelverk som før ble håndtert av revisor	3,44	1,17	471	10 %	9 %	27 %	36 %	18 %

	Gj. Snitt	Std. Avvik	N	Svar alternativ (respons rate) 1	2	3	4	5
Mulighetene for å begå skatteunndragelse og økonomisk kriminalitet har økt som en følge av at revisjonsplikten er lempet	2,44	1,21	1079	27 %	29 %	22 %	16 %	6 %

Tabell 18-6: Hva var årsakene til at enkelte av kundene fravalgte revisjon?

	I liten grad	I noen grad	Relativt stor grad	i stor grad	Vet ikke
Ikke fornøyd med revisjonen	49 %	29 %	5 %	2 %	14 %
Så ikke nytten av revisjonen	4 %	15 %	18 %	59 %	4 %
Synes det var tilstrekkelig med at regnskapsfører tar ligningspapirer osv.	2 %	4 %	16 %	74 %	3 %
Etter råd fra regnskapsfører	53 %	27 %	7 %	6 %	7 %
Det ble for dyrt	2 %	10 %	19 %	65 %	3 %
Annet	6 %	1 %	3 %	10 %	79 %

Tabell 18-7: Hvorfor benyttes du til andre oppgaver enn regnskapsføring? Kryss av flere

Har allerede god kjennskap/kunnskap om selskapet	349	25 %
Det er greit å ha én person å forholde seg til	209	15 %
Hadde kostet mer dersom noen andre skulle satt seg inn i problemstillingen	131	9 %
God relasjon til kunden	361	25 %
Vi forsøker aktivt å få flere oppdrag hos våre kunder	128	9 %
Kunden ser ingen grunn til å benytte revisor til annet enn ordinær revisjon	171	12 %
Benyttes ikke til andre oppgaver enn regnskapsføring	27	2 %
Andre grunner	41	3 %
Sum	1417	

Tabell 18-8: Økonomisk kriminalitet: Avdekkede misligheter

Panel A: Har det blitt avdekket misligheter/ ulovligheter hos en av dine kunder? (Ikke nødvendigvis avdekket av deg)

	Ja	2	Sum
N	166	302	468
1. Ja, 2. Nei	35 %	65 %	

Panel B: Hvis ja på spørsmålet i panel A: Hvem avdekket disse mislighetene? Kryss av flere

Regnskapsbyrået/ ekstern regnskapsfører	150	68 %
Intern regnskapsfører hos kunden	3	1 %
Revisor	25	11 %
Ansatte hos kunden	5	2 %
Ledelsen	9	4 %
Styret	3	1 %
Kontrollmyndighetene	25	11 %
Andre	2	1 %
	222	

Panel C: Hvis ja på spørsmålet i panel A: Hva slags misligheter ble avdekket? Kryss av flere

Finansiering av terrorvirksomhet	0	0 %
Brudd på aksjeloven	60	15 %
Konkurskriminalitet	3	1 %
Hvitvasking	18	5 %
Prissamarbeid	1	0 %
Korrupsjon	1	0 %
Underslag/ Økonomisk utroskap	49	12 %
Kameraderi	8	2 %
Private kostnader tatt inn i firmaet	97	25 %
Svindel med MVA	27	7 %
Svart lønn	23	6 %
Uttak av varer	28	7 %
Ikke innberettet gaver over kr. 1000	26	7 %
Annen skatte/avgiftsunndragelse	29	7 %
Annen regnskapsmanipulasjon	13	3 %
Vet ikke	2	1 %
Annet	8	2 %
Sum	393	

Tabell 18-9: Hvilke enheter kan forebygge økonomisk kriminalitet?

Ranger følgende organisatoriske enheter etter hvor viktig de er med tanke på forebygging og avdekking av misligheter og ulovligheter knyttet til regnskapsmanipulasjon.

1. viktigst og 7. minst viktig	1	2	3	4	5	6	7
Styret i selskapet	82	78	72	100	73	23	0
Ledelsen i selskapet	180	86	74	63	23	2	0
Andre i selskapet	2	23	52	68	135	146	2
Revisor (Hvis selskapet har revisor)	25	118	85	109	80	11	0
Regnskapsfører	124	120	110	47	22	4	1
Myndighetene	15	2	34	41	95	239	2
Andre	0	1	1	0	0	3	423

Tabell 18-10: Lovbrudd hos oppdragsgivere

Panel A: Har du opplevd at dine kunder har forsøkt å bryte loven?

	1	2	Sum
1. Ja, 2. Nei	486	595	1081
	45 %	55 %	

Panel B: Hvis ja: På hvilket område ble det forsøkt å bryte loven?

Uberettigede fakturaer	181	14 %
Diettkostnader	114	9 %
Sosiale arrangementer	228	17 %
Ulovlig lån	326	25 %
Varetelling, svinn og uttak av varer	102	8 %
Reisekostnader	147	11 %
Periodiseringer	75	6 %
Konstatert tap på fordring	24	2 %
Andre avsetninger	21	2 %
Annet	89	7 %
Sum	1307	

19 Vedlegg: Kvalitetssikring av datagrunnlaget

Prosjektet bruker data fra flere kilder, hvorav Skatteetaten har vært den viktigste leverandøren. I tillegg er det brukt data fra Experian AS, Proff Forvalt (Eniro Norge AS), Senter for Eierskapsforskning ved Handelshøyskolen BI, Finanstilsynet, Tilsynsrådet for advokatvirksomhet og Statistisk Sentralbyrå. Det er lagt ned betydelige ressurser i å kvalitetssikre datagrunnlaget slik at ikke konklusjonene skal bli påvirket av ulogisk fortegn, nevnere nær null i forholdstall, benevningsfeil (f. eks. at beløp er oppgitt i kroner eller kroner 1 000).

Det er ikke mulig å gi en fullstendig beskrivelse av hvordan vi har behandlet dataene. Vi brukte flere måneder på sjekke variablene før analysene startet, men etter hvert som arbeidet har gått fremover har vi gjort ytterligere rettelser. De fleste regler for å rette feil er anvendt systematisk (f.eks. reglene for hvordan vi erstatter manglende bransjekoder), men enkelte rettelser har også skjedd der og da når vi når vi oppdager en feil (f. eks. at revisjonshonoraret skal være kroner 7 000 i stedet for 700 000). Ideelt sett ville det beste vært om vi kunne gjentatt samtlige analyser på datasettet som ble bruk i de siste analysene, men det lar seg ikke gjøre av hensyn til leveringsfristen for rapporten. Det er heller ingen grunn til å tro at resultatene vil bli kvalitativt annerledes. Det skyldes metodene vi har brukt for å håndtere ekstreme observasjoner og «feil» i dataene: Vi trimmer fordelingene (dvs. kutter ut de ekstreme verdiene i hver hale eller i en av halene), winsorizer fordelingene (som betyr å gi de mest ekstreme verdiene mindre ekstreme verdier, f.eks. ved at alle verdier over 99-prosentilen til en variabel gis samme verdi som 99-prosentilen), tar naturlige logaritmer, bruker rangen i stedet for tallverdien og/eller opererer med indikatorvariabler.

Dataene levert av Skatteetaten er dels registeropplysninger hentet fra Brønnøysundregistrene og dels opplysninger som selskapene har sendt inn via Altinn. I opplysningene som selskapene har sent inn, står ulogiske fortegn og manglende opplysninger for de fleste problemene.

Vi sjekker fortegn på alle regnskapsvariabler. Når fortegnet på en balansepost er ulogisk i forhold til hva som er normalt, omklassifiserer vi balanseposten. Ulogisk fortegn behøver ikke bety at det er alvorlige feil ved regnskapet, men det er unormalt i forhold til det som er typisk for selskapene. F.eks. er det ikke unormalt at selskaper har merverdiavgift til gode. I regnskap skal mva til gode klassifiseres som en fordring under omløpsmidler, men en del selskaper unnlater omklassifiseringen. Dermed blir mva til gode bli balanseført som kortsiktig gjeld, men med feil fortegn. Når vi omklassifiserer de enkelte balansepostene, oppdaterer vi også summene (f. eks. blir sum kortsiktig gjeld og sum omløpsmidler påvirket når mva til gode omklassifiseres fra kortsiktig gjeld til fordring).

Det er selskaper som har ulogisk fortegn på resultatpostene. Dette kan være korrekt, men det kan også være feil. Når vi skal beregne f.eks. lønnskostnadens andel av salgsinntektene, kan vi få helt feil inntrykk av hva som er typisk for selskapene dersom en andel av selskapene har negative lønnskostnader, særlig dersom lønnskostnadene er store i forhold til salgsinntektene. Etter å ha sett på kjennetegn og mønster i resultatposter med ulogisk fortegn, besluttet vi å sette posten til kroner 0 dersom posten var liten (definert som mellom minus kroner 100 000 og 0) eller dersom absoluttverdien av den negative lønnskostnaden var mindre enn 10 prosent av driftsinntektene. De gjenstående observasjonene med ulogisk fortegn ble satt til manglende observasjon. Tilsvarende ble gjort for varekostnaden og andre driftskostnader. For driftsinntektene ble observasjoner med ulogisk fortegn satt til kroner 0 dersom absoluttverdien av beløpet var mindre enn 10 prosent av balansesummen eller beløpet var mellom minus kroner 100 000 og 0. Øvrige observasjoner med ulogisk fortegn ble satt til manglende observasjon.

Manglende opplysninger gjelder f.eks. revisjonshonorar, bransjekode, stiftelsesdato og organisasjonsnummer på revisor. En del variabler (f.eks. bransjekoder og navn og organisasjonsnummer) var levert av flere kilder (Experian, Proff Forvalt og/eller Skatteetaten). Når vi hadde flere kilder tilgjengelig, gjorde vi en vurdering av hvilken leverandør som sannsynligvis hadde best kvalitet og tok utgangspunkt i dataene levert av denne. Deretter etterfylte vi med observasjoner fra de andre leverandørene hvis de hadde data. Det ville fortsatt være selskaper med manglende observasjoner etter en slik etterfylling, og i noen tilfeller kunne vi forta ytterligere etterfylling ved hjelp av observasjonene fra året før eller året etter. Hvis f.eks. bransjekoden til selskap i mangler i t, men finnes i t-1, t+1 eller i både t-1 og t+1, setter vi bransjekoden i år t til kodene det har året før/etter. Tilsvarende gjøres der hvor informasjon om revisors organisasjonsnummer mangler dersom organisasjonsnummeret er samme i t-1 og t+1. Dersom informasjonen om revisor mangler i t, men informasjon om revisjonsselskapets navn er tilgjengelig, henter vi organisasjonsnummeret fra en annen observasjon hvor både revisjonsnummeret og navnet fremgår.

De store revisjonsselskapene har brukt ulike organisasjonsnummer og navn over tid. I perioden 2000-2009 er det f.eks. 10 ulike organisasjonsnummer for revisjonsselskapene som har et navn som starter på «Deloitte» (og for disse 10 organisasjonsnumrene er navnet Deloitte etterfulgt av 191 ulike kombinasjoner av bokstaver, f.eks. Deloitte & Touche Statsaut Rev AS Enebank Sparebank og Deloitte & Touche Statsaut Lyngdal AS). Klassifiseringen av revisjonsselskaper som tilhørende henholdsvis BDO, EY, KPMG, PwC og Deloitte skjer ved at vi gjennomgår listene over navnene på revisjonsselskapene, finner de organisasjonsnumrene som er blitt benyttet og erstatter organisasjonsnumrene slik at f.eks. alle BDO-selskapene får samme organisasjonsnummer. Revisjonsselskapet Arthur Andresen er klassifisert som et EY-selskap.

I ligningsskjemaene er det mange spørsmål som skal besvares, f.eks. «Har selskapet ytt lån til eller stilt sikkerhet for aksjonær/nærstående etter asl./asal. §§ 8-7 og 8-8?» Svaret skal gis ved at det krysses av for Ja eller Nei (se selvangivelsen side 1). I 2010, mens alle aksjeselskapene hadde revisor, unnlot 13,6 prosent å svare på spørsmålet. Hvordan skal man tolke manglende svar? Dersom selskapene har ytt lån og skattyter har krysset av for ja, vil skattyter ha gitt korrekte opplysninger dersom det foreligger lån. Dersom skattyter har krysset av for nei og det foreligger lån, vil skattyter ha gitt feilaktige opplysninger. Det kan være mer alvorlig å gi feilaktige opplysninger enn å ikke gi opplysninger. Manglende svar kan bety at skattyter har ytt lån, men at skattyter ikke vil opplyse om dette samtidig som han/hun vil unnlate å gi feilaktig informasjon. På den annen side er det kanskje like sannsynlig at manglende svar skyldes at spørsmålet ikke er relevant, dvs. at det skulle vært krysset av for nei. Når det foreligger tolkningstvil om hvordan manglende svar skal forstås, søker vi alternativ informasjon for å se om det kan indikerer hva svaret skulle ha vært. Hvis det f.eks. er oppgitt beløp i kolonnen «Lånebeløp per 31.12.», er det sannsynlig at det skulle vært krysset av for ja. Dersom det ikke finnes alternativ informasjon, blir det manglende svaret satt til manglende observasjon. (Som en parentes bemerket: Andelen som krysset av på spørsmålet økte etter fravalgsordningen ble innført, og andelen ubesvart var 13,1 prosent i 2012).

Kvalitetssikringen av observasjonene av revisjonshonoraret er beskrevet i kapittel 10.11.

Beskrivelsen over er ikke uttømmende med tanke på hvordan vi har jobbet for å sikre god kvalitet på dataene, men beskrivelsen viser hvordan vi har tenkt og gått fram.